GHANT RATNAKAR.



PART I.

ARED UNDER THE LIBERAL PATRONAGE OF

NSRAJ KARAMSHI RANMAL, ESQ., OF BOMBAY,

BY

GANESH RAMCHANDRA SHASTRI DATAR,
BHASKAR ANANT SHASTRI TAMANKAR,
KRISHNA SHASTRI MAHABAL,
AND
VISHVANATH VINAYEK PATEL,

Published by

VISHNU VASUDEV GODBOLE.

REGISTERED UNDER ACT XX. OF 1847.

BOMBAY:

PRINTED AT THE "ORIENTAL PRESS."

1867.

S. K. H[illegible]

निघंटरत्नाकर.

भाग १.

हा ग्रंथ,

गणेश रामचंद्र शास्त्री दातार, भास्कर अनंत शास्त्री ताम्हनकर,
कृष्णशास्त्री महाबळ व विश्वनाथ विनायक पाटील
यांजकडून तयार करवून
श्रीमान व उदार आश्रयदाते

शेठ हंसराज करमसी

यांच्या महदाश्रयानें

विष्णु वासुदेव गोडबोले

राहाणार कसबा पावस, जिल्हा रत्नागिरी, हल्लीं वस्ती मुक्काम मुंबई
यांणीं

मुंबईंत,
"ओरिएन्टल" छापखान्यांत छापविला.

शके १७८९ प्रभवनामसंवत्सरे.
इसवी सन १८६७.

TO

SHETT HANSRAJ KARAMSHI

SON OF THE LATE

SHETT KARAMSHI RANMAL, OF BOMBAY,

WHO IS SO WELL KNOWN FOR HIS NUMEROU

WORKS OF CHARITY IN WESTERN INDIA,

THIS WORK

IS [illegible]

FOR HIS DISINTERESTED ZEAL IN PROMOTING THE

CAUSE OF EDUCATION AMONG HIS COUNTRYMEN.

BY

THE PUBLISHER.

सूर्यवंशीय

श्री रघुपति रामचंद्र सूनु लववंशचूडामणि

शेठ

करमशी रणमल यांणीं मोठीं मोठीं धर्मकृत्यें केलीं आहेत, त्यांपैकीं
आम्हास जीं माहित आहेत तीं दर्शवितों:—श्री माणकेश्वराच्या पायऱ्या
व धर्मशाळा, श्री वाळकेश्वराच्या पूर्वेकडील पायऱ्या, भायखळ्या-
वरील श्री महादेवाचें देवालय व धर्मशाळा, अंधेरीस श्री मारुतीचें
देवालय व धर्मशाळा, निर्मळास श्री शंकराचार्यांचे देवालयाचा
जीर्णोद्धार व बंगला, घारापुरीच्या पायऱ्या, कल्याणास
श्री विठोबाचें देवालय, श्री त्रिंबकेश्वरास गंगाद्वा-
राच्या सातशें पायऱ्या व धर्मशाळा, स्वामगांवास
गाईस पाणी पिण्याची पोय, पनवेलीस तलाव
(येथील वाळकेश्वराप्रमाणें) व बंगला
इत्यादि कृत्यें केलीं व ज्यांचे निमि-
त्तानें ध्वजा म्हणजे कंठीबंधास
भोजन एकशें आठ भागवतें
म्हणजे सप्ताहा पारायण व
अठरा पुराणें लिहून
दान दिलीं वगैरे
अनेक धर्म-
कृत्यकर्ते,
यांचे
आज्ञांकित सद्गुणसंपन्न
पुत्र

शेठ हंसराज करमशी.

यांस
त्यांची निरपेक्षज्ञानवृद्धि होण्याची उत्कंठा पाहून
प्रीतिपूर्वक
हा ग्रंथ
प्रकट करणाऱ्यानें नजर केला असे.

निघंटरत्नाकर.

ग्रंथाबद्दल संमतिपत्र (सर्टिफिकिट).

हा ग्रंथ पाहातां यांत जे विषय घातले आहेत ते बहुतक रून प्राचीन व अर्वाचीन ग्रंथांतून घेतलेले असून ते चांगले उपयोगाचे आहेत. या ग्रंथानें कित्येक वैद्यक ग्रंथाचा जीर्णोद्धार झाला असें ह्मणण्यास हरकत नाहीं. या ग्रंथाच्यासंग्रहानें एतद्देशीय वैद्यशास्त्रांच्या बहुतेक ग्रंथाच्या संग्रहाचें श्रेय येणार आहे, असें आम्हास वाटतें.

मुंबई ता० २०
ज्याने० १८६८

१ रामशास्त्रीबिन्नबावावैद्य सातारकर.

૧ સુરજરામબાળવઈદ સુરતંકર.

૧ ભટમણીશંકરવીઠલજી નવાનગરનાંવઈદ

१ शिवरामभटवैद्यलावगन कर.

१ गणेशभिकाजीवैद्यबहालकर.

१ त्रिंबकभटजीवैद्य लावगन कर.

१ डाक्तर भाऊदाजी.

१ दा० नारायणदाजी.

१ दा० भिकाजी अमृत.

१ दा० शामराव नारायण.

१ दा० गोपाळ शिवराम. एल. एम्.

१ नारोबाळकृष्णा सामल. नेटिव डाकतर.

१ श्रीधरगोंड सलेमाबादकर.

प्रस्तावना.

॥ मंगलाचरण ॥

॥ श्लोक ॥

॥ श्रीहेरंब ॥ भवपंकमशूशुषद्यदीयपदपंकेरुहमाशुभक्तिभाजां ॥
अवनात्सनिघंटुपूर्वरत्नाकरकर्तृनखिलानगणाधिपोऽस्मान् ॥१॥
॥ विशेषकं ॥ आत्रेयादिमुनीन् जगद्धितकरान्नत्वाथधन्वंतरिं
ग्रंथानसुश्रुतयोगरत्नचरकायुर्वेदवैद्यामृतान् ॥ अन्यान्शार्ङ्गधरा
दिमान्बहुविधान्कोशान्निघंटून्बहूनालोच्याभिनवंनिघंटुपदयुग्रत्ना
करोविष्णुना ॥ १ ॥ सोत्साहंवासुदेवाज्जनिमनुभवतागोडबो
लेपनाम्नाख्यातेनप्रेरितेनव्यरचिबुधगणेशेनदातारनाम्ना ॥ भाषा
व्याख्यासमेतोविबुधजनमुदेरामचंद्रांगजेनस्वाधीनाख्येन्करोतिप्रथित
कुलभुवोभास्करार्यस्यलब्ध्वा ॥ 2 ॥ कृष्णार्यस्यमहाबलान्वय
भुवोविश्वादिनाथस्यचख्यातेपाटिलवंशकेजनिभृतःसंवत्सरेचादि
मे ॥ शाकेनंदगजर्षिभूपरिमितेमार्गेसितेवर्णनांचाप्तोन्यूनाभिहासित
चेत्तत्कृतिभिःक्षम्यंदयातत्परैः ॥ ३ ॥

अलीकडे हिंदुस्थानांत इंग्रजी राज्य झाल्यापासून जिकडे तिकडे छापखाने सुरू होऊन नानाप्रकारच्या शास्त्रीय विषयांवर व आमचे प्रस्तुतचे राज्यकर्ते यांच्या अनुपम नवीन शोधांच्या शास्त्रीय विषयांवर निरनिराळ्या ग्रंथांचे तर्जुमे होऊन त्यांचा फैलावा बराच झाला. त्यांत वैद्यशास्त्रावर वर लिहिल्याप्रमाणें पुष्कळ ग्रंथ झाले; परंतु त्यांत परिभाषासह वैद्यकग्रंथसंबंधी ज्या अवश्य गोष्टी म्हणजे शारीर, निदान, चिकित्सा, भस्में, रसायणें, यंत्रें इत्यादि क्रियांचें संपूर्ण ज्ञान एकाच ग्रंथांत असावें असा एखादा सविस्तर ग्रंथ छापण्यांत आला नाहीं. असें जाणून तसा ग्रंथ तयार करविण्याचें मनांत आणिलें, परंतु हें कृत्य मोठ्या श्रमाचें व खर्चाचें यामुळें एथील अनेक समंजस व श्रीमान लोकांकडे आश्रय मिळण्याविषयीं बहुत यत्न केला. शेवटीं एथील प्रसिद्ध, श्रीमान व अशा सत्कृत्यास व विद्येच्या कामास आश्रय देणारे शेठ हंसराज करमसी यांनीं धीर देऊन केवळ परोपकार-बुद्धीनें आपला ‡ उदारहस्त दिला, आणि त्यांच्याच आश्रयानें हा ग्रंथ प्रसिद्धीस आला.

---

‡ कर्णाच्या हस्तासारिखा.

हा आश्रय मिळाल्यावर मी अनेक विद्वानांच्या साहाय्यानें हें कार्य करण्यास आरंभ केला. आरंभीं शास्त्री लोकांकडून आयुर्वेद, आत्रेयसंहिता, पाराशरसंहिता, अग्निवेश, चरक, सुश्रुत, वाग्भट्ट, भावप्रकाश, योगरत्न, कल्पतरू, वृंदमाधव, योगतरंगिणी, वंगसेन, शार्ङ्गधर, माधवादि निदानें यांतून व गुडुच्यादिनिघंट, मदनविनोद, द्रव्यरत्नाकर, चूडामणी (राजनिघंट), हृदयदीप, गणनिघंट (मदनादिनिघंट), सिद्धमंत्र, रत्नाकर, भावप्रकाशांतील निघंट, वैद्यभूषणांतील निघंट, पथ्यापथ्यनिघंट, हे अकरा निघंट व अमरकोश, त्रिकांडशेष, हारावली, हेमचंद्रकोश, आणि बापू गंगाधर जोशी चिपळूणकर यानीं केलेला निघंट प्रकाश व प्रस्तुत रा. रा. माधव चंद्रोबा यांणीं केलेला शब्दरत्नाकर या नांवाचा संस्कृत कोश इत्यादि ग्रंथ पाहून त्यांतील जें जें प्रकरण उपयुक्त वाटलें तें तें घेऊन सप्रमाण ह्मणजे वाक्यांसह मराठींत भाषांतर करवून हा "निघंटरत्नाकर" या नांवाचा ग्रंथ तयार करविला. या ग्रंथाचे तीन भाग केले आहेत. पहिल्या भागांत कोश व गुणदोष, दुसऱ्यांत शारिर, अष्टविधपरीक्षा, माधवादिनिदानासह चिकित्सा, (ज्वरापासून वातव्याधीपर्यंत) तिसऱ्यांत निदानासह चिकित्सा (वातरक्तापासून स्नायुरोग समाप्तीपर्यंत) अर्कप्रकाश, धातुशोधनमारण, यंत्राध्याय, पोंतविधि, अजीर्णमंजरी, हे प्रकार आहेत.

या ग्रंथांत जीं प्रकरणें आहेत त्यांतील तात्पर्यार्थ थोडक्यांत लोकांच्या सहज ध्यानांत यावयाकरितां प्रत्येक प्रकरणाचा सारांश खालीं दिला आहे :—

१ प्रकरण. कोश—यांत वैद्यशास्त्रसंबंधी वजनें, मापें, वनस्पतींचीं नांवें, इत्यादिक अपरिचित (अप्रसिद्ध) शब्दांच्या अर्थाचे प्रसिद्ध पर्यायवाचक शब्दांचा संग्रह पृष्ठ १ पासून ४३४ पर्यंत.

२ प्रकरण. गुणदोष—यांत वनस्पतींचे गुणदोष व अन्नें, पक्वान्नें, पाक, मत्स्य, मांसें, धातु, उपधातु, रत्नें, उपरत्नें आणि विषें यांचें शोधन, मारण व गुण, भक्षणार्थ अनुपानें इत्यादि सविस्तर वर्णन आहे. पृष्ठ १ पासून ३६० पर्यंत.

३ प्रकरण. शारिर—याचे अध्याय दाहा आहेत त्यांचा तपशील :— पृष्ठ १ पासून १३४ पर्यंत.

१ अध्याय. यांत—अव्यक्त महान्‌अहंकार, पंचमहाभूतें मिळून अष्टप्रकृति व त्यांचे विकार श्रोत्र, त्वक, चक्षु, जिव्हा, घ्राण, वाणी, हात, पाय, गुद, उपस्थ, आणि मन, हीं अकरा इंद्रियें, व पंचमहाभूतें मिळून सोळा विकार यांचा जाणता जो क्षेत्रज्ञ त्याला पुरुष ह्मणतात हें अनेक मतांचें खंडन करून सिद्ध केलें आहे.

२ अध्याय. यांत स्त्रीपुरुषांच्या शुक्रशोणितांच्या दोषांपासून गर्भाला

उत्पन्न होणारीं कारणें व गर्भसंभवसमयापर्यंत शुद्धीकरण व चिकित्सा व रजस्वला-धर्म, स्त्रीसंगाविषयीं योग्यकाळ, युग्म गर्भसंभव, षंढ, कुब्ज, व उदरांतील गर्भ मलमूत्रादि करीत नाहीं याचीं कारणें सांगितलीं आहेत.

३ **अध्याय.** यांत गर्भसंभव जाहल्यापासून गर्भिणीचे आचार, गर्भिणीच्या सुखदु:खानें गर्भाला सुख दु:ख, डोहळे पुरवण्याचें कारण, डोहळ्यावरून गर्भलक्षण, अवयव उत्पन्न होण्यापूर्वीं गर्भपोषण, नपुंसक, व कुकुणकगर्भलक्षण व गर्भाचे विकृत अवयव होण्याचीं कारणें इत्यादि प्रकरणें आहेत.

४ **अध्याय.** यांत त्वचा, मांस, मेद, रक्त इत्यादिकांचीं स्थानें, शुक्रार्तवाचा गमनमार्ग, दूध, निद्रा, तंद्रा, जांभई इत्यादिकांचीं कारणें, वात, पित्त, कफ प्रकृतीचीं लक्षणें, व शरीराचें वर्णन केलें आहे.

५ **अध्याय.** यांत शिरा, अंगें, कूर्चा, शिवण, अस्थिसंख्या यांचे प्रकार, सामर्थ्य, संधि, स्नायु, पेशी, गर्भाशय, शस्त्रक्रिया व देहांत आत्म्याचा अदृश्यत्व इत्यादि सांगितलें आहे.

६ **अध्याय.** यांत मर्म, मर्मांचे प्रकार, शिरांचे प्रकार, सद्य:प्राणहर मर्में, अवयव छिन्न जाहाला असतां वांचतो व मूर्ख वैद्य मर्म बिघडतो इत्यादिक आहे.

७ **अध्याय.** यांत शिरा, त्यांचे भेद, मानेच्या शिरांचे भेद, वातपित्तकफादि विकार, रक्ताचें कृत्य, नासिका व जिव्हा इत्यादिकांतील शिरा व त्यांचा, वेध, इत्यादि सांगितलें आहे.

८ **अध्याय.** यांत कोणत्या शिरा कशा केव्हां काढाव्या व रोगपरत्वें कोणती शीर कशा शस्त्रानें काढावी याविषयीं दिग्दर्शन केलें आहे.

९ **अध्याय.** यांत धमनी, व वाहकमार्ग याविषयीं विचार सांगितला आहे.

१० **अध्याय.** यांत गर्भिणीचीं लक्षणें, उपमाता (दाई) याविषयीं वर्ज्या-वर्ज्य, दुग्धपरीक्षा, बाळांच्या औषध मात्रेचें प्रमाण, ज्वर, तालु, नाभि, गुद, इत्यादि ठिकाणींच्या रोगाविषयीं, ग्रहाविषयीं व गर्भाविषयीं वर्णन, इत्यादिक आहे.

४–१ **प्रकरण.** यांत अष्टविधपरीक्षा, दूतादिकांचे शकुन, वैद्यलक्षण, रोगिलक्षण, नाडी, मूत्र, मळ, जिव्हा, शब्द, स्पर्श, नेत्र, आकृति यांची परीक्षा, छायापुरुष, वैद्यकर्म, धातुवृद्धि, औषधांचे नियम, दिनचर्या, रात्रिचर्या, ऋतुचर्या, बस्ति, नस्य, रक्तस्रावविधि, काढे, लेह, गुटिका, चूर्णें, इत्यादि कशीं करावीं याविषयीं परिभाषा व अभाव अध्याय, इत्यादि

विषय सांगितले आहेत. प्रकरण ४चीं पृष्ठें १ पासून ६६ पर्यंत; आणि प्रकरण ५चीं पृष्ठें १ पासून १९९ पर्यंत.

६ प्रकरण. निदानसह चिकित्सा, यांत रोगांची परीक्षा व तच्छामक दैवीउपाय, कर्मविपाक, औषधें ह्मणजे काढे, फांट, हिम, कल्क, तैल, घृत, गुटिका, चूर्णे, मोदक, अवलेह, मात्रा, दंभ इत्यादिक उपाय, रोगपरत्वें पथ्यापथ्य, इत्यादिक सांगितलीं आहेत. पृष्ठ १ पासून १६५६ पर्यंत.

७ प्रकरण. अर्कप्रकाश, यांत केवळ, वनस्पति व धान्यें व मांसें, इत्यादिकांचे अर्क कसे काढावे व कोणकोणत्या रोगावर कसे द्यावे तें व भोजनपात्रें, मुशी इत्यादिक करण्याची मृत्तिका हे विषय सांगितले आहेत. पृष्ठ १ पासून १०४ पर्यंत.

८ प्रकरण. यंत्राध्याय, यांत मुशी, यंत्रें व त्यांच्या आकृति व पुटें देण्याचा प्रकार इत्यादिक सांगितलीं आहेत. पृष्ठ १ पासून ८ पर्यंत.

९ प्रकरण. पोंतविधि, यांत कोणकोणत्या भागांतील रोगांस कोठें व कशी पोंत द्यावी याविषयीं क्रिया सांगितली आहे.

१० प्रकरण. मात्रादिकांला अग्नीची आंच किती व कशी द्यावी तो प्रकार सांगितला आहे.

११ प्रकरण. धातुशोधन व मारण, यांत पारा, सुवर्ण, रौप्य इत्यादि धातु व कांसें पितळ इत्यादि मिश्रधातु, सोमल, हरताळ इत्यादि उपधातु व हिरा, पाच, माणिकादिक रत्नें, गोमेद, पुष्कराज इत्यादि उपरत्नें इत्यादिकांचें व शिंपी, शंख, कवड्या यांचें सत्वपातन, व विषें इत्यादिकांचें शोधन मारण, सत्वपातन, भक्षण इत्यादि प्रकार सांगितले आहेत. पृष्ठ १ पासून २५९ पर्यंत.

१२ प्रकरण. अजीर्णमंजरी—यांत अतिरिक्तपदार्थ भक्षण केल्यानें जे अजीर्ण होतें त्याचे शमनप्रकार सांगितले आहेत. पृष्ठ १ पासून १२ पर्यंत.

येणेंप्रमाणें हा ग्रंथ सुमारें १,००,००० एक लक्ष तयार करून यांत, सर्व लोकांस वैद्यकाचें ज्ञान सुलभरितीनें व्हावें याकरितां बारा प्रकरणांनीं सर्व वैद्यक्रियांचा क्रमानें संग्रह केला आहे.

या ग्रंथांत कोठेंकोठें हस्तदोष, अर्थविपर्यास, पाठातिक्रम, इत्यादि दोष नजरचुकीनें कित्येक ठिकाणीं झाले असतील त्यांविषयीं विद्वज्जनांनीं क्षमा करून गुण ग्रहण करावे असी ग्रंथकर्त्याची प्रार्थना आहे.

विष्णु वासुदेव गोडबोले,
ग्रंथाचे कर्ते.

पृ०

समाप्त:

श्रीगणेशायनमः

अथनिघंटरत्नाकरप्रारंभः

अ, वासुदेव.

अकरा, आंवळी.

अकल्प, रोगी.

अकल्ल, अकल्करा.

अकालदंत, बालरोग.

अकुप्य, सोनें, रुपें.

अकूपार, समुद्र.

अकोट, फोफळीचेंझाड.

अक्रांता, डोरली, वांगी.

अक्लिका, निळीचें झाड.

अखल, उत्तम देश.

अखात, पुष्करिणी.

आंखलिका, लघुकारली.

अखेटिक, शिकारीचा कुत्रा.

अग, वृक्ष. १ डोंगर. २ सर्प. ३

अगज, तूंबर. १ वृक्षादनी. २ डोंगरी. ३ वांडगुळ. ४

अगडी, गोहरा. १ पाडा. २

अगद, औषध. १ निरोगी. २

अगदंकर, वैद्य.

अगंधिक, संचळ.

अगम, पर्वत. १ वृक्ष. २

अगरी, तृणविशेष. १ देवनाड. २

अगरु, मंगलागरु. १ कालागरु. २ कृष्णागरु. ३ स्वाद्वागरु. ४ अगर. ५ गुग्गुळ. ६

अगरुसार, काळाशिसा. १ स्वाद्वागरु. २

अगर्दभ, खेचर.

अगस्ति, अगस्ता. १ ऋषि. २

अगस्त्य, हदगा. १ मुनि. २

अगरु, शिसवाचेंझाड. १ कृष्णागरु. २

अगरुशिंशपा, शिसवाचेंझाड.

अगूढ, श्वेतएरंड.

अगूढ, गंध. १ हिंग. २

अगौक, पक्षी. १ सिंह. २ शरभ. ३

अग्नि, चित्रक. १ चित्रक. २ केशर. ३ पीतवाळा. ४ रक्तचित्रक. ५ बिबवा. ६ काकडाचेंझाड. ७ पित्त. ८ ज्वाला. ९ सात १० जार. ११ सोनें. १२ लिंबू. १३

अग्निक, रक्तवर्ण. १ कीटविशेष. २

अग्निकण, स्फुलिंग.

अग्निकर्म, डागदेणें.

अग्निकाष्ट, मालवण.

अग्निकुमार, रसायण विशेष

अग्निकृत, काजू.

अग्निगर्भा, जार. १ सूर्यकांत. २

अग्निगर्भा, मोठीमालकांगोणी. १ शमीचेंझाड. २

अग्निचूड, तांबडेशेंडीचापक्षी.

अग्निज, जार. १ मांसधातु. २

अग्निजार, जार.

अग्निजाल, वनस्पतिविशेष. १ जार. २

अग्निजिव्हा, जिव्हिका, कळलावी.

अग्निज्वाला, [illegible]. १ जळपिंपळी. २ जार. ३

अग्निदमनी, [illegible]. १ [illegible]. २ [illegible]. ३

अग्निदीप्ता, थोरमालकांगोणी.

अग्निधमन, कडूनिंब.

अग्निनिर्यास, जार

अग्निप्रस्तर, गार.

अग्निफला, मोठीमालकांगोणी.

अग्निबीज, [illegible].

अग्निभ, सुवर्ण.

अग्निभा, लघुमालकांगोणी.

अग्निभू, उदक.

अग्निमंथ, थोरएरण. १ नरवेल. २ जांभूत. ३ नर्कांगी. ४

अग्निमथन, थोरएरण.

अग्निमय, [illegible].

अग्निमांद्य, अग्नि मंदहोणें.

अग्निमुखी बिबवा. १ कळलावी २ केशर ३ गुळवेल. ४

अग्निरजस्, रक्तवर्णकीटविशेष.

अग्निरज्जु, इंद्रगोप.

अग्निरुहा, वनस्पती विशेष.

अग्निरोहिणी, क्षुद्ररोग

अग्निवल्क, बिबवा.

अग्निवल्लभ, राळ थोर राळेचावृक्ष.

अग्निवर्धन, ओवा पाचकऔषध

अग्निविसर्प, गळूंइत्यादिक

अग्निवीर्य, सोनें.

अग्निशिख, केशर. १ कुसुंभ. २ सोनें ३ मोरचूत. ४

अग्निशिखा, कळलावी.

अग्निशेखर, केशर.

अग्निसख, वायु.

अग्निसंभव, [illegible]. रानकुसुंभ.

अग्निसहाय, [illegible] १ कपोतपक्षी. २ [illegible]. वायु.

अग्निसार, रसांजन. १ [illegible]. २

अग्न्या, [illegible].

अग्र, [illegible].

अग्रज, [illegible]. १ [illegible]. २

अग्रजंघा, पोटरीचाअग्रभाग.

अग्रधान्य, जोंधळा. १ बाजरी. २

अग्रपर्णी, कुयली.

अग्रमांस, काळिज.

अग्रावा, डोंगर.

अग्रिमा, [illegible].

अग्र्या, त्रिफळा.

अघर्मधामन्, चंद्र.

अघ्ना, गाय.

अघ्न्या, गाय.
अचर, वृक्ष. १ पर्वत. २
अचला, भूमि.
अचिंत्य, पारा.
अचैतन्य, कफरोग
अच्युत, विष्णु
अच्युतावास, पिंपळ.
अच्छल, तिलकल्क-
अज, बोकड. १ औषध. २ आमाणा. ३ सोनें. ४ शाल. ५
अजकर्ण, हेदीचावृक्ष. १ थोरसालेचावृक्ष. २ असानाचेझाड. ३ बोकडाचाकर्ण. ४
अजका, डोळ्यांचे काळे बुबुळावरचा रोग.
अजकेशी नीळीचेंझाड.
अजगंधा, धिका, रानतुळस. १ तिळवण. २
अजगंधिनी, मेढशिंगी.
अजगर, महासर्प. ह्म० आर.
अजगल्ली, बाळरोग.
अजटा, भुयआंवळी.
अजदंडी, ब्रह्मदंडी.
अजनाशन, लांडगा.
अजबला, काळीतुळस. १
अजभक्षा, बाभुळ. १ लघुधमासा. २
अजमोदा, दिका, अजमोद, १ ओवा. २ खुरदारशिंग. ३
अजया, तागाचेंझाड. १ भांग. २
अजर, सोनें.
अजरा, कोरफड. १ भुयआंवळी. २ गरस्वतीनदी. ३ काळीवरधारा. ४
अजलंबन, सुर्मा.
अजश्री, फटकी.
अजशृंगी, मेढशिंगी. १ कांकडशिंगी. २ लघुमेडशिंगी. ३
अजहा, कुहिली.
अजक्षीरनाश, माहोढानागभेद.
अजा, शेळी.
अजाजिक, पीतजिरें.
अजाजी, श्वेतजिरें.
अजांत्री, वरधारा. १ बोकडी. २ फंगी. ३
अजादनी, लघु धमासा.
अजापापाण, पेढूवादार.
अजाप्रस्थ,
अजाप्रिया, घोंटांबोर.
अजाक्षी, काळाउंबर.
अजिन, कातडें.
अजिनपत्रा, वाघूळ.
अजिनपत्रिका, पेंचापक्षी.
अजिनयोनि, हरण.
अजिर, बेडूक, १ शरीर २ वायु. ३ ग्रह. ४
अजिह्म, बेडूक.
अजिर्ण, अजीर्णरोग.
अजीर्णजरण, कचोरा.
अजेय, अर्जुनसादडा.
अझ्झटा, भुइआंवळी.
अटरूष, अडुळसा.

अटरूष, अडुळसा.

अटवी, रान.

अटव्या, कडेहली.

अट्टहास, क, कुंद.

अडंग, धोरगडु.

अडुक, हरण.

अतसी, जवस १ नागाचाभेद. २

अंतर्दाह, आभ्यंतरी दाह होतोतो.

अतिकंट, क, लघुगोखरू. १ धमासा. २

अतिकंद, क, हस्तिकंद.

अतिकामुक, कुत्रें.

अतिकाय, गरुणपुत्र.

अतिकेसर, कांटेशेवंती.

अतिगंध, सुगंधरोहिसतृण. १ गंधक २ मोगरा. ३

अतिगंधक, देवडा.

अतिगंधा, लु, पुत्रदात्री. १ पिटवण २

अतिगंधिका, घोर सुगंध मुंगुस वेल.

अतिगुहा, नालवग.

अतिचरणा, योनिरोग.

अतिचरा, ला, स्थलकमलिनी.

अतिछत्र, क, साधारण गवत सुगंध रो- हिस तृण.

अतिछत्रा, वडीशोप. १ आळिंब २

अतिछत्रिका, कुंभा. १ वडीशोप. २

अतिजागर, नीलकर डोंगवर्दी.

अतिजृंभ, वायुरोग.

[illegible]

अतितीव्रा, गंडरदुर्वा.

अतितीक्ष्ण, अजमोदा.

अतितीक्ष्णा, मोहोऱ्या.

अतितृप्ति, पित्तरोग.

अतितेजिनी, त्रिपर्णी १ तेजवल. २

अतिदग्ध, वन्हिदग्धरोग.

अतिदाह, फारउष्णता.

अतिदीप्ति, श्वेतगुरमा.

अतिदीप्य, रक्तचित्रक.

अतिधृती, छंदविशेष. १

अतिदुष्ट, अदेशा. १

अतिनिद्रता, कफरोग.

अतिपत्र, क, साग.

अतिपिच्छल, श्वेतगाताडु.

अतिपिच्छला, कोरफड.

अतिबला, विकंकती. १ दाधांटी २ नाग पुष्पी. ३ मेथा ४ कांगोणी ५ पेटारी ६ खिरहंटी. ७

अतिबीज, बाभूळ.

अतिबृहत्फल, फणस.

अतिभारग, खेचर.

अतिभोजन, फारखाणें.

अतिमंजुला, कांटेशेवंती.

अतिमंडल, कुयधामण.

अतिमात्र, फार.

अतिमुक्त, क, तिवस. १ टेंभुर्णी २ म- धुमाधवी. ३

अतिमुक्ता, मधुमाधवी. १ गगनेवाळा. [illegible] ३ टेटकाळा. ४

अतिमोद, दिनी, नेवाळी १ गणेरी. २

अतिमोदा, नेवाळी, १ गणेरी. २

अतियव, निः शूकयव.

अतिरक्त, हिंगूळ.

अतिरक्ता, जासवंद.

अतिरथ, मोठायोद्धा.

अतिरसा, रासना. १ ज्येष्ठीमध. २ मोरवेल. ३

अतिरुहा, रोहिणी.

अतिरूढ, मठ.

अतिरेचक, कांकोली.

अतिरोग, क्षयरोगग.

अतिरोमश, वानर १ रानटीबकरा. २

अतिविषा, अतिस. १ हिं० श्वेतअतिविष. २

अतिवेल, फार.

अतिशूक, जव.

अतिशूकज, बांगीकगहूं.

अतिशूद्र, महार. १ मांगइत्यादिक. २

अतिशोष, क्षयरोग.

अतिसाम्या, काळेमोखाच्यागुंजेचीवेल.

अतिसार, हगवण.

अतिसारकिन्, हगवणीचारोगी.

अतिसारघ्न, पित्तपापडा.

अतिसारघ्नी, अतिविषा.

अतिसारस्या, रासना.

अतिसूक्ष्म, लहानचिमण्या.

अतिसौरभ, आंबा.

अतिस्कंधा, रक्तकुळिथ.

अतिस्रवा, मोरवेल.

अतीत, भूतकाळ.

अतीसार, हगवण.

अतुल, कफ.

अतृप्ती, असंतोषीपणा.

अतेजा, मावली.

अत्नु, सूर्य.

अत्यंतपद्मा, कमळिणी.

अत्यंतशोणित, सोनगेरू.

अत्यम्ल, आमसोल. १ रानमहाळुंग. २ लिंबाचीजाती. ३

अत्यम्लपर्णी, आंबटवेल.

अत्यर्क, थोररुई.

अत्यारक्ता, जासवंद.

अत्युग्र, हिंग.

अत्युग्रगंधा, काळीगोकर्णी.

अत्युच्च, अतिउंच.

अत्री, ऋषि.

अदला, कोरफड.

अदंश, थोरमुळा.

अदक्षपुरुषोत्पन्न, स्त्रियांचेदोष.

अदारिका, वृक्षकमळ.

अदृढ, पोकळतृण.

अद्भुत दर्शन, आश्चर्य युक्त पदार्थांचें पहाणें.

अद्मनिः १ अग्नि

अद्यतन, वर्तमानकाळ.

अद्रक, बकाण निंब.

अद्रि, डोंगर. १ पर्वत. २ वृक्ष ३ सूर्य. ४
अद्रिकर्णी, श्वेतगोकर्ण.
अद्रिका, घणे.
अद्रिकीला, पृथ्वी.
अद्रिज, तुंबरु. शिलाजित. गेरू.
अद्रिजतु, शिलाजित.
अद्रिजा, सिंहपिंपळी. पार्वती.
अद्रिपती, हिमालय.
अद्रिमाषा, रानउडीद.
अद्रिसानुजा, त्रायमाण.
अद्रिसार, लोखंड.
अद्रेष्क, बकाणनिंब.
अद्रुया, गव्हला.
अधः, अधोभाग.
अधःपुट, चारोळी.
अधःपुष्पी, पाथरी. गोजिव्हा.
अधःप्रस्तर, तृणाचेंआसन.
अधर, ओंठ. १ योनी. २
अधरकंटक, धमासा.
अधरकंटिका, लघुशतावरी.
अधरा, अधरदिशा.
अधरेचन, बहावा.
अधःशल्य, श्वेतआघाडा.
अधःशिखर, ब्वांदा.
अधस्तात्, अधोभाग.
अधामार्गव, अघाडा.
अधिकंटक, धमासा.
अधिकप्रिय, दालचिनी.
अधिकारी, पुरुष.
अधिजिव्हा, जिव्हेरोग.
अधिजिव्हिका, पडजीभ.
अधिदंत, दंतरोग.
अधिप, रक्षक, १ राजा. २
अधिमंथ, दृष्टिरोग-१ श्वेतबुबुळावरचारोग.२
अधिमास, अधिकमास.
अधिमांसार्मा, डोळ्याचेश्वेतबुबुळावरचा रोग.
अधिमुक्तक, मधुमाधवी.
अधिमुक्तिका, मोत्यांचीशिंप.
अधिरथ, कोचमेन.
अधिरोहण, आरोहण. १ क्र० चढणें. १
अधिलोक, त्रैलोक्य.
अधिवास, घर.
अधीर, अयोग्यवैद्य.
अधुना, वर्तमानकाळ.
अधोगत, अस्थिभंगरोग.
अधोघंटा, आघाडा.
अधोपुष्पी, पाथरी.
अधोमुखा, पाथरी.
अधोरक्तपित्त, गुदद्वारारक्तपडण्याचारोग.
अध्यंडा, व्यंडा, खाजकुहिरी १ विखरा २
अध्यशन, अधिक भोजन करणें.
अध्यक्ष, थोरकुडे.
अध्युषित, सर्वांक्षिरोग.
अध्वग, ध्वगमी, खेचर. १ पक्षी.

अध्वनिषेवण, मार्गचालणें.

अध्वरा, मेदा.

अध्वा मार्ग.

अनग्ना कापशी.

अनघ, श्वेताशिरस.

अनडुजिव्हा, पाथरागोजिव्हा.

अनडुही, गाय.

अनड्वान्, आंडीलवैल.

अनणु, सूक्ष्मधान्य.

अनंत, अभ्रक. १ धमासा. २ आकाश ३ शेष ४ विष्णु. ५ सुवर्ण ६

अनंतक, थोरमुळा.

अनंतमुली, धमासा. १ रक्तधमासा. २

अनंतरंध्रका, खापरपोळी.

अनंता, गुळवेल १ त्रिपुटा २ प्रियंगुवृक्ष.३ त्रिफळा. (हिरडे, बेहडे, आंवळकाठी) ४ नीळ. ५ दांती. ६ निशोत्तर. ७ दूर्वा. ८ नलिदुर्वा. ९ रक्तधमासा. १० कळलावी. ११ श्वेतदुर्वा. १२ रानमोगरी १३ अग्निशिखा.१४ थोरएरण. १५ भूमि १६ उपरसळी. १७

अनपर, ब्रह्मदेव.

अनभिलाष, अन्नद्वेष.

अनमितंपच, कृपण.

अनय, अन्याय.

अनल, चित्रक. १ बिबवा. २ सोनें ३ अग्नि. ४ पित्त. ५

अनलप्रभा, लघुमालकांगोणी.

अनलविवर्धनी, कांकडी.

अनली, अगस्ता.

अनवस्थान, वायु.

अनवस्थितचित्तत्व, वायुरोग.

अनशन, लंघन.

अनागत, भविष्यकाळ.

अनागतार्तवा, कन्या

अनाचार, असत्कर्म.

अनातंक, निरोगी.

अनातप, सावली,

अनामय, आरोग्य, १ ह्म० निरोगीपणा. २

अनामा, अनामिका. १ अंगुली. २

अनामिका, अनामिका. १ अंगुली, २

अनार्जव, रोग.

अनार्यक, काष्ठागरू.

अनार्यतिक्त, किराईत.

अनाह, पोटफुगविणारारोग.

अनिच्छ, तृप्त.

अनिर्माल्या, पिंडिका.

अनिमिष, मासा. १ देव. २

अनिर्वाण, कफ.

अनिल, वायु. १ वदेवगणविशेष. २

अनिलकपित्थक, थोरइरमालआंबा.

अनिलकारक, कांजीभेद.

अनिलघ्नक, बेहडा.

अनिलघ्न, बेहडा.

अनिलनिर्यास, बिबळा.

अनिलपर्यय, वायुरोग.

अनिलभुक्, सर्प.

अनिलहर, कृष्णागर.

अनिला, नदी.

अनिलांतक, हिंगणवेट.

अनिलापहा, रक्तकुळिथ.

अनिलामय, वायुरोग.

अनिलोचित, निळेउडीद.

अनुकदली, लोखंडीकेळ.

अनुकूलका, लघुदंती.

अनुकूला, लघुदंती.

अनुकूलिनी, लघुदंती.

अनुज, पुंडरीकवृक्ष.

अनुपज, आलें.

अनुपालु, रानअळु.

अनुपुष्प, सन्नामकतृणवि.

अनुभास, काकभेद.

अनुरुहा, नागरमोथ.

अनुरेवती, लघुदंती.

अनुलाप, पुनर्भाषण.

अनुलास, स्य, मोर.

अनुलेपन, उटीलावायाचेद्रव्य.

अनुलोमन, मलादिकयथामार्गीजाण्याचाउपाय.

अनुवाक, वेदाचाभाग.

अनुवास, स्नेहबस्ति. १ उटणे. २

अनुवासनवस्ती, गुदादिकांचेठाईंपिचकाऱ्या मारावयाचा प्रयोग.

अनुशया, क्षुद्ररोग.

अनुष्ण, लघुकमळ.

अनुष्णवल्लिका, नीलदूर्वा.

आनुसायक, छडीला. १ सुगंधद्रव्य. २

अनुचान, उत्तमवैद्य. १ सांगवेदपढलेला. २

अनुप, जलवासी. १ कुलेचर. २ प्लव. ३ कोचमत्स्य. ४ पाढिन. ५ मत्स्यादि. ६

अनूपज, आलें.

अनूपदेश, बहुतजल. १ बहुतवृक्ष. २ बहुतधान्य. ३ येणेंकरूनव्यापअसतो तो. निर्भागदेश. ४

अनूरु, अरुण.

अनृजु, तगर.

अनेकप, हत्ती.

अनेहा, कालनाम.

अनोकह, वृक्ष.

अन्नगंधि, हगवण.

अन्नज, नीलादिवर्णाची निळीपेज.

अन्नलिप्सा, क्षुधा.

अन्नाद्य, भात.

अन्यतोवात, सर्वाक्षिरोग.

अन्यपुष्ट, ष्टा, कोकिळा.

अन्यभृत, कोकिळा.

अन्यलोह, कांसें.

अन्या, हरकी. १ महाबल्या. २ कृष्णनागिणी. ३

अपघन, शरीरावयव.

अपची, गंडमाळा.

अपतर्पण, तृप्तीचाअभाव.

अपतंत्रक, वायुरोग.

अपतानक, वायुरोग.

अपत्यजीव. पुत्रजीवीवृक्ष.

अपत्यदा, पुत्रदा.

अपत्यसिद्धिकृत् पुत्रजीवी.

अपत्रवल्लिका, लघुसोमवल्ली.

अपत्रा, नेत्रती.

अपदरुहा, बादांगुल,

अपदरोहिणी, बादांगुल.

अपबाहुक, वायुरोग.

अपराजित, शिव.

अपराजिता, विष्णुकांता. १ ताग. २ श्वेतनिर्गुंडी. ३ काळीगोकर्णी. ४ ब्राह्मी. ५ लघुशेरणी. ६ जयंतीसोंवेरी. ७ शमी. ८ शेंवगी. ९ श्वेतगोकर्णी. १० लघुशमी. ११ थोरश्वेतकिन्ही. १२ प्रत्यक्पर्णी. १३ द्रवंती. १४ फांज. १५

अपराङ्मुख शूर.

अपर्णा, पार्वती.

अपराण्ह, तिसराप्रहर.

अपवर्त, संक्षेप.

अपर्वदंड, रामबाण.

अपशोक, अशोक.

अपस्तंभिनी, शिवलिंगी.

अपस्मार, फेफरें.

अपाकशाक, आलें.

अपांग, डोळयांच्या बाहेरच्याकोरा.

अपाटव, जडता. १ रोग. २ कोष्ट. ३

अपान, गुद. १ अपानवायु.

अपान्नाथ, समुद्र.

अपामार्ग, श्वेतआघाडा. १ पाणीआघाडा. २ रक्तआघाडा. ३

अपुच्छ, शिनव्याचेंझाड.

अपुष्प, उंबर.

अपुष्पफल, फणस. १ उंबर. २

अपूप, थोरगहुं. १ अनारसे. २ गुळ घालुनपुऱ्याकरितातते. घारगे. ३

अपूरणी, कापशी. १ सांवरीचेंझाड. २

अपेतराक्षसी, काळीतुळस. १ तुळस. २

अपोगंड, भित्रा.

अप्रकांड, वृक्षालाकांडेनसून मूळाला फांद्याफुटतातसो.

अप्रकृष्ट, कावळा

अप्रमत्त, सावध.

अप्रसन्न, गायव्यायल्यापासून सातदिवसां नंतरचें जें दुध तें.

अप्रहत, माळभूमि.

अप्रोट, भारद्वाजपक्षी.

अफल, वांझवृक्ष-

अफला, लघुकारली. १ भुयआंवळी. २ कोरफड. ३

अफुल्ल, कळी.

अफेन, अफू. १ कडवी. दे० अफीम. हिं० अफ्युन. फा० लबनुलखस्खाश. आ० ऑप्यम्.ल० ओप्यत इं०

अबल, वायवर्णा.

अबला, स्त्री.

अबीजा, बेदाणा.

अब्ज, कमळ. १ चंद्रमा. २
अब्जकर्णिका, कमळबीजकोश.
अब्जज, ब्रह्मदेव.
अब्जबीजभृत्, श्वेतकणेर.
अब्जाव्ह, वाळा.
अब्जिनी, कमळिनी.
अब्द, नागरमोथ. १ भद्रमोथ. २ वर्ष. ३ अभ्रक. ४ मेघ. ५
अब्दनाद, मांदुव्यजा. १ शंखिनी. २ भेकी. ३
अब्धि, समुद्र.
अब्धिकफ, समुद्रफेण.
अब्धिज, मीठ. १ समुद्रफेण. १
अब्धिजा, मद्य. लक्ष्मी.
अब्धिडिंडिर, समुद्रफेण.
अब्धिफल, समुद्रफळ.
अब्धिफेन, समुद्रफेण.
अब्धिमंडूकी, मोत्याचीशिंपी.
अब्धिसार, रत्न.
अभय, काळावाळा.
अभयदा, भुइंआंवळी.
अभया, हरीतकी. १ श्वेतनिर्गुंडी. २ मंजिष्ठा ३ वेखंड. ४ मृणाल. ५ जया. ६ सर्वेशी. ७ कांजिका. ८
अभावा, गावळी.
अभिघात, काष्ठादिकें करून शरीराला आघात होतो तो.
अभिघार, तूप.
अभिचार, मंत्रादिकें करून मारणादि प्रयोग.
अभिताप, सर्वांगतप्तता.
अभिद्रवण, सर्व स्थलाला द्रवयेतो तो.
अभिनवोदित, अंकुर.
अभिन्यास, सन्निपात.
अभिमंथ, नेत्ररोग.
अभिमान, अहंकार.
अभिलकपित्थ, थोरआंवाडा.
अभिशाप, ब्राम्हणादिकांचा कोप.
अभिषव, ताडाचीदारू. १ कांजी. २
अभिषुत, व, शंडाकी.
अभिषंग, भूत,विष इत्यादिकांचा संबंध.
अभिषंगज्वर, ज्वरभेद.
अभिषुविक्रांत, मार्पवीमद्य.
अभिषेचन, स्नान.
अभिष्पंद, नेत्ररोग.
अभिस्पंदी, कफकृतपदार्थ दहींइत्यादिक.
अभिसार, मारा,
अभिसारिका, संकेतस्थानीजाणारीस्त्री.
अभिहिता, जळपिंपळी.
अभिज्ञ, बुद्धिमान्.
अभीर, गवळी.
अभीरणी, दुदुंभसर्प.
अभीरु, सावली. १ महाशतावरी. २
अभीरुपत्री, शतावरी.
अभीष्ट, तिलक.
अभुग्न, निरोगी.
अभेद्य, हिरा

अभोजन, लंघन.
अभ्यंग, दुधाचीसाय. १ तैलाभ्यंग २
अभ्यंजन, तेल. १ दुधाचीसाय. २ अभ्यंग. ३
अभ्यंतरायाम, वायुरोग.
अभ्यवहार, जेवण.
अभ्यामर्द, युद्ध.
अभ्याहार, जेवण.
अभ्र,क, अभ्रक. १ भद्रमोथ. २ कापूर. ३ श्वेत. ४ रक्त. २ नील. ३ पीत. ४ अभ्रक. ५ मेघ. ६ सोनें. ७ मेदिनी. ८ वेत. ९
अभ्रपटल, अभ्रक.
अभ्रपुष्प, जलवेत. १ वेत. २
अभ्रमांसी, आकाशजटामांसी.
अभ्ररोह, वैडूर्य.
अभ्रसार, कापूर. १ भीमसेनीकापूर. २
अम, रोगत्व.
अमर, सोनें. १ पारा. २ नदीवड. ३ हस्ति. ४ गुंडी. ५ देव
अमरकंद, कंदवि.
अमरदारु, तेल्यादेवदार. १ देवदार. २
अमरपुष्पिका, शोपा. १ रत्नमाला. २
अमरवल्लरी, अमरवेल.
अमरवेल, आकाशवेल.
अमर्ष, क्रोध.
अमरसर्षप, कुक्कुटपादी.
अमरा, कोरफड. १ लघुकांवडळ. २ थोरनीली. ३ थोरमेढशिंगी. ४ मोरवेल. ५ नीलदूर्वा. ६ गुळवेल. ७ तृणाचीएकजाति. ८
अमरी, नीलदूर्वा. १ काळीनिर्गुंडी. २ मोरवेल. ३
अमल, अभ्रक. १ रौप्यमाक्षी २ आवळा. ३
अमलपत्रिन् हंसपक्षी.
अमलमणि, स्फटिक. १ कापुरमणी. २
अमलरत्न, स्फटिक.
अमला, नावदनाकर. १ नातला २ आमलकी. ३
अमस, रोग. १ समय. २ मूर्ख. ३
अमा, अमावास्या.
अमानन, अपमान.
अमावस्या, वास्या, अंवस.
अमिलानका, थोरानशेवंती.
अमीव, पाप. १ पीडा. २
अमूला, कळलावा.
अमृणाल, क, काळावाळा. १ वाळा. २ पीतवाळा. ३
अमृत, दूध. १ पारा. २ पाणी. ३ औषध ४ तूप. ५ विष. ६ डुकरकंद. ७ मद्य. ८ बचनाग. ९ अमृत. १० ओदन. ११ केळाजानी. १२ हिं० सोनें १३ ताक. १४
अमृतकंदा, कंदगुळवेल.
अमृतजा, हरीतकी.
अमृतजीवी, दुधी.
अमृततरंगिणी, चांदिणें.
अमृतदीधिति, चंद्र.
अमृतफल, पुडल. १ व. काबुलदेशांतप्रसिद्ध २ नासपातीअगून उत्तरदेशांत प्रसिद्ध. ३ आंवळी. ४ परवर. ५ हिं०

अयावक, तांबड्या पक्क्यारंगाची वस्तु.

अयाव्ह, कामें.

अयुक्छद, सातवीण.

अयुगार्चिष्, अग्नि.

अयुग्मच्छद, सातवण.

अयुत, दाहाहजार.

अयुग्मपत्र, र्ण, सातवीण.

अयोच्छिष्ट, लोहकीट.

अयोमल, लोहकीट.

अयोरज, लोहकीट. १ मंडूर. २

अयोग्र, मुसळ.

अरक, शेवाळ.

अरंग, गा, मच्छभेद.

अरंगुर्दी, मधुमाधवी.

अरग्वध, बाहव्याचेंझाड.

अरटु, टिड्याचेंझाड.

अरण, चित्रक.

अरणि, थोरऐरण.

अरणिका, थोरऐरण. १ लघुऐरण, २

अरणी, थोरऐरण. १ लघुऐरण. २

अरणीकेतु, थोरऐरण.

अरण्य, लघुगळेचावृक्ष. १ मोठेंरान. २ रान. ३ कायफळ. ४

अरण्यक, वकानिंब.

अरण्यकणा, कडुजिरें.

अरण्यकदली, रानकेळ.

अरण्यकाक, रानकावळा.

अरण्यकार्पासी, रानकापसी.

अरण्यकुक्कुट, रानकोंबडें.

अरण्यकुलित्थिका, विवळ्या.

अरण्यकुसुंभ, रानकर्डई.

अरण्यचटक, रानचिमण्या.

अरण्यजार्द्रक, रानआलें.

अरण्यजीरक, कडुजिरें.

अरण्यतिल, रानतीळ.

अरण्यतुलसी, अजवला. १ रानतुळस. २

अरण्यत्रपुसक, गोडइंद्रणी.

अरण्यधान्य, देवभात.

अरण्यमुद्ग, रानमूग. १ मठ २

अरण्यमेथी, रानमेथी

अरण्यरजनी, रानहळद.

अरण्यवायस, डोमकावळा.

अरण्यवासिनी, आंबटवेल.

अरण्यवास्तुक, डुंगररानचाकवत

अरण्यशाली, देवभात.

अरण्यशुन, लांडगा.

अरण्यसूरण, गोडासुरण

अरण्यहलदी, रानहळद.

अरतत्रप, कुत्रा.

अरति, चिंतरोग. १ उदासपणा २ क्रोध १

अरत्नि, कोंपरापासोनहात.

अरम, नेत्ररोग.

अरला, हरी.

अरलु, क, टेंटू. १ दिंडा. २

अरविंद, कमळ. १ तांबें. २ लघुतांबडें.३ कमळ.४

अरविंददलप्रभ, तांबें. ४

अरविंदनाभि, विष्णु

अराल, राळेचेंझाड. १ राळ. २

अरलुक, वन

अरि, वैर.

अरिपूरिम, गंधीहिवर.

अरिमर्द, कासविंदा.

अरिमेद,क, बेल. १ गंधीहिवर. २

अरित्र, नावेचेंसुकाणु.

अरिष्ट,क, लसूण. १ कडुनिंब. २ रिठा. ३ ताक. ४ कावळा. ५ श्वेतलसूण. ६ औषधादिकांचा काढाकरून यंत्रांत घालून मद्य काढावें तें. अर्क ७ मद्य ८ आसव. ९ कल्यानिंब. १०

अरिष्टदुष्टधी, भमित.

अरिष्टफल, कडुनिंबफळ.

अरिष्टसूदन, विष्णु.

अरिष्टा, कडुकी. १ नागवला. २ मद्य. ३

अरिष्टानक, पराभव.

अरु, क्षतव्रण. १ रक्तखैर. २

अरुकनिमेष, पापण्याचारोग.

अरुचि, अरुचि. १ तोंडाचीचवजाते तो-विकार. २

अरुज, थोरबाहावा.

अरुण, रक्तआघाडा. १ रक्तकणेर. २ गूळ. ३ केशर. ४ मामा. ५ अरु. ६ शेंदूर ७ चित्रक. ८ रक्तपिती. ९ सूर्य. १० सूर्य-सारथी. ११

अरुणकापिश, फकीरीद्राक्ष. १ रतिरहस्य. २

अरुणकमल, रक्तकमळ,

अरुणचूड, कोंबडें.

अरुणनेत्र, पारवा.

अरुणपुष्पी, रक्तदुपारी.

अरुणमक्षिका, रक्तमाशी.

अरुणलोचन, खबूतर.

अरुणसर्प, तक्षक.

अरुणसार, हिंगुळ.

अरुणा, मंजीष्ट. १ रक्तअतिविष. २ लघु-कांवडळ. ३ रक्तगुंजा. ४ रक्तकापशी. ५ रक्तनिशोतर. ६ गोरखमुंडी. ७ रक्तत्रि-गंधी. ८ वेखंड. ९ जागंद. १०

अरुंतुद, मर्मभेदकरणार.

अरुणात्मिका, लाक्.

अरुणोपल, रत्न. माणिक.

अरुंधती, जिव्हाग्र.

अरुष, व्रण.

अरुंषिका, कपाळरोग.

अरुष्क, बिबवा.

अरुष्कर, बिबवा. १ कपाळरोग. २

अरुप, सर्पविशेष. १ सूर्य. २

अरोक, काळा.

अरोकदंत, काळ्यादातांचा.

अरोचक, अरुची.

अर्क, रक्तरुई. १ श्वेतरुई. २ सूर्यफूल. ३ सूर्य. ४

अर्ककांता, सूर्यफुलवल्ली.

अर्कचंदन, रक्तचंदन.

अर्कदल, सूर्यपुष्प.

अर्कपत्र, सूर्यपुष्प. १ रुइमंदार.

अर्कपर्ण, रुइमंदार.

अर्कपाद, निंब. सूर्यकांत.

अर्कपादप, निंबवृक्ष.

अर्कपुष्पिका, शिरदोडी. १ पारकुटुंबी. २

अर्कपुष्पी, शिरदोडी. १ सूर्यफूलवल्ली. २

अर्कप्रिया, जासवंद.

अर्कभक्ता, ब्राह्मी. १ सूर्यफूलवल्ली २

अर्कलवण, सूर्यखार.

अर्कवल्लभ, दुपारी.

अर्कवल्ली, सूर्यफूल.

अर्कवेद, तालीमपत्र.

अर्कसुता, काळीविष्णुक्रांता.

अर्कहिता, सूर्यफूलवल्ली.

अर्काव्ह, तालिमपत्र. १ सूर्यकांत. २

अर्की, मोर.

अर्कोपल, सूर्यकांत.

अर्गट, एरवणी.

अर्गल, मांस.

अर्घ, पूजाविधि. १ मौल्य. २

अर्घीश, शिव.

अर्घ्य, पिंवळ्यामाशापासून पिंगटवर्ण जें मधुहोतें तें.

अर्घ्यार्ह, मुचकुंद.

अर्चक, पूजारी.

अर्चा, पूजा.

अर्चिस्, कांति. १ अग्निज्वाला. २

अर्जक, आजवळा १ श्वेतआजवला. २ पांढरीतळम. ३ पांढरीबाभळ. ४

अर्जुन, अर्जुनसादडा. १ दर्भभेद. २ तृण. ३ सोंनें. ४ डोळ्याचे श्वेतबुबुळावरचारोग. ५

अर्जुनी, गाय.

अर्जुनोपम, सागाचेंझाड.

अर्ण, पाणी. १ सागाचेंझाड. २

अर्णभव,त, शंख.

अर्णव, समुद्र.

अर्णवमल, समुद्रफेण.

अर्णोद, मेघ.

अर्तगल, निळाकोऱ्हांटा.

अर्ति, रोग. १ धनुष्कोटि. २

अर्थ, वस्तु. १ धन. २

अर्थचंपिका, काकडशिंगी.

अर्थप्रयोग, व्याज. १ व्यापार. २

अर्थप्रसादनी, धामणी.

अर्थवान्, पुरुष.

अर्थसाधक, पुत्रजीवी.

अर्थसाधन, शिडा.

अर्थसिद्ध,क श्वेतनिर्गुंडी. १ कालीनिर्गुंडी. २

अर्थाश्रय, पुरुष.

अर्थ्य, शिलाजित्. १ बुद्धिमान. २

अर्दनी, अग्नि.

अर्दित, वायु. १ पक्षघात इ. २.

अर्ध, अर्धे. १ निमें. २

अर्धक, जलसर्प.

अर्धखारी, शास्त्रीयमानाची अर्धखंडी.

अर्धचंद्रा, काळीनिशोत्तर.

अर्धचंद्रिका, कानफोडी. १ तिळवण. २ काळीनिशोत्तर. ३

अर्धचोलक, काचोळी.

अर्धतिक्त, नेपाळकिराईत.

अर्धनारीश, महादेव.

अर्धपादा, भुयआंवळी.

अर्धपारावत, रानकोंबडे. १ खबुतर. २

अर्धपुष्पा, महाबला.

अर्धगात्र, मध्यगात्र.

अर्धशफर, लाहानमासा.

अर्धमद्र, गुवद.

अर्धसीरिन, शेतकरी.

अर्धालिंग, जलसर्प.

अर्धावभेदक, शिरोरोग.

अर्धेंदु, अर्धचंद्र.

अर्धेंदुशकला, कपाळरोग. १ नासारोग. २ अर्बुदरोग. ३ ओष्ठरोग. ४ पापण्याचारोग. ५ तालुरोग. ६ गळरोग. ७ तोंडातीलरोग. ८ कर्णरोग. ९

अर्वांस, अंतकरण.

अर्बुद, नेत्ररोग. १ दंतरोग. २

अर्बुदाकार, गोंदणी.

अर्बुदाद्रिज, मुरदारशिंग.

अर्बूर, नरसड.

अर्भक, बाळ. १ दंव. २

अर्म, नेत्ररोग.

अर्यमा, सूर्य. १ वनस्पतिविशेष. २

अर्वन, घोडा.

अर्श, मुळव्याध.

अर्शोघ्न, सजीखार. १ तेजबळ. २ श्वेतशिरस. ३ कडवातुरण. ४

अर्शोघ्नवल्कला, तेजबळ.

अर्शोघ्नी, देवडंगरी.

अर्शोत्र, भगंदररोग.

अर्शोहित, बिबवा.

अर्ह, सोनें.

अर्हणा, पूजा.

अर्हा, त्रायमाण.

अल, क, हरताळ. १ कंकोळ. २ लघुकंकोळ. ३

अलर्कप्रिय, काळाविबळा. १ बिबळा. २

अलकनंदा, नदी.

अलका, वसाधातु.

अलंकार, अळंकार भूषण.

अलकाव्हय, कल्यानिंब.

अलक्त, क, अळिता. १ लाख. २

अलगण, पापण्याचारोग.

अलगर्द, सर्पजाति. पाणसर्प.

अलगर्ध, जलसर्प.

अलजी, प्रमेहपीडिकारोग. १ शुक्ररोग. २ पापण्याचारोग. ३ नेत्रसंधीचारोग. ४

अलंबुजा, गोरखमुंडी.

अलंबुष, कानाचारोग.

अलंबुषा, लाजाळूभेद. १ मुंडी. २ गोरखमुंडी. ३

अलंबुसा, मखमाल.

अलमांस, मत्स्यभेद.

अलर्क, थोरकड. १ रुकड. २ मंदार. ३ कुत्रें. ३

अलस, क, कुष्ठरोग. १ कुष्ठरोग. २ जिव्हारोग. ३ विषूचिकारोग. ४ कोमलेलेपुरुष. ५

अलसांद्र, चवळ्या.

अलसी, जवस.

अलसेलुका, एकलाजाळू.

अलाबु, दुध्याभोंपळा. १ तुंबडीस्ककाळाव-याची. २

अलाबुका, कडूदुध्याभोंपळा.

अलाबुनी, कडूदुध्याभोंपळा.

अलाबुसुन्हुत, अम्लवेतस.

अलाबू, अलाबुशब्दपाहा.

अलास, जिव्हाव्रण.

अलि, थोरभ्रमर. १ विंचू. २ मद्य. ३

अलिक, कपाळ.

अलिकुलप्रिया, कांटेशेवंती.

अलिकुलसंकुला, कांटेशेवंती.

अलिगर्द्द, काळानाग.
अलिपक, मोठाभ्रमर. १ विंचू. २ कुत्रा. ३
अलिपक, मधुमक्षिका १ कोकिलपक्षी २ कुत्रा. ३
अलिपर्णिका, विंचुवान्चिचवा.
अलिप्रिय, धाराकदंब.
अलिप्रिया, भुयजांबूळ. १ नागरमोटी. २
अलिमक, मोव्हानेझाड. १ कमळकेशर. २
अलिमोहिनी, केतकी.
अलिवल्लभा, रक्तपाडळ.
अलिसभाकुल, दवणाशेवंती.
अलिन, भ्रमर १ विंचू २.
अलीकमत्स्य, अलीकमासा.
अलीना, नारळी.
अलीष्ट, निलकवृक्ष.
अलुक, अळू.
अलुका, अलुकमाकर. १ आणि. २ अळू. ३
अलोमिका, नागाबार.
अलक, कुरळकेश. १ शरीरावयव. २
अलरक, यमाना. १ कुमकुम. २
अलपगंध, रक्तकमळ.
अल्पगोधूम, जोंधळे.
अल्पपंटिका, कडुलाग.
अल्पज, पाटाचिवाणी.
अल्पनिद्रता, निद्रारोग.
अल्पपत्रिका, रक्तआपाडा.
अल्पपत्री, मुनकी. १ निवेया. २
अल्पपुष्पिका, पीतकणेर.
अल्पमत्स्यक, चिंगा.
अल्पमालिका, मक्षिकाभेद.
अल्पयानिग, थोरनांदुरकी.
अल्पवर्तिका, गोजिर्णापक्षी. १ तितिरपक्षी. २
अल्पशुक्रता, पित्तरोग.
अल्पशोषक, नेत्ररोग.
अल्पसार, चिचवान नागवेलीपाणी.
अल्पाङुरा, लहुलागाढू.
अल्पालिक, काळना.
अल्पिका, रानमुग.
अलुक, घणे. १ लहुकोळ. २ अळू. ३
अलका, कोथिंबीर.
अला, घणे.
अवकर, केर.
अवकेशी, वांझवृक्ष.
अवक्षिप्त, सद्योव्रणरोग.
अवकेट, लग्न.
अवगंड, पुटकुळी.
अवगाह, स्नान.
अवंचक, अभिमान्रोगी.
अवट, नाडीव्रण.
अवटी, नाडीव्रण.
अवड, मानेचापृष्ठभाग.
अवंति, काशी १ आकाशवेल.
अवंतिसोम, कांजी.
अवदंत, खाव्या.
अवदंश, शेवगा. १ काळाशेवगा. २
अवदात, शेवगा.
अवदान, बाव्या.
अवदाह, क, बिबळावाळा.
अवधर, रुद्रोर्मा. १ कल्पवृक्ष. २
अवनि, भूमि.
अवना, वाचमाग. १ भूमि. २
अवलोचन, डोगर.
अवनीसरा, केळ.
अवरवी, कावळा.
अवपाटिका, नुकरोग.
अवमंतांकुन, मदोन्मत्तहस्ती.
अवबंध, शुक्ररोग.
अवयव, शरीरावयव.
अवयवस्थान, शरीर.
अवयवी, पक्षी.
अवरिका, कोथिंबीर.
अवरोह, पारंब्या.
अवरोहशाखी, वोगपिंपरी.
अवरोही, वड.
अवलंबी, अधोमार्गागमनकरणारी.
अवलेह, चाटण.
अवल्गुलिका, जवांचीपेज.

अवल्क, मेढशिंगी.

अवल्गुजा, बावची.

अवसर, कालनामा.

अवाक्पुष्पी, बडीशोप. १ बाळंतशोप. २

अवाची, दक्षिणदिशा.

अवाग्लिका, कोथिंबीर.

अवि, मेंढा.

अविक, विशेषमस्यभेद. १ दुमाएडका. २

अविघ्न, घ्न, घ्ना, करवंदी.

अविदूस, मेंढीचें दुध.

अविद्धकर्णा, पाहाडमूळ.

अविभुक, लांडगा.

अविमरीस, मेंढीचें दुध.

अविमुक्तक, मधुमाधवीपुष्प. १ कुसरी. २

अविमुक्तका, टेंभुर्णी.

अविला, मेंढी.

अविवल्क, मेढशिंगी.

अविशिर, सूर्यावर्तफल. १ सूर्यफुलाचें फळ. २

अविष, समुद्र. १ आकाश. २

अविषा, निर्विषी.

अवी, विटाळशी स्त्री.

अवीची, नरकविशेष.

अवृन्त, पथ्थरफूल.

अव्यक्ता, काळीगोकर्णी.

अव्यंड, विखरा.

अव्यंडा, भुयआंवळी. १ कुहिली. २

अव्यथा, हर्तकी. १ महाभुंडी. २ स्थलकमलिनी. ३

अव्यथि, घोडा.

अव्यथ्या, हर्तकी.

अव्यय ओंग.

अव्यया, गोरखमुंडी.

अव्रणशुक्र, डोळ्यानफुलपडतेंतें.

अशक, घेतुळ.

अशन, चित्रक. १ आसाणा. २ भोजन. ३ चिबळा. ४

अशनपर्णी, गोकर्णी.

अशनपुष्प, अशनपुष्पाकारशालि.

अशनि, विज.

अशनाया, क्षुधा.

अशाका, ख्या, सुकेंगवत.

अशांतगंधाढ्या, अंबेहळद.

अशित भक्षिलें.

अशितंगवीन, गाईम्यादिकानींपूर्वी खाल्लें शेत.

अशितालता, नीलदूर्वा.

अशिर, विज. १ अग्नि. २

अशिरसीवी, ओम्येनआवें

अशिशिर, अगर्मेवत.

अशीना, अशुद्धा. १ कुईकोम्हाळा. २

अशुचि, अपवित्र.

अशुकजा, घोडकमान.

अशोक, अशोकवृक्ष.

अशोकरोहिणी, कटुकी.

अशोका, कटुकी.

अशोकारि, कळंब.

अश्म, कडुसाग. १ मार्गमाशी. २

अश्मकदल, सोनकेळ.

अश्मकुट्टा, वेतूर.

अश्मगर्भ, क, पाचरत्न. १ निवन. २

अश्मगर्भज, पाचरत्न.

अश्मघ्न, हाताजोडीपाषाणभेद.

अश्मज, शिलाजित. १ मुंडलोह. २ दगडफूल. ३

अश्मजतु, क, शिलाजतु. १ दगडफूल. २

अश्मजित, हाताजोडीपाषाणभेद.

अश्मंत, आपटा.

अश्मंतक, आपटा. १ कोरळ. २ घोळ. ३ तुला. ४

अश्मपुष्प, पथ्थरफूल. १ शिलारस. २

अश्मभेद, क, न, कोरळ १ हाताजोडीपाषाणभेद. २

अश्मयोनी, आपटा. १ नीलमणी. २

अश्मरी, मूतखडा.

अश्मरीकृच्छ्र, मुत्रकृच्छ्र.

अश्मग्रीव, वायवरणा.
अश्मभेदन, हाताजोडीपाषाणभेद. १ थोरपाषाणभेद.
अश्मरोहर, वायवरणा.
अश्मलाक्ष, शिलाजित.
अश्मसार, लोह. १ लोहादिधातु. २ सारलोह. ३
अश्मसारा, लोखंडीकिट्ट.
अश्मसुता, पहाडमूळ.
अश्महा, हाताजोडीपाषाणभेद १ थोरपाषाणभेद.
अश्मीर, मूत्रकृच्छ.
अश्मोत्थ, शिलाजित.
अश्यामा, श्वेतनिशोत्तर.
अस्र, रक्त. १ नेत्रोदक. २
अस्रजा, अस्रवेगरोग. १ अरोचक २
अस्रु, नेत्रोदक.
अस्रुवाली, मंदार.
अश्व, घोडा. १ अजमोद. २ अश्वकर्ण. ३ आसंध. ४
अश्वक, कुलिंगपक्षी.
अश्वकंटिका, वनस्पतिविशेष.
अश्वकर्ण,क, लघुराळेचावृक्ष १ देह. २ नागाचेंझाड.
अश्वकर्णिका, घोडकाचर.
अश्वखरज, खेचर.
अश्वखुर, घोड्याचाखूर. १ नखला. २
अश्वखुरा,री, श्वेतगोकर्णी.
अश्वगंधा, आसंध.
अश्वघ्न, श्वेतकणेर.
अश्वजीवन, हरभरे.
अश्वतर, खेचर.
अश्वत्थ, पिंपळ.
अश्वत्थक, मोगरीचाफुलाचापाकळ्या.
अश्वत्थपत्र,क, थोरपिंपरी.
अश्वत्थफला, लघुशेरणी.
अश्वत्थफलिका, लघुशेरणी.
अश्वत्थभेद,का, नांदुरकी.
अश्वत्थसन्निभा लघुपिंपळ.
अश्वत्थी, लघुपिंपळ.
अश्वदंष्ट्रक, गोखरू.
अश्वनाशक,न, श्वेतकणेर.
अश्वपुच्छिका, रानउडीद.
अश्वपुटभावना, बत्तीसपळगिरिमनद्रव्याचीभावना. १
अश्वपुच्छी, सालईवृक्ष.
अश्वबला, मेथी.
अश्वमारक, श्वेतकणेर.
अश्वमाल, सर्पविशेष.
अश्वमोहक, श्वेतकणेर.
अश्वरोधक, श्वेतकणेर.
अश्वलोमन्, सर्पविशेष.
अश्ववराह, डुकरकंद.
अश्ववारण, गवा.
अश्ववाल, कसई.
अश्वहा, श्वेतकणेर.
अश्वहृदय, घोड्यावरबसणें.
अश्वक्षुरा, रिका, री, श्वेतगोकर्णी. १ काळीगोकर्णी.
अश्वा, अजमोद. १ आसंध. २ आघाडा. ३ इंद्रावणी. ४
अश्वांतक, श्वेतकणेर.
अश्वारि, टोणगा. १ थोरनिरकाडें. २
अश्वारोहा, इंद्रावणी.
अश्वाल, लघुकसई.
अश्वावरोहिका, आसंध.
अश्वासना, कर्णिका. १ घोडी. २
अश्विनी, जटामांसी.
अश्विजात, लघुमंडिंगी.
अश्वि, घोडी.
अश्वेता, काळीगोकर्णी. १ काळेअतिविष. २
अष्टगात्र, कर्णनाली. १ शरीर. २
अष्ट, आठ.
अष्टगुणमंड, तांदुळाचे अर्धेमूग भिजवून किंचितभाजून मंडकरा गुणानक्रमून यांत हिंग. सैंधव. धणें. सुंठ. मिरी.

पिंपळी. यांचें चूर्ण घालून जो सिद्ध करा- वातो.
अष्टधातु, सोनें.१ रुपें.२ तांबें.३ कथिल. ४ शिसें.५ पितळ.६ लोखंड.७ पोलाद.८
अष्टपाद, शरभ. १ कार्नाण. २
अष्टपादप, सुरेरा.
अष्टभाव, स्तंभ. १ स्वेद. २ रोमांच. ३ स्वरभंग. ४ वैस्वर्य. ५ कंप. ६ वैवर्ण्य. ७ अश्रुपात. ८
अष्टमधुजाति, माक्षिक. १ भ्रामर. २ क्षौद्र.३ पौत्तिक.४ छात्रक.५ अर्घ्य. ६ औद्दाल. ७ दाल. ८
अष्टमंगल, ब्राह्मण.१ गाय.२ अग्नि.३ सोनें.४ तुप.५ सूर्य.६ अश्व.७ राजा.८ चारुचर्या.
अष्टमिका, चारतोळे वजन.
अष्टमी, क्षीरकाकोली. १ तिथि. २
अष्टमूत्र, गाय. १ बकरी. २ मेंढी. ३ म्हैस.४ घोडा. ५ हत्ती. ६ उंट. ७ गाढव. ८
अष्टलोह, सोनें. १ रुपें.२ तांबें.३ कथिल.४ शिसें.५ कांतलोह.६ लोखंड. ७ पोलाद. तिखें. ८
अष्टवर्ग जीवक. १ ऋषभक. २ मेद. ३ महामेद.४ ऋद्धि.५ वृद्धि.६ काकोली.७ क्षीरकाकोली. ८
अष्टविधअन्न, भोज्य.१ (ओदनादि.) २ पेय. दुग्धादि.(चोष्य.) पक्काम्रफलादि. लेह्य. शिखरिणी.(खाद्य.) लड्डुदि. चर्वण. इत्यादि (निःपेय.) उदकादि. (भक्ष्य.) पृथुकादि.
अष्टविधमौक्तिकस्थानानि, हत्ती.१ सर्प.२ मत्स्य. ३ डुकर. ४ वेळू. वांस. ५ शंख.६ मेघ. ७ शिंप. ८
अष्टांगवैद्यक, द्रव्याभिधान.१ गदनिश्चय.२ कायसौख्य. ३ शल्यादि. ४भूतनिग्रह.५ विषनिग्रह. ६ बालवैद्यक. ७ रसायन. ८
अष्टादशधान्यानि, गहूं.१ तुरी. २ जव. ३ जोंधळे. ४ वाटाणे.५ लांक. ६ माळी.७ चणे. ८ मसुरा. ९ जवस. १० मूग.११ राळे. १२ तीळ. १३ हरिक. १४ कुळीथ. १५ मांस. १६ उडीद. १७ चवळ्या. १८
कसईबीज. १ वग्या. २ वाल.३ कांग.४ शिरस.५ | स्कंदपुराण.
वेळूचेंबी. १— वाराह पुराण.
नागाचेंबीं. १— वैद्यकल्पतरु.
अष्टादशमूलानि, बेल. १ ऐरण. २ टेंटू. ३ शिवण. ४ पहाडमूळ. ५ पुनर्नवा. ६ रानउडीद. ७ चिकणा. ८ एरंड. ९ जीवक. १० ऋषभक. ११ जीवंती.१२ शतावरी. १३ तिरकांडे. १४ ऊंस. १५ दर्भ. १६ कसई. १७ माळी. १८
अष्टादशांग, भारंग. १ कचोरा. २ पुष्कर- मूळ. ३ इंद्रजव. ४ धमासा. ५ काकड- शिंगी. ६ कडूपडवळ. ७ कडुकी. ८ दशमूळें. १०
अष्टादशांगद्वितीय, किराईत. १ सुंठ. २ नागरमोथा. ३ पिंपळी. ४ इंद्रजव. ५ धणे. ६ कडुकी. ७ देवदार. ८ दशमूळें. ९
अष्टापद, सोनें. १ शरभ. २
अष्टापदी, वेलमोगरा.
अष्टौमहारस, वैक्रांतमणि. १ हिंगुळ. १ पारा.२ सोमल.३ कांतलोह.५ अभ्रक.६ स्वर्णमाक्षी. ७ रौप्यमाक्षी. ८
अष्ठीलिका, मूत्ररोग. वायु.
अष्ठिला, नाभीच्या अधोभागीं दगडासारखी गांठ येते तो वातरोग आहे.
अष्ठिवन, गुडघे.
असती, व्यभिचारिणी.
असन, असणा.
असनपर्णी, गोकर्णी.
असात्म्य, प्रकृतीस सुखावह होत नाहीं तें.
असार, काष्टागरु. १ जेपाळ. २
असारा, केळ.
असिः तरवार.
असिक्रिका, दासी.
असित, कृष्णपक्ष. १ काष्टागरु. २

असितद्रुम, काळानाड.
असितपल्लवा, नदीजांबूल. १ भुयजांबूळ.२
असितवल्ली, नीलदुर्वा.
असितसार, **का**, टेंमुर्णी.
असिता, लघुनळी. १ हत्तीण. २ काळे-पावटे. ३ काळेंअतिविष. ४ वांबचा. ५
असितांजनी, काळिकापर्शी.
असिताभ्रशेखर, नीळीचेंझाड.
असितालता, नीलदूर्वा.
असितालु, काळेंअळु.
असितोत्पल, नीलोत्पल.
असिदंष्ट्रक, मगर.
असिपत्र, तिधारीनिवडुंग. १ तृणविशेष .२ ऊंस. ३
असिपत्रक, श्वेतदर्भ.
असिपुच्छक, जलचरविशेष.
असिमेद, खिराचेंझाड.
असीनका, काळीगोकर्णी.
असुरसा, तुळस.
असुराव्हा, काळें.
असुरा, घोगसवेली.
असृक, स्पृक्का. १ केशर. २ रक्त. ३
असृग्दर, कोष्ट.
असृग्धरा, चर्म=कातडें.
असृण, सोनगेरू.
अस्तक्षनी, सालवण.
अस्त्र, बाणनख.
अस्थि, हाड.
अस्थिक, हाड.
अस्थिग्रंथि, ग्रंथिरोग.
अस्थिज, मज्जा.
अस्थिजननी, वगाधातु.
अस्थितुंड, पक्षिविशेष.
अस्थिनाद, अस्थिपीडा.
अस्थिपंजर, हाडांचा पांजरा.
अस्थिभंग, अस्थिभंगरोग.
अस्थिभक्ष, कुतरें.
अस्थिभक्षा, घायमारी ओषधि.
अस्थिभेद, हाडेंकुटणे.
अस्थिशृंखला, **लिका**, हाडसंधि.
अस्थिसंधानकर, लसूण.
अस्थिसंधानजननी, हाडसंधि.
अस्थिसंधि, हाडाचेंसांधे.१ तिधारीकांडवेल.२ मर्मस्छाने. ३
अस्थिसंबंधन, राळ.
अस्थिसंभव, शुक्रधातु. १ मज्जा. २
अस्थिसंभवस्नेह, मज्जा.
अस्थिसमुद्भव, मज्जा.
अस्थिसंहति, } हाडसंधी.
अस्थिसंहार, **क**, }
अस्थिसंहारी, हाडसंधि.
अस्थिसार, मज्जा.
अस्थिसारस्थिता, मज्जा.
अस्थिस्नेह, मज्जा.
अस्निग्धदारुक, देवदार.
अस्फोत, कांचन. १ कोरळ. २
अस्मंत, चुल. १ भट्टी. २
अस्मिन, टवटवीतपुष्प.
अस्र, रक्त. १ केशर. २ नेत्रोदक. ३
अस्रखदिर, रक्तखैर.
अस्रघ्न, तेजबळ.
अस्रज, मांसधातु.
अस्रजित, वनस्पतिविशेष
अस्रप, जळू. १ ढेंकूण. २
अस्रबिंदुछदा, लक्ष्मणाकंद.
अस्रमातृका, रसधातु.
अस्ररेणु, शेंदुर.
अस्रशिवी, आंवे.
अस्रस्रुती, रक्तस्राव.
अस्रान्तक, पादरीतुळस.
अस्राव्ह, केशर.
अस्रु, नेत्रोदक.
असृगुल्म, केशर.
असृग्दर, प्रदर.
अहः दिवस.

अहंकार, अभिमान.
अहंता,अहंमति,ती, अभिमान.
अहरहक, गीध.
अहर्निशा, अहोरात्र.
अहर्निशिव्यापक. वैश्य. १ वायो.२
अहर्पति, सूर्य.
अहर्मुख, प्रातःकाळ.
अहस्कर, सूर्य.
अहार्य, डोंगर.
अहि, सर्प. १ सिसें. २
अहिका, सांवरी.
अहिकुटी, भारद्वाजपक्षी.
अहिगंधा, सापमंध. १ सुगंधमुंगुसवेल.२
अहिछत्रा, बडीशेप. १ साधारणशर्करा. २
अहिजाहक, सरडा.
अहिजिव्हिका,महाशतावरी.१श्वेतउपलसरी.
अहित, शत्रु.
अहितपदार्थ, वृद्धस्त्री. १ दुर्गंधमांस. २
प्रातःकाळींनिद्रा. ३ मैथुन. ४ दहिं. ५
प्रातःकाळचेंऊन. ६
अहितुंडिक, गारुडी.
अहिपुष्प, नागकेशर.
अहिपूतना, बालरोग.
अहिफल, टरकांकडी.
अहिफला, ऐरावती. १ टरकांकडी.२
अहिफेन, अफू.
अहिफेनबीज, खसखस.
अहिभयदा, भूयआंवळी.
अहिभुक, लघुमुंगुसवेल.१ थोरमुंगुसवेल. २
गरुडपक्षी, ३ मयूर. ४
अहिमर्दिनी, सापमंद.१थोरसुगंधमुंगुसवेल.२
अहिमार, क, गंधीहिवर.
अहिमार, क, गंधीहिवर.
अहिमेदक, गंधीहिवर.
अहिलता, सापमंद.१ थोरसुगंधमुंगुसवेल. २
अहिलोलिका, भुयआंवळी.
अहिल्या, रानमेथी.
अहिवल्ली, नागवेल.
अहिविषापहा, थोरमुंगुसकांदा. १
अहिंस्रा, ऐरावती. १ फडीचेंनिवडुंग. २
अहृद्य, अप्रिय.
अहेरु, शतावरी.
अहोरात्र, रात्रदिवस.
अह्वला, विव्याजेंझाड.
अक्ष, बेहेडा. १ कर्णेंद्रिय. २ संचल. ३
देवशिरस. ४ श्वास.५ ऋषभक.६ कुक्कु-
टपादी. ७ पाश.८ शकट. ९ कर्ष.
कमळाक्ष. ११ रुद्राक्ष. १२ बिबवा.१३
सुरमा. १४ चाक. १५ सर्प. १६
अक्षकारका, कोरफड.
अक्षगंधिनी, अतिबला.
अक्षत, जव,
अक्षतंदुला, थोरचिकणा.
अक्षदर्शक, न्यायाधीश.
अक्षधूर्त, जुंवेबाज.
अक्षधूर्तिल, बैल.
अक्षपाक, संचळ.
अक्षपाद, गौतमऋषि.
अक्षपिंड, शंखपुष्पी. १ शंखिनी. २४
अक्षपीडा, डका, शंखिनी.
अक्षम, रानचिमण्या. १ थोरमुळा.२
अक्षर, धर्म. १ तप. २ वस्त्र. ३ आकाश.४
मोक्ष. ५ आकारादिवर्ण. ६ मूलकारण.७
अक्षरचण, लेखक.
अक्षरुचक, सोरीमठ.
अक्षवीर्यवान, श्वेतकणेर.
अक्षशिरोधिजा, मानेच्यामागल्याशिरा.
अक्षसस्य, कंविठ.
अक्षांशु, नेत्रांतीलपाणी.
अक्षि, डोळे.
अक्षिकूटक, हत्तीचेनेत्रांतीलबुबूळ.
अक्षिपाकात्यय, डोळ्याचेकृष्णबुबुळावरचे-
रोग.
अक्षिपीलु, बकानीनिंब.
अक्षिभेषज, श्वेतलोध्र.
अक्षिव, मठि.

अक्षीव, मठि. १ वकानीनिंब. २ काळाशेगवा. ३
अक्षीवमोचक, काळाशेगवा.
अक्षेय, एकरुईमांदार.
अक्षोट, ड, अक्रोड.
अक्षोटकी, अक्रोड.
अक्षोहार, मधुखजुरी.
आकर, खाण.
आकरज, रत्न.
आकर्ष, फांसे. १ सोंगट्याचापट २ ओढणें. ३
आकर्षकारिका, कारभेद.
आकर्षण, ओढणें.
आकली, चिमणी.
आकल्प, रोग.
आकल्ल, अकलकरा.
आकार, आकृति.
आकारकरभा, अकलकरा.
आकारगुप्ति, शोकैकरुनझाल्याग्लानीचाभा-
कारछपविणें.
आकारणा, बोलावणें.
आकाश, अभ्रक. १ आकाश. २
आकाशपटल, अभ्रक.
आकाशमांसी, जटामांसीभेद.
आकाशमूली, जलौषधी.
आकाशवल्ली, आकाशवेल.
आकाशसलिल, पावसाचेंपाणी.
आकाशोदक, पावसाचेंपाणी.
आकीर्ण, फारमिळालेले.
आकुल व्याप्त.
आकुनिछत्रा, जलौषधि.
आक्रीड, गांवांतीलबाग.
आखंडल, इंद्र.
आखु, उंदीर. १ रानउंदीर. २
आखुकर्णपर्णिका, लघुउंदीरकानी.
आखुकर्णी, लघुउंदीरकानी. १ उंदीरमारी. २
प्रत्यकश्रेणी. ३
आखुगंधी, कापूरहळदी.
आखुपर्णिका, थोरउंदीरकानी. १ लघुदंती. २
आखुपर्णी, लघुदंती. १ लघुउंदीरकानी. २
आखुपाषाण, सोमल. १ लोहचुंबक. २
आखुफला, लघुदांती.
आखुभुक्, मांजर.
आखुविषहा, देवडंगरी. १ उंदीरमारी.
आखुविषापहा, देवडंगरी.
आखुश्रुति, लघुउंदीरकानी.
आखोट, ड, अक्रोड.
आख्या, नाम.
आगंतु, अतिथी.
आगंतुकज्वर, ज्वरभेद.
आगंतुव्रण, सद्योव्रण.
आगमावर्ता, लघुमेंढशिंगी.
आगस्, पाप. १ अपराध. २
आगामी, भविष्यकाळ.
आगार, गृह.
आग्नेय, एक. १ सोनें. २ अगस्तिऋषि. ३
आग्नेयी, अग्निदिशा. १ श्वेतवरधारा. २
आग्रहायणिक, मार्गशीर्ष.
आग्रहायणी, मृगनक्षत्र.
आंगिरस, बृहस्पति.
आघट्टक, एकआघाडा.
आघाट, आघाडा.
आघातज्वर, अभिघातादिज्वर.
आघार, तूप.
आघ्राण, हुंगणें.
आचमन, चाळा.
आचाम, भाताचीपेज. १ आचमन. २
आचित, दाहाभारह्मणून मानविशेष.
आछादन, कापून. १ वस्त्र. २ वेष्टन. ३
आछादनफला, एककापशी. १ रानकापशी.
आछादनी, कापशी.
आज, तूप.
आंजनेय, मारुति.
आजन्मसुगंधिपत्रा, काळामरवा.
आजानेय, कुलीनघोडा.
आज्य, तूप.
आटरूष, अडूळसा.
आर्टा, बगळापक्षीण.

आटीकर, बैल.
आटोप गुडगुडशब्द.
आडखोल, लहानतळवट.
आढक, पायली.
आढकिका, तूरधान्य.
आढकी, तुरी.१ सोरटीमाती.२ गोपीचंदन ३ तुरटी.४
आढ्य, द्रव्यवान्.
आढ्या, अजमोद.
आणि, चाकाचीखीळ.
आणवीय, सूक्ष्मधान्येपिकतातती भूमी.
आतंक, रोग.१ ज्वर.२
आतप, ऊन.
आतपाभाव, सावली.१छाया.२
आतापि, शशमारी.
आतापी, घारपक्षी
आतायी, घारपक्षी.
आतुर, रोगी.
आतृण्य, मिताफळीचेंझाड.
आत्मगंधक, रत्याबोळ.
आत्मगंधिहरिद्रा, कापूरहळदी.
आत्मगुण, क्षांति.अ०क्षमा. १ दया.२ अनुसूया. अ०गुणावरदोषाचाआरोप. ३ शौच अ०शुद्धत्व.४ मंगल्य.अ०कल्याणरूपत्व. ५ सत्य.६ अकार्पण्य.अ०औदार्य.७ अनायास अ०श्रमराहित्य.
आत्मगुप्ता, कुहिरी.
आत्मघोष,षा, कावळा.१ कोंबडा. २
आत्मनीन' पथ्य.
आत्मबोध, आत्मज्ञान.
आत्ममूली, धमासा.
आत्मशल्या, लघुशतावरी.
आत्मा, शरीर.१ जीव.२ यत्न.३ धैर्य.४ बुद्धि. ५ स्वभाव. ६ ब्रह्म. ७
आत्माशिन्, मत्स्यवि.
आत्मोद्भवा, रानऊडीद.
आत्यूक, कथील.
आत्रेयी, रजस्वलास्त्री.

आंत्र, आतडें.
आदर्श, आरसा.
आदान, रोगकारण.
आदाना, हस्तिघोषा.
आदिकवि, वाल्मिकिऋषि.
आदित्य, जीव १ श्वेतरुई. २
आदित्यकांता, सूर्यफूलवल्ली.
आदित्यतेजा, ब्राह्मी. १ सूर्यफूलवल्ली.२
आदित्यपर्णिका, } सूर्यफूलवल्ली.
आदित्यपर्णी, }
आदित्यपत्र, सूर्यफूल.
आदित्यपुष्पिका, अर्कपुष्पी.
आदित्यभक्ता, सूर्यफूलवल्ली.
आदित्यवल्लभा, सूर्यफूलवल्ली.
आदिपुष्पा, लघुधायटी.
आदिमा, भूमि.
आदिवृक्ष, आपटा.
आद्यधातु, रसधातु.
आद्यमाषक, शास्त्रसिद्ध ८० गुंजाचातोळा.४
आद्या, भूमि. १ प्रतिपदा. २
आद्र, जल्माजार.
आंधस, भाताचाकड
आधि, मनोव्याधि.
आधिशमी, लघुशमी.
आध्मात, वायुरोग.
आध्मान, वायुरोग.
आध्मानी, नलुका.
आनंद, धोरजांबूळ.
आनंदप्रभव, रेत.
आनंदा, वनमोगरी. १ भांग. २ आरामशीतला. ३
आनन, तोंड.
आनाह, मलबद्धरोग. १ मूत्रबद्धरोग. २
आनील, कथील.
आप, पाणी.
आपगा, नदी.
आपगावारि, नदीचेंपाणी.
आपण, बाजार.

आपणस्थ, वैश्य. १ वाणी.२
आपन, मिर्चे.
आपन्नसत्वा, गर्भिणी. गरवारस्त्री.
आपीत, नांदरुखी. १ सुवर्णमुखी. २ कुम-
ळकेसर. ३ रौप्यमाक्षिकद्रव्य. ४
आपुष, कथिल.
आपूर्यमाण, शुक्लपक्ष.
आप्य, कोष्ट.
आघा, वायु.
आफीन, अफू.
आबंध, जुंवाधण्याचीदोरी.
आफूक, अफू.
आबाधा, पीडा.
आभरण, अलंकार.
आभा, वावळीचेंबी. १ वाभूळ. २ महाश-
तावरी. ३ श्वेतबोर. ४
आभीर, गवळी.
आभीरपल्ली, गवळ्याचेंघर.
आभील, शरीरपीडा.
आम, आंवरक्त. १ आंव. २ अपक्व. ३
रोग. ४ कोष्ठ. ५ अनानस. ६
आमक, कूष्मांड.
आमचणक, ओलेहरभरे.
आमंड, श्वेतएरंड.
आमंडवास, आमव.
आमंडक, श्वेतएरंड.
आमनस्य, दुःख. १ वैमनस्य. २
आमंत्रण, बोलावणें.
आमपत्रिका, चिंचिल.
आमय, कोष्ठ. १ रोग. २ उंट. ३
आमयव्यास, रोगी.
आमयावी, रोगी.
आमल, क, आंवळा. १ पद्मकाष्ट. २
आमलका, आंवळी.
आमलकी, भूयआंवळी. १ आंवळकाठी. २
आंवळी. ३
आमलकीपत्र, तालीसपत्र.
आमलच्छद, थोरतालीसपत्र.

आमली, भूयआंवळी.
आमवात, आमवायु.
आमावस्था, अपक्वावस्था.
आमाशय, आमस्थान.१ नाभिवस्तनय
मध्यभाग. २
आमिष, मांस. १ मांसधातु. २
आमिषकर, रक्त.
आमिषप्रिय, कंकपक्षी.
आमिषस्नेह, वसा, शरीरांतीलधातु.
आमिक्षा, क्षीरविकृति.
आमोद, परिमल. १ भिशी. २ शतावरी
आमोदक, ओवा.
आमोदजननी, नागवेल.
आमोदा,वडीशोप.१बाळंतशोप.२शताव
आम्र, आंबा.
आम्रगंधघृत, कोनुंबा.
आम्रगंधिहरिद्रा, आंबेहळद.
आम्रनिशा, आंबेहळद.
आम्रपल्लव, आंब्याचीं कोंवळींपानें.
आम्रपेशी, आंबोशी.
आम्रफल, आंबा.
आम्रबीज, आंब्याचीकोय.
आम्रवाट, आंबाडा.
आम्रात, क, इरसालआंबा. १ आंबाडा.
थोरआंबाडा. ३
आम्रातकी, पलाशी.
आम्रावर्त, आंबरसाचीपोळी.
आम्ल, जवांचेंकांजी.१ चिंच. २
आम्लका, पलाशी. १ नागरदेशप्रसिध्द
आम्लपत्रक, चुका. १ भेंडें. २
आम्लपत्री, पलाशी.
आम्लपंचक, बोर. १ डाळिंब. २ कोकंब
चिंच. ४ करमर. ५ बोर. १ डाळिं
आंबसोल. ३ चिंच. ४ आम्लवेतस.
आम्लपित्त, आम्लपित्तरोग.
आम्लपित्तविदग्धदृष्टि, दृष्टिरोग.
आम्लफल, कवीट.
आम्ललोटिका, चुकाचिंचा.

आम्ललोणिका, चुका.
आम्लवर्ग, कोकंब. १ चिंच. २ कर्मर निंबू. ४ आंबहारभऱ्यांची. ५
आम्लवक्रत्व, पित्तरोग.
आम्लवती, आंबवती. १ चुका.२
आम्लवास्तुक, चुका.
आम्लवेतस, तुर्षक. १ चुका. २ निंबूभेद.३
आम्ला, चिंच.
आम्लातकी, पलाशिनी.
आम्लिका, चिंच.
आम्लीका, चिंच.
आयतच्छदा, केळ.
आयत, लांबी.
आयतन, अधिष्ठान.
आयु, आयुष्य. १ औषध. २ नृप. ३
आयुध, शस्त्र.
आयुधधर्मिणी, जयंती.
आयुर्योग, औषध.
आयुर्वेदी, वैद्य.
आयुष्मान्, जीवक.
आयुष्य, पथ्य. १ आयुष्य. २
आर, क, सोनपितळ. १ मुंडलोह. २
आरकूट, सोनपितळ.
आरक्त, रक्तचंदन.
आरक्तपुष्पी, दुपारी.
आरग्वध, थोरवाहावा.
आरनाल, कांजी. १ गव्हांचीपेज आंबलेली .२ गहूंनिस्तुष करून पाण्यांत. ३ दिवस भिजतघालावे नंतर गाळून पाणी काढावें तें. अथवा गहूंशिजवून पेजकरून गाळून घ्यावीतें.
आरा, आरामुखीजलपक्षी.
आराति, पाणी.
आराम, गावाबाहेरच्याबाग.
आरामवलिका, मूलपोती.
आरामशीतला, रामशालिः १ सुगंधपत्रा. २
आरालिक, आचारी.
आरी, आरई १ कंटकवृक्ष.
आरु, लघुकोहळे. १ तांबडाभोंपळा. २
आरुक, हिमालयीं व कांकिकेयपुरे . १ प्रवीरसेन. २ बीर.३ विरारुक. ४ अरुक.५ चारप्रकारचें. ६
आरुष्कर, काजू. १ बिबवा. २
आरेवत, थोरवाहावा. १ लघुपालेवत. २
आरोग्य, बहावा. १ निरोगीपणा. १
आरोग्यशिंबी, लघुवाहावा.
आरोह, कमरेचीफळी.
आर्ग्वध, वाहवा.
आर्घा, पिंवळीमाशी.
आर्घ्य, वनमधु.
आर्तगल, काळाकोरांटा. १ एरवणी. श्वेतकोरांटा. ३ निळाकोरांटा. ४
आर्तव, प्रदर. १ स्त्रीरज. २
आर्तवदोष, स्त्रियांचेदोष.
आर्द्र, ओलें.
आर्द्रक, आलें.१ सुंठ.२ वेळू.३
आर्द्रिका, कोथिंबीर.
आर्द्रकोषण, ओलींमिर्च्ये.
आर्द्रज, सुंठ.
आर्द्रपत्रक. पोकळवेळू.
आर्द्रमाषा, रानउडीद.
आर्द्रा, काळेंअतिविष.१ कोथिंबीर.२
आर्द्रास्य, आलें.
आर्दिका, आलें.१ कोथिंबीर.२
आल, हरताळ.
आलनु, आलनु.
आलय. घर.
आलस्य, आळ .१ कफरोग.२
आलाबु, भोंपळा.
आलाबू, भोंपळा.
आलिंगन, भेटणें.
आलीनक, कथील.
आलु, कांसाळुं.१ घुबड.२ सुरण.३
आलुक, अळवाचाकंद.१ अळुं२ एलवालुक.३ कंदकडी.४
आलेप, पकोळी.

आलेख, पत्रकाष्ठ.
आलोक, प्रकाश.
आवर्त, सुवर्णमाक्षी.
आवर्तक, स्थळकमळ.१ रौप्यमाक्षी.२ राजावर्तमणि.३ टाकळा.४
आवर्तकी, बृहद्दंती.१ सोनामुखी.२
आवर्तपूलिका, पुरणपोळी.
आवर्तमणि, राजावर्तमणि.
आवल्लिक, धणे.
आवलीकंद, मालाकंद.
आवाप, बीपेरणें.
आवि, पक्षी.
आविक, ऊर्णावस्त्र.
आविकी, सायळ.१ साळयी.२
आविघ्न, लघुकरवंदी.
आविट, आपटा.
आविल, थोरमेवफल.१ मद्रूळ.२
आविला, आंवोली.१ मत्स्य.२
आविवृक्ष, मेडशिंगी.
आवी, प्रसववेदना.
आवेग,गी,त्री, वरधारा.
आवेश, भूतसंचार.१ भूतोन्माद.२
आशय, फणस.१ हात.२ अन्नकोश.३
आशयफळ, फणस.
आशयाश, वायु.१ अग्नि.२
आशर, अग्नि.१ राक्षस.२
आशल, आमाणा.
आशा, दिशा.१ वृद्धि.२
आशापुरसंभव, भूमिजगुगुल.
आशिर, राक्षस.१ अग्नि.२
आशीविष, नागसर्प.
आशीविष, सर्प.
आशु, व्रीहिभेदआहे.
आशुग, वायु.
आशुशुक्षणिः, अग्नि.१ वायु.२
आश्चोतन, मनुष्याचेडोळ्यांतदूधकिंवाकाढ्याचेबिंदुसोडणेते.
आश्रयाश, अग्नि.१ वायु.२
आश्लेष, आलिंगन.
आश्वयुज, अश्विनमास.
आश्वासन, अभयवचन.
आश्विन, आश्विनमास.
आषाढ, आषाढमास.१ पलाशदंड.२
आषाढफल, अप्रसिद्ध.
आसन, बिबळा.१ गुद.२
आसनपर्णी, गोकर्णीवेल.
आसव, मद्य.१ धान्याम्ल.२ औषधें व पाण एकत्रकरून यंत्रांतकाढावेंजेमद्य.तो.त्या गुणऔषधाप्रमाणें जाणावे.
आसवद्रुम, ताड.
आसुति, अर्ककाढणें.
आसुर, बिडलवण.
आसुरी, मोहोरी.१ काळीमोहोरी.२
आसेक्य, षंढरोग.
आस्कंध, थोरखांद्या.
आस्तिकमति, उत्तमवैद्य.
आस्थापन, निरूहबस्ति.
आस्पंदन, ठुमठुमलागणें.१ ठणका.२
आस्फोटा, रानमोगरी.१ रुई.२
आस्फोता, श्वेतगोकर्णी.१ श्वेतउपलसरी.२
आस्फोतक, कोरळ.१ रुई.२ साधारणरुई.३ रक्तरुई.४ रानमोगरी.
आस्य, तोंड.१ मुखसंबंधीरोग.२
आस्यपत्र, कमल.
आस्यपुष्प, लघुश्वेतकिन्ही.
आस्यलांगल, रानडुकर.
आस्यफल, श्वेतधोत्रा.
आस्था, निरुद्योगबसणें.
आहक, खोकड.१ नासिकारोग.२
आहार, भात.१ खाणें.२ अर्धपोटीजेवणें.
आहल्य, वनस्पतिविशेष.
आहूली, तरवड.
आहेय, सर्पविषादि.
आल्हादिनी, नदी.१ साळयी.२
आक्षिक, वृक्षविशेष.
आक्षिकीसुरा, बेहेड्यासंबंधीसुरा.१ बेहेड

तांदूळ. यांजपासूनहोत्येली. २
आक्षीव, शेवगा.
आक्षेप,क, वायरोग.
आक्षोट,ड. आक्रोड
इकट, वोरु.
इंगल, जीव.
इंगुद, हिंगणवेट.
इंगुदी, हिंगणवेट.
इंगुल, हिंगणवेट.
इज्जल, परेळ.
इंडरी, इंडरीपकान्न.
इडा, भूमि. १ गाय. २ वाणी. ३
इडाचिका, कीटविशेष. १ कुंभारीण. २
इडाजात, भूमिजगुग्गुल.
इडिक, वानर. १ रानबकरा. २
इतिकथ, षंढ.
इदंकार्या, औषधिविशेष.
इदंवर, निळेकमळ.
इंदिरावर. निळेकमळ.
इंदिवर, कृष्णकमळ.
इंदीवर, निळेकमळ.१ नीलोत्पल.२ थोरभ्रमर. ३ कमळ.४
इंदीवरा, केळ.१ उतरणी.२
इंदीवरिणी, उत्पलिनी.
इंदीवरी, महाशतावरी.१ लघुशतावरी.२
इंदीवार, निळेकमळ.
इंदु, कापूर.१ आपटा.२ चंद्रमा.३ द्रव्य.४
इंदुक, आपटा.१ केमुककंद.२
इंदुकमळ, श्वेतोत्पल.
इंदुकलिका, श्वेत केवडा.
इंदुकांत; चंद्रकांत, १ रात्र. २
इंदुखंडा, कांकडाशिंगी.
इंदुचंदन, श्वेतचंदन.
इंदुपुष्पिका; कळलावी.
इंदुपुष्पी, कळलावी.
इंदुफल, आंबाडा.
इंदुमती, पूर्णिमा.
इंदुमुखी, पद्मिनी
इंदुरत्न, मोती.
इंदुरा, जि, जी, बावची.
इंदुलेखा, बावची.१ आंवा,२
इंदुलोह, रुपें.
इंदुवल्ली, आंवा, १ बावची. २
इंदुशकला, बावंची
इंदुशफरी, आपटा.
इंद्र, इंद्रजव. १ श्वेतकुडा.२ हिरा .३ लघुकांवडळ.४ देवांचाराजा.
इंद्रकील, मनगटाची खीळ.
इंद्रगोप, कीटक,१ वीरबाहुटी.२ मृगनक्षत्रांत तांबडे कीटक होतात त्यांचे पाठीवर काळसर साहा बिंदू असतात आणि एका पाठीमागून एक मोळे सारखे ओळीची ओळ चालत असतात. ते.
इंद्रचिर्भिटा, लघुकांवडळ.
इंद्रच्छंदस्, हजार सराचा मुक्तहार.
इंद्रजतु, शिलाजित.
इंद्रतरु, अर्जुनसादडा.
इंद्रतूल, कापूस.
इंद्रदारु, तेल्यादेवदार.
इंद्रद्युति, चंदन.
इंद्रद्रु, अर्जुन सादडा.१ कुडा.२ देवदार.३
इंद्रनील, नीळमणी.
इंद्रपुष्पी. कळलावी.
इंद्रबीज, इंद्रजव.
इंद्रभेषज, सुंठ
इंद्रयव, इंद्रजव.
इंद्रमहाकामुक, कुत्रा
इंद्रलुप्त, उंदरी.१ चाईरोग.२ कपाळरोग.३
इंद्रवल्लरी, लघुकांवडळ.
इंद्रवारुणिका, लघुकांवडळ.
इंद्रवारुणी, लघुकांवडळ.१ थोरकांवडळ२
इंद्रवृध्दा, क्षुद्ररोग
इंद्रवृक्ष, श्वेतकुडा. १ अर्जुन सादडा. २ देवदार.३
इंद्रसुरसा, निरगुंडी.
इंद्रसुरा, लघुकडुवृंदावन.
इंद्रसुरिस, इंद्रसुरस हाशब्द पाहा

इंद्रसूनु. अर्जुनसादडा.
इंद्रा, मोठी कावंडळ.
इंद्राणिका, निर्गुडीचा वृक्ष
इंद्राणी,लघुकांवडळ. १एलदोडे. २ काळी निर्गुडी.३ इंद्राची स्त्री. ४
इंद्राभा, कंकपक्ष्याचा भेद.
इंद्रायुध. हिरा.१ जळुकाभेद.२ इंद्रधनुष्य.
इंद्राशन, ताग.१ गुंजेचावेल.२
इंद्राव्हा, लघुकांवडळ.
इंद्राक्ष, ऋषभक.
इंद्रिय, रेत.१ धातु.२पंचकर्मेंद्रिय.३ पंचज्ञानेंद्रिय.४
इंद्रियग्राम, शरीर.
इंद्रियवैकल्य, इंद्रियदुर्बळपणा.
इंद्रियस्वाप, निद्रा.१ प्रलय.२
इंधन, लांकूड.
इध्म, लांकूड.
इभ, हत्ती.१ नागकेशर.२ उत्तम.३
इभकणा, गजापिंपळी.
इभकर्णक, रक्तएरंड.
इभकृष्णा, गजापिंपळी.
इभदंता, नागदंता.
इभपत्रिका, चिविल.
इभपोटा, हत्तीचाछावा.
इभमज्जक, पुत्रदायी.
इभमाचल, सिंह.
इभमूलक, गोंधणीगवत.१ गुंठतृण. २
इभयुवतिः, हत्तीण.
इभाख्य, नागकेशर.
इभी, हत्तीण.
इभोषणा, गजपिंपळी.
इभ्या, कवड्याउदाचेंझाड.१ हत्तीण.२
इरंमद, विजेचेंतेज. १ समुद्र. २ अग्नि. ३
इरा, पृथ्वी.१ मद्य.२ वाणी.३ उदक. ४
इरावती, वटपत्रीपाषाणभेद.
इरावेलिका, मुरमाचीपुळी.
इरिकील, अंकोल.
इरिभ, गंधिहिवर.
इरिमेद,क, वेल. १ गंधीहिवर.२
इरिवेल्लि, क्षुद्ररोग.
इला, भूमि.१ गाय.२ वाणी.३
इलीश, मत्स्यविशेष.
इशीका, हत्तीच्याडोळ्यांतीलबुबुळ.
इष, आश्विनमास.
इषिर, अग्नि.
इषु,क, तिरकांडें.१ थोरतिरकांडें.२
इषुपुंखा, शरपुंखा.
इषुपुंखिका, शरपुंखा.
इष्ट, हित.१ जपालाचेंझाड.२
इष्टका, वीट.
इष्टकापथ, काळ्या वाळ्याचेमूळ.
इष्टकापथिक, पीतवाळा.
इष्टपच, पिशाच्य.
इष्टलाभ, प्रियवस्तूचालाभ.
इष्टा, थोरशमी.
इक्षुक, ऊंस. १ इक्षुगंधा. २ भुईकोहाळा.३ कांकोली. ४ विखरा. ५ श्रेष्ठमद्यद्रव्य.६
इक्षुकंदा, श्वेतभुईकोहाळा.
इक्षुकांड, विखरा. १ बोरू. २ लघुकासई. ३ लघुमुंजतृण. ४ कोळमुंगाचेझाड. ५
इक्षुगंडिका, विखरा.
इक्षुगंध, लघुगोखरू.
इक्षुगंधा, लघुकासई.१ श्वेत. भुईकोहाळा.२ विखरा. ३ बोरू. ४ गोखरू. ५
इक्षुगंधिका, लघुगोखरू. १ विखरा. २ श्वेतभुइकोहाळा. ३
इक्षुजासव, इक्षुरसाचा आसव.
इक्षुदर्भा, मुठेगवत. १ लव्हाळेतृण. २
इक्षुनेत्र, उसाचेपेरांचाडोळा.१ बोरूचाभेद.२
इक्षुपत्रक, जोंधळे.
इक्षुपत्री,र्णी, वेखंड. १ श्वेतभुईकोहाळा. २
इक्षुप्र, तृणविशेष.
इक्षुबालिका, ऊंस १ बोरू. २ लघुकासई.३ विखरा. ४
इक्षुमक्षिका, रसकाढण्याचेयंत्र.
इक्षुमूल, उसाचेंमूळ.

इक्षुमेह, प्रमेहभेद.
इक्षुयोनि, रसाळऊंस.
इक्षुर,क, तिरकांडे. १ बोरु. २ काळांऊस.३ विखरा. ४ लघुमुंजतृण. ५ थोरमुंजतृण. ६ कोळमुंदा. ७ थोरतिरकांडे. ८ रामवाण. ९
इक्षुरगंध, काळाऊंस.
इक्षुरतंदुला, नागबला.
इक्षुरस, लघुकसई.
इक्षुरससंभव, गूळ.
इक्षुरसोद्भुत, गूळ.
इक्षुलता, श्वेतभुईकोहाळा.
इक्षुवलरी, श्वेतभुईकोहाळा.
इक्षुवल्ली, श्वेतभूईकोहाळा.
इक्षुवाटिका, रसाळऊंस.
इक्षुविदारी, भुईकोहाळा.
इक्षुवेष्टल, रामबाण. १ थोरमुंजतृण. २
इक्षुसार, गूळ.
इक्ष्वाकु, कडुदुध्याभोपळा. १ गोडदुध्याभोपळा. २ राजणी. ३ लघुमुंजतृण. ४
इक्ष्वार, थोरतिरकांडें.
इक्ष्वारि, क, बोरु. १ थोरतिरकांडें. २ लघुकसई. ३
इक्ष्वालिक, बोरु.१ लघुकसई.२ रामवाण.३
इज्या, भूमि. १ गाय. २
ईडा, स्तुति.
ईप्सितफल, मोहाचानारळ.
ईर्म, क्षत.
ईर्वारु, काकडी. १ कडुकांकडी. २
ईर्वारुसुशुक्तिका, खर्बुज.
ईर्ष्यक, षंढरोग.
ईर्ष्या, क्षमानकरणें. ह्म. नसाहणें.
ईलित, स्तुत.
ईली, शस्त्रविशेष.
ईश, जीव. १ ईश्वर. २
ईशादंती, हस्तिदंत.
ईशाना,नी, थोरशमी.१ लघुशमी.२
ईशितृ, प्रभु.१ स्वामी.२
ईश्वर, शिव.१ प्रभु.२
ईश्वरमल्लिका, थोरबकुळी.
ईश्वरी,लघुमुंगसवेलवांझकटोली.१शिवलिंगी. २ ईश्वरी.३ रुद्रजटा.४ जीवंती. ५ नागदवणी.६
ईषत्, चतुर्थांश.
ईषद्दीर्घ, बदाम.
ईषद्बीजा, बेदाणा.
ईषादंत, ईशादंतशब्दपहा.
ईषिर, अग्नि.
ईष्म, काम.१ वसंतऋतु.२
ईहामृग, लांडगा
ईक्षण, डोळा.१ पहाणें.२
उकुण, ढेकूण.
उंकुण, ढेकूण.
उखर, मोरा. १ क्षारभूमि.२ खारीमाती. ३
उखर्वल, तृणविशेष.
उखरज, मोरा.
उखा, पात्रविशेष.
उग्र, वचनाग.१ शेण्याखैर. २ पृष्ठग्रंथि. ३ आंडिलबैल. ४ रौद्ररस.५
उग्रकांड, कांडवेल.१ लघुकारली.२.
उग्रगंध, कायफळ.१ आजवला.२ श्वेतलसूण. ३ राननुळस. ४ रक्तलसूण.
उग्रगंधा, तिलवण.१ वेखंड.२ ओंवा. ३ रक्तलसूण.४ हिंग.५ अजमोद. ६ भवरसाली.७ काळीगोकर्णी.८ कोळिंजन.९ वेखंड.१०
उग्रगंधिका, आजवला.१ अजमोद.२
उग्रपत्रक, थोरनीली.
उग्रभा, घाणसवेल.
उग्रवीर्य, हिंग.
उग्रा, वेखंड.१ ओंवा.२
उचित, योग्य.१ अभ्यस्त.२
उच्च, नारळीवृक्ष. १ सरलदेवदारु. २ उंच.३
उच्चट, कथील.
उच्चटा, भुंइआंवळी. १ रक्तगुंजा.२ मुस्ता.३ श्वेतगुंजा,४ लसुणभेद. ५

उच्चटापत्र, लघुतालीसपत्र.

उच्चतरु, नारळीवृक्ष.

उच्चंद्र, रात्रीचाचतुर्थप्रहर.

उच्चार, विष्ठा.

उच्चिंगट, कीटविशेष.

उच्छिष्टमोदन, मेण.

उच्छ्रित, सरलदेवदारु.

उज्जृंभित, टवटवीतपुष्प.

उज्वल, सोनें.

उज्वलन, सोनें.

उड्झटा, भुयआंवळी.

उट, शुष्कतृण.

उटजा, पानीयशाला.१ पर्णशाला.२

उडु, नक्षत्र.२ उदक.३

उडुपप्रिया, कमळिणी.

उडुंबर, उंबर.२ कीटविशेष.२

उंडुपुष्प, जासवंद.

उड्रू, जासवंद. १ पाणी.२

उत्क, उत्कंठित.

उत्कट, लालऊंस.२ तिरकांडें.२ दालचिनी.३ ऊंस.४

उत्कटा, सिंहपिंपळी १ उत्कटारा.२

उत्कटासन, कठीणआसन.

उत्कना, गजपिंपळी.

उत्कारिका, गव्हांचीपोळी.

उत्कुंचिना, कोळिंजन.

उत्क्रोश, पेंचापक्षी.

उत्क्लिष्टवर्त्मा, पापण्यांचारोग.

उत्क्लेश, दोषांचापाकहोऊन स्वस्थानापासून-च्युतहोणें.

उत्तप्त, शुष्कमांस.

उत्तम, चांगला. १ मुख्य. २

उत्तमर्ण, सावकार.

उत्तमवैद्य; अनूचान. ह्म. सांगवेदपढलेला. २

उत्तमा, त्रिफला. १ भुयआंवळी. ५ स्त्री२ अलिता. ३

उत्तमांग, मस्तक.

उत्तमार्ग्णी, उतरणी.

उत्तर, वर, प्रतिवचन. १ उत्तरदिक्स्थ. २

उत्तरकाल, भाविष्यकाल.

उत्तरबस्ति, पिचकारी.

उत्तरा, उत्तरदिशा. १ पूर्णिमा. २

उत्तरायण, पौषापासून. ज्येष्ठपर्यंत.ह्म- मकर संक्रांतीपासून मिथुन संक्रांतिसमाप्तिपर्यंत.

उत्तरासंग, पांघरायाचेंवस्त्र.

उत्तरीय, उत्तरासंगशब्दपाहा.

उत्तंस, कर्णभूषण. मस्तकभूषण.

उत्तान, उताणें. १ उथळ. २

उत्तानक, नागरमोथ्याचाभेद. ह्म. उच्चटा.

उत्तानपत्रक, रक्तएरंड. १ श्वेतएरंड.२

उत्तानशय, स्तनपानकरणाराबाळ.

उत्तानशायी, लहानबाळ.

उत्तुंडकी, करंजी.

उत्तुंडित, बारिकशल्यवरोंनून आंत राहतें तो वि-कार.

उत्थान, उठणें. १ उद्योग. २ हगवण. ३ पुस्तक. ४

उत्थित, उठला.

उत्पत्ति, जन्म.

उत्पल, क, कोष्ट. १ नीलोत्पल. २ निळेंक-मळ. ३ लहानकमळें. ४ चंद्रविकासी.६

उत्पलकुष्ठक, कोष्ट.

उत्पलगंधिक, अतिसुवासिकचंदन.

उत्पलगोपा, श्वेतउपलसरी.

उत्पलसारिवा, श्वेतउपलसरी.

उत्पलिनी, लघुकमळिणी.

उत्पात, कर्णपालीरोग. १ नक्षत्रपातादि. २

उत्पीडन, फेंस.

उत्प्राण, श्वास.

उत्फुल्ल, टवटवीतपुष्प.

उत्स, जेथेंउदकपडून वहूनजमतें तेंस्थान.

उत्सर्जन, दान. १ टाकणें.

उत्सव, उत्साह. १ कोप. २ उत्सेगर्ती. ३

उत्संग, शरीराचापुढीलभाग. १ मांडी. २

उत्संगी, कोटरवान्.

उत्साह, मनाचाउल्लास.

उत्साहवर्धन, वीररस.
उत्साही, भक्तिमानरोगी.
उत्सुक, उत्कंठित.
उत्सूर, संध्याकाळ.
उत्सृष्ट, टाकलेला.
उत्सेध, देहोन्नती १ सूज २ देह ३
उत्स्मय, मंदहास्य.
उद, पाणी.
उदक, पाणी.
उदकमेह, प्रमेहरोग.
उदकीर्ण, महाकरंज.
उदकीर्य, थोरकरंज
उदकोदर, जलोदर.
उदक्या, रजस्वलास्त्री.
उदमयन, उत्तरायण.
उदग्र, उंच १ भयंकर २
उदज, गायी इत्यादिपशूंस सोडणें.
उदधि, समुद्र १ मेघ २
उदधिफल, समुद्रफल.
उदधिफेन, समुद्रफेण.
उदधिवस्त्रा, भूमि.
उदधिसंभव, मीठ.
उदन्या, तृषा.
उदन्वत्, समुद्र.
उदमंथ, सातूचेंपीठ १ तूप २ थंडपाणी ३ एकत्र केलेलें तो.
उदय, उत्पति. उदयाचल.
उदमान, आढक नावाचा मापाचा पन्नासावा भाग.
उदयभास्करकर्पूर, उदय भास्कर कापूर.
उदर, पोट, १ उदररोग २
उंदर,क, रानउंदीर.
उदरग्रंथि, पाथरीरोग.
उदरथि, समुद्र १ सूर्य २
उदरस्फुटा, नागाळी.
उदरानुलपत्रक, लघु तालीस पत्र.
उदरामय, अतिसार.
उदरावर्त, बेंबी.
उदरावेष्ट, कृमी.
उंदरुक, उंदीर.
उंदरुकर्णिका, उंदीरकानी.
उदर्क, पुढेंहोणारेंफळ१ भविष्यकाळ२ थोरा ३
उदर्चिस्, अग्नि १ काम २ शिव ३
उदर्द, उदर्दरोग १ थंडीनें कंप सुटतो तो २
उदर्थ, ज्वरविशेष.
उदश्वित्, उदका विरहित नुसतें दहिंच घुसळावें तें१ दह्यास अर्धेंपाणी घालून करावें ताक तें.२
उदात्त, उदार १ दाता २ स्वरांचाएकभेद ३ देणें. ४
उदात्पूह, पानकावळा भेद १
उदान, कंठस्थवायु १ नाभी २ नेत्रलोम ३ सर्प. ४
उदावर्त, उदावर्त्तरोग.
उदाहार, उपोद्घात.
उदित, टवटवीत पुष्प, उंच.
उदीची, उत्तरदिशा.
उदीच्य,वाळा१ उत्तरदिशेसपदार्थहोतो तो२
उदीच्यकाष्ठ, चोपचिनी १
उंदीरपाषाण, सोमल.
उदीर्ण, कठिण १ उदार २
उदुंबर. तांबें१ उंबर २ कृमि ३ कुष्ठरोग ४ शिरस ५
उदुंबरच्छदा, लघुदंती.
उदुंबरदला, लघुदंती.
उदुंबरपर्णी, लघुदंती.
उदुंबरमशक, उंदीर.
उदुंबरी, काळा उंबर.
उंदुरकर्णिका, लघुउंदीरकानी.
उंदुरुक, रानउंदीर.
उदूखल, गुगुळ १ उखळ २
उद्गत, ओकलेला १ उर्ध्वगत २
उद्गति, उर्ध्वगती १ ओकणें २
उद्गम, वांती १ वरजाणें २
उद्गार, ढेंकर. ओकारी.
उद्गारकर्मणि, पोवळें.

उद्गारशोधन, शाहाजिरें.
उद्गारशोधिनी, कलौंजी जिरें.
उद्गिरण, वरनेणें १ उपटणें २
उद्ग्राह, ढेंकर.
उद्घट, वांग्याचें फूल वैंगणके फूल हिं.
उद्घस, मांस.
उद्दंश, ढेकूण
उद्दंडपाल, मत्स्य १ सर्प २ शासनकर्ता ३
उद्दानक, शिरीषवृक्ष १ चूल २ वडवानल ३
उद्दारदा, साग.
उद्दाल, रानहरीख १ भोंकर २ कोरळ ३ वनकोद्रवाकार तंडुल ४
उद्दालक, कोरळ १ कोद्रु २
उद्दाला, आरी.
उद्दिष्ट, बोर १ तांदुळजा २
उद्दीन, मध्यान्ह १ प्रतिदिवशीं २
उद्दीप, गुगूळ.
उद्दीप्र, गुगूळ.
उद्देहिका, वाळवी.
उद्धान, चूल १ ओकलेला २
उद्बुध, टवटवीत पुष्प.
उद्भिदुर्रनिभ, टवटवीत पुष्प.
उद्भिन्न, टवटवीत पुष्प.
उद्भूत, उत्पन्न.
उद्भेद, अंकुर.
उद्यंधा, तेलमुंगी.
उद्यान, गावांतील बाग.
उद्योत, प्रकाश.
उद्र, जलमांजर.
उद्राव्ह, रक्तचित्रक.
उद्रिक्तचित्तता, पानात्ययरोग १ मदरोग २
उद्रेक, बकानीनिंब १ पुष्कळ २
उद्वर्तन, आंगास तेल लावून मग उटणें लावितात तें.
उद्वह, उदानवायू १ श्रेष्ठ २
उद्वेग, सुपारी १ चांचल्य २ उर्ध्ववेग ३
उधस, गायी इत्यादिकांचीं कांस.
उध्मान, चूल.
उन्नति, वरचढणें.
उत्धृत, काढलेलें.
उन्नाह, कांजी.
उन्निद्र, विकसित १ जागृत २
उद्भव, उत्पत्ती.
उन्मत्त, श्वेतधोत्रा.
उन्मन, उन्माद वायु.
उन्माद, वायु.
उन्मान, द्रव्य तोलायाचें मान.
उन्मार्ग, वाईट मार्ग.
उन्मार्गिन्, भगंदर रोग.
उन्मित, वजन केलेला.
उन्मीलित, टवटवीत पुष्प.
उन्मेषित, टवटवीत पुष्प.
उपकंठ, समीप.
उपकार, दुसऱ्याचें हित करणें १ तोरण २
उपकारिका, राजगृह.
उपकालिका, कलौंजीजिरें.
उपकुंच,क, कालेंजिरें.
उपकुंचि,का, कलौंजीजिरें. १ एलची. २
उपकुंची, कलौं जीजिरें १ एलची. २
उपकुंभा, दंती.
उपकुल्यका, पिंपळी
उपकुल्या, पिंपळी १ पाण्याचा पाट २
उपकुश, दंतमूलरोग.
उपकृति, उपकार.
उपक्रम, प्रारंभ १ चिकित्सा २ पराक्रम ३
उपक्रमाश्रय, क्रिया.
उपक्रोष्टृ, गर्दभ. निंदक.
उपगूहन, आलिंगन. आश्चर्य.
उपग्राह्य, राजाचाकर.
उपघात, रोग.
उपघातक, लघुबाहावा.
उपचक्र, हंसभेद.
उपचर्या, चिकित्सा.
उपचार, चिकित्सा १ सेवा २
उपचित, वृद्धिगत
उपचित्रका, लघुदंती.
उपचित्रा, बृहद्दंती. १ उंदीरकानी. २ पिठवण. ३ लघुदंती. ४

उपचित्री, चंदन बटवा. १ लघुचाकवत.२
उपच्छन्न, गुप्त.
उपजिव्हा, जिव्हारोग. पडजीभ. कीटविशेष.
उपजिव्हिका, पडजीभ. कीटविशेष.
उपताप, रोग.
उपत्यका, पर्वता जवळची भूमी.
उपदंत, कोतुंबा.
उपदंश, गरमीचा आजार १ दांतानें तोडून खायाचा पदार्थ तो २ लोणचें इत्यादि चावणें ३
उपदंशक्षम, शेगवा.
उपदी, बादांगूळ.
उपदेह, मलम.
उपद्रव, पीडा.
उपधा, निष्ठा १ धैर्य २ निष्काम बुद्धी ३
उपधातु, स्वर्ण माक्षी १ रौप्य माक्षी २ मोरचूत ३ कासें ४ पितळ ५ शेंदूर ६ शिलाजित ७
उपनाह, नेत्र संधीचे रोग १ उपणा बांधावातो २ बंधन ३
उपपुष्पिका, जांभयी.
उपप्लुता, योनि रोग.
उपभूती, थोर नीली.
उपभोग, अनुभव १ भोग २
उपमेत, साल वृक्ष १ तुलना केलेला २
उपयोग, औषध क्रिया १ औषध देणें२ योग्यपणा ३
उपरत्न, कांच १ स्फटिक २ मोतीशिंप ३ शंख ४
उपरस, हिराकस १ कंकुष्ठ २ गंधारी,ली३ गेरू ४ क्षिति ५ शिलाजित ६ सुरमा ७ गंधक १ गेरु २ हिराकस ३ सुवर्ण माक्षिक ४ हरताल ५ सुरमा ६ कंकुष्ट. ७ मनशीळ ८ गंधक १ हिंगूळ २ अभ्रक३ हरताळ ४ मनशीळ ५ सुरमा ६ टंकणखार ७ राजावर्त ८ लोहचुंबक ९ फटकी १० शंख ११ खडी खडू १२ गेरू १३ हिराकस. १४ कलखापरी १५ वाळू १६ कवडी१७ बोळ१८ कंकुष्ठ१९ तुरटी २०
उपराग, दुराचार १ निंदा २ ग्रहण सूर्यादिकांचें ३
उपरिष्टान्, वर.
उपल, लहान पाषाण १ रत्न २ शर्करा ३
उपलब्धि, ज्ञान १ मन २ प्राप्ती ३
उपलभेद, दी, हातजोडी पाषाण भेद.
उपलसरी, उपटमुळी १ शेंबेल २ कावळी३ काष्ठकावळी. ४ सुगंधकावळी ५ शेतकावळी. ६ गोंवेली. ७ कालीवेल. ८ तुंनुणी. ९
उपला, वाळू.
उपलालिका, तृषा.
उपलासिना, खडीसाकर.
उपलेप,चंदना दिकांची उटी.
उपवन, गांवा बाहेरचा बाग.
उपवसथ, खेडेंगाव.
उपवास, लंघन.
उपविष, धोत्रा. १ कणेर. २ रुईचाचीक.३ निवडुंगाचा चीक. ४ कळलावी. ५ कुचला. ६
उपविषपंचक, निवडुंग. १ रुई. २ कळलावी. ३ कुचला. ४ कणेर. ५
उपविषा, रक्तअतिविष. १ निर्विशी. २ कळलावी. ३
उपविषाणिका, कृष्ण अति विष.
उपविष्टक, गर्भज रोग १ बसलेला २
उपवेश, बसणें.
उपव्याघ्र, चिता.
उपशमक्रम, साधारण औषध.
उपशांतिन्, शांत झालेला तो, पाळलेला हत्ती.
उपशायिता, रोगमुक्त होण्याचे साधनपथ्यइ.
उपशीर्षक, कपाळरोग १ वाळरोग २
उपसर, प्रथम गर्भ धारण.
उपसर्ग, पिशाचबाधा १ मिश्ररोग २
उपसूर्यक काजवा.

उपस्कर, मिसळण.
उपस्थ, योनि १ शिश्न २
उपस्थपत्र, अश्वत्थ पत्र.
उपस्थिति, जवळपणा १ ज्ञान २ समीप प्राप्त ३
उपस्पर्श, आचमन १ स्नान २ स्पर्श करणें ३
उपव्हर, एकांत स्थळ. जवळचा प्रदेश.
उपाधि, धर्मविचार १ कुटुंबपोषणासक्त २
उपानह्, जोडा.
उपासक, शूद्र.
उपोती, थोरमयाळ.
उपोदका, थोर मयाळ.
उपोदकी, राजगिरा. थोरमयाळ.
उपोदिका, थोर मयाळ.
उंबिका. ओंब्या.
उंबी, ओंब्या.
उभय, द्विशब्दार्थक.
उमा, जवस १ प्रभा २ हळद ३ कीर्ति. ४
उरग, सिसें. १ सर्प. २ नागकेशर. ३
उरंग, उरगशब्द पाहा.
उरगारि, क्रौंचपक्षी. १ गरुड. २
उरण, रुपें १ दुमाएडका. २
उरणा, मेंढी.
उरणाख्य, टांकळा. १ बाहव्याचेझाड. २
उरणाक्ष, टांकळा.
उरभ्र, मेंढा. १ दुमाएडका
उरस्, उर.
उरसिज, स्तन.
उरस्थल, ऊर
उरःक्षत, हृदयव्रण १ क्षयरोग २
उरःक्षतकास, क्षयकास.
उरु, विस्तीर्ण.
उरुपुष्पिका, थोर ताग.
उरुबूक, श्वेत एरंड १ रक्तएरंड २
उरुमाण, वाय वारणा.
उरोग्रह, उरोग्रह रोग.
ऊरोज, स्तन.
ऊर्णनाभ, मुतेरा.
ऊर्णा, मेंढ्याची लोंकर.

उर्वरा, भूमी.
उर्वारु, कांकडी १ तांबडा भोपळा २
उर्वी, भूमि.
उर्वीधर, पर्वत १ शेष २
उल, हुळा.
उलप, वेल. तृणविशेष.
उलुप, उलप शब्द पाहा.
उलुपिन्, मत्स्य विशेष.
उलुंबा, ओंब्या.
उलूक घुवड.
उलूकजित्, कावळा.
उलूखल, क, गुगुळ १ उखळ २
उलूप, उलपशब्दपाहा.
उल्का, अग्नि १ अग्निज्वाला २ उल्मुक ३ तेजःपुंज ४
उल्कामुखी, कोल्ही.
उल्ब, जरायू १ गर्भ २ गर्भस्थान ३
उल्बणा, मज्जिकाशिखरिणी.
उल्मुक, कोलित.
उल्ल, श्वेतसुरण.
उल्लकसन, रोमांच.
उल्लसत्फल, खसखस.
उल्लाघ, रोगमुक्त १ पवित्र २
उल्ली, श्वेतकांदा.
उल्लुंचन, केशउपटणें.
उल्लोच, चांदवाकिंवाचांदणी.
उल्व. उल्वशब्दपाहा.
उशनःप्रिय, गोमेद रत्न.
उशिक्, अग्नि १ तूप २
उशीर, काळावाळा १ पीतवाळा २ गाडरघस. हिं
उष, भूमिलवण १ गुगुळ २ प्रातः काळ ३
उषक, खारीमाती.
उषण, चित्रक १ मिरें २
उषणा, पिंपळी १ गजपिंपळीमूळ २ चवक. ३ कायफल ४ सुंठ ५
उषप, सूर्य १ अग्नि २
उषर्बुध, अग्नि.
उषस्, प्रातःकाळ.

उषाक्षार, खारीमाती १ उखरजमीनीवर ल-
वण होतें तें २
उष्ट्र, उंट १ शकट २
उष्ट्रकांडी, उटकटारा.
उष्ट्रग्रीव, भगंदररोग १ मुळव्याध २
उष्ट्रप्रमाण, शरभ.
उष्ट्रपादिका, मोगरी.
उष्ट्रभक्षिका, लघुधमासा.
उष्ट्री, लघुमेंढशिंगी १ आग्या २ मडकें ३
उष्ट्रस्त्री ४
उष्ण, ग्रीष्मऋतु. १ गोडामुरण. २ गरमी.
३ ऊन, ४ कांदा ५
उष्णक, सुपारी १ ग्रीष्मऋतु २ चतुर ३
उष्णकाल, ग्रीष्मऋतु.
उष्णगंधा, कोलिंजन.
उष्णफला, गोडितोंडली.
उष्णमलत्व, पित्तरोग.
उष्णमूत्रत्व, पित्तरोग.
उष्णरश्मि, सूर्य.
उष्णवात, मूत्राघात.
उष्णवास्य, अभ्रु.
उष्णविदग्धदृष्टि, दृष्टीरोग.
उष्णसुंदर, कर्मर १ नेबती २ कटोंली ३
कार्लीं ४ वेहेडा ५
उष्णा. तोंडली १ क्षयरोग २ पित्त ३
उष्णागम, ग्रीष्मऋतु.
उष्णांगत्व, पित्तरोग.
उष्णासह; शरदृतु.
उष्णिका, कण्हेरी.
उष्णीष, पागोटें १ मुगुट २
उष्णेच्छा, कफ रोग.
उष्णोच्छ्वासत्व, पित्तरोग.
उष्णोदक, ऊन पाणी. अर्धें आटिवलेलें.
उष्णोपगम, ग्रीष्मऋतु १ गरमी २
उष्म, क्षयरोग १ ग्रीष्मऋतु २ वसंतऋतु ३
उष्णता ४
उष्मक, ग्रीष्मऋतु १ वसंतऋतु २ उष्णता ३
उष्मन, संताप १ ग्रीष्मऋतु २
उष्मागम, ग्रीष्मऋतु १ गरमी २
उस्र, किरण १ वृषभ २
उस्रा, गाय.
उक्ष, ओलें १ स्वच्छ २
उक्षतर, मोठाबैल.
उक्षन्, ऋषभक १ बैल २ पोळ ३ वसू ४
उक्षाभद्र, बैल.
उक्षाल, वानर १ भयंकर २ उंच ३ शी-
घ्रगति ४
ऊखरज, मृत्तिकालवण १ सोरा २
ऊखल, घोडेसरगवत.
ऊधस्य, दूध.
ऊरव्य, वैश्य.
ऊरु, मांड्या.
ऊरुज, वैश्य.
ऊरुपर्व, गुडघे.
ऊरुसंधि, आडसंधी.
ऊरुस्तंभ, वायुरोग.
ऊरुस्तंभा, केळ.
ऊर्ज, ऊर्जक, कार्तिकमास१ श्वास २ पाणी ३
प्रयत्न ४ पराक्रम ५
ऊर्णनाभ, सुतेरा.
ऊर्णनाभि, सुतेरा.
ऊर्णा, मेषादिकांचेलोम.
ऊर्णायु, मेंढी १ दुमाएडका २ कंबल ३
सुतेरा ४
ऊर्दर, शूर १ राक्षस २
ऊर्ध, उंच.
ऊर्ध्व; वर.
ऊर्ध्वकंटा, महाशतावरी.
ऊर्ध्वकंटिका, महाशतावरी.
ऊर्ध्वग, अस्थिभंगरोग.
ऊर्ध्वगुद, तोंडांतीलरोग.
ऊर्ध्वजानु, उंचगुडघ्याचा.
ऊर्ध्वदृक्, खेंकडें.
ऊर्ध्वनाडी, नाडीविशेष.
ऊर्ध्वपाद, अष्टपादपशुविशेष.
ऊर्ध्ववायु, श्वासरोग.

ऊर्ध्वशोधन, रिठा १ वमन २
ऊर्ध्वश्वास, श्वासरोग.
ऊर्ध्वा, ऊर्ध्वदिशा.
ऊर्मि, पाण्याची लाट १ प्रकाश २ दुःख ३
ऊर्व, वडवानल.
ऊर्वा, देवताड.
ऊलूक, घुबड.
ऊष,कं, खारीमाती १ उषःकाल २
ऊषण, मिरें १ सुंठ २ पिंपळमूळ ३ पिंपळी ४
ऊषणा सुंठ १ पिंपळी २
ऊष्मक, ग्रीष्मऋतु १ ज्येष्ठ २ आषाढमास ३
ऊष्मन्, क्षयरोग १ पित्त २ संताप ३
ऊष्मागम, ग्रीष्मऋतु.
ऊष्मापह, हेमंतऋतु.
ऊह, तर्क.
ऊहिनी, केरसुणी.
ऋ, देवमाता १ हास्य २
ऋक्थ, सोनें १ द्रव्य २
ऋजीक, इंद्र १ धूम २
ऋतु, वसंतादिसाहाऋतु १ स्त्रीकुसुम २
ऋतुजन्म, पुनर्नवा.
ऋतुमती, रजस्वलास्त्री.
ऋतुराज, वसंतऋतु.
ऋतुविपर्यय, वसंतादिकाचे ठाईं शरदादिकांचेधर्महोणें.
ऋतुलक्षण,
१ चैत्र. वैशाख. वसंतऋतु. निदाघ.
१ ज्येष्ठ. आषाढ. ग्रीष्मऋतु. जलदागम.
१ श्रावण. भाद्रपद. वर्षाऋतु. प्रावृट्.
१ आश्विन. कार्तिक. शरदृतु. मेघापगम.
१ मार्गशीर्ष. पौष. हेमंतऋतु. हिमागम.
१ माघ. फाल्गुन. शिशिरऋतु. शीत.
ऋद्धि, ऋद्धि.१ वृद्धि.२ वस्तु.३ मुरुडशेंग.४
ऋश्य, मृग
ऋषभक, बैल १ वसु २ आंडीलबैल ३ ऋषभक ४ बैलघांटी ५
ऋषि. गोरोचन.
ऋषिकुल्या, नदीविशेष.
ऋषिपुत्रक, दवणा.
ऋषिप्रोक्ता, रानउडीद.
ऋषिश्रेष्ठ, पुंडरीकवृक्ष १ ऋद्धि २
ऋषिश्रेष्ठा, ऋद्धि १ वृद्धि २
ऋषीक, लघुकसई.
ऋष्य, हरिण १ श्वेतकुष्ठ २
ऋष्यगता, औषधिविशेष.
ऋष्यगंधा, कांसुळी १ अतिबला २ श्वेतरातळुं ३ लालरातालु ४
ऋष्यजिव्ह, कुष्ठरोग.
ऋष्यपुष्पी, कांसुळी १ अतिबला २
ऋष्यप्रोक्ता, अतिबला. १ महाशतावरी. २ कुहिली ३ महाबला ४ लघुशतावरी ५
ऋष्याव्हा, लघुचिकणा १ नागबळा २
ऋक्ष, असवल १ कावळा २ दिंड्याचेंझाड ३ नक्षत्रें. ४
ऋक्षगंधा, श्वेतभुईकोहळा.
ऋक्षगंधिका, भुईकोहळा १ वरधारा २
ऋक्षप्रिय, ऋषभक.
ऋ, हृदय १ स्मरण २ दैत्यमाता ३
एक, एकटा १ श्रेष्ठ २ आद्यसंख्यावाचक ३
एकचर, गेंडा.
एकतान, एकाग्र.
एकदृक्, कावळा,
एकदृष्टि, कावळा.
एकपत्रक, चंडालकंद.
एकपत्रिका, पांढरीतुळस.
एकपत्री, नागाळी.
एकमूल, पुंडरीकवृक्ष.
एकमूला, शालिपर्णी १ अतसी २
एकरज, माका.
एकरंध्र, वडा.
एकवासा, स्त्री.
एकविंशतमूली, मायमुळें.
एकवीर, एकवीरु.
एकवीरा, वांझकर्टोली.
एकवृक्ष, गलरोग.
एकशृंग, गेंडा १ विष्णु २

एकांग, चंदन.
एकांगी, मुरा १ सुगंधद्रव्य २ मोरमांसी ३
एकादिवीर, एकवीरू.
एकाष्ठी, कापशीचीबी.
एकाष्ठीका, पहाडमूळ.
एकाष्ठील, रुईमंदार.
एकाष्ठीला, थोरबकूळ १ बकाहुली २
एकैषिका, निशोत्तर.
एकैषो, पहाडमुळ.
एकोशिका, पाहाडमूळ.
एडक, एडका १ दुमाएडका २
एडगज, टांकळा.
एण, कृष्ण हरण.
एत, हरिण, १ चित्रवर्ण. २
एध, काष्ठ.
एधतु, अग्नि.
एरका, मोथातृण १ पाण्यातलिलव्हा २ गुंद्रागवत ३ पानी ४
एरंडक, साधारणएरंड १ सूर्तीएरंड २ श्वेतएरंड ३ कडुकांकडी ४मोंगलीएरंड ५ जेपाळ ६ अरंड. हिं.
एरंडपत्रिका, लघुदंती.
एरंडफला, लघुथोरदांती.
एरंडबीज, एरंड्या, दिवेली१ पारस ह्मणतात तें २
एरंडा, थोरदांती.
एर्वारु, थोरवाळुक२ कांकडी२ टरकांकडी.३
एर्वारुका, थोरवाळुक १ कांकडी २
एलंग, मत्स्यविशेष.
एलवालुक, एलवालुक १ सुगंधद्रव्य २
एला, एलची १ नीळी २
एलागंधिक, एलवालुक.
एलान, नारिंग १ एलान २
एलापर्णी, रासना.
एलाफल, एलबालुक १ मोहोवृक्ष २
एलाबालुक, कट्फल सदृशकोष्टासारिखा सुवासी असतो तें.
एलाह्व, एलवालुक.
एल्वालुक, एलवालुक.
एषण, क्षतशोधनी सळई १
ऐंगुद, हिंगणबेट.
ऐंदवी, बांवची.
ऐंद्रयव, इंद्रजव.
ऐंद्रवारु, लघुकांवडळ.
ऐंद्री, लघुकांवडळ १ एलची २ पूर्वदिशा ३ स्थूलएला ४ इंद्राणी ५ कांकडी.भेद ६
ऐभी, थोरघोंसाळी.
ऐरावत, क, नारिंग १ लघुद्वीपांतरखजूरी२ इंद्रहस्ती ३
ऐरावतपदी, मालकांगोणी १ कांगझाड ह्मणजे काकजंघा २
ऐरावती, वटपत्री पाषाणभेद१ लकड्या पाषाणभेद २ आरी ३
ऐरिण, ऐरणी १ लघुऐरण २ टाहांकळ ३ नरवेल. ऐरणीचाभेद आहे ४ सैंधव ५
ऐरेय, मद्य.
ऐलवालुक, एलवालुक शब्द पाहा.
ऐलेय, एलवालुक.
ऐशानी, ईशानदिशा.
ऐश्वर्य, शेंदुर १ श्वेतधोत्रा २
ऐषिका, पाठा १ निशोत्तर२
ऐक्षवी सुरा, उसाचे रसापासून होतेती.
ओक, घर.
ओकण, ढेंकुण.
ओकस्, घर. पक्षि विशेष.
ओकुला, गव्हांच्या ओंब्या.
ओघ, प्रवाह १ समूह २ परंपरा ३
ओज, स्, प्रकाश १ सर्वधातुसार २ कांत २
ओडिका, देवभात.
ओंड्र, का, जासवंद.
ओंड्रपुष्पा, जासवंद.
ओष्ठापलंकषा, गोरखमुंडी.
ओतु, मांजर १ रानमांजर २
ओदन, अन्न १ भात २
ओदनपाकिन्, काळा कोरांटा.

ओदना, थोरचिकणा १ लघुचिकणा २
ओदनिका, थोर व लघुचिकणा.
ओदस्, भात.
ओलक, जलआघाडा.
ओल्ल, कंदविशेष.
ओष, प्रीति व धर्मनाहींजांतअसाजोदाहतो.
ओषण, णि, तिखटपणा. ओषधिविशेष.
ओषध, औषध.
ओषधि, धी, जीवनस्पती. फळें पिकलीं. ह्मणजे. मरते ती १ लघुवृक्ष २
ओषधीश, चंद्र.
ओष्ठ, ओंठ,
ओष्ठपाक, ओंठ फुटतात तो विकार.
ओष्ठपुष्प, दुपारी.
ओष्ठफला, गोडतोंडली.
ओष्ठभा, गोडतोंडळी.
ओष्ठरोग, ओंठाचारोग.
ओष्ठोपमफला, गोडतोंडली.
औखर, संभव, सोरा १ मृत्तिकालवण २
औडुंबर, उंबर १ यम २ तांबें ३ कुष्ठरोग. ४
औंड्रपुष्प, जासवंद.
औदक, उदकांत राहाणारे.
औदनिक, सैंपाकी.
औदरिक, क्षुधित.
औदर्य, गेळ. १ तांबें. २ उंबर. ३
औदुंबर, उंबर १ तांबे २
औदुंबरच्छद, दांती.
औद्दाल, क, बारीक काळ्यामाशा भूईंत अथवा वारुळांत राहातात, त्यांजपासून जो मधउत्पन्न होतो त्याचा वर्ण सुवर्णाचे वर्णा सारिखा असतो तो.
औद्भिज, द, सोरा.
औद्भिदजल, उपळीचेंपाणी.
औपवस्त, लंघन.
औरभ्र, क, लोंकरीचे वस्त्र १ मेंढ्याचेंमांस२
औरिण, मृत्तिकालवण १ सोरा २
और्व, और्व्य, खारेंमीठ १ मृत्तिकालवण २ सोरा ३ वडवाग्नि ४
औल, गोडासुरण.
औशीर, वाळा १ चामरदंड २ आसन ३
औषध, ओषध. सुंठ.
औषध पंचप्रकार, रस १ ओली औषधी आणून आंगरस काढावातो २ चूर्ण शुष्क औषधें कुटून वस्त्रांत गाळून घ्यावें तें ३ कषाय औषधें थोडीं थोडीं कुटून षोडशगुणित पाणी घालून अष्टमांश करावें तो ४ अवलेह. औषधांचा काढाकरून त्यांत चूर्णादिक घालून घणगर करावातो ५ कल्क. औषध चटणी सारिखें बारीक वाटून घ्यावें तो ६
औषधिप्रतिनिधि, जी औषधी मिळत नाहीं त्याचे बदल दुसरी घ्यावी तो.
औषधी, आंवळी १ गुळवेल २ रास्ना ३ दूर्वा ४ श्वेतदूर्वा ५ हरीतकी ६ शिवलिंगी ७ तुरी ८ मद्य ९
औषधीवीर्य, शीत, उष्ण. रूक्ष.ह्म० निस्तेज स्निग्ध.ह्म० सतेज.चोपडें, तक्ष्ण. ह्म० तिखट, मृदु. ह्म० मऊ, पिच्छल. ह्म० पातळ, ह्म० बुळबुळीत. तीव्रविषद. जें शरीरांत विषाचा प्रसर लवकर करितें तें.
औषधीपंचामृत, गुडूची.गोक्षुर. मुसली. मुंडी. शतावरी.
औषर, शेंदेलोण.
औष्ट्रमूत्र, उंटाचेंमूत.
अंक, मांड्या, १ शरीरावयव, २ शरीराचा पुढीलभाग ३ कलंक. ४
अंकति, ब्रह्मदेव १ अग्नि २ वायु ३
अंकपालि, धोत्र्याचेंझाड
अंकुर, मोड. बांबूचाकोम.
अंकुश, रोहें.
अंकोट, अंकोली १ पिस्ते २
अंकोल, अंकोली.
अंकोलफलसंकाश, पिस्ते.
अंकोल्लक, अंकोली.
अंग, शरीरावयव, कृष्णागर.

चय, गुदआणिवृषणयांचामध्यभाग
ज, मांसधातु १ केश २ रक्त ३
ताप, अंगतप्तहोतेंतो.
द, बाहुभूषण १ बाहुवटा २
दरण, पित्तरोग.
न, आंगण.
ना, स्त्री.
नाप्रिया, गहुला.
पाकना, पित्तरोग.
पीडा, वायुरोग.
बली, टोणगा.
भंग, वायुरोग १ रोग २ गुदआणिवृ-
षणयांचामध्यभाग ३
भेद, वायुरोग.
मर्द, आंगमोडणें.
वस्त्रोत्था, श्वेतउवा.
विकृति, फेंपरें.
विभ्रंश, वायुरोग.
शूल, वायुरोग.
शोथ, आंगाचीसूज.
शोष, वायुरोग.
सुप्ति, अंगबाधिरहोतेंती.
ार, निखारा १ कोळसा २
ारक, माका १ कोन्हांटा २ पिंवळी व
पांढरीअबोली ३ गुलदागी ४
ारकर्कटि,री, जाडीरोटी निखाऱ्यावर-
भाजावीती.
ारकुष्ठका, हितावली.
ारधानिका, शेगडी.
ारधारिका, शेगडी.
ारपूरिका, रोटी.
ारमणि, पोंवळें.
ारवर्णा, भारंग.
ारवल्लरी, सागरगोटी १ करंजवली २
घोरकरंज ३ भारंग ४ रक्तगुंजा ५
ारवल्ली, हस्तिकरंज १ फांज २ करंजव-
ली ३ लघुरक्तकावळी ४ कटुकरंज ५
भारंग ६ रक्तगुंजा ७

अंगारवृक्ष, हिंगणबेट.
अंगारशकटी, शेगडी.
अंगारसदन, शेगडी.
अंगारक्षार, काळाशिसवा.
अंगारा, हितावली.
अंगिर, तित्तिरपक्षी.
अंगीकार, स्वीकार.
अंगीकृत, स्वीकारलेलें.
अंगुल, आंगळी १ बोट २
अंगुलि, अंगुल १ हत्तीचेंकर्णभूषण २
अंगुलिसंभून, नखें.
अंगुली, बोटें.
अंगुलीग्रंथि, बोटांचींपेरें.
अंगुलीपर्व, बोटाचींपेरें.
अंगुलीफला, लघुघेवडा.
अंगुलीभव, नखें.
अंगुलीसंधि, बोटाचे सांधे.
अंगुलीसंभून, बोटाचींनखें.
अंगुष्ठ, आंगठा.
अंगुष, मुंगूस १ बाण २
अंहस, पाप.
अंघ्रालजी, क्षुद्ररोग.
अंघ्रि, मूळ १ पाय २
अंघ्रिकरक, करवंदी.
अंघ्रिकवच, जोडा.
अंघ्रिग्रंथिक, पिंपळमूळ.
अंघ्रिज, शूद्र.
अंघ्रिजिव्हक, दवणा.
अंघ्रिनामक, वृक्षांचें मूळ.
अंघ्रिप, वृक्ष.
अंघ्रिपर्णिका, पिठवण.
अंघ्रिपर्णी, पिठवण.
अंघ्रिवल्ला, पिठवण.
अंघ्रिष, तालुरोग.
अंघ्रिसंधि, पायांचे घोंटे.
अंघ्य, पायांचे घोंटे.
अंचित, पुजलेला.
अंचितभ्रू, स्त्री.

अंजन, काळासुरमा १ काळाशेगवा २ सौ-
सौंजन ३ सौवीरांजन ४ कृष्णांजन ५
रसांजन ६ पीतांजन ७ डोळ्यांत औष-
ध घालणें ८

अंजनकेशी, नकुला १ लघुनखला २

अंजनत्रय, | पुष्पांजन १ कोलांजन २ र-
अंजनत्रितय, | सांजन ३

अंजननामिका, पापण्यांचारोग.

अंजनप्रभ, काळाशेगवा.

अंजनी, काळीकापशी.

अंजलि, ओंजळ.

अंजलिका, कांतीण. १ लाजाळु. २

अंजलिकारिका, लाजाळु.

अंजलिशुक्ति, जलशिंपी.

अंजसा, शीघ्र.

अंजीर, अंजिर. हिं० तीन. फा० अंजीर. म०
कारिसेफ्रक्तस. ल० फिग. इं०

अंड, आंडें. १ वृषण. २

अंडकोटरपुष्पा, वरधारा.

अंडकोश, वृषण.

अंडकोष, वृषण.

अंडज, पक्षी १ मत्स्य २ सर्प ३ सरडा ४
ब्रह्मदेव ५

अंडजा, कस्तुरी.

अंडहस्तिन्, टांकळा.

अंडालु, मास.

अंत, अवकाश १ मरण २ नाश ३ समाप्ति ४

अंतक, संनिपातरोग १ ज्वर २

अंत:कोटरपुष्पी, वरधारा.

अंतर, अवकाश १ अवधि २ आच्छादन ३
भेद ४ छिद्र ५ मध्य ६ सादृश्य ७
अंतरात्मा ८ प्रसंग ९

अंतराय, विघ्न.

अंतराल, अवकाश.

अंतरुहा, श्वेतदूर्वा.

अंतरिक्ष, अभ्रक १ आकाश २

अंतरिक्षजल, पावसाचेंपाणी.

अंतरीप, द्वीप.

अंतरीक्ष, अंतरिक्षशब्दपाहा.

अंतरे, अ. मध्यें ह्या अर्थी.

अंतरेण, अ. मध्यें. त्यासाठीं. वांचून. बाहेर.

अंतर्गत, विस्मृत.

अंतर्दाह, अंत: संताप.

अंतर्द्वार, गुप्तद्वार.

अंतर्महानाद, शंख.

अंतर्मुखी, योनिरोग.

अंतर्वत्नी, गर्भिणीस्त्री.

अंतर्वमि, अजीर्णरोग.

अंतर्वमिन्, अजीर्णरोग.

अंतर्वाणि, शास्त्रजाणणारा.

अंतस्नेहफला, श्वेतरिंगणी.

अंतिक, जवळचा.

अंतिका, चूल.

अंतेवासिन्, शिष्य.

अंत्य, शेवटचा.

अंत्यपुष्पा, लघुधायटी.

अंत्र, पडवळ १ आंतडें २

अंत्रकूज, वायुरोग.

अंत्रकूजन, वायुरोग.

अंत्रवल्लिका, लघुसोमवल्ली.

अंत्रवल्ली, सोमवल्ली.

अंत्रवृद्धि, अंडवृद्धि.

अंत्राद, कृमि.

अंध, अंधकार. १ आंधळा, २

अंधक, तुंबरु, १ अंधकनामकदैत्य. २

अंधकरिपु, शिव.

अंधकाक, पाणकावळा भेदजुआ.

अंधकार, काळोक.

अंधतमस, अतिकाळोक.

अंधता, पित्तरोग.

अंधपूतना, बाळरोग.

अंधमूषिका, तृणवि १ देवताड २

अंधस्, भात.

अंधिका, मोहरीची एक जाति,

अंधु, विहीर.

अन्न, शिजलेला भात.

न्नकोष्ठ, धान्यागार. १ विष्णु, २ सूर्य. ३
न्नगंधि, अतिसार रोग.
न्नज, शिळीपेज.
न्नजा, उचकी.
न्नद्रवशूल, परिणामशूल.
ंनमय, शरीर. १ अन्नप्रचुर. २
ंनमयकोश, शरीर.
ंनलिप्सा, क्षुधा.
न्नाद्य, धान्य.
ंनाशय, पोट.
ंबक, थोरबकुळ. १ डोळे. २ तांबे. ३
ंबर, अभ्रक, १ अंबरसुगंध द्रव्य. २ वस्त्र. ३ आकाश. ४ कापूस. ५
अंबरद, कापूस.
अंबरिष, पात्रविशेष.
अंबरीष, पात्रविशेष.
अंबष्ठका, माचिका. १ आंबाडी. २ चुका. ३
अंबष्ठकी, पहाडमूळ. १ माचिका. २ पाडमाई. ३
अंबष्ठा, पहाडमूळ. १ चुका. २ लघुश्वेतजुई. ३ आंवाडी. ४ काकमाचिका. ५ पाढ. ६ चागेरीलोणा. ७
अंबष्ठिका, पहाडमूळ.
अंबा, आंबाडी. १ आई. २ पार्वती, ३
अंबालिका, आंबाडी.
अंबिका, आंबाडी. १ श्वेतकंद. २ कुटकी. ३ पार्वती. ४
अंबु, पाणी. १ वाळा. २
अंबुक, श्वेतरुई मांदार. १ रक्तएरंड. २
अंबुकंटक, सुसर.
अंबुकण, पाऊस. १ जलबिंदू. २
अंबुकंद, शिंगाडे.
अंबुकिरात, नक्र.
अंबुकीश, गोधा.
अंबुकुक्कुटी, पाणकोंबडी.
अंबुकूर्म, गोधा.
अंबुकृष्णा, जलपिंपळी,
अंबुचर, जलचर.
अंबुचामर, शेवाळें,
अंबुचारिणी, स्थल कमलिनी.
अंबुज, परेळ. १ कमळ. २ जलवेत. ३
अंबुजन्मन्, कमळ.
अंबुआमलकी, पानआंवळी.
अंबुट, आपटा.
अंबुद, मोथ. १ मेघ २
अंबुदकंद, मिर्शी.
अंबुधर, नागरमोथ. १ भद्रमोथ. २ मेघ. ३
अंबुधि, समुद्र.
अंबुधिस्रवा, कोरफड.
अंबुनामन्, वाळा.
अंबुपर्णा, जलमंडपी.
अंबुप्रसाद, निवळीचा बिया.
अंबुप्रसादन, ईडानिंबू १ निवळीचावृक्ष २
अंबुप्रसादनफल, निवळीचा बिया.
अंबुभव, कमळ.
अंबुभृत्, मेघ.
अंबुमयूरक, जलअघाडा.
अंबुर, उंबरा.
अंबुरुहा, स्थलकमलिनी १ कमळ २
अंबुवत्कटु, काकई.
अंबुवल्लिक, कृमिशंख.
अंबुवल्लिका, कारली.
अंबुवल्ली, जलपिपळी १ लघुकारली २
अंबुवारिणी, स्थलकमळ.
अंबुवासि, रक्तपाडळ.
अंबुवासिनी, रक्तपाडळ.
अंबुवाह, मेघ.
अंबुवेतस, लव्हाळा.
अंबुशिरीषिका, } जलशिरसी.
अंबुशिरीषी, }
अंबुशुक्ति, जलशिंपी.
अंबुसर्पिणी, जळू.
अंबुसादन, निवळीचाबिया.
अंबुसाव्ह, कुंद.
अंबूकृत, लाळगळत बोलणें.
अंभपा, अंबुपा, चातकपक्षी.
अंभस्, पाणी.

अंभसार, मोती.
अंभस्सू, धुकें.
अंभोज, कमळ ३ जलवेत.
अंभोजनाल, कमलनाल..
अंभोजा, वली जेष्ठीमध.
अंभोद, भद्रमोथ.
अंभोधि, समुद्र.
अंभोधिपल्लव, पोंवळें.
अंभोराशि, समुद्र.
अंभोरुह, कमळ.
अंश, भाग १ स्कंध २
अंशक, दिवस
अंशपर्णी, शतपाकी.
अंशल, मांसल.
अंशु, किरण १ प्रभा २ सूर्य ३
अंशुक, तमालपत्र १ वस्त्र २
अंशुजाल, प्रभा १ किरण समूह २
अंशुधर, सूर्य.
अंशुपर्णिका, सालवण.
अंशुमन्, सूर्य.
अंशुमती, सालवण १ पूर्णिमा २
अंशुमत्फला, केळ.
अंशूदक, दवाचेंपाणी. ×
अंस, खांदा १ भाग २
अंसपारिक, वक्राणनिव.
अंसफलक, भुज.
अंसल, पुष्ट.
अंहति, रोगिपणा १ त्यागकरणें २
अंहती, अंहतिशब्दपाहा.
अंहस्, पाप.
अंहिति, अंहतिशब्दपाहा.
अंघ्रि, पाय १ वृक्षाचेमूळ २

क

क, कोरकंड १ पाणी १ अग्नि ३ वायु ४ मस्तक ५ मोर ६ सूर्य ७ यम ८ सुख ९
ककुद्मल, चातकपक्षी.
ककुद, प्राधान्य १ बैलाचा अवयव कोळें २
ककुंदर, कमरेचाअधःप्रदेश १ आकसंधीचाखळगा २
ककुद्मनी, कैवा
ककुद्मन्, बैल आंडील १ ऋषभक २ गाय ३ पर्वत ४
ककुप्, दिशा १ सौंदर्य २ अवकाश ३ शोभा ४
ककुभ, अर्जुनसादडा १ आंडीलबैल २
ककूनक, मुलांच्या पापण्यांचा रोग.
ककेरुक, कृमि.
कक्कोलक, कंकोळ.
कक्खट, कठिण.
कक्खटपत्रक, वनस्पति विशेष ज्याचा तंतूची दोरी करितात तो.
कच, वाळा १ मस्तकाचे केश २ मेघ ३
कचक, भुईफोड.
कचंगल, समुद्र.
कचदग्धिका, दुध्याभोंपळा.
कचमाल, धूम्र.
कचरिपुफला, थोरशमी.
कचा, हत्तीण १ शोभा २
कचाकु, सर्पविशेष १ दुष्ट २ असत्य ३
कचाच्छादन, पागोटें.
कचामोद, वाळा.
काचेर, कचोर.
कच्चर, मळकर.
कच्छ,क, नांदरुखी १ जलप्रायदेश २
कच्छप, नांदरुखी १ कांसव २ ✗
कच्छपि, क्षुद्ररोग १ तालुरोग २
कच्छपि,का, प्रमेह पीठिका १ काळीनिर्गुंडी २
कच्छपी, क्षुद्ररोग १ वीणाभेद २
कच्छपोलि,का, जलवेत १ परेळ २
कच्छरुहा, नागरमोथ.
कच्छा, भद्रमोथ १ श्वेतदुर्वा २ वाराही ३ झिली किट विशेष.
कच्छाकच्छा, सोनकेवडा.
कच्छांतरुहा, श्वेतदुरवा.
कच्छालंकार, बोरू.

कच्छु, खरूज.
कच्छुघ्ना, लघुशेरणी १ थोरशेरणी २ कडु पडवळी ३
कच्छुर, खरूज झालेला.
कच्छुरा, रक्तधमासा १ कुहिली २ महाबला ३ लघु कुहिली ४ कापुर कचरी ५ अंबेहळद ६
कच्छुराल, भोंकर.
कच्छुरी, धायटी.
कच्छू, खरूज.
कच्छेष्ट, कांसव.
कज, कमळ.
कज्जल, निर्लेकमळ १ काजळ २ मेघ ३
कट, सोनापितळ १ हस्तीचें गंडस्थळ २ कलिंगड ३ कंबर ४
कटक, काचज १ तिलक २ लहान डोंगर ३ लोह ४ सैन्य ५ मीठ ६ हत्तीचेल लाटभूषण ७
कटंकटी, दारुहळद.
कटंकटेरी, दारुहळद.
कटकी, डोंगर.
कटखादक, कावळा १ कोल्हा २
कटप्रोथ, कुला
कटंबरा, कुटकी १ चादवेल २
कटंभर, टेंटू १ लघु श्वेत किन्ही २
कटंभरा, कटुकी १ टेंटू २ चांदवेल ३ करंबी ४ दाती ५ दुपारी ६ लघु श्वेत किन्ही ७ कळंबी वृक्ष ८ काळीकिन्ही ९ तांबडा सोमल १० मूर्वा ११ हस्तीण १२ कांकडीभेद १२
कटभी, लघुमाल कांगोणी १ काळी किन्ही २ श्वेत गोकर्णी ३ शष्कुली ४ लघु श्वेत किन्ही ५ लघुश्वेत पाडळ ६ थोर श्वेतकिन्ही ७
कटमालिनी, मद्यविशेष.
कटशर्करा, औषधिविशेष १ गांगेरुि २
कटाकु, पक्षी.
कटायन, वाळा.
कटार, जार.
कटाह, कपाळ १ कांसवाचीपाठ २ कढई इत्यादि ३ विहीर ४
कटाव्हय, कमळकंद.
कटाक्ष, नेत्र कोणानें पाहाणें.
कटि, कंबर.
कटिग्रह, वायू.
कटिन्, हत्ती.
कटिप्रोथ, कुले.
कटिल,क, लघु कारली १ कारलें २
कटिल्लका, लघु कारली.
कटिकर, कटि पश्चाद्भाग १ कांसोट्याची जागा २ माज ३
कटी, पिंपळी १ कंबर. २
कटीर, कुल्याचा मधला भाग १ दरी २
कटु, कुटकी १ कटुकावली २ कोथिंबिर ३ लघुकारली ४ काकडी ५ लघुकावळी ६ पिंडीतगर ७ तिखट पदार्थ ८ भोपळा ९ कापूर १० चंपक पुष्प ११ सर्षप १२ वाघाटी १३
कटुक, कडु पडवळ १ कंकोळ २ पिंडीतगर ३ मीठ ४ त्रिकटू ५ कडू तवशी कांकडी ६ रुई ७ मंदार ८ वाळभेद ९ मोहरी १० कुटकी ११
कटुकंद,क, आलें.
कटुकंदरी, लघुवाघांटी.
कटुकफल, कंकोळ १ लघुकंकोळ २
कटुकभद्र, सुंठ.
कटुकमत्स्यक, लघु मत्स्य.
कटुकरोहिणी, कटुकी.
कटुकवल्ली, कटुकावली.
कटुकस्नेह, शिरस.
कटुका, कटुकी १ कडुतोंडली २ लघुचुंच ३ पळस ४ नीलदुर्वा ५ शतपर्वी ६ करंजवल्ली ७ मोहोरी ८ कांकडी ९ कडुतोंडी कांकडी १०
कटुकाफल, कंकोळ.
कटुकालाबु, कडूदूध भोपळा.

कटुकी, कटुकी १ कडू. गु. कुटकी. दे.
कटुग्रंथि, पिंपळमुळ १ सुंठ २ लसूण ३ आलें ४
कटुचातुर्जात, एलची १ तमालपत्र २ मिरीं ३ दालचिनी ४
कटुच्छद, सुगंधआजवला १ तगर २
कटुतिक्त, किराईत.
कटुतिक्तक, ताग १ नेवती २
कटुतिक्तका, थोरताग १ कडुदुध्याभोपळा २
कटुतिक्ता, कटुकी.
कटुतुंडिका, } कडुतोंडली.
कटुतुंडी, }
कटुतुंबिनी, } दुध्या. कडुभोंपळा.
कटुतुंबी, }
कटुतैल, शिरशेल.
कटुत्रय, } त्रिकटु.
कटुत्रिक, }
कटुदला, कांकडी.
कटुदुग्धिका, कडुदुध्याभोंपळा.
कटुनिष्पाव, कडवेवाल.
कटुपत्र, पित्तपापडा १ श्वेतआजवला २
कटुपत्रक, सुगंधआजवला १ श्वेतआजवला २
कटुपत्रिका, लघुचुंच १ कारी २
कटुफल, कंकोळ १ कडुपडवळ २ कारली ३ कांकडीभेद ४
कटुफला, मोतारिंगणी १ लघुकांवडळभेद ३ शिकेकाई ४
कटुबीजा, पिंपळी.
कटुभंग, सुंठ.
कटुभद्र, सुंठ १ आलें २
कटुमंजरिक, श्वेतआघाडा.
कटुमूल, पिंपळमूळ.
कटुर, तक्र.
कटुरव, बेडूक.
कटुरोहिणी, कटुकी.
कटुवार्ताकिनी, लघुडोरली.
कटुवार्ताकी, श्वेतरिंगणी.
कटुशृंगाट, गौरसुवर्णशाक १
कटुस्नेह, शिरस १ श्वेतशिरस २
कटुहुंची, लघुकारली १ कांडीर २ पणपत्रक ३
कटूत्कट, सुंठ.
कटूदरी, कटुकंदरी १ लघुवार्घेटी २
कटूषणा, सुंठ १ पिंपळी २ पिंपळमूळ ३
कटोल, चांडाळ.
कट्तृण, रोहिसगवत.
कट्फल, कायफळ १ वांग्याचेझाड २
कट्फला, थोरशिवण १ देवडंगरी २ गोडदोंदणी ३ वांगी ४
कट्वपुच्छ, पाल.
कट्वंग, टेंटु.
कट्वर, दह्याचीसाय. १ तक्र २
कट्वल, वनजीमूत १ शिवण २ वृंताकी ३ सोमवल्कल ४
कट्वला, थोरडोरली १ कडुदुध्याभोंपळा २
कट्वी, कटुकी १ कटुकावली २ लघुकाववळी ३ लघुडोरली ४
कट्वीका, थोर मालकांगोणी.
कठर, कठिण.
कठिका, तुळस १ खडु २
कठिंजर, आजवला १ श्वेतआजवला २ तुळस ३
कठिण, नाचणी.
कठिणपृष्ठक, कांसव.
कठिणफल, कविठ.
कठिना, काळाउंबर.
कठिला, श्वेतपुनर्नवा.
कठिल्लक, रक्तपुनर्नवा १ कारलें २
कठिल्लका, श्वेतपुनर्नवा १ कारलें २
कठेर, दरिद्री.
कठेरु, श्रीमान्.
कठोर, कठीण १ घातकी २
कडक, समुद्रमीठबाफेनेंकेलेलें.
कडंकर, कडबा.
कडंग, मद्यविशेष.

कडंगार, बुस.
कडार, पिंगळवर्ण.
कडितुल, शस्त्रविशेष.
कण, जलबिंदू १ स्फुलिंग २ सूक्ष्म ३
कणगुग्गुलु, गुगुळ.
कणजीर,क, श्वेतजिरें.
कणजीर्णा, श्वेतजिरें.
कणप्रिय अतिसूक्ष्माचिमण्या.
कणभ, कीटकविशेष
कणभक्षक, भोरड्याचिमण्या.
कणा, पिंपळी १ कडुजिरें २ जिरें ३ कुंभीरम क्षिका ४
कणाटीन, खंजनपक्षी.
कणाटीर,क, खंजनपक्षी.
कणाद, सोनार १ काश्यपऋषी. २
कणामूल, पिंगळमूळ.
कणालता, चवक.
कणाव्हा, श्वेतजिरें.
कणिक, सूक्ष्मकण १ शत्रु २ गव्हांचारवा.३
कणिका, ऐरण १ कणीक. २
कणोची, पुष्पयुक्तलता.
कणेर, कण्हेरवृक्ष आकू हिं० करेणो गु०
कणेरा, वेश्या १ हत्तीण. २
कण्व, मद्यविशेष १ पाप २
कतक, निवळीच्याबिया १ कासविंदा.२
कतकफल, निवळीच्याबिया.
तमाल, अग्नि.
कत्तृण, लघुरोहिसगवत.
कथक, गोष्टीसांगणारा.
कथंकथिक, प्रश्नकरणारा.
कथन, बोलणें.
कथा, गोष्टी.
कथिला, सांभारें.
कद, मेघ.
कदक, छत इत्यादि.
कदध्वन्, वाईटमार्ग.
कदंब,क, शिरस १ कळंब २ हळदिवावृक्ष. ३ समूह.४
कदंबका कलहंसि.
कदंबपुष्प,क, कळंबाचेंफूल १ हळदिवावृक्ष.२
कदंबपुष्पा,ष्पिका,ष्पी, गोरखमुंडी.
कदंबा, देवडंगरी.
कदंबिका, कळंबवृक्ष.
कदर, श्वेतखैर.
कदरा, श्वेतखैर.
कदर्थ, कृपण.
कदला, ध्वज १ सांवरीचेंझाड २ केळ.३
कदलिक्षता, कांकडीभेद १ सुंदरस्त्री.२
कदली, केळ १ लोखंडीकेळ २ सर्पभेद ३ हरण ४
कदलीपुष्प, केळफूल.
कदलीनाल, कालें.
कदलीफल, केळें.
कदाख्य, वनस्पतिकोष्ठकुळिंजन.
कदुष्ण, किंचितउष्ण.
कद्रु, पिंगटवर्ण.
कधि, समुद्र.
कनक, सोनकमळ १ राळ २ नागकेशर ३ श्वेतधोत्रा ४ पीतकोरांटा ५ काळाधोत्रा. ६ कणगुगुळ ७ थोरराळेचावृक्ष ८ बीड-लोण ९ टांकणखार १० सोनें ११ पलाश १२ चंपक. १३
कनकपुष्पिका, गणेरी.
कनकपुष्पी, वृक्षकमळ.
कनकप्रभा, पीतजुई १ थोरमालकांगोणी २
कनकप्रसव,वा, सोनकेवडा.
कनकप्रसून, धूलीकदंब.
कनकरंभा सोनकेळ.
कनकरस, हरताळ.
कनकस्तंभा, सोनकेळ.
कनकलोद्भव, राळ.
कनकक्षार, टांकणखार.
कनकक्षीरी, पिसोळाभेद १ स्वर्णक्षीरी २
कनकाचल, मेरुपर्वत.
कनकारक, कोरळ.
कनकालुका, सुवर्णपात्र.

कनकाव्ह, नागकेशर १ धोत्रा २
कनकाव्हय, श्वेतधोत्रा १ तांदुळजा १
कनकोद्भव, थोरराळेचावृक्ष.
कनन, एकनेत्री.
कनिष्ठ, धाकटा १ अतियुवा २ अल्प. ३
कनिष्ठक, कुसळेगवत.
कनिष्ठिका, करांगळी.
कनी, कन्या.
कनीक, कणिकशब्दपाहा.
कनीनिका, डोळ्यांतीलबाहुली.
कनीनिकासंधि, नासिकेकडीलडोळ्याचीकोर.
कनीची, गुंजेचीवेल १ शकट १
कनीनी, डोळ्यांतलिबाहुली १ करांगळी २
कनीय, स, तांबे.
कनेरा, हत्तीण १ वेश्या २
कन्यका, कोरफड १ दृष्टि २ मुलगी ३
कन्या, वांझकर्टोली १ कोरफड २ थोरएलची ३ बादांगुळ ४ कन्याराम ५ मुलगी ६ डुकरकंद ७ पतंग ८ कंदगुळवेल ९
कन्याट, माजघर.
कन्यावेदिन्, जांवइ.
कन्युष, मनगटाखालचाहस्ताचाभाग.
कपट, चिडादेवदार. कृत्रिम.
कपटचिडा, चिडादेवदार.
कपटा, लघुडोरली.
कपटेश्वरी, श्वेतरिंगणी. लघुडोरली.
कपर्दक, कवडी.
कपर्दी, कवडी.
कपाटिनी, चिडादेवदार.
कपाल, नितंब १ तालु २ शंख ३ अंत ४ मस्तक ५ गुडघे ६ गंड ७ यांचे हाडास कपाल असें ह्मणतात १ भोपळा २ कपाळाचेंहाड ३
कपालकुलिका, लहानफडीचेंनिवडुंग.
कपालरोग, शिरोरोग.
कपालास्थि, शरीरामध्येंखापरासारिखी चापटी अस्थि आहेत ती.
कपालिका, दंतरोग.
कपाली, वावडिंग.
कपि, शिलारस १ वानर २ माकड ३ आंबाडा ४ कुहिली ५ ऊद ६ आंवळी ७ विष्णु ८
कपिकच्छु, कुहिली.
कपिकच्छुफलोपमा, पापडी.
कपिकच्छू, कुहिली.
कपिकंदुक, कपाळ.
कपिचूड, आंबाडा.
कपिचूत, पारोसापिंपळ १ आंबाडा. २
कपिज, शिळारस.
कपिजंघिका, तेलमुंगी.
कपिंजल, गौरतित्तिरपक्षी १ कपिंजलपक्षी २ चातक. ३
कपितैल, शिलारस १ चंद्रुस.
कपित्थ,क, कविठ १ एलवालुक.
कपित्थत्वक्, एलवालुक.
कपित्थपत्रा, झरसी.
कपित्थपत्रिका, झरसी.
कपित्थपर्णी, औषधिवि.
कपित्थाम्र, इरमालआंबा.
कपित्थार्जक, श्वेतआजवला.
कपित्थास्य, वानरभेद.
कपिनामन्, शिलारस.
कपिपिप्पली, रक्तआघाडा १ वानरपिंपळी. २
कपिप्रभा, कुहिली.
कपिप्रिय, कविठ १ आंबाडा.
कपिभूत, पारोसापिंपळ.
कपिरस, लघुपिंपरी.
कपिरसाढ्य, आंबाडा.
कपिरोमफला, कुहिली.
कपिरोमा, कुहिली.
कपिल, कुतरें १ शिलारस १ सोनपिवळ ३ अग्नि ४ पिंगटवर्ण.
कपिलद्युति, सूर्य.
कपिलद्राक्षा, काळेद्राक्ष.
कपिलद्रुम, सुगंधिवृक्षवि०
कपिलधारा, यमुनानदी १ पुण्यभूमि २

कपिलफला, काळेंद्राक्ष.
कपिललोह, सोनपितळ.
कपिलशिंशपा, पिंवळाशिसव.
कपिला, रेणुकबीज १ पितळ २ कोरफड ३ काळाशिसव ४ पिंगटवर्ण ५ मृगादनी ६ एकवर्णीगाय ७ पिंवळाशिसव ८ काळें-द्राक्ष ९ जळू १०
कपिलाधिका, तेलमुंगी.
कपिलार्जक, आजवला.
कपिलाश्व, इंद्र.
कपिलाक्षी, पिंवळाशिसव १ गोडशेंदा. २
कपिलोला, रेणुकबीज.
कपिलोह, सोनपितळ.
कपिल्लक, कपिला.
कपिल्लिका, जिचें बी निऱ्यांसारिखेंअसतें ती औषधी.
कपिवक्त्र, नारदऋषी.
कपिवल्ली, गजपिंपळी. १ चवक २ कविंठ ३
कपिवास, पारोसापिंपळ.
कपिविरोचन, मिरीं.
कपिवृक्ष, पारोसापिंपळ.
कपिश, काळाआजोला १ द्राक्षाचेंमद्य २ शिलारस ३ ऊद ४ काळातांबडावर्ण. ५
कपिशायन, मद्यवि०
कपिशीर्षक, हिंगूळ.
कपीकच्छु, कवचबीज.
कपीज्य, खिरणी.
कपीतक, पिंपरी.
कपीतन, आंबाडा १ पारोसापिंपळ. २ शिरीषवृक्ष ३ पिंपरी ४ लघुपिंपरी ५ पोकळी.
कपीष्ट, कविंठ १ रांजणी २
कपूय, अधम.
कपूरी, शाकविशेष १ सुगंधद्रव्य. २
कपूरीमधुरी, देशावरप्रसिद्ध०
कपोत,क, निळासुरमा १ होलापक्षी २ पंडकपक्षी ३ कबूतर ४ लालसुरमा ५ सजीखार ६ पारवा. ७
कपोतचरणा, नलुका.
कपोतपुट, आठागोवऱ्यांचेंपूट.
कपोतबाणा, नलुका.
कपोतवंका, ब्राह्मी १ सूर्यकुलवली २
कपोतवर्णा, एलची १ नलिका २
कपोतवेगा, ब्राह्मी.
कपोतसार, लालसुरमा.
कपोतांघ्रि, नलिका.
कपोतांजन, निळासुरमा.
कपोतांडोपमफल, साराम्लनिंबूभेद.
कपोतिका, कोंवळामुळा १ चाणाक्यमुळा २
कपोल, गाल.
कपोलकाष, हत्तीचेंकपाळ १ गाल. २
कपोलफलक, गाल.
कपोलभित्ति, गाल १ कानसूल. २
कफ, कफ १ फेंस. २
कफकूर्चिका, थुंका.
कफगंड, गलरोग.
कफघ्नी, लघुशेरणी.
कफनाडी, दंतमूलरोग.
कफप्रकृति, स्थिरचित्त १ सुपुष्टांग २ स्निग्धकेश ३ सुप्रज अ० जांचींमुलेंचांगलीं ४ स्वप्नांत जल आणि श्वेत पदार्थ पाहातो तो.
कफप्रवर्त्तन, विकारानींकफपडतो तो.
कफमंदिर, शिळेपेज.
कफहा, नागरमोथ.
कफरोग, कफरोग.
कफरोहिणी, गलरोग.
कफवर्धन, पिंडीतगर.
कफस्राव, नेत्रसंधीचारोग,
कफांतक, बाभूळ.
कफापहा, कलौंजीजिरें.
कफारि, आलें १ सुंठ २
कफोणि, कोंपर
कफोत्क्लिष्ट, पापण्याचेरोग.
कबंध, पाणी १ मस्तकहीनशरीर २
कबरी, रानतुळस १ बाभूळ २ रक्तकणेर ३ मनशीळ ४ तिळवण ५
कबरीकला, मनशीळ.

कमठ, कांसव १ बांब २ दैत्य ३ साळुंखी ४
कमंडलु, पारोसापिंपळ १ पिंपरी २
कमंध, पाणी.
कमन, ब्रह्मदेव १ मदन २ सुंदर ३ अशोकवृक्ष ४
कमनच्छद, क्रौंचपक्षी.
कमल, पाणी १ कमळ २ रक्तकमळ ३ कासें ४ कमळसाळी ५ अंतर्वेदीतकलंबी म्हणून प्रसिद्ध आहे ६ कमळसाळ म्हणून कोंकणांत प्रसिद्ध आहे ७पद्मकाष्ठ८ हरण९ इंदीवर१० तांबें११ फुप्फुस १२ मूत्राशय १३
कमलकंद, मूल, भिशी.
कमलकर्णिका, ढांपणी.
कमलकेसर, कमलकर्णिकेवरपिवळ्या बारीक पांकळ्या असतात त्या.
कमलतंतु, देंठीचेआंत सुतासारिखेतंतु असतात ते.
कमलनाल, कमळदेंट.
कमला, लक्ष्मी १ सुंदरस्त्री २
कमलासन, ब्रह्मदेव.
कमलिका, थोर मयाळ.
कमलिनी, मूलनाल पर्ण सहित जी वल्लीती.
कमलोत्तर, कुसुंभ.
कमलोद्भव, ब्रह्मदेव.
कमा, सुंदर स्त्री.
कमोदपुष्प, कमोदाचीं फुलें.
कम्र, सुंदर.
कयस्थ, कांकोली वृक्ष.
कर, नखला १ हात२ किरण३ राजग्राह्य भाग ४
करक, डाळिंब १ नेवती २ बांवचा ३ हाडाचा पांजरा ४ वकुळ ५ कोरळ ६ नारळाचीनरोटी ६ हिंगणबेट ७ करंजवृक्ष ८ गार ९
करकच, नखला.
करकट, भारद्वाज पक्षी १ खेंकडा २
करकशाली, पळस १ रमाळउंस २
करका, लघुकारली.
करकातोय' गारांचें पाणी.
करकांबु, गारांचें पाणी,
करकांभस्, गारांचें पाणी १नारळीचेझाड२
करकुड्मल, हस्तांगुली.
करकृष्णा, कलौंजीजिरें.
करग, रणगीध.
करच्छदा, शेंद्री १ सागाचे झाड २
करज, नखें १ नखला २ वाघनख ३ गंधक ४ गंधरस ५ करंज ६
करंज,क, करंज १ वानरपिंपळी २ थोरकरंज३चोपडाकरंज ४ करंजवली ५ कवीचावेल कंटक युक्तअसतो६ काचका ७ पांगारा ८ वाघनख ९
करजाल, किरणसमूह
करंजिका,सागरगोटी १ करंजवली २ थोरकाकावर्ळी ३
करजोडी, हातजोडी १ लकडीपाषाणभेद२
करट, कावळा १ नेवती २ हत्तीचेगंडस्थळ३ कुसुंबा ४ निंद्यजीवन ५ वाद्यविशेष ६
करटक, कमळकंद.
करटा, लाक
करटिन्, हत्ती
करटु, करढोकपक्षी.
करंड, चक्रवाकपक्षी १ गवत २ तरवार ३ करंडा ४
करंडफल, कविठ.
करण, कर्मेंद्रिय१ शरीर२मन३ शेत ४ वानर५
करणी, हत्तीण १ जा संख्येचे वर्गमूळनिघत नाहि ती संख्या २
करणीसुता, दत्त विधान केलेली कन्या.
करतल, तळहात.
करतृण, श्वेतकेवडा.
करतोया, नदीविशेष.
करद्वीप, सागर गोटी.
करपत्र, करवत.
करपत्रा, हस्वंती.
करपत्रिका, तिळपत्री० त्री.

रपर्ण, रक्तएरंड १ भेंडे २
रपालिका, तरवार.
रंब, पोकळ्याची भाजी १ दहींयुक्त पीठ २
रबडावली, आंबटवेल.
रबाल, नखें.
रबालिका, तरवार.
रंबी, कलंबी शाकविशेष.
रभ, उंट.
रभक, लघुश्वेत किन्ही.
रभकांडिका, उट्कटारा.
रभंजिका, करंजवल्ली १ थोर करंज २
रभंडिका, थोर करंज.
रभप्रिय, लघुपीलु.
रभप्रिया, लघुधमासा.
रभवलभ, लघुपीलु. १ कविंठ २
रभा, वाघांटी १ डतरणी २ गव्हला ३
रभादनिका, लघुधमासा.
रभिन्, श्वेतगोकर्णी १ लघुमेडशिंगी २ हत्ती ३
रभीर, सिंह,
रमट्ट, फोकळीचें झाड.
रमथित, मट्ठा.
रमर्दक, का, करवंदी.
रमर्दी, करवंदी.
रमाल, धूर.
रमाला, हस्तमाला.
रमुक, शस्त्र.
रमूल, मनगट.
रुह, नखला १ व्याघ्रनख २ नखें ३
रल, कविंठ १ वेळू २
रवाल, तरवार.
रवी, हिंगाच्या झाडाचे पान १ कारवृक्ष २
रवीर, क, श्वेतकणेर १ अर्जुनवृक्ष २
रवीरकंद, तैल कंद.
रवीरका, मनशीळ.
रवीरणी, पुष्पविशेष.
रवीरानुजा, तुरी.
रशाखा, हाताचीं बोटें.

करशीकर, हातापासून उडालेला पाण्याचा थेंब १ हत्तीच्या शुंडेपासून निघालेला तुषार २
करहाट, क, गेळ १ पेंढरें २ अकलकारा ३ श्वेतगेळ ४ पद्मकंद ५ मिशीं ६
करामर्द, करवंदीचें झाड.
कराम्ल, क, करवंदी १ लघु करवंदी २
करायिका पक्षिविशेष
कराल, दंतरोग. १ काळाआजवला २ कस्तुरीमृग ३ कृष्णतुळस ४ काळीवाभूळ ५ भयंकर ६
करालक, काळीतुळस.
कराला, लिक, वावडिंग १ उपरमाळ २
करालिक, वृक्षभेद.
कराली, अग्निजिव्हा.
करिकणा, गजपिंपळी.
करिकणावली, चवक. १ मिरें २
करिका, कारी.
करिकुंभक, नागकेशराच्या पुष्पाचे चूर्ण.
करिकुसुंभ, नागकेसर चूर्ण.
करिकुसुंभक, नागकेशर.
करिकृष्णा, गजपिंपळी.
करिणी, हत्तीण.
करिदंताभ, मुळा.
करिन्, हत्ती.
करिपत्रक, तालीस पत्र.
करिपिप्पली, गजपिंपळी.
करिशावक, हत्तीचा छावा.
करिष्ठ, फार करणारा.
करीर, वंशांकुर १ कारवीचे झाड २ कलश ३
करीरक, नेबती १ वेळूचाकोंम २ पोकळवेळू ३
करीष, गोंवरी.
करीषंकषा, झंझावात.
करुण, फलितवृक्ष १ दयाशील २ जैनाचा साधु ३ करुणरस ४
करुणा, छगलाक्ष १ दया २
करुणामल्ली, घुंगरु मोतिया १ बटमोगरा २
करुणी, करवीरणी.
करेट, नखें.

करेटु, करढोंक पक्षी.
करेडुक, करढोंकपक्षी.
करेणु,का, हत्तीण.
करेनर, ऊद.
करेवर, शिलारस.
करोटी, कवठी मस्तकाचें हाड.
करोद्भिजन, काळेशिरस.
कर्क, कांकड १ बोर २ बेल ३ आदर्श ४ शुभ्राश्व ५ खेंकडा ६ कर्कराश ७
कर्कचिर्भिटिका, कडुशेंदा.
कर्कट, कांकड १ खेंकडें २ संनिपात ३ श्वदंष्ट्रा ४ बेलवृक्ष ५ कर्कराश ६
कर्कटक, ऊंस १ तांवडाऊंस२ कांकडाचें झाड ३ खेंकडा ४ कर्कराश ५
कर्कटकी, कांकडशृंगी.
कर्कटच्छदा, कडुदोडकी.
कर्कटवल्ली, आघाडा१गजपिंपळी२कुहिली ३
कर्कटशृंगिका, कांकडशिंगी.
कर्कटशृंगी, कांकडशिंगी.
कर्कटा, कांकडशिंगी.
कर्कटाख्या,ख्या, सन्निपात १कांकडशिंगी २
कर्कटाव्हा, कांकडशिंगी १ बेल २
कर्कटि, कांकडी.
कर्कटिका, थोरवाळूक १ कांकडी २
कर्कटी, कांकडी १ चिभुड २ घोंटीबोर ३ देवडंगरी ४ त्रपुसी ५ शेंदाडी ६ थोरवाळूक कांकडी ७ टरकांकडी ८ थोरमयाळ ९ कमळकर्णिका १० कोंवळें बेलफळ ११
कर्कंड, खेंकडा
कर्कंधुक, बोर १ बेलफल २ रानबोर ३
कर्कंधू, बोरीचावृक्ष.
कर्कफल, कांकड.
कर्कर, कठिण १ आदर्श २
कर्करट, करढोंकपक्षी.
कर्करी, झारी १ तांदुळधुण्याची रोंळी २
कर्करेटु, करढोंकपक्षी.
कर्कवल्ली, अपामार्ग १ गजपिप्पली २ स्वयंगुप्ता ३
कर्कश, कासविंदा १ कंपिला २ ज्याचें बोलणे कठोर आहे तो ३ दालचिनी ४ ऊंस ५
कर्कशच्छद, कडूपडवळ १ साग २ काळा भोंपळा ३
कर्कशदला, कुरुवृक्ष.
कर्कशा, उतरणी १ लघुमेढशिंगी २ रानबोर ३
कर्कारु, तांबडा भोंपळा १कांकडी २ लघुकोहोळा ३
कर्केतर, रत्नविशेष.
कर्कंधुकी, भुयबोर.
कर्कोट सर्पराज.
कर्कोटक, बिल्ववृक्ष १ कारलें २ सर्पराज ३ ऊंस ४
कर्कोटकी गोडदोडकी १ कर्टोली २
कर्कोटकीफल, कर्टोलें.
कर्कोटिका, थोरकोहोळा.
कर्कोटी, देवडंगरी १कडूदोडकी२कर्टोली ३
कर्चूर, कचोरा १ आंबेहळद २ सोनें ३
कर्चूरक, कचराकंद.
कर्ण, कान १ दालचिनी २ सुकाणूदार ३ कुंतीपुत्र ४
कर्णक, सन्निपात १मत्स्यविशेष २
कर्णकिट्ट, कानांतीलमळ.
कर्णकीटी, घोण १ गोम २
कर्णगूथ, कानांतीलमळ.
कर्णजलूका, गोम.
कर्णजलौकस्, गोम.
कर्णजलौका, कानांतजाणारी गोम.
कर्णजाह, कानाचेंमूळ.
कर्णज्योति, तिळवण.
कर्णधार, नाविक.
कर्णनाद, कर्णरोग.
कर्णपाली, कर्णरोग.

कर्णगुत्रिका, कानाचीपाळ.
कर्णपुष्प, नीलकोरांटा.
कर्णपूर, कल्हार कमळ १ कर्णभूषण २ अशोकवृक्ष ३
कर्णपूरक, कळंब १ अशोक २ तिलक ३
कर्णफल, नीव १ मत्स्यविशेष २
कर्णमद्गुर, मत्स्यविशेष.
कर्णमूल, कर्णरोग. कर्णाची वहनूची संधी.
कर्णमोटा, बाभूळ.
कर्णमोदा, केनी.
कर्णरोग, कानाचारोग.
कर्णवश, विशेष मत्स्यभेद.
कर्णवेष्टन, कुंडलें.
कर्णशष्कुली, कानाचीपाळ'
कर्णशोथ, कर्णरोग.
कर्णस्फोटा, तिलवण.
कर्णक्ष्वेड, कर्णरोग.
कर्णाख्य, श्वेतकोरांटा.
कर्णाभरण, धोरवाहवा.
कर्णारा, कानटोचाचीसुई.
कर्णारि, अर्जुनमादडा.
कर्णार्श, कर्णरोग.
कर्णिक, गणेरी १ नरवेल २ कमलकोश ३
कर्णिका, थोरएरण १ स्थलकमलिनी २ लघुश्वेतजुई ३ कमलकर्णिका ४ कांटेशेवंती ५ लघुरानशेवंती ६ नरवेल ७ लेखणी ८ कर्णभूषण ९ मधले बोट १० कमलकोश ११
कर्णिकाचल, मेरुपर्वत.
कर्णिकार, थोरबाहवा १ लघुबाहवा २ पुष्पकमळ ३ पांगारा ३
कर्णिकारिका, हळदिवावृक्ष.
कर्णिनी, गर्भाशयरोग.
कर्णी, थोरवाहवा १ गणेरी २
कर्णीरथ, बुरख्याचीगाडी १ पालखी २
कर्णेजप, निंदक.
कर्णेंदु, कर्णभूषणविशेष.
कर्तरिका, कातर १ चाकू २
कर्तरी, चाकू १ कात्री २
कर्त्तरीयुग, निर्गुंडीद्वय.
कर्त्ता, वायु १ ब्रह्मदेव २
कर्तित, कापलेला.
कर्द, म, पापण्याचारोग १ चिखल २ जवादी कस्तुरी १ मांस २
कर्दमक, साळी. ध्र० भात.
कर्दमी, मोगरा.
कर्नाटी, रकलाजाळू.
कर्पटक, जीर्णवस्त्रखंड.
कर्पर, मस्तकास्थि १ कपाळ २ उंबर ३
कर्पराल, अक्रोड.
कर्परी, मोरचूत.
कर्पास, कापुस.
कर्पासी, कापसाचेंझाड.
कर्पूर, कापुर.
कर्पूरक, कचराकंद.
कर्पूरतुलसी, कापुरमालीतुळस.
कर्पूरनालिका, कानवला.
कर्पूरमणि, कापूरमणी.
कर्पूरा, खपूरा, तरटी.
कर्पूराश्मन्, स्फटिक.
कर्फर, आरसा.
कर्बर, व्याघ्र १ राक्षस २
कर्बुर, चित्रवर्ण १ आंबेहळद २ सोनें ३ पाणी ४ धोत्र्याचेंफळ
कर्बुरदार, क, भोंकर.
कर्बुरा, सागरगोटी १ तुलशीभेद २
कर्बूर, सोनें १ मिश्रवर्णऊंन २ हळीडापक्षी ३ कापूरकचरी ४
कर्बूरा, जळू १ हरताळ २
कर्बूरफल, पडवास.
कर्मकरी, मोरवेल १ दासी २ चिंचिका ३
कर्मकार, चाकर १ बैल २ लोहार ३
कर्मकीलक, परीट.
कर्मणी. कांगवृक्ष.
कर्मंदिन्, सन्यासी.
कर्ममूल, दर्भ.

कर्मर, कर्मर १ कम्रख गु०
कर्मरंग, क, नीव १ कर्मर २
कर्मरी, वंशलोचन.
कर्मारपाक, ग्रंथ विशेष.
कर्मारक, भरीववेळू १ कर्मर २
कर्मार्ह, पुरुष.
कर्मिन्, पळस.
कर्मीर, चित्रवर्ण.
कर्मेंद्रियपंचक, वाक्. पाणि. पाद. पायु. मेहन.
कर्व, घूस १ उंदीर २ प्रीती ३
कर्वट, शहर.
कर्वरी, हिंगाचेझाडाचेपान.
कर्ष, तोळामान १ विबव्याचावृक्ष२ ब्याहडा३
कर्षक, कृषिकरणारा १ आकर्षणकरणारा २
कर्षण, ओढणें.
कर्षणिः, व्यभिचारणी स्त्री.
कर्षणी, पिसोळा१ कसईचेंबी २ श्वेतवेखंड ३
कर्षणीया, कसईचें बी.
कर्षफल, बेहेडा १ विबवा २
कर्षिका, कसईचे बी.
कर्षिणी, खिरणीचावृक्ष.
कर्षूः, करीषाग्नि १ केलेलीलाहननदी २
कर्हि,अ० कोणतेहिवेळी.
कल, अव्यक्तमधुरध्वनी१साग२ बोरीचेझाड३
कलकल, कोलाहल.
कलंक, मत्स्यवि० १ चिन्ह २
कलकंठ, कोकिळ १ पारवा २ हंस ३
कलंकष, सिंह.
कलघोष, कोकिल.
कलज, कोंबडे.
कलंज, वेत १ विषयुक्तशस्त्रानें मारल्याजनावराचेंमांस २
कलत्र, कमरेचीफळी १ स्त्री २
कलधौत, सोनें १ रुपें २ मधुरस्वर ३
कलध्वनि, कबूतर १ मयूर २ कोकिल ३ मधुरध्वनि ४

कलन, वेत १ जरायुस्थगर्भ २ अपराध ३ चिन्ह ३
कलनाद, कलहंस.
कलंब, बाण १ देंठ २ कदंबवृक्ष ३ रोहितकोलिंब ४
कलंबक. धाराकळंब १ शिरस २
कलंबशालि, थोरविखरा.
कलंबिका, थोरमयाळ.
कलंबी, करंबी १ शाकविशेष २ राजगिरा थोरमयाळ ३
कलंबुका, जलशाकवि०
कलंबूट, लोणी.
कलंबूः कलंबीशब्दपाहा.
कलभ, श्वेतधोत्रा १ हत्तीचाछावा २
कलभवलभ, कोकिळा.
कलभी, चंचु.
कलमा, भातसाळी १ लेखणी २
कलमोत्तमा, सुगंधसाळी.
कलयज, राळ.
कलरव, जलकबुतर १ कबुतर २ पारवे ३
कलल, शुक्रशोणितसन्निपातत्व• एक. महिन्याचागर्भ.
कलविंक, चिमणापक्षी.
कलविंकी, चिमणी.
कलशि, पिठवण.
कलशी, पिठवण.
कलह, भांडण १ मार्ग २ युद्ध ३
कलहनाशन, कुड्याचेंझाड.
कलहप्रिया, साळुंखी.
कलहंस, सी, पीतवर्णहंस १ पानकोंबडे २
कलहाकुला, साळुंखी.
कला, मनशिळ.
कलांकुर, बगळा.
कलाकुल, विष.
कलाचिका, मनगठाखालचाभाग.
कलाद, सोनार.
कलानिधि, चंद्र.
कलानुनादिन्, मधुमारी. चातक. चटक.

कलाप, पद्मबीज १ वेळुचेंबीज २ मयूरपिच्छ ३ भूषण ४ समूह ५ मेखला ६
कलापिनी, नागरमोथ.
कलापिन्, मोर.
कलामक, साळी.
कलाय, वाटाणे १ कवला २
कालायका, मत्स्याक्षी १ लांक २ गंडरदुर्वा ३
कलायखंडा, वायुरोग.
कलाया, गंडरदुर्वा १ लांक २
कलालाप, थोरघोंघेरा.
कलाविक, कोंबडा.
कलाविकल, चिमणी.
कलाविद, कळाजाणणारा.
कलि, श्वेतधोत्रा १ वेहेडा २ फुलांचीकळी ३ विब्याचावृक्ष ४ कलह ५
कलिका, लघुनाली १ फुलांचीकळी २ शरपुंखा ३
कलिकार, क, घाणेराकरंज १ जळपिपळी २
कलिकारिका, कळीकारी १ कळलावी २
कलिंग, धूम्याटपक्षी १ इंद्रजव २ शिरिषवृक्ष ३ कुडा ४ कलिंगड ५ शृंगी ६ पांसुलवण ७ पिंपरी ८
कलिंगक, इंद्रजव.
कलिंगबीज, इंद्रजव.
कलिंगयव, इंद्रजव.
कलिंगा, कांकडाशिंगी १ श्वेतनिशोत्तर २
कलिंज, वाळयाचापडदा.
कलिंजालक, कोळसे.
कलिंद, पर्वत १ सूर्य २ वेहडा ३ सरलदेवदार ४ विबवा ५
कलिंदक, कलिंगड १ कर्कोट २
कलिंदकन्या, यमुना.
कलिद्रुम, वेहेडा १ सरलदेवदार २ विशेषपूप ३ विबवा ४ धाटिंगवृक्ष ५
कलिप्रद, मद्यशाला.
कलिप्रिय, माकड १ नारद २
कलिम, शिरिषवृक्ष.
कलिमार, घाणेराकरंज.
कलियुग, चवथेंयुग.
कलियुगालय, वेहेडा.
कलिल, दुरधिगम.
कलिवृक्ष, वेहेडा.
कलिहारी, कळलावी.
कलुष, टोणगा १ गदूळ २ पाप ३
कलुषमंजरी, जिंगिणी.
कलुषा, म्हैस.
कलेवर, शरीर.
कल्क, शिळारस १ औषधचटणीसारिखें वाटीकवाटूनघ्यावें तो २ विष्ठा ३ पातक ४ मळ ५ वेहडा ६ हस्तीदंत ७
कल्कफल, डाळिंबवृक्ष.
कल्किन्, दुष्कर्मी १ गढूळ २
कल्प, प्रलय १ धर्मशास्त्र २ विकल्प ३ कल्पवृक्ष ४ निरोगी ५
कल्पक, कचोरा.
कल्पद्रु, म, लघुवाहवा.
कल्पना, तर्क १ हत्तीसज्जकरणें २
कल्पा, मद्य १ थोरश्वेतजाई २
कल्पांत, प्रलय.
कल्मष, मनगठ १ नरकवि० २ मलिन ३
कल्माष, चित्रवर्ण १ कृष्ण २
कल्माषकंठ, शिव.
कल्य, प्रातःकाळ. १ निरामय. २ कुशल. ३ वहिरामुका. ४ मद्यवि० ५
कल्पद्रुम, वेहेडा.
कल्या, हरतकी १ शुभवाणी २
कल्याण, सोनें १ थोरराळेचावृक्ष २ दैव ३ सुख ४
कल्याणक, पित्तपापडा.
कल्याणबीज, मसुरा.
कल्याणिका, मनशीळ १ तांबडासोमल २
कल्याणिनी, लघुचिकणा.
कल्याणी, गाय १ रानउडीद २ राळ ३
कल्यापाल, मद्यकाढणारा.
कल्पुष, मनगठ.

कल, बहिरा.
कलता, वायुरोग.
कलि, उद्यांच्याअर्थी.
कलोल, मोठीलाट.
कल्हार, श्वेतोत्पल १ किंचित्श्वेतरक्तवर्णकमळ २ साधारणकमळ ३ रक्तोत्पल ४
कवक, घांस १ आळंबे २
कवच, पित्तपापडा १ दालचिनी २ भूर्जपत्र ३ चलाखीपिंपरी ४
कवचपत्र भूर्जपत्र.
कवटी, कपाट.
कवर, मीठ १ आंबटपणा २
कवरी, तिळवणीचावृक्ष १ हिंगुपत्री २
कवल, घांस १ गंडूष२ वलीयमत्स्य ३
कवलग्रह, घांसघेणें.
कवलधारण, घांसतोंडातधरणें.
कवाट, कपाट.
कवार, कमळ १ पक्षिवि० २
कवि, घुवड १ शुक्राचार्य २ काव्यादिकर्ता.३
कविका, केवी १ कवईमत्स्य २
कवेल, कमळ.
कवोष्ण, किंचित्उष्ण.
कव्य, पितरांसदिल्हेतें.
कशा, रोहिणी १ चाबुक २
कशिपु, भात १ वस्त्र २
कशेरुका, कांमोस्याचीजागा.
कश्मल, मूर्छा.
कश्य, मद्य १ अश्वमध्यभाग २
कश्यप, हरिणवि० १ मत्स्यवि० २ ऋषि १
कष, कसोटी.
कषाकु, सूर्य १ अग्नि २
कषाय, तुरटाम्ल १ धावडा २ कविठ ३ थोरराळेचावृक्ष १ लघुराळेचावृक्ष २ काढा ३ हींग ४ सुगंध ५
कषायकृत्, लोध्रवृक्ष.
कषायफल, सुपारी.
कषाययावनाल, तुरेजोंधळे.
कषायवक्त्रा, वायुरोग.
कषाया, रक्तधमासा. १ लघुधमासा. २ आंबाडी. ३ साधारण खजुरी सिंदी. ४
कषायी, थोरराळेचावृक्ष १ क्षुद्रफणस २ सिंदी १ सागाचावृक्ष २
कषि, घातकी.
कषिका, पक्षिविशेष.
कष्टि, परीक्षा १ पीडा २
कसनमर्दन, कासविंदा.
कसेरु, कचरा १ पाठीचेंहाड २ भद्रमोथ ३
कसेरुक, नागरमोथ १ कचरा २
कस्तरु, फोकटें.
कस्तीर, कथील.
कस्तुरिका, कस्तुरी.
कस्तुरिमल्लिका, मृगनाभी.
कस्तूरिका, कस्तुरी.
कस्तूरिकांडज, कस्तुरी.
कस्तूरी, कस्तुरी १ धोत्रा २
कस्तूरीहरिण, कस्तुरीमृग.
कह्व, बकपक्षी.
कक्ष, तृण१ विरूध्२ कांख३ वन४ महिष गुगुळ६ पाप७ अंतर्गृह.८
कक्षरुहा, नागरमोथा.
कक्षशय, कुत्रा.
कक्षा, कांख.
कक्षाफल, काळाउंबर.
कक्ष्या, गुंजचीवेल १ मेखला २ रज्जुवि० उत्तरीयवस्त्र ४
का, कावळा.
काक, कावळ्याचाभेद १ कांग २ कागोणी काकोली ४ गुंजा ५ काळाउंबर कावळा ७ डोमकावळा ८ श्वेतसाळी कोकिळा १०
काककंगु, राळे.
काककंटक, पाणकावळा.
काककर्कटी, लघुखजुरी.
काककला, काकजंघाऔषधिवि०
काककुड्मल, निळेंकमळ.
काकघ्नी, थोरकरंज.

काकचंडी, काकचंडिका.
काकचिंचा, गुंजा.
काकचिंचि,ची, गुंजा.
काकच्छद, खंजरीट.
काकच्छर्दि, चाष.
काकजंघा, कांगाचेंझाड १ लघुकावळी २
काकजंबु, नारिंग.
काकजंबू, नदीजांबूळ.
काकण, कुष्ठरोग.
काकणंतिका, रक्तगुंजा १ लघुकांवडळ २
काकणंती, रक्तगुंजा.
काकणांतक, शेंदूर.
काकतिक्तका, करंजवल्ली.
काकतिक्ता, कांगाचावृक्ष १ मागरगोटी २ करंजवल्ली ३
काकतिंदु, क, काजरा १ कांटेटेंभुरणी २
काकतुंड, पक्षिविशेष १ कृष्णागरु २
काकतुंडफला, थोरश्वेतकावळी.
काकतुंडा, थोरश्वेतकावळी.
काकतुंडी, लघुरक्तकावळी १ पितळ २
काकदंतिका, दंती, लघुरक्तकावळी. १ श्वेतगुंजा २
काकंदी, आंवळी.
काकद्रुंगी, घुबड.
काकध्वज, वडवानल.
काकनाशा, बकपुष्पा.
काकनासा, थोरश्वेतकावळी.
काकनासिका, रक्तनिशोतर १ कांगाचेंझाड २ कावळी ३
काकनीला, नदीजांबूळ.
काकपर्णी, रानमूग.
काकपाद, वेहेकळ.
काकपीलु रक्तगुंजा १ श्वेतगुंजा २ लघुरक्तकावळी ३ काकटेंभुर्णी ४
काकपीलुक, काजरा १ काकपीलुशब्दपाहा २
काकपीलुका, श्वेतगुंजा.
काकपुच्छ, कोकिलपक्षी.
काकपुष्ट, कोकिळ.
काकपुष्प, रानदवणा १ ग्रंथिपर्णी २ गंधाणगवत ३
काकप्राणा थोरश्वेतकावळी.
काकप्रिया, नदीजांबूळ.
काकफल, ला, कडुनिंब १ नदीजांबूळ २
काकभंडी, श्वेतगुंजा.
काकभांडी, थोरकरंज १ लघुरक्तकावळी २
काकभास, कावळ्यांतएकजातिआहे.
काकभीरु, घुबड.
काकमद्गु, पाणकोंबडा.
काकमर्द, कांवडळ.
काकमाची, काकजंघा १ लघुकावळी २ भाभोळणी हिं०
काकमाता, लघुकावळी.
काकमुद्गा, रानमूग.
काकयान, हांशावृक्ष.
काकरुक, घुबड १ नग्न २ भित्रा ३ अपराध ४
काकरुहा, वंदावनस्पतिवि०
काकल, कृष्णमाळ १ कंठालंकार २
काकली, अव्यक्तमधुरस्वर.
काकलीरव, कोकिळा.
काकवंध्या, जास्त्रीलाएकमुलगेंझालें ती.
काकवल्लभा, नदीजांबूळ १ भुयजांबूळ २
काकवल्लरी, पीतकंचनी १ सोनटक्का २
काकवृंता, रक्तकुळिथ.
काकवैरि, घुबड.
काकशत्रु, घुबड.
काकशालि, काळीगाळ.
काकशिंबी, रक्तगुंजा १ लघुरक्तकावळी २
काकशीर्ष, बकपुष्पी.
काकसस्य, काकतुंडपक्षी.
काकसाव्हा, लघुकावळी १ रक्तगुंजा २
काकस्फूर्ज, काकटेंभुर्णी.
काका, कांगाचेंझाड १ थोरश्वेतकावळी २ श्वेतनिशोत्तर ३ नेवाळी ४ लघुफळीचेंनिवडुंग ५ उदुंबर ६ कांकोली ७
काकांगा, कांग, १ श्वेतकावळी २

काकांगी, थोरश्वेतकावळी १ कांग २
काकांड, बकानीनिंब १ काकटेंभुर्णी २
काकांडा, डी, गोडीकुहिरी १ लघुमालकांगोणी २ थोरमालकांगोणी ३
काकांडोला, गोडीकुहिरी.
काकादनी, रक्तगुंजा १ थोरमालकांगोणी २ लघुरक्तकावळी ३ श्वेतगुंजा ४ लघुमालकांगोणी ५ लघुफडीचेंनिवडुंग ६
काकाम्र, कोतुंबा.
काकायु, सोनटका १ पीतकांचनी २
काकारि, घुबड.
काकाल, डोमकावळा.
काकाव्हा, रानमूग १ कांगझाड २
काकास्या, थोरश्वेतकावळी.
काकिणी, पैशाचाचतुर्थांश १ पावमासा २ गुंज ३
काकिनी, लघुकावळी.
काकिल, पदक.
काकी, कांकोली १ थोरश्वेतकावली २
काकु, जीभ १ कुरकुरणें २
काकुद, टाळें.
काकुलीमृग, चतुर्विधविलेशय.
काकुवा, सारसपक्षी.
काकेंदु, कुचला १ काकटेंभुर्णी २
काकेंदुकी, काकटेंभुर्णी.
काकेष्टा, रेणुका१ कावळी२ कांगानेंझाड ३ कोल ४ काकनी ५
काकेक्षु, लघुकसई १ विखारा २ बोरु ३ चूडा ४
काकोंचिक, कवचीमत्स्य.
काकोदर, सर्प.
काकोदुंबरिका, काळाउंबर.
काकोदुंबरिकाफल, अंजीर.
काकोल, विषवि० १ डोमकावळा २ सर्प ३ रानडुकर ४ कुंभार ५ नरकवि० ६
काकोली, कांकोली.
काग, कावळा.
कांगा, वेखंड.
कांघत्, क्रौंचपक्षी.
काच, कांच १ बांगडखार २ नेत्ररोग ३ शिंके ४ मेण ५
काचक, स्फटीक १ बांगडखार २
कांचज, बांगडखार.
कांचन, सोनचांपा १ कमळकेसर २ नागकेशर ३ सोनें ४ कांचनवृक्षास भीमकर म्हणतात ५ कंचनार ६ बाहवा ७ धोत्रा ८ औदुंबर ९
कांचनक, सुवर्णशाली १ कमळकेसर २ उंबर ३ हरताळ ४ धोत्रा ५ कांचनवृक्ष ६ सुरपुन्नाग ७ सोनें ८
कांचनकदली, सोनकेळ.
कांचनकारिणी, शतावरी.
कांचनपत्रिका, काळीमुसळी.
कांचनपुष्पक, तरवड.
कांचनपुष्पिका, पिवळीजाई.
कांचनपुष्पी, गणेरी.
कांचनभूषा, सोनगेरू.
कांचनलीरी, पिसोळा१ चौकहिं० चोखप्रा०
कांचनार,क, कांचनवृक्ष १ कोरळ २
कांचनाल, बाहवा.
कांचनाव्हय, नागकेशर १ कमळकेसर २ नागचांपा ३
कांचनाव्हा, सोनटका.
कांचनिका, गणेरी.
कांचनी, हळद १ गोरोचन २ पिसोळाभेद ३ चोख४ पीतकांचन५ सोनटका ६
कांचनीय, गोरोचन.
काचबिंदु, नेत्ररोग.
काचभव, बांगडखार.
काचभाजन, कांचेचेंभांडें.
काचमल, बांगडखार.
काचलवण, बांगडखार.
काचसंभव, बांगडखार.
काचसौवर्चल, बांगडखार.
काचस्थाली, पाडळ १ श्वेतपाडळ २ सागरगोटी ३

काचाक्ष, पद्मकंद.
कांचि, गुंजा १ कमरपट्टा २
कांचिक, कांजी.
काचिघ, उंदीर १ सोनें २ द्विदलधान्य ३
काचिम, देवळा समोर उत्पन्न झालेला वृक्ष.
कांची, सुरंगी १ कमरपट्टा २
काचोत्थ, बांगडखार.
काचोद्भव, बांगडखार.
कांजिक, कांजी.
कांजिका, कांजी १ पलाशी २ लघुहरणवेली ३ रानउडीद ४
कांजीकभेद, चुक्र १ संधान २ तुषोदक ३ सौवीरक ४ सुवीराम्ल ५ बाल्हिक ६ गोधूमसौवीर ७ यवसौवीर ८ तुषसौवीर ९ शालि—भक्ति १० शंडाकी ११ आरनाळ १२ धान्याम्ल १३
काठिण्य, वायुरोग.
कांड, तिरकांडे १ थोरखांदा २ बाण ३ वर्ग ४ पाणी ५ अभ्र ६ अस्थि ७
कांडक, थोरवाळूककाकडी.
कांडकंट, श्वेतआघाडा.
कांडकटुक, लघुकांडवेल १ कांडवेल २
कांडकंडक, बोरू.
कांडकांडक, बोरू.
कांडकार, सुपारी.
कांडकोल्लक, लोध्र.
कांडगुड, तिधारीगवत.
कांडजी, सूक्ष्मपर्णी.
कांडनिल्क, किराईत १ नेपालकिराईत २
कांडनी, नागाळी.
कांडनील, लोध्र.
कांडपुंखा, शरपुंखा.
कांडपुष्प, सुगंधिपुष्प.
कांडभंग, अस्थिभंग.
कांडमध्या, कांडवेल.
कांडरुहा, कटुकी.
कांडवी, केमुककंद.
कांडवल्ली, कांडवेल.
कांडशाखा, रामशेर १ लघुसोमवल्ली २
कांडसंधि, वेळूचीगांठ.
कांडहिरा, लोध्र.
कांडहीन, लोध्र १ नागरमोथा. २
कांडा, देवकुंभा.
कांडिक, लाक.
कांडिका. पलाशी.
कांडीर,री, कांडवेल १ तोयवती २ महादुग्धा ३ अमृतस्रवा ४ तांदुळजा ५ मंजिष्ठा ६
कांडेर, तांदुळजा.
कांडेक्षु, विखरा १ लघुकसई २ श्वेतकुंभ ३ बोरू ४
काण, कावळा १ काणा २
काणकपोत, पारव्याचाभेद १ कबूतर २ पारवा ३ होलापक्षी ४
काणा, काकोली १ कावळा २
कांत, नांदरुखी १ लोहकांत २ केशर ३ नवरा ४ चक्रवाकपक्षी ५ वसंतऋतु ६ वर्षाऋतु ७ थोरराळेचावृक्ष ७ मनुष्य ८ आंबा ९ चंद्र १० सुंदर ११ भर्ता १२
कांतपक्षिन, मोर.
कांतपाशाण, लोहचुंबक.
कांतपुष्प, कोरळ १ वाहवा २
कातर, थोरमत्स्यवि० १ भयचकित २
कांतल्लक, नांदुरखी.
कांतलोह, लोहकांत.
कांतलोहजाति, भ्रामक १ चुंबक २ रोमक ३ स्वेदज ४
कांता, स्त्री १ त्रिसंधी २ श्वेतदुर्वा ३ एलदोडे ४ रेणुकबीज ५ नदी ६ नेवाळी ७ डुकरकंद ८ आकाशवेल ९ लघुउंदीरकानी १० गंधेला ११ बाघांटी १२
कांतांघ्रिदोहद, अशोक.
कांतायस, लोहकांत.
कांतारक, काकाऊस १ वन २ वेळू ३ वाहवा ४ कमळ ५ छिद्र ६
कांतालक, नांदरुखी.

कांताश्मज, कांतलोह.
कांति, वाराहीकंद १ थोरराळेचावृक्ष २ प्रभा ३ इच्छा ४
कांतिदा, बावचा.
कांतिवृक्ष, थोरराळेचावृक्ष.
कांतिहानि, पित्तरोग.
कांतोली, कुष्मांडमुरा.
कात्थ, निवळीच्याबिया
कात्यायनी, पार्वती१अर्धवृद्धाविधवास्त्री २
कादंब, कलहंस १ कदंब २
कादंबकर, कळंब.
कादंबका, कलहंसि.
कादंबर, दुधाचीमाय १ मद्यवि० २
कादंबरी, मद्य १ नानाप्रकारचींद्रव्यें. एकत्रकरून त्याचे करितात जें मद्य तें २ प्रसन्नामद्यभेद ३ सुरामंडाहुन जो घन भाग तो ४ कोकिळा ५ मांडुखी ६ ग्रंथवि० ७ सरस्वती ८
कादंबर्य, कमळ १ धाराकंळब २ कंळब ३
कादंबिनी, मेघसमुदाय.
कांदविक, भक्ष्यादिपदार्थकरणारा.
कांदिशीक, भीतनिंपळतोतो.
काद्रवेय, सर्प१ **कानन**२ वन३ घर४
काननारि, शमीवृक्ष.
कानीन, लोध्र१ कन्या वस्थेंत झालेला तो२
कान्यजा, पवारी.
कापथ, वाइटमार्ग.
कापाल, कोष्ठ१ कपालास्थि२ कांकडीभेद ३
कापाला, रक्तत्रिसंधी.
कापालिक, कुष्ठरोग.
कापाली, वावडिंग.
कांपिल्य, शुंडारोचनी.
कांपिल्ल, कपिला.
कापिश, फकीराद्राक्षाचेंमद्य.
कापिशायन, द्राक्षाचेंमद्य.
कापिशायनी, द्राक्षाफल.
कापिशेय, पिशाच्च.
कापोत, मज्जीखार १ निळासुरमा २ कपोतसमूह ३ श्वेतवर्ण ४
कापोतांजन, सुरमा,
कांबलिक, मुळें व फळें यांचे कढण काढून त्यांत समभाग तिळ पुष्पाची आंब घालावी तो.
कांबुका, अश्वगंधा.
कांबोज, देशवि०१ पद्मकाष्ट२ श्वेतवृक्ष३
कांबोजिका, श्वेतगुंजा.
कांबोजी, रानउडीद१ रक्तगुंजा२
कांभोजी, श्वेतगुंजा१ शेण्याखैर २ बावचा ३ रानउडीद ४
काम, आंबा १ मदन २
कामं,अ० असूयापूर्वकस्वीकार१ अत्यंत २
कामकला, मदनस्त्री.
कामकांता, रायनेवाळी.
कामकुट, मठ.
कामखड्गदला, सोनकेवडा.
कामगा, कोकिळा.
कामंगामि, यथेच्छफिरणारा.
कामचारिणी, थोरसुगंधमुंगुसवेल.
कामचारिन्, चिमणी१ गरुड२
कामजननी, नागवेल.
कामजान, कोकीळ.
कामजाल, कोकीळ.
कामतरु, वादांगुळ.
कामताल, कोकीळ.
कामदा, नागवेल१ हरतकी२ श्वेतगोकर्णी ३ कामधेनु ४
कामदूता, नेवाळी.
कामदूतिका, नी, रक्तपाडळ१ नागरगोटी२
कामन, कामुक.
कामनीडा, कस्तुरी.
कामपर्णिका, शिरदोडी.
कामपर्णी, शिरदोडी.
कामप्रियकरी, आसंध.
कामफल, थोरइरसालआंबा.
कामफला, केळ.
कामना, वादांगुळ.

काममलोलुप, भ, उत्तमवैद्य.
कामरूपिणी, आसंध १ रायसिंम इं०
कामरूपी, घुएरामरडा.
कामरूपोद्भवा, काळीकस्तुरी.
कामला, कावीळ.
कामलाव्याधिहंत्री, कुंभा.
कामवती, दारुहळद.
कामवल्लभ, आंबा १ सारसपक्षी २
कामवल्लभा, चांदणें.
कामवृक्ष, बादांगुळ.
कामवृंधि, कामजवृक्ष.
कामशर, आंबा.
कामसख, वसंतऋतु.
कामांकुश, नख.
कामांग, इरमालआंबा १ ममाणा २ साधारणआंबा ३
कामाची, लघुकावळी.
कामाना, लघुकावळी १ बादांगुळ २
कामांध, कोकीळ.
कामायु, गीध.
कामायुध, थोरइरमालआंबा.
कामालिका, मद्य.
कामाळ, इरमालआंबा.
कामिणी, कांगवृक्ष.
कामिन, मधुमाधवी १ सारसपक्षी २ पारवा ३ जळखबुतर ४ ऋषभक ५ चक्रवाक पक्षी ६ हरिण ७ कबुतर ८
कामिनी, दारुहळद १ बादांगुळ २ स्त्री ३
कामिनीप्रिया, मद्य.
कामीकलीव, कामजवृक्ष.
कामुक, पुन्नाग १ मधुमाधवी २ चक्रवाकपक्षी ३ पारवा ४ चिमणापक्षी ५ कामाविष्ट ६
कामुका, स्त्री १ बगळी २
कामुकी, मैथुनेच्छा फार आहे ती स्त्री.
कामेष्ट, इरमाल आंबा.
काम्य, बिबळा.

काय, शरीर १ अनामिका व कनिष्ठिकायांचें मूळ. २
कायफल, कुंभी वृक्षाचें फळ.
कायमान, गवताची झोपडी.
कायवाल, सरडा.
कायसौख्य, शरीरास सुख होण्याचा उपाय.
कायस्था, हर्तकी १ एलदोडे २ तुळसएलची ४ काळीतुळस ५ कांकोली ६ श्वेततुळस ७ रक्तपाडळ ८ आंवळी ९
कायस्थाली, रक्तपाडळ.
कायस्थिका, कांकोली.
कार, कर्म १ करणारा २ प्रयत्न ३ तुहिन ४
कारक, बोरू १ गारांचें पाणी २
कारज, गजबालक.
कारंडव, कावळ्या सारिखें तोंड दीर्घचरण कृष्णवर्ण असापक्षी आहे १ हंसी २
कारण, हेतु १ ज्ञानेंद्रिय २
कारणा, दुःख.
कारंधमिन्, कासार १ धातुपरीक्षक २
कारंभा, वाघांटी.
कार्मिहिका, कापूर.
कारव, कावळा.
कारवल्ली, लघुकारली.
कारवी, शिफा १ मेथी २ बडीशोप ३ लघुकारली ४ अजगंधा ५ अजमोद ६ कलौंजीजिरें ७ तिळवण ८ बाळंतशोप ९ मेथीचाभेद १० रानतुळस ११ वाफ़ळी १२ आंबा १३
कारवेल, क, लघुकारली.
कारस्कर, काजरा.
कारस्कराटिका, घोण.
कारा, बंदिशाला.
कारागार, काराशब्द पाहा.
कारावर, चांभार.
कारांविका, सारस स्त्री.
कारिका, पीडा १ उंडीण २ शिल्प ३ कर्म ४
कारी, कारी.
कारीर, नेवती.

कारु, शिल्पशास्त्र वेत्ता १ विश्वकर्मा २
कारुची, बाफळी.
कारुज, गेरु १ हत्तीचाछावा २ रानतीळ ३ फेंस ४
कारुंडी, जळू.
कारोत्तम, मद्यावरची नीवळी.
कारोत्तर, तूप १ मद्याचीनीवळी २
कार्कटक, कांकड.
कार्कण, वनकोंबडा.
कार्तस्वर, सोनें १ धोत्र्याचेफळ २
कार्तिक, कार्तिकमास १ कार्तिकेय.
कार्तिकिक, कार्तिक १ कार्तिकेय २
कार्पणी, हरीख.
कार्पट, लाख.
कार्पास, कापूस १ वस्त्र २
कार्पासिका, पिंवळीकापशी.
कार्पासी, रक्तकापसी.
कार्मुक, श्वेतखैर १ दकाणनिंब २ मधुमाधवी ३ भरींविवेळू ४ चोपचिनी ५ धनुष्य ६
कार्य, हेतु १ मूलकारण २ करण्यास जे योग्य.
कार्यपुट, आळशी १ निर्लज्ज २ भ्रमिष्ट ३
कार्यप्रद्वेष, आळस.
कार्या, कारी
कार्श, कचोरा १ विवळा २
कार्श्मरी, शिवणीचें झाड.
कार्श्य, कापूरकाचरी १ कचोरा २ क्षुद्रफणस ३ विवळा ४ लघुराळेचा वृक्ष ५ वायुरोग ६ माग ७ कृशपणा ८
कार्षापण, रुपया १ सोळापैसेंम्ह० एकमान २
कार्ष्ण, काळा १ कृष्णमृग २ मृगाजिन ३
कार्ष्णा, लघुशतावरी.
कर्ष्म्य, लोहोकीट.
कार्ष्म्य, सागवृक्ष.
काल, राळ १ रक्तचित्रक २ कासविंदा ३ कोकिळ ४ हाडांचा पांजरा ४ कालनाम ५ डोमकावळा ६ काळासुरमा ७ कृष्णवर्ण ८ सुवर्णमुखी९ काळेगोरोचन १० लोखंड ११
कालक. जलसर्प.
कालकंठक, अंधकाक १ जलकाक २ कासविंदा ३ चिमणापक्षी ४ आसाणा ५
कालंकत, सुवर्णमुखी.
कालकंदक. जलसर्प.
कालकलाविद, समय आणि काळ याते जाणणारा.
कालनिर्यास, गुगूळ.
कालकुट, विष.
कालकुष्ठक, कंकुष्ट.
कालकूट. विष १ कुचला २ रत्याबोळ ३
कालकूट रजोद्भव, राळ.
कालकेशी, लघुनीली.
कालखंजन, काळीज.
कलखंड, यकृत रोगाचा भेद.
कालताल, काळाताड.
कालतुंड, कृष्णागर.
कालधर्म, मरण.
कालनिर्यास, गुगळ.
कालपत्री, लघुतालीस पत्र.
कालपर्णिका, काळेनिशोत्तर.
कालपर्णी, काळेनिशोत्तर.
कालपुच्छ, मींन्कार १ पशुविशेष २ भैकरचिमणापक्षी ३
कालपृष्ठ, धनुष्य १ कृष्णमृग २ क्रौंचपक्षी ३
कालपेशिका, मंजिष्ठ १ काळेजिरें २
कलप्रभात, शरद्ऋ.
कालप्ररुढ, प्रफुल.
कालबीजक, काकटेभुर्णी.
कालभंडिका, मंजिष्ठ.
कालभंडी, श्वेतगुंजा.
कालमल्लिका,**मल्ली**, काळाआजवला.
कालमान, कृष्णतुळस.
कालमाल, काळा आजवला.
कालमूल, रक्तचित्रक.
कालमेशिका, मंजिष्ठा १ तेंटू २ बावंची ३
कालमेशी, काल मेशिका शब्दपाहा.

कालमेषिका, मंजिष्ठ १ काळेंनिशोत्तर २ बांवची ३

कालमेषी, रजनी १ शाहाजिरें २ बांवची ३ काळेंनिशोत्तर ४ मंजिष्ठ ५

काललवण, संचळ.

कालवाल, कंकुष्ठ.

कालवालुक, कंकुष्ठ.

कालवाहन, टोणगा.

कालविन्, जोशी १ काळ जाणणारा २

कालवृंत, कुलित्थवृक्ष.

कालवृंतिका, रक्तपाडळ १ मागरगोटी २

कालवृंती, रक्तपाडळ १ मागरगोटी २

कालवृक्षी, कुलित्थवृक्ष.

कालशाक, कालशाक १ शरपुंखा २

कालशालि, काळीमाळ.

कालशेय, ताक १ दह्यांत दुप्पटपाणी घालून करावें तें २

कालसार, पीतचंदन १ टेंभुर्णी २ कृष्णमृग ३ कृष्णागरु ४

कालसूत्र, नरकवि०

कालस्कंध, शेण्याखैर १ टेंभुर्णी २ उंबर ३ काळानाड ४ गंधाखैर ५ तमालपत्रवृक्ष ६

कालस्थाली, कडुपाडळ.

कालज्ञ, कोंबडा १ काळजाणणारा २ जोशी ३

काला, लघुनीळी १ काळेंनिशोत्तर २ नागवला ३ मंजिष्ठ ४ काळेंजिरें ५ उपकुंचिका ६ पाडळ ७

कालागरु, कृष्णागरु.

कालांजनी, काळीकापशी १ नीलिनी २

कालाजाजी, शाहाजिरें.

कालादिक, चैत्रमास.

कालानुनादिन्, भ्रमर १ वनकोंबडा २ निर्मळी ३

कालानुसारक, तगर १ पीतचंदन २

कालानुसारि, ऊद १ शिसपावृक्ष २

कालानुसारिवी, काळीउपसरी १ पिंडीतगर २ श्वेतउपलसरी ३ दगडफूल ४

कालानुसार्य, पीतचंदन १ तगर २ दगडफूल ३ पिंडीतगर ४

कालाम्ल, सूक.

कालायस, लोखंड १ पोलाद २

कालाक्ष, काकटेंभुर्णी.

कालिक, काळेंकरूनउत्पन्नहोणारें १ पानकोंवडा २ कृष्णागरु ३

कालिका, कालशाक १ कलोंजिजीरें २ लघुनीली ३ मेघजाल ४ लघुमेंढाशिंगी ५ कांकोली ६ काळीचिमणी ७ एलदोडे ८ पृथ्वीका ९ वाफळी १० मद्यवि० ११ कांकडीचावेल १२

कालिकाशाक, कालशाक.

कालिकास्थि, डोळ्यांचेआंत हाड आहे तें

कालिंग, इंद्रजव १ कलिंगड २ श्वेतकुडा ३

कालिंगी, टर्बुज १ सर्प २ हत्ती ३

कालिंद, क, कलिंगड.

कालिंदी, थोरश्वेतकिन्ही १ रक्तनिशोत्तर २ काळेंनिशोत्तर ३ काळी उपलसरी ४ यमुनानदी ५

कालिनी, आर्द्रानक्षत्र.

काली, काळीकापशी १ काळेंनिशोत्तर २ लघुनिली ३ शाहाजिरें ४ कलौंजीजिरें ५ रात्र ६ पाटलीवृक्ष ७ मंजिष्ठ ८ लघुमेंढशिंगी ९ आग्या १० पार्वती ११

कालीतनय, महिष.

कालीय, क, दारुहळद १ पीतचंदन २ शिलाजित ३ कृष्णागरु ४

कालीयका, दारुहळद.

कालीरसा, केळ.

कालुष्य, मलिनपणा.

कालेय, अगर १ निळेंकमल २ पीतचंदन ३ काळीज ४

कालेयक, दारुहळद १ काळागरु २ हरिचंदन ३ केशर ४ शिलाजित ५

कालोड्य, कमळबीज.

कालोल, डोमकावळा.

काल्प, वाघनख.

काल्पक, कचोरा.
काल्य, प्रातः काल १
कावरुक, घुबड १ भयंकर २
कावार, शेवाळ.
कावूक, हंस १ चंडोलपक्षी २
कावेर, केशर.
कावेरी, नदी १ हळद २
काश, लघुकसई १ खोकला २
काशूकार, सुपारीचावृक्ष.
काश्मरी, लघुशिवण १ पुष्करमूळ २
काश्मर्य, लघुशिवण १ कायफळ २ पुष्कर-
मूळ ३
[illegible]र्या, लघुशिवण.
काश्मर्योद्भवपर्णिका, लघुशिवण.
काश्मीर, केशर १ पुष्करमूळ २ काश्मीरदे
श ३ कस्तुरी ४ शिवण ५
काश्मीरज, केशर १ अतिविष २
काश्मीरजन्मन्, केशर.
काश्मीरजीरक, शाहाजिरें.
काश्मीरवृक्ष, कोशिंबवृक्ष.
काश्मीरा, स्थलकमलिनी १ काळेंद्राक्ष २
काश्मीरी, कपिलवर्णकस्तुरी १ लघुशिवण २
काश्यप, ऋषि१ हरिणवि० २ मांस ३ अरुण ३
काश्यपि, अरुण १ गरुड २
काश्यपी, भूमि.
काश्वरी, काश्मरीशब्द पाहा.
काषाय, तांबड्यारंगाचें वस्त्र.
काषायवस्त्र, भगवेंवस्त्र.
काष्ठ, लांकूड १ दारुहळद २
काष्ठक, काष्ठागर १ कृष्णागरु २
काष्ठकदली, लोखंडीकेळ.
काष्ठकुटक, रुखौडापक्षी.
काष्ठजंतु, भूयजांबूळ.
काष्ठदारु, देवदारु.
काष्ठद्रु, पळस.
काष्ठधात्रीफल, लघुआंवळा.
काष्ठपाटला, श्वेतपाडळ १ पुष्पहीना २ पा-
टला ३
काष्ठरजनी, दारुहळद.
काष्ठलेखक, काष्ठकीटक.
काष्ठवल्लिका, कटुकावली.
काष्ठवास्तुक, चाकवत.
काष्ठसंभव, पलंग १ माचा २
काष्ठसारिवा, श्वेतउपलसरी.
काष्ठा, दिशा १ उत्कर्ष २ मर्यादा ३
काष्ठालु, लघुश्वेतअळू.
काष्ठालुक, कंठाळू.
काष्ठिका, लोखंडीकेळ.
काष्ठिरसा, केळ.
काष्ठिला, केळ १ रकरुईमंदार २
काष्ठीलिका, केळ.
काष्ठेक्षु, ऊंस १ श्वेतऊंस २
कास, खोकला १ बोरु २ शेवगा ३ मोळ ४
कासकुत्, खोकल्यानेंपीडलेला १ यम २
कासघ्न, वेहेडा १ कासविंदा २ रिंगणी ३
कासघ्नी, भारंग १ मोतरिंगणी २ लघुडो-
रली ३
कासजित्, भारंगी.
कासनाशिनी, काकडशिंगी.
कासमर्दक, कासविंदा १ गुल्मभेद २
कासमर्दन, कडुपडवळ.
कासमर्दिका, कासविंदा.
कासर, म्हैस १ टोणगा २
कासरोग, कफरोग.
कासार, तळें.
कासारि, कासविंदा १ पुष्करमूळ २
कासालु, कांसाळू.
कासिका, रानमृग.
कासी, तुरटी १ फटकी २
कासीय, कांसें.
कासीस, हिराकस १ माक्षिकमदविशेष २
मोरचूत ३
कासु, आयुधवि० १ ज्ञान २ प्रकाश ३ भाष-
ण ४ भक्ति ५
कासेक्षु, लघुकसई.
कासोली, अतिबला.

कांस्य,क, कांसे १ उत्तमकांसे २ कांस्यपात्र ३
कांस्यनील, मोरचुत.
काहल, कोंबडा १ मांजर २ शुष्क ३ फार-
मोठें ४
काहलापुष्प, श्वेतधोत्रा.
काक्ष, अपांगदर्शन.
काक्षी, गोपीचंदन १ डुकरकंद २ तुरटी ३
मोरटीमाती ४
काक्षीव, शेवगा.
कि, विकल्प १ प्रश्न २ निंदा ३
किंकर, सेवक.
किंकि, चाषपक्षी.
किंकिणी, वेहेकळ १ कर्टोली २ आंबटद्रा-
क्ष ३ क्षुद्रघंटिका ४
किंकिदीवि, चाष.
किंकीदीवि, चाष.
किंकिन्, चाष.
किंकिर, पक्षी १ कोकिल २ भ्रमर ३ घो-
डा ४
किंकिराट, बाभूळ १ देवबाभूळ २
किंकिरात, पिवळाकोरांटा १ देवबाभूळ २
कोरांटा ३ बाभूळ ४ कोकिळ ५ अशो-
कवृक्ष ६ पोपट ७ काम ८
किंजि, माकड १ लाहानजातीचाकोल्हा २
किंचन, वस्तु.
किंचक्षीरिणपत्रिका, पालक.
किंचित, चतुर्थांश.
किंचिलिक, गंडुपदी.
किंचित्, जीव.
किंचुलक, गंडुपदी.
किंज, कमळकेसर.
किंजल्क, नागकेसर १ कोठ २ कमळके-
सर ३
किंजवालक, कंकुष्ठ.
किटि,टी, डुकरकंद १ रानडुकर २
किटिदंष्ट्रा, रानडुकराचीदाढ १
किटिभ, कुष्ठरोग १ मोरचूक २ ढेंकूण ३
किटिमलक,मलाध, डुकरकंद.
किट, लोहोकीट १ विष्ठा २ शुक्र ३ कर्ण-
मल ४
किटाल, ताम्रपात्र १ तांबे २
किण, कृमि १ मेखती २ व्रणचिन्ह ३ योनि
कंदरोग ४
किणिही, श्वेतआघाडा १ थोरश्वेतकिन्ही २
काळीकिन्ही ३ चिरचटा हिं० श्वेतगोक-
र्णी ४ शिरीषपत्रा ५
किण्व, तंडुलादिद्रव्यकृतसुराबीजतें १ पाप २
किण्वक, मेदक.
किण्वमूलक, थोरबकुळ.
कितव, धोत्रा १ ठक २ श्वेतधोत्रा ३
किंतु, अ० परंतु १ आणखी २
किंधिन, अश्व.
किनी, लघुडोरली.
किंनु, अ० प्रश्न १ संशय २ सादृश्य ३
स्थान ४ पुनः ५
किंपच, कृपण.
किंपाक, काजरा.
किंभरा, पवारी.
किंवन, अन्न १ किनी २
किंवदंतिका, प्रवाद.
कियाह, तांबडाघोडा.
किर, डुकर.
किरक, लेखक.
किरटा, कडईबीज.
किरण, सूर्यादिकांचा प्रकाश.
किरात,क, किराईत १ भिल्ल २
किरातक्तिक्त, किराईत.
किरातिनी, जटामांसी.
किरि, डुकरकंद १ डुकर २
किरिटि, खजूर.
किरीट, कडई १ मुकुट २
किरीटी, अर्जुनसादडा १ शंखपुष्पी २
किर्मी, पलाशवृक्ष १ घर २
किर्मीर, नारंग १ चित्रवर्ण २
किल, अ० संशय १ निश्चय २ हेतु ३ संभव ४
अरुचि ५ वार्ता ६

किलपादिका, लघुलाजाळू.
किलाट, कूचिकापिंड १ खर्वस २ ताकाची-निवळ ३
किलाटिन् वेळू.
किलाल, गोमूत्र.
किलास, शिबें १ श्वेतकुष्ठ २
किला, कळलावी.
किलिंचन, मत्स्यभेद १ राळ २
किलिंजक, किलिंचन शब्द पाहा १ वेणु-विकार २
किलिम, तेल्यादेवदार.
किल्बिष, रोग १ अपराध २ पाप ३
किल्विन्, घोडा.
किंवदंती, जनवार्ता.
किशोरामा, कुहिर्ला.
किशल, पलव.
किंशारु, धान्याचेंकूस १ क्रौंचपक्षी २ बाण ३
किंशुक, पळस.
किंशुलुक, चाषपक्षी.
किशोर, शिंगरूं १ बालक २ ऊद ३ सूर्य ४
किष्कु, हस्त १ वीत २
किसलय, कोंवळींपानें.
कीकटक, घोडा.
कीकटी, रानडुकर.
कीकस, हाडें.
कीचक, पोकळवेळू १ लघुदेवनळ २
कीचकाव्हय, पोकळवेळू.
कीट,क, लोहकीट १ विष्ठा २ जंगल ३ कृमी ४
कीटघ्न, गंधक.
कीटज, रेशीम.
कीटजा, लाख.
कीटनामा, रक्तलाजाळु.
कीटपादी, रक्तलाजाळु.
कीटमाता, रक्तलाजाळु.
कीटमारी, रक्तलाजाळू.
कीतनिका, जेष्ठीमध.
कीन, मांसधातु.
कीनाश, यम १ कृपण २ कृषीवल ३ शुद्र ४ वानर ५
कीर, पोपट १ मांसधातु २
कीरट,टा, कथिल.
कीरतनूफला, रुई.
कीरनासा, शुकनासा.
कीरमणि, धुम्याट.
कीरवर्णक, भटोरा,
कीरेष्ट, कडूनिंब १ जलमोह २ आंबा ३
कीर्ण, आच्छादित १ पीडित २ विस्तृत ३
कीर्णपुष्प, क्षीरमोरवेल.
कीर्णि, आच्छादन १ पसरणें २
कीर्तनी, थोरनीली.
कीर्ति, यश १ प्रकाश २ पंक ३
कीर्मि, तृणगृह.
कील, खिळा १ खांब २ कोपर ३ मेढ ४
कीलक, कंकोल.
कीलट, पाल.
कीला, अग्निज्वाला.
कीलाल, पाणी १ रक्तधातु २
कीलाली, सरडा.
कीश, माकड १ सूर्य २
कीशपर्णा, आघाडा.
कुः, पृथ्वी १ पाप २ निंदा ३ किंचित् ४ कापथ ५
कुक, चक्रवाकपक्षी.
कुकभ, मद्यवि०
कुकील, पर्वत.
कुकुटी, ऋषभक.
कुकुद, आदरपूर्वक वराम अलंकृत कन्यादान करितो तो.
कुकुंद,र, कुकुरवंद.
कुकुंदनी, लघुमालकांगोणी.
कुकुद्रु, कुकुरुंदा.
कुकुभ, भाराज, कुकुपक्षी.
कुंकुम, केशर १ पिंजर २
कुंकुमा, गांवरी.
कुंकुमागरुचंदन, पीतरक्तवर्ण मिश्रित चंदन.

कुकुर, धुर्णेर १ कुत्रा २
कुकुरद्रु, कुकुरदा.
कुकुरबंद, कुकुरवंध.
कुकुवाक्, खोकड.
कुकुवा,पा, चितळ.
कुकूट, मयूरपिच्छ.
कुकूणक, पांपण्याचेरोग १ बाळरोग २
कुकूल, तुषाग्नि १ शंकूनीव्याप्तखळगा २
कक्कोल, बोर.
कुक्कुट,क, कोंबडें १ कुरडु २ सांवरी ३
कुक्कुटपादप, कुक्कुटपादी.
कुक्कुटपुट, वीतभरखातखणून १० रान गो-
वऱ्यांत पुट द्यावें तें.
कुक्कुटपुटभावना, दोनपळे रस घालून उ-
न्हांत सुकवावें ती.
कुक्कुटपेटक, कोंबडीचें पील.
कुक्कुटमंजरी, चवक.
कुक्कुटमर्दका, आरामशीतला.
कुक्कुटमस्तक, मिरीभेद.
कुक्कुटशिख, करडई.
कुक्कुटा, थोरकुरडु १ कलगी २
कुक्कुटांड, कुक्कुटांडसदृशतंडुल १ व्रीहिधान्य
कुक्कुटांडसम, श्वेतवांगे.
कुक्कुटाभ, सर्पवि०
कुक्कुटी, देवडंगरी १ सांवरी २ कुक्कुटांड
सदृशकंद ३ चुंच ४ कोंबडी ५ पाल ६
कुक्कुटोरग, गोणससर्प १ घनस २
कुक्कुभ, वनकोंबडा १ रोगण २
कुक्कुर, भटोरा १ कुत्रें २ कुकुरपक्षीपैंचाभेद
३ कुत्रा ४
कुक्कुरी, राळे.
कुक्कुवाच्, हरिण.
कुच, स्तन.
कुचंदन, रक्तचंदन १ केशर २ द्विदलधान्य
३ पतंग ४
कुचन, पापण्याचेरोग १ आकर्षण २
कुचफल, कवठ १ डाळिंब २
कुचर, दांभिकथनशील.
कुचाग्रेरी, चुका.
कुचाग्र, स्तनाग्र.
कुचि, अष्टमुष्टिपरिमितमाप.
कुचिक, मत्स्यवि०
कुंचिका, मेथी १ वेखंड २ गुंज ३ काळेजि-
रे ४ मत्स्यवि० ५
कुंचित, तगर १ पिंडीतगर २ आकुंचित ३
वक्र ४
कुंची, काळाजीजिरे.
कुचुटक, जलशाकविशेष.
कुचेला, ली, पहाडमूळ,
कुचेला, मनशीळ.
कुचेलिका, पाहाडमूळ.
कुच्छ, श्वेतकमळ.
कुच्छाय, शरीर.
कुच्छुट, बाभूळ.
कुज, वृक्ष १ कमळ २ ग्रह ३
कुंज, लतापिहितप्रदेश १ हस्तिदंत २ हन-
वटी ३
कुंजकीवल्ली, कांटेशेवंती.
कुंजप्रिय, जासवंद.
कुंजर, हत्ती १ नांदरुख २ केश ३
कुंजरपादप, नांदरुखी.
कुंजरपिप्पली, गजपिंपळी.
कुंजरपुरा, सागरगोटी.
कुंजरक्षारमूल, मुळा.
कुंजरा, लघुधायटी.
कुंजराराति, सिंह १ शरभ २
कुंजराशन, पिंपळ.
कुंजरिका, साळयी.
कुंजल, कांजी.
कुंजवल्लरी, शिकेकाइचाभेद.
कुंजिका शिकेकाइचाभेद १ काळेजिरे२
कुंजिमरा, मत्स्यवि०
कुट, चित्रक १ वृक्ष २ उदकपात्र ३
कुटकुरंट, कोरांटा.
कुटच, कुडा १ अगस्त्यऋषि २
कुटज, श्वेतकुडा १ इंद्रजव २ कमळ ३

कुटजफल, इंद्रजव.
कुटजबीज, इंद्रजव.
कुटजाभिध, इंद्रजव.
कुटजीव, पुत्रजीववृक्ष.
कुटजोद्भव, इंद्रजव.
कुटंनक, टेंटु १ नागरमोथा २
कुटंनट, टेंटु १ क्षुद्रमोथ २ केवटीमोथ ३
कुटनी, धोरमालकागोणी.
कुटप, कमल १ पावशेर २ बाग ३
कुटपिनी, कमळिणी.
कुटंबक, सुगंधरोहिसगवत.
कुटर, घुनळखांब.
कुटरनाहिनी, श्वेतनिशोत्तर.
कुटरु, वस्त्रकृतगृह.
कुटरुणा, श्वेतनिशोत्तर.
कुटामोद, जवादीकस्तुरी.
कुटि, सभागृह १ वृक्ष २ देह ३
कुटिंजर, रानचाकवत.
कुटिल, तगर १ शंख २ मदन ३ रानचाकवत ४ पाल ५ वक्र ६
कुटिलकीटिका, कातीण.
कुटिलपुष्पिका, स्पृका.
कुटिला, स्पृका १ सरस्वतीनदी २
कुटी, मोरमांसी १ श्वेतकुडा २ मरवा ३ सभागृह ४
कुटुंबक, सुगंधरोहिस.
कुटुंबिनी, पत्नी १ पहारकुटुंबी २ क्षीरिणी ३
कुट्टक, पाणकावळा १ विभागकरणें २
कुट्टनी, कुंटणस्त्री.
कुट्टार, ऊर्णावस्त्र १ आनंद २ पर्वत ३
कुट्टिम, दाळिंब १ रत्नाचीखाण २ निबद्धभू ३
कुट्मल, मोडीकळी.
कुठ, वृक्ष.
कुंठ, आजवला १ गुंठतृण २
कुठर, कुटरशब्दपाहा.
कुठरणा, णी, श्वेतनिशोत्तर.
कुठार, कुऱ्हाड १ वृक्ष २
कुठारच्छिन्ना, कंदगुळवेल १ कुरेपा हिं०
कुठारु, वानर १ वृक्षवि० २ शस्त्रकार ३
कुठि, पर्वत १ वृक्ष २
कुठिक, कोष्ठ.
कुठिंजर, पत्रशाक.
कुठिल्लक, रक्तपुनर्नवा.
कुठेर, क, आजवला १ नांदरुखी २ श्वेतआजवला ३ काळाआजवला ४ तुळस ५ अग्नि ६
कुंड, नीलकरढोकपक्षी १ मापवि० २ पात्रवि० ३
कुडंग, क, कुंजशब्दपाहा.
कुडप, पावशेर.
कुंडल, कांचन १ कोरळ २
कुंडलपत्र, दवणा.
कुंडला, कोरफड.
कुंडलिका, जिलेबी.
कुंडली, गुळवेल १ कोरळ २ नाग ३ सर्प ४ सर्पिणी ५ बाहावा ६ कुहिली ७
कुडव, पावशेर.
कुडि, देह.
कुंडिका, कमंडलु १ घागर २
कुडिश, मत्स्यवि०
कुंडी, श्वेतजुई १ पात्रवि० २
कुडुप, भूषणादिकांचाफांसा.
कुड्यपुच्छा, पाल.
कुड्मल, नीलोत्पल १ मोडीकळी २
कुड्य, भित १ प्रीति २ लिंपणें ३
कुड्यमत्स्य, पाल.
कुणंज, रानचाकवत.
कुणंजर, जीर, रानचाकवत १
कुणप, शुक्रदोष १ आर्तवदोष २ शव ३
कुणपा, माळुंखी.
कुणि, तुणी १ नखुंडा २
कुंत, भाला.
कुतप, दिवसाचाआठवामुहूर्त १ कन्यापत्य २ लोकरीचेवस्त्र ३ दर्भवि० ४ सूर्य ५ अग्नि ६ बैल ७ भागिनीपुत्र ८
कुतपसप्तक, अपराण्हकाल १ शृंगपात्र २

ऊर्णावस्त्र ३ रुपें ४ दर्भ ५ कृष्णतीळ ६ सवत्सगाय ७

कुंतल, केश १ पानपात्र २

कुंतलवर्धन, माका.

कुंतलिका, चिरपोटाणी.

कुंतली, चुंचमदृशीचिरपोटाणी १ आपटा २

कुंतलोशीर, वाळा

कुंति, ती, गुगुळ १ कवड्याऊद २ पांडुस्त्री ३

कुतुक, कौतुक २ इच्छा ३

कुतुप, कुतपशब्दपाहा १ चर्मपात्र २

कुतुबक, शेतवड.

कुतू: बुधला.

कुतूहल, इच्छा १ कौतुक २ उत्तम ३

कुत्स, कोप.

कुत्सला, गुळी.

कुत्साशिंबी, लालआंबे.

कुत्सा, लालआंबे १ निंदा २

कुत्सित, थोररोहिसतृण.

कुत्सितशाल्मली, काळीतांबरी.

कुत्सितांग, कळंब.

कुथ, श्वेतदर्भ १ हत्तीचापाठीवरचेंवस्त्र २

कुथा, हत्तीचापाठीवरचें आस्तरण १

कुंदक, कुंदपुष्प १ श्वेतकणेर २ माळईडीक ३ कागडा ४ कवड्याऊद ५

कुंदम, मांजर.

कुंदर, कुंदागवत १ पालख २

कुंदक, कुंदागवत १ धूपभेद २ शालकी ३

कुंदकक, की, माळईडीक.

कुंदमाल्हा, थोरश्वेतजाई.

कुंदा, थोरश्वेतजाई.

कुंदाल, थोरवाहवा १ पावटे २

कुंदु, रु, सुगंधद्रव्यशालकीनिर्यास १ गुग्गुलभेद २ बेरोजा हिं० माळईडीग ३ उंदीर ४ पालख ५.

कुंदुरुक, की, माळईवृक्ष.

कुंदेहक, थोरराळेचावृक्ष.

कुंहाल, कोरळ १ वाहवा २ कांचनवृक्ष ३

कुद्रव, हरिकधान्य.

कुधर, डोंगर.

कुधान्य, तृणधान्य १ नाचणी २

कुध्र, पर्वत.

कुनख, क्षुद्ररोग.

कुनट, पीतलोध्र १ गाजरगोटी २

कुनटी, कोथिंबीर १ मनशीळ २

कुनली, अगस्ता.

कुनाशक, रकधमासा.

कुनास, उंट.

कुप, भारद्वाज पक्षी.

कुपथ, निद्यमार्ग

कुपाक, काजरा.

कुपिंद, वस्त्रनिर्माणकर्ता.

कुपिना, मासेधरण्याचें जाळें.

कुपीलु, काजरा. काकटेंदुरणी.

कुपूय, अधम.

कुप्य, सोनें १ रुपें २ तांम्रादि प्रत्येकधातू ३

कुप्यक, माणीक.

कुप्यधौत, रुपें.

कुबेरक, नांदुरखी.

कुबेरनेत्र, सागरगोटी १ पाटला २

कुबेराक्ष, सागरगोटी.

कुबेराक्षी, रक्तपाडळ १ श्वेतपाडळ २ सागरगोटी ३

कुब्ज, श्वेतआघाडा १ रानचिमणी २ कुबडा ३

कुब्जक, काटेशेवंती.

कुब्जकंटक, श्वेतखैर.

कुब्जत्व, वायुरोग.

कुब्जा, रानचिमणी.

कुभ्र, अरण्य १ कर्णभूषण २ अग्निकुंड ३

कुंभ, गंडस्थळ १ घट २ कैलीमापविशेष ३ गुग्गुळ ४ श्वेतनिशोत्तर ५

कुंभकरेचना, जेपाळ.

कुंभकामला, कावीळ.

कुंभकारिका, रानकुळिथ.

कुंभकारी, रानकुळीथ १ नेत्रांजनवि० २ मनशीळ ३

कुंभकालुक, घोळ.
कुंभतुंबी, थोरवाटोळा दुध्याभोंपळा.
कुंभपुटा, श्वेतनिशोत्तर.
कुंभपुष्पी, रक्तपाडळ.
कुंभफला, थोरकोहोळा.
कुंभबीज,क, रिठा.
कुंभमद, हस्तिमद.
कुंभयोनि, शेतवड १ अगस्ता २
कुंभयोनिका, शेतवड.
कुंभला, मुंडीरिवृक्ष.
कुंभसी, शेदाड.
कुंभा, कायफळ १ रक्तनिशोत्तर २ श्वेतनिशोत्तर ३ देवकुंभा ४ शेतवड ५ तुंबा ६
कुंभाख्या, रक्तपाडळ.
कुंभांडी, कोहळा.
कुंभारी, कोहोळा.
कुंभाद्री,द्री, कोहोळा.
कुंभालावु, थोरवाटोळा दूधभोपळा.
कुंभिका, कायफळ १ शेवाळ २ रक्तपाडळ ३ शुक्ररोग ४ पापण्याचा रोग ५ सागरगोटी ६
कुंभित्तिर, तित्तिरपक्षी भेद.
कुंभिन्, हत्ती १ मत्स्य २ नक्र ३ गुगूळवृक्ष ४
कुंभिनीफल. जेपाल.
कुंभिनीबीज, जेपाळ.
कुंभी, जेपाळ १ कायफळ २ श्वेतनिशोत्तर ३ शेवाळ ४ पाडळ ५ कुंभा ६ लवुदांती ७ हत्ती ८ सागरगोटी ९
कुंभीक, पुन्नाग १ नेत्ररोग २
कुंभीनस, सर्प.
कुंभीपाक, नरकवि०
कुंभीफल, कुंभीवृक्ष १ जेपाळ २
कुंभीबीज, जेपाळ.
कुंभीमद, हत्तीचामद.
कुंभीर, सुसर १ कुंभीवृक्ष २ मगर ३
कुंभीरमक्षिका, पाण्यावर बसणारी माशी.
कुंभीवल्क, कायफळ.
कुंभीवृक्षफल, कायफळ १ अथवा कुंभ्याचीसाल २
कुभृंगक, लहान घोंगेरा.
कुंभोलूखलक, गुगूळ.
कुमार, जीवक १ मुलगा १५ वर्षांचा २ षडानन ३ पोपट ४
कुमारक, वायवरणा.
कुमारा, त्रिसंधी.
कुमारिका, कोरफड १ एलदोडे २ बटमोगरा ३ मृदु ४ वाराही ५ सातवीण ६ थोरजांबूळ ७ वांझकर्टोली ७
कुमारी, कांटेशेवंती १ कन्या २ दृष्टि ३ काळीरिंमणी ४ लवुरानशेवंती ५ कोरफड ६ वांझकर्टोली ७ नदी ८
कुमारीसारजोद्भव, काळाबोळ.
कुमुन्, कमोदपुष्प १ श्वेतकमळ २ रक्तकमळ ३
कुमुद, कमोदकंद १ गुगुळ २ कमोदपुष्प ३ नीलोत्पल ४ श्वेतोत्पल ५ कायफळ ६ कापूर ७ निळेंकमळ ८ कमळ ९ रुपें १० सर्प ११
कुमुदक, पुंडरीयकवृक्ष १ पंडेरिआ हिं० २
कुमुदबांधव, चंद्र.
कुमुदबीज, घांगुडांचे आंतील नाचण्यांसारिखें बीज असतें तें.
कुमुदरागा, लघुधायटी.
कुमुदा, मालवण १ शिवणीचेंझाड २ कायफळ ३
कुमुदिका, कायफळ १ कमोदिनी २
कुमुदिनी, लघुकमळिणी १ कमळिणी २ कमोदिनी ३
कुमुदिनीबीज, घांगुडांतीलबीं.
कुमुदी, थोरशिवण.
कुमुद्वती, कमळिणी १ कमोदिनी २ लघुकमळिणी ३ नदी ४
कुमुद्वतीबीज, घांगुडाचेआंतीलबीं.
कुमोदक, विष्णु.
कुरक, पोकळवेल.

कुरका, उदाचावृक्ष.
कुरंकर, क्रौंचपक्षी १ सारस १
कुरंग, हरण.
कुरंगक, अकलकरा १ पेंढरें २ हरिण ३
कुरंगनयना, स्त्री.
कुरंगनाभि, कस्तुरी.
कुरंगम, हरिण.
कुरंगिका, रानमृग.
कुरंगिणी, रानमृग.
कुरंचिल्ल, खेंकडे.
कुरंट, श्वेतकोरांटा १ कुरडु २
कुरंटक, बागपुष्पी १ पिवळाकोरांटा २ कोरांटा ३ रक्तकोरांटा ४ पेंढरें ५
कुरंटिका, कुरडु.
कुरंटी, सिंहपिंपळी १ थोरकुरंडिका २ सुवासिनीस्त्री ३
कुरंड, अक्रोड १ पडवारा २ अंतर्गळ ३
कुरंडक, श्वेतगळ.
कुरंडका, लघुकलगी.
कुरंडवृत्थि, अंडवृद्धिरोग.
कुरंडिका, थोरकलगी १ कुरवंडी २
कुरडु, देवकुरडु १ सुगसुगा २
कुरपी, भूमि.
कुरव,क, रक्तकोरांटा १ थोरश्वेतरुई मंदार २ लालफुलाचें भात ३
कुरंवा,विका, कुंभा.
कुरर, कुललअतिवेगवान्तांबुसवर्ण आणिश्वेतमस्तक असापक्षी १ करढोकपक्षी २
कुररव, पारवा.
कुरल, कुररपक्षी १ कुटिलकेश २
कुरव, कबुतर१ आंबोली २ तांबडाकोरांटा ३
कुरवी, सिंहपिंपळी.
कुरराघ्रि, देवशिरीषवृक्ष.
कुरस, मद्य.
कुराल, काळ्यापायांचा कावऱ्यारंगाचा घोडा.
कुरी, कुरीधान्य यमुनातीरी प्रसिद्ध.
कुरीर, मैथुन.
कुरु, रिंगणी १ शिजविलेलेतांदूळ २ देश ३
कुरुंट, कुरडु १ कोरांटा २
कुरुनाश, उंट.
कुरुबक, कुरवक शब्दपाहा.
कुरुंबा, सागरगोटी.
कुरुबाहु, कुरुकुरुपक्षी.
कुरुबिस्त, शास्त्रीय ८० गुंजेचाएकतोळा असे चारतोळे.
कुरुरी, कुररपक्षी.
कुरुल, कुरलशब्द पाहा.
कुरुविंद, व्रीहिगुरुशालि १ कुरुक्षेत्रजाव्रीहि २
हिंगूळ ३ माणीक ४ कांगडखार ५ उडीद ६ मोथा ७
कुरुविंदक, भद्रमोथ.
कुरुविंदाख्या, भद्रमोथ.
कुरुविल, माणीक.
कुरुविल्व, माणीक.
कुरुवीरक, अर्जुनगादडा.
कुरुह, वृक्ष.
कुरूप्य, कथील.
कुर्कुर, कुत्रा.
कुर्दन, क्रीडा.
कुर्पर, कोंपर.
कुर्पास, स्त्रीस्तनाच्छादकवस्त्र.
कुल, शरीर१ थोर२ वंश३ काळासुरमा४ घर५
कुलक, काजरा १ काकटेंभुर्णी २ गोडपडवळ ३ कडुपडवळ ४ हरितवर्णसर्प ५
कुलककर्कटी, टरकांकडी.
कुलंकशा, नदी.
कुलंग, कृष्णदुर्मुखसर्प.
कुलंगी, मेढशिंगी.
कुलंज, न, कोळिंजन.
कुलज्ञा, भरत.
कुलटा, व्यभिचारिणी स्त्री.
कुलटी, मनशीळ.
कुलतिथि, चतुर्थी,१ अष्टमी २ द्वादशी ३ चतुर्दशी ४.
कुलत्थ, रक्तकुळिथ.

कुलत्था, विवळ्या १ काळासुरमा २
कुलत्थिका, रक्तकुळिथ १ विवळ्या २ मसूरिकादेवी ३ काळासुरमा ४
कुलपालिका, पत्नी.
कुलपुत्रक, दवणा.
कुलंभर, चोर.
कुलमृत्या, सुरण.
कुलवर्णा, रक्तनिशोत्तर.
कुलसौरभ, मरवा.
कुलस्त्री, पत्नी.
कुलहला, मुंडी १ गोरखमुंडी २
कुलक्षया, कासुरकाचरी.
कुला, मनशीळ.
कुलाकुलतिथि, द्वितीया १ षष्ठी २ दशमी ३
कुलाकुलनक्षत्र, आर्द्रा १ मूळ २ अभिजित् ३ शततारका ४
कुलाकुलवार, बुधवार.
कुलाट, अल्पमत्स्यवि०
कुलाय, पक्षिगृह.
कुलाल, कुंभार.
कुलालिका, रानकुळिथ.
कुलाली, निळापाषाण १ रानकुळिथ २ निळासुरमा ३
कुलाह, कुराल्लशब्द पाहा.
कुलाहक, सरडा.
कुलाहल, लाहानवृक्ष.
कुलालिका, कुत्री.
कुलि, चिमणा १ रिंगणी २
कुलिका, मेढशिंगी.
कुलिंग, क, चिमणा १ गरगैया २ हिं०
कुलिंज, न, कोळिंजन.
कुलिंजर, चिरपोटांणी.
कुलित्थ, त्था, रक्तकुळिथ.
कुलित्थिका, रानकुळिथ १ मसूरिकादेवी २ त्रिवृत् ३
कुलिनी, तेरडा.
कुलिर, खेंकडा.
कुलिश, क्रियाचेनेजामारिल्या मत्स्य १ वज्र २ मत्स्यभेद ३ हिरा ४
कुलिशद्रुम, निवडुंग.
कुली, कांचन १ थोरडोरली २ मनशीळ ३ रिंगणी ४ शेवाळ ५ कोरळ ६
कुलीन, चांगलेकुळांतझालेलातो १ उत्तमाश्व २
कुलीनस, उदक.
कुलीयक, नेत्रांचीसंधी.
कुलीर,क, खेंखडें १ कांकडशिंगी २ कांकडाशिंझाड ३
कुलीरशृंगी, काकडशिंगी.
कुलीरविषाणिका, काकडशृंगी.
कुलीरा, कांकडशृंगी.
कुलुक, जिव्हामल.
कुलुकगुंजा, कोलीत.
कुलेचर, छत्रकभेद.
कुलोत्थिका, विवळ्या १ निळापाषाण २
कुल्क, रोगवि०
कुल्मल, पाप.
कुल्माष, घुगऱ्या १ उनळ २ अर्धोत्रिजलेलेधान्य ३ घेवडा ४ कांजी ५ बेळू ६ जटामांसी ७
कुल्माषाभिभव, कांजी.
कुल्माषाभिषुत, कांजी.
कुल्य, अस्थिधातु १ मांस २ सूप ३
कुल्या, लघुहरण दोर्हा १ ६४ पायल्या २ नदीवि० ३
कुल्योपनीत, पाटाचेंपाणी.
कुल्वक, कुलुक शब्द पाहा.
कुव, कमल १ जलपुष्प २
कुवंग, शिसें.
कुवज्र, वैक्रांत म० नुरमली १
कुवर, तुरटरस.
कुवल, बोर १ रायबोर २ मोतीं ३ कमळ ४ आरमा ५
कुवलकी, साल्ईवृक्ष.
कुवलय, निळेंकमळ १ श्वेतकमळ २ नीलोत्पल ३ कमोदपुष्प ४
कुवलयिनी, लघु कमळिणी.

कुवली, बोर १ नरकवि० २

कुवाहुल, उंट.

कुवृत्तिकृत, कांटेकरंज.

कुवेणी, मासे ठेवण्याची करंडी.

कुवेर,क, नांदरुखी.

कुवेराक्षी, गागरगोटी.

कुवेल, कमल.

कुश, दर्भ १ श्वेतदर्भ २ पाणी ३ द्वीप ४ [illegible] ५

कुशनामन, कुवाहुल शब्दपाहा.

कुशपुष्पी, वज्रपुष्प.

कुशय, पानपात्र.

कुशरोग, थोरगवतेचाराश.

कुशल, [illegible] १ बुद्धिमान २ थोरजलवेत ३ मत्स्यभेद ४ कल्याण ५ शिक्षित ६

कुशली, आरटा १ [illegible] २ [illegible] ३.

कुशस्तव, दर्भमुष्टी.

कुशा, [illegible] १ [illegible] २

कुशाकर, अग्नि.

कुशांगुरीय,क, दर्भमुद्रिका.

कुशाग्र, [illegible] बुद्धिचा १ दर्भाग्र २

कुशाग्रीयमति, बुद्धिमान्.

कुशाल्मली, रक्तरोहिडा.

कुशाक्ष, वानर.

कुशिक, लघुगवतेचाराश १ नाग २ [illegible] ३ [illegible] ४

कुशीतु, [illegible].

कुशिर्वी, [illegible] संवर्ली १ [illegible] २

कुशिशपा, [illegible] शिसव.

कुशी, नांगराचा फाळ.

कुशीलव, नटीमा० १ [illegible] २ [illegible] ३

कुशूल, धान्यागार १ तुषाग्नि २

कुशेशय, कमल १ रक्तकमल २ सारसपक्षी ३ पागार ४

कुषक, [illegible]

कुषल, कुशलशब्दपाहा.

कुषाकु, अग्नि १ सूर्य २ वानर ३ [illegible] ४

कुष्ठ, कुष्ठरोग १ पोलाद २ कूट [illegible]० ३ कोळिंजन ४ श्वेतकुष्ठ ५ कोष्ठ ६

कुष्ठकंटक, खैर.

कुष्ठकृंतन, टांकळा.

कुष्ठकेतु, भुईनरवड.

कुष्ठगंधा, आसंध.

कुष्ठगंधि, एलवालुक.

कुष्ठगंधिनी, आसंध.

कुष्ठघ्न, खैर.

कुष्ठघ्नी, [illegible] १ [illegible] २ लघुका[illegible] ३ [illegible] ४ [illegible] ५

कुष्ठनाशन, [illegible] शिरस १ [illegible] २ [illegible] ३ [illegible] ४

कुष्ठनाशिनी, [illegible] १ [illegible] २

कुष्ठनाशन, [illegible].

कुष्ठभेद, [illegible].

कुष्ठमदन, [illegible].

कुष्ठहन, खैर.

कुष्ठहंत्री, [illegible] १ [illegible] २

कुष्ठहंत्री, [illegible].

कुष्ठारि, [illegible] १ [illegible] २ [illegible] ३ [illegible] ४ खैर ५ [illegible] ६

कुष्मल, [illegible].

कुष्मांड,क, कोहळा १ [illegible] २

कुसीद, [illegible] १ [illegible] २

कुसुंब,भ, [illegible] १ [illegible] २ [illegible] ३

कुसुंभक, [illegible],

कुसुंभबीज, [illegible].

कुसुंभला, दारु हळद.

कुसुम, पुष्प १ नेत्ररोग २ स्त्रीरज ३

कुसुमपुर, पाटलिपुत्र नामक शहर.

कुसुमफल, [illegible].

कुसुमा, [illegible] १ [illegible] २

कुसुमांजन, [illegible] जस्ता [illegible] जस्ताचे [illegible] [illegible].

कुसुमात्मक, केश.

कुसुमाधिराट्, मोठा नागचाफा.

कुसुमायुध, काम.
कुसुमासव, मध.
कुसुमेषु, मदन.
कुसुमोच्चय, पुष्पांचें घोंस
कुसूल, कुशूल शब्द पाहा.
कुसृति, कपट.
कुस्तुंबरी, कोथिंबीर.
कुस्तुंबुरु. धणे.
कुह,निळें कमळ.१ कमळ.२ गायबोर ३
कुहक, गठोना१ गारुडी२
कुहकस्वन, वन कोंबडा.
कुहन, उंदीर१धूम२सर्प ३दांभिक ४मृत्तिकापात्र५
कुहना, कपट.
कुहर, छिद्र.१कंठ.२ कान.३ सर्पवि०४कंठशब्द ५.
कुहरित, शब्द.१ कोकिलस्वर २
कुहलि, तांबूल.
कुहा, चोटी बोर १ कुटकी २
कुहु, अमावास्या.१कोकील स्वर.२
कुहू नदी १ अमावास्या २
कुहूक, कोकील.
कुहूकंठ, को कीळ.
कुहूरव, **वा**, कोकिळ १ कोकिळा २
कुहूल, स्तंभ पुरण्याचा खळगा.
कुहेडिका, दंव.
कुहेडी, तुषार.
कुहेलिका, हिम.
कूक्षि, कुस.
कूक्षिरंध्र, लघु देवनळ.
कूकुद, वरास सत्कारानें अलंकृत कन्या देणारा.
कूकुर, कुत्रें.
कूचिका, तुपांत भाजलेले तांदुळ दुधांत पक्क करावेत.
कूची, कोंवळे तान्हे दुधांत चतुर्थांश दुसरें चांगलें दुध घालुन खर्वस करावा ती १ दह्याचें पाणी अथवा ताकाची निवळ २ दधी कूची ३ तक्र कूर्ची.४ इत्यादि.
कूट, लोखंड १ सारलोह २ शेंडा३ यंत्र ४ कपट ५ उदकपात्र ६ धान्यरास ७ हरिणादि धरण्याचा पाश ८ असत्य ९
कूटक, नागरा चेंफाळ १ मोरमांसी २
कूटज, श्वेत कुडा.
कूटपाक, पित्तज्वर.१ कुंभाराचा आवा.२ संनिपात ३
कूटयंत्र, सांफळा इत्यादि.
कूटल मस्तक, चवक.
कूटशाल्मलि, काळी सांवरी.१ रक्त रोहिडा.२
कूटस्थ, वाघनख १ नखला २
कूटार्थ सिंधिकृत, पुत्रजीववृक्ष,
कूणि, रोगानें हात कुजलेला.
कूणि,का, पशु शृंग.
कूथन, आर्तनाद.
कूप, विहिर.
कूपक, कांटे सेंवरी.१ कमरेचाअधः प्रदेश २ नौका मध्य स्तंभ३ खळगा४
कूप समुद्भव, विहिरीचेंपाणी.
कूपांग, रोमांच.
कूपार, समुद्र.
कूपिका, कुपक. शब्द पाहा.
कूपी, गोंडी कुहिली.
कूपोदक, विहिरीचेंपाणी.
कूप्य, रुपें १ माणीक २
कूम, अल्प सरोवर.
कूर, भात.
कूर्च, भिवयाचामध्यभाग१ कपट २दर्भमुष्टी३ मस्तक.४ कठिण५ दंभ६
कूर्चक, जीवक.१ दांतवण.२
कूर्चपर्णी, मेढशिंगी.१ लघु मेढशिंगी.२
कूर्चभाक्, भूर्जपत्र.
कूर्चशिरस्, टांच.
कूर्चशीर्ष,क, नारळ १ जीवक २
कूर्चशेखर, नारळी.
कूर्चिका, विरजण१ वृक्षाचामोहोर २ किल्ली३ रंगदेण्याचा कुंचा ४ सुई ५

कूर्दन, बालक्रीडा.
कूर्प, भिवयांचा मध्यभाग.
कूर्पर, कोंपर.
कूर्पासक, चोळी इत्यादिक.
कूर्म, कांसव.
कूर्मशीर्षक, जीवक.
कूल, तीर १ सरोवर २ बांध ३
कूलक, मुंग्यांचे वारूळ १ तट २
कूलंकष, समुद्र.
कूलंकषा, नदी.
कूलवती, नदी.
कूला, लघुदंती.
कूलेचर, जलसमीप राहाणारे जे१ म्हैस२ टोंणगा ३ गेंडा ४ वराह ५ चमरीगाय ६ गज इत्यादि ७
कूवर, सुंदर१ कुबडा२ रथाची दांडी३
कूष्मांड,क, कोहोळा.
कूष्मांडकवटी, मांडगे.
कूष्मांडकी, थोरकोहोळा १ भुइकोहोळा २
कूष्मांडिकी, तांबडा भोपळा.
कूष्मांडी, थोर कोहोळा.
कृक, गळा.
कृकण, कृमि १ करढोक पक्षी२
कृकर, चातक १ कण्हेर २ भिल्लाची एक जाती ३
कृकरा, पिंपळी.
कृकल, करढोक पक्षी.
कृकलाश, सरडा.
कृकलास,क, सरडा १ शिरड २
कृकवाकु, कोंबडे १ मयूर २
कृकाटिका, मानेचा पृष्ठभाग.
कृकुल्या, माकड.
कृकुलास, सरडा.
कृछ्र, मूत्र कृछ्ररोग १ पाप२ पीडा३ सांतपनादि प्रायश्चित.
कृछ्रघ्नी, शेरणी.
कृछ्राश्म, थोर पाषाणभेद.
कृछ्रारि, वेलतूर.

कृछ्रोन्मील, पापण्यांचे रोग.
कृणु, रंगारी १ चितारी २
कृत, कृतयुग१ पर्याप्त२ दुःखित३ केलेला.
कृतक, बिडलोण १ रसांजन २
कृतकंटक, रसांजन.
कृतकर्मन्, बुध्दिमान्.
कृतच्छिद्रा, कडुदोडकी.
कृतत्राणा, त्रायमाण.
कृतधी, बुध्दिमान्.
कृतविडीन,क, शिलारस.
कृतपुंख, बाण सोडण्या विषयी कुशळ.
कृतफल, कंकोळ.
कृतमुख, बुध्दिमान्.
कृतमाल, लघुवाहवा १ चितळ २ संधानच्यारी पक्षि विशेष३
कृतमाला, नदी.
कृतमुख, कुशल.
कृतयश, यशस्वी.
कृतलक्षण, शौर्यादिक करून जो प्रख्यात तो.
कृतवेधना, कडु दोडकी १ गोडदोडकी २
कृतसापत्नका, सवत.
कृतसापत्निका, सवत.
कृतहस्त, कृतपुंख शब्द पाहा१ कुशल २
कृतज्ञ, कुतरा.
कृतांत, यम १ सिद्धांत २ दैव ३ शनवार ३ पापकर्म ४
कृतान्ना, रेणुबीज.
कृति, करणे.
कृतिन्, बुध्दिमान् १ कुशल २
कृत्त, खंडित.
कृत्ति, चर्म १ भूर्जपत्र २ कृत्तिकानक्षत्र ३
कृत्य, कार्य.
कृत्या, स्त्री.
कृत्रिम, बांगडखार १ बिडलोण २ शिलारस ३ चिनाकापूर ४ जवादी कस्तुरी ५ पीतचंदन ६ रसांजन ७
कृत्रिमधूपक, अनेक पदार्थांचा धूप.
कृत्रिमरत्न, कांच.

कृत्रिमवन, गावांबाहेरचा बाग.
कृत्रिमविष, विषदोष.
कृत्स, उदक.
कृत्स्न, समग्र १ जल २
कृदर, धान्यागार.
कृपा, दया.
कृपण, कद्रू.
कृपणा, कीटवि०
कृपाण, खड्ग.
कृपीट, उदर १ जल २ अरण्य ३ काष्ठ ४
कृपीटपाल, समुद्र १ वायु.
कृपीटयोनि, अग्नि.
कृमि, जंत १ व किडे २ विंचु ३ लाख ४ घुलें ५
कृमिक, सुपारी.
कृमिकटक, वावडिंग १ बोखाडा २
कृमिकर्ण,क, कर्णरोग १ कीटवि० २
कृमिका, गठोनाझाड.
कृमिकुंभा, थोरकांवडळ.
कृमिका, शोथ १ रेशीम २
कृमिग्रंथि, नेत्रसंधीचे रोग.
कृमिघाती, वावडिंग.
कृमिघ्न, वावडिंग १ हळद २ बिबवा ३ हरितकांदा ४ कोलकंद ५ पांगारा ६ कडुनिंब ७ काष्ठागर ८ बोरीचेंमूळ ९
कृमिघ्ना, हळद १ लाख २ वावडिंग ३
कृमिघ्नी, तंबाकू १ गंधाणी २ हळद ३
कृमिज, अगर १ लाख २
कृमिजग्ध, अगर.
कृमिजंघा, तेलमुंगी.
कृमिजलज, कृमिशंख.
कृमिजाव्हा, लाख.
कृमिजित्, वावडिंग.
कृमिदंतक, दंतरोग.
कृमिद्रव, लाख.
कृमिनाशन, वावडिंग.
कृमिनाशिनी, अजमोदा.
कृमिपावा, लाख.
कृमिफल, उंबर.
कृमिमक्षिका, किड्या मारल्या माशा.
कृमिरिपु, वावडिंग.
कृमिवारिरुह, कृमिशंख.
कृमिवृक्ष, लाल रानआंबा १ इरगाल आंबा २
कृमिशंख, शंखामार खाखुबा असतो तो.
कृमिशत्रु, वावडिंग.
कृमिशुक्ति, जलशिंपी १ मत्स्यवि० २
कृमिसू, क्षुद्रशिंपी १ जळशिंपी लहान असते ती २
कृमिहर, मिरीं १ वावडिंग २ बिडलोण ३
कृमिहंत्री, वावडिंग.
कृमिहा, वावडिंग १ लाख २
कृमी, सुतेरा.
कृमीलक, मठ १ रानमुग २
कृवि, वस्त्र विणण्यांचा माग.
कृश, सूक्ष्म.
कृशर, तिलमिश्रित ओदन.
कृशरा, खिचडी १ तिलतंदुलयुक्त खिचडी २
कृशरोमा, कुहिली.
कृशला, मस्तकाचे केश.
कृशशाख, पित्तपापडा.
कृशाकु, छळणें १ उष्णकरणें २
कृशांगी, वाघांटी १ नाजूकस्त्री २
कृशानु, चित्रक १ अग्नि २
कृशानुग, नरवेल.
कृशानुरेतस्, शिव.
कृशाक्ष, सुतेरा १ तंतुवाय २
कृषक, आकर्ण केलेला १ शेतकरी २
कृषाणु, चित्रक १ अग्नि २
कृषि, कृषिकर्म १ नागरणें २
कृषिका, उंदीरकानी.
कृषिद्विषी, अतिसूक्ष्म चिमण्या.
कृषिलोह, मुंडलोह.
कृष्कर, शिव.
कृष्ट, नागरलेलें शेत.
कृष्टि, बुद्धिमान् १ आकर्षण २ नागरणें ३
कृष्ण, कृष्णपक्ष १ कोशिंबवृक्ष २ काळाशि-

गव ३ काळीउपलसरी ४ काळासुरमा५ मिरीं ६ ज्योति ७ माहानीलमणी ८ टोणगा ९ शाहाजिरें १० लोहोकीट ११ काळाहरभरा १२ तीळ १३ बीडलोण १४ काळाआजवला १५ संचळ १६ सिसें १७ कोकिळा १८ कावळा १९ मोरचूत २० कृष्णागरु १२ लोखंड २२ काळावर्ण २३

कृष्णक, सबजा.

कृष्णकंचुक, काळाहरभरा.

कृष्णकंद, रक्तकमळ.

कृष्णकरवीर, काळाकणेर.

कृष्णका, मोहोरी.

कृष्णकाक, डोमकावळा.

कृष्णकानगा, रक्तगुंजा.

कृष्णकाय, क्षिमा १ टोणगा २

कृष्णकाष्ठक, कृष्णागर.

कृष्णकुलित्थिका, चित्रव्या.

कृष्णकुसुम, काळाकणेर.

कृष्णकेलि, रेचक.

कृष्णगंगा, वेण्यानदी.

कृष्णगंध, शेगवा.

कृष्णगर्भ, कायफळ.

कृष्णगल, कुकूपक्षी.

कृष्णचणक, काळेहरभरे.

कृष्णचारिणी, अग्निद्र.

कृष्णचूडा, रक्तगुंजा.

कृष्णचूडिका, रक्तगुंजा.

कृष्णचूर्ण, लोहोकीट.

कृष्णगंध, कृष्णागर.

कृष्णजटा, जटामांसी १ सुगंध जटामांसी २

कृष्णजीर, शाहाजिरें.

कृष्णनाम्र, मंदनवि०

कृष्णतार, मृग.

कृष्णतीक्ष्णा, कलोंजीजिरें.

कृष्णतुलसी, काळीतुलस.

कृष्णतंडुला, तिळवण १ वावडिंग २

कृष्णत्वक्, बकुळी.

कृष्णधत्तूर, काळाधोत्रा.

कृष्णधान्य, सांवे.

कृष्णपाक, करवंदी.

कृष्णपाकफल, करवंदी.

कृष्णपिंगला, पार्वती.

कृष्णपिंडीतक, काळ्या गेळ्याचा वृक्ष.

कृष्णपिंडीर, गेळ्याचा वृक्ष.

कृष्णपिपीलिका, काळीमुंगळी १ काळेडोंगळे २

कृष्णपुच्छ, मेंकर.

कृष्णपुष्प, काळाधोत्रा

कृष्णप्रिय, कळंब.

कृष्णफल, बेलफळ

कृष्णफला, बांवची १ गोर्डीकुल्हिरी २ लघुकरवंदी ३ काळीआंबे ४

कृष्णबर्बर, काळीबाबरी १ वैजयंती तुळस२

कृष्णबीज, कलिंगड.

कृष्णबोल, काळाबोळ.

कृष्णभूभवा, लघुकारली.

कृष्णभूमिजा, थोरशिंपी गवत.

कृष्णभूषण, मिरें.

कृष्णभेदा,दी, कटुकी.

कृष्णमणि, राजावर्त.

कृष्णमत्स्य, कंटकयुक्तमत्स्य.

कृष्णमल्लिका, काळाआजवला १ रानतुळस२

कृष्णमक्षिका, काळ्यामाशा.

कृष्णमालुक, काळाआजवला.

कृष्णमुख, वानर १ कृष्णमुखवगळा २

कृष्णमुखा, काळीउपलसरी.

कृष्णमुद्र, काळेमूग.

कृष्णमूला, काळीउपलसरी.

कृष्णमृग, हरण.

कृष्णमृत्, काळीमाती १ कृष्णभूमि २

कृष्णमेह, प्रमेहरोग.

कृष्णरंग, सिसें.

कृष्णरंभा, काळीकेळ.

कृष्णराजिका, काळीमोहरी.

कृष्णलवण, संचळ १ बांगडखार २

कृष्णला, काळ्यागुंजा १ श्वेतगुंजा २ रक्तगुंजा ३

कृष्णलोह, कांतलोह १ सारलोह २ लोखंड ३

कृष्णवर्ण, कस्तुरी १ जल २ नागरमोथ ३ लवंग ४ जटामांसी ५ पिंपळी ६ कृष्णागरु ७ कालवटपक्षी ८ रिठा ९ कालशाक १० काळेंगेळ ११ मत्स्यभेद १२

कृष्णवर्त्मन्, अग्नि १ बिबवा २ राहू ३

कृष्णवल्लिका, पापडी.

कृष्णवल्ली, काळीउपळसरी १ बाभूळ २

कृष्णवानर, काळावानर.

कृष्णवालुक, कंकुष्ठ.

कृष्णवृंता, रक्तपाडळ १ रानउडीद २ लघुशिवण ३

कृष्णवृंतिका, लघुशिवण १ पाडळ २ रानउडीद ३ थोरशिवण ४

कृष्णवेण्या, वेण्यानदी.

कृष्णव्रीहि, माठेमाळी १ काळीमाळ २

कृष्णशार, कृष्णमृग.

कृष्णशालि, काळीसाळ.

कृष्णशिखिक, अगर.

कृष्णशिग्रु, काळाशेगवा.

कृष्णशिंबा, कुळिथाचाभेद.

कृष्णशिंशपा, काळाशिसव.

कृष्णश्वेता, थोरशिवण.

कृष्णसखी, जिरें.

कृष्णसमुद्भवा, कृष्णानदी.

कृष्णसर्जन, काळाबिबळा.

कृष्णसर्षप, काळेंशिरस.

कृष्णसर्षपा, काळ्यामोहऱ्या.

कृष्णसंज्ञक, संचळ.

कृष्णसार, हरण १ शिसव २ खदिर ३ अबनसवृक्ष ४ कंटकवृक्षवि० ५

कृष्णसारका, काळाशिसव.

कृष्णसारथि, अर्जुनसादडा.

कृष्णसारा, काळाशिसव.

कृष्णसारिवा, काळीउपलसरी.

कृष्णसूक्ष्मफला, चुंच १ थोरकलगी २

कृष्णस्कंध, तमालवृक्ष.

कृष्णा, जटामांसी १ पापडी २ कटुकी ३ शाहाजिरें ४ लघुनीली ५ काळीतुळस ६ नीलांजन ७ दुर्वा ८ काळेंद्राक्ष ९ पिंपळी १० काळीचिमणी ११ बांवचा १२ काळेंशिरस १३ काळीनिर्गुंडी १४ पटु १५ कलोंजीजिरें १६ कस्तूरी १७ रानकुळिथ १८ जलूका १९ कृष्णानदी २०

कृष्णाख्या, काळापुनर्नवा.

कृष्णांग, कलोंजीजिरें १ राजहंसवनस्पती २

कृष्णागरु, कृष्णागर.

कृष्णांजनी, काळीकापशी.

कृष्णाजाजी, काळेंजिरें १ शहाजिरें २

कृष्णानदी, कृष्णानदी.

कृष्णाभा, काळीकापशी.

कृष्णामिष, लोखंड.

कृष्णामूल, पिंपळमूळ.

कृष्णायस, मुंडलोह १ पोलाद २ निखें ३ लोखंड ४

कृष्णार्चिस्, अग्नि १ चित्रक २

कृष्णार्जक, काळाआजवला १ तुळस २

कृष्णालु, काळेंअळूं.

कृष्णावास, पिंपळ.

कृष्णिका, काळीमोहरी.

कृष्णेंद्रिय, कळंब.

कृष्णेक्षु, काळाउंस.

कृष्णोदुंबरिका, काळाउंबर.

कसर, कृशरशब्दपाहा.

केकर, काणा.

केका, मयूरध्वनि.

केकिन्, मोर.

केकिशिखा, मयूरशिखा

केचन, अ० कोणीएक.

केचुक, कचराकंद.

केणिका, वस्त्रागार.

केणू, कवला.

केत, गृह.
केतक, श्वेतकेवडा.
केतकी, श्वेतकेवड्याचेंझाड.
केतन, ध्वज १ कार्य २ आमंत्रण ३ निवास ४
केतु, थोरऐरण १ रोगवि० २ ध्वज ३ शत्रु ४ ग्रहवि० ५ चिन्ह ६ प्रकाश ७
केतुग्रहवलभ, वैडुर्यरत्न.
केतुभ, मेघ.
केतुरत्न, वैडुर्य.
केदर, वनस्पतिवि० १ काणा २
केदार, केदारमाळी १ पर्वत २ शेत ३ शिव ४
केदारकटुका, कटुकी.
केदारखंड, शेताचाबांद.
केदारज, पद्मकाष्ठ १ पाटाचेंपाणी २
केदारजल, पाटाचेंपाणी १ केदारा २ केदारमाळी ३
केदु, क, टेंभुर्णी.
केना, केनी.
केनार, मस्तक १ सांधा २ कपाळ ३ नरकवि० ४
केनिपातक, नौकेचेंसुकाणु.
केंदुक, सुपारी १ कोंबी २ करमला ३
केमुक, कंद, उत्तरदेशीं प्रसिद्ध जो कोंबीरखालीं कांदा असतो तो.
केया, केविका.
केयूर, प्रगंडभूषण.
केरल, देशवि० १ अर्धीघटिका कालमान २
केलट, कर्डईचेंबीज.
केलटक, केमुककंद.
केलास, स्फटिकमणि.
केलि, क्रीडा.
केलिक, अशोक.
केलिकिल, अशोकवृक्ष.
केलिकिला, मदनस्त्री.
केलिकिण, उंट.
केलिकुंचिका, स्त्रीचीकनिष्ठभगिनी.
केलिशुषि, पृथ्वी.
केलूट, केमुककंद १ जलउंबर २
केवडीमोथ, नागरमोथ्या सारखा असतो तो.
केवल, एकटा १ समग्र २ निश्चित ३ कपटेंवेगी ४
केवलद्रव्य, काळीमिरी.
केवा, पुष्पविशेष.
केविका, पुष्पविशेष.
केश, मस्तकाचेकेश १ वाळा २ वरुण ३ विष्णु ४
केशाकार, ऊंस.
केशाकारी, रोहिणी.
केशकीट, उवा.
केशघ्न, चाईरोग.
केशट, बोकड १ उवा २ दिंड्याचावृक्ष ३ बंधु ४
केशनामन्, वाळा.
केशपर्णी, रक्त आघाडा.
केशपक्ष, केशसमूह.
केशभू, मस्तक.
केशभूमि, डोक्याचीत्वचा.
केशमथनी, थोरशमी.
केशमुष्टि,क, बकाणनिंब १ विषदोडी २
केशर, केशर, केसरहिं० झाफ़रानफ़ा० कोंर्सीस्तिसमटाल० साफ़नइं० तृणकेशरदे० १ हिंग २ सिंहाचेकेश ३ नागकेशर ४ पुष्परेणु ५ कुंकुम ६ उंडीण वृक्ष ७ बकुल ८
केशरंजन, माका १ काळाकोरांटा २ बिबळा ३
केशराज, निळामाका.
केशराम्ल, महाळुंग.
केशरिन्, पुन्नाग १ नागकेशर २ महाळुंग ३ सिंह ४ घोडा ५
केशरूढक, कासविंदा.
केशरुहा, बृहद्दंती १ महाबला २ थोरनीली ३
केशरूपा, वादांगुळ.
केशव, सुरपुन्नाग १ विष्णु २
केशवर्धिनी, महाबला.
केशवायुध, आम्रवृक्ष १ विष्णुवायुध २
केशवालय, पिंपळ.
केशवावास, पिंपळ.
केशवेश, केशबंधरचना.

केशशौक्ल्य, केशाचा पांढरेपणा.
केशहंत्री, थोरशमी.
केशहंतृफला, थोरशमी.
केशहृत्फला, थोरशमी.
केशा, गंधमांसी
केशाद, कृमी.
केशापहा, शमी.
केशारि, नागकेशर.
केशार्हा, थोरनीळी.
केशालि, माका.
केशाव्ह, वाळा.
केशिका, लघुशतावरी.
केशिन्, सिंह१ उत्तम केशाचा२
केशिनी, जटामांसी१ वंध्याखी२ शंखाहुली३
केशी, लघुनीळी १ सुगंधजटामांसी २ महाशतावरी ३ माकड ४ आंबाडी ५
केश्य, आनाणा १ बिबळा २ वाळा ३ कृष्णागर ४ माका५ खवलेमांजर६ कातृ७
केश्या, गाल्लातृण.
केसर, हेम १ सिंहे २ नागकेशर ३ कमळकेशर ४ बकुळ ५ सुरपुन्नाग ६ पुन्नाग ७ वृक्षाचा मोहोर ८ हिंग ९ हिंगकन १० केशर ११ पुष्परेणु १२
केसरवर, केशर.
केसराम्ल, महाळुंग-
केसरि, सिंह.
केसरिका, महाबला.
केसरिन्, सिंह १ जलपक्षी२ वानरवि० ३
केसरोच्छटा, नागरमोथ.
कैंकर्य, सेवाकरणें.
कैटभ, असुरवि०
कैटभजित्, विष्णु.
कैटर्य, घाणेराकरंज१ कामुक२ कळ्यानिंब ३ कायफळ ४ गेळ ५ काश्मरी ६ वृतकरंज ७ थोरकरंज ८ लघुश्वेतकिन्ही ९ लघुश्वेतपाडळ १०
कैडर्य, कैटर्यशब्दपाहा.
कैतव, वैडूर्यरत्न १ कपट २
कैदार, क, शेतांचासमूह,
कैदारिक, शेतांचासमूह.
कैदार्य, कैदारशब्दपाहा.
कैपीला, काळे निशोत्तर.
कैरली, वावडिंग.
कैरव, श्वेतोत्पल १ कमोदपुष्प २ कमळ ३ शत्रु ४
कैरविणी, उत्पलिनी १ कमळिणी २
कैरविणीफल, घांगुड.
कैरविन्, चंद्र.
कैरवी, कुमुदिनी १ चांदणें २
कैराटक, विषवि०
कैरात, किराईत १ किंचित्पीतवर्णचंदन २
कैरातक, नेपालकिराईत १ चंदनभेद २
कैल[illegible]
कैल[illegible] पर्वत वि०
कैवर्त, बकार्णानिंब १ धीवर २
कैवर्तमुस्तक, जलमोथा.
कैवर्तिमुस्तक, जलमोथा.
कैवर्तीमुस्तक, क्षुद्रमोथा १ कैवर्तीमोथा २ जलमुस्ता ३
कैवल्य, मोक्ष.
कैशोर, बाळपणा.
कैशिक, प्रीति १ केशसमूह २
कैश्य, केशसमूह.
कैषिका, आंबाडी.
कैवी, पहाडमूळ.
कोक, चक्रवाकपक्षी १ लांडगा २ वृक्षकमल ३ बेडूक ४ सरडा५ सिंदीवृक्ष६ विष्णु७
कोकड, खोकड मुंगुसासारखें असतें तें.
कोकदेव, पारवा-
कोकनद, रक्तकमल १ रक्तोत्पल २
कोकबंधु, सूर्य.
कोकाह, पांढराघोडा.
कोकिल, कोकिळ १ कोळिस्ता२ कोळीत३
कोकिला, काकोली१ कोकिळा२
कोकिलानंद, इरगाळआंबा.
कोकिलावास, आंबा

कोकिलाक्ष, क, विखरा १ काळाऊंस २ कोलिस्ता ३

कोकिलेष्टा, थोरजांबूळ.

कोकिलेक्षु, काळाऊंस.

कोकिलोत्सव, इरसाल आंबा १ साधारण आंबा २

कोकोवाच, खोकड.

कोट, क्षुद्ररोग १ आंकोली २ प्राकार ३

कोटन, शिशिरऋतु.

कोटंब, केमुककंद.

कोटर, आंकोली १ झाडाची ढोल २

कोटरपुष्पी, वरधारा.

कोटरवासिनी, श्वेतनिशोत्तर.

कोटरस्था, श्वेत निशोत्तर.

कोटवी, नग्नस्त्री.

कोटि, धनुष्याग्र १ उत्कर्ष २ संख्या वि० ३ टोक ४

कोटि, का, स्पृक्का.

कोटिवालिका, सरडा.

कोटिर, इंद्र १ इंद्रगोप २ मुंगस ३

कोटिवर्षा, स्पृक्का.

कोटी, पांढराकुडा १ कोटि शब्द पाहा २ स्पृक्का. ३

कोट्ट, कोट.

कोट्टवी, कोटवी शब्द पाहा.

कोट्टार, शहरांतील विहीर.

कोठ, शीतपित्त १ उदर्द २ कोड ३ कुष्ठ ४

कोण, कोंपरा १ टोंक २ काठी ३ वाद्याव ४

कोणकुण, ढेंकूण.

कोणप, राक्षस.

कोणि, वांकड्या हाताचा.

कोथ, व्रणादिकाचा दुर्गंधक्लेद १ नेत्ररोग २

कोदकार, घोटकाकार मृगवि०

कोदंड, धनुष्य १ भिवया २ देशवि० ३

कोद्रव, हरीक.

कोद्रविक, संचळ.

कोद्रवीण, हरिक पिकतात ती भूमि.

कोनफळ, राताळु.

कोनील, पानीय वर्तिका ख्यजल पक्षिविशेष:

कोप, पित्तरोग १ क्रोध २

कोपन, क, गठोना १ गरगीट २

कोपना, रककणेर १ क्रोधिस्त्री २

कोपवैरि, अगस्ता.

कोपिन, जळपारवा १ जलकबूतर २ कोंधी ३

कोमल, मृदु १ सुंदर २ मधुर ३ जल ४

कोमलक, पद्मकाष्ठ.

कोमलदल, कमळ.

कोमलपत्रक, शेगवा.

कोमलप्रसव, श्वेतकोरांटा.

कोमलफला, मेकी.

कोमलवल्कल, हरपररेवडी.

कोमला, शेंडी १ खिरणी २

कोमामिका, कार कोवळे फळ.

कोयाटक, टिटवी.

कोर, फुलाची कळी.

कोरक, कोळसा १ फुलाची कळी २ चकोरपक्षी ३ कंकोळ ४ कमलतंतु ५

कोरकवृक्ष, हिंगणबेट.

कोरंगी, सूक्ष्मेला ख्य० एलची १ पिंपळी २

कोरंजी, सोराष्ट्री.

कोरदष, क, हरीक.

कोरदूष्य, हरीक.

कोरिका, साळुंखी.

कोरित, कोरलेला.

कोल, रानडुकर १ कंकोळ २ बोर ३ मिरी ४ चवक ५ अंकोल ६ गजपिंपळी ७ रायबोर ८ कोरक ९ कळी १० नख ११

कोलक, कंकोळ १ अंकोली २ मिरीं ३ बोर ४ रायबोर ५ पिंपळी ६

कोलंक, आंवळा.

कोलकर्कटिका, मधुखजुरी.

कोलकर्कटी, लघुखजूरी.

कोलकंद, पाचणकांदा १ धापा २

कोलका, गांडी कुहिरा.

कोलगजिनी, गजपिंपळी.

कोलदल, नखला.
कोलनासिका, वंकिरी औषधी.
कोलपुच्छ, क्रौंचपक्षी.
कोलंबक, तारारहित वीणा.
कोलमूल, पिंपळमूळ.
कोलवल्लिका, चवक.
कोलवल्ली, गजपिंपळी १ चवक २
कोलवालुक, कंकुष्ठ.
कोलशिंबी, गोडी कुहिली १ काळे आंब्याचा वेल २
कोला, चवक १ पिंपळी २ गोरखमुंडी ३ बोर ४
कोलांच, कलिंगदेश.
कोलात्मज, बोर.
कोलाहल, कलकलाट.
कोलि, बोर १ घोंटीबोर २
कोलिका, घोंटीबोर.
कोली, बोरी १ कुळई २ थोर घोंगरा ३
कोविद, पंडित १ तिलकवृक्ष.
कोविदार,क, कोरळ १ वाहवा २
कोश, धनसमूह १ कळी २ पक्ष्यादिकाचें आंडें ३ जायफळ ४ सोनें ५ रुपें ६ शपथ वि० ७ तरवारीचें मेण ८
कोशकार, ऊंस १ रेशिमाचा किडा २
कोशकाली, जलपक्षिविशेष.
कोशकृत, काळा ऊंस.
कोशफल, कंकोळ १ बोर २ गवला ३
कोशफला, श्वेतनिशोत्तर १ देवडंगरी २ तोंशीकाकडी ३ काळें निशोत्तर ४ गोड दोडकी ५
कोशलिक अंतस्थ द्रव्य.
कोशवती, कडु दोडकी १ दोडकी २
कोशस्थ, ज्यांच्या आंगा भोंवतें कवच्या सारिखें असतें ते १ शंख २ क्षुद्रशंख ३ शुक्ति ४ कर्कटादि५
कोशा, मद्य.
कोशानक, केंस.

कोशातकी, घोताळी १ गोडी दोडकी २ पडवळ ३ देवडंगरी ४ कडु दोडकी ५ आघाडा ६ रात्र ७
कोशांभ, कुसुंभ.
कोशाम्र, लाहान रानआंबा.
कोष, कोश शब्द पाहा १ वृषण २ शिश्न ३ योनी ४
कोषक, वृषण १ आंड २
कोषफल, कोशफल शब्द पाहा.
कोषिन, आम्रवृक्ष.
कोष्ठ, आम अग्नि मूत्र रुधिर याचें स्थान १ हृदय २
कोष्ठपुष्ट, क्षीरमोरवेल.
कोष्ठभेद, कोष्ठभेद रोग.
कोष्ठसंताप, अंतःसंताप.
कोष्ठागारिका, कुंभारिण,च्या प्रमाणी मक्षिका.
कोष्ठाग्नि, जा अग्नीने अन्न पाक होतो तो.
कोष्ण, किंचित उष्ण.
कोहल, मद्य वि० १ वाद्य वि० २
कोहली, कूष्मांडसुरा.
कोहा, कुडा.
कौकृत्य, अनाचार १ पश्चात्ताप २
कौकिल्य, कोकिलाक्ष.
कौक्कुटिक, होलापती.
कौक्कुटिकंदल, सर्प वि०
कौंच, पर्वत वि०
कौंचदारण, कार्तिकस्वामी.
कौट, अप्रमाणिक १ कपटी २ कपट ३
कौटज, इंद्रजव.
कौटिल्य, चाणाक्य थोर मुळा.
कौटी, श्वेत कुडा १ काळा कुडा २
कौडण्या, मांस रोहिणी.
कौडिन्य, देवकुंभा १ कुंभा २
कौणप, राक्षस.
कौती, रेणुकबीज.
कौतुक, कुतूहल १ अनानस २ भोजन ३
कौतूहल, उत्कंठा १ चमत्कार २

कौंतेय, अर्जुन सादडा.
कौंतेयक, मेण.
कौप, विहिरीचें जल.
कौपजल विहिरीचें पाणी.
कौपीन, वस्त्र वि० १ पातक २ उपस्थ ३ अकार्य ४
कौबेर, कोड.
कौंभ, मदकयांतील.
कौंभघृत, शतवर्षाचे जुनें तूप.
कौमारी, एकरकंद १ वंशलोचनभेद २
कौमुद, कार्तिकमास १ उत्साह २
कौमुदी, चांदिणें.
कौमुदीजीवन, चकोरपक्षी.
कौलीन, लोकापवाद १ कुलीनता २ पशू सर्प पक्षी यांचें युद्ध ३ उपस्थ ४ दुष्कर्म ५
कौलेयक, कुतरे.
कौवल, बोर.
कौविरा, भुयआवळी.
कौबेर, कोड औषधी १ उत्तर दिक २
कौशिक, गुगुळ १ घुबड २ लयुराळेचा वृक्ष ३ इंद्र ४ मारुडी ५
कौशिकफल, नारळीचें झाड.
कौशिका, गटोना झाड १ मोरमासी २
कौशिकारि, कावळा.
कौशिकी, नदी.
कौशिक्य, साहोंडा वृ० हेंदीचा वृक्ष.
कौशीर, नवळा.
कौशेय, क, लघु कमई १ रेशीम २ रेशमी वस्त्र ३
कौशेयवस्त्र, रेशमी वस्त्र.
कौश, कमळ.
कौसुंभ, रानकुसुंब १ पुष्पांजन २
कौहल, यवसकुसुरा.
कं, पाणी.
कंक कंकपक्षी १ बगला २ आम्र वि० ३ चंदन ४
कंकट, क, कवच.
कंकटेरी, हळद.
कंकण, हस्तभूषण.
कंकन, वृक्ष वि०
कंकनिका, अतिबला १ कणी.
कंकनी, अतिबला.
कंकत्रोट, मत्स्य वि०
कंकद, सोनें.
कंकर, तक.
कंकराल, पिस्ता.
कंकशत्रु, सालवण.
कंकारि, मेढक.
कंकाल, अस्थिपंजर.
कंकु, कंगुराळे.
कंकुष्ठ, कंकुष्ठ.
कंकेली, अशोक.
कंकोल, क, कंकोळ.
कंगु, कांगधान्य १ राळे २ गव्हला ३
कंगुणिका, लघुमाल कांगोणी. १ थोरमाल कांगोणी २
कंगुणी, पंचेगवत. १ राळे. २ थोरमाल कांगोणी ३
कंगुणीपत्र, पंचेगवत.
कंगुनी, लघुमाल कांगोणी १ गहुला २
कंगुल, हस्त.
कंगू, कांगधान्य १ राळे २ गव्हला ३
कंचट, गजपिंपळी १ जळ तांदुळजा २
कंचन, कांचन वृक्ष.
कंचिका, वारीक पिवळे फोडांची खरूज १ पैन.
कंचुक, सर्पाची मेंग.
कंचुकशाक, चोवकें.
कंचुका, आसंध १ कंचुकशाक २
कंचुकालु, सर्प.
कंचुकिन, जव १ चणक २ सर्प ३
कंचुकी, कंचुकशाक १ हरभरे २ साप
कंज, पतंग. १ कमळ २ केश ३ अमृत.
कंजक, साळुंखी.

कंजन, मदन १ पक्षिवि० २ साळुंखी ३
कंजमूळ, कमळकंद.
कंजिका, ओषधि विशेष १ ब्रह्मयष्टिका २
कंटक, वेल १ हिंगणबेट २ कमलबीज ३ नेबती ४ वेहेकळ ५ रानमृग ६ लधुबाभूळ ७ सुसर ८ बांबू ९ रोमांच ११ कांटा १२
कंटककंरज, सागर गोटी.
कंटककिंशुक, पांगारा.
कंटकच्छद, श्वेतकेवडा.
कंटकत्रय, बृहती १ दुःस्पर्शा २ अग्निधमनी ३
कंटकदला, केवडा.
कंटकद्रुम, सावरी.
कंटक पंचमूल, सैर्य १ गोक्षुर २ हिंवा ३ शतावरी ४ करवंदी ५
कंटकप्रावृता, कोरफड १ कांटे शेवंती २
कंटकफल, फणस.
कंटकफला, घोत्रा १ कर्टोली २ देवडंगरी ३ गोखरूं ४ कुसुंब ५ फणस ६ ब्रह्मदंडी ७ करंज ८ नद्याम्र ९ एरंड १० मोठी श्वेत घोसाळी ११
कंटकलता, वांघांटी.
कंटका, रिंगणी १ धमासा २ उतरणी ३ तौसें कांकडी ४ रानमृग ५
कंटकागार, सरडा.
कंटकाढ्य, वेल १ कांटे शेवंती २
कंटकाढ्या, सांवरी.
कंटकारि, री, रिंगणी १ कारी २ श्वेतारिंगणी ४
कंटकारिका, रिंगणी.
कंटकारित्रय, रिंगणी १ डोरली २ गोखरूं ३ कंटकत्रय ४
कंटकारिद्रु, म, काकई.
कंटकारिफल, रिंगणी फळ.
कंटकालुक, धमासा.
कंटकिनी, रिंगणी १ मधु खजुरी २ रक्त कोरांटा ३ वांगी ४
कंटकिफल. फणस १ कोतुंबा २
कंटकिफला. कांकडी.
कंटकिलता, कांकडी.
कंटकी. भरीव वेळू १ वांगी २ दारुहळद ३ गोखरूं ४ पांगारा ५ वेलतूर ६ खैर ७ वेहेकळ ८ डोरली ९ बिल्ववृक्ष १०
कंटकीपारिजात, पांगारा.
कंटकीफल लघु कांकडी १ खिर २
कंटकीशुक पांगारा.
कंटकुरंट. पीत कोरांटा.
कंटतनु. थोर डोरली.
कंटदला. श्वेत केवडा.
कंटपत्रा. ब्रह्मदंडी.
कंटपत्रिका. वांगी.
कंटपाद, वेहेकळ.
कंटपुंखा, खिका, कांटेशरपुंखा.
कंटफल, लघु गोखरूं.
कंटल, बाभूळ.
कंटफला. धोत्रा १ लघुकारली २ कर्टोली ३ सागरगोटी ४ झिंझुरडी ५ देवडंगरी ६ उटकटारा ७ ब्रह्मदंडी ८
कंटवल्ली, वाघेटी०
कंटवल्ली. शिकेकाई.
कंटवार्ताकी, वांगी.
कंटवृक्ष, तेजफल.
कंटसारिका, श्वेतकोरांटा.
कंटाकाग्नि, फणसवृक्ष.
कंटाफल. फणसाचे झाड.
कंटारिका, आगी दवणा.
कंटांगल, नीलकोरांटा.
कंटाल, गेळ.
कंटालिका, रिंगणी.
कंटाली, रिंगणी.
कंटालु, भरीवबेळु १ बाभुळ २ थोरडोरली

३ वांगी ४ तवसें काकडी ५ कांटेचु-न्हाळी ६.

कंटिका, अतिबला.

कंटी, खैर १ लघुगोखरूं २ श्वेतआघाडा ३

कंठ, गळा १ पाटी २

कंठकुब्ज, सन्निपात.

कंठकूजन, विकारानें गळा वाजतो तो.

कंठनलासिका, घोड्याचा बांधण्याचा दोर.

कंठनीडक, घारपक्षी.

कंठलता, कंठभूषण १ घोड्याचें बंधन २

कंठशालुक, गळरोग.

कंठशोष, पित्तरोग.

कंठी, वाटाणे १ मासा २

कंठीरव, सिंह १ कबुतर २

कंठीरवी, आडुळसा.

कंठेकाल, शिव.

कंडक, कासरोग.

कंडनी, उखळ.

कंडरव्रण, व्रणरोग.

कंडरा, मोठाल्या स्नायु.

कंडवल्ली, कांडवेल.

कंडीर, लघुकारली १ पिवळेमूग २

कंडु, खरूज १ वायु रोग २ खाज ३

कंडुघ्न, श्वेतशिरस.

कंडुरा, कुहिली १ कापुरकाचरी.

कंडुला, ली, कुहिली.

कंडू, कर्ण रोग १ कुहिली २ खाज ३ खरूज ४

कंडूकरी, कुहिली.

कंडूका, थोरकराबळी.

कंडूघ्न, थोरवाहवा १ बावची २

कंडूति, खाज.

कंडूयना, खरूज १ खाज २

कंडूया, खरूज १ खाज.

कंडूरा, कंडुरा शब्द पाहा.

कंडूल, खाजरा सुरण.

कंडूला, आंबटवेल.

कंडोल, उंट १ पाटी इ० २

कंडोलक, कोठार.

कंडोष, कुसुरूडा १ सुरवंट २ घुलें ३

कंतु, मदन १ अंतःकरण २

कंथरी, कंथा, रिका, री, फडीचें निवडुंग.

कंद, कडवासुरण १ योनिरोग २ हस्तिकंद ३ लालमुळा ४ कांसाळूं ५ कमळकंद ६ मेघ ७

कंदग्रंथि, श्वेत राजाळूं.

कंदतृण, गुंठतृण.

कंदनालका पायरी.

कंदपत्र, थोरतालीसपत्र.

कंदपंचक, तैलकंद १ सुकंद २ रुदंतिका-कंद ३ कोडकंद ४ अहिनेत्र म० थोर मुंगुस कादा ५

कंदफला, भुईकोहोळा.

कंदबहुला, त्रिपर्णीकंद.

कंदमूल, मुळा.

कंदर, क्षुद्ररोग १ श्वेतखैर २ डोंगराचेंशि-खर ३ दरी ४ सुंठ ५

कंदरा, डोंगराचें शिखर.

कंदराल, पारोसापिंपळ १ अक्रोड २ लाखि-पिंपरी ३

कंदरूल, कडवासुरण.

कंदरोद्भवा, लघुपाषाणभेद.

कंदरोहिणी, गुळवेल.

कंदर्प, मदन.

कंदर्पकूप, योनी.

कंदर्पजीव, कामजवृक्ष.

कंदल, कमलबीज १ आलें २ केळफूल ३ सुवर्ण ४

कंदलता, मालाकंद १ लघुकारली २

कंदलिन, हरिणवि०

कंदली, हरिणवि०

कंदलीकुसुम, आळंबें.

कंदवर्धन, कडवासुरण.

कंदवल्ली, वांसकर्टोली १ भुईकोहोळा २

कंदशालिनी, वांझकर्टोली.
कंदसूरण, कडवासुरण.
कंदा, कंदगुळवेल.
कंदाढ्य, धरणीकंद.
कंदामृता, कंदगुळवेल.
कंदार्ह, कडवासुरण,
कंदाली, कडवासुरण.
कंदालु, कांसाळुं १ धरणीकंद २ त्रिपर्णीकंद ३
कंदी, **डी**, कडवासुरण.
कंदु, मद्यनिर्माणपात्र.
कंदुक, सुपारी १ चेंडू २ अंकुर.
कंदेक्षु, लघुकसई.
कंदोट, श्वेतकमळ १ नीलोत्पल २
कंदोत, श्वेतकमळ.
कंदोत्थ, नीलोत्पल.
कंदोद्भवा, कंदगुळवेल.
कंदौषध, आलें.
कंध, मेघ.
कंधर, तांदुळजा १ मेघ २
कंधरा, गळा १ मान २
कंधि, गळा १ मान २ समुद्र ३
कंधुक, **का**, भुयबोर १ रानबोर २
कंप, **न**, कांपणें.
कंपन, शिशिरऋतु.
कंपलक्ष्मन, वायू.
कंपवायु, वायुरोग.
कंपाक, वायू.
कंपिल, श्वेतनिशोत्तर.
कंपिला, कोरफड.
कंपिल्ल, **क**, कपिला १ टेंटू २
कंपिल्लमालक, थोरबकुळी.
कंबल, पाणी १ हरिण २ ऊर्णावस्त्र ३ सास्ना ४
कंबि, **बी**, पळी १ वंशांकुर २
कंबु, शंख १ कळंत्र २ मान ३ गळा ४ रक्तवाहिनी नाडी ५ हत्ती ६
कंबुककुसुमा, शंखपुष्पी.
कंबुका, आसंध १ कोंबी २
कंबुग्रीवा, तीनरेषा ज्यामानेवर आहेत तीमान.
कंबुपुष्पी, शंखपुष्पी.
कंबुमालिनी, शंखपुष्पी.
कंबू, शंख.
कंबोज, देशवि० १ हत्ती २ शंख ३
कंभारी, लघुशिवणी १ थोरशिवण २
कंभु, वाळा.
कंस, कांसें १ जस्त २
कंसक, जस्ताचें फूल.
कंसकेतु, नीलवर्ण हिराकस.
कंसज, कांसें.
कंसारि, जटामांसी १ समरसा २ शार्दूल ३
कंसास्थि, जस्त.
कंसोद्भवा, सवांसिकमृत्तिका १ गोपीचंदन २
क्रकच, नेवर्ती १ करढोकपक्षी २ सन्निपात ३ करवत ४
क्रकचच्छद, श्वेतकेवडा.
क्रकचत्वच, श्वेतकेवडा.
क्रकचपत्र, साग.
क्रकचपाद, **द**, सरडा.
क्रकचपाद, सरडा.
क्रकचपृष्ठी, क्षुद्रमत्स्य वि०
क्रकचा श्वेतकेवडा.
क्रकण, तित्तिरपक्षी.
क्रकर, नेवर्ती १ करढोक पक्षी २
क्रकराट, भारद्वाजपक्षी.
क्रकोंच, करढोकपक्षी.
क्रतु, यज्ञ १ ऋषि वि०
क्रथन, ठारमारणें चोरणें.
क्रंदन, रोदन १ आक्रोशन २ तोरण ३
क्रम, अनुक्रम १ गमन २ सामर्थ्य ३ नियोगशास्त्र ४
क्रमण, फिरणें.
क्रमपूरक, थोरबकुळी.
क्रमशः, अ० क्रमानें.

क्रमि, किडा.
क्रमु, सुपारीचें झाड.
क्रमुक, श्वेतलोध्र १ पोफळी २ पारोसापिपळ ३ तूल ४ पठाणीलोध्र ५ स्तबक ६ सुपारी ७ नुर्ती ८ भद्रमोथ ९ कायशीफळ १०
क्रमुकफल, सुपारी.
क्रमेल, क, उंट.
क्रमेद्रिग, बैल.
क्रय, विकतघेणें.
क्रव्य, मांस १ मांसधातु २
क्रव्याद, सिंह १ बहिरीससाणा पक्षी २ राक्षस ३ गृध्र ४
क्रव्यादा, जटामासी.
क्रव्यादी, जटामांसी १ वागळें २
क्रांत, वैक्रांतमणि
क्रांता, थोर डोरली.
क्रांतु, पक्षिवि०
क्रिमि, किडा १ लाख २
क्रिमिघ्न, क्रमिघ्न शब्द पाहा.
क्रिमिजा, अगरू.
क्रिमिशत्रु, प्रवालवृक्ष.
क्रिया, चिकित्सा १ कर्म २ पूजन ३ शिक्षा ४ आरंभ ५
क्रीडा, खेळ.
क्रुङ, क्रौंचपक्षी.
क्रुश्वन्, कोल्हा.
क्रूर, भात १ कंकपक्षी २ रक्तकणेर ३ अंकुर ४ डास ५ काळाधोत्रा ६ नार्कीशकर्णी ७ ससाणा ८ कुकुरपक्षी ९ श्वेतपूनर्नवा १० भयंकर ११
क्रूरक, रक्तपुनर्नवा.
क्रूरकर्मा, शिरदोडी १ कुटुंबिनी २ कंथारी ३
क्रूरगंध, गंधक.
क्रूरगंधा, कंथारी.
क्रूरदर्शना, थोरश्वेतकावळी.
क्रूररव, करढोकपक्षी १ कावळा २
क्रूरव, कोल्हा.
क्रूरवेग, बहिरीससाणा.
क्रूरा, लघुचिकणा १ रक्तपुनर्नवा २ गांधीलमाशी ३
क्रूरालापी, डोमकावळा.
क्रौंच, पर्वत १ पक्षि वि० २
क्रोड, डुकरकंद १ ऊर २ रानडुकर ३ शरीराचा पुढील भाग ४
क्रोडकंद, वाराहीकंद.
क्रोडकसेरुक, भद्रमोथ.
क्रोडकांता, भूमि.
क्रोडपर्णी, रिंगणी.
क्रोडपाद, कासव.
क्रोडपुच्छी, पिठवण.
क्रोडा, डी, } डुकरकंद.
क्रोडीकन्या, }
क्रोडेष्टा, भद्रमोथ.
क्रोध, कोप.
क्रोधना, गठोना झाड.
क्रोधिन, टोणगा १ रागी २
क्रोश, कोस.
क्रोष्टपुच्छिका, पिठवण.
क्रोष्टु, क, कोल्हा.
क्रोष्टुकपुच्छिका, पिठवण १ पाथरी गो धूमी २
क्रोष्टुकमलिका, पाथरी गो धूमी.
क्रोष्टुकमेखला, पिठवण.
क्रोष्टुघंटिका, हाडसंधी.
क्रोष्टुफल, हिंगणबेट.
क्रोष्टुमलिका, पाथरीगोधूमी.
क्रोष्टुविन्ना, पिठवण.
क्रोष्टुशीर्ष, वायुरोग.
क्रोष्टेक्षु, पांढरा ऊंस.
क्रोष्ट्री, भुईकोहोळा १ पिठवण २ कोल्ही ३
क्रोष्ट्र, कोल्हा.
क्रौंच, करढोक पक्षी १ कमलाक्ष २ कुकुरपक्षी ३
क्रौंचक, नील करढोक पक्षी.
क्रौंचदारण, कार्तिकेय.

क्रौंचनक, कमळाक्ष.

क्रौंचनायक, कमळाक्ष.

क्रौंचलोहित, हिंगूळ.

क्रौंचा, करढोकपक्षिणी.

क्रौंचादन, कमळाक्ष १ थेकुलिका २ पिंपळी ३ विसतंतू ४

क्लम, पित्तरोग १ अनायासेंकरून जो श्रास उत्पन्न होतो तो २ श्रम ३

क्लांति, क्लम शब्द पाहा.

क्लिन्न आर्द्र.

क्लिन्ना, श्वेत रिंगणी.

क्लिष्टवर्त्मा, पांपण्याचा रोग.

क्लीतक, वली ज्येष्टी मधु, ज्येष्टीमध.

क्लीतका, ज्येष्टी मध १ वली ज्येष्टी मधु २ लघुनिली ३

क्लीतकिका, नीळ.

क्लीतनक, वली ज्येष्टी मध १ ज्येष्टी मध २

क्लीतनायक, वली ज्येष्टी मधु.

क्लीतनी, पिठवण १ लघु नीली २

क्लीब नपुंसक.

क्लेद, शरीरांतला आर्द्रपणा.

क्लेदक, कफ १ ओला २

क्लेदन, चंद्र.

क्लेदु, चंद्र.

क्लेश, सर्व शरीराचा अग्नितुल्य दाह.

क्लैतकिक, मद्य वि०

क्लैब्य, नपुंसकत्व.

क्लोम, पिपासास्थान.

क्वचित, अ० कोठेंतरी.

क्वणितेक्षण, गीध.

क्वथन, कढणें.

क्वथिका, कढी.

क्वथित, माधवीमद्य १ कढविलेला २

क्वथितद्रव्य, अरिष्ट.

क्वाथ, काढा.

क्वाथोद्भव, मोरचूत.

ख.

ख, अभ्रक १ आकाश २ सूर्य ३ अभ्र ४ इंद्रिय ५ हर्ष ६ अनुभव ७

खकुंनल, शिव.

खक्खट, कठिण.

खखोल्क, सूर्य.

खग, कंक पक्षी १ चक्रवाक पक्षी २ पारा ३ वायु ४ पक्षी ५ सूर्य ६ बाण ७

खगवक्त्र, ओंटीचा वृक्ष.

खगवती, पृथ्वी.

खगांतक, बहिरीससाणा १ ससाणा २

खगेंद्र, गीध १ गरुड २

खगेश्वर, गरुड.

खगोड, बोरू.

खग्गट, योगविरवरा.

खचमस, चंद्र.

खचर, पक्षी १ मेघ २ वायु ३ सूर्य ४ राक्षस.

खचित, मिश्र केलेला.

खजक, मंथनकाष्ट.

खजप, तूप.

खजा, दर्वी.

खजाक, पक्षी.

खज्योति, काजवा.

खट, श्लेष्मा १ गवत २ अंधकूप ३ रोहिस-गवत ४

खटखादक, कोल्हा १ काक २ काचपात्र ३

खटाल, तांदुळजा.

खटिका, खडु १ काळाबाळा २

खटिनी, खडु.

खटी, खडु.

खट्टा, वाळा भेद.

खट्टाश, जवादी माजर.

खट्वा, गोडी कुहिरी १ बाज २

खट्वांगनामका, वटपत्री पाषाणभेद.

खट्वांगपादी, गोडी कुहिली.

खदिरपत्री, लाजाळु.
खदिरवल्ली, आर्गी १ मद्दिकफन हिं०
खदिरवल्ली, वृक्षकमळ.
खदिरसार, कात.
खदिरा, लाजाळु.
खदिरिका, लाजाळु.
खदिरोद्भव, कात.
खदिरोपम, बाभुळ.
खद्योत, काजवा.
खनक, रान उंदीर.
खनि, खाण.
खनित्र, कुदळ.
खनिसंभव, सोने.
खपुट, पुट, वाघनख.
खपुर, साळई वृक्षाचा डीक १ सुपारी २ लसण ३ आमवाय ४ वाळा ५
खपुष्प, कगस.
खभ्रांति, घार पक्षी.
खमणि, सूर्य.
खर, गुंदागवत १ नखला २ कंकपक्षी ३ धमासा ४ कावळा ५ गाढव ६ तीक्ष्ण ७
खरकंधनिका, भा, नागबला.
खरगंधा, नागबला १ रानतुळस २
खरघातन, नागकेशर.
खरच्छद, साग १ साहोडा २ हर्दीचावृक्ष ३ रक्तआघाडा ४ कुंदागवत ५
खरच्छदा, चील १ चिविल २
खरटी, कथील.
खरत्वक, लाजाळूचाभेद.
खरत्वचा, मखमाल.
खरदंड, कमळ.
खरदला, वेहकळी १ काळा उंबर २
खरदूषण, धोत्र्याचेफळ.
खरधर्वनिका, नागबला.
खरनादिनी, रेणुकबीज.
खरपत्र, धोरहरितदर्भ १ सागवृक्ष २ श्वेतमरवा ३ रामबाणभेदजोंधळी ४ कांगळा ५ भूर्जपत्र ६ हेरंबवृक्ष ७ तांबडीतुळस ८
खरपत्रक, तिलकवृक्ष.
खरपत्री, काळाउंबर १ पाथरीगोजिव्हा.
खरपर्णिनी, पाथरीगो जिव्हा.
खरपर्णी, पाथरी गोजिव्हा.
खरपात्र, लोहपात्र.
खरपादाढ्य, कविठ.
खरपुष्पा, ष्पी, रानतुळस १ तिळवण २
खरप्रिय, खबुतर.
खरवृक्ष, मरवा.
खरमंजरी, श्वेतआघाडा.
खरयष्टिका, लघुचिकणा.
खरवल्लिका, नागबला.
खरशब्द, करढोकपक्षी.
खरशाक, भारंग.
खरशाक, पादरीसाल.
खरसमित, खेचर.
खरसोल, लोहपात्र.
खरस्कंधा, चारोळी १ चिरोंजी हिं०
खरस्कंधा, साधारण खजूरी १ सिंदी २
खरस्वरा, मखमाल.
खरा, देवडंगरी.
खरागरी, देवडंगरी.
खराश्वा, अजमोदा.
खराव्हा, अजमोद.
खरु, घोडा १ दांत२ गर्व ३ शिव ४ पादरा५
खरुवक, श्वेतमरवा.
खर्जुर, रुपे.
खर्जू, खरूज १ पिंडखजूरी २
खर्जुघ्न, टाकळा १ श्वेतधोत्रा २ श्वेतरुई ३ रुई ४
खर्जूर, रुपे १ श्लेष्मशरणस्य २ हरताळ ३ विंचू ४ खजूर ५
खर्जूरफलक, वारीकगहू.
खर्जूरी, काळीमुसळी १ लघुखजुरी २ साधारणखजूरी ३ सिंदी ४
खर्परतुत्थ, कलखापरी.

खर्पर, कलखापरी १ कपाळाचेंहाड २ नेत्रांजन वि० ४
खर्पराल, लाखींपिंपरी.
खर्परिकातुत्थ, कलखापरी.
खर्परीतुत्थ, कलखापरी.
खर्परीयक, कलखापरी.
खर्परोद्भव, शेगडी.
खर्बूर, खोबरें.
खर्व, कांटेशेवंती १ न्हस्व २
खर्वा, नागबला.
खल, क्षेतधोत्रा १ मुळे व फळे यांचे कढण-काढितात तें २ पेंड ३ दुष्ट ४
खलकांबलिक, तिलकल्क.
खलति, ज्याचा मस्तकावर खल्वाट पडतो तो.
खलाधारा, झुरळ.
खलिद्रुम, सरलदेवदार.
खलिनी, काळीमुसळी.
खलिश, मत्स्य वि०
खली, पेंड.
खलु, अंनिषेध १ निश्चय २ सान्वन ३
खलुज्, अंधकार.
खलेशय, मत्स्य वि०
खल, चातक १ पाण्याचापाट.
खलकी, साकर.
खली, वायुरोग १ सरळ देवदार २
खल्वट, खोकला.
खवल्ली, आकाशवेल.
खवारि, पावसाचें पाणी.
खशब्दांकुर, न. वैडूर्यरत्न.
खशा, मरवा.
खशेट, मत्स्यवि०
खश्वास, वायू.
खष्प, क्रोध.
खस, खरूज.
खसकंद, डुकरकंद.
खसखस, खसखस.
खसखसरस, अफू.
खसखससार, अफू.
खसगंध, क्षीरकंचुकी.
खसतिल, पोस्त १ खसखस २
खस्तनी, पृथ्वी.
खसफल, खसखस.
खसफलक्षीर, अफू.
खस्फटिक, चंद्रकांत १ सूर्यकांत २
खसबीज, खसखस.
खसंभवा, आकाशमांसी.
खाखस, पोस्त.
खाखसतिल, खसखस.
खाखसतिलोद्भव, पोस्त.
खाजिक, भाजलेलेंधान्य.
खांडव, मधुरदाहि साकर मधु केशर. एकत्रकरून गाळून करितात जें श्रीखंड तें १ केशराचांचन करितात तेंहि २ शिखरिणी ३ साकर संचळ मेंथ्र आमसोल फालसे जंबफलरस मोहाच्या इहीं करून सिद्ध करावा तो ४ पालेवतफल ५ द्वीपांतरखर्जूरी.
खात, अल्पसरोवर.
खात्र, पुष्करिणी १ फावडे २ कुदळ ३
खादन, खाणे १ खाद्यपदार्थ २
खादिन, खाणे.
खादिर, कात.
खादिरसार, कात.
खाद्य, भक्षणार्ह पदार्थमात्र १ लाडू २
खानि, खाण.
खानिक, रत्न १ छिद्र २
खानिष्क, पारिशुष्कामिषभेद १ अत्यंत शुष्कमांस २
खानोदक, नारळ.
खार, स्त्रि. परिमाणवि०
खारी, परिमाणवि० १ खंडी २ १६ द्रोण३
खारीक, द्वीपांतरखर्जूरी १ खंडीभर धान्याचे शेत २
खार्जूर, मुरा, साकर पाणी यांयटोंचीं फुले

खजूर यांपासून होते ती १

खालित्य, कपाळरोग १ चाई २

खाळमरी, गंभारी.

खिंखि, कोल्हा.

खिंखिर, कोल्हा.

खिचा, खिचडी.

खिदिर, चंद्र १ गरीब २

खिद्र, रोग १ गरीब २

खिन्न, दुःखी.

खिल, माळभूमि १ रिकामा २

खुंगाह, शामवर्णघोडा.

खुंजाक, देवताड.

खुड, वातरक्तरोग.

खुडवात, वायुरोग.

खुर, पशूचें नख १ गळ २ नखला ३

खुरक, उत्तम कथील.

खुरसाना, खुरासनी ओंवा.

खुराक, जनावार.

खुरासनीवचा, श्वेत वेखंड.

खर्चिकापत्र, केनी.

खेचर, पारा १ पक्षी २ हिराकस ३ खेचर ४

खेचरा, आकाशवेल.

खेचरांजन, हिराकस.

खेट, कफ १ घोडा २ लहान शहर ३ राह ४

खेद, दुःख.

खेदिनी, गोकर्णी.

खेला, क्रीडा.

खोटी, उदाचावृत.

खोर, लंगडा.

खंकर, कुरळकेश.

खंज, लंगडा १ वायुरोग २

खंजन, चाप १ तापपक्षी २ गमन ३

खंजना, मोहरी १ क्षुद्रचाष २

खंजरीट, क, चापपक्षी.

खंड, बिडलोण १ खडीसाकर २ कचोरा ३
   नाबदसाकर ४ तुकडा ५

खंडक, खडी साकर १ राजमुग २

खंडकर्ण, रताळु.

खंडका, यवासशर्करा.

खंडकालु, क, रताळें.

खंडज, नाबद साकर.

खंडजा, यवासशर्करा.

खंडन, तोडणें.

खंडपरशु, र्शु, शिव १ राहु २ बुका ३

खंडपाश, धायटीचें फुल साकर यापासून
   जें मद्य होतें तो.

खंडमोदक, यवासशर्करा.

खंडराजी, वांवचा.

खंडलवण, बिडलोण.

खंडवल्ली, काडवेल.

खंडविकार, साकर.

खंडशर्करा, खडीसाकर.

खंडसार, यवासशर्करा.

खंडसिकता, खडी साकर.

खंडसिता, खडीसाकर.

खंडाम्र, आंब्याचा मुरांबा.

खंडामलक, आवळ्याचा मुरांबा.

खंडाली, लहानतळें.

खंडिक, खडंबी १ लाक २

खंडिका, खडी साकर १ लाक २

खंडित, तोडलेला १ पाखंडी २

खंडिन, रानमुग.

खंडिनी, पृथ्वी.

खंडीर पिवळे मुग.

खंडोष्ट, ओष्ठरोग.

ग

ग, गणपती १ गमनकरणारा २ गायन ३

गगण, आकाश.

गगणध्वज, मेघ १ सूर्य २

गगणस्पर्श, वायु.

गगणाध्वग, सूर्य १ मेघ २ वायु ३ देवग्रह ४

गगन, अभ्रक १ आकाश २

गगनांबु, पावसाचें पाणी.

गच्छ, वृक्ष.

गज, हत्ती १ नागकेशर २ सागरगोटी ३ परिमाण वि०
गजकंद, हस्तिकंद.
गजकर्णिका, काकडी,
गजकर्णी, वहस्तीकंद.
गजकूर्माशिन्, गरुड.
गजकृष्णा, गजपिंपळी.
गजचिर्भट, चिभूड.
गजचिर्भिटा, थोरकांवडळ १ चिभूड २
गजजाति, भद्र १ मंद्र २ मृग ३
गजदंत, हत्तीचादांत १ गणपती २
गजदंतफला, थोरवाळुक कांकडी १ तांबडा-भोंपळा २
गजदंतवन, मुळा.
गजदान, हस्तिमद.
गजद्रुम, वेलिया पिंपळ.
गजपादप, नांदरुखी.
गजपिप्पली, गजपिंपळी १ मिरवेलीला पिं-पळ्या येतात ती.
गजपुट, अग्निसंयोगानें औषध तयार करण्या-करितां जमीनींत खांच खणतात ती.
गजप्रिया, उदाचावृक्ष.
गजभक्ष, ताड १ पिंपळ २.
गजभक्षा, क्ष्या, साळईवृक्ष.
गजमद, हस्तिमद.
गजमदहरणी, शिवलिंगी.
गजमाचल, सिंह.
गजमुक्ता, हत्तीचा गंडस्थळांतील मोती.
गजमोटन, सिंह.
गजवल्लभा, रानकेळ १ साळईवृक्ष २
गजवाजिप्रिया, भुईकोहोळा.
गजाख्य, टांकळा.
गजांड, वाटोळा मुळा.
गजारि, औषधी विशेष १ सिंह.
गजाह्वया, ह्वा, गजपिंपळी १ मोठी घोसा-ळी २
गजाशन, पिंपळ १ ताग २ कमळमूळ ३ ऊदवृक्ष ४
गजेष्टा, भुई कोहोळा.
गजोपम, कोणफळ.
गजोषणा, गजपिंपळी.
गड, क, सांभरलोण १ मत्स्य वि० २
गडदेशज, सांभरलोण.
गडयंत, मेघ.
गडलवण, सांवर लोण.
गडाग्व्य, सांभर मीठ.
गडादिलवण, सांवर मीठ.
गांड, तरुण बैल.
गडु, क, पृष्टग्रंथि १ मन्यास्तंभ २ अंगठी ३
गडुर, गडुशब्द पाहा.
गडू, पृष्टग्रंथि १ मन्यास्तंभ २
गडपद, ठाणा.
गडेर, मेघ.
गडोत्थ, साभर लोण.
गडोल, एकग्रास १ शर्करा २
गडुक, सुवर्ण पात्र.
गण, समुदाय,१ किरमाणी ओंवा २ गणपति ३
गणक, जोशी.
गणकर्णिका, लघुकांवडळ.
गणरूपक, रक्तरुई मंदार.
गणरूपिन, रुई.
गणहास, गटोना.
गणहासक, चंडाल कंद १ गटोना २ कि-रमाणी ओंवा ३
गणि, गणनाकरणें.
गणिका, पीतजुई १ लघुश्वेतजुई २ वेश्या-स्त्री ३ थोर एरण ४
गणिकारिका, थोरएरण १ गणेरी २
गणिकारी, गणेरी.
गणेरु, पांगारा १ हत्तीण २ वेश्या.
गणेरुक, का, गणेरी १ कुंटणखी २
गणेश, रक्तकणेर १ गणपति २
गणेशकुसुम, रक्तकणेर

गणेशभूषण, शेंदुर.
गणोत्साह, गेंडा.
गण्य, गणनाकरणें.
गत, भूतकाल १ गेलेला २
गतशोक, अशोक.
गतसत्वक, निर्मदगज.
गतार्तवा, वृद्धास्त्री.
गति, क, गमन १ मार्ग २ ज्ञान ३ दैव ४ नाडीभेद.
गद, कोष्ठ १ रोग २ संभाषण ३
गदघ्न सागरगोटी.
गदनिश्चय, रोगाचें निदान करणें.
गदयित्नु, मदन १ वाचाल.
गदहर, वैद्य.
गदहरिन, वैद्य.
गदा, पाडळीवेल १ आयुध वि० २
गदाख्य, कोष्ठ.
गदाग्रणी, क्षयरोग.
गदांबर, मेघ.
गदारानि, औषध.
गदानिका, पार्थ्शी गोजिव्हा.
गदाह्वय, कोष्ठ.
गदिन, रोगी १ विष्णु २
गद्गद, अस्पष्टभाषण.
गद्यानक, ६४ किंवा ४८ रत्तीभारवजन.
गभस्ति, किरण १ सूर्य २
गभस्तिहस्त, सूर्य.
गभीर, गंभीर.
गम, गमन १ मार्ग २ द्यूत.
गमन, जाणें १ मिळविणें २
गय, वैलभेद १ वानर वि० २ असुर ३ राजर्षि ४
गया, क्षेत्र.
गर, विष १ रोग २ विषनाशक औषध ३
गरघ्न, आजवला १ टाकणखार २ वैजयंती तुळस ३ सुगंध आजवला.
गरघ्नी, गरईमत्स्यभेद.
गरद, विष १ विषदेणारा.
गरद्रुम, कुचला.
गरनाशिनी, देवडंगरी.
गरव्रत, मोर.
गरल, वचनाग १ विष २ अफू ३ वजन
गरला, मधुमक्षिका १ रामायणटीकायां २
गरलारि, पाचरत्न.
गरहा, कालशाक.
गरा, गरी, देवडंगरी.
गरात्मक, शेवग्याचेंवी.
गराधिका, लाख.
गरिष्ठ, श्रेष्ठ १ जड २
गरी, देवडंगरी.
गरुड, गरुडपक्षी.
गरुडशालि, गरुडशाली.
गरुडाग्रज, अरुण.
गरुडांकित, पाचरत्न.
गरुडी, गुळवेल.
गरुडोत्तीर्ण, पाचरत्न.
गरुडोद्गीर्ण, पाचरत्न.
गरुत, पंख.
गरुत्मान, गीध १ गरुड २
गरुयोधिन, लावापक्षी.
गर्गरमत्स्य, मत्स्यजाति.
गर्ज, गर्जना.
गर्जर, गाजर १ रक्तलसूण २
गर्जरी, रक्तलसूण.
गर्जाफल, हांशावृक्ष.
गर्जित, मत्तहत्ती १ मेघांचा शब्द २
गर्त, रोग वि० १ खांच २
गर्तकलंबुका, मत्स्याक्षी १ गंडरदूर्वा २
गर्ताटक, रानउंदीर.
गर्दभ, गाढव १ सुवास २ श्वेतकमळ ३
गर्दभक, श्वेतोत्पल १ कमोदपुष्प २
गर्दभगद, ज्याला गर्दभरोग.
गर्दभगंधिका, भारंग.
गर्दभशाक, भारंग.
गर्दभांड, क, पारसपिंपल १ पिंपरी २
गर्दभाह्वय, श्वेतकमळ.

गर्दभिका, चर्मरोग.
गर्दभी, क्षुद्ररोग १ कटभी २ श्वेतगोकर्णी ३
गर्भ, पारसपिंपळ १ पिंपरी २
गर्भ, बालक १ पोट २ अग्निगर्भ ३
गर्भकर पुत्रजीविवृक्ष.
गर्भकंटक, फणस.
गर्भकोश, गर्भाशय.
गर्भजरोग, स्त्रियांचेरोग.
गर्भदा, श्वेतरिंगणी १ पुत्रजीवी.
गर्भदात्री, पुत्रदा.
गर्भधृक, गर्भधारिणी.
गर्भनाडी, गर्भाचिनाळ.
गर्भनाशना, रिठा.
गर्भनुत, कळलावी.
गर्भपरिस्रव, गर्भवेष्टन.
गर्भपाकिन, साठेसाळी.
गर्भपात, गर्भजरोग.
गर्भपातन, ती, रिठा.
गर्भपातिनी, कळलावी.
गर्भविस्राविणी, एलची.
गर्भशंकु, गर्भकाढण्याचें शस्त्र.
गर्भसंभवा, एलदोडे.
गर्भस्थान, गर्भस्थान १ अंतःपुर २
गर्भस्रावी, थोरताड १ कांटेताड २
गर्भागार, गर्भस्थान.
गर्भाग्नि, एलची.
गर्भाशय, गर्भस्थान.
गर्भिणी, गरोदरस्त्री.
गर्भिण्यवेक्षण, सुईण.
गर्भी, पुत्रजीविवृक्ष.
गर्मुत, सोनें १ बोरू २ तृण ३
गर्मोटिका, गोडा लोणागवत.
गर्मोटी, गर्मोती.
गर्व, अभिमान.
गर्हा, निंदा.
गल, गळघांटी १ राळ २ लव्हाळा ३ मत्स्यवि० ४
गलकंबल, कांबळ.
गलकील, गळशुंठीरोग.
गलगंड, गंडमाळारोग.
गलग्रह, गळ्यांतलारोग आहे.
गलग्राह, मगर.
गलविद्रधि, गलरोग.
गलव्रत, मोर.
गलशुंडिका, डिका, गळघांटी.
गलशुंडी, गळशुंठीरोग.
गलशुंडी, तालुरोग.
गलस्तन, गलगंडरोग.
गलस्तनी, शेळी.
गलांकुर, गंडमाळा.
गलाविल, मत्स्य वि०
गलि, पुष्टबैल.
गलेगंड, पक्षी वि०
गलौघ गळरोग.
गल्ल, गाल.
गल्वर्क, वैडूर्यमणि.
गवय, गवा १ रोहे २
गवयी, वनगाई.
गवयोद्भव, तवखीर.
गवराज, थोरबैल.
गवल, टोणगा १ शिंग.
गवाची, मत्स्य वि०
गवादनी, दुधी १ चारोळी २ श्वेतगोकर्णी ३ काळी किन्ही ४ थोरइंद्रावण ५ काळी गोकर्णी ६ वारुणी ७ आक्रोट ८ गवाक्षी ९ शेंदणी १० लघुकांवडळ ११
गवायिका, लाख.
गवाल्क, गवा.
गवाक्ष, लाहानखिडकी १ गोखरू २
गवाक्षिका, मोगरी.
गवाक्षी, लघुकांवडळ १ नागसाहोडा २ थोरकांवडळ ३ मोगरी ४ चिभड ५
गवेडु, मेघ १ कसईचेंबी.
गवेधु, कसईचेंबी.
गवेधुक, गेरू.

गवेधुका, कसईचें बीज १ नागबला २ वा-
षिकी ३ रिंगडिया तृण धान्य ४
गवेरिक, गेरु.
गवेरुक गेरु.
गवेशिका, चिकणा.
गव्य, गोरोचन १ गोरस २
गव्यति, दोनकोस.
गह्वर, गुहा.
गह्वरा, वावडिंग.
गहन, मोठेरान १ गुहा २ पीडा ३
गह्वीय, गहन शब्द पाहा.
गा, गायन १ कविता २
गांग, पावसाचें पाणी १ गंगेचें पाणी २
गांगट, मत्स्य वि०
गांगेय सोनें १ भद्रमोथ २ मत्स्य ३
गांगेयी, मुस्ता.
गांगेरिका, नागबला.
गांगेरु, क, तोरण वि० १ काकडाचें झाड २
गांगेरुकी, नागबला १ गाडेधामण २
गांगेरुवा, कांकडाचें झाड.
गांगेष्ठी, वनस्पति वि०
गांजीकाय, गांजिणी पक्षी.
गांडीव, अर्जुन धनुष्य.
गांडिका, गोखरूं.
गांडिव, अर्जुन धनुष्य १ सामान्य धनुष्य २
गांडीव, गांडिव शब्द पाहा.
गांडीविन, अर्जुनसादडा.
गाढ, स्थिर १ कठीण २ अत्यंत ३
गातु, कोकिळ १ भ्रमर २ गंधर्व ३ गायन ४
गात्र, देह १ शरीरावयव २
गात्रभंगा, कापुरकाचरी.
गात्रविक्षेप, अस्ताव्यस्त हात पाय चालविणें.
गात्रशोष, बाळरोग.
गात्रसंकोचिन, घुईरा काळा सरडा १ खेकड २ गोनस सर्प ३ केसाळ मांजर ४
गात्रसंप्लव, पाण्यांत बुडी मारणारा पक्षी.
गात्रसाद, पित्तरोग.
गात्रानुलेपनी, उटणें.
गाध, स्थान १ प्राप्तिच्छा २ उथळ ३
गांधार, शेंदूर १ रक्तबोळ २ देश वि० ३
गांधारी, रिंगणी.
गान, गाणें १ शब्द २
गानिनी, वेखंड.
गांभीर्य, गंभीरपणा.
गायत्री, खैर.
गारित्र, धान्य वि०
गारुड, पाच रत्न.
गारुडी, तानीचा वेल.
गारुत्मत, पाच रत्न.
गारुत्मतपत्रिका, पाच.
गार्जर, गाजर.
गाल, गेळ १ अतिसार २ गाळणें ३
गालफल, गेळ.
गालव, लोध्र १ गेळ २ श्वेत लोध्र ३ टेंभुर्णी ४
गालि, शाप १ शिवी २
गालोड्य, कमळाक्ष.
गाहित, स्नात १ कंपित २
गिरण, भक्षण.
गिरा, वाणी.
गिरि, डोंगर १ नेत्ररोग २ उंदीर ३ गिळणें ४
गिरिक वकानीनिंब.
गिरिकर्णिका, शीतला १ श्वेत गोकर्णी २ विष्णुक्रांता ३ धोर श्वेत किन्ही ४ कटभी ५ पृथ्वी ६
गिरिकर्णी, श्वेत गोकर्णी १ काळी गोकर्णी २ विष्णुक्रांता ३ जवस ४
गिरिकदंब, धाराकळंब.
गिरिकदली, रानकेळ.
गिरिका, चिचुंदरी.
गिरिकाण, रोगानें झाला काणा तो.
गिरिगोचर, श्वेत माकड.
गिरिज, गेरु १ शिलाजित २ रक्तकांचन

वृक्ष ३ अभ्रक ४ ऊद ५ लोखंड ६ दगडफूल ७

गिरिजतु, शिलाजतु.

गिरिजधातु, गेरू.

गिरिजा, मोगरी १ लघुपाषाणभेद २ रानकेळ ३ कारी ४ लोह ५ राज्ञा ६ कुंद ७ चकोत्रा ८

गिरिजातेज, अभ्रक.

गिरिजामल, अभ्रक.

गिरिजाव्हय, शिलाजित.

गिरिज्वर, वीज.

गिरिधातु, गेरू.

गिरिनिंब, कड्यानिंब.

गिरिपत्र, बकाणनिंब.

गिरिपादिका, गोंडी कुहिरी.

गिरिपीलु, फालसे फळ.

गिरिपुष्प, क, दगड फूल.

गिरिप्रिया, चवरी गाय.

गिरिभिन, हाताजोडी पाषाणभेद.

गिरिभू, लघुपाषाणभेद, गिरिज शब्द पाहा.

गिरिभूत, मानकाव १ काव २

गिरिमनोहर, बाहावा.

गिरिमल्लिका, श्वेत कुडा १ कुड्याचे फूल २

गिरिमेद, वृक्ष वि०

गिरिरंभा, रानकेळ.

गिरिवर्तिका, पर्वतावर राहणाऱ्या तितिर-पक्ष्याचा भेद.

गिरिवासी, हस्तिकंद.

गिरिश, शिव.

गिरिशशालिनी, विष्णुकांत.

गिरिशायिन, पर्वतावर राहणारा एक पक्षी.

गिरिशेखर, थोर बकुळ.

गिरिसानुगा, जा, त्रायमाण.

गिरिसार, लोह १ कथील २

गिरिसिंदुक, काळी निर्गुंडी.

गिरिस्वेद, शिलाजतु.

गिरिग्राह, नक्र.

गिलन, गिळणें.

गिलायु, गलरोग.

गिलित, गिळलें.

गीत, नी, गाणें १ वैर २

गीर, वाचा.

गीर्णि, गिळणें १ कीर्ति २ स्तुती ३

गीर्लता, थोर माल कांगणी.

गीर्वाण, देव.

गीर्वाणकुसुम, लवंग.

गीष्पति, बृहस्पती १ विद्वान २

गुग्गुल, महिषाक्ष म्ह० आरक्तवर्ण १ महानील म्ह० काळा २ कुमुद म्ह० किंचित श्वेत वर्ण ३ पद्म म्ह० भगवा ४ हिरण्य म्ह० पीत वर्ण ५

गुग्गुलु, गुगळ १ शेवगा भेद २

गुच्छ, भू तृण आर्यदेशे प्र० गुंठ तृण १ गुंडामिनी गवत २ निवळीचा बिया ३ पुष्पांचे घोंस ४ मयूरपाल ५ झुडूप ६ मुक्ताहार ७

गुच्छक, श्वेत कुडा १ ग्रंथिपर्णी २ रिठा ३

गुच्छकच्छद, ग्रंथिपर्णी.

गुच्छकणिश, नाचणी.

गुच्छकंद, कुलिहालु १ करनाटकांत प्र०

गुच्छकरंज, गोंडे करंज १ फुलाचा घोंस २ बाटोळा गोंड्यासारिखा असतो तो.

गुच्छगुल्मिका, लघुफांडीचे निवडुंग.

गुच्छदंतिका, केळ.

गुच्छपत्र, ताड १ सहाव २

गुच्छपुच्छ, गुच्छकरंज.

गुच्छपुष्प, करंज १ सातवीण २ रिठा.

गुच्छपुष्पी, शिपुडी.

गुच्छफल, परेळाचा भेद १ रांजणी २ रिठा ३ जळवेत ४

गुच्छफला, लघु कावळी १ केळ २ आगी दवणा ३ लघु घेवडा ४ द्राक्षा ५

गुच्छबुध्ना, गोंडाळ.

गुच्छमूलका, लघु गोंडाळ.

गुच्छमूला, **लिका**, गुंडासिनी गवत.
गुच्छवृक्ष, वम्या.
गुच्छसंघा, लघु धायटी.
गुच्छाल, सुगंध रोहिस तृण.
गुच्छी, गुच्छ करंज.
गुंज, गुच्छ.
गुंजकृत, भ्रमर.
गुंजा, श्वेत रक्त गुंजा १ चर्नोठि गु० माडल-वेल कों० चिणोटी दे० घुघुची हिं० मद्यशाला २ चिंतन ३ गुंगणे ४
गुंजिका, गुंजा.
गुटिका, खडीसाकर १ पुली २ गोळी ३
गुंठ, गुंठ तृण.
गुंठित, गुंडाळलेला.
गुड, गुळ १ शर्करा २ गोळा ३ हत्तीचा पाठीवरचे आस्तरण ४
गुंद, तिधारी गवत १ सुगंधरोहिसतृण २
गुडक, मोरवा.
गुडक, चूर्ण १ तेलपात्र २
गुडकंद, कचरा.
गुडकाष्ठ, ऊंस.
गुडगुडा, जोंधळी साकर.
गुडची, गुळ वेल.
गुडतृण, ऊंस १ बारीक गहूं २
गुडत्वक्, च, दालचिनी.
गुडदारु, ऊंस.
गुडपात्रक, ऊंस.
गुडपुष्प, **क**, मोहावृक्ष.
गुडफल, बोर १ लघुपीलु.
गुडफला, लघुकावळी.
गुडबीज, मसुरा.
गुडमंजरी, जिंगिणी.
गुडमूल, ऊंस १ तांदुळजा २
गुडयोगफला, तांबडा भोपळा.
गुडल, गुळाची दारू.
गुडशर्करा, गुळी साकर.
गुडशिग्रु, तांबडा सेवगा.
गुडसूक्त, गुड अंबु तैल कंद शाक फल. इहीं करून जो युक्त पदार्थ तें.
गुडा, काळे द्राक्ष १ निवडुंग २ बोरी ३ गुळवेल ४
गुंडा, लघुगोंडाळ.
गुडाख्य, निवडुंग.
गुंडाफली, देवडंगरी.
गुंडाला, गोंडाळ १ लघुगोंडाळ २
गुडाशय, अक्रोड.
गुडासव, गुळाचा आसव.
गुंडासिनी, लघुगोंडाळ.
गुंडिक, पीठ.
गुडी, निवडुंग १ गुळवेल २
गुंडी, लघुकसई.
गुडुची, गुळवेल.
गुडूची, गुळवेल.
गुंडेर, **क**, घास.
गुडोद्भवा, साकर.
गुण, **क**, कापसी १ सैपाकी २ रज्जु ३ सत्वादि० ४ शुक्लादि० ५ आवृत्ती ६ त्याग ७ ज्ञानेंद्रिय ८ विशेषण ९ गुणाकार १०
गुणत्रय, सत्व १ रज २ तम ३ कफ ४ पित्त ५ वायु ६
गुणन, गुणाकार करणे १ वर्णन २
गुणा, मोरवेल.
गुणाढ्यक, अंकोल.
गुणित, गुणलेला.
गुणिन, आपटा.
गुणोज्ज्वला, लघुश्वेत जुई.
गुत्स, गुच्छ शब्द पाहा १ गठोना २
गुत्सपुष्प, सातवीण वृक्ष.
गुंथ, **क**, गुंठतृण.
गुंथफल, नारळी.
गुद, पश्चिमद्वार.
गुदकील, **क**, मूळव्याध रोग.
गुंदगुच्छक, गुच्छकरंज.
गुदग्रह, उदावर्त रोग.

गुदजघ्न, कडवा सुरण.
गुदजारि, देवडंगरी.
गुदपाक, बालरोग.
गुदभ्रंश, क्षुद्ररोग १ आगेरूं २
गुदांकुर, मुळव्याध.
गुदामयहर, कडवा सुरण.
गुंदाल, चकोर १ पक्षी २
गुंद्र, शर १ मोथातृण २
गुंद्रमूला, मोथातृण.
गुंद्रा, गहुला १ मोथातृण २ भद्रमोथ ३ एरंड ४ शिरीष वृक्ष ५ थोरदर्भ ६ गुंडासिनी गवत ७ वाघांटी.
गुंद्राल, पक्षी १ चकोर २
गुप्त, रक्षित १ आच्छादित २
गुप्तगंधि, एलवालुक.
गुप्तपुष्प, सातवीण.
गुप्तफला, लघुकावळी.
गुप्तबीज, गवत.
गुप्तस्नेह, ही, अंकोली.
गुप्ता, कुहिली १ चोवा चंदन २
गुप्ति, रक्षण १ शस्त्रवि० २ कारागृह ३
गुंफ, गुंफणे १ हस्तभूषण २ बाहूभूषण ३
गुंफित, गुंफलेला.
गुरु, सिसें १ कुहिली २ कळाशिसव ३ जड ४ मोठा ५ उत्तम ६ बृहस्पती ७
गुरुगंधिक, अगर.
गुरुटंक, मोरासारखा पक्षी.
गुरुपत्र, कथील १ चिंच २
गुरुपुष्प, पोफळीचें झाड.
गुरुरत्न, पुष्पराग १ पुष्करराज २
गुरुवर्चोघ्न, कागदी निंबू.
गुरुशिंशपा, शिसवा वृक्ष.
गुरुश्रेष्ठ, कथील.
गुरुस्कंध, खिरणी १ रांजणी २
गुर्विणी, गर्वार स्त्री.
गुर्वी, सुपारी १ गर्भिणी २ गुरुस्त्री ३
गुल, गूळ.

गुलक, गुंठतृण.
गुला, गोळी १ निवडुंग २
गुलिका, गोळी १
गुलिकालवण, गुटिकालवण.
गुलुच्छ, पुष्पांचें घोंस.
गुलुच्छकंद, गुच्छकंद,
गुलोरिका, गुरोळी.
गुल्फ, पायांचें घोंटे.
गुल्म, पोटांतील रोग १ जा वृक्षास स्कंध नसतात तो २ सैन्य ३
गुल्मक, रक्तकणेर.
गुल्मकेतु, आम्लवेतस.
गुल्ममूल, आलें.
गुल्मवधा, ऐरावती.
गुल्मवल्ली, थोर सोमवली.
गुल्मिक, रक्तकणेर.
गुल्मिनी, वेल.
गुल्मी, आंवळी १ एलची २ कारळी वनस्पती ३
गुल्य, गोडपणा.
गुवा, एरंड.
गुवाक, सुपारी.
गुष्ठि, थोर शिवण.
गुह, चपलघोडा १ विष्णु २ षडानन ३
गुहा, सालवण १ पिठवण २ पर्वताची गुहा ३ ष्योली हिं०
गुहाशय, वाघ १ रानउंदीर २ सातबीण ३ लांडगा ४ सिंह ५ आसवल ६ चक्रवाकपक्षी ७ कोल्हा ८ तरस ९ रानमांजर १०
गुहिन, निबिड अरण्य.
गुहिल, द्रव्य.
गुहेर, लोहार.
गुह्य, गुप्त १ कांसव २ उपस्थ ३ गुद ४ विष्णु ५
गुह्यदीपक, काजवा.
गुह्यनिष्पंद, मूत्र.
गुह्यपत्र, पिंपळ.

गृह्यपुष्प, पिंपळ.
गुह्यबीज, साधारण गवत १ सुगंध रोहिस२
गूढ, गुप्त १ उपस्थ २ गुप्तस्थान ३
गूढकामिन, कावळा.
गूढगर्भक, गर्भज रोग.
गूढनीड, खंजरीट.
गूढपत्र, त्रा, अंकोलि १ नेवती २
गूढपाद, त, सर्प १ कासव २
गूढपुष्प, क, बकूळी.
गूढफला, लघुकावळी.
गूढमल्लिका, अंकोली.
गूढमैथुन, कावळा.
गूढवर्चस्, बेडूक.
गूढांग, कासव १ उपस्थ २
गूढांघि, नाग १ सर्प २
गूथ, विष्ठा.
गूथलक्क, साळुंखीचा जातीचापक्षी.
गून, हगलेला.
गूवाक, सुपारी.
गृषणा, मोराचा पंखावरचे डोळे.
गृंजन, क, लालमुळा १ रक्तलसूण २ वा टोळामुळा ३ रक्तशिग्रु ४ विषयुक्तमांस५ गांजा ६
गृंजर, गाजर.
गृत्स, मदन.
गृधु, काम १ जारपुरुष २
गृधु, श्वान १ पांदणें २ दुष्ट ३
गृध्र, गीध.
गृध्रकूट, स्मशान.
गृध्रनखी, बोरी.
गृध्रपत्रा, गंधाणतृण म० गंधाणी.
गृध्रसी, वायुरोग.
गृध्राकार, भास म० कावळ्यांत एकजाति आहे.
गृध्राणी, गंधाणतृण १ गंधाणी २
गृष्टि, डुकरकंद १ भिर्वोलीकंद २ ढेही हिं० श्वेतभुई कोहोळा ३ एकदां व्यालेली गाय ४ बोरी ५
गृष्टिका, डुकरकंद.
गृह, घर.
गृहकच्छप, पाटा.
गृहकन्या, कोरफड.
गृहकपोत, कबूतर.
गृहकर्ता, अतिसूक्ष्म १ चिमण्या २
गृहगोधा, पाल.
गृहणी, पेज.
गृहद्रुम, सागाचावृक्ष १ मेढाशिंगी २
गृहनाशन, कपोतभस्मांग १ होलापक्षी २
गृहनीड, चिमणी.
गृहबलि, काकबळ.
गृहबलिप्रिय, काक १ चटक २ बक ३
गृहमणि, दिवा.
गृहमाचिका, वाघूळ.
गृहमृग, कुत्रा.
गृहवारि, टाक्यांतीलपाणी.
गृहशायिन्, कबूतर.
गृहाम्ल, कांजी.
गृहालिका, पाल.
गृहाशया, सुपारी.
गृहिणी, स्त्री.
गृहिन, गृहस्वामी.
गृहोलिका, पाल.
गेंडु चेंडू.
गेय, गाणें.
गेष्ण, गवई.
गेह, घर.
गेहपक्षी, कबूतर.
गैरिक, सोनें १ गेरू.
गैरेय, गेरू १ शिलाजित २ दगडफूल.
गो, ऋषभक १ पशु २ नेत्र ३ भूमि ४ वाचा ५ दिशा ६ किरण ७ सूर्य ८ चंद्र ९ स्वर्ग १० बाण ११ पाणी.
गोकंट, क, लघुगोखरू म० सराटे.
गोकंटी, घोंटीबोरी.
गोकर्ण, सांबर १ आंगठ्यापासून अनामिके-

चा शेवटापर्यंत जी लांबी तो २ सर्प ३ खेचर ४
गोकर्णा, आसंध.
गोकर्णी, मोरवेल १ आसंध २ गोकर्णी ३ भोपनी सुपली ४
गोकिरीटी, सांळोंखी.
गोकील, नांगर १ मुसळ २
गोकुलिक, काणा.
गोकृत, शेण.
गोखुर, थोरगोखरू १ लघुसरांटे २ गाईचे पाऊल.
गोग्रंथि, रानशेणी.
गोघृत, पर्जन्य १ गाईचेतूप २
गोचर, इंद्रियज्ञान १ देशवि०
गोचर्मकंटक, पित्तपापडा.
गोच्छगल, शेण.
गोच्छरु गवत.
गोच्छाला, गोरखमुंडी.
गोजल, गोमूत्र.
गोजा, पाथरी गोधूमी.
गोजागरिक, रिंगणी १ सुकाळ २
गोजापर्णी, मोठीदुधी.
गोजिव्हा, पाथरी १ सागसाहोडा २ कर्मड-चेवी ३ पाथरी गोधूमी ४ गव्हर्जाभी गु०
गोजी, पाथरी गोजिव्हा.
गोंड, भिल्ल, नाभीचा उन्नतभाग १ वेंबी २ जातिवि० ३
गोंडवाल्मुक, गोंडचाकवत.
गोंडंबा, लघुकांवडळ १ चिभूड२कालिंगड३
गोणी, द्रोणपरि मितमाप १ चिंधी २
गोतम, गौतमऋषि.
गोत्र, डोंगर १ कुल २ शरीर ३ अरण्य ४ शेत ५ मार्ग ६ छत्र ७ नाम ८ ज्ञान९
गोत्रजा, पृथ्वी.
गोत्रद्रुम, धामणीचावृक्ष.
गोत्रपुष्प, क, धामणी.
गोत्रभित्, इंद्र.
गोत्रविटपी, धामणी.
गोत्रवृक्ष, धामणीवृक्ष.
गोत्रा, वाचा १ भूमि २ गाईचा समूह.
गोद, मेंदू.
गोदंत, गोदंती हरताळ.
गोदा, वरी, गोदावरी नदी.
गोदुग्धा, चिभूड १ कांवडळ २
गोद्रव, गोमूत्र.
गोधज, घोरपड.
गोधना, ऋधि.
गोधा, वाघचवडा १ वटपत्री पाषाणभेद २ जलघोरपड ३
गोधापदिका, गोधापदी शब्दपाहा.
गोधापदी, काळीमुसळी १ लाललाजाळू २
गोधावनी, वटपत्री पाषाणभेद.
गोधास्कंद, गंधीहिंवर.
गोधि, कपाळ.
गोधिका, घोरपड.
गोधिकासुत, वाघचवडा.
गोधिकासृदन, वाघचवडा.
गोधूम, क, थोरगहूं १ बागीकगहूं २
गोधूमज, तवखीर.
गोधूमफल, बागीकगहूं.
गोधूमसौवीर, गव्हाचें कांजी.
गोधूमिका, पाथरी.
गोधूमी, पाथरी.
गोनर्द, क्षुद्रमोथा १ गोनरपक्षिविशेष २
गोनस, घोनससर्प १ मंडलयुक्तसर्प ३ वैक्रांत ४
गोनाथ, पोळ १ आंडीलवेल २
गोनास, वैक्रांत.
गोनिष्यंद, गोमूत्र.
गोनीर, गोमूत्र.
गोप, क, गवळी १ रतयाबोळ २ संरक्षण करणारा ३ उपलसरी ४
गोपकन्या श्वेतउपलसरी.
गोपकर्कटिका, चिभूड.
गोपघंट, वेहेकळ.

गोपघंटा, घोंटीबोर.
गोपघोंटा, वेहेकळ १ बोरी २
गोपघोंटाफल, सुपारी.
गोपघोंटिका, वेहेकळ.
गोपति, ऋषभक १ पोळ २ आंडीलवैल ३ शिव ४ सूर्य ५ इंद्र ६ राजा ७
गोपदल, पोफळी.
गोपन, तमालपत्र १ गठोना २ प्रकाश ३ रक्षण ४
गोपभद्र, बीस.
गोपभद्रा, थोरशिवणी.
गोपभद्रिका, थोरशिवणी.
गोपरस, रक्त्याबोळ.
गोपवधू, काळी उपलसरी १ गोपवल्ली.
गोपवल्ली, श्वेत उपलसरी १ मोरवेल २
गोपा, श्वेत व काळी उपलसरी.
गोपांगना, श्वेत उपलसरी.
गोपानीय, गोमूत्र.
गोपालकर्कटिका, टी, चिभड.
गोपाली, गोरख चिंच १ चिभड २
गोपिका, काळी उपलसरी.
गोपित्तजा, गोरोचन.
गोपिनी, श्वेत उपलसरी १ गोपवल्ली २
गोपी, श्वेत उपलसरी १ काळी उपलसरी २
गोपीचंदन, शुभ्र मृत्तिका.
गोपुच्छ, वानर वि० १ गाईचें शेपुट २
गोपुट, क्षुद्र मोथ.
गोपुटा, वेलदोडे.
गोपुर, क्षुद्रमोथ १ साळईच्या वृक्ष २ पुरद्वार ३
गोपुरीष, शेण.
गोप्यक, भक्तिमान रोगी.
गोप्रिय, पोळ.
गोप्रेरक, काळवट पक्षी.
गोबल्य, श्वेत ओंधळे.
गोबु, गोमूत्र.
गोभ, गोमूत्र.
गोभंडीर, पाणकोंबडा.
गोभिरामा, रामतरणी.
गोभी, पाथरी गो जिव्हा.
गोमत, रक्त्या बोळ १ दोन कोस २
गोमती, गोरोचन १ नदी २
गोमत्स्य, मगर.
गोमय, शेण.
गोमयच्छत्र, आळंबे.
गोमयप्रिय, गवत १ वाळा २
गोमयोद्भव, बाहवा.
गोमल, शेण.
गोमक्षिका, गोमाशी.
गोमायु, कोल्हा १ गोरोचन २ गंधर्व ३
गोमाक्षी, तिळवण.
गोमिन्, कोल्हा १ गाईचा मालक २
गोमीन, मत्स्य वि०
गोमुख, नक्र.
गोमूत्र, गोमूत्र.
गोमूत्रिका, थोर शिंपी गवत.
गोमत्री, रक्त विवळा.
गोमेद, क, गोमेद मणी १ नागवेल २ तमालपत्र ३ आंबोळी ४ काकोल विष ५ उटणें ६
गोमेदसंनिभ, शिरगोळा.
गोरंकु, पाणकोंबडा १ बंदिवान २
गोरंटक, हाशा वृक्ष.
गोरस, दूध.
गोरस, दह्यांत चतुर्थांश पाणी घालून ताक करितात तें.
गोरक्ष, आंडील बैल १ नारिंग २ गोवारी ३
गोरक्षकर्कटी, चिभूड.
गोरक्षजंबू, गहूं १ चिकणा २ बोर ३
गोरक्षतंडुला, कंगही हिं० चिकणा १
गोरक्षदुग्धी, दुधी.
गोरक्षी, गोरखदुधी १ गोरखचिंच २ ऋषभक ३ वाटोळा मोठा दुध्या भोंपळा ४
गोराटी, साळुंकी.
गोराणी, गोवारीचा शेंगा.

गोरुची गोरोचन.
गोरोच, हरताळ.
गोरोचना, गोरोचन.
गोर्द, मस्तकमल.
गोल, रक्त्याबोळ १ वृक्ष वि० २ गोळा ३
गोलक, काळा मोखा वृक्ष १ सुगंध रोहिस तृण २ रक्त्या बोळ ३
गोलवत्, गहुला.
गोला, मनशीळ १ गोदा नदी २ शाई ३ पार्वती ४
गोलांगूल, वानर वि० १ श्वेत माकड २
गोलास, आळंभें.
गोलिह, काळा मोखा वृक्ष.
गोली, पाथरी गो जिव्हा.
गोलीढ, काळा मोखा वृक्ष.
गोलोमिका, पाथरी गो धूमी १ जटामांसी २
गोलोमी, वेखंड १ श्वेत दूर्वा २ श्वेत वेखंड ३ पाथरी ४ नदी ५ नील दूर्वा ६ अकल्कारा ७ जटामांसी ८
गोवत्सारि, लांडगा.
गोवंदनी, वाघांटी १ गव्हला २
गोवर्णी, आसंध.
गोवर्धनी, नदी.
गोवशा, वंध्या गाय.
गोवालधी, चवर बैल.
गोविट्, शेण.
गोविंद, गोमेद १ विष्णु २
गोविंदी, नदी.
गोविराटी, साळुंखी.
गोविष्ठा, शेण.
गोवृष, बैल.
गोशकृत्, शेण.
गोशाडवल्ल, ग्रंथिपर्णी.
गोशीर्ष, चंदन १ गाईचें मस्तक २
गोशीर्षक, द्रोणपुष्पी.
गोशृंग, बाभुळ १ गाईचें शिंग २
गोष्ठ, गाईचा गोठा.
गोष्ठकुक्कुट, भास १ काकभेद २
गोष्ठगोचर, भास १ काकभेद २
गोष्ठी, सभा १ संभाषण २
गोस, रक्त्या बोळ १ प्रातःकाळ २
गोसंभवा, पाथरी गो धूमी.
गोसशश, रक्त्या बोळ.
गोस्तन, गाईचें थान १ पुष्पगुच्छ २
गोस्तनाकारा, मधु खजूरी.
गोस्तनी, काळें द्राक्ष.
गोस्तनीभव, द्राक्षासव.
गोस्थान, क, गोठा.
गोस्रव, गोमूत्र.
गोहन, शेण.
गोहरिनकी, बेल.
गोहल, शेण.
गोहिन, घोसाळी १ बेल २ शिराळी ३ सातपुती ४
गोहिर, पायाचा घोटा.
गोक्षुर, क, नांगिर १ गोखरूं २ मराटे लघु गोखरूं ३
गोक्षुरु, मराटे.
गोक्ष्वेड, गोनर्दपर्णी.
गौत्रिक, सोनार.
गौड, देश वि० १ गुड विकार २
गौडज, लोहोबंदी ऊद.
गौडासव, आसव.
गौडिक, मद्य वि०
गौडिका, गुळोरी.
गौडी, धायटीचीं फुलें गूळ यांजपासून होते ती
गौण, अप्रधान १ पौर्णिमांत मास २
गौणाविर्वा, गोमिटी.
गौतम, ऋषि वि० १ बुद्ध वि०
गौतमसंभवा, गोदावरी नदी.
गौतमा, गोदावरी नदी.
गौतमी, गोरोचन १ गोदावरी नदी २
गौधार, वाघखवडा.

गौरेय, वाघचवडा.
गौरेरक, वाघचवडा १ काळ्या सर्पापासून घोरपडीला झाला चार पायांचा जो सर्प तो. २ ज्याने दंश केला असता मनुष्य वांचत नाहीं तो ३
गौर, कमळ केसर १ करंज २ शिरस ३ श्वेत साठेसाळी ४ धावडा ५ केशर ६ चोपडा करंज ७ पांढरा ८ पिवळा ९ तांबडा १० खदिर ११ स्वच्छ १२ हरताळ १३ श्वेत शिरस १४ तृण केशर १५ गौर सुवर्ण शाक १६ श्वेत माकड १७ चंद्र १८ सोनें १९ पांढरी मोहरी २०
गौरक, लावा पक्षी.
गौरखटी, श्वेत खडू.
गौरजीरक, श्वेत जिरें.
गौरतित्तिर, तित्तिर पक्षी.
गौरत्वक, हिंगणबेट.
गौरद्रु, हळदिवा वृक्ष.
गौरपाषाण, श्वेत खडू.
गौररंभा, सोनकेळ.
गौरव, कफ रोग १ सत्कार २
गौरवल्ली, गहुला.
गौरवरक्त, रक्त विकार रोग.
गौरवर्णवती, हळद.
गौरवर्णिन, कीर्तिमान्.
गौरव्रीहि, पांढरी साळ.
गौरशाक, शाकवि०
गौरशाखी, जलमोहो.
गौरसर्षप, श्वेत शिरस.
गौरा, श्वेत शिरस १ गोरोचन २
गौरांगी, एलची.
गौराट, श्वेतखैर.
गौराटिका, साळुंखी.
गौरार्द्रक, विष वि०
गौराभ, हळदिवावृक्ष.
गौरास्य, नीळ वानर.
गौरिका जलमोह १ साळुंखी २ कन्या ३
गौरिणी, तेरडा.
गौरिल, पांढरी मोहरी १ लोहकीट २
गौरी, गोरोचन १ गहुला २ तुळस ३ आकाशमांसी ४ श्वेत दूर्वा ५ मंजिष्ठ ६ कोरकंड ७ हळद ८ मोगरी ९ नीळ दूर्वा १० सोनकेळ ११ चंदन १२ ताड १३ कोथिंबीर १४ दारु हळद १५ श्वेत तुळस १६ स्त्री १७ वाचा १८ पार्वती १९ श्वेत निशोतर २० वाघांटी २१
गौरीज अभ्रक १ गणपती २
गौरीपट्ट, लिंगाची शाळुंका.
गौरीपति, महादेव.
गौरीपाषाण, सोमल.
गौरीपुष्प, श्वेतकणेर.
गौरीललीन, हरताळ.
गौरीशृंग, मुरदाडशिंग.
गौर्य, तमालपत्री.
गौर्यश्मन, सोमल.
गौल्य, कुंदागवताचें मूळ १ मद्यवि० २
गौल्या, वर्णयागवत २ गोड तोंडली २
गंगा, लाजाळू १ भागीरथी २
गंगाचिल, काळ्याडोक्याचा पक्षी.
गंगाटेय, जलचरवि०
गंगाद्वार, हरिद्वार.
गंगाधर, समुद्र १ शिव २
गंगापत्री, गंगावर्ता १ वनचावरा दे०
गंगावनी काळीभांभुरडी १ वटगंधारी २ लाजाळू ३
गंगिका, गंगाशब्द पाहा.
गंज, रत्नाची खाण १ गोठा २ आपमान ३ बाजार ४
गंजा, ह्वा, गांजा १ भांग २ मद्यशाळा ३ गुंजा ४ आरसमुद्र ५
गंजापिका, भांग.
गंजिका, मद्यशाळा.
गंड, क, फोड १ गाल २ गेंडा ३ शूर ४ योगवि० ५ न्हावी ६

गंडकारी, ली, लाजाळुं.
गंडकी, ऊंस १ नदी २
गंडकुसुम, गजमद.
गंडकूप, पर्वताशिखर.
गंडगात्र, शीताफळ.
गंडदूर्वा, गंडरदूर्वा.
गंडफलक, गाल.
गंडमाला, गंडमाला रोग.
गंडमालिका, } लाजाळुं.
गंडमालिन, }
गंडशैल, मोठेपाषाण १ जे पर्वतापासून च्युत झालेले.
गंडस्थल, गाल.
गंडांग, गेंडा.
गंडारि, रक्तकांचन १ मत्स्य वि०
गंडालिनी, गंडरदूर्वा.
गंडाली, गंडर दूर्वा १ मत्स्याक्षी २ मासमार ३ वांब ४
गंडि, कंठमणी १ वृक्षशाखा २
गंडिर, कडवासुरण १ निवडुंग २ शूर ३
गंडीरी, मंजिष्ठ १ शाकविशेष २ ऊंस ३ शेरवृक्ष ४
गंडु गांठ १ उशी २
गंडुपद, गंडुपद ख्य० गांडोळ
गंडुपदभव, शिसें.
गंडुपदी, जल पिंपळी.
गंडुली, गंडरदूर्वा.
गंडूष, चूळभरून टाकणे.
गंडोल, गुळ १ शर्करा २ ग्रास.
गंतु, प्रवासी.
गंतृ, जाणारा.
गंध, चंदन १ सुवास २ गंधक ३ रक्याबोळ४क्षुद्ररोग ५ घ्राणविषय ६ शेवगा ७
गंधक, गंधक प्रा०हिं० गोगिर्द फा० किब्रित आ० सल्फर इं०ई०
गंधकजाति श्वेत १ रक्त २ पीत ३ नील ४
गंधकंदल, कचरा.
गंधकारी, श्वेत लाजाळु १ साळईचावृक्ष २
गंधकाष्ट, कृष्णागुरु १ किंचित्पीतचंदन २
गंधकुटी, मोरमांसी १ मुरा २
गंधकुसुमा, गणेरी.
गंधकोकिला, गंधमालती.
गंधखेड, वाळा.
गंधगर्भ, बेलाचावृक्ष.
गंधग्राहिन् नाक.
गंधगुहा, मोरमांसी १ मुरा २
गंधचेलिका, कस्तुरी १ जवादीकस्तुरी २
गंधचेली, जवादीकस्तुरी.
गंधजात, दालचिनीचेपान.
गंधतंदुला, सुगंधसाळी.
गंधतृण, गुंदनीगवत १ वाळा २
गंधत्वक, एलवालुक.
गंधदला, अजमोद.
गंधधमन, स्वाद्वागर.
गंधधूली, कस्तुरी.
गंधन, पीडा १ सूचना २ दीर्घप्रयत्न ३
गंधनकुल, चिचुंद्री.
गंधनाकुली, नाई १ चारु २ थोरमुंगूस मुंगुसकांदा ३ लघुमुंगुसवेल ४ रास्ना ५
गंधनामन, सुवासिक औषधि वि०
गंधनाली, नासिका.
गंधनिलया, वटमोगरी.
गंधनिशा, आंबेहळद.
गंधपत्र, नारिंग १ श्वेतमरवा २ बेलाचावृक्ष ३ वैजयंतीतुळस ४ श्वेतआजवला ५
गंधपत्रक, तमालपत्र१ नदीजांबळ२ सुरपर्णी३
गंधपत्रा, थोरजांबळ१ आंबेहळद २
गंधपत्रिका, आजमोद १ गंगावती २ आंबेहळद ३
गंधपत्री, आवाळी १ आसंध २
गंधपलवा, नदीजांबळ.
गंधपलाशता, वंशलोचनभेद १
गंधपलाशिका, कापुरकाचरी १ हळदी २
गंधपलाशिनी, वंशलोचनाचाभेद.

गंधपलाशी, कापुरकाचरी १ आंबेहळद २
गंधपाषाण, गंधक.
गंधपिंडीर, काळेगोंळ.
गंधपिशाचिका, ऊद.
गंधपीता, आंबेहळदीचाभेद.
गंधपुष्प, क, अशोक १ आकोली २ भोंकर ३ वेत ४ थोरजळवेत ५ नीळी ६ नरवेल ७
गंधपुष्पा, लघुनीली १ श्वेतकेवडा २
गंधप्रियंगु, गव्हला.
गंधफल, बेल १ कवीठ २
गंधफलिका, एलची.
गंधफला, मेथ्या १ साळईचावृक्ष २ मोरमांसी ३ वाघांटी ४
गंधफली, गव्हला १ सोनचाफ्याची कळी २ वाघांटी ३
गंधबंधु, आम्र.
गंधबहल, सुगंधसाळी.
गंधबहुला, श्वेतआजवला १ गोरखचिंच २
गंधबीज कोळिंजन.
गंधबीजा, मेथी.
गंधभद्रा, गंधलीलता.
गंधभांड, लाखीपिंपरी.
गंधमान्, ऋक्ष.
गंधमादन, गंधक १ भ्रमर २ वानर वि० पर्वत वि०
गंधमादिनी, मोरमांसी १ चिडा देवदार २ लाख ३ मद्य वि० ४
गंधमार्जार, जवादीमांजर.
गंधमार्जारवीर्य, मार्जारोद्भवाकस्तूरी.
गंधमालती, गंधकोकिला.
गंधमालिनी, मोरमांसी.
गंधमाल्या, जटामांसीचाभेद.
गंधमांसी, सुगंधजटामांसी.
गंधमुंड, लाखीपिंपरी.
गंधमूलिका, चिचुंदरी.
गंधमूल, क, कचोरा १ कोळिंजन २ वाळा ३
गंधमूला, स्थलकमलिनी १ साळईचावृक्ष २ रासना ३
गंधमूलिका, मायमळे १ कापुरकाचरी २
गंधमूषिक, का, चिचुंद्री.
गंधमृग, जवादीमांजर.
गंधमृत्पुष्प, कळंब.
गंधमैथुन, बैल.
गंधमोदन, गंधक.
गंधमोहिनी, चाफ्याचीकळी १ वादागुड २
गंधरस, रक्तयाबोळ.
गंधरसा, मोरमांसी.
गंधराज चंदन १ मोगरा २ कृष्णागर ३ कणगुगुळ ४ जवादीकस्तूरी ५ नखला ६
गंधर्व, कोकिळ १ घोडा २ श्वेतकणेर ३ श्वेतएरंड ४ कस्तूरीमृग ५ सूर्य. ६
गंधर्वभूषण, शेंदर.
गंधर्वहस्तक, श्वेतएरंड.
गंधर्वा, कोकिळा.
गंधलोलुपा, मक्षिका.
गंधवती, मोरमांसी १ मखमाल २ तालीसपत्र ३ रानओंवा.
गंधवधू, ध, चिडादेवदार १ कापुरकाचरी २
गंधवर्णा, महाबला.
गंधवल्कल, दालचिनी.
गंधवल्लरी, महाबला.
गंधवल्ली, महाबला.
गंधवह, वायु १ कस्तुरीमृग २
गंधवहा, नाक.
गंधवासिनी, मोरमांसी.
गंधवाह, क, चंदन १ वायु २ कस्तूरीमृग ३
गंधविव्हल, गहूं.
गंधवीरा, साळईचावृक्ष.
गंधवृक्ष, थोरसाळेचावृक्ष १ वायवरणा २ साग ३
गंधशोधिका, कस्तूरी.
गंधव्याकुल, कंकोळ.
गंधशटी, गंधपलाशी शब्दपाहा.
गंधशाक, गौरसुवर्णशाक.

गंधशालि, सुगंधशालि.

गंधशुंडिनी, चिचुंद्री.

गंधशेखर, कस्तूरी.

गंधसार, चंदन १ कापुरकाचरी २ गंधक ३ मोगरा ४

गंधसूची, आंबाडी.

गंधसूयी, अल्पचिचुंद्री.

गंधसेवि, लघुरोहिसतृण.

गंधसोम, श्वेतकमळ.

गंधा, रानतुळस १ गव्हला २ वंशलोचनाचाभेद ३ कापुरकाचरी ४ चिचुंदरी ५ वाफळी ६ सोनचांप्याचीकळी ७

गंधाखु, चिचुंदरी.

गंधागरु, मंगलागरु.

गंधाढ्य, चंदन १ नारिंग २ जवादी कस्तूरी ३ दगडफूल ४ वकुळी ५

गंधाढ्या, काटेशेवंती १ कस्तुरी २ जायपत्री ३ बकुळी ४ रानमहाळुंगी ५ पिवळीजुई ६ मोरमांसी ७ जवादीकस्तुरी ८ आरामशीतला ९ लघुरानशेवंती १० थोररानशेवंती.

गंधादि, तृणकेशर.

गंधाधिका, बडिशोप.

गंधारि, री, धमासा १ रक्तधमासा २ आंबेहळद ३

गंधाल, सुगंधशालि.

गंधाला, थोरऐरण.

गंधालि, कापुरकाचरी.

गंधालिका, कापुरकाचरी.

गंधाली, गंधली लता वि० कुंभारिणकीट वि०

गंधाश्मन्, गंधक.

गंधाष्टक, चंदन १ कापूर २ केशर ३ वाळा ४ नागरमोथा ५ गोरोचन ६ देवदार ७ कुसुम ८ यांच्याचें गंधकरितात

गंधाह्वा, गव्हला.

गंधान्नता, वायुरोग.

गंधिक, गंधक.

गंधिन्, ढेकूण १ वृक्ष वि० २ कस्तुरीमृग ३

गंधिनी, मुरा.

गंधिपर्ण, सातवीण.

गंधोतु, सुगंधमांजर.

गंधोत्कट, दवणा.

गंधोत्कटा, मोरमांसी.

गंधोत्तमा, मद्य.

गंधोपला, गंधक.

गंधोली, गांधीलमाशी १ काकडीभेद २ कुंभारीण कीट वि०

गंभारि, थोर शिवणीचावृक्ष.

गंभीर, सारवकंड १ शिरीषवृक्ष २ लघुईड निंबू ३ कमळ ४ महाळुंग ५

गंभीरक, फांगळा.

गंभीरज्वर, अंतवेगवानज्वर.

गंभीरदृष्टि, दृष्टिरोग.

गंभीरपाक, अंतःपाक.

गंभीरसलिल, आडखोलाचे पाणी.

गंभीरा, उचकी.

ग्रथित, बांधलेला.

ग्रसन, भक्षण १ हरणकरणें २

ग्रासिष्णु, भक्षणारा.

ग्रस्त, ग्रासिलें.

ग्रह, घेणें १ सूर्यादिग्रह २ हेतु ३ विरोध ४ दमा ५

ग्रहघ्न, घ्नी, श्वेतशिरस.

ग्रहण, डोळे १ कर्मेद्रियें २ सत्कार ३ सूर्यचंद्राचें ग्रहण ४ नाद ५ अनुमोदन ६

ग्रहणी, संग्रहणी.

ग्रहणीरुक, संग्रहणी.

ग्रहणीहर, लवंग.

ग्रहनाश, सातवीण.

ग्रहनेमि, चंद्र.

ग्रहपुष, सूर्य.

ग्रहयालु, घेणारा.

ग्रहागम, भूतोन्माद.

ग्रहापहा, गोरोचन.
ग्रहामय, ग्रहपीडा.
ग्रहाशिन्, सातवीण.
ग्राम, गांव.
ग्रामकंद, स्थूलकंद.
ग्रामक्रोड, गांवडुकर.
ग्रामकोल, गांवडुकर.
ग्रामजा, लघु घेवडा.
ग्रामणी, नापित १ श्रेष्ठ २ नीली ३ वेश्या ४
ग्राममद्गुरिका, मत्स्य वि० ग्रामयुद्ध.
ग्राममृग, कुतरा.
ग्रामसंकर, गांवमोरी.
ग्रामसूकर गांवडुकर.
ग्रामहासक, भगिनी पति.
ग्रामांत, गावाची सीमा.
ग्रामिणी, नीली १ पालक भाजी २
ग्रामीण, गांवडुकर १ कुत्रा २ कावळा ३
ग्रामीणा, नीली वृक्ष.
ग्रामीय, गांवकरी.
ग्राम्य, गांवडुकर १ गांवठी भाषा २
ग्राम्यकर्कटी, कोहोळा १ पांढरा भोपळा २
ग्राम्यकुंकुम, कुसुंभ.
ग्राम्यकोशातकी, मोठी घोसाळी.
ग्राम्यक्रोड, गांवडुकर.
ग्राम्यधर्म, मैथुन.
ग्राम्यमृग, जे गावांत राहणारे ते १ छाग २
मेष ३ वृष ४ आदि ५
ग्राम्यवल्लभा, पालक भाजी.
ग्राम्यसूकर, गांवडुकर.
ग्राम्या, तुलसी १ लघु नीली २ लघु घेवडा ३
मुगवारवा ४
ग्राम्याश्व, गाढव.
ग्राम्योदक, गावांतील पाणी.
ग्रावन्, लघु पाषाण १ पर्वत २ मेघ ३ कठीण ४
ग्रास, घांस
ग्राह, सुसेर १ मोठा मत्स्य २ स्वीकार ३
ग्राहक, कुरडु १ ससाणा २
ग्राहिऔषधनि, जीं औषधें अग्नि प्रदीप्त करितात व आमादिकांचें पचन करितात व उष्णवीर्य आहेत ह्मणोन जलस्वरूप जे कफादिदोष व धातु व मळ यांचें शोषण करितात तीं जशी सुंठ १ जिरें २ व गजपिंपळी ३
ग्राहिणी, श्वेत लाजाळू १ लघु धमासा २ चोरपड ३ जवस ४
ग्राहिन, कवीठ १ रक्तकापशी २ तुरट ३ ग्रहण करणारा ४
ग्राहिफल, कवीठ.
ग्राह्य, घेण्यास योग्य.
ग्रीवा, मान १ गळा २
ग्रीष्म, ग्रीष्म ऋतु १ उष्णता २
ग्रीष्मकर्कटी, टकांकडी.
ग्रीष्मका, नेवाळी.
ग्रीष्मपुष्पी, करवीरणी.
ग्रीष्मभवा, बटमोगरा.
ग्रीष्मा, लोध्र १ नेवाळी २ बटमोगरा ३
ग्रीष्मोद्भवा, नेवाळी.
ग्रैवेय, कंठभूषण.
ग्रैष्मिका, नेवाळी.
ग्रैष्मी, नेवाळी.
ग्रंथ, गांठदेणें १ द्रव्य २ पुस्तक ३
ग्रंथि, गंथिरोग १ पायांचे पोंटे २ भद्रमोथ ३ पिंपळमूळ ४ वेळूचीगांठ ५ हिताळी ६ आर्तवदोष ७ ग्रंथिपर्णी ८ वक्रपणा ९
ग्रंथिक, जोसी १ कारवी वृक्ष २ पिंपळीचें मूळ ३ गुगुळ ४ गठोना ५
ग्रंथिका, गठोनाझाड १ वेखंड २
ग्रंथिलक, शुक्ररोग १ डोळ्यांचे श्वेत बुबुळावरचे रोग २
ग्रंथिदला, गठोना १ मालाकंद २
ग्रंथिदूर्वा वेलीदूर्वा.
ग्रंथिनी, केळ.
ग्रंथिपत्र, गठोना.
ग्रंथिपर्ण, थुणेरगवत १ वेलतुर २ गठोना ३

ग्रंथिपर्णी, गंडरदूर्वा १ गठोना २

ग्रंथिफल, गेळ १ कविठ २ पडवास ३ क्षुद्र फणस ४

ग्रंथिभा, हाडसंधी.

ग्रंथिमत्फल, क्षुद्र फणस.

ग्रंथिमान्, हाडसंधी.

ग्रंथिमूल, तालमूल १ लसूण. २

ग्रंथिमूला, वेलीदूर्वा.

ग्रंथिल, हितावली १ पिंपळमूळ २ नेवती ३ गठोना ४ कारवी ५ गोखरूं ६ बेलवृक्ष ७ श्वेतराजाळूं ८ वेहेकळ ९ आलें १० तांदूळजा ११ हांशावृक्ष १२ शुक्रदोषरोग १३

ग्रंथिला, वेलीदुर्वा १ भद्रमोथ २ गंडरदर्वा ३

ग्रंथिर्बाहिन्, ग्रंथिपर्ण शब्दपाहा.

ग्रंथिसंवृना, नलुका.

ग्रंथीक, ग्रंथिक शब्दपाहा.

ग्लस्त, भक्षित.

ग्लह, पण १ अक्षक्रीडा २

ग्लान, रोगी.

ग्लानि, मूर्छाभेद १ रोग २

ग्लास्नु, पीडित.

ग्लौ, चंद्रमा १ कापूर २

घ

घ, मेघशब्द १ घंटा २

घट, धावडा १ कुंभ २ हत्तीचेगंडस्थल ३ कुंभराशि ४

घटक, जाचेफूल दिसत नाहीं तो औदुंबरादिवृक्ष १ मध्यस्थ २

घटन, प्रयत्न १ मिश्रीकरण.

घटा, गोडमहाळुंग १ समुदाय २ प्रयत्न ३

घटाभिधा, वाटोळा मोठा दुधभोपळा.

घटालाबु, वाटोळा मोठादुधभोपळा.

घटिका, घोंटा १ एकघटका २ मुहूर्तमान ३

घटिकार्थक, घड्याळ वाजविणारा.

घटिकालवण, बिडलोण.

घटिंधम, कुंभार.

घट्ट, दगडाचा नदीतिरी घाट.

घन, नागरमोथ १ अभ्रक २ मेघ ३ भद्रमोथ ४ दालचिनी ५ शरीर ६ कफ ७ काळोक ८ गूळ ९ लोखंड १० कथील ११ मलक १२ चीक म० प्रथमदिवसाचें दूध १३ निबीड १४ साल १५ दृढ १६

घनकफ, गार.

घनच्छद, लघुतालीस पत्र १ शेगवा २

घनज्वाला, वीज.

घनताल, चातक.

घनतोल, चातक.

घनत्वक, श्वेतलोध्र.

घनद्रुम, हाशावृक्ष.

घननाभि, धूर.

घनपल्लव, शेवगा.

घनपांषड, मोर.

घनप्रभ, राजावर्त.

घनप्रिया, नदीजांबूळ.

घनफल, कलिंगड १ हाशावृक्ष.

घनफेनिला, लघुकावळी.

घनमूला, क्षीमोरवेलीचा भेद.

घनरव, मोर.

घनरस, पाणी १ कापूर २ कषाय ३

घनरूपा, खडीसाकर.

घनवल्लिका, अमृतवल्ली १ वीज २

घनवल्ली, अमृत वल्ली,

घनवास कोहोळा.

घनशृंगी, मेंढशिंगी,

घनसंज्ञ। नागरमोथ.

घनसार, कापूर १ पाणी २ चंदन ३

घनस्कंदा, हरपररेवडी.

घनस्कंध, लाल रानआंबा १ हरपररेवडी २

घनस्वन, तांदुळजा.

घना, रानउडीद १ ईश्वरी म० रुद्रजटा २

घनाकर, वर्षाऋतु.

घनाग्रसह, उत्तमकांसें.

घनोपल, गार.
घर्घट, मत्स्य वि०
घर्घर, घुबड १ शब्द २ हास्य ३ तृणाग्नि ४
घनाघन, टोणगा १ मत्तहत्ती २ मेघ ३ इंद्र ४
घनाघना, कावळी.
घनात्यय, शरदृतु.
घनामय, खजूर.
घनामल, पुनर्नवा १ चंदनबटवा २
घनाराव, चातकपक्षी.
घनीकृत, घट्टकेलेला.
घनोद्भव, लोहकीट.
घर्घरवाक्यता, कफरोग.
घर्घा, कीट वि०
घर्म, घाम १ ग्रीष्मऋतु २ ऊन ३
घर्मचर्चिका, घामोळें.
घर्मज, जवादी कस्तुरी.
घर्मपयस, उष्णोदक.
घर्मांत, वर्षाऋतु.
घर्मांबु, घाम.
घर्षण, घांसणें.
घर्षणाल, मुसळ.
घर्षणी, हळद १ पिसोळा २
घर्षित, घासलेला.
घसि, अन्न.
घस्मर, भक्षक.
घस्र, दिवस १ केशर २ दुःख देणारा ३
घाटा, मानेचा पृष्ठ भाग.
घांटिक, धोत्या १ पुजारी २
घात, वध १ जखम करणें २
घातकृच्छ्र, मूत्रकृच्छ्र रोग.
घातपक्षिन्, ससाणा.
घातुक, हिंसक १ क्रूर २
घार, प्रोक्षण.
घासिक, घारगा.
घास, गवत.
घु, नासिका.
घुघुकृत्, कपोत भस्मांग पक्षी १ कबूतर २
घुघुलारव, पारवा.
घुट, घोंटा.
घुंटा, लघु बोर.
घुंटिक, पायांचे घोटे.
घुटिका, घोंटा.
घुंड, भ्रमर.
घुण, भ्रमर.
घुणप्रिया, काळें अति विष १ लघुदंती २
घुणवल्लभा, काळें अति विष.
घुणा, काळें अति विष.
घुमघुमाकार, थोर घोंघेरा.
घुमघुमारव, थोर घोंघेरा.
घुर्घुर, भ्रमर १ शब्द वि० २
घुषित, प्रख्यात.
घुसृण, केशर.
घूक, घुबड.
घूकावास, साहोडा वृ० सागाचा भेद.
घूर्णन, घोरणें १ लोळणें २
घृणा, दया १ निंदा २
घृणावास, कोहोळा.
घृणि, रानडुकर १ किरण २ पाणी ३ सूर्य ४
घृत, तूप १ विशेष धूप २ पाणी ३ प्रोक्षित ४ प्रकाशित ५
घृतका, पिठवण.
घृतकुमारी, कोरफड.
घृतपर्णक, चोपडा करंज.
घृतपशु, तूप.
घृतपूर, घिवर १ गुरोळी २ चोपडा करंज ३
घृतपूर्णकरंज, चोपडा करंज १ ग्योली. हिं०
घृतमंड, तुपावरली साय १ भात २
घृतमंडलिका, रक्त लाजाळू.
घृतमंडा, रक्त लाजाळु १ कावळी २
घृतवर, हलवा.
घृतहेतु, लोणी.
घृता, कावळी.
घृताची, एलची १ स्वर्गांगना २
घृताचीसंभवा, एलदोडे.

घृताव्ह, वृक धूप.
घृतेली, झुरळ.
घृतोदंक, बुधला.
घृष्ट, सद्योव्रण १ थोर गहूं २ घांसेत ३
घृष्टि, डुकर १ डुकर कंद २ स्पर्धा ३ घर्षण ४
घृष्टिला, पिठवण.
घृष्वि, रानडुकर.
घोट, क, घोडा.
घोटकारि, म्हैस.
घोटगल, लघु कसई.
घोंटा, गेळ १ लघु बोर २ नागबला ३ सुपारी ४ मदन ५ साग ६
घोंटाफल, सुपारी.
घोटिका, घोडी.
घोटी, लघु बोर १ बांबेटी २ घोटी ३ गुलघोंटी ४ सुतवी प्रा०
घोणक, घोनस सर्प.
घोणसा, घोणस वेल १ घोणसकांडे २
घोणा, नाक १ नाक शिंकणी २
घोणांतभेदन, रानडुकर.
घोणिन्, रानडुकर.
घोनस, घोणस सर्प.
घोर, विष १ भयानक २ शिव ३
घोरकुष्ठहा, हितावली.
घोरदर्शन, तरस १ घुबड २ भयंकर ३
घोरपुष्प, कासे.
घोरप्रदा, घोरपड.
घोररासन, लांडगा.
घोरवासन, आसवल.
घोरा, देवडंगरी.
घोल, ताक १ उदकरहीत घुसळून करावें तें २ मट्ठा ३
घोलवटक, घोलवडा.
घोलि, घोळ.
घोलिकलंबु, घोळ.
घोलिका, घोळ १ मळे घोळ २
घोष, कांसें १ नाद २ घोसाळी३ पडवळ४ गवळ्याचें घर ५ दोडकी ६
घोषका, घोंसाळीं १ कडु दोडकी २
घोषपुष्प, कांसें.
घोषयित्नु, कोकीळ.
घोषवती, बडीशोप १ वीणा २
घोषा, कांकडशिंगी१ बडिशोप२ वावडिंग३
घोषित, सुसर.
घोषिल, रानडुकर.
घंट, साबारें.
घंटा, क. अतिबला १ थोर ताग २ मोखा वृक्ष३ नागबला४ कडु दोडका५ घांट६
घंटापथ, राजमार्ग.
घंटापाटली, मोखा वृक्ष.
घंटाबीज, जेपाळ १ ताग २
घंटारवा, लघु ताग.
घंटाल, गेळ.
घंटालिका, गोड महाळुंग.
घंटाली, कडु दोडकी.
घंटाशीला, थोर ताग.
घंटिका, लांक १ पडजीभ २ गळघंटिका रोग ३ गळघांटी ४ पायाचे घोंटे ५
घंटु, हस्तिकंठभूषण १ उष्णता २
घंड, मधुमक्षिका.
घ्रांन, नाक.
घ्राण, नाक १ सुवास २
घ्राणतर्पण, सुगंध १ सुगंधि पदार्थ २
घ्राणदुःखदा, नासारोग १ नाक शिंकणी २
घ्राणपाक, नासारोग.
घ्राणेंद्रिय, नाक.

च

च, कासव १ सूर्य २ चंद्र ३ शिव ४ खल ५ चोर ६ हेतु ७ निश्चय ८
चकासित, शोभित.
चकोर, क, लाल डोळ्याचा विष सूचक पक्षी १ चकोरपक्षी २
चक्र, तगर १ कांजीभेद २ मसुरा ३ लाल-

कुळीथ ४ चक्रवाकपक्षी ५ कपट ६ चाक ७ दंभ ८ समूह ९ आयुध १०
चक्रकर, स्थलचक्रवाकपक्षी.
चक्रकारक, व्याघ्रनख.
चक्रकुल्या, काळी तुळस.
चक्रगज, टाकळा.
चक्रगुच्छ, अशोकवृक्ष.
चक्रगुल्म, उंट.
चक्रदंती, जेपाळ.
चक्रदंष्ट्र, रानडुकर.
चक्रधर, सर्प १ विष्णु २
चक्रनख, वाघनख.
चक्रनामन, माक्षिक.
चक्रनायक, व्याघ्रनख.
चक्रपघाट, टाकळा.
चक्रपर्णा, काळीतुळस.
चक्रपर्णी, काळीतुळस.
चक्रपाद, हत्ती १ रथ २
चक्रबंधना, रानमोगरी.
चक्रबांधव, सूर्य.
चक्रवाला, अंबाडी.
चक्रभेदनी, रात्र.
चक्रमंडलिन, सर्पांत एक जाती आहे.
चक्रमर्दक, टाकळा.
चक्रमीलक, मठ.
चक्रमुख, डुकर.
चक्ररथ, चक्रवाकपक्षी.
चक्ररेणुका, लालकणेर.
चक्रल, लालकुळीथ.
चक्रलक्षणा, गुळवेळ.
चक्रलक्षणिका, गुळवेळ.
चक्रला, नागरमोथा.
चक्रवर्ति, चाकवत.
चक्रवर्तिनी, पापर्डी १ लाख २ जटामांसी ३ चाकवत ४ अळिता.
चक्रवल्लरी, फडीचें निवडुंग.
चक्रवाक, चक्रवाकपक्षी.
चक्रश्रेणी, मेढशिंगी.
चक्रसंज्ञ, कथील.
चक्रा, कांकडशिंगी
चक्रांका, सुदर्शना १ तानीचावेल २ गुडुचिका ३ नागरमोथ ४
चक्राकार, तारकेणी.
चक्रांकी, हंसस्त्री.
चक्रांग, हंसपक्षी.
चक्रांगा, कटुकी.
चक्रांगी, कुटकी १ मंजिष्ठ २ हंसीपक्षीण ३ चाकवत ४
चक्राधिवासिन, नारंग.
चक्राल्हु, अतिथोर रसाळ आंबा.
चक्राह्व, चक्रवाकपक्षी १ टाकळा २
चक्रिक, लालकुळीथ.
चक्रिका, भतगुंजा १ रानकापशी २ गुडघे ३ टाकळा ४
चक्रिन, वाघनख १ टाकळा २ तिवस ३ खर ४ सर्प ५ दालचिनी. ६
चक्रिपर्णी, भतनुळस १ सर्प २ चक्रवाकपक्षी ३
चक्रीवान, गाढव १ चक्रवाकपक्षी २
चक्रेट्रक, देवशिरसीवृक्ष.
चक्रेश्वरी, वत्सनालिका.
चक्रान्ध, कुकुटपादी.
चचंडी, पडवळ.
चचेडा, लता वि०
चटक, का, चिमणा १ काळी चिमणी २ अतिसूक्ष्मचिमण्या ३ चिमण्या ४ पिंपळमूळ ५
चटकी, रक्तगुंजा.
चटकाशिरस, पिंपळमूळ.
चटिका, पिंपळमूळ १ चिमणी २
चटी, चिमणी.
चाटुका, जळू.
चटु, पोट प्रीतियुक्तमिथ्याभाषण.
चटुल, सुंदर १ अस्थिर २
चण, क, हरभरे.

चणकलोणी, आंब हरभऱ्यांची.
चणका, जवस.
चणकाम्ल, आंब हरभऱ्यांची.
चणक्य, वाटाणे.
चणपत्रक, रुदंती १ गोखरूं २
चणपत्रिन्, रुदंती.
चणभोजी, घोडा.
चणिका, वर्णयागवत.
चतु:, अ० चाळरवेळ याअर्थी.
चतु: खंड, भेंडे.
चतु: पर्णिन्, चुका.
चतु: पत्र, कुरडु १ चंडालकंद २
चतु: पत्रिन, कुरडु १ क्षुद्र पाषाणभेद २
चतु:पुटोदरा, पीतकणेर.
चतु:पुंड्, भेंड.
चतु:फला, नागवला.
चतु:सम, चंदन १ अगरु २ कस्तूरी ३ कुंकुम ४
चतुर, बुद्धिमान् १ हरण २ कावळा ३ गजशाळा ४ गालउशी ५
चतुरंग, तेरडा.
चतुरंगुल, थोरवहवा.
चतुरस्र, चारकोण १ चारकोनाचा २
चतुरानन, ब्रह्मदेव.
चतुराम्ल, आम्लवेतस १ आमसोल २जंबीरनिंबू ३ कागदीनिंबू ४ कविठ १ दाडिम २ वृक्षाम्ल ३ तिंतिडिफल ४ कोल १ वृक्षाम्ल २ दाडिम ३ वेतस ४
चतुरूर्ध्वपात, शरभ.
चतुरूषण, सुंठ १ मिरी २ पिंपळी ३ पिंपळमूळ ४
चतुर्, चार.
चतुर्गति, कांसव.
चतुर्गुण, चौपट.
चतुर्थ, चवथा.
चतुर्थपद्य, शूद्र.
चतुर्थांश, चवथाई.
चतुर्थिका, एकपलमान.
चतुर्दंत, ऐरावत.
चतुर्दल, कुरडु.
चतुर्दश, चवदा.
चतुर्दशांग, दशमूल १ किराईत २ सुंठ ३ मुस्ता ४ गुळवेल ५
चतुर्दशी, श्वेतनिर्गुंडी.
चतुर्दंष्ट्रा, श्वदंष्ट्रा.
चतुर्धारी, चौधारी कांडवेल.
चतुर्बीज, मेथी १ रानमेथी २ काळेजिरे ३ ओवा ४
चतुर्भंगा, श्वेतवरधारा.
चतुर्भद्र. मुस्ता १ अतिविष २ गुळवेल ३ सुंठ ४ धर्म १ अर्थ २ काम ३ मोक्ष ४
चतुर्मुख, पाऱ्याचें रसायण १ ब्रह्मदेव २
चतुर्युग, चारयुगें १ कलियुग २
चतुर्वर्ण, तेरडा १ च्यार जाती ब्राह्मणादि २
चतुर्विधअन्न, भोज्य म्ह० ओदनादि १ पेय म्ह० दुग्धादि २ चोष्य म्ह० पक्काम्रफलादि ३ लेह्य म्ह० शिखरादि ४
चतुश्छद, स्त्री. चुका १ काकडे २
चतु:षष्ठि, ऋग्वेद १ चौसष्टकला २ संख्यावि० ४
चतुष्पदा, भेंड.
चतुष्पाद, वैद्य १ द्रव्य २ सेवकजन ३ रोगीयाचे औषध देण्याविषयीं अनुकूल्य.
चत्वर, अंगण.
चत्वाल, अग्निकुंड १ गर्भाशय २ दर्भभेद ३
चनस, अन्न.
चपट, प्रसारितहस्त.
चपल, पारा १ गठोना २ जस्ताचाभेद ३ चपलधातु ४ बोकड ५ हरण ६ पाषाण ७ चंचल ८ मत्स्य वि०
चपलनाशय, अजीर्ण.
चपललोचना, स्त्री.
चपला, पिंपळी १ मद्य २ गृहमक्षिका ३ जिव्हा ४ वीज ५ वेश्या ६ लक्ष्मी ७

चपलामूल, पिंपळमूळ.
चपेट, हाताचा तळवा.
चपेटाघात, चपडाकमारणें.
चमट, चोरगहूं.
चमत्कार, आघाडा १ उत्साह २
चमर, मृगवि० १ चवरी २ पिशाच्य ३
चमरपुच्छ, खोकड.
चमरिक, रक्तकांचन १ कोरळ २
चमरीमर, कोरळ.
चमस, यज्ञपात्रवि० १ औषधिवि० २
चमसी, उडदांचीरोटी.
चमूरु, हरिण.
चय, स्वस्थानीं रोगाची वृद्धि १ विष्ठा २ समूह ४
चर, कवडी १ खंजरीट २ गमनकरणारा ३ अक्षक्रीडा ४ भ्रमणकरणें ५
चरट, खंजरीट.
चरण, पाय १ पाऊल २ मूळ ३
चरणक, तिलगिरसि.
चरणायुध, कोंबडें.
चरणिपत्रिका, लघुमुंगुसवेल.
चरप्रिय, मिरी.
चरम, अन्त्य १ पाश्चात्य २
चराचर, कवडी १ पृथ्वी २ आकाश स्वर्ग ४ स्थावरजंगम ५
चरि, चतुष्पाद.
चरु, भात १ पात्रवि० २
चरुव्रण, रोटी.
चर्चरी, उत्साह १ कुरळकेश २ कर्णा ३
चर्चरीक, शाकवि० १ केशविन्यास २
चर्चा, उटणें १ पार्वती २
चर्भट, काकडी.
चर्म, त्वचा १ मसुरा २ ढाल ३ कानडें ४
चर्मकंटक, पित्तपापडा.
चर्मकषा, रोहिणी १ सातला २ शिकेकाई ३
चर्मकसा, शिकेकाई.
चर्मकारक, पेंढ १ भूतगोळ २
चर्मकारालुक, डुकरकंद.
चर्मकारी, शिकेकाई.
चर्मकील, मुळव्याध १ चामखीळ २
चर्मघटिका, जळू.
चर्मचटका, वाघूळ.
चर्मचित्रक, श्वेतकुष्ठ.
चर्मज, जोडा १ अंगावरीलकेश २ रक्तधातु ३
चर्मटी, जळू.
चर्मण्वती, नदी १ केळ २
चर्मतरंग, चामखील.
चर्मदूषिका, खरूज १ कुष्ठरोग २
चर्मद्रुम, भूर्जपत्रवृक्ष.
चर्मन, वृक्षत्वचा १ कानडें २ ढाल ३
चर्मपत्रा, वाघूळ.
चर्मपादुका, जोडा.
चर्मबंधन, मिरी.
चर्मबिंदुका, शीत १ पित्त २ व उदर्द्र कोठरोग ३
चर्मरंगा, तरवड १ सोनामुखी २
चर्मवृक्ष, भूर्जपत्र.
चर्मव्रण, त्वग्रोग.
चर्मसंभवा, एलदोडे.
चर्मसा, जळू.
चर्मसार, शरीरांतील रसधातु.
चर्मसाह्वा, सातला.
चर्मानुरंजन, हिंगूळ.
चर्माभ, रसधातु.
चर्मारक, शुभ्रवर्णाहिंगूळ.
चर्माह्वय, पित्तपापडा.
चर्मिन, भूर्जपत्र १ चामखील २
चर्वण, भजित चणकादि पदार्थ दातांनें चावणें तें.
चर्वित, भक्षिलें.
चर्वितपात्र, पिकदाणी.
चर्व्य, अन्न.
चर्षणि, मनुष्य.

चल, नखला १ वायुरोग २ सोनचांफा ३ बोकड ४ चंचल ५

चलक, नखला.

चलघ्नी, स्पृका.

चलचंचु, चकोरपक्षी.

चलत्पूर्णिमा, मत्स्य वि०

चलदंग, मत्स्य वि०

चलदल, पिंपळ.

चलद्रुम, लघुगोखरू.

चलद्विष, कोकीळ.

चलन, कांपणें १ पाय २ हरिण ३ गमन ४

चलपत्र, पिंपळ.

चलपुच्छ, खंजरीट पक्षी.

चलस, आंबोति.

चलसंधी, गुडघा इ०

चला, वीज १ लक्ष्मी २ ऊद ३

चलाचल, कावळा.

चलातंक, वातरोग.

चलापह, वायवर्णी १ लाल कुळीथ २

चलु, चुळकाभर पाणी.

चवर, चवरवैल १ ज्याचे पुच्छाची चवरी होते तो २

चवल, चवळ्या.

चवि, वी, पिंपळीवेल.

चविक, चवक.

चविका, चवक १ ग[illegible]पिंपळी २ गजपिंपळीचें मूळ ३

च[illegible]काशिर, पिंपळमूळ.

चव्य, क, चवक १ गजपिंपळी २ गजपिंपळीचें मूळ ३ कापूस ४ गुंजा ५

चव्यजा, गजपिंपळी.

चव्यफली, गजपिंपळी.

चव्या, रक्तकापशी १ वेखंड २ पिंपळी ३ चवक ४

चषक, मद्यपानपात्र १ मद्यवि० २ मधुवि० ३

चषति, जीर्णत्व.

चक्षण, भाषण १ अवदाणिणें २

चक्षस, बृहस्पति १ ज्ञानोपदेष्टा २

चक्षुःश्रवस, नाग १ सर्प २

चक्षुष्य, निर्मळीबीज १ मेढशिंगी २ कलखापरी ३ काळाशेगवा ४ पुंडरीकवृक्ष ५ निळासुरमा ६ कमळ ७

चक्षुष्या, मेढशिंगी १ रानकुळीथ २ लघुमेढशिंगी ३ हिरा ४ निळासुरमा ५

चक्षुस, डोळे.

चांग, दंततेज.

चांगेरी, चुका.

चांगेरीसदृशपत्र, कुरडू.

चाचालि, चपल.

चाट, विश्वासघातो.

चाटकैर, गनांचमण्याचीं पिलें.

चाटु, स्पष्टभाषण १ मिथ्यास्तुति २

चाटुकर्ता, पारवा.

चाटुक्ति, सेवा १ गोडबोलणें २

चाणाक्य, थोरमुळा.

चातक, कुतो १ चातकपक्षी २

चातकानंद, न. वर्षाऋतु.

चातुर, बुद्धिमान १ सारथी २

चातुर्जात, दालचिनी १ तमालपत्र २ एलची ३ नागकेशर ४

चातुर्थ, क. चवथा.

चातुर्बीज, मेथी १ यवानिका २ रानमेथी ३ गाहाळजिरें ४

चातुर्भद्र, सुंठ १ अतिविष २ मुस्ता ३ गुळवेल ४

चांद्र, रुपे १ चंद्रकांत २ शुक्लपक्ष ३ चांद्रमास ४ चांद्रायण ५

चाद्रक, आलें.

चांद्रायण, प्रायश्चित्त वि०

चांद्री, श्वेतरिंगणी १ चांदिणें २

चाप, धनुष्य.

चापवट, चारोळी.

चांपिला, नदी.

चांपेय, नागकेशर १ सोनचांफा २ कमळ-

केशर ३ नागचांफा ४

चामर गठोन १ चवरी २

चमरपुष्प, सुपारी १ कासतृण २ आम्रवृक्ष ३

चमरिन्, घोडा.

चामीकर सोनें.

चार, क, चारोळी १ गमन २ गुप्तसेवक ३ वेडी ४ बंदिशाला ५ विनाति ६.

चारटिका, लघुनीर्ली.

चारटी, स्थलकमळिणी १ भटोरा २ ग्रंथिपर्णी ३ लघुनीर्ली ४

चारण, नट १ स्तुतिपाठक २ कथक ३

चारणी, स्थलपद्मिनी १ करवीरणी २

चारवायु, मंदसुगंध शीतल वायु.

चारिका, इंद्रगोप कीटक १ अरल २

चारित्रा, चिंच.

चारिल, शशमारी.

चारिन, इंद्रगोप.

चारिवाक, अजशृंगी.

चारु, पद्मकाष्ट १ शालवृक्ष २ केशर ३ सुंदर ४

चारुक, चंदन १ शरबीज २

चारुकर, चितळ.

चारुकेशा, लघु रानशेवंती.

चारुकेसरा, काटेशेवंती १ लघु रानशेवंती २

चारुतनु चितळ.

चारुदर्शन, पिंपरी १ रोहि २

चारुदर्शना, स्त्री.

चारुदारु, पिंपरी.

चारुधामन , आंबेहळद.

चरुपत्रिका, वाकुची १ ब्राम्ही २

चारुपत्री, ब्राम्ही.

चारुपर्णी, चांदवेल.

चारुफल, लघुंद्राक्ष.

चारुफला, काळेद्राक्ष.

चारुमोदा, पीतजुई.

चारुयूथी, लघु भानजुई.

चारुरत्न, सोनें.

चारुलोचन, हरण.

चारुवर्तिनी, अळिता.

चारुवृक्ष, पिंपरी.

चारुशिला, रत्न.

चार्वी, सुंदरस्त्री १ ज्ञान २ बुद्धि ३ चांदिणें ४ प्रकाश ५

चाल, चाष.

चालन, पिन १ चाळणी २

चाष, नासपक्षी.

चास, चाष १ ऊंस २

चिकित्सक, वैद्य.

चिकित्सा, रुकप्रतिक्रिया १ रोगप्रतीकार अः रोगावर उपचार करणें ती २

चिकित्सित, उपचार केलेला १ रोगप्रतीकार २

चिकिल, चिखल.

चिकुर, केश १ सर्प २ चिचुंद्री ३ पर्वत ४

चिकूर, केश.

चिकुल, लघुदंती.

चिक्क, सुपारी १ चिचुंद्री २ उंदीर ३

चिक्कण, चीक १ चिकणीसुपारी २ विशेषधूप ३ पोफळीचें झाड ४ स्निग्ध ५

चिक्कणा, णी, चिकणीसुपारी १ उत्तम गाय २

चिक्कस, यवपिष्ट १ यज्ञपात्र ३

चिक्का, सुपारी.

चिक्कणा, सुपारी १ उत्तमगाय २

चिगेट, झिंगामत्स्य वि०

चिचरीक, मोठा चोपेरा.

चिचा, चिंच १ आमलि गु०

चिचाम्ल, सार १ चुका २

चिंचासार, सार.

चिचिका, चिंच.

चिंचिंड, गोडपडवळ १ कृष्णाभोपळा २

चिचिंडिका, गोडपडवळ.

चिचुका, चिचोडी.

चिचुकी, चंचु.

चिस्फोट, क, कचरा.

चितिका, आरामशीतला.
चिडा, चिडादेवदार.
चित्, ज्ञान.
चित्त, मन.
चिंतन, स्मरण.
चित्तभ्रम, संनिपात.
चिंता, चिंता १ विचार २
चिति, एकत्रकरणें १ प्रेतशय्या २
चितिका, कमरेची सांखळी.
चिंतिडी, चिंच.
चित्र, श्वेतएरंड १ कालिंगड २ आशोक ३ चितळ ४ गांजिणी वटेरपक्षी ५ लावापक्षी ६ चिता ७ चित्रक ८ विचित्रवर्ण ९
चित्रक, चित्रक १ श्वेतएरंड २ चिता ३ तितिरपक्षी ४ चित्र ५ छाल ६ मुचकुंदवृक्ष ७ चंदनतिलक ८
चित्रकंटक, गोखरू.
चित्रकंठ, सारसपक्षी १ पारवा २
चित्रकंधर, रुखोडापक्षी.
चित्रकांडाली, घोणसवेल.
चित्रकजीवी, जीवक.
चित्रकाय, चिता १ व्याघ्र २
चित्रकुला, लघुदंती.
चित्रकृत्, तिवसवृक्ष.
चित्रगंध, हरताल.
चित्रगंधा, शेरणी.
चित्रग्रीव, सारसपक्षी.
चित्रट, कथील.
चित्रतंडुल, **ला**, वावडिंग.
चित्रतनु, लावापक्षी.
चित्रत्वक्, भूर्जपत्र.
चित्रदंड, **क**, खागरान सुरण १ खारासुरण २ कापशी ३
चित्रदेवी, थोर कांवडळ.
चित्रदेह, लावापक्षी.
चित्रनेत्रा, साळुंखी.
चित्रपत्र, भूर्जपत्र.
चित्रपत्रक, मोर.
चित्रपत्रका, झरस.
चित्रपत्रिका, कुंभा १ शेतवड २ पिठवण ३
चित्रपत्री, जळपिंपळी १ रक्तचील २ पीठवण ३
चित्रपर्णिका, पिठवण.
चित्रपर्णी, पिठवण १ कानफोडी २
चित्रपक्ष, तित्तरपक्षी १ वनकोंबडा २
चित्रपाठी, **ली**, चित्रक.
चित्रपादा, साळुंखी.
चित्रपिच्छ, **क**, मोर.
चित्रपुष्पिका, झरसी.
चित्रपुंखी, आंबाडी.
चित्रपृष्ठ, चटक.
चित्रप्रिया, हरताल.
चित्रफल, कलिंगड १ गोडशेंदा २ मत्स्य वि० ३
चित्रफला, मोठें कावडळ १ शिवलिंगी २ लघु कांवडळ ३ वांगी ४ कडुशेंदणी ५ [illegible]गणी ६ गोडशेंदा ७ रानतोंडी ८ पडवळ ९ कांकडी १०
चित्रबीज, रक्तएरंड.
चित्रबीजा, वावडिंग.
चित्रभानु, चित्रक १ विववा २ अग्नि ३ सूर्य ४ रुई ५
चित्रभेषज, काळा उंबर १ बोखाडा २
चित्रमृग, चितळ.
चित्रयोधिन, अर्जुनमादडा १ लावा पक्षी २
चित्ररंजक, कथील.
चित्ररथ, गंधर्व १ सूर्य २
चित्रल, चितळ.
चित्रलता, मंजिष्ठ.
चित्रला, गोरखचिंच १ मोहरी २
चित्रवदाल, मत्स्य वि०
चित्रवर्तिनी, रेणुकबीज.
चित्रवल्लिक, कलिंगड.
चित्रवल्ली, गोडशेंदा १ थोर कांवडळ २
चित्रव्याघ्र, चिता.
चित्रशोक, अशोक.

चित्रसारा, हरताळ.
चित्रक्षुपा, शेवतड.
चित्रा, मंजिष्ठ १ सुतश्रेणी २ गंडदूर्वा ३ मोठी व लहान उंदीरकानी ४ दृष्य ५ गोडी शेंदणी ६ गवाक्षी ७ उंदीरमारी ८ कालिंग ९ लघु कांवडळ १० विशाला ११ दंती १२ लघु दंती १३ बृहद्दंती १४ कांवडळ १५ नक्षत्र १६
चित्रांग, चित्रक १ रक्तचित्रक २ चित्र-वर्ण सर्प ३ हिंगूळ ४ हरताळ ५ म्लेंछ ६ ताल ७ विंचू ८ मांजर ९ चितळ १०
चित्रांगा घोणसवेल.
चित्रांगी, मंजिष्ठ १ गोम २
चित्राटीर, चंद्र.
चित्रान्न, खिचडी.
चित्रायस, पोलाद.
चित्रिक, चैत्रमास.
चित्रेश, चंद्र.
चिन्न, धान्य वि०
चिपिट, क, पोहे.
चिपिटा, गनकुळिथ १ लघु गोंधळ २ थोर घेवडा ३
चिप्पट, कर्थाल.
चिप्य, क्षुद्र रोग.
चिबुक, मुचकुंद १ राजणीचा भेद २
चिर्भाट, कमळाक्ष.
चिमि, क, महामत्स्य १ पोपट २ वृक्ष ३
चिर, सोनें.
चिरजीवक, आसाणा.
चिरंजीविन, सांवरी १ कावळा २ जीवक ३ विष्णु ४
चिरजीविनी, सांवरी.
चिरंटी, प्रौढ स्त्री.
चिरणिद्विष, सागरगोटी.
चिरंतन, पुष्करमूळ १ पुरातन २
चिरतिक्त, किराईत.
चिरतिक्ता रानतौशी काकडी.
चिरपर्ण, थोर राळेचा वृक्ष १ सुर पर्णी २
चिरपत्रक, लघु राळेचा वृक्ष.
चिरपत्रा, भुयजांबूळ.
चिरपत्रिका, चुंच.
चिरपत्री, सुरपत्री.
चिरपाकी, कवीठ १ फार दिवसानी पक्क जें रोगादिक तें २
चिरपुष्प, बकुळी.
चिरपोटा, चिरपोटाणी १ गेचुसदृशी २ गनचाकवत ३ कुंजीर दे०
चिरबिल्व, क, घाणेरा करंज १ साधारण करंज २ काजुवा हिं०
चिरभण, घार पक्षी.
चिरभव, पुरातन.
चिरमेहिन, गर्दभ.
चिरा, युका भेद.
चिरातच्छदा, केळ.
चिरायु, ताड १ आस्वल १ कावळा ३
चिरि, घार १ पोपट २ वृक्ष ३
चिरिंटी, प्रौढस्त्री.
चिरिपत्र, लघु कारली.
चिरिबिल्व, चिरबिल्व शब्द पाहा.
चिरिल्ल, महा मत्स्य.
चिरिल्लिका, घार.
चिरु, खांद्याचा सांधा.
चिर्भट चिभुड १ तांबडा भोंपळा २
चिर्भिटा, रान तौशी काकडी १ कडु शेंदणी २
चिर्भिटिका, कडु शेंदाड.
चिर्भिटी, कडु शेंदाड.
चिलक, लोध्र.
चिलभीलिका, काजवा १ वीज २ कंठ-भूषण ३
चिलिचिम, मत्स्य भेद.
चिलिचिमि, मत्स्य भेद.
चिलिम, पारोसा पिंपळ.
चिल, घार १ नेत्ररोग २ चंदनबटवा ३

पिचक्या डोळ्याचा ४ चिलीट ५
चिल्लका, मुर्कूट.
चिल्लभक्ष्या, नखला.
चिलाभ, भामटा.
चिल्लिका, ल्लीका, रक्त चील १ गोडा चील २ भिवया ३ मुर्कूट ४
चिल्ली, लोध्र १ रक्त चील २ चाकवत ३ घार ४ बथुवा हिं० भरूवची भाजी गु०
चिवि, हनवटी.
चिविट, पोहे.
चिविल्लिका, चिविल.
चिन्ह, खूण १ ध्वज २ लक्षण ३
चीक, चीक.
चीडा, चिडा देवदार पंजाबदेशीं प्रसिद्ध उग्र गंध आहे.
चीडागंध, विशेष धूप.
चीन, तांदूळ १ सार लोह २ हरिण वि० देश वि० वस्त्र वि० व्रीहि वि०
चीनक, राळे १ चिनी कापूर २ टर कांकडी ३
चीनकर्कटिका, टी, टरकांकडी.
चीनकर्पूर, चिनी कर्पूर.
चीनज पोलाद.
चीनपिष्ट, सिसें १ शेंदूर २
चीनवंग, सिसें.
चीना, टरकांकडी.
चीनाक, राळे १ दीर्घ मंडप वल्ली २ टरकांकडी ३
चीर, सिसें १ झाडाची साल २ वस्त्र ३ मुक्ताहार ४
चीरितच्छदा, पालक भाजी.
चीरितपत्रिका, लघु मुंगुसवेल १ थोर सुगंध मुंगुसवेल.
चीर्ण, चिरलेला १ बोलका २
चीर्णपर्ण, निंब १ खजूरी वृक्ष २
चीवर, शाक वि० १ मुनि वस्त्र २
चुक्र, चुका १ आम्लवेतस २ आमसोल ३ थोर चुका ४ मधुसूक्त५ कांजीचा भेद ६
चुक्रक, आम्लवेतस.
चुक्रकेतु, आम्लवेतस.
चुक्रचांडिका, चिंच.
चुक्रवास्तूक, थोर चुका.
चुक्रवेतस, आम्लवेतस.
चुक्रवेधक, कांजीचा भेद.
चुक्रा, चिंच १ चुका २
चुक्राम्ल, आमसोल १ सार २
चुक्राम्ला, चुका.
चुक्रिका, चिंच १ चुका २ कांजीचा-भेद ३ शेंडाकी ४ आंबाड्याचेफळ ५
चुंचि, स्त्रीस्तन.
चुंचिका, सुरपत्री.
चुंचु, कुरूडु १ चिचोंडी २
चुंचुक, कुचाग्र.
चुचुंदरी, चिचुंदरी.
चुंचणी, चिंचोक्यांनीं खेळणें.
चुंटा, टी, हौद.
चुत, अपानद्वार.
चुप्पडन, तेल.
चुंबक, लोहचुंबक.
चुंबन, मुकाघेणें.
चुंबला, मुंडी.
चुबुक, थोरकुरंडिका १ मुख २ अधरोष्ठा-चा अधोभाग ३
चुत्र, मुख.
चुरव, कृमि.
चुरी, विहीर.
चुलुक, चिखल १ पानपात्र २
चुलुकिन, गोधामत्स्य १ पक्वाळमासा २
चुलक, मत्स्यभेद १ चिपड्याडोळ्याचा २
चुलिका, शिशुमारभेद १ जलचर २ चुल ३
चुलिकालवण, नवसागर.
चुस्त, पक्कमास १ भूंस २
चूक, चुका.
चूचुक, स्तनाग्र.

चूडक, शिशीर.
चूडा, श्वेतगुंजा १ मोराचीशेंडी २ शेंडी ३ मस्तक ४
चुडामणि, रक्तगुंजा १ शिरोरत्न २
चुडाम्ल, आंमसोल.
चूडाल, मखमाल.
चूडाला, नागरमोथा १ श्वेतगुंजा २ फुरडी ३
चूत, इरसालआंबा १ आंबा २
चूर्ण, चुना १ औषधी कुटून गाळून भुकटी करावी ते २ क्षारविशेष ३
चूर्णक, भर्जिततंडुलपिष्ट.
चूर्णपारद, हिंगुळ.
चूर्णी, कवडी १ नदीविशेष २ गुलाल ३ मृत्तिका ४
चूला, शिरोभूषण १ शिरोगृह २
चूलिका, हत्तीच्याकानाचे मूळ.
चूषा, चोखणें.
चेट, दास.
चेतकी, हरितकी १ जाई २
चेतन, मनुष्य.
चेतना, हरितकी १ विवधा २ बुद्धि ३
चेतनिका, हरितकी.
चेतनीया, ऋद्धि.
चेतस्, मन.
चेतकी जाई.
चेदार, सरडा.
चेल, वस्त्र १ अधम २
चेलक, बोकड.
चेलाल, कांकडी.
चेलिम, मत्स्य विशेष
चेलु, जवस.
चेष्टा, व्यापार १ प्रयत्न २
चेष्टानाश, प्रलय.
चैतन्य, प्रकृति १ शक्ति २ ज्ञान ३ आत्मा ४
चैत्य, महामत्स्य १ गृहभेद २
चैत्यद्रुम, पिंपळ.
चैत्र, चैत्रमास.
चैत्रवृक्ष, आंबा.
चैत्रिक, चैत्रमास.
चैत्रिन, चैत्रमास.
चैल, वस्त्र १ अधम २
चैलाशक, उवाखाणारा.
चोक, स्वर्णक्षीरीचेंमूळ.
चोच, दालचिनी १ नारळ २ द्वीपांतरखजुरी ३ साल ४ लवंग ५ केळ ६
चोचक, साल.
चोदनी, धमासा.
चोपड, दुधाचीसाय.
चोर, किरमाणी ओंवा.
चोरक, गठोना.
चोरकंटक, शंखिनी.
चोरटा, आंबोळी.
चोरपुष्पी, शंखिनी.
चोरभंटिका, डिका, वांगी.
चोरशंडी, श्वेतकिन्ही.
चोरस्नायु, थोरश्वेतकावळी.
चोरा, शंखिनी.
चोलकिन, शंखिनी.
चोष, इंगळाच्या स्पर्शा सारिखी वेदना ती १ चोखणें २
चोष्य, चोखुन खावयाचा पदार्थ इत्यादि ते.
चोहार, किरमाणीओंवा.
चोक्ष, शुद्ध १ सुंदर २ तीक्ष्ण ३
चौडयजल, आडखोळाचेंपाणी.
चौर, कलखापरी १ गठोना ३
चौरी गठोनाझाड.
चंकुर, वृक्ष १ रथ २
चंक्रमण, अतिक्रिरणें.
चंग, निरोगी १ विद्वान २ सुंदर ३
चंचत्क, चंचल.
चंचरी, मधुभक्षिका.
चंचरीक, भ्रमर.
चंचलतैल, शिळारस.

चंचला, मोठा घोंघेरा १ पिंपळी २ वीज ३ लक्ष्मी ४

चंचु, रक्तएरंड १ लघुचुंच २ चुंच ह्मणून भाजी आहे ३ पक्ष्याचीचोंच ४ मृग ५

चंचुक, चुंच १ थोरचंचु २

चंचुका, चंचू.

चंचुपत्र, चंचू.

चंचुपत्राख्य, चंचू.

चंचुभृत् पक्षी.

चंचुमत्, पक्षी.

चंचुर, चंचु.

चंचुलु, रक्तएरंड.

चंचुसूचि, सुगरण नावाचा पक्षी.

चंचू, पक्ष्यांचे तोंड.

चंड, गठोना १ जवाचेंकांजी २ रक्तकणेर ३ कांजीभेद ४ रानडुकर ५ चिंच ६ अत्यंतकोपन ७

चंडक, रक्तकणेर १ मोर २

चंडका, वेखंड.

चंडकी, मोर.

चंडचुका, चिंच.

चंडरुद्रिका, मारणमारणसंबंधि ज्ञान.

चंडहासा, गुळवेल.

चंडा, शिवलिंगी १ कुहिली २ लघु उंदीरकानी ३ श्वेतदूर्वा ४ किरमाणीओवा ५ थोर उंदीरकानी. ६ चंडालकंद ७ गठोनाझाड ८ सरळदेवदार ९ नदी १० वाळा ११

चंडाख्या, दारुहळद.

चंडात, कणेर १ रक्तकणेर २

चंडातक, रक्तकणेर १ परकोर

चंडाल, क, रक्तकणेर १ तांदुळजा २

चंडाल, अतिशूद्र.

चंडालकंद, चंडालकंद.

चंडाली, शिवलिंगी.

चंडांशु सूर्य.

चंडिल, चंदनबटवा १ शिव २ न्हावी ३

चंडी, शिवलिंगी १ चिडादेवदार १ देवी २ नदी वि० ४

चंडीकुसुम, रक्तकणेर.

चंडीलता, गठोना.

चंद, चंद्र.

चंदक, चंद्र १ चांदणे २ मत्स्यवि० आनंदकरणारा ४

चंदकपुष्प, लवंग.

चंदन, साधारणचंदन १ चंद्रमा २ सुकड माकड ४

चंदनगोपा, काळी उपलसरी.

चंदनद्रुम, रक्तचंदन १ थोर गाळेचा वृक्ष २

चंदनपुष्प, लवंग.

चंदनमालिका, काळी उपलसरी.

चंदनमारिखा, काळी उपलसरी.

चंदना, काळी उपलसरी १ श्वेत उपलसरी

चंदनी, नदी वि० १

चंदिर, चंद्र १ चांदिर शब्द पाहा २

चंद्र, सोने १ कापूर २ श्वेतमिरी ३ चक्र शुंडागोचर्ना ५ कपिला ६ चंद्रमा जल ८ गेरू ९ श्वेत निशोतर १०

चंद्रक, मोरपिसाचे डोळे १ आपटा २ चंदन ३ जो मत्स्य वर्तुळ असून बाजूस कांटे असतात तो ४ मिरी ५ नख ६ अंगठी ८

चंद्रकवन, मयूर.

चंद्रकला, मत्स्य वि० १ षोडशभाग २

चंद्रका, कुहिली १ मेथी २

चंद्रकांत, चंद्रकांतमणि १ कमोदपुष्प चंदन ३

चंद्रकांता, चांदणे १ निर्गुडी २ रात्र

चंद्रकांति, रुपे.

चंद्रकांतोद्भववारि, चंद्रकांतापेपाणी.

चंद्रकिन, मोर.

चंद्रकोपल, चंद्रकांत.

चंद्रगंधा, कापुरकाचरी.

चंद्रगुप्त चित्रगुप्त १ राजा वि०

चंद्रगोलिका, चांदणे.

चंद्रचंचल, चांदणे.
चंद्रचंदन, कुंकुमागर चंदन.
चंद्रतरु, थोर सोमवल्ली.
चंद्रद्युति, चंदन.
चंद्रनाम, कापूर.
चंद्रपुष्प, रुपें.
चंद्रपुष्पा, ष्पी, श्वेतरिंगणी.
चंद्रप्रभा, कचोरा १ बावचा २ औषधिचूर्ण ३
चंद्रबाला, एलची.
चंद्रभस्म, कापूर.
चंद्रभा, श्वेत रिंगणी.
चंद्रभागा, गी, नदी.
चंद्रभूति, रुपें.
चंद्रमणि, चंद्रकांत.
चंद्रमस, चंद्र.
चंद्रमोश्मान, चंद्रकांत.
चंद्ररश्मिभ्रमण, चकोरपक्षी.
चंद्ररुक्, चांदिणें.
चंद्ररेखा, लेखा, बावचा.
चंद्ररेणु, ग्रंथ चोरणारा.
चंद्रलता, एलची.
चंद्रलोह, रुपें.
चंद्रवपु, रुपें.
चंद्रवल्लभा, चांदवेल.
चंद्रवल्लरी, सोमलता १ ब्राह्मी २
चंद्रवल्ली, चांदवेल १ मधुमाधवीपुष्प २
चंद्रविहंगम, सारसपक्षी.
चंद्रव्रत, चांद्रायण.
चंद्रशकला, बावचा.
चंद्रशाला, चांदणे १ शिरोगृह २
चंद्रशूर, छारदाणा हिं० रानमेथी २
चंद्रशेखर, पर्वत वि० १ शिव २
चंद्रसंज्ञ, कापूर.
चंद्रसंभवा, एलची.
चंद्रहास, रुपें १ चांदणे २ खड्ग ३
चंद्रहासा, कंदगुळवेल १ श्वेत रिंगणी २ गुळवेल ३ चांदवेल ४ तरवार ५
चंद्रक्षुरा, तिळवण.४
चंद्रा, श्वेत रिंगणी १ एलची २ गठोनाझाड ३ काकडशिंगी ४
चंद्रार्णी, कापुरकाचरी.
चंद्रातप, चांदिणें १ छत २
चंद्राब्ज, श्वेतोत्पल.
चंद्राभ, पापड.
चंद्राभिधा, बावची.
चंद्रालोक, कापूर.
चंद्राश्मन, चंद्रकांत.
चंद्रास्पदा, काकडशिंगी.
चंद्रिका, मेथी १ एलची २ कानफोडी ३ मोगरी ४ श्वेतरिंगणी ५ चांदिणें ६ बावचा ७ मत्स्य वि० ८
चंद्रिकाद्राव, चंद्रकांत.
चंद्रिकापायिन, चकोरपक्षी.
चंद्रिकांबुज, श्वेतोत्पल.
चंद्रिल, शिव १ शाक वि० २ न्हावी ३
चंद्रेष्ट, कमुदपुष्प.
चंद्रेष्टा, उत्पलिनी.
चंद्रोदय, पाराभस्म १ चांदणे २ चंद्राचा उदय ३
चंद्रोपल, चंद्रकांत.
चंप, कांचनवृक्ष.
चंपक, सोनचांपा १ मोठा नागचांपा २ धाकटा नागचांपा पिवळे फुलाचा ३ सोनकेळ ४ फणसभेद ५
चंपकरंभा, सोनकेळ.
चंपकालु, फणस.

छ

छ, छेदनकर्ता १ निर्मळ२ चंचल ३ भाग४
छग, बोकड.
छगण, शेण.
छगल, क, बोकड.
छगला, वरधारा.
छगलांघ्री, वरधारा.
छगलांडी, वरधारा.

छगलांत्रिका, वरधारा.
छगलांत्री, वरधारा.
छच्छिका, लोणी काढलेलें ताक.
छटा, कांती १ समूह २ सरळ ३
छटाभा, वीज.
छटाफल, नारळ १ ताड २
छत्र, क, सुगंध रोहिसतृण १ भूतृण २ धने ३ भुइफोड ४ आळंबे ५ छत्री ६ पाणकावळा ७
छत्रगुच्छ, तिधारीगवत १ बलहा हिं०
छत्रधान्य, धने.
छत्रपत्र, क, स्थलकमल १ भूर्जपत्र २
छत्रपर्ण, सातवीण.
छत्रपुष्प, क, तिलकपुष्प.
छत्रपुष्पी, बडीशोप.
छत्रा, गवत १ बडीशोप २ बाळंतशोप ३ कुंभा ४ कोथिंबीर ५ आळंबे ६
छत्राक, लहान बाभूळ १ बर्बरक २ कटुक ३ आळंबे ४
छत्राकी, थोर सुगंध मुंगुसवेल १ रासना २
छत्राक्षी, थोर मुंगुसवेल.
छत्रिका, नावदशाकर १ आळंबे २
छात्रन, सातवीण १ म्हारी २
छत्वर, घर १ लतागृह २
छद, पानें १ पिसें २ गठोना ३ तमालपत्र ४
छंद, विष १ इच्छा २ हेतु ३ अधीनत्व ४ गुप्त ५ परतंत्र ६
छदन, तमालपत्र १ पानें २ दालचिनी ३ पीस ४
छदपत्र, भूर्जवृक्ष.
छद्मन्, कपट १ वेषांतर २
छद्मवल्लभ, गठोन्याचेंमूळ.
छद्मा, मंजिष्ठ.
छाद्मका, गुळवेल १ मंजिष्ठ २
छद्वर, दंत १ कुंज २
छन्न, गुप्त.
छन्यजा, चांचड.
छमंड, पितृहीन १ सर्व कुटुंबहीन २
छर्मि, सुरेरा.
छर्दिघ्न, दारुहळद.
छर्दि, ओकारी.
छर्दन, गेळ १ कडुनिंब २ मीरवेल ३ ओकारी ४
छर्दि, ओकारी.
छर्दिका, विष्णुक्रांता १ ओकारी २
छर्दिघ्न, कडुनिंब.
छर्दिरिपु, लघु एलची.
छर्दिस, वांती.
छर्दापनिका, काकडी.
छर्दापनी, रानतवसेकाकडी १ काकडी
छल, कपट १ फिटाकरणें २
छल्लि, चर्म १ साल २
छल्ली, भवरमाळी १ संतती २
छवि, शोभा, प्रभा.
छा, शेळी.
छाग, बोकड.
छागकर्ण, साग १ राळेचावृक्ष २
छागग, गोगाचा अग्नि.
छागभोजिन, लांडगा.
छागरथ, अग्नि.
छागल, क, बकरें १ विशेष वस्त्रभेद
छागला, वरधारा.
छागलांत, लांडगा.
छागलांत्रिका, वरधारा.
छागलांत्री, वेकडी = पुंगसी १ वरधारा
छागशत्रु, लांडगा.
छागांत, लांडगा.
छागिका, शेळी.
छागी, बकरी.
छागीक्षीरगुणनाशक, साहोडा
छात, छिन्न.
छात्र, क, माशा पिंगटवर्ण असतात त्यांजपासून पिंगटवर्ण मध होतो १ शिष्य २
छात्रदर्शन, ताजें तूप.

छादन, काळा कोरांटा१ पानें आच्छादन३
छाया, सावली १ प्रभा २ पंक्ति ३ लांच ४ अंधकार ५
छायाभृत्, चंद्र.
छायावृक्ष, पिंपरी.
छास, ताक.
छि, तिरस्कार १ शिवी देणे २
छिक्कक, जाला शिक आली तो.
छिक्कण, } शिकणें.
छिक्का, }
छिक्किका, नाक शिकणी.
छिक्किणी, नाक शिकणी.
छिक्किपत्रा, नाक शिकणी.
छित्ति, करंज १ कापणें २
छित्वा, अ० तोडून ह्या अर्थी.
छिदिर, अग्नि १ दोरी २ तरवार ३
छिद्र, बीळ १ चीर २
छिद्रांग, लघु देवनळ.
छिद्राफल, मायफळ.
छिन्न, सद्योव्रण १ कापलेला २
छिन्नग्रंथिनिका, त्रिपर्णी कंद १ गोरख मुंडी २
छिन्नपत्रिका, स्त्री, आंबाडी.
छिन्नपुष्पा, तिलक वृक्ष.
छिन्नरुहा, गुळवेल १ तिलक वृक्ष २ सोनकेवडा ३ साळईचा वृक्ष ४
छिन्नवेशिका, वनस्पति वि०
छिन्नश्वास, श्वास रोग.
छिन्ना, गुळवेल १ कंद गुळवेल २ वेश्या ३
छिन्नांगी, गुळवेल.
छिन्नांत्रक, कोष्ठभेद रोग.
छिन्नोद्भवा, गुळवेल.
छिलिहिंट, टी, तानीचा वेल.
छिली, तानीचा वेल.
छीकार, भेंकर.
छुछुंदरी, चिचुंदरी.
छुद्र, किरण १ प्रत्युपकार करणें २
छुप, अल्प वृक्ष १ वायु २ स्पर्शकरणें ३
छुर, कुहिलीचें मूळ.
छुरा, चुना.
छुरिका, वंध्या गौ.
छेद कापणें.
छेदक, बोकड.
छेदन, जीं औषधें परस्पर एकांत एक मिळालेले जे कफादिक दोष, त्यांना आपल्या शक्ति करून फोडून वेगळे वेगळे करितात तीं; औषधें छेदन जाणावीं. जसे, यव क्षारादिक व मिर्यें सुंठ पिंपळी शिलाजित इत्यादि.
छेदनीय, निर्मळी बीज.
छेदिन, निर्मळी बीज.
छेलक, का, बोकड.
छेल, औषधी वि०
छैदिक, वेत.
छोटिका, टिचकी वाजविणें.

ज

ज, विष १ विष्णु २ शिव ३ कांति ४ उत्पत्ति ५ भूत ६ गायन ७ जय ८ गमन ९ पितर १० भक्षित ११ त्यक्त १२
जकुट, कुत्रा १ मलय पर्वत २ वांगी ३
जगत, चर जंगम १ त्रैलोक्य २.
जगती, भूमि १ लोक २ जंबु वृक्षाचा भाग ३ कंद वि० ४
जगतीरुह, वृक्ष.
जगत्प्राण, वायु.
जगदुन्मादका, मद्य.
जग्ध, भक्षिलें.
जगन्, वायु.
जगनु, अग्नि १ कीट वि० २ चतुष्पाद जनावर ३
जग्मि, वायू.
जगल, मद्य वि० कादंबरीचा अधोभाग पातळ असतो तो २ मांस ३

जघन, कट्यधःस्थान स्त्री० ओटी, स्त्री० पोटा-खालचा भाग.
जघनकूपक, आड संधीचा खळ्या.
जघनेफला, काळा उंबर १ लघु कावळी २
जघन्य, अंत १ अंतिम २ शिश्न ३
जघन्यक, पतंग.
जघन्यज, कनिष्ठ बंधु.
जज, शूर.
जजौजस, पराक्रम.
जटा, सुगंध जटामांसी १ जटामांसी २ पारंब्या ३ ईश्वरी ४ शेंडी ५ वृक्ष मूळ ६
जटाज्वाल, दीप.
जटाटंक, } शिव.
जटाटीर, }
जटांता, भुयआंवळी १ जटामांसी २
जटामांसी, जटामांसी १ छड हि०
जटामूला, लघु शतावरी.
जटायु, गुगळ.
जटारुद्रा, ईश्वरी.
जटाल, काळा मोखा वृक्ष १ लसा गुगुळ २ कचोरा ३ वटवृक्ष ४
जटाला, जटामांसी.
जटालु, वड १ कचोरा २
जटावती, जटामांसी.
जटावली, ईश्वरी.
जटि, पिंपरी वृक्ष १ समूह २
जटिका, गुंजा.
जटिन, पिंपरी १ जटावान् २
जटिल, वड १ दवणा २ लघु पिंपरी ३ गुगूळ ४ कचोरा ५
जटिला, वेखंड १ जटामांसी २ सुगंध जटामांसी ३ श्वेत वेखंड ४ श्वेत पुनर्नवा ५ पिंपळी ६
जटी, पिंपरी १ जटावान पर्क्षी २
जटुल, लासें.
जठर, पोट १ उदर रोग २ कठिण ३
जठरज्वाला, पोटशूळ.
जठरनुद, वाहवा.
जठरव्यथा, पोटशूळ.
जठराग्निविकार, जठराग्नीचे रोग.
जठरामय, उदररोग.
जड, सिसें १ पाणी २ मूर्ख ३ मंददृत ४ मंद ५ हिम ६
जडता, जडपणा.
जडसंभव, हिमोदक.
जडा, काचकुहिरी.
जडुल, जटुल.
जतु, लाख १ शिलाजित रस २
जतुक, लाख १ हिंग २
जतुका, पापडी १ लाख २ चाकवत ३ वाघूळ ४
जतुकाजननी, मक्षिका भेद.
जतुकारी, अळिता.
जतुकाव्हा, लाख.
जतुकाश्मीर, केशर.
जतुकृत, लाख.
जतुकृष्णा, पापडी.
जतुनी, वाघूळ.
जतुपत्रिका, क्षुद्राश्मभेद १ चांगेरी २
जतुमणि, जटुल शब्द पाहा.
जतुमुख, रक्तमुख शाली १ व्रीहि धान्य २ माळुंगीचे चोचीचे रंगासारिखें पीत वर्ण भात असतें तें.
जतुरस, अळिता.
जतूका, चाकवत.
जत्रु, खवाट दे० चोरखांच १ स्तनाचे वर खांद्यांचा संधि १ कक्षामूळ २
जत्वश्मक, } शिलाजित १ मनशीळ २
जत्वाश्मज, }
जन, पुरुष १ मनुष्य २
जनक, पिता.
जनकता, जन्म.
जनंगम, चांडाल.
जनत्रा, छत्र.

जनन, उत्पत्ती १ वंश २
जननि, आई १ उत्पत्ती २
जननी, जटामांसी १ मंजिष्ट २ कटुकी ३ पापडी ४ माता ५ चाकवत ६ मोगरी ७ थाघृक्ष ८
जनपद, देश १ मनुष्य २
जनप्रिय, नारिंग १ धने २ बारीक गहूं ३ शेवगा ४
जनप्रिया, कोथिंबीर.
जनयितृ, बाप.
जनयित्री, आई.
जनरंजक, रानचाकवत.
जनरंजनी, पापडी.
जनवलभ, श्वेत रोहिडा.
जनश्रुति, लोकवार्ता.
जनांतिक, गुह्य भाषण.
जनाशन, लांडगा.
जनाश्रय, मंडप.
जनि, माता १ स्त्री २ चाकवत ३ उत्पत्ति ४ पुत्रभार्या ५
जनी, स्त्री १ कटुकी २ पापडी ३ सातला ४ चाकवत ५
जनु, उत्पत्ती.
जनुस, जन्म.
जनेट, मोगरा.
जनेष्टा, श्वेतजाई १ हळद २ पापडी ३ वृद्धी ४
जन्म, उत्पत्ती.
जन्मिन्, प्राणी.
जन्य, पिता १ युद्ध २ लोकवार्ता३
जन्हुसुता, भागीरथी.
जप, हातांत माळ घेऊन देवाचे नामाचा जप करितात तो.
जपा, जासवंद.
जपाकुसुमसंनिभ, हिंगूळ
जपाख्या, जासवंद.
जपापुष्प, जासवंद.
जपारक्त, जासवंद.
जमन, भोजन.
जय, पिवळे मूग १ नरवेल २ विजय ३
जयकारिका, लाजाळू.
जयनरु, नांदुरकी.
जयंतिका, हळद.
जयंती, थोरऐरण १ लघुऐरण २ टांहाकळ ३ हळद ४ शेवरी ५ जया ६ विजया ७
जयद्रुम, बादांगुळ.
जयनाल, जोंधळे.
जयपाल, जेपाळ १ एरंड २
जयमंगल, श्रेष्ठ हत्ती.
जया, लघुशमी १ शेवरी २ जयंती ३ भांग ४ थोरऐरण ५ तर्कारि ६ कुहिली ७ नीलदुर्वा ८ थोरदांती ९ हरतकी १० थोरनीली ११ ब्राह्मी १२ विष्णुकांता १३ नरवेल १४ जासवंद
जयापुष्प, जासवंदीचेंफूल
जयाव्हा, टाहांकळ १ नरवेल २ थोरदांती ३
जरक, हिंग.
जरज, पांढरेकेश.
जरंडी, पत्रनागवत.
जरठ, न, वृद्धपुरुष १ कठिण २
जरण, पीतवर्ण जिरें १ कासविंदा २ हिंग ३ कृष्णागरु ४ कडुजिरें ५ शाहाजिरें ६ संचळ ७ वृद्धत्व ८
जरणद्रुम, लघु राळेचा वृक्ष.
जरणा, शाहाजिरें.
जरंत, टोणगा १ वृद्धपुरुष २
जरती, वृद्धास्त्री.
जरत्पित्तशूल, परिणामशूळ.
जरद्गव, म्हातारा बैल.
जरमान, पुरुष.
जरा, वृद्धत्व.
जराभीरु, मदन.
जरायु, जार १ गर्भस्थान स्त्री० गर्भावरचा पडदा २

जरायुदोष, गर्भजरोग.
जरायुस्, जरायु शब्द पाहा.
जलज, पाणकावळ्याचा भेद.
जरालक्ष्म, पिकलेले केश.
जलवायस, पाणकावळा.
जरूथ, मांस.
जर्जर, वृद्धपुरुष १ ऊद २ इंद्रध्वज ३
जर्ण, चंद्र १ वृक्ष वि० २
जर्तिल, रानतीळ.
जर्तु, हत्ती १ योनी २
जर्हिल, रानतीळ.
जल, पाणी १ वाळा २ परेळाचा भेद ३ जलवेत ४ गाईचा गर्भाशय ५ मंदपणा ६
जलक, शंख.
जलकंटक, सुसर १ शिंगाडे २
जलकंद, शिंगाडें.
जलकपि, गाधा मासा.
जलकपोतक, जलपारवा १ जलकबुतर २
जलकरंक, शंख १ नारळ २ कमळ ३ मेघ ४
जलकर्मा, शिरदोडी.
जलकल्क, चिखल.
जलकाक, पाणकावळा.
जलकांतार, वरुण.
जलकाम, जलवेत.
जलकामा, शिरदोडी.
जलकामुका, शिरदोडी १ पहारकुटुंबी २
जलकांत, हत्ती.
जलकिराट, नक्र.
जलकुक्कुट, पाणकोंबडें.
जलकुक्कुभ, पाणकोंबडा.
जलकुंतल, शेवाळ.
जलकुब्जका काटेशेवंती १ सुसर२शिंगाडे३
लजकूर्म, गाधमासा.
जलकेश, शेवाळ.
जलेंग, कडु वृंदावन.
जलगुल्म, कांसव. १ अल्पसरोवर २
जलगोजक, पिस्ते.
जलचर, शंख.
जलचारिणी, बगळी.
जलज, लवंग १ लोणारखार २ कमळ ३ शंख ४ शेवाळ ५ मोती ६ परेळ ७ जलमुस्ता ८ जलमोहोवृक्ष ९ काकटेंभुरणी १० कुचला ११ देवभात १२ कुकूपक्षी १३ जलवेत १४ मत्स्य १५
जलजंतु, का, जलांतील प्राणी १ जळू २
जलजन्मन्, कमळ.
जलजंबुका, नदी जांबूळ.
जलजसुमना, शंखपुष्पी.
जलजा, वली ज्येष्टीमध १ वांब २
जलजात, थोर जलवेत.
जलजिव्ह, सुसर.
जलजीविनी, जळू.
जलांडब शिंप.
जलतापिक, मत्स्यवि०
जलतिक्तका, सालई वृक्ष.
जलद, नागरमोथ १ समुद्र २ पीतवाळा ३ मेघ ४
जलदागम, वर्षाऋतु.
जलदाशन, साग.
जलधर, तिवस १ मेघ २ नागरमोथा ३ समुद्र ४
जलधराधार, पीतवाळा.
जलनकुल, पाणमांजर.
जलनिधि, समुद्र.
जलनीली, शेवाळ.
जलनेत्र, जलमोह १ वृक्ष २
जलपद्मिका, पद्मिनी.
जलपादप, हंसपक्षी.
जलपारावत, जलपारवा.
जलपित्त, अग्नि.
जलपिप्पली, जलपिंपळी.
जलप्रद, पिवळा वाळा.
जलप्राणी, जलजंतु.

जलप्लव, पाणमांजर.
जलफल, शिंगाडे.
जलफेन, समुद्र फेण.
जलबंधु, मत्स्य.
जलबाष्प, जलमाठ.
जलबिल्व, खेंखडे.
जलब्राह्मी, ब्राम.
जलमंडपी, शेवाळ १ भूमंडळी २
जलमधूक, जलमोहवृक्ष.
जलमसि, मेघ.
जलमीन, मत्स्यभेद.
जलमुच, मेघ.
जलमुस्त, जलमुस्ता.
जलमृत्तिका, गार.
जलमोद, वाळा.
जलयष्टि, वलि जेष्ठीमध.
जलरंक, बकपक्षी.
जलरंकु, हरिण.
जलरंज, बक.
जलरंध्र, सर्प वि० १ जल बिंदु २ जलाचा भोंवरा ३
जलरस, संचळ.
जलरुह, कमळ.
जललता, जलतरंग.
जलवंट, पुळी.
जलवल्ली, शिंगाडे.
जलवालिका, वाज.
जलवास, काळावाळा १ विष्णुकंद २
जलवासा, लघुगोंडाळ.
जलवासिनी, सुसर.
जलवासी, पीतवाळा.
जलबिडाल, जळमांजर.
जलविल्व, खेंकडा.
जलवृश्चिक, पाणविंचू.
जलवेतस, जलवेत.
जलव्याध, मत्स्य वि०
जलव्याल, पाणसर्प १ अतिक्रूरकर्माजलसर्प २
जलशिरस, क्षुद्र प्रा० टेंटायन वि०
जलशुक्ति, नदीतील शिंप.
जलशूक, शेवाळ.
जलशूकर, सुसर १ रानडुकर २
जलसर्पिणी, जळू.
जलसंभव, अळंबे.
जलसूकर, सुसर.
जलसूचि, कांचवशी १ गाध मत्स्यवि० २ जळू ३
जलस्था, गंडदूर्वा.
जलस्राव, नेत्रसंधीचे रोग.
जलह, जलमंदिर.
जलहास, समुद्रफेण.
जलाकर, कारंजे.
जलाका, जळू.
जलाख्या, जलमोहवृक्ष.
जलांचल, शेवाळ.
जलाटन, कंककोंचापक्षी.
जलाटनी, जळू.
जलात्मिका, जळू १ विहीर २.
जलाधार, विहिरा वाळा.
जलामोद, काळावाळा.
जलायुका, जळू.
जलाराम, जलोदर.
जलार्बुद, ओलरोग.
जलालु, रानअळू.
जलालुक, कमळकंद.
जलालुका, जळू.
जलालोका, जळू.
जलावुका, जळू.
जलावास, मत्स्य.
जलाव्हय, लहान कमळ.
जलाशय, पीतवाळा १ काळावाळा २ तळें ३
जलाश्रय, पीतवाळा १ तिधारी थोरगवत २ तळें ३ शिंगाडे ४
जलाश्रया गोंडाळा १ गोंडालोणातृण २ सुळेंबत ३ बगळी ४
जलिका, जळू.

जलुका, जळु.
जलूका, जळु.
जलेच्छया, वनस्पति वि०
जलेंद्र, समुद्र १ वरुण २
जलेरुह, कमोदपुष्प.
जलेरुहा, कुटुंबीनी.
जलेवाह, पाणकोंबडा १ पाणबुड्या २
जलेशय, जलांतील प्राणी.
जलोका, जळू.
जलोलिका, जळू.
जलोदर, उदररोग.
जलोद्भव, शंख.
जलोद्भवा, ब्राम्ह.
जलोद्भना, गोंडाळ.
जलोरगी, जळू.
जलौक, जलवेत.
जलौकस, जळू.
जलौका, जळू.
जल्प, कलह १ वडवडणें
जल्पक, बडबड करणारा.
जव, वेग १ त्वरितगति २
जवन, अश्व १ शिरिकारांतील ? खोंकड ३ वेगयुक्त ४ हरिण ५
जवनाल, धान्य वि० यवनाल.
जवनी, औषधि वि० १ कनात २
जवज, तृण १ कुरण २
जवा, जास्वंद.
जवादि, जवादीकस्तूरी.
जवादीमार्जारोद्भव, जवादीकस्तूरी
जवाधिक, घोडा.
जवापुष्प, जास्वंद.
जविन्, उंट १ वेगयुक्त २ घोडा ३
जविन, खोंकड.
जसद, जस्त.
जसुरि, इंद्राचेवज्र
जहक, बालक १ समय २ सर्पकाती ३
जहा, कदंबपुष्पी.

जन्हुतनया, भागीरथी.
जक्षण, भक्षण.
जक्ष्म, क्षयरोग.
जक्ष्मन, क्षयरोग.
जागर, जागरण.
जागर्ति, जागरण.
जांगल, मांस १ निर्जलभूमि २ अरण्यांतील पशु ३ जंगल ४ बिलस्थ ५ गुहाशय ६ पर्णमृग ७ विष्किर ८ प्रतुद ९ प्रसह १० ग्राम्य ११ मृग १२ जलचर १३ कृमि रपशी १४
जांगलदेश, उष्ण आणि अल्पजल अल्पवृक्ष इत्यादिकरून युक्त असतो तो १ मारवाड २
जांगलि, गारुडी.
जांगली, कापुरकाचरी.
जांगुड, केशर.
जांगुल, विष.
जांघनी, मांडी.
जांघिकाह्वय, शिरिकारांतील आरण्यपशू.
जाटलि, पडवळ.
जाठर, जठराग्नि.
जाठरग्रंथि, गुल्मरोग.
जाड्य, जडपणा.
जाड्यारि, लघुईडनिंबू.
जात, उत्पन्न.
जातकध्वनि, जळ.
जातमात्र, जन्मकाळ.
जातरूप, सोने.
जातरूपप्रभ, हरताळ.
जातवेदस, अग्नि.
जातसार, जिंगिणी.
जाति, जाई १ उत्पत्ति २ आवळी ३ गुडूचीचर्ना ४ चूल ५ जायफळ ६
जातिकोश, जायफळ १
जातिकोशा, जायपत्री.
जातिकोष, जायफळ.

जातिज, जायफळ.
जातितुल्यकुसुम, वेलतर.
जातिपत्री, जायपत्री.
जातिपर्णी, जायपत्री.
जातिफल, जायफळ.
जातिफलत्वक , जायपत्री.
जातिमात्र, जात १ अनेकजाती २
जातिरस, रक्त्याबोळ.
जातिसस्य, जायफळ.
जातिसार, जायफळ.
जातिसून, जायफळ.
जातिहिंगुलक, हिंगुळ.
जाती, जाई १ जायफळ २
जातीकोश, जायफळ.
जातीकोष, जायफळ.
जातीपत्री, जायपत्री.
जातीफल, जायफळ.
जातीफलरस, आवळा.
जातीफला, आंवळी.
जातीरस, रक्त्याबोळ.
जातुक, हिंग.
जात्यम्ल, श्वेतरक्त मिश्रितकमळ.
जानपद, देश.
जानु, गुडघे.
जान्हवी, भागीरथी.
जांबव, सोने १ जांबळे २ जांबळाचा आसव ३
जांबवती, नागदवणी.
जांबवी, नागदवणी.
जांबवौष्ट, क्षतशोधण्याची सळई.
जांबूनद, सोने.
जामातृ, सूर्यकमळ १ कन्याभर्ता २ सखा ३
जामि, बहीण १ कुलीन व पतिव्रतास्त्री २
जापक, पीतचंदन.
जाया, जायफळ.
जायाघ्न, अंगावर काळे चिन्ह लासे इ०
जायापती, स्त्रीपुरुष.
जायु, औषध

जार, समुद्रांतुन लाटे बरोबर वारिसाख्खा पदार्थ येतो त्यास माशाची जार असें ह्मणतात तो १ उपपति २
जारगर्भा, क्षुद्ररोग.
जारण, कडुजिरे १ गरम मसाला २ मारण्याचा प्रयोग ३
जारणी, कलोंजि जिरे.
जाल, शाल्मिविष १ मासे मारावयाचें जाळे २ गवाक्ष ३ समूह ४ अल्पकळी ५ गर्व ६ कदंबवृक्ष ७
जालक, नव्या कळ्याचा समुदाय १ केळी २ नवा कोष ३ नीड ४ जाळे ५ गर्व ६ समूह ७ गवाक्ष ८
जालका, पहार कुटुंबी.
जालकारक, सुतेरा.
जालकिनी, मेंढी.
जालगर्दभ, पुत्र्यांचा समूह.
जालपाद, हंस.
जालबब्बुलिका, लहान बाभळ.
जालबिंदुजा, जोंधळी साकर.
जालमोटा, थोर श्वेत जुई.
जालिक, कार, सुतेरा.
जालिका, उर्णावस्त्र १ जळु २ लोखंड ३ गवाक्ष ४
जालिनी, कडु दोडकी १ गोडी दोडकी २ देवडंगरी ३ प्रमेहपिटिका रोग ४ दारुहळद ५ रंगविलेली खोली ६
जालिवृक्ष, एरवर्णी.
जाली, कडु पडवळी १ लाल फुलाची मोनामुखी २ कर्टोली ३ कडु दोडकी ४ गोड पडवळ ५
जावक, अलिता.
जावनी, जीवनी.
जाषक, पीतचंदन.
जाहक, गात्रसंकोची घुंइसरडा १ गोनस सर्प २ काळा सरडा ३ मांजर ४ जळू ५
जि, विजयी १ अमर २

जिगत्नु, उच्छ्वास.
जिंगशल्य, खैर.
जिंगिणी, मोई १ मोण २ मदनमंजरी ३ वाकाळी ४
जिंगी, गि. मंजिष्ठ १ जिंगिणी २
जिघत्सा, क्षुधा.
जिघत्सु, क्षुधातुर.
जित, जिंकलेला.
जितकाशि, मुष्टि.
जितनेमि, अश्वत्थदंड.
जिता, तुरटी.
जितेंद्रियाव्ह, कामजवृक्ष.
जितयोनि, हरिण.
जिवाजिव, जीवंजीवपक्षी.
जिवि, पक्षी १ समय २
जिह्म, तगर १ पिंडीतगर २ कपट ३
जिह्मग, सर्प.
जिह्ममोहन, बेडुक.
जिह्मशल्य, खैर.
जिव्ह, जीभ.
जिव्हक, संनिपात.
जिव्हशल्य, खैर.
जिव्हा, जीभ.
जिव्हाप, कुत्रा १ माजर २ व्याघ्र ३ अस्वल ४ चित्ता ५
जिव्हामल, जिभेचा मल.
जिव्हारोग, मुखरोग.
जिव्हालिह, कुत्रा.
जिव्हास्तंभ, वायुरोग.
जिज्ञासा, जाणण्याची इच्छा.
जीन, वृद्धपुरुष.
जीमूत, नागरमोथ १ देवडंगरी २ भद्रमोथ ३ मेघ ४ पर्वत ५ घोसाळी ६ इंद्र ७
जीमूतक, देवडंगरी.
जीमूतमूल, कचोरा.
जीमूताव्हा, देवडंगरी १ जलमुस्ता २
जीर, पीतवर्ण जिरें १ क्षुद्रधान्य २ यज्ञशस्त्र ३
जीरक, पीतवर्ण जिरें १ शाहाजिरें २ श्वेतजिरें ३
जीर्ण, पीतवर्ण जिरें १ दगडफूल २ वृद्धपुरुष ३ ऊद ४
जीर्णता, वृद्धपण.
जीर्णदारु, काळीवरधारा.
जीर्णपर्ण, पत्र. कळंब १ श्वेत लोध्र २
जीर्णपत्रिका, वंशपत्री तृण.
जीर्णफंजी, कृष्णवरधारा.
जीर्णबुध्न, श्वेत लोध्र १ क्षुद्रमोथ२
जीर्णवज्र, वैक्रांतमणि.
जीर्णवाल, वालुक, कृष्णवरधारा.
जीर्णब्रध्नक, नागरमोथा.
जीर्णा, कलौंजी जिरें.
जीर्णान्य, जुने तृप.
जीर्णि, जीर्णता.
जीवि, देह १ पशु २ गाडा ३
जीव, प्राण १ जीवकादिगण २ बृहस्पति ३
जीवक, जीवक १ जीवकपर्णी २ आसाणा ३
जीवकादिगण, ऋद्धि १ वृद्धि २ मेदा ३ महामेद ४ काकोली ५ क्षीरकाकोली ६ रानमूग ७ रानउडीद ८ काळीमुसळी ९ श्वेतमुसळी १० शोप ११ जेष्ठमध १२
जीवग्राह, बंदिवान.
जीवजीव, चकोरपक्षी
जीवंजीव, चकोरपक्षी १ वृक्षवि० २
जीवंत, क, जीवशाक.
जीवंतिका, गुळवेल १ वादांगुळ २
जीवंती, गुळवेल १ मोहाचा वृक्ष २ जीवक ३ हरीतकी ४ जीवंती ५ काकोली ६ मेदा ७ लघु हरणदोडी ८ वादांगुळ ९ शमीवृक्ष १०
जीवथ, मेघ १ मोर २ ...सव ३ भक्तिवं ४
जीवद, जीवक १ वैद्य २ शत्रु ३
जीवदा, लघु हरणदोडी १ निद्रा २
जीवदात्री, ऋद्धि १ लघु हरणदोडी २
जीवन, पाणी १ मज्जाधातु २ दूध ३ तूप४

४ भात ५ हरभरे ६ उपजीविका ७
जीवनक, अन्न.
जीवनपंचमूल, वीरा १ जीवंती २ मोठी शतावरी ३ जीवक ४ ऋषभक ५
जीवना, सिंहापिंपळी.
जीवनाघात, विष.
जीवनार्ह, दूध १ धान्य २
जीवनिका, हर्तकी.
जीवनी, लघु हरणदोडी १ मेद २ महामेद ३ गुडूची ४ बादांगुळ ५
जीवनीय, तूप.
जीवनीया, लघु हरणदोडी १ थोर अमृतावली २ हर्तकी ३
जीवनेत्री, सिंहापिंपळी.
जीवनौषध, शिलाजतु शब्द पाहा.
जीवपुत्रक, हिंगवृक्ष १ रुद्राक्ष २
जीवपुष्पा, लघुथोर हरणदोडी.
जीवप्रीया, हर्तकी.
जीवभद्रा, लघु हरणदोडी १ वृद्धि २
जीवमंदिर, शरीर.
जीवला, सिंहापिंपळी.
जीववनी, क्षीरकाकोली.
जीववर्धिनी, ऋद्धि १ लघु हरणदोडी २
जीववल्ली, काकोली १ क्षीरकाकोली २
जीववृक्ष, जीवक.
जीवशाक, माळव्यात प्रसिद्ध आहे.
जीवशुक्ला, क्षीरकाकोली.
जीवश्रेष्ठा, ऋद्धि.
जीवसाधन धान्य.
जीवस्थान, हृदय १ मर्मस्थान २
जीवा, लघुहरणवेली १ हर्तकी २ जीवक ३ धनुष्याची दोरी ४
जीवागार, जीवस्थान.
जीवातु, जीवनौषध १ अन्न २
जीवात्मन, प्राण.
जीवाधार, हृदय.
जीविका, हरणदोडी १ उपजीविका २
जीवित, घोडा.
जीवितकाल, आयुष्य.
जीवितज्ञा, शरीरांतील नाडी.
जीविता, जलपिंपळी.
जीवितेश, जीवनाचे औषध.
जीव्य, जीवक.
जीव्या, लघुहरण दोडी १ हर्तकी २
जुकुट, जकुट शब्द पाहा.
जुंग, क, वरधारा.
जुगुप्सित, श्वेतलसूण.
जुग्ध, जोंधळे.
जुष्ट, सेवित.
जुहुवान, न, अग्नि १ वृक्ष २ निर्दय ३
जुहराण, चंद्र १ अग्नि २
जू, आकाश १ सरस्वती २ वेग ३ गती ४
जूनल, जोंधळे.
जूर्ण, वरया.
जूर्णवक, जोंधळी.
जूर्णाह्व, य, जोंधळे १ देवभात २
जूर्णि, वेग १ शरीर २ सूर्य ३ ज्वर ४
जूर्ति, ज्वर.
जूलक, वरया.
जूषण, वनस्पति वि०
जृंभ, जांभई १ उघडणें २
जृंभणा, जांभई.
जृंभा, जांभई.
जृंभिका, जांभई.
जेपाल, जपाळ.
जेमन, आहार १ लेप २
जेमनीयाम्ल, कांजी.
जैत्र, औषध १ पारा २
जैत्री, शिसवा.
जैपाल, जपाळ.
जैमिनी, चारोळी.
जैवातृक, चंद्र १ दर्भ २ कापूर ३ आयुष्मान ४ औषध ५ पुत्र ६
जोंगक, कृष्णागरु.

जोंगल, काळीवरधारा.

जोंताल, जोंधळें १ देवभात २

जोप, [illegible].

जोषम्, अ० उगेराहणें १ सुख २ स्तुती ३

जोषा, स्त्री.

जोषिका, नवांकुर.

जोषित्, ता, बायको.

जंगपूग, दुष्ट.

जंगम, चर.

जंगमविष, सर्पादिविष.

जंगल, मांस १ अरण्यसंबंधी २

जंगाल, सीमा.

जंगुल, वीष.

जंघा, पोटऱ्या.

जंघापर्व, गुडघे.

जंघांघ्रिसंधि, पांयांचे घोटे.

जंघाल, जे वेगानें गमन करणारे ते १ हरिण ताम्रवर्ण २ एणकृष्णवर्ण ३ कुरंग ईष ताम्रवर्ण हरणापेक्षां थोर असतो ४ ऋष्य नीलांड सरोद ५ पृषत आंगावर पांढरे टिपके असतात तें चितळ ६ न्यंकु सांबर ७ शंबर गऱ्यापेक्षां मोठा असतो तो ८ राजीव मृगविशेष ९ मुंडी भेकर १० शिकारीमृग वि० ११

जंघिल, जंघाल शब्द पाहा.

जंतु, प्राणी.

जंतुक, हिंग १ पापडी २

जंतुकंबुक, कृमिशंख.

जंतुका, लाख १ पेंचापक्षी २ डिकेमाली ३

जंतुकारी, लाख १ पापडी २

जंतुकृन्, लाख १ पापडी २

जंतुघ्न, हिंग १ वावडिंग २ माहाळुंग ३

जंतुघ्नी, पापडी १ वावडिंग २

जंतुजित्, लघुईड निंबू.

जंतुनंतु, कर्टोली १ तागाचेंबीं २

जंतुनाशन, हिंग १ वावडिंग २ किरमाणी ओंवा ३

जंतुना, पापडी.

जंतुपादप, लाल रानआंबा.

जंतुफल, उंबर.

जंतुमणि, क्षुद्ररोग

जंतुमत्फल, उंबर.

जंतुमाता, लाख.

जंतुमारी, निंब १ ईडनिंबू २

जंतुला, कसई.

जंतुवृक्ष, लाल रानआंबा १ इरमाल आंबा २ उंबर ३

जंतुहंत्री, वावडिंग.

जंतुहनन, } वावडिंग.
जंतुहरण, }

जंपती, नवराबायको.

जंबाल, चिखल १ सुगंधतृण २

जंबालिनी, नदी.

जंबिर, लघु ईडनिंबू १ निंब २ श्वेत मरवा ३

जंबीर, क, लघु ईडनिंबू १ श्वेत मरवा २ रानतुळस ३ श्वेत आजवला ४ आजवला ५ गुच्छ ६ फांगळा ७

जंबु, नागदवणी १ जांबूळ २ जांबळें ३ जांबवृक्ष ४

जंबुक, कोल्हा १ वरुण २

जंबू, जांबूळ.

जंबूक, पीतलोध्र १

जंबूल, जांबूळ.

जंभ, लघुईडनिंबू १ श्वेत मरवा २ निंबवृक्ष ३ दांत ४ अन्न ५ हनु ६ भाता ७

जंभक, पीतलोध्र.

जंभल न, रुई १ लघु ईडनिंबू २ मरवा ३

जंभला, रुई.

जंभीर, ल, लघु ईडनिंबू १ मरवा २

ज्या, पृथ्वी १ माता २ धनुष्याची दोरी ३

ज्यानि, वृद्धत्व १ नदी २ त्याग ३

ज्येष्ठ, ज्येष्ठमास १ वडील २

ज्येष्ठबला, महाबला.
ज्येष्ठा, केळ १ पाल २ भागीरथी २ तर्जनी ३ बोट ४ नक्षत्र ५
ज्येष्ठांबु, पेज १ तांदुळाचें धुवणें २
ज्येष्ठामलक, कडुनिंब.
ज्येष्ठामलीय, ज्येष्ठमाम.
ज्येष्ठीमधु, जेष्ठीमध.
ज्योति, चित्रक १ मेथी २ रक्तचंदन ३ तेज ४ अग्नि ५ सूर्य ६
ज्योतिरंजक, काजवा.
ज्योतिरिंग, काजवा.
ज्योतिरिंगण, धायटा.
ज्योतिर्लता, लघु मालकांगोणी.
ज्योतिर्विद, जोशी.
ज्योतिर्बीज, काजवा.
ज्योतिषिन, जोशी.
ज्योतिष्क, चित्रक १ मेथी २ नरवेल ३
ज्योतिष्का, लघु मालकांगोणी १ वेखंड २
ज्योतिष्मती, लघु मालकांगोणी १ थोरमालकांगोणी २ रात्र ३
ज्योतिस, डोळ्यांतील बाहुली १ तेज २ अग्नि ३ सूर्य ४ नक्षत्र ५
ज्योत्स्ना, कडुदोडकी १ हरपररेवडी २ रात्र ३ चांदिणें ४ पडवळ ५
ज्योत्स्नाप्रिय, चकोर.
ज्योत्स्नाफल, हरपररेवडी.
ज्योत्स्नी, कडुपडवळी १ चांदिणीरात्र २ पूर्णिमा ३ रेणुकाबीज ४
ज्वर, ताप १ रोग २ संताप ३ फीवर इं०
ज्वरघ्न, गुळवेल १ चाकवत २
ज्वरघ्नी, लघु चाकवत.
ज्वरनाशन, पित्तपापडा.
ज्वरनाशिनी, मंजिष्ठ १ गुळवेल २
ज्वरविनाशिनी, गुळवेल.
ज्वरहंत्री, मंजिष्ठ.
ज्वरांतक, नेपाल १ किराईत २ वहावा ३ थोर वहावा ४
ज्वरापहा, वनस्पति वि०
ज्वरारि, गुळवेल.
ज्वल, प्रकाश १ प्रकाशित २
ज्वलका, तेज.
ज्वलंती, काळी मोहरी.
ज्वलत्प्रभा, काळी मोहरी.
ज्वलन, चित्रकमूळ १ अग्नि २ जळणें ३
ज्वलनमणि, सूर्यकांत.
ज्वलनाभ, लघु रोहिस तृण.
ज्वलनाश्मन, सूर्यकांत.
ज्वलनी, मोरवेल १ आंबेहळद.
ज्वलित, प्रकाशित १ जळलेला २
ज्वाल, ज्वाळा.
ज्वाला, चित्रक १ लघु धायटी २ जळलेले तांदूळ ३
ज्वालाखरगद, ज्वाला गर्दभ रोग.
ज्वालागर्दभक, ज्वाला गर्दभ रोग.
ज्वालारासभकामय, विसर्प १ रोग २

झ

झ, निद्रित १ बृहस्पति २ शब्द ३ झंझावात ४ वाजविणें ५
झटा भुंयआवळी.
झटामला, भुयआवळी.
झटि, अल्पवृक्ष वि०
झणत्कार, अलंकारशब्द.
झर, रा, रि, री, पाण्याचा झरा.
झरकालाल, झऱ्याचें पाणी.
झरसी, झरस.
झरणोदक, झऱ्याचें पाणी.
झरी, नदी.
झर्झर, झारा १ कलियुग २ वाद्यवि० ३ नदी वि० ४
झर्झरा, वेश्या.
झर्झरिका, उडदांची रोटी.
झर्झरीक, शरीर १ देश २ तसबीर ३
झलंझला, हत्तीच्या कानाचें फडफडणें.

झल्लरी, कुरळकेश १ वाद्यवि० २ केश समूह ३
झल्ला, कन्या १ ऊन २ कीट वि० ३ झिल्लिका ४
झल्लि, सुपारी.
झल्लक, झांझवाद्य.
झल्लकंठ, पारवा.
झल्लिका, कांती.
झष, मत्स्य १ उष्णता २ अरण्य ३ मीनरास ४
झषकेतन, मदन.
झषलोचना, मत्स्याक्षी.
झषा, नागबला.
झषासन, घड्याळ नावाचा मासा.
झा, पाण्याचा लोट.
झांकारी, मोठा बोंगेरा.
झाट, लतागृह १ अरण्य २
झाटल, मोखा वृक्ष.
झाटा, टी, जाई.
झाटास्लक, कलिंगड.
झाटिका, जाई.
झामक, वीट.
झामर, हत्यार पाजण्याचा धोंडा.
झाला, झला शब्द पाहा.
झालि, **भालि**, हिरवे आंबे व मोहऱ्या व मीठ व भाजलेला हिंग एकत्र वाटून त्यांत पाणी घालून गाळून ठेवावें ती स्व० लो-णचें.
झावु, **क**, तिळव्या वृक्षाचा भेद.
झिंगाक, कांकडी भेद.
झिंगिणी, जिंगिणी.
झिंगिनी, कांकडी १ मशाल २
झिंगी, जिंगिणी.
झिंजिम, वणवा.
झिज्जी, मुरकुट.
झिझिणी, जिंगिणी.
झिंझिरा, झिझुडी.
झिंझिरिटा, झिझुडी.
झिंटी, श्वेत कोरांटा १ निळा कोरांटा २
झिरी, चिलीट.
झिरीटिका, पहार कुटुंबी.
झिरुका, मुरकुट.
झिल्ली, जिंगिणी १ मुरकुट २ अंतर्मोल ३ सूर्यप्रकाश ४ दिव्याची वात ५
झुंझुरकी, झुंझुरु.
झुंझुरु, शाक वि०
झुणि, सुपारी.
झुडुक, मखमाल.
झोड, सुपारी.
झंकार, अस्पष्ट शब्द.
झंझण, अस्पष्टनाद.
झंझा, तीक्ष्ण नाद १ मोठा वायु २ मोठा पर्जन्य ३
झंझानिल, पर्जन्ययुक्त वारा.
झंटी, कुंदा गवत.
झंटुक, मखमाल.
झंडूक, मखमाल.
झंप, **पा**, बुडी मारणें १ उडी मारणें २
झंपाक, वानर १ माकड २
झंपारु, झंपाक शब्द पाहा.
झंपाशिन, पाण कावळा.
झंपिन, झंपारु शब्द पाहा.

ञ

ञ, बैल १ शुक्र २ अस्पष्ट शब्द ३

ट

ट, झणत्कार शब्द १ खुजा २ चतुर्थांश ३
टक्कदेशीय, शाकवि०
टगर, काणा १ टांकणखार २ विषयक्रीडा ३
टट्टनी, पाल.
टट्टरी, थट्टा १ वाद्य वि० २ नगारा ३
टट्टर, दुंदुभी शब्द.
टलन, हृद्रोग.
टा, पृथ्वी १ प्रतिज्ञा २
टार, घोटा १ गाडू २
टिंटिणीका, पाणी शिरस वृक्ष.
टिटिभ, **क**, टिटवी.

टिंटुक, पीत लोध्र.
टिट्टिभक, } टिटवी.
टिट्टिभ, }
टिटिश, वृक्ष वि०
टु, सोनें १ कपटी २ प्रीति ३
टुंटुक, टिंडा.
टुंटुक, टिंडा १ काळा काथ २ घातकी ३ वनस्पति वि० ४
टेपन, पाठिवणें.
टेर, काणा.
टोलाफल, मोहवृक्ष.
टंक, थोर इरसाल आंबा १ कविठ २ टाकणखार ३ चार मासे वजन ४ पोटरी ५ गर्व ६ शृंग
टंकक, सुवर्णादिकाचें नाणें.
टंकटीक, शिव.
टंकण, क्षार, टाकणखार १ स्वागी २
टंकनल, इरसाल आंबा.
टंकानक, तुतीचें झाड.
टंकार, आश्चर्य १ कीर्ति २ धनुष्याचा टणत्कार ३
टग, न, टाकणखार १ कुठार २ टांग ३ चार मासे वजन ४
टंगिनी, वनस्पति वि०
टंटण, वृक्ष धमक.
टंटुक, पीत लोध्र.

ठ

ठ, शिव १ शून्य २ मोठा ध्वनि ३ चंद्र सूर्य मंडल ४ वर्तुळ ५
ठक्कुर, ईश्वर मूर्ति.

ड

ड, शिव १ भय २ नाद ३ वडवाग्नि ४ वाद्य वि० ५
डय, भंगी.
डमर, प्रलय १ युद्ध २ पलायन ३ उपद्रव ४
डमरु, वाद्य वि० १ आश्चर्य कारक वस्तु २
डयन, पालखी १ घुरख्याची गाडी २
डलक, कावड.
डहु, क्षुद्र फणस.
डांगर, री, तांबडा भोपळा.
डालिम, डाळिंब.
डाहल, त्रिपुर देश.
डाहुक, हरिण वि०
डिकरी, तरुण स्त्री.
डिंगर, प्रेषण १ सेवक २ पुष्ट ३
डिंड, रक्त एरंड.
डिंडिक, रक्त एरंड.
डिंडिम, करवंदी १ वाद्य वि० २ दवंडी ३
डिंडर, समुद्र फेण.
डिंडिरमोदक, लाल मुळा १ लसूण २
डिंडिश, धेंडसें फळ.
डिंडीर, समुद्र फेण.
डिनिका, बालरोग.
डिंब, अंडें १ मूत्राशय २ गर्भाशय ३ उदररोग वि० ४ भीति ५
डिंबिका, जल मक्षिका १ कामुकी स्त्री २ बुडबुडा ३
डिंभ, क, लेंकरूं १ बाळक २ मूर्ख ३
डीन, पक्ष्यांचें उडणें.
डुंगरी, तांबडा भोपळा.
डुंडु, दोन तोंडाचा सर्प.
डुंडुभ, गोडा सर्प १ जल सर्प २
डुंडुल, पिंगळा पक्षी.
डुंडुक, डाहुक शब्द पाहा.
डुलि, कांसवाची स्त्री.
डुलिका, खंजरीट सदृश पक्षी.
डोडिका, हरणदोडी.
डंगरी, तांबडा भोपळा.
डंगारी, तांबडा भोपळा.
डंडमत्स्य, डंडारी मत्स्य भेद.

ढ

ढ, कुत्रा १ कुत्र्याचें शेपूट २ नाद ३ भेरी ३ सर्प ४
ढक, अभिलाष.

ढक्का, नौबद.

ढंढण, शेवाळ.

ढमरा, हंस.

ढाल, ढाल.

ढिंढिणिका, जलशिरसी.

ढिंढिणी, जलशिरसी.

ढुंढन, शोधणें.

ढुंढि, गणपति.

ढोल, नौबद.

ढौकन, लांच.

ण

ण, ज्ञान १ शिव २ अलंकार ३ जलमंदिर ४ खरेपणा ५ दुर्गुणी ६ दान ७

त

तक, दर्शक सर्वनाम.

तकिल, औषध.

तक्कोल, कंकोळ.

तक्र, दह्यांत निमे पाणी घालून घुसळावें तें १ दह्यांचें सम किंवा तिप्पट अधीक अथवा चतुर्थांश पाणी घालून घुसळावें तें २

तक्रकूर्ची, चिक्कांत ह्मणजे कोंवळें दुधांत चतुर्थांश ताक घालून खर्वस करितात ती १ समान ताक घालून करितात ती २

तक्रजन्म, दहीं.

तक्रजननी, ताका.

तक्रपिंड, दह्यांत चतुर्थांश पाणी घालून घुसळून वस्त्रांत बांधून ठेवावें निःशेष पाणी नाहींसें झालें ह्मणजे जो गोळा होतो तो १

तक्रभिन, कविंठ.

तक्रमांस, तुपांत तळलेलें मांस.

तक्राट, ताक करण्याची रवी.

तक्राह्वा, ताका.

तगडवल्ली तरवड.

तगर, गेळ १ तगर २ कुटिल ३ पिंडीतगर ह्म० गोडें तगर.

तट, टी, नद्यादिकांचें तीर.

तटाक, तळें.

तटिनी, नदी.

तडग, खोल तळें.

तडाक, तडग शब्द पाहा १ तट २

तडाग, तळें १ पिंजरा २

तडागसलिल, तडागांभ, तळ्यांतील पाणी.

तडाघात, हस्ति शुंडाप्रहार.

तडित्, वीज.

तत, विस्तृत १ वाद्यवि० २ वायु ३

ततपत्री, केळ.

तति, पंक्ती १ समुदाय २

तत्काल, वर्तमानकाळ.

तत्कालधी, समयसूचक.

तत्काललवण, संचळ.

तत्पद, पिंपळ.

तत्फल, श्वेतकमळ १ रोहिसतृण.

तत्वज्ञ, ब्राह्मण.

तदविलासिनी, नवला.

तद्धन, कृपण.

तनय, पुत्र.

तनया, कन्या १ चक्रकुल्या वनस्पती.२

तनिष्ठ, लाहान.

तनु, देह १ स्त्री २ कृश ३ त्वक ४

तनुक, धायटी १ वेहेंडा २ दालचिनी ३

तनुका, टेंभुरणी.

तनुकूप, रोमरंध्र.

तनुच्छाय, लघुबाभूळ.

तनुत्वक, जाडी दालचिनी १ लघुऐरण २

तनुपत्र, हिंगणबेट १ पत्र्या हरताळ २

तनुबीज, रायबोर.

तनुभस्त्रा, नाक.

तनुमध्या, सिंहकटिस्त्री.

तनुरस, घाम.

तनुरुह, केश.

तनुव्रण, वल्मीक रोग.

तनुस्, शरीर.

तनुह्रद, गुद.

तनुक्षीर, आंबाडा.
तनु, शरीर.
तनून, वायु.
तनुनप, तूप.
तनूनपाद्, अग्नि.
तनूरुह, आंगावरील केश.
तनोनु, साठेसाळी.
तन्त्रि, चक्रकुल्या वनस्पति.
तन्यतु, रात्र १ वाद्य वि० २
तन्वंगी, स्त्री.
तन्वी, सालवण १ स्त्री २ वाफळी ३
तप, ग्रीष्मऋतु १ माघ २ गरमी ३ सूर्य ३
तपन, चित्रक १ लघुऐरण २ दाहाकळी ३ श्वेतरुई ४ ऊन ५ सूर्य ६ ग्रीष्मऋतु ७
तपनच्छद, सूर्यफूल.
तपनतनया, यमुना १ गोदावरी २ तमी-नदी ३
तपनतनयेष्टा, थोरशमी.
तपनमणि, सूर्यकांत.
तपनी, पहाडमूळ १ गोदावरी नदी २
तपनीय, क, सोनें १ साळी २ भात ३
तपनेष्ट, तांबें.
तपनेष्टा, लघुशमी.
तपस, चंद्र १ पक्षी २
तपस्, माघमास १ शरदृतु २ ग्रीष्मऋतु ३
तपस्तक्ष, इंद्र.
तपस्य, फाल्गुनमास १ कुंदपुष्प २
तपस्विन्, दवणा १ हिंगुपत्री २ घृतकरंज ३ प्रकीर्य ४
तपस्विपत्र, दवणा.
तपस्विनी, जटामांसी १ मुंडी २ जिंगिणी ३ कुटकी ४
तपात्यय, पर्जन्यकाळ.
तपुस्, अग्नि १ सूर्य २
तपोधन, दवणा १ तपस्वी २
तपोधना, मुंडी १ गोरखमुंडी २
तप्त, तापलेला.
तप्तकुंभ, नरक वि०
तप्तकृच्छ्र, प्रायश्चित्त वि०
तप्तरूप, रुपें.
तप्तलोमश, हिराकस.
तप्तांभस्, ऊनपाणी.
तप्तलाकृति, फोपटें.
तम, अंधकार १ पाप २ दुःख ३ तमोगुण ४ तमालवृक्ष ५ राहु ६
तमक, श्वासरोग.
तमका, भुयआंवळी.
तमंगक, गच्ची.
तमर, शिसें.
तमराज, साकर.
तमस, अंधार १ शहर २
तमस् , तम शब्द पाहा १ रोग २
तमस्विनी, रात्रीनाम.
तमा, भुयआंवळी १ रात्र २ काळोखी रात्र ३
तमाल, क, वायवारण १ स्थलकमळ २ काळाताड ३ तमालपत्र ४ दालचिनी ५ वांवूची त्वचा ६ तरवार ७ तिलक वि० ८
तमालका, स्त्री, भुयआवळी.
तमालच्छद, तमालपत्र.
तमालपत्र, क, सांभारपान कों० तमालपत्र १ तमालपत्री २ दालचिनी ३ तिलक ४
तमालिका भुयआंवळी १ ताम्रवल्ली २
तमालिनी, भुयआंवळी.
तमाली, भुयआंवळी.
तमाह्वय, तालीसपत्र.
तमि, रात्र.
तमिस्र, काळोख १ क्रोध २
तमिस्रा, काळोखी रात्र.
तमी, रात्र.
तमोघ्न, दीप १ विष्णु २ शिव ३ अग्नि ४ सूर्य ५ चंद्र ६
तमोज्योतिस्, काजवा.
तमोदर्शन, पित्तरोग.
तमोनुद, द, तमोघ्न शब्द पाहा.

तमोघ्न, तमोघ्न शब्द पाहा.
तमोमणि, गोमेद १ काजवा २
तमोरि, ऊन १ प्रकाश २
तमोविकार, रोग वि०
तर, वृक्ष १ मार्ग २ तरण्याचें साधन नौका इ० ३ तरणारा ४
तरंग, समुद्राच्या लाटा १ वस्त्र २
तरंगिणी, नदी.
तरट, टांकळा.
तरटी, तरटी कंटक वृक्ष १ सोलापुर प्रांतीं प्रसिद्ध आहे.
तरंड, डा, डी, डं, नौका १ स्वर्ग लोक २
तरण, तरणें १ तर शब्द पाहा २
तरणि, सूर्य १ नौका २ किरण ३ कोरफड ४ कांटे शेवंती ५
तरणिरत्न, माणिक.
तरणी, कांटे शेवंती १ सोनेरी २ तेरणी ३ रान शेवंती ४ लघु रानशेवंती ५ कोरफड ६
तरणिवल्ली, कांटे शेवंती.
तरंत, बदकपक्षी १ धुकें २ समुद्र ३ मोटा-पर्जन्य ४
तरंती, नौका.
तरत्सम, तृणाग्नि.
तरपण्य, नद्यादिक तरून जाण्याचें मोल.
तरंबुज, कलिंगड.
तरल, श्वेत धोत्रा १ माणिक २ चंचल ३ हार ४ हारमध्यमणि ५
तरला, कांजी १ भ्रमर २ मद्य वि०३
तरवट, तरवड १ रग हिं०
तरवारि, तरवार.
तरस् मांस.
तरस्, वेग १ बल २ तीर ३
तरस्विन्, बहिरीससाणा १ वेगवान् पुरुष २ वायु ३ तरस ४
तरक्ष, लांडगा १ तरस २
तरक्षु, तरस.
तरि, री, नौका.
तरिक, वेग १ नौका २
तरिता, लसूण १ तर्जनी २
तरिष, समुद्र १ स्वर्ग २ नौका ३ उद्योग ५
तरु, वृक्ष.
तरुकोण, पक्षी.
तरुण, कलौंजीजिरें १ श्वेतएरंड २ तरुणपुरुष ३ प्राण कर्ण ग्रीवा नेत्र यांचा हा ४ कोंवळें ५ शिळादेवदार ६ कुंजपुष्प ७
तरुणज्वर, नूतनज्वर.
तरुणपानिका, मनशीळ.
तरुणाभास, थोर वाळुककाकडी.
तरुणी, कोरफड १ कांदणीगवत २ शिळादेवदार ३ लघुदंती ४ प्रौढकुमारी ५ शेवंती ६ कांटेशेवंती ७
तरुणीकटाक्षकाम, तिलकपुष्प विशेष.
तरुनलिका, वडवांगूळ.
तरुनख, कांटा.
तरुभुक, वादांगुळ.
तरुमालिनी, भुयआवळी.
तरुमृग, वानर.
तरुराग, नूतनपल्लव.
तरुराज, ताड.
तरुरुहा, वादांगुळ.
तरुरोहिणी, वादांगुळ.
तरुवल्ली, पापडी.
तरुसार, कापूर.
तरुस्था, वादांगुळ.
तरुढक, श्वेत रक्तमिश्रितकमळ.
तरुट, कमळाचेमूळ.
तर्क, कल्पना १ संशय २ हेतु ३ इच्छा ४
तर्कारी, थोर ऐरण १ देवडंगरी २ वनकाकडी ३ शिसवा ४
तर्कील, वृक्ष वि०
तर्कु, कापूस पिंजण्याचें यंत्र.
तर्जन, निर्भर्त्सना करणें.

तर्लमी, आंगठ्यासमवळचें बोट.
तर्ण, क, गाईचें वांसरूं.
तरणि, सूर्य १ नौका २
तर्तरीक, उतारू १ नौका २
तर्पण, तृप्ति.
तर्पणी, गुरुस्कंधवृक्ष.
तर्हट, वर्ष.
तर्ष, तृषा १ इच्छा २ समुद्र ३ सूर्य ४ नौका ५
तर्क्षु, तरक्षु शब्द पाहा.
तर्क्ष्य, सोरा.
तल, तळहात १ ताड २ तळणें ३ अरण्य ४ वक्षस्थळ ५
तलक, सरोवर.
तलिम, पक्क मांस.
तलिन, विरळ १ अल्प २ कोमळ ३ स्वच्छ ४
तलुन, वायु १ तरुण २
तलेक्षण, डुकर.
तलोदा, नदी.
तल्क, अरण्य.
तल्प, शय्या १ स्त्री २ माडी ३
तल्पल, पाठीची शिरा १ हत्तीची पाठ २
तल्ल, तळें.
तवराज, यवास शर्करा.
तवराजोद्भव, नाबद साकर.
तवर्णकृत, सरदा.
तवक्षीर, तवखीर.
तवक्षीरी, तवखीर.
तवक्षीर्येकपत्रिका, आंबेहळद.
तविष, तीष, स्वर्ग १ समुद्र २
तविषी, नदी.
तप्त, तापलेला.
तस्कर, गठोना १ चोर २ कान ३
तस्करस्नायु, थोर श्वेतकावळी.
तस्करी, श्वेत लाजाळू १ गठोना झाड २ थोर श्वेतकावळी ३
तक्षक, सर्प वि० १ वृक्षवि० २ सुतार ३
ताटंक, ताडपत्र १ कर्णभूषण २

ताड, श्रीताड १ काटेताड २ हिंताल ३ काळाताड ४ ताडणें ५ नाद ६ पर्वत ७
ताडका, देवडंगरी.
ताडन, मारण.
ताडी, ताडाचे वृक्षाचा सर निघतो ती.
तात, श्रेष्ठ १ बाप २ प्रीतियुक्त शब्द ३
तांत, श्रांत.
तातगु, चुलता.
तातन, खंजरीट.
तातल, रोग १ अवसर २ स्वयंपाक ३ मनो दुःख ४
तांदन, वायु.
तानव, कृशत्व.
तानीयक, जोंधळी.
तानूर, भोंवरा.
ताप, संताप १ दुःख २
तापक, ज्वर.
तापन, सुवर्ण १ सूर्यकांत २ ग्रीष्मऋतु ३ ऊन ४
तापस, तमालपत्र १ बगळा २ देवभात ३ दालचिनी ४
तापसज, तमालपत्र.
तापसतरु, हिंगणबेट.
तापसद्रुम, हिंगणबेट १ अगस्तिद्रुम २
तापसद्रुमसंनिभा, पुत्रदायी.
तापसपत्र, दवणा.
तापसप्रिय, या, द्राक्ष १ वांघोटी २ चारोळी ३ ऊंस ४ रुद्राक्ष ५
तापसा, द्राक्ष.
तापसी, आंबेहळद १ जटामांसी २
तापसेष्ट, चारोळी.
तापहरी, वड्या.
तापिच्छ, तमालवृक्ष १ काळाताड २
तापिंज, सुवर्णमाक्षी १ तमालवृक्ष २
तापी, नदी.
तापीज, सस्यकमणि.
तापीसमुद्भव, सुवर्णमाक्षी.

ताम्य, क, सुवर्णमाक्षी.
तांबूल, पानवेल १ सुपारी २ ताग ३
तांबूलपत्र, नागवेल १ राताळुं २
तांबूलपर्णिका, पर्णी, नागवेल.
तांबूलराग, धान्य वि०
तांबूलवल्लिका, वल्ली, नागवेल.
तांबूलपदार्थ, कस्तुरी १ कापूर २ कंकोल ३ चुना ४ सुपारी ५ लवंग ६ जायफळ ७ देठींपानें ८ काथ ९
तांबूलिक, तांबोळी.
तांबूली, नागवेल.
ताम, अपराध १ चिंता २ भयकारण ३
तामरस, साधारण कमळ १ निळेंकमळ २
तामलकी, भुयआंवळी.
तामस, घुबड १ सर्प २ अंधार ३ तमोगुण ४
तामसी, काळोकी रात्र.
तामिस्र, फार काळोक.
ताम्र, क, तांबें १ रक्तचंदन २ तांबडा ३ रक्तपिती ४
ताम्रकंटक, रक्तखैर.
ताम्रकिलि, इंद्रगोप.
ताम्रकुट्टक, तंबाखु १ तांबट २
ताम्रकृमि, इंद्रगोप कीटक.
ताम्रगर्भ, मोरचुक.
ताम्रचक्षु, पारवा.
ताम्रचूड, कुकुरवंध १ कोंबडें २ कुकरळें-डनी हिं०
ताम्रतुंड, श्वेतमाकड.
ताम्रत्रपुज, कासें.
ताम्रद्रु, रक्तचंदन.
ताम्रधातु, गेरू.
ताम्रपत्र, जीवशाक १ हरणवेल २
ताम्रपत्रक, आपटा १ नेवती.
ताम्रपर्णी, मंजिष्ट १ नदी २
ताम्रपलव, अशोक.
ताम्रपाकिन्, लाखीपिंपरी.
ताम्रपादी, रक्त लाजाळू.
ताम्रपुष्पक, कोरळ १ रक्तकांचन २ बाहवा ३
ताम्रपुष्पा, रक्तपाडळ.
ताम्रपुष्पिका, लघुधायटी १ रक्त निशोत्तर २ रक्तपाडळ सागरगोटी ३
ताम्रपुष्पी, पाडळ १ रक्तनिशोत्तर २ काळेंनिशोत्तर ३ रक्तपाडळ ४ लघुधायटी ५ गाजरगोटी ६
ताम्रफल, अंकोल.
ताम्रबीज, लालकुळीथ १ हेरंब २
ताम्रमूल, कुकुटपादी.
ताम्रमूला, मंजिष्ठ १ रक्तधमासा २ लाजाळू ३
ताम्रमूलिका, रक्तधमासा.
ताम्रमूली, मंजिष्ठ १ धमासा २ श्वेतलाजाळू ३
ताम्रमृग, हरिण.
ताम्ररसायनी, दुधी.
ताम्रवर्ण, हरिण १ वागीकगहूं २
ताम्रवर्णक, पोकळतृण १ गेरू २
ताम्रवर्णा, तीळपुष्प.
ताम्रवल्ली, मंजिष्ठ १ ताम्रवल्ली २ चित्रकुटांत प्रसिद्ध.
ताम्रवृना, लालकुळीथ.
ताम्रवृक्ष, रक्तचंदन.
ताम्रशालि, तामसाळ.
ताम्रसार, रक्तचंदन.
ताम्रसारक, रक्तखैर.
ताम्रा, मंजिष्ठ १ रक्तगुंजा २ ताम्रवल्ली ३
ताम्राभ, रक्तचंदन.
ताम्राक्ष, क्षी, कोकिळ १ कोकिळा २ चकोरपक्षी ३
ताम्रिका, रक्तगुंजा.
ताम्रेक्ष, दुधाचीसाय.
ताम्रोपधातु, मोरचुक.
तार, रुपें १ मोतीं २ कापूर ३ उच्चस्वर ४
तारक, नेत्र १ नौका २ डोळ्यांतील बाहुली ३
तारका, मोतीं १ लघुवृंदावन २ कनीनिका ३ नक्षत्र ४

तारकिनी, रात्र.
तारज, रौप्यमाक्षी.
तारटी, तरटीवृक्ष.
तारतंदुल, श्वेत जोंधळे.
तारपुष्प, कुंद.
तारमाक्षिक, रौप्यमाक्षी.
तारविमला, रुप्यासारखी धातु वि०
तारशुद्धिकर, सिसें.
तारा, डोळ्यांतीलबाहुली १ चिडादेवदार २ मोतीं ३ नक्षत्र ४
ताराधिपति, चंद्र.
तारापथ, आकाश.
तारापीड, चंद्र.
ताराभ, चपळधातु १ जस्ताचाभेद २
ताराभूषा, रात्र.
तारारि, माक्षिक.
तारिका, ताडी १ नक्षत्र २
तारिष, सोनें १ स्वर्ग २ समुद्र ३
तारुण्य, तरुणपणा.
तार्क्षी, तानीचावेल.
तार्क्ष्य, रसांजन १ नेत्रांचे केश २लघु राळे-चावृक्ष ३ गीध ४ मस्यकमणि ५ गरुड६ अश्व ७ रथ ८ सर्प ९ सोनें १० साग ११
तार्क्ष्यज, रसांजन.
तार्क्ष्यनाशक, अहिरीसमाणा.
तार्क्ष्यशैल, रसांजन.
ताल, ताड १ हरताळ २ तालीसपत्र ३ आंगठ्यापासन मध्यमेचे शेवटापर्यंत जी लांबी तो ४
तालक, हरताळ.
तालकाभ, निळारंग.
तालकी, ताडी.
तालद्रुम, ताड.
तालपत्र, मेथी १ ताडपत्र २ कर्णभूषण ३
तालपत्री, रानशोप १ काळीमुसळी २ उंदिरकानी ३
तालपर्णी, काळीमुसळी १ बाळंतशोप २ मुरा ३ बडिशोप ४
तालमस्तक, कडवासुरण.
तालमूलिका, काळीमुसळी.
तालमूली, काळीमुसळी.
तालक्षीर, तवक्षीरजाति.
तालाख्या, मुरा.
तालि, डोंगरीताड.
तालिका, ताम्रवल्ली १ काळीमुसळी २
ताली, भुयआंवळी १ ताम्रवल्ली २ लघुतालीसपत्र ३ मनशीळ ४ तालवृक्ष ५
तालीस, क, लघुतालीसपत्र.
तालीसपत्र, लघुतालीसपत्र.
तालु, क, टाळु ब्र० टाळें १
तालुक, गळरोग.
तालुकंटक, बाळरोग.
तालुपाक, गळरोग.
तालुपात, बाळरोग.
तालुपिडक, बाळरोग.
तालुपुप्पुट, तालुरोग.
तालुराग, मुखरोग.
तालुशोथ, तालुरोग.
तालुसंहति, तालुरोग.
तालुसिद्ध, पदजीभ १ सुसर २
ताविष, तविषशब्द पाहा.
ताविषी, तविषी शब्द पाहा १ पृथ्वी २
तिक्त, क, पित्त १ किराईत २ नेपाळ किराईत ३ बिडलोण ४ कडु ५ हिंगणबेट ६ कडुपडवळ ७ कडुनिंब ८ बायवर्णा ९ सुवासिक १०
तिक्तक, पडवळ १ किराईत २ काळाखदिर ३
तिक्तकंदका, आंबेहळद.
तिक्तका, कांगोणी १ लघुकावळी २ करंजवल्ली ३ चिरपोटाणी ४ चुंच ५
तिक्तकामिका, कफरोग.
तिक्तकोशातकी, कडुदोडकी.
तिक्तगंधा, मोहरी.
तिक्ततंदुला, पिंपळी.

तिक्ततुंडी, कडुतोंडली.
तिक्ततुंबी, कडुभोपळा.
तिक्तदुग्धा, मेढशिंगी १ पिसोरा २ लघु मेढशिंगी ३
तिक्तधातु, पित्त.
तिक्तपर्वा, ब्राह्मीचाभेद १ गुळवेल २ ज्येष्ठीमध ३
तिक्तपुष्पा, पहाडमूळ.
तिक्तफला, निर्मळीबीज.
तिक्तबीजा, कडु दुधभोपळा.
तिक्तभद्रक, पडवळ.
तिक्तयवा, शंखिनी.
तिक्तरोहिणी, कटुकी.
तिक्तला, शंखिनी.
तिक्तवल्ली, लघु मोरवेल.
तिक्तशाक, वायवरणा १ झुंझरू २ खैर ३
तिक्तशाकद्रुम, वायवरणा.
तिक्तसार, थोर रोहिसगवत १ खैर २
तिक्त, शंखिनी १ कडुतोंडली २ कटुकी ३ मोरवेल ४ खरबूज ५ तेजबळ ६ कांकडी ७ पहाडमूळ ८ करंजवल्ली ९
तिक्ताख्या, कडुतोंडली.
तिक्तामृता, गुळवेल.
तिक्तालाबु, कडु दुधभोपळा.
तिक्तास्यता, पित्तरोग.
तिक्तिका, कडुभोपळा.
तिक्तोत्तमा, कडु पडवळ.
तिंगुद, हिंगणबेट.
तिग्म, तीक्ष्ण १ उष्ण २ तिखट ३
तिग्मरुक्, सूर्य.
तिग्मांशु, सूर्य.
तिजिल, चंद्र.
तिंटी, टंटू.
तिंतिडी, कडुतोंडली २ चिंच २
तिंतिडी, चिंच.
तिंतिडीक, आम्लवेतस १ आमसोल २ चिंच ३
तिंतिडीका, चिंच.
तिंतिडीफल, आमसोल.
तिंतिणी, चिंच.
तित्तिर, तित्तिरपक्षी १ जपाळ २ सारसपक्षी ३
तित्तिरि, तित्तिरपक्षी.
तित्तिरीफल, जपाळ.
तितिल, उदकपात्रवि० १ तिळपाक २
तिथ, अग्नि १ मदन २ कालमान वि०
तिथि, थी, प्रतिपदादिप्रत्येक.
तिथिप्रणीः, चंद्र.
तिदिश, धेंडशी.
तिंदु, कुचला १ टेंभुर्णी.
तिंदुक, कुचला १ टेंभुर्णी २ धेंडशी ३
तिंदुकाकृतिफल, लघु द्वीपांतरखजूरी.
तिंदुकाभफल, लघुद्वीपांतरखजूरी.
तिंदुकिनी, सोनामुखी.
तिंदुकी, टेंभुर्णी.
तिंदुल, टेंभुर्णी.
तिनाशक, तिवसवृक्ष.
तिनिका, जोंधळी.
तिनिश, तिवस.
तिम, मत्स्यवि०
तिमि, मत्स्यभेद शतयोजनायाम १ सागर २
तिमिंगिल, तिमिभक्षकमत्स्य.
तिमिंगिलागिल, महामत्स्य.
तिमिर, लोहकीट १ काळोक २
तिमिररोग, नेत्ररोग.
तिमिंगि, मत्स्यभेद.
तिमिरी, इंद्रगोप.
तिमिष, कोहळा १ कलिंगड २
तिरगिच्छिक, सागरगोटी.
तिरिजिम्हिक, पांगारा.
तिरिणीकंट, पांगारा.
तिरिट, उंसाचेपेरें.
तिरिम, तंडुलभेद.
तिरीट, लोध्र १ मुकुट २
तिरीपशालि, तिपाखी म० तीन महिन्यानें पिकतें तें भात.

तिर्यक, पक्षिजात १ चपलधातु २ वक्र ३
तिर्यक्फला, पापडी झा० रंगवाशा.
तिर्यग्गामी, खेंकडें.
तिर्यग्यवोदर, जवधान्य.
तिर्यग्यान, खेंकडा.
तिर्यक्क्षिप्त, अस्थिभंगरोग.
तिल, तीळ.
तिलक, कृष्णलोह १ कृष्णा २ गुळ ३ क्षुद्ररोग ४ काळेतीळ ५ काचलवण ६ पिपासास्थान ७ संचळ ८ तिलकपुष्प ९ टिळा १० अश्ववि० ११ मूत्राशय १२ लासे १३
तिलकट, तिलपुष्परेणु.
तिलकल्क, तिलकूट.
तिलकल्कज, पेंड.
तिलकालक, शुक्ररोग १ क्षुद्ररोग शरीरावर तीळ असतो तो.
तिलकिट्ट, पेंड.
तिलांकित, ज्याचे आंगावर तीळ आहे तो.
तिलखली, पेंड.
तिलचित्र, तिळक.
तिलचित्रपत्र, तैलकंद.
तिलचूर्ण तिळकूट.
तिलच्छक, लांडगा.
तिलज, तेल.
तिलतंडुलक, आलिंगन.
तिलपर्णक, चंदन १ विशेष २ धूप ३ देवदाराचा चीक ४
तिलपर्णिका, चिरपोटाणी १ रक्तचंदन २
तिलपर्णी, रक्तचंदन १ विशेषधूप २ चंदन ३ तिलपर्णी ४ तिळवण ५
तिलपिंज, श्वेततीळ १ रानतीळ २
तिलपुष्पक, बेहडा.
तिलपेज, तिलपिंज शब्द पाहा.
तिलभाविनी, जाई.
तिलभेद, पोस्त.
तिलमयूर, पक्षी वि०
तिलमोदक, तिळांचे लाडू.
तिलरस, तिलतैल.
तिलसंभव, तेल.
तिलस्नेह, तिळाचेतेल.
तिलांकितदल, तैलकंद.
तिलापत्या, वनस्पति वि०
तिलित्स, घोनससर्प.
तिल्व, लोध्र.
तिल्वक, हिंगणबेट १ लोध्र.
तिल्वकतरु, लोध्र.
तिल्वर्णी, तिलवण.
तिष्य, बिवळा १ आंवळा २ कलियुग ३ पुष्य नक्षत्र ४ पौष मास ५
तिष्यपुष्पा,
तिष्यफला, } आंवळी.
तिष्या,
तिस्रा, शंखपुष्पी.
तिस्रोधार, तिधारी निवडुंग.
तिहन्, तांदूळ १ रोगी २ धनुष्य ३ उत्तम स्वभाव ४
तीर, कथील १ तट २
तीरण, सागरगोटी.
तीर्ण, परतीरास गेलेला.
तीर्णपदी, मुसळकंद.
तीर्थ, योनी १ स्त्री रज २ उपाय ३ अग्नि ४ यज्ञ ५ गुरू ६ क्षेत्र ७ शास्त्र ८ ब्राह्मण ९ पात्र १०
तीर्थसेवी, बगळा.
तीवर, सागर १ पारधी २
तीव्र, पोलाद १ शिरड वृक्ष २ उष्ण ३ तिखट ४ कथील ५ तीर ६
तीव्रकंद, कडवा सुरण.
तीव्रगंधा, ओंवा.
तीव्रसंताप, बहिरीससाणा.
तीव्रा, तुळस १ थोर मालकांगोणी २ तरटी वृक्ष ३ लघु धायटी ४ पिवळा शिसव ५ गंडदूर्वा ६ मोहरी ७ जीवन्ती ८ कटुकी ९
तीक्ष्ण, पोलाद १ चवक २ भेद [illegible] ३

श्वेत दर्भ ४ नाकशिकणी ५ साळई वृक्षाचा डीक ६ श्वेत मरवा ७ कलखापरी ८ मिरीं ९ काळा शिसव १० काळे शिरस ११ साळई १२ थोर मुळा १३ लोखंड १४ वीष १५ लवण १६ वृषण १७ रोग १८ उष्णता १९ तिखटपणा २० त्वरा २१ सोरा २२

तीक्ष्णक, चवक १ श्वेत शिरस २ वृषण ३

तीक्ष्णकंट, थोर कांटेमासा.

तीक्ष्णकंटक, नेवती १ बाभळ २ निवडुंग ३ धोत्र्याचें फळ ४

तीक्ष्णकंटका, कारी १ कडीचें निवडुंग २

तीक्ष्णकंद, श्वेत कांदा १ उळीचा कांदा २

तीक्ष्णकील, अकलकारा १ पेढ्याचें झाड २

तीक्ष्णकीलक, पांढरे गेळाचें झाड.

तीक्ष्णगंध, क. काळा शेवगा १ काळा आजवला २ साळईचा डीक ३ कागळा ४ एलची ५

तीक्ष्णगंधा, मोहोरी १ कलोंजी जिरे २ पांढरें वेखंड ३

तीक्ष्णगंधोग्रा, पांढरें वेखंड.

तीक्ष्णतंडुला, पिंपळी.

तीक्ष्णतरु, लघुपालु.

तीक्ष्णतैल, मद्य १ राळ २ सागाचा चीक ३ शेराचा चीक ४

तीक्ष्णत्वक, तुंबरु.

तीक्ष्णदंष्ट्र, वाघ.

तीक्ष्णदंष्ट्रक, चित्ता.

तीक्ष्णदुग्धा, हुंग्याचें झाड दक्षिण कोंकणांत प्रसिद्ध आहे १ शांखडभर्मा २ शिरड ३

तीक्ष्णद्रु, लघुपालु.

तीक्ष्णपत्र, तुंबरु १ हिंगणबेट २ लाल ऊंस ३ कोथिंबीर ४

तीक्ष्णपुष्पा, श्वेतकेवडा १ लवंग २

तीक्ष्णप्रिय, जव.

तीक्ष्णफल, तुंबरु १ तेजफल २

तीक्ष्णफला, काळे शिरस.

तीक्ष्णमंजरी, नागवेल.

तीक्ष्णमूल, कोळिंजन १ शेगवा.

तीक्ष्णरस, जवखार १ सोरा २

तीक्ष्णवल्क, तुंबरु.

तीक्ष्णशूक, जव.

तीक्ष्णसार, काळासिसव १ मोहोवृक्ष २ कामोग्यावृक्ष ३ लोखंड ४ नेवती ५

तीक्ष्णा, नाकशिकणी १ थोरमालकांगोणी २ जळवा ३ ओंवटवेल ४ काळी मोहोरी ५ वेखंड ६ सर्पाची मेग ७

तीक्ष्णाग्नि प्रदीप्तजठराग्नि १ आम्लपित्त २

तीक्ष्णाभ्र, आग्या.

तीक्ष्णायस, पोलाद.

तु, भेद १ निश्चय २ संयोग ३ समुच्चय ४

तुकाक्षीरी, वंशलोचन.

तुग, उंडणीवृक्ष १ माड २ उंच ३ पर्वत ४

तुंग, क. कमलकेसर १ पुन्नाग २ नागार ३

तुंगभद्र, मदोन्मत्त हत्ती.

तुंगभद्रा, नदी.

तुंगवृक्ष, नारळी.

तुंगस्कंधफल, नारळी.

तुगा, वंशलोचन.

तुंगा, थोर शमी १ वंशलोचन २

तुंगाक्षीरी, वंशलोचन १ तवखीर २

तुंगिनी, महा शतावरी.

तुंगी, हळद १ रात्र २ तिळवण ३ रानतुळस ४

तुंगी, रानतुळस १ तिळवण २ रात्र ३

तुंगीपति, चंद्र.

तुंगीश, सूर्य १ शिव २ कृष्ण ३ चंद्र ४

तुच्छ, निकामें १ अल्प २ तिरस्कृत ३ नीच ४

तुच्छधान्यक, भाताचापेंढा.

तुच्छद्रु, एरंड.

तुटुम, उंदीर १ घुस २

तुंड, तोंड.

तुंडकी, लघुकावळी १ करंजवली २

तुंडकेरी, तोंडली १ कापशी २
तुंडि, मुख १ बेंबी २ चोंच ३
तुंडिका, लघुरक्तकावळी १ गोडतोंडली २ कापसी ३ लघुतोंडली ४ बेंबी ५
तुंडिकेरिका, रक्तकापशी १ तोंडली २ तालुरोग
तुंडिकेरिफला, गोडतोंडली.
तुंडिकेरी, तोंडली १ रक्तकापशी २ तालुरोग ३
तुंडिकेरुफला, गलरोग.
तुंडिकेशी, तोंडली.
तुंडिकोल्हा, गोड तोंडली.
तुंडिभ, | दोंदील.
तुंडिल, |
तुंडी, गोड तोंडली १ देवभात २
तुंडीकेरी, गोड तोंडली.
तुण, **क**, नांदुरखी.
तुणि, **क**, नांदुरखी.
तुत्थ, मोरचुक १ कृत्रिम रसांजन २ अग्नि ३
तुत्थक, मोरचुक.
तुत्थखर्परिका, | कळ खापरी.
तुत्थखर्परी, |
तुत्थनी, शिवलिंगी १ एलची २
तुत्था, एलची १ लघु नीली २ थोर नीली३
तुत्थांजन, मोरचुक.
तुंद, दोंदील म्ह० ज्याचे मोठें पोट असते तो.
तुंदकूपी, नाभी.
तुंदपरिमार्ज, अळशी.
तुंदवान, दोंदील.
तुंदि, **ल**, तुंद शब्द पाहा.
तुंदिलफला, तवशी काकडी.
तुंदी, बेंबी.
तुन्न, **क**, तूणी १ नादुरखी २ पीडित ३
तुन्नकारिका, भुयआंवळी.
तुन्नसेवनी, कपाळ व टाळू यांची संधी.
तुंब, **क**, दुधभोपळा.
तुंबपत्री, झरसी.
तुंबरु, चिरफळ काळ्या मिऱ्यां प्रमाणें फळें असतात.
तुंबा, कडू दुधभोपळा.
तुंबि, दुधाभोपळा.
तुंबिका, | कडू दुधभोपळा.
तुंबिनी, |
तुंबी, दुधभोपळा १ कडू दुधभोपळा २
तुंबुरी, धने १ कुत्री २
तुंबुरु, धने १ गंधर्व वि० २
तुभ, बोकड.
तुमल, बेहडा.
तुमुल, बेहडा.
तुर, चपल.
तुरग, | घोडा १ पतंग २ मन ३
तुरंग, |
तुरंगद्वेषिणी, महिषी.
तुरगंधा, अश्वगंधा.
तुरगप्रिय, जव.
तुरंगम, घोडा.
तुरंगा, आसंध.
तुरंगारि, टोणगा १ कणेर २
तुरगार्भक, शिंगरूं.
तुरंगाव्हा, आसंध १ घोटी बोर २
तुरंगिका, देव डांगरी.
तुरंगी, **रगी**, आसंध १ घोटी बोर २ थोर मयाळ ३ घोडी ४
तुरवटी, तुरटी.
तुरीय, चवथा.
तुरुष्क, शिळारस १ चंद्रस २ ऊद ३
तुर्य, चतुर्थांश.
तुर्या, तुरी.
तुलसी, कृष्ण तुळस १ श्वेत तुळस २ तुळस ३ वैजयंती तुळस ४ कोंकणांत प्रसिद्ध आहे.
तुलसीच्छद, थोर तालीस पत्र.
तुलसीपत्र, थोर तालीस पत्र.
तुला, चारशें तोळे सुवर्णादिकांचे शास्त्रीय

मान १ तागडी २ तूळ रास ३

तुलाकोटि, पाद भूषण १ कोटि संख्या २

तुलाबीज, गुंजा.

तुलिफला, सांवरी वृक्ष.

तुल्य, सदृश.

तुवर, श्वेत शिरस १ नीलवर्ण हिराकस २ तुरट ३

तुवरक, रानमृग १ हंसी २ तूत ३

तुवरधान्य, तुरे जोंधळे.

तुवरपत्रा, कारी.

तुवरयावनाल, तुरे जोंधळे.

तुवरिका, तुरटी १ सोरठी माती २ तर ३

तुवरी, तुरी १ सोरठी माती २ गोपीचंदन तुरटी ३

तुष, बेहेडा १ कोंडा २

तुषग्रह, अग्नि.

तुषधान्य, रक्तशाल्यादि.

तुषसौवीर, सतुषजवांचेकांजी.

तुषांबुवट. क, इंडरीपक्वान्न.

तुषार, पाण्याचाबिंदु. १ दंव २ थंडी ३

तुषारकाल, शरदृतु.

तुषारगौर, कापूर १ चिनकापूर २ भीमसेनीकापूर ३

तुषारज, दवांचेपाणी.

तुषोत्थ, कांजी १ तुषसौवीर २

तुषोदक, कांजी १ जवांचेकांजी २ तुषसौवीर ३

तुष्ट, संतोषित.

तुष्टि, वृद्धिवनस्पती १ संतोष २

तुस, कोंडा.

तुहिन, कापूर १ हिम २ चांदणे ३

तुहिना, शुकनासा.

तुहिनांशु, चंद्र.

तुहिनांशुतैल, कापूर.

तूण, बाण ठेवण्याचा भाता.

तूणिक, नांदुरखी.

तूणी, लघुनीली १ नांदुरखी २ बाण ३ इषुधि ४

तूनक, मोरचूत.

तूद, शहातूत १ तुती २ पारासा पिंपळ ३

तूनी, पाटशाळ.

तूरी, श्वेतधात्रा.

तूर्ण, शीघ्र.

तूर्णक, माठेसाळी.

तूर्णि, वेग १ विप्र २

तूबर, तुरट १ अश्मश्रुपुरुष २ निःशृंगबैल ३

तूल, तुती १ पारासा पिंपळ २ कापूस ३ श्वेतधात्रा ४ आकाश ५

तूलक कापूस.

तूलग्रंथिसमा, कांदि.

तूलपिचु, कापूस.

तूलफल, रुई.

तूलवृक्ष, सावरी.

तूलशर्करा, कापशीचे बी.

तूला तूली, रक्तकापशी १ नीळी २

तूलिनी, सावरी १ लक्ष्मणाकंद २

तूवर, तुवर शब्द पाहा.

तूस्त, पाप १ केशाचाजट २

तृक्ष, [illegible].

तृट्, तृषा.

तृण, [illegible] १ गवत २

तृणकुंकुम, तृणकेशर.

तृणकूर्म, [illegible].

तृणकेतकी, [illegible].

तृणकेतु, [illegible].

तृणगंधा, [illegible] १ [illegible] २ [illegible] ३

तृणगोधा, [illegible].

तृणग्रंथि, [illegible].

तृणग्राहिन, नीलमणि १ [illegible] २

तृणचर, गोमेदमणि.

तृणद्रुम, माड १ [illegible] २ सुपारी ३ केतकी ४ [illegible] ५

तृणधान्य, कुधान्य १ [illegible] २ कांग इत्यादि ३ सावे ४ नाचण्या ५ देवभात ६ [illegible] ७ [illegible] ८ [illegible] ९

तृणध्वज, भर्गीवेल.
तृणनिंब, नेपाळकिराईत.
तृणपंचमूल, शालि १ वंश २ दर्भ ३ कसई ४ रामबाण ५ कर्कोटक ६
तृणपत्रिका, भुंडगवत.
तृणपत्री, लघुगोंडाळ.
तृणपुष्प, तृणकेसर.
तृणपुष्पी, शेंदी.
तृणबल्वज, मोळ.
तृणबीजक, साव.
तृणबीजोत्तम, साव.
तृणमणि, गार.
तृणराज, ताड १ नारळी २ वेळू ३ ऊंस ४
तृणवृक्ष, ताल १ पोफळी २ केवडी ३ खजुरी ४ नारळी ५
तृणशीत, देवदंगरी.
तृणशीता, जळपिंपळी.
तृणशून्य, मोगरी १ श्वेतकेवडा २
तृणशोणित, तृणकेशर.
तृणशौंडिका, लघुश्वेतकिन्ही.
तृणषटपद, कुंभारीणकीट वि०
तृणसार, केळी.
तृणाढ्य, शेरूगवत.
तृणाधिप, मेरगवत.
तृणान्न, देवभात.
तृणाम्ल, लोणागवत.
तृणारि, पित्तपापडा.
तृणावर्त, गुंडतृण.
तृणासृक, तृणकेशर.
तृणी, आंबेहळद.
तृणेक्षु, मोळ.
तृणोत्तम, घोडेसर गवत.
तृणोत्थ, तृणकेशर.
तृणोद्भव, देवभात.
तृणौषध, एलवालुक.
तृतीय, तिसरा.
तृतीयप्रकृति, नपुंसक.
तृपत, चंद्र.
तृप्त, संतुष्ट.
तृप्ति, कफरोग १ अन्नाचेठायीं अनिच्छा २ संतोष ३
तृप्र, तप.
तृफला, त्रिफला.
तृफ, सर्प.
तृषा, तहान.
तृषाभू, मत्राशय.
तृषाह, पाणी.
तृषाहा, वीडशोप.
तृषोत्तरा, गोकर्णीवेल.
तृष्णा, तहानरोग १ इच्छा २ प्राप्तलोभेच्छा ३
तेज, वीर्य १ मज्जा २ सोनें ३ पित्त ४ प्रकाश ५ अग्नि ६ सर्वधातुसार ७
तेजन, क, रामबाण १ थोरमुंजतृण २ भर्गीवेल ३ वेळू ४ तिरकांडें ५
तेजनाव्हय, लघुमुंजतृण.
तेजनी, लघुमोरवेल १ क्षीरमोरवेल २ स्वर्णतेजबळ ३ कांगोणी ४
तेजपत्र, माळव्यांत प्रसिद्ध आहे १ दालचिनी २
तेजफल, तेजबळ.
तेजल, कपिंजलपक्षी १ तिरिरी २
तेजवती, तेजबळ १ गजपिंपळी २
तेजस, तप १ कांति २ तेज ३ सोनें ४ अग्नि ५ पित्त ६ कीर्ति ७ लोणी ८
तेजसाव्हय, थोरमुंजतृण.
तेजस्विनी, तेजबळ १ मोरवेल २ थोरमालकांगोणी ३
तेजिनी, तेजबळ १ मर्वा २ तेजोवती ३
तेजोधातु, पित्त.
तेजोबीज, मज्जा.
तेजोमंथ, नरवेल १ लघुऐरण २
तेजोमय, पित्त.
तेजोद्वेष, पित्तरोग.
तेजोवती, थोरमालकांगोणी १ तेजबळ २

मिरी ३ गजपिंपळी ४
तेजोवृक्ष, लघुऐरण १ टहांकळ २
तेजोव्हा, तेजवळ.
तेम, ओलसरपणा.
तेमन, कढी इ०
तेय, वस्तु.
तेर, तेरडा.
तेरकुलिनी, तेरडा.
तेरणी, तेरडा.
तेर्गीक, अगरु.
तेवन, क्रीडा.
तैजस, तूप.
तैजसावर्तिनी, सुवर्णादि पाकार्थ पात्रविशे-ष जोस मूस असें ह्मणतात ती.
तैजसी, गजपिंपळी.
तैत्तिर, तित्तिरपक्षी.
तैतिल, गेंडा.
तैल, तेल १ शिळारस २
तैलकंट, बिबवा.
तैलकंद, तैलकंद.
तैलकल्कज, पेंड.
तैलकार, तेली.
तैलकिट्ट, पेंड.
तैलकीट, षड्बिंदुकीटक ह्म० तैलकीट १
तैलचौरिका, झुरळ १ वाघूळ २
तैलद्रोणी, तेल १ तापविण्याची कढई २
तैलनी, तैलकीटक.
तैलपर्णक, ग्रंथीपर्णी १ चंदन २
तैलपर्णिक, श्वेतचंदन.
तैलपर्णी, चंदन १ धूप २ देवदारूचा चीक २ रक्तचंदन ३
तैलपा, पंचापक्षी १ मक्षिकाभेद २
तैलपायिका, वाघूळ.
तैलपायिनी, मक्षिकाभेद.
तैलपिंज, पांढरे तीळ.
तैलपिपीलिका, तेलमुंगी.
तैलपैक, वाघूळ १ झुरळ २
तैलफल, हिंगणबेट १ बेहडा २ तीळ ३
तैलबीज, बिबवा.
तैलमाली, दिव्यांतील वात.
तैलवल्ली, लघुशतावरी.
तैलसाधन, कस्तुरी.
तैलस्यंदा, श्वेतगोकर्णी १ भुंईकोहोळा २ काकोली ३
तैलाटी, तृणषट्पद शब्द पाहा.
तैलागरु, दाहागरु.
तैलादिवासित, विशेषधूप.
तैलांबुका, तैलचौरिका शब्द पाहा.
तैलाभ, भटोरा.
तैलीन, तीळ पिकतात ती भूमी.
तैष, पौष.
तोक, बालक.
तोकक, चातपक्षी.
तोक्म, अपक्कयव १ कर्णमळ २
तोक्य, निःशूकयव ह्म० जव १
तोडिमत्स्य, मत्स्य विशेष.
तोद, वायु १ तीव्रव्यथा २
तोदन, तोरण १ लघु कांकड २ टोंचणे ३
तोदपर्णी, तोदपर्णा.
तोमरधर, अग्नि.
तोमरिका, सोरटी माती.
तोय, पाणी १ वाळा २.
तोयकाम, जलवेत १ थोरजलवेत २
तोयकुंभा, शेवाळ.
तोयगर्भ, नारळ.
तोयज, पीतवाळा १ पद्म २
तोयजात, पद्म.
तोयडिंभ, गार.
तोयद, पीतवाळा १ मेघ २ नागरमोथा ३ तूप ४
तोयधर, मेघ १ नागरमोथा २
तोयधि, समुद्र.
तोयधिप्रिय, लवंग.

तोयपाशाणजमल, कलखापरी.
तोयपिप्पली, जलपिंपळी.
तोयपुष्पी, सागरगोटी.
तोयप्रष्ठा, सागरगोटी.
तोयप्रसादन, निवळीच्या बिया.
तोयफला, थोर वाळुकांकडी.
तोयमंजरी, पाणी आघाडा.
तोयमल, समुद्रफेण.
तोयवनी, अमृतवल्ली.
तोयवल्लिका, अमृतवल्ली.
तोयवल्ली, कांडवेल १ लघुकारली गु०
तोयवल्लि, पाणी आघाडा.
तोयवृक्ष, शेवाळ.
तोयशुक्तिका, नदीशिंप.
तोयशाक, शेवाळ.
तोयसर्पिका, बेडूक.
तोयामृचक, बेडूक.
तोयाधिवासिनी, सागरगोटी.
तोयापामार्ग, पाणी आघाडा.
तोयोद्भवा, पाणी आघाडा.
तोरण, ग्रीवा १ बहिर्द्वार २
तौतिक, मोती.
तोवर, तोरण.
तौयार, दवाचें पाणी.
तंक, दारिद्र्य १ भय २ दुःख ३
तंडक, खंजनपक्षी १ फेस २ पूर्णता ३ रोग ४
तंडुगण, कीटवि० १ मूर्ख २ तांदुळाचें धुवणें ३
तंडुल, वावडिंग १ तांदूळ
तंडुलांबु, पेज १ तांदुळाचें धुवणें २
तंडुलीक, तांदुळजा.
तंडुलीयक, तांदुळजा.
तंडुलु, वावडिंग.
तंडुलेर, तांदुळजा.
तंडुलेव, वावू.
तंतु, गानडुकर १ जलजंतु २ सूत ३ संतति ४
तंतुकी, नाडीशाक विशेष १ शरीरांतील नाडी २ मोहरी ३
तंतुकीट, रेशिमाचा किडा.
तंतुज, वस्त्र.
तंतुजा, तारफेणी.
तंतुण, संतति.
तंतुनियोस, ताड.
तंतुभ, शिरस १ अतशिरस २
तंतुर, कमळाचा देंठ.
तंतुल, कमळाचा देंठ.
तंतुवाय, सुतेरा.
तंतुविग्रहा, केळ.
तंतुसार, सुपारी.
तंत्र, पराधीन १ सुतेरा २ सिद्धांत ३ औषध ४ हेतु ५ मुख्य ६ शास्त्रवि० ७ शपथ ८ द्रव्य ९ गृह १० समुदाय ११ वस्त्र १२ मन १३
तंत्रक, नवांबर.
तंत्रवाय, सुतेरा.
तंत्रिका, गुळवेल १ कर्णरोग २
तंत्री, सिंहापिंपळी १ गुळवेल २ रक्तवाहिनी नाडी ३ तरुणस्त्री ४ नदी
तंदुल, तांदुळजा.
तंदुलधावन, धुण.
तंदुला, वावडिंग.
तंदुलांबु, धुण.
तंदुली, शंखिनी ४० मालवेल १ तांदुळजा २
तंदुलीबीज, तांदुळजा.
तंदुलीय, तांदुळजा.
तंदुलीयक, तांदुळजा १ वावडिंग २
तंदुलीक्षेत्रसंभवा, मेकी.
तंदुलेरक, तांदुळजा.
तंदुलोत्थ, धुण.
तंद्रवाय, तंतुवाय शब्द पाहा.
तंद्रा, मूर्छा १ झांपड २
तंद्राकफ, कफरोग.
तंद्रि, तंद्रा शब्द पाहा.
तंद्रिक, सन्निपात.

तंद्रिका, झांपड.
तंद्री, वाफळी १ निद्रा २ तंद्रा शब्द पाहा ३
तंपा, गाय.
तंबा, गाय.
त्यक्त, टाकलेला.
त्यक्तपिप्पल, त्यक्तजीवित.
त्याग, टाकणें १ देणें २
त्रपा, लज्जा.
त्रपारंडा, वेश्या.
त्रपिष्ठ, अतितृप्त १ अतिलज्जित २
त्रपु, कथील १ शिसें २
त्रपुकर्कटी, तौशी कांकडी १
त्रपुल, ष, कथील.
त्रपुषी, कांकडी.
त्रपुस, कांकडी १ कथील २ कडू कांकडी ३
त्रपुसा, मोठी कांवडळ.
त्रपुसिनी, कांकडी.
त्रपुसी, मोठी कांवडळ १ कांकडी २ तौशीकांकडी ३ कडू रोदाड ४
त्रप्स्य, पातळ दहीं.
त्रय, यी, तीन.
त्रयीतनु, सूर्य.
त्राणा, त्रायमाण.
त्रायंती, त्रायमाण.
त्रायमाणा, त्रायमाण.
त्रायमाणिका, त्रायमाण.
त्रासन, कंटाळा १ कंटाळा देणें २ भय ३
त्रिक, गोखरूं १ कटिप्रांत २ शिंकें ३ शिंगाडे ४
त्रिकट, गोखरूं.
त्रिकंट, गोखरूं १ शिंगाडे २ सुंठ ३ गुळवेल ४ रिंगणी ५
त्रिकंटक, सुंठ १ गुळवेल २ रिंगणी ३ गोखरूं ४ कंटकत्रय ५ मत्स्य वि० ६
त्रिकंटाख्य, क, शिंगाडे.
त्रिकटु, सुंठ १ मिरीं २ पिंपळी ३
त्रिकर्ष, } मुस्तां १ अतिविष २ सुंठ ३
त्रिकार्षिक, }
त्रिकूट, सामुद्रलवण १ वांगडखार २ पर्वत वि० ३
त्रिकूटलवण, डोणीभिट.
त्रिकूटाव्हय, वांगडखार.
त्रिकोण, फल, शिंगाडे १ तिधारीगवत २
त्रिकोणा, शिंगाडे १ योनी २
त्रिख, कांकडी.
त्रिगंधक, त्रिजात.
त्रिगर्ता, मोतीं १ कामुकीस्त्री २
त्रिगुण, सत्व १ रज २ तम ३ तिप्पट ४
त्रिजात, क, दालचिनी १ तमालपत्र २ वेलची ३
त्रिणता, स्त्री.
त्रिदला, रकलाजाळ.
त्रिदश, देव.
त्रिदशगोपक, इंद्रगोप.
त्रिदशमंजरी, तुळस.
त्रिदशसर्षप, देवशिरसवृक्ष.
त्रिदशाहार, अमृत.
त्रिदिवा, एलदोडे १ एलची २ भागीरथी ३
त्रिदिवोद्भवा, एलदोडे.
त्रिदिवोद्भवा, एलदोडे.
त्रिदोष, सन्निपात १ वात २ पित्त ३ कफ ४
त्रिदोषरोहिणी, गलरोग.
त्रिदोषसंभव, सन्निपात.
त्रिदोषसम, वात १ पित्त २ कफ ३
त्रिधातु, गणपति.
त्रिधामन्, विष्णु १ शिव २ अग्नि ३ मृत्यु ४
त्रिधारक, तिधारी गवत.
त्रिधारस्नुही, तिधारी निवडुंग.
त्रिधारीकंदवल्ली, तिधारी कांडवेल.
त्रिनेत्र, त्री, डुकरकंद १ पारा २
त्रिपटु, सैंधव १ बिडलोण २ कांचलवण ३
त्रिपत्र, चंडालकंद १ बेलवृक्ष २
त्रिपत्रक, पळस.
त्रिपथगा, भागीरथी.

त्रिपदा, एकलाजाळुं.
त्रिपर्ण, पळस.
त्रिपर्णा, रानगांजा.
त्रिपर्णिका, गोंडीकुहिरी १ त्रिपर्णीकंद २ धमासा ३
त्रिपर्णी, सालवण १ रानगांजा २ मोरवेल ३ रानकापशी ४
त्रिपाद, गठीनामूळ.
त्रिपादिका, एकलाजाळुं.
त्रिपादी, एकलाजाळुं.
त्रिपित्र, लावकानाचा बोकड.
त्रिपिष्टप, आकाश १ स्वर्ग २
त्रिपुटकी, श्वेतनिशोतर.
त्रिपुटा, श्वेतनिशोतर १ एकडोडशेतिलवण २ एकनिशोतर ३ रानमोगरा ४ काकशामा ६ शुनमल्लिका ७ जाई ८ एलची ९ गोखरूं १० कुळीथ ११
त्रिपुटिन, एरंड.
त्रिपुटीफल, एरंड.
त्रिपुरा, काळे निशोतर.
त्रिपुष्पा, अतिबला.
त्रिफला, स्त्री. हरडे १ बेहेडे २ आवळकाठी ३ सुगंध त्रिफळा ४ जायफळ ५ सुपारी ६ लवंग ७ मधुरत्रिफला ८ द्राक्षे ९ दाडीम १० खजूर ११
त्रिबीज, सावे.
त्रिवल्लीक, गुदद्वार.
त्रिभंडी, श्वेतनिशोतर.
त्रिभद्र, मैथुन.
त्रिमधु, न. मध १ तूप २ साकर ३
त्रियष्टि, वनस्पति वि०
त्रियामक, पाप.
त्रियामा, रात्र १ कालाटेट २ नीळी ३
त्रिरेख, शंख.
त्रिलवण, सैंधव १ बिडलवण २ कांचलवण३
त्रिलोह, सोनें १ रुपें २ तांबें ३ बद्धलोह ४
त्रिवर्ग, त्रिकटुशब्द पाहा १ त्रिफला शब्दपाहा २
त्रिवर्णक, त्रिफलात्रिकटु शब्दपाहा १ गोखरूं २
त्रिवर्णकृत, सरडा.
त्रिवर्ली, उतरणी.
त्रिवृंत, पळस.
त्रिवृत, श्वेतनिशोतर १ काळेनिशोतर २ पहाडमूळ ३ एकनिशोतर ४ निष्पट ५
त्रिवृता, श्वेतनिशोतर.
त्रिवेणी, गंगा १ यमुना २ सरस्वती ३
त्रिवेल्लाली, काळेनिशोतर.
त्रिशंकु, सुगंधमांजर १ चातक २ काजवा३
त्रिशतपत्र, श्वेतकमल.
त्रिशर्करा, त्रिसिता.
त्रिशिख, बेल.
त्रिशिखदला, मालाकंद.
त्रिशिरा, पहाडमूळ.
त्रिशोंगिन, मत्स्य वि०
त्रिसंधिपुष्पदा, त्रिसंधी.
त्रिसंधी, श्वेतत्रिसंधी.
त्रिसंध्यकुसुमा, त्रिसंधी.
त्रिसंध्या, त्रिसंधी.
त्रिसम, हरतकी १ सुंठ २ गुळवेल ३
त्रिसर, तिळोदन.
त्रिसिता, गुडोत्पन्ना १ मधुजा २ हिमोत्था३
त्रिसुगंध, तज १ तमालपत्र २ एलची ३ त्रिजात ४
त्रिस्रोतस, भागीरथी.
त्रिक्षार, जवखार १ सज्जीखार २ टंकणखार ३
त्रुटि, एलची १ कालपरिमाण २
त्रुटी, एलची १ कायफळ २
त्रैलोक्यविजया, भांग.
त्रोटी, पक्ष्याचीचोच १ कायफळ २
त्र्यंजन, अंजनत्रय १ सुरमा २
त्र्यंबक, तांबें १ शिव २
त्र्यंबकफल, नारळी.
त्र्यस्र, वाघनख १ त्रिकोण २
त्र्यस्रफला, साळईवृक्ष.

त्र्यस्त्रा, रानमोगरा १ श्वेतनिशोत्तर २
त्र्यक्षफल, ला, नारळ.
त्र्याहिक, तीन दिवसांनी येणारा ताप.
त्र्यूषण, सुंठ १ मिरें २ पिंपळी ३ त्रिकटु ४
त्वक्, कलमी दालचिनी १ शरीराचीत्वचा २ साल ३ लघुतालीसपत्र ४
त्वक्कंड्र, व्रण.
त्वक्छद, क्षीरकंचुकी.
त्वक्तरंगक, चामखीळ.
त्वक्पत्र, कलमी दालचिनी १ हिंगुवृक्ष २
त्वक्पत्री, तमालपत्र १ हिंगुवृक्ष २
त्वक्पाल, शुकरोग.
त्वक्पुष्प, रोमांच.
त्वक्पुष्पिका, सुरमा १ शिबी २ श्वेतकुष्ठ ३
त्वक्सार, पोकळवेळ १ वंशलोचन २ नाग ३ थोरताग ४ दालचिनी ५
त्वक्सारभेदिनी, लघुचुंच.
त्वक्सुगंध, नारिंग १ एलावालुक २
त्वक्सुगंधा, एलदोडे.
त्वक्सुगंधिका, एलदोडे.
त्वक्स्वाद्वी, जाडी दालचिनी.
त्वक्क्षीरी, वंशलोचन.
त्वगंकुर, रोमांच.
त्वगक्षीरी, वंशलोचन.
त्वग्गंध, नारिंग.
त्वग्ज, केश १ रक्त २
त्वग्दोष, कोष्ट १ शीतपीत २ उदर्द ३ कोठ ४
त्वग्दोषापहा, बावची.
त्वग्दोषारि, हस्तिकंद.
त्वग्गर्भा, चामखीळ.
त्वग्भेद, व्रण.
त्वच, दालचिनी.
त्वचा, कातडी.
त्वचापत्र, त्वक्पत्रपाहा.
त्वचिसार, पोकळवेळ.
त्वचिसुगंध, एलदोडे.
त्वरा, वेग.
त्वगारोह, कबूतर.
त्वग्निका, शीघ्रपाकी शार्ङ्गशिप.
त्वलग, जलसर्प.
त्वष्ट, तांबे १ स्वर्गीमाती २
त्वष्टा, ब्राह्मी.
त्वक्षीरी, वंशलोचन १ तवखीर २
त्वाष्ट, तांबे.
त्वाष्टी, ब्राह्मी.
त्विट, प्रकाश.
त्विषा, प्रकाश.
त्विषांपति, सूर्य.

थ

थ, रोग १ पर्वत २ भक्षण ३ भय ४ रक्षण ५
थुथुकन, होलापक्षी.
थोडन, आच्छादन.

द

द, लमार्चास्त्री १ दान २ देणारा ३
दक, पाणी.
दग्ध, लघुरोहिस १ जळलेले २
दग्धकाक, डोमकावळा.
दग्धमत्स्य, भर्जितमत्स्य.
दग्धरुह, तिलकपुष्पवृक्ष.
दग्धरुहा, कुरुहवृक्ष.
दग्धवर्णक, लघुरोहिसगवत.
दग्धसिक्त, करपलेलाभात.
दग्धा, कुरुहवृक्ष १ पूर्वदिशा २
दग्धाव्ह, तिलकपुष्पवृक्ष.
दग्धिका, कुरुहवृक्ष १ दग्धान्न २
दत्त, दिलेला १ वैश्य २
दद्रु, कुष्ठरोग.
दद्रुघ्न, टाकळा.
दद्रुमंडल, नायटे.
दद्रू, कुष्ठरोग.
दधि, दहिं १ विशेषधूप २ कावेंठ ३ गृह ४
दधिकूर्चा, दुधाचेसमान दहिंघालून स्वतंमकरावाती १ दुधाचेसमान दहीं घालून कढवावेती २

दधिज, लोणी.

दधिजल, दह्यांचेपाणी.

दधित्थ, कांवठ.

दधित्थाख्य, विशेषधूप.

दधिनामक, कांवठ.

दधिपुष्पिका, ष्पी, श्वेतगोकर्णी १ गोंडी कुहिली २ पटोली ३ कटभी ४

दधिपपक, दहिवारगे.

दधिफल, कांवठ.

दधिभव, लोणी.

दधिमंड, दह्यांचेपाणी.

दधिमंडोद्भव, लोणी.

दधिवास्नुका, धमासा १ गोंडनी हरनाळ २

दधिशोण, श्वेतवानर.

दधिसर, नळचेंदहीं १ दह्यांचीसाय २

दधिस्नेह, दह्यांचीसाय.

दधिस्वेद, ताक.

दधीच्यास्थि, हिरा.

दध्यग्र, दह्यांचीसाय.

दध्यानी, कुटकी.

दध्याली, तानीचावेल.

दध्याह्व, कंवठ.

दध्युत्तर, नळचेंदहीं १ दह्यांचीसाय

दभ्र, समुद्र.

दम, दवणा १ चिखल २ जिकणे ३

दमनक, दवणा.

दमनी, नागदवणी.

दमयंती, मोगरी १ काकडी २ नळस्त्री ३

दमुनस्, अग्नि.

दम्य, ओंडाळबैल.

दया, कृपा.

दयालु, भक्तिमानरोगी १ दयावान २

दयित, भर्ता.

दर, विष १ त्रास २ शंख ३ भय ४ खांच ५

दरद, हिंगुळ.

दरि, गुहा.

दरी, डोंगराचे शिखर १ डोंगराची ढाल २

दर्दरीक, बेडूक १ मेघ २ वाद्य वि० ३

दर्दुर, बेडूक १ कृष्णाभ्रक २ भल्लातक ३ अभ्रक ४ आनद्ध ५ वाद्य वि० ६ मेघ ७ पर्वत ८

दर्दुरच्छदा, ब्राह्मी.

दर्दुरपर्णी, ब्राह्मी.

दर्दुरा, शालिविशेष.

दर्दु, द्रु, कुष्ठरोग.

दद्रु, कुष्ठरोग.

दर्प, क, कस्तुरी १ परिमल २ सिंह ३ मदजल ४ गर्व ५ उष्णता ६ मदन ७

दर्पण, आरसा १ नेत्र २

दर्पणपत्रक, लघुकसई.

दर्पा, कस्तुरी.

दर्वरीक, वायु १ इंद्र २ वाद्य वि० ३

दर्भ, दाभ को० दाभवर्डी हिं० श्वेतदर्भ ३ लघुश्वेतदर्भ ४ काशतृण ५

दर्भकुसुम, कृमि.

दर्भट, अंतर्गृह.

दर्भपत्र, बोरू.

दर्भर, लाक्षापर्णी.

दर्भाह्वय, लघुमुंजतृण.

दर्व, पळि १ सर्पफणा २

दर्विका, पावरी.

दर्वी, दवि शब्दपाहा.

दर्वीकर, सर्प.

दर्श, अमावास्या १ दृष्टि २

दर्शत, सूर्य १ चंद्र २

दर्शन, दृष्टि १ आलोकन स्त्र० पहाणें २ आरसा ३ नेत्र ४ शास्त्र ५ बुद्धी ६

दर्शनी, नलकीटक.

दर्शनीय, श्वेतरुई १ श्वेतरुईमंदार २

दर्शनोज्वला, आरक्तजाई.

दर्शविपत्, चं .

दल, तमालपत्र १ पानें २ पाकळी ३

दलकपाट, पाकळी.

दलकोमल, कमळ.

दलकोष, मोगरी.
दलनिर्मोक, भूर्जवृक्ष.
दलप, सोनें १ शास्त्र २
दलपुष्पा, श्वेतकेवडा.
दलमालिनी, कोंबी.
दलशालिनी, कंचुकशाक.
दलसायसी, श्वेततुळस.
दलसूचि, कंटकवृक्ष.
दलाग्रलोहिता, रक्तचाल.
दलाढक, रानतीळ १ नागकेशर २ सरसवृक्ष ३ गेरू ४ समुद्रफेण ५ मोगरी ६ झंझावात ७ हत्तीचा कान ८
दलाढकी, कांगळा.
दलाढ्यक, कुंद.
दलामल, मर्वा.
दलाम्ल, थोरचुका.
दलाव्ह, तमालपत्र.
दलाव्हय, नागवेल.
दलित, टवटवीत पुष्प.
दलेगंध, सातवीण.
दल्मि, वज्र १ इंद्र २
दव, रान १ मुख तालु ओंठ यांचेठाईं दाहा होतो तो २ अग्नि ३
दवथु, नेत्रादिकांचेठाईं जो दाह होतो तो.
दवदग्धक, लघुरोहिस तृण.
दवाग्नि, श्वेतवरधारा १ वणवा २
दशक, दाहा संख्य.
दशन, दशक शब्द पाहा.
दशन, दांत १ शिखर २
दशनबीज, दाळिंब.
दशनवासस, ओंठ.
दशनाढ्या, थोरचुका.
दशपुर, जलमुस्ता.
दशम, दाहावा.
दशमिन्, अतिवृद्ध.
दशमूल, शालिपर्णी म्ह० रानगांजा सालवण १ पृष्टिपर्णी भाल पिटवण २ रिंगणी ३ डोरली म्ह० रानवांगी मोतारिंगणी ४ गोखरू ५ बेल ६ ऐरण टांकळ नरवेल ७ टेंटू ८ पहाडीचें मूळ ९ शिवण १०
दशरथ, शरीर.
दशवाजिन्, चंद्र.
दशविधशाक, मूल १ पत्र २ कोंम ३ फल ४ देंट ५ अंकुर ६ साल ७ पुष्प ८ भुईफोड आणि पित्तपापडा ९ कुहिरी १०
दशशत, हजार.
दशशतांघ्रि, शतावरी.
दशा, बाल्यादिअवस्था १ दिव्याची वात २
दशाकर्ष, दीप.
दशांगुल, खर्बुज.
दशानीक, दांती.
दशार्ण, देश वि०
दशार्णा, नदी वि०
दष्ट, चावलेला.
दस्म, अग्नि १ चोर २
दस्र, गर्दभ १ तुषार २
दहन, बिब्बा १ चित्रक २ वृश्चिकाली ३ पार्णा ४ अगर ५ गुगुळ ६ हालापर्णी ७ कांजीचाभेद ८ कपोतभस्मांग ९ अग्नि १० भाजणें ११
दहनागरू, दाहागरू.
दहनी, मोरवेल.
दहनाराति, जल.
दहनोपल, सूर्यकांत.
दहर, उंदीर १ बालक २ कोमळ ३
दक्ष, कोंबडे १ बुद्धिमान २ चतुर ३ अग्नि ४
दक्षा, पृथ्वी.
दक्षाय्य, गीध १ गरुड २
दक्षिण, चतुर १ उदार २ सात्विक ३ उजवा ४
दक्षिणा, दक्षिणदिशा.
दक्षिणायन, कर्कसंक्रांतीपासून मकरसंक्रांतीपर्यंत म्ह० आषाढापासून मार्गशीर्षपर्यंत.

दक्षिणावर्तकी, लघुमेंढशिंगी.
दक्षिणावर्तफला, वृद्धि.
दक्षिणावर्ता, लघुमेंढशिंगी.
दाक्षिणाशा, दक्षिणदिशा.
दाक्षेय, गीध.
दाऊ, दानदेणारा.
दाडक, दाढा.
दाडिंब, डाळिंब.
दाडिम, डाळिंब १ लघुएलची २
दाडिमपत्रक, रक्तरोहिडा.
दाडिमपुष्पक, रक्तरोहिडा.
दाडिमप्रिय, पोपट.
दाडिमी, डाळिंब.
दाडिमीसार, डाळिंब.
दाढा, दाढ १ इच्छा २ समूह ३
दात, तोडलेला.
दांत, दवणा १ नांगराचा बैल २ भांडील बैल ३ वड ४.
दांतकी, विष्णुक्रांता
दातृ, भक्तिमान रोगी १ उदार २
दात्यूह, पाणकावळा १ चातक २ मेघ ३
दात्योह, पाणकावळा.
दाधिक, दहींघालून केलेला पदार्थ.
दान, हत्तीचा मद १ दानद्रव्यादिकानें २
दानवप्रिया, नागवेल.
दानु, वायु १ दाता २
दांभिक, बगळा १ कपटी २
दामन, दवणा.
दार, व० स्त्री १
दारक, डुक्कर १ बालक २ फोडणारा ३
दारण, निवळीचें झाड.
दारद, सामान्यविष १ हिंगुळ २ समुद्र ३
दारा, स्त्री.
दारु, तेल्यादेवदार १ दारुहळद २ लांकूड ३ आपटा ४ देवदार ५ सरा कों० पैनम ल० पैन हिं० पितळ ६
दारुक, तेल्यादेवदार १ सोनापितळ. २
दारुकदली, लोखंडी केळ.
दारुगंधा, चिडादेवदार.
दारुण, चित्रक १ कपाळरोग २
दारुनिशा, दारुहळद.
दारुपत्री, वाफळी.
दारुपीता, दारुहळद.
दारुफल, पिस्ते.
दारुमत्स्या, घोरपड.
दारुसिता, जाडी दालचिनी.
दारुहरिद्रा, दारुहळद.
दार्दुर, दक्षिणा मुखशंख १ लाख २ पाणी ३
दार्वड, मोर.
दार्वाघाट, काष्ठकुट्टपक्षी. १ कवाडापक्षी २
दार्वाघात, काष्ठकुट्टपक्षी.
दार्विका, पाथरी १ गोधुमी २ रसांजन ३
दार्विपत्रिका, पाथरी.
दार्विपत्री, पाथरी गोधुमी.
दार्वी, दारुहळद १ हळद २ पाथरी ३
दार्वीकाथसमुद्भव, } रसांजन.
दार्वीकाथोद्भव. }
दार्व्य, रसांजन.
दाल, बारीक माशा वृक्षाचे डोलीत असतात त्यांजपासन पीतवर्ण मध होतो तो.
दालन, दंतरोग.
दालव, विष वि०
दाला, कांवडळ.
दालि, डाळ.
दालिम, दाडिम शब्द पहा.
दाली, देवडंगरी १ डाळ २
दाव, रान १ अरण्याग्नि २
दाशपुर, नागरमोथा.
दाशेय, उंट.
दास, निळाकोरांटा १ उंट २ चाकर ३
दासपुर, जलमोथा.
दासी, काळा व निळा कोरांटा १ कांगश्रुंग २
दासेर, क, उंट.
दाह, दाह रोग १ सर्वांग संताप २ जळणें ३

दाहक, रक्त चित्रक.
दाहकाष्ठ, दाहागरु.
दाहदा, नागवेल.
दाहनिश्वास, सुगंध आजवला.
दाहसर, स्मशान.
दाहहरण, वाळा.
दाहागरु, दाहागरु.
दाक्षण्य, गीध.
दाक्षायण, सोनें १ सोन्याचें अलंकार २
दाक्षायिणी, दांती १ रोहिणी नक्षत्र २ पार्वती ३
दाक्षाय्य, गीध.
दाक्षिणात्य, नारळी.
दिक, लिखा १ तरुण हत्ती २
दिक्र, हत्तीचा छावा.
दिक्कर, तरुण.
दिगंबर, आकाश.
दिंडा, दिंडे.
दित छिन्न.
दित्सा, देण्याची इच्छा.
दिधि, धैर्य.
दिन, दिवस.
दिनकर, सूर्य.
दिनकेशव, अंधकार.
दिनकेशांतक, वटपत्री पाषाणभेद.
दिनज्योतिस, ऊन.
दिनप्रणी:, सूर्य.
दिनप्रभात , ऊन.
दिनांत, सायंकाळसंधि.
दिनादि, प्रात:काळ.
दिनांध, घुबड.
दिलीर, आळंबें.
दिव्, आकाश १ स्वर्ग २
दिव, दिवस १ अरण्य २ स्वर्ग ३ आकाश ४
दिवन्, दिवस.
दिवस, दिवस.
दिवसचारि, पांकोळी.
दिवसमोदक, दिवशीं १ निवघऱ्या कीं०
दिवसात्यय, सायंकाळ संधी.
दिवा, अ० दिवस.
दिवाकर, सूर्य १ कावळा २ सूर्यकमळ ३
दिवाकीर्ति, नाहावी १ घुबड २ चांडाळ ३
दिवाटन, कावळा.
दिवांध, घुबड १ वडवांगळ २ दृष्टिरोग ३
दिवांधिका, चिचोंद्री.
दिवाभीत, नि, घुबड १ श्वेत कमळ २
दिवास्वाप, वडवांगळ.
दिवि, चाष.
दिविज, कुंकुमागर चंदन.
दिवी, उपजिव्हिकाकीट.
दिवोकस, चातक १ देव २
दिवोद्भवा, एलची.
दिवौकस , हरिण १ भ्रमर २ हत्ती ३ चातक ४ देव ५
दिव्य, लवंग १ कुंकुमागर चंदन २ गुग्गुळ ३ जव ४ अर्जुन सादडा ५
दिव्यगंध, गंधक १ लवंग २
दिव्यगंधा, एलदोडे १ थोर चुंच २
दिव्यचंदन, श्रीचंदन १ लवंग २
दिव्यचक्षुस, वानर १ सुगंधि द्रव्य २ सुंदर नेत्राचा ३
दिव्यतुंबी, नागमर तुंबी दुधभोपळ्यांत एक जाति आहे.
दिव्यनेजा, ब्राह्मी १ सूर्य फूल वल्ली २
दिव्यपंचामृत, दूध १ दही २ तूप ३ मधु ४ साकर ५
दिव्यपुष्प, श्वेत कणेर.
दिव्यपुष्पा, देव कुंभा.
दिव्य रत्न, चिंतामणि नामक रत्न.
दिव्य रस, पारा.
दिव्यलता, मोरवेल.
दिव्य वस्त्र, सूर्य कमळ १ सूर्य शोभा २
दिव्यसार, थोर राळेचा वृक्ष.
दिव्या, ब्राह्मी १ श्वेत दूर्वा २ हरीतकी ३

बांश कर्टोली ४ महा मेदा ५ आंवली६

दिव्यान्न, उत्तमान्न.

दिव्योदक, पावसाचें पाणी १ दंव २ गारा ३ गंगा ४ या पाण्यास दिव्योदक असें ह्मणतात.

दिव्यौषधी, मनशीळ.

दिश, } दिशा.
दिशस, }

दिश्य, दिग्भव.

दिष्ट, काल नाम १ दैव २ दारु हळद ३

दिष्टांत, मृत्यु.

दिष्टि, सौख्य.

दी, नाश.

दीदिवि, भात.

दीधिति, किरण.

दीन, पिंडी तगर १ दरिद्री २

दीनलोचन, मांजर.

दीना, चिचोंटी.

दीनार, सोन्याचा अलंकार१ परिमाण वि०२

दीप, चित्रक १ दिवा २

दीपक, ओंवा १ आजमोदा २ जिरें ३ केशर ४ मसाणा ५ मोराची शेंडी ६ काम ७

दीपकर्पूरज, कापूर.

दीपकिट्ट, काजळ.

दीपकूपी, } दिव्याची वात.
दीपखोरी, }

दीपनक, सरळ देवदारु.

दीपध्वज, काजळ.

दीपन, केशर १ हरित पलांडु २ कासविंदा ३ अग्नि प्रदीप करणारे पदार्थ ४ जें औषध आंवेंपें पचन करीत नाहीं आणि अग्नि प्रदीप करतें तें, जशी वडीशोप ५ टाकळा ६

दीपनी, काकडी १ ओंवा २ मेथ्या ३ पहाड मूळ ४ लघु मोरवेल ५

दीपनीय, ओंवा १ हरित पलांडु २

दीपपुष्प, चंपक वृक्ष.

दीपवृक्ष, सरल देवदार १ राळ २

दीपशत्रु, टोळ.

दीपसंज्ञ, चित्रक.

दीपिका, वेखंड १ चांदणें २

दीपित, प्रकाशित.

दीप्त, हिंग १ सिंह २ कांसें ३ उत्तम कांसें ४ रत्न ६ सोनें ७ लघु ईडनिंबू ८

दीप्तक, नासारोग १ सोनें २

दीप्तजिव्हा, कोल्ही.

दीप्तपिंगल, सिंह.

दीप्तपुष्पा, कळलावी.

दीप्तरस, गांडवळ.

दीप्तलोचन, मांजर.

दीप्तलोह, कांसे.

दीप्ता, मालकी १ कळलावी २ लघु माल-कांगोणी ३ मनशीळ ४

दीप्ताग्नि, ज्याचा जठराग्नि प्रदीप आहे तो.

दीप्तांग, मोर.

दीप्ताक्ष, मांजर १ मोर २

दीप्ति, लाख १ प्रकाश २ कांसें ३

दीप्तिक, शिरगोळा.

दीप्तोपल, सूर्यकांत.

दीप्य, क, ओंवा १ रक्त चित्रक २ कलौंजी, जीरें ३ पीत वर्ण जीरें ४ ईडनिंबू ५ निंबू ६ अजमोद ७ तगर ८ मोर शेंडी ९ केशर १० ससाणा ११ काम १२

दीप्यका, } अजमोद.
दीप्यवल्ली, }

दीर्घ, क, रामबाण १ थोर रोहिस गवत २ उंट ३ भेर्ली माड ४ बाजरी ५ मांडा ६ श्वेत जिरें ७ साग ८ लांब ९ सिंह १० कन्या १२ तूळ १३ वृश्चिक १४ या प्रत्येक चार राशी.

दीर्घकंट, क, बाभूळ.

दीर्घकंटा, काकडी.

दीर्घकंठक, बगळा.

दीर्घकणा श्वेत जिरें.
दीर्घकंद, राजाळु १ मुळा २ मलाकंद ३
दीर्घकंदिका, काळी मुसळी.
दीर्घकंधरा, बगळी.
दीर्घकांड, तिधारीगवत.
दीर्घकांडा, तानीचावेल.
दीर्घकील, क, आंकोली.
दीर्घकेश, असवल.
दीर्घकोशिका, गंडूपदी १ शिंप २
दीर्घकोशी.
दीर्घकोषिका. दीर्घकोशिकापाहा.
दीर्घकोषी.
दीर्घगति, उंट.
दीर्घगोधूम, थोरगहूं.
दीर्घग्रंथि, गजपिंपळी.
दीर्घग्रीव, उंट १ करढोंकपक्षी. २
दीर्घघाटिक, बगळा १ उंट २
दीर्घचंचु, हुखौडापक्षी.
दीर्घच्छद, ऊंस १ साग २
दीर्घजंगल, मत्स्य वि०
दीर्घजंघा, उंट.
दीर्घजिव्ह, सर्प.
दीर्घतन्वी, राजाळुचाभेद.
दीर्घतरु, ताड.
दीर्घतिमिषा, कांकडी.
दीर्घतुंडा, डी, चिंचुदरी.
दीर्घतृण, पोकळतृण.
दीर्घदंड, श्वेतएरंड १ ताड २ ब्रह्मराक्षस ३ रोहिड्याचाभेद ४
दीर्घदंडी, गोरखचिंच.
दीर्घदर्शिन्, पंडित १ आसवल २ गीध ३
दीर्घदल, मालाकंद १ सांवावृक्ष २
दीर्घद्रु, ताड.
दीर्घद्रुम, सांवरी.
दीर्घनखी, टेंभुरणी.
दीर्घनाद, शंख.
दीर्घनाल, जोंधळें १ थोररोहिसगवत २ थोरतिधारीगवत ३ शालिविशेष ४ अळुं ५ पोकळ्याचीभाजी ६
दीर्घनिद्रा, मृत्यु.
दीर्घनिस्वन, शंख.
दीर्घपटोलिका, गोडपडवळ.
दीर्घपत्र, वाळा १ रक्तलसूण २ मधुपुष्प ३ ताड ४ थोरहरित वर्णदर्भ ५ लालकांदा ६ विष्णुकंद ७ कुंदागवत ८ शृंगक ९ मिश्रवर्णऊंस १० वेलतर ११ काकई १२ वेलीदोडी १३ अळुं १४ लघुराळेचावृक्ष १५ रक्तपुनर्नवा १६ नागीकगहूं १७
दीर्घपत्रक, श्वेतलसूण १ श्वेतपुनर्नवा २ कुचला ३ काकटेंभुर्णी ४ परेळ ५ जलमोहवृक्ष ६ वेत ७ करीरवृक्ष ८
दीर्घपत्रा, कोरफड १ श्वेतकेवडा २ कुंभा ४ श्वेतकेवडा ५ श्वेतपुनर्नवा ६ वेलीदोडी ७ आंबेहळद ८ चुंच ९ सालवण १० चिरपोटाणी ११ केळ १२ दिंडे १३ सुरपत्री १४
दीर्घपत्रिका, श्वेतपुनर्नवा १ कोरफड २ अडळमा ३ वासंती ४ सालवण ५ महाळुंग ६ केवडा ७ काळीमुसळी ८ श्वेतवेखंड ९ वाफळी १० केळ ११ पालकभाजी १२
दीर्घपत्री, पलाशी १ थोरचुंच २
दीर्घपर्ण, लघुराळेचावृक्ष १ चोपचिनी २
दीर्घपर्णी, पिठवण १ सालवण २
दीर्घपर्वन, ऊंस.
दीर्घपल्लव, ताग १ थोरताग २
दीर्घपक्ष, मत्स्य वि०
दीर्घपाद, द, कौंचपक्षी.
दीर्घपादप, ताड १ पोकळीचावृक्ष २
दीर्घपुष्प, सोनचांपा १ थोरकई २
दीर्घपृष्ठ, सर्प.
दीर्घप्रेषी, क्षी, मनुष्य.
दीर्घफल, आगस्ता १ थोरबाहावा २ पळस ३ थोरकई ४

दीर्घफला, काळेंद्राक्ष १ शिराळी २ पापडी ३ लघुमेंढशिंगी ४ कडुदुध्याभोपळा ५
दीर्घबाला, चवरी,
दीर्घबीजा, दुधभोपळा १ आहाळीव १
दीर्घमारुत, हत्ती.
दीर्घमार्गक उंट.
दीर्घमुखी, चिचुंदरी.
दीर्घमूल, धमासा १ पीतवाळा २ मुळा ३ वेलतूर ४ थोरतिरकांडे ५ देवशिरस ६ कलिंग ७ अक्ष ८ बिल्व ९ लाजाळू १०
दीर्घमूला, सालवण १ धमासा २ शर ३ क्षारमोरवेल ४ वेलतर ५ लघुमेंढशिंगी ६
दीर्घमूलिका, सालवण १
दीर्घमूली, काकजंघा १ काकमाची २
दीर्घरंगा, हळद.
दीर्घरद, डुकर.
दीर्घरद, डुकर.
दीर्घरसन, सर्प.
दीर्घरागा, हळद.
दीर्घरोमन, अस्वल.
दीर्घरोहिषक, रोहिसतृण.
दीर्घलता, लघुवाघांटी.
दीर्घलोहितयष्टिका, लाल ऊंस.
दीर्घवक्र, हत्ती.
दीर्घवर्तिका, नक्र.
दीर्घवर्षाभू, श्वेतपुनर्नवा.
दीर्घवल्ली तानीचावेल १ थोरकांवडळ २ पलाशी ३
दीर्घवाला, चवरीगाय.
दीर्घवालुक, वरधारा.
दीर्घवृंत, क, पीतलोध्र १ टिंडा २
दीर्घवृंतफला, दुधभोपळा.
दीर्घवृंता, उतरणी.
दीर्घवृक्ष, ताड १ लघुराळेचावृक्ष २
दीर्घशर, जोंधळे.
दीर्घशाखा, साग.
दीर्घशाखिका, काळांपिठोरी.
दीर्घशिंबिक, चवळी.
दीर्घशिर, हस्तीडापली.
दीर्घशूकक, रायभोगशाली.
दीर्घसस्य, टेंभुरणी.
दीर्घसुरत कुत्रा.
दीर्घसूत्र, चेंगट.
दीर्घसूत्रिका, स्त्री०
दीर्घस्कंध, ताड.
दीर्घा, पिठवण १ उटकटारा.
दीर्घांकुर, रायभोगसाळी.
दीर्घांघ्रि, सालवण.
दीर्घायुध, रानडुकर.
दीर्घायुस, जीवक १ सांवरी २ कावळा ३
दीर्घालर्क, थोरश्वेतरुई.
दीर्घिका, वाफळी १ गोजिव्हा पाथरी २ विहार ३
दीर्घिकासलिल, पोखर्णीचे पाणी.
दीर्घोर्वारु, तांबडाभोपळा.
दीर्ण, टवटवीतपुष्प.
दीवि, चाष.
दुकूल, चौरातृण हि० पाटाव २
दुःख, रोग.
दुःखदर्शन, गीध.
दुगूल, दुकूल पाहा.
दुग्ध, दूध.
दुग्धकिनी, रुई.
दुग्धकूपिका, एक पक्वान्न आहे.
दुग्धतालीय, दुधाचा फेस व साय.
दुग्धतुंबी, दुधभोपळा.
दुग्धदा, वणेयागवत.
दुग्धनिका, रक्तआघाडा १ रुई २
दुग्धपाषाण, शिरगोळा.
दुग्धफला, रांजणी.
दुग्धफेनी, दुग्धफेणी एक पक्वान्न आहे १ मोठी दुधी २
दुग्धबीजा, दुधभोपळा.
दुग्धपान, खिरड.

दुग्धसंतानिक, दुधाची साय.
दुग्धाशा, शिरगोळा.
दुग्धाक्ष, क्षीरस्फटिक.
दुग्धिका, दुधी १ उतरणी २ कडु दुधभोंपळा ३ शिरदोडी ४ पिसोळाभेद ५
दुग्धिनी, **निका**, कडु दुधभोंपळा १ अघाडा २
दुग्धी, दुधी १ लघुदुधी २ शिरगोळा ३ उपलसरी ४ पलाशी ५ काकोली ६
दुच्छक, मोरमांसी १ तालीसपत्र.
दुंडुभ, सर्पभेद.
दुंदुभा, श्वेतशिरस.
दुंदुमार, मांजर १ धूर २ रक्तवर्ण कीट वि०
दुद्रुम, हरितवर्ण कांदा.
दु:पत्र, गठोना.
दु:प्रधर्ष, एरवणी.
दु:प्रधर्षा, रक्तधमासा १ साधारण खजूरी २ शिंदी ३ पिंड खजूरी ४
दु:प्रधर्षिणी, रिंगणी.
दु:प्रवेश, फडीचें निवडुंग.
दु:प्रहर्षिणी, थोर डोरली.
दुंवक, दुमाएडका.
दुरतिक्रम, दु:साध्य.
दुरदृष्ट, दुर्दैव.
दुरभिग्रहा, कुहिरी १ श्वेतआघाडा २ रक्तधमासा ३ कडु दुध्याभोंपळा ४
दुराढ्य, दरिद्री.
दुराधर्षा, शिरस १ पहारकुटुंबी २ श्वेतशिरस ३
दुरामोधा, पहारकुटुंबी.
दुरारुह, बेल.
दुरारुहा, नारळी १ साधारण खजूरी २ शिंदी ३ वेळू ४ ताड ५
दुरारोह, सरडा १ ताड २ सांवरी ३ खजूरी ४
दुरारोहा, पिंडखजूरी १ सांवरी २ शिकेकाई ३ लघुखजूरी ४
दुरालभा, **लंभा**, रक्तधमासा.
दुरालोक, अति तेजस्वी.
दुरित, पातक.
दुरितदमनी, थोरशमी.
दुरेषणा, शापवचन.
दुरोह, नागकेशर.
दुर्ग, गुगुळ १ किल्ला २ दु:साध्य ३
दुर्गत, दरिद्री १ दु:खी २
दुर्गति, नरक १ दरिद्रता २
दुर्गंध, संचळ १ श्वेतकांदा २ **वाईट गंध** ३
दुर्गंधा, लघु शेरणी १ बावची २
दुर्गंधास्य, तोंडातील रोग.
दुर्गंधि, दुष्टगंध १ संचळ २ आम्रवृक्ष ३
दुर्गपुष्पी, वनस्पति वि०
दुर्गा, काळी उपसर्गी १ श्यामचूडपक्षी २ काळी चिमणी ३ नदी ४ कोकिळा ५ नीळी ६ पार्वती ७
दुर्गाल्हाद, भीमजगुगुळ.
दुर्ग्रह, श्वेतआघाडा.
दुर्घटा, पृष्ठग्रंथि.
दुर्घोष, आम्वल.
दुर्जन, दुष्ट.
दुर्जर, अजीर्ण करणारे वस्तु.
दुर्जरफल, योग्वाळु कोकडी.
दुर्जरा, लघु मालकांगोणी १ घोळ २
दुर्जरी, गळे.
दुर्दग्ध, वन्हि दग्धरोग.
दुर्दर, बैलघांटी.
दुर्दप, विवदा.
दुर्दान, गाईचा गोन्हा १ हत्तीचा छावा २ कलह ३
दुर्दिन, वाईट दिवस.
दुर्धर, आंडालवेल १ ऋषभक २ पारा ३ मवजा ४
दुर्धरार्धाश, ऋषभक.
दुर्धर्षा, नागदवणी १ फडीचें निवडुंग २
दुर्नाम, **क**, मुळव्याध.
दुर्नामन, मुळव्याध १ गेरूपत्री २

दुर्नामारि, कडवासुरण.
दुर्बल, कृश १ अशक्त २
दुर्बलत्व, वायु.
दुर्बला, जलशिरस.
दुर्बलास्य, श्वेतकांदा.
दुर्भग, दुःखीपुरुष.
दुर्भरा, लघु मालकांगोणी.
दुर्भिक्ष, दुष्काळ.
दुर्भिक्षशमन, राजा.
दुर्भिक्षा, थोरश्वेतकावळी.
दुर्मर, पिंपरी.
दुर्मरा, श्वेतदुर्वा १ लघु शतावरी २
दुर्माषा, श्वेतगुंजा.
दुर्मुख, माकड १ अश्व २ सर्प वि० ३
दुर्मुखा, श्वेतगुंजा.
दुर्मोका, श्वेतगुंजा.
दुर्मोहा, रक्तगुंजा १ लघु रक्तकावळी २
दुर्लभ, अर्जुनसादडा १ कचोरा २ उत्तम ३
दुर्लभा, कापुरकाचरी १ श्वेत रिंगणी २ रक्तधमासा ३ जलशिरसी ४
दुर्वर्ण, रुपे १ एलवालुक २
दुर्वर्णक, रुपे.
दुर्विध, दरिद्री १ मूर्ख २
दुर्विधेया, कापुरकाचरी.
दुर्विनीत, शिंगरूं.
दुलि, कासवाची स्त्री.
दुश्चक्रम, गांवरूं.
दुश्चर्मन्, शीतपित्त १ उदर्द २ कोठ ३ रोग ४
दुपिका, सार.
दुष्कर, श्वग, आस्वल.
दुष्कल, गठोना.
दुष्कुलीय, गठोना.
दुष्कृत, पातक.
दुष्ट, घातकी १ नीच २
दुष्टपीनस, नासारोग.
दुष्टमुख, घोडा.
दुष्टान्न, विषादिकानें युक्तान्न.
दुष्टांबु, वाईट पाणी.
दुष्पत्र, चंडालकंद १ किरमाणी ओंवा १
दुष्प्रत्र, किरमाणी ओंवा.
दुष्प्रधर्षणी, वांगी.
दुष्प्रधर्षा, धमासा १ खजूरी २
दुष्प्रधर्षिणी, डोरली १ रिंगणी २
दुष्प्रर्श, धमासा.
दुःसहा, नागदवणी.
दुस्पर्श, धमासा.
दुस्पर्शा, रिंगणी १ कुहिली २ रक्तधमासा ३ आकाशवेल ४ सागरगोटी ५ रानबोर ६ थोर आग्या ७
दुस्सथ, कुत्रा १ कोंबडा २
दुहितृ, कन्या.
दूः, रोग.
दूडाश, रोगी.
दूत, प्रेष्य.
दूतघ्नी, कदंबपुष्पी.
दूतिका, मोठी माळोखी १ श्वेत रिंगणी २
दूती, रक्तपाडळ १ माळुंगी २
दूर, लांब.
दूरग, म. उंट १ गाढव २
दूरज, वैडूर्यरत्न.
दूरदर्शन, दृक्, गीध.
दूरदर्शिन्, गीध १ पंडित २
दूरमूला, धमासा १ लघुमोळतृण २
दूर्य, विष्ठा.
दूर्वा, श्वेत १ कृष्ण २ नीलदूर्वा ३ कापुरकाचरी.
दूपक, साळी.
दूषिका, नेत्रांतील मळ.
दृक्, डोळे.
दृक्कर्ण, सर्प.
दृक्चकाक, डोमकावळा.
दृक्प्रद, काळासुरमा.
दृक्प्रसाद, रानकुळीथ.
दृक्प्रिया, प्रभा.

दृक्श्रुति, सर्प.
दृक्सेक, आश्चोतन.
दृगध्यक्ष, सूर्य.
दृग्योनि, षंढरोग.
दृग्विलासिनी, वेश्यास्त्री.
दृग्विष सर्प.
दृग्व्याधिहत, लालसुरमा.
दृढ, एलवालुक १ क्षुद्रफणस २ हिरा ३ सांवावृक्ष ४ धावडा ५ कठिण६ लोखंड ७
दृढकंटका, खजूरी १ गोडासिंदी २
दृढकांड, भरींववेळू १ थोररोहिसतृण २
दृढकांडा, तानीचावेल.
दृढगात्रिका, दाणासाकर.
दृढग्रंथि, भरींववेळू.
दृढच्छद, ताड १ थोररोहिसतृण २
दृढतरु, धावडा.
दृढतृण, मोळ.
दृढत्वक्, रामबाण भेद १ जोंधळी २ थोरमोळ ३
दृढदंशक, तंतुनामक जलचर.
दृढनीर, नारळी.
दृढपत्र, भरींववेळू १ मोळ २
दृढपादा, शंखिनी.
दृढपादी, भुयआंवळी.
दृढपुष्पा, गुलछब्बू.
दृढपृष्ठक, कांसव.
दृढप्ररोह, पिंपरी.
दृढफल, नारळी १ निवळीचा बिया २
दृढबंधिनी, वनस्पति वि०
दृढबल, मोळ.
दृढबीज, बाभूळ १ टांकळा २ बोर ३ नारळी ४
दृढमाला, भुयआंवळी.
दृढमूल, मोळ १ मुरंगवत २ नारळी ३
दृढरंगदा, फटकी.
दृढरंगा, फटकी.
[illegible], पोढखी.
दृढलता, तो[illegible]ावेल.
दृढवल्क, पोफळीचा वृक्ष १ क्षुद्रफणस २
दृढवल्कल, पोफळीचा वृक्ष.
दृढवल्का, आंबाडी.
दृढवालुक, एलवालुक.
दृढवृंत, नारळी.
दृढवृक्ष, नारळी.
दृढशक्तिक, भक्तिमानरोगी.
दृढसूत्रिका, मोरवेल.
दृढस्कंध, धा, राजणीचा भेद १ खिरणी २
दृढक्षय, वायु.
दृढा, भुयआंवळी.
दृढांग, हिरा.
दृढेक्षुर, मोळ.
दृन, जिरें.
दृति, कांतडें १ मत्स्य वि० २ कातड्याचा भाता ३
दृतिहारि, कुत्रा.
दृन्भू, सर्प १ चक्र २ सूर्य ३ वीज ४ वज्र ५
दृशा, नेत्र.
दृशाकांक्ष्य, कमळ.
दृशि, नेत्र १ शास्त्र २
दृश्य, मोरचुक १ रोहें २
दृश्या, गोडी कुहिली.
दृषत्, रत्न १ पाषाण २
दृषद, हाताजोडी पाषाणभेद.
दृषद्गर्भ, पाचरत्न.
दृषच्छेद, हाताजोडी पाषाणभेद.
दृष्टि, डोळे १ ज्ञान २ पाहाणें ३
दृष्टिबंधु, काजवा.
दृष्टिभक्ष, तरस.
दृष्टिमंडल, दृष्टि.
दृष्टिरोग, नेत्ररोग.
दृष्टिवर्त्म, पापण्या.
दृष्टिविष, सर्प.
दृष्टिसंधि, डोळ्याचे कोन.
देव, पारा १ विशेषधूप २ मेघ ३ ईश्वर ४
देवकर्दम, चंदन १ कृष्णागर २ कापूर ३

केशर ४ कस्तुरी ५
देवकार्य, देवपूजा.
देवकाष्ठ, देवदार.
देवकुतुंबक, देवकुंभा.
देवकुंभ, भा, भी, मोठा शेतवड.
देवकुरंबा, देवकुंभा.
देवकुल, देवालय.
देवकुसुम, लवंग.
देवखात, गुहा १ प्राचीन सरोवर २
देवगंधक, लघुरोहिस.
देवगंधा, महामेदा १ आरामशीतला २
देवगंधाढ्या, आरामशीतला.
देवचिकित्सक, अश्विनीकुमार.
देवच्छंद, शंभर पदरांचा मुक्ताहार.
देवजग्ध, क, रोहिसतृण.
देवट, विद्याजाणणारा.
देवट्टी, टिटवी सारिखापक्षि वि०
देवतरणी, राजतरणी १ कांटेशेवंती २
देवतरु, बेहेकळ १ पिंपळ २ कल्पवृक्ष ३
देवता, श्वेतधोत्रा १ देव २
देवताड, देवडंगरी १ घोसाळी २
देवतामणि, महामेद.
देवदग्ध, लघुरोहिसतृण.
देवदंड, क, लघुरोहिस १ब्रह्मराक्षस रोहिडा-भेद २
देवदंडा, नागबला.
देवदंडोत्पला, नागबला.
देवदानी, घोसाळीभेद.
देवदारु, तेल्या देवदार.
देवदालिका, देवडंगरी.
देवदाली, देवडंगरी १ त्रायमाण २
देवदासी, रानमहाळुंग.
देवदीप, नेत्र.
देवदुंदुभी, कृष्णतुळसी १ तुळसी २
देवदूता, ती, रानमहाळुंग.
देवधान्य, जोंधळे.
देवधूप, गुगुळ १ राळ २
देवन, कमळ १ क्रीडा २ बाग ३ स्तुति ४ तेज ५
देवनल, देवनळ.
देवनाथ, थोर देवनळ १ लघु देवनळ २
देवनिकाय, स्वर्ग.
देवनिर्मिता, गुळवेल.
देवपत्नी, राताळें १ देवस्त्री २
देवपत्रिका, स्पृक्का.
देवपत्री, स्पृक्का १ सुरपत्री २
देवपद, देवांचे प्रत्यक्ष आगमन.
देवपर्ण, सुरपत्री.
देवपुत्री, पिंडिका औषधी १ स्पृक्का २
देवपुष्टा, लघु हरणवेल.
देवप्रिय, पीत वाळा १ अगस्ता २ माका ३
देवप्रिया, नागवेल.
देवबला, त्रायमाण.
देवभक्त, भक्तिमान रोगी.
देवभूति, भागीरथी.
देवमणि, मेदा १ महा मेदा २
देवमत्स्या, महा मेदा.
देवमातृक, पर्जन्याचें पाण्याने धान्य पिकतें ती भूमि.
देवमास, क, गरोदर स्त्रीचा आठवा महिना.
देवमित्र, अर्जुनसादडा.
देवयु, धार्मिक.
देवर, दीर.
देवल, गुरव १ दीर २ ऋषि वि० ३
देवलता, वटमोगरा.
देवलांगुलिका, लघु मेंढशिंगी.
देववल्लभ, पुन्नाग.
देववृक्ष, बेहेकळ १ गुगुळ २
देवशालि, देवशाली.
देवशेखर, दवणा.
देवश्रेणी, मोरवेल.
देवसर्षप, देव शिरस.
देवसहा, महाबला.
देवसृष्टा, मद्य.

देवात्मन्, पिंपळ.
देवानांप्रिय, बोकड १ मूर्ख २ साधु ३
देवाभीष्टा, सुपारी.
देवाव्ह, देवदार.
देवार्ह, सुरपत्री.
देवार्हा, महाबला.
देविका, शरयू नदी.
देवित्, श्वेत धोत्रा.
देवी, स्पृका १ वांझ कटोली २ गोकर्णी ३ हर्तकी ४ पहाड मूळ ५ मोरवेल ६ जवस ७ शिवलिंगी ८ सालवण ९ सूर्य फूल वल्ली १० नागसर तुर्वा ११ कटोली १२ गोड शेंदणी १३ देवकुंभा १४ ब्राह्मी १५ सहदेवी १६ काळी चिमणी १७ केसर १८ पिंडिका लता १९ देवता २०
देवृ, दीर.
देवेष्ट, गुगुळ १ रान महाळुंग २ राळ ३
देवेष्टा, महा मेदा.
देव्या, ब्राह्मी १ मोर मांसी २
देश, ग्राम समुदाय १ भाग २
देशरूप, नीति.
देशसमाख्यबीज, इंद्रजव.
देशिक, गुरु.
देशोपद्रवशमन, राजा.
देह, शरीर.
देहकोष, } त्वचा.
देहचर्म, }
देहत्वक, }
देहद, पारा.
देहधारक, आहार १ हाडें २
देहधारण, हाडें.
देहधि, पंख.
देहभृक्, वायू.
देहयात्रा, अन्न १ मृत्यु २
देहला, मद्य.
देहसार, मज्जा.

दैत्य, दिति पुत्र.
दैत्यमेदज, भूमिज गुगुळ.
दैत्यमेदजा, पृथ्वी.
दैत्या, मोरमांसी १ किरमाणी ओंवा २ मद्य ३
दैव, प्रारब्ध.
दैवकोविद, जोशी.
दैवदीप, नेत्र १ आकाशदिवा २
दैवप्रश्न, ज्योतीष.
दैवज्ञ, जोशी.
दैविक, स्त्रियांचे दोष.
दोग, बैल.
दोग्धी, गाय.
दोंडिका, विषदोडी १ हरणदोडी २
दोंडी, वेली हरणदोडी १ विषदोडी २
दोध, वासरू.
दोरक, आपटा.
दोंगडु, थोटा.
दोर्दंड, बाहु.
दोर्मूल, खाक. खाख. बगल.
दोला, लघु नीली १ हिंदोळा २
दोःशिखर, खांदा.
दोष, रोग १ पाप २ अपराध ३ वासरूं ४
दोषक, गाईचा गोऱ्हा.
दोष्, बाहु. बावसे.
दोषत्रय, } वात १ पित्त २ कफ ३
दोषत्रितय, }
दोषफल, फोफटे.
दोषल, दोषयुक्त.
दोषज्ञ, पंडित १ वैद्य २ गुरु ३
दोषा, भुजा १ रात्र २
दोषाकर, चंद्र.
दोषातिलक, दिवा.
दोषिन्, दोषयुक्त १ चंद्र २
दोषोत्केशी, सुगंध अजवला.
दोस, बाहू.
दोस्थ, चाकर १ क्रीडा २
दोह, दूध १ दूध काढणें २ दोहन पात्र ३

दोहज, दूध.
दोहद, गर्भिणीचें डोहळे १ इच्छा २
दोहदलक्षण, गर्भ धारण.
दोहन, दूध काढणें व पात्र.
दोहनी, लघुधायटी.
दोहली, अशोक.
दोहापयन, दूध.
दौंडिका, विषदोडी.
दौर्गंध्य, पित्तरोग.
दौर्बल्य, बालरोग.
दौष्कुलेय, गठोना मळ.
दंड, काठी १ थोर खांद्या २ यम ३ घोडा ४ सैन्य ५ चार हस्ताचें मान ६ कोण ७ गर्व ८ शासन ९
दंडक, थोर तिरकांडें.
दंडकंदक, धरणीकंद.
दंडधर, यम.
दंडपतानक, वायू.
दंडपाल, अर्धसफरनामक मासा १ द्वारपाल २
दंडमातंग, पिंड तगर १ तगर २
दंडयाम, दिवस १ यम २ आगस्त्य ३
दंडवालधि, हत्ती.
दंडवृक्ष, निवडुंग.
दंडहस्त, स्त्री, तगर १ पिंड तगर २
दंडा, नागबला.
दंडाजिन, कपट.
दंडार, उन्मत्त गज १ रथ २ धनुष्य ३
दंडालसिका, मोडशी.
दंडाहत, ताक दह्यांचे अर्धे पाणी घालून करावें तें.
दंडिक, दंडपाल शब्द पाहा.
दंडिका, दिंडें.
दंडिन्, दवणा.
दंडोत्पला, सहदेवी.
दंत, दांत १ शिखर २
दंतक, डोंगरावरील चूलाकार पाषाण वि०
दंतकर्षण, लघु ईडनिंबू.
दंतकाष्ठ, तरवड १ वेंवेकळ २ वई ३ वड ४ खैर ५ करंज ६ अर्जुनसादडा ७ दांतवण ८
दंतकेतु, लघु ईडनिंबू.
दंतघर्षण, दांत घांसणें.
दंतचालन, दंत रोग.
दंतच्छद, ओष्ठ.
दंतच्छदा, } गोड तोंडली.
दंतच्छदोपमा, }
दंतघात, बालरोग १ ईडनिंबू २
दंतधावन, खैर १ घाणेरा करंज २ गुच्छ करंज ३ दांतवणानें दांत घांसणें ४ बकूळ वृक्ष ५
दंतपत्रक, मोगरीचेंपुष्प.
दंतपवन, दांतवण.
दंतपुष्प, पिंपळ.
दंतफला, पिंपळ १ पिंपळी २
दंतबल, हत्ती.
दंतबीज, जा, दाळिंब.
दंतबीजा, दुधभोपळा.
दंतभाग, हत्तीचा अग्रभाग.
दंतभेद, दंतरोग.
दंतमल, दंतमूलरोग.
दंतमूलरोग, मुखरोग.
दंतमूलिका, दांती.
दंतरोग, मुखरोग.
दंतवस्त्र, ओंठ.
दंतवासस्, ओंठ.
दंतविद्रधि, दंतमूलरोग.
दंतवेष्ट, हिरडी.
दंतशट, लघु ईडनिंबू.
दंतशठ, ठा, कावंठ १ लघु ईडनिंबू २ इडनिंबू ३ चुका ४ चिंच ५ क्षुद्रचिंच ६ आंबाडी ७ कर्मरवृक्ष ८
दंतशब्द, बालरोग.
दंतशोथ, फ, दंतरोग.
दंतहर्ष, बालरोग १ दंतरोग २

दंतहर्षण, अंबीर निंबू १ लघु ईडनिंबू २
दंतायुध, रानडुकर.
दंतार्बुद, दंतरोग.
दंतावल, हत्ती.
दंतिका, दांती.
दंतिन्, हत्ती १ पर्वत २ जेपाळ ३ टोणगा ४
दंतिनी, लघुदंती.
दंतिनीबीज, जेपाळ.
दंतिमद, हस्तिमद.
दंती, लघुदंती १ जेपाळ २
दंतीफल, पिंपळी.
दंतीबीज, जेपाळबीज.
दंतीफलासमाकृति, पिस्ते.
दंतोज्वला, थोर श्वेतजाई.
दंतुरत्वच्, महाळुंग.
दंतोद्भेद, बालरोग.
दंदश, दांत.
दंदशूल, सर्प.
दंद्रमण, मंदगमन.
दंपती, नवराबायको.
दंभ, कपट.
दंभफल, थोर सेवफल.
दंभार, लावापक्षी.
दंश, शेगवा १ डांस २ टोणगा ३ क्षुद्रडांस ४ दांत ५ गांधीणमाशी ६
दंशक, खेखडें १ कुतरें २ गृहमक्षिका ३
दंशनाशिनी, तैलकीटक.
दंशभीरु, क, टोणगा.
दंशमूल, शेगवा.
दंशिका, वनमक्षिकाभेद.
दंशिन्, कुतरें.
दंशी, कुतरें १ वनमक्षिका २
दंशवदन, कंकपक्षी.
दंष्ट्रा, दाढ.
दंष्ट्रायुध, रानडुकर.
दंष्ट्रिका, लघु मुंगुसकांदा.
दंष्ट्रिन्, सर्प १ रानडुकर २ तरस ३

द्युः, अग्नि १ दिवस २ आकाश ३
द्युक, घुबड.
द्युकारि, कावळा.
द्युत्, किरण.
द्युतरु, कल्पवृक्ष.
द्युति, ऊन १ प्रकाश २
द्युमणि, सूर्य.
द्युम्न, धन १ पराक्रम २
द्यो, आकाश १ स्वर्ग २
द्योत, प्रकाश १ ऊन २
द्योत्र, वीज १ प्रकाश २
द्रप्स, पातळदहीं.
द्रव, ताक १ डीक २ काढा ३ पलायन ४ क्रीडा ५
द्रवज, नावद साकर.
द्रवंतिका, थोर व लघु उंदीरकानी.
द्रवंती, बृहद्दंती १ लघु उंदीरकानी २ उंदीरमारी ३
द्रवरसा, लाख.
द्रवान्नपान, पातळपेज आदिकरून व दुग्धादिकाचें पान.
द्रविण, वस्तु १ रत्न २ धन ३ सोनें ४ बळ ५
द्रविणनाशन, शेवगा.
द्रविणोदास्, अग्नि.
द्रवीभूत, पातळ.
द्रव्य, वस्तु १ धन २ लाख ३ पितळ ४ मद्य ५
द्रव्याभिधान, औषधादिकांचीं नांवें.
द्राप, चिखल १ स्वर्ग २ मूर्ख ३
द्राव, पाझर १ वेग २ पलायन ३ उष्णता ४
द्रावक, मेण १ स्वागी २ लोहचुंबक ३
द्रावककंद, तैलकंद.
द्रावकर, स्वागी.
द्रावणक, टांकणखार.
द्रावणफल, निवळीचा बिया.
द्रावन, रिठा १ पाझरणें.
द्राविका, लाळ.

द्राविड, क, कचरा १ बिडलोण २ देश वि०
द्राविडी, एलची.
द्राविडोद्भव, सुगंध गव्हला.
द्राविडोद्भवा, एलची.
द्राविणी, लघु कावळी.
द्राविन्, टांकणखार १ आम्लवेतस २ स्वागी ३
द्राक्षसंभूत, द्राक्षासव.
द्राक्षा, श्रेष्ठ मद्य द्रव्य १ काळे द्राक्ष २
द्राक्षाफल, चारोळी.
द्राक्षासुरा, द्राक्षामद्य.
द्राक्षोत्थ, द्राक्षासव १ द्राक्षामद्य २
द्रु, वृक्ष.
द्रुकिलिम, तेल्या देवदार.
द्रुघण, भुइचांपा १ ब्रह्मदेव २ परशु ३
द्रुण, विंचू १ भ्रमर २ मधुमक्षिका ३ धनुष्य ४
द्रुणी, घोण १ कासव २ डोणी ३
द्रुत, अज १ शश २ हरिण ३ वृक्ष ४ शीघ्र ५
द्रुपदी, बादांगुळ.
द्रुम, वृक्ष १ कुबेर २
द्रुमकिल, देवदार.
द्रुमग, अल्पवारिदेश.
द्रुमध्वज, ताड.
द्रुमनिर्यास, लोहबंदी ऊद.
द्रुमव्याधि, लाख.
द्रुमशय, वृक्षमर्कट.
द्रुमश्रेष्ठ, ताडवृक्ष.
द्रुमामय, लाख.
द्रुमारि, हत्ती.
द्रुमारुहा, चिरोंजी.
द्रुमाश्रय, सरडा.
द्रुमेश्वर, तालवृक्ष.
द्रुमोत्पल, पांगारा.
द्रुवय, मान भ्र० वजन.
द्रू, सोनें.
द्रेक, बकाण निंब.
द्रोण, द्रोणीचें मीठ १ विंच २ डोमकावळा ३ हरिचंदन ४ परिमाण वि० सजलमेघ ५ कुंभा ६
द्रोणकाक, डोमकावळा.
द्रोणकुलुंबक, देवकुंभा.
द्रोणगंधिका, रास्ना.
द्रोणपुष्पिका, कुंभा.
द्रोणपुष्पी, कुंभा.
द्रोणा, कुंभा १ उतरणी २ नदी ३
द्रोणिका, नीळी.
द्रोणिज, द्रोणीचें मीठ.
द्रोणी, उतरणी १ द्रोणीचें मीठ २ नीळी ३
द्रोणील, केवडा.
द्रोणीलवण, द्रोणीचें मीठ.
द्रौणेय, द्रोणीचें मीठ.
द्वंद, घंटा १ स्त्रीपुरुष २
द्वंद्व, दोन १ मैथुन २ कलह ३ गोप्य ४ स्त्रीपुरुष ५
द्वंद्वग, चक्रवाकपक्षी.
द्वंद्वचर, चक्रवाक.
द्वंद्वचरीसहा, य, चक्रवाकपक्षी.
द्वंद्वचारिन्, चक्रवाक.
द्वंद्वज, } त्रिदोषज्वर.
द्वंद्वदोषोत्थ, } त्रिदोषज्वर.
द्वय, दोन.
द्वयाग्नि, चित्रक.
द्वादशन्, बारा.
द्वादशांगुल, वीत.
द्वादशात्मन्, सूर्य.
द्वादशायुस्, कुत्रा.
द्वार, दार.
द्वारका, कार्पासी १ द्वारवती नगरी २
द्वारदारु, साग.
द्वारबलिभुक, बगळा.
द्वि:, दोन.
द्विक, कावळा १ चक्रवाक २ दुसरा ३
द्विककार, कावळा.
द्विककुद, उंट.

द्विकपृष्ठ, उंट.
द्विज, दांत १ पक्षि २ ब्राह्मण ३ क्षत्रिय ४ वैश्य ५ कोथिंबिर ६ मोती ७
द्विजकुत्सित, भोकर.
द्विजकेतु, लघु ईडनिंबू.
द्विजदास, शूद्र.
द्विजन्मन्, ब्राह्मण १ पक्षी २ दंत ३ क्षत्रि-य ४ वैश्य ५ अंडज ६
द्विजपति, चंद्र.
द्विजप्रिया, थोर सोमवल्ली.
द्विजभक्त, भक्तिमान् रोगी.
द्विजराज, चंद्र.
द्विजव्रण, दंतरोग.
द्विजस्नेह, पळस.
द्विजा, रेणुकबीज १ भारंग २ लोबान ३
द्विजांगिका, कुटकी.
द्विजाति, पक्षी १ दांत २ ब्राह्मण ३
द्विजायनी, यज्ञोपवीत.
द्विजोपासक, शूद्र.
द्विजिव्ह, नाग १ सर्प २ सूचक ब्र० चाहाड-खोर ३
द्विजेंद्रक, लघुईडनिंबू.
द्विजोत्तम, ब्राह्मण.
द्वितीयत्रिफला, द्राक्ष १ खजूर २ शिवणी-चें फळ ३
द्वितीया, विवाहित स्त्री.
द्विदल, आपटा.
द्विधागति, सुसर.
द्विधात्मक, जायफल.
द्विधालेख्य, थोर ताड.
द्विप, हत्ती १ मोठा घोंघेरा २
द्विपद, मनुष्य १ पक्षी २
द्विपत्रक, चंडालकंद.
द्विपदा, मोगरी.
द्विपमद, हत्तीचा मद.
द्विपक्ष, महिना,
द्विपायिन्, हत्ती.
द्विपुटी, मोगरी.
द्विमुख, दुंदुल सर्प.
द्विर, भ्रमर.
द्विरद, हत्ती.
द्विरदंत, सिंह.
द्विरदन, हत्ती.
द्विरदांक, सिंह.
द्विरदाराति, शरभ.
द्विरदाशन, पिंपळ.
द्विरसन, सर्प.
द्विरात्र, दोन रात्री.
द्विराप, हत्ती.
द्विरेता, गाढव.
द्विरेफ, मोठा घोंघेरा.
द्विरेफगणसंमिता, थोर रानशेवंती.
द्विशीर्षक, अग्नि.
द्विशृंगिका, लघुमेढशिंगी.
द्विशृंगिन्, मत्स्य वि०
द्विष, प० शत्रु.
द्विषदा, गुलछब्बू.
द्विषा, एलची.
द्विष्ट, तांबें.
द्विसप्ताह, अर्धा महिना.
द्विहृदया, गरोदर स्त्री.
द्वीप, कंकोल १ बेट २
द्वीपकर्पर, चिनीकापूर.
द्वीपखर्जूरी, द्विपांतर खजूरी.
द्वीपज, द्विपांतर खजूरी.
द्वीपवती, नदी.
द्वीपशत्रु, लघुशतावरी.
द्वीपसंभव, कंकोल १ कडू जिरें २
द्वीपसंभवा, थोर खजूरी.
द्वीपांतरवचा, चोपचिनी.
द्वीपिका, लघुशतावरी.
द्वीपिनख, वाघनख.
द्वीपिन्, व्याघ्र १ चित्रक २ चिता ३
द्वीपिनी, वटपत्री पाषाणभेद.

द्वीपिमद, हत्तीचा मद.
द्वीपिशत्रु, लघुशतावरी.
द्वीप्य, कंकोळ १ कावळा २
द्वीप्या, लघुशतावरी.
द्वेजन, नाकशिकणी.
द्वेषण, शत्रु.
द्वैमातृक, नदीचे आणि पर्जन्याचे पाण्याने ज्या भूमींत धान्य पिकतें ती.
द्व्यष्ट, तांबें.
द्व्यह, दोन दिवस.
द्व्यहीन, एकांतरज्वर.
द्व्याहिक, एकांतरज्वर.

ध

ध, द्रव्य १ सद्गुण २ कुबेर ३ ब्रह्मदेव ४
धट, धावडा १ तराजू २ तूळराशि ३
धटक, बेचाळीस रतीभार वजन १ तूळराशि २
धटी, जीर्णवस्त्र १ वल्कल २
धटीदान, गर्भधारणानंतर जीर्णवस्त्र दानकरणें तें.
धत्तूर, श्वेतधोत्रा १ धोत्रा २
धन, मिरीं १ वस्तु २ पोलाद ३
धनकेलि, कुबेर.
धनच्छ, करटपक्षी.
धनंजय, अर्जुनसादडा १ अग्नि २ सर्पवि० ३ वायु वि० ४
धनद, कुबेर १ उदार २
धनदाक्षी, सागरगोटी.
धनपिशाचिका, धनेच्छा.
धनसू, धूम्याटपक्षी.
धनस्यक, गोखरूं.
धनहर, गठोना १ किरमाणी ओंवा २
धनहारी, किरमाणी ओंवा १ गठोन्याचा भेद २
धनहन्, चंडालकंद.
धना, धने.
धनिक, श्रीमान् १ धार्मिक २ नवरा ३ धने ४
धनिका, धने १ बायांटी २ तरुणस्त्री ३
धनिष्ठा, नक्षत्र.
धनी, कोथिंबीर.
धनीयक, कोथिंबीर.
धनु, बिबवा १ चाराचेझाड २ धनुष्य ३ धनराशि ४
धनुर्द्रुम, भरींव वेळू.
धनुःपट, चारोळी.
धनुर्गुणा, मोरवेल.
धनुर्माला, मोरवेल.
धनुर्यास, धमासा.
धनुर्लता, थोर सोमवल्ली.
धनुर्वृक्ष, धमाणीचा वृक्ष १ बिबवा २ धन्वनाग ३ वेळू ४
धनुःशाखा, मोरवेल.
धनुःश्रेणी, थोर इंद्रावण १ मोरवेल २
धनुष, कुतरें.
धनुष्य, भरींव वेळू.
धनुष्पट, चारोळी.
धनुस, चारोळी १ धनुष्य २
धनू, धनुष्य.
धनेयक, धने.
धन्य, लघुराळेचा वृक्ष १ देवशालीपुरुष २ द्रव्य ३
धन्यवृक्ष, पिंपळ.
धन्या, धने १ धामणी २ निर्जलभूमि ३ आवळी ४ उपमाता ५
धन्यक, धने.
धन्व, धमासा १ धन्वदेश ह्म० मारवाड २ धनुष्य ३
धन्वतरु, थोर सोमवल्ली.
धन्वंतरि, देवांचा वैद्य १ शिव २ सूर्य ३ वैद्य ४
धन्वंतरिग्रस्ता, कुटकी.
धन्वंतरिभाग, वैद्याजवळून कोणी औषधें करविलीं असतां त्यांतील सिद्धरसाचा ५ वा भाग व तैल घृत लोह यांचा ८ वा भाग लेह चूर्ण वटिका यांचा ७ वा

भाग, व वैद्याने वाण्याजवळून औषधें विकत घेतलीं तर त्याचा ११ वा भाग, याप्रमाणें वैद्यानें घ्यावा तो.

धन्वदुर्ग, मारवाड देश.

धन्वन, धनुष्य १ मारवाड २

धन्वन, धामणी १ वेळू २

धन्वनच्छद, फालसा १ भुयधामण २

धन्वमांस, निर्जल देशांतील पशूचें मांस.

धन्वयवास, रक्तधमासा.

धन्वयास, क, रक्तधमासा.

धन्ववासक, रक्तधमासा.

धन्वांग, धामणीचावृक्ष.

धन्वामिष, निर्जल देशांतील पशूचें मांस.

धन्विन्, नकुळी १ अर्जुनसादडा २ रक्तधमासा ३

धम, चंद्र १ यम २ कृष्ण ३ अग्नि फुंकणारा ४

धमक, लोहार.

धमनि, नी, नळुका उत्तरपंथे प्रसिद्ध १ लघुनखला २ शरीरांतील नाडी ३ ग्वांदा ४ हळद ५ फुंकणी ६

धय, नूतनपुत्र.

धर, पर्वत १ कापसाचाढीग २

धरण, सूर्य १ स्त्रीस्तन २ हिमालय ३ तांदूळ ४ रुप्याचें सोळामासे वजन ५ सेत ६

धरणि, भूमि.

धरणी, धरणीकंद १ भूमि २ पुनर्नवा ३ मेदा ४ नाडी ५ सांवरीवृक्ष ६

धरणीकंद, भक्षणीयकंद वि०

धरणीधर, कांसव १ पर्वत २ विष्णु ३

धरणीध्र, डोंगर.

धरणीपूर, समुद्र.

धरणीप्लव, सागर.

धरणीरुह, वृक्ष.

धरणीश्वर, शिव.

धरणीसुर, ब्राह्मण.

धरा, पृथ्वी १ शरीरांतील नाडी २ वसाधातु ३

धराकदंब, कळंबवृक्ष.

धरांकुर, भुयफोड.

धराधर, डोंगर १ विष्णु २

धराभिध, आम्लवेतस.

धरामर, ब्राह्मण.

धरित्री, भूमि.

धरिमन्, आकार १ तराजू २

धरुण, पाणी १ स्वर्ग २ विचार ३ ब्रह्मदेव ४

धत्तूर, श्वेतधोत्रा.

धर्त्र, घर १ यज्ञ २ धर्माचरण ३

धर्म, सदाचरण १ यम २ धनुष्य ३ यज्ञ ४

धर्मकील, राजाज्ञा.

धर्मघ्न, बेहेडा.

धर्मजीवन, ब्राह्मण.

धर्मण, धामणीचें झाड १ निर्विषसर्प २ वेळू ३

धर्मद्रवी, गंगानदी.

धर्मद्वेषी, बेहेडा.

धर्मपत्तन, मिरें १ देश वि०

धर्मपत्र, उंबर.

धर्मपरायण, भक्तिमान्‌रोगी.

धर्मभाणक, पुराणीक.

धर्मराज, यम.

धर्मवासर, पौर्णिमा.

धर्मांगा, बगळी.

धामिणी, रेणुकबीज.

धर्ष, मैथुन १ गर्व २ जडत्व ३

धर्षणी, जारिणीस्त्री.

धलंड, वृक्ष वि०

धव, धावडा १ पति २ धायटीवृक्ष ३ वस्त्र ४ मनुष्य ५

धवनी, पिठवण.

धवल, शंख १ धावडा २ श्वेतमिरी ३ चिनीकापूर ३ खडू ४ बगळा ५ शुभ्रवर्ण ६ धायटी ७

धवलपक्ष, क्षी, हंसपक्षी १ शुक्लपक्ष २

धवलपाटली, श्वेतपाडळ.

धवलमृत्तिका, खडू.

धवलयावनाल, श्वेतजोंधळे.

धवलसारिवा, श्वेतउपलसरी.
धवला, मगळी.
धवलाक्षक, हिरवाकांदा.
धवलेक्षु, श्वेत ऊंस.
धवलोत्पल, श्वेतोत्पल.
धवाणक, वायू.
धा:, स्वामी १ बृहस्पति २ ब्रह्मदेव ३
धाक, बैल १ अन्न २ खांब ३
धातकी, लघुधायटी.
धातु, गेरु १ स्वर्णमुखी २ रस ३ रक्त ४ मांस ५ मेद ६ अस्थि ७ मज्जा ८ शुक्र सात आहेत ९
धातुक, शिलाजित.
धातुकासीस, हिराकस.
धतुकी, लघुधायटी १ जव २
धातुग्राहीं, कलखापरी.
धातुघ्न, कांजी.
धातुचेतनकर, दूध १ उडीद २ गोडंब्या३ अवळकठी इत्यादि ४
धातुज, शिलाजित.
धातुद्रावक, टांकणखार.
धातुनाशन, कांजी.
धातुप, रेत.
धातुपुष्पिका, लघुधायटी.
धातुपुष्पी, लघुधायटी.
धातुमल, सिसें.
धातुमारिणी, टांकणखार.
धातुमारिन, गंधक.
धातुमाक्षिक, सुवर्णमुखी १ हिराकस२
धातुराज, वीर्य.
धातुरेचनकर, चिचोडी.
धातुवल्लभ, टांकणखार.
धातुवित्, सिसें.
धातुवृद्धिकर, मुसळी १ आसंध २ शतावरी ३ साकरइत्यादि ४
धातुवैरिन्, गंधक.
धातुशेखर, हिराकस.
धातुशोधन, सिसें.
धातुशोषणकरी, हरीतकी.
धातुसंभव, सिसें.
धातुस्तंभनकर, जायफळ.
धातुहन, गंधक.
धातुक्षयकास, क्षयकासरोग.
धातूपल, खडू.
धातृ, पिता १ विष्णु २ ब्रह्मदेव ३
धातृपुष्पिका, लघुधायटी.
धात्रिका, आंवळकठी.
धात्री, आंवळी १ आंवळकठी २ भूमि ३ उपमाता ४
धात्रीपत्र, तालीसपत्र १ आंवला २
धात्रीफला आंवळी.
धात्रेयी, आंवळी १ उपमाता २
धांधा, लघु एलची.
धानक, धने.
धाना, भर्जितगहूं १ जव २ कुरमुरे ३ कोथिंबीर ४ नूतनांकुर ५
धानिका, कोथिंबीर.
धानी, लघुपील्लु १ कोथिंबीर २ धान्यागार३ नदी ४
धानुष्य, वेळू.
धानेय, धने.
धानेयक, कोथिंबीर.
धान्य, धने १ साळी २ सामान्य धान्याचें नांव ३ भूधात्री ४ चारतीळ भारवजन५
धान्यक, का, धने.
धान्यकल्क, भूस.
धान्यचमस, पोहे.
धान्यबीज, धने.
धान्यभक्षक, अतिसूक्ष्म निमग्या.
धान्यमाष, उडीद.
धान्यराज, यव.
धान्यवीर, उडीद.
धान्यशीर्षक, कणीस.
धान्यश्रेष्ठ, रायभोग साळी.

धान्यक्षार, सडीक धान्य.
धान्याक, धने.
धान्यांबव, मधाचे भांड्यांत जंबीर रस घालून एकमास धान्यात पुरून ठेवावें तें.
धान्याम्ल, तंदुलादि धान्याची पेजकरून आंबवितात ती १ कांजी २ आसव ३
धान्यारि, रानउंदीर.
धान्यासव, धातकी पुष्प १ गूळ २ धात्री ३ अन्न ४ ईहीं करून उत्पन्न झालाजो तो.
धान्योत्तमा, साळीभात.
धामन्, देह १ कांति २ किरण ३ घर ४ उत्पत्ति ५ पराक्रम ६
धामनिधि, सूर्य.
धामनी, रक्तवाहिनी नाडी.
धामार्गव, रक्तआघाडा १ मोठी घोसाळी २ शिरोळी ३ कोशातकी ४
धार, गंगेचे पाणी १ दंव २ कर्ज ३ पाषाण वि० ४
धारणा, बुद्धि १ ऋण २
धारणी, धरणीकंद १ शरीरांतील नाडी २ ब्राह्मी ३
धारयित्री, पृथ्वी.
धारा, आंवळी १ गुळवेल २ क्षीरकांकोली ३
धाराकदंब, धाराकळंब.
धारांकुर, लघुपर्जन्य.
धारांग, तरवार १ तीर्थस्थान २
धाराट, घोडा १ चातक २ मेघ ३ मत्तहत्ती ४
धाराधर, मेघ १ तरवार २
धाराफल, कर्मर १ गेळ २ गोड शिरोळी ३
धारावनि, वायु.
धारासंपात, मोठ्या धारांचा पाऊस.
धारिणी, पृथ्वी.
धारिन, अक्रोड.
धारु, स्तनपान करणारा.
धारोष्ण, धारोष्ण दूध.
धार्तराष्ट्र, किंचित् श्वेतराजहंस १ सर्प वि० २
धार्तराष्ट्रपदी, रक्तलाजाळू.
धार्मिक, धर्म करणारा.
धावनि, नी, पिठवण १ थोरताग २ रिंगणी ३
धावनिका, रिंगणी.
धासस्, पर्वत.
धिषण, बृहस्पति.
धिषणा, बुद्धि.
धिष्ण्य, घर.
धिष्ण्य, घर १ नक्षत्र २ अग्नि ३ शुक्र ४ पराक्रम ५
धी, बुद्धि.
धीति, तृषा.
धीदा, बुद्धि १ कन्या २
धींद्रिय, ज्ञानेंद्रिय.
धीमान, पंडित.
धीर, केशर १ ऋषभक २ पंडित ३ भक्तिमान् रोगी ४ धैर्यवान् ५ पुष्करमूळ ६
धीरस्कंद, टोणगा १ रानडुकर २
धीरा, थोर मालकांगोणी १ काकोली २ काळा सिसव ३ क्षीरकाकोली ४ श्वेतवेखंड ५ मेदा ६ कांटेशेवंती ७ मद्य ८
धीरावी, पीतशिसव.
धीलटी, कन्या.
धीवन्, मत्स्य मारणारा कोळी.
धीवर, मासे मारणारा.
धीहरा, गोड तोंडली.
धु, कांपणें.
धुक, का, भुयबोर १ रानबोर २
धुंधुमार, पाल १ धूर २
धुनन, कांपणे.
धुनि, नदी.
धुनी, नदी.
धुनीनाथ, समुद्र.
धुर्, गंगानदी १ रथादिकांचा अग्रभाग २ विचार ३
धुरंधर, धावडा.
धुरीण, ओढील बैल.
धुर्धर, ओढील बैल.

धुर्य, आंडील बैल १ नांगराचा बैल.
धुर्वह, आंडील बैल.
धुवका, मंगलाचरण श्लोक.
धुवन, अग्नि.
धुस्तुर, धोत्रा.
धुस्तूर, धोत्रा.
धूक, थोर बकुल १ बकाहुली २ मांजर ३ वायू ४ समय ५
धूनक, राळ.
धूनन, वायु १ राळ २
धूप, लोहबंदी ऊद १ विशेष धूप २
धूपन, धुरी १ राळ २
धूपवृक्ष, विशेष धूप १ देवदारु २
धूपसरला, विशेष.
धूपांग, विशेष धूप.
धूपागरु, दाहागरु.
धूपायित, उदाविलेला.
धूपार्ह, कृष्णागर.
धूपिका, धुकें.
धूपित, सुवासयुक्त पदार्थ उदविलेले १ संतापित २
धूप्य, नखला.
धूम, बारीक गहूं १ शिळारस २ धूर ३ साधु ४
धूमक, नाकातोंडातून धूर येतो तो.
धूमकपुष्पा, आग्या.
धूमकेतु, अग्नि १ शेंडेनक्षत्र २
धूमगंधिक, लघुरोहिस गवत.
धूमदर्शी, दृष्टिरोग.
धूमध्वज, अग्नि.
धूमपान, धूर ओढणें.
धूमपुष्पा, आग्या.
धूममंगज, नवसागर.
धूममहिषी, धूपिका शब्द पाहा.
धूमयोनि, मेघ.
धूमल, काळा व तांबडा वर्ण.
धूमस, साग.
धूमसंहति, मेघ १ धूमसमूह.
धूमसी, पापड इ०
धूमा, पीतशिसव.
धूमांग, पीतशिसव १ काळाशिसव २
धूमायन, नाकातोंडातून धूर येतो तें.
धूमावलि, धूमपंक्ति.
धूमांक, धूम्याट.
धूमोत्थ, नवसागर.
धूमोद्गार, पित्तरोग.
धूमोर्णा, यमाची स्त्री.
धूम्याट, धूम्याटपक्षी.
धूम्र, क, उंट १ घुंघुर्डे २ धांनड ३ पातक ४ धूर ५
धूम्रपत्रा, गंधाणी.
धूम्रपत्रिका, गंधाणगवत.
धूम्रमलिका, सुर्ले गवत.
धूम्रलोचन, कपोतभस्मांग पक्षी १ होला २
धूम्रवर्ण, क, शिळारस १ ग्वोकड.
धूम्रवृत्तफला, मेकी.
धूम्रशूल, उंट.
धूम्राट, धूम्याट शब्द पाहा.
धूम्राभ, वायु.
धूम्राक्षि, धूम्रवर्ण मोती.
धूम्रिका, काळा सिसव.
धूर्जटि, शिव.
धूर्त, श्वेत धोत्रा १ विडलोण २ गठोना ३ काळा धोत्रा ४ अर्जुनसादडा ५ कोल्हा ६
धूर्तकृत, धोत्रा.
धूर्तजंतु, मनुष्य.
धूर्तमानुषा, राळा.
धूर्ता, श्वेत रिंगणी.
धूर्धर, } ऋषभक.
धूर्य, }
धूर्वह, बैल.
धूलक, विष.
धूलि, आडव १ धूळ २ पराग ३
धूलिका, पुष्पांतील पराग.

धूलिगुच्छक, गुलाल.
धूलिजंघ, कावळा.
धूलिध्वज, वायु.
धूलिपुष्पिका, श्वेत केवडा.
धूलिकदंब, धूली कदंब १ तील २ वायवर्णा ३
धूसर, गाढव १ रान चिमण्या २ धूसर मृग ३ उंट ४ होला पक्षी ५ अति सूक्ष्म चिमण्या ६
धूसरच्छदा, श्वेत रास्ना.
धूसरपत्रिका, हस्तिशुंडी.
धूसरा, पांढरफळी.
धूसराव्हय, गाढव.
धूस्तूर, धोत्रा.
धृति, धैर्य १ संतोष २ धारण ३ योग वि० ४ उत्साह ५ यजवि० ६
धृत्वरी, पृथ्वी.
धृष्णि, किरण.
धेन, समुद्र.
धेना, नदी.
धेनु, गाय १ नवप्रसूता गाय २
धेनुका, हत्तीण १ गाय २
धेनुकारि, नाग केशर १
धेनुदुग्ध, चिभुड.
धेनुमाक्षिका, गोमाशी
धोड, जल सर्प.
धोरणि, लोक कथा.
धौत, रुपें १ नील वर्ण हिराकस २ श्वेत ३
धौतखंडी, खडी साकर.
धौतपापा, नदी.
धौतय, सैंधव.
धौतशिल, स्फटीक.
धौमत, रक्तयाबोळ.
धौरिक, नागराचाबेल.
धौरेय, आंडलिवेल.
ध्माक्ष, जलकाक. कावळा.
ध्यान, चिंतन १ विचार २
ध्याम, क, रोहिसगवत १. लघुरोहिसगवत
ध्रजि, मोठावायु,
ध्रुव, तर्क १ निश्चय २ शिव ३ विष्णु ४ नक्षत्रवि० वड ५ जा वृक्षास शाखा नाहींत तो ६
ध्रुवशंकु, लघुखांशा.
ध्रुवा, सालवण १ रानगांजा २ मोरवेल ३ यजपात्र ४
ध्वज, ताड १ शिश्न २ चिन्ह ३ पताका.
ध्वजद्रुम, ताड.
ध्वजप्रहरण, वायु.
ध्वजवृक्ष, ताड १ भेर्लीमाड.
ध्वजिन् मोर १ सर्प २ घोडा ३ ब्राह्मण ४ पर्वत ५ कलाल ६
ध्वन, शब्द.
ध्वनमोदिन, भ्रमर.
ध्वनि, शंख १ शब्द २
ध्वनिग्रह, कान.
ध्वनिबोधक, गवत.
ध्वनिबोधन, सुगंध रोहिसतृण.
ध्वंस, न, नाश.
ध्वंसिन, अक्रोड.
ध्वान, काळोक.
ध्वांतचित्त, काजवा.
ध्वांतशात्रव, वाहवा १ तेजस्वी पदार्थ २
ध्वांतोन्मेष, काजवा.
ध्वान, शब्द.
ध्वांक्ष, कावळा १ सर्प २ धर ३ बगळा ४
ध्वांक्षजंघा, कागाचें झाड.
ध्वांक्षजंबू, लघुजांबूळ.
ध्वांक्षतुंडफला, थोरश्वेतकावळी.
ध्वांक्षतुंडा, डी, थोरश्वेतकावळी.
ध्वांक्षदंती, लघुरक्तकावळी.
ध्वांक्षनखी, लघुरक्तकावळी.
ध्वांक्षनामन्, काळा उंबर.
ध्वांक्षनासा, थोरश्वेतकावळी १ थोररक्तगुंजा.
ध्वांक्षनाशिनी, लघुशेरणी.
ध्वांक्षनासिका, थोर श्वेतकावळी.
ध्वांक्षपुष्ट, कोकीळ.

ध्वांक्षमाची, लघुकावळी.

ध्वांक्षवली, थोरश्वेतकावळी १ करंजवली २ लघुरक्तकावळी ३

ध्वांक्षादनी, लघुरक्तकावळी.

ध्वांक्षाराति, घुबड.

ध्वांक्षाली, कांकोळी.

ध्वांक्षिका, कांकोळी.

ध्वांक्षी, लघुकावळी १ कांकोळी.

ध्वांक्षोलिका, कांकोली.

ध्वांक्षोली, कांकोली.

न

न, गणपति. युद्ध बंधन १ देणगी २ स्तुत्य ३

नकुट, नासिका निषेधार्थी अव्यय १

नकुल, मुंगुस.

नकुलाढ्या, थोर सुगंध मुंगुसवेल.

नकुलांध्य, दृष्टिरोग.

नकुलारि मांजर.

नकुली, नाई १ सांवरी २ शंखिनी ३ केशर ४ कुलभ्रष्ट ५

नकुलेष्टका, नकुलेष्टा शब्द पाहा.

नकुलेष्टा, नाई १ लघुमुंगुसवेल २ थोर सुगंध मुंगुसकांदा ३ रास्ना ४

नक्त, रात्रि.

नक्तक, नेत्रपटल १ मलिनवस्त्र.

नक्तंचर, गुगुळ १ घुबड २ वागुळ ३ पिंगळा ४ राक्षस ५ चोर ६

नक्तचारिन्, घुबड १ वागुळ २ मांजर ३ चोर ४ भूतादि ५

नक्तमाल, करंज.

नक्तमुखा, रात्र.

नक्तमूलक, करंजमूल १ थोरकरंज २

नक्ता, गुलबास १ कळलावी २

नक्ताह्व करंज १ घृतकरंज २ थोरकरंज ३

नक्र, सुसर १ मगर २ रज्वाकारतंतुरूप असतो तो.

नक्रवर्णिका, आघा.

नक्रराज्, ज, थोरसुसर.

नख, वाघनख १ नखला २ नखें ३ लघु घेवडा ४ अंश ५

नखकुट्ट, न्हावी.

नखगंध, नोकडी.

नखगुच्छफला, लघुघेवडा.

नखदारण, बहिरिससाणा.

नखनामन्, नीलवृक्ष.

नखनिष्पाविका, लघुघेवडा.

नखपर्णी, आग्या १ विंचुवा २ विचवा ३

नखपुष्पी, स्पृक्का.

नखपर्णिका, लघुघेवडा.

नखमुच, धनुष्य.

नखर, नखें १ नखला.

नखरायुध, सिंह १ कोंबडा २

नखराह्व, श्वेतकणेर.

नखरी, लघु नखला १ लघु घेवडा २

नखशंख, क, लघुशंख.

नखांक, नखला १ नखव्रण २

नखांकुर, नखें.

नखायुध, व्याघ्र १ कोंबडें.

नखालु, नीलीवृक्ष.

नखाह्व, नखला.

नखाशिन, घुबड.

नखिन, लघुनखला.

नखी, लघुनखला १ रानउंदीर २ सिंह ३ लघुघेवडा ४

नग, डोंगर १ वृक्ष २

नगकर्णी, श्वेतगोकर्णी.

नगगंधा, लघु मुंगुसवेल.

नगज, हत्ती.

नगजा, लघु पाषाणभेद.

नगणा, कांगोणी.

नगनंदिनी, नदी १ पार्वती २

नगपति, ताडवृक्ष १ हिमालय २

नगभित्, हाताजोडी पाषाणभेद १ थोरपाषाण भेद.

नगभू, लघु पाषाणभेद.

नगभेदन, हाताजोडी पाषाणभेद.
नगर, शहर.
नगरघात, हत्ती.
नगरौषधि, केळ.
नगाटन, वानर १ माकड २
नगाश्रय, हस्तिकंद.
नगौकस, पक्षी १ सिंह २ कावळा ३ शरभ ४
नग्न, स्तुति पाठक १ नागवा २
नग्निका, कन्या १ कुवांर २
नग्रह, अनिष्टवेदना.
नट, अशोक १ लोध्र २ लघुदेवनळ ३ दिंडा ४ नटवा ५
नटपत्रिका, वांगी.
नटपर्ण, नचा.
नटभूषण, | हरताळ.
नटमंडन. |
नटमंडक, हरताळ.
नटांतिका, लज्जा.
नटी, अशोक १ नलुका २ नकुला ३
नड, लघुदेवनळ.
नडकीय, देवनळ उत्पन्न होण्याचे शेत.
नत, तगर १ कोमेलेले पुष्प २ टेंटु ३ नम्र ४ वांकडा ५
नतनाडिका, दोनप्रहरानंतर मध्यरात्रपर्यंत जो काळ ती.
नतांगिनी, गो, स्त्री.
नति, नमस्कार.
नत्यह, हरिण वि.
नदी, नदी.
नदीकदंबा, गोरखमुंडी.
नदीकांत, परेळ १ सागर २ जलवेत ३
नदीकांता, कांगवृक्ष १ लघुकारली २ जांव ३
नदीकार्मुक, परेळ.
नदीकूल, नदीचे तीर.
नदीकूलप्रिय, जलवेतस १ थोर जलवेत २
नदीज, कडवे वाल १ परेळ २ रामबाण भेद ३ जोंधळी ४ काळा सुरमा ५ लाल सुरमा ६ अर्जुनसादडा ७ खजूरी ८ कमळ ९
नदीजा, थोर ऐरण १ जलशिंपी २
नदीन, समुद्र १ वरुण २
नदीनिष्पाव, कडवे वाल.
नदीबहल, मेंढशिंगी.
नदीभल्लात, पाणबिब्बा.
नदीभव, लघुशंख.
नदीमातृक, जा भूमींत नदीचे पाण्याने धान्य पिकते ती.
नदीवट, नदीवड १ खुजावड २
नदीष्ण, नदीत स्नान करणारा.
नदीसर्ज, अर्जुनसादडा.
नदीह, थोर जलवेत.
नदेयी, जलवेत.
नद्य, काळा सुरमा.
नद्याम्र, कोतुंबा १ समष्ठिला
नद्यावर्त, मत्स्यभेद.
नद्योदुंबरिका, नदीउंबर.
नद्ध, बांधलेला.
नपुंसक, षंढपुरुष.
नप्तृ, नातू.
नप्तृका, गुडचिका १ चटकभेद २
नभ, श्रावणमास १ आकाश २
नभकांतिन, सिंह.
नभप्राण, वायु.
नभश्चमस, चंद्र.
नभश्चर, पक्षी १ मेघ २ वायु ३
नभस, कमल १ अभ्रक २ श्रावण ३ आकाश ४ गंध ५ पक्षी ६ मेघ ७ बिसतंतु ८
नभस, आकाश.
नभसंगम, पक्षी.
नभस्य, भाद्रपद.
नभस्वान, वायु.
नभाक, काळोक.
नाभि, चक्र.

नभोगज, मेघ.
नभोनदी, भागीरथी.
नभोंबुप, चातकपक्षी.
नभोमणि, सूर्य.
नभोरेणु, दंव.
नभ्राट, मेघ.
नमस्कारी, श्वेतलाजाळू १ लघुलाजाळू २ नीलदूर्वा.
नमुचि, मदन १ दैत्य वि०
नमेरु, सुरपुन्नाग १ सरल देवदार २ बीज ३
नम्र, वेत १ नमलेला २
नय, नीति.
नयन, डोळे १ नेणे.
नयनप्रसाद, निवळीचा बिया.
नयनापांग, नेत्राचा कोरा=डोळ्याचे बाहेरली कोर.
नयनोत्सव, दीप.
नयनोर्ध्वगरोमराजि, भोंवया.
नयनोर्ध्वजा, भोंवया.
नयनौषध, श्वेतहिराकस.
नयपीठी, सोंगट्या खेळण्याचा पट.
नयान्वित, दवणा.
नर, मनुष्य १ रामकर्पूर २ शंकु ३
नरंग, शिश्न १ मुरमाची पुटकुळी.
नरप्रिय, पारवे १ नीलवृक्ष २
नरवल्लभ, कबुतर.
नरवाहन, कुबेर.
नराधारा, पृथ्वी.
नराधिप, धोरबाहवा १ राजा २
नरी, साल १ स्त्री २
नरेंद्राह्व, काष्ठागरु.
नर्कुटक, नासिका.
नर्तक, लघुदेवनळ १ नाचणारा २ मोर ३ हत्ती ४ नट ५
नर्तकी, स्त्री, नलुका.
नर्तकुंडल, नाचण्या.
नर्तन, नाचणें.
नर्तनप्रिय, मोर.
नर्तापहारक, धूलीकदंब.
नर्मकील, नवरा.
नर्मगर्भ, जार.
नर्मट, सूर्य १ खापरी २
नर्मठ, कुचाग्र १ मैथुन २
नर्मदा, नदी १ स्पृक्का २
नल, लघुदेवनळ १ तालीसपत्र २ कळक ३ गोड महाळुंग ४ जोंधळे ५ वाजंत्री ६ रक्तकमळ ७ सुगंध ८
नलक, हातापायांच्या नळ्या १ पराक्ष २ वाटाणे ३
नलकील, गुडघा.
नलद, जटामांसी १ वाळा २
नलदा, जटामांसी १ मकरंद २ वाळा ३
नलदांबु, वाळ्याचें पाणी.
नलमीन, मत्स्य वि०
नलिक, लघुदेवनळ.
नलिका, गुलछब्बु १ उतरणी २ नाडीशाक ३ नळुका ४ घेवडा ५ पवारी ६
नलिकापुष्पा, गुलछब्बू.
नलिन, कमळ १ रक्तकमळ २ निळेकमळ ३ पाणी ४ नीळी ५ बगळा ६ करवंद ७
नलिनी, कमलिनी १ तमीरात्री २
नलिनीरुह, कमलनाल १ ब्रह्मदेव २
नली, नळुका १ पवारी २
नलुका, उत्तरपंथ प्रसिद्ध १ पवारीतिल्लोके २ जाई ३
नलोत्तम, थोर देवनळ.
नल्व, चारशें हात प्रमाण.
नल्ववर्त्मगा, नारिंगवृक्ष
नव, नूतन.
नवग्रह, सूर्यादि नवग्रह.
नवदल, कमळाच्या कोंवळ्या पाकळ्या.
नवन, नऊ.
नवनी, ताजें लोणी.
नवनीत, लोणी.

नवनीतक, तूप.
नवनीतज, तूप.
नवनीतोद्भव, तूप १ दहीं २
नवपल्लव, कोंवळीं पानें.
नवफलिका, नूतन ऋतु किंवा लग्न झालेली स्त्री.
नवम, नववा.
नवमल्लिका, वेलमोगरा.
नवमालिका, मोगरी.
नवरत्नानि, मोतीं १ हिरा २ माणीक ३ पद्मराग ४ पुष्कराग ५ गोमेद ६ नील ७ पाच ८ पोवळें ९
नवविधान्न,
१ सूप. वरण.
२ शाक. शाकभाजी.
३ मिष्टान्न. मधुरान्न.
४ जेमन. ओदनादिआहार.
५ उपदंश. मूलकादि.
६ वितदंश. लोणचें इत्यादि.
७ संधान. मद्यादि.
८ रोचन. कोशिंबिरी. इ०
९ व्यंजन. कढी इत्यादि.
नवशस्य, नवें धान्य.
नवसार, नवसागर.
नवसूतिका, नूतन व्यायलेली गाय.
नवांग, त्रिल्त १ ऐरण २ डोरली ३ रिंगणी ४ पहाड ५ मोथ ६ इंद्रजव ७ किराइत ८ त्रिबळा ९
नवान्न, नवें अन्न.
नवालाबु, वाटोळा मोठा दुधभोपळा.
नवीन, नवें.
नवोढा, नूतन लग्न झालेली स्त्री.
नवोद्धृत, लोणी.
नव्य, नवें १ स्तुति २
नशाक, कावळयाचा भेद.
नष्ट, हरवलेला १ नाश झालेला २
नष्टचेष्टता, मूर्छा.
नष्टेंदुकला, अमावास्या जीस कुहू म्ह० ती.
नस्, नाक.
नसा, नाडी १ नाक २
नस्य, नाकांत औषध घालणें.
नस्या, नाक.
नहुष, तगर १ सर्प २
नहुषाख्य, तगर.
नक्षत्र, मोतीं १ अश्विन्यादि प्रत्येक २
नक्षत्रनेमि, चंद्र १ विष्णु २
नक्षत्रप, चंद्र.
नक्षत्रमालिनी, जाई.
नक्षत्राकृतिविस्तर, श्वेत जोंधळे.
नक्षत्रेश, चंद्र १ कापूर २
नाक, आकाश १ स्वर्ग २
नाकु, वारूळ १ पर्वत २
नाकुली, दर्दुर १ सर्पाक्षी २ श्वेत रिंगणी ३ शंखिनी ४ लघु मुंगुसवेल ५ थोर सुगंध मुंगुसवेल ६ नाई ७ कुकुटीकंद ८ मिरीं ९
नाकुसद्मन, सर्प.
नाग, सिसें १ सर्प २ हत्ती ३ विष ४ बीजद्रुम ५ वचनाग ६ मेघ ७ उर्ध्ववायु ८ पानवेल ९ कथील १० नागकेशर ११ रक्तवर्ण अभ्रक १२ फडाअसोन श्वेतवर्ण असतो तो नागजाति सर्प १३ नागर १४ नागवला १५ देव १६ वेद १७ पुष्प १८ नाक १९ सागर २० रस २१ मेदा २२ हस्तिदंत २३ नागवल्ली २४ सुरपुन्नाग २५ नागरमोथा २६
नागकंद, हस्तिकंद.
नागकर्ण, रक्तएरंड.
नागकिंजल्क, नागकेशर.
नागकुमारिका, गुळवेल १ मंजिष्ठ २
नागकुमारी, गुळवेल १ मंजिष्ठ २
नागकृष्णा, गजपिंपळी.
नागकेशर, कबाबचिनी हिं० नागचांपा. २
नागकेसर, क, नागकेशर.
नागगंधा, नागदवणी.

नागगर्भ, शेंदूर.
नागचंपक, नागचांपा ह्म० लाहान पिवळें फूल नागाचे फडीसारखें असतें जास नाग पुष्पीहि ह्मणतात तो १ दक्षिण कोंकणांत राखडीसारखें मोठें फूल असतें तें फूल वाळले असतांहि सुवास असतो तो मोठा नागचांफा २
नागछत्रा, नागाळी.
नागज, शेंदूर १ कथील २
नागजिव्हा, मनशीळ १ उपळसरी २
नागजिव्हिका, मनशीळ.
नागजीवन, कथील.
नागजीवनशत्रु, हरताळ.
नागतुंबी नागसरतुंबी दुधभोंपळा.
नागदंत, हस्तिदंत.
नागदंतिका, रामदूती औषधी.
नागदंती, मोठें कांवडळ १ नागदवणी २ नागाळी ३ लघुदंती ४ थोरदांती ५ सूर्यकमळ ६ वेश्या ७
नागदमनी, नागदवणी १ वांझकटोंली २
नागदलोपम, परूषवृक्ष.
नागदंटिका, नागवेल.
नागद्रु, थोरचिकाडा.
नागनामक, सिसें.
नागनामा, कालीतुळस १ श्वेत तुळस २
नागपत्नी, लक्ष्मणाकंद.
नागपत्रा, नागदवणी.
नागपत्री, पुत्रदात्री १ नागदवणी २
नागपर्णी, नागवेल.
नागपुटभावना, सोळापळांची भावना.
नागपुष्प, क, नागकेशर १ नागचांपा २
नागपुष्पफला, थोर कोहळा.
नागपुष्पा, मनशीळ १ नागदवणी २
नागपुष्पिका, पिंवळीजुई.
नागपुष्पी, नागदवणी १ नागाळी २
नागफल, कडुपडवळ.
नागगंध, पिंपळ
नागबला, नागबला, १ गांगेटी २ गाडे धामण३ लेंचा४ तुककडी कों० गांगेरुकी दे०
नागभित, सर्प.
नागमती, काळीतुळस.
नागमाता, मनशीळ १ उपळसरी २
नागमार, माका.
नागर, पडवळ १ सुंठ २ नागरमोथ ३ हरिण वि० ४
नागरक, नारिंग.
नागरक्त, शेंदूर.
नागरंग, नारिंग.
नागरमुस्ता, नागरमोथ.
नागरा, पानआंवळी.
नागरादि, नागरमोथ.
नागराह्व, सुंठ.
नागरिपु, वांझकटोंली.
नागरीकन्या, वांझकटोंली.
नागरुक, नारिंग.
नागरूपप्रभ, हरताळ.
नागरेणु, शेंदूर.
नागरेणुक, नागकेशर.
नागरोत्था, नागरमोथ.
नागलता, शिश्न.
नागवधप्रिय, साळईचा डीक.
नागवला, लघु चिकणा.
नागवल्लरी, नागवेल.
नागवल्लिका, पानवेल.
नागवल्ली, नागवेल.
नागवारिक, गरूड १ मोर २ गजेंद्र ३
नागविन्ना, नागाळी.
नागशुंडी, ठी, तांबडा भोंपळा १ हस्तीशुंडी २
नागश्रीवल्लभ, साळईचा डीक.
नागसत्व, मुरदाडशिंग.
नागसंभव, शेंदूर.
नागसुगंधा, मुंगुसवेल.
नागस्फोता, लघुदंती १ नागाळी २
नागहंत्री, वांझकटोंली

नागवनु, नखला.
नागा, कळलावी १ पुत्रदाची २ नाई ३
नागाख्य, नागकेशर.
नागांतक, गरूड १ मोर २ मुंगूस ३
नागार्जुनी, दुधी.
नागाराती, वांझकर्टोली.
नागारि, वांझकर्टोली १ देवडंगरी २
नागाव्ह, नागकेशर १ नागचांपा २
नागाव्हा, नागवेल १ लक्ष्मणाकंद २ नागदवणी ३
नागिनी, नागवेल १ नागाळी २ लक्ष्मणाकंद ३ पुत्रदात्री ४
नागीय, नागकेशर.
नागोदर, गर्भज रोग.
नाचिकेतु, अग्नि.
नाट, नृत्य १ कर्णाटक देश २
नाटाम्र, कलिंगड.
नाट्य, नृत्य.
नाट्यप्रिय, शिव.
नाडि, डिकेमाली १ सिंह पिंपळी २ मत्स्याक्षी ३ नाडी शाक ४ शरीरांतील नाडी ५ नाडीव्रण ६ दुर्वा भेद ७ घटिका ८ धान्याचें तांट ९
नाडिका, कालशाक १ घटकामान २
नाडिकेर, } नारळी.
नाडिकेल, }
नाडिंधम, सोनार.
नाडिपत्र, भक्षणीय कंद वि०
नाडी, सिंह पिंपळी १ डिकेमाली २ नाडी शाक ३ मत्स्याक्षी ४ नाक ५ नक्षत्र ६ नाडी व्रण ७ शरीरांतील नाडी ८ घटिका ९ साहा क्षण १०
नाडीक, नाडी शाक.
नाडीकलायक, बांब.
नाडीकेल, नारळी.
नाडीचरण, पक्षी.
नाडीजंघ, कावळा.
नाडीतरंगक, खट्ट १ जोशी २
नाडीतिक्त, क, नेपाल किराईत.
नाडीनक्षत्र, जन्म नक्षत्र.
नाडीव्रण, व्रण रोग.
नाडीहिंगू, डिकेमाली.
नातिपीत, शीत, किंचित्पीत चंदन.
नात्युष्ण, किंचित् उष्ण.
नात्र, शिव १ स्तुति २ आश्चर्य ३
नाथ, स्वामी.
नाथवान, पराधीन.
नाद, शब्द.
नांदुरखी, पिंपरी.
नादेय, समुद्र मीठ १ काळा सुरमा २ सैंधव ३ वेरू ४ जलवेत ५ नागरमोथ ६ वेत ७ लघु कसई ८ नदीचें पाणी ९ थोर जल वेत १०
नादेयी, थोर ऐरण १ नदीजांबूळ २ नरवेल ३ वेरू ४ गणिकारिका ५ कांकडी ६ जलवेतस ७ जास्वंद ८ नारिंग ९ थोर एरंड १० भुई आंवळी ११
नाना, अ० अनेक आणि वांचून या अर्थी.
नानाकंद, श्वेत रताळु.
नापाक, कमल बीज १ पद्माक्ष २
नापित, नाहावी.
नाभक, हिरड्याचें झाड.
नाभायुध, विष्णु.
नाभि, बेंबी १ कस्तुरी २ मृग वि० ३ संतति ४ राजा ५ रथाचे चाकाचा मध्य ६
नाभिका, काळी किन्ही.
नाभिनाडी, } बेंबीचें नाळ.
नाभिनाला, }
नाभिलाष, अनिच्छा.
नाभील, अडसंधि १ स्त्री कटि संधि २ पीडा ३
नाम, अ० निश्चय २ संभावना ३ क्रोध ४ निंदा ५ आश्चर्य ६
नामन, नांव.

नामघोष, मृत्यु.
नाय, नागाळी १ नीति २
नायक, मध्य रत्न १ प्रभु २
नार, पाणी १ गोवत्स २ पुरुष समूह ३
नारंग, मिरवेलीच्या रस १ नारिंग २ ऐरावत ३
नारंग, क, नारिंगक १ गाजर २
नारंगवर्णक, गाजर.
नारदा, मोरवेल २ इक्षु मूळ ३
नाराच, दुर्दिन १ लोखंडी बाण २
नारायिका, सोनें तोलण्याचा कांटा.
नारायण, विष्णु.
नारायणप्रिय, पीत चंदन.
नारायणी, लघु शतावरी १ भागीरथी २ लक्ष्मी ३
नारिकेर, नारिकेल, नारिकेलि, ली, } नारळी.
नारिंगकंद, गाजर.
नारिवल्लभा, गव्हला गंध प्रियंगु.
नारी, स्त्री.
नारीकेल, नारळ.
नारीकेली, माडी.
नारीष्टा, मोगरी.
नार्यंग, नारिंग.
नार्येतिक्त, किराईत १ नेपाळ किराईत २
नाल, लघु देवनळ १ कमळ नाळ २ हरताळ ३
नालकिनी, कमळिणी.
नालवंश, लघु देवनळ.
नालांतकरी, विषहरी.
नालिक, रक्त्या बोळ १ टोणगा २ कमळ ३ नाडी शाक ४ नर्मघास वनस्पति ५
नालिकशाक, नाडीशाक.
नालिका, कालवे शाक १ नळका २ सातला ३
नालिकेर, नारळी.
नालिजंघ, डोमकावळा.
नालिता, भक्षणीय कंद वि०
नाली, मनशीळ १ नलिका २ बाजरी ३
नालीक, कमळ १ बाण २ कमलाचा देंठ व समूह ३
नालीप, कदंबक.
नालीव्रण, व्रणरोग.
नावन, नस्य.
नाशन, नाश १ मरण २
नासत्य, अश्विनीकुमार
नासा, नाक.
नासानाह, नासार्श, } नासारोग.
नासालु, कायफळ.
नासाशोष, नासारोग.
नासासंवेदन, कांडवेल १ नाकशिकणी २ लघु कारली ३
नासिका, नाक.
नासिकामल, नाकांतील मळ.
नासिक्य, क, नाक.
नास्तिनद, आम्रवृक्ष.
नाह, बंधन १ मलावष्टंभ २
नि, अ० सामीप्य. संशय. अभाव. मध्ये अतिशय. या अर्थी.
निकट, समीप.
निःकंटका, कारीचा भेद.
निकष, कसोटी.
निकाय, गृह.
निकाय्य, घर.
निकास, संदृश.
निकुंचक, मुष्टिरूप परिमाण.
निकुंज, लता गृह.
निकुंजक, जलवेत.
निकुंजिका, शिकेकाईचा भेद १ निकुंज २
निकुंभ, दांती.
निःकुंभ, जलवेत.
निकुंभबीज, जेपाळ.

निकुंभा, भी, लघु दंती.
निकुरंब, समुदाय.
निकूणित, कोमलेलें पुष्प.
निकृंतन, गंधक.
निकेत, घर.
निकेतन, घर १ जलवेत २
निकोच, आंकोली.
निकोचक, अंकोल १ पिस्ते २
निकोचन, आंकोली.
निकोटक, पिस्ते.
निक्कण, शब्द.
निखर्व, खुजा १ संख्या वि० २
निगंधिक, सोनचांपा.
निगद, सांगणें.
निगम, वेद श्रुति १ शहर २ बाजार ३
निगरण, गळा १ गिळणें २
निगाल, कंठ १ गलघांटी २
निगालवान्, घोडा.
निगु, अंतःकरण.
निगूढ, गुप्त.
निगोजाहक, विंचू.
निग्रह, प्रतिबंध १ औषध क्रिया २
निघंटु, शब्द संग्रह कोश.
निघस, भोजन.
निघृष्व, रानडुकर १ खेचर २ जनावराचा खुर ३
निचय, समुदाय १ सत्य २
निचिका, उत्तम गाय.
निचुल, वेत १ परेळ २ निंब ३ जलवेत ४
निज, स्वकीय.
निजघोष, कासें.
निज्जुलिका, पापडी.
निटल, कपाळ.
निंढिका, निशोत्तर.
नितंब, कट्यधोभाग ह्मणजे कासोट्याची जागा १ डोंगर २ मोठे बुंधे ३ स्कंध ४
नितंबचरण, कमरेची फळी.
नितंबिनी, स्त्री.
नित्यगति, वायू.
निद, वीष.
निदग्धिका, रिंगणी.
निदद्रु, पुरुष.
निदाघ, ग्रीष्मऋतु १ गरमी २
निदाघकर, सूर्य.
निदान, रोग लक्षण.
निंदिका, पाल.
निदिग्धा, ग्धिका, रिंगणी १ लघु एलची २
निदुश, मत्स्य.
निदेश, आज्ञा १ निरोप २
निद्रा, मूर्छा भेद १ नीज २
निद्राकारि, वांगें
निद्राजनक, कफ.
निद्रानाश, वायु.
निद्रारि, नेपालकिराईत.
निद्रालु, वांगें १ सुगंध आजवला २ नीळ ३ निजणारा ४
निद्रावृक्ष, काळोक.
निद्रासंजनन, कफ.
निद्रित, कोमलेलेंपुष्प.
निधन, मरण १ वंश २ नाश ३
निधापक, एरंड १ कोळसा २ शस्त्र वि० ३
निधि, पारा १ सोनें २ जीवकवृक्ष ३ महासागर ४ महापद्मादिनवनिधी ५
निधुवन मैथुन १ कांपणें २ आनंद ३ क्रीडा ४
निध्यान, पाहाणें.
निध्वान, शब्द.
निनद, नाद.
निप, कळंब १ पाण्याचाहेरा २
निपठ, आभ्यासकरणें.
निपाक, पक्ककरणें.
निपात, मरण १ खालीउतरणें.
निपातित, सद्योव्रण.
निपान, विहिरी जवळची डोणी.

निपीडन, आलिंगन.
निपीत, प्यायलेलापदार्थ.
निपीतक, सिसें.
निःपेय, उदकादि निःशेषप्यायासारिखा पदार्थ तो.
निपुण, बुद्धिमान्.
निफालन, पाहणें.
निःफेन, अफू.
निंब, क, कडुनिंब १ बकाणीनिंब २ बाळंतनिंब ३ कों० कढ्यानिंब ४ मेंहिंवर ५ लिमडो गु०
निंबतरु, पांगारा १ कडुनिंब २ पारिजात ३
निंबद्रुम पांगारा.
निबंध, मलादि अवरोध १ ग्रंथरचना २
निंबपंचक, वक १ पत्र २ पुष्प ३ फळ ४ मूल ५
निंबबीजा, राजणी.
निंबरक, बकाणीनिंब.
निंबवर, बकाणनिंब.
निंबवृक्ष, पांगारा.
निंबीडक, कळंब.
निंबूक, लिंबुणीवृक्ष.
निंबूकपंचक, महाळुंग १ लघुईडनिंबू २ निंबू ३ गोडनिंबू ४ ईडनिंबू ५
निभ, सदृश.
निमज्जथु, निद्राकरणें.
निमज्जन, स्नानकरणें.
निमंत्रण बोलावणें.
निमित्त, हेतु १ चिन्ह २ शकुन ३
निमित्तक, चुंबन.
निमित्तकृत्, कावळा.
निमित्तविद्, जोशी.
निमिष, मेषोन्मेष १ विष्णु २ नेत्रव्यापार ३ नेत्रस्फुरण ३
निमेष, नेत्रव्यापार १ नेत्रस्फुरण २
निमेषक, काजवा १ नेत्रव्यापार २
निमेषकृत्, वीज.
निमेषरुच्, काजवा.
निमेषिणी, मेषोन्मेषकरणारी जी शिरा ती.
निम्न, सखल १ खोल २
निम्नग, परेळ १ पाणी २ तगर ३
निम्नगा, नदी.
निम्नगांबु, आडखोळाचें पाणी.
निम्नज, परेळ.
नियति, देव.
नियम, व्रतादिकांचा स्वीकार.
नियमन, कडुनिंब १ वायवर्णा २
नियुत, लक्षसंख्या १ दशलक्षसंख्या २
नियोधः, कोंबडें.
निर्, अ० निश्चय १ निषेध २ पुढें ३ निराळा ४ याअर्थी ५
निरंजना, पौर्णिमा.
निरय, दुर्गति.
निरवंध्या, नदी.
निरशन, लंघन.
निरसितातपा सावली.
निरागस्, पुण्यवान १ निरपराधी २
निरातंक, निरोगी.
निरातपा, रात्र.
निरामय, निरोगी.
निरामालु, कवीठ.
निरालंबा, आकाशमांसी.
निराहार, लंघन.
निरुज, लघुदेवनळ १ निरोगी २
निरुद्धप्रकश, मृतखडा.
निरुल, मत्स्य.
निरूहबस्ति, कषाय व दुधें करून युक्त जें तेल त्याचा गुदामध्यें सोडण्याचा प्रयोग.
निर्गंध, श्वेतरक्तचंदन १ गंधरहित २
निर्गंधपुष्पी, सांवरी.
निर्गुंठी, निर्गुंड.
निर्गुंडिका, राननिर्गुंडी.
निर्गुंडी, श्वेतनिर्गुंडी १ राननिर्गुंडी २ का-

श्वेतनिर्गुंडी ३ काळीनिर्गुंडी ४ निगडी वणई निर्गुंड निगुड कों० नगोड गु० कमळमूळ ५

निर्घंट, निघंटु शब्द पाहा.
निर्जर, देव १ अमृत २
निर्जरा, झरसी १ गुळवेल २ मोरवेल ३
निर्जरादि, देवशिरस.
निर्झर, पाण्याचाओघ १ सूर्याश्व २ तुषाग्नि ३
निर्झरिणी, नदी.
निर्झरण, डोंगर.
निर्झरी, नदी.
निर्णय, निश्चय.
निर्णिक्त, शोधलेला.
निर्दरी, गुहा.
निर्दहन, बिब्बा.
निर्दहनी, मूर्वा.
निर्दिष्टा, श्वेतपाडळ १ दारुहळद २
निर्धन, वृद्धबैल १ दरिद्री २
निर्बलीफला, खारीक.
निर्बीजा, बेदाणाद्राक्ष.
निर्भट, घट्ट.
निर्भर्त्सना, अळिता १ लाख २
निर्मध्या, नलुका.
निर्मद, मदशून्यहत्ती.
निर्मल, रौप्यमाक्षी १ अभ्रक २
निर्मलमणि, कापुरमणी १ स्फटिक २
निर्मलोपल, स्फटिक.
निर्माल्या, स्पृका.
निर्मुट, मोहर आलेला वृक्ष १ सूर्य २
निर्मृष्ट, शोधलेला १ घासलेला २
निर्मथ्या, नलुका.
निर्मोक, सर्पाची मेग
निर्यासक, लाख १ कषाय २ अर्क ३ डींग ४
निर्यूह, काढा १ पुष्पमाला २ दरवाजा ३
निर्लोम, नखला.
निर्लोह, रक्ताबोळ १ वाघनख २ नखला ३
निर्वपण, देणें.
निर्वयनी, सर्पाची मेंग.
निर्विंध्या, नदी वि०
निर्वृति, संतोष.
निर्विष, जलसर्प.
निर्ह्राद, शब्द.
निलय, घर.
निर्व्यूह, द्वार १ कायरस २ भिंतीतील खांब ३
निर्लिप, देव.
निर्लिपा, गाय.
निर्वर्त्तन, अस्थिभंगरोग.
निवसति, घर.
निवसन, वस्त्र १ घर २
निवास, घर.
निविष्ट, थोर इंडांनतू.
निवृत्त, शुक्ररोग.
निवेदन, देणें १ जाणिवणें २
निवेश, सैन्याचें ठाणें १ विवाह २
निश, रात्र.
निःशल्या, लघु दंती.
निशा, हळद १ रात्रि २ दारुहळद ३
निशाकर, कापूर १ चंद्र २ कोंबडा ३
निशाकेतु, चंद्र.
निशाचर, ग्रंथिपर्णाचा भेद १ स्थौणेयक २ गुगुळ ३ गठोना ४ घुबड ५ कोल्हा ६ चक्रवाक ७ सर्प ८
निशाचरी, गठोनाझाड १ गुगुळ २ कोशनीतण वि०
निशाचर्मन्, काळोक.
निशाजल, दंव.
निशाट, घुबड.
निशाटक, गुगुळ १ घुबड २
निशाटन, घुबड.
निशाटुवा, वागुळ.
निशांत, प्रातःकाळ १ घर २
निशादन, ताग.
निशादर्शिन्, घुबड.
निशादारु, दारुहळद.

निशादि, सायंकाळ संधि.
निशांधा, पापडी.
निशापति, कापूर १ चंद्र २
निशापुष्प, श्वेत कमळ १ दंव २
निशाभंगा, दुग्धपुच्छी.
निशामुख, प्रदोषकाळ.
निशामृग, कोल्हा.
निशायायिन, शायिन, मशागुगुळ.
निशावेदिन, कोंबडा.
निशाह्स, श्वेत कमळ.
निशाह्वा, हळद.
निशिगंधा, गुलछब्बू.
निशित, पोलाद.
निशीथ, मध्य रात्र १ रात्र २
निशीथिनी, रात्र.
नि:शूक, जव १ नि:शूकशालि २ नाचण्या ३ थोर गहूं ४
नि:शूकपत्र, कुसा शिवाय असतात ते जव.
नि:शेषविषनाशिनी, वांझ कटोली.
निशैत, बगळा.
निशोत्रा, निशोतर १ श्वेत निशोतर २
निश्चला, सालवण भूमि.
निश्चलांग, बगळा.
निश्चारक, मलविसर्जन.
निश्चुकण, दातवण.
नि:श्रेणी, गोड खजुरी १ निश्रेणी मतन २ साधारण खजुरी ३ सिंदी ४
नि:श्रेणीपुष्प, पिवळा धोत्रा.
नि:श्वास, **क**, **नि:श्वसन**, श्वासोच्छ्वास.
निषंगथि, खांदा १ रथ २ तृण वि० ३ आलिंगन ४
निषद्वर, चिखल.
निषिध्व, गणिकारी.
निषेक, गर्भाधान संस्कार १ सेचन २
निष्क, २४ गुंजाभार वजन १ सोनें १०८ तोळे ३ चारमाशे वजन ४
निष्कंठ, बायबर्णा.
निष्कल, योनि.
निष्कला, आर्तवगेली स्त्री.
निष्कुटि, टी, एलची.
निष्कुंभ, दांती.
निष्कुह, झाडाची ढोल.
निष्काथ, मांसाचा अर्क.
निष्ठ, भक्तिमान रोगी.
निष्ठा, भक्ति.
निष्ठीवन, थुंकणें.
निष्ठुर, सोनपितळ १ कठीण २
निष्ण, चतुर.
निष्णात, बुद्धिवान.
निष्पंक, स्वच्छ.
निष्पत्र, लवंग १ अष्टांग सारसंग्रह २
निष्पत्रिका, नेवती.
निष्पंद, अभिष्पंद.
निष्पाव, चवळ्या १ श्वेतपावटे २ काळेवाल ३ राजशिंबी ४ वायु ५ शुद्धकरणें ६
निष्पावी, लघु घेवडा १ थोर घेवडा २
निष्फल, वांझवृक्ष.
निष्फला, वांझ कटोली.
निसंपात, मध्यरात्र.
नि:संपात, मध्यरात्र.
नि:सरण, मरण १ उपाय २ गमन ३
नि:सरत्व, पित्तरोग.
नि:सार, पीतटेंट १ खारी माती २
नि:सारण, काढणें.
नि:सारा, केळ.
नि:सृत, भूतकाळ.
निसृता, टेंट.
नि:सृतांत्रक, कोष्ठरोगाचा भेद.
निस्तनी, गोळी.
नि:स्तुष, थोर गहूं.
निस्तुषरत्न, स्फटिक.
निस्तुषक्षीर, गोधूम.
निस्त्रिंशपत्रक, निवडुंग.
निस्त्रुटी, एलची.

निःस्नेहा, जवसधान्य.
निस्पृहा, अमूला वनस्पति.
निःस्राव, पेज.
निःस्व, दरिद्री.
निस्वन, शब्द.
निहाका, घोरपड.
निहार, दंव.
नीक, वृक्ष वि०
नीच, गठोना १ क्षुलक २
नीचकदंब गोरखमुंडी.
नीचग, जल.
नीचवज्र, वैक्रांत.
नीड, पक्ष्यांचे घर.
नीडोद्भव, पक्षी.
नीत, धान्य १ द्रव्य २ नेलेला ३
नीथ, उदक १ नीच २
नीध, चंद्र १ अरण्य २ रेवती नक्षत्र ३
नीप, भूकदंब १ कळंब २ धुलीकदंब ३ धाराकळंब ४ राजकदंब ५ अशोकवृक्ष ६
नीपराज, कदंबफल.
नीर, पाणी.
नीरज, मोतीं १ लघुकसई २ कमळ ३ कोष्ठ ४ पाणमांजर ५ जलनकुल ६
नीरद, भद्रमोथ १मेघ २
नीरधि, समुद्र.
नीरप्रिय, जलवेत.
नीर वृक्ष, जलमोहो वृक्ष.
नीरस, डाळिंब १ रसहीन २
नीराखु, पाणमांजर.
नीरुज, कोष्ठकोळंजन.
नीरूप, वायु १ आकाश २ निराकार ३
नील, बांगड खार १ लघु तालीसपत्र २ नीलोत्पल ३ वड ४ नील मणि ५ काळा सुरमा ६ मोरचुक ७ विष ८ नील वृक्ष ९ काळी निर्गुंडी १० रोहें ११ काळा कोरांटा १२ निळें कमळ १३ मोठा घोंघेरा १४ कृष्ण वर्ण वानर १५ वि० १६ मोरचुत १७ चिन्ह १८ साळुंखी १९ पादेलोण २०
नीलक, बांगडखार १ आसाणा २ बिबळा ३ रोहें ४ रक्ताबोळ ५ पाणी ६ कासें ७ कृष्णसारमृग ८
नील कंठ, मोर १ मुळा २ सारस पक्षी ३ मयुर शिखा ४ पारवा ५ चिमणा पक्षी ६ शेवगा ७ भ्रमर ८ चाष ९ काळविंट १० शिव ११
नीलकंठक, मोर १ चक्रवाक पक्षी २
नीलकंठाक्ष, रुद्राक्ष.
नीलकणा, शाहाजिरें.
नीलकंद, काळें अळूं हशेळें १ काळे रान अळुं २
नीलकमल, नीलोत्पल.
नीलकुरंटक, निळा कोरांटा.
नीलकुसुम, निळा कोरांटा.
नीलकेशी, लघु नीली.
नीलकांता, विष्णु क्रांता.
नीलक्रौंच, नील करढोंक पक्षी.
नीलंगु, कोल्हा १ सुरवंट २ कृमि ३
नीलगिरिकर्णिका, काळी गोकर्णी.
नीलच्छद, लघु द्वीपांतर खजूरी.
नीलच्छवि, कुकु पक्षी.
नीलज, नीललोह.
नीलझिंटी, निळा कोरांटा.
नीलतरु, नारळी.
नीलताल, थोर ताड १ कांटे ताड २ तमाल ३ काळा ताड ४
नीलदूर्वा, नील दूर्वा.
नीलद्रुम, काळा आसाणा.
नीलध्वज, तमालवृक्ष १ काळा ताड २
नीलनिर्यासक, काळा आसाणा.
नीलपंकज, निळें कमळ.
नीलपत्र, तिधारी गवत १ काळा आसाणा २ दाळिंब ३ निळें कमळ ४
नीलपत्रा, भुईजांबूळ.

नीलपत्रिका, काळी मुसळी.
नीलपत्री, लघुनीली.
नीलपद्म, निळें कमळ.
नीलपर्ण, फालसा.
नीलपर्णी, बादांगुळ.
नीलपिच्छ, रणगीध.
नीलपिष्टोंडी, नीलपिठोंडी.
नीलपीत, भटोरा.
नीलपुनर्नवा, काळा पुनर्नवा.
नीलपुष्प, काळा माका १ निळा कोरांटा २ गठोना ३ ग्रंथिपर्णी ४ काळी निर्गुंडी ५ वेलतूर ६
नीलपुष्पक, काळी निर्गुंडी.
नीलपुष्पा, काळा कोरांटा १ ग्रंथिपर्णी २ काळी गोकर्णी ३ विष्णुक्रांता ४ तरवेल ५ हिं० जवस ६ काळी निर्गुंडी ७ वेलतूर ८ काळी किन्ही ९ लघु नीली १० नील शंखाहुली ११
नीलपुष्पिका, जवस १ काळी निर्गुंडी २ नील शंखाहुली ३ नीळीचें झाड ४
नीलपुष्पी, काळी गोकर्णी १ काळी निर्गुंडी २ जवस ३ काळी किन्ही ४ लघु नीली ५ विष्णुक्रांता ६ नीलशंखाहुली ७ वेलतूर ८ काळा कोरांटा ९ ग्रंथिपर्णी १०
नीलपृष्ठ, मत्स्य वि० १ रोही २
नीलपौर, काळा ऊंस.
नीलफला, जांबूळ वृक्ष १ वांगें २
नीलबीज, काळा आसाणा.
नीलभ, चंद्र १ मेघ २ भ्रमर ३
नीलभूमिमलक्षार, कलखापरी.
नीलमंजरी, काळी निर्गुंडी १ रान निर्गुंडी २
नीलमंडल, फालसा.
नीलमणि, नीलरत्न.
नीलमल्लिका, कवंठ १ बेल २
नीलमक्षिका, बारीक काळ्यामाशा.
नीलमाष, काळे उडीद १ काळ्या चवळ्या २
नीलमीलिक, काजवा.
नीलमृत्तिका, नीलवर्ण हिराकस १ काळी-माती २
नीलमेह प्रमेहरोग.
नीलयष्टिका, काळाकुडा १ काळाऊंस २
नीलरत्न, नीळरत्न.
नीलरूपक, पारोसापिंपळ.
नीललोह, पंचरसलोह १ काळेंपोलाद २
नीललोहित, शिव.
नीललोहिता, भुईजांभूळ.
नीलवर्ण, फालसा १ भुयधामण २ मुळा ३
नीलवर्षाभू, काळा पुनर्नवा.
नीलवल्ली, बादांगुळ.
नीलवल्ली, बादांगुळ.
नीलवृंत, कमोदपुष्प.
नीलवृक्ष, नीलवृक्ष.
नीलशिग्रु, काळा शेगवा.
नीलशिंबिका, काळी आंबे.
नीलशोधनी, लघु नीली.
नीलसस्य, बाजरी.
नीलसार, काळा आसाणा १ टेंभुरणी २
नीलसिंदुका, काळी निर्गुंडी.
नीलस्कंदा, धा, काळी गोकर्णी.
नीलस्पंदा, काळी गोकर्णी.
नीला, नदी १ स्पृका २ शाहाजिरें ३ लघु नीली ४ नीलपुनर्नवा ५ काळ्या मधुमक्षिका ६ लाख ७ नीलवर्ण ८
नीलांकितदल, तैलकंद.
नीलाख्य, नीलमणि.
नीलांग, काळा करढोंकपक्षी १ चाषपक्षी २ सारसपक्षी ३ पारवा ४ चांचड ५
नीलांगु, नीलंगु शब्दपाहा १ गोमाशी २
नीलांजन, निळा सुरमा १ मोरचूद २
नीलांजनच्छदा, थोर जांबूळ.
नीलांजना, वीज.
नीलांजनी, काळी कापशी.
नीलांजसा, वीज १ अप्सरा २ नदी वि०
नीलांडक, रोहें.

नीलांबर, लघु तालीसपत्र १ काळेंवस्त्र २ बलराम ३

नीलांबुजन्मन्, नीलोत्पल.

नीलाब्ज, निळेंकमळ.

नीलाभ, मेघ १ कृष्णवर्ण २

नीलाभा, मुरकुट.

नीलाभ्र, सजलमेघ.

नीलाम्लान, काळा कोरांटा.

नीलाम्ली, काळी पिठोंडी.

नीलालिकुलसंकुल, कांटेशेवंती.

नीलालु, काळेंअळुं.

नीलाव्हा, काळी गोकर्णी.

नीलाशी, काळी निर्गुंडी.

नीलाश्मज, मोरचुत.

नीलाश्मन्, नीलरत्न.

नीलाक्ष, हंस.

नीलिका, लघु नीली १ सिंह पिंपळी २ पंचरसलोह ३ उतरणी ४ क्षुद्ररोग ५ कथील ६ काळी निर्गुंडी ७ मृगाक्षीश्रीफलिका ८ कांतलोह ९

नीलिनी, लघु नीली १ नलुका २

नीली, शरपुंखाकृति जो झाडापासून गुळी उत्पन्न होते ती लघु नीली १ निळी निर्गुंडी २ सिंह पिंपळी ३ नीललोह ४ कथील ५ क्षुद्ररोग ६ लाम ७

नीलीकृत्, लोमशवर्ण.

नीलीवृक्षाकृति, शरपुंखा.

नीलोत्पल, नीलोत्पल कमळ.

नीलोत्पलिनी, उत्पलिनीस्त्र: लघु कमलिनी.

नीलोपल, नीलरत्न.

नीवर, पाणी १ चिखल २ व्यापार ३

नीवाक, दुर्भिक्ष १ महर्गता २

नीवार, तृणधान्य १ देवभात २

नीवारमुष्टिका, देवभात.

नीवि, स्त्री, मूलधन १ वस्त्रग्रंथि २ प्रतिज्ञा ३

नीव्र, नीध्र शब्द पाहा.

नीहार, दंव

नीहारज, दंवांचें पाणी.

नु, स्तुति १ शस्त्र २ काळमान ३ नौका ४ अनुस्वार ५

नुति, पूजा १ स्तुति २

नुत्त, क्षुद्रफणस.

नूत, न, नवा.

नूद, शाहातूत १ पिंपळभेद २

नृ, पुरुष.

नृत्य, नाचणें.

नृत्यकुंड, क, नाचण्या.

नृदंता, नी, महामेदा.

नृप, राजणीचा वृक्ष १ खिरणी २ राजक्षत्रिय ३ नगर ४

नृपकंद, रक्तकांदा.

नृपति, राजा १ कुबेर २

नृपद्रुम, थोर बाहवा १ राजणी २ खिरणी ३

नृपप्रिय, आंबा १ रामबाण २ लालकांदा ३ सारसपक्षी ४ कांटेवेळू ५

नृपप्रियफला, वांगें.

नृपप्रिया, श्वेत केवडा १ राजपिंड खजूरी २ साळीभात ३

नृपबदर, रायबोर.

नृपमंगल्यक, तरवड.

नृपमाष, निळेउडीद.

नृपवल्लभा, केविका १ इरसाल आंबा २

नृपात्मज, थोर इरसाल आंबा १ थोर आंबाडा २ इरसाल आंबा ३

नृपात्मजा, कडुभोंपळा १ राजाचीकन्या २

नृपान्न, रायभोग साळी.

नृपामय, क्षयरोग.

नृपावर्त, राजावर्तमणि.

नृपाव्हय, लालकांदा.

नृपेष्ट, लालकांदा १ नीलवृक्ष २

नृप्रिय, चंदनीपोपट.

नृमान, पुरुषमान.

नेजक, परीट.

नेतृ, नागवेल १ कडुनिंब २ निंब पुं०

काची निर्गुंडी ३ प्रभु ४ स्वामी ५
नेत्र, डोळे १ मूळ २ मंथनरज्जु ३ रथ ४ रेशमीवस्त्र ५ नेता ६
नेत्रच्छद, डोळ्याची पापणी.
नेत्रज, अश्रु.
नेत्रनैर्मल्यकारी, कलखापरी.
नेत्रपटल, डोळ्याचा पडदा.
नेत्रपर्यंत, डोळ्याचे बाहेरील कोर.
नेत्रपिंड, मांजर १ डोळ्याचे बुबळ २
नेत्रपुष्करा, रुद्रजटा.
नेत्रबल, रसांजन.
नेत्रभूषण, काळा सुरमा.
नेत्रमंगलकारी, कलखापरी.
नेत्रमल, चिपडें १ डोळ्यांतील मळ २
नेत्रमीला, शंखिनी.
नेत्रयोनि, चंद्र १ इंद्र २
नेत्ररंजन, नेत्रांजन.
नेत्ररोग, नेत्ररोग.
नेत्ररोगहा, लघु मेंढशिंगि.
नेत्ररोम, नेत्राचे केश.
नेत्रवर्त्मन, पापण्या.
नेत्रवर्मबंध, नेत्ररोग.
नेत्रविभूषण, निळासुरमा.
नेत्रसंधि, डोळ्याचा संधि.
नेत्रसंधिरोग, नेत्ररोग.
नेत्रांबु, नेत्रांतील पाणी.
नेत्रामय, नेत्ररोग.
नेत्रामयहर, कलखापरी.
नेत्रारि, निवडुंग १ चिकाडा शेर २
नेत्रोपम, बदाम.
नेत्रौषध, नीलवर्ण हिराकस.
नेदिष्ठ, चतुर १ वृक्ष वि० अतिसमीप २
नेपथ्य, अलंकार १ नृत्यभूमि २ वेषविशेष ३
नेपाल, काळा ऊंस १ तांबें २ देश वि०
नेपालक, तांबें.
नेपालनिंब, नेपाल किराईत.
नेपालमूलक, मुळा.
नेपालिका, मनशीळ १ सोमल २
नेपाली, नेपाळी १ मनशीळ २ खारीक ३
नेपालीय, तांबें.
नेपालेक्षु, मिश्रवर्ण ऊंस.
नेम, समय १ नियम २ सांयकाळ ३ कपट ४ नृत्य ५
नेमाली, नेवाळी.
नेमि, तिवस १ श्वेतखैर २ चाकाचा प्रांतभाग ३
नेमिन्, तिवस.
नेमिवृक्ष, तिवस १ श्वेतखैर २
नेमी, तिवस १ श्वेतखैर २ चाकाचा प्रांतभाग ३
नैगमेय, बालरोग.
नैचिक, बैलाचे मस्तक.
नैपाल, नेपाल किराईत.
नैपालिक, तांबें.
नैपाली, बटमोगरा १ मनशीळ २ गुळी ३
नैयग्रोध, वडाचें फळ.
नैर्झरजल, झऱ्याचें पाणी.
नौ, का, गलबत.
नंद, आनंद १ विष्णु २ निधिवि० ३
नंदक, नांदरुखी १ बेडुक २ आनंद ३
नंदकि, पिंपळी.
नंदगोपिता, रास्ना.
नंदन, पुत्र १ मित्र २
नंदन, सरल देवदारु १ लाल सुर्मा २ कुंकुमागरचंदन ३ बेडूक ४ विष्णु ५ पुत्र ६ इंद्रवन ७
नंदमुखी, जवस.
नंदा, योनिरोग १ पाण्याचा माठ २
नंदि, हर्ष १ द्यूतकर्म २
नंदिक, नांदरुखी.
नंदितरु, धावडा.
नंदिद्रु, धावडा.
नंदिन्, वड १ नांदरुखी २ गुच्छकरंज ३

पत्रयौवन, नूतनांकुर.
पत्ररथ, पक्षी.
पत्रल, पातळदूध.
पत्रवल्ली, ईश्वरी १ पर्लाशिनी २
पत्रशाक, पालेभाजी.
पत्रशृंगी, थोर उंदीरकानी.
पत्रश्रेणी, थोर उंदीरकानी.
पत्रश्रेष्ठ, पत्रश्रेष्ठ १ बेलाचें झाड २
पत्रसंस्कार, नदीचा ओघ.
पत्रहिम, थंडी.
पत्राख्य, लघु तालीसपत्र १ तमालपत्र २
पत्रांग, पतंग १ रक्तचंदन २ भूर्जपत्र ३ पद्मक ४
पत्रांजन, शाई.
पत्राढ्य, थोर तालीसपत्र १ पिंपळमूळ २ शेंड्येतृण ३ पतंग ४ पच्या हरताळ ५
पत्राम्ला. चुका.
पत्रालु, कासाळुं १ मुठगवत २
पत्रावलि, सुरंगधातु १ ईश्वरी २ पर्लाशिनी ३
पत्रावली, सुरंगधातु १ पिंपळाच्या कोवळ्या पानांचा काढा जव त्यामध्ये घालून करतात तो २
पत्रिका, जायपत्री.
पत्रिकापत्र, थोर तालीसपत्र.
पत्रिणी, नवांकुर.
पत्रिन, पक्षी १ ससाणा २ वृक्ष ३ बाण ४ पर्वत ५
पत्रिवाह, पक्षी.
पत्री, गंगावती १ कार्नी भामुर्डी २ दवणा ३ पक्षी ४ केनी ५ गंधारी ६ यवासक ७ पाची ८ खैर ९ ताड १० ग्वार ११ सुरपत्री १२ जायपत्री १३
पत्रीरस, मक्षिका भेद.
पत्रैला, एलदोडे.
पत्रोपस्कर, कासोंदा.
पत्रोर्ण, पीतलोध्र १ रेशमीवस्त्र २ टिंडा ३
पत्रोल्लास, नवांकुर १ पुष्पाची कळी २
पथ, मार्ग.
पथालक, पक्षी.
पथिक, मार्ग चालणारा.
पथिका, काळेंद्राक्ष.
पथिद्रुम श्वेत खैर.
पथ्य, सैंधव १ चतुर्थांश अन्न भक्षण करावे त्यास पथ्य असें ह्मणतात २ तांदुळजा ३ सामुद्रमीठ ४
पथ्यका, मेथी.
पथ्यशाक, तांदुळजा.
पथ्या, हर्तकी १ वांझ कटोली २ पहाडमूळ ३ गोड शेंदाड ४ कडु शेंदाड ५ मृगादनी ६
पथ्यान्वित, पथ्येग्न, भक्तिमान रोगी.
पद, पाऊल १ संरक्षण १ स्थान २ चिन्ह ३ वस्तु ४ किरण ५
पदक, सोन्याचें निष्कपरिमाण १ भूषण वि० २
पदकार, पदच्छेद करणारा.
पदन्यास, गोखरू १ पाउल ठेवणें २
पदरोहिणी, वादांगुळ.
पदवी, सहदेवी १ नागवल्ली २ मार्ग.
पदष्ठीव, पाय व गुडघे.
पदसंघाट, न. व्याख्याकार.
पदाक, सर्प.
पदांगी, रक्तलाजाळू.
पदार, चरणधूलि.
पदिक, पदाग्र १ पायीं चालनारा २
पदिका, रक्त लाजाळू.
पद्धति, ती, मार्ग १ उपनाम २ रेषा ३ ओळ ४
पद्म, कमळ १ सिसें २ पुष्करमूळ ३ धोत्रा ४ पद्मकेसर ५ पद्मकाष्ठ ६ पाणी ७ रत्न वि० ८ संख्या वि० १० व्यूहरचना ११
पद्मक, पद्मकाष्ठ १ कोष्ठ २ कमळाक्ष ३ सरल देवदार ४
पद्मकंद, कमळकंद.
पद्मकंदा, द, काचाक्ष १ मल्लिकाक्ष २ जलपक्षि विशेष ३
पद्माकर, सूर्य.
पद्मकर्कट, कमळाक्ष.

पद्मकर्कटी, कमळाक्ष.
पद्मकर्णिका, कमळ कर्णिका.
पद्मकाष्ठ, पद्मकाष्ठ.
पद्मकिंजल्क, कमळ केसर.
पद्मकिन , भूर्जपत्र.
पद्मकेसर, कमळ केसर.
पद्मखंड, कमळांचा समूह १ कमळांचें स्थान २
पद्मगंधक, पद्मकाष्ठ.
पद्मगंधि, पद्मकाष्ठ.
पद्मगर्भ, सूर्य १ ब्रह्मदेव २
पद्मचारटी, स्थलकमलिनी.
पद्मचारिणी, स्थल कमल १ शमी २ हरिद्रा ३ वृद्धि ४ लाक्षा ५
पद्मतंतु, कमलतंतु.
पद्मतरा, कडईचें बी.
पद्मतीर्थ, पुष्करमूळ.
पद्मदर्शन, राळ.
पद्मनाडिका, स्थल कमलिनी.
पद्मनाभ, भि, विष्णु.
पद्मनाल, कमळाचा देठ.
पद्मनेत्र, जलपक्षि विशेष.
पद्मपत्र, क, पुष्करमूळ १ आवंड २ केज ३ कमळाचें पान ४
पद्मपत्रा, स्थल कमलिनी.
पद्मपर्ण, पद्मपत्र शब्द पाहा.
पद्मपाणि, ब्रह्मा १ सूर्य २
पद्मपुष्प, पांगाऱ्याचें झाड १ पक्षी वि०
पद्मबंधु, भ्रमर १ सूर्य २
पद्मबीज, कमळाक्ष.
पद्मबीजाभ, मकाणें.
पद्ममुखी, रिंगणी.
पद्ममूल, पद्मकंद.
पद्मरज, कमळ केसर.
पद्मराग माणीक.
पद्मरेखा, द्रव्यप्राप्ति कारक तळहातावरची रेषा.
पद्मरेणु, कमळ केसर.
पद्मवती, स्थलकमलिनी १ कमलिनी २
पद्मवर्ण, क, पद्मकाष्ठ १ पुष्करमूळ २
पद्मवृक्ष, पद्मकाष्ठ १ नांदरुखी २
पद्मशायिनी, जलपक्षि विशेष.
पद्मस्नुषा, लक्ष्मी १ पार्वती २ गंगा ३
पद्मा, मंजिष्ठ १ भारंगमूळ २ स्थल कमलिनी ३ कमलिनी ४ पद्मनाल ५ कांजी ६ लक्ष्मी ७ कुसुंबा ८
पद्माकर, तडाग.
पद्माकरजल, तळ्याचें पाणी.
पद्माट, टाकळा.
पद्मांतर, कमळपत्र.
पद्मालया, लक्ष्मी.
पद्मावती, स्थल कमली १ नदी वि० २
पद्माह्व, पद्मकाष्ठ.
पद्माह्वा, स्थल कमलिनी.
पद्माक्ष, कमळाक्ष.
पद्मिन , हत्ती.
पद्मिनी, कमलिनी १ हत्तीण २ तडाग ३
पद्मिनीकंटक, क्षुद्ररोग.
पद्मेशय, विष्णु.
पद्मेचरा, कडईबीज.
पद्य, गद्य १ दुराचरण २ श्लोक ३
पद्या, मार्ग १ स्तुति २
पद्व, मार्ग १ भूलोक २ रथ ३
पनस, फणस १ क्षुद्रफणस २ कंटकवृक्ष ३
पनसा, क्षुद्ररोग.
पनसिका, क्षुद्ररोग.
पन्नग, सर्प १ पद्मकाष्ठ २
पन्नगकेसर, नागकेशर.
पन्नगाशन, गरूड.
पन्नगी, सर्पिणी.
पन्नद्धा, चामड्याचा जोडा.
पपि, चंद्र १ सूर्य २
पपी, सूर्य.
पपु, संरक्षणकर्ता १ दाई २
पयकंदा, श्वेतभुईकोहोळा.
पयश्चय, सरोवर.

पय:प्रसाद, निवळीचाबिया.
पय:फेनी, दुग्धफेनी १ मोठी दुधी २
पयस, दूध १ पाणी २ रस ३ चीक ४
पयस, पयसशब्दपाहा.
पयस्य, मांजर.
पय:संभव, दुधापासून झालेलें.
पय:सात्म्य, ताक.
पयस्या, अर्कपुष्पी १ शिरदोडी २ दुधी ३ क्षीरकाकोली ४ पहारकुटुंबी ५ दुधांची निवळ ६
पयस्वल, बोकड.
पयस्विनी, नदी १ गाय २ काकोली ३ लघुहरणवेल ४ क्षीरकाकोली ५ श्वेत भुयकोहोळा ६ दुधभोपळा ७ श्वेत ८ शेळी ९ मोठी दुधी १० थोर मालकांगोणी ११ रात्र १२ वकरी १३
पयस्वी, क्षीरकाकोली.
पय:क्षीर, तवखीरजाति.
पया, सुंठ.
पयोगड, घन १ गार २
पयोजन्मन, मेघ.
पयोद, मेघ.
पयोधर, स्तन १ मेघ २ ऊंस ३ नारळ ४ नागरमोथा ५ तृणवि० ६ पाठीचाकणा ७
पयोधस सागर १ मेघ.
पयोधि, समुद्र.
पयोधिज, समुद्रफेण १ लवण २
पयोपगा, नदी.
पयोब्धिज, समुद्रफेण.
पयोभव, दुधापासून झालेलें.
पयोर, खैरवृक्ष.
पयोराशि, समुद्र.
पयोलता, श्वेत भुईकोहोळा.
पयोविदारिका, श्वेतभुई कोहोळा.
पयोष्णा, ष्णी, नदी.
पयोष्णि, पेंचापक्षी.
पयोहिता, सरस्वतीनदी.
पयोहेतु, दहीं.
पर, उत्तम १ दुसरा २ शत्रु ३ ब्रह्मदेवाचे अयुष्य ४
परग्रंथि, सांधा.
परंज, फेंस १ तेलाचाघाणा.
परंजन,य, वरुण.
परजात, दुसऱ्यानें वाढविलेला १ परस्वाधीन २
परणी, परेणी.
परत्र, अ० परलोकीं याअर्थी.
परत्रभीरु, भक्तिमान्‌रोगी.
परद्रुक, कावळा.
परद्रव्यहा, गठोना.
परपिंडाद, दुसऱ्याचे अन्नावर वाचणारा.
परपुष्ट, कोकीळ.
परपुष्टमहोत्सव, आंबा.
परभृत कावळा.
परभृत, कोकिळ १ कावळा
परभृता, कोकिळा.
परम, उत्तम १ प्रथम
परमान्न, खीर.
परमायुष, आसाणावृक्ष.
परमृत्यु, कावळा.
परमेश्वर, परमात्मा. १ शिव २ विष्णु ३
परमेष्ठ, ब्रह्मा १ देव २ श्रेष्ठ ३
परमेष्ठिन, ब्रह्मा १ शालग्रामशिला २
परमेष्ठिनी, ब्राह्मी.
परल, निळामाका.
परलोक, स्वर्ग.
परलोकगम, मृत्यु.
परवर, परवरें १ पडंगी.
परश, रत्नवि०
परशु, कुऱ्हाड १ शस्त्रवि० २
परश्वध, परशु शब्द पाहा.
परस्पर, एकमेक.
पराक, अ० वांकडें या अर्थी.
पराकपुष्पी, श्वेत आघाडा.
पराग, कर्पूरचूर्ण १ कमळकेसर २ पुष्पांतील

रज ३ चंदन ४ धूळी ५ कीर्ति ६ चंद्रसूर्यग्रहण ७
परागपुष्प, धूलीकदंब.
परागप्रिय बोरू १ कसईतृण २
परानसा, औषध देणें.
परान्वय, वायु.
परापर, फालसा.
पराभिध, पराभिध १ केशर २
परामृत, वृष्टि.
पराक, पडवळ.
पराकक, पाषाण.
परार्ध, केशर १ चंदन २ केशर १ चंदन. २ वाळा ३
परावर, फालसा.
पराश्रया, मधुमाधवी पुष्प.
परिकर्तन, कातर्ल्या सारिखी पीडा
परिकर्मन, अभ्यंग.
परिक्रमण, फारचालणें.
परिक्रमसह, बोकड.
परिग्रह, घेणें १ पत्नी २ प्रतिज्ञा ३ सर्वग्रहण ४ प्रतिग्रह ५ शाप ६
परिचर्या, सेवा १ आस्तिक्यबुद्धि २
परिज्मन, चंद्र १ अग्नि २
परिज्वन, अग्नि. इंद्र.
परिणत, पक्व १ नम्र २
परिणति, नमस्कार.
परिणय, न, विवाह.
परिणाम, शेवट.
परिणामज, शूळरोग.
परिणिसा, चुंबन.
परिणेत्, परिणेता १ भर्ता २ नवरा ३
परितस्, अ० आसमंतात या अर्थी
परिताप, रोग १ भय २ उष्णता.
परितिक्त, कडुनिंब.
परितोदन, टोंचणें.
परितोष, शांति.
परित्याग, टाकणें १ देणें २
परिदाहिन, उष्ण.
परिदेवन, भय १ विलाप २
परिधान, उत्तरीयवस्त्र १ नेसावयाचें वस्त्र २
परिधि, यज्ञियवृक्ष शाखा १ सूर्यचंद्रा भोंतीचें खळें २
परिनिष्ठित, चतुर पुरुष.
परिपाटि,टी, अनुक्रम.
परिपिष्ट,क, सिसें.
परिपुटन, सोलणें.
परिपुष्करा, कांकडीचाभेद.
परिपेल, व, क्षुद्रमोथ १ जलमुस्ता २
परिपेल, क्षुद्रमोथ.
परिपोट, कर्णपाली रोग.
परिप्लव, स्नान.
परिप्लुता, योनिरोग.
परिभव, बालरोग.
परिभाषा, रोगचिकित्सा १ संकेताची जी रीती ती.
परिमंडल, फालसा १ नायटे.
परिमल, सुगंध १ सुवास २ मैथुन ३
परिम्लान, रक्तकोरांटा १ कोमेलेला २
परिलोणि, काठी.
परिवर्तिका, शुक्ररोग.
परिवाप, मुंडन.
परिवृढ, प्रभु १ स्वामी २
परिव्याध, वृक्षकमल १ पांगारा २ जलवेत ३ लघुवाहावा ४
परिव्राजी, मुंडी.
परिशृत, सुरा.
परिश्रम, मेहनत.
परिसर्पण, सर्पासारिखे अंगावर रोगाचे गमन
परिसर्या, सेवा.
परिसिद्धिका, मंडभेद.
परिक्षति, व्रण.
परिस्रव, पुन्नाग.
परिस्रुत, द्राक्षासव.
परिस्रुत, ता, मद्य.
परिहार्य, कोष्ठ १ हस्तभूषण २

परिक्षा, चिखल.
परिज्ञातृ, पंडित.
परीति, पुष्पाजन.
परीर, फळ.
परीवर्त, कांसव.
परीक्षण, पारिक्षाकरणें.
परु, फालसा १ वेळूचीगांठ १ सागर २ आनंद ३ पर्वत ४
परुद्वार, घोडा.
परुष, वेळूचीगांठ १ फालसा २ भुयधामण ३ निष्ठुर ४
परूष,क, फालसा १ भुयधामण २
परेत, मृत.
परेतराट्, यम.
परेधित, कोकीळ.
परोट, कणिकेला मोहोन लावून कणिकेचे निमे पाणि घालून जाडरोट करून निर्धूम निखाऱ्यावर भाजितात तो.
परोष्टा, मक्षिकाभेद.
परोष्टी, } तेल पिणारा कीट वि० १ झुरळ २
परोष्णी, }
पर्कट, क्रौंचपक्षी १ पश्चात्ताप २
पर्कटिन्, लघुपिंपरी २ पिंपरी १
पर्कटी, टि, पिंपरी १ लघुपिंपरी २
पर्जनी, न्या, दारुहळद.
पर्जन्य, वृष्टि १ दारु हळद २ मेघ ३ इंद्र ४
पर्ण, पळस १ पानें २
पर्णक, तिलक.
पर्णखंड, वृक्ष.
पर्णचोरक, गठोना.
पर्णपिंडीत, लघुगोळ.
पर्णभेदिनी, गहुला १ आघाडी.
पर्णभोजन, बोकड.
पर्णमाचल, कर्मर
पर्णमृग, वृक्षाचे आश्रयानें रहाणारे ते अनेक वानर १ वृक्षमार्जार २ वृक्षमर्कटिका इत्यादि.
पर्णलता, नागवेली.
पर्णवल्ली, पलाशी.
पर्णशिरा, पानाच्या शिरा.
पर्णसि, कमळ १ जलमंदिर २
पर्णाक, कुरड.
पर्णाढ्य, रक्त वर्णीत कोन्हांटा.
पर्णाश, काळा आजवला.
पर्णाशन, श्वेत आजवला १ मेघ ३
पर्णास, काळा अजवला १ किरमाणी ओवा २ अल्प पानाची तुळस ३
पर्णासि, काळा अजवला १ तुळस २
पर्णिका, पिठवण १ थोर ऐरण २ सालवण ३
पर्णिन, वृक्ष १ पळस २
पर्णिनी, पिठवण १ सालवण २
पर्णी, पळस १ पिठवण २ रानगांजा ३ सालवण ४ लघुवाहवा ५ सातवीण ६
पर्द, न. अपानवायु.
पर्प, घर १ तृणांकुर २
पर्पट, पित्तपापडा १ पापड २ रक्ताबोळ कुंभीवृक्ष ४
पर्पटक, पित्तपापडा.
पर्पटद्रुम, कुंभी वृक्ष १ गुगुल वृक्ष २
पर्पटी, रंग वासा १ पापडी २ कुंभी वृक्ष ३
पर्पटीद्रुम, कुंभी वृक्ष.
पर्परीक, सूर्य १ अग्नि २ जलाशय ३
पर्यंक, पलंग.
पर्यंकपादिका, गोडी कुहिली १ काळी आंबे२
पर्यन्य, पर्जन्य शब्द पाहा.
पर्यस्तिका, पलंग.
पर्यागत, पिकलेलें फळ.
पर्याय, अनुक्रम.
पर्यालोचन, चिंतन.
पर्युषित, शिळा.
पर्वक, गुडघा १ ढोपर २
पर्वगी, पर्वणी १ परवें २
पर्वग्रंथि, बोटांची पेरें.

पर्वणिका, नेत्रसंधिरोग.
पर्वणी, नेत्र संधीचे रोग १ संक्रांत्यादि पर्व २
पर्वत, डोंगर १ किराईत २ वृक्ष ३
पर्वतकाक, डोमकावळा.
पर्वतजा, नदी.
पर्वततृण, शेरूचे गवत.
पर्वतनिर्झरांभस, डोंगराच्या झऱ्याचें पाणी.
पर्वतभेद, हाताजोडी पाषाण भेद.
पर्वतमोचा, रान केळ.
पर्वतारि, वृक्षादिकांची गांठ.
पर्वतवासिनी, आकाश मांसी.
पर्वताक्षय, धारा कळंब.
पर्वताशय, मेघ.
पर्वताश्रय, शरभ.
पर्वतोद्भव, हिंगुळ १ पारा २
पर्वतोद्भव, अभ्रक.
पर्वन, वेळूची गांठ १ बोटाचीपेरं २ अष्टमी ३ चतुर्दशी ४ पौर्णिमा ५ अमावास्या ६ संक्रांत्यादि ७
पर्वपुष्पिका, नागदंती.
पर्वपुष्पी, नागाली १ रामदंती २
पर्वभेद, बोटांचीं पेरें फुटतात तो.
पर्वमूला, केनी.
पर्वयोनि, ऊंस १ बोरू २ वेळ ३ वेत ४
पर्वरुट्, दाळिंब.
पर्वसंधि, बोटांचीं पेरें.
पर्शु, कुऱ्हाड.
पर्शुका, बरगडी.
पर्षद्, सभा.
पल, मांस १ मांसधातु २ जटामांसी ३ लाख ४ घटिकेचा साठावा भाग ५ चार तोळे ६
पलंकर, पित्त.
पलंकषा, लघु गोखरू १ लाख २ कण गुगुळ ३ लाल पावटे ४ वाळ ५ गुगुळ ६ रास्ना ७ पळस ८ मुंडिरी लता ९
पलल, मांस १ तिळकूट २ मांस धातु ३ तिल पुष्प ४ चिखल ५
पललज्वर, पित्त.
पललप्रिय, कावळा.
पललाशय, मानेचा मणका.
पलक्षार, रक्त.
पलाकी, पालखी.
पलांग, गाधा मासा.
पलाग्नि, पित्त.
पलांडु, श्वेत कांदा.
पलाप, हत्तीचे गंडस्थळ.
पलापहा, नेत्रांजन.
पलाल, धान्य कापून घेऊन कांड रहातें तें १ मरम दे० वाटूक दे० कडवा दे०
पलालदोहद, आंबा.
पलाश, पळस १ कापुर काचरी २ तमाल पत्र ३ पानें ४ भुयकोहळा ५ हिरवा ६
पलाशका, भुयकोहळा.
पलाशगंधजा, वंशलोचनाचा भेद.
पलाशच्छदन, तमालपत्र.
पलाशपर्णी, } आसंध १ पलाशी २
पलाशपत्री, वल्ली, }
पलाशा, भुई कोहोळा १ पलाशी २ कापुर काचरी ३
पलाशाख्य, हिंग.
पलाशाख्या, डिकेमाली.
पलाशांभा, आंबा.
पलाशिका, केळ १ कापुर काचरी २ पलाशी ३ पीतनक ४ आमातक ५ अम्लिका ६
पलाशिन, वृक्ष १ राक्षस २
पलाशिनी, कमलिनी.
पलाशी, कापुर काचरी १ लाख २ पळशीचा वेल को० कडवय वेल को० वृक्ष ३
पलिक्नी, वृद्ध स्त्री १ सवत्स गाय २
पलित, ऊद १ उष्णता २ मिरीं ३ दगड फूल ४ श्वेत केश ५ चिखल ६ श्याम ७ गुगुळ ८ कपाळ रोग.
पलितग्रह, दगड फूल.

पलिनी, काळा उंबर.
पली, गृहमक्षिका.
पल्यंक, पलंग.
पल्यशन, विंचु.
पल्लव, टवटवीत १ अरण्य २ हस्त भूषण ३ कोंवळीं पानें ४ मत्स्यजाति ५ लाखी रंग ६
पल्लवद्रु, अशोक.
पल्लवाद, हरिण.
पल्लवास्त्र, मदन.
पल्लविन, वृक्ष.
पल्लि, पाल १ घर २ लहान गांव ३ स्थान ४
पल्लिक, गाव.
पल्लिका, पाल १ चोपई २ सरडा ३ घोरपड ४ माप सुरळी ५ गणपत ६
पल्लिवाह, पोकळ गवत.
पल्ली, पाल १ साकर २
पल्वल, अल्प सरोवर.
पल्वलावास, कांसव.
पल्वलोदक, चिखलांत सांचलेलें पाणी.
पव, वायु १ शेण २ निर्मल ३ पांखडणें ४
पवत, शुद्ध.
पवन, वायु १ पवनागवत २ पाणी ३ स्वच्छ ४
पवनद्विष, गुगुळ.
पवनव्याधि, वात रोग.
पवनाल, देवनळ धान्य.
पवनाश, न, सर्प.
पवनाशनाश, मोर १ भार २ गरुड ३
पवनेष्ट, लिंबाचा जातीचा वृक्ष
पवनोंबुज, भुयधामण.
पवमान, वायु.
पवमाद्य, गेंडा.
पवि, हिरा १ वज्र २
पविन, काळी मिरी १ शुद्ध २
पवित्र, अर्घ्यपात्र १ तांबें २ उदक ३ पाऊस ४ शुद्ध ५ जानवें ६ पुत्र जीव वृक्ष ७ दर्भ ८ मधु ९ तूप १० तीळ ११ भीमसेनी कापूर १२
पवित्रक, दवणा १ तीळ २ पिंपळ ३ उंबर ४ दूध ५ थोर हरित दर्भ ६ हळद ७ हिज्जल ८ गेंदा ९ श्वेत दर्भ १० शणसूत्र ११
पवित्रधान्य, जव.
पवित्रपत्रा, थोर शमी.
पवित्रा, हळद १ लघु पिंपळ २ कणीक ३ तुळस ४ नदी वि०
पशु, बोकड १ उंबर २ यज्ञ ३ जनावर ४
पशुक्रिया, पशूंचें मैथुन.
पशुगंधा, } रान तुळस.
पशुगंधिका, }
पशुपति, शिव.
पशुपल्वल, नागरमोथा.
पशुमक्षिका, गोमाशी.
पशुमोहिनी, कटुका वल्ली.
पशुराज, न, सिंह.
पशुहरीतकी, आंबाड्याचें फळ.
पश्चिम, पाठीमागचा.
पश्चिमा, पश्चिम दिशा.
पश्यंती, वेश्या.
पस्त्य, घर.
पक्ष, केशपाश १ कर भूषण २ पंधरवडा ३ पक्षी ४ पंख ५ घर ६ शरीर ७ शेपट
पक्षचर, हत्ती १ चंद्र २
पक्षज, } चंद्र.
पक्षजन्मन, }
पक्षति, ती, प्रतिपदा १ पिसाचें मूळ २
पक्षधर, चंद्र १ पक्षी २
पक्षपत्र, थोर सोमवल्ली.
पक्षभाग, पार्श्व भाग.
पक्षमार्जार, पक्ष मांजर.
पक्षवाहन, पक्षी.
पक्षविंदु, क्रौंचपक्षी.
पक्षस, पंख.
पक्षसुंदर, लोध्र.

पक्षाघात, वायु १ निराकरण.
पक्षांत, पुर्णिमा व अमावास्या.
पक्षादि, प्रतिपदा.
पक्षालु, पक्षी.
पक्षावसर, पक्षांत शब्द पाहा.
पक्षिणी, भारद्वाज १ रान कापसी २ पौर्णिमा ३ पूर्वापर दिवसयुक्त रात्र आणि दिवसांमधील रात्र ४
पक्षिन्, पांखरूं १ बाण २
पक्ष्मघात, पांपण्याचा रोग.
पक्ष्मन्, पांपण्या १ पुष्प केसर २ पंख ३ सुताचें अग्र.
पक्ष्मयूका, डोळ्यांचे पांपण्याचे केशांत ज्या उवा पडतात त्या.
पक्ष्मरोध, पांपण्यांचा रोग
पक्ष्मार्श, पांपण्यांचा रोग.
पक्ष्मोत्संग, पांपण्यांचा रोग.
पा, पिणारा १ पालन करणारा २
पाक, रक्तविकार १ साठे माळी २ अर्भक ३ बाळ ४ पिकणें ५ घुबड ६ आसुर वि० ७
पाककृष्ण, करवंदीचें झाड.
पाककृष्णफल, करवंदी.
पाकज, बीडलोण १ कोष्ठ २ परिणाम शूळ ३
पाकमत्स्य, अर्भकासह संचार करितो तो.
पाकरंजन, तमालपत्र.
पाकल, कोष्ठ १ संनिपात २
पाकली, काकडी.
पाकशासन, इंद्र.
पाकशुक्ल, क्का, खडू.
पाकात्यय, सर्वा क्षिरोग.
पाकारि, श्वेत कांचन.
पाकिम, पक्क.
पाक्या, बिडलोण १ जवखार २ संचळ ३ बांगडखार ४ मंजीखार ५ सोरा ६
पाक्यापटु, | **पाक्यांब्ज**, | बांगड खार.
पांगुल्य, पांगुळपणा.
पाचक, पित्त १ अग्नि २
पाचका, कांकडी.
पांचजन्य, शंख १ अग्नि २ मत्स्य वि० ३
पाचन, कल्माष १ पाचन २ जें औषध आंवेचें पचन करितें आणि अग्नि प्रदीप्त करीत नाहीं तें जसें नागकेशर ३ अग्नि ४ आंवटपणा ५
पाचनक, टंकणखार.
पाचनी, हर्तकी.
पाचल, अग्नि १ वायु २ पचनशक्ति ३
पांचाल, देश वि०
पांचालिका, बाहुली.
पांचाली, पिंपळी.
पाची, पाच.
पाजस, शक्ति.
पाट, रुंदी.
पाटक, विसर्जित.
पाटन, फाडणें.
पाटल, व्रीहिधान्य १ पुन्नाग २ लघु रोहिस ३ पाटलापुष्प ४
पाटलच्छद, सुरपुन्नाग.
पाटला, लि, श्वेत पाडळ १ शालि विशेष २ काळि किन्हि ३ ताम्रवल्ली ४ जांभनका ५ ताम्रपुष्पी ६ रक्तपाडळ ७ मत्स्य विशेष ८ रक्तलोध्र ९ सागरगोटी १०
पाटलापुष्प, सुरपुन्नाग.
पाटलापुष्पवर्णक, पद्मकाष्ठ.
पाटलापुष्पसंनिभ, पद्मकाष्ठ.
पाटलाभ, लालरातांळुं.
पाटलिका, रक्तकणेर.
पाटलिपिंडिका, थोर श्वेत किन्ही.
पाटलिपुत्र, क, शहर वि०
पाटली, काळी किन्ही १ भुयचांपा २ रक्तपाडळ ३ काळा मोखा वृक्ष ४ रक्तलोध्र ५ सागरगोटी ६
पाटलीकुसुम, पुन्नाग.
पटलीपुष्प, पुन्नाग.

पाटलोपम, राळे.
पाटलोपल, माणीक.
पाटव, आरोग्य १ चतुर २
पाटाहिका, गुंजेची वेल.
पाटिन, मत्स्य वि०
पाटीर, चंदन १ वंशलोचन २ मघ३ कथील ४ वायुरोग ५
पाठ, पाहाडमूळ.
पाठक, चित्रक.
पाठमंजरी, साळुंखी.
पाठशालिनी, साळुंखी.
पाठा, पहाडमूळ.
पाठान, गुगूळ १ मत्स्य वि० २
पाठिका, पहाडमूळ.
पाठिन, चित्रक.
पाठीन, चित्रक १ मत्स्यभेद २ गुगूळ ३
पांडर, मरवा १ थोरजुई २ गेरू ३ पांडुवर्ण४
पांडरपुष्पिका, सीतला वनस्पति.
पांडव, अर्जुन सादडा.
पांडवाभील, कृष्ण.
पांडविका, काळी चिमणी.
पाडलि, लघु श्वेत पाडळ.
पाडिनी, मातीचें भांडें.
पांडु, पांढरफळी १ कडुपडवळ २ कवतर ३ रानउडीद ४ पांडुरोग ५ शुभ्रवर्ण ६ काचोळ ७ शुभ्रहत्ती ८ मरवा ९ पांडुलोमा औषधी १०
पांडुक, कडुपडवळ १ साळी २ भात ३ गळें ४ होलापक्षी ५ गोडपडवळ ६
पांडुकंकटा, औषधि वि०
पांडुकोमलवल्कला, हरपररेवडी.
पांडुतरु, धावडा.
पांडुनाग, वनस्पति वि० १ श्वेत हत्ती २
पांडुपत्नी, रेणुकबीज.
पांडुपत्रा, कांकडी.
पांडुपुत्री, रेणुकाबीज.
पांडुप्रहारिणी, शिग्रुडी.
पांडुफल, कडु पडवळ.
पांडुफला, कडु शेंदाड.
पांडुफली, पांढरफळी.
पांडुमन, वडु १ श्वेत भूमि २ पाहरीमाती३
पांडुमृत्तिका, वडु १ शिवधातु २
पांडुर, धावडा १ श्वेत जोंधळे २ गोड शेंदणी ३ श्वेत वड ४ बगळा ५ नवसागर६ कवतर ७ शुभ्रवर्ण ८ पांडुरोग ९ नवसागर १० मरवा ११ श्वेतकुष्ठ १२
पांडुरद्रुम, श्वेत कुडा.
पांडुरफली, पांढरफळी.
पांडुरा, थोर श्वेत जुई१ रानउडीद२वनतीळी३ काकडी४ पिवळी जुई५ मसुरा ७ लिखा ६
पांडुराग, दवणा १ श्वेतवर्ण २
पांडुरागप्रिय, थोर बकुळ.
पांडुरेक्षु, श्वेत ऊस.
पांडुरोग, पंडुरोग.
पांडुलोमा, औषधि वि०
पांडुशर्करा, मनखडा.
पांडिफल, पटोल.
पाण, हात १ प्रशंसा २
पाणि, पंजा १ मर्मस्थान २
पाणिगृहीती, पत्नी.
पाणिग्रहण, लग्न.
पाणिज, नखला १ नख २
पाणितल, तळहात.
पाणिनी, नील गोकर्णी.
पाणिपीडन, विवाह.
पाणिभुज, उंबर.
पाणिमर्द, क, करवंदी.
पाणियालु, रानअळू.
पाणिरुह, नखला १ नख २
पाणीसर्या, दोरी.
पात, ग्रह वि० १ राहु २
पातक, पाप.
पाताल, नागलोक १ वडवानल २ छिद्र ३
पातालगरुडाव्हय, नागीचा वेल.

पातालवासिनी, नागवेल.
पाति, स्वामी.
पातिक, गाधामासा.
पातिली, हरणें धरण्याचा सांफळा.
पातृ, वनस्पति वि०, संरक्षणकर्ता.
पात्र, भांडें १ पानें २ शरीर ३ नदीप्रवाह ४ चूल ५
पात्रट, कृशांग.
पात्रटीर, कावळा १ करकोंचपक्षी २ लोहकीट ३
पात्रसंस्कार, नदीचा प्रवाह किंवा झरा.
पात्रीर, हवनीय द्रव्य.
पात्रोपकरण, घंटा.
पाथ, पाणी १ दवाचें पाणी २ अग्नि ३ सूर्य ४
पांथ, मार्ग चालणारा.
पाथस, पाणी.
पाथिक, मार्ग चालणारा.
पाथिस्, समुद्र १ नेत्र २
पाथोज, कमळ.
पाथोद, मेघ.
पाथोधर, मेघ.
पाथोधि, निधि १ समुद्र. २
पाथोब्धि, समुद्र.
पाथोरुह, कमळ.
पाद, पाउल १ मोठे पाषाण २ मूळ ३ चतुर्थांश ४ किरण ५
पादकटक, चरणभूषण.
पादगंडीर, श्लीपदरोग १ वारूळ २
पादचत्वर, पिंपळ १ बोकड २
पादज, शूद्र.
पादत्राण, जोडा.
पादप, वृक्षकमळ १ वृक्ष २ जोडा ३
पादपरुहा, बादांगुळ.
पादपीठिका, संगमरवरी पाषाण.
पादपुष्पक, भुयचांपा.
पादपोत्पल, वृक्षकमळ.
पादप्रधारण, } जोडा.
पादरथ, }
पादरोहण, वड.
पादरोहिणी, बादांगुळ
पादरोहिन, वड.
पादवल्मीक, श्लीपदरोग.
पादविरजस्, जोडा.
पादवृक्ष, मेंढशिंगी.
पादशाखा, पायाचेंबोट १ अंगठा २
पादशृंगा, लघु मेंढाशिंगी.
पादसुप्ति, पायांस मिहिरी येते ती.
पादस्फोट, फुटीरपाय असतात तो रोग.
पादहर्ष, वायुरोग.
पादहीनजल, चतुर्थांश आटविलेलें पाणी.
पादहीना, आकाशवेल.
पादाग्र, पायाचें अग्र म्ह० चवडा.
पादिन, पायानें चालतात ते १ कुंभीर २ मारको जलतंतु ३ कर्म ४ नक्र ५ गोधा ६ मकर ७ जलतंतु ८ मगर ९ शंकव १० शाकुची ११ घंटिक १२ घरिआर १३ सुमर १४ शिशुमारादि १५
पादिन, चतुर्थांश.
पादू, जोडा.
पादोदक, तीर्थ.
पान, प्राशनीय पदार्थ १ मद्यगृह २
पानक, पन्हें.
पानकर्पर, पानकापर.
पानगोष्ठिका, दारूचें दुकान.
पानस, फणसाचें मद्य.
पानात्यय, मदात्ययरोग.
पानीय, पाणी १ मोळतण २
पानीयकुक्कुट, पाणकोंबडे.
पानीयचूर्णिका, वाळू.
पानीयतंदुली, जळतांदुळजा.
पानीयनकुल, पाणमांजर.
पानीयपृष्ठजा, शेवाळ.
पानीयफल, मकाणे.

पानीयमूलक, बावंची.
पानीयशाला, उदकस्थान १ पाणपोई २
पानीयशालिका, पानीयशाला.
पानीयशिरीषिका, जलशिरसी.
पानीयामलक, पानआवळी.
पानीयालु, रानअळुं.
पाप, रानउडीद १ पातक २
पापघ्न, तीळ.
पापघ्नी, तुळस.
पापचेलिका, पापचेली, चेला, पहाडमूळ.
पापनाशिनी, थोरशमी १ काळी तुळस २ आपटा ३
पापरोग, मसूरिका.
पापर्द्धि, मृगया.
पापशमनी, थोरशमी.
पापहर, आपटा.
पापिर्णी, पट्टराणी.
पाप्मन, रोग १ ज्वर २ पातक ३
पाफाण, फोपट
पामघ्न, गंधक.
पामन्, पामा शब्द पाहा.
पामा, खरूज १ कुष्ठरोग २ पिवळे फोडां- चीं खरूज ३
पामारि, गंधक.
पामरोद्धारा, गुळवेल.
पाय, पाणी.
पायस, क, खीर १ विशेष २ धूप ३
पायु, गुद.
पाय्य, मान.
पार, पारा १ परतीर २
पारक, सोनें.
पारण, मेघ.
पारणा, संतोष १ उपोषण सोडणें २
पारद, पारा.
पारंद, सर्पजाति.
पारदबंधन, सारलोह.
पारधि, पार्धी.
पारभृत, देणें,
पारवत, खबूतर.
पारशव, लोखंड.
पारश्वय, सोनें.
पारसीक, देश वि० १ अश्व विशेष २
पारसीकयवानी, खुरासनी ओंवा.
पारसीकवचा, श्वेतवेखंड.
पारसीययवानी, किरमाणी ओंवा.
पारापत, पारवा.
पारापार, सागर १ नदीचें उभयतीर २
पारायणी, वाणी १ प्रकाश २ चिंतन ३
पारारुक, खडक.
पारावत, पारवा १ फालसा २ कबूतर ३ लोखंड ४ सारामल ५ निळासुरमा ६ अश्मक्षुरा ७ वानर ८ एरंडीवृक्ष ९
पारावतकालिका, कांगाचें झाड १ थोरमा- लकांगोणी २
पारावतपदी, कांगाचें झाड १ थोरमालकां- गोणी २ लघुमालकांगोणी ३
पारावतांघ्रि, स्त्री, मालकांगोणी.
पारावतांघ्रिपिच्छ, पारवा.
पारतनी, उतरणी १ नदी २ अनानस ३
पारावर, भुयधामण.
पारावार, समुद्र १ दोन तीरे २
पारिगर्भिक, बालरोग १ परवा.
पारिजात, क, पांगारा १ रोहिडा २ रक्त- रोहिडा ३ पारिजातक ह्मणून एक पुष्प वृक्ष आहे जास प्राकृतांत प्राजक्त ह्मणता- त ४ कडुनिंब ५
पारिजाता, तेजवळ.
पारिंद्र, सिंह.
पारिप्लव, चंचल.
पारिभद्र, कडुनिंब १ देवदार २ पांगारा ३ कोष्ठ ४ प्राजक्त ५ सरल देवदार ६ निंब ७
पारिभद्रक, देवदार १ पांगारा २ कडुनिंब ३ कोष्ठ ४ राजार्क ५ कंडुरिके ६

पारिभव्य, भाव्य, कोष्ठ.
पारियांडल्य, अणुरेणु.
पारिश, पारोसापिंपळ १ पिंपरी २
पारिहार्य, कोष्ठ १ हस्तभूषण २
पारी, जायपत्री १ पराग २ कर्पूरिका ३
पारींद्र, सिंह १ अजगर सर्प २
पारीश, पारोसापिंपळ १ पिंपरी २
पारु, अग्नि १ सूर्य २
पारुष, नखला.
पारुष्य, अगरु १ नंदनवन २ निष्ठुर भाषण ३ बृहस्पति ४
पारेवत, लघु द्वीपांतरखजूरी १ खारीक २ पुष्कराश्रमसमीपेप्रसिद्धा.
पार्घट, राखाडी.
पार्थ, अर्जुन सादडा १ राजा २
पार्था, ब्राह्मी १ सूर्यफूलवल्ली २
पार्थिव, पिंडी तगर १ राजा २ परेळ ३ सोरा मीठ ४
पार्थिवा, विलासिनी स्त्री० जा स्त्रीचा राजाने अंगिकार केला ती १ मनशीळ २
पार्पर, यम.
पार्वण, हरीण वि०
पार्वत, हिंगूळ १ शिलाजित २ सिसें ३ कड्यानिंब ४
पार्वती, लघुधायटी, १ गजपिंपळी २ सिंहपिंपळी ३ लघुपाषाणभेद ४ नदी ५ कवड्या ऊद ६
पार्वतीय, अक्रोड १ निळासुरमा २
पार्वतेय, वानर पिंपळी १ सुरमा २
पार्वतेया, जिंगिणी १ लघुधायटी २
पार्श्व, बरगड्या.
पार्श्वक, बरगड्यांचे हाड.
पार्श्वशूल, १ बरगड्यांतला वायु.
पार्श्वसंहति, बरगड्या.
पार्श्वशूल, बालरोग.
पार्श्वास्थि, बरगड्यांचें हाड.
पार्श्वोदरप्रिय, खेकडा.
पार्ष्णि, टांच १ पृष्ठभाग.
पाल, चित्रक १ संरक्षक २ उवा ३
पालक, चित्रक १ हिंगूळ २
पालंक, कवड्या ऊद १ ससाणा २
पालकाख्य, तांबडे पावटे.
पालंकी, पोईशाक १ कुंदरु २ पालकी ३ कवड्याऊद ४
पालंक्य, क्या, वास्क काकारा पालख.
पालघ्न, आळंबे १ जलतृण वि० २
पालन, नवीनव्यायलेल्या गाईचेंदूध १ संरक्षण २
पालाश, तमालपत्र १ रांजणी २ हिरवारंग ३
पालाशी, रांजणी.
पालि, लताग्र १ मांडी २ कानाचीपाळ ३ कान ४ चिन्ह ५ सश्मश्रुतरुणस्त्री ६ प्रस्थपरिमाण ७ उवा ८ पंक्ति ९ प्रभेद १० शिष्यप्रदेय ११
पालिका, कानाचाचापा.
पालिद, साळईडीक.
पालिंदी, काळेंनिशोत्तर १ कुंभा २ भारंग ३ श्वेतगोकर्णी ४ त्रायमाण ५
पालिंधि, काळेंनिशोत्तर.
पालिनी, त्रायमाण.
पालिशोष, कर्णपालीचा रोग.
पाली, चित्रक १ व्रणावर पट्टी मारितात ती २ पालि शब्द पाहा ३
पालीकुट, चित्रक.
पालेयांबु, दवांचें पाणी १
पालेवत, द्वीपांतरखजूरी १ लघुद्वीपांतर खजूरी २
पावक, श्वेतरक्त चित्रक १ सूर्यकांतमणि २ अग्नि ३ कुसुंभ ४ पांढरासुरमा ५ बिब्बा ६ वावडिंग ७
पावकमणि, सूर्यकांत.
पावकमंथन, थोरऐरण १ नरवेल २
पावककाष्ठ, थोरऐरण.
पावकोष्मन्, सूर्यकांत.
पावन, पीतमाका १ रुद्राक्ष २ शंख ३ गं-

दन ४ पाणी ५ कोष्ठ ६ गोमय ७
पावनध्वान, शंख.
पावनी, गोरोचन १ नागवेल २ गाय ३ तुळसी ४ हर्तकी ५ भागीरथी नदी ६
पावास, क्षुद्रफणस.
पाश, दोरीचाफांस १ केशपाश २
पाशभृत, वरुण.
पांशु, भीमसेनी कपूर १ पित्तपापडा २ खारी मीठ ३ ताड ४ गोडीउंडी ५ पुन्नाग ६ धूळ ७
पांशुका, रजस्वलास्त्री.
पांशुकासीस, हिराकस.
पांशुचत्वर, गार.
पांशुचंदन, शिव.
पांशुचामर, लाहनकांकडी.
पांशुज, खारी मीठ १ सोरा २
पांशुपत, थोरवकुळ १ श्वेतरक्तवसु २
पांशुपत्र, शाक वि०
पांशुभव, खारीमीठ.
पांशुभिक्षा, लघुधायटी.
पांशुर, गोमाशी १ लंगडा २
पांशुरागिणी, महामेदा.
पांशुल, वृक्षवि० १ शिव २
पांशुला, व्यभिचारिणीस्त्री.
पांशुक्षार, खारीमीठ.
पाषाण, लघुपाषाण १ हाता जोडी पाषाण भेद २
पाषाणकदली, लोखंडीकेळ.
पाषाणकुंटक, थोरपाषाणभेद.
पाषाणगर्दभ, क्षुद्ररोग.
पाषाणगैरिक, गेरू.
पाषाणभित्, हाता जोडी पाषाणभेद.
पाषाणभेदिन्, श्वेत दगडी पाषाण भेद १ हताजोडी पाषाणभेद २ कडवनी को० थोरपाषाणभेद ३
पाषाणसंभववल्ली, पोवळें.
पाषाणांतक, पाटटा.

पांसव, मृत्तिकालवण १ सोरा २
पांसु, पांशुशब्द पाहा.
पांसुक, ज, मृत्तिकालवण.
पांसुजक्षार, सोरा.
पांसुल, लावापक्षी १ श्वेत केवडा २
पांसुलवण, सोरा.
पांसुला, श्वेतकेवडा १ विटाळशीस्त्री २ व्यभिचारिणीस्त्री ३
पाहान, तुतीचावृक्ष.
पिक, कोकिळ.
पिकदेव, आंबा
पिकप्रिय, आंबा.
पिकप्रिया, जांबूळ.
पिकबंधु, आंबा.
पिकभक्षा, क्षका, भुयजांभूळ.
पिकमहोत्सव, आंबा.
पिकराग, आंबा.
पिकवल्लभ, आंबा.
पिकांग, चातकपक्षी.
पिकानंद, वसंतऋतु.
पिकाक्ष, रोचनीवनस्पति.
पिकी, कोकिळा
पिकुरस, मद्य.
पिकेक्षणा, विखरा.
पिक्क, करिशावक.
पिंग, बाळा १ रानउंदीर २ हरताल ३ सोनपितळ ४ पिंगटवर्ण ५ रानउंडीद.
पिंगकपिशा, झुरळ.
पिंगमूल, गाजर.
पिंगल, पिंगळा १ पितळ २ मुंगुस ३ वृक्षमांजर ४ बाळा ५ सूर्य ६ सर्प वि० ७ अग्नि ८ वानर वि० ९ घुबड १० विष ११ हरताळ १२ पिंगटवर्ण १३
पिंगलनामक, शिलारस.
पिंगलमूल, गाजर.
पिंगललोह, सोन पितळ.
पिंगला, पितळ १ गोरोचन २ मालकांगो-

णी ३ पिंवळा शिसव ४ पिंगळा ५
पिंगलाक्ष, पिंगळा.
पिंगलिका, बकपक्षी.
पिंगवर्णक, गाजर.
पिंगसार, हरताळ.
पिंगस्फुटिक, गोमेद.
पिंगा, गोरोचन १ हळद २ वंशलोचन ३ हिंग ४ रक्तवाहिनी नाडी ५ पार्वती ६
पिंगाण, काच.
पिंगाल्ह, काळवटपक्षी.
पिंगाश, मत्स्य वि० १ सोनें. २
पिंगाशी, निळीचें झाड.
पिंगाक्ष, मांजर.
पिचंड, पोट.
पिचव्य, कापूस.
पिचव्या, कापशी.
पिचिंड, उदर १ पशूंचा अवयव २
पिचु, कापूस १ कापसाचें सत २ आरक्त कापशी ३ कुष्ठरोग ४
पिचुक, साखरंड.
पिचुतूल, कापूस.
पिचुमंद, कडुनिंब १ काळ्यानिंब २
पिचुमर्द, कडुनिंब.
पिचुल, कोंची १ कापूस २ पाणकावळा ३ तिळव्याची जाति ४
पिचट, कथील १ शिसें २ नेत्ररोग ३
पिच्छ, क, मोचरस १ शेपट २ मोरपीस ३
पिच्छबाण, रणगीध.
पिच्छभार, मयूरपिच्छ.
पिच्छल, मोचरस १ भोंकर २ शिळीपेज ३ गोंधणी ४ नीव ५ चिकट ६ बुळबुळीत ७ आकाशवेल ८ जवस ९ विंचुवा १० विखरा ११
पिच्छलच्छदा, चुंच.
पिच्छलत्वक्, नारंग १ नारिंगाची साल २
पिच्छलदला, बोर १ घोळ २
पिच्छलबीज, नीव.
पिच्छला, सांवरी १ आकाशवेल २ जवस ३ विंचुवा ४ विचवा ५ विखरा ६
पिच्छा, मोचरस १ मंड २ घोळ ३ सांवरीचा डीक ४ काळा ५ सांवरी ६ शिशप ७ सुपारी ८ केळ ९ तांदुळाची पेज १० सर्पाची गरळ ११ घोड्याच्या पायांचा रोग १२ निवळी १३ जटा १४
पिच्छिनिका, शिसवा.
पिच्छिल, पिचुलवृक्ष १ मंडयुक्त दहिं इ०२
पिच्छिलक, सांवरी १ लहान भोंकर २ धामणीचा वृक्ष ३
पिच्छिलच्छदा, राजगिरा १ मयाळ २
पिच्छिलत्वक, नारिंगवसाल.
पिच्छलसार, मोचरस.
पिच्छिला, सांवरी १ पिवळा शिसव २ मुळेंगवत ३ पोरमयाळ ४ राजगिरा ५ काळा शिसव ६ नदी ७
पिंज, भीमसेनी कापूर १ सामर्थ्य २ हिंसा ३ धान्यादिकांची रास ४
पिंजट, नेत्ररोग.
पिंजर, नागकेशर १ सोनें २ हरताळ ३ सोनें ४ अश्व वि० ५ पीतवर्ण ६ पिंजरा ७
पिंजल, पिंजल १ जलवेत २ हरताळ ३
पिंजा, पीडा १ कापूस २ हळद ३
पिंजान, सोनें.
पिंजूल कापसाची वात.
पिंजूष, कर्णमळ.
पिंजेट नेत्ररोग.
पिटक, फोड १ पेटी २
पिटका, टिका, मसूरिका.
पिटंकाकी, कडु वृंदावन.
पिटंकाश, मत्स्य वि०
पिट्टका, दातांची कुरशी.
पिठ, देवनळ १ पीडा २
पिठर, नागरमोथा १ थाली २ मंथन दंड ३
पिंड, लोखंड १ रक्तबोळ २ जास्वंद ३

ऊद ४ पोलाद ५ शरीर ६ कांखेत व आडसंधीत व मानेखाली गोळ्या आहेत त्या ७ मांस ८ अन्न ९ गर्भ १० हत्तीचे गंडस्थळ ११ लोणी १२ श्राद्धांगपिंड १३ ग्रास १४ गोळा १५ पराक्रम १६ शरीराचा एक देश १७ घराचा एक देश १८ वेळूचें पात्र १९ सांद्र २०

पिडक, फोड.

पिंडक, ऊद १ पोटऱ्यामधले गोळे २ फोड ३ शिलारस ४ श्वेत राताळुं ५ रक्त्याबोळ ६ वाटोळा मुळा ७

पिंडकंद, क, श्वेतराताळुं १ कंदगुळवेल २

पिडका, मसूरिका देवी.

पिंडखर्जूरिका, पिंडखर्जूरी.

पिंडखर्जूरी, पिंडखर्जूरी.

पिंडगुडूचिका, कंद गुळवेल.

पिंडगुडूची, कंदगुळवेल.

पिंडगोडस, रक्त्याबोळ.

पिंडतगर, तगर.

पिंडतैलक, शिळारस १ ऊद २

पिंडपाद, हत्ती.

पिंडपाद्य, हत्ती

पिंडपुष्प, अशोक १ डाळिंब २ जासवंद ३ कमळ ४

पिंडपुष्पक, शाक वि०

पिंडफला, कडु दुधभोंपळा.

पिंडबीज, कण्हेर.

पिंडमुस्तक, नागरमोथा.

पिंमुस्ता, नागरमोथा.

पिंडमूल, क, वाटोळा मुळा १ गाजर २

पिंडरोहिणक, वेहेकळ.

पिंडशर्करा, खडीसाकर.

पिंडहरिद्रा, गांठी हळद.

पिंडा, वंशपत्री तृण १ हळद १ खजूरी ३ बाफळी ४ डिकेमाली ६

पिंडसा, ऊद.

पिंडाभा, नावदसाकर.

पिंडाभ्र, गार.

पिंडामृता, कंदगुळवेल.

पिंडायस, पोलाद.

पिंडार, पेंडूं.

पिंडाल, लु, कंदगुळवेल.

पिंडालुक, श्वेतराताळुं.

पिंडाव्हा, डिकेमाली.

पिडिका, पुटकळी.

पिंडिका, पोटऱ्यांचे गोळे १ दुध्या भोपळा २ खजूरी ३ ताडवृक्ष ४ महादेवाची पिंडी ५ चाकाचा मध्यभाग ६

पिंडिन, शिलारस १ कांसे २

पिंडिनकल्क, शिलारस.

पिंडितैल, शिलारस.

पिंडिरिका, तांदुळजा १ मंजिष्ट २

पिंडिल, जोंधळा.

पिंडिला, कांकडीचा भेद.

पिंडीतक, गेळ १ मरवा २ तगरभेद ३

पिंडीतकफल, गेळफळ १ मरवा २

पिंडीतगर, तगरभेद.

पिंडीपुष्प, अशोक.

पिंडीर, समुद्रफेण १ डाळिंब २ तांदुळजा ३ शुष्क ४

पिंडोद्भवा, मद्य १ सुरा २

पिंडोलि, उष्टें.

पिण्या, मालकांगोणी.

पिण्याक, पेंड १ शिलारस २ हिंग ३ ऊद ४ तिलकल्क ५ केशर ६

पिण्याका, थोर मालकांगोणी.

पितरप्रिय, वडा.

पितामह, लघुमुंजतृण १ बापाचाबाप २

पितृ, बाप.

पितृकानन, स्मशान.

पितृगृह, स्मशान.

पितृतर्पण, तीळ.

पितृतिथि, अमावास्या.

पितृदैवत, मघानक्षत्र.
पितृपति, यम.
पितृप्रसू, सायंकाळ १ पितामही २
पितृप्रिय, माका १ अगस्ता २ कालें ३ वडा ४
पितृभोजन, उडीद.
पित्त, पित्त.
पित्तकृत, काजू.
पित्तग्रह, बालरोग.
पित्तघ्न, तूप.
पित्तघ्नी, श्वेतगोकर्णी.
पित्तद्राविन, साकर निंबू.
पित्तनाडी, दंतमूलरोग.
पित्तप्रवर्तन, ऊर्ध्वाधरमार्गानें पित्त बाहेर निघणें.
पित्तप्रकृतिलक्षण, अकालींकेश पांढरे होतात १ गोरवर्ण २ स्वेदी ३ रागीट ४ विचक्षण ५ स्वप्नांत तेजःपुंज पदार्थ पहा तो ६
पित्तभेषज, मसुरा.
पित्तरक्त, रक्तपित्तरोग.
पित्तरोग, पित्तप्रकोप.
पित्तरोहिणी, गलरोग.
पित्तल, पितळ १ भूर्जपत्र २
पित्तला, शालिपर्णी.
पित्तवल्लभा, काळेंअतिविष.
पित्तविदग्धदृष्टि, दृष्टिरोग.
पित्तशोणित, रक्तपित्तरोग.
पित्तहन, पित्तपापडा.
पित्तहर, पित्तनाशकपदार्थ १ उशीर २
पित्तारि, पित्तपापडा १ लाख २ पीतरक्तचंदन ३
पित्तास्त्र, रक्तपित्तरोग.
पित्तोत्क्लिष्ट, पांपण्याचारोग.
पित्रर्ह, उडीद.
पित्र्य, उडीद १ मध २
पित्र्या, पौर्णिमा १ मघानक्षत्र २
पित्सन, पक्षी.
पित्सल, मार्ग.
पिधा, न, आच्छादन.
पिनस, नासारोग १ पडशें २ खोकला ३
पिनाक, पीताभ्रक १ शिवधनुष्य व त्रिशूळ
पिन्यास, हिंग
पिपासा, पाणीपिण्याची इच्छा.
पिपासु, तान्हेला.
पिपिली, मुंग्या.
पिपीलक, मुंगळा.
पिपीलिका, | मुंग्या
पिपीली |
पिप्पटा शर्करा.
पिप्परी, पिंपरी १ लघुपिंपरी २
पिप्पल, पिंपळ १ पक्षी २ पाणी ३
पिप्पलक, स्तनाचें अग्र.
पिप्पलपर्णी, लघुमेडशिंगी.
पिप्पलि, पिंपळी.
पिप्पली, पिंपळी १ कानाचे पाळीचा रोग २
पिप्पलीका, लघुपिंपळ.
पिप्पलीमूल, पिंपळमूळ.
पिप्पिका, दांताचामळ.
पिप्लु, लासें १ तीळ इत्यादि चिन्ह.
पियाल, चारोळी.
पिलुक, पीलुवृक्ष.
पिलुनी, मोरवेल.
पिलुका, गजकर्णी.
पिव, पिणारा.
पिशंग, पिंगटवर्ण.
पिशंगता, पिंगटपणा.
पिशाच, भूतविशेष.
पिशाचद्रु, धावडा.
पिशाचवृक्ष, धावडा.
पिशाचिका, रानउडीद १ सुगंध जटामांसी २
पिशाची, सुगंधमांसी.
पिशित, मांसधातु.
पिशितरोहिणी, रोहिणी.

पिशिता, जटामांसी.
पिशिताशन मांसभक्षक १ राक्षस २
पिशितोदक, केशर.
पिशिनी, जटामांसी.
पिशी, जटामांसी.
पिशीतक, वारीकिगहूं.
पिशु, स्पृका.
पिशुन, कावळा १ कापूस २ नारद ३ वानराचें तोंड ४ केशर ५ तगर ६ दुर्जन ८
पिशुना, स्पृका १ गठोन्याचें झाड २
पिष्ट, शिसें १ पीठ २ चूर ३ अस्थिभंग ४ नांदुरखी ५
पिष्टक, डोळ्यांचे श्वेत बुबुळावरचा रोग १ वडा २ तिलकूट ३ पेंड ४
पिष्टप, जगत.
पिष्टपाचक, कढई.
पिष्टपूर, तुपांत तळलेलें पिठाचें पक्वान्न.
पिष्टमेह, प्रमेहरोग.
पिष्टयोनि, खापरपोळी.
पिष्टविकृत, पिष्टान्न १ वडेभाकरी इत्यादि २
पिष्टसौरभ, चंदन.
पिष्टात, बुका.
पिष्टिका, श्वेत पिठोंडी.
पिष्टोंडी, श्वेत पिठोंडी.
पिस्त, पिस्ते.
पिहित, आच्छादित.
पीच, मुखा खालचा प्रदेश.
पीठ, चित्रक १ चितळ २ देवनळ ३ यावनाला दिकाचें चूर्ण ४ आसन ५
पीठसर्पिन, पांगळा.
पीडन, पीडाकरणें.
पीडा, रोग १ दया २ दुःख ३ सरल देवदार ४
पीडिका, कपाळरोग.
पीत, शालिविशेष १ पुष्पराग २ पुष्कराज ३ कमळ केसर ४ अंकोलमूल ५ पिंवळा कोरांटा ६ सागाचा भेद साहोडा ७ हरताळ ८ पद्मकाष्ठ ९ पीतचंदन १० नांदरुखी ११ पीतवर्ण वाळा १२ पिंवळा सोमल १३ केशर १४ कुसुंभ १५ पिंवळा १६
पीतक, काळागरु १ पद्मकाष्ठ २ सोनपीतळ ३ सुवर्णमाक्षी ४ केशर ५ सोनें ६ नांदरुखी ७ हळदिवावृक्ष ८ पीतचंदन ९ पीतलोध्र १० हरताळ ११ देववाभूळ १२ गाजर १३ बाभूळ १४ वारीकगहूं १५ पीतजिरें १६ मधु १७ किराईत भेद १८ तगवृक्ष १९
पीतकंद, गाजर.
पीतकद्रु, म, हळदिवा वृक्ष.
पीतकरवीर, पिंवळाकणेर.
पीतका, गोंडदोडकी.
पीतकावेर, केशर १ सोनपितळ २
पीतकायना, पित्तरोग.
पीतकाष्ठ, पीत चंदन १ हळदिवा वृक्ष २
पीतकीलिका, } सोनामुखी.
पीतकीला, }
पीतकुरबक, पीतकोरांटा.
पीतकुसुम, पिंवळा कोरांटा.
पीतगंध, पीतचंदन.
पीतगंधक, गंधक.
पीतघोषा, पिंवळी घोसाळी.
पीतचंदन, दारुहळद १ मलयागर पीतचंदन २ हळद ३ केशर ४
पीतचंपक, सोनचांपा १ नागचांपा २ दीप ३
पीतजाति, पिंवळी जाई.
पीततंदुल, राळे.
पीततंदुला, मोतीरिंगणी.
पीततंदुलिका, राळे.
पीततुंड, सुगरणपक्षी.
पीततैला, थोर मालकांगोणी.
पीतदंतता, पित्तरोग.
पीतदारु, दारुहळद १ हळद २ देवदारु ३ किराईत ४ पूतिकरंज ५ ह-

ळदिवावृक्ष ६ सरळदेवदार ७

पीतदुग्धा, पिसोळा १ सातला.

पीतद्रु, दारुहळद १ सरल देवदार २ हळदिवा वृक्ष ३

पीतद्रुम, सरल देवदार १ दारुहळद २ हळदिवावृक्ष.

पीतन, क, केशर १ हरताळ २ आंबाडा ३ आम्रातक ४ देवदार ५ भेंडीचे झाड ६

पीतनखता, पित्तरोग.

पीतनाश, क्षुद्रफणस.

पीतपर्णी, शालिपर्णी.

पीतपराग, कमळकेसर.

पीतपर्णी, औषधिविशेष.

पीतपाटी, चित्रक.

पीतपादप, पीतलोध्र.

पीतपादा, साळुंखी.

पीतपिष्ट, सिसें.

पीतपुष्प, थोर कोहोळी १ सोनचांपा २ तरवड ३

पीतपुष्पक, बाभूळ.

पीतपुष्पका, लघुवाळुककाकडी १

पीतपुष्पा, पिवळाकोरांटा १ महाबला २ गोडशेंदा ३ तांशीकाकडी ४ लघुकारली ५ लघुइंद्रावण ६ झिंझिरडा ७ शिरोळी ८ तुरी ९ पिवळाकणेर १० गणेरी ११ पिवळी जाई १२ सोनामुखी १३ कटोली १४

पीतपुष्पिका, अतिबला १ महाबला २ गोरदोडकी ३

पीतपुष्पी, कटोली १ महाबला २ अतिबला २ पिंवळी जुई ३ थोरताग ४

पीतप्रसव, पिवळा कणेर.

पीतफल, कर्मर १ साहोडा २ हेदवी ३ धावडा ४

पीतफेन, रिठा.

पीतबालि, गंधक.

पीतबालुका, हळद १ पिंवळीमाती २

पीतबीजा, मेथी.

पीतभद्रक, देवबाभूळ १ कंकी २

पीतमंडलदर्शन, पित्तरोग.

पीतमंडूक, पिंवळाबेडूक.

पीतमणि, पुष्कराज.

पीतमस्तक, [illegible]ससाणा.

पीतमाक्षिक, सुवर्ण माक्षिक.

पीतमुंड, हरिणविशेष.

पीतमुद्ग, पिवळेमूग.

पीतमूत्रत्व, पित्तरोग.

पीतमूल, क, गाजर.

पीतयूथिका, पिवळी-जुई.

पीतयूथी, पिवळी जुई.

पीतरक्त,क, पद्मकाष्ठ १ गोमेद २

पीतरत्न,क, पुष्कराज.

पीतरंभा, सोनकेळ.

पीतराग, मेण १ पुष्पपराग २ पिवळारंग ३

पीतरोहिणी, लघुशिवणी.

पीतल, पिवळावर्ण १ पितळ २

पीतलक, सोनापितळ.

पीतलोह, सोनापितळ.

पीतवर्ण, क, पीतचंदन १ हळदिवावृक्ष २ कात्रागर ३ कुंकुम ४ कांचन ५ पीता ६ कदंब ७ पीतचंदन ८ ताल ९ मनशीळ १० गोडशेंदा ११ पिवळा बेडूक १२

पीतवल्ली, आकाशवेल.

पीतवालुका, हळद.

पीतविटकना, पित्तरोग.

पीतवृक्ष, पीतलोध्रवृक्ष १ सरळदेवदार २ सूरुचें झाड.

पीतशाल, क, बिबळा.

पीतशालि, बारीकभात.

पीतसार, बिबळा १ आंकोली २ पीतचंदन ३ शिळारस ४

पीतसारक, कडुनिंब १ असाणा २

पीतसारि, सुर्माधातु.

पीतस्कंध, डुकर.

पीतस्फटिक, पुष्कराज.

पीतस्फोट, टा, पिंवळे फोडांची खरूज १ कासेफोड २

पीता, हळद १ दारुहळद २ सोनकेळ ३ थोर मालकांगोणी ४ गन्हला ५ रानमहाळुंग ६ गोरोचन ७ [illegible] ८ पिवळा सिसव ९ देवदार ११ सरळदेवदार १२ हरताळ १३ आसंध १४ पिंवळीजुई १५ सालवण १६ आकाशवेल १७

पीतांग, पीतलोध्रवृक्ष १ पिवळा बेडूक २ वाळा ३ नारिंग ४

पीतांगा, गी, हळद.

पीतांबर, कौशेयवस्त्र १ विष्णु २

पीताब्धि, अगस्तिऋषि.

पीताभ, पीतचंदन.

पीताम्लान, पिवळा कोरांटा.

पीतावलोकन, पित्तरोग.

पीताव्ह, राळे.

पीताश्मन्, पुष्कराज.

पीति, घोडा १ मद्यशाला २ पिणें ३

पीतिका, पीतजुई १ दारुहळद २ थोरकोहोळा ३ हळद ४ मोठी घोंसाळी ५

पीतिन्, घोडा.

पीतु, सूर्य १ अग्नि २ गजेंद्र ३

पीत्वा, अ० पीऊन या अर्थी.

पीथ, काळ १ सूर्य २ अग्नि ३ पाणी ४

पीथिन्, घोडा.

पीन, पुष्ट.

पीनत्वद, वीर्य वृद्धिकर पदार्थ.

पीनस, पिनास रोग १ पडसें २ खोकला ३

पीनस, कांकडी.

पीनस्कंध, म्हैसा १ रानडुकर २

पीनोध्नी, मोठ्या ओंटीची गाय.

पीयु, कावळा १ घुबड २ सूर्य ३ काळ ४ सोनें ५

पीयूष, नवदुग्ध ह्म०चीक १ दूध २ अमृत ३

पीयूषमहस्, चंद्र.

पीयूषरुचि, चंद्र.

पीलक, मुंगळा.

पीला, मुंगया.

पीलु, अक्रोड १ पीलुडां गु० सर नामक तृण पुष्प २ किंकणेलाचा वृक्ष ३ कंचुकशाक ४ तळहात ५ परमाणु ६ अस्थिखंड विशेष ७ लघु पीलु वृक्ष ८ कोंबी ९ हत्ती १० बाण ११ पुष्प १२

पीलुनी, कोंबी १ कंचुकशाक २ मोरवेल ३

पीलुपर्णिका, मोरवेल १ गोमेटी २ गोड तोंडली ३

पीलुपर्णी, गोड तोंडली १ क्षीर मोरवेल २ गोकर्णी ३ मोरवेल ४

पीलुपत्रा, क्षीर मोरवेलीचा भेद.

पीलुषणा, पीलुफल.

पीव, पुष्ट.

पीवन्, वायु १ पुष्ट २

पीवर, पुष्ट.

पीवरा, री, गाई १ तरुण स्त्री २ शालिपर्णी ३ आसंध ४ महाशतावरी ५ लघु शतावरी ६

पीवा, उदक.

पुक्कस, चांडाळ १ नीच २

पुक्कशी, नीळी १ पुष्पाची कळी २

पुंख, बाणाचा पिसें लावलेला प्रदेश.

पुंखिका, शरपुंखा.

पुंगव, ऋषभक १ वसुबैल २ पोळ ३ जीव ४ श्रेष्ठ ५

पुच्छ, शेपूट १ मागचा भाग २

पुच्छा, रानउडीद.

पुच्छाधोभागलोहित, पेंचापक्षी.

पुच्छिका, रानउडीद.

पुच्छिन, कोंबडा.

पुच्छी, रुई.

पुंज, रास.

पुट, क्षुद्रमोथा १ औषधास पुट देतात तें २ जायफळ ३ केवटीमोथा ४ व्याघ्रनख ५ पांपणी ६ घोड्याचा खुर

पटक, कमळ.

पुटकंद, कोलकंद.
पुटकिनी, कमलिनी.
पुटपाक, औषधें पर्णादिकानीं गुंडाळून अ-ग्नींत पक्ककरितात तो.
पुटभेद, जळाचा भोंवरा.
पुटस्राव, नासारोग.
पुटा, एलदोडे.
पुटालु, कोलकंद.
पुटिका, नदींतील शिंप १ एलची २
पुटित, चुरलेला.
पुटिनी, फेणी.
पुटोटज, श्वेतच्छत्र.
पुटोदक, नारळ.
पुंड, क, तिलक.
पुंडराव्हय, पुंडरीकवृक्ष.
पुंडरिन्, पुंडरीकवृक्ष.
पुंडरीक, ऊंस १ रेशमाचा किडा २ दिग्गज ३ अग्नि ४ श्वेतकमळ ५ दवणा ६ वाघ ७ श्वेतकुष्ठरोग ८ कमळ ९ पुंडरीक वृक्ष १० साळीभात ११ आंबा १२
पुंडरीकाक्ष, जलपक्षि विशेष १ विष्णु २
पुंडरीयक, पुंडरीक वृक्ष.
पुंडर्य, पुंडरीक वृक्ष.
पुंड्र, जंत १ श्वेतकमळ २ उंसाची एक जाती ३ चंदनातिलक ४ दैत्य वि० ५ देश वि० ६ लघु पिंपरी ७ साळीभात ८ पुंडरीक वृक्ष ९ चिमणापर्णी १० मधुमाधवी ११ कुसरीलता १२
पुंड्रक, तिलकपुष्प १ अतिमुक्त २ मिश्रवर्ण ३ ऊंस ४ चिमणापर्णी ५
पुंड्रका, रायनेवाळी १ श्वेतजाई २
पुंड्रकेलि, हत्ती.
पुंड्रशर्करा, पांचाप्रकारचे उसाची साकर.
पुंड्राव्ह, पुंडरीक वृक्ष.
पुण्य, भक्तिमार्ग १ पवित्रपणा २ सुंदरसुकृत ३
पुण्यक, सत्कर्म.
पुण्यगंध, धा, मोठा नागचांपा १ पिवळी जुई २
पुण्यजन, राक्षस.
पुण्यजनेश्वर, कुबेर.
पुण्यतृण, श्वेत दर्भ.
पुण्यदर्शन, चाषपक्षी.
पुण्यफल, बाग.
पुण्यभाग्या, स्त्री.
पुण्यसागर, पुष्करमूळ.
पुण्या, भागीरथी १ आसंध २ तुळस ३
पुत्तिका, मधुमक्षिका.
पुत्र, दवणा १ मुलगा २
पुत्रक, शरभ १ पक्षी २ नाकतोडा ३ वृक्षविशेष ४
पुत्रकंदा, लक्ष्मणाकंद.
पुत्रघ्नी, योनिरोग.
पुत्रजननी, पुत्रदात्री.
पुत्रजीव, पुत्रजीव वृक्ष.
पुत्रंजीवक, पुत्रजीव वृक्ष.
पुत्रदा, श्वेतरिंगणी १ लक्ष्मणाकंद २ पुत्रदा ३ डारली ४ वांझकर्टोली ५ पुत्रदात्री ६ लघुहरणदोडी ७
पुत्रदात्री, पुत्रदायी माळवेप्रसिद्ध १ वांझकर्टोली २
पुत्रदायी, वांझकर्टोली.
पुत्रप्रदा, वांझकर्टोली १ मोतरिंगणी
पुत्रभद्रा, थोर हरणवेल.
पुत्रश्रेणिका, भुयआंवळी.
पुत्रश्रेणी, मेढशिंगी १ लघुउंदीरकानी २
पुत्रिका, बाहुली १ कन्या २
पुत्रिणी, प्रमेहपीटिकारोग १ बादांगूळ २
पुद्गल, शरीर १ जीव २ सुंदर ३
पुध्वज, उंदीर.
पुनः पुनः, अ० वारंवार ह्याअर्थी.
पुनः पुना, नदी विशेष.
पुनर्, अ० मातक्यान १ निश्चय २ विशेष ह्याअर्थी ३

पुनरुक्तजन्मन, ब्राह्मण.
पुनर्गडु, उफराटें गळं.
पुनर्नव, नवें.
पुनर्नवा, साटोडी गु०घेंटुळी दे०खापऱ्या कों० श्वेत रक्त नील पुनर्नवा.
पुनर्भव, नवें.
पुनर्भविन्, चेतनायुक्त.
पुनर्भू, श्वेतपुनर्नवा १ घोळ २
पुनर्वसु, नक्षत्र १ विष्णु २ शिव ३ जगत् ४
पुन्नाग, श्वेतकमळ १ जायफळ २ पांढरा हत्ती ३ कडवे उंडीचा वृक्ष ४ सुरपुन्नाग म० सुरंगी गोडीउंडी ५ सार्ष्टीप्रांतांत प्रसिद्ध आहे को०
पुन्नागपुष्प, उंडीचे फूल.
पुन्नाट, ड, टाकळा.
पुन्नामन्, पुन्नाग.
पुन्नारि, गंधीहिंवर.
पुप्पुट, दंतमूलरोग १ तालुरोग २
पुप्फुल, उदरवातरोग.
पुप्फुस, पुप्फुसरोग.
पुमान्, पुरुष १ जीव २ पुन्नाग ३
पुर, गुगुळ १ दाहागर २ शरीर ३ साळईडीक ४ पिंवळा कोन्हांटा ५ घर ६ चर्म ७ नागरमोथा ८ नगर ९
पुरंजन, आयुष्य.
पुरंजर, खांक.
पुरट, सोनें.
पुरण, समुद्र.
पुरंदर, इंद्र १ मिरीं २
पुरंदरा, गंगानदी.
पुरंध्रि, ध्री, स्त्री.
पुरमथनवल्लभ, दाहागरु.
पुरच्छद, तृण विशेष १ स्तनाग्र २
पुरस्, अ० पूर्वी १ प्रथम २ अग्रभागीं ३ याअर्थी.
पुरा, पूर्वदिशा १ सुगंधिद्रव्य २
पुरा, अ० पूर्वी १ जवळ २ पुढें ३ गत ४ याअर्थी.
पुराण, **पुरातन**, जुनें १ कर्षप्रमाण २ इतिहास ३
पुराणघृत, एकवर्षाचें तूप.
पुरारि, शिव.
पुरि, री, नदी १ नगरी २
पुरीतत्, आंतडें.
पुरीमोह, धोत्रा.
पुरीष, ण, विष्ठा.
पुरीषम, उडीद.
पुरु, पुष्कळ १ स्वर्लोक २ नदी वि० ३ राजविशेष ४
पुरुद, सोनें.
पुरुदंशक, हंस.
पुरुदंशस, इंद्र.
पुरुष, तीळ १ विष्णु २ मित्र ३ मेरु पर्वत ४ पुन्नाग ५ क्षीरमोरवेलीचा भेद ६ पुरुष ७ मनुष्य ८ जीव ९ आयुष्य १०
पुरुषकार, प्रयत्न.
पुरुषदंतिका, मेदा.
पुरुषव्याध्र, गीधपक्षी.
पुरुह, हू, पुष्कळ.
पुरुहूत, इंद्रजव १ इंद्र २
पुरोगति, कुत्रा.
पुरोटि, नदीचा ओघ.
पुरोडाश, सोमवल्लीरस १ हवनीय द्रव्यशेष २ हविर्भेद ३ पोळी ४
पुरोद्भवा, मेदावनस्पति.
पुरोपवन, गावांतील बाग.
पुलक, रोमांच.
पुलक, कंकुष्ठ १ रोमांच २ हरताळ ३ मोहरीभेद ४
पुलकिन्, धाराकळंब.
पुलाक, तुच्छधान्य १ भाताचें शीघ तांदुळाचे धुणें २
पुलाकिन्, वृक्ष.
पुलिका, पीतवर्ण तुरटी.

पुलिन, वाळवंट १ बेट २
पुलिरिक, सर्प.
पुलोमन्, वेखंड.
पुलोमही, अफू.
पुल्ल, टवटवीत १ पुष्प २
पुलिंग, शिश्न.
पुंश्चली, व्यभिचारिणी स्त्री.
पुंश्चिन्ह, शिश्न.
पुषा, लांगलिकी वनस्पति.
पुष्कर, पुष्करमूळ १ कमल २ श्वेतपद्म ३ रोग वि० ४ आकाश ५ राजा ६ बाण ७ पाणी ८ रक्तकमळ ९ भाग १० तळें ११ सारसपक्षी १२ सर्प वि० १३ शुंडाग्र १४ तीर्थविशेष १५
पुष्करजटा, पुष्करमूळ.
पुष्करणी, अल्पजलाशय.
पुष्करपर्णिका, स्थलकमलिनी.
पुष्करपर्णी, स्थलकमलिनी १ गहुला २
पुष्करबीज, पुष्करमूळ.
पुष्करप्रिय, मेण.
पुष्करमूल, क, कोष्ठाचा भेद आहे १ कोष्ठाचेंमूळ २ पुष्करमूळ ३ पाताळ कमलिनीचा कंद ४ काश्मीरदेशीं प्रसिद्ध आहे.
पुष्करव्याघ्र, गीध.
पुष्करशायिका, जलपक्षि वि०
पुष्करशिफा, पुष्करमूळ.
पुष्करसागर, पुष्करमूळ.
पुष्करांघ्रिज, क, पुष्करमूळ.
पुष्कराग्र, पुष्करमूळ.
पुष्कराग्रा, स्थलकमलिनी.
पुष्कराह्व, सारसपक्षी १ रुखौडापक्षी २
पुष्कराह्वय, पुष्करमूळ १ सारसपक्षी २ रुखौडापक्षी ३
पुष्करिका, शुक्ररोग.
पुष्करिणी, स्थलकमलिनी १ हत्तीण २ अल्पजलाशय ३
पुष्करिन्, हत्ती.
पुष्करुह, पुष्करमूळ.
पुष्कल, चौसष्ट मुटींचें मान १ पुष्करतीर्थ २ अन्यूनम २ श्रेष्ठ ३ फार ४ समीप ५
पुष्ट, पोषण केलेला १ दग्ध २
पुष्टि, वृद्धी.
पुष्टिका, काल्हमासा.
पुष्टिकांत, गणपति.
पुष्टिद, वीर्यवृद्धिकर पदार्थ.
पुष्टिदा, आसंध.
पुष्प, क, फूल १ तिलकपुष्प २ जस्ताचें फूल ३ पुष्पांतील मधु ४ पुष्पांतील पराग ५ पुष्पांचा घोस ६ मदनपुष्प ७ सुपारी ८ स्त्रीरज ९ नेत्ररोग १० अंजन विशेष ११
पुष्पकांड, मदन.
पुष्पकासीस, निळाहिराकस.
पुष्पकासीस, नीलवर्ण हिराकस.
पुष्पकीट, भ्रमर.
पुष्पकेतु, पुष्पांजन १ मदन २
पुष्पगंध, जोंधळे १ वेत २
पुष्पगंधा, लघुश्वेतजुई.
पुष्पगंधुका, नागवला.
पुष्पघातक, वेळू.
पुष्पचाप, मदन.
पुष्पचामर, दवणा.
पुष्पज, गुलाबपाणी १ पुष्पांतील मधु २
पुष्पजा, फूलमाकर.
पुष्पजाता, नदी.
पुष्पद, वृक्ष.
पुष्पदंत, दिग्गज विशेष
पुष्पद्रव, गुलाबपाणी १ पुष्पांतील मधु २
पुष्पधन्वन्, काम.
पुष्पंधय, थोरभ्रमर.
पुष्पनिर्यास, क, गुलाबपाणी १ पुष्पांतील मधु २
पुष्पनिक्ष, भ्रमर.

पुष्पपत्रिका, शरस.
पुष्पपथ, योनी.
पुष्पपिंड, अशोक.
पुष्पपुर, पाटलिपुत्र शहर.
पुष्पफल, ला, थोर कोहोळी १ अर्जुनसादडा २ कवींठ ३
पुष्पभव, पुष्पज शब्द पाहा.
पुष्पमंजरिका, उतरणी १ निळेंकमळ २
पुष्पमंजरी, घृतकरंज.
पुष्पमास, वसंतऋतु.
पुष्पमृत्यु, लघुदेवनळ.
पुष्परज, मकरंद १ पुष्पांतील पराग २
पुष्परथ, क्रीडारथ.
पुष्परस, पुष्पांतील मधु.
पुष्परसाव्ह, मधु.
पुष्परसोद्भव, मध.
पुष्पराग, पुष्कराजमणि.
पुष्परेणु, पुष्पपराग.
पुष्परोचन, नागकेशर.
पुष्पलक, कस्तूरिमृग १ खुंटी २ नम्र ३
पुष्पलिह, भ्रमर.
पुष्पलिक्ष, भ्रमर.
पुष्पवती, रजस्वलास्त्री.
पुष्पवर्षिणी, निर्गुंडी.
पुष्पवृक्ष, काळाचिवळा.
पुष्पशून्य, उंबर.
पुष्पसमय, वसंतऋतु.
पुष्पसंहति, फुलांचे घोस.
पुष्पसार, गुलाबपाणी १ पुष्पांतील मधु २
पुष्पसिता, फुलसाकर ह्म० पांढरी साकर १ थोर इंद्रावण २
पुष्पसौरभा, कळलावी.
पुष्पस्वेद, गुलाबपाणी.
पुष्पहासा, ऋतुमती स्त्री.
पुष्पहीना, उंबर १ विटाळ बंदझालेली स्त्री २
पुष्पा, बडीशोप.
पुष्पांजन, ताम्र्यांत जस्त घालून आटवून पितळ करितात तेसमयीं रस होऊं लागला ह्मणजे आंतून फुलाप्रमाणें श्वेतपदार्थ उडतो तें १जस्ताचें भस्म करितात त्यास जस्तफूल अथवा पुष्पांजन असें ह्मणतात २
पुष्पांडक, पुष्पवत् सकुमार तंडुल १ साळी २ भात ३
पुष्पांता, धायटी.
पुष्पांबुज, गुलाबपाणी.
पुष्पांभ, फुलांचा अर्क.
पुष्पासव, मधु.
पुष्पास्त्र, काम.
पुष्पाव्हा, बडीशोप.
पुष्पिका, दांताचा मळ १ मूत्रद्वार २
पुष्पिणी, कुळई १ धायटी २ रुई ३ सोनकेवडा ४
पुष्पिता, विटाळशी स्त्री.
पुष्पेंद्रा, मधुमाधवी.
पुष्पेभ, नागकेशर.
पुष्पोद्भवा, फुलांची साकर.
पुष्य, पौषमास १ नक्षत्र २ कलियुग ३
पुष्यरथ, क्रीडारथ.
पुष्यलक, कस्तूरिमृग १ खुंटी २ नम्र ३
पुंस, पुरुष.
पुंसलक्षणा, नपुंसक स्त्री.
पुंसवन, दूध १ संस्कार विशेष २
पुस्त, क, पोथी १ लिंपणें २
पुस्तकशिवी, शिका, खरसंवळी.
पुस्तकाख्या, तांबडी खरसंवळी.
पुस्तशिवी, खरसंवळी.
पुंस्त्व, वीर्य १ धातु २ पुरुषत्व ३
पुंस्त्वदा, लक्ष्मणाकंद.
पुंस्त्वनाशन, साधारण गवत.
पुंस्त्वविग्रह, सुगंध रोहिसतृण
पुस्फुस, फुफ्फुसरोग.
पूग, फणस १ समूह २ सुपारी ३ सुपारीचावृक्ष ४ तुती ५

पूगपीठ, पिकदाणी.
पूगफल, सुपारी.
पूगषंड, पिंपरी.
पूगरोट,क, खजूरीची एक जति.
पूगवृक्ष, पोफळीचें झाड.
पूगी,फल, सुपारी.
पूजन, पूजा.
पूजनी, चिमणी.
पूजा, पुजा प्रसिद्ध आहे.
पूज्य, पुजावयास योग्य १ सासरा.
पूज्यमान, श्वेतजिरे.
पूत, वेहेकळ १ शंख २ तीळ ३ पिंपरी ४ पवित्र ५ दुर्गंधयुक्त.
पूतक्रतु, इंद्र.
पूतगंध, वैजयंती तुळस.
पूततृण, श्वेतदर्भ.
पूतदर्भ, श्वेतदर्भ.
पूतद्रु, पळस.
पूतधान्य, तीळ.
पूतना, हर्तकी १ सुगंध २ जटामांसी ३ बालरोग ४
पूतनाकेशी, सुगंध जटामांसी.
पूतपत्री, तुळस.
पूतफल, फणस.
पूता, तुळस १ नीलदूर्वा २
पूति, जवादी कस्तूरी १ लहानमधुमक्षिका २ शुद्धता ३ दुर्गंधि ४
पूतिक, घाणेराकरंज १ विष्टा २ करंज ३ जवादीमांजर ४
पूतिकजा, जवादीकस्तूरी.
पूतिकंटक, हिंगणबेट.
पूतिकरज, घाणेराकरंज.
पूतिकरंज, घाणेराकरंज.
पूतिकर्णक, कर्णरोग १ घाणेराकरंज.
पूतिकर्णी, बांवचा.
पूतिका, जवादीकस्तूरी.
पूतिकामक्षिका, लहानमधुमक्षिका.
पूतिकामुख, शिंप.
पूतिकाव्ह, घाणेराकरंज.
पूतिकाष्ट, देवदार १ सरलदेवदार.
पूतिकेसर, गंधमार्जार.
पूतिगंध, हिंगणबेट १ गंधक २ कथील ३ सुगंधरोहिसतृण ४ दुर्गंध ५
पूतिगंधा, बांवचा.
पूतिगंधित्व, एक विकाररोग.
पूतिघस, सुगंधिमार्जार
पूतितैला, मालकांगोणी १ पिंगवी को०
पूतिद, वृक्षमार्जार.
पूतिनस्य, शेंबुड.
पूतिनास, नासारोग.
पूतिपत्र, पीतलोध्रवृक्ष.
पूतिपर्ण, करंज १ थोकरंज २ हिंगणबेट ३ घाणेराकरंज ४
पूतिपुष्पिका, महाळुंग.
पूतिफला, ली, बांवचा.
पूतिबर्बरी, रानतुळस.
पूतिभृंग, लहानभ्रमर.
पूतिमज्जा, हिंगणबेट.
पूतिमयूरका, रिका, तिळवण १ रानतुळस २
पूतिमारुत, बेल १ दुर्गंधवायू २
पूतिमांस, दुर्गंधिमांस.
पूतिमूषिका, चिचुंदरी.
पूतिमेद, गंधीहिवर.
पूतियुग्दल, लघुरोहिसतुण.
पूतिरक्त, नासारोग.
पूतिवात, पूतिमारुतशब्दपाहा.
पूतिवाह, बेल.
पूतिशारिजा, जवादीमांजर.
पूतीक, पूतिकशब्दपाहा.
पूतीकरज, घाणेराकरंज.
पूतीका, जवादीवासरी.
पूत्कारी, सरस्वती १ नागलोक २
पूत्यंड, कस्तूरीमृग १ ढेकूण २
पूप, अनारसे १ पिठाचेपदार्थ २

पूपला, गुर्वळी १ वडा २ घारगा ३
पूपालिका, पोळी.
पूपाली, लिका, पोळी.
पूय, न, पू.
पूयरक्त, रक्तपू.
पूयस्राव, नेत्रसंधीचे रोग.
पूयाभ, शुक्ररोग १ आर्तवदोष २
पूयालस, नेत्रसंधीचे रोग.
पूयास, पू.
पूर, जलपूर १ तळें २ खापरपोळी ३ पूर्ण ४ व्रणशुद्धि ५
पूरक महाळुंग.
पूरकाव्ह, महाळुंग.
पूरण, सागर १ औषधी तेल २ धरण ३ नागरमोथा ४ पर्जन्य ५ भरलेला ६
पूरणी, रिणी, सांवरी.
पूराम्ल, आमसोल.
पूरिका, पुरणपोळी.
पूरित, आंनर्डी १ पूर्ण २
पूरी, गव्हांची पुरी.
पूरुष, मनुष्य, पुरुषव्यक्ति.
पूर्ण, भरलेला १ पराक्रमी २
पूर्णक, कोंबडा.
पूर्णकुंभ, भरलेला कलश.
पूर्णकोष्ट, नागरमोथ.
पूर्णगर्भा, पुरणपोळी.
पूर्णचंद्र, साळी.
पूर्णपात्र, उत्साह दिवशीं वस्त्रा लंकारानें पात्र भरून जें लुटवितात तें.
पूर्णबीज, महाळुंग.
पूर्णमा, पूर्णिमा तिथि.
पूर्णमासी, पूर्णिमा.
पूर्णा, पूर्णिमा.
पूर्णानक, चंद्रकिरण १ पूर्णपात्र शब्द पाहा २
पूर्णिमा, पूर्णिमा तिथि.
पूर्त, पोषण १ तळावादि धर्मकृत्य २

पूर्य, तुतीचें झाड.
पूर्व, तुतीचें झाड १ पहिला २ समोरच्या ३ ब्रह्मा ४ परंपरागत कथा ५ समग्र ६
पूर्वगंगा, नर्मदा नदी.
पूर्वंगम, माकड,
पूर्वगा, गोदावरी नदी.
पूर्वज, ज्येष्ठबंधु १ पित्रादि पूर्वज २
पूर्वनन, फारजुना.
पूर्वदिक, पूर्वदिशा.
पूर्वपक्ष, शुक्लपक्ष.
पूर्वफल्गुनी, पूर्वानक्षत्र.
पूर्वभाद्रपदा, पूर्वा भाद्रपदा नक्षत्र.
पूर्वसंध्या, प्रातः काळ.
पूर्वा, पूर्वदिशा.
पूर्वाषाढा, नक्षत्र विशेष.
पूर्वेण, अ० पूर्वस त्याअर्थी.
पूष,, पौसमास.
पूषन . सूर्य.
पृक्का, वनस्पति विशेष.
पृच्छा, पृच्छा करणें.
पृतना, सेना.
पृथक्, अ० निराळें त्याअर्थी.
पृथकछद, अक्रोड.
पृथकत्वचा, मोरवेल.
पृथकपत्र, सातवीण,
पृथकपर्ण, अक्रोड १ सातवीण २
पृथकपर्णी, पिठवण १ मोरवेल २ थोर उंदीर कानी ३
पृथकबीज, बिबवा.
पृथव, मसुरा.
पृथवी, पृथ्वी.
पृथा, कुंती पांडवांची.
पृथाज, अर्जुन सादडा.
पृथिका, गोम.
पृथिवि, स्त्री, भूमि.
पृथिवीकंद, भुईकोहळ.
पृथिवीपति, ऋषभ औषधि १ राजा २

पृथिवीभव, सोरा.
पृथु, पोहे १ बाफळी २ कलौंजी जिरें ३ मोठे बुंधे झा० बुडें ४ भूमि ५ अफू ६ विस्तीर्ण ७
पृथुक, बाळक १ पोहे २
पृथुकंदक, गुंठतृण.
पृथुका, बाफळी १ भ्रष्टतंदुला २ पोहे ३
पृथुकृष्ण, कलौंजी जिरें.
पृथुकोल, रायबोर.
पृथुगंधा कापुरकाचरी.
पृथुच्छद, अक्रोड १ थोर हरित दर्भ २
पृथुपत्रक, रक्तलसूण.
पृथुपलाशिका, कापुरकाचरी.
पृथुबीज, वेहेकळ १ मसुरा २
पृथुरोमन्, मत्स्य विशेष.
पृथुल, थोर दर्भ १ गुंद्रागवत २ विस्तीर्ण ३
पृथुला, बाफळी १ लघुगोंडाळ २
पृथुशिंब, बी, पीतलोध्र १ खडगशिंबी २
पृथुशृंगक, दुमाएडका.
पृथुस्कंध, रानडुकर.
पृथुदर, मेंढा १ दोंदील २
पृथ्विका, कलौंजी जिरें.
पृथ्वी, कलौंजी जिरें १ भूमि २ श्वेतपुनर्नवा ३ थोर श्वेतमंदार ४ रुई ५ एलदोडे ६ हिंगुवृक्ष ७
पृथ्वीका, श्वेतपुनर्नवा १ काळें जिरें २ एलदोडे ३ बाफळी ४ सूर्यफूल वल्ली ५
पृथ्वीज, साभरमीठ.
पृदाकु, सर्प १ विंचू २ वाघ ३ हत्ती ४ वृक्ष ५
पृश्नि, किरण १ अल्पदेही २
पृश्निका, जलवनस्पति विशेष.
पृश्निपर्णिका, पृश्निपर्णी, } पिठवण.
पृश्निशृंग, गणपति १ कृष्ण २
पृश्नी, श्निका शब्द पाहा.
पृषत, रोहें १ हरण २ जलबिंदु ३
पृषतांपति, पृषताश्व, } वायु.
पृषंत, उदकबिंदु.
पृषदश्व, वायु.
पृषदाज्य, दधि मिश्रीत तूप.
पृषद्वल, वायूचा घोडा.
पृषातक, पृषदाज्याचें जें हवन तें.
पृषोद्यान, लाहान बाग.
पृष्टि, किरण १ स्पर्श २
पृष्ठ, पाठ.
पृष्ठग्रंथि, उफराटें गळुं १ पुळी २
पृष्ठचक्षुस, खेकडा.
पृष्ठतोबिंदुचित्रक, चितळ.
पृष्ठदृष्टि, आसवल.
पृष्ठयान, अश्वादिकांवर बसणें.
पृष्ठरूक्ष, मिरीं.
पृष्ठवंश, पाठीचा कणा.
पृष्ठशृंग, रानबोकड.
पृष्ठशृंगिन्, टोणगा १ मेंढा २ नपुंसक ३
पृष्ठक्षिति, नांदरुखी.
पृष्ठास्थि, पाठीचें हाड.
पृष्निपर्णी, पिठवण.
पृष्ठ्य, घोडा १ पाठीचीं हाडें २
पृष्णि, पायाची टाच १ किरण २ अल्पतनु ३
पेच, पेंचापक्षी १ घुबड २
पेचक, घुबड १ पेंचापक्षी २ उवा ३ मेघ ४ हत्तीच्या शेपेचें मूळ ५ शय्या ६
पेचकिन्, हत्ती.
पेचिल, हत्ती.
पेचु, ली, भक्षणीयकंद.
पेटक, टिका, पेटी.
पेडा, रान आलें १ पेटी २
पेत्व, तूप १ अमृत १
पेय, पियावयास योग्य तें दुग्धादि.
पेया, बडीशोप१ भाताचा गाळलेला कुवळ २ जाडी कणेरी ३ चतुर्दश गुणित पाणी घालून कणेरी करावी ती ४ कषाय ५

पेयूष, पीयूष शब्द पाहा १ ताजें तूप २ अमृत ३

पेरस, पेरोजमणि.

पेरु, समुद्र १ सूर्य २ अग्नि ३

पेरोज, पेरोजमणि.

पेल, वृषण १ सूक्ष्मांश २ गमन ३

पेलव, विरळ.

पेलिन, घोडा.

पेलिनी, कोंबी.

पेलु, कोंबी.

पेलुवास, काळा घुइसरडा.

पेशकृत्, कुंमारीण कीट वि०

पेशल, चतुर १ सुंदर २ मृदु ३

पेशि, अंडें १ हरभरे इत्यादिकांची डाळ २ वज्र ३

पेशी, कोंवळें बेलफळ १ जटामांसी २ मांसाचा तुकडा २

पेश्यंड, मांसगोल.

पेषण, तिधारी निवडुंग १ दळणें २

पेस्वर, कांतिमान १ नाशक २

पेहिता, चांदवेल.

पैजष, कान.

पैत्त, पित्तसंबंधि रोग.

पैत्तिक, पित्तसंबंधी रोग.

पैष्टी, मद्य १ धान्यापासून होते ती २

पोट, लघुदेवनळ.

पोटगल, लघुदेवनळ १ बोरु २ मत्स्यविशेष ३

पोटा, चुका १ पुरुषलक्षण स्त्री.

पोटाहिका, गुंज.

पोटिक, गळूं.

पोटी, मोठी सुसर.

पोत, क, बालक १ झिंगरूं २ नौका ३ वस्त्र ४

पोतकी, काळी चिमणी १ थोर मयाळ २

पोतास, भीमसेनी कापूर.

पोतिका, बडीशोप १ माळावरची मयाळ २

पोत्र, डुकराचें मुखाग्र १ लांगलाग्र २ वस्त्र ३ वज्र ४

पोत्रायुध, रानडुकर.

पोत्रिदंष्ट्राज, डुकराच्या दाढेंतून उत्पन्न झालेलें रत्न.

पोत्रिन्, डुकर.

पोथकी, पापण्याचा रोग.

पोलिका, पोळी.

पोष, ण, पालन.

पोषयित्नु, कोकीळ.

पौगंड, पांचवर्षांची वयोवस्था.

पौंडरीय पुंडरीकवृक्ष.

पौंडरीयक, पुंडरीकवृक्ष.

पौंडर्य, पुंडरीकवृक्ष १ स्थलकमळ २

पौंड्र, क, मिश्रवर्णऊंस १ लावापक्षी २ टशवि० ३

पौंड्रिक, मिश्रवर्णऊंस.

पौतव, मान.

पौतिनासिक्य शेंबुड.

पौत्तिक, पिंगटवर्ण मोठ्या माशा असतात्यांजपासून घृतवर्ण मध उत्पन्न होतो तो १ कृष्णवर्ण बारीक माशा झाडांढोलींत असतात त्यांजपासून घृतवर्ण मध होतो तो २

पौत्र, नातु.

पौत्रिकेय, मुलीचा मुलगा.

पौर, लघुरोहिसगवत १ वाघनख २ रत्यबोळ ३

पौरक, घराजवळचा बाग.

पौरस, नखला १ वाघनख २

पौरस्त्य, पुरातन १ कुबेर २

पौरुष, धात १ वीर्य २ ऊर्ध्वहस्त करुन उभें राहावें त्या मानाला ही पौरुष असें ह्मणतात ३ पुरुषकर्म ४

पौर्णमासी, पूर्णिमा.

पौर्णिमा, पूर्णिमा.

पौलि, पोळी.

पौष, **पौषिक**, **पौषमास**.
पौष्क, र, पुष्करमूळ १ स्थलकमळ २
पौष्टिक, पुष्टिकारक औषध.
पौष्ण, रेवती नक्षत्र.
पौष्प, पुष्पांतील पराग.
पौष्पक, अस्ताचे फूल.
पौष्पिक, पुष्पांजन.
पौष्पी, वनस्पति विशेष.
पंक, चिखल १ पातक २
पंककीट, गांवडुकर.
पंकगडक, निवटामासा.
पंकग्राह, सुसर.
पंकज, कमळ १ निळेकमळ २
पंकजात, माका.
पंकजिनी, कमलिनी १ सरोवर २
पंकधूम, नरक वि०
पंकमंडूक, जळशुक्ति.
पंकरुह्, ह, कमळ १ निळेकमळ २
पंकवास, खेंकडें.
पंकशूरण,
पंकषूरण, कमळाचा कांदा.
पंकसूरण,
पंकार, कांटे शेवंनी १ पूल २ पायरी ३
पंकिल, चिखलमय १ नौका २
पंकीर, टिटवी.
पंकेरुह, कमळ १ निळेकमळ २ बगळा ३
पंक्ति, रेखा १ भूमि २ दशसंख्या ३
पंक्तिकंटक, श्वेतआघाडा.
पंक्तिकंद, मालाकंद.
पंक्तिचर, करढोकपक्षी १ कुररपक्षी २
पंक्तिबीज, बाभूळ १ लघुबाहवा २
पंक्तिशूल, शुलरोग.
पंगु, पंगुवायु २ शनि २ पांगळा ३
पंगुग्राह, मकरराशि.
पंगुत्वहारिणी, सिमुडी.
पंगुल, श्वेतघोडा.
पंच, कडुपडवळ.
पंचक, पांचसंख्या.
पंचकर्मन्, वमन १ विरेचन २ नस्य ३ निरूहबस्ति ४ अनुवासन बस्ति ५
पंचकृत्, पाचोंदा वृक्ष.
पंचकोल, पिंपळी १ पिंपळमूळ २ चवक ३ चित्रक ४ सुंठ ५
पंचगण, रिंगणी १ डोरली २ पृश्निपर्णी ३ गोखरूं ४ विदारीकंद ५
पंचगव्य, दूध १ तूप २ दहीं ३ गोमूत्र ४ शेण ५
पंचगुप्त, कांसव.
पंचगुप्ता, स्पृक्का.
पंचजन, पुरुष १ मनुष्य २ दैत्य वि० ३
पंचत, पांच.
पंचतत्व, पृथ्वी १ उदक २ तेज ३ वायु ४ आकाश ५
पंचता, मृत्यु,
पंचथ, कोकीळ १ समय २
पंचदश, पंधरासंख्या.
पंचदशरात्रिक, पंध्रवडा.
पंचदशी, पर्णिमा व अमावास्या.
पंचन्, पांच.
पंचनख, शरभ १ वाघ २ शार्दूल ३ घोरपड ४ कांसव ५ सरडा ६ सिंह ७
पंचनखर, घोरपड.
पंचनिंब, निंबवृक्षाची पांचअंगे ह्म० साल फूल पानें फळ मूळ
पंचपंचनख, ससा १ नक्र २ गेंडा ३ कांसव ४ साळपक्षी ५
पंचपत्र, चंडालकंद?
पंचपर्णिका,र्णी, गोरखचिंच.
पंचपल्लव, पिंपळ, १ उंबर २ पायरी ३ अंबा ४ वड ५
पंचप्राण, प्राण १ अपान २ व्यान ३ उदान ४ समान ५ हेपांच शरीरांत वायु असतात ते
पंचबली, बला १ नागबला २ महाबला ३

अतिबला ४ राजबला ५

पंचबाण, मदन.

पंचबीज, कांगोणी १ मेथी २ विखरबीज-यवानी ४ स्थूलजीरक ५ त्रपुस १ कर्कटी २ दाडिम ३ पद्मबीज ४ वानरीबीज ५ राजिका १ अजमोद २ जिरें ३ खुरासनी तीळ ४ खसखस ५

पंचभृंग, देवडंगरी १ शमी २ भांग ३ निर्गुंडी. ४ तमालपत्र ५

पंचम, पांचवा १ सुंदर २ चतुर ३

पंचमास्य, कोकीळ.

पंचमुख, पिंगलसिंह १ शिव २

पंचमुखी अडूळसा.

पंचमुष्टि. ष्टी, स्पृक्का.

पंचमूत्र, गाय १ शेळी २ म्हैस ३ मेंढी ४ गाढव ५

पंचमूल, नऊप्रकारचें.

१ लघुपंचमूल ॥ शालिपर्णी १ पृश्निपर्णी २ रिंगणी ३ डोर्ली ४ गोखरूं ५

२ वृहत्पंचमूल ॥ बेल. ऐरण. टेंटू. पाडळ. शिवण.

३ शतावर्यादि ॥ शतावरी. विदारीकंद जीवंती. विषाणी. जीवक.

४ तृणपंचमूल ॥ गंधाणगवत. हला अश्वदंष्ट्रा. शिरिषवृक्ष. कासविंदा.

५ तृणपंचमूल ॥ शर. इक्षु. दर्भ. कसई. साळी भात.

६ जीवकादिपंचमू० ॥ जीवक. ऋषभक. मेद. महामेद. जीवंती

७ पुनर्नवादिपंचमू० ॥ पुनर्नवा. वला. एरंड. रानउडीद. रानमूग.

८ गोक्षुरादिपंचमू० गोखरूं. लघुबोरीचा. वृक्ष. इंद्रवारुणी. कासविंदा. शिरसवृक्ष.

वल्लीपंचमूल ॥ गुळवेल. मेषशृंगी. उपलसरी. विदारिका. निशा.

पंचरत्न, सोनें. माणीक. हिरा. मोतीं. याकूत.

पंचरसलोह, वट्टलोह.

पंचरसा, आंवळी.

पंचरक्षक, पाचोंदावृक्ष

पंचलवण, लवण १ टंकणखार २ सैंधव ३ बिडलोण ४ संचळ ५

बांगडखार सैंधव २ लवण ३ बिडलवण ४ संचळ ५

लवण १ टंकण २ सैंधव ३ औद्भिद ४ संचळ ५

पंचलोह, सोनें १ रुपें २ तांबें ३ वंग ४ नाग ५ कांसें ६ वट्टलोह.

पंचवक्त्र, सिंह.

पंचवट, यज्ञोपवीत.

पंचवटी, बिल्व १ पिंपळ २ वड ३ अशोक ४ उंबर ५ यांपांचवृक्षांचासमूहती १ क्षेत्रवि० २

पंचवर्णक, धोत्रा.

पंचवर्धन, पाचोंदावृक्ष.

पंचवल्कल, वड १ उंबर २ पिंपळ ३ पारोसापिंपळ ४ अथवा पायरी ५ नांदुर्खी ६ वेतस ७

पंचशाख, हात,

पंचशिख, सिंह १ ऋषिवि० २

पंचसिद्धौषधी, तैलकंद १ सुधाकंद २ क्रोडकंद ३ रुदंतिका ४ सर्पाक्षी ५

पंचसुगंध, कापूर १ कंकोळ २ लवंग ३ जायफळ ४ सुपारी ५

पंचसूरण, गोडअकडवासुरण १ अत्यम्लपर्णी कांडीर ४ मालकंद ५

पंचक्षार, क्षारपंचक.

पंचक्षीरवृक्ष, वड १ उंबर २ पिंपळ ४ पायरी ५ नांदुर्खी ६ वेतस ७

पंचांग, मूळ १ फळ २ पुष्प ३ साल ४ पान ५ कांसव ६

पंचांगगुप्त, कांसव.

पंचांगुल, श्वेतएरंड १ तमालपत्र २.

पंचांगुळी, ताका.

पंचानन, सिंह.

पंचामृत, दोनप्रकारचें.
१ देवपूजन पंचामृत ॥ दूध. दहीं. घृत. मधु. साकर.
२ औषधीपंचामृत ॥ सुंठ. मुसळी. गुळवेल. शतावरी. गोखरू कोणाचे मती गोगोखरूंचे ऐवजी मुंडी घ्यावी.
पंचाम्ल, आम्लवेतस १ आमसोल कोकंबचिे फळ २ महाळुंग ३ दाळिंब ४ ईडनिंबू ५ आमसोल १ दाळिंब २ बोर ३ वेतस ४ चिंच ५ ईडनिंबू १ महाळुंग २ नारंग ३ वेतस ४ चिंच ५ कविंठ १ दाळिंब २ आमसोल ३ चिंच ४ आम्लवेतस ५
पंचार्चिस्, बुधग्रह.
पंचाल, देश वि०
पंचालिका,ल्ली, बाहुली.
पंचावट, जानवें.
पंचावस्थ, शव.
पंचाशत्, पंनास
पंचास्य, सिंह.
पंजर, शरीर १ अस्थिसांगडा २ कलियुग ३ पिंजरा ४
पंज्ञल, कोलकंद.
पंजि, जी, पंचांग तिथ्यादिपाहाण्याचें
पंजिकाकारक, जोशी.
पंड, क, नपुंसक.
पंडा, बुद्धी.
पंडित, शास्त्र जाणता १ धूप २
पंपा, पंपानामक सरोवर.
प्रा, जटा.
प्रकट, स्पष्ट.
प्रकंप, कांपणें.
प्रकंपन, झंझावात.
प्रकर, अगरु १ समूह २
प्रकरण, प्रस्तावना १ आदर २
प्रकर्ष, उत्कर्ष.
प्रकशी, शुक्ररोग.
प्रकांड, कांदवेल १ थोर खांद्या २ कोंपराचा अधोभाग ३ मुळापासून खांद्या फुटतात तेथपर्यंत कांड ४
प्रकांडर, वृक्ष.
प्रकार, भेद १ सादृश्य २ विशेष ३
प्रकाश, क, ऊन १ प्रकाश २ कांसें ३ हास्य ४ विकसित ५ तुल्य ६ व्यक्त ७
प्रकाशज्ञात्, कोंबडा.
प्रकाशात्मन्, सूर्य.
प्रकीर्ण, पसरलेलें १ मिश्रीत २ ग्रंथ विभाग ३ चवरी ४
प्रकीर्य, पूतिकरंज १ रिठा २ घृतकरंज ३ थोर करंज ४ कांटेकरंज ५
प्रकुल, सुंदर शरीर.
प्रकृति, शक्ति १ योनि २ शिश्न ३ आई ४ आदिकारण ५
प्रकोप, वातादिकांचा क्षोभ.
प्रकोष्ट, मणिबंध १ कोंपराचे वरचा भाग २ घराचा मध्यभाग ३
प्रक्रम, प्रारंभ १ गमन २ समय ३
प्रक्रिया, औषधाची कृति.
प्रक्लिन्न, ओला १ संतुष्ट २
प्रक्लिन्नवर्त्मन्, पापण्याचा रोग.
प्रख्य, सदृश.
प्रख्यात, प्रसिद्ध.
प्रख्याति, कीर्ति १ प्रसिद्ध २ प्रशंसा ३
प्रगंड, कोंपराच्या वरचा भाग.
प्रगतजानु, क, फेंगडा.
प्रगल्भ, शूर १ प्रौढ २
प्रगाढ, बळकट १ अतिशय १
प्रगे, अ० प्रातःकाळ.
प्रगेतन, भविष्यकाळ.
प्रग्रह, लघुबहावा १ हरिपादप २ सुवर्ण ३ रज्जु ४ किरण ५ भुज ६ दया ७
प्रघण, ताम्रपात्र १ देवडी २
प्रघन, मुगाच्या जातीचे धान्य.
प्रघर्षण, एरवणी.
प्रचंड, रक्तकणेर १ असह्य २ कोपिष्ट ३

प्रचंडा, श्वेतदुर्वा.
प्रचल, मोर.
प्रचला, सरडा.
प्रचलाक, मोरपींस १ सर्प २
प्रचलाकिन्, सर्प १ मोर २
प्रचलांग, मयूरशिखा.
प्रचलित, सद्योव्रण.
प्रचेतस्, वरुण १ सुखी २
प्रचेतस, सी, कायफळ.
प्रचेल, **चेल**, पिंवळेमूग १ पीतचंदन २
प्रचेलक, घोडा.
प्रचोदनी, रिंगणी १ रक्तधमासा २
प्रचोदिनी, रक्तधमासा १ रिंगणी २
प्रच्छन्न, गुप्तद्वार १ गुप्त २ गवाक्ष ३
प्रच्छर्दिका, ओकारी.
प्रज, नवरा.
प्रजन, गर्भधारण १ उत्पन्नकर्ता २
प्रजनन, जन्म.
प्रजनिका, आई.
प्रजल्प, फारबोलणें.
प्रजा, संतति १ लोक २
प्रजाता, बाळंतीण.
प्रजादा, पुत्रदा.
प्रजादान, रुपें.
प्रजाप, राजा.
प्रजापालनतत्पर, राजा.
प्रजाहित, उदक.
प्रजीन, वायु.
प्रज्वलित, प्रदीप्त.
प्रण, प्राचीन.
प्रणत, नम्र १ कुशल २
प्रणति, नमस्कार.
प्रणय, प्रीति १ प्रार्थना २ विश्वास ३
प्रणाम, नमस्कार.
प्रणायि, देवादिकांस जें समर्पण करावें तें.
प्रणाल, पाटाचें पाणी.
प्रणाली, पाटाचें पाणी.
प्रणित, कढी कोथिंबीर इत्यादि.
प्रणिता, नदी.
प्रणिधान, मोठा प्रयत्न.
प्रतति, ती, वेली.
प्रतन, प्राचीन.
प्रतनहवि, जूनें तूप.
प्रतल, पसरलेला हात.
प्रतान, वेलाच्या पुढें बारीक तंतु असतात ते १ विस्तार २ फेंपरें ३
प्रतानिका, चांदवेल १ श्वेतउपलसरी २
प्रतानिनी, चांदवेल १ वेली २
प्रतानी, लघुचिकणा १ पाथरी गोजिव्हा २
प्रताप, लहानडोंगर १ रुई २ तेज ३ उष्णता ४
प्रतापन, श्वेतरुई १ थोर रुई रक्तमंदार २
प्रतापवान, रुई.
प्रतापस, पांढरें फुलाची रुई.
प्रतिकर्मन, प्रतिक्रिया १ उपाय २
प्रतिकूल, विरुद्ध.
प्रतिक्रिया, रोगप्रतीकार.
प्रतिग्रह, दानघेणें १ पिकदाणी २
प्रतिघ, मूर्छा १ शत्रु २ क्रोध ३
प्रतिघ्न, शरीर.
प्रतिच्छंद, प्रतिनिधि १ प्रतिबिंब २
प्रतिजिव्हा, पडजीभ.
प्रतितूणी, वायुरोग.
प्रतिदिवन, सूर्य १ दिवस २
प्रतिपत, प्रतिपदा १ बुद्धि २ पदवी ३
प्रतिपत्ति, निर्णय १ कीर्ति २ उपचार ३ उपार्जन ४
प्रतिपत्रफला, लघुकारली.
प्रतिपर्णी, थोर उंदीरकानी.
प्रतिफल, प्रतिमा.
प्रतिबंधक, अंकुर १ अंतराय २
प्रतिबल, परेळ.
प्रतिबला, कांगाचें झाड.
प्रतिबिंब, प्रतिमा.

प्रतिबिंबदर्शक, आरसा.
प्रतिबिंबात, आरसा.
प्रतिभय, भयंकर १ भीति २ भयानकरस ३
प्रतिभा, ज्ञान १ कांति २ प्रतिबिंब ३
प्रतिम, सदृश.
प्रतिमा, न, प्रतिबिंब १ हत्तीच्या दोन दांतामधील सोंडेचा भाग २ देवाची मूर्ति ३
प्रतिमूषिका, चिचुंदरी.
प्रतियत्न, इच्छा १ वैरनिर्यातन २ अनुकूल होणें ३
प्रतिरंभ, संताप.
प्रतिवाप, औषधांचा कषाय केल्यानंतर आंत पदार्थ घालणें तो.
प्रतिविषा, काळें अतिविष.
प्रतिविष्णुक, मुचकुंद १ राजणीवृक्षाचा भेद २
प्रतिशीन, पातळ झालेला.
प्रतिश्या, य, पीनसरोग १ नासारोग २ पडसें ३
प्रतिश्रय, आश्रय १ घर २ सभा ३ अन्नछत्र ४ स्वीकार ५
प्रतिष्कश, चाबूक १ सोबती २ अग्रेसर ३
प्रतिसमाधान, रोगापासून मुक्त करणें.
प्रतिसर, कांकण १ माळा २ व्रणशुद्धि ३ मंत्र वि० ४ मंडल ५ प्रातःकाळ ६
प्रतिसारिन्, सारकपदार्थ.
प्रतिसूर्य, क, सरडा.
प्रतिसोमा, लघुसोमवल्ली.
प्रतिस्याय, प्रतिश्याय शब्द पाहा.
प्रतिहास, श्वेतकणेर.
प्रतिक्षुत्, शिंक.
प्रतीक, शरीरावयव १ भाग २ विरुद्ध ३
प्रतीकार, उपाय.
प्रतीची, पश्चिमदिशा.
प्रतीत, विद्वान् १ हृष्ट २ प्रसिद्ध ३ सादर ४ ज्ञात ५
प्रतीनाह, कर्णरोग.
प्रतीप, प्रतिकूळ.
प्रतीपदर्शिनी, स्त्री.
प्रतीर, तट.
प्रतीरनीर, कांठावरचें पाणी.
प्रतीवाप, धातुचें भस्म करणें १ प्रतिवाप शब्द पाहा २
प्रतीहार, द्वार १ द्वारपाल २
प्रतीहास, श्वेतकण्हेर.
प्रतुंडक, जीवशाक.
प्रतुद, चोंचीनें पदार्थ टोंचून भक्षण करितात ते १ हारीत २ हारिल ३ कालकंठ ४ धवलकपोत ५ पांडुकपोत ६ बृहच्छुक ७ शतपत्र ८ दार्वाघाट ९ कंठकोरव १० पारावत ११ खंजरीट १२ पिकादि १३
प्रत्त, दिलेला.
प्रत्न, जुना.
प्रत्यक्पर्णी, थोर उंदीरकानी १ थोर दांती २ रक्तआघाडा ३
प्रत्यक्पुष्पी, श्वेतआघाडा.
प्रत्यक्श्रेणी, लघु व थोरउंदीरकानी १ थोर दांती २ रक्तआघाडा ३ उंदीरमारी ४
प्रत्यग्र, नवीन १ धौत २
प्रत्यग्रगंधा, पिंवळी जुई.
प्रत्यंजन, डोळ्यांत अंजन करावें तें.
प्रत्यंतगिरि, पर्वताचे पाद.
प्रत्यनीक, असाध्य १ विरुद्ध पदार्थ २
प्रत्यय, विश्वास १ शपथ १ हेतु ३ निश्चय ४ ज्ञान ५ शब्द ६ छिद्र ७ आधीन ८
प्रत्यवसान, भक्षण.
प्रत्यवाय, पाप १ अदर्शन २
प्रत्यश्मन्, गेरु.
प्रत्यष्ठीला, वायुरोग.
प्रत्यहं, अ० प्रतिदिवशीं १ प्रातःकाळीं २
प्रत्याध्मान, वायुरोग.

प्रत्यानाह, आनाह वायु.
प्रत्युद्गार, वायुरोग.
प्रत्युष, प्रातःकाळ.
प्रत्युषस्, प्रातःकाळ.
प्रत्यूष, स्, प्रातःकाळ.
प्रत्यूह, विघ्न.
प्रथम, आद्य १ मुख्य २
प्रथमकुसुम, श्वेतमरवा.
प्रथमनवनीत, गाय व्याल्यापासून १८० दिवसानंतरचे दूध शिशांत घालून हालविलें असतां वर लोणी येतें तें.
प्रथमा प्रतिपदा.
प्रथा, प्रसिद्ध.
प्रथित, विख्यात.
प्रथुक, बालक.
प्रदर, प्रदररोग १ बाण २ भंग ३
प्रदल, बाण.
प्रदीप, दिवा.
प्रदीपन, विषभेद.
प्रदीप्ता, कळलावी.
प्रदेशनी, अंगठ्या जवळचें बोट.
प्रदेशिनी, तर्जनी आंगठ्याजवळचें बोट.
प्रदोष, प्रदोषकाळ ह्म० रात्रीचा प्रारंभ.
प्रद्युम्न, मदन.
प्रद्योत, ऊन १ प्रकाश २
प्रद्योतन, सूर्य.
प्रधान, प्रकृति १ शक्ति २ बुद्धि ३ श्रेष्ठ ४
प्रधानधातु, पुरुषाचे रेत,
प्रधावन, वायु.
प्रध्यानशील, चिंतातुर.
प्रनालक, चाकवत.
प्रनाशक, जीवशाक.
प्रपंच, संसार १ विस्तार २ विपर्यय ३ प्रतारण ४
प्रपथ्या, हर्तकी.
प्रपद, पायांचें अग्र ह्म० चवडा १
प्रपन्न, शरणागत १ दुःखी २ दरिद्री ३
प्रपा, पानीयशाला.
प्रपाणि, हाताचे तळव्याचा वरला भाग.
प्रपात, पर्वताचाकडा.
प्रपाथ, मार्ग.
प्रपादिक, मोर.
प्रपानक, पन्हें १ सरबत कों०
प्रपावन, क्रीडावन.
प्रपुन्नट, न्नाट, टांकळा.
प्रपुन्नड, टांकळा.
प्रपुन्नाटच्छद, हरपरेवडी.
प्रपुन्नाड, ल, टांकळा.
प्रपुराणघृत, दाहावर्षांचें जुनेंतूप
प्रपूरिका, रिंगणी.
प्रपौंडरीक, पुंडरीकवृक्ष.
प्रपौंड्रक, पुंडरीकवृक्ष.
प्रप्यान, दोंदील.
प्रफुल्ल, टवटवीत पुष्प १ प्रफुल्लित २
प्रबल, नूतनांकुर १ बळकट २
प्रबला, चांदवेल.
प्रबाल, पोवळें १ अंकुर २
प्रबुद्ध, विकासीत १ बुद्धिमान् २ जागृत ३
प्रबोध, ज्ञान.
प्रबोधिका, मोगरी,
प्रभंजन, वायु.
प्रभद्र,क, कडुनिंब १ पांगारा २
प्रभद्रा, चांदवेल.
प्रभव, पहिल्या संवत्सराचें नाव १ उत्पत्तिकारण २ पराक्रम ३ उत्पत्ति ४
प्रभा, प्रकाश.
प्रभाकर, सूर्य १ अग्नि २ चंद्र ३ समुद्र ४
प्रभाकीट, काजवा,
प्रभांजन, शेगवा.
प्रभात,क, प्रातःकाल.
प्रभाभास, काकभेद.
प्रभाव, सामर्थ्य. १ स्वभाव २
प्रभिन्न, मत्तहस्ती.
प्रभु, पारा १ जीव २ धनी ३ शब्द ४

समर्थ ५
प्रभुभक्त, कुलीनघोडा.
प्रभूत, पुष्कळ १ उंच २
प्रभूततीक्ष्णगंधा, मोहोरी.
प्रमत्त, भास १ काकभेद २
प्रमत्ता, कळलावी.
प्रमथ, घोडा १ शिवगण २
प्रमथा, हर्तकी १ पीडा.
प्रमथाधिप, शिव.
प्रमथित, लोणी १ मंथन केलेली वस्तु २
प्रमद, धोत्रा १ आनंद २
प्रमदवन, क्रीडारण्य.
प्रमदा, स्त्री.
प्रमदावन, राजवाड्या जवळचा बाग.
प्रमर्दिनी, लघु धायटी.
प्रमा, यथार्थज्ञान.
प्रमाण, कारण १ मर्यादा २ शास्त्र ३ मोज-ण्याचे साधन ४ सत्यवादी ५
प्रमित, अन्यूनानतिरिक्त.
प्रमीत, मेलेला.
प्रमीला, तंद्री १ झापड २
प्रमुख, श्रेष्ठ १ प्रथम २ पुन्नागवृक्ष ३ वर्त-मानकाळ ४
प्रमुदित, हर्षित.
प्रमेह, परमे १ प्रमेहरोग २
प्रमेहपीटिका, रोग.
प्रमेहित, नांदरुखी १ प्रमेहरोगी २
प्रमोद, क, प्रल्हादशालि १ माठेसाळी २ आनंद ३
प्रमोदिनी, जिंगिणी १ मोगरी २
प्रमोह, मूर्छा.
प्रयत, पवित्र १ जितेंद्रिय २
प्रयत्न, उद्योग १ क्रिया २
प्रयाग, घोडा १ इंद्र २ क्षेत्रविशेष ३
प्रयाण, गमन १ मृत्यु २
प्रयुत, दशलक्षसंख्या.
प्रयुत्सु, वायु १ मेंढा २ इंद्र ३ शूर ४
प्रयोग, परिणाम १ कारण २ योजना ३ घोडा ४
प्ररूढ, पोट १ वृद्धिंगत २ बद्धमूल ३
प्ररोह, पारंब्या १ अंकुर २
प्ररोहित, नांदरुखी.
प्रलंब, अंकुर १ कर्थाल २ वृक्षशाखा ३ स्त्रीस्तन ४
प्रलंबक, सुगंधरोहिसतृण.
प्रलंबिका, कुळीची भाजी.
प्रलय, प्रळय १ मूर्छा २ मरण ३
प्रलाप, वायु १ संभाषण.
प्रलापक, सन्निपात.
प्रलीनता, प्रलय.
प्रलीर्या, चिकणा.
प्रलेप, चर्मादिकांचालेप.
प्रलेपक, जीर्णज्वर.
प्रलोभनी, वाळू.
प्रवट, गहू.
प्रवण, नम्र १ चतुष्पथ २
प्रवयस, वृद्धपुरुष.
प्रवर, अगर १ काळेमुग २ निवडुंग ३
प्रवरा, नदी १ आरूक २ पळस ३
प्रवल्लाकिन, सर्प.
प्रवह, वायु १ पाण्याचा प्रवाह २
प्रवारण, काम्यदान १ महादान २ निवारण ३
प्रवाल, पोंवळे १ कोंवळीपानें.
प्रवालफल, रक्तचंदन.
प्रवाह, झऱ्याचेंपाणी १ उद्योग २ नळे ३ चपल घोडा ४
प्रवाहण, कुंथुन मूत्रपुरीषादिक बाहेरकाढणे
प्रवाहिका, १ अतीसार २ भसरें २
प्रवाही, वाळू.
प्रवाहुकं, अ० तेचक्षणीं १ उर्ध्व २ प्रवाहिका ३ ह्याअर्थी.
प्रवाहोत्था, वाळू.
प्रविर, पीतचंदन.
प्रविषा, अतिवीष.

प्रवृत्ति, वार्ता.
प्रवेक, मुख्य.
प्रवेट, जवधान्य.
प्रवेल, पिंवळामूग.
प्रवेष्ट, भुजा बाहु बाबसे १ हनोवटी हिरडी २
प्रव्रजिता, मुंडी १ जटामांसी २
प्रशल्वन्, समुद्र.
प्रशल्वरी, नदी.
प्रशस्त, हाता जोडी पाषाणभेद.
प्रशस्या, तुरटी.
प्रशाखिक, वृक्षशाखा.
प्रश्न, पृच्छा.
प्रष्ठौही, पहिल्याचवेळीं गाभणगाई.
प्रसक्त, नवेधान्य १ पसा २ विकासित ३
प्रसन्न, निर्मळ १ संतुष्ट २
प्रसन्ना, सुरामंड १ सुरा २
प्रसन्नेरा, मद्य विशेष.
प्रसर, एलवालुक १ विस्तार २ समय ३ प्रीति ४ वाहणे ५
प्रसव, पुष्प १ लघुरुळिचावृक्ष २ उत्पत्ति ३ गर्भमोचन ४ फल ५ अपत्य ६
प्रसवक, चारोळी.
प्रसवबंधन, देंठ.
प्रसव्य, विपरीत.
प्रसह, पदार्थ बलात्कारानें हरण करून भक्षण करतात ते. काक. गृध्र. उलूक. श्येन. बाज. चाष. भास. कुरर इत्यादि १ बलात्कार २
प्रसाद, मनाचीशांतता, १ कल्याण २ संयोग ३ निर्मळपणा ४ अनुग्रह ५
प्रसादक, चाकवत १ देवभात २
प्रसादन, फोगूची भाजी १ नशेका २
प्रसादनी, मसालेला.
प्रसाधन, अलंकार.
प्रसाधनी, केशविंचरायाची फणी १ सिद्धि-औषधि २
प्रसाधिका, वन्या १ देवभात २
प्रसारण, हातपाय लांब करणे.
प्रसारणी, देवभात १ वन्या २ चांदवेल ३
प्रसारिणी, लाजाळू १ चांदवेल २
प्रसित, पूय १ बद्ध २ आसक्त ३
प्रसिद्ध, प्रख्यात १ भूषित २
प्रसुप्ति, वायुरोग १ गाढनिद्रा २
प्रसू, केळ १ घोडी २ आई ३ प्रसारणी-लता ४ हरिण ५
प्रसूका, घोडी.
प्रसूता, घोडी १ बाळंतीण स्त्री २
प्रसूति, जन्म १ अपत्य २ प्रसूतहोणें ३
प्रसूतिका, बाळंतीण.
प्रसून, पुष्प १ थोरऊई २ फळ ३ उत्पन्न ४
प्रसूनरससंभवा, फुलसाखर.
प्रसूनेषु, मदन.
प्रसृत, पसा १ पसरलेला २
प्रसृता, पोटऱ्या.
प्रसृति, पसा.
प्रसेक, कफरोग १ लालास्राव २
प्रसेदिका, लहानबाग.
प्रस्कंदन, अतिसार.
प्रस्कंदिका, संग्रहणीरोग.
प्रस्तर, लघुपाषाण १ रत्न २ शय्या ३
प्रस्तरणी, पायरीगोधर्मी.
प्रस्तरोद्भव, उपळीचें पाणी.
प्रस्तर्य, उपळीचें पाणी.
प्रस्तान्न, जुनेधान्य.
प्रस्तार, तृणवहुले अरण्य १ पलंग २
प्रस्तार्यर्मा, डोळ्यांचे श्वेत बुबुळावरचा रोग.
प्रस्ताव, प्रसंग.
प्रस्थ, लहानडोंगर १ केळीमापप्रमाण ६४ तो.
प्रस्थकुसुम, मरवा.
प्रस्थपुष्प, श्वेतमरवा. १ फांगळा २ काळा-मरवा ३ जंबीर ४
प्रस्थवान्, डोंगर.
प्रस्थान, प्रयाण.

प्रस्थिका, आंबाडी.
प्रस्फुट, स्पष्ट १ प्रफुल्लित २
प्रस्फोटन, सूप.
प्रस्मृति, विस्मरण.
प्रस्नव, दूध.
प्रस्रवण, मूत्र १ दूध २ डोंगरावरल्या उदक प्रवाह ३
प्रस्रवणजल, झऱ्याचेंपाणी.
प्रस्राव, मूत्र १ प्रवाह २
प्रस्रुतदधि, वस्त्रांत गाळलेलें दहिं
प्रस्वेद, फारघाम.
प्रहणेमि, चंद्र.
प्रहत, पंडित १ प्रस्टत २
प्रहर, अहोरात्रीचा अष्टमांश.
प्रहरकुटुंबी, पहारकुटुंबी.
प्रहर्षणी, हळद.
प्रहर्षिणी, आंबेहळद.
प्रहसंतिका, नेवाळी १ मोठी भेतजाई ३
प्रहसंती, मोठी भेतजाई १ सुरपन्नी २
प्रहस्त, चापट १ चपेटी २ व्याकुळ ३
प्रहारण, तुला पुरुषादिकाम्यदान १ महादान २
प्रहारवल्ली, रोहिणी.
प्रहि, विहीर.
प्रहिता, चांदवेल.
प्रहृष्ट, संतुष्ट.
प्रहृष्टक, कावळा.
प्रल्हाद, आनंद १ शब्द २
प्रल्हादिनी, दी, एकल्याजोळ.
प्रह्व, नम्र.
प्रज्ञ, बुद्धिवान.
प्रज्ञा, बुद्धि १ वाणी २
प्रज्ञान, बुद्धि १ चिन्ह २
प्राक्, पूर्वदिशा १ पूर्वी ह्या अर्थी अव्यय ३
प्राकूल, प्रागयदर्भ.
प्राक्करणा, योनिरोग.
प्राक्तन, दैव १ प्राचीन २

प्राक्फाल्गुन, बृहस्पति.
प्राग्भाग, शरीराचा पुढिल भाग.
प्राग्राट, पातळ दहिं.
प्राक्संध्या, प्रातःकाळ.
प्राघार, तुपाचा बिंदु टाकणे.
प्राघुणिक, अतिथी.
प्राचिका, श्येनपक्ष्याची स्त्री १ मुरकुट २ वनमक्षिका ३
प्राची, पानआंवळी १ पूर्वदिशा २
प्राचीन, जुनाट १ कोट २ पूर्वदिशेस झालेला ३
प्राचीनपनस, बिल्ववृक्ष.
प्राचीना, पाहाडमूळ.
प्राचीनामलक, पानआंवळी.
प्राचीर, पुरातन.
प्राण, जीव १ बोळ २ वायु ३ शक्ति ४
प्राणन, रसांजन १ वायु २
प्राणनी, उचकी १ शिंक २
प्राणथ, वायु १ बलवान.
प्राणद, जीवक १ रक्तधातु २ पाणी ३
प्राणदा, हरीतकी १ जळपिंपळी २ ऋद्धि ३
प्राणपिंड, रक्ताबोळ.
प्राणभास्वान, समुद्र.
प्राणवायु, हृदयस्थवायु.
प्राणसद्मन, शरीर.
प्राणसंयम, श्वासनिरोध.
प्राणहारक, व्यवायी व विकाशी व सूक्ष्म व छेदी व मदकारी व आग्नेया या साहा गुणेकरून जें द्रव्ययुक्त असतें तें वत्सनाग.
प्राणाचार्य, वैद्य.
प्राणायाम, श्वासरोध.
प्राणिन्, जंतु.
प्राणिमाता, पुत्रदा.
प्रातः, अ० प्रातःकाळ.
प्रातरशन, प्रातः काळचें खाणें.
प्रातर्भोक्ता, कावळा.
प्रातिका, जासवंदाचाफूल

प्रातिपाद्य, बुद्धि.
प्रादुः, अ० प्रकाशित १ नाम ह्याअर्थी २
प्रादेश, चवंगा १ टीच २
प्रादेशन, दान.
प्राप्तभाव, वैल १ सुंदर २ चतुर ३
प्राप्तरूप, बुद्धिमान् १ सुंदर २
प्राप्ति, लाभ.
प्राबोधिक, अरुणोदय.
प्राभाकीट, काजवा.
प्राय, पाप १ सादृश २ पुष्काळ ३ मृत्यु ४ लंघन ५
प्रायश्चित, प्रसिद्ध आहे.
प्रायस्, अ० बहुधा १ पुष्कळपणा २ पाप ३ ह्याअर्थी
प्रायुधेषिन, घोडा.
प्रारब्ध, प्रारंभ.
प्रार्थनीय, द्वापारयुग.
प्रालंब, कांकडी १ गळ्यांत लोंबणारी माळ २
प्रालंबिका, सोन्याची कंठी.
प्रालेय, हिम.
प्रावट, यव.
प्रावरण, हिमनाशक वस्त्र.
प्रावार, आंगवस्त्र.
प्रावृट्, वर्षाऋतु.
प्रावृडत्यय, शरदृतु.
प्रावृषा, वर्षाऋतु.
प्रावृषायणी, कुहिली.
प्रावृषिक, मोर.
प्रावृषेण्य, श्वेतकुडा १ धाराकळंब २ अतिशयित ३
प्रावृषेण्या, कुहिली १ रक्तपुनर्नवा २
प्रावृष्य, धाराकळंब १ वैडूर्य २ श्वेतकुडा ३ हांशावृक्ष ४
प्राशन, भक्षण १ पिणें २
प्राशित्र, भक्षणीय पदार्थ.
प्रांशु, उंच.
प्रासाद, देवघर १ प्रसन्नता २
प्रासादकुक्कुट, खबूतर.
प्रासादमंडना, हरताळ.
प्राण्ह, प्रातः काळ १ प्रथम प्रहर २
प्राण्हे, अ० प्रातः काळीं याअर्थी.
प्राज्ञ, पंडित १ चंदनी पोपट २
प्राज्ञा, बुद्धि.
प्रिय, जीवक १ नवरा २ ऋषभक ३ थोर शंखाहुली ४ हरताळ ५ प्रियंगु ६ कळंब ७ कळंबपुष्प ८ आसाणा ९ दालचिनी १० हरिण वि०११ इच्छित १२
प्रियक, कळंब १ असाणा २ प्रियंगुवृक्ष ३ हरिण ४ मधुमक्षिका ५ केशर ६
प्रियंकरी, श्वेतगिरणी १ हरणदोडी २
प्रियकाम्य, बिबळा.
प्रियंगु, कटुकी १ काळी मोहरी २ पिंवळी ३ गहुला ४ कांग ५ वाघांटी ६
प्रियंगुक, नऱ्या.
प्रियजीवक, लोध्रवृक्ष.
प्रियनम, वृक्ष विशेष.
प्रियता, प्रेम.
प्रियदर्शन, गंजणीचा वृक्ष १ पोपट २ दगडफूल ३ बिबळा ४
प्रियदर्शनी, साळोंखी.
प्रियदर्शी, आंबोळी.
प्रियटा, पिवळी जाई.
प्रियभाषिणी साळोंखी.
प्रियवचन, भक्तिमान रोगी.
प्रियंवदा, जाई.
प्रियवर्णी, पसरणारी वेल.
प्रियवल्ली, गहुला.
प्रियवादिनी, साळोंखी १ मोठी साळोंखी २
प्रियशाल, कल्याणिंब १ नींव हिं०२
प्रियशालक, बिबळा.
प्रियसख, खैर.
प्रियसंदेश, चंपकवृक्ष.
प्रिया, स्त्री १ मद्य २ रानमोगरी ३ मोगरी ४ जाई ५ वृद्धि ६ गहुला ७ नाग-

वेल ८ लघु मालकांगोणी ९
प्रियांबु, आंबा.
प्रियाल, चारोळी वृक्ष.
प्रीण, प्राचीन १ संतुष्ट २
प्रीणन, तृप्तिकरणारे १ आनंद २
प्रीति, हर्ष १ अनुराग २ मदनस्त्री ३
प्रीतु, पक्षी.
प्रुष्ठ, दग्ध.
प्रुष्व, ऋतु.
प्रेत, शव.
प्रेतपक्ष, कृष्णपक्ष.
प्रेमन, वायु १ इंद्र २ प्रीति ३
प्रेयोपत्य, क्रौंचपक्षी.
प्रेक्षा, बुद्धि १ वृक्षशाखा २
प्रेक्षावान्, बुद्धिवान.
प्रेष, प्रेषण १ मर्दन २ क्लेश ३ उन्माद ४
प्रोत, वस्त्र १ ग्रथित २
प्रोत्पल, ताडभेद.
प्रोथ, घोड्याचे नाक १ जीर्ण वस्त्र २ कंब-र ३ गर्भ ४ प्रस्थान करणारा ५
प्रोलाघित, रोगमुक्त १ बळकट २
प्रोष, संताप.
प्रोष्ठ, ष्ठी, मत्स्यभेद.
प्रोष्ठपद, भाद्रपदमास.
प्रौढ, बुद्धिवान् १ वृद्ध २ विवाहित ३
प्रौढा, प्रौढस्त्री.
प्रौण, बुद्धिवान.
प्रौष्ठपद, भाद्रपद.
प्लव, क्षुद्रमोथ १ बेडूक २ प्लक्ष ३ पीतवर्ण-वाळा ४ माकड ५ वेहेकल ६ हंसी ७ पिंपरी ८ उदकावर तरतात ते ९ हं-स १० सारसपक्षी ११ काचाक्ष १२ बक १३ क्रौंच १४ शरारिक १५ स्थूल-कठोरगुटिका सदृशजाची चंचु असते तो नंदीमुखी १६ कादंब १७ बलाकादि १८ मेंढा १९ पस्तीसावा संवत्सर २०
प्लवग, माकड १ वानर २ बेडूक ३ पाण-कोंबडा ४ अरुण ५ सारथि ६
प्लवंग, माकड १ पिंपरी २ शिरीषवृक्ष ३ वानर ४ हरिण ५ संवत्सर वि० ६
प्लवगति, बेडूक.
प्लवंगम, वानर.
प्लक्ष, पिंपरी १ पिंपळ २
प्लक्षसमुद्रवाचका, सरस्वती नदी.
प्लावग, माकड.
प्लाविन्, पक्षी.
प्लिहन, प्याहारोग.
प्लिहा, प्याहारोग.
प्लीह, प्याहारोग.
प्लीहघ्न, रक्तरोहिडा.
प्लीहन, प्लिहन शब्द पाहा.
प्लीहशत्रु, शरपुंखा १ लघुशेरणी २ रक्तरो-हिडा ३
प्लीहहंत्री, लघुशेरणी.
प्लीहारि, रक्तरोहिडा १ शरपुंखा २
प्लीहोदर, उदररोग.
प्लुत, उड्डाण.
प्लुतगति, ससा.
प्लुट, अग्निदग्धरोग १ जळकें २
प्लुष, वन्हिदग्धरोग १ जळकें २
प्सा, भक्षण.
प्सात, भक्षित.
प्सान, ओदन १ भक्षण २
फ, झंझावात १ वृद्धि २ खदखदा शब्द ३ क्रोधयुक्त भाषण ४ साफल्य ५
फक्किका, मोह १ कपट २ फकिका ३
फट, टा, सर्पाची फणा १ दांत २
फाडिंगा, झिलीकीट,
फण, णा, सर्पफणा.
फणकर, सर्प.
फणधर, सर्प.
फणभृत्, नाग.
फणमणि, नागाच्या फणेतील मणि.

फणाकर,
फणाधर, नाग.
फणावत,
फणि, केश विंचरायाची फणी.
फणिका, काळा उंबर.
फणिकेशर, नागकेशर.
फणिकेसर, नागकेसर.
फणिखेल, लावापक्षी.
फणिचंपक, नागचांपा.
फणिजा, झरसी १ फणी २
फणिजिव्हिका, थोर चिकणा १ महाबला-
वरी २ बहुपुत्री ३ श्वेतउपलसरी ४
फणिज्जक, श्वेतमरवा १ कांगळा २
फणिज्झक, फणिज्जक शब्द पाहा.
फणिज्जका, रामतुळी.
फणिद्विषिना, वेखंड.
फणिन्, श्वेतमरवा १ सर्प २ कांगळा ३
फणिप्रिय, वायु.
फणिभारिका, काळा उंबर.
फणिलता, नागवेल.
फणिवल्ली, नागवेल.
फणिसंभारा, काळा उंबर.
फणिहंत्री, थोर मुंगुस कांदा.
फणिहारिन, लघु कुहिली.
फणिहत, लघु धमासा.
फणिय, पद्मकाष्ठ.
फणीश्वर, सर्पराज.
फत्कारिन्, पक्षी.
फरुबक, पानपात्र.
फरेंद्र, थोर जांबळ.
फर्फरी, हाताचा पंजा १ माधुर्य २
फल, त्रिफळा १ कांकोली २ स्त्रीरज ३
कुडा ४ जायफळ ५ इंद्रजव ६ गेळ ७
वृक्षाचें फळ ८ दान ९ प्राप्ति १० प्र-
तिदान ११ सुपारी १२ खरबुज १३
वृषणग्रंथि १४
फलक, कमळ १ शिलंब ३ नागकेसर ३
ढाल ४
फलकंटक, पित्तपापडा.
फलकंटका, उतरणी.
फलकिन्, मत्स्य विशेष.
फलकृष्ण, करवंद.
फलकेशर, नारळी.
फलकोश, वृषण.
फलकोष, क, वृषण.
फलगर्भ, पुरणाचा मांडा.
फलग्रहि, फलितवृक्ष.
फलग्राहिन्, वृक्ष.
फलखंडन, निराश.
फलचमस, वडाची साल.
फलचोरक, गठोना.
फलत्रय, त्रिफळा १ द्राक्षादि तीं तीन फळें
तीं २
फलत्रिक, त्रिफळा.
फलद, वृक्ष १ फलदेणारा २
फलद्रुम, फलितवृक्ष.
फलपाक, करवंद १ फळांचा पक्वपणा २
फलपाकांता, फळ पिकलें असतां ज्या औ-
षधीचा नाश होतो ती.
फलपुच्छ, भक्षणीयकंद विशेष.
फलपुष्पा, देवकुंभा.
फलपुष्पी, पिंड खर्जुरी १ देवकुंभा २
फलपूर, क, महाळुंग.
फलप्रिय, डोमकावळा.
फलप्रिया, गंधप्रियंगु १ गहुला २
फलमत्स्या, कोरफड.
फलमुख्या, अजमोदा.
फलमुद्रिका, खजूरीची एक जाति.
फलयुग्मा, उतरणी.
फलराज, खरबुज.
फलवर्ती, नदी.
फलवर्ती, मलविशोधिनीवर्ति १ पिचकळी
नसल्यास वृक्षाच्या कांकड्या करून त्यास
औषध लावून अपान द्वाराने घालितात

त्याणें झाडा होतो ती २
फलवर्तुल, कालिंगड.
फलवृक्ष, फणस.
फलवान्, फलवान १ फलितवृक्ष २.
फलशाडव, डाळिंब.
फलश्रेष्ठ, आम्रवृक्ष.
फलश्रेष्ठा, त्रिफळा.
फलस, फणस.
फलसंबद्ध, उंबर.
फलसंभारा, काळा उंबर.
फलस्नेह, अक्रोड.
फला, उतरणी.
फलाढ्या, लोखंडी केळ.
फलांत, वेळू.
फलात्मिका, थोर कारली.
फलादन, पोपट.
फलाध्यक्ष, क्षा, रांजणी १ खिरणी २.
फलायोषित्, फडिंगा शब्द पाहा.
फलाम्ल, क, आमसोल १ आम्लवेतस २
फलाम्लपंचक, जंबीरनिंबू १ नारिंग २ आम्लवेतस ३ चिंच ४ महाळुंग ५
फलास्थि, नारळ.
फलाक्षी, रांजणी.
फलिका, लघुघेवडा १ पारोसा पिंपळ २
फलित, वृक्ष.
फलिता, रजस्वला स्त्री.
फलिन, फलित वृक्ष १ मत्स्य वि० २
फलिन, फणस १ फलित वृक्ष २ शुक्रमा-मा ३ रिठा ४
फलिनी, कळलावी १ नायमाण २ थोपा-टी ३ काळाउंबर ४ गोवारीच्या शेंगा ५ लघुघेवडा ६ गहुला ७
फली, वाघांटी १ गहुला २ आंबाडा ३ पांढरफळी ४ फलित वृक्ष ५.
फलीश, पारोसा पिंपळ.
फलूष, कवा.
फलेग्रहि, फलितवृक्ष.
फलेग्राहिन, फलितवृक्ष.
फलेरुहा, रक्तपाडळ १ श्वेतपाडळ २ आग-रगोटी ३
फलोत्तमा, काळें द्राक्ष १ त्रिफळा २ लहा-न दोरी ३
फलोत्पत्ति, अम्रावृक्ष.
फलोनि, स्त्रीची योनि.
फल्गु, काळा उंबर १ नदी वि० २ गुलाल ३ वसंतऋतु ४
फल्गुन, फाल्गुनमास १ अर्जुनसादडा २
फल्गुनाल, फाल्गुनमास.
फल्गुनी, काळा उंबर १ नक्षत्र वि० २
फल्गुवाटिका, टी, काळा उंबर.
फल्गुवृंत, क, पीतटंटू.
फल्य, पुष्पाची कळी.
फलाकन, मत्स्य विशेष.
फांट, अनायासानें सिद्ध केलेला कषायादि० १ दधिमंथनसमयीं लोण्याचे जे प्रथम कण येतात ते २
फाणि, गूळ १ कळंब २ दहीं ३ पीठ ४ राब ५ काकवी ६
फाणित, ता, राब १ काकवी २
फाल, कार्पासवस्त्र १ नांगराचें फाळ २ शिव ३ बलराम ४
फाल्गुन, अर्जुनसादडा १ फाल्गुनमास २
फाल्गुनप्रिय, शंख.
फाल्गुनानुज, वसंतऋतु.
फाल्गुनिक, फाल्गुनमास.
फाल्गुनी, अकरावें नक्षत्र १ १२ वें नक्ष-त्र २ हुताशनी पौर्णिमा ३
फि, क्रोध.
फिंगक, नक्र.
फुक, पक्षी.
फुट, फणा.
फुत्कर, अग्नि.
फुत्कार, गर्विष्ठ १ फुंकारा २
फुप्फुस, रोग विशेष.

फुल, टवटवीत पुष्प.

फुलतुवरी. फटकी.

फुलफाल, पाखडणें.

फुलरोक, सर्प.

फुललोचन, हरिण.

फुलि, विकसित.

फुत्कार, फुत्कार शब्द पाहा.

फेन, समुद्रफेन १ अफू २ फेंस ३ बाष्प ४

फेनका, रिठा १ फेणी २

फेनदुग्धा, मोठी दुधी.

फेनवाहिन्, वज्र.

फेना, सातला.

फेनाग्र, बुडबुडा.

फेनिका, फेणी.

फेनिल, रिठा १ बोर २ रायबोर ३

फेनिला, बोर.

फेरं, ड, कोल्हा.

फेरव, कोल्हा.

फेरु, कोल्हा.

फेलक, उच्छिष्ट.

फेला, लि, लिका, ली, भक्षितशेष.

फोग, फोगशाक.

फंजिका, थोर दांती १ फांजी २ भारंग ३

फंजिपुत्रिका, वनस्पति विशेष.

फंजी, भारंग १ थोर दांती २ फांजी ३ वृद्धदारु ४ योजनवल्ली ५

फंजीकर, फांजी.

फंज्यादिपंचशाक, फंजिका १ जीवनी २ पद्मा ३ तर्कारी ४ थोर चुंच ५

फंड, पोट.

फंफण, संनिपात.

ब, वरुण १ मृत्तिकापात्र २

बक, बगळा १ थोर बकुळ २ रुइमंदार ३

बकदर्शिन् पारवा.

बकपुष्पा, शिवलिंगी.

बकुल, बकुळी १ थोरबकुळ २

बकोट, बगळा.

बटु, सामान्य शिशु.

बडवा, घोडी १ दासी २ अश्विनीनक्षत्र ३

बडिश, मत्स्यवेधन.

बण, नाद.

बणिग्बंधु, नीळीवृक्ष.

बणिग्वह, उंट.

बत, अ० खेद १ करुणारस २ संतोष ३ आश्चर्य ४ ह्यांअर्थी

बदर, बोर १ देवशिरीषवृक्ष २ चिरपोटाणी ३ रायबोर ४ कापसाची बी ५

बदरक, कुक्कुटपादी १ देवशिरीष २

बदरका, तिळवण.

बदरफली, भुयबोर.

बदरवल्ली, भुयबोर.

बदरा, कापशी १ लघुकावळी २ श्वेतभुइकोहोळा ३ वराहकंद ४

बदरामलक, पान आंवळी.

बदार, बोरीचेंझाड.

बदारिका, घोंटाबोर.

बदारिपत्रक, नखला.

बदरी, बोर १ कुहिली २ रक्तकापशी ३ घोंटीबोर ४

बदरीच्छद, नखला १ बोराचाभेद २

बदरीपत्रक, नखला.

बदरीफला, निगडीचें झाड.

बधांगक, विष.

बधिर, सुगंधरोहिसतृण १ बहिरा २ मारीण गवत ३

बध्र, कुतरें १ बांधलेला २

बद्धगुदोदर, उदररोग.

बद्धमूलक, क्षीरमोरवेल.

बद्धरसाम्र, अतिथोर रसाळ आंबा.

बद्धवल्क, दालचिनी.

बद्धविटकता, वायुरोग.

बद्धशिखा, लसूण.

बद्धामयपान, ऋषभक.

बध्र, शिसें.

बठ्य, जोडा.

बब्बूलक, बाभूळ.

बब्बूलनिर्यास, बाभळीचागोंद प्रा० आकास्येगर्म्मी ल० गम्म आरबिक इं० २ बब्बुलकागोंद हिं० सिमघ आ०

बभ्रि, वज्र.

बभ्रु, मोठा मुंगुस १ कुरुडु २ मुंगुस ३ उंदीर ४ रोगादिकानें ज्याचे केश गेले तो ५ अग्नि ६ शिव ७ विष्णु ७ पिंगटवर्ण ९ ऋषि १० मोठा ११

बभ्रुधातु, सोनगेरू.

बर, केशर १ अत्युत्तम २ जावई ३ वरप्रदान ४

बरा, त्रिफळा.

बरी, मुसआवळी १ बहुपुत्रीवनस्पति २

बर्कर, बोकड.

बर्बट, धान्यविशेष.

बर्बटा, वेश्या.

बर्बणा, नीलवर्णमक्षिका.

बर्बर, मत्स्यभेद १ काळाआजवला २ पीत चंदन ३ भारंग ४ रक्तचाबोळ ५ वैजयंती तुळस ६ पिंगुळ ७ तिळवण ८ आजवला ९ नखला १० वाघनख ११

बर्बरक, का, भारंग १ तिळवण २ श्वेतरक्त चंदन ३

बर्बरगंध, श्वेतरक्तमिश्रितचंदन.

बर्बरा, रानतुळस १ तिळवण २ भारंगी ३ काळाआजवला ४

बर्बराव्हय, श्वेतरक्तचंदन.

बर्बरी, रानतुळस १ काळाआजवला २ तिळवण ३

बर्बरीक, बोळ.

बर्बरीगंधा, रानतुळस १ तिळवण २

बर्बरोत्थ, श्वेतरक्तचंदन.

बर्ह, पानें १ मोराचींपिसें २ गठोना ३

बर्हण, तगर १ पिंडीतगर २

बर्हनेत्र, मोराचे पिसवाऱ्याचें डोळे.

बर्हपुष्प, शिरीषवृक्ष १ गठोना २

बर्हभार, मोराचींपिसें.

बर्हि, मोर १ श्वेतदर्भ २ अग्नि ३

बर्हिचूड, मयूरशिखा १ भटोरा २ थुणेर ३

बर्हिजंघा, पीतटंटु.

बर्हिण, मोर १ तगर २ पिंडीतगर ६

बर्हिन, मोर.

बर्हिपित्त, आसंध.

बर्हिपुष्प, शिरीषवृक्ष १ भटोरा २

बर्हिःपुष्प, भटोरा १ शिरीषवृक्ष २

बर्हिर्मुख, देव.

बर्हिशिख, थुणेर.

बर्हिशिखा, मयूरशिखा.

बर्हिष्ठ, वाळा.

बल, कावळा १ वायवर्णा २ शरीर ३ पानें ४ धातु ५ वीर्य ६ हर्ता ७ कामें ८ रक्तचाबोळ ९ रुधिर १० रूप ११ बलराम १२ सैन्य १३ दैत्यवि० १४ स्थूलता १५

बलकर, हाडें.

बलज, मज्जा १ फळ २ शेत ३ नगरद्वार ४

बलजा, पृथ्वी १ मोगरी २ सुंदरस्त्री ३

बलद, जीवक.

बलदा, आसंध.

बलदेव, वायु १ बलराम २

बलदेवा, त्रायमाण.

बलपांडुकर, कुंद.

बलपुच्छक, कावळा.

बलपृष्ठक, रोहें.

बलभद्र, गवा १ कदंब २ अनंतसर्प ३ बलवान् ४ बलराम ५ लोध्र ६

बलभद्रसंज्ञक, धूलीकदंब

बलभद्रा, त्रायमाण १ वनगाय २ कन्या ३

बलभाद्रिका, त्रायमाण.

बलवती, एलची.

बलवर्धिनी, जीवक.

बलवल्लभा, मद्य.

बलवसा, गंधक.

बलवान्, कफ १ कटोली २ आहार ३ राजा ४ तागाचेंबी ५ बलिष्ठ ६

बलहन, कफ १ इंद्र २

बलक्ष, श्वेतवर्ण.

बलक्षय, वायु.

बला, नागवेल १ मद्य २ रानताग ३ मोदिनी ४ महासमंगा ५ विडंग ६ जयंती ७ मोठाचिकणा ८

बलाका, बहिणी १ बगळी २ बिसकंठिकापक्षी ३

बलाट, हिरवे मूग.

बलाढ्य, उडीद.

बलाति, श्वेतकेश.

बलात्मिका, सूर्यकमळ.

बलापंचक, बला १ महाबला २ अतिबला ३ नागबला ४ राजबला ५

बलामोटा, नागदवणी १ ब्राह्मी २ शेवरी ३

बलाय, वनस्पति विशेष.

बलालक, करवंदी.

बलावहा, ऐरावती.

बलाश, कफ.

बलास, कफ.

बलासघ्नी, तेजबळ.

बलाह, पाणी.

बलाहक, नागरमोथे १ मेघ २ पर्वत ३

बलि, गंधक १ त्रिवळी २ यज्ञशेषान्न ३ राजभाग ४ पूजासामग्री ५

बलिक, पाठीचें हाड.

बलिकर्म, हवनीय पक्वान्न.

बलिका, अतिबला.

बलिचंदन, रक्तचंदन.

बलिन्, उंट १ टोणगा २ एडका ३ रानडुकर ४ आंडील बैल ५ सर्प ६ वसुबैल ७ सिंह ८ कफ ९ उडीद १० भेंडी ११ पारोसा पिंपळ १२ गंधक १३ माळईचा डींग १४ नमेली १५

बलिन, वृद्धपुरुष.

बलिपुष्ट, कावळा.

बलिप्रिय, कळंब.

बलिभ, बलिन शब्द पाहा.

बलिभुक, कावळा १ बगळा २ चिमणा ३

बलिमंदीर, पाताळ.

बलिमुख, वानर १ माकड २

बलिय, गाढव.

बलिवक्ष, गंधक.

बलिवसा, गंधक.

बलिष्ठ, उंट.

बलिसद्मन, पाताळ.

बलिलीनफला, खारीक.

बलीक, बलिक शब्द पाहा.

बलीन, विंचू.

बलीमुख, माकड १ वानर २

बलीयस, गाढव.

बलीवर्द, आंडील बैल.

बलीशाक, आंबाडा.

बलीसहा, लोखंड. थोर चिकणा.

बल्य, धातु १ रेत २ पार्श्व ३ याचीं हाडें ४ पुरुष वीर्य ५

बल्या, चांदवेल १ थोर चिकणा २ आसंध ३ शिसुडा ४ आंबाडा ५ पाषाणभेद ६

बल्याख्यपंचमूल, हरद १ गुळवेल २ मेषशृंगी ३ उपलसरी ४ भुयकोहळा ५

बल्वज, मोळ.

बष्कय, गाईचा एक वर्षाचा वत्स.

बष्कयणी, फार दिवसांची व्यालेली गाय.

बष्कयिणी, बष्कयणी शब्द पाहा.

बस्त, बोकड.

बस्तक, सांभरमीठ.

बस्तकर्ण, थोर गळेचा वृक्ष.

बस्तगंधा, रानतुळस १ तिळवण २

बस्तगंधाकृति, पुत्रदात्री.

बस्तमोदा, अजमोद.

बस्तशृंगी, मेढशिंगी.

बस्तांत्री, बोकडी.

बस्तिकर्मन, चिपनळी मारणे.

बस्तिशोधन, गेळ.

बहल, पापण्यांचा रोग १ ऊंस २

बहलत्वक, श्वेतलोध्र १ भूर्जपत्र २

बहलदल, काळा शेगवा.

बहलांग, मेढशिंगी.

बहि:, अ० बाहेर याअर्थी.

बहु, पुष्कळ.

बहुक, खेकडा १ हरिण वि० २ वनस्पति वि० ३

बहुकंटक, धमासा १ लघुगोखरू २ थोर काटेनाड ३ रानबोर ४ एरंडणी ५ निवडुंग ६ लघुश्वेतपाडळ ७ खजूरी ८

बहुकंटा, रिंगणी १ कांकडी २

बहुकंटिका, आर्गी दवणा.

बहुकंद, कडवा सुरण.

बहुकर, संमार्जन करणारा.

बहुकर्णिका, लघुउंदीरकानी.

बहुकूर्च, मोहाचा नारळ.

बहुगंध, साळई वृक्षाचा डीक १ किंचित पीतचंदन २ दालचिनी ३

बहुगंधदा, कस्तुरी.

बहुगंधा, चांप्याची कळी १ लघुश्वेतजिरें २ शाहाजिरें ३ मोगरी ४

बहुगुडा, रिंगणी.

बहुगुहा, भुयआंवळी १ रिंगणी २

बहुच्छद, सातवीण.

बहुच्छिन्ना, कंदगुळवेल

बहुतर, अतिपुष्कळ.

बहुतलवशा, वखंड.

बहुतिक्ता, लघुकावळी.

बहुतृण, लघुमुंजतृण.

बहुत्वक, सातवीण.

बहुत्वक, भूर्जपत्र.

बहुद, पुष्कळ देणारा.

बहुदल, नाचण्या.

बहुदला, चिव्होटे.

बहुदारक, भोंकर.

बहुदुग्ध, गहूं.

बहुदुग्धिका, निवडुंग.

बहुद्रव, हरेंव.

बहुधार, वज्र.

बहुधारक, हिरा १ वेलतर २

बहुधूप, राळ.

बहुध्वज, डुकर.

बहुनाद, शंख.

बहुपट, भूर्जपत्र.

बहुपटु, बुद्धिमान.

बहुपत्र, मुचकुंद १ हरितकांदा २ पोकळवेल ३ पद्माहरताळ ४ अभ्रक ५

बहुपत्रा, भुयआंवळी १ लघुरानशेवंती २ कोरफड ३ थोर डोरली ४ दुधी ५

बहुपत्रिका, मेथी १ थोर शतावरी २ भुयआंवळी ३ वखंड ४

बहुपर्ना, तुळस १ शिवलिंगी २ पापडी ३ मेथी ४ पळस ५

बहुपर्ण, सातवीण.

बहुपर्णी, मेथी १ पळस २

बहुपर्वन, वेळू.

बहुपान, द. ३ड.

बहुपादिका, लघुउंदीरकानी

बहुपुट, भूर्जपत्र.

बहुपुत्र, वृक्षविशेष.

बहुपुत्रा, महाशतावरी १ भुय आंवळी २ थोर डोरली ३ लघुशतावरी ४

बहुपुत्रिका, लघुशतावरी १ भुय आंवळी २

बहुपुत्री, भुय आंवळी १ पापडी २

बहुपुष्प, तेरडा १ पांगारा २ कवड्यानिंब ३

बहुपुष्पिका, लघुधायटी १ शेंद्री १

बहुपुष्पी, लघुधायटी.

बहुप्रज, जा, रानडुकर १ उंदीर २ लघुमुंजतृण ३ रानउंदीर ४ विंचू. ५ कुक्कुट ६

बहुप्रद, दानशूर.

बहुफल, तेरडा १ कंकोळ २ भोंकर २ काकई ३ वेहेकळ ४ तेजफल ५ लघुपिंपरी ६ वड ७ कदंब ८

बहुफला, आंवळी १ काळाउंबर २ भुयआंवळी ३ लघुकारली ४ तौशीकांकडी ५ मेकी ६ गोड्याशेंदा ७ काकमाची ८ कांभोजी ९ लघुवालुक कांकडी १० लघुकावळी ११ मोतारिंगणी १२

बहुफालिका, भुयबोर

बहुफली, पारोसापिंपळ १ गोडशेंदा २

बहुफेनका, सातला.

बहुफेना, शंखिनी १ सातला २

बहुबल, सिंह.

बहुबीज, थोर ईडनिंबू १ पेरू २ सिनाफळ ३

बहुबीजा, रानकेळ १ टरकांकडी २

बहुमंजरी, तुळस.

बहुमति, मौल्य.

बहुमल, सिसें.

बहुमूत्रना, कफरोग.

बहुमूर्ति, रानकापशी.

बहुमूलक, काळावाळा १ वेलतूर २ थोर तिरकांडें ३ शेगवा ४

बहुमूला, थोरशतावरी १ आंबाडी २ मायमूळें ३ शतावरी ४

बहुमूल्य, मोठ्या किमतीचें वस्त्र.

बहुरांध्रिका, मेदा.

बहुरस, ऊंस.

बहुरसा, शंखिनी १ योग मालकांगोणी २

बहुरी, कुरमुरे.

बहुरुहा, कंदगुळवेल.

बहुरूप, क, राळ १ खोकड २ सरडा ३ मदन ४ शिव ५ विष्णु ६ ब्रह्मा ७ केंस ७

बहुरेणु, लघुश्वेतकिन्ही.

बहुरोमन्, मेंढा १ वानर २ रानबकरा ३

बहुल, श्वेतमिरीं १ कृष्णपक्ष २ कार्तिक ४ पुष्कळ ५ अग्नि ६ कृष्णवर्ण ७ आकाश ८

बहुलगंधा, एलची.

बहुलच्छद, रक्तशिग्रु.

बहुलवण, खारीमीठ.

बहुलवल्कल, भूर्जपत्र १ चारोळी २

बहुला, एलदोडे १ एलची २ नागवेल ३ कटुकी ४ रानउडीद ५ बडीशोप ६ गाय ७ नीळ ८ कृत्तिकानक्षत्र ९

बहुलांगक, मेडशिंगी.

बहुलोहसंकरभव, सोनें.

बहुवल्कल, भूर्जपत्र १ चारोळी वृक्ष २

बहुवल्ली, वेलीदोडी.

बहुवार, भोंकर.

बहुवारक, वेलतूर १ भोंकर २

बहुविषाण, र्णा, सांबर.

बहुवीज, सिताफळ.

बहुवीर्य, तांदुळजा १ श्वेतमरवा २ सांवरी ३

बहुवीर्या, सांवरी.

बहुशत्रु, चिमणी.

बहुशल्य, रक्तखैर.

बहुशाख, निवडुंग.

बहुसंतति, वांबूभेद.

बहुसंपुट, विष्णुकंद.

बहुसार, खैर १ शेण्याखैर २

बहुसुता, लघुशतावरी.

बहुसू, वराहस्त्री.

बहुसूति, वष्कयणी शब्द पाहा.

बहुस्रवा, साळईचा वृक्ष १ लाजाळु २

बहुस्राव, निवडुंग.

बहुस्वन, घुवड १ शंख २

बह्लक्षार, सावण.

बहेडक, बेहडा.

बह्वपत्य, बहुप्रज शब्द पाहा.

बह्वाशी, स्त्री.

बह्वी, मत्स्याक्षी.

बह्वीनाडी, गंडरदूर्वा.

बाकुची, बावची.

बाडब, मत्स्य.

बाढं, अ० अतिशय १ स्वीकार ह्याअर्थी २

बाण, रामबाण १ लघुमुंजतृण २ थोर मुंजतृण ३ निळा कोरांटा ४ तिरकांडें ५ चारसरांचा मुक्ताहार ६ केवळ ७ कांड ८
बाणपक्षा, पक्षा, कंकपक्षी.
बाणपुंखा, शरपुंखा.
बाणपुष्प, गौडदेशीं प्रसिद्ध १ निळा कोरांटा २
बाणा, निळा कोऱ्हांटा.
बाणाव्हा, थोर मुंजतृण.
बाणी, निळा कोऱ्हांटा.
बादर, कापसी १ कापस २ कार्पासवस्त्र ३
बादरंग, पिंपळ.
बादरी, कापसी १ लघुमेंढशिंगी २
बांधव, मित्र १ सगोत्र २
बाधा, पीडा.
बाधिर्य, कर्णरोग.
बांबी, बांब.
बार्बटीर, कथील १ चूतांकुर २
बार्हत, रिंगणीचें फळ.
बार्हतफल, रिंगणीचें फळ.
बाल, वाळा १ बेल २ केश ३ मुळा ४ शिंगरूं ५ एक वर्षाचें मूल ६ गोऱ्हा ७ हत्तीचें पिलें ८ बालचुंबाल मत्स्यांत एक जाति आहे ९ मूर्ख १० शेपट ११ गजपुच्छ १२ अश्वपुच्छ १३
बालक, वाळा १ मुलगा २ मूर्ख ३ अंगुलिभूषण ४ वनस्पति वि० ५
बालकप्रिया, केळ १ लघुकांवडळ २
बालकृमि, ऊ.
बालकेशी, मोळतृण.
बालक्रीडन, कवडी.
बालगर्भिणी, प्रथम गाभण गाय.
बालग्रह, बालरोग.
बालचुंबाल, मासा.
बालजीवन, दूध.
बालतनय, खैर.
बालतंत्र, गर्भमोचन विद्या.
बालतृण, कोंवळें गवत.
बलदलक, खैर.
बालधि, पुच्छाग्र.
बालनख, वाघनख.
बालपत्र, क, खैर १ धमासा २ मासा ३
बालपत्रा, थोर वाळुक कांकडी १ रक्तधमासा २ खैर ३
बालपत्री, यवास १ खदिर २
बालपर्णी, मेथ्या.
बालपुष्पा, पी, पिवळी जुई १ लघुश्वेतजुई २
बालपुष्पिका, लघुश्वेतजुई.
बालभद्रक, धातुमयविष विशेष.
बालभैषज, रसांजन.
बालभोज्य, हरभरे.
बालमूषिका, चिचुंदरी.
बालमूलक, कोंवळा मुळा.
बालमूलिका, आंबाडी.
बालमूषिका, चिचुंदरी.
बालराज, वैदूर्यमणि.
बालरोग, बालरोग.
बालवत्स, पारवा.
बालवायज, वैदूर्यमणि.
बालवासस, ऊर्णावस्त्र.
बालवाह्य, रानबकरा.
बालवर्ता, बालांस उपचार करणे.
बालव्यजन, चवरी.
बालसूर्य, रानबकरा.
बालहस्त, पुच्छाग्र.
बाला, नारळी १ हळद २ षोडशवर्षांची स्त्री ३ एलची ४ आंबाडी ५ लघुश्वेतजुई ६ कोरफड ७ अकनदी वनस्पति ८
बालार्क, प्रातःकाळचा सूर्य.
बालाक्षी, केशपुष्ट वनस्पति.
बालिका, लघुएलची १ पानांचा शब्द २ तालिमखाना ३ आंबाडी ४ वाळू ५
बालिनी, अश्विनी नक्षत्र.
बालिश, शिशु १ मूर्ख २ उशें ३

बालीश, मूत्रकृच्छ्रादिकांनीं जी वेधना होते तो.
बालुक, वाळुक काकडी.
बालु, का, वाळुक काकडी १ वाळु २ कापूर ३
बालुकागड, मत्स्य वि०
बालुकात्मिका, साकर.
बालुंकी, गी, वाल्लुक शब्द पाहा.
बालूक, विष विशेष.
बालेय, गाढव १ भारंग २
बालेयशाक, भारंग.
बालेष्ट, बोरीचें झाड.
बालेष्टफल, बोर.
बालैला, एलची.
बाल्हिक, केशर १ हिंग २ कांजी ३ अश्व वि० ४
बाल्हिका, मत्स्याक्षी.
बाल्ही, मत्स्याक्षी.
बाल्हीक, हिंग १ केशर २ कांजी ३
बाष्कल, रूपें.
बाष्प, नेत्रांतील पाणी १ लोखंड २ वाफ ३
बाष्पक, माठाची भाजी.
बाष्पमंजिन, कोष्ठ.
बाष्पिका, वाफळी १ कलोंजी जिरें २
बाष्पी, वाफळी.
बाष्पीका, हिंगुपत्री.
बाह, हा, भुज.
बाहु, भुजा १ बावसें २
बाहुका, वानरस्त्री १ नदी विशेष २
बाहुकुंठ, थोटा.
बाहुकुंथ, पंख.
बाहुज, रानतीळ १ पोपट २ क्षत्रिय ३
बाहुदंतिन, इंद्र.
बाहुदा, नदी विशेष.
बाहुमध्य, कोंपर.
बाहुमूल, कांख.
बाहुल, कार्तीक १ अग्नि २
बाहुलेय, कार्तिक.
बाहुलोह, कासें.
बाहुशाखा, बाहु १ बावसें २
बाव्हायाम, वायुरोग.
बिद, बिडलोण.
बिडाल, मांजर.
बिंदु, थेंब.
बिंदुचित्र, लघुरोहिस.
बिंदुपत्र, भूर्जपत्र.
बिंदुपत्रक, पोकळ्याची भाजी.
बिंदुपत्रा, लक्ष्मणाकंद.
बिंदुफल, मोती.
बिंदुर, बुद्धिवान.
बिंदुरक, हिंगणबेट.
बिंदुरज, वडूर्यरत्न.
बिंब, चंद्र व सूर्य यांचें मंडल.
बिंबिका, गोड तोंडली.
बिंबिनी, बुबुळें १ डोळ्यांतील बाहुली २
बिंबिशी, प्रवाहिका.
बिंबी, गोड व कडु तोंडली.
बिभीतक, बेहेडे.
बिभीतकसुरा, बेहेड्याची सुरा १ बेहेड्याची माल व तांदुळांचें पीठ एकत्र करून काढावी ती.
बिभीषण, लघुदेवनळ.
बिभ्राजिष्णु, अग्नि.
बिभ्रक्ष, अग्नि.
बिल, गुहा १ भोंक २
बिलकारिन, रानउंदीर.
बिलेशय, ससा १ खवलें मांजर २ खोकड ३ बिळांत राहाणार ते ४ गोधा ५ भुजंग ६ आखु ७ शालकादि ८ साळई ९ रानउंदीर १०
बिल्व, बेल.
बिल्वकर्कटी, कोंवळें बेलफळ.
बिल्वगंध, श्वेतआजवला.
बिल्वट, कथील.

बिल्वपत्र, बेल.
बिल्वपत्रक, श्वेतआजवला.
बिल्वपर्णी, शाक विशेष.
बिल्वपेशिका, बेलफळ.
बिल्विका, वाफळी.
बिल्वी, वाफळी.
बिश, कमळाची देंठी.
बिशकंद, कमळकंद.
बिशकंटका, टिका, टी, बगळी.
बिशकुसुम, कमळ.
बिशप्रसून, कमळ.
बिशवर्त्मन, पांपण्याचे रोग.
बिशिनी, कमलिनी.
बिस, कमळतंतु १ भिशी २
बिसकंठिका, बगळा.
बिसनाभि, कमलिनी १ कमळतंतु २
बिसपुष्प, कमळ.
बिसप्रसून, कमळ.
बिसिनी, कमळ देंठी १ कमलिनी २
बिस्त, सोन्याचा ८० गुंजांचा तोळा.
बीज, धातु १ वीर्य २ बीं ३ कारण ४
बीजक, श्वेतरोगवा १ बिवळा २ महाळुंग ३
बीजकर, उडीद.
बीजकर्कटिका, टरकाकडी.
बीजकर्कटी, टरकाकडी.
बीजका, काळे द्राक्ष.
बीजकाढ्य, महाळुंग.
बीजकृत, वीर्यवृद्धि करणारे.
बीजकोश, शी, कमळकर्णिका.
बीजकोशक, वृषण.
बीजगर्भ, कडु पडवळ.
बीजधान्य, धने.
बीजन, पीतलोध्र.
बीजपादप, बिबवा.
बीजपुष्प, जोंधळे १ गेळ २ फांगळा ३
बीजपूर, महाळुंग.
बीजपूरक, आमसोल १ महाळुंग २
बीजपूरफल, महाळुंग.
बीजपूर्ण, गोड महाळुंग.
बीजपेशिका, वृषण.
बीजप्रसू, भूमि.
बीजफलक, महाळुंग.
बीजमातृका, कमळकर्णिका.
बीजरेचक, जेपाळ.
बीजवर, उडीद.
बीजवृक्ष, बिबळा.
बीजस्नेह, पळस.
बीजाकृत, प्रथम बी पेरून नंतर नांगरलेलें शेत.
बीजाख्य, जेपाळ.
बीजाधिक, उंट.
बीजाम्ल, आमसोल.
बीजाढ्य, महाळुंग.
बीजी, तांदुळजा.
बीज्य, कुलिन.
बीभत्सु, अर्जुनसादडा.
बीभत्स, अर्जुनसादडा १ क्रूर २ दयाळु ३ रसभेद ४ रोगी ५
बुक, रक्तएरंड १ थोर पाषाणभेद २ रुई मंदार ३
बुक्क, बोकड १ काळीज २ अग्रमांस ३
बुक्कन, बुक १ शब्द पाहा २
बुक्कस, चांकस.
बुक्का, अग्रमांस १ काळीज २
बुक्काग्रमांस, काळीज.
बुक्कार, सिंहगर्जना.
बुद्धि, बुद्धि.
बुद्धिदात्री, बृद्धि
बुद्बुद, बुडबुडा.
बुध, बुद्धिमान् १ कुत्रा २ ग्रह ३
बुधरत्न, पाचरत्न.
बुधान, पंडित.
बुधिल, बुद्धिमान्
बुध्न, लहान बुंधे १ गुद २ शिव ३

बुध्य, शिव.
बुभुक्षा, भोजनेच्छा.
बुलि, स्त्रीगुह्यांग.
बुष, पाणी १ कोंडा २
बुस, भूस १ द्रव्य २ आंबट दह्याचा मठ्ठा ३
बुस्त, शिजविलें अन्नादि १ फणसाचा गरा २
बूक, काळीज १ मूत्रपिंड २
बृक, बुकशब्द पाहा.
बृहच्चंचु, थोर चंचू.
बृहच्छद, अक्रोड.
बृहच्छिंबी, थोरश्वेत आंब्र.
बृहज्जीरक, कलौंजी जिरें.
बृहज्जीवा, थोर हरण वेली.
बृंहण, वीर्य वृद्धी करणारे पदार्थ.
बृंहणी, आसंध १ श्वेत भुई कोहोळा २ काळीं द्राक्षें ३
बृहत्, मोठा.
बृहतिका, उत्तरीय वस्त्र.
बृहती, थोर डोरली १ मोतरिंगणी २ रिंगणी ३
बृहत्कंद, विष्णुकंद
बृहत्कुक्षि, दोंदील.
बृहत्केश, थोर विखरा.
बृहत्कोशातकी, मोठी घोसाळी.
बृहत्खर्जुरिका, थोर खजूरी.
बृहद्वटी, रेणूक बीज.
बृहत्चोली, मळे घोळ.
बृहत्ताल, थोर ताड कांटे असतात तो.
बृहत्तिक्ता, पाहाड मूळ.
बृहत्पंचमूल, बेल १ ऐरण २ टेंटू ३ पाडळ ४ शिवण ५
बृहत्पत्र, श्वेतलोध्र १ गोड चाकवत २ हस्तिकंद ३
बृहत्पत्रा, त्रिपर्णी कंद १ कासविंदा २
बृहत्पर्ण, श्वेतलोध्र.
बृहत्पाटली, धोत्रा
बृहत्पाली, कडु जिरें.
बृहत्पालेवत, द्वीपांतर खजूरी.
बृहत्पीलु, थोर पीलु.
बृहत्पुष्प, थोर कोहोळा.
बृहत्पुष्पा, केळ १ कांटेशेवंती २
बृहत्पुष्पी, थोर ताग.
बृहत्फल, फणस १ कोहाळा २ जांबूळ ३ कांटेताड ४
बृहत्फला, थोर वालुक कांकडी १ माहाकाळ २ कडु दुधभोपळा ३ थोर जांभूळ ४ कडु जिरें ५ मोठें कांवडळ ६ थोर कोहाळा ७ सहदेवी ८
बृहल्लोध्र, श्वेत लोध्र.
बृहत्त्वक, सातवीण.
बृहदेला, एलदोडे.
बृहद्दल, रक्त लसूण १ सातवीण २
बृहद्दला, लघु लाजाळू.
बृहद्वल्ली, महाकाळ १ चील २ मोठी ३ लाजाळू ४ श्वेतलोध्र ५ कचरा ६
बृहद्वेटी, लोणा शाक.
बृहद्भानु, अग्नि १ चित्रक २
बृहद्भाव, वा, पिंगळा पक्षी.
बृहद्वल्कल, श्वेत लोध्र १ सातवीण २
बृहद्दार्वी, थोर इंद्रायण.
बृहद्वास, वेल तृण.
बृहन्निंब, वकायन निंब.
बृहन्मरीच, मिरची १
बृहल्लोणी, मळे घोळ.
बृहस्पति, देवांचा गुरु.
बृंहित, हत्तीची गर्जना.
बेदरा, श्वेत भुई कोहोळा.
बेरट, रानबोर.
बोकडी, पंगुळी १ बोकडी २
बोटवृक्षा, } माहा मुंडी १ गोरख मुंडी २
बोटस्था, }
बोध, ज्ञान १ आम्लवेतस २
बोधना, कर्टोली १ ज्ञान २ आम्लवेतस ३
बोधनी, पिंपळी

बोधविशारद, बुद्धिमान.
बोधि, पिंपळ १ कोंबडें २ ज्ञान ३ बुद्धि ४
बोधितरु, पिंपळ.
बोधिद्रु, म, पिंपळ.
बोधिपादप, पिंपळ.
बोधिवृक्ष, पिंपळ.
बोधिसत्व, पिंपळ.
बोल, रक्त्या बोळ.
बंदन, स्तुति पाठक.
बंदी, प्रतिबंध.
बंध, शरीर १ बंधन २ बंधन साधन ३
बंधकी, वंध्या स्त्री १ व्यभिचारिणीस्त्री २ करिणी ३
बंधनगृह, कारागार.
बंधनाशन, चवक.
बंधु, दुपारी १ भाऊ २ मित्र ३ सगोत्र ४
बंधुक, दुपारी.
बंधुजीव, क, दुपारी.
बंधुर, हंस १ पक्षी २ बगळा ३ दुपारी ४ उंच निंच ५ हिरा ६ सुंदर ७ पेंड ८ वावडिंग ९ बहिरा १० दुष्ट ११ ऋषभक १२ सारस पक्षी १३
बंधुरा, वेश्या.
बंधुरा:, ब० भाजल्या धान्याचें पीठ.
बंधुवेतस, जलवेतस.
बंधूक, दुपारी १ आसाणा २ बिवळा ३
बंधूकपुष्प, दुपारीचें फूल १ आसाणा २ बिवळा ३
बंधूर, बंधुर शब्द पाहा.
बंधूलि, दुपारी.
बंध्य, वांझ वृक्ष.
बंध्या, वाळा १ वांझोटी गाय व स्त्री २
बंभर, भ्रमर.
बंभराली, माशी.
ब्रध, सिसें १ बुंधे २ शिव ३ सूर्य ४ ब्रह्मा ५ शरीर ६ पुत्र ७
ब्रह्मकन्यका, कन्या, ब्राह्मी १ सरस्वती २
ब्रह्मकाष्ठ, पारोसा पिंपळ १ तूप २
ब्रह्मकुशा, आजमोद.
ब्रह्मकोशी, आजमोद.
ब्रह्मगर्भा, तिळवण.
ब्रह्मग्री, कोरफड.
ब्रह्मचारिणी, ब्राह्मी १ करवीरणी २
ब्रह्मचारिन्, पारोसा पिंपळ १ तुती २ पितळ ३
ब्रह्मजटा, टी, दवणा.
ब्रह्मजा, ब्राह्मी.
ब्रह्मण्य, पिंपळ १ तुती २ लघुमुंजतृण ३ पारोसा पिंपळ ४ शनिग्रह ५
ब्रह्मतीर्थ, पुष्कर मूळ.
ब्रह्मत्वक, सप्तपर्णी.
ब्रह्मदंड, ओंवा.
ब्रह्मदंडी, ब्रह्मदंडी.
ब्रह्मदर्भ, ओंवा.
ब्रह्मदारु, तुती १ पारोसा पिंपळ २ पिंपळ ३ सुपुष्प ४
ब्रह्मन, ब्राह्मण १ वेद २ तप ३ ब्रह्मा ४ याग वि० ५ ब्रह्मज्ञान ६ चैतन्य ७
ब्रह्मानंद, तुती.
ब्रह्मनेष्ट, पारोसा पिंपळ.
ब्रह्मपर्णी, पिठवण.
ब्रह्मपवित्र, श्वेत दर्भ.
ब्रह्मपादप, पळस १ वेहेकळ २
ब्रह्मपुत्र, विष वि०१ नद वि०२ तीर्थ स्थान ३
ब्रह्मपुत्री, भारंग १ डुकर कंद २ सरस्वती नदी ३ वाणी ४
ब्रह्मबीज, तुती.
ब्रह्मभद्रा, त्रायमाण.
ब्रह्मभाग, तुती.
ब्रह्मभू, काम.
ब्रह्मभूति, गोरज वेळा.
ब्रह्मभूमिजा, सिंह पिंपळी.
ब्रह्ममंडूकी, ब्राह्मी.
ब्रह्ममूर्धभृत्, महादेव.
ब्रह्ममेखला, थोर मुंज तृण.

ब्रह्मयष्टि, ब्रह्मदंड शब्द पाहा.
ब्रह्मराक्षस, थोर रोहिडा.
ब्रह्मरीति, पितळ.
ब्रह्मरूपिणी, बादांगुळ.
ब्रह्मवर्धन, तांबें.
ब्रह्मवृक्ष, पळस १ रक्तआगस्ता २
ब्रह्मशल्य, वृक्ष विशेष.
ब्रह्मसती, सरस्वती नदी.
ब्रह्मसर्प, सर्प विशेष.
ब्रह्मसुवर्चला, सूर्यफूलवली १ ब्राह्मी २
ब्रह्मसू, मदन.
ब्रह्मसोमा, ब्राह्मी १ श्वेतवरधारा २
ब्रह्मस्थान, तुती.
ब्रह्महुन, आगतस्वागतादिकरणें.
ब्रह्माग्रभू, घोडा.
ब्रह्माणी, रेणुकबीज.
ब्रह्मादनी, रक्तलाजाळू.
ब्रह्माद्रि, पर्वत विशेष.
ब्रह्माद्रिजा, गोदावरी.
ब्रह्मांभस्, गोमूत्र.
ब्रह्मी, ब्राह्मी १ मत्स्य विशेष २
ब्रह्मोपनेना, पळस.
ब्राह्म, अंगुष्ठमूल १ विवाह वि० २
ब्राह्मण, पारोसा पिंपळ १ विप्र २
ब्राह्मणयष्टिका, भारंग.
ब्राह्मणिका, स्पृक्का.
ब्राह्मणी, भारंग १ ब्राम्ही २ पितळ ३ स्पृक्का ४ लाहान मुंगी ५ कुंभारीण कीट ६
ब्राह्मपिंगा, रूपें.
ब्राह्मिका, भारंग.
ब्राह्मी, चांदवेल १ भारंग २ कारिवणे कोशींबिरीचा कांदा को०बरभी हिं०डुकरकंद ३ मच्छाक्षी ४ ब्राम्ही ५ तिळवण ६ बांब ७ थोर मालकांगोणी ८ सोम ९ स्पृक्का १० वाचा ११ चिमणी १२ पिवळी मुंगी १३ बेडूकी १४ मत्स्य वि० १५
ब्राह्मीकंद, डुकरकंद.
भुवज्ञाविन्, पिंगळा पक्षी.
भ, नक्षत्र १ ग्रह २ शुक्र ३ भ्रमर ४ भ्रांति ५
भक्किका, झिल्लीकीट.
भक्त, भात १ सेवक २ उत्सुक ३
भक्तकर, दशांगादिधूप.
भक्तच्छंद, क्षुधा.
भक्तजा, अमृत.
भक्तसाधन, वरण.
भक्ति, सेवा १ विश्वास २ अंश ३ आसक्ति ४ अजहल्लक्षणा ५
भक्तिका, आगमशीतला.
भक्तिल, उत्तमघोडा १ उपासक २
भक्तोद्भव, भाताची पेज.
भग, उपस्थ स्त्री० योनि १ शोभा २ यत्न ३ पराक्रम ४ कीर्ति ५ ज्ञान ६ वैराग्य ७ ऐश्वर्य ८ मोक्ष ९ इच्छा १० गुणोत्कर्ष ११ प्रीति १२ पुण्य १३ सूर्य १४ अपारशक्ति १५ चंद्र १६ शिवाचा आकार १७ सद्गुण १८ धर्म १९
भगंदर, भगंदररोग.
भगवान, ईश्वर १ श्रेष्ठ २ श्रीमान ३
भगाल, मनुष्याच्या टोक्याची करवटी.
भगालिन, शिव.
भगिनी, बहीण १ सामान्य स्त्री २
भग्न, मोडलेला १ निराश झालेला २
भग्नसंधिक, ताक.
भग्नात्मन, चंद्र.
भग्नास्थिसंधानकर, लसूण.
भग्नी, बहीण.
भजन, सेवा १ शंखनाद २
भट्टित्र, भाजलेलें मांसादि.
भट्ट, ज्ञानी १ शत्रु २ अधिकार ३
भट्टारक, राजा १ देव २ सूर्य ३ तपस्वी ४
भट्टारकवार, रविवार.
भट्टिनी, राजयोग्य स्त्रियांमध्यें मुख्य जी स्त्री तीं.
भणित, रतिकूजित.

भणिति, भाषण.
भदंत, पूज्य.
भदाक, दैववान्.
भद्र, निवडुंग १ सोनें २ लोखंड ३ पोलाद ४ नीलोत्पल ५ मोठा हत्ती ६ निळें कमळ ७ चंदन ८ आंडील बैल ९ नागरमोथा १० खंजरीट ११ शिव १२ कल्याण १३ मेरुपर्वत १४ पवित्र १५
भद्रक, नागरमोथा १ इंद्रजव २ कमळ ३ सरळदेवदार ४ श्रेष्ठ ५ सुंदर ६ कल्याणकारक ७
भद्रकंट, थोर गोखरू.
भद्रकार्पासिका, एक कापशी.
भद्रकाली, चांदवेल १ नागरमोथा २
भद्रकाष्ठ, महादेवदारु १ तेल्यादेवदार २
भद्रकासी, भद्रमोथ.
भद्रकुंभ, पाण्यानीं भरलेला घट.
भद्रगंधिका, चांदवेल.
भद्रचंदनसारिवा, काळीउपळसरी.
भद्रचूड, चिकाडा थोर.
भद्रतरणी, काटेशेवंती.
भद्रदंतिका, मोठीदांती.
भद्रदारु, तेल्यादेवदार १ सरळदेवदार २
भद्रनामन्, सुतारपक्षी.
भद्रपदा, पूर्वाभाद्रपदा १ उत्तराभाद्रपदा २
भद्रपर्णा, चांदवेल १ मोठीशिवणी २
भद्रपर्णी, थोरशिवण १ चांदवेल २ काळाउंबर ३
भद्रबला, काळाउंबर १ मोठीशिवणी २ लघुचिकणा ३ चांदवेल ४
भद्रमालिका, कांकडीची एकजाती.
भद्रमुंज, रामबाण १ थोरमुंजतृण २
भद्रमुस्तक, भद्रमोथ.
भद्रमुस्ता, भद्रमोथ १ मुस्ता २
भद्रयव, इंद्रजव.
भद्रलता, हळद १ मधुमाधवी २
भद्रवती, काळाउंबर.
भद्रवल्लिका, चांदवेल.
भद्रवल्ली, मोगरी.
भद्रशिफा, हळद.
भद्राश्रय, चंदन.
भद्रश्री, चंदन.
भद्रसोमा, भागीरथीनदी.
भद्रहंस, नागरमोथ.
भद्रा, चांदवेल १ मुगुमवेल २ भागीरथी ३ लघुशमी ४ भद्रमोथ ५ लघुचिकणा ६ कायफळ ९ श्वेतदूर्वा ८ वेखंड ७ लघुदंती १० थोरशमी ११ लघुशिवण १२ लघुनीळी १३ गौरी १४ काळीउपलसरी १५ श्वेतगोकर्णी १६ हळद १७ काळाउंबर १८ नागवेल १९
भद्राकरण, हजामतकरणें.
भद्रात्मज, खड्ग.
भद्रालपत्रिका, चांदवेल.
भद्राली, चांदवेल.
भद्रावती, कायफळ.
भद्राश्रय, चंदन.
भद्रासन, रत्नजडीतसिंहासन १ आसन वि० २
भद्रेला, एळदोडे.
भद्रोत्कट, रवी.
भद्रोदनी, नागबला.
भद्रोदुंबरिका, काळाउंबर.
भद्रोदनी, लघुचिकणा.
भपति, चंद्र.
भय, रोग १ भीति २ पुष्पशोष ३ भयंकर ४
भयंकर, रणगीध १ पिंगळा २ भीतिकारक ३ भयानकरस ४
भयज, कोल्हा.
भयनाशिनी, त्रायमाण.
भयानक, व्याघ्र १ राहु २ भीति ३ शृंगारादिनवरसांतीलएकरस ४ भयंकर ५
भयापह, राजा.
भयावह, भयानकशब्दपाहा.
भयावहा, काळोकीरात्र.

भर, दोन हजार पलप्रमाण वजन १ अतिशय २ संरक्षक ३
भरट, कुंभार १ चाकर २
भरंड, बैल १ धनी २ राजा ३
भरणी, घोसाळी १ नक्षत्र २
भरणीभू, राहु.
भरण्याह्वा, रामदूती.
भरण्यु, बैल १ सूर्य २
भरद्वाज, क, भारद्वाजपक्षी १ ऋषिवि० २
भरु, सोनें १ विष्णु २ शिव ३ स्वामी ४
भरुज, लहान कोल्हा.
भरुटक, भर्जितमांस.
भरोद्दह, धावडा.
भर्ग, शिव १ प्रकाश २ ब्रह्मदेव ३ पाक करणें ४
भर्गपर्वणी, भारंगी.
भर्तृ, नवरा १ स्वामी २
भर्म, सोनें १ वेतन २ नाभि ३
भर्मगैरिक, सोनगेरु.
भर्मन, भर्म शब्द पाहा.
भर्मयूथी, पिवळीजुई.
भलता, चांदवेल १ लताविशेष २
भल, सन्निपात १ आसवल २ पीतटेंटु ३ आलनु ४ कल्याण ५
भलक, आसवल १ कुतरें २ आलनु ३ हिंगणबेट ४ पीतटेंटु ५ संनिपात ६
भलपुच्छी, वनस्पति वि०
भलानक, बिबवा.
भलातफलमज्जा, गोडंबी.
भलि, बाळबेबाटून त्यांतकिंचित मोहऱ्या व लवण व भर्जितहिंग घालून पाण्यांत कालवून गाळावेती.
भलिका, बिबवा.
भल्ली, बिबवा १ दुई २ अर्धचंद्राकृतिबाण ३
भलुक, आसवल.
भल्लूक, पीतटेंटु १ भालू २ महाकपर्द ३ आलनु ४ आसवल ५ कुतरें ६
भल्लूर, आलनु
भव, जीव १ मगर २ जन्म ३ जगत् ४ लाभ ५ संसार ६ देव ७ शिव ८ कल्याण ९ मूलकारण १०
भवघस्मर, अरण्याग्नि.
भवंत समय.
भवंति, वर्तमानकाळ.
भवदारु, तेल्या देवदार.
भवद्भाः, भयभीत.
भवन, घर १ गुण २
भवनाशिनी, शरयूनदी.
भवाभीष्ट: अशागुगुळ.
भवायना, भागीरथी.
भविक, कल्याण.
भविन, काव्यकर्ता.
भविल, षंढ.
भविष्य, जीव १ एष्यमाण २
भविष्यत, भविष्यकाळ.
भव्य, जीव १ अस्थि २ तथ्य ३ परिणाम ४ करवेळ ५ उत्तम ६ शुभ ७ कर्मरंगवृक्ष ८ निंबवृक्ष ९ माशिंग ११ वृक्षविशेष १२
भष, क, कुतरा.
भसन, अंतःकरण १ मांडी २ अरण्य ३
भसद, स्त्रीगुह्यांग १ नौका २ समय ३ बदकाची येकजाति ४
भसन, थोरघोंगरा.
भसरा, गाल, थोर घोंघरा.
भसित, राख.
भसूचक, जोशी.
भस्त्रा, अग्निदीपकरण्याचा चामड्याचा भाता.
भस्म, कपिलवर्ण सिसव १ राख २
भस्मक, नेत्ररोग १ अतिक्षुधा २ भारंग ३ सोनें ४.
भस्मकाग्नि, जठराग्नि प्रदीप्त असून शरीर दुर्बल करितो तो.
भस्मगंधा, रेणुकबीज.

भस्मगंधिका, रेणुकबीज.
भस्मगंधिनी, रेणुकबीज.
भस्मगर्भ, तिवस १ सिसव २ पिंवळासिसव ३
भस्मगर्भा, रेणुकबीज,
भस्मन्, कपिलवर्णशिसव १ राख २
भस्मरोहा, कुरुहवृक्ष.
भस्मवर्ण, भासकाकभेद.
भस्मवेध, कापूर.
भस्मांग, पेरोज १ होलापक्षी २ कपोतपक्षी ३
भस्माह्वय, कापूर.
भक्षक, लघुगोखरूं.
भक्षकंटक, लघुगोखरूं.
भक्षण, जेवण.
भक्षपत्री, नागवेल.
भक्षबीज, चारोळी.
भक्षालाबु, दुधभोपळा.
भक्षित, खाल्लेला.
भक्ष्य, ओदन.
भा, दीप्ति.
भाकूट, मत्स्यविशेष.
भाकोष, सूर्य.
भाक्त, धान्य.
भाग, अंश १ अर्धारुपया २ कालमानविशेष ३
भागधेय, दैव १ राजदेय २
भांगीन, भांगपिकतेतीभूमि.
भागीरथा, भागीरथी.
भाग्य, वस्तु १ दैव २ ऐश्वर्य ३
भाजक, अ० वांटनेयाअर्थी.
भांड, पात्र १ अलंकार २ भांडवल ३ नदीचातळ ४
भाजी, उपदंश १ रुचिश २ संधान ३ रोचक ४
भांडकारी, मंजिष्ठ.
भांडपुट, न्हावी.
भांडपुष्प, सर्प विशेष.
भांडिल, न्हावि.
भांडीर, वटवृक्ष.
भात, प्रातःकाळ १ कांतिमय २
भाति, प्रभा.
भातु, सूर्य.
भाद्र, पद, भाद्रपदमास.
भाद्रपदा, पूर्वाभाद्रपदा व उत्तरा भाद्रपदा नक्षत्र.
भान, ज्ञान.
भानु, सूर्य १ किरण २ स्वामी ३ कांति ४ प्रकाश ५
भानुफला, केळ.
भानेमि, सूर्य.
भाभ, तेजस्वी.
भाम, सूर्य १ कांति २ कोपिष्ट ३ भगिनीपति ४
भामिनी, स्त्री.
भार, ओझें १ दोन हजार पलप्रमाण २ वीस तुलामान ३ बत्तीस गायन्याप्रमाण ४ विष्णु ५
भारंगी, भारंग.
भारटी, लघुनीली.
भारत, अग्नि १ नट २ इतिहास विशेष ३
भारती, ब्राह्मी १ सरस्वती नदी २ वाणी ३
भारद्वाज, कुंभारकुकडा १ हाड २
भारद्वाजी, रानकापशी १ अतिबला २ महाबला ३ चिमणी ४
भारथ, कुंभारकुकडा.
भारवाह, गाढव १ भारवाहणारा २
भारवाहिनी, लघुनीली.
भारवाही, लघुनीली.
भारवी, तुळस.
भारवृक्ष, काक्षी सुगंधि द्रव्य विशेष.
भारशृंग, सांबर.
भारहार, भारवाह शब्द पाहा.
भारि, सिंह.
भारिक, भारवाह शब्द पाहा.
भारिन्, भारिक शब्द पाहा.
भार्गव, हिरा १ निळामाका २ हत्ती ३ शुक्राचार्य ४

भार्गवप्रिय, हिरा.
भार्गवाग्रणी, भारंग.
भार्गवी, नीलदर्वा १ श्वेतदूर्वा २ लक्ष्मी ३ पार्वति ४
भार्गी, भारंग.
भार्द्वाजी, रानकापशी.
भार्या, स्त्री १ बायको २
भार्याटिक, हरिण विशेष.
भार्यारु, हरिण वि० १ पर्वत वि० २
भार्यावृक्ष, पतंग.
भाल, कपाळ १ कांति २
भालदर्शन्, शेंदूर.
भालदृक्, महादेव.
भालविभूषण, तिलक.
भालांक, रोहीमत्स्य १ कांसव २ शाक वि० ३ शिव ४ करवत ५
भालुक, कोल्हा १ आस्वल २
भालूक, आस्वल १ कोल्हा २
भाव, सत्ता १ स्वभाव २ चेष्टा ३ जन्म ४ आत्मा ५ कर्म ६ वस्तु ७ जीव ८ स्त्रीयोनि ९ जगत १० ज्ञानेंद्रिय ११ ऐश्वर्य १२ अभिप्राय १३
भावज, मदन.
भावन, नीव १ थोर आंवळा २ मनोविचार ३ कल्पना ४ औषधास अग्नि पुट इ० संस्कार ५
भावानुगा, सावली.
भावि, भविष्यकाळ.
भावित, मिश्रित १ सुगंध द्रव्याने वासित जे वस्त्र २ प्राप्त ३
भावुक, कल्याण.
भाषण, बोलणें.
भाषा, वाणी.
भाषित, बोलणें १ बोललेला २
भास्, कांति १ इच्छा २ किरण ३
भास, गृध्र विशेष १ भस्मवर्ण २ भास काकभेद ३ कोंबडा ४पाणकोंबडा ५कांति ६
भासंत, भास काकभेद १ सूर्य २ चंद्र ३ सुंदर ४
भासस्, तेज.
भासा, कुमारी.
भासु, सूर्य.
भासुर, पत्र्याहरताळ १ कोष्ठ औषधि २ स्फटिक ३
भास्कर, रुई १ सोनें २ उदयभास्कर कापूर ३ अग्नि ४ शूर ५ सूर्य ६
भास्करपुष्पा, पिका, लघुमेंडशिंगी.
भास्करप्रिय, माणीक.
भास्करेष्टा, सूर्यफूलवल्ली.
भास्वत, सूर्य १ प्रकाश २ शूर ३
भास्वर, दिवस १ सूर्य २ कोष्ठकुलिंजन ३
भिंडा, शिरसी.
भिंडीतक, भेंडे.
भित्त, तुकडा.
भित्ति, भिंत १ समय २ आश्रय ३
भित्तिका, पाल १ भिंत २
भित्तिखातन, घूस.
भित्तिपातन, घूस.
भिस्सा, भात.
भिदा, कोंथिंबीर १ भेदन २
भिदि, र, इंद्रायुध.
भिदुर, लघुपिंपरी १ हिरा २ वज्र ३
भिन्न, सरोव्रण १ विकासित २
भिन्नगर्भिका, चिभड.
भिन्नदला, मोरवेल.
भिन्नभिन्नात्मन, औषधि विशेष.
भिन्नविटकता, पित्तरोग.
भिया, भय.
भिरिंडिका, शिरदोडी १ पहारकुटुंबी २
भिरीटिक, कोल्हा.
भिरीटिका, श्वेतगुंजा.
भिल, जाति विशेष.
भिलगवी, वनगाय.
भिलतरु, लोध्र.

भिल्लभूषणा, रक्तगुंजा.
भिल्ली, लोध्र.
भिषक, वैद्य.
भिषकजित, औषध.
भिषकजिता, कंदगुळवेल.
भिषक्प्रिया, गुळवेल.
भिषग्भक्त, भक्तिमान रोगी.
भिषग्माता, अडूळसा.
भिषग्वरा, हर्तकी.
भिस्सिका, टा, करपलेलें अन्नादि.
भिस्सिटा करपलेले अन्नादि.
भिस्सट, कमळकांद १ भिशी २
भिस्सटा, भिस्सटा, भिस्सिका शब्द पाहा.
भिस्सा, भात.
भिक्षा, याचना.
भिक्षु, मुंडी १ गोसावी २ संन्यासी ३
भी, त, ति, भय.
भीम, आम्लवेतस १ शिव २ भयंकर ३ भयानकरस ४
भीमजननी, भागीरथी.
भीमदर्शन, वाघ.
भीमनाद, सिंह.
भीमपराक्रम, वाघ.
भीमरथी, नदी वि.
भीमविक्रांत, द्राक्षामद्य.
भीमसेन, भीमसेनी कापूर.
भीमा, नदी.
भीरु, गोम १ जिगजिगा रानचिमण्या २ शेळी ३ स्त्री ४ वाघ ५ लहान चिमण्या ६ घुबड ७ शतावरी ८ धने ९ कोल्हा १० लघु शतावरी ११ भित्रा १२
भीरुक, घुबड १ अस्वल २ षंढ ३ श्वेत ऊंस ४ काळा ऊंस ५ विशेष मत्स्य भेद ६ भित्रक ७
भीरुचेतस, हरिण.
भीरुत्व, वायु.
भीरुपत्रिका, शतावरी.
भीरुपत्री, शतावरी.
भीरुसुता, फार दिवसांची व्यालेली गाय.
भीलुक, भित्रा.
भीषण, कांटे ताड १ साळईचा डाक २ होला पक्षी ३ कुनरें ४ कपोत भस्मांग ५ शिव ६ भयानक रस ७ अतिभय ८ निर्दय ९
भीषणक, एरवर्णी.
भीषा, भीति.
भीष्म, शिव १ शंतनुपुत्र २ भयंकर ३ पिशाच ४
भीष्मगंधक, मधुमार्गी.
भीष्मजननी, भागीरथी.
भीष्मसू, भागीरथी.
भुक्त, भक्षिलें १ भात २ उपभुक्त ३
भुक्तशेष, उच्छिष्ट.
भुक्ता, लघुखुरी.
भुक्ति, नख १ भक्षण २ उपभोग ३
भुग्न, वक्र १ मोडलेला २
भुग्ननेत्र, सन्निपात.
भुज, भूर्जपत्र १ बाहु बावसें २ हस्त ३
भुजकोटर, कांख.
भुजग, / **भुजंग**, सर्प १ शिसे २
भुजंगघातिनी, कंकालिका वनस्पति.
भुजंगजिव्हा, थोरचिकणा.
भुजंगदमनी, लघु मुंगुसकांदा.
भुजंगदारण, मुंगुस १ वाघ २ गरुडपक्षी ३ मोर ४
भुजंगपर्णिनी, नागदमनी.
भुजंगभुक, भोजिन; मोर १ वाघ २ गरुड ३
भुजंगम, शिसें १ सर्प २
भुजंगलता, नागवेली.
भुजंगाख्य, वनस्पति विशेष.
भुजंगांतक, गीध १ भुजंगदारण शब्द पाहा २
भुजंगभोजिन्, मोर.
भुजंगाशन, भुजंगांतक शब्द पाहा.

भुजंगाक्षी, नाई १ मुंगुसकांदा २
भुजंगी, सर्पिणी.
भुजमस्तक, खांदा.
भुजशिरस, खांदा.
भुजा, बाहु बावसें.
भुजाकंट, नखें.
भुजागम, वृक्ष.
भुजांतर, ऊर.
भुजादल, हताचा पंजा.
भुजि, अग्नि.
भुजिष्य, करगोटा १ चाकर २
भुज्यु, भक्षण.
भुरिक, पृथ्वी.
भुव, भुइफोड.
भुवन, पाणी १ चिखलात सांचलेलें पाणी २ पाताल ३ मनुष्य ४ आकाशलोक ५
भुवन्यु, सूर्य १ चंद्र २ अग्नि ३ स्वामी ४
भुविस, समुद्र.
भूः, भूमि १ तुरटी २
भूक, वेळ १ अंधार २ छिद्र ३
भूकदंब, कळंब १ ओंवा २
भूकदंबक, ओंवा.
भूकदंबा, गोरखमुंडी.
भूकदंबिका, गोरखमुंडी.
भूकर्चुदार, गोंदणी.
भूकल, अनिवार घोडा.
भूकाक, लघुकावळा.
भूकुंभी, भुईपाडळ.
भूकूष्मांडी, भुयकोहोळा.
भूकेश, वटवृक्ष १ शेवाळ २
भूकेशी, सरांटा.
भूखर्जुरिका, लघुखजूरी.
भूगर, विष.
भूग्नी, तुरटी
भूचंपक, भुयचांपा.
भूछत्र, भुयफोड.
भूछाया, काळोक.

भूजंतु, गांडवळ.
भूजंबू, भुयजांबूळ.
भूत, मुस्ता १ लोध्र २ लब्ध ३ तथ्य ४ प्राणी ५ पिशाच ६ सदृश ७ गत ८ पुत्र ९ पंचमहाभूतें प्रत्येक १० ज्ञात ११
भूतकेश, शी, मांसी १ काळी निर्गुंडी २ कात्री निर्गुंडी ३ श्वेततुळस ४ सुगंध जटामांसी ५ श्वेतनिर्गुंडी ६
भूतकेसरा, मेथी.
भूतक्रांति, भूतोन्माद.
भूतगंधा, मोरवेल.
भूतघ्न, भूर्जपत्र १ श्वेतलसूण २ शिरस ३ उंट ४
भूतघ्नी, तुळस १ श्वेततुळस २ वानघ्नी ३ शंखपुष्पी ४ मंदिरी वनस्पति ५
भूतजटा, जटामांसी १ सुगंध जटामांसी २
भूतद्राविन, रक्तकणेर १ नाकाशिकर्णी २
भूतद्रुम, भोकर.
भूतधात्री, भूमि.
भूतनाशन, हिंग १ रुद्राक्ष २ श्वेतशिरस ३
भूतनिग्रह, पिशाच निग्रह द्य० पंचाक्षरी विद्या.
भूतपति, काळी तुळस १ महादेव २
भूतपादप, भोकर १ गोधर्णी २
भूतपुष्प, वनस्पति विशेष भूतवृक्ष.
भूतप्रिया, काळी तुळस.
भूतबंध, पिशाच बंधन.
भूतमाता, भूमि.
भूतमारी, चिडादेवदार.
भूतवास, बेहेडा.
भूतवेंडिका, भुयतबंड.
भूतलिका, सृक्का.
भूतविक्रिया, फेंफरें.
भूतवृक्ष, टेटू १ साहोडा २ अक्रोड ३ भोकर ४
भूतवृक्षा, गोरखमुंडी.
भूतवेशी, कात्री निर्गुंडी १ काळी निर्गुंडी २

भूतशिखाग्रणी, सुगंध जटामांसी.
भूतशिखी, सुगंध जटामांसी.
भूताशिका, सुगंध जटामांसी.
भूतसंचार, भूतोन्माद.
भूतसार, पीत टेंटू.
भूतहंत्री, नील दूर्वा १ वाश कटोली २
भूतहन्, भूर्जपत्र.
भूतहर, गुग्गुळ.
भूतहारिन्, रक्त कणेर.
भूतांकुश, नाक शिकणी.
भूतात्मन, शरीर १ शिव २ ब्रह्मा ३ युद्ध ४
भूताभिषंग, पिशाच कृत पराभव.
भूतारि, हिंग.
भूताली, भूय पाडळ १ काळी मुसळी २
भूतावास, साहेडा १ बेहेडा २ शरीर ३
भूतावेशा, काळीनिगुंडी.
भूतावेशी, काळीनिगुंडी.
भूतावेश्यालता, श्वेत तुळस.
भूति, सुगंध रोहिस १ गवत २ वृध्दि ३ ऐ-श्वर्य ४ भस्म ५ पक्वमांस ६ उत्पत्ति ७ हत्तीचा अलंकार ८
भूतिक, लघुरोहिस १ किराईत २ गवत ३ ओवा ४ कापूर ५ सुगंधरोहिस ६ जायफळ ७
भूतिनिधान, धनिष्ठा नक्षत्र.
भूतिपुष्पिका, श्वेत केवडा.
भूतिप्रिया, काळी तुळस.
भूतीक, भूतिक शब्द पाहा.
भूतुंबी, नागरतुंबी.
भूतृण, गवत १ सुगंधरोहिस २
भूतेश, महादेव.
भूतेष्टा, काळीतुळस.
भूतोदन, दहि १ हळद २ सातु ३ ला-ह्या ४ तिळ ५
भूतोन्माद, उन्मादरोग.
भूत्तम, सोने.
भूदराश्रया, लघु उंदीरकानी.
भूदरोद्भवा, लघु उंदीर कानी.
भूदर्या, लघु उंदीरकानी.
भूदार, रान डुकर १ गांवडुकर २ राजा. ३
भूदेव, ब्राह्मण.
भूधर, पर्वत १ राजा २
भूधरश्री, शिरड.
भूधात्री, भुयआंवळी.
भूनाग, गांडवळ.
भूनिंब, किराईत.
भूनीप, भुयकळंब.
भूप, राजा.
भूपति, वृद्धि १ राजा २
भूपत्र, सोग.
भूपद, वृक्ष.
भूपदी, मोगरी १ श्वेत निर्गुंडी २
भूपराट्, राजा.
भूपर्णी, नान.
भूपाटली, भुयपाडळ.
भूपाल, राजा.
भूपाली, ली, ग्रंत.
भूपिटारिका, उग, सोनामुखी.
भूपुत्री, सोनामुखी.
भूपुष्पा, भुयचांपा.
भूफल, भूफळ १ हिरवे मूग २
भूबदरी, भुयबोर.
भूभुज, राजा १ डोंगर २
भूभृत, पर्वत १ राजा २
भूमंडली, मोगरी १ भूमंडली म्हणून एक वनस्पति आहे २
भूमंडिनी, मोगरी.
भूमि, भुय भुई.
भूमिकदंबिका, गोरखमुंडी.
भूमिका, सोंग.
भूमिकालिका, पाथरगोधुमी.
भूमिखर्जूरी, लघुखजूरी.
भूमिगम, उंट.
भूमिचंपक, भुय चांपा

भूमिचारिन्, लघु उंदीरकानी.
भूमिच्छत्र, भुयफोड.
भूमिज, भुय कळंब १ गौरसुवर्णशाक २ भूमिज गुग्गुळ ३ गांडवळ ४ मनुष ५ सोनें ६ सोरा ७ मंगळग्रह ८
भूमिजंबु, बू, भुय जांबूळ.
भूमिजंबुका, बू, भुय जांबूळ.
भूमितनया, सोनामुखी.
भूमिदंडा, मोगरी.
भूमिदेव, ब्राह्मण.
भूमिप, राजा.
भूमिपाल, घूंस १ राजा २
भूमिपिशाच, ताड वृक्ष.
भूमिपुत्र, दिंडे १ मंगळ २
भूमिपुत्रा, भुयत रवड १ सोनामुखी २
भूमिमंडपभूषणा, मधुमाधवी.
भूमिमंडा, मधुमाधवी १ कळंब २
भूमिरक्षक, उत्तम घोडा.
भूमिल, घूंस.
भूमिलग्ना, श्वेत गोकर्णी.
भूमिलता, शंखपुष्पी.
भूमिलवण, सोरा.
भूमिलाभ, मृत्यु.
भूमिलेपन, गोमय.
भूमिवर्धन, शव.
भूमिशया, रान चिमण्या.
भूमिसर, सांवा वृक्ष.
भूमिसह, साग.
भूमिस्पृश, वैश्यवर्णी १ मनुष्य २
भूमिस्फोट, भुयफोड.
भूमी, भूमि.
भूमीकदंब, भुय कळंब.
भूम्यामलकी, भुय आंवळी.
भूम्यामली, भुय आंवळी.
भूम्याहुली, भुयतरवड.
भूम्योदगाश्रया, लघु उंदीरकानी.
भूयस, पुष्कळ.
भूयः, अ० पुनः १ अतिशय याअर्थी २
भूरि, आरामशीतला १ सोनें २ पुष्कळ ३ दिवस ४ शिव ५ ब्रह्मा ६ वासुदेव ७
भूरिक्, पृथ्वी.
भूरिगंधा, मोरमांसी १ मुरा २
भूरिगम, गाढव.
भूरिगामिन, भूरिगामी १ गाढव २
भूरिचंद्र, सोनें.
भूरिदुग्धा, लघु मेढाशिंगी.
भूरिधर, गाढव.
भूरिधामन, तेजस्वी.
भूरिनिष्क, सोनें.
भूरिपत्र, घोडेसगगवत.
भूरिपुष्पा, भूरिपुष्पा १ बडीशोप २
भूरिप्रेमन, चक्रवाक पक्षी.
भूरिफेना, सातला.
भूरिबला, अतिबला १ कांसोळी २
भूरिमंजरी, श्वेत तुळस.
भूरिमल्ली, आंबाडी.
भूरिमही, गाय.
भूरिमाय, कोल्हा.
भूरिमाया, कोल्ही.
भूरिमल्लिका, आंबाडी.
भूरिरस, ऊंस.
भूरिलग्ना, श्वेत विष्णुक्रांता.
भूरिशः, अ० पुष्कळ याअर्थी.
भूरी, पांढरफळी.
भूरुंडी, सूर्यफूल वल्ली १ कुरडू २ महाकरंज ३
भूरुह, अर्जुनसादडा १ थोर राळेचा वृक्ष २ वृक्ष ३
भूरुहा, दूर्वा १ मांसरोहिणी २
भूर्ज, भूर्जपत्र.
भूर्जपत्रक, भूर्जपत्र.
भूर्णि, पृथ्वी १ मारवाडदेश २
भूर्भुवकर, कुत्रें.
भूलग्ना, शंखपुष्पी.
भूलता, गांडवळ.

भूशमी, लघुशमी.
भूशर्करा, कड माकड कंद.
भूशिरड, शिरड.
भूशेलु, गोंधणी.
भूश्रवस्, मुंग्यांचें वारूळ.
भूषण, अलंकार १ मिरीं २ शेंदूर ३
भूषणाख्य, वानर.
भूषणार्ह, सोनें १ पोवळें २ मोतीं ३
भूषा, भूषण १ शोभा २
भूषित, अलंकृत.
भूषिता, अंकोली.
भूसुता, अंकोली १ भुईफोड.
भूस्तर, कुत्रें.
भूस्तृण, जलतृणवि०
भूस्पृश, माणूस.
भूस्थ, माणूस १ गंडूपदी २
भूहरा, नाचण्या.
भृकुटि, टी, भुवई.
भृंग, थोर भ्रमर १ अभ्रक २ दालचिनी ३ जाडीदालचिनी ४ माका ५ वाघनख ६ धुम्याटपक्षी ७ कुंभारीणकीट ८
भृंगक, धुम्याटपक्षी.
भृंगघ्ना, भोंवरी.
भृंगज, अगरू.
भृंगपर्णिका, लघु एलची.
भृंगप्रिय, धुलीकदंब १ मधुमाधवी २
भृंगबंधु, कुंद १ कळंब २
भृंगमारि, मारी, केविका १ भोंवरी २
भृंगमूलिका, भोंवरी.
भृंगमोहिन्, सोनचांपा.
भृंगरज, माका.
भृंगरजस्, माका.
भृंगराज, माका १ निळामाका २ दालाचिनी ३ थोरभ्रमर ४ काळवट पक्षी५ धूम्याटपक्षी ६
भृंगरोल, कुंभारीणकीट.
भृंगवल्लभ, धाराकळंब १ भुपकळंब २ आंबा ३
भृंगवल्लभा, क्षुद्र जांबूळ १ रानशेवंती २
भृंगसोदर, माक्याच्या जातीचें झाड.
भृंगसुहृत्, कुंद.
भृंगा, दालचिनी १ माका २
भृंगानंदा, लघु श्वेतजुई.
भृंगाभीष्ट, भृंगाभिष्ट १ आंबा २
भृंगार, लवंग १ माका २ सोनें ३ सुवर्ण पात्र वि० ४
भृंगारक, माका.
भृंगारि, केविका १ भोंवरी २ इंद्रगोप ३ माका ४ लवंग ५
भृंगारी, झिलीकीट.
भृंगार्क, माका.
भृंगाव्ह, माका १ लवंग २
भृंगाव्हा, भवरसाली.
भृंगिका, इंद्रगोप.
भृंगी, भांग.
भृंगीफल, आंबाड्याचें झाड
भृगु, पर्वताचा तुटलेला कडा १ शिव २ ऋषि वि० ३ शुक्राचार्य ४ जमदग्नि ५
भृगुजा, भारंग.
भृगुभवा, भारंग.
भृगुराज, माका.
भृगुसुद्दन, कुंद.
भृगूद्भवा, भारंग.
भृंगेष्ट, आंबा.
भृंगेष्टा, कोरफड १ लघु रान शेवंती २ नदी जांबूळ.
भृत, पोषित १ पूर्ण २
भृमि, झंझावात १ पाण्याचा भोंवरा २
भृश, फार.
भृशपत्रिका, थोर नीली.
भृष्ट, भाजलेला.
भृष्टचणक, भाजलेले चणे.
भेक, बेडूक १ कृष्णाभ्रक २ मेघ ३
भेकपर्णी, मंडूकपर्णी लता.
भेकभुज, सर्प.

भेकराज, माका १ मोठा बेडूक.
भेकी, बेडकांतील लहान एकजाति.
भेड, क, कमळाक्ष १ दुमा एडका २ मेंढा ३ ऋषिवि० ४
भेडा, भेडी, कमळाक्ष १ मेंढा २ मेंढी ३
भेद, विदारण करणें.
भेदक, आम्लवेतस.
भेदन, आम्लवेतस १ हिंग २ बिबवा ३ वातादि दोषेंकरून अबद्ध अथवा बद्ध असेजे मल मूत्रादिक ते ग्रथित जाहले असतां त्याचा भेद करून त्यांतें जें औषध अधोभागीं नेऊन पाडितें तें जसी कटुकी ४
भेदनक, निक, शाहाजिरें.
भेदिन्, आम्लवेतस.
भेदिनी, शाहाजिरें.
भेदुर, वज्र.
भेन, सूर्य १ चंद्र २
भेरि, री, नोबद.
भेल, चपल १ भयशील २ नौका ३
भेषज, औषध १ काळे जिरें २
भेषजभक्त, भक्तिमान रोगी.
भेषजाग, औषधाचें अनुपान.
भैषज, लावापक्षी १ औषध २
भैषज्य, औषध.
भोग, शिरस १ सर्पाचादेह २ सर्पाचीफणा ३ सुख ४ पालन ५ भक्षण ६
भोगधर, सर्प.
भोगपिशाचिका, क्षुधा.
भोगवती, श्वेत वेखंड १ नदी २
भोगवान, सर्प १ नृत्य २ गायन.३
भोगिकांत, वायु.
भोगिगंधिका, लघुमुंगुसवेल.
भोगिन, नाग १ सर्प २ राजा ३ न्हावी ४
भोगिनी, विलासिनीस्त्री १ सर्पिणी २ सर्पनगरी ३
भोगिभुक्, मुंगुस १ गरुड २
भोगिवल्लभ, चंदन.
भोगींद्र, अनंतसर्प.
भोग्य, धान्य १ द्रव्य २
भोग्या, वेश्यास्त्री.
भोग्यार्ह, धान्य १ द्रव्य २
भोजन, भात १ वायु व उदक यांचे संचारास उदराचा चतुर्थांश रिकामा ठेऊन तीनवांटे आहार करावा तें २ पाणीबिबवा ३
भोजनपात्र, सोनें १ रुपें २ कांसें ३ लोहोकांत४ केळ५ मोहोवृक्ष६ पळस ७ कमलिनी ८ कुडा ९
भोजनीय, ओदनादि.
भोज्य, भात १ ओदनादि २
भोमीरा, पोंवळें.
भोरी, भोरड्या.
भोली, उंट.
भौम, सोनामीठ १ रक्त पुनर्नवा २ मंगळ ३
भौमरत्न, पोंवळें.
भ्रंकारी, वाघूळ.
भंग, पक्षघात १ रोग २ नाश ३ कपट ४ निरगाम ५ गमन६ पाण्याची लाट ७ पराजय ८ भेग ९
भंगवासा, हळद.
भंगा, भांग १ तागाचें बीं२ त्रिवृता ३ ताग ४
भंगान, मत्स्य वि०
भंगारी, वाघूळ.
भंगि, भेग १ लाट २ चातुर्य ३ कपट ४ आक्षेप ५
भंगिका, भांग.
भंगिनी, जिंगिनी.
भंगी, भांग.
भंगिल, ज्ञानेंद्रियांत जें व्यंग्य तें.
भंगुरा, श्वेत अतिविष १ गव्हला २ भारंगी ३ भांग ४
भंग्य, भांग उत्पन्न होण्याचें क्षेत्र.
भंजन, नाश करणें,
भंजनक, मुखरोग.
भंजक, देवालयाजवळ उगवणारा वृक्ष.

भंटक, मारिष.
भंटा, चिचोंडी.
भंटाकी, थोर डोली १ वांगी २
भंडक, खंजरीट पक्षी.
भंडन, युद्ध.
भंडहासिनी, वेश्या.
भंडि, मंजिष्ठा १ तरंग २
भंडिका, भंडिशब्द पाहा.
भंडिर, शिरीष वृक्ष.
भंडिरा, मंजिष्ठा.
भंडिरी, मंजिष्ठा.
भंडिल, शिरीष वृक्ष,
भंडी, श्वेत निशोत्तर १ शिरीष वृक्ष २ मंजिष्ठ ३ तगर ४
भंडीक, शिरीष.
भंडीतक, भेंड.
भंडीतकी, मंजिष्ठ.
भंडीर, तांदुळजा १ शिरीष वृक्ष २ कोतुंबा ३
भंडीरलतिका, मंजिष्ठ.
भंडीरी, डीरी, मंजिष्ठ.
भंडीरिका, मंजिष्ठ.
भंडील, शिरीष वृक्ष.
भंदील, कल्याण.
भंभ, , धूम १ मक्षिका २
भंभरालिका, मक्षिका.
भंभराली, मोठी माशी.
भंक्षट, लघु गोखरूं.
भ्रकुटि, भिवई.
भ्रम, मूर्छा भेद १ पाण्याचा भोंवरा २
भ्रमण, फिरणें.
भ्रमणी, जळू.
भ्रमर, घोंघेरा.
भ्रमरक, घोंघेरा १ भोंवरा २ चेंडू ३
भ्रमरकीट, कुंभारीण कीट.
भ्रमरच्छली भवरसाली.
भ्रमरत्वच, भवरसाली.
भ्रमरप्रिय, मधुमाधवी.
भ्रमरबांधवा, थोर श्वेत जाई.
भ्रमरा, भवरसाली.
भ्रमरातिथि, सोनचांपा.
भ्रमरानंद, बकुळी १ गायनेवाळी २ रक्त कोराटा ३
भ्रमरारि, भोंवरी.
भ्रमरी, पापडी १ पुत्रदात्री २ भोंवरी ३ पटपदी ४ दालचिनी ५ वटपत्री ६ भवरसाली ७
भ्रमरेष्टा, भुयजांभळ १ भारंग २
भ्रमरोत्सवा, मधुमाधवी.
भ्रमि, मूर्छा १ भ्रमण २
भ्रमिष्ट, भ्रम ज्याला होतो तो.
भ्रष्ट, गलित.
भ्रम्यश्व, नासारोग.
भ्राजक, पित्त.
भ्राजथु, शोभा.
भ्राजिष्णु, अति शोभणारा.
भ्राजिष्णुताकारि, स्वभावत: तेजस्कारि.
भ्रांत, पिवळा धोत्रा १ मत्त हत्ती २ रोगी ३
भ्रांति, बुद्धि भ्रम.
भ्रामक, कोल्हा १ लोहचुंबक २ सूर्यकमळ ३
भ्रामका, लघुधायटी.
भ्रामर, भ्रमरासारख्या माशा असतात त्यांजपासून श्वेतवर्ण मध होतो तो १ लोखंड २
भ्रामरी, जतुका १ जननी २
भ्रामित, रोगी.
भ्राष्ट्र, भाजण्याचें पात्र.
भ्राष्ट्रजा, खापरपोळी.
भ्रुकुटि, भिवया.
भ्रू, भिवया.
भ्रूकुटि, भिवया.
भ्रूण, बालक १ स्त्रीचा गर्भ २
भ्रेष, पतन.

म.

म, ब्रह्मा १ विष्णु २ शिव ३ यम ४ चंद्र ५

विष ६ मंत्र ७ समय ८ सुदैव ९
मकर, मगर १ मकरराशि २ निधिवि० ३
मकरकेतन, } मदन.
मकरकेतु, }
मकरंद, कुंद १ आम्र भेद २ चमेली ३ कमळ केशर ४ पुष्पांतीलमधु ५ भ्रमर ६ पुष्परस ७ कोकीळ ८
मकरंदवती, पाडळी १ गाजरगोटी २
मकरंदवास, धूलीकदंब.
मकरध्वज, काम.
मकरांक, समुद्र १ काम २
मकराकर, समुद्र.
मकराकार, करंज.
मकराख्य, महामत्स्य.
मकरालय, सागर.
मकराश्व, वरुण.
मकरिन्, समुद्र.
मकुट, मुगुट.
मकुति, आज्ञापत्र.
मकुर, आदर्श १ पुष्पाची कळी २ वृक्षवि० ३
मकुल, पुष्पकलिका १ वृक्षवि० २
मकुष्टक, रानमुग १ मठ २
मकुष्ठ, तांदुळांचाभेद १ मंदचालणारा २
मकुष्ठक, मकुष्टक शब्द पहा.
मकूलक, लघु दंती.
मकेरुक, कृमिरोग.
मक्कल, वातजन्य शूल १ खड् २
मक्कलरोग, गर्भजरोग.
मक्कोल, खडू.
मख, यज्ञ.
मखप्रभु, थोर सोमवल्ली.
मखान्न, मकाणे.
मखासुहृन्, महादेव.
मगध, देशविशेष १ स्तुतिपाठक २
मगधा, पिंपळी.
मगधोद्भवा, पिंपळी.
मग्न, बुडलेला.
मघ, औषध १ पुष्पवि० २ सौख्य ३
मघवन्, इंद्र.
मघा, मघानक्षत्र १ धान्यवि० २
मघाभव, शुक्रग्रह.
मर्चाचिका, प्रशस्त १ सौख्य २
मच्छ, मासा.
मजार,**री**, मोठें मोतीं १ वृक्षाचा मोहोर २ तिलकवनस्पति ३ अंकूर ४
मज्जाकृत, हाड.
मज्जदमनी, वांझकटोंली.
मज्जन, अस्थिगतस्नेह १ झाडाचे आंतील नार २
मज्जन, स्नानकरणें १ बुडणें २ मज्जन् शब्द पाहा ३
मज्जर, पवनागवत.
मज्जा, मज्जन शब्द पाहा.
मज्जान, गुगुळ.
मज्जामेह, प्रमेह.
मज्जारजस, गुगुळ १ नरक. २
मज्जासार, जायफळ १ मातला २
मज्जिका, लक्ष्मणाकंद १ शिखरिणी २ मकरस्त्री ३
मटर्ना, वर्षोपल.
मटस्फटि, स्वभावतः गर्व.
मट्टक, मठवया.
मठ, देवालय. १ विद्यार्थ्यादिकांचें अभ्यास स्थान २
मठची, शलभपक्षी.
मडक, मट्टक शब्द पहा.
मड्डु,**क**, वाद्यवि०
मणि,**णी**, रत्न १ मोतीं २ अजागलस्तन ३ मनगठ ४ माणिक ५ शिश्नाग्रग्रंथि ६
मणिक, मडकें.
मणिकंठ, चाषपक्षी.
मणिकर्णिका, नदीविशेष.
मणिकाच, बाणाला पिसारे लाबितात तो भाग.
मणिकानन, मान किंवा कंठ.

मणिकार, जव्हेरी.
मणिच्छिद्रा, मेदा १ महामेदा २ मज्जा ३
मणित, अस्पष्ट हळू शब्दकरणें १ रतिकूजित २
मणितुंड, तरस.
मणितारक, पक्षि वि०.
मणिद्वीप, अनंतसर्पाचें शिरोभूषण व फणा.
मणिधनुष्, इंद्रायुध.
मणिपूर, बेंबी १ रत्नखचित चोळी २
मणिबंध, मणगट.
मणिबीज, डाळिंब १ कलौंजी २
मणिभावर, सारस पक्षी.
मणिभित्ति, शेषाचें मंदीर.
मणिभूमि, रत्नांची खाण.
मणिमंथ, सैंधव.
मणिमंदिर, मोत्यांची शिंप.
मणिमान्, सूर्य.
मणिरत्न, हिरा.
मणिराग, **कर**, हिंगूळ.
मणिव, नागविशेष.
मणिवर, हिरा.
मणिवीज, मणिबीज शब्द पहा.
मणीचक्र, चंद्रकांत १ पाणकावळा २
मणीवक, पुष्प.
मत, ज्ञान १ मान्य २ ज्ञात ३ सत्कृत ४ उद्देश ५
मतंग, हत्ती १ मेघ २ ऋषिवि० ३
मतंगज, हत्ती.
मतंगराज, हत्ती.
मतल्लिका, मर्चर्चिका शब्द पहा.
मति, बुद्धि १ इच्छा २ स्मृति ३ सत्कार ४ शाकवि० ५
मतिदा, लघु मालकांगोणी १ तिपुडी २
मतिभ्रंश, बुद्धि विपर्यास.
मतिमान्, बुद्धिमान्.
मतिविभ्रम, बुद्धिभ्रंश.
मतिविभ्रंश, } उन्मादरोग.
मतिविभ्रांति, }

मत्क, ढेंकूण १ मासा २
मत्कुण, ढेंकूण १ नारळ २ टोणगा ३ जंघात्राण ४ श्मश्रु रहित पुरुष ५
मत्कुणकाशिनी, उत्कृष्टगुणांची स्त्री.
मत्कुणा, केशरहितस्त्रीची योनी.
मत्कुणारि, तगाचें झाड.
मत्त, श्वेत धोत्रा १ माजलेला हत्ती २ टोणगा ३ मोठा बेंधरा ४ आंडाल बैल ५ कोकिळ ६ उन्मत्त ७ हर्षयुक्त ८
मत्तकाश, हत्ती.
मत्तगामिनी, स्त्री.
मत्तमयूर, रानमोर १ छंद वि० २
मत्तवारण, मदोन्मत्त हत्ती १ सुपारीचें चूर्ण रंगविलेलें शिरोगृह ३
मत्ता, भांग १ मद्य २
मत्ताख्य, कोकिळ.
मत्स, मासा.
मत्सगंड, मास्यांचें सांबारें.
मत्सर, क्रोध १ अन्यशुभद्वेषी २ लोभी ३
मत्स्य, मासा १ देश वि० २ पुराणवि० ३
मत्स्यका, नदी.
मत्स्यकाष्ठी, पोई झा० मयाळ.
मत्स्यकाली, थोर मयाळ.
मत्स्यगंधा, जळ पिंपळी १ मत्स्याक्षी लघु शेरणी ३
मत्स्यगंधि, मत्स्याक्षी.
मत्स्यगंधिका, लघु शेरणी.
मत्स्यगर्भ, मास्यांचें आंडें.
मत्स्यंडिका, साकर १ खडीसाकर २
मत्स्यंडी, खडीसाकर १ राब २ साकर ३
मत्स्यंडीफलिन, खडीसाखर.
मत्स्यधानी, माशे ठेवण्याची करंडी.
मत्स्यनाशक,न, कुररपक्षी.
मत्स्यपित्ता, कटुकी.
मत्स्यपुंगव, मत्स्यभेद.
मत्स्यभिक्षा, कटुकी.
मत्स्यभेदिनी, कटुकी.

मत्स्यरंक, पाणकावळा.
मत्स्यरंग, क, पाणकावळा.
मत्स्यवेधन, मासे धरण्याचा गळ.
मत्स्यवेधनी, जलकाक.
मत्स्यशकला, कटुकी.
मत्स्या, कटुकी.
मत्स्यांगी, वनस्पतिविशेष.
मत्स्यादनी, जळपिंपळी १ ब्राह्मी २ माचिका ३ महाराष्ट्री ४ एलची ५ मत्स्याक्षी ६ गंडरदूर्वा ७
मत्स्याशन, पाणकावळा.
मत्स्याक्षका, मत्स्याक्षी.
मात्स्याक्षिका, गंडरदूर्वा.
मत्स्याक्षी, गंडरदूर्वा १ ब्राह्मी २ कागोणी ३ लघुकावळी ४ महाराष्ट्री ५ काकमाची ६ हनगुंदा हीं० कानडी० मचकेंडी ७ मासा ८ सोमलता ९
मथन, ऐरण १ घुसळणें २
मथनी, मांथणी.
माथित, ताक १ उदकावांचून दहींच घुसळून करावें तें.
मथुरा,थूरा, कंसाची राजधानी.
मद, कस्तूरी १ मदरोग २ हत्तीचा मद ३ मद्य ४ कैफ अंमल ५ हर्ष ६ गर्व ७ रेत ८
मदकर, श्वेत धोत्रा.
मदकरा,कुसुम, धायटीचें फूल.
मदकरी, मद्य.
मदकल, मत्तहत्ती.
मदकार्यौषध, मद्यादिक.
मदकुद्रुम, ताड.
मदकोहल, वसुबैल.
मदगंध, सातवीण.
मदगंधा, जवस १ मद्य २
मदगमन, टोणगा.
मदघ्नी, थोर मयाळ.
मदद्रु, भेलीमाड.
मदध्या, कांगाचें झाड.
मदन, गेळ १ मेण २ खैर ३ वसंतऋतु ४ श्वेतधोत्रा ५ कुंद ६ बकूळ ७ मधुमक्षिका ८ अंकोल ९ दवणा १० कावळा ११ शल्य १२ कोशाम्र १३ कलिंग १४ काम १५ सरलदेवदार १६ पिंडीतक १७ कोशातकी १८ उडीद १९
मदनक, गेजणीचें झाड १ कबूतर २
मदनकाकुरव, पारवा पक्षी.
मदनपाठक, कोकिळ.
मदनमंजरी, जिंगिणी.
मदनमृग, कस्तूरीमृग.
मदनमोदनी, मदनमोदनी १ गणेरी २
मदनमोहन, कबूतर.
मदनरिपु, मदनफल १ महादेव २
मदनललित, स्त्रीपुरुषप्रेम १ छंदो वि० २
मदनशलाका, साळुंखी १ कोकिलस्त्री २ कामविकार करणारी औषधी ३
मदनसारिका, साळुंखी.
मदना, कस्तूरी १ मद्य २ गायनेवाळी ३ लघु धायटी ४
मदनाक, मेण.
मदनांकुश, नख १ शिश्न २
मदनाग्रक, नाचण, हरीक.
मदनायुध, योनि.
मदनायुष, कामवृक्ष.
मदनालय, स्त्रीची योनि १ कमळ २ राजा ३
मदनावस्था, कामावस्था.
मदनाह्वा, अक्रोड.
मदनी, मद्य १ कस्तुरी २ गायनेवाळी ३ लघुधायटी ४ सुरा ५
मदनीय, कामचेतविण्यास जो योग्य तो.
मदनीयहेतु, धायटीचीं फुलें.
मदनीया, मोगरी.
मदनेच्छाफल, थोर रसाळ आंबा.
मदनोद्भवाशर्करा, मधुशर्करा.
मदभंजिनी, वनस्पति वि०

मदमत्त, थोर करंज.
मदयंतिका, मोगरी.
मदयंती, वेल मोगरी.
मदयित्नु, मदन १ मेघ २ मद्य ३ कलाल ४
मदरोग, मदात्यय रोग १ कोंबडा २ काम ३
मदविक्षिप्त, मनहत्ती.
मदवृंद, हत्ती,
मदव्याधि, मदात्ययरोग.
मदशाक, राजगिरा १ थोर मयाळ २
मदशौंड, जायफळ.
मदस्थल, मदिरा गृह.
मदस्थान, मद्यगृह.
मदहस्तिनिक, थोरकरंज.
मदा, लघुधायटी १ कस्तूरी २
मदाढ्य, कळंब १ ताड २
मदाढ्या, तांबडी कोऱ्हाटी.
मदातंक, मदात्ययरोग.
मदात्यय, मदरोग.
मदांबर, इंद्राचा ऐरावत.
मदामद, फलक मत्स्यवि०
मदाम्नात, हत्तीवरचा नौबद.
मदार, हत्ती १ रान डुकर २ कस्तुरी ३ राजा वि० ४ कामुक ५
मदालस, हत्ती १ आळशी पुरुष २
मदालापिन्, कोकिळ.
मदाह्व, कस्तूरी.
मदिर, तांबडा खैर.
मदिरा, वारुणी १ सुरा २ खंजरीट ३
मदिरागृह, मद्य स्थान.
मदिरासख, आंबा.
मदिरासव, आंबा.
मदिराक्षी, मोहन करणारी स्त्री.
मदिष्ठा, मद्य.
मदोत्कट, कबूतर १ पारवा २ मत्तहत्ती ३
मदोत्कटा, जवस १ माधवी मद्य २
मद्गु, मालुधान सर्प १ पानकावळा २ नौका ३
मद्गुर, मत्स्य.
मद्गुरसी, मत्स्य.
मद्य, मद्य १ द्राक्षादि संधान २
मद्यगंध, बकुळी.
मद्यगंधा, कळंबी वृक्ष.
मद्यदोह्द, बकुळी.
मद्यपंक, दारूकरण्या करितां काढलेला जो द्राक्षारस तो.
मद्यपासन, ज्यापासून तृषा उत्पन्न होते तें.
मद्यपुष्पा, लघु धायटी.
मद्ययोनि, थोरला केळीचा वृक्ष.
मद्यवासिनी, लघु धायटी.
मद्यबीज, अर्क काढण्याचें औषधि द्रव्य.
मद्यश्रेष्ठ, दाक्षमद्य.
मद्यसंधान, दारू काढण्याची कृति.
मद्यस्थान, मद्यशाला.
मद्यहेतु, लघु धायटी.
मद्यामोद, बकुळी.
मद्योत्तम, माधवी मद्य.
मद्र, हर्ष १ देश विशेष २
मद्रन, शिव.
मधु, श्रेष्ठ मद्यद्रव्य १ पुष्परस २ हरणदोडी ३ मोहाचा वृक्ष ४ अशोक वृक्ष ५ चैत्र ६ मध ७ ज्येष्ठीमध ८ मोहाचें फूल ९ पुष्पांतील मधु १० वसंतऋतु ११ मद्य १२ उदक १३ दूध १४ मधुरता १५ दैत्य १६ माधवी १७ अगस्ता १८
मधुक, मोहाचा वृक्ष १ गोडें कोष्ठ २ कथील ३ मध ४ ज्येष्ठीमध ५ मेण ६ पक्षी ७ स्तुतिपाठक ८
मधुकच्छदा, मयूरशिखा.
मधुकंठ, कोकिळ.
मधुकंद, राजाळूचा भेद.
मधुकर, थोर भ्रमर १ माकरनिंबू २ अघाडा ३
मधुकरप्रिय, प्रीति, आंबा.
मधुकर्कटिका, मधुखजूरी १ गोड महाळुंग २

मधुकर्कटी, गोड महाळुंग.
मधुका, साकरानिंबू १ गुळवेल २ बीजवि०३
मधुकारिन्, भ्रमर.
मधुकाश्रय, मेण.
मधुकाष्ठ, मोहाचा वृक्ष.
मधुकृत्, मधुमक्षिका १ भ्रमर २
मधुकोष, मधाची पोळी.
मधुखर्जूरी, खजूरी १ गोड शिंदी २
मधुगंध, बकुळी १ अर्जुनसादडा २
मधुगंधप्रसूनक, अर्जुनसादडा.
मधुगायन, कोकिळ.
मधुगुंजन, शेवगा.
मधुघातक, पक्षिविशेष.
मधुघोष, कोकिळ.
मधुच्छदा, मयूरशिखा.
मधुज, मेण.
मधुजंबीर, फल, साकरानिंबू.
मधुजंभ, साकरानिंबू.
मधुजा, मधु शर्करा १ पृथ्वी २
मधुजीवन, बेहेडा.
मधुतृण, ऊंस.
मधुत्रय, साकर १ मध २ तूप ३
मधुदला, मोरवेल.
मधुदीप, काम.
मधुदूत, आंबा १ कोकिळ २
मधुदूती, रक्त पाडळ.
मधुद्रु, भ्रमर.
मधुद्रव, तांबडा शेवगा.
मधुद्रुम, आंबाडी १ मोहाचा वृक्ष २ भेर्ली-माड ३
मधुधातुक, स्वर्णमाक्षी १ रौप्यमाक्षी २
मधुधूलि, काकवी.
मधुनारिकेर, क, मोहाचा नारळ.
मधुनारिकेल, मोहाचा नारळ.
मधुनेतृ, भ्रमर.
मधुप, मोठा भोंवरा.
मधुपर्णिका, लघु नीली १ सुदर्शना २ थोर शिवण ३ लघु शिवण ४ तानीचा वेल ५ दुधी ६ गुळवेल ७ चांदवेल ८
मधुपर्णी, साकरानिंबू १ गोड महाळुंग २ थोर शिवण ३ आंबाडी ४ दुधी ५ वली-ज्येष्ठीमध ६ लघु शिवण ७ नीली ८ गुळवेल ९ चांदवेल १०
मधुपाका, खरबूज.
मधुपायिन्, भ्रमर.
मधुपालिका, शिवणीचें झाड.
मधुपालु, गोडें अळू.
मधुपीलु, थोर पीलु.
मधुपुरी, मथुरा नगरी.
मधुपुष्प, अशोक १ बकुळी २ शिरीष वृक्ष ३ जलमोहावृक्ष ४ मोहावृक्ष ५ दंती ६
मधुपुष्पा, लघु दंती १ नागाळी २ लघु धायटी ३
मधुपुष्पी, पुत्रजीवी १ दांती २ मोहाचें फूल ३
मधुपूपक, घारगे.
मधुप्रिय, बलराम.
मधुफल, मोहाचा नारळ १ रांजणी २ लघु द्वीपांतर खजूरी ३
मधुफला, द्राक्ष १ खरबूज २ काळें द्राक्ष ३ गोड महाळुंग ४
मधुफलिका, मधुखजूरी.
मधुबहुला, थोर श्वेत जाई १ नेवाळी २
मधुबिंबी, गोड तोंडली.
मधुबीज, डाळिंब.
मधुभवा, मधुशर्करा.
मधुभिद्, विष्णु.
मधुमज्जा, अक्रोड.
मधुमती, थोर शिवण १ नदी २ मोरवेल ३
मधुमत्त, थोर करंज.
मधुमल्ली, वटमोगरा.
मधुमस्तक, करंजा पक्वान्न वि०
मधुमाक्षिका, मधुमक्षिका.
मधुमाधवक, पळस.

मधुमाध्वीक, मोहाच्या फुलांचें मद्य.
मधुमाक्षिक, सुवर्णमाक्षी.
मधुमूल, रताळें.
मधुमेह, प्रमेह.
मधुयष्टि, ज्येष्ठीमध १ मोहाचा वृक्ष २ ऊंस ३
मधुयष्टिका, ज्येष्ठीमध १ मोहाचा वृक्ष २ ऊंस ३
मधुयष्टी, ज्येष्ठीमध.
मधुयोनि, काळें द्राक्ष.
मधुर, कांकोली १ बारीक गहूं २ गोड महाळुंग ३ गुळ ४ जिवक ५ इरसाल आंबा ६ रक्तशिग्रु ७ तांबडा ऊंस ८ कपीळ ९ चवळ्या १० श्वेत पावटे ११ रान बोर १२ भरींव वेळू १३ मोहाचा वृक्ष १४ बदाम १५ विष १६ काकवी १७ प्रिय १८ स्वादु १९ मधुर रसयुक्त २०
मधुरक, जीवक वृक्ष.
मधुरकंटक, मत्स्य विशेष.
मधुरकर्कटी, गोड महाळुंग.
मधुरखर्जूरिका, गोड खजूरी.
मधुरजंबीर, साकरनिंबू.
मधुरजंभल, साकरनिंबू.
मधुरत्रय, त्रिक, साकर १ मध २ तूप ३
मधुरत्रिफला, द्राक्ष १ खजूर २ डाळिंब ३
मधुरत्वक, च, धावडा वृक्ष.
मधुरपटोली, गोड पडवळी.
मधुरप्रिया, ऋद्धि १ वृद्धि २
मधुरफल, कालिंगड १ रायबोर २
मधुरफला, वाळुक कांकडी.
मधुरबिंबी, गोड तोंडली.
मधुरबीजपूर, गोड महाळुंग.
मधुरभूषण, कांगाचें झाड.
मधुरमक्षिका, मक्षिका भेद.
मधुरमिशि, बडीशोप.
मधुरलता, वली ज्येष्ठीमध.
मधुरस, ताड १ ऊंस २ माधुर्य ३
मधुरसा, द्राक्ष १ लघु शिवण २ काळें द्राक्ष ३ बडीशोप ४ मोरवेल ५ वल्ली ज्येष्ठीमध ६ चांदवेल ७
मधुरस्वन, र, कोकिळा १ मोठा घोंघेरा २
मधुरा, महामेदा १ गोड महाळुंग २ महा शतावरी ३ ऋषभक ४ मसुरा ५ साधारण खजूरी सिंदी ६ बाळंतशोप ७ वृद्धि ८ उटकटारा ९ बडीशोप १० थोर हरणवेल ११ कांकोली १२ जीवक १३ मेदा १४ पालक शाक १५ मधुर खजूरी १६ लघु शतावरी १७
मधुराम्ल, क, नारिंग १ डाळिंब २ नींब ३ आंबा ४
मधुराम्लफल, चारोळी.
मधुराम्लरस, नारिंग.
मधुरालापा, साळोंखी १ कोकिळा २
मधुरालाबु, नी, दुध्या भोंपळा.
मधुरासव, आंबा.
मधुरास्यता, तोंडाचा गोडपणा.
मधुरिका, रान शोप १ बाळंत शोप २ मोहर ३ बडीशोप ४
मधुरिपु, विष्णु.
मधुरी, आंबा.
मधुरेणु, लघु श्वेतकिन्ही १ काळी किन्ही २ लघु श्वेत पाडळ ३
मधुल, द्राक्षासव १ मद्य २
मधुलता, वली ज्येष्ठीमध.
मधुलिट, थोर घोंघेरा.
मधुली, थोर भ्रमर १ पुष्पांतलि पराग २ काळें द्राक्ष ३
मधुलोलुप, थोर भ्रमर.
मधुवन, कोकिळ,
मधुवल्लिका, गोड महाळुंग.
मधुवल्ली, काळें द्राक्ष १ ज्येष्ठीमध २ वल्ली ज्येष्ठीमध ३ गोड महाळुंग ४
मधुवार, मद्य पानाची परिपाटी.
मधुवासिनी, लघु धावटी.

मधुविट्, मेण.
मधुवीज, डाळिंब.
मधुवृक्ष, मोहाचा वृक्ष.
मधुव्रत, थोर भ्रमर.
मधुशर्करा, मधुपासून होते ती १ तांबडे पा- वटे २
मधुशाख, मधुवृक्ष शब्द पाहा.
मधुशिग्रु, गोड श्वेत शेगवा १ रक्त शेगवा२
मधुशिता, तांबडे पावटे.
मधुशिला, सुवर्ण माक्षी.
मधुशीर्षक, खाजा पक्वान्न.
मधुशृंखक, रक्त शेगवा.
मधुशेष, मेण.
मधुश्रेणी, गोकर्णी १ मोरवेल २
मधुष्ठिल, मोहाचा वृक्ष.
मधुसख, काम.
मधुसंधान, मद्य.
मधुसंभव, मेण.
मधुसंभवा, काळीं द्राक्षें.
मधुसहाय, } काम.
मधुसारथि, }
मधुसिक्थक, विष विशेष.
मधुसुहृत्, काम.
मधुसूक्त, जंबीर रस १ पिंपळी मूळ २ म- धूचे भांड्यांत घालून धान्य राशींत तीन दिवस ठेवावें तें ३
मधुसूदन, विष्णु.
मधुसूदनी, पालंकी भाजी.
मधुस्नेह, मेण.
मधुस्नेही, चोपचिनी.
मधुस्रव, मोहाचा वृक्ष.
मधुस्रवस्, मधुशाख शब्द पहा.
मधुस्रवा, लघु हरणदोडी १ ज्येष्ठीमध २ रक्त लाजाळू ३ क्षीरमोरवेल ४ पिंडख- जूरी ५ मोरवेल ६
मधुस्वर, मधुकंठ शब्द पहा.
मधुहन्, पक्षिविशेष १ विष्णु २
मधुक्षीर, खजूर.
मधुक्षीरी, खजूरीचें झाड.
मधूक, ज्येष्ठीमध १ मोहाचा वृक्ष २
मधूकपर्णसाहस्रा, तुळस.
मधूकपर्णी, आंबाडी.
मधूकपुष्पसदृशपत्र, राजकदंब.
मधूच्छिष्ट, मेण.
मधूत्पन्ना, मधुशर्करा.
मधूत्थ, मेण.
मधून्मदा, कोकिळा.
मधूपघ्न, मथुरानगर.
मधूयष्टि, ज्येष्ठीमध.
मधूलक, सर्व रसांपासून होतें तें मद्य १ जल मोहाचा वृक्ष २ मधूक ३
मधूलिक, ऊंस १ बारीक गहुं २ मद्य ३
मधूलिका, मोरवेल १ मद्य २ ज्येष्ठीमध ३ जल मोहाचा वृक्ष ४ पाथरीगोधूमी ५ गोकर्णी ६
मधूली, मोरवेल १ साकरनिंब २ आंबा ३ मधुकर्कटी ४ ज्येष्ठीमध ५ बारीक गहुं ६ जल मोहाचा वृक्ष ७
मधूत्थक, मेण.
मधूषित, मेण.
मधूहन, मेण.
मध्य, मधला १ कटिप्रदेश २ योग्य ३ अधम ४ सत्रावी संख्या ५ उपरम ६.
मध्यगंध, आंबा.
मध्यंदिन, दुपारी.
मध्यदेश, हिमाचल व विंध्याद्रि ह्यांचा मध्य तो.
मध्यम, लहान डोंगर १ कंवर २ हरिणवि० ३ मधला ४ स्वरवि० ५
मध्यमपंचमूल, बला १ पुनर्नवा २ एरंड ३ रानमूग ४ रानउडीद ५
मध्यमभृतक, कृषीवल.
मध्यमलोक, भूलोक.
मध्यमा, प्रौढ कन्या १ मधली आंगळी २ बोट ३ कांकोली ४

मध्यमिका, प्रौढ कन्या.
मध्ययव, साहा श्वेत सर्षप प्रमाण जें वजन तो.
मध्यरात्र, अर्ध रात्र.
मध्यवल्क, ल, दालचिनी.
मध्यवृत्त, बेंबी.
मध्यस्थल, कंबर.
मध्या, प्रौढ कन्या.
मध्यान्ह, दोन प्रहर.
मध्यान्हिक, दुपारी,
मध्यालकेसर, महाळुंग.
मध्यास्थि, फालसा.
मध्वग, जल मोहाचा वृक्ष.
मध्वल, मधुवार शब्द पाहा.
मध्वाधार, मेण.
मध्वापान, मधाचा जो आस्वाद तो.
मध्वाम्र, थोर रसाळ आंबा.
मध्वालु, राजाळूचा भेद.
मध्वालुक, लुक, गोड अळूं.
मध्वावास, आंबा.
मध्वासव, मधूचा आसव म्हणजे मधुर्कीजल, माक्षीक. इहींकरून उत्पन्न होतो तो १ मोहाचा फुलाचा आसव २
मध्वासवानक, कलाल.
माध्विजा, मद्य.
मन, वनौषधि वि०
मनन, ज्ञान.
मनस, अंतःकरण १ ज्ञान २
मनसा, सर्पकन्या.
मनसिज, काम.
मनस्माल, देवीचा सिंह.
मनःप्रिय, दालचिनी.
मनस्विन, शरभ.
मनस्विनी, कर्टोली १ नदी २
मनःशिल, ला, मनशीळ.
मनःसिल, ला, मनशीळ.
मनाक्, अ० किंचित् १ मंदमंद ह्या अर्थी.
मनाका, गजस्त्री.
मनाक्षा, अगरु चंदन.
मनीक, नेत्रांजनविशेष.
मनीषा, बुद्धि.
मनीषिन, पंडित.
मनु, स्वर्का १ मनुष्य २ मंत्रवि० ३ ऋषिवि० ४
मनुज, माणूस.
मनुभू, माणूस.
मनुराट, कुबेर,
मनुर्वी, स्त्री.
मनुष्य, माणूस.
मनुष्यधर्मन, कुबेर.
मनुष्यपुटभावना, चवसष्ट पळाची भावना.
मनोगवी, इच्छा.
मनोगुप्ता, मनशीळ.
मनोज, काम.
मनोजव, स, बापासारखा १ अति वेगवान २
मनोजवा, अग्निजिव्हा औषधि १
मनोजवृद्धि, कामज वृक्ष.
मनोभव,
मनोभू, } काम.
मनोयोनि,
मनोरथ, इच्छा.
मनोरम, मुचकुंद १ कुंद २ रक्तकमळ ३ हंसपक्षी ४ सुंदर ५
मनोरमा, गोरोचना १ पिवळी जाई २ शंखपुष्पी ३
मनोव्हा, मनशीळ.
मनोव्हिका, मनशीळ.
मनोलीन, मनांत विसर झालेला.
मनोहर, रक्त कांचन १ कुंद २ सुवर्ण ३ सुंदर ४
मनोहरा, पिंवळी जुई १ जाई २ कुंद ३
मनोहारिन, स्पष्ट वचन १ सुंदर २
मनोज्ञ, आंबा १ सुंदर २ कलौजीजिरें ३
मनोज्ञा, कर्टोली १ कलौजीजिरें २ मनशीळ ३ जाई ४ मद्य ५ सोनामुखी ६ नेवाळी ७ राजकन्या ८

मन्मथ, आंबा १ थोर आंबाडा २ कचोरा३ कवीठ ४ काम ५ प्रीति ६
मन्मथशठी, कापुर काचरी.
मन्मथा, मर्याद वेल.
मन्मथानंद, अतिथोर इरसाल आंबा.
मन्मथावास, अति थोर इरसाल आंबा.
मन्मथालय, आंबा.
मन्मथोद्भवन, इरसाल आंबा.
मन्मन, हळू बोलणें.
मन्या, मानेचा मागल्या शिरा.
मन्यास्तंभ, वायु रोग.
मन्यु, क्रोध १ शोक २ दैन्य ३ यज्ञ ४ गर्व ५
मन्वंतर, देवाची एकाहत्तर युगें.
मन्वाद्य, धान्य.
मपष्ट, क, मठक्या १ रान मूग २
मपुष्ट, क, मपष्ट शब्द पाहा.
ममता, प्रीति १ गर्व २ पार्थक्य ३
ममपताल, इंद्रिय गोचर.
मय, उंट १ खेचर २ असुर ३ हानि ४ अन्याय ५
मयट, पर्णकुटी.
मयन, क, मेण १ गेळ २
मयष्टक, रान मूग १ मठक्या २
मयु, हरिण १ किंनर २
मयुष्टक, रान मूग १ मठक्या.
मयूख, किरण १ ज्वाला २ कांति ३ छायामापक यंत्र ४
मयूर, क, श्वेत आघाडा १ अजमोद२ नीलकंठ ३ मोर ४ चटक५ सारस पक्षी६ कोळिस्ता ७ गंधा ८ शिखंडी ९ फांगळा १० मोरचुक ११ मोरशेंडा १२ औषधी १३
मयूरका, आंबाडी.
मयूरग्रीव, मोरचूक.
मयूरचटक, कोंबडा.
मयूरचूड, भटोरा.
मयूरजंघ, लोध.
मयूरतुत्थ, मोरचूक.
मयूरपदक, नखानें केलेलें चिन्ह.
मयूरपुटभावना, चार पळांची भावना.
मयूरविदला, आंबाडी.
मयूरविशिखा, मयूरशिखा.
मयूरशिखा, मोराची शेंडी १ मण्यार शिखा को०
मयूरा, अजमोद१काळी तुळस २ तुळस ३
मयूरारि, सरडा१ ज्याचा शत्रु मयूर२
मयूराह्वा, मयूरशिखा १ तुळस २
मयूरिका, अजमोद.
मयूरी, अजमोद.
मयूरोल्लासक, वर्षाऋतु.
मर, विष,
मरक, महामारी रोग.
मरकत, पाचरत्न.
मरकतपत्रिन, पाच.
मरकताद्रिज, सस्यक मणि.
मरक्त, पाचरत्न.
मरंजिका, गुलछडू.
मरट, घाणेरा खैर.
मरण, बचनाग १ मृत्यु २
मरत, मृत्यु.
मरंद,क, पुष्पांतील मधु.
मरंदोकस, पुष्प.
मराकार्ला, वनस्पतिविशेष.
मरार, धान्यागार.
मराल, राजहंस १ काजळ २ अश्व३ मेघ४ हंस ५ आंब्याचा किंवा डाळिंबाचा बाग ६ मृदु ७
मरालक, हंस १ कलहंस २
मरालिका, सातला.
मराळी, हंसी.
मरिच, मिरीं १ कंकोळ २ वीरशाक ३
मरिचक, फांगळा १ श्वेत मरवा २
मारिचपत्रक, देवदार.

मरिचसवृक्ष, कंकोळ.
मरिमन्, मृत्यु.
मरीच, काळा मरवा १ निर्मळी बीज २ मिरीं ३ लाल मिरची ४
मरीचपत्रक, थोर राळेचा वृक्ष.
मरीचि, किरण १ ऋषि वि० २ कृपण ३
मरीचिका, मृग तृष्णा.
मरीचिमालिन, सूर्य १ दैदीप्यमान २
मरीची, लघु तालीस पत्र.
मरु, श्वेत मरवा १ निर्जलभूमि २ पर्वत ३ मारवाड देश ४
मरुज, शेण्याखैर १ नखला २
मरुजा, गोड शेंदणी.
मरुजाता, लघु कुहिरी.
मरुत्, श्वेत मरवा १ वायु २ फांगळा ३
मरुत, घंटा पाटली वृक्ष १ देव २ वायु ३ मरुत्कर वि४ धान्य वि० ५
मरुत्त, वायु १ राजा २
मरुत्तक, श्वेत मरवा १ फांगळा २ काळा मरवा ३
मरुत्थित, पद्मकाष्ठ.
मरुत्पथ, आकाश.
मरुत्पाल, इंद्र.
मरुत्पुत्री, रान निर्गुंडी.
मरुत्प्रिय, उंट.
मरुत्प्लुव, सिंह.
मरुत्फल, गार.
मरुत्वान्, इंद्र १ हनुमान् २ मेघ ३
मरुत्सख, अग्नि १ इंद्र २
मरुदांदोल, हरिणाच्या किंवा महिषाच्या चर्मांचा पंखा.
मरुद्भव, **वा**, रक्त कापशी १ धमासा २ क्षुद्र खदिर ३फोगूची भाजी ४थोर कांवडळ५ लघु कुहिरी ६
मरुद्वल, विष्णु १ यज्ञपात्र वि० २
मरुद्रथ, घोडा.
मरुद्द्रुम, वृक्षविशेष.
मरुद्वर्त्मन्, आकाश.
मरुद्वाह, अग्नि १ धूम २
मरुद्विप, मय शब्द पाहा.
मरुद्वृता, कावेरी नदी.
मरुन्माला, स्पृक्का.
मरुप्रिय, मरुद्विप शब्द पाहा.
मरुबक, श्वेत मरवा १ गेळ २ फांगळा ३ मंजरी ४
मरुभू, मारवाड देश.
मरुभूरुह, नेवती.
मरुल, हंसजाति.
मरुवक, मरुबक शब्द पाहा १ व्याघ्र २ ईड निंबाच्या जातीचा वृक्ष ३
मरुसंभव, थोर मुळा.
मरुसंभवा, थोर कांवडळ १ लघु धमासा २
मरुस्था, लघु धमासा.
मरूक, हरिण वि०
मरूद्भवा, मरुद्भव शब्द पाहा १ कांकडीचा भेद २
मरोली, मगर मासा.
मर्क, वायु १ शरीर २ वानर ३
मर्कक, ऊर्ण नाभि.
मर्कट, अजमोदा १ रक्त मुखाचें माकड २ श्वेत मुखाचें माकड ३ वानर ४ थोर बगळा ५ विष वि० ६ सुतेरा ७
मर्कटक, ऊर्ण नाभि १ माकड २ फळ ३ मत्स्य ४ राक्षस ५
मर्कटका, नेवाळी.
मर्कटतिंदुक, काजरा.
मर्कटपिप्पली, श्वेत आघाडा१वानर पिंपळी२
मर्कटप्रिय, वृक्ष वि०.
मर्कटा, कुहिली १ अजमोद २
मर्कटाम्र, आंबाडा.
मर्कटास्य, तांबें.
मर्कटी, थोर करंज १ कुहिली २ श्वेत आघाडा ३ अजमोद ४ हस्ति पर्णी ५ अंगार वल्ली ६

मर्कटीकंट, तांबडा आघाडा.
मर्कटेंदु, एवनी वृक्ष.
मर्करा, दरी १ पात्र २ वंध्या स्त्री ३
मर्जु, स्वच्छता १ रजक २ जार पुरुष ३
मर्त, माणूस.
मर्त्य, माणूस १ मृत्युलोक २
मर्त्येंद्रमाना, आर्गा दवणा.
मर्दक, कासविंदा १ टांकळा २
मर्दन, रगडणें.
मर्दनक, तेल.
मर्दल, वाद्य वि०
मर्मन, संधिस्थान १ जीवस्थान २ गुप्तार्थ ३
मर्मर, वस्त्र किंवा शुष्कपानें यांचा जो शब्द तो.
मर्मरी, सरळ देवदार.
मर्मरीक, भिक्षुक.
मर्मस्थान, भ्रूमध्य १ कंठ २ गल ३ शंखक ४ अंस ५ ऊरु ६ पृष्ठ ७ ग्रीवा ८ गुद ९ हस्त १० अस्थि ११ संधि १२ पाद पाणि युगलिं संधि १३ वृषण १४
मर्मस्पृश, मर्मभेद करणारा.
मर्या, सीमा.
मर्यादा, मर्याद वेल १ सीमा २ तीर ३ धर्मानें चालणें ४
मर्श, उपदेश.
मष, ण, सहिष्णुता.
मल, कापूर १ समुद्रफेन २ नखे ३ चिक्कल ४ विष्ठा ५ मूत्र ६ स्वेदादिकांपासून झाला जो मल तो ७ अश्रु ८ वात ९ कफ १० पित्त ११ कीट १२ कृपण १३ पाप १४
मलघ्न, सांवरी कंद.
मलघ्नी, नागदवणा १ कडुर्का २
मलज, पूय.
मलदूषित, मळकट.
मलद्राविन्, जेपाळ.
मलपाक, वातादि दोषांचा पूर्णावस्था.
मलपू, काळा उंबर १ खर्वत २
मलभुक, कावळा.
मलभेदिन, रुपें.
मलय, पर्वत वि० १ बाग २
मलयज, चंदन.
मलयतपना, विवबा.
मलया, बावचा १ त्रिवृता २
मलयू, काळाउंबर १ बावची २ सोनवा ३ माकुर्टी ४
मलयोत्थ, पीतचंदन.
मलयोद्भव, चंदन.
मलरोधन, मलबद्धरोग १ विष्टंभ २
मलवेग, अतिसार.
मलवर्ण्य, आंव.
मलहंतृ, सांवरीकंद.
मला, आंबेहळद १ भुयआवळी २
मलाका, हरीण १ कामुकी स्त्री २
मलाज्ञानक, सुगंध माजर.
मलाधिक्य, कफरोग.
मलापहा, रानकुळीथ १ गंधारी २ नदी ३
मलाभ, शुक्रदोष.
मलारि, साबण,
मलावरोध, परसाकडेचा प्रतिबंध.
मलिक, कलहंस १ मलिनवर्ण असतो तो २
मलिन, टाकणखार १ कृष्णपक्ष म० वद्यपक्ष २ अगर ३ सद्य गाय व्यालेली तिचें दूध ४ दहीं घालून करावें तें ताक ५ मोरचूद ६ कर्दम ७ कलहंस ८ मळकट ९
मलिनमुख, वानर १ अग्नि २ पिशाच ३ निर्दय ४ दुर्जन ५
मलिना, लघु डोरली १ साकर २ विटाळशी स्त्री ३
मलिनांगी, लघु डोरली.
मलिनांबु, शाई.
मलिनी, कलहंसी १ विटाळशी स्त्री २
मलिम्लुच, अधिक मास १ अग्नि २ दंव ३ चोर ४

मलीमस, नीलवर्णहिराकस १ मलयुक्त २ लोखंड ३
मलीयस, नाचण्या १
मलूक, कीटविशेष.
मल्ल, सोमल १ कंकपक्षी २ बाहुयुद्धकुशल ३ गाल ४ मत्स्यवि० ५ पुरोडाश ६
मल्लक, दांत १ मोगरीचें झाड २ दिवेलावणें पात्र
मल्लखंड, गुळी खडेसाखर
मल्लज, काळें मिरीं.
मल्लटिका, मखमाल.
मल्लनाग, ऐरावत १ वात्स्यायनऋषि २
मल्ला, स्त्री १ मोगरीचा वेल २
मल्लारिष्ठा, पाच.
मल्लि, मोगरीवेल.
मल्लिक, हंस १ माघमास २ सूत्रयंत्र ३
मल्लिका, वटमोगरा १ मोगरी २ लक्ष्मणाकंद ३ इंद्रगोप ४ काळा कुडा ५ नेवाळी ६ वेखंड ७ मोठी श्वेत जाई ८ मत्स्यविशेष ९
मल्लिकापुष्प, श्वेतकुडा १ मोगरी २
मल्लिकाक्ष, पक्षिविशेषहंस.
मल्लिगंधि, अगरुचंदन.
मल्लिपत्र, छत्राक.
मल्ली, वेल मोगरी.
मल्लु, आस्वल.
मश, चांचड १ कोप २ शब्द ३
मशक, गृहमक्षिका १ घुंघुर्डे २ चांचड ३ खरूज ४
मशकिन्, उंबर
मशच्छद, सरांटे.
मशुन, कुत्रा.
मषि, शाई १ दैंठ २
मषी, एलची १ जटामांसी २ तिलकवृक्ष ३ शाई ४
मषीलेख्यदल, श्रीताड.
मस, माप १ वजन २
मसक, चिलीट.
मसख, क्षुद्ररोग.
मसमस, आर्तवदोष.
मसार, पाचरत्न.
मसि, जटामांसी १ काजळ २ शाई ३ दैंठ ४
मसिक, सर्पाचें वीळ.
मसिका, जटामांसी १ शाई २
मसिधान, दौत.
मसिन, मृतास पिंड देण्याचा संबंध अधिकारानें जाला असतो तें.
मसिपण्य, लेखक.
मसिपथ, लेखणी.
मसिमणि, मसिधान शब्द पाहा.
मसिवर्धन, बोळ.
मसी, काजळ १ शाई २ दैंठ ३ जटामांसी ४
मसीना, जवस.
मसुर, मसुराधान्य.
मसुरा, वेश्या.
मसूर, मसुरा १ निशोत्तर २
मसूरक, मसुरा १ गालउशी २
मसूरविदला, काळें निशोत्तर १ आंबाडी २ मुरुडशेंग ३
मसूरा, देवी येतात त्या १ काळें निशोत्तर २ मसुरा ३
मसूराभा, देवी येतात त्या.
मसूरिका, क्षुद्ररोग १ मसुरा देवी २ प्रमेहपीटिकारोग ३ कुंटणस्त्री ४
मसूरी, मसूरिका १ रक्तनिशोत्तर २
मसृण, चिकट १ मृदु २
मसृणा, जवस.
मस्कर, भरींव वेळू १ पोकळ वेळू २
मस्करिन्, देवकुरडू १ सन्यासी २
मस्त, क, मस्तक, डोकें, माथें.
मस्तकस्नेह, मस्तकांतील मेंदु.
मस्तकाख्य, वृक्षाग्र.
मस्तकमूलक, ग्रीवा.
मस्तकोद्भव, मुखावरील तेज १ मस्तकस्ने-

ह शब्द पाहा.

मल्लदारु, तेल्या देवदार.

माल्लि, तुलना.

मास्तिष्क, मुखावरील तेज तकतकीत असतें तें १ मस्तकस्नेहशब्द पाहा २

मस्तिस्क, मस्तिष्कशब्द पाहा.

मस्तु, दह्यावरील साय १ दह्यांतील पाणी २ ताकाचो निवळ ३ कूचिकापिंड ४

मस्तुलुंग, क, मुखावरील तेज १ मस्तिष्क २

मह, टोणगा १ यज्ञ २ तेज ३ आनंद ४

महक, कांसव १ उत्तममनुष्य २ विष्णु ३

महक्क, प्रसरणशीलसुगंध.

महच्छद, मालाकंद.

महत्, महत्तत्व १ राजधानी २ विस्तीर्ण ३

महंता, वेखंड १ मेथी २

महतिक्रांता, थोरडोरली.

महती, वीणा १ उचकी २ थोरडोरली ३

महत्कंद, कोनफळ.

महत्तर, शूद्र १ अतिमोठा २

महत्तेज, पारा.

महत्पत्र, मालाकंद.

महत्प्रांसु, हरपररेवडी.

महत्फला, मोठी घोसाळी.

महदर्थ, ऊर.

महद्दल, गोडचाकवत.

महद्बिल, आकाश.

महद्वृक्ष, वड.

महर्षि, कुहिली १ योग्यऋषि २

महर्षिका, श्वेतरिंगणी.

महल्लक, षंढ.

महस्, हर्ष १ तेज २ यज्ञ ३ महत्व ४

महस, ज्ञान १ जाति २

महा, गाय १ वनस्पति वि० २

महाकच्छ, समुद्र १ वरुण २ पर्वत ३

महाकंटकिनी, निवडुंग.

महाकंटा, गुलाबशेवंती १ मखमाल २

महाकंद, लसूण १ गाजर २ थोरमुळा ३ पांढरी लसूण ४ तांबडा कांदा ५ मालाकंद ६ कोनफळ ७ मुळा ८

महाकपित्थ, बिल्ववृक्ष.

महाकरंज, मोठा करंज.

महाकषाय, कायफळ.

महाकामुक, कुतरें.

महाकाय, गज १ शिवाचा नंदी २

महाकाल, आंबा १ शिवाचा नंदी २

महाकाली, लघुमेंढाशिंगी.

महाकुंभ, देवकुंभा.

महाकुंभा, भी, कायफळ.

महाकुमारिका, शेवंतीगुलाब १ मोठी शेवंती

महाकुमारी, शेवंतीगुलाब १ थोरशेवंती २

महाकुमुदा, थोरशिवण.

महाकुमुदिका, लघुशिवण.

महाकुल, सज्जन.

महाकुष्ठ, कुष्ठरोग.

महाकृष्णा, काळी गोकर्णी.

महाकोशातकी, मोठी घोसाळी.

महाक्षीतन, निका, सालवण.

महाग, श्रीमान.

महांग, उंट १ उंस २ रक्तचंदन ३ थोरगोखरूं ४

महागद, ज्वर.

महागंध, रक्तबोळ १ पांढरा कुडा २ कुंकुमागरुचंदन ३ कल्हारकमळ ४ कागळा ५

महागंधा, कुडा १ नागबला २ केविका ३ महाबला ४ पार्वती ५

महागर्दभगंधिका, भारंगी

महागवय, थोरगवा.

महागुल्म, ल्मा, सोमवल्ली.

महागुहक, कृमि.

महागुहा, पिठवण.

महागोधूम, थोरगहूं.

महागोपा, उपळसरी.

महागौरी, नदी.
महाग्रीव, उंट.
महाग्रीविन्, उंट.
महाघूर्णा, द्राक्षासव.
महाघृत, एकशें दाहावर्षांचें तूप.
महाघोषा, कांकडशिंगी १ कवड्याऊद २
महाचंचु, थोरचुंच.
महाचूत, थोररसाळआंबा.
महाछाय, वड.
महाछिद्रा, महामेदा.
महाज, थोरबोकड.
महाजंघ, उंट.
महाजटा, ईश्वरी.
महाजन, सज्जन.
महाजंबु, थोररसाळजांबूळ.
महाजव, शिरिकारी मृगविशेष.
महाजाति, नेवाळी १ मोठी जाई.
महाजालि, सोनामुखी.
महाजालिनिका, सोनामुखी.
महाजालिनी, शिराळी ह्म०गोडदोडकी १ सोनामुखी २
महाजाली, गोडदोडकी १ घोसाळी २
महाज्वाल, यज्ञाग्नि.
महाटवी, मोठें रान.
महातरु, निवडुंग.
महातल, नागलोक.
महातिक्तक, वकाणनिंब १ नेपालकिराईत २
महातिक्ता, शंखिनी.
महातीक्ष्ण, त्रिबवा.
महातुंबी, दुधभोंपळा.
महातेजस्, अग्नि १ कार्तिकेय २
महादंत, हत्ती.
महादारु, तेल्यादेवदार १ साग २
महादीर्घ, सरलदेवदार.
महादुग्धा, वनस्पतिविशेष.
महादूषक, महामदकारी शालिविशेष. (साळी, भात).
महादेव, शंकर.
महादेवमणि, महामेदा.
महादेवी, पट्टराणी १ गोडशेंदणी २
महाद्रुम, मोहाचा वृक्ष १ गुलतुरा २ ताड३ पिंपळ ४
महाद्रोणा, णी, } देवकुंभा.
महाद्रोण, }
महाधन, सोनें १ ऊद २ उत्तमवस्त्र ३ कृषिकर्म ४ बहुमूल्य ५
महाधातु, सोनें.
महान, महायष्टिकाशालिवि०१ काळें गेळ२ श्रेष्ठ ३
महानट, महादेव.
महानंदा, मद्य १ आरामशीतला २
महानय, उंट.
महानल, स्थूलदेवनळ १ पारा २
महानस, स्वयंपाकघर.
महानाग, सुरपुन्नाग.
महानाद, उंट १ शंख २ कान ३ हत्ती ४ सिंह ५ सजलमेघ ६
महानिद्रा, मृत्यु.
महानिंब, वकाणनिंब १ कवड्यानिंब २
महानिवेश, अलंकृत १ कठिण २
महानिशा, मध्यरात्र.
महानीच, परीट.
महानील, काळा माका १ नीलमणी २ सर्पविशेष ३
महानीला, जांबूळ १ काळी गोकर्णी २
महानीली, थोरनीली.
महानेमि, कावळा.
महापंचविष, शृंगी१ वत्सनाभ२ कालकूट३ शंबुक ४ मुस्तक ५
महापञ्चांगुल, थोरएरंड.
महापत्र, मालाकंद.
महापत्रक, साग.
महापत्रा, नागवला.

महापथ, राजमार्ग.
महापद्म, श्वेतकमळ १ सर्पवि०२ संख्या वि० ३ निधिविशेष ४
महापद्मविसर्प, बालरोग,
महापर्ण, भूशाल १ ब्रह्मराक्षसरोहिडा २
महापक्ष, हंसजाति १ घुबड २
महापारावतफल, साराम्ल.
महापालेवत, द्वीपांतरखजूरी.
महापाशुपत, श्वेतरुईमांदार १ थोरबकुळीचें झाड २
महापिंडीतक, काळें गेळ १ पेंढें २
महापीलु, थोरपीलु.
महापुरुष, महामेद.
महापुरुषदंता, महाशतावरी.
महापुरुषदंतिका, महाशतावरी १ महामेदा २
महापुरुषदंनी, महाशतावरी.
महापुष्प, तांबडा कांचन १ काळे मुग २ कुंद ३ लवंग ४
महापुष्पा, मोठी घोसाळी.
महापृष्ठ, उंट.
महाप्रभु, शिव १ इंद्र २ राजा ३ तपस्वी ४
महाप्रहारवल्ली, मांसरोहिणी.
महाप्राण, डोमकावळा.
महाप्रास, डोमकावळा.
महाफल, तेजबळ १ थोरपीलु २ ताड ३ नारळीचा वृक्ष ४ बिल्ववृक्ष ५
महाफला, मोठें कांवडळ १ जांबूळ २ लघुनीली ३ दुध्याभोंपळा ४ रानमहाळुंग ५ नागवला ६ मोठी घोसाळी ७ कडुदुध्याभोंपळा ८ थोरकोहाळी ९
महाफेना, समुद्रफेन.
महाबर्बरिका, भारंग.
महाबल, भरींवळू १ वायु २ काळा ताड ३ पिंपरीचें झाड ४ मगर ५ ताड ६ सिसें ७
महाबला, तानीचा वेल १ पेटारी २ पिंपळी ३ सहदेवी ४ गवादनी ५ वत्सादनी ६ लघुनीली ७ वाराही ८ [illegible] ९ मिरिकणी १०
महाबिल, आकाश.
महाबीज, पारा.
महाबृहती, वांगी.
महाभद्रा, थोरशिवणीचें झाड १ भागीरथी २
महाभरीवचा, कोळिंजन.
महाभीता, लाजाळू वनस्पति
महाभीरु, शेणांतला किडा.
महाभूत, पृथ्वी १ आकाश २ उदक ३ वायु ४ तेज ५
महाभृंग, निळा माका.
महामंडूक, पिंवळा बेडूक.
महामद, मत्तहत्ती.
महामधुफला, तांबडा भोंपळा.
महामात्र, राजाचा मुख्यप्रधान.
महामार्जारगंधिका, रानमूग.
महामाष, चवळ्या.
महामांसी, रुदंती.
महमुख, नक्र.
महामुंडिनिका, गोरखमुंडी.
महामुंडी, गोरखमुंडी.
महामुनि, तुंबरु १ कोथिंबीर २
महामूर्धा, ऋद्धि १ वृद्धि २
महामूला, तानीचा वेल.
महामूल्य, माणीक.
महामूषक, मोठा काळा उंदीर.
महामृग, हत्ती.
महामृत्यु, शिव.
महामेद, निंबवृक्ष १ महामेदा वनस्पति २
महामेदा, महामेद.
महामोद, कुंद.
महामोह, मुचकुंद.
महामोहिन, श्वेतधोत्रा.
महायमलपत्रक, कांचन १ माहुलीवेल २ चांबळाचें झाड ३
महायावनाळ, मक्याचीं कणसें

महायोगेश्वरी, नागदवणी.
महायोनि, योनिरोग.
महारक्त, पोवळीं.
महारजत, सोनें.
महारजन, कुसुंभ.
महारण्य, मोठें रान.
महारत्न, मोतीं १ हिरा २ वैडूर्य ३ पद्मराग ४ पुष्पराग ५ गोमेद ६ पाच ७ पोवळें ८ नीळ ९
महारथ, इच्छा.
महारंभ, सांबरलोण.
महारव, बेडूक.
महारस, पारा १ हिंगूळ २ शंख्या ३ वैक्रांत ४ कांतलोह ५ अभ्रक ६ स्वर्णमाक्षी ७ रौप्यमाक्षी ८ कांजीं ९ ऊंस १०
महारसा, जांबूळ.
महाराज, नखें.
महाराजचूत, थोररसाळआंबा.
महाराजद्रुम, थोरबहावा.
महाराजफल, थोररसाळआंबा.
महाराजाम्र, थोररसाळआंबा.
महारात्र, मध्यरात्र.
महाराष्ट्र, देशवि०
महाराष्ट्री, जळपिंपळी.
महारिष्ट, कड्यानिंब
महारुह, आंमसोल.
महारूप, राळ.
महारूपक, नाटक.
महारौरव, नरक वि ०.
महार्घ्य, थोरसोमवल्ली.
महार्णव, महासमुद्र.
महार्द्रक, मोठें आलें.
महार्ष, सोमवल्ली.
महार्ह, चंदन.
महालता, तानीचा बेल.
महालय, तीर्थस्थान १ वृक्षवि० २ देवालय ३ श्राद्धवि० ४ ब्रह्मलोक ५
महालोध्र, वृक्षवि०
महालोभ, लोल, कावळा.
महालोह, कांतलोह १ चुंबकांतील काढितात तें.
महावप, महा मेदा.
महावरा, दूर्वा.
महावरोह, लघुपिंपरी.
महावर्षाभू, श्वेतपुनर्नवा.
महावल्क, कायफळ.
महावल्ली, दुधभोंपळा १ कटुकावल्ली २
महावस, घड्याळमासा.
महावसु, रुपें.
महावात, तुफानी वारा.
महावार्ताकिनी, थोररानवांगी.
महाविल, आकाश १ अंतःकरण २ गुहा ३
महाविष, सर्प.
महाविषुव, संक्राति.
महावीचि, नरकवि०
महावीर, एकवीरू १ गरुडपक्षी २ श्वेताश्व ३ सिंह ४ ससाणा ५ कोकीळ ६ अग्नि ७ विष्णु ८ यज्ञपात्र ९
महावीरा, क्षीरकाकोली.
महावीर्य, डुकरकंद १ ब्रह्मा २
महावीर्या, महाशतावरी १ लघुमुंगुसवेल २ श्वेतदूर्वा ३ रानकापशी ४ सूर्यस्त्री ६
महावृषा, } काळी मुसळी.
महावृष्या, }
महावृहती, थोरवांगी.
महावृक्ष, निवडुंग १ थोरपीलु २ ताड ३
महावेग, वानर १ माकड २
महाव्रीहि, साठेसाळी.
महाव्याघ्र, चिता.
महाशंख, कपाळ १ मनुष्याचें हाड २ दश अर्व संख्या ३ निधिवि० ४
महाशक्ति, कार्तिकेय.
महाशठ, पिवळा धोत्रा.

महाशण, तागाचें वी १ कर्टोली २
महाशणपुष्पी, श्वेतरानताग.
महाशणा, थोररानताग.
महाशता, महाशतावरी.
महाशतावरी, सहस्त्रमुली १ कंगहीमूळहिं०
महाशन, शरभ.
महाशफर, पपता मत्स्य.
महाशय, सागर १ उदारचित्त जो तो २
महाशर, थोरतिरकोंडें.
महाशल्क, मत्स्यवि०
महाशाखा, नागबला.
महाशालि, थोरसाळी १ तांबसाळ २
महाशिंबी, थोरश्वेतऔंव.
महाशिर, मत्स्यभेद.
महाशीता, वनस्पतिवि०
महाशुक्ति, मोत्यांची शिंप.
महाशुक्ला, सरस्वती.
महाशुल्ध, } रुपें.
महाशुभ्र, }
महाशूद्र, गौळी.
महाशृंग, सांवर.
महाशृंगिन, शरभ.
महाशौंडी, थोरश्वेतकिन्ही.
महाश्मशान, काशीक्षेत्र.
महाश्यामा, काळा शिसव १ काळी उपलसरी २ काळी वरधारा ३
महाश्रद्धा, आस्तिक्यबुद्धि.
महाश्रय, अक्रोड.
महाश्रावणिका, श्रणी, गोरखमुंडी.
महाश्लक्ष्णा, वाळू.
महाश्वास, श्वासरोग.
महाश्वेतघंटी, श्वेतरानताग.
महाश्वेता, मधुशर्करा १ श्वेतभुइकोहोळा २ श्वेतगोकर्णी ३ श्वेतरानताग ४ थोरश्वेतकिन्ही ५ नीलस्यंदा ६ शर्करा ७ सरस्वती ८
महाष्ठिक, साठेसाळी.
महासत्व, कुबेर.
महासमंगा, थोरचिकणाभेद.
महासर्ज, बिबळा १ फणस २
महासह, श्वेतकोरांटा.
महासहा, अतिबला १ कोरांटा २ शणपुष्पी ३ महाबला ४ कांटेशेवंती ५ रान उडीद ६
महासार, शेण्यखैर.
महासिना, श्वेतरानताग.
महासिद्धिकर, काळें रानअळूं.
महासिंह, शरभ.
महासुख, मैथुन.
महासुगंधषट्क, कस्तुरी १ चंदन २ कृष्णागर ३ कापूर ४ केशर ५ मोगरी ६ थोरमुंगुसवेल ७
महासुगंधा, सर्पाक्षी १ थोरसुगंधमुंगुसवेल २
महासून, रणवाद्य.
महासूक्ष्मा, वाळू.
महासेन, षडानन.
महासौखिर, दंत मुलरोग.
महासंविनिकाफल, थोरसेवफळ.
महास्कंध, धा, जांबळ.
महास्थली, पृथ्वी.
महास्नायु, रक्तवाहिनी नाडी.
महाहिंगंधा, थोरसुगंधमुंगुसकांदा.
महाह्रस्वा, कुहिली.
महाक्षार, साबुण.
महाक्षीरा, म्हैस.
महि, भूमि.
महिका, हिंव.
महित, पूजित १ शिवाचा त्रिशूळ २
महिंधक, उंदीर १ मुंगुस २
महिन, राज्य.
महिनस, शिव.
महिर, सूर्य.
महिला, रेणुकबीज १ गहुला २ स्त्री ३ वांघांटी ४

महिलाव्हया, वाघांटी.
महिष, टोणगा १ मत्स्यभेद २ महिषासुर ३
महिषकंद, श्वेतअळू.
महिषध्वज, यम.
महिषमस्तक, भात (साळी).
महिषासुरसंभव, भूमिजगुगुलु.
महिषाक्ष, क, ब्रह्मागुगुळ.
महिषी, म्हैस १ पट्टराणी २ औषधिद्रव्य ३
महिषीप्रिया, सुळें गवत.
मही, कटुकी १ थोरशिवण २ नदी ३ भूमि ४ गाय ५
महीज, वृक्ष १ आलें २
महीतल, पृथ्वीची सपाटी जमीन.
महीधर, पर्वत.
महीध्र, पर्वत.
महीप, राजा
महीपद, गंडूपदी.
महीपाल, राजा.
महीप्राचीर, समुद्र.
महीरुह, ह, वृक्ष.
महीरुहा, आमसोल.
महीलता, गंडूपदी.
महीसह, साग.
महीसुत, मंगळग्रह.
महीक्षित, राजा.
महेच्छ, उदारचित्त.
महेंद्र, देवांचा राजा.
महेंद्रकदली, आंबेळी केळ १ ब्रह्मशेळी केळ २ वनकेळ ३
महेंद्रलोह, अगरू.
महेंद्रवारुणी, मोठी कांवडळ.
महेंद्री, मोठी कांवडळ.
महेरणा, साळईवृक्ष.
महेरुणा, साळईवृक्ष.
महेरुहा, साळईवृक्ष.
महेला, एलदोडे १ स्त्री २
महेलिका, महेलाशब्द पाहा.
महेश, शिव.
महेशबंधु, बिल्ववृक्ष.
महेश्वर, श्वेतरुईमांदार १ शिव २
महेश्वरकरच्युता, करतोया नदी.
महोटि, थोरडोरली.
महोटिका, थोरडोरली १ वांगी २
महोत्पल, कमळ १ रक्तकमळ २
महोत्सव, आनंद.
महोत्साह, राजा १ उत्साह २ महोद्योग ३
महोदधि, मोठा समुद्र १ इंद्र २
महोदनी, लघुशतावरी.
महोदय, मोक्ष १ वृद्धि २ गर्व ३ पर्ववि० ४ त्याग ५
महोदया, नागबला.
महोदर, पिंडतगर.
महोदरी, महाशतावरी.
महोद्यम, महोत्साहशब्दपाहा.
महोद्रेक, बकाणनिंब.
महोन्नत, ताड १ धाराकळंब २ नारळी ३
महोन्मद, मत्स्यवि० १ मद २
महोरग, पिंडतगर १ मोठा सर्प २
महोरंड, थोरएरंड.
महोर्ध्वग, उंट.
महोक्ष, पोळ (वसू).
महौजस, सुदर्शनचक्र.
महौजसी, तेजबळ.
महौषध, श्वेतलसुण १ सुंठ २ भुईतरवड ३ वचनाग ४ विष ५ पिंपळी ६ अतिविष ७
महौषधी, ब्राह्मी १ श्वेतरिंगणी २ काळें अतिविष ३ कटुकी ४ सुंठ ५ सूर्यफूल वल्ली ६ श्वेतरक्तलसूण ७ डुकरकंद ८ नीलदूर्वा ९ अपराजिता १० भुयतरवड ११ श्वेतअतिविष १२ विष १३
मक्ष, कपटवेष.
मक्षिका, मधुमक्षिका १ गृहमक्षिका २
मक्षिकामल, मेण.
मक्षिकादिनिवारण, पंखा.

मक्षिकाविट्, मध.
मक्षेश्री, वृक्षविशेष.
मा, लक्ष्मी.
मा, अ०वर्जन त्याअर्थी
माकंद, आंबा.
माकंदी, मायमुळें १ आंवळी २ पीतचंदन३ शहरविशेष ४
माकलि, चंद्र १ इंद्रसारथि २
मागध, पिंवळें जिरें १ पिंपळमूळ २ संचळ३ स्तुतिपाठक ४ देशविशेष ५
मागधिका, पिंपळी.
मागधी, लघुश्वेतजुई १ पिंपळी २ जिरें ३ बाळंतशोप ४ एलची ५ शुद्धकेलेली साकर ६ भाषाभेदवि० ७
मागधीजटा, पिंपळमूळ.
मागधीमूल, पिंपळमूळ.
मागधेया, लघुहरणदोडी.
मांगल्य, कवींठ १ पिंपळमूळ २ रिठा ३ ऋषभक ४ हिरवेमूग ५ सोनें ६ मधुक ७ मसुरा ८ नारिकेल ९ दधि १० स्थल कमल ११ मंगलकारक १२
मांगल्यकाया, दूर्वा १ निशा २ ऋद्धि ३ वचा ४ प्रिया ५ रानउडीद ६ मिशि ७ रोचना ८ त्रायमाण ९ हर्तकी १० महा वला ११
मांगल्यकुसुमा, शंखपुष्पी.
मांगल्यप्रवरा, वेखंड.
मांगल्या, थोरशमी १ गोरोचन २ लघु हरणवेली ३ धामणी ४
माघ, माघमास.
माघमा, खेंकडी.
माघी, महाकंदवनस्पति.
माघ्य, कुंद.
माच, मार्ग.
माचल, नक्र १ रोगी २ चोर ३
माचिका, आंवाडी १ माखेळवृक्ष कों० पश्चिम देशे मोइआ इतिलोके १ माशी २
माची, लघुकांवळी.
मांचीक, डांगर.
मामल, पक्षिवि०
मांजिष्ठ, तांबडा रंग.
माटी, पानाचा शिरा.
माठ, देवकुरडू १ मार्ग २
माठर, कलाल १ व्यासऋषि २
माठच, मार्ग.
माड, नारळी १ भेर्लीमाड २ वजन ३
माडद्रुम, भेर्लीमाड.
मांडव्य, पिवळा बेडूक.
माडि, राजमंदिर.
माडी, नारळीचा व भेर्लीमाडाचा रस निघ- तो त्यास ह्मणतात.
मांडूकी, ब्राह्मी.
माढि, अंकुर १ क्रोध २ विपत्ति ३ दंतुर ४
माढी, पानाची शीर १ दैन्य २
माणक, मानकंद.
माणव, बाळक १ सोळासरांचा हार २
माणवक, बाळक १ द्वीपांतरखजूरी २ विसासरांचा हार ३ माणूस ४ शिष्य ५
माणिक, माणकी.
माणिका, आठपळांचे वजन.
माणिक्य, माणिक.
माणिक्या, पाल.
माणिबंध, सैंधव १ सामुद्रमीठ.
माणिमंथ, सैंधव १ सामुद्रलवण २
मातंग, हत्ती १ महामत्स्य २ पिंपळ ३ चां- डाळ ४
मातंगमकर, महामत्स्य.
मातंगी, मातंगीपुष्प १ हत्तीण २ अरुंधती ३ शिवली ४
मातर, कृमि.
मातरिश्वन्, वायु.
मातलि, इंद्रसारथि.
माता, लघुउंदिरकानी १ लघुकांवळी २ गोरखमुंडी ३ जटामांसी ४ कोरफड ५

जननी ६ आई ७ गाय ८ पृथ्वी ९ ब्राह्मणस्त्री १० लक्ष्मी ११ रेवती १२ आकाश १३
मातंगा, नागबला.
मातामह, आईचा बाप.
मातुल, श्वेतधोत्रा १ गेळ २ चित्रवर्णसर्प ३ धान्यवि० ४ आईचा भाऊ ५
मातुलद्रुम, सांवरी.
मातुलपुत्रक, श्वेतधोत्रा.
मातुलपुष्प, धोत्र्याचें फूल.
मातुला, आईची आई.
मातुलानी, भांग १ तागाचें बीं. २
मातुलाहि, घोनससर्प.
मातुलिंग, लुंग, महाळुंग.
मातुली, मातुलाशब्दपाहा.
मातुलुंगिका, रानमहाळुंग.
मातुलुंगी, गोडनिंबाचें झाड.
मातुलाध, क्षुरक.
मातृक, मामा.
मातृका, अडूळसा १ ऋषभक.
मातृकेशट, मातृकशब्दपाहा.
मातृनंदन, थोरकरंज.
मातृनंदी, गुच्छकरंज.
मातृमुख, मूर्ख.
मातृवाहिनी, वागूळ १ पांकोळी २
मातृसिंही, वनौषधी.
मात्र, संपूर्ण.
मात्रं, अ० निश्चय १ साकल्येंकरून याअर्थी २
मात्रा, कालमान १ समय २ द्रव्य ३ सूक्ष्म ४ कर्णभूषण ५ ऱ्हस्वस्वर ६ भोजनादिकाचें परिमाण ७
माथ, मार्ग १ मंथन २ हिंसा ३
माद, हर्ष १ गर्व २ मद ३
मादक, हरिणवि०
मादका, भांग.
मादन, लवंग.
मादनी, वायमळें,
मादिनी, भांग.
माद्री, काळें अतिविष.
मांद्य, रोग १ आळस २
माधव, वैशाखमास १ मोहाचा वृक्ष २ काळें-मूग ३ वसंतऋतु ४ मधूचा आसव ५ कलौंजीजिरें ६ शर्करासव ७ विष्णु. ८
माधवक, मोहाचें पुष्पासव.
माधवद्रुम, आंबा.
माधवाप्रिय, पीतचंदन.
माधवी, बडीशोप १ तुळस २ डुकरकंद ३ मधुमाधवीपुष्पविशेष ४ कुसरी ५ थोर-श्वेतजाईनेवाळी ६ मद्य ७ मधुशर्करा ८ शितज ९ शतपत्र १० वासंती ११ मधु व धायटीचे फुलांचें पाणी एकत्रकरून अर्क काढावा तो १२
माधवीलता, मधुमाधवी.
माधवेष्टा, डुकरकंद.
माधवोद्भव, राजणी.
माधवोद्भवा, सुरपर्नी.
माधवोषित, कंकोळ.
माधुर, मोगरीचें पुष्प १ मोगरी २
माधुरी, बडीशोप १ द्राक्षासव २ मद्य ३ मधुरता ४
माधूक, मधुवृक्षाचें मद्य.
माध्यान्हिक, दुपारी.
माध्वक, माधुकशब्द पाहा.
माध्वी, मद्य १ पुष्परस. द्रवादिमधुररस. यांजपासून होते तीं २ मधुशर्करा ३ मधुखजूरी ४ पुष्परस मोहाचींफुलें इत्यादि कापासून होते ती ५
माध्वीक, माधवीमद्य.
माध्वीकफल, मोहाचा नारळ.
माध्वीका, तांबडे पावटे.
माध्वीशिला, मधुशर्करा.
मान, अहंता १ कालमान २ तुलामान ३ प्रस्थमान ४ अंगुलिमान ५

पल घाटकादि मान.

१ पळ ह्म० साठगुरू अक्षरें उच्चारास जो काळ लागतो तें.
१० पळें ह्म० क्षण १
६० पळें ह्म० घटिका १ नाडी १
६ क्षण ह्म० नाडी १
२ घटिका ह्म० मुहूर्त १
७॥ नाडी ह्म० प्रहर. याम. १
८ प्रहर ह्म० अहोरात्र. दिवारात्र. अहर्निशा. दिनभा ह्म० दिनांश १.
१५ दिवस ह्म० पक्ष १
२ पक्ष ह्म० मास १
२ मास ह्म० ऋतु १
१२ मास ह्म० वर्ष १

कालमान.

१८ निमेष ह्म० काष्टा १
३० काष्टा ह्म० कला १
३० कला ह्म० क्षण १
१२ क्षण ह्म० मुहूर्त १
३० मुहूर्त ह्म० अहोरात्र. १
१५ अहोरात्र ह्म० पक्ष १ पूर्व अपर ह्म० शुक्ल. कृष्णपक्ष.
२ पक्ष. ह्म० मास १
२ मास ह्म० ऋतु १
३ ऋतु ह्म० अयन १ उत्तरायण दक्षिणायन.
२ अयनें ह्म० वर्ष १
१ वर्ष ह्म० महिने १२

योजन प्रमाण.

८ यव ह्म० अंगुल १
२४ अंगुळें ह्म० हात १
४ हात ह्म० दंड १
२००० दंड ह्म० कोश १
४ कोश ह्म० योजन १

धान्य मान.

१८ माष ह्म० मुष्टि १
४ मुष्टि ह्म० निष्टिका १
२ निष्टिका ह्म० अष्टिका १
२ अष्टिका ह्म० कुडव १
४ कुडव ह्म० प्रस्थ १
४ प्रस्थ ह्म० आढक १
४ आढक ह्म० द्रोण १
२० द्रोण ह्म० खारी १

औषध भक्षणाविषयीं कलिंग परिभाषेचें मान.

१२ श्वेतशिरस ह्म० यव १
२ यव ह्म० गुंज १
३ गुंजा ह्म० वाल १
८ गुंजा ह्म० मासा १
४ मासे ह्म० शाण १ निष्क १ टंक १
६ मासे ह्म० गद्याण १
१० मासे ह्म० कर्ष. १
४ कर्ष ह्म० पळ १
१० शाण ह्म० पळ १

सर्षपादि मान.

८ सर्षप १ तांदुळ. उडीद. यव३गहु.
२ यव १ गुंज. रक्तिका.
२ रक्तिका १ वल्ल. वाल.
४ वल्ल १ माष. मासा.
४ माष १ शाण. निष्क. टंक.
२ शाण १ वटक. कोल.
२ कोल १ कर्ष. उदुंबर. पिचु. पाणितल. सुवर्ण. कवलग्रह.
कर्ष १ विडालपदक २ शुक्तिका. अष्टमिका.
२ शुक्ति १ पल. मुष्टि. प्रकुंच. बिल्वमात्र.
२ पळें १ प्रसृति.
२ प्रसृति १ कुडव. अंजलि.
२ कुडव १ मानिका. अष्टपल.
२ मानिका १ प्रस्थ.
४ प्रस्थ १ आढक. भाजन. कांसपात्र. चषक. मुख.
४ आढक १ द्रोण. घट. कुंभ. नल्वण. कलश. उन्मान.

२ द्रोण १ शूर्प.
२ शूर्प १ खारिका. आवह.
१०० पळें १ तुळा.
२० तुळा १ भार.

परमाण्वादिमान.

३० परमाणु १ त्रसरेणु. वंशी.
६ वंशी १ मरीची.
६ मरीची १ राजिका.
३ राजिका १ सर्षप.
८ सर्षप १ यव.
४ यव १ गुंज. रक्तिका.
५ गुंजा १ पण.
६ गुंजा १ माष. हेम. धान्य.
४ माष १ शाण. निष्क. धरण. टंक. ॥। तोळा.
२ टंक १ कोल. क्षुद्रम. वटक. द्रंक्षण. गंद्याण ॥। तोळा.
२ कोल १ कर्ष. पाणिमानिका. अक्ष. पिचु. पाणितळ. किंचित्पाणि. तिंदुक. विडाल. पोडशिका. करमध्य. हंसपद. सुवर्ण. कवलग्रह. उदुंबर ॥ १ ॥ तोळा.
२ कर्ष १ अर्धपळ. शुक्ति. अष्टमिका. ॥ २ ॥
२ अर्धपळें १ पळ. मुष्टि. आम्र. चतुर्थिका. प्रकुंच. षोडशी. बिल्व. ॥ ४ ॥ तोळे ॥
२ पळें १ प्रसृती. प्रसृत. ॥ ८ ॥ तोळे ॥
२ प्रसृती. १ अंजली. कुडव. अर्धशराव. अर्धमान. ॥ १६ ॥ तोळे ॥
२ अंजली १ मानिका. शराव. अष्टपल. ॥ ३२ ॥ तोळे.
२ मानिका १ प्रस्थ ॥ ६४ ॥ तोळे.
४ प्रस्थ १ आढक. भाजन. कंसपात्र ॥ २५६ ॥ तोळे
४ आढक १ द्रोण. कलश. नल्वण. अर्मण. उन्मान. घट. राशि. ॥ १०२४ ॥ तोळे.
द्रोण १ शूर्प. कुंभ. चतुःषष्टिशराव ॥ २०४८ ॥ तोळे.
२ शूर्प १ द्रोणी. वाह. वृकी. गोणी. ॥ ४०९६ ॥
४ द्रोणी १ खारी. ॥ १६३८४ ॥ तोळे.
१०० पळें १ तुळा ॥ ४०० ॥ तोळे.
२००० पळें १ भार ॥ ८००० ॥ तोळे
लोह किंवा वेळू यांचें पात्र चार अंगुळें लांब. रुंद. उंच सारखें त्यास मापाचे. मानांत. कुडव ह्मणावें.

व्रीह्यादिमान.

४ व्रीहि १ गुंज.
५ गुंजा १ पण.
८ पण १ धरण.
२ धरण १ कर्ष.
४ कर्ष १ पळ.
१०० पळें १ तुला.
२० तुला १ भार.

मानक, मालाकंद.
मानकंद, मालाकंद.
मानन, पित्तपापडा.
मानतरु, कुंभी.
मानद, भक्तिमान रोगी १ गर्विष्ट २
मानद्रुम, सांवरी.
मानधानिका, कांकडीची एकजाति.
मानमुक्ताफल, कडुपडवळी.
मानरंध्री, तांब्याचें घटिकापात्र.
मानव, मनुष्य १ मुलगा २
मानस, मन १ सरोवरवि० २
मानसालय, हंसपक्षी.
मानसूत्र, कटिसूत्र.
मानसौकस, हंस.
मानिनी, स्त्री १ वाघांटी २ छंदोवि० ३
मानिनीमूल, मायमुळें.
मानिन्, सिंह १ भक्तिमान् रोगी २
मानुष, माणूस.
मानुषी, औषध क्रिया.
मानोज्ञक, सुंदर.

मान्य, पूज्य.
मापत्य, काम.
माय, असुर १ इंद्रजालिक २
माया, प्रकृति १ शक्ति २ दया ३ लक्ष्मी ४ कपट ५ ज्ञान ६
मायाकर, गारुडी.
मायाद, सुसर.
मायाफल, मायफळ.
मायाविन्, मांजर १ मायाकरशब्दपाहा २
मायाविनी, स्त्री.
मायिक, का, मायफळ.
मायिन्, काम १ शिव २ ब्रह्मा ३ अग्नि ४
मायिफल, मायफळ.
मायु, पित्त.
मायूर, मोरांचा समूह.
मायूरा, काळा उंबर.
मार, मदन १ मृत्यु २ मारणें ३
मारक, ससाणा १ हिंसक २
मारकत, नीलमणि.
मारजातक, मांजर.
मारजित्, नास्तिक.
मारट, उसाचें मूळ.
मारव, फलहीन वृक्ष.
मारवल्ली, मर्यादवेल.
मारिश, माठाची भाजी.
मारिष, माठाची भाजी १ सभ्य २
मारीच, मरीचकंकोल.
मारीचपत्रका, सरलदेवदार १ थोर राळेचा वृक्ष २
मारीचवल्ली, मिरीं.
मारीष, माठाची भाजी १ गंधारी २
मारुंड, सर्पाचें अंडें १ मार्ग २
मारुत, वायु.
मारुता, स्पृक्का.
मारुतात्मज, हनुमान्.
मारुतापह, वायवारणा.
मारुताशन, सर्प.
मारुति, हनुमान्.
मार्कटपिप्पली, वनस्पतिवि०
मार्कंड, मार्कंडेयऋषि.
मार्कंडिका, भुइतरवड.
मार्कंडी, भुइतरवड.
मार्कव, माका.
मार्ग, मार्गशीर्ष १ गुद २ कस्तुरी ३ रक्त आघाडा ४ पंथा ५ मृगशीर्षनक्षत्र ६
मार्गक, मार्गशीर्ष.
मार्गण, याचक १ याचना २ प्रीति ३ बाण ४ शोध ५
मार्गधेनु, एकयोजन ह्य० चारकोस २
मार्गवाहिनी, शुद्रनाडी.
मार्गशिर, मार्गशीर्ष.
मार्गशीर्ष, मार्गशीर्षमास.
मार्गशीलन, मार्गचालणें
मार्गिक, पारधी १ पांथस्त २
मार्गित, शोधलेला.
मार्ज, स्नानकरणें १ विष्णु २ रजक ३
मार्जन, रक्तलोध्र १ श्वेतलोध्र २ शुध्दी करणें ३
मार्जार, रक्तचित्रक १ मांजर २ काळें मांजर ३ पूतिसारिवावनस्पति ४
मार्जारक, मोर.
मार्जारकंठ, मयूर.
मार्जारगंधमुख्या, कस्तुरी.
मार्जारगंधा रानमूग
मार्जारगंधिका, रानमूग.
मार्जारिका, कस्तुरी.
मार्जारी, कस्तुरी १ जवादी कस्तुरी २
मार्जाल, मांजर.
मार्जाली, कस्तुरी.
मार्जालीय, मांजर १ शूद्र २ शुद्धकरणें ३
मार्जित, शोधलेला १ अलंकृत २
मार्जिता, शिखरिणी १ वस्त्रांत गाळिल्याशिवाय करितात ती २
मार्तंड, स्वर्गमाळी १ रानडुकर २ सूर्य ३

मार्तंडवल्लभा, सूर्यफूलवली.
मार्तिक, शराव.
मार्दव, मृदुपणा.
मार्द्वीक, द्राक्षामद्य.
मार्ष, माठाची भाजी.
मार्षक, मंदक १ गोडचाकवत २
मार्ष्टि, मार्जन.
माल, मनुष्य १ शेत २ विष्णु ३ ग्रामवि० ४
मालक, बकाणनिंब १ पुष्पवृक्षवि० २
मालका, माळा.
मालती, पिवळी चमेली १ जाई २ श्वेत जाई ३ गुलबासी पुष्पवृक्ष ४ नदी ५ पाहाडमूळ ६ पुष्पकलिका ७ रात्र ८ चांदणें ९
मालतीजात, टांकणखार.
मालतीनीरज, टंकणखार.
मालतीनीरसंभव, टंकणखार १ स्वार्गी २
मालतीपत्रिका, जायपत्री.
मालतीफल, जायफळ.
मालतीसंभव, स्वार्गी.
मालतीसुत, जायफळ.
मालतृण, माळावरीलगवत १साधारणगवत २
मालय, चंदन.
मालविका, **मालवीका**, काळें निशोत्तर.
मालविटपिन्, कुंभीवृक्ष.
मालवी, पहाडमूळ.
मालसी, केशपुष्टवनस्पति.
माला, भूयआंवळी १ पुष्पमाला २ पंक्ति ३ रुद्राक्षादिमाला ४
मालाकंट, **क**, श्वेतआघाडा.
मालाकंद, मालाकंद.
मालाकार, माळी.
मालाग्रंथि, वेलीदूर्वा.
मालातृण, **क**, सुगंधरोहिस १ भूतृण २ आंध्रदेशींप्र०
मालादूर्वा, वेलीदूर्वा.
मालाफल, रुद्राक्ष.
मालामणि, रुद्राक्ष.
मालालिक, मालाली, स्पृका.
मालाश्रेष्ठतमा, तुळस.
मालिक, पक्षिवि० १ माळी २ चितारी ३
मालिका, बटमोगरा १ द्राक्षासव २ कन्या ३ नदी ४ कंठभूषण ५ जवस ६ पुष्पमाला ७ राजमंदिर ८ मद्य ९
मालिनी, गुलबास १ भागीरथी २ पार्वती ३ चंपावती नगरी ४
माली, नेवाळी.
मालु, लतावि०.
मालुक, काळा आजवला १ किंचित श्वेत-राजहंस २
मालुकाच्छद, आपटा.
मालुकापत्र, आपटा.
मालुधान, योनसर्प.
मालुधानी, लतावि०
मालूर, बेलफळ १ कविठ २
माल्य, पुष्पादिमाला १ पुष्प २
माल्यक, गेळ.
माल्यपुष्प, स्पृका, थोरताग.
माल्यपुष्पी, ताग.
माल्यवान्, पर्वत.
माल्या, तृणवि०
माष, उडीद १ रोग २ पंचगुंजात्मकमाष मान ३
माषक, दोनगुंजावजन १ माष शब्दपाहा २
माषपत्रिका, रानउडीद.
माषपर्णा, र्णी, रानउडीद,
माषयोनि, पापड.
माषवर्णा, रानउडीद.
माषवर्द्धक, स्वर्णकार.
माषसंभूत, वडा.
माषिक, जीवशाक.
माषीण, उडीद पिकतात ती भूमि.
माष्य, माषीणशब्दपाहा.
मास, महिना १ चंद्र २

मास, महिना १ वजन एकमासा २
मांस, कोष्ठ १ मांस पशुपक्ष्यादिकांचें २ मांसधातु ३ क्रिडा ४ समय ५
मांसकारि, रुधिर.
मांसक्रोथ, मांसाचें गळन.
मांसच्छदा, मांसरोहिणी.
मांसज, मेदधातु.
मांसदलन, रक्तरोहिडा.
मासद्वयोद्भवा, साठेसाळी.
मासन, औषधिबीजविशेष.
मांसपाक, शुक्ररोग.
मांसपुष्पिका, भोंवरी.
मासप्रमित, प्रतिपचंद्र.
मांसफल, कालिंगड.
मांसफला, वांगें.
मासमान, वर्ष.
मांसमाषा, रानउडीद.
मासर, कांजी.
मांसरक्ता, रोहिणी.
मांसरुहा, प्रहारवल्ली १ रोहिणी २
मांसरोहा, स्त्री, रोहिणी १ मांसरोहिणी २
मांसरोहिका, मांसरोहिणी.
मांसरोहिणी, रोहिणी.
मांसल, कालिंगड १ उडीद २ बलिष्ठ ३
मांसलफल, कालिंगड १ वांगी २
मांसालिप्त, हाड.
मांसवर्तिका, पक्षिवि०.
मांससमुद्भवा, वसा.
मांसस्नेह, वपा १ वसा २ मेदधातु ३
मांससार, मेदधातु.
मांसहासा, चर्म.
मासह्व, हरिणवि०
मासारि, आम्लवेतस.
मासार्ध, पंध्रवडा.
मांसार्बुद, शुक्ररोग.
मांसिनी, जटामांसी.
मांसी, जटामांसी १ मांसरोहिणी २ रुदंती ३ कांकोली ४
मासीन, एकमहिन्याचा जो तो.
मासुरी, दाढी.
मांसेष्टा, वागूळ.
मांसोदक, ज्यामध्यें मांस धुतात तें पाणी.
माम्म, अ० निवारणकरणें ह्या अर्थी.
माहन, ब्राम्हण.
माहा, गाय.
माहिन, राज्य.
माहिर, इंद्र.
माहिष, टोणगा.
माहिषवल्लरी, कृष्णवरधारा.
माहिषवल्लिका, श्वेतवरधारा.
माहिषवल्ली, लघुसोमवल्ली.
माहिषाक्ष, गुगुळ.
माही, गाय.
माहेय, पोंवळें १ मृन्मय २
माहेयी, गाय.
माहेश्वरी, शंखिनी.
माक्षिक, सुवर्णमाक्षी १ अरण्यात काळ्या माशा असतात त्यांजपासून तैल वर्णासारिखा होतो जो मध तो २ क्षौद्र ३ ताप्य ४
माक्षिकज, मेण.
माक्षिकधातु, सुवर्णमाक्षी.
माक्षिकपाक, मोहाचा नारळ.
माक्षिकशर्करा, मधाची साकर.
माक्षिकांत, माधवीमद्य.
माक्षिकाविट, मधु.
माक्षिकाश्रय, मेण.
माक्षीक, मध १ सुवर्णमाक्षी २
मिणमिण, ड्में गाणा १
मित, परिमित १ ज्ञात २ प्रसृत ३ मोजलेला ४
मितंगम, हत्ती.
मितद्रु, समुद्र.
मिति, ज्ञान १ उदाहरण २ मौल्य ३

वजन ४ परिमित ५
मित्र, आतिविष १ सखा २
मित्रसंगम, मित्राचा समागम.
मिथ्या, अ० खोटें याअर्थीं १
मिथ्याविहार, अशक्तानीं बलिष्ठाचें कर्म करणें.
मिथ्याहार, देशकालादिविरुद्ध १ न्यूनाधिकभक्षण २
मिथुन, द्वंद्व १ मिथुनराशि २ मैथुन ३
मिमिणत्व, वायु.
मिलन, संघट्टन.
मिलपत्र, आपटा.
मिलित, कोमलेलें पुष्प.
मिशि, थोरदर्भ १ बाळंतशोप २ वडीशोप ३ मेथी ४
मिशी, लघुकसई १ जटामांसी २
मिश्र, संनिपात १ थोरमुळा २ रक्त ३
मिश्रक, नीचें कथील १ मुळा २ खारीमीठ ३ नंदनवन ४
मिश्रकौदन, खिचडी.
मिश्रज, खेचर.
मिश्रण, एकत्र करणें.
मिश्रपुष्पा, मेथी.
मिश्रवर्ण, श्वेतरक्तमिश्रवर्ण १ ऊंस २
मिश्रवर्णफला, वांगी.
मिश्रशब्द, खेचर.
मिश्रित, दोन चार पदार्थ एकत्र करावे ते.
मिश्रीतुत्थ, कलखापरी.
मिश्रेया, मेथी १ बाळंतशोप २
मिश्रौदन, खिचडी.
मिष, कपट.
मिषि, षी, मिशिशब्द पाहा.
मिष्ट, काकई १ मधुर.
मिष्टनींब, कढ्यानिंब.
मिष्टानिंबू, साकरानिंबू.
मिष्टा, गांडदोडकी.
मिष्टान्न, मधुरान्न.
मिसि, शोपा.
मिसी, जटामांसी.
मिहिका, कापूर १ हिम, थंडी २
मिहिर, तांबें १ सूर्य २ चंद्र ३ वायु ४ मेघ ५ तपस्वी ६
मिहिराण, शिव.
मीढ, मुतलेला.
मीढुष्टम, मत्स्य १ सूर्य २ शिव ३ चोर ४
मीन, मासा १ मीनराशि २
मीनकाक्ष, श्वेतकणेर.
मीनकेतन, मदन.
मीनगोधिका, अल्पसरोवर.
मीनघातिन्, बगळा १ धीवर २
मीननेत्रा, गंडदूर्वा.
मीनपित्त, कटुकी.
मीनर, मगर.
मीनरंक, जलकावळा.
मीनरंग, पाणकावळा.
मीनांडी, साकर १ गाव २
मीनाम्रीण, खंजरीटपक्षी.
मीनाक्ष, श्वेतकणेर.
मीनाक्षी, मासला १ मत्स्यश्री २ साकर ३
मीर, समुद्र.
मीलक, गोंह.
मीलन, नेत्राचें उघड झांप करणें.
मीलित, कोमलेलें पुष्प.
मीवन्, वायु.
मीवा, जंत.
मीशान, थोरबाहवा.
मु, मुक्ति १ पिंगटवर्ण २ प्रतिबंध ३ प्रेतशय्या ४
मुकंदक, कांदा.
मुकल, लघुबाहवा.
मुका, गाळ.
मुकु, मुक्ति.
मुकुट, शिरोभूषण.
मुकुंद, साळईचा डीक १ श्वेतकणेर २ विष्णु ३

पोईशाक ४ रान ५ पारा ६ निधिवि०७
मुकुंदक, मुकुंदप्रियशालि १ कांदा २
मुकुंदु, पोईशाक १ साळईचा डीक २
मुकुर, आरसा १ मोगरी २ कळी ३ वृक्षवि०४
मुकुल, क, मोठी कळी १ मुकुल २ दंतीफलसदृश ३ जेपाळ ४ पिस्ते ५ शरीर ६ जीव ७
मुकुलपुटी, कृतांजलि.
मुकुलीकृत, कोमलेलें पुष्प.
मुकुष्टक, मठक्या.
मुकूलक, दांती.
मुक्त, जन्ममृत्यूपासून मुक्तझाला तो १ सुटलेला २
मुक्तकंचुक, मेंगटाकलेला सर्प.
मुक्तचंडा, चित्र.
मुक्तचक्षुस्, सिंह.
मुक्तपालेवत, द्वीपांतरखजूरी.
मुक्तबंधना, रानमोगरी १ मोगरी २
मुक्तबंधा, रानमोगरा.
मुक्तफल, गोंधणी.
मुक्तमाता, मोत्याची शिंप.
मुक्तवास, मोत्याची शिंप.
मुक्तशृंग, रोहें.
मुक्तसार, केळ.
मुक्ता, मोतीं.
मुक्तागार, मोत्याची शिंप.
मुक्तापुष्प, कुंद.
मुक्ताप्रलंब, मोत्याची माळ.
मुक्ताप्रसू, मोत्याची शिंप.
मुक्ताफल, मोतीं १ कापूर २ सिताफळ ३
मुक्ताभा, बटमोगरा.
मुक्तामाता, मोत्याची शिंप.
मुक्तालता, मुक्ताप्रलंब शब्दपाहा.
मुक्ताशुक्ति, मोत्याची शिंप.
मुक्तास्फोट, टा, मोत्याची शिंप.
मुक्ति, मोक्ष.
मुक्तिक, मोतीं.
मुक्तिप्रद, हिरवेमूग.
मुख, तोंड १ कलींगी मिरें २ मुख्य आद्य ४ पक्ष्याची चोंच ५ उपाय ६ स्वर ७ प्रारंभ ८
मुखक, रानउंबीर.
मुखगंधक, कांदा.
मुखगंधिक, पातीचा कांदा.
मुखचीरी, जिव्हा.
मुखज, ब्राह्मण १ दांत २
मुखदूष, ण, कांदा.
मुखदूषिका, क्षुद्ररोग.
मुखदर्पी, श्वेतकांदा.
मुखधौता, वनस्पतिवि०
मुखनिवासिनी, सरस्वती.
मुखपाक, तोंडातले रोग.
मुखप्रिय, लालपावटे १ नारिंग २
मुखप्रिया, कांकडी १ तोंडीकाकडी २
मुखभूषण, तांबूल.
मुखमंडन, क, तिलकपुष्प.
मुखमंडनिका, बालरोग.
मुखमाधुर्य, कफरोग.
मुखर, शंख १ कावळा २ वाचाल ३
मुखरोग, मुखरोग,
मुखरोगहार, नागवेल.
मुखलांगल, रानडुकर.
मुखलेप, कफरोग.
मुखवाचिका, आघाडी.
मुखवास, मुगंधाख्य पुदनीगवत. आग्रदेशप्र०
मुखवासन, मुखवासकद्रव्य.
मुखविलुंठिका, शेळी.
मुखविष्ठा, झुरळ.
मुखशफर, वाचाल.
मुखशोधन, दालचिनी १ नींब २
मुखशोधन्, लघुइंद्रानिंबू.
मुखशोध्य, दालचिनी.

मुखशोष, पित्तरोग १ तोंडास कोरड २
मुखशील, वाचाल.
मुखसंभव, पुष्करमूळ १ ब्राह्मण २
मुखमधुर, अधरामृत.
मुखसूची, आंबाडी.
मुखस्राव, बालरोग १ लाळ २
मुखामय, मुखरोग.
मुखामोद, सालयीवृक्ष १ काळा शेगवा २
मुखार्जक, आजवला.
मुखास्त्र, खेकडा.
मुखालु, गोंडराजाळू.
मुखिक, मोखावृक्ष.
मुखिन्, मोठा काळा उंदीर.
मुखोल्का, दावाग्नि.
मुख्य, श्रेष्ठ १ प्रथम २ महिना ३
मुगह, हरिणावि०
मुग्ध, सुंदर १ मूर्ख २
मुचक, लाक्षा.
मुंचक, वृषण.
मुचकुंद, मुचकुंदवृक्ष.
मुचिर, दानशील.
मुचिलिंद, तिलक.
मुचिलिंदक, खिरणी १ राजणीभेद २
मुचुकुंद, सुगंधपुष्पवृक्ष वि०१ राजावि०२
मुंज, शिर १ लघुमुंजतृण २ बाण ३
मुंजक, मोखावृक्ष १ मोळ २
मुंजकेश, विष्णु.
मुंजतृण, २ प्रकारचें; लघु व थोर.
मुंजनक, लघुमोळ.
मुंजर, कमळाचा देठ.
मुंजात, सुजाराकंद १ खारा रानसुरण २
मुंजातक, लघुमुंजतृण.
मुंड, मुंडलोह १ रक्तबोळ २ मस्तक ३ केशहीनमस्तक ४ राहु ५ न्हावी ६ वृक्षाचें कांडें ७
मुंडचणक, वाटाणे.
मुंडज, पोलाद.
मुंडन, वपन.
मुंडनक, शेतवड.
मुंडनका, बोडकें भात १ निःशूकशालि २
मुंडफल, नारळी.
मुंडलोहजाति, मृदु १ किट्ट २ कठोर ३
मुंडशालि, बोडकें भात.
मुंडाख्या, महामुंडी १ गोरखमुंडी २
मुंडायस, मुंडलोह.
मुंडितिका, लतावि० हिला पिवळीं व तांबडीं फुलें येतात.
मुंडिनिका, मुंडी १ गोरखमुंडी २
मुंडिनी, कस्तूरीमृग.
मुंडी, महामुंडी. बरसबोंडी. बोंडधरा दे० कलार गु०
मुंडीरी, का, मुंडितिका शब्दपाहा.
मुत्य, मोतीं.
मुद्, हर्ष १ वृद्धि २
मुदा, ऋद्धि १ वृद्धि २ हर्ष ३
मुदार, हर्षित.
मुदिर, मेघ.
मुदी, लघुशिवण १ चांदणें २
मुद्ग, हिरवेमूग १ आच्छादन २
मुद्गपर्णी, रानमूग.
मुद्गपूर्णामोदक, शकुनउंडे.
मुद्गभुज्, घोडा.
मुद्गभोजिन्, घोडा
मुद्गर, कर्मर १ मोगरा २ मत्स्य ३ मुद्गल ४
मुद्गरफल, कर्मर.
मुद्गल, लघुरोहिस.
मुद्गष्ट, क. रानमूग.
मुद्रा, आंगठी १ प्रत्ययकारक जीवर चिन्ह आहे तें.
मुद्रिका, मुद्राशब्दपाहा.
मुद्रिणी, लाख.
मुद्रित, कोमलेलें पुष्प.
मुनि, अगस्ता १ दवणा २ ऋषि ३
मुनिका, ब्राह्मी.

मुनिखर्जूरिका, राजपिंडखजूरी.
मुनिद्रु, म, अगस्ता १ टेंटू पिवळा २
मुनिच्छद, सातवीण.
मुनिधान्य, देवभात.
मुनिनिर्मित, पेंढशी.
मुनिपत्र, दवणा.
मुनिपित्तल, तांबें.
मुनिपुत्रक, खंजनपक्षी.
मुनिपुष्प, अगस्ता.
मुनिपूग, सुपारीची एकजाति.
मुनिप्रिय, चारोळी१ नीवार२ पिंडखजूरी ३
मुनिफल, अगस्त्याच्या शेंगा.
मुनिभक्त, क्ष्य, देवभात.
मुनिभेषज, हर्तकी १ अगस्तिकवि २ लंघन ३
मुनिभोजन, सांवे.
मुनिवर, पुंडरीकवृक्ष.
मुनिवल्लभ, चारोळी.
मुनिविष्टरा, लघुगोंडाळ.
मुनिवृक्ष, अगस्ता.
मुनिशास्त्र, लघुश्वेतदर्भ.
मुनिसुत, दवणा.
मुनींद्र, देवभात १ दवदवीत पुष्प २ अगस्ता ३ टेंटुवृक्ष ४
मुन्यन्न, देवभात.
मुमुक्षु, मुक्तहोण्यास इच्छिणारा.
मुमूर्षा, मरणेच्छा.
मुमूर्षु, मरणोन्मुख.
मुर, मूर्छा.
मुरईपत्र, मुळ्याचें पान.
मुरंगिका, मोरवेल.
मुरंगी, काळा शेगवा १ रक्तशेगवा २
मुरज, वारीकगहू १ वाद्यवि०२
मुरजफल, फणस.
मुरद, विष्णुचा शंख.
मुरंदला, नर्मदानदी.
मुरमंड, मुरमाच्या पुटकळ्या.

मुरल, वेष्टितांगमत्स्य.
मुरली, वाद्यवि०
मुरा, एकांगी मुरा.
मुर्भिणी, शेगडी.
मुर्मुर, काम १ तुषाग्नि २ सूर्याश्व ३
मुशटी, धीजवि०
मुशली, काळी मुसळी १ पाल २
मुषक, उंदीर.
मुषा, षी, सुवर्णादिपाककरण्याचें पात्र. ह्म०मूस.
मुष्क, श्वेतमोखा १ वृषण २ चोर ३ घंटापाटलिवृक्ष ४
मुष्कक, घंटापाटलिवृक्ष.
मुष्कर, मोठ्या अंडाचा मनुष्य.
मुष्कशून्य, षंढ.
मुष्टि, ऋद्धि १ मोखावृक्ष २ काळामोखावनि ३ मूठ ४
मुष्टिक, तामसाळ.
मुष्टिप्रमाणफल, मेवफळ.
मुष्टिंधय, बालक.
मुष्युक, मोख.
मुसल, मुसळ.
मुसली, पाल १ मुसळी २
मुसलीकंद, काळी मुसळी.
मुस्त, क, नागरमोथ १ भद्रमोथ २
मुस्ता, मोथ १ भद्रमोथ २
मुस्ताकृति, कचरा.
मुस्ताद, डुकर.
मुस्तु, मूठ.
मुस्त्र, मुसळ.
मुहिर, काम १ मूर्ख २
मुहुस्, अ०वारंवार या अर्थी.
मुहूर्त, दोनघटिका कालमान १ सुसमय २
मुहेर, मूर्ख.
मुक्षक, मोखवृक्ष.
मू, बंधन.
मूक, मत्स्य १ दैत्य २ मुका ३ अनाथ ४
मूकत्व, वायु १ मुकेपणा २

मूखक, रानउंदीर.
मूखिका, चिचुंदरी.
मूढ, मूर्छा १ मूर्ख २
मूढगर्भ, गर्भजरोग.
मूत, बद्ध.
मूत्र, मूत.
मूत्रकृच्छ, मूत्रकृच्छरोग.
मूत्रग्रंथि, मूत्राघात.
मूत्रजठर, मूत्राघात.
मूत्रदशक, हत्ती १ म्हैस २ उंट ३ गाय ४ बकरी ५ मेंढी ६ घोडा ७ गाढव ८ मनुष्य ९ स्त्री १०
मूत्रदोष, प्रमेह.
मूत्रपथ, योनि.
मूत्रपुट, बेंबीचा खालचा भाग म्ह० बस्ति.
मूत्रफला, कांकडी.
मूत्रबीजक, रक्तविबळा.
मूत्ररोध, मूत्राघातरोग.
मूत्रल, बस्तिशोधन.
मूत्रला, तवसें कांकडी १ कडूतवसे २ थोरवालुककांकडी ३
मूत्रवृद्धि, अंडवृद्धिरोग.
मूत्रशुक्र, मूत्राघातरोग.
मूत्रशोधनिका, वनतोंशी कांकडी.
मूत्रसंज्ञ, मूत्ररोध शब्दपाहा.
मूत्रसाद, मूत्राघातरोग.
मूत्रक्षय, मूत्राघातरोग.
मूत्राघात, मूत्राघातरोग.
मूत्रातीत, मूत्राघात.
मूत्राशय, ओटीपोट.
मूत्रिका, साळईचा वृक्ष.
मूत्रित, मुतलेला.
मूत्रोत्संग, रक्तादियुक्त जो मूत्रस्राव तो.
मूत्रोत्सर्ग, मूत्राघात.
मूर्ख, रानमूग १ विचारशून्य २
मूर्खा, मोरवेल.
मूर्छा, मूर्छारोग.
मूर्छित, मूर्छा ज्याला आली तो १ बुद्धिमंद २ उंच ३
मूर्ण, बद्ध.
मूर्त, मूर्छित १ कठिण २
मूर्ति, देह १ त्वचा २ काठिन्य ३
मूर्धकर्परी, छत्र.
मूर्धज, केश.
मूर्धन्, मस्तक.
मूर्धपुष्प, शिरीषवृक्ष.
मूर्धमंड, साय.
मूर्वा, मोरवेल.
मूल, पुष्करमूळ १ पिंपळमूळ २ मूळ ३ वृक्षादिकांचे मूळ ४ मूळनक्षत्र ५ पाषाण ६ आदिकारण ७ पार्श्वभाग ८ निकुंज ९
मूलक, मुळा १ शेंडीमुळा २ शिग्रुमूळ ३ कोनकळ ४ विषविशेष ५
मूलकच्छद, काळा शेंगा.
मूलकपोता, तिका. कोंवळा मुळा १ मुळा २
मूलकमूला, आरकाकोली.
मूलककर्कटी, काळा उडद.
मूलकशुंठ, मुळ्याच्या कोंवळ्या शेंगा.
मूलकारिका, चूल.
मूलग्रंथि, वेळा दूर्वा.
मूलज, आलें.
मूलजिव्हा, पडजीभ.
मूलपर्णी, सूर्यफूलवल्ली १ कृष्ण शेगवा २
मूलपुष्कर, पुष्करमूळ.
मूलपोती, माळावरची मयाळ.
मूलफल, ला, फणस.
मूलशाकट, मुळे इत्यादि उत्पन्न होण्याचें शेत.
मूलशोधन, पुंडरीकवृक्ष.
मूलसंज्ञक, ऊर.
मूलसाधन, पुंडरीक वृक्ष.
मूलस्थान, आकाश १ ईश्वर २
मूलाव्ह, मुळा.

मूलिका, मूळ.
मूलिन्, वृक्ष.
मूलेर, जटामांसी.
मूशली, षली, पाल.
मूष, वानर १ उंदीर २ मूस ३
मूषक, वृक्षपर्णोंदुर.
मूषककर्णी, लघु व थोर उंदीरकानी.
मूषकपाषाण, सोमल.
मूषकमारी, उंदीरमारी.
मूषकशत्रु, मांजर.
मूषकश्रवणी, लघुउंदीरकानी.
मूषकश्रावणी, लघुउंदीरकानी.
मूषका, लघुउंदीरकानी.
मूषकाराति, मांजर.
मूषकाव्हया, थोरउंदीरकानी १ उंदीर मारी २ थोरदांती ३
मूषकाव्हा, दंती १ लघुउंदीरकानी २
मूषकाशी, मांजर.
मूषा, गोखरूं.
मूषाकपर्णी, उंदीरकानी.
मूषानुत्थ, मोरचूत.
मूषिक, रानउंदीर १ शिरस २
मूषिकपर्णी, उंदीरकानी.
मूषिका, बृहदंती १ उंदीरकानी २ चिचुंदरी ३ गोखरूं ४
मूषिकांचन, गणपति.
मूषिकाराति, मांजर.
मूषिकाव्हय, उंदीरकानी.
मूषिपर्णिका, उंदीरकानी.
मूषीक, उंदीर.
मूष्यायण, ज्याचे आईबाप माहित नाहीत तो.
मृकंडक, } मार्कंडेयऋषि.
मृकंडु, }
मृग, हरिण १ मार्गशीर्ष २ कस्तुरी ३ मृगया ४ लहानहत्ती ५ मृगनक्षत्र ६ याचना ७ शोध ८
मृगखुरी, हरिणखुरी.
मृगगंधा, रानमूग १ मुद्गपर्णी २
मृगगामिनी, वावडिंग.
मृगचिर्भिटा, गोडशेंदणी.
मृगचैटक, रानमांजर.
मृगजहु, हरिणबालक.
मृगजा, कस्तुरी.
मृगजालिक, मृगबंधिनी.
मृगण, शोधणें.
मृगतृषा, } मृगजळ
मृगतृष्णा, }
मृगदंनी, मखमाल.
मृगदंशक, श्वान.
मृगदृश, स्त्री.
मृगयुन, } पारधी.
मृगयु, }
मृगधूर्त, क, कोल्हा.
मृगनाथ, शार्दूल.
मृगनाभि, ज, कस्तुरी.
मृगपति, सिंह.
मृगपत्तिर, सिंह.
मृगपालिका, कस्तूरीमृग.
मृगपिप्लु, चंद्र.
मृगप्रिय, शेड्यागवत.
मृगभक्ष, तरस.
मृगभक्षा, थोरकावडळ १ जटामांसी २
मृगभोजनी, कडुवृंदावन.
मृगमद, दा, कस्तुरी.
मृगमातृक, लहान मोठे पोटाचा मृग १ कस्तुरीमृग २
मृगया, पारध.
मृगयु, कोल्हा १ ब्रह्मा २ व्याध ३
मृगरसा, महाबला.
मृगराट, तरस १ सिंह २
मृगराज, शार्दूल.
मृगरिपु, सिंह १ चिता २
मृगलांछन, चंद्र.
मृगलेंडक, कांकडाचें झाड.

मृगवल्लभ, कुंदा गवत.
मृगवाहन, वायु.
मृगाविट्सदृश, कांकडाचें झाड.
मृगशिरस्, मृगनक्षत्र.
मृगशिरा, | मृगनक्षत्र.
मृगशीर्ष, र्षा, |
मृगहन्, वाघ.
मृगा, महाबला.
मृगांक, चंद्र १ वायु २
मृगांकमुकुटार्ह, कस्तुरी.
मृगाजिन, कृष्णाजिन.
मृगांडजा, कस्तुरी.
मृगांतक, चिता.
मृगाद्, वाघ.
मृगादन, तरस १ लांडगा २ सिंह ३
मृगादननिभानन, तरस.
मृगादनी, थोरकांवडळ १ महाबला २ लघु-कांवडळ ३ गोडशेंदणी ४
मृगाराति, कुतरा.
मृगारि, सिंह १ वाघ २ कुतरा ३ रक्त-शेगवा ४
मृगाविष्टदश, तोरण.
मृगाशन, सिंह.
मृगाक्षी, थोरकांवडळ १ गोडशेंदणी २ धात्रिका ३ अमृतफला ४
मृगी, कस्तुरी १ पीतवर्णसितोदरा २ कवडी ३
मृगेंद्र, सिंह १ मोगरा २
मृगेंद्राणी, अडुळसा.
मृगेर्वारु, थोरइंद्रावणी १ गोडशेंदणी २ श्वेतहरिण ३
मृगेक्षणा, गोडशेंदणी.
मृगेर्वारु, हरिणभुक् १ श्वेतहरिण २
मृजा, मार्जन.
मृड, शिव.
मृडंकण, बालक.
मृडीकु, हरिण.

मृणाल, क, कमळदेंठी १ काळा वाळा २ कमळतंतु ३ पीतवाळा ४
मृणालमूल, कमळकंद.
मृणालिन्, लामज्जक १ उशीर २ कमळनाल ३ कमळ ४
मृणालिनी, कमळनाल.
मृत, तुरटी १ माती २
मृत, मृत्यु १ भस्म केलेला २ मेलेला ३
मृतक, प्रेत.
मृतकल्पक, मळित.
मृतकांतक, कोल्हा.
मृतजीव, तिलक.
मृतजीवनी, दुधी.
मृतजीविन्, दुधी.
मृतंड, सूर्य.
मृतमत्त, मृतकांतकशब्दपाहा.
मृतांड, सूर्य.
मृतामद, मोरचूत.
मृतालक, का, गोपीचंदन १ सोरटी माती २ तुरवनस्पति ३
मृति, मरण.
मृतोद्भव, समुद्र.
मृत्, मृत्तिका.
मृत्कर, कुंभार.
मृत्कांस्य, शराव.
मृत्किरा, मृत्तिकेंतील किडा.
मृत्वालिनी, चर्मघासा वनस्पति.
मृत्ताल, क, मृतालकशब्दपाहा.
मृत्तिका, तुरटी १ कंदगुळवेल २ फटकी ३ माती ४
मृत्तिकालवण, खारीमाती.
मृत्तिकाक्षार, मुळा.
मृत्फली, कोष्टवनस्पतीचाभेद.
मृत्यु, ज्वर १ मरण २ यम ३
मृत्युंजय, शिव.
मृत्युनाशक, पारा.
मृत्युपुष्प, लघुदेवनळ १ ऊंस २

मृत्युपुष्पा, केळ.
मृत्युफला, केळ.
मृत्युबीज, वेणु.
मृत्युभृत्य, रोग.
मृत्युवंचन, बिल्ववृक्ष १ डोमकावळा २ शिव ३
मृत्युसूति, खेंकडी.
मृत्स्ना, चांगली माती १ तुवरनस्पति २ तुरटी ३ गोपीचंदन ४ सोरटीमाती ५
मृत्स्ना, गोपीचंदन १ तुरटी २ चांगलीमाती ३ सोरटीमाती ४ तुवरनस्पति ५
मृत्क्षार, मुळा.
मृदंकुर, हिरवा पारवापक्षी.
मृदंग, वेणु १ शब्द २ वाद्यविशेष ३
मृदंगफल, फणस.
मृदंगफलिनी, कडुदोडकी.
मृदंगवन, कडुदोडकी.
मृदर, क्रीडाशील १ शीघ्रगामी २
मृदा, माती.
मृदाकर, वीज १ वज्र २
मृदिन, शुक्ररोग १ मर्दित २
मृदिनी, मृत्स्नाशब्दपाहा.
मृदु, थोरश्वेतजाई १ कोरफड २ रोगी ३ कोमळ ४
मृदुकंटक, श्वेतकोरांटा.
मृदुकृष्णायस, सिसें.
मृदुगंधवाह, थोडा वारा.
मृदुगांथि, ग्रंथि, परना गवत.
मृदुगमना, हंसी.
मृदुगामिनी, हंसी.
मृदुचर्मिन्, भूर्जवृक्ष.
मृदुच्छद, कुकुरबंध १ भूर्जपत्र २ लालझाडु ३ श्रीताड ४ लघुदेवनळ ५ गनअक्रोड ६
मृदुच्छदा, पिंडखर्जूरी १ मृषाशिर्षागवत २ खजूरी शिंदी ३ लघुखजूरी ४
मृदुज्योतिस्, उत्तम कामें.
मृदुनाल, श्रीताड.
मृदुत्वक्, भूर्जपत्र.
मृदुदर्भ, श्वेतदर्भ.
मृदुदला, खारिक.
मृदुलक, सोनें.
मृदुपत्र, कुळीची भाजी १ लघुदेवनळ २ भूर्जपत्र ३
मृदुपत्री, एकचील.
मृदुपर्वक, वेत १ थोरवेत २
मृदुपर्वन्, वेत.
मृदुपुष्प, क. शिरीष वृक्ष.
मृदुपुष्पा, सोनटका.
मृदुफल, नेवळी १ बेहेकळ २ मोहाचा नारळ ३ हाशावृक्ष ४ फालसा ५ भूयधामण ६
मृदुबीज, बेहेकळ.
मृदुरेचनी, भुईतरवड.
मृदुल, अंजीर १ पाणी २ कोमळ ३
मृदुलता, खारीक.
मृदुलेडिक, गागेरुवा.
मृदुलामक, ससा.
मृदुलामवत, ससा.
मृदुवात, थोडा वारा.
मृदुसार, पारोसा पिंपळ.
मृदुत्पल, नीलकमळ.
मृद्वंग, रानचाकवत १ कथील २
मृद्वी, का. काळें द्राक्ष.
मृद्वीकासव, द्राक्षासव.
मृध, युद्ध.
मृन्मय, पाषाण.
मृषा, अ० मिथ्यायाअर्थी.
मृषाध्यायिन्, बगळा.
मृषार्थक, खोटें भाषण.
मृषालक, आंबा.
मृषोद्य, खोटें बोलणारा.
मृष्ट, स्वच्छकेलेला १ धावित २ मार्जन ३
मृष्टि, स्पर्श १ मृष्टशब्दपाहा २
मृष्टेरुक, मिष्टान्नभक्षक.
मृक्षण, दुधावरची साय १ तेल २

मेक, बोकड.
मेकलकन्या, नर्मदानदी.
मेखला, पिठवण १ लहानडोंगर २ कटिभूषण ३
मेखलापद, कंबर.
मेघ, नागरमोथा १ तांदुळजा २ भद्रमोथ ३ वर्षाऋतु ४ मेघ ५ असुर ६
मेघकफ, गार.
मेघकाल, वर्षाऋतु.
मेघचिंतक, चातकपक्षी.
मेघज, मोठें मोतीं.
मेघजीवक, चातक.
मेघजीवन, चापपक्षी १ ताड २ चातकपक्षी ३
मेघज्योतिस्, } विद्युल्लता.
मेघदीप, }
मेघद्वार, आकाश.
मेघनाद, तांदुळजा १ मोर २ पळस ३ वरुण ४
मेघनादानुलासिन्, मोर.
मेघनामन्, तांदुळजा १ नागरमोथा २
मेघनिर्घोष, मेघगर्जना.
मेघनीलक, लघुतालीसपत्र.
मेघपुष्प, मोथ १ पिंडाभ्र २ पाणी ३ शृंगिका ४ जळवेत ५ थोरवेत ६ गार ७
मेघप्रसव, पाणी.
मेघभाति, वीज.
मेघमोदिनी, जांबूळ.
मेघयोनि, धूम्र.
मेघरव, मोर १ मेघगर्जना २
मेघवर्णा, भुईजांबूळ १ नदीजांबूळ २
मेघवर्त्मन्, आकाश.
मेघवाहन, शिव १ इंद्र २
मेघसार, चिनीकापुर.
मेघसु[illegible], मोर.
मेघस्कंद, शरभ.
मेघस्तनितसंभवा, **मेघस्तनितोद्भव**, हांशावृक्ष.
मेघाख्य, नागरमोथ १ भद्रमोथ २
मेघागम, पर्जन्यकाळ.
मेघागमप्रिय, धारापकदंब.
मेघांत, शरदृतु.
मेघानंद, मोर १ बगळा २
मेघानंदिन्, बगळा १ मोर २
मेघाभा, भुईजांबूळ.
मेघास्थि, मेघकफशब्दपाहा.
मेघाह्व, अभ्रक १ वाळा २
मेचक, मोखावृक्ष १ पांढरीसाळ २ काळा सुरमा ३ मेघ ४ धूर ५ आंधार ६ नीलवर्ण ७ संचळ ८ बिडलोण ९ साळईचा डींक १० मोराचे पिसावरचे डोळे ११
मेचकवर्ण, काळेरंगांत तांबडा व पिवळा रंग मिळवून रंग होतो तो.
मेचका, तांनाचावेल १ गानकापक्षी २
मेचकांजन, काळा सुरमा.
मेचकापगा, यमुनानदी.
मेटुला, वृक्षविशेष.
मेठ, मेंढा १ हत्तीचा पाळन कर्ता.
मेंठ, ढ, मेठशब्दपाहा.
मेंढ, मेंढा १ तोनानकाई २.
मेढिका, लघुमेढशिंगी.
मेढ़, दुमा एडका १ लिंग २ शिश्न ३
मेढ़वल्ली, लघुमेढशिंगी.
मेढ़शृंगी, मेढशिंगी.
मेतुल, अंजीर.
मेथि, मेथी.
मेथिका, मेथी.
मेथिनी, मेथी.
मेथी, मेथी.
मेद, गंधीहिवर १ मेदधातु २ मांसल ३
मेदक, कादंबरीचे तळचा जाडा भाग मद्य वि० २
मेदधातु, मेद १ चीक २

मेदज, भूमिजगुगुळ.
मेदपुच्छ, दुमा एडका.
मेदभव, मेद.
मेदस्, मांसजन्यस्नेह.
मेदसमुद्भव, हाडें.
मेदस्समुद्भवा, वसा.
मेदस्समुद्भूता, मेद.
मेदसार, मेदा.
मेदस्कृत्, मांस.
मेदा, मेदा.
मेदिनी, थोरशिवण १ भूमि २ मेदा ३ एकसंख्या ४
मेदिनीद्रव, धूळ.
मेदुर, साळईचा डीक १ स्निग्ध २ मृदु ३
मेदुरा, काकोली.
मेदोगंड, गलरोग.
मेदोगला, मदमाल्य १ लाजाळूचा मेद २
मेदोग्रंथि, अंगावर आलेला ग्रंथि ज्यास बाळूक म्हणतात तो.
मेदोज, हाडें.
मेदोद्भवा, भाता, मेदा.
मेदोरोग, मेदोरोग.
मेदोरोहिणी, गलरोग.
मेदोर्बुद, ओष्ठरोग.
मेदोवह, शरीरांतर्गतजलवाहिनी नाडी.
मेदोवृद्धि, अंडवृद्धि १ शरीरस्थौल्य २
मेध, लाकूड १ यज्ञ २
मेधा, माळवी १ रोहिणी २ ज्ञान ३
मेधाकरी, शंखपुष्पी.
मेधाकृत्, कुरडु १ ब्राह्मी २
मेधाजनन, काळे शिरस.
मेधायु: स्मृतिदायिनी, ब्राह्मी.
मेधारुद्र, कालिदासकवि.
मेधावती, थोरमालकांगोणी.
मेधाविन्, मद्य १ पोपट २ पंडित ३ साळुंखी ४
मेधाविनी, साळोंखी.

मेंधिका, मेंहदी चावृक्ष.
मेधिर, पंडित.
मेंधी, मेंधिकाशब्दपाहा.
मेध्य, बोकड १ खैर २ जव ३ पवित्र ४
मेध्या, गोरोचन १ शंखपुष्पी २ विष्णुकांता ३ मुनि ४ श्वेतवेखंड ५ ब्राह्मी ६ श्वेतकेवडा ७ थोरशमी ८ लघुमालकांगोणी ९ शेली १० थोरमालकांगोणी ११ हर्तकी १२ वेखंड १३
मेनाद, मांजर १ बोकड २ मोर ३
मेय, मोजण्यास जें योग्य तें.
मेरु, पर्वत वि०
मेरुक, ऊद.
मेरुपादज, रुपें.
मेरुयंत्र, चाती.
मेल, क. समूह.
मेलकलवण, मृत्तिकालवण.
मेला, काळासुरमा १ शाई २
मेलानंद,)
मेलांधु,) दौत.
मेलांबु,)
मेष, क, मेढा १ दुमा एडका २ जीवशाक ३ मेषराशि ४ औषधिद्रव्य ५
मेषकुसुम, टाकळा.
मेषपुष्पा, लघुमेढाशिंगी.
मेषलोचन, टाकळा.
मेषवल्ली, मेढाशिंगी.
मेषविषाणिका, मेढाशिंगी.
मेषशृंगी, मेढाशिंगी १ लघुमेढाशिंगी २
मेषा, लघुएलची.
मेषांड, इंद्र.
मेषांत्री, बोकडी १ पुंगळी २
मेषालु, बर्बरवनस्पति.
मेषाक्षय, टाकळा.
मेषाक्षिकुसुम, टाकळा.
मेषिका, मेढी.
मेषी, जटामांसी १ मेंढी २

मेह, अंजीर १ प्रमेह २ परमें ३ मेंढा ४ मूत्र ५
मेहन, शिश्न १ मुतणें २ मूत्र ३
मेहनाग्निनी, श्वेतगोकर्णी.
मैत्र, ब्राह्मण १ गुद २ अनुराधानक्षत्र ३ स्नेह ४
मैत्री, स्नेह १ आनुराधानक्षत्र.
मैथुन, मैथुन १ संघट्टन २ विवाह ३
मैरेय, आसव व सुरा एका पात्रांत घालून काढावें जें मद्य तें १ मद्य २ धान्यासव३ ऐक्षवमद्य ४
मैला, लघुनीळी १ थोरनीळी २
मोघ, निष्फळ १ त्यक्त २
मोघपुष्पा, वंध्या स्त्री.
मोघा, वावडिंग.
मोच, क, मोखावृक्ष १ शेगवा २ काळा शेगवा ३ मोचरस ४ केळें ५
मोचनिर्यास, मोचरस.
मोचरस, मोचरस.
मोचस्राव, स्राव, मोचरस.
मोचस्रावी, मोचरस.
मोचा, केळ १ साळईचा वृक्ष २ शेगवा ३ लघुनीळी ४ मोदा ५ सांवरी ६
मोचाट, चंदन १ केळें २ केळीचा गाभा३
मोचास्राव, मोचरस.
मोचिका, मत्स्यभेद.
मोचिनी, रिंगणी.
मोचिलिंदा, रांजणीचा भेद.
मोटन, वायु १ घर्षण २
मोटा, लघुचिकणा १ जयंती २ चुका ३
मोण, नक्रमक्षिका १ शुष्कफळ २
मोथ, नागरमोथ.
मोद, आंबा १ आनंद २ सुवास ३
मोदक, लाडु १ यवासशर्करा २
मोदकी, जिंगणी १ मोगरा २
मोदनी, श्वेतजुई १ बटमोगरा २
मोदा, अजमोद.
मोदाख्य, आंबा.
मोदाढ्या, अजमोद.
मोदित, आनंद १ हर्षित २
मोदिनी, अजमोद १ वेलमोगरी २ लघुश्वेतजुई ३ कस्तुरी ४
मोरट, क, शेण्यावेर १ उसांचें मूळ २ सातां दिवसांचे व्यालेले गायीचें दूध ३ नासलेलें दूध ४ जेष्ठजट ५
मोरटा, मोरवेल.
मोरण, नासलेलें दूध १ कोंवळें दूध २ चीक ३ कूर्चिका पिंड ४
मोर्व, मोरवेल.
मोषक, चोर.
मोषयित्नु, कोकिळ १ ब्राह्मण २
मोह, मूर्छा १ सन्निपात २ पीडा ३
मोहकारिन्, भेर्लीमाड.
मोहदृष्टि, मुसर.
मोहन, श्वेतधोत्रा १ काळा मोखावृक्ष २ मैथुन ३ चित्तभ्रम ४
मोहनवल्ली, मोहनवेल.
मोहना, त्रिपुरमालिनी वनस्पति.
मोहिनी, वटपत्री पाषाणभेद १ भांग २ मद्य ३ थोरमयाळ ४ राजगिरा ५ त्रिपुरा वनस्पति ६
मोक्ष, मोखावृक्ष १ मृत्यु २ मुक्तता ३
मोक्षक, मोखावृक्ष.
मौकुलिन्, डोमकावळा.
मौक्तिक, मोती १ साळी, भात २
मौक्तिकतंदुल, श्वेतजोंधळे.
मौक्तिकप्रसवा, मोत्याची शिंप.
मौक्तिकमंदिर, मोत्याची शिंप.
मौक्तिकशुक्ति, मोत्याची शिंप.
मौक्तिकसंभव, श्वेतसुरमा.
मौक्तिकस्थान, शिंप १ डुकर २ सर्प ३ शंख ४ मत्स्य ५ बेडूक ६ वेळू ७ हत्ती ८
मौग्धिक, पिंपरी.

मौंजीतृण, मोळ.
मौंजपित्र, मोळ.
मौहिका, लघुश्वेतपाडळ.
मौद्गलि, डोमकावळा.
मौद्गीन, मूग पिकतात ती भूमि.
मौन, अभाषण.
मौरजिक, वाजंत्री
मौर्वी, धनुष्याची दोरी.
मौलि, मस्तक १ केशपाश २
मौलिभूषण, पागोटें.
मौली, पृथ्वी १ एकसंख्या २
मौषिक, मूषक संबंधि.
मौसली, काळी मुसळी.
मौहूर्त, जोशी.
मौहूर्तिक, जोतिषी.
मंकिल, दावाग्नि.
मंकुर, आदर्श.
मंकोल, क, खड्.
मंख, गोसावी.
मंगल, कल्याण १ मंगलग्रह २ शुभदायक ३ प्राप्तद्रव्यसंरक्षण ४
मंगलच्छदा, **मंगलच्छाय**, लघुपिंपरी.
मंगलपाठक, बंदीजन.
मंगलप्रदा, थोरशमी १ हळद २
मंगलस्वन, शंख.
मंगला, नीलदूर्वा १ हळद २ त्रायमाण ३ वृद्धि ४ ऋद्धि ५ पार्वती ६
मंगलागरु, मंगलागरु.
मंगलाचरण, मंगलदायककर्म.
मंगल्य, शेंदूर १ पिंपळ २ त्रायमाण ३ बिल्व ४ नारळी ५ चंदन ६ रिठा ७ जलमोहा ८ सोनें ९ आंबट दहीं १० कवीठ ११ जीवक १२ मसुरा १३ मंगलस्तपत्र १४ सुंदर १५ पवित्र १६
मंगल्यक, मसुरा.
मंगल्यकुसुमा, शंखपुष्पी.
मंगल्यनामधेया, वनस्पतिविशेष.
मंगल्यपुष्पी, शंखपुष्पी.
मंगल्या, वेखंड १ गोरोचन २ थोरशमी ३ अगरुचंदन ४ बडिशोप ५ सुगंधरोहिसगवत ६ त्रायमाण ७ चिडादेवदार ८ हळद ९ ऋद्धि १० गोजिव्हावनस्पति ११ रोचनावनस्पति १२ वृद्धि १३ पांढरें वेखंड १४ रानउडीद १५ गव्हला १६ लघुहरणदोडी १७ तांबडी शंखपुष्पी १८ मसुरा १९ मल्लिकापुष्प २०
मंगल्यागरु, मंगलागरु.
मंगिनी, नौका.
मंगुर, मंगुरीमत्स्य.
मंच, क, पलंग.
मंचकपत्री, सुरपत्री.
मंचकस्थायिन्, मंचकाश्रय, ढेंकूण.
मंचपत्री, सुरपत्री.
मंचमंडप, लग्नादिकार्यास मंडप घालितात तो.
मंचमूल, वृद्धार्त्री.
मंजर, मोती १ मंजुरी २ तिलकवनस्पति ३
मंजरी, वेल १ तुळसी २ अशोक ३ मंजरशब्दपहा ४झाडाचा मोहोर ५
मंजरीक, कागळा.
मंजा, मोहोर १ शेळी २
मंजि, मंजरी.
मंजिका, वेश्या.
मंजिफला, केळ.
मंजिमन्, न० कांति.
मंजिष्ठ, मंजिष्ठा १ मंजीठ हिं० रनास का० रुबेटिंक्स ल० मादरहट् इं०
मंजिष्ठमेह, प्रमेहरोग.
मंजिष्ठा, मंजिष्ठ.
मंजीर, क, पादभूषण.
मंजील, नपुं १ रजकग्राम २
मंजु, मंजुळ १ सुंदर २
मंजुगमना, हंसी.
मंजुघोष, कबूतर १ होलापक्षी २
मंजुघोषा, अप्सराविशे०

मंजुनाशी, पार्वती १ इंद्राणी २ अतिसुंदरस्त्री ३
मंजुपाठक, पोपट.
मंजुप्राण, ब्रह्मदेव.
मंजुमणि, पुष्करराज.
मंजुल, तित्तिरपक्षी १ हरिणवि०२ मंजुळ३ सुंदर ४ शेवाळ ५ पाण्याचा पाट ६ निकुंज ७
मंजुला, मंजिष्ठ १ अंजीर २
मंजुषा, मंजिष्ठ १ पेटी २
मंडूर, लोहकीट १ मंडूररसायण २
मंड, गाळ १ एरंड २ बेडूक ३ पेज ४ दह्यावरची निवळ ५ अलंकार ६ मस्तक ७ तांदुळांत चवदापट पाणी घालून कढवून जो सिक्थरहित करावा तो ८
मंडक, मांडा १ मोठी पांढरी जाई २
मंडन, मधुमाधवी १ अलंकार २
मंडप, मधुमाधवी १ मांडव २
मंडपवल्ल, लघुघेवडा.
मंडपारोह, राजाळुं.
मंडापिन्, लघुघेवडा १ गोडपडवळी २ लघुमायफळ ३
मंडमल्ल, मल्लिनाग मृगवि०
मंडयंत, अलंकार.
मंडयंती, पत्नी.
मंडरी, भ्रमर.
मंडल, क, कुतरें १ कुष्ठरोग २ चंद्र व सूर्य यांचें बिंब३ गोळा ४ चक्र ५ शीतपित्त ६ नक्षत्र ७ आदर्श ८ उर्दर्द ९ कोठ १० रोग ११ अट्टेताळीस दिवसांचें १२ सर्पवि० १३ लाडू १४ चक्रव्यूह १५ मनुष्यादिकांचा समुदाय १६ धनुर्धरस्थिति १७
मंडलच्छदा, पांढरा पुनर्नवा.
मंडलपत्रिका, काळा शिसव १ तांबडा पुनर्नवा २
मंडलशुक्कुभाक्, अनारसे.
मंडला, कोरफड १ दूर्वा २
मंडलाग्र, तलवार.
मंडलिन्, गुळवेल १ वड २ काळी सरडा३ खोकड ४ मांजर ५ सर्पवि० ६ कुत्रा ७ सूर्य ८
मंडहारक, कलाल.
मंडा, मद्य १ आंवळी २
मंडित, अलंकृत.
मंडुक, खड्गमुष्टि.
मंडूक, बेडूक १ पुंडरीकवृक्ष २ दिंडा ३ ऋषि ४
मंडूकपर्ण, पिवळा टेंटू १ दिंडा २
मंडूकपर्णी, मंजिष्ठ १ सूर्यफूलवल्ली २ आदित्यकांता ३ ब्राह्मी ४ शालिपर्णी ५ अळें ६ कडुहल ७ टेंटू ८
मंडूकमाता, ब्राह्मी.
मंडूका, मंजिष्ठ.
मंडूकी, ब्राह्मी १ सूर्यफूलवल्ली २ भेकपर्णी३ बेडकी ४ जारिणी स्त्री ५
मंडूर, मंडूर रसायन १ लोहकीट २
मंडोदक, चित्रविचित्ररंग १ उत्साहादिवशीं भूमि किंवा भिंती रंगाविणें २
मंत, अपराध १ राजा २ मनुष्य ३ ज्ञान ४
मंतु, उपदेशकर्ता १ तपस्वी २
मंत्र, एकांतविचार १ देवतादिसाधनमंत्र २
मंत्रगंडक, बुद्धि.
मंत्रजिव्ह, अग्नि.
मंत्रण, णा, उपदेशकरणें.
मंत्रदीधिति, अग्नि.
मंत्रपूतात्मन्, गरुड.
मंथ, सातु, तूप, डाळिंब, गूळ, एकत्रकरून मर्दन करावें तो १ सातु, तूप, थंडपाणी, हे तीन पदार्थ एकत्र करावे तो २ साकर, द्राक्ष, उसांचा रस, हे तीन पदार्थ एकत्र करावे तो ३ मंथनदंड ४ सूर्य ५ नेत्ररोग, मर्दन ७ नेत्रविष्ठा ८ घुसळणें ९ कंपन १०

मंथज, लोणी.
मंथन, लघुऐरण १ नरवेल २ घुसळणें ३
मंथनी, दहिं घुसळण्याचें पात्र.
मंथनोद्भव, लोणी.
मंथर, लोणी १ हरिण २ मंथनदंड ३ वैशाखमास ४ कुसुंबा ५ क्रोध ६ दुर्ग ७ जडबुद्धि ८ मंदगामी ९ फळ १० प्रतिबंध ११ वक्र १२ मंदराचल १३
मंथरु, चवरीचा किंवा मनुष्याचा अंगाचा वारा लागतो तो.
मंथसार, लोणी.
मंथा, मेथी.
मंथान, थोरबाहावा १ रविमाथ्या २
मंथानक, मुरगें गवत.
मंथोदधि, क्षीरसमुद्र.
मंथ्य, सातु.
मंद, रोगी १ मंदमति २ मंदगामी ३ यम ४ शनि ५ हर्ता ६ कल्पांत ७
मंदकांत, कांतिहीन.
मंदगंध, सातवीण.
मंदगंधा, जवस १ मद्य २
मंदगमना, म्हैस.
मंदट, निंबतरु कल्पवृक्ष.
मंदता, आळस.
मंदन, स्तुति.
मंदबुद्धि, कफरोग १ मतिमंद २
मंदर, मंदराचल १ स्वर्गतरुवि० २ स्वर्गलोक ३ आदर्श ४ मुक्तासर ५ मूर्ख ६
मंदरान्थ, शिलाजित.
मंदसान, अग्नि.
मंदा, करंजवल्ली.
मंदाक, प्रशंसा १
मंदाकिनी, भागीरथी.
मंदाग्नि, जठराग्निमांद्य.
मंदार, कल्पवृक्ष १ कडुनिंब २ पांगारा ३ रुई ४
मंदारफलिका, काळा उंबर.
मंदारु धायटीचें फूल.
मंदालक, खडी.
मंदास्य, } लज्जा.
मंदाक्ष, }
मंदिकुकुर, मत्स्यविशेष.
मंदिर, घर १ देवालय २ नगर ३ सागर ४ गुडघ्याचा मागचा भाग ५ गंधर्वविशेष ६
मंदिरपशु, मांजर.
मंदिरा, अश्वशाला.
मंदुरा, वाजिशाळा १ चटई २
मंदुराभूषण, वानर निळ.
मंदोष्ण, कोमट.
मंद्र, मध्यमहर्ता १ गंभीरशब्द २ वाद्यवि० ३
मंद्रपुष्प, जासवंद.
मंक्षग, जंघात्राण.
मंक्षु, अ० शीघ्र १ अतिशय या अर्थी २
म्रक्ष, चौर्य.
म्रक्षण, मंक्षणशब्दपाहा १ तैलादिलेपन २
म्लान, रोगी १ श्रांत २ मलीन ३ कोमलेलें पुष्प ४
म्लाना, विटाळशी स्त्री.
म्लुक्त, मिश्रित.
म्लेच्छ, हिंगूळ १ तांबें २ यवन ३ अस्पष्ट व अपशब्द भाषण ४
म्लेच्छकंद, श्वेतलसूण.
म्लेच्छदारुक, चोपचिनी.
म्लेच्छप्राना, सब्जा.
म्लेच्छभोजन, गहूं.
म्लेच्छमुख, तांबें.
म्लेच्छाश, गहूं.
म्लेच्छास्य, तांबें.
म्लेच्छित, यवनीभाषा १ विरुद्धभाषण २

य

य, यव १ वायु २ तेज ३ कीर्ति ४ यम ५ त्याग ६ संयोग ७ गमनशील ८
यकृत, काळजाजवळ उजवेकडे पोटांत रोग होतो तें.

यकृदात्मिका, झुरळ.
यकृद्वैरी, रक्तरोहिडा.
यजत्, यागकरणारा.
यजंत, यजत्शब्दपाहा.
यजन, यागकरणें.
यजा, काळीतुळस.
यज्वनांपति, चंद्र १ एकसंख्या २
यतन, प्रयत्न.
यति, अगस्ता १ संन्यासी २ उपरति ३ ४
यतिन्, संन्यासी.
यतुका, चाकवत.
यथार्थ सत्य.
यथास्व, यथायोग्य.
यथेष्टचारिन्, पक्षी.
यदा, अ० जेव्हांह्याअर्थी.
यदि, अ० जरयाअर्थी.
यदृच्छा, स्वतंत्रता.
यम, उंट १ कृतांत २ व्रत ३ प्रायश्चित्त ४ कावळा ५ आनंद ६ यमल ७ इंद्रियनिग्रह ८
यमकालिंदी, सूर्यस्त्री.
यमकीट, गांडवळ.
यमदूनक, कावळा.
यमद्रुम, सांवरी.
यमप्रिय, वटवृक्ष.
यमरथ, टोणगा.
यमलच्छद, कोरल १ कांचन २ आपटा ३
यमलपत्रक, कांचन १ आपटा २
यमला, उचकी.
यमवाहन, टोणगा.
यमानी, ओंवा.
यमुना, नदीवि०
यमरुका, घड्याळें व घंटा इ०
ययीः, मार्ग १ शिव २
ययु, अश्वमेधासयोग्य जो घोडा तो.
यव, इंद्रजव १ जव २ वेग ३
यवक, थोरगहूं १ साठेसाळीचे तांदूळ २ जवधान्य ३
यवकंटक, पित्तपापडा.
यवकलश, इंद्रजव १ रिंगणी २
यवगोधूमसंभव, कांजी.
यवगंधाढ्यसाळी, जाडेभात.
यवचित्रा, पिसोळा.
यवज, जवखार १ गहूं २ ओंवा ३ तवखीर ४
यवतिक्ता, शंखाहुली.
यवन, जातिवि० म्लेच्छ १ वेग २ जवर्गील अश्व ३
यवनक, थोरगहूं.
यवनदेशज, शिळारस.
यवनप्रिय, मिरीं.
यवनाल, जोंधळा १ जवधान्याचें तृण २
यवनालज, जवखार.
यवनेष्ट, मिरीं १ तांबडा कांदा २ वाटोळा तांबडा मुळा ३ खजूरीसिंदी ४ खजूर ५ तालीसपत्र ६ कडुनिंब ७ सिसें ८ तांबडी लसूण ९ पांढरी लसूण १० पांढरा कांदा ११
यवनेष्टा, मेंदी.
यवपिष्ट, जवाचें पीठ.
यवप्रख्या, क्षुद्ररोग.
यवफल, ला, वेळूचें बीं १ भरीववेळू २ कांदा ३ इंद्रजव ४ पांढराकुडा ५ वेळूचे कोंम ६
यवलास, जवखार.
यवशर्करा, तवराजसाकर.
यवशाक, गोडचाकवत १ कालशाक २ चिलाचाभेद ३
यवशूक, जं, जवखार.
यवस्वेना, तवराजसाकर.
यवस, गवत.
यवसा, ह्वा, ओंवा.
यवसाह्वया, ओंवा १ खुरासनी ओंवा २
यवसुरा, जवांचें मद्य.
यवसौवीर, जवांचें कांजी.

यवक्षार, जवखार.
यवक्षोद, जवांचें पीठ.
यवागू, घनसिक्था स्त्री० पातळभात. तांदुळांचे साहापट पाणी घालून करावा तो.
यवाग्रज, जवखार १ ओंवा २ कांजी ३
यवान, क, ओंवा.
यवानिका, ओंवा १ अजमोद २ खुरासनीओंवा ३
यवानी, ओंवा १ अजमोद २ किरमाणीओंवा ३
यवापत्य, जवखार.
यवाम्लज, यवसौवीर.
यवाव्ह, जवखार १ ओंवा २
यवाव्हा, जवखार १ धमासा २ ओंवा ३
यवास, क, धमासा १ रक्तधमासा २
यवासकाथसंभूत, तवराजसाकर.
यवासा, धमासा.
यवोत्थ, कांजी १ यवसौवीर २
यवोद्भूता, यवशर्करा.
यव्य, जेथें जव पिकतात ती भूमि १ शिजविलेले जव २ महिना ३
यशस्, कीर्ति १ कांति २ स्तुति ३
यशस्करी, मोठी व लघु हरणवेली १ शंखिनी २
यशस्या, ऋद्धि १ लघुहरणदोडी २
यशस्विनी, ऋद्धि १ शंखिनी २
यशोद, पारा.
यष्टि, जेष्ठीमध १ बाहु २ कोंपर व मनगट यांचा मध्यभाग ३ भारंग ४ काठी ५ कंठभूषण ६ लता ७ मोत्यांदिकांचासर ८
यष्टिक, टिटवी.
यष्टिका, जेष्ठीमध १ एकासराची माळा २ तळाव ३
यष्टिपुष्प, पुत्रजीववृक्ष.
यष्टिमधु, क, जेष्ठीमध.
यष्टी, ज्येष्ठीमध.
यष्टीमधु, ज्येष्टीमध.
यष्टीलता, भोंवरी.
यष्ट्याव्ह, जेष्ठीमध.
यक्ष, कुबेर १ इंद्रस्थान २ देवयोनिवि० ३
यक्षकर्दम, कापूर १ अगरु २ कंकोळ ३ कस्तूरी ४ केशर ५ अगरु ६ कस्तुरी ७ चंदन ८ कापूर ९
यक्षतरु, वड.
यक्षधूप, राळ १ थोरराळेचावृक्ष २
यक्षवास, वड.
यक्षहस्त, पांढराएरंड.
यक्षामलक, खजुरीचा जातीचा एक वृक्ष.
यक्षावास, वड.
यक्षेक्षण, कुबेराक्ष १ सागरगोटा २
यक्ष्मन्, क्षयरोग १ रोग २
यक्ष्मघ्नी, मनुका.
यज, ऋतु.
यज्ञनेतृ, मोठी सोमवल्ली.
यज्ञपशु, घोडा.
यज्ञपादप, बेहेकळ.
यज्ञभूषण, श्वेतदर्भ.
यज्ञयोग्य, उंबर.
यज्ञलिंग, विष्णु.
यज्ञवल्ली, मोठी सोमवल्ली.
यज्ञवृक्ष, बेहेकळ १ नंदीवड २
यज्ञश्रेष्ठा, मोठी सोमवल्ली.
यज्ञसंस्तर, श्वेतदर्भ.
यज्ञसाधनी, सोमवल्ली.
यज्ञसार, उंबर.
यज्ञसूत्र, जानवें.
यज्ञस्थान, यज्ञभूमि.
यज्ञत्राता, मोठी सोमवल्ली.
यज्ञांग, उंबर १ खैर २
यज्ञांगा, मोठी सोमवल्ली.
यज्ञिक, पळस.
यज्ञिय, उंबर १ द्वापारयुग २
यज्ञोडुंबर, उंबरवृक्ष.
यज्ञोपवीत, यज्ञसूत्रशब्दपाहा.

यज्ञोपवीतिन्, ब्राह्मण १ क्षत्रिय २ वैश्य ३
या, स्त्रीची योनि १ गमन २ रथ ३ प्राप्ति ४
याग, क्रतु.
याचना, याञ्चा.
याज, शिजविलेलें अन्न.
याजक, मनहत्ती १ ऋत्विज २
यातुष, तैत्तिरपक्षी.
यातना, तीव्रवेदना.
यातयाम, वृद्धपुरुष १ गतरस २
यातु, समय १ राक्षस २ पथिक ३
यातुका, मयूरशिखा.
यातुघ्न, महागुगुळ.
यादस्, जलजंतु.
यादोनाथ, समुद्र.
यादोनिवासस्, पाणी.
यान, वाहन १ प्रयाण २
याप्ना, केशांना चिकटी येते ती.
याप्य, दुःसाध्य.
याम, टोणगा १ प्रहर २ उपरति ३
यामघोष, कोंबडा.
यामनादिन, कोंबडें.
यामवती, रात्री.
यामि, भगिनी १ रात्र २ दक्षिणदिशा ३ सद्गुणी स्त्री ४ स्नुषा ५ कन्या ६
यामिका, रात्री.
यामिनी, रात्री.
यामिनीचर, गुगुळ १ घुबड २
यामिनीपति, चंद्र.
यामीर, चंद्र.
यामीरा, रात्री,
यामुन, काळा सुरमा.
यामुनेय, काळा सुरमा १ तांबडा सुरमा २
यामुनेष्टक, शिसें.
याम्य, चंदन.
याम्यादिग्भवा, तमालपत्री.
याम्यद्रुम, सांवरी.
याम्या, यामिका शब्द पाहा.
याम्योद्भूत, श्रीताड.
याव, लाख.
यावक, शिजविलेले जव १ लाख २ उडीद ३ कुलित्थ ४ सडीक तांदूळ ५
यावन, शिळारस १ धूप २
यावनक, तांबडा एरंड.
यावनकल्क, शिळारस.
यावनाल, जोंधळे १ रामबाणभेद जोंधळी २
यावनालनिभा, रामबाणभेदजोंधळी.
यावनालसमसंभव, गूळ.
यावनालादिचूर्ण, पीठ.
यावनाली, जोंधळीसाकर.
यावनी, रसाळकुंभ.
यावनीय, किरमाणीओंवा.
यावशूक, जवखार.
यावस, तृणसमूह.
यावि, शंखिनी.
याव्य, जवखार.
यास, धमासा १ तांबडा धमासा.
यासक, तांबडाधमासा.
यासशर्करा, यवासशर्करा.
याज्ञवल्क्य, ऋषिवि०
याज्ञिक, तांबडा खैर १ पिंपळ २ पळस ३ लांबपानाचा दर्भ ४
याज्ञिक्य, यज्ञकर्म.
याज्ञिय, ज्ञीय, वेहकळ १ उंबर २
याज्ञियपत्रक, पांढरा दर्भ.
याज्ञेय, श्वेतदर्भ.
युक्तरसा, रासना.
युग, ऋद्धि १ कृतादियुग २ युग्म ३ औषध ४
युगंधर, जोंधळे १ पर्वतवि० २
युगपत्रक, आपटा १ कोरल २ कांचनवृक्ष ३ टेंटू ४
युगपत्रिका, शिरसवृक्ष.
युगल, युग्म.
युगलाक्ष, नाभूळ

युग्वल, रोहिसगवत.
युग्म, द्वय.
युग्मकंटका, घोंटिबोर.
युग्मपत्र, कोरळ १ आपटा २ भूर्जपत्र ३ तांबडा कांचन ४ सातवीण ५
युग्मपत्रिका, शिरसवृक्ष.
युग्मपर्ण, सातवीण.
युग्मफला, उतरणी १ लघुमेढशिंगी २
युग्या, ऋद्धि १ वृद्धि २
युज्, युग्म १ पांचहात व पांचमुठी लांब प्रमाण २
युनक, शूर्पाग्र १ क्षमा २ पदर ३ अहेरकरतात तो ४
युद्धसार, अश्व.
युध्म, बाण १ धनुष्य २ शूर ३
युयु, घोडा.
युयुक्षवर, तरस.
युवगंडादि, अवगंड.
युवती, पिंवळी जुई १ स्त्री २ प्रौढकुमारिका ३
युवतीष्टा, पिंवळी जुई.
युवन्, सोळा वर्षांपासून तीस वर्षांपर्यंत पुरुष.
यू, मुगादिद्विदलधान्य शिजवून पाणी काढावें तीं.
यूका, उवा १ काळा उवर २
यूकांड, लिखा.
यूकारी, कळलावी.
यूथ, सजातीयसमुदाय.
यूथनाथ, हस्तिराज.
यूथप, कुरुडु १ देवकुरुडु २ श्रेष्ठहत्ती ३
यूथपति, हस्तिराज.
यूथा, पहाडमूळ.
यूथिका, पिंवळी जुई १ लघुश्वेतजुई २ मखमाल ३
यूथिकापत्र, थोरतालीसपत्र.
यूथी, पांढरी लहानजुई १ पिंवळी जुई २ नीलपुष्पी ३
यूप, क, पारसपिंपळ १ भेंडीवृक्ष २ स्तंभ ३
यूपकुरंग, शिरिकारी.
यूपद्रु, म, तांबडा खैर.
यूपलक्ष्य, पक्षी.
यूष, मुद्गरस १ मांसरस २ द्विदल धान्याच्या अष्टादशगुण पाणी घालून कढवून चतुर्थांश करावा तो ३
१ कृताख्ययूष ह्म० लवणस्नेह कट्वादि पदार्थेंकरून सिद्ध करावा तो. गुरु ॥
१ अकृताख्य यूष ह्म० लवणादिकांवांचून करावा तो. लघु ॥
षट्कटु अम्ल स्नेह इत्यादि घालून करावा तो.
योग, ध्यान १ उपाय २ संगति ३ द्रव्य ४ औषध ५ कपट ६ तर्कशास्त्री ७ वाहन ८ विष्कंभादियोगवि० ९ देह १०
योगचर, हनुमान्.
योगज, कृष्णागरु १ काष्ठागरु २
योगनाविक, मत्स्य वि०
योगवाहिन, सर्जाखार १ मधु २ वचनागादिक संस्कार विशेषेंकरून जाजा अनुपानाशीं योजिलें असतां अनुपानाचे गुण वाढवून अमृततुल्य होतात तें.
योगवाही, सर्जाखार १ मधु २ पारा ३ आर ४
योगसारक, नारिंग.
योगिदंड, थोरवेत.
योगिरंग, नारिंग.
योगेश्वरी, वांझकटोली १ नागदवणी २
योगेष्ट, शिसें.
योग्य, ऋद्धि १ वृद्धि २ वाहन ३ चंदन ४ चतुर ५ पक्कान्न ६
योग्या, गोरोचन १ वृद्धि २ ऋद्धि ३ औषधक्रिया ४
योजन, चार कोस प्रमाण.
योजनगंधा, मुंग्या.
योजनपर्णी, मंजिष्ठा.
योजनवल्लिका, स्त्री, मांजिष्ठ.

योनु, पवित्र १ परिमाण २
योनल, जोंधळे.
योनि, उपस्थ १ आदिकारण २
योनिकंद, स्त्रियांचे रोग.
योनिदेवता, पूर्वाफल्गुनी नक्षत्र.
योनिदोष, उपदंशरोग १ विटाळ २
योनिरंजन, योनिदोष शब्दपाहा.
योनिरोग, स्त्रियांचे रोग.
योनिशूलघ्नी, बाळंतशोप.
योनिसंवरण, गर्भरोग.
योन्यर्श, योनिकंदरोग.
योषा, स्त्री.
योषित्, स्त्री.
योषिता, स्त्री,
योषितांप्रिया, पद्मिनी १ नारिंगी २ कुंजक ३
योषित्प्रिया, हळद.
यौगिक, नारिंग.
यौतक, लग्नांत आंदण देतात तें.
यौतुक, यौतक.
यौवन, तरुणपणा.
यंत्र, पात्रवि० १ प्रतिबंध २ भूतादिनाशक यंत्र वि० ३
यंत्रक, चरक.
यंत्रण, पीडा १ बंधन २
यंत्रपेषणी, जातें.

र

र, राम १ अग्नि २ भूमि ३ धन ४ इंद्रिय ५ धनरोध ६ तीक्ष्ण ७
रकसा, क्षुद्ररोग.
रक्त, दुपारी १ केशर २ तांबडा शेगवा ३ तांबें ४ पद्मकाष्ठ ५ रक्तरुधिर ६ रक्तधातु ७ पतंग ८ रत्याबोळ ९ हिंगूळ १० शेंदूर ११ रक्तपुनर्नवा १२ पोंवळीं १३ मत्स्यभेद १४ अशोक १५ रक्तचंदन १६ तांबडा एरंड १७ रक्तकमळ १८ कुसुंभ १९ रक्तरोहिडा २० अनुरक्त २१ रक्तवर्ण २२

रक्तक, दुपारी.
रक्तकंगु, राळे.
रक्तकंटा, वेहेकळी.
रक्तकंदक, तांबडा कांदा १ तांबडें रताळुं २
रक्तकदली, तांबडीकेळ.
रक्तकरवीर, रक्तकणेर.
रक्तका, पाणआंवळी.
रक्तकांडा, पुनर्नवा.
रक्तकार्मुक, पेरेळ.
रक्तकाष्ठ, पतंग.
रक्तकुसुम, पांगारा १ धामणीचा वृक्ष २ रक्तकांचन ३
रक्तकुसुमा, डाळिंब.
रक्तकृमिजा, लाख.
रक्तकेसर, पांगारा.
रक्तखांडव, द्वीपांतरखजूरी.
रक्तगंधा, आसंद.
रक्तगंधिक, रत्याबोळ.
रक्तगर्भा, मेहेंदी.
रक्तगैरिक, सोनगेरू.
रक्तग्रंथि, रक्तलाजाळू.
रक्तग्रीव, कबूतर.
रक्ताग्र, रक्तरोहिडा.
रक्तचंदन, रक्तचंदन १ लालचंदन हिं० संडले सुर्ख. फार० संडलेअस्मर आ० टीरोकार्पीलिमम ल० रेदसांडर्सवुद इं० रतांजलि गु०
रक्तचित्र, रक्तचित्रक.
रक्तचिलिका, गोडचाकवत.
रक्तचूर्ण, क्र, कपिला १ शेंदूर २
रक्तजंतुक, गांडवळ, काडू.
रक्ततर, सोनगेरू.
रक्ततुंड, गांडवळ १ पोपट २ सारसपक्षी ३
रक्ततृण, तांबेटीगवत १ थोरशिंपीगवत २
रक्तदला, नालुका १ चिविल २
रक्तद्रुम, रक्तबिब्ळा.
रक्तधातु, सोनगेरू १ तांबेगेरू २

रक्तनाडी, दंतमूलरोग.
रक्तनाल, जीवशाक १ जीवंती २ कल्हार-कमळ ३
रक्तनिर्यास, रक्तबिवळा.
रक्तनेत्र, सारसपक्षी १ कबूतर २ पारवा ३
रक्तनेत्रत्व, रक्तविकाररोग.
रक्तपत्र, रक्तलाजाळू.
रक्तपत्रा, रक्तपुनर्नवा.
रक्तपात्रिका, रक्तपुनर्नवा १ लघुमुंगुसकांदा२
रक्तपद्म, रक्तकमळ.
रक्तपर्ण, रक्तपुनर्नवा.
रक्तपल्लव, अशोक.
रक्तपा, जळू.
रक्तपाद, हंस.
रक्तपादी, रक्तलाजाळू १ श्वेतलाजाळू २
रक्तपायिनी, जळू १ ढेकूण २
रक्तपारद, हिंगूळ.
रक्तपाषाण, गेरू.
रक्तपिंड, क, जासवंद १ रक्तराताळूं २
रक्तपिंडालु, रक्तराताळूं.
रक्तपित्त, रक्तपित्तरोग.
रक्तपीटिकादर्शन, रक्तविकाररोग.
रक्तपीतफला, गोडतोंडली.
रक्तपुनर्नवा, रक्तपुनर्नवा.
रक्तपुष्प, रक्तरोहिडा १ रक्तकणेर २ सुर-पुन्नाग ३ पित्तपापडा ४ दुपारी ५ सांव-री ६ रक्तकांचन ७ पुन्नाग ८ पळस ९ पांगारा १० तांबडा कोरांटा ११ जास-वंद १२ रक्तरुई १३
रक्तपुष्पा, रक्तपुनर्नवा १ सांवरी २ शेंद्री ३ डाळिंब ४ शेवंतागुलाब ५
रक्तपुष्पिका, मंजिष्ट १ भुईपाडळ २ रक्त शंखपुष्पी ३ कळलावी ४ शेंदी ५ सोना-मुखी ६ रक्तपुनर्नवा ७ रक्तपाडळ ८ सांवरी ९
रक्तपुष्पी, जासवंद १ उटकटारा २ कर-वीरणी ३ सोनामुखी ४ रक्तरुई ५ रक्त-पुनर्नवा ६ नागाळी ७
रक्तपूरक, आमसोल.
रक्तपूर्वक, रक्तआघाडा.
रक्तप्रसव, रक्तकोरांटा १ मुचकुंद २
रक्तफल, वड १ रक्तआघाडा २
रक्तफला, वड १ सोनुर्ली २ गोड तोंडली ३ वांगी ४
रक्तबाष्प, तांबडा माठ.
रक्तबिंदु, रक्तआघाडा.
रक्तबिंदुच्छदा, श्वेतरिंगणी १ पुत्रदात्री २
रक्तबीज, डाळिंब १ रक्तबिवळा २ रक्तकु-ळीथ ३ रिठा ४
रक्तबीजक, तरडा.
रक्तबीजका, तरटी.
रक्तबीजा, शेंदी.
रक्तमंजर, निंब.
रक्तमंजरी, परेळ.
रक्तमंडलता, रक्तविकाररोग.
रक्तमंडलिका, रक्तलाजाळू.
रक्तमत्स्य, विशेषमत्स्य.
रक्तमरिच, लालमिर्ची.
रक्तमातृका, रसधातू.
रक्तमुख, रोहितमत्स्य १ सांटसाळी २ पो-पट ३
रक्तमूत्रता, रक्तविकाररोग.
रक्तमूर्द्धा, सारसपक्षी.
रक्तमूलक, देवशिरसवृक्ष.
रक्तमूला, ली, रक्तलाजाळू १ लाजाळू २
रक्तमृत, गेरू.
रक्तमेह, प्रमेह.
रक्तयष्टिका, मंजिष्ट.
रक्तयष्टी, मंजिष्ट.
रक्तरंगा, मेहेंदी.
रक्तरज, शेंदूर.
रक्तरस, रक्तबिवळा.
रक्तरसा, रासना.
रक्तराजी, आहाळीव.

रक्तरेणु, शेंदूर १ पुन्नाग २
रक्तरैवतक, द्वीपांतरखजूरी.
रक्तल, आलनु.
रक्तला, मोरवेल १ लघुरक्तकावळी २
रक्तलोचन, कबूतर.
रक्तवटी, मसूरिका.
रक्तवर्ग, दाडिम १ किंशुक २ लक्षाबंधूक ३ निशाद्वय ४ कुसुंभ ५ मंजिष्ठ ६
रक्तवर्ण, केशर १ गोमेदमणि २ पोंवळीं ३ इंद्रगोप ४ कपिला ५
रक्तवर्त्म, कोंबडें.
रक्तवर्षाभू, रक्तपुनर्नवा.
रक्तवल्ली, मंजिष्ठ १ नलुका २
रक्तवस्तु, माणिक.
रक्तवात, वातरक्त.
रक्तवारिज, रक्तोत्पल.
रक्तवालुक, शेंदूर.
रक्तवास्तुक, गोडचाकवत.
रक्तविकार, रक्तविकाररोग.
रक्तवृंतक, पुनर्नवा.
रक्तशमन, कपिला.
रक्तशालि, तामसाळीचें भात.
रक्तशालुका, रक्तकमलकंद.
रक्तशाल्मली, सांवरी.
रक्तशिग्रु, कडुशेगवा १ रक्तशेगवा २
रक्तशिंबी, लालआबिच्या शेंगा.
रक्तशीर्षक, सारसपक्षिभेद.
रक्तशृंग, क, विष.
रक्तष्ठीवनता, रक्तविकाररोग.
रक्तष्ठीवी, सन्निपात.
रक्तसंकोचापिशुन, कुंकुम.
रक्तसंदंशिका, जळू.
रक्तसंदोहिनी, जळू.
रक्तसंध्यक, कल्हारकमळ १ रक्तोत्पल २
रक्तसरोरुह, तांबडें कमळ.
रक्तसर्षप, पा, मोहोऱ्या.
रक्तसंवरण, काळा सुरमा.

रक्तसहा, रक्तकोरांटा.
रक्तसार, रक्तसिसव १ साठेसाळी २ रक्तधातु ३ काकई ४ रक्तखैर ५ आम्लवेतस ६ तांबडा बिबळा ७ रक्तचंदन ८ डुकरकंद ९ पतंग १०
रक्तसू, रसधातु.
रक्तस्राव, पित्तरोग १ नेत्रसंधीचे रोग २
रक्तस्रुति, रक्तस्राव.
रक्तहर, बिबवा.
रक्ता, लाख १ उटकटारा २ मंजिष्ठ ३ लक्ष्मणकंद ४ वेखंड ५ रक्तगुंजा ६
रक्तांकुर, पोंवळीं.
रक्ताख्यातक, रक्तआघाडा.
रक्तांग, रक्तचंदन १ लघुऐरण २ नारिंग ३ पोंवळें ४ कपिला ५ ढेंकूण ६ शुंडारोचनी ७
रक्तांगी, मंजिष्ठ १ रक्तगुंजा २ नलुका ३
रक्तांतलोचन, कबूतर.
रक्ताधार, चर्म १ कातडी २
रक्तानन, हंस.
रक्तापहा, रत्नयाबोळ.
रक्ताब्जक, रक्तकमळ.
रक्ताभ, भा, इंद्रगोप १ जासवंद २
रक्तांभोज, रक्तकमळ.
रक्ताम्र, लाल रानआंबा.
रक्ताम्लातक, रक्तकोरांटा.
रक्ताम्लान, रक्तकोरांटा.
रक्तार्ति, रक्तदोष.
रक्तार्बुद, शुक्ररोग.
रक्तार्श, प्रांपऱ्याचे रोग.
रक्तालु, लालरताळुं १ राजाळूचा भेद २
रक्ताक्ष, क्षी, टोणगा १ म्हैस २
रक्तिका, पतंग १ जासवंद २ मोहोऱ्या ३ रक्तगुंजा ४
रक्तेक्षण, कबूतर.
रक्तेक्षु, रक्तऊंस.
रक्तैरंड, रक्तएरंड.

रक्तैर्वारु, लघुकांवडळ.
रक्तोत्क्लिष्ट, पांपण्याचा रोग.
रक्तोत्पल, चंद्रविकासी रक्तोत्पल १ गेरु २
रक्तोत्पला, कांटेसांवरी.
रक्तोदर, रोहितमत्स्य.
रचना, अवयवांचा एकीभावकरणें.
रज, रजोगुण १ धूलि २ पित्तपापडा ३ पुष्पांतील पराग ४ लोहकीट ५ स्त्रीपुष्प ६
रजक, परीट १ रंगारी २
रजत, रुपें १ सोनें २ शुभ्रवर्ण ३ हार ४
रजतोपम, रौप्यमाक्षी.
रजनि, चाकवत १ रात्रि २
रजनी, पापडी १ हळद २ रात्र ३ नीलिनी ४ दारुहळद ५ चाकवत ६
रजनीपुष्प, घाणेरा करंज.
रजनीमुख, प्रदोषकाळ.
रजस्, रजोगुण १ रेणु २ स्त्रीरज ३ पराग ४
रजःप्रभ, भासकाकभेद.
रजःशोधनी, फणी केश विंचरण्याची.
रजस्वल, पारा १ टोणगा २
रजस्वला, ह्मैस १ विटाळशी स्त्री २
रजस्वर्ण, पिवळा धोत्रा.
रजोदुष्टा, प्रौढस्त्री.
रज्जु, दोरी १ वेणी २
रण, दुमाएडका १ शब्द २ शब्दकरणें ३ युद्ध ४ कोण ५
रणघंटासमाकृति, धोरताग.
रणपक्षी, रणगीध.
रणप्रीय, रणगीध १ काळा कावळा २
रणालंकरण, कंकपक्षी.
रत, मैथुन १ गुह्य २ वर्म ३
रति, मदनस्त्री १ प्रीति २ सुरत ३ गुह्य ४
रतिपति, काम.
रतिसाधन, शिश्न.
रत्ती, रक्तगुंज.
रत्न, माणीक १ हिरा २ सोनें ३ पाच ४ मोतीं ५ सामान्यरत्ननाम ६ स्वजातिश्रेष्ठ ७
रत्नगर्भ, समुद्र.
रत्नगर्भा, भूमि.
रत्नजाति, श्वेत १ रक्त २ पीत ३ नील ४ ब्राह्मण ५ क्षत्रिय ६ वैश्य ७ शूद्र ८
रत्ननायक, माणीक.
रत्नपत्रा, जवस.
रत्नमाणिक्य, माणीक.
रत्नमुख्य, हिरा.
रत्नराट्, माणीक.
रत्नसानु, मेरुपर्वत.
रत्नाकर, समुद्र.
रत्नि, मुंडाहात.
रथ, वेत १ तिवस २ स्यंदन ३ अवयव ४
रथकट्या, रथांचा समूह.
रथकार, सुनार १ जातिविशेष २
रथगुप्ति, शस्त्रादिक ठेवण्यास रथास लोहादिमय जें आवरण असतें तीं.
रथद्रु, तिवस.
रथवृक्ष, वृद्धि.
रथांग, चक्रवाकपक्षी १ चाक २
रथांगी, ऋद्धि.
रथावर्ना, स्थलकमलिनी.
रथिक, रथाचा स्वामी.
रथिका, तिवस.
रथिन, रथिकशब्दपाहा.
रथिन, चक्रवाकपक्षी १ रथिकशब्दपाहा २
रथ्य, घोडा.
रथ्या, लाहान मार्ग १ रथसमूह २
रद, न, दांत.
रदच्छद, ओंठ.
रदनच्छद, ओंठ.
रदनी, हत्ती.
रदायुध, रानडुकर.
रभस, वेग १ हर्ष २
रमण, कढ्यानिंब १ टेंभूर्णी २ आंडीलबैल ३ नवरा ४

रमणा, स्त्री.
रमणी, स्त्री.
रमणीय, सुंदर.
रमा, प्रभा १ लक्ष्मी २
रमाप्रिय, दालचिनी.
रम्य, सोनचाफा १ सुंदर २ पटोलमूल ३
रम्यक, बकाणानिंब १ पटोलमूल २
रम्यपुष्प, सावरीचें पुष्प.
रम्यफल, कुचला.
रम्या, स्थलकमलिनी १ थोरकांवडळ २ थोरनीली ३ लक्ष्मणाकंद ४ रात्रि ५
रय, वेग.
रलक, कांबळें.
रव, टेंभुर्णी १ राळ २ शब्द ३
रवण, उंट १ शब्दशील २
रवि, रुई १ सूर्य २
रविकर, सूर्यकिरण.
रविकांत, सूर्यकांत.
रविकीर्ण, रुई.
रविक्रांत, सूर्यफूलवल्ली.
रविजाप्रिय, नीलरत्न.
रविल्विट्, ऊन.
रविद्रुम, रुई.
रविनामक, तांबें.
रविप्रकाश, ऊन.
रविप्रिय, तांबें १ रक्तकणेर २ रक्तोत्पल ३ सूर्यफूल ४ निळा माका ५
रविप्रिया, केर्नी १ सूर्यफूलवल्ली २
रविप्रीता, सूर्यफूलवल्ली.
रविरत्नक, माणीक.
रविलोह, तांबें.
रविवल्लभ, माका.
रविवल्ली, सूर्यफूलवल्ली १ ब्राह्मी २
रविस्पर्शा, लघुमेंढशिंगी.
रविष्ट, नारिंग.
रवीष्टा, सूर्यफूलवल्ली.
रशना, जिव्हा १ कंबरपट्टा २
रश्मि, किरण १ रज्जु २
रश्मिजाल, रुपें.
रश्मिपति, सूर्यफूल.
रस, पारा १ रसधातु २ सामान्य रस ३ कपिला ४ चपलधातु ५ जार ६ रसांजन ७ लकड्या पाषाणभेद ८ बोदार शृंग ९ शेंदूर १० कवडी ११ पाणी १२ उसाचा रस १३ रोग १४ विष १५ मांसद्रव १६ मधुरादिषड्रस १७ तेज १८ प्रीति १९ द्रव २० देह २१ शृंगारादि रस २२ रक्त्याबोळ २३ शुक्र २४ द्राक्ष २५ किराईत २६ राग २७ ध्वनि २८ राळ २९ धान्याचे कढवून कढण ह्मo पाणी काढावें तें ३० स्वाद ३१
रसक, कलखापरी.
रसकेशर, कापूर.
रसगंध,क, रक्त्याबोळ १ गंधक २ रसांजन ३
रसगर्भ, रसांजन १ हिंगूळ २
रसघ्र, टंकणखार.
रसज, रसांजन १ गूळ २ रक्तधातु ३
रसजात, रसांजन.
रसदा, श्वेतनिर्गुडी.
रसदालिका, रसाळऊंस.
रसधातु, पारा.
रसन, कलखापरी १ जीभ २ शब्द ३ स्वदन ४
रसना, रासना १ जीभ २
रसनाथ, पारा.
रसनापद, कंबरेची फळी.
रसनिर्यास, थोर राळेचा वृक्ष.
रसनी, रासना.
रसनेंद्रिय, जीभ.
रसपाकज, गूळ.
रसफल, नारेळ १ आंवळा २
रसबंधकर, सोमल.
रसबंधनक, चपळधातु.
रसमैत्री, मधुराम्ल १ लावणाम्ल २ कटुतिक्त ३ कटुलवण ४ तिक्तलवण ५

रसराज, पारा १ रसांजन २
रसलोह, पारा.
रसवती, पाकशाला.
रसविरोध, लवण १ मधुर २ कटुमधुर ३ तिक्तमधुर ४ सर्व रसाबरोबर कषाय ह्म० तुरटाम्ल ५
रसवीर्यकृत्, सोमल.
रसवेधज, सोनें.
रसवेष्टक, विशेषधूप.
रसशोणितसंभव, मांसधातु.
रसशोधन, टंकणखार.
रससंभव, रक्तधातु.
रससू, रसधातु.
रसस्राव, आम्लवेतस.
रससाधनवरा, कावळीचा भेद.
रसज्ञा, जीभ.
रसा, साळईचावृक्ष १ मध २ पहाडमूळ ३ रसाळ ४ भूमि ५ पारद ६ चर्म ७ रसना ८
रसांगक, विशेषधूप.
रसाग्रज, रसांजन.
रसाढ्य, रसांजन १ पारा २
रसाख्या, श्वेततुळस.
रसांजन, पितळेचें कीट १ दारुहळदीचा अष्टमांश काढाकरून त्यांत शेळीचें दूध समभागघालून कढवून शुष्ककरावें तें २
रसातल, पाताळ.
रसाधिक, टंकणखार.
रसाम्ल, साराम्ल १ चुका २ आमसोल ३ कांजीचाभेद ४ आम्लवेतस ५.
रसाम्ला, पलाशी.
रसायन, पत्र्याहरताळ १ रसायणें करावयाची विद्या जाणणें २
रसायनऔषधें, जीं औषधें शरीराची जरा व रोग यांनां दूर करितात तीं जशी गुळवेल. रुदंती. गुळ. हरीतकी.
रसायनफला, हर्तकी.
रसायनवर, श्वेतलसूण १ काकमाची २
रसायनवरा, कांगोणी १ लघुकावळी २
रसायनश्रेष्ठ, पारा.
रसायनसमाश्रय, दूध.
रसायनी, गुळवेल १ मांसरोहिणी २ थोर करंज ३ लघुकावळी ४ लघुकुहिरी ५ श्वेतनिशोत्तर ६ शंखपुष्पी ७ शरीरांतील नाडी ८ मंजिष्ट ९ कंदगुळवेल १०
रसाल, क, थोरगहूं १ आंबा २ कुंदागवत ३ पुंड्रेक्षु ४ आम्लवेतस ५ साराम्ल ६ मिश्रवर्णऊंस ७
रसाला, निश्रेणीगवत १ द्राक्षा २ दूध ३ मध ४ चातुर्जात ५ शर्करा ६ मिरीं ७ हे पदार्थ एकत्र मिळवून करितातती १ पुरणाची पोळी व घारगे याजबरोबर खावी २ शिखरिणी ३ श्रीखंड ४ साकर. चातुर्जात. मध. मिरीं. दहीं. एकत्र गाळून करावें ती. आज्य घालून करावी ती हीं. प्रस्थदहीं १ प्रस्थसाकर १ पळतूप २ पळमधु २ कर्षमिरीं २ कार्षसुंठ २ कर्ष एलचीदाणे. एकत्र करून-गाळावें ती.
रसालिका, सानला.
रसाली, रसाळ ऊंस.
रसावेष्ट, सरलाडीक १ विशेषधूप २
रसाव्हा, लघुशतावरी १ रास्ना २
रसाष्टक, महारसाष्टक. दरद १ पारद २ शंख्या ३ वैक्रांत ४ कांत ५ अभ्रक ६ माक्षिक ७ विमला ८
रसाज्ञना, वायु.
रसिक, थोरगहूं १ सारसपक्षी २
रसिका, रसधातु १ साळोंखी २
रसित, मेघगर्जना.
रसेंद्र, पारा.
रसेंद्रवेधज, सोनें.
रसेंद्रसंज्ञात, सोनें.
रसेक्षु, लालऊंस १ मिश्रवर्णऊंस २

रसोत्तम, रसांजन १ पारा २ हिरवेमूग ३
रसोद्भव, रसांजन १ हिंगुळ २
रसोद्भूत, रसांजन.
रसोन, क, श्वेतलसूण.
रस्य, मांसधातु १ तळचें पातळ दहीं २
रस्या, रासना.
रहस, एकांतस्थल.
रहस्य, एकांतस्थली झालेला विचारइत्यादिक.
रक्तगंध, क, श्वेतअळू १ गुगुल २
रक्षणी, त्रायमाण.
रक्षा, गोरोचन १ राख २ रक्षण ३
रक्षापत्र, भूर्जपत्र.
रक्षाबीज, रिठा.
रक्षित, रक्षणकेलेला.
रक्षिताफल, शिरस.
रक्षोघ्न, हिंग १ बिब्वा २ कांजी ३ शिरस ४
रक्षोघ्नी, श्वेतवेखंड १ वेखंड २
रक्षोहा, ब्रह्मगुगुळ.
रक्षण, राखणें.
रा, द्रव्य १ सोनें २
राका, पूर्णिमा.
राग, आळिता १ शेंदूर २ प्रीति ३
रागखांडव, गुळांब ॥ गूळ. हिरवेआंबे. तूप. सुंठ. एलची. हीं एकत्रकरून कढवून करावें तो १ साकर. मध. मधुरदहीं. एकत्रकरून गाळावें तो २
रागद, तरटा.
रागदालि, मसुरा.
रागधृक्, माणीक.
रागपक्षी, रणगीध.
रागपुष्प, दुपारीचें फूल.
रागप्रसव, रक्तकोरांटा.
रागसारा, मनसील.
रागांगी, मंजिष्ठ.
रागाढ्या, मंजिष्ठ.
रागी, अशोक.
रागीतरु, अशोक.
रागीष्ठ, थोररोहीस १ आस्वळ २
राघव, तिमिंगिल झ० तिमिंगिलास भक्षिणारा एक मोठा मत्स्य आहे.
राजक, कृष्णागरु १ चंदनीपोपट २ राजांचा समुदाय ३
राजकन्या, केविका.
राजकदंबक, राजकळंब.
राजकर्कटी, लघुकोहोळी १ तांबडा भोपळा २
राजकसेरुक, थोरकचरा १ नागरमोथ २ भद्रमोथ ३
राजकार्श, थोरराळेचावृक्ष.
राजकाष्ठ, पतंग.
राजकृष्णा, पापडी.
राजकोल, रायबोर.
राजकोशातकी, शिराळी, दोडकी १ मोठी घोसाळी २
राजखर्जूरी, राजपिंडखर्जूरी.
राजगवी, चवरीगाय.
राजगिरागी, राजगिरा १ मोठी जांबूळ २
राजतरणी, थोररानशेवंती.
राजतरु, लघुवाहवा १ थोरवाहवा २
राजताल, नारळ.
राजधत्तूर, पिवळा धोत्रा.
राजधान्य, रायभोगसाळी.
राजधूर्त, पिवळा धोत्रा.
राजन्, राजा १ चंद्र २ प्रभु ३ क्षत्रिय ४ यक्ष ५ इंद्र ६ नाकशिकणी ७
राजनग, राजगिरा.
राजनामा, कडुपडवळी.
राजनिंबुक, कागदी निंबू.
राजनीलिका, थोरनीली.
राजन्य, रांजणीवृक्ष १ रांजणीचा भेद २ क्षत्रिय ३
राजन्यक, क्षत्रियांचा समूह.
राजन्यप्रवरोपमा, कडुदूधभोपळा.
राजन्यावर्तक, राजावर्त.

राजन्वान्, ज्यादेशांत धर्मशील राजा आहे तो देश.
राजपटोलिका, गोडपडवळ.
राजपत्नी, पितळ.
राजपर्णी, चांदवेल.
राजपलांडु, रक्तकांदा.
राजपक्षी, चाष.
राजपिंडा, राजपिंडखर्जूरी.
राजपीलु, थोरपीलुवृक्ष.
राजपुत्रक, थोरआंबा १ इरसाल आंबा २ थोर-इरसाल आंबा ३
राजपुत्रिका, श्वेतजाई १ पितळ २
राजपुत्री, करवीरणी १ रेणुकबीज २ चिचुंदरी ३ जाई ४ कडुभोंपळा ५ रानमोगरी ६
राजपुष्पी, जाई १ रानमोगरी.
राजपूज्य, सोनें.
राजप्रिय, तांबडा कांदा १ तोदन २
राजप्रिया, करवीरणी.
राजफल, इरसाल आंबा १ रांजणी २ नींब ३
राजफला, रायजांबूळ.
राजफल्गु, काळा उंबर.
राजबदर, रायबोर.
राजबला, चांदवेल.
राजबीजिन्, राजवंशातझालेला.
राजभार्या, राजाची स्त्री.
राजमान्य, पटोल.
राजमाष, चवळ्या १ निळेउडीद २
राजमेकी, परवरें.
राजयक्ष्मा, क्षयरोग.
राजयोग्य, चंदन.
राजराज, कुबेर.
राजराजिका, काळें शिरस.
राजरीति, सोनपितळ.
राजवल्लकी, थोरघेवडा.
राजवल्लभ, रायबोर १ रांजणी २
राजवल्ली, थोरकारली.
राजवंश्य, राजवंशात झालेला.
राजवान्, राजसत्ताक देश.
राजवृक्ष, थोरबाहवा १ भूताकशी २ मुरें गवत ३ पापडी ४
राजशाक, चाकवत.
राजशाकिनी, राजगिरा.
राजशिंबी, श्वेतपावटे.
राजशुक, चंदनीपोपट.
राजसदन, राजाचें घर.
राजसभा, राजाची सभा.
राजसर्षप, काळी मोहरी १ काळें शिरस २
राजसंज्ञक, बारीक गहूं.
राजसी, श्वेततुळस.
राजसूय, यज्ञविशेष.
राजसेवक, बारीक गहूं.
राजसैरेयक, निळा कोरांटा.
राजहर्षण, पिंडीतगर.
राजहंस, राजहंस १ राजहंसवनस्पति २
राजक्षव, राजसर्षप १ दुधी २
राजक्षवक, काळें शिरस.
राजक्षवका, दुधी.
राजाग्र, राजगिरा.
राजादन, नी, चारोळी १ रांजणी २ खिरणी ३
राजादनफल, रांजण.
राजाद्रि, राजगिरा.
राजान्न, दीर्घांकुर रायभोगसाळी.
राजाम्र, इरसल आंबा.
राजाम्रातक, थोरआंबाडा.
राजाम्ल, आम्लवेतस.
राजार्क, थोररुई १ रक्तमंदार २
राजार्ह, अगरु १ कापूर २ रायभोगसाळी ३ कृष्णागरु ४
राजार्हा, जांबूळ.
राजालावु, दुधभोंपळा.
राजावर्त, राजवर्तमणिसुवर्णवर्ण.
राजाव्हा, रांजणी १ थोररुई रक्तमांदार २

राजि, पंक्ति.
राजिका, काळा उंबर १ मोहोरी २ काळी मोहरी ३ क्षुद्ररोग ४
राजिकाफल, श्वेतशिरस.
राजिमत्फला, गोडदोडकी १ मोठी घोसाळी.२
राजिभ, दुदुळसर्प.
राजिल, जळसर्प १ पटोल २
राजिलफला, टरकांकडी.
राजी, मोहरी १ वावची २ कडुपडवळी ३ कृशदीर्घाकारमत्स्य ४
राजीफल, कडुपडवळी.
राजील, मोहरी.
राजीव, रेखांकितमत्स्य १ कमळ २ पद्मवर्णमृग ३ रक्तकमळ ४
राजेंद्र, राजगिरा.
राजेष्ट, रक्तकांदा १ रायभोगसाळी २
राजेष्टा, राजपिंडखजूरी.
राज्यांग, राजा १ अमात्य २ मित्र ३ भनागार ४ देशभूमि ५ दुर्गमस्थान ६ सेना ७ हिंग्रंथिकसात अंगें राज्याचीं.
राट्, राजा.
राटि, वगळी.
राड, गेळ.
राति, वगळी.
रात्रि, दारुहळद १ रात्री २
रात्रिचर, राक्षस.
रात्रिचर, रात्रिचर शब्दपाहा.
रात्रिजागर, कावळोकपक्षी १ पुंवडें २ चाचड ३
रात्रिजागरकर्ता, कुतरें.
रात्रिपुष्प, लघुकमल.
रात्रिपुष्पिका, थोरश्वेतजाई.
रात्रिराट्, चंद्रमा.
रात्रिवियोगी, चक्रवाकपक्षी.
रात्रिविश्लेषगामी, चक्रवाक.
राज्यंध, दृष्टिरोग.
राध, वैशाख.
राधा, विशाखानक्षत्र.
राद्धांत, सिद्धांत.
रांभ, संन्यासादि व्रताचेठायीं ग्राह्य जो वेळूचा दंड तो.
राम, अशोक १ कोष्ट २ मृगवि० ३ पशुविशेष ४ तमालपत्र ५ नागवेल ६ वरुण ७ अश्व ८ सुंदर ९ शुभ्र १० कृष्णवर्ण ११ रामत्रय १२
रामक, पाणआघाडा.
रामकांड, रामबाण.
रामकोशातकी, मोठी श्वेतघोसाळी.
रामठ, पाणआघाडा १ हिंग २
रामठानाडी, डिकेमाली.
रामठी, डिकेमाली.
रामण, टेंभुर्णी १ कळ्यानिंब २
रामणीयक, सुंदर.
रामतरणी, शेवंती १ लघुरानशेवंती २
रामदूतिका, नागाळी.
रामफल, रामफळ.
रामबाण, मक्यासारखी अथवा कसईसारखी झाडें नद्यांत ढोंपरभर पाण्यांत होतात त्यांस बाजरी सारखीं कणसें येतात. तीं वाळवून तेलांत बुडवून पेटविलीं असतां मोठे चाकड्यासारखी जळतात त्याला रामबाण असें म्ह०
रामभद्रा, शिवण.
रामवल्लभ, कलमी दालचिनी.
रामशर, रामबाण.
रामशीतला, आरामशीतला.
रामसेनक, किराईत १ कायफळ २
रामा, श्वेतरिंगणी १ त्रायमाण २ कोरफड ३ गोरोचन ४ तमालपत्र ५ आरामशीतला ६ स्त्री ७ हिंग ८ नदी ९
रामाप्रिय, दालचिनी.
रामालिंगनकाम, रक्तकोरांटा.
रामावक्षोजोपम, चक्रवाकपक्षी.

रामावामांघ्रियातकी, अशोक.
रामाह्वयफल, रामफळ.
रामास्तनोपम, चक्रवाकपक्षी.
रामेषु, रामबाण.
रामोदुंबरिकाफल, अंजीर.
राल, राळ.
रावण, टेंभुरणी.
राशि, शी, ऋद्धि १ वृद्धि २ धान्यादिकाची रास ३ मेषादिक बारा राशी.
राषभी, कुहिली.
राष्ट्र, देश १ मरणादिकउपद्रव २
राष्ट्रवृद्धिकरी, सामान्यबोर.
राष्ट्रिका, डोरली.
रासना, लघुमुंगुसकांदा १ रास्ना २
रासभ, गाढव.
रास्ना, नागदवणी १ लघुमुंगुसवेल २ श्वेतरिंगणी ३ नावळीच्या मुळ्या ४नाई कों०
राहु, नवग्रहांतील एक ग्रह.
राहुच्छत्र, आलें १ मुंड २
राहुरत्न, गोमेदमणि.
राहूच्छिष्ट, लसूण.
राहूत्सृट, लसूण.
राक्षस, ब्रह्मराक्षस १ रोहिडाभेद २ साठसंवत्सरांतील ४९ वें संवत्सर ३
राक्षसभोजन, मांसधातु.
राक्षसी, मोरमांसी १ एकांगीमुग २
राक्षसीकंद, चंडाळकंद.
राक्षा, लाख.
राज्ञी, जाई १ थोरनीली २ पितळ ३ पट्टराणी ४ काळें शिरस ५ लघुनीली ६
रिकवंच, नागवेलीचे पानास उडदाचें पीठ लावून शिजवून वड्या कराव्या आणि वांग्याच्या भरता बरावरखाव्या त्या.
रिक्तक, रिकामा.
रिक्थ, द्रव्य.
रिंखण, } धर्मादिकांपासून चलन १ हाता-
रिंगण, } पायांनें बालकाचें गमन २
रिंगणी, रानमूग. कटाई हिं०
रिटि, महादेवाचा नंदी.
रिठा, रिठा. रिंगीवृक्ष कों० अरिठा गु०
रिठाकरंज, रिठा.
रिपु, गठोना १ शत्रु २
रिबु, रक्तएरंड.
रिम, गंधीहिंवर.
रिरंसा, स्त्रीसह क्रीडा करण्याची इच्छा.
रिष्ट, कल्याण १ अमंगल २ अशुभाभाव ३
रिष्टि, तरवार.
रीढा, अनादर.
रीण, स्रवलेला.
रीति, सोनपितळ १ पितळ २ पुष्पांजन ३ लोकाचार ४ प्रस्रवण ५.
रीतिक, ज, पुष्पांजन.
रीतिकुसुम, पुष्पांजन.
रीतिपुष्प, पुष्पांजन.
रीतिहेतु, जस्त.
रीती, पितळ.
रु, भय.
रुक्, कोष्ठ १ रोग २ कांति ३
रुक्प्रतिक्रिया, चिकित्सा.
रुक्म, सोनें १ नागकेशर २
रुक्मकारक, सोनार.
रुक्मिणी, पिसोळाभेद.
रुगग्र, वेग १ प्रकाश २
रुग्ण, रोगी.
रुग्दाह, सन्निपात.
रुचक, संचळ १ महाळुंग २ श्वेतएरंड ३ शिवाचंदनघर्षण ४ स्त्रीमदाभरण ५ मोहरी ६ मुक्ता ७
रुचि, गोरोचन १ प्रकाश २ स्पृहा ३ शोभा ४ किरण ५
रुचिकर, नारिंग.
रुचिदेव, संधान.
रुचिप्रदा, गोडतोंडली.
रुचिफल, अमृतफल.

रुचिर, रुपें १ मुळा २ काळा शेगवा ३ मनोरम ४
रुचिरफला, गोडतोंडली.
रुचिरा, गोरोचन.
रुचिष्य, निवळीच्या बिया १ संचळ २ धुसरजिरें ३
रुच्य, सुंदर.
रुच्यकंद, शहाजिरें १ साळीभात २ टरकांकडी ३ खारासुरण ४
रुजा, कोष्ठ १ रोग २ पीडा ३
रुजाकर, एरवणी.
रुजापह, धामणीचा वृक्ष.
रुट्, क्रोध.
रुंडक, अगरु.
रुणेयकफल, कारथफल.
रुत, पक्ष्यांचा शब्द.
रुदंतिका, नी, रुदंती.
रुदित, रडणें.
रुद्ध, वेढलेला.
रुद्र, महादेव.
रुद्रक, थोरबकुळ.
रुद्रज, पारा.
रुद्रजटा, ईश्वरी.
रुद्रदारु, तेल्यादेवदार.
रुद्रपत्नी, जवस.
रुद्रप्रिय, थोरबकुळी.
रुद्ररेतस्, पारा.
रुद्रलना, ईश्वरी.
रुद्रसंज्ञ, रुद्राक्ष.
रुद्रा, ईश्वरी.
रुद्राणी, ईश्वरी १ पार्वती २
रुद्राक्ष, रुद्राक्ष.
रुधिर, केशर १ रक्तधातु २ मंगलग्रह ३
रुबु, क, श्वेतएरंड १ रक्तएरंड २
रुबू, क, रक्तएरंड.
रुमा, क्षारसमुद्र.
रुमाभव, सांभरलोण.
रुयिका, रुई.
रुरु, रोहिष १ रोहें २
रुरुमाण, वायवरणा.
रुशती, अमंगल वचन.
रुष्कर, बिबवा.
रुहा, नीलदूर्वा १ मांसरोहिणी २ थोरदांती ३ श्वेतदूर्वा ४ लाजाळू ५
रूक्ष, धामणीचा वृक्ष १ नीरसपदार्थ २
रूक्षदधि, उद्धृतस्नेहदधि.
रूक्षदर्भ, थोरहरितदर्भ.
रूक्षपत्र, साहाडा.
रूक्षस्थूल, वन्या.
रूक्षा, लघुदंती.
रूढक, पिंपळमूळ.
रूढमलिका, अंकोली.
रूप, नेत्रविषय १ स्वभाव २ सौंदर्य ३ सदृश ४ लोक ५ पशु ६ ग्रंथवृत्ति ७ नाटक ८ आकार ९ श्लोक १०
रूपक, रुपें.
रूपपत्रिका, आरसी.
रूपशंख, शिख, कथील.
रूप्य, रुपें १ नाणें २ सुंदर ३
रूप्याध्यक्ष, रुप्याच्या कामावरचा कामदार.
रूप्योद्भव, रौप्यमाक्षी.
रूवुक, एरंडवृक्ष.
रूषित, गुंढाळलेला १ धुळीनें लिप्त २
रूक्ष, वायुरोग १ रुक्ष २
रेकी, कपिला.
रेखा, तळाथाच्या रेषा.
रेचक, जेपाळ १ तिलक २ कंकुष्ठ ३
रेचन, कंकुष्ठ १ अंकोल २ कपिला ३ पोटामध्यें अन्नादिकांचा चांगला पाक झाला असतां अथवा कांहीं कच्चें राहिलें असतां त्या अन्नादिकानां व मलमुत्रादिकानां पातळ करून त्यानां जें औषध अधोभागीं नेऊन ढाळ करितें तें जसें निशोतर ४

रेचना, कापिला.

रेचनी, कपिला १ अंकोली २ तिलकपुष्प ३ श्वेतनिशोत्तर ४ शुंडारोचनी ५

रेचित, अश्वगतिविशेष.

रेणु, वेणु १ पित्तपापडा २ रेणुकबीज ३ धूळ ४

रेणुक, वाटाणा.

रेणुकदंबक, धूळीकदंब.

रेणुका, रेणुकबीज.

रेणुभूषित, गाढव.

रेणुमुष्टिका, विषदोडी.

रेणुसार, कापूर.

रेतजा, वाळू.

रेतमोचन, मैथुन.

रेतस्, शुक्रधातु.

रेप, निंद्य,

रेफ, रवर्ण १ कुत्सित २ रेपशब्दपाहा ३

रेवनक, लघुद्वीपांतरखजुरी.

रेवतिका, वटपत्री पाषाणभेद.

रेवती, वटपत्री पाषाणभेद १ बालरोग २ रेवतीनक्षत्र ३

रेवतीरमण, बळराम.

रेवा, नदी.

रेवन, लघुबाहवा १ द्वीपांतरखजूरी २ लघुद्वीपांतरखजूरी ३

रोक, छिद्र,

रोग, कोष्ठ १ रोग २

रोगपति, ज्वर.

रोगराज, क्षयरोग.

रोगशिला, मनशीळ.

रोगश्रेष्ठ, ज्वर.

रोगहारिन्, वैद्य.

रोगज्ञ, वैद्य.

रोगाधीश, क्षयरोग.

रोगाव्हय, कोष्ठ.

रोगासन, ज्वर.

रोगी, रोगवान् १ अयोग्यवैद्य २

रोचक, महाळुंग १ रुचिकारक पदार्थ कोशिंबिरी इत्यादि २

रोचन, गोरोचन १ डाळिंब २ श्वेतशेगवा ३ करंज ४ गोडमहाळुंग ५ निंबू ६ ईडनिंबू ७ हिरवा कांदा ८ रक्तकांदा ९ थोरबाहवा १० रक्तरोहिडा ११ लघुईडनिंबू १२ काळी सावरी १३

रोचनफल, महाळुंग.

रोचनफला, कडुशेंदाड.

रोचना, काळी सावरी १ वंशलोचन २ गोरोचन ३ गोतमी ४ गोदावरी ५

रोचनिका, वंशलोचन.

रोचनी, चुका १ श्वेतनिशोत्तर २ कपिला ३ आवळी ४ नालिकेर ५ लघुदंती ६

रोचिष, प्रकाश.

रोचिष्मन्, अत्यंतकांतिमान.

रोटिका, रोटी.

रोटी, भाकरी पोळी. गोलयाचे शिजवून भाजतात ती.

रोदन, बालरोग १ नेत्रोदक २

रोदनिका, धमासा.

रोदनी, धमासा.

रोदस्, आकाश आणि पृथ्वी.

रोदसी, रोदस् शब्दपाहा.

रोदिका, लाजाळू.

रोदिनी, रक्तधमासा.

रोध, तीर.

रोधस, रोधशब्दपाहा.

रोधा, नदी.

रोधिनी, लाजाळू.

रोधोवक्रा, नदी.

रोध्र, क, लोध्र.

रोध्रशूक, लोध्र पुष्पाकारशूक शालिविशेष.

रोप, बाण.

रोपण, पारा १ भुयधामण २

रोम, क, तमाल पत्र १ सांबरभोत २ केश ३ सोग ४ बकाणनिंब ५

रोमकर्ण, ससा.
रोमकंद, श्वेतरताळूं.
रोमकाख्य, कांतलोह १ भूमिलवण २
रोमकूप, केशांचीं छिद्रें.
रोमंथ, पशूंचें चर्वण.
रोमद्वीप, कृमि.
रोमन, अंगावरचे केश.
रोमफल, नीव.
रोमफला, धेडशीं.
रोमभूमि, त्वचा १ चर्म २
रोमलवण, सांभरमीठ.
रोमवल्ली, कुहिली.
रोमश, कुंभीवृक्ष १ रानडुकर २ श्वेतरताळूं ३ तमालपत्र ४
रोमशफल, धेडशीं.
रोमशमूलिका, हळद.
रोमशा, कुरुहवृक्ष.
रोमसा, मांसरोहिणी.
रोमहर्ष, क, वायु १ बेहेडा २ रोमांचस्फुरण ३
रोमहर्षण, रोमांच.
रोमाख्य, सांभरमीठ.
रोमांच, रोमहर्षण शब्द पाहा.
रोमांचिका, रुदंती.
रोमाणज, केश.
रोमानिक, नीव.
रोमालु, कुहिली १ श्वेतरताळूं २
रोष, क्रोध.
रोषण, फालसा.
रोषिणी, लाजाळु.
रोहणद्रुम, मलयागर १ चंदन २
रोहिकाप्रिय, थोरकरंज.
रोहिण, वड १ लघुसुगंधरोहिस २ आंडील बैल ३ रक्तरोहिडा ४
रोहिणी, हर्तकी १ मंजिष्ठ २ थोरशिवण ३ कटुकी ४ रत्न ५ मांसरोहिणी ६ गाय ७ रजनी ८ बादांगुळ ९ चंद्रवल्लभ १० कायफळ ११ गंडमाळा रोग १२ रक्तरोहिडा १३ लोहितवर्णजलपक्षि वि० १४ रोहिणी नक्षत्र १५
रोहित, रक्तरोहिडा १ रक्तावयवमत्स्य २ शिवडा की० रोहू ३ रक्तवर्ण ४
रोहितक, रक्तरोहिडा.
रोहिता, मंजिष्ठ.
रोहिताश्व, अग्नि.
रोहिष्, रोहू १ रक्तरोहिडा २ थोरकरंज ३ वड ४
रोहिष, रोहिसगवत १ लघुरोहिसगवत २ रोहू ३ मत्स्यभेद ४
रोहिसतृण, लघुरोहिसतृण.
रोहीतक, रक्तरोहिडा.
रौद्र, रौद्ररस.
रौद्रीजटा, ईश्वरी.
रौप्य, रुपें.
रौमक, सांभरलोण.
रौहिण, रक्तचंदन.
रौहिणेय, पाचरत्न १ बुध २ बळराम ३
रौहिष, रोहिसतृण १ रोहू २
रौक्ष्य, रुक्षपणा.
रंकु, पाणकावळा १ जंडियारमृगवि० २
रंग, काथ १ कथील २ रक्तिमा ३ नृत्यभूमि ४ रण ५
रंगकाष्ठ, पतंग.
रंगद, काथ १ टंकणखार २
रंगदालिका, नागवेल.
रंगदा, फटकी.
रंगदायक, कंकुष्ठ.
रंगदृढा, फटकी.
रंगनामक, तेरडा.
रंगनायक, कंकुष्ठ.
रंगपत्री, लघुनीली.
रंगपुष्पी, जासवंद १ लघुनीली २
रंगमाता, लाख.
रंगमातृका, लाख.
रंगलता, सोनामुखी.

रंगक्षार, टंकणखार.
रंगा, जासवंद.
रंगांगा, फटकी.
रंगाजीव, रंगारी.
रंगिणी, हळद १ शिरोंजी २
रंजक, हिंगुळ १ कपिला २ भेलींमाड ३ बिबवा ४
रंजका, मेहेंदी.
रंजन, पतंग १ रक्तचंदन २ सोनें ३ कपिला ४ हिंगूळ ५ कायफळ ६ लघुमुंजतृण ७
रंजनकेशी, लघुनीली.
रंजनद्रुम, थोरराळेचावृक्ष.
रंजनी, पर्पटीपापडी १ हळद २ लघुनीली ३ नागवेल ४ सुरंगी ५
रंजित, त्वचा.
रंडा, उंदीरकानी.
रंध्र, छिद्र.
रंध्रकंटक, लहानबाभूळ.
रंध्रवंश, पोकळवेळु.
रंध्री, लघुदेवनळ.
रंभा, केळ १ अप्सराविं० २
रंभानाल, केळीचें काले.

ल

ल, दीप्ति १ स्वर्ग २ भूमि ३ भय ४ आनंद ५ वायु ६ लवण ७ दान ८ श्लेष ९ आशय १० प्रलय ११ साधन १२ मानस १३ वरुण १४ सांत्वन १५ इंद्र १६
लकुच, थोरचुका १ क्षुद्रफणस २ ओंटीचें झाड ३
लक्तक, जीर्णवस्त्रखंड.
लगुड, रक्तकणेर १ दांडा २
लग्न, मेषादि १२ राशीचा उदय.
लग्नक, जामीन.
लघु, पीतवाळा १ स्पृक्का २ कृष्णागरु ३ अगरु ४ सत्वर ५ हलकें ६ पिंडिकावनस्पति ७ इष्ट ८ मनोज्ञ ९ निःसार १०
लघुकण, शहाजिरें.
लघुकंकोल, लघुकंकोल.
लघुकंटका, लाजाळु.
लघुकर्कंधु, भुयबोर.
लघुकर्णी, मोरवेल.
लघुगोधूम, बारीकगहूं.
लघुचंदन, कापागरु.
लघुचिर्भिटिका, गोडशेंदणी.
लघुच्छदा, महाशतावरी.
लघुदंती, लहानदांती.
लघुद्राक्षा, लघुबेदाणा.
लघुपंचमूल, साळवण १ पिठवण २ रिंगणी ३ डोरलीवांगी ४ गोखरू ५
लघुपत्र, क, शेगवा १ नर्दाउंबर २
लघुपत्रफला, लघुउंबर.
लघुपत्री, लघुपिंपळ.
लघुपर्णिका, लघुशतावरी.
लघुपर्णी, लघुमोरवेल.
लघुपर्वन्, लघुउंबर.
लघुपांडुरपुष्पक, लघुद्वीपांतरवजुगी.
लघुपिच्छिल, गोंधणी.
लघुपुष्प, भुईकळंब.
लघुपुष्पा, सोनकेवडा.
लघुफल, नर्दाउंबर.
लघुबदरी, भुयबोर.
लघुबिल्वफलाकृति, अमृतफल.
लघुभंटी, चिचोडी.
लघुभूनद्रुम, गोंधणी.
लघुमंथ, लघुएरण टाकळी.
लघुमांसी, सुगंधजटामांसी.
लघुमूलक, मुळा.
लघुलता, लघुकारली.
लघुलय, पीतवर्णवाळा.
लघुशंख, खुबशंख १ क्षुद्रशंख २
लघुशीत, गोंधणी.
लघुशेलु, गोंधणी.
लघुश्लेष्मातक, गोंधणी.

लघुसोमवल्ली, रानशेरासही ह्मणतात.
लघुहेमदुग्धा, लघुउंबर.
लघ्वायुदुंबरा, लघुउंबर.
लज्जका, रानकापशी.
लज्जरी, श्वेतलाजाळु.
लज्जा, श्वेतलाजाळु १ लघुलाजाळु.
लज्जाल्लु, लाजाळु.
लज्जाशील, लोकलज्जायुक्त.
लज्जित, लाजलेला.
लटपर्ण, जाडी दालचिनी.
लट्वा, कर्डई १ गांवचिमणी २ करंजवृक्ष ३ वाद्यवि० ४
लड्डुक, लाडु.
लता, गव्हला १ लघुमालकांगोणी २ पिंडिकालता ३ स्पृक्का ४ वाघेंटी ५ कुसरी ६ लघुश्वेतजुई ७ वननेवाळी ८ श्वेतउपलसरी ९ लहानघांग्रा १० थोरश्वेतजाई नेवाळी ११ शिरोंजी १२ रक्तपाडळ १३ वेल १४
लताकरंज, सागरगोटी.
लताकस्तूरिका, री, मुसकदाणकस्तूरी १ पाच २
लतांगी, काकडशिंगी.
लतापर्णी, मुसळी १ मिश्रेया २
लतामणि, पोंवळें.
लतायावक, नूतनपल्लव.
लतार्क, हिरवा कांदा.
लतावृक्ष, नारळी १ थोर राळेचा वृक्ष २
लताशंकुतरु, साल.
लपन, तोंड.
लपित, भाषण १ बोललेला २
लप्सिका, लापशी.
लब्ध, मिळालेला.
लब्धवर्ण, पंडित.
लभ्य, न्यायानें मिळवण्याचा.
लय, पिवळा वाळा १ आलिंगन २ विनाश ३ गायनादिकांचें अवसान ४

ललंतिका, नाभीपर्यंत लोंबणारी कंठी.
ललन, राळ १ थोर राळेचा वृक्ष २
ललना, चारोळी १ स्त्री २ सर्जरस ३
ललनाप्रिय, कळंब १ वाळा २
ललाट, कपाळ.
ललाटिका, ललाटभूषण.
ललाम, शेंपूट १ अश्वभूषण २ अश्व ३ मुख्य ४ ध्वज ५ अश्वादिकांचे कपाळावरचा पुंड्र ६ शृंग ७ चिन्ह ८ प्रभाव ९
ललामन, ललामशब्दपहा.
ललिता, कस्तूरी १ स्त्री २
ललित, सुंदर १ स्त्रीहाव २
लव, लावापक्षी १ चतुर्थांश २ धान्यादि च्छेदन ३
लवंग, देवकुसुम हिं० लौंग फा० मीखक करन्फुल आ० कार्योफिली ल० क्लोवस् इं०
लवंगकालिका, लवंग.
लवंगकंदपत्रा, लघुतालीसपत्र.
लवण, मीठ १ लोणारखार २
लवणांकुशका, थोरमालकांगोणी.
लवणतृण, लोणागवत.
लवणत्रय, सैंधव १ बीड २ कांच ३
लवणभेद, लोणारखार.
लवणक्षार, लोणारखार.
लवणा, चांगेरी १ लवणशाक २ थोरमालकांगुणी ३ लोणारखार ४
लवणाब्धिज, समुद्रलवण.
लवणार, लोणारखार.
लवणोक्ता, लघुमालकांगोणी.
लवणोत्तम, सैंधव.
लवणोत्थ, लोणारखार.
लवणोद, क्षारसमुद्र.
लवणोदधिसंज्ञात, संभव, मीठ.
लवन, धान्यादिकांचे छेदन.
लवली, हरपररेवडी.
लवलीफल, हरपररेवडी.
लविश, कोयता इत्यादि.

लशुन, श्वेतलसूण. लसन १ कालुबा २ हिं० सीर फा० आलिइरेदिन्स ल० गार्लिक-रुठ ई०

लसा, आंबेहळद.

लस्तक, धनुष्याचा मध्यभाग.

लक्ष, कालनाम १ निशाण २ अकपट ३ लक्षसंख्या ४

लक्षग, सारसपक्षी १ चिन्ह २

लक्षणा, सारसस्त्री.

लक्षा, लक्षसंख्या.

लक्ष्म, माती १ चिन्ह २ मुख्य ३

लक्ष्मण, सारसपक्षी १ रामानुज २

लक्ष्मणक, मुचकुंद.

लक्ष्मणा, पुत्रदात्री १ श्वेतरिंगणी २ लक्ष्मणाकंद ३ जासंद ४ मुचकुंद ५ सारसस्त्री ६

लक्ष्मी, हळद १ वृद्धि २ थोरशमी ३ श्वेततुळस ४ वस्तु ५ शोभा ६ ऋद्धि ७ पद्मचारिणी ८ संपत्ति ९ मुरुडशेंग १०

लक्ष्मीताल, श्रीताड.

लक्ष्मीफल, बेलफळ.

लक्ष्मीवान्, श्वेतरोहिडा १ पिंपळ २ श्रीमान् ३

लक्ष्मीवेष्ट, सरलाडींग १ विशेषधूप २

लक्ष्मीश्रेष्ठा, म्हलकमलिनी.

लक्ष्य, निशाण १ इष्टांसिध्यर्थवास्तविकार्थ गुप्त ठेऊन अर्थांतर सांगणें ह्य० कपट २

लागजीर, शंखजिरें.

लांगल, शालिविशेष १ नांगर २

लांगलिका, कळलावी.

लांगलिकी, कळलावी.

लांगलिनी, कळलावी.

लांगली, ऋषभक १ कुहिली २ जलपिंपळी ३ नारळी ४ गजपिंपळी ५ मंजिष्ट ६ कळलावी ७ पिठवण ८

लांगुल, पुच्छ.

लांगुलिका, पिठवण.

लांगूल, पुच्छ.

लांगूला, कुहिली.

लांगूली, पिठवण.

लाघव, आरोग्य.

लांछन, चिन्ह.

लाज, साळीच्यालाह्या १ ओलेतांदुळ २ काळ्या वाळयाचें मुळ ३

लाजमंड, साळीचें लाह्यांचा मंडवत् करावा तो.

लाटपर्ण, त्र, दालचिनी.

लापनी, नेवाळी.

लापाक, रोहे.

लाबु, बू, काळा भोपळा.

लाभ, मूळद्रव्यावर अधिक मिळालेलें तो.

लामज्जक, वाळ्यासारिखें पिवळेंगवत १ वाळा २ पीतवाळा ३

लालन, चांगोळी १ लाडकरणें २

लालसा, अतिशयइच्छा १ औत्सुक्य २

लाला, लाळ.

लालाटिक, प्रभूच्या कपाळाकडे पाहणारा १ कामकरण्यास अशक्त २

लालाघ, फेफरें १ धुरें २

लालामेह, प्रमेह.

लालास्राव, मुंगरा १ लाळगाळणें.

लाव, क, लावापक्षी.

लावण्या, ब्राम्ही.

लावा, लावापक्षी.

लावाक्ष, लावानेत्राभतंदुल.

लाव्हा, पंचापक्षी.

लासिका, नृत्यकरणारी स्त्री.

लास्फोटनी, छिद्रपाडणारें शस्त्र.

लास्य, नृत्य.

लाक्षा, लाख.

लाक्षापुष्पा, गुलाबाचें फूल.

लाक्षाप्रसादन, थोर लोध्र.

लाक्षावृक्ष, पळस १ लाल रान आंबा २

लिकुच, थोरचुका १ क्षुद्रफणस २ लव. ओट. आंजणु कों० बटारफळ हिं०

लिखित, लिहिलेला.
लिंग, शिश्न १ चिन्ह २ अनुमान ३ सांख्य शास्त्रोक्तप्रकृति ४ शिवलिंग ५
लिंगजा, शिवलिंगी.
लिंगनाश, नेत्ररोग.
लिंगवृत्ति, जटादिधारणकरून पोट भरणारा.
लिंगसंभवा, भुता, शिवलिंगी.
लिंगार्श, शुक्ररोग.
लिंगिनी, शिवलिंगी.
लिंगी, शिवलिंगी.
लिपि, **पी**, लिहिलेलें अक्षर.
लिपिकर, **कार**, लेखक.
लिप्त, विलिप्त १ खाल्लेलें २
लिप्तक, विषाक्तबाण.
लिप्सा, इच्छा.
लिबि, **बी**, लिपिशब्दपाहा.
लिबिकर, लेखक.
लिक्षा, लिखा.
लीका, लघुउंदीरकानी.
लीढ, खाल्लेला.
लीला, विलास १ क्रिया २ क्रीडा ३ स्त्रियाच्या हावविशेष ४
लुंग, महाळुंग
लुंगमांस, महाळुंगाचा गीर.
लुंचन, केश उपटणें.
लुंठित, लोळणारा.
लुंब, कळंब.
लुंबिका, गव्हाच्या व जवाच्या ओंब्या.
लुब्ध, अभिलाषशील.
लुब्धक, गठोना १ व्याध २ वाघ ३
लुलाप, महिष.
लुलाय, **क**, टोणगा, म्हैसा.
लुलायकंद, श्वेतआलें.
लुलायकांता, म्हैस.
लुता, लुतरोग १ ऊर्णनाभकीट २
लुतागर्भभयानिनी, नागवेल.
लुतारि, मोठी दुधी.
लुतामर्कटक, सुतेरा.
लुनीविषजित्, देवडंगरी.
लून, छेदलेला.
लूम, शेपूट.
लेख, देव.
लेखक, लिहिणारा.
लेखन, नीलवर्णहिराकस १ लेखनऔषधें २ जीं रसादि धातु व वातादिदोष यांचें शोषण करून पातळ करितात तीं जशीं मध. व उष्णजल. व वेखंड. जव.
लेखनात्मक, निर्मळी बीज.
लेखनी, खड १ बोरु २ थोरकाशा ३
लेखर्षभ, इंद्र.
लेखसाट, **क**, भोंकर १ गोंधणी २
लेखा, रेघा.
लेखार्ह, श्रीताड.
लेखाशालट, भोंकर.
लेख्यपत्र, **क**, ताड १ भूर्जपत्र २
लेप, भोजन १ लिंपणें २
लेपक, गवंडी.
लेपन, शिलारस.
लेलिह, कृमि.
लेलिहान, सर्प.
लेलीन, **क**, गंधक.
लेश, सूक्ष्मांश.
लेष्टु, ढेंकूळ.
लेह, भोजन.
लेही, कर्णपाली रोग.
लेह्य, चाटाया जोगा पदार्थ. क्षिप्रादि तो.
लोक, जन १ भुवन २
लोककांता, ऋद्धि.
लोकजित्, नास्तिक.
लोकनाथ, पारा.
लोकबंधु, } सूर्य.
लोकबांधव, }
लोकमातृ, लक्ष्मी.
लोकसंज्ञिका, कंदगुळवेल.

लोकस्कंद, इंदुकन्या १ मसुरा २ तमाल ३

लोका, सुंठ.

लोकायत, चार्वाकांचें तर्कशास्त्र.

लोकायतिक, देहात्मवादिबौद्ध.

लोकालोक, पर्वत वि०

लोकेश, पारा.

लोचन, डोळे १ कलौंजीजिरें २

लोचनहिता, रानकुळीथ.

लोचनावरण, पांपण्या.

लोचना, नेत्रा, महामुंडी १ गोरखमुंडी २

लोचमस्तक, अजमोद.

लोचशरि, अजमोद.

लोटा, चुका.

लोटिका, चुका.

लोणक, मीठ.

लोणतृण, लोणागवत.

लोणा, णी, चोळ तीन प्रकारची १ आंवोती २ चुका ३

लोणाम्ला, चुका.

लोणिका, चांगेरी १ लोणीशाक २ चोळ ३ आंबवती ४ चुका ५

लोन, चोरीचें धन.

लोत्र, लोतशब्दपाहा.

लोध्र, लोध्रवृक्ष १ लोध हिं० टेट्टू को० लोदर गु०

लोध्रपुष्प, मोहावृक्ष.

लोध्रपुष्पक, माळी, भात.

लोध्रपुष्पिणी, लघुधायटी.

लोध्रवृक्ष, मोहावृक्ष १ वायवरणा २ लोध्र ३

लोपाक, कोल्हा १ लोगडाख्य शृगालभेद २

लोपांग, फेंकरें.

लोपामुद्रा, अगस्तिऋषीची पत्नी.

लोप्त्र, चोरलेलें धन.

लोबान, ऊद.

लोभन, मांसधातु.

लोभनी, या, गोरखमुंडी.

लोभमाता, वाळू.

लोभरहित, अलोलुप ह्म०लोभनाहीं जास.तो.

लोभ्य, हरताळ.

लोम, केश

लोमकरणी, मांसरोहिणी १ रोहिणी २

लोमकर्कटी, अजमोदा.

लोमफल, नीव.

लोमविध्वंस, कृमि.

लोमश, कोंकड १ मेंढा २ नीलवर्णहिराकस ३

लोमशकांडा, काकडी.

लोमशपत्रा, देवडंगरी.

लोमशपत्रिका, देवडंगरी.

लोमशपर्णी, माषपर्णी.

लोमशपुष्पक, शिरीषवृक्ष.

लोमशपुष्पा, लघुमेंढशिंगी.

लोमशफला, मेरी.

लोमशमार्जार, सुगंध मांजर.

लोमशा, अनंतखंड १ कांगाचें झाड २ टरकांकडी ३ जटामांसी ४ थोरवाळुककाकडी ५ थोरताग ६ कांकोली ७ वेखंड ८ सुगंधजटामांसी ९

लोमशी, थोरवाळुककाकडी.

लोमा, वेखंड.

लोल, चंचल १ सतृष्ण २

लोलजिव्हा, अग्निकणा.

लोलांघ, फेंकरें.

लोलुप, } अतितृष्णाशील.
लोलुभ, }

लोष्ट, गूळ १ मरवंड २

लोष्टभेदन, ढेंकूळ फोडण्याचा मुद्गर.

लोष्टगात्र, रूप.

लोह, कृष्णागरु १ पोलाद २ मुंडलोह ३ सोनें ४ रुपें ५ तांबें ६ पितळ ७ कथील ८ शिसें ९ रक्तधातु १० काष्ठागरु ११ लोखंड १२ अंध १३ कांसें १४ वृत्तलोह १५

लोहकर्ष, क, लोहचुंबक.

लोहकांत, क, लोहचुंबकांतील लोह १ कांतलोह २
लोहकार, लोहार.
लोहकीट, मंडूर.
लोहगंधाम्यना, पित्तरोग.
लोहचूर्ण, लोहकीट.
लोहज, पंचरसलोह १ लोहकीट २
लोहजटा, लोखंडीवेल.
लोहद्रावी, टंकणखार.
लोहनिर्यास, लोहकीट.
लोहपंचक, सोनें १ रुपें २ तांबें ३ वंग ४ नाग ५ किंवा सुवर्ण. रुपें. तांबें. त्रपु. कृष्णायस.
लोहपृष्ठ, क. कंकपक्षी.
लोहमल, लोहकीट.
लोहमार, पत्तर.
लोहल, अस्पष्टबोलणारा.
लोहवाल, साळी, भात.
लोहविट्, लोहकीट.
लोहविशुद्धिदा, टंकणखार.
लोहविष्ठा, लोहकीट.
लोहशंद्धकर, स्वार्गी.
लोहश्लष्मण, टंकणखार.
लोहसंकर, पंचरसलोह.
लोहसंकरकारक, सोमल.
लोहसंभवा, शेगडी.
लोहसार, सारलोह.
लोहसिंहान, लोहकीट.
लोहहन्, हरताळ.
लोहाभिसार, विजया दशमीस शस्त्र स्थापन करितात तो.
लोहित, तुर जोंधळे १ रक्ततृणकेशर २ रुधिर ३ सोनपितळ ४ माणीक ५ रक्तचंदन ६ तांबडें गताळुं ७ पतंग ८ कुंकु मागरचंदन ९ कृष्णागरु १० तांबडा कुंम ११ तांबडी लसूण १२ रक्तवर्ण १३ कपिला १४ सोनगेरु १५ रक्तरोहिडा १६ पापण्यांचा रोग १७
लोहितक, माणीक.
लोहितचंदन, केशर.
लोहितच्छवि, रक्तराताळुं.
लोहितपुष्पक, डाळिंब.
लोहितपुष्पिका, उटकटारा.
लोहितपुष्पी, उटकटारा.
लोहितलता, मंजिष्ठ.
लोहितशाग्र, लालशेगवा.
लोहितशीर्षक, रक्तएरंड.
लोहिता, मंजिष्ठ १ लाख २ लाजाळू ३ रक्तपुनर्नवा ४ तांबसाळ ५
लोहितांग, कपिला १ मंगळग्रह २
लोहितानन, मुंगूस.
लोहितालु, रक्तलाजाळू १ लालराताळुं २
लोहिताश्व, अग्नि.
लोहितेक्षु, रक्तऊंस.
लोहिनी, धोरश्वेतकिन्ही.
लोहोच्छिष्ट, लोहकीट.
लोहोत्तम, सोनें.
लोहोत्थ, लोहकीट.
लौकायतिक, लोकायतिकशब्दपहा.
लौह्या, थोरश्वेतकावळी.
लंका, स्पृक्का १ शाक २ नगरीविशेष ३
लंकोपिका, स्पृक्का.
लंघन, उपास.
लंघन नाचणी.
लंबकर्ण, बोकड १ रणगीध २ अंकोली ३ ससा ४
लंबदंता, सिंहपिंपळी.
लंबन, बोलणें १ ललंतिकाशब्दपहा २
लंबबीजा, सिंहपिंपळी.
लंबा, कडु व गोड दुधभोपळा.
लंबिका, पडजीभ.
लंबित, मांसधातु.
लंबोदर, गणपति.
लंबोष्ठ, उंट.

व

व, वरुण १ वायु २ सांत्वन ३ अंतःकरण ४
व, अ० सादृश्यार्थी.
वक्तव्य, निंद्य १ अहीन २ वचनार्ह ३
वक्ता, विशिष्टभाषणकरणारा.
वक्त्र, तोंड १ तगर २
वक्त्रकटुता तोंडाला कडूपणा.
वक्त्रवास, नारिंग.
वक्त्रशल्या, रक्तगुंजा १ श्वेतगुंजा २ पहार कुटुंबी ३
वक्त्रशोधन, नीव १ लघुईडनिंबू २
वक्त्राधिवास, नारिंग.
वक्त्रालु, डुकरकंद.
वक्र, तगर १ वाकडें २
वक्रकंटक, खैर १ बोर २
वक्रग, सर्प.
वक्रगुल्फ, उंट.
वक्रग्रीव, उंट.
वक्रचंचु, गीध.
वक्रतुंड, पोपट १ गणपति २
वक्रदंती, लघुदंती.
वक्रदंष्ट्र, रानडुकर.
वक्रपुष्प, अगस्ता १ पलाश २
वक्रपुष्पिका, कळलावी.
वक्रलांगूल, कुत्रा.
वक्राविष्ट, वडवांगूळ.
वक्राविष्टविनिर्गम, वडवांगूळ.
वक्रशल्या, लघुरक्तकळलावी १ कडुदुधभोपळा २
वक्रा, स्पृका.
वचन, भाषण.
वचनग्राहिन, वचनांत वागणारा.
वचनी, वाचा.
वचनेस्थित, वचनग्राहिशब्दपाहा.
वचस्, भाषण.
वचा, वेखंड १ कळलावी २ कोळिंजन ३
वचोगृह, कान.

वज्र, हाडसंधी १ वाळा २ हिरा ३ श्वेतदर्भ ४ श्वेताभ्रक ५ लघुराळेचा वृक्ष ६ नवसागर ७ वैक्रांतरत्न ८ वावडिंग ९ विद्युत् १० निवडुंग ११ इंद्रायुध १२ योगवि० १३
वज्रकक्षार, नवसागर.
वज्रकंटक, विखरा १ निवडुंग २ मुरदाडकंद ३
वज्रकंद, तालमस्तकमज्जा १ लुनीचा कांदा २
वज्रकंदक, खारा रानसुरण.
वज्रकारक, नखला १ वाघनख २
वज्रगोपक, इंद्रगोप.
वज्रचंचु, गीध.
वज्रतुंड, गीध १ चांचड २ डांस ३ निवडुंग ४
वज्रतुल्य, वैडूर्यमणि.
वज्रदंडक, निवडुंग.
वज्रद्रुम, निवडुंग.
वज्रनिर्घोष, वज्राचा शब्द.
वज्रनिष्पेष, वज्रनिर्घोष.
वज्रपाषाण, शिरगोळा.
वज्रपुष्प, वडिशोप १ तिलपुष्प २
वज्रपुष्पा, वडिशोप.
वज्रबीज, सागरगोटी.
वज्रभूमिज, वैक्रांत.
वज्रमुष्टि, रानांतील कडवा मुरण १ मुरणासारिखीं लहान झाडें कुपणाचे आश्रयानें होतात त्यालाच लुतांचीं झाडें म०कों०२
वज्रमूली, रानउडीद.
वज्रलोहक, कांतलोहक.
वज्रवल्लरी, हाडसंधी.
वज्रवृक्ष, निवडुंग.
वज्रशक्ति, खवले मांजर.
वज्रशृंखलिका, विखरा.
वज्रसंकाश, वैक्रांत.
वज्रक्षार, नवसागर.
वज्राख्य, शिरगोळा.
वज्रांगक, गी, हाडसंधी.

वज्राभ, शिरगोळा.
वज्राम्ह, तमर.
वज्रास्थि, विस्तरा.
वज्राहिका, कुहिली.
वज्रिन्, हाडसंधी १ निवडुंग २ इंद्र ३
वट, वड १ गंधक २ पिंपरी ३ दोरी ४
वटक, नदीवड १ वडा २
वटकाकार, काळवंटपक्षी.
वटगंधारी, भांभुरडी.
वटच्छद, श्वेतआजवला.
वटपत्र, श्वेतआजवला.
वटपत्रा, वटमोगरा.
वटपत्री, वटपत्रीपाषाणभेद वडवती दे०
वटसंप्ररोह, वडाच्या पारंब्या.
वटी, नदीवड १ पिंपरी २ दोरी ३
वट्टलोह, क, पंचरसलोह.
वडवा, घोडी १ ब्राह्मणाची स्त्री २
वडवाग्निमल, जार.
वडवानल, डुकरकंद १ समुद्रांतीलअग्नि २
वड्, विस्तीर्ण.
वणिक्, वैश्य.
वणिज, वैश्य.
वणिज्य, वाण्याचें कर्म, वाणीपणा.
वणिज्या, वणिज्यशब्दपाहा.
वत्, अ० साम्यार्थी.
वर्तिनिका, सरडा.
वत्स, वक्षस्थळ १ गोवत्स २ वर्ष ३
वत्स,क, मुंगुस १ श्वेतकुडा २ इंद्रजव ३ नीलहिराकस ४ पुष्पकासीस ५ उंर ६ निगुंडी ७
वत्सकबीज, इंद्रजव,
वत्सकर्ण, चितळ.
वत्सतर, गोऱ्हा. बैल. पाडा.
वत्सनाभ, वचनाग.
वत्सभक्षक, लांडगा.
वत्सर, वर्ष.
वत्सरांतक, फाल्गुन.
वत्सल, दयाळु.
वत्सा, ऐरावती १ प्रौढगाय २
वत्सादन, लांडगा.
वत्सादनी, गुळवेल १ तानीचा वेल २ गजपिप्पली ३ रानकापशी ४
वद, वक्ता.
वदन, तोंड.
वदन्य, दाता.
वदान्य, ज्याची वाणी सुंदर तो १ वदन्यशब्द पाहा २
वदावद, वदशब्दपाहा.
वध, घात.
वधू, कापुरकाचरी १ स्नुषा २ स्त्री ३ स्नुषा ४ नूतनविवाहितस्त्री ५
वध्य, वधासयोग्य.
वध्री, चर्ममयी दोरी.
वन, पाणी १ रान २ लालसुरमा ३ प्रस्रवण ४ घर ५ प्रवाह ६
वनकंदल, गोडा सुरण.
वनकणा, रानपिंपळी.
वनकंद, गोडा श्वेतसुरण १ धरणीकंद २
वनकदली, खोबंडीकेळ.
वनकर्णिका, साळईवृक्ष.
वनकुक्कुट, रानकोंबडें.
वनकुलित्थिका, रानकुळीथ.
वनकृकवाकु, रानकोंबडें.
वनकेद्राणी, काळीनिर्गुडी १ श्वेतनिर्गुडी २
वनकोद्रव, रानहरीक.
वनखंडी, कमलिनी.
वनगोचर, माकड.
वनगोक्षीरज, तवकीर.
वनगौ, रानगाय १ गवा २
वनचंद्रिका, मोगरी.
वनचंपक, नागचांपा.
वनचर, माकड.
वनच्छाग, वानर.
वनज, गोडा सुरण १ रानमहाळुंग २ तुंबरु ३

रानतील ४ रानकुळीथ ५ विष्णूचा हत्ती ६
वनजताम्रचूड, रानकोंबडें.
वनजमूर्धजा, काकडाशिंगी.
वनजवृत्तिका, लघुमेडाशिंगी.
वनजा, रानकापशी १ रानमयाळ २ आसं-
ध ३ रानशोप ४ आंबेहळद ५ रानआ-
लें ६ रानमूग ७ श्वेतरिंगणी ८ निर्गुडी ९
झरसी १० रानतुळस ११ झुंझुरु १२
काकडाशिंगी १३
वनजातिक, पारधी.
वनजीर, कडुजिरें.
वनतिक्त, लोध्र.
वनतिक्तका, उत्पलशाक.
वनतिक्तिका, पाहाडमूळ.
वनतुंडी, गोमेठी.
वनत्रपुसक, गोडशेंदणी.
वनदीप, सोनचांपा.
वनद्रु, चारोळी.
वनद्रुम, काष्ठागरु १ अर्जुनसादडा २
वनधेनु, वनगाय.
वनपिप्पली, रानपिंपळी.
वनपीन, कणगुगुळ.
वनपुष्पा, बडिशोप.
वनपुष्पोत्सव, आंबा.
वनपूर, रानमहाळुंग.
वनप्रिय, बेहेडा १ सांबर २ कचोरा ३ को-
कीळ ४ काळवंटपर्णी ५
वनबर्बर, काळा आजवला.
वनबर्बरिका, सुगंधआजवला.
वनबीज, पूरक, रानमहाळुंग.
वनभूषणा, कोकिळा.
वनमंजरी, राननिर्गुडी.
वनमल्लिका, नेवाळी.
वनमक्षिका, क्षुद्रडांस.
वनमार्जार, रानमांजर.
वनमालिका, डुकरकंद १ नेवाळी २ शंख-
पुष्पी ३
वनमालिन्, विष्णु.
वनमालिनी, नेवाळी १ शंखपुष्पी २
वनमाली, वननेवाळी.
वनमुद्ग, द्रा, मठ १ रानमूग २
वनमेथिका, रानमेथी.
वनमोचा, लोखंडीकेळ.
वनरंभा, रानकेळ.
वनराज, आपटा.
वनराट, वड.
वनराक्ष, वानर.
वनलक्ष्मी, केळ.
वनवल्लभा, लगी, निश्रेणीगवत.
वनवास, मोहोवृक्ष.
वनवासक, सांबरीकंद.
वनवासी, काळा मोरवावृक्ष १ श्वेतअळू २
डोमकावळा ३ डुकरकंद ४ सांबरीकंद ५
ऋषभक ६ द्वीपांतरखजूरी ७
वनविडाल, रानमांजर.
वनविलासिनी, शंखपुष्पी.
वनवृंताकी, थोरडोरली.
वनव्रीहि, देवभात.
वनशृंगाट, लघुगोखरूं.
वनसूकरी, कुहिली.
वनस्था, लघुपिंपळ १ अम्लपर्णी २ आंबट-
वेल ३
वनस्नेहफला, लघुडोरली.
वनस्पति, नांदरुखी १ आपटा २ वड ३ ल-
घुवृक्ष ४ फुलांवांचून फळें जास येतात
तो वृक्ष ५
वनहरिद्रा, रानहळद.
वनहास, केंद १ कासई २
वनाखु, ससा.
वनाम्र, लालरानआंबा.
वनायु, हरिण.
वनायुज, अश्ववि०
वनारिष्टा, रानहळद.
वनार्द्रक, रानआलें.

वनालक्त, गेरु.
वनालिका, हाडसंधि.
वनालुक, रानआळूं.
वनिता, गहुला १ स्त्री २
वनितावल्लभा, गहुला.
वनीपक, याचक.
वनीयक, वनीपक शब्द पाहा.
वनुका, माकड.
वनेभवा, लोणाशाक.
वनेरुहा, त्रिपर्णीकंद.
वनोत्सव, आंबा.
वनोद्भव, रानमहाळुंग १ रानतीळ २ गोड-सुरण ३
वनोद्भवा, रानमूग १ रानकापशी २ रान-मोगरी ३
वनौकस्, माकड.
वनौका, कुहिली १ आजमोद २
वन्य, गोडा श्वेतसुरण १ जाडी दालचिनी २ थोरदेवनळ ३ दालचिनी ४ कंवटीमोथा ५ किंचित्पीतचंदन ६ डुकरकंद ७ रान-कुळीथ ८
वन्यजा, रानमयाळ.
वन्यजीरक, कडुजिरें.
वन्यदमन, रानदवणा.
वन्यदंश, क्षुद्रडांस.
वन्यवृक्ष, पिंपळ.
वन्या, रानमूग १ रक्तगुंजा २ भद्रमोथ ३ चिमुड ४ राजपिंडखजुरी ५ आळंतशोप ६ आंबेहळद ७ चिवळ्या ८ लघुकरवंदी ९ वनसमूह १०
वन्येज्य, अतिथोररसाळआंबा १ पित्तपापडा २
वन्येष्ट, अतिथोररसाळआंबा.
वन्हि, चित्रवा १ चित्रक २ ईडनिंबू ३ श्वेत-दर्भ ४ चोपचिनी ५ अग्नि ६
वन्हिकलिका, दिवा.
वन्हिकाष्ठ, दाहागरु.
वन्हिजिव्हा, कळलावी.
वन्हिज्वाला, लघुधायटी १ कळलावी २
वन्हिदग्ध, वन्हिदग्धरोग.
वन्हिदमनी, आगी दवणा.
वन्हिदीपिका, अजमोदा.
वन्हिनामन्, चित्रक.
वन्हिनिर्मंथना, लघुऐरण १ टहांकळ २
वन्हिपुष्पी, र्णी, लघुधायटी.
वन्हिबीज, निंबू १ ईडनिंबू २ सोनें ३
वन्हिभगिनिक, रुपें.
वन्हिमणि, सूर्यकांत.
वन्हिमथन, ना, थोरऐरण.
वन्हिमंथ, थोरऐरण.
वन्हिमुखी, कळलावी.
वन्हिरुचि, लघुमाळकांगोणी.
वन्हिलोह, कांसें.
वन्हिवक्त्रा, कळलावी.
वन्हिवर्धन, आरोग्य.
वन्हिवल्लभ, राळ.
वन्हिशिख, कुसुंब १ केशर २
वन्हिशिखा, जळपिंपळी १ कळलावी २ लघुधायटी ३ गजपिंपळी ४
वन्हिसख, पांढरेजिरें.
वन्हिसंभूत, सोनें.
वपा, दग्धमेदधातु १ छिद्र २
वपुर्वीर्य, शुक्रधातु.
वपुषा, शेरणी लघु व थोर.
वपुस्, देह.
वपुस्राव, रसधातु.
वप्र, शिसें १ शेत २ चय ३
वप्रचिष्टक, शिसें.
वमथु, ओकारी १ हस्तिशुंडाग्रशीकर २
वमन, ओकारी १ वमनद्रावें तें २ पक्वदशेस आलें नाहीं असें पित्त व कफ यांना हटकरून औषध तोंडावाटें पाडितें तें जसें गेळफळ ३
वमि, ओकारी १ लाळ २
वयस्, पक्षी १ अवस्था २
वयःक्रांत, मधुमाधवी.

वय:संस्थापनी, ब्राह्मी.
वयस्क, तरुणपुरुष.
वयस्थ, तरुणपुरुष १ आंवळा २
वयस्था, आंवळी १ गुळवेल २ प्रौढकन्या ३ काकोली ४ दारुहळद ५ मत्स्याक्षी ६ सोमवल्लरी ४ लाख ५ हरीतकी ६ क्षीरकाकोली ७ लघुकमाळिणी ८
वयस्य, स्नेही.
वयस्या, ब्राह्मी १ क्षीरकाकोली २ सुरसा ३ हरीतकी ४ मोहाचीं फुलें ५
वर, लघुरोहिसतृण १ चारोळी २ बकुळी ३ टेंभुर्णी ४ केशर ५ आलें ६ नवरा ७ सैंधव ८ किंचितइष्ट ९ दालचिनी १० बेहेकल ११ लालसुरमा १२ हळदिवा वृक्ष १३ वेष्टन १४ श्रेष्ठ १५
वरक, पित्तपापडा १ वन्या २ रानमूग ३ शरपर्णिका ४
वरका, वन्या.
वरकाष्ठिका, भारंग १ वराटिकाकारतंदुल २
वरचंदन, कृष्णागर.
वरचित्र, तिलक.
वरट, गांधीलमाशी.
वरटा, करडईबीज १ हंसी २ गांधीलमाशी ३
वरट्टिका, करडईबीज.
वरटी, कथील १ गांधीलमाशी २
वरंड, मुखरोग १ वेदीचा मध्य २ संघ ३
वरण, वायवरणा १ उंट २ कुंपण ३ बांद ४
वरणा, तुरी.
वरतिक्तक, पित्तपापडा १ कडुनिंब २ श्वेत कुडा ३ कडुनिंबफल ४ गोडशेंदाड ५
वरतिक्तका, पहाडमूळ.
वरतिक्ता, पहाडमूळ.
वरतुला, वैश्य.
वरत्रा, चर्मरज्जु १ हस्तिबंधनरज्जु २
वरत्वच, कळ्यानिंब.
वरद, वरदाता.
वरदा, आसंध १ तिपर्णी २ सूर्यफूलवल्ली ३ सुवर्चला ४ वाराहीकंद ५
वरदायिनी, सूर्यफूलवल्ली.
वरदारु, सागवृक्ष.
वरपीतक, अभ्रक.
वरपोत, श्रेष्ठशाक.
वरयोनिक, केशर.
वरलब्ध, रक्तकांचन १ मोठा नागचांपा २ सोनचांपा ३
वरला, हंसी.
वरवर्णिनी, स्त्री १ हळद २ लाख ३
वरवेल, वीरतरु १ श्वेत. कृष्ण. रक्त. नील. चार प्रकारची. वेलतर दे०.
वरशीत, दालचिनी.
वरश्रेणी, लघुमोरवेल.
वरक्षक, नावावृक्ष.
वरा, त्रिफळा १ वाहंची २ गुळवेल ३ काकमाची ४ ब्राह्मी ५ पहाडमूळ ६ मेदा ७ वावडिंग ८ स्त्री ९ हळद १० वांझकटोली ११ मद्य १२ भूमि १३ डुकरकंद १४ श्वेतविष्णुक्रांत १५
वराक, पित्तपापडा.
वरांग, मस्तक १ जाडी दालचिनी २ उपस्थ ३ कुंकुम ४
वरांगक, दालचिनी.
वरांगना, सुंदरस्त्री.
वरांगी, मोठी दांती १ हळद २
वराट, कवडी.
वराटक, कमल कर्णिका १ दोरी २
वराटा, कवडी.
वराटिका, कवडी १ गुलबास २ कमलकर्णिका ३
वरान्न, वरण १ श्रेष्ठान्न २
वरारोह, पक्षि वि०
वरारोहा, स्त्री.
वराल, क, लवंग १ अष्टांगसार संग्रह.
वराशि, स्थूलवस्त्र.
वरासि, उत्कृष्ट तरवार १ महावस्त्र २

वराह, हिरा १ भद्रमोथ २ रानडुकर ३ शिशुमार ४ डुकरकंद ५ डुकर ६
वराहक, सुसर १ हिरा १
वराहकंद, डुकरकंद.
वराहकर्णी, आसंध.
वराहकाली, सूर्यफूल.
वराहदंष्ट्रा, क्षुद्ररोग.
वराहांगी, लघुदंती.
वराही, आसंध १ काळी चिमणी २ डुकरकंद ३ भद्रमोथ ४
वरिवसित, ज्याची शुश्रुषा केली तो.
वरिवस्या, उपासना.
वरिवस्यित, वरिवसितशब्दपाहा.
वरिष्ठ, तांबें १ वाळा २ मिरीं ३ तित्तिर पक्षी ४ श्रेष्ठ ५
वरिष्ठा, काळा वाळा १ हळद २
वरी, लघुशतावरी १ महाशतावरी २
वरीयस्, अतिश्रेष्ठ.
वरीयसी, लघुशतावरी.
वरुण, वायवरणा १ वरुण देवता २
वरुणात्मजा, मद्य.
वरूथ, रथास रक्षणासाठीं केलेलें लोहमय आवरण.
वरूथिनी, सेना.
वरेण्य, केशर १ मुख्य २
वरोत्पल, श्वेतरक्तकमल.
वरौषधी, सूर्यफूलवल्ली १ ब्राह्मी २
वर्कर, तरुण जो पशुजातीय तो.
वर्ग, समूह.
वर्गचर, चितळ.
वर्च, बुधग्रह.
वर्चस्, भारंग १ विष्ठा २ तेज ३ रूप ४
वर्चस्क, विष्ठा.
वर्जन, वर्जकरणें.
वर्ण, ब्राह्मणादिचारवर्ण १ शुक्लादिरंग २ हत्तीच्या पाठीवरचें आस्तरण ३ स्तुति ४ अक्षर ५ कीर्ति ६ गुणकथा ७ भेद ८ रूप ९ विलेपन १०
वर्णक, अंगास लावावयाचें उटणें.
वर्णकंठ, मोरचूक.
वर्णकूम, पीतचंदन.
वर्णजलौका, जळू १ आतिवि० २
वर्णदा, स्त्री, हळद.
वर्णपुष्प, रक्तकोरांटा १ आंबोली २
वर्णप्रसादन, काष्ठागुरु.
वर्णभू, स्थौणेय.
वर्णभेदिनी, गहुला १ गंधप्रियंगु २
वर्णलेखा, खडू.
वर्णलोहक, सोनपितळ.
वर्णवर्ती, हळद.
वर्णविलासिनी, हळद.
वर्णशाक, गौरसुवर्णशाक.
वर्णार्ह, हिरवे मूग.
वर्णित, स्तुत.
वर्णिन्, ब्रह्मचारी.
वर्णिनी, हळद.
वर्ण्य, श्वेतआजवला १ केशर २
वर्त, गंधक.
वर्तक, पंचरसलोह १ गांजीणपक्षी २ अश्वखुर ३ सुंभ ४ चित्रपंखांचा पक्षिवि० ५
वर्तकी, सातला.
वर्ततीक्ष्ण, पंचरसलोह.
वर्तन, जीवन १ वर्तणारा २
वर्तनि, मार्ग.
वर्तनी, रस्ता.
वर्तलोह, पंचरसलोह.
वर्ति, वर्णकशब्दपाहा.
वर्तिक, वनचटक १ गांजीणपक्षी २
वर्तिका, मेढशिंगी १ लघुमेढशिंगी २ तित्तिरपक्षी ३ गांजिणपक्षी ४ रानचिमणी
वर्तिर, कपिंजलसदृशपक्षी.
वर्तिष्णु, वर्तनशील.
वर्तिष्यमाण, भविष्यकाळ.
वर्ती, गांजिणपक्षी.

वर्तीर, तित्तिरपक्षी १ गांजिणपक्षी २

वर्तुल, गुंठतृण १ वाटाणे २ कडवे वाल ३ टंकणखार ४ लालमुळा ५ विमलमणि ६ वाटोळा ७

वर्तुलफल, कालिंगड.

वर्तुली, गजपिंपळी.

वर्त्मन्, पांपण्या १ मार्ग २

वर्त्मनि, नी, मार्ग.

वर्त्ममाक्षिक, सुवर्णमाक्षी.

वर्ध, सिसें.

वर्धक, भारंग.

वर्ध, कि, सुतार.

वर्धन, पाचोंदावृक्ष १ वाढणें २ वर्धनशील ३ छेदन ४

वर्धमान, क, श्वेतएरंड १ गोडमहाळुंग २ शराव ३ वाढगारा ४

वर्धमाना, गोडमहाळुंग.

वर्धी, चामड्याची वाधी.

वर्ध्मरोग, आंडसंधीचे ठायीं ग्रंथीमारिखी सूज उत्पन्न होते तो वळ.

वर्मकंटक, पित्तपापडा.

वर्मन्, कवच.

वर्मी, शूर्पाकारमत्स्य १ वावीविशेषमत्स्यभेद २

वर्य, कवडी १ रत्न २ मुख्य ३

वर्यंकुर, शतावरीचा अंकुर.

वर्या, स्वयंवरकरणारी स्त्री.

वर्याजन, रसांजन.

वर्वणा, मधुमक्षिका.

वर्वरा, तिळवण.

वर्ष, संवत्सर १ वृष्टि २

वर्षकाल, वर्षाऋतु.

वर्षकाली, शहाजिरें.

वर्षकेतु, रक्तपुनर्नवा १ श्वेतपुनर्नवा २

वर्षपाकी, आंबाडा.

वर्षपुष्पा, ष्पी, महाबला.

वर्षवर, नपुंसक.

वर्षा, वर्षाऋतु १ शहाजिरें २

वर्षाघोष, पिवळा मोठा बेडूक.

वर्षाभव, रक्तपुनर्नवा.

वर्षाभू, गदपूर्णा १ रक्तपुनर्नवा २ बेडूक ३ इंद्रगोपकीटक ४ वीरबाहुटी ५ श्वेतपुनर्नवा ६

वर्षाभ्वी, बेडकी.

वर्षाल, स्पृक्का.

वर्षावसान, शरदृतु.

वर्षायस्, अतिवृद्ध.

वर्षोपल, गार.

वर्षोपलनीर, गाराचें पाणी.

वर्ष्मन्, देह १ प्रमाण २ अतिसुंदर जी आकृति ते ३

वर्त्स्यत्, भविष्यकाळ.

वलज, शेत १ धान्य २ युद्ध ३ शहराचा दरवाजा ४

वलजा, वरस्त्री.

वलभी, कटागार.

वलय, गलगंडरोग १ प्रकोष्ठाभरण २

वलयित, वेष्टित.

वलक्ष, शुभ्रवर्ण.

वलि, ली, अंगावरपडते ती वळी.

वलिमुख, वानर.

वलिर, काणा.

वलीक, वळचण.

वलीमुख, माकड १ वानर २

वल्क, साल.

वल्कतरु, पोफळीवृक्ष.

वल्कद्रुम, भूर्जपत्र.

वल्कपत्र, काटेताड १ हिंताल २

वल्कफल, डाळिंब १ कलौंजीजिरें २

वल्कल, थोरलोध्र १ दालचिनी २ साल ३

वल्कलतरु, पोफळीवृक्ष.

वल्कलद्रुम, भूर्जपत्र.

वल्कला, तेजबल १ श्वेतपाषाणभेद २ जवस ३

वल्कली, थोरलोध्र.

वल्कलोध्र, थोरलोध्र.

वल्की, बेहडा.
वल्गित, अश्वगतिविशेष.
वल्गुज, जा, बावंची.
वल्गुनी, वडवागूळ.
वल्गुपोदकी, राजगिरा.
वल्गुल, वडवागूळ.
वल्गुलिका, वागुळी.
वल्मीक, क्षुद्ररोग १ वारूळ २ ऋषिवि० ३
वल्मीकशीर्ष, लालसुरमा.
वल्मीकसंभवा, नागसगुंधी भोपळा.
वल, पुष्पविशेष १ कडवे वाल २ घेवडा ३
वलकी साळयीवृक्ष १ वीणा २
वलभ, कृष्णागरु १ अश्ववि० २ प्रिय ३ अध्यक्ष ४
वलभा, चित्रकमूळ १ मेथिका २
वलरि, मंजरी.
वलरी, झाडाचा मोहर १ मेथी २ वेखंड ३ चित्रक ४ मंजरी ५
वल्लि, लता.
वल्लिका, काळी गोकर्णी १ उपोदकी २ शिकेकाई ३
वल्लिकाग्र, पोवळी.
वल्लिज, मिरें १ तरवार २
वल्लिवर्ती, सुयवोग.
वल्ली, काळी गोकर्णी १ अजमोद २ आकाशवेल ३ आगदिवणा ४ शिरोंजा ५ वेली ६ माळावरची मयाळ ७ चवक ८
वल्लीखदिर, आरी.
वल्लीदूर्वा, वेलीदूर्वा.
वल्लीपलाशकंदा, भुईकोहोळा.
वल्लीमुद्ग, थोरराळेचावृक्ष.
वल्लीसूरण, आम्लपर्णी १ आंबटवेल २
वल्लुर, शुष्कमांस.
वल्लूक, रान.
वल्लूर, चाकवत १ शुष्कमांस २ शुकनासा ३
वल्लूरा, वल्लूरशब्दपाहा.
वल्वज, मोळ.

वश, इच्छा १ अधीन २ अधीनत्व ३ प्रभुत्व ४
वशक्रिया, मंत्रादिकेंकरून वशकरणें.
वशा, हत्तीण १ वांझगाय २ स्त्री ३
वशिक, रिकामा.
वशिका, काळी गोकर्णी.
वशिजाता, पुत्रदायी.
वशिर, मीठ १ चवक २ श्वेतआघाडा ३ रक्तआघाडा ४ गजपिंपळी ५
वशीर, मीठ.
वश्य, स्वाधीन.
वश्या, विष्णुक्रांता १ गोरोचन २
वषट्, अ० देवतोद्देशेंकरून जें हविर्दान-तदर्थी.
वषट्कृत, अग्निमध्यें हवनकेलेलें जें आज्यादि तें.
वस, श्वेतरक्तवस्तु.
वसंत, वसंतऋतु १ कोकिळा २
वसंतक, कोटेंदु.
वसंतकुसुम, गोधणी.
वसंतऋतु, कोकिळा.
वसंतजा, श्वेतमोठीजाई.
वसंतदूत, आंबा १ कोकिळा २
वसंतदूती, रक्तपाडळ १ वेलमोगरी २ श्वेतमोठीजाई ३ गणेरी ४ कोकिळा ५ वासंती ६
वसंतपुष्प, धूलीकदंब.
वसंतमंडन, शेंदूर.
वसंतललना, श्वेतमोठीजाई.
वसंतव्रण, मसूरिका.
वसंतार्त, बेहडा.
वसति, घर १ रात्रि २ राहणें ३
वसंती, कोकिळा.
वसंतोत्सवमंडन, हरताळ.
वसंतोद्भवमंडन, वसंतोत्सव १ शेंदूर २
वसन, तमालपत्र १ वस्त्र २
वसनी, पीतकापसी.
वसव, सिंबारा १ रक्तोत्पल २ अर्क ३ पांशु-

लवण ४ बकुळ ५
वसा, मेदा १ मेदोधातु २ हृदयमांसस्नेह ३ चर्बी हिं० पीह फा० शहम आ० एडिप्स ल० फेट इं० वसाधातु ४
वसादनी, पिंवळा शिसवा.
वसामेह, प्रमेहरोग.
वसिर, रक्तआघाडा १ गजपिंपळी २ लवण ३
वसु, सोरा १ वस्तु २ श्वेतरक्तवसु ३ रत्न ४ खारीमीठ ५ ऋद्धि ६ मृत्तिकालवण ७ धन ८ अग्नि ९ किरण १० बगळा १२ औषध १३ जुंफणी १४ देवगणवि० १५ कांति १६ पत्नीचा भाउ १७ मधुर १८ श्वेतरूईमांदार १९ सोनें २० वृध्दि २१ पोळ २२ दे० सांड गु०
वसुक, थोररुई १ कृष्णागरु २ थोरबकुळ ३ सांबरलोण ४ रक्तमंदार ५ धूसरमृग ६ पिंवळे मृग ७
वसुचारुक, सोनें.
वसुच्छिद्रा, महामेद.
वसुद्रुम, उंबर.
वसुंधरा, भूमि.
वसुधा, लघुखजूरी. १ भूमि २
वसुमती, भूमि.
वसुरत्न, माणिक.
वसुश्रेष्ठ, रुपें.
वसुस्थिति, कात्रीनिर्गुंडी.
वसुक्षार, मृत्तिकालवण.
वसूक, वसुकशब्दपाहा.
वसूत्तम, रुपें.
वस्तुक, सांबरलोण.
वस्ति, गर्भस्थान ह्म० ओंटीपोट १ स्तन. उदर. यांवर ज्या वळ्या पडतात ती २ वस्त्राची दशी ३
वस्तिकुंडलिका, मूत्राघातरोग.
वस्तु, साधारणद्रव्य.
वस्त्य, घर.
वस्त्र, तमालपत्र १ वस्त्र २
वस्त्रका, लिखा.
वस्त्रपंजल, कोलकंद.
वस्त्रभूषण, पडवास १ साखरुंड २ लालसुरमा ३
वस्त्रभूषणा, मंजिष्ठ.
वस्त्ररंगा, शिरोंजी.
वस्त्ररंगिणी, मंजिष्ठ.
वस्त्ररंजक, कुसुंब.
वस्त्ररंजिनी, मंजिष्ठ.
वस्त्ररागधृत्, नीलवर्णहिराकस.
वस्त्रांगा, श्वेतउवा.
वस्त्रेया, श्वेतउवा.
वस्न, मूल्य.
वस्नसा, शरीरांतील शिरा प्रत्येक.
वस्रसा, वस्नसा.
वह, बैलाचा खांदा.
वहस्त्रीकंद, वहस्त्रीकंद.
वक्षस्, उर.
वक्षोज, स्तन.
वक्षोजोपम, चक्रवाकपक्षी.
वा, अ० सादृश्य १ विकल्प २ समुच्चय ३ अवधारण ४ ह्यांअर्थी.
वाः, पाणी.
वाक्, वाचा.
वाक्पति, निर्दोष व उत्कृष्टबोलणारा १ बृहस्पति २
वाक्प्रदा, सरस्वती.
वाक्य, वचन १ तिङ्सुबंतपदांचा समूह २
वाक्शल्या, पाहारकुटुंबिनी.
वागीश, वाक्पतिशब्दपाहा.
वागुजारल, वागुसमत्स्य.
वागुजी, बावची.
वागुरा, वाघाटी १ जाळें २
वागुरिक, पारधी.
वागुश, मत्स्यभेद.
वाग्मिन्, पोपट १ मदनी पोपट २ बृह-

स्पति ३ नैयायिक ४ नक्रा ५
वाग्विलासी, कबूतर.
वाघंटी, वाघेंटी.
वाङ्मुख, बोलण्याचा प्रारंभ.
वाचक, शब्द.
वाचनी, वाचा.
वाचंयम, मौनधारणकरणारा १ ऋषि २
वाचस्पति, बृहस्पति.
वाचस्पतिवल्लभ, पुष्कराज.
वाचा, वाणी.
वाचाट, बहुत अवाच्य बोलणारा.
वाचाल, वाचाटशब्दपाहा.
वाचिक, दूतानें सांगितलेला निरोप.
वाचोयुक्ति, नैयायिक १ बहुतबोलका २
वाचोयुक्तिपटु, वाचोयुक्तिशब्दपाहा.
वाछा, इच्छा.
वाज, पक्ष्याचें पीस १ पैष्टी मुग २ अन्न ३
वाजपेय, यज्ञ वि०
वाजि, घोडा.
वाजिकर्णी, आसंध.
वाजिकिशोर, शिंगरूं.
वाजिखुरा, थोरश्वेतकिन्हि १ काळी गोकर्णी २
वाजिगंधा, आसंध.
वाजिदंत, ता, अडूळसा.
वाजिदंतक, अडूळसा.
वाजिन, पक्षी १ अश्व २ बाण ३ आसंध ४ रक्तधातु ५
वाजिनामा, आसंध.
वाजिनी, आसंध १ घोडी २
वाजिपुत्री, साळईचा वृक्ष.
वाजिप्रिय, या, भुयकोहोळा १ जव २
वाजिभक्ष्य, हरभरे.
वाजिभोजन, हिरव मूग.
वाजिमंथ, हरभरे.
वाजिशाला, घोड्याची पागा.
वाजिष्ण, शिरड.
वाटी, लघुचिकणा १ गृहभूमि २ धराजव-
ळचा बाग ३ कंबर ४
वाट्यपुष्पिका, स्त्री, अतिबला.
वाट्याक, चिकणा.
वाट्यायनी, लघुचिकणा १ महाबला २
वाट्यालका, लघुचिकणा १ महाबला २
वाट्यालिका, लघुचिकणा १ महाबला २
वाट्याह्व, पुष्करमूळ.
वाडव, ब्राह्मण १ वडवाग्नि २ अश्वसमूह ३
वाडव्य, ब्राह्मणसमूह.
वाडवेय, गाय.
वाणि, विणणें.
वाणिज्य, वाण्याचे कर्म. वाणीपणा १
वाणिनी, नर्तकी १ दूती २ मना ३ विदग्धा ४ वनिता ५
वाणी, वाचा.
वात, वायु.
वांत, ओकलेला मनुष्य.
वातक, गोकर्णी.
वातकंटक, वायुरोग.
वातकिन्, वातरोगी.
वातकुंडलिका, मूत्राघातरोग.
वातकुंभफल, पोपया.
वातगंड, गलरोग.
वातगामिनी, घारी.
वातघ्नी, आसंध १ सिगुडी २ सालवण ३
वातचटक, तितिरपक्षी.
वातनाडी, दंतमूलरोग.
वातपोत, पळस.
वातप्रकृतिलक्षण, कृश १ रूक्ष २ अल्पकेश ३ चलाचित्त ४ अनवस्थित ५ बहुवाक् ६ व्योमतःस्वप्न ७
वातप्रमी:, भेकर.
वातप्रवृत्ति, वायु.
वातप्रशमनी, आरी.
वातबस्ति, मूत्राघातरोग.
वातभूतनिवारिणी, चित्रादेवदार.
वातमार्ग, आकाश.

वातमृग, मैकर.
वातरक्त, वातरक्तरोग.
वातरोग, वायुरोग.
वातरोगिन, वायुरोगी.
वातरोहिणी, गलरोग.
वातविपर्यय, सर्वाक्षिरोग.
वातवैरि, रक्तएरंड १ बदाम २
वातव्याधि, वातरोग.
वातशीर्ष, ओटीपोट.
वातशोणित, वातरक्त.
वातसार, बेल.
वातस्तंभिनिका, चिंच.
वातहतवर्त्म, पापण्यांचा रोग.
वातहर, वायुनाशक.
वाताद, बदाम.
वातापिन्, दैत्यवि०
वातापी, नदी.
वाताम, बदाम.
वातायन, गवाक्ष.
वातायु, हरिण.
वातारि, पुत्रदात्री १ ओवा २ भारंग ३ वावडिंग ४ विदरा ५ खाग सुरण ६ पांनटेंटू ७ निवडुंग ८ सुरण ९ श्वेतएरंड १० श्वेतनिर्गुंडी ११ तैलवृक्ष १२ जनुका १३ भिर्ली १४ वज्र १५ नीलएन १६ रक्तएरंड १७ वावळा १८ श्वेतलसूण १९
वाताग्नितंदुला, वावडिंग.
वाताशी, सर्प.
वाताष्ठीला, मूत्राघातरोग.
वातास्त्र वातरक्तरोग.
वाति, वायु.
वाति, ओकारी.
वातिक, वायुसंबंधी रोग.
वातिकप्रिय, आम्लवेतस.
वातिशोधिनी, शहाजिरें.
वातुल, वायुसमूह १ वातविकारनमहन २ करणारा ३
वातूल, वातुलशब्दपाहा.
वात्सल्य, दयाळूता.
वादनीय, पोकळवेळू.
वादित्र, वाद्य.
वाद्य, शंख १ नगारा इत्यादि २
वाद्यपुष्प, केशर तीन भाग. वाळा एक भाग आणि चंदन एक भाग १ केशर तीन भाग चंदन एक भाग २
वाद्यमंड, जव भाजून १४ गुण पाणी घालून करावा तो.
वान, शुष्कफळ.
वानप्रस्थ, मोहोवृक्ष १ आश्रम वि० २
वानर, माकड.
वानरप्रिया, रांजणी.
वानरी, कोहिली.
वानस्पत्य, लघुवृक्ष १ फुलें येऊन फळें येतात तो वृक्ष.
वानायु, हरिण.
वानीर, पारसा पिंपळ १ वेत २ जळवेत ३ थोरजळवेत ४
वानीरज, कोष्ट १ लघुमुंजतृण २ थोरदर्भ ३
वानीय, शुद्धकेवडी मोथा १ जलमुस्ता २
वानेय, वानीयशब्दपाहा.
वापक, पीतचंदन.
वापि, पी, विहीर.
वापीज, जल, पोखरणीचें पाणी.
वाप्य, कोष्ठ १ पोखरणीचें पाणी २
वाप्यक, माठाची भाजी.
वाम, सुंदर १ विपरीत २ मदन ३ सव्य ४ स्तन ५ मेघ ६ महादेव ७ शत्रु ८
वामदेव, महादेव.
वामदृक्, स्त्री.
वामन, ना, नाग १ र्‍हस्वपुरुष २ दक्षिणदिशेचा हत्ती.
वामनत्व, वायुरोग.
वामनी, थोरनाग.

वामनीया, गृहमक्षिका.
वामलूर, वारूळ.
वामलोचन, सुंदरनेत्रांची स्त्री.
वामसंज्ञ, भीमसेनी कापूर.
वामस्कंध, डुकर.
वामा, स्त्री १ काळी चिमणी २
वामावर्तफला, ऋद्धि.
वामावर्ता, सोनामुखी.
वामी, वांव १ हुरहुर्चा २ घोडी ३
वायदंड, कोष्टयाचें धोटें.
वायवाल, पाचरत्न.
वायव्या, करंजवल्ली.
वायस, कावळा.
वायसा, थोरली भितकावळी.
वायसादनी, मोठी मालकांगोणी १ लघुरक्तकावळी २
वायसारानि, घुवड.
वायसाव्हा, लघुकावळी.
वायसी, थोरकरंज १ काळाउंबर २ सागरगोटी ३ लघुरक्तकावळी ४ काळी कावळी ५ काकजंघा ६ काकतुंडा ७ काकी ८ थोरभितकावळी ९ थोरमालकांगोणी १०
वायसीवल्ली, करंजवल्ली.
वायसेक्षु, लघुकासई १ बोरू २
वायसोल्लिका, सोली १ काकोली २
वायु, वारा. वायुचे भेद व त्यांचीं लक्षणें ॥ ते वायु शरीरांत प्राण, अपान, समान, उदान, व्यान, नाग, कूर्म, कृकल, देवदत्त, धनंजय, या भेदेंकरून दशविध आहेत. ते सांगतो.
१ प्राणवायु, हृदयांत राहतो व ऊर्ध्व गमनशील, अन्नाचा प्रवेश करणारा, व रूक्ष असा आहे.
२ अपान, गुदादिकामध्ये राहतो. अधोगमनशील. मलमूत्राचा उत्सर्ग करणारा, व लघु असा आहे.
३ समान, नाभी मंडलांत राहतो. व शरीरांतले अन्नाचा रसाला सर्वत्र नेणारा. व अन्न पचविणारा. व शीत आहे.
४ उदान कंठांत राहतो. व ऊर्ध्व उत्क्रमणशील. व भाषणादिकर्ता. व खर असा आहे.
५ व्यान, सर्व शरीरांत राहतो. व निमेषादि व्यापार करणारा. सूक्ष्म असा आहे.
६ नाग ढेकरा देतो.
७ कूर्म, नेत्रांचे उन्मीलन करितो.
८ कृकल, क्षुधा करितो.
९ देवदत्त, जांभया देतो.
१० धनंजय, सर्व शरीर व्यापून राहतो आणि मरण आलें तथापि लौकर बाहेर निघून जात नाहीं.
वायुगंड, अजीर्ण.
वयुफल, भूयकोड.
वायुभक्षक, नागसर्प.
वायुव्यवस्था, वसंतऋतूंत दक्षिण वायु असतो॥ वर्षाऋतूंत पश्चिमवायु० ॥ शरदृतूंत उत्तरवायु० ॥ हेमंत व शिशिरऋतूंत पूर्ववायु० ॥
वायुसख, अग्नि.
वार, उदक १ समूह २ प्रसंग ३ रविइत्यादि सातवार ४
वारण, हत्ती १ सहचर २ काळा शिसव ३ पाढरा कुडा ४ डेंभुर्णी ५ पांगारा ६ पाणी ७
वारणबुषा, केळ.
वारणवुसा, केळ.
वारणवल्लभा, केळ.
वारबाण, कंचुक.
वारमुख्या, वेश्याविशेष.
वारल, मत्स्यभेद.
वारस्त्री, वेश्यास्त्री.
वाराह, कासें १ नादेयी २ जलवेत ३ काळें गोळ ४
वाराहपुटभावना, आठा पळांची भावना ती १
वाराही, डुकरकंदवली १ भेनभुईकोहोळा २

वाराहीकंद, डुकरकंद.
वारि, पाणी १ वाळा २ रस ३
वारिकंटक, कुब्जक.
वारिकफ, समुद्रफेण.
वारिचर, शंख.
वारिज, शंख १ पद्म २ लवंग ३ काळा सुरमा ४
वारिजा, सागरगोटी.
वारितर, काळा वाळा.
वारिद, भद्रमोथ १ मेघ २
वारिधर, भद्रमोथ १ मेघ २
वारिधरा, कवडी.
वारिधि, समुद्र.
वारिनिधि, समुद्र.
वारिपर्णी, शेवाळ १ जलकुंभी २
वारिप्रवाह, पाण्याचा झरा.
वारिप्रसादन, निर्मळीबीज.
वारिबदर, पानआंवळी.
वारिब्राह्मी, बांब.
वारिभव, लालसुरमा १ शंख २
वारिरुह, कमळ.
वारिवल्लभा, भुईकोहोळा.
वारिवल्ली, लघुकारली.
वारिवाह, मेघ.
वारिशिरीषिका, जळशिरसी.
वारिशुक्ति, जलशींप.
वारिसंभव, मीठ १ लवंग २ निळासुरमा ३ रामबाणभेद ४ जोंधळी ५ श्रीखंड ६ उशीर ७ कृमिशंख ७
वारिसंभूत, मीठ.
वारिसात्म्य, दूध.
वारी, वाळा १ गजबंधनभूमि २
वारुज, गौरसुवर्णशाक.
वारुण, पाणी १ हरताळ २ वायवरणा ३
वारुणात्मजा, मद्य.
वारुणी, करवीरणी १ मद्य २ लघुकांवडळ३ गंडदूर्वा ४ भुईआंवळी ५ उतरणी ६ पश्चिमदिशा ७ हस्तिनी ८ दूर्वा ९ गादनी १० मोठीकांवडळ ११ थोरदांती १२ सुरा १३ ताल व खजूर रसाचें काढावें जें मद्य तें १४ पुनर्नवा व शालिपिष्ट यांपासून झालें जें मद्य तें १५
वारुणीसुरा, मदिरा.
वार्ज, कमळ.
वार्त, आरोग्य १ तुच्छ २
वार्ता, वटपत्रीपाषाणभेद १ वृत्तांत २ डोरली वांगी ३ उपजीविका ४
वार्ताक, वांगें १ तित्तिरपक्षी २
वार्ताकिनी, लघुडोरली १ वांगी २
वार्ताकी, रिंगणी १ थोरडोरली २ वांगी ३
वार्ताकु, वार्ताकीशब्दपाहा.
वार्तावह, वार्ताहर.
वार्तिक, वैश्य १ गार्जिणीपक्षी २
वार्तिगण, वांगी.
वार्तीका, वांगी.
वार्त्सक, वत्सांचा समूह.
वार्धक, } **वार्धक्य**, } वृद्धपणा १ वृद्धांचा समूह २
वार्धि, समुद्र.
वार्धिवक्ष, पिंपळी.
वार्धिशोष, समुद्रशोक.
वार्धिसंभव, द्रोणीचें मीठ.
वार्धुषि, क, लोकांस कर्ज देऊन व्याजाच्याजावर जीविका करणारा.
वार्धेय, द्रोणीचें मीठ.
वार्भट, सुसर.
वार्मण, कवचसमूह.
वार्षिक, त्रायमाण १ गाळ २
वार्षिका, त्रयमाण १ कसंईचें बी २
वार्षिकी, त्रायमाण १ रानमोगरी २ साटंडे मोगरी ३
वाल, वाळा १ वाल कडवे २
वालक, वाळा १ श्वेतोबरी २
वालकी, साळईवृक्ष.

वालधि, पुच्छ.
वालवाय, पाचरत्न.
वालवायज वैडूर्यरत्न.
वालुक, एलवाळुक १ भीमसेनीकापूर २ थोरवाळुककाकडी ३
वालुककर्कटी, थोरवाळुककाकडी.
वालुकिन, हिंगळ.
वालुका वाळू.
वालुका, लघुवाळके.
वालेय, गाढव.
वाल्मीक, वाल्मीककवि.
वावदूक, बहुभाषणकरणारा.
वावृत्त, वरलेला.
वाशिका, अडुळसा.
वाशित, पक्ष्यांचा शब्द.
वांशी, वंशलोचन.
वासः, तमालपत्र १ गृह २ वसतिस्थान ३
वासक, का, अडुळसा.
वासगृह, माजघर.
वासंत, काळे मुग १ तिलक २ बेहडा ३ कोकिला ४ जाईची फुलें ५ माम ६ कामदेव ७ उंदीर ८
वासंती, नवमोठाजाई १ नेवाळी २ गणेर ३ वेलमोगरा ४ मधुमालती ५ जुई ६
वासना, पूर्वी जे अनुभूत त्याचें अनुस्मरण १ इच्छा २
वासनालय, नारळ.
वासनी, नागीचा वेल.
वासयोग, सुवासिकचूर्ण.
वासर, दिवस.
वासव, काळे मुग १ उंट २
वासस्, वस्त्र.
वासा, अडुळसा.
वासास्रवा, लघुमालवेल.
वासित, सुवासयुक्तकेलेला १ धान्य २ पक्ष्याचा शब्द ३
वासिता, स्त्री १ हत्तीण २
वासुकि, सर्पराज.
वासुकी, वेल.
वासुदेव, विष्णु.
वासुदेवी, लघुशतावरी.
वासुर, कोल्हा.
वासू, कन्या.
वास्तिका, रानमेथी.
वास्तु, क. चाकवत १ जीवशाक २ राजार्क ३ वसु ४ कृष्णागरु ५ पुनर्नवा ६ घराची जागा ७
वास्तुकाकारा, पालकभाजी.
वास्तुकी, रकचोल १ बथुवा २ लघुचाकवत ३
वास्तूक, चाकवत.
वास्तोष्पति, इंद्र.
वास्त्र, वस्त्राने वेष्टित रथादिक.
वाह, घोडा १ उंट २ गाढव ३ बाहु ४ वारा मण ५ १२८ पायल्यांचें १० एक वाहप्रमाण ६
वाहद्विट्, टोणगा.
वाहद्विषत्, टोणगा.
वाहद्वेष, टोणगा.
वाहन, बैल, घोडा, इत्यादि.
वाहनश्रेष्ठ, घोडा.
वाहस, सर्पजाति.
वाहा, बाहु.
वाहित्थ, हत्तीच्या गंडस्थळाचा अधोभाग.
वाहिनी, नदी १ सैन्य २ तीन गणात्मक जी सेना ती एक वाहिनी ३
वाह्य, बैल १ गाढव २
वि, पक्षी १ गगन २
विकंक, कवि १ बेहकळ २
विकंकत, बेहकळ १ गुलघोंटी २ मदुफळ ३
विकच, टवटवीतपुष्प.
विकचा, महामुंडी १ गोरखमुंडी २
विकट, सोमल १ चंदन २ पडवास ३
विकटविषाण, सांबर.
विकटशृंग, सांबर.

विकटंक, हांसावृक्ष १ हांशी २
विकता, अतिवक्रा.
विकरणी, टेंभुरणी.
विकर्णक, भटोरा.
विकर्णनेत्र, भटोरा.
विकर्णजळ, भटोरा.
विकर्तन, सूर्य.
विकलांग, ज्याचा कांहीं अवयव कमी तो.
विकला, रोहिणी.
विकस्वर, विकासशील.
विकषा, मंजिष्ठा.
विकसा, रक्तपुनर्नवा १ मंजिष्ठ २ रोहिणी ३ प्रहारवल्ली ४
विकसित, स्मेर १ टवटवीतपुष्प २
विकस्वरा, रक्तपुनर्नवा.
विकार, रोग.
विकाश, मलिद्ध १ एकांतस्थळ २ विश्राम ३
विकाशिन्, विकासशील.
विकाड्यौषध, जें औषध सर्वांगाचे संधींचें बंधनें शिथिल करून रसादिधातूपासून उत्पन्न झालें जें बळ त्याला शिथिल करितें तें सुपारी व कोद्रूधान्य.
विकासिन्, विकाशिन्शब्दपाहा.
विकासिन, विकाशिनशब्दपाहा.
विकिर, पक्षी.
विकिरजल, नदीनिकट डोहाचें पाणी.
विकिरण, रक्तरुई.
विकीर्ण, गठोना १ भटोरा २
विकीर्णक, थोरसरी १ थोरकई २
विकीर्णका, थोरसरी.
विकीर्णफल, क, थोरकई.
विकुर्शांग, हर्षयुक्त.
विकृत, रोगी १ बीभत्सरस २
विकृति, विकार.
विकेशिका, सुताची वात.
विक्रम, पाय १ उद्यम २ अतिशयाक्रम ३ कांति ४

विक्रमी, सिंह.
विक्रय, विकणें.
विक्रयिक, विकणारा.
विक्रांत, वैक्रांत १ सिंह २ शूर ३
विक्रांता, ऐरण १ रक्तलाजाळू २ तार्नीचा वेल ३ घोरडंदीरकानी ४ सूर्यफूलवल्ली ५ विष्णुक्रांता ६ शेवरी ७
विक्रिया, विकार.
विक्रेतृ, विकणारा.
विक्रेय, विकावयाचें वस्तु.
विक्लव, विव्हळ.
विगत, तेजोहीन १ गेला २
विगतार्तवा, जी विटाळशी होत नाहीं ती स्त्री.
विगंधिक, हिंगणबेट.
विगंधिका, रानतुळस १ थोरदोरणी २ नि-ळवण ३
विगलित, निंद.
विग्र, नकटा.
विग्रह, देह १ विभक्तीगणना २ युद्ध ३ शत्रूस लुटणें इत्यादि ४
विघट्ट, कवीठ.
विघट्टिकाकंद, गुदकंद.
विघस, देवादिकांचें भोजनशेष १ भोजन २
विघ्न, अंतराय.
विघ्नराज, गणपति.
विघ्नेशवाहन, रानउंदीर.
विघ्नेशानकांता, श्वेतदूर्वा.
विचंडिका, एक रोग.
विचयन, शोधणें.
विचर्चिका, कुष्ठरोग १ खरूज २ बारीक फोडाची खरूज. चरचरते ती ३
विचालिक, मोगरी.
विचक्षण, बुद्धिवान १ पंडित २
विचक्षणा, नाय १ नागरी २
विचारणा, प्रमाणेंकरून अर्थविचार करणें.
विचारित, ज्याचा विचार केला तो.
विचिकित्सा, संशय.

विचित्र, तिलक १ भूर्जपत्र २ अशोक ३
विचित्रा, गोडशेंदणी १ वनतौशी २ बगळी ३
विचित्रान्न, खिचडी.
विच्छंदक, विस्तीर्ण व सुंदर जो राजवाडा तो.
विच्छर्दक, विच्छंदकशब्दपाहा.
विच्छर्दिका, ओकारी.
विच्छाय, पक्ष्यांची छाया १ गतच्छाय २
विच्छित्ति, ज्ञान १ स्त्रियांचा एक हावभि० २
विच्छिन्न, बालरोग.
विच्छिन्ना, कंदगुळवेल.
विजन, एकांतस्थळ.
विजय, जय.
विजयंती, ब्राह्मी.
विजया, शेवरी १ लघुशर्मा २ भांग ३ गांजा ४ हरीतकी ५ श्वेतनिर्गुंडी ६ नीलदूर्वा ७ वेखंड ८ मंजिष्ठ ९ थोरऐरण १० श्वेतवेखंड ११ थोरदांती १२ थोरनीर्ली १३
विजयावह, शिरस.
विजयिनी, रानमोगरी.
विजलचंचु, चुंच.
विजलदेशवृक्ष, विजलोद्भव, वेलतूर.
विजिल, साईसुद्धा दहीं.
विजुल, मांवरीकंद.
विजृंभित, टवटवीतपुष्प.
विज्जल, चिकणा.
विज्जला, चिकणा.
विज्जुल, दालचिनी.
विट्, विष्ठा १ वैश्य २ मनुष्य ३
विट्क, विष्ठा.
विट्कुल, मूत्रकृच्छ्र.
विट्खदिर, शेण्याखैर १ दुर्गंधिखैर २ गंधीखैर ३
विट्ग्रह, वायु.
विट्घात, मूत्राघात.
विट्चर, गांवडुकर.
विट्प्रिय, मोगरा १ सुसर २
विट्बंध, मळाचा खडा होतो तो.
विट्भेद, मळाशीं तिडीक होत्ये ती.
विट्वराह, गांवडुकर.
विट, खैर १ उंदीर २ धूर्त ३
विटक, फोड.
विटंक, पक्ष्यांकरितां केलेलें गृह.
विटप, वृक्षाचा विस्तार १ सूर्यफूल २ तृणादिकांचा गुच्छ ३
विटपिन्, वड १ वृक्ष २ कुंभीवृक्ष ३
विटवलभा, एकपाडळ.
विडंग, वावडिंग.
विडाल, क, हरताळ १ सुगंधमांजर २ डोळ्यांच्या बाहेरून लेप लावावा तो.
विडालिका, ली, भुईकोहळा.
विडूगथलवण, बिडलोण.
विडूंग, मांजर.
विडूर, पक्षमार्जार.
विड्वराह, गांवडुकर.
वित, बुद्धिमान्.
वितंडा, कणेर १ वादविशेष २
वितथ, असत्य.
वितरण, देणें.
वितर्दि, अंगणामध्यें केलेलें बसण्याचें स्थान.
वितंस, मृगादि धरण्याचे फांसे.
वितस्ता, नदी.
वितस्ति, वीत. (वीत. आंगठ्यापासून कनिष्ठिकेचे शेवटा पर्यंत जी लांबी तो.)
वितान, चांदवा १ यज्ञ २ विस्तार ३ तुच्छक ४ मंद ५
वितानक, भेलीभाड.
वितुन्न, कुरडू.
वितुन्नक, मोरचूक १ धने २ भुयआंवळी ३ केवडी मोथा ४ कुरडू ५
वितुन्नका, भुयआंवळी.
वितुन्नभूता, भुयआंवळी.
वितुन्ना, भुयआंवळीचा भेद.
वित्त, धन १ प्रसिद्ध २ विचारिपुरुष ३
विद, तिलकवृक्ष.

विदग्ध, बुद्धिमान् १ लघुरोहिसगवत २ रोगानीं किंवा अग्नीनीं जळतो तो ३
विदर, द्विधाभाव.
विदरण, विद्रधिरोग.
विदर्भ, दंतमूलरोग.
विदल, वेळूचें पात्र १ डाळिंबाचा दाणा २
विदला, काळें निशोत्तर १ सातला २
विदारक, नदीमध्यें पाण्यासाठीं खणलेला खळगा.
विदारण, कलखापरी १ नवसागर २
विदारिका, भुयकोहोळा १ काश्मरी २ शृगाली ३ श्वेतभुयकोहोळा ४ प्रमेहपीटिका ५ क्षुद्ररोग ६
विदारिगंधा, गानगाजा १ साल्वण २
विदारिणी, थोरशिवणी.
विदारित, अस्थिभंग.
विदारी, भुयकोहोळा १ गलरोग २ कर्णपालीरोग ३ सुवर्चला ४ वाराही ५ अंधा ६ क्षीरकाकोली ७ अर्जुन ८ भद्रवि० ९
विदारीकंद, भुयकोहोळा.
विदारीगंधा, साल्वण.
विदारीगंधाद्यगण, विदारिगंधा १ बृहती २ पृष्टिपर्णी ३ निदिग्धिका ४
विदाह, पित्तरोग १ हातापायांचा दाह होतो तो २
विदाहक, नवसागर.
विदाही, अग्निदाहक पदार्थ १ मिर्ची २ वेळूचे कोंब ३
विदिक, दोन दिशांचा मध्यभाग.
विदित, आणलेला १ अंगीकृत २
विदु, हत्तीच्या गंडस्थलामध्यें जें अवकाशस्थान तो.
विदु, ज्ञाता.
विदुर, ज्ञाता.
विदुल, वानीर १ वेत २ थोरजलवेत ३
विदुला, सातला.
विद्याधर, देवविशेष.
विद्युत, वीज.
विद्युज्ज्वाला, कळलावी.
विद्युत्प्रिय, कांसें.
विद्युलता, वीज.
विद्रधि, विद्रधिरोग.
विद्रधिघ्न, काळा शेगवा.
विद्रधिनाशन, काळा शेगवा.
विद्रधी, विद्रधीरोग १ प्रमेहपीटिका २ गुदरोग ३ कपालरोग ४ कर्णरोग ५
विद्रव, पलायन.
विद्रावण, कोमलपुष्प.
विद्रुत, द्रवीभूत १ पळालेला २
विद्रुम, पोवळें.
विद्रुमफल, ला, गोडतोंडलें.
विद्रुमलता, नलुका १ पवारी २
विद्रुमवाकु, गोडतोंडली.
विद्रुल, वेतस.
विद्वान्, वैद्य १ बुद्धिमान २ पंडित आत्मज्ञ ४
विद्विष, वैर.
विधवा, जीचा नवरा मेला ती स्त्री.
विधम, मेण.
विधा, प्रकार १ समृद्धि २ विधान ३ वेतन
विधातृ, ब्रह्मदेव १ मद्य २
विधान, अनुष्ठान.
विधानिका, थोरशेगली.
विधारण, धारण.
विधावका, विका, भुयआंवळी.
विधि, वैद्य १ विधान २ दैव ३ ब्रह्मदेव
विधु, चंद्रमा १ विष्णु २ कापूर ३ राक्षस
विधुत, टाकलेला.
विधुंतुद, राहु.
विधुनन, कंपन.
विधुप्रिय, सांवे.
विधुर, अतिवियोग १ विकल २
विधुवन, कांपणें.

…धेय, वचनग्राही.
…द्ध, सन्निपात १ सव्रण २ वेधपाडलेला ३
…द्धकर्णिका, कर्णी, पहाडी.
…द्धपर्णकी, करंज.
…द्धमाक्षिक, मद्य.
…ध्य, विंध्याद्रि.
…ध्यजात, वेहेडा.
…नता, प्रमेहपीटिका.
…नयग्राहिन्, विनयशब्द पाहा.
…ना, अ० वर्जनार्थी.
…नायक, गणपति.
…नाश, अदर्शन १ नाश २
…निद्र, टवटवीतपुष्प.
…निमय, मोबदला.
…र्नीत, दवणा १ नागराचा वेल २ नम्र ३
…न्न, विचारी १ प्राप्त २
…पंची, वीणा.
…पण, विकणे.
…पणि, णी, विक्रीचा बाजार १ विकावयाचे वस्तु २
विपत्ति, आपत्ति.
विपथ, दुर्मार्ग
विपद्, आपत्ति.
विपदापहा, रानकुळीथ.
विपर्यय, र्याय, र्यास, व्यतिक्रम.
विपश्चित्, पंडित.
विपाक, जो पदार्थ भक्षावा त्याचा मधुर, आम्ल, तीक्ष्ण, इत्यादि रसेंकरून परिणाम होतो तो.
विपांडु, रानतौसेकांकडी.
विपादिका, कुष्ठरोग १ पायास भेगी पडतात तो रोग २
विपाशा, शा, नदी.
विपिन, रान.
विपिनद्रु, कालशाक.
विपुल, विस्तीर्ण.
विपुलस्रवा, कोरकंड.
विपुला, धामणी १ पृथ्वी २
विपुषा, थोरशेरणी.
विपुषा, थोरशेरणी.
विप्र, पिंपळ १ ब्राह्मण २ चंद्रमा ३ भाद्रपद ४ शिरीषवृक्ष ५
विप्रकार, प्रतीकार.
विप्रकाष्ट, पारीमा पिंपळ.
विप्रकृत, हलका केलेला.
विप्रकृष्ट, क, व्यवहित.
विप्रतीकार, पश्चात्ताप.
विप्रप्रिय, पळस.
विप्रयोग, प्रीतियुक्तांचा वियोग.
विप्रर्षी, देवभाभुळ.
विप्रलब्ध, वंचित.
विप्रलंभ, वंचनायुक्तभाषण.
विप्रलाप, विरुद्धभाषण.
विप्रश्निका, शुभाशुभ जाणणारी स्त्री.
विप्रुष, पाण्याचा बिंदु.
विप्लव, उपद्रवविशेष १ प्रलय २
विप्लुता, योनिरोग.
विफल, वांझवृक्ष.
विफला, रानकेवडा.
विबंध, मलबद्धरोग.
विबंध, पुन्नाग.
विबुध, बुद्धिवान् १ देव २ पंडित ३
विभव, द्रव्य.
विभा, प्रभा.
विभाकर, सूर्य.
विभांडिका, भुईतरवड.
विभांडी, नीलगोकर्णी १ सोनामुखी २
विभात, प्रातःकाळ.
विभावरी, रात्र १ नदी २
विभावसु, अग्नि १ सूर्य २ चित्रक ३
विभीतक, वेहेडा.
विभीतकी, वेहेडा.
विभु, जीव १ प्रभु २

विभूति, राख १ ऐश्वर्य २
विभूषण, अलंकार.
विभ्रम, शोभा १ भ्रांति २ स्त्रियांचा हाव विशेष ३
विभ्राट्, अत्यंत शोभणारा.
विमनस्, व्याकुलचित्त.
विमय, मोबदला.
विमर्दक, टांकळा.
विमर्दन, मर्दन.
विमर्श, वासना शब्दपाहा.
विमल, रुपें १ पद्मकाष्ठ २ रौप्यमाक्षी ३ सैंधव ४ निर्मळ ५ स्वच्छ ६
विमलमणि, कापुरमणि.
विमला, सातला.
विमातृज, सावत्र बंधु.
विमान, आकाशमार्गेकरून जावयाचें देवांचे यानवि०
विमुक्त, मधुमाधवी.
वियत्, आकाश.
वियद्गंगा, भागीरथी.
वियम, योगसाधनास अंगभूत जो समय तो.
वियात, अविनीत.
वियाम, वियमशब्दपाहा.
विरंग, कंकुष्ठ.
विरजनी, झेंडू १ मखमाल २
विरजस्तमस्, सत्वगुणी.
विरजा, दुर्वा.
विरट, तिलकवृक्ष.
विरति, उपरति.
विरल, तळचें पातळ दहीं १ विरळ २
विरला, टेंभुर्णी १ काळें निशोत्तर २
विराज्, ट्, क्षत्रिय.
विरांतक, अर्जुनसादडा.
विराव, शब्द.
विरिंच, **चि**, ब्रह्मदेव.
विरुद्ध, देश. काल. प्रकृती. संयोग. यांस विपरीत

विरुद्धमणि, शुक्ररोग.
विरुल, सर्पभेद.
विरूढक, अंकुरित धान्य.
विरूप, पिंपळमूळ.
विरूपा, कवठ पत्रिका १ झरस २ लघुकुहिली ३ काळें अतिविष ४
विरूपाक्ष, शिव.
विरूपी, घुडरा काळा सरडा.
विरेक, कापूर १ ढाळक २
विरेकी, कपिला.
विरेच, ढाळ.
विरेचन, तीक्ष्णशोधन.
विरेचनफल, लघुपीलु.
विरेची, आकोली.
विरोचन, पीतटेंटू १ रक्तरोहिडा २ घृतकरंज ३ सूर्य ४ चंद्र ५ अग्नि ६
विरोध, वैर.
विरोधन, विरोध.
विरोधोक्ति, विरुद्धभाषण.
विलंबिका, विषूचिकाभेद.
विलंबित, सावकाश.
विलंबी, सद्योव्रण.
विलंभ, फारदेणें.
विलाप, रोदनपूर्वकभाषण.
विलास, स्त्रियांच्या चेष्टा.
विलासिनी, शंखपुष्पी १ स्त्री २ हळद ३
विलिखा, मत्स्यभेद १ हिलिसा २
विलीन, पातळ झालेला.
विलेपन, सुगंधद्रव्याचें उटणें.
विलेपी, पारलुता १ तांदुळांचे चोंपट पाणी घालून करितात आटवल ती २
विलोचन, डोळे.
विलोडित, ताक.
विवध, धान्यादिपर्याहार १ मार्ग २
विवधिक, वार्तावह.
विवर, मोथ १ भोळ २
विवर्ण, नीच.

विवर्धन, नृप.
विवश, विचलबुद्धि.
विवस्वान्, सूर्य.
विवाद, देण्या घेण्याचा वगैरे वाद.
विवाह, लग्न.
विविक्त, एकांत १ पवित्र २ विचारशील ३ वेगळा ४
विविध, नानाप्रकारचा.
विविधविषापहा, निर्विषी.
विवेक, विचार १ पृथक्पणा २
विवेश, वड.
विवृता, क्षुद्ररोग.
विश, रूप १ मनुष्य २
विशंकट, विस्तीर्ण.
विंशति, वीससंख्या.
विशद, शुक्लपक्ष १ नीलवर्ण हिराकस २ स्वच्छ ३
विशदा, थोरडोरली.
विशर, वध.
विशल्या, वेहेकळी १ कळलावी २ लघुदंती ३ गुळवेल ४ त्रिपुटानामक औषधी ५
विशन, विशरशब्दपाहा.
विशाख, श्वेतरक्तपुनर्नवा १ षडानन २
विशाखपत्र, बालरोग.
विशाखग्रह, वेल.
विशाखा, रक्तपुनर्नवा १ श्वेतपुनर्नवा २ काळी गोकर्णी ३ विशाखा नक्षत्र ४
विशाखिका, काळी गोकर्णी.
विशाय, पाहारेकरी.
विशारण, विशरशब्दपहा.
विशारद, पंडित १ धृष्ट २
विशारदा, लघुधमासा १ बकुळी २ लघुकुहिली ३
विशाल, विस्तीर्ण.
विशालता, विस्तीर्णता.
विशालत्वक्, सातवीण.
विशालपत्र, कासाळुं १ श्रीताड २
विशालफलिका, थोरचेवडा.
विशाला, थोरकांवडळ १ थोरमचाळ २ सरस्वती नदी ३ एकांगीमुरा ४ मोरमांसी ५ राजगिरा ६ नदी ७
विशालाक्ष, पिंगळपक्षी.
विशालाक्षी, नागाळी १ नाय २
विशाली, अजमोद.
विशिख, तिरकांडें.
विशिखा, अवयपथ १ अन्दमार्ग २
विशिष्ट, सिसें.
विशिष्टपत्र, मटोरा.
विशीर्णपत्र, र्ण, कडुनिंब.
विशेषक, कस्तूर्यादिकांचा टिळा.
विशोक, अशोक १ तिलक २
विशोधनी, धिनी, लघुदंती १ लघुनीळी २ नाय ३ नागाळी ४
विश्रंभ, विश्वास १ प्रणय २ प्रेमकलह ३ नम्रता ४ वध ५
विश्राणन, देणें.
विश्राव, अत्यंत प्रसिद्ध.
विश्रुत, विख्यात.
विश्लिष्ट, अस्थिभंग.
विश्व, सुंठ १ रक्तबोळ २ अतिविष ३ सर्व ४ देवगणविशेष ५
विश्वकद्रु, शिकारीचा कुतरा.
विश्वकर्मन्, देवांचा सुतार.
विश्वगंध, रक्तबोळ १ हरितकांदा २ पीतलसूण ३
विश्वग्रंथि, एकल्याजाळू.
विश्वद्र्यङ्, सर्वत्र गमनकरणारा.
विश्वदद्या, सुंठ.
विश्वपर्णी, भुयआंवळी.
विश्वंभर, विष्णु.
विश्वंभरा, भूमि.
विश्वभेषज, सुंठ.
विश्वरंजन, राजा.
विश्वरूप, विष्णु.
विश्वरूपक, कृष्णागुरु १ रांजणीवृक्ष २

विश्ववर्णा, भुयआवळी.
विश्वसृज्, ब्रह्मदेव.
विश्वस्ता, विधवा.
विश्वा, सुंठ १ श्वेतविष २ शतावरी ३ शंखिनी ४
विश्वाह्वया, लघुशतावरी.
विश्वाची, वायु.
विश्वात्मा, सूर्य.
विश्वास, भरवसा.
विश्वासिन्, भक्तिमान् गोगी.
विश्वेदेवा, वी, नागवल्ली.
विश्वौषध, आलें १ सुंठ २
विष, सामान्यविष १ सर्प २ नवयाबोळ ३ पाणी ४ वचनाग ५ अफू ६
विषकंटक, थोरकांटेधमासा.
विषकंटका, वांझकर्टोली.
विषकंटकिनी, वांझकर्टोली.
विषकंटकी, वांझकर्टोली.
विषकंद, हिंगणबेट १ काळें रानआलें २
विषगंधक, लघुरोहिस.
विषगंधा, काळी गोकर्णी.
विषघ्न, तांदुळजा १ थोरधमासा २ सुगंधआजवला ३ भुइकोळ ४ ५
विषघ्निका, थोरश्वेतकिन्ही.
विषघ्नी, थोरकांज १ लघुइंद्रावण २ लघुरोगणी ३ हळद ४ भुयआंवळीदुसरी ५ लघुश्वेतशिंगी ६ कांजवल्ली ७ देवडंगरी ८ रक्तपुनर्नवा ९ श्वेतगोकर्णी १० थोरश्वेतकिन्ही ११ लघुमुंगुसवेली १२ आग्या १३ काळी गोकर्णी १४ लोखंडी केळ १५ कडुकी १६
विषचक्र, क, चकोरपक्षी.
विषतिंदुक, कुचला.
विषनिग्रह, विषउतरण्याचा उपाय.
विषभेद, वत्सनाभ १ हारिद्रक २ सक्तुक ३ प्रदीपन ४ सौराष्ट्रिक ५ शृंगक ६ कालकूट ७ हालाहल ८ ब्रह्मपुत्र ९
महाकूट १ मार्तक २ यागगंध ३ मूर्खी ४ दुर्गंधिक ५ मद्याभ ६

पंचमहाविषें

शृंगी १ कालकूट २ मुस्तक ३ वत्सनाभ ४ शंखकर्ण ५

पंचोपविषें.

स्नुही १ अर्क २ करवीर ३ लांगली ४ विषमुष्टि ५
धोत्रा.

विषदंत, मांजर.
विषदंश, क, मांजर.
विषदंष्ट्रा, नागदवणी.
विषदूषिका, भुईदोडी.
विषदूषिणी, लघुरोगणी.
विषद्रुम, कुचला १ काजरा २
विषधर, नाग १ सर्प २
विषध्वंसिन्, नागरमोथ.
विषनाशन, शिरीषवृक्ष.
विषनाशिनी, नाई १ वांझकर्टोली २
विषनिग्रह, विषांवर उपचारकरणें.
विषपुष्प, अतसीपुष्प.
विषपुष्पक, गेळ.
विषप्रशमनी, कर्टोली १ वांझकर्टोली. २
विषभद्रा, बृहद्दंती.
विषभद्रिका, बृहद्दंती.
विषमउपचार, विरुद्धउपचार.
विषमच्छद, सातवीण.
विषमज्वर, हिंवताप १ एकाहिक २ द्व्याहिक ३ त्र्याहिक ४ चातुर्थिक ५ ज्वर ६
विषमप्रसूति, गर्भस्रावादिक होतो ती.
विषमपचन, कांहींहिरवें कांहींपिकणें गहणें.
विषमभोजन, क्षुधाकाळीं थोडें खाणें अकाळीं अधीकखाणें.
विषमर्दिनिका, थोर सुगंधमुंगुसकांदा.
विषमर्दिनी, थोर सुगंधमुंगुसकांदा.
विषमवेग, अधिकउणावेग.
विषमाग्नि, ज्याचानें अन्नाचें पचन होतनाहीं तो.

विषमाशन, भलते वेळेस भोजनकरणें.
विषमाशुकर, गठोनामूळ.
विषमुष्कक, गेळ.
विषमुष्टि, वकांनीनिंब १ गेळ २ विषदोडी ३ काजरा ४ कळलावी ५
विषमोभयकंटक, थोटीबोर.
विषय, शब्द १ स्पर्श २ रूप ३ रस ४ गंध ५ लघुमुंजतृण ६ देश ७ इंद्रियग्राह्य ८ आश्रय ९
विषयाज्ञान, शांपड.
विषयि, इंद्रिय.
विषरोग, विषरोग.
विषलता, लघुइंद्रावणी.
विषवल्ली, लघुइंद्रावणी.
विषवैद्य, विषहारकवैद्य.
विषवैरिणी, निर्विशी.
विषशोकापह, तांदुळजा.
विषसंदर्शनग्लानि, जीवकपक्षी.
विषसंयोग, शेंदुर.
विषहंता, शिरीषवृक्ष.
विषहंत्री, श्वेतगोकर्णी १ निर्विशी २ देवडंगरी ३
विषहर, भटांग.
विषहा, निर्विशी १ देवडंगरी २
विषहारक, भुईकोहळा.
विषहारिणी, निर्विशी.
विषा, कळलावी १ अतिविष २
विषाण, शिंग १ हस्तिदंत २
विषाणिका, **णी**, काकडशिंगी १ मेंढशिंगी २ ऋषभक ३ शिंगाडे ४ सोनामुखी ५ सातला ६ आंडालवेल ७ काकोली ८ विभांडी ९ हत्ती १० लघुमेंढशिंगी ११ आग्या १२ शिंग १३ हस्तिदंत १४
विषादनी, पलाशी १ थोरकांवडळ २
विषापह, काळा मोखा १ शिरशीचें झाड २
विषापहा, नागदवणी १ लघुइंद्रवारुणी २ अळुज ३ सदाव ४
विषाभावा, निर्विशी.
विषारानि, काळा धोत्रा.
विषारि, थोरचुंच १ घृतकरंज २
विषी, सर्प.
विषुव, जा संक्रांतीत दिनमान रात्रिमान समान होतें त्या म्ह० तुला आणि मेष.
विषुवत्, विषुवशब्दपाहा.
विषूचिका, मोडशी.
विषोदर, काळी विष्णुक्रांता.
विष्किर, पक्षी १ भुई पायानें उकरून धान्यादिभक्षण करितात ते. वर्तक लाव विष्किर कपिंजल तितर कुलिंग कुकुटादि.
विष्टप, जगत्.
विष्टंभ, मलबद्धरोग १ गर्भजरोग २
विष्टंभी, मलावरोधक पदार्थ.
विष्टर, साधारणवृक्ष १ आसन २ दर्भमुष्टि ३
विष्टरश्रवस्, विष्णु.
विष्टि, नरकामध्ये बलात्कारानें टाकणें.
विष्ठा, विष्ठा,
विष्ठाभुक्, श्वा, गांवडुकर.
विष्टिष्टा, हळद.
विष्णु, नारायण.
विष्णुकंद, विष्णुकंद.
विष्णुक्रांता, काळी गोकर्णी १ विष्णुक्रांता २ वाराही ३ नीलशंखपुष्पी ४
विष्णुगुप्त, **क**, चाणाक्य, थोरमुळा १ विष्णुकंद २
विष्णुपद, आकाश.
विष्णुपदी, भागीरथी.
विष्णुपर्णिका, पिठवण.
विष्णुपर्णी, भुयआंवळी.
विष्णुप्रिया, तुळसी.
विष्णुरथ, गरुडपक्षी.
विष्णुवल्लभा, तुळसी.
विष्णुहिता, तुळसी.
विष्यंद, सपिठी तूप दूध एकत्रकरून पक्क करावें तो १ दहीं दूध समभाग घेऊन अर्धे आटवावें त्यांत तामसाळीचे तांदूळ

तीळ चारोळ्या फणसाच्या आंठोळ्या बेहेडयाचे आंतील बिया मूठभर घालाव्या व दुधाचे सम तूप. साकर. षड्गुण, त्रिकटु, किंचित् कापूर हीं द्रव्यें सुवासा करितां मिळवून सिद्ध करावा तो २
विष्य, विषघालून मारण्यास योग्य.
विष्वक्. अ० सर्वतः याअर्थी.
विष्वक्पर्णी, भुयआंवळी.
विष्वक्प्रेक्षा, आसमंतात पाहणें.
विष्वक्सेन, विष्णु.
विष्वक्सेनकांता, डुकरकंद.
विष्वक्सेनप्रिया, वाराहीकंद.
विष्वक्सेना, गहुला १ गंधप्रियंगु २
विष्वद्र्यङ्, आसमंतात् गमन करणारा.
विसंभग, पाल.
विसर, समूह.
विसर्जन, दान.
विसर्प, त्वग्रोग.
विसर्पण, देहावर रोग चढणें तें.
विसर्परोग, विसाप.
विसर्पिणी, शंखिणी.
विसार, मासा.
विसारिणी, माषपर्णी.
विसारिन्, प्रसरणशील.
विसृत, पसरलेला.
विसृत्वर, } विसारिन्शब्दपाहा.
विसृमर, }
विस्तर, शब्दविस्तर.
विस्तार, वृक्षाचा विस्तार.
विस्तारी, वड.
विस्तीर्णा, वेली.
विस्तृत, विस्तीर्ण.
विस्तृतपाणि, कोपरापासून मधील बोटापर्यंत मोजायाचा हात.
विस्पष्ट, स्पष्टवाक्य.
विस्फार, धनुष्याचा टणत्कार.
विस्फुरक, सन्निपात.
विस्फुरणी, टेंभुरणी.
विस्फूर्जनी, टेंभुर्णी.
विस्फोट. विस्फोटरोग १ कुष्ठरोग २ क्षुद्ररोग ३
विस्मय, आश्चर्य १ अद्भुतरस २
विस्मयान्वित, आश्चर्ययुक्त.
विस्मापन, आश्चर्यकारक.
विस्मित. विसरलेला.
विस्मृति, निद्रा.
विस्र. ज्याचा अपक्व मांस सारखा गंध तो.
विस्रगंधि, धि, गोदंती हरताळ १ हरताळ २
विस्रगंधा. थोरशेरणी १ गोदंती हरताळ २ लघुशेरणी ३ वासा ४ आमगंधि ५ आंबुसवास येतो तें ६
विस्रंभ, विश्वास १ शृंगारप्रार्थना २
विस्रसा, जरा.
विस्रा, थोरशेरणी १ वसा २
विस्राव, भाताची पेज.
विहग, पक्षी.
विहंग, पक्षी.
विहंगम, पक्षी.
विहंगमा, खुंटी.
विहंगिका, विहंगमा शब्दपाहा.
विहसित, मध्यमहास्य.
विहस्त, व्याकुळ.
विहापित, दान.
विहायस, स, आकाश.
विहार, पायानीं जाणें.
विहृत, भाषणाचे मिषानें इंगित दाखविणें.
विह्वल, व्याकुळ.
विक्षाव, शिंक.
विक्षार, रक्तरुई.
विज्ञ, पंडित १ कुशल २
विज्ञात, विख्यात.
विज्ञान, शिल्पादिज्ञान.
विज्ञानतैलगर्भ, अंकोल.
विज्ञानिक, निपुण.

वीकाश, एकांत १ प्रसिद्ध २
वीचि, तरंग.
वीणा, वाद्यवि०
वीणावाद, वीणा वाजविणारा.
वीत, युद्धादिकांचे ठायीं अनुपयुक्त जो हत्ती इत्यादि.
वीतशोक, अशोक.
वीति, घोडा.
वीतिका, मधुयष्टी १ नीलिका २
वीतिहोत्र, अग्नि.
वीथि, थी, पंक्ति १ मार्ग २
वीध्र, निर्मळ.
वीनाह, बांधलेले विहीरिचे तोंड ज्यास नं-दीपट म्ह० ती.
वीर, क, डुकरकंद १ काळा वाळा २ श्वेत कणेर ३ तांदुळजा ४ एकवीर ५ मिरीं ६ वालकतृण ७ अर्जुनसादडा ८ कोकील ९ पुष्करमूळ १० पोलाद ११ श्वेतदर्भ १२ लोखंड १३ शूर १४ वीररस १५ कांजी १६
वीरकांडक, बोरू.
वीरण, काळा वाळा.
वीरणमूलिका, काळा वाळा.
वीरतर, काळा वाळा १ वालकतृण २
वीरतरु, बिब्बा १ वल्कतरु २ अर्जुनसाद-डा ३ बेलतुर ४ रामबाण ५ काळा वाळा ६ बिवला ७
वीरद्रु, बेलतुर.
वीरनायक, काळा वाळा.
वीरपत्नी, वीराची स्त्री.
वीरपत्री, धरणीकंद.
वीरपाण, युद्धकालीं जे शूर मद्यपानकरितात ते.
वीरपादप, बेलतुर.
वीरपान, वीरपाणशब्दपाहा.
वीरपुष्पा, सहदेवी १ चिकणाभेद २ शेंदी ३ महाबला ४
वीरभद्र, वाळा.
वीरभार्या, वीरस्त्री.
वीरमाता, वीरजननी.
वीररज, शेंदुर.
वीररजनी, रोहिणी.
वीरवल्ली, देवडंगरी.
वीरवृक्ष, बेलतुर १ बिबवा २
वीरवेतस, आम्लवेतस.
वीरशाक, चाकवत.
वीरसू, वीराची आई.
वीरस्कंधा, म्हैस.
वीरहन्, नष्टाग्निक.
वीरा, भुईआवळी १ कोरफड २ क्षीरकाको-ली ३ काळे अतिविष ४ महाशतावरी ५ ब्राह्मी ६ काकोली ७ श्वेतकणेर ८ म-द्य ९ अतिविषा १० ताली ११ वृहद्व-ला १२ केळ १३ रानकुळीथ १४ न-दी १५ भुईकोहळा १६ पतिपुत्रवतीस्त्री १७
वीरांतक, अर्जुनसादडा.
वीराम्ल, आम्लवेतस.
वीरायतच्छदा, केळ.
वीरारण्य, सागरगोटी.
वीरुध, जीचे वेलापुढे वारीकतंतु असतात ती.
वीरुरुध, वेली.
वीर्य, औषधीचा सार १ रेत २ अत्युत्साह ३ बल ४ प्रभाव ५
वीर्यकार्यसमर्थता, शीत १ उष्ण २ रूक्ष ३ स्निग्ध ४ तीक्ष्ण ५ मृदु ६ चिकट ७ स्वच्छ ८
वीर्यवृद्धिकर, वीर्यवृद्धि.
वीवध, विवधशब्दपाहा.
वीहा, रानकुळीथ.
वृक, लांडगा १ थोरशंखाहुली २ उंदीर ३
वृकदंती, पहाडमूळ.
वृकधूप,क, कृत्रिमधूप १ सरलद्रव २
वृकारि, कुतरा.
वृकी, पहाडमूळ.

वृक्क, कुक्षींतलें गोळें.
वृक्का, नागदवणी १ लूतरोग २
वृक्ण, खंडित.
वृजिन, पातक १ वक्र २ क्लेश ३ भुग्न ४ रक्त ५ चर्म ६
वृत, वरलेला १ इष्ट २
वृंत, पानें. फुलें. फळें. यांचा देंठ.
वृंताक, वांगी १ थोरमयाळ २
वृंताकी, वांगी १ थोरडोरली २
वृति, वेष्टन.
वृत्त, अंजीर १ कांसव २ तिधारी थोरगवत ३ भूतकाळ ४ श्वेतजोंधळे ५ मेंड्या ६ स्तनाग्र ७ वर्तुळ ८ वरलेला ९ पद्य १० चारित्र ११ अतीत १२ दृढ १३
वृत्तक, वेत.
वृत्तकर्कटी, खरबूज.
वृत्तका, थोरमयाळ.
वृत्तकोशा, देवडगरी.
वृत्तगुंड, थोरतिधारीगवत.
वृत्ततंडुल, समान्य जोंधळे.
वृत्ततुंबी, कडुदुधभोपळा.
वृत्ततृण, कोंचेंगवत १ गुंठतृण २
वृत्तनिष्पाविका, लघुघेवडा.
वृत्तपत्रा, पुत्रदायी.
वृत्तपत्रिका, धोकडी, पुंगळी.
वृत्तपर्णी, श्वेतपानताग १ पहाडमूळ २
वृत्तपक्ष, क्षुद्रशंख.
वृत्तपुष्प, धूलीकदंब १ कळंबपुष्प २ जलवेतस ३ भुयकळंब ४ शिरिषवृक्ष ५ कळंब ६ मोगरा ७ कांटे शेवंती ८ .
वृत्तपुष्पा, नागदवणी १ बटमोगरा २
वृत्तफल, मिरें १ साधारणकरंज २ कलिंगड ३ डाळिंब ४ कविठ ५ बोर ६ रक्तआघाडा ७ कलौंजीजिरें ८
वृत्तफला, आंवळी १ वांगी २
वृत्तबीजका, पांढरफळी.
वृत्तबीजा, मेंडे १ तुरी २ चवळ्या ३
वृत्तमल्लिका, श्वेतरुई १ बटमोगरा २
वृत्तयुग्म, बदाम.
वृत्तशिखा, स्तनाग्र.
वृत्ता, झिंझिरडा १ रोहिणी २ मोठी घोसाळी ३ रेणुकबीज ४ गहुला ५ गंधप्रियंगु ६ लालपावटे ७
वृत्तांत, प्रकरण १ प्रकार २ कात्स्‍र्न्य ३ लोकवार्ता ४
वृत्तारुष्कर, काजू.
वृत्ति, जीविका १ मूळसूत्राचें विवरण २
वृत्तिम्ब, सरडा.
वृत्तेर्वारु, खरबूज.
वृत्र, अंधकार १ शत्रु २ दैत्यविशेष ३ मेघ ४ इंद्र ५ पर्वत ६
वृत्रहन्, इंद्र.
वृथा, अ० विधिहीन १ निरर्थक २ स्वार्थी
वृथार्नवा, वांझस्त्री.
वृंद, गलरोग १ समुदाय २
वृंदा, वृक्षावर वाढलेली जी लता ती.
वृंदारक, देव १ मुख्य २ सुंदर ३
वृंदारका, तामसाळ.
वृंदिष्ट, अतिशयितश्रेष्ठ.
वृद्ध, दगडफूल १ म्हातारा २ पंडित ३
वृद्धकर्णिका, पहाडमूळ.
वृद्धकंटक, हिंगणबेट.
वृद्धकाक, डोमकावळा.
वृद्धकोटरपुष्पी, वरधारा.
वृद्धतिक्ता, पहाडमूळ.
वृद्धत्व, वृद्धपणा.
वृद्धदारक, वरधारा.
वृद्धदारु, कृष्णवरधारा १ श्वेतवरधारा २ फंजी ३
वृद्धधूप, शिरिष १ श्रीवास २
वृद्धधूमा, गंधाणी.
वृद्धनाभि, वातादिकेंकरून ज्याची नाभि उंच झाली तो.
वृद्धाबला, म्हातारी स्त्री.

वृद्धि, अंडवृद्धिरोग १ वर्धन २

वृद्धिक, वृद्धि म्हणून वृक्ष आहे १सरलाडीक २ विशेषध्य ३

वृद्धिका, सूर्यपुष्पी १ शंखपुष्पी २

वृद्धिजीविका, व्याजानें जी उपजीविका करितात ती.

वृद्धिद, जीवक १ डुकरकंद २

वृद्धिबला, थोरचिकणा.

वृद्धैला, एलदोडे.

वृद्धोक्ष, म्हातारा बैल.

वृध्याजीव, व्याजानें उपजीविका करणारा.

वृश्चिक, रक्तपुनर्नवा १ श्वेतपुनर्नवा २ विंचू ३ उर्णादिभक्षककीटवि० ५ भ्रमर ६ वृक्षवि० ७ चुलें ८

वृश्चिकर्णी, लघुउंदिरकानी.

वृश्चिकविषापहा, थोरमुंगुसवेली.

वृश्चिका, पिठवण १ श्वेतपुनर्नवा २ विंचुवा, विचवा ३

वृश्चिकाली, थोरआग्या १ लघुमेंढशिंगी २

वृश्चिकालीविषापहा, थोरमुंगुसवेली.

वृश्चिपत्री, लघुमेंढशिंगी.

वृश्चिपर्णी, लघुउंदिरकानी.

वृश्चीव, पुनर्नवा.

वृष, अडुळसा १ आंडीलबैल, पोळ, वसू, ऋषभक २ वृषभरास ३ पुण्य ४ वृषण ५ उंदीर ६ श्रेष्ठ ७ पुरुष ८ महादेवाचा नंदी ९

वृषउंदुरु, रानउंदीर.

वृषकर्णी, लघुउंदिरकानी.

वृषगंधा थोकडीपुंगर्नी.

वृषगंधिका, वस्तगंधा १ अतिबला २ थोकडी ३

वृषण, अंड.

वृषणकच्छु, क्षुद्ररोग.

वृषना, गाय.

वृषदंता, गाय.

वृषदंशक, मांजर.

वृषद्वती, नदी.

वृषध्वज, महादेव.

वृषध्वांक्षी, नागरमोथ.

वृषन्, इंद्र.

वृषनदी, टोणगा.

वृषपर्णी, लघुउंदीरकानी.

वृषपत्रिका, थोकडी.

वृषपत्री, शिमुडी.

वृषपर्व, कचरा.

वृषबीभत्स, गोंडी कुहिली.

वृषभ, आंडीलबैल १ पोळ २ ऋषभक. बैलघाटी औषधि ३

वृषभध्वजा, थोरदांती.

वृषभाक्षी, लघुइंद्रावर्णी.

वृषल, शूद्र.

वृषलीपति, ऋषभक.

वृषसार, कोंडिन्याक १ देवकुंभा २ शेतवड ३

वृषस्यंती, अतिमैथुनेच्छावती स्त्री.

वृषा, लघुउंदीरकानी १ आसंध २ थोरमालकांगोणी ३ कुहिली ४ थोरउंदिरकानी ५

वृषांक, पाणीविवरी.

वृषाकपायी, लक्ष्मी १ पार्वती २ हत्यदोडी ३ शतावरी ४

वृषाकपि महादेव १ विष्णु २ अग्नि ३

वृषाकर, उडीद.

वृषादनी, लघुकांवडळ.

वृषी, संन्यासी इत्यादिकांचें आसन.

वृष्टयंबु, पावसाचें पाणी.

वृष्टि, पाऊस.

वृष्टिका, लघुरानताग.

वृष्टिभू, बेडूक.

वृष्णि, किरण १ मेंढरू २ एडका ३

वृष्णन्, दुमा एडका.

वृष्य, सामान्यऊंस १ वीर्यवृद्धीकरणें २ आवळे ३ उडीद ४

वृष्यकंदका, भुईकोहोळा.

वृष्यकंदा, भुईकोहोळा १ मूलक २ श्वेत

भुईकोहोळा ३
वृष्यगंधा, अतिबला.
वृष्यचंडी, थोर उंदीरकानी.
वृष्यपर्णी, भुइकोहोळा.
वृष्यफला, आंवळी.
वृष्यवल्लिका, भुईकोहोळा.
वृष्यवल्ली, भुईकोहोळा.
वृष्या, लघुशतावरी १ भुयआंवळी २ आंवळी ३ भुइकोहोळा ४ अतिबला ५ थोरदांती ६
वृक्ष, झाड.
वृक्षक, श्वेतकुडा १ नांदरुखी २
वृक्षधूप, विशेषधूप १ कुरडु २
वृक्षधूमक, शेवाळ.
वृक्षभक्षा, बादांगुळ.
वृक्षभेदिन्, वृक्षच्छेदन करणारें शस्त्र.
वृक्षमर्कट, द्रुमशय.
वृक्षमस्तक, झाडाचा शेंडा.
वृक्षराज, महामेदा १ चोपचिनी २
वृक्षरुहा, पुष्करमूळ १ बादांगुळ २ थोरचिकण्याचा भेद ३ मनवस्त्रवा ४ अमृतवल्ली ५ पापडी ६ काळे डोंगळे ७ जतुका ८
वृक्षवाटिका, घराजवळचा बाग.
वृक्षवान्, डोंगर.
वृक्षविडाल, वृक्षमांजर.
वृक्षशाया, भुयआंवळी.
वृक्षसार, कुंभा.
वृक्षादन, वृक्षभेदिनशब्द पाहा.
वृक्षादनी, बादांगुळ.
वृक्षामय, लाख.
वृक्षाम्ल, आमसोल १ अम्लवेतस २ आंबोणी ३
वृक्षारुहा, थोर चिकणा.
वृक्षाश्रयी, पिंगळापक्षी.
वेग, त्वरा १ प्रवाह २ विष्ठादिकांचा गुदद्वारा निर्गम ३
वेगनिरोध, मूत्रादि तेरा वेगांचा प्रतिबंध.
वेगपूजित, खेचर.
वेगवान्, चिता.
वेगविघात, वेगविधारण.
वेगविधारण, निग्रहरोध १ मलमूत्रादिकांचा वेगांचा रोध करणें २
वेगसर, खेचर.
वेगा, लघुमालकांगोणी.
वेगिन्, बहिरीससाणा १ वेगयुक्त २
वेगिहरिण, शिरिकारी.
वेणि, केशवेश.
वेणिवेधनी, जळु.
वेणी, देवडंगरी १ नदीवि० २ वेणिशब्दपाहा ३
वेणीगमूलक, काळा वाळा.
वेणु, भरीववेळु १ साळी. भात.
वेणुकर्कर, कोंब.
वेणुज, वेळूचें बी.
वेणुध्म, वेणुवादनकरणारा.
वेणुनिसृत, ऊंस.
वेणुपत्री, वंशपत्री १ वच्या २
वेणुबीज, वेळूचें बीं.
वेणुयव, वेळूचें बी.
वेत, थोरवेत.
वेतन, चाकरी बदल दरमाहा.
वेतस, वेत १ जलवेतस २
वेताल, वेताळ.
वेत्र, थोरवेत.
वेत्रक, रामबाण.
वेत्रता, काठी.
वेत्रमूला, शंखिनी.
वेत्रवती, नदीविशेष.
वेत्राग्र, वेताचे कोंब.
वेद, ऋग्वेदादिचार वेद.
वेदना, अनुभव.
वेदवेदांगपारग, ब्राह्मण.
वेदाश्रणी, सरस्वतीनदी.
वेदि, परिष्कृतभूमि.

वेदिक, दिका, श्वेतधोत्रा १ उपवेशस्थान २
वेदी, नदी १ वेदिशब्दपाहा २
वेध, लाकुड.
वेधक, धणे १ कापुर २
वेधनिका, छिद्रपाडावयाचे शस्त्र विशेष ज्यास सांमता म्ह० ती.
वेधमुख्य, क, कचोरा.
वेधमुख्या, कस्तुरी.
वेधस्, ब्रह्मदेव १ विष्णु २ पंडित ३ बुधग्रह ४
वेधित, छिद्रपाडलेला.
वेधिनी, मेथी.
वेधी, सबजा.
वेपथु, वेपन, कंप.
वेलतुर, वरवेल.
वेमन, कोष्टयाचे धोटे.
वेला, रोग १ वाणी २ बुधग्रहस्त्री ३ समर्थाचें भोजन ४ काल ५ मर्यादा ६ चंद्रोदयें करून पाण्याची जी वृद्धि ती ७ अक्लिष्टमरण ८
वेल, वावडिंग.
वेलांगारिका, गव्हला.
वेलज, मिरीं.
वेलतर, वेलतुर.
वेलरी, वरधारा काठी १ वेली दुर्वा २
वेला, नदी.
वेलि, लता.
वेलित, वक्र १ इंग्लकंपित २
वेश, वेश्यागृह १ अलंकारानीं जी शोभा तो २
वेशंत, अल्पसरोवर.
वेशवार, शाकादिकांत घालावयाचा मसाला.
वेश्मकूल, गांडपडवळ.
वेश्मन्, घर.
वेश्मभु, घराची जागा.
वेश्मरस, मोचरस.
वेश्मशकटी, शगडी.
वेश्या, वेश्यास्त्री.
वेश्याजनसमाश्रय, कलावंतीचा बाजार.
वेष, अलंकारानीं केलेली शोभा.
वेषण, कासविंदा.
वेषणा, ण्या, कोथिंबीर.
वेषवार, वेशवारशब्दपाहा.
वेष्पिका, जाई १ चमेली २
वेष्टक, कोहोळा १ मोचरस २ विशेषधूप ३
वेष्टन, पागोटे.
वेष्टनी, स्वापरपोळी.
वेष्टसार, विशेष धूप.
वेष्टा, हिरड्या.
वेष्टित, वेढलेला.
वेसर, खेचर.
वेसवार, मसाला प्रा० मेतकूट को० मिसळण दे० सांभार को०
१ सिजलेले पाठ. मांस. गूळ. तूप. सुंठ. मिरीं. पिंपळी. हीं एकत्र झालीं असतां त्यास वेसवार म्हणतात.
१ पिंपळी मिरीं सुंठ गूळ तूप हेपदार्थ एके जागी मिळविले असतां वेसवार म्हणतात.
१ सुंठ मिरीं पिंपळी धणे जिरें डाळिंब पिंपळमूळ हीं एकत्र केलीं असतां वेसवार म्हणतात.
१ सुंठ मिरीं पिंपळी बडीशोप मेथी धणे दालचिनी तमालपत्र एलची नागकेशर डाळिंबसाल जिरें शाहाजिरें एरंडमूळ बाळंतशोप हळद नारळ मिरची राई तीळ हिंग कासविंद्याचे पाल्याच्या वड्या यास मसाला म्ह०
१ सिजलेलें मांस सुंठ मिरीं पिंपळी तूप
१ त्रिकटु पिंपळमूळ जिरें धणे कचोरा नागकेशर.
१ त्रिकटू हळद सैंधव धणे हिंग डाळिंबसाल शाहाजिरें.
१ कासविंद्याचे पाल्याचें चूर्ण वेसवार हिंग
वेहत, गर्भपात करणारी गाय.
वै, अ० पादपूरण १ निश्चय या अर्थी २

वैकंकन, वेहेकळ.
वैकक्षक, उपवीतासारिखी घातलेली माळ.
वैकुंठ, आजवला १ श्वेतआजवला २ अभ्रक ३ विष्णूचें स्थान ४ विष्णु ५
वैक्रांत, वैक्रांतमणि २ तुरमली २
वैगंध, क. गंधक.
वैजनन, प्रसूत होण्याचा महिना.
वैजयंत, इंद्रगृह.
वैजयंतिक, निशाणकरी.
वैजयंतिका, थोरऐरण.
वैजयंती, थोरऐरण १ लघुऐरण २ ठहाकळ ३ पताका ४
वैडूर्य, वैडूर्यरत्न.
वैणव, वेळूचें बी.
वैणविक, वेणुवाद्यवाजविणारा.
वैणवी, वंशलोचन.
वैणिक, वीणावाजविणारा.
वैणुक, मारण्याचा दंड.
वैतनिक, मजुरदार.
वैतरिणी, नदीवि०
वैतंसिक, मांस विक्रय करणारा.
वैतालिक, स्तुतिपाठक.
वैदल, वैदला, द्विदल १ शिंबी धान्य २
वैदिका, भुयजांभूळ.
वैदेहक, क्रयविक्रयेंकरून जीविका करणारा १ वैश्यापासून ब्राह्मणीचे ठाई झालेला पुत्र२
वैदेहिका, पिंपळी १ भुयजांभूळ २
वैदेही, पिंपळी १ भुयजांभूळ २
वैद्य, चिकित्सक, हकीम हिं० डाक्तर इं०
वैद्यक, वैद्यचिकर्म ह्म० अष्टांग वैद्यक व दशांग वैद्यक १ द्रव्याभिधान ह्म० वनस्पत्यादि पदार्थांची नावें जाणणें.
१ गदनिश्चय ह्म० अमुकच रोग असा निश्चय करणें.
१ काय सौख्य ह्म० शरीरास सुख होण्याचा उपाय करणें
१ शल्यादि ह्म० शस्त्रविद्या.
१ भूतनिग्रह ह्म० पंचाक्षरीविद्या.
१ विषनिग्रह ह्म० विषांवर उपचार करणें.
१ बालवैद्य ह्म० बालांस उपचार करणें.
१ रसायन ह्म० रसायनविद्या जाणणें.
१ शालाक्य ह्म० शलाकाकर्म. सळईनें अंजनादिक घालणें.
१ वृष्य ह्म० धातुपुष्ट करणें.
वैद्यमाता, अडुळसा.
वैधात्र, सनत्कुमारादिक.
वैधात्री, ब्राह्मी.
वैधेय, मूर्ख.
वैनतेय, गरुड.
वैनीतक, पुरुषानें वाहण्याचें यान ह्म० पालखीइत्यादि.
वैपरीत्यलज्जालु, लघुलाजाळू.
वैमत्य, चित्तविक्षेप.
वैमात्रेय, सावत्रभाऊ.
वैमानिक, बुद्धिमान्.
वैमेय, मोबदला.
वैर, द्वेष.
वैरनिर्यातन, } वैरप्रतीकार.
वैरशुद्धि, }
वैरस्य, मुखविरसता.
वैरिन्, शत्रु.
वैवर्ण्य, निस्तेजपणा.
वैवस्वत, यम.
वैशाल, जलमुक्ता.
वैशाख, वैशाखमास १ मंथनदंड २ रक्तपुनर्नवा ३
वैशाखी, रक्तपुनर्नवा.
वैश्य, उदमी १ वाणी २ जातिवि० ३
वैश्या, हळद.
वैश्रवण, कुबेर.
वैश्रवणालय, वड.
वैश्रवणावास, वड.
वैश्रुत्य, विपरीतश्रवण.
वैश्वानर, पित्त १ अग्नि २

वैण्णवी, लघुशतावरी.
वैसारिण, मत्स्य.
वैज्ञानिक, निपुण.
वोढ, कळंब.
वोढा, ऋषभक १ आंडीलवेल २ नागरांचा बेल ३
वोन्ट, कुंद.
वोपट्ट, अ० देवहविर्दानार्थी.
वंकसेन, आगस्ता.
वंग, कथील १ सिसें २ वांगी ३
वंगमल, सिसें.
वंगशुल्वज, कांसें.
वंगसदृश, जस्त.
वंगसेन, अगस्ता.
वंगारि, हरताळ.
वंचक, कोल्हा १ वृद्धकोल्हा २ टाकणगा ३
वंचित, ठकविलेला किंवा ठकलेला.
वंचुक, कोल्हा.
वंजुल, अशोक १ तिवस २ जलवेत ३ अम्लनिचुल ४ बेरली ५ वेत ६
वंजुलद्रुम, अशोक.
वंजुलिका, पानडी.
वटक, वाटा.
वंदना, गोरोचन.
वंदनीय, पिवळा माका.
वंदनीया, गोरोचन.
वंदाक, वांदागुळ.
वंदाक, वांदागुळ १ वंदनशील २
वंदिन्, स्तुतिपाठक.
वंध्यफला, रक्तकापशी.
वंद्या, गोरोचन.
वंध्य, वांझवृक्ष.
वंध्यकर्कोटिका, वांझकर्टोली.
वंध्या, वांझकर्टोली १ वांझस्त्री २
वंध्याकार्पासा, रानकापशी.
वंश, मरींव वेळू १ थोर राळेचा वृक्ष २ सूक्र ३ पाठीचा कणा ४ कुळ ५ समूह ६
वंशक, अगरू १ ऊंस २
वंशकंज, कृष्णागरु.
वंशकर्पूर, वंशलोचन.
वंशकार, गंधक.
वंशकुटजा, काळा कुडा.
वंशज, वेळूचें बीं १ अगरु २
वंशजा, वंशलोचन.
वंशजालक, वेळू.
वंशतंदुल, वेळूचें बीं.
वंशदला, वंशपत्री.
वंशधान्य, वेळूचें बीं.
वंशनेत्र, ऊंसाचें मूळ.
वंशपत्रक, लघुदेवनळ १ श्वेतऊंस २ ऊंसाचें मूळ ३
वंशपत्री, हिंगुपत्री १ वंशपत्री २ गवत ३
वंशपीत, हणगुग्गुळ.
वंशमूल, ऊंसाचें मूळ.
वंशयव, वेळूचें बीं.
वंशरोचना, वंशलोचन.
वंशलोचनभेद, मधपल्लागिनी.
वंशलोचना, वंशलोचन.
वंशविलेपना, वंशलोचन.
वंशशर्करा, वंशलोचन.
वंशक्षीरी, वंशलोचन.
वंशांकुर, वंशाग्र, वेळूचे कोंब.
वंशागार, लघुदेवनळ.
वंशास्थि, पाठीचें हाड.
वंशिक, वानर १ पिंपळी २ अगरु ३ काळा ऊंस ४
वंशी, वंशलोचन १ मरींव वेळ २
वंश्या, वंशलोचन.
वंक्षण, जंघासंधि, आडसंधि. जा जाग्यावर वद होतात तें स्थान.
व्यक्त, स्पष्ट १ विद्वान् २
व्यक्तगंधा, पिंपळी १ जुई २ काळी गोकर्णी ३ काळा किन्हा ४

व्यक्ति, घटपटादिरूप जो जातीचा आश्रय तो.

व्यंग, पोलाद १ क्षुद्ररोग २ वांग ३

व्यग्र, व्याकुल १ व्यासक्त २

व्यंजक, हस्तादिकानें अभिप्राय सुचविणें.

व्यजन, विंझणा, पंखा.

व्यंजन, चिन्ह १ कढी कोशिंबीर इत्यादि २ इमश्रु ३

व्यंजनी, ज्याचे पुच्छाची चवरी होये तो १ बैल २

व्यंड, पोलाद.

व्यडंबक, श्वेतएरंड.

व्यडंबन, श्वेतएरंड.

व्यंडा, भुयआंवळी.

व्यतिक्रम, उल्लंघणें.

व्यत्यय, व्यतिक्रम.

व्यत्यास, व्यतिक्रमशब्दपाहा.

व्यथा, रोग १ पीडा २

व्यध, वेधणें.

व्यध्वा, कंटकादियुक्तमार्ग.

व्यय, द्रव्यादिकांचा खर्च १ नाश २

व्यलीक, पीडा १ अप्रिय २ अकार्य ३ वैलक्षण्य ४

व्यवधा, आच्छादन.

व्यवहर्ता, वैद्य.

व्यवहार, व्यापार.

व्यवहारिक, हिंगणबेट.

व्यवहारी, वैद्य.

व्यवहार्य, वस्तु.

व्यवाय, मैथुन.

व्यवाय्यौषध, जें अपक्वच साऱ्या देहाला व्यापून मद्य व विष यांचेसारिखें पाकाप्रत जातें तें भांग व अफू इत्यादि.

व्यसन, पाप १ निष्फल जो उद्योग तो २ दुःख ३ कामजदोष ४ कोपजदोष ५

व्यसनार्त, व्यसनानें पीडित.

व्यस्त, व्याकुल.

व्याकुल, शोकादिकानें कर्तव्याकर्तव्य विचारशून्य.

व्याक्रोश, टवटवीतपुष्प.

व्याघ्र, रक्तएरंड १ वाघ २ तरस ३

व्याघ्रकर, रक्तएरंड.

व्याघ्रखड्ग, वाघनख.

व्याघ्रघंटा, दला, कटुकंदरी १ लघुवाघांटी २

व्याघ्रनख, रक्तएरंड.

व्याघ्रनल, व्याघ्रनख १ रक्तएरंड २

व्याघ्रनख, निरदुंग १ वाघनख २

व्याघ्रनखी, वाघांटी.

व्याघ्रपाद, वेहकल १ हांसाद्रुम २ वाघनख ३

व्याघ्रपुच्छ, रक्तएरंड १ श्वेतएरंड २

व्याघ्रपुष्प, वाघनख.

व्याघ्ररूपा, वांझकटोली.

व्याघ्रसेनक, कोल्हा.

व्याघ्रांघ्रिक, वाघनख.

व्याघ्राट, भारद्वाजपक्षी.

व्याघ्राटिका, वाघांटी.

व्याघ्रायुध, वाघनख.

व्याघ्री वाघाटी १ रिंगणी २ धूम्रवर्ण सुरवकडी ३

व्याघ्रीपुक, रिंगणी १ डोरली २

व्याज, कपट १ इष्टसिद्धयर्थ वास्तविक अर्थ गुप्त ठेऊन अर्थांतर दाखविणें २

व्याड, सर्प १ वाघ २ दुष्ट ३

व्याडंब, रक्तएरंड.

व्याडायुध, वाघनख.

व्याध, पारधी.

व्याधि कोड १ रोग २ पीडा ३

व्याधिघात, धोरवाहवा १ जलवेत २ लघुवाहवा ३

व्याधिघ्न, धोरवाहवा.

व्याधिजित्, धोरवाहवा.

व्याधित, रोगी.

व्याधिनाशन, चोपचिनी.

व्याधिरिपु, लघुवाहवा.

व्याधिहर्ता,हंता, वाराहीकंद.
व्यान, सर्वशरीरस्थवायु.
व्यापाद, द्रोहचिंतन.
व्याप्य, कोष्ठ.
व्याम, खेचर १ वांव २
व्यायाम, फिरणें १ श्रमकरणें २
व्याल, वाघ १ श्वेतचित्रक २ रक्तचित्रक ३ सिंह ४ दुष्टद्विप ५ सर्प ६ धूर्त ७ श्वापद ८
व्यालकरज, वाघनख.
व्यालगंधा, लघुमुंगुसकांदा.
व्यालग्राहिन्, गारुडी.
व्यालदंष्ट्र, क, गोखरू १ सराटे २
व्यालनख, वाघनख.
व्यालपत्रिका, पंती, वालुककाकडी
व्यालपाणिज, वाघनख.
व्यालप्रहरण, वाघनख.
व्यालवल, वाघनख.
व्यालवल्गी, नागवेल.
व्यालवेणी, देवडंगरी.
व्यालाकृति, सन्निपात.
व्यालायुध, वाघनख.
व्यावृत्त, वेष्टिलेला १ भिन्नकेलेला २
व्यास, विस्तार १ ऋषिवि० २
व्यासंदीपप्रज्ञा, वांझकटोली.
व्याहार, भाषण.
व्युत्थान, तिरस्कार १ विरोधकरणें २ स्वातंत्र्येंकरून जें कृत्य तें ३
व्युष्ट, प्रातःकाळ.
व्युष्टि, साध्य १ संपत्ति २
व्यूढ, एकाजागीं मिळविलेला १ स्थापित २ विस्तीर्ण ३
व्यूढकंकट, कवचधारण.
व्यूति, विणणें.
व्यूह, समूह १ सैन्यरचनावि० २
व्योकार, लोहार.
व्योमकेश, महादेव.
व्योमन्, आकाश.
व्योमधूम, लघुरोहिस.
व्योमयान, विमान.
व्योमवल्लिका, आकाशवली.
व्योमांबु, पावसाचें पाणी.
व्योमोदक, पावसाचें पाणी.
व्योष, त्रिकटु.
व्रण, व्रणरोग १ क्षत २
व्रणकृत्, बिबवा.
व्रणकेतु, मोठी दुधी.
व्रणघ्न, घ्नी, लघुकारली.
व्रणजिता, मुंडी.
व्रणशोधन, कपिला.
व्रणहारी, कळलावी.
व्रणहृत्, कळलावी.
व्रणायाम, वायु.
व्रणारि, आगस्ता १ रक्तबोळ २
व्रत, नियम.
व्रतति, ती, लता १ विस्तार २
व्रतिन, ज्याणें व्रत केलें तो १ यजमान २
व्रश्चन, शस्त्रविशेष ज्यास कानस म्ह० तो.
व्रात, समूह.
व्रात्य, संस्काररहित.
व्रीडा लज्जा.
व्रीहि, साळी, भात.
व्रीहिकांचन, मसुरा.
व्रीहितुंडिका, देवभात.
व्रीहिधान्य, कुडई आदिकरून सर्व हळवार-भातें षष्टिकादि.
व्रीहिपर्णिका, सालवण.
व्रीहिभेद, व्रीहिविशेष.
व्रीहिश्रेष्ठ, साळी, भात.
व्रैहेय, सामान्यसाळी पिकतात ती भूमि.

श

श, शंकर १ कल्याण २ सीमा ३ शयन ४ हिंसा ५ सुख ६
शकट, दिवस १ शरीर २ गाडा ३

शकटा, काकडी.
शकटाख्य, धावडा.
शकटाक्षक, धावडा.
शकल, आंवळा१ कमलकंद२ दालचिनी ३ तुकडा ४
शकलिन्, मासा.
शकुंत, पक्षी १ भास २ काकभेद ३
शकुंनि, पक्षी १ गोष्टकुक्कुटपक्षी २
शकुन, नि, पक्षी १ काळी चिमणी २ गीध३
शकुनाहृत्, बालरोग १ साळी, भात २ मत्स्यभेद ३
शकुल, मत्स्यवि०
शकुला, कटुकी.
शकुलादनी, कटुकी १ जलपिंपळी २ गजपिंपळी ३ गंडरदूर्वा ४
शकुलार्भक, गरमासा-
शकुलाक्षक, का. गंडरदूर्वा.
शकुलाक्षी, गंडरदूर्वा.
शकुली, मासा.
शकृत्, विष्ठा.
शकृत्कारि, गोवत्स.
शक्त, समर्थ १ प्रियबोलणारा २
शक्ति, सामर्थ्य १ पराक्रम २ कासृशस्त्र ३
शक्तिधर, कार्तिकस्वामी.
शक्तिहेतिक, शक्तिरूप शस्त्रधारण करणारा.
शक्न, प्रियबोलणारा.
शक्र, श्वेतकुडा १ इंद्र २
शक्रगोप, वीरबाहुटी १ इंद्रगोप २
शक्रचापसमुद्भवा, नागसर दुधभोपळा.
शक्रदारु, तेल्यादेवदार.
शक्रद्रु, तेल्यादेवदार १ थोर राळेचा वृक्ष २
शक्रधनुस्, इंद्रधनु.
शक्रनेमी, लघुमेंढशिंगी.
शक्रपादप, श्वेतकुडा १ देवदारु २
शक्रपुष्पिका, कळलावी.
शक्रपुष्पी, कळलावी.
शक्रबीज, इंद्रजव.
शक्रभूरुह, श्वेतकुडा.
शक्रमाता, भारंगी.
शक्रवल्ली, लघुइंद्रावण.
शक्रवृक्ष, श्वेतकुडा.
शक्रशाखी, श्वेतकुडा.
शक्रसृष्टा, हरीतकी.
शक्राव्ह, इंद्रजव १ इंद्रवारुणी २
शक्राशन, इंद्रजव १
शक्ल, शकुनशब्दपाहा.
शची, स्पृक्का १ इंद्रस्त्री २
शटी, कापुरकाचरी १ कचोरा २
शठ, चित्रक १ तगर २ श्वेतधोत्रा ३ मुंडलोह ४ पोलाद ५ केशर ६ ताड ७ कोल्हा ८ वांकडे मनाचा ९
शटा, आंबाडी १ बाळंतशोप २
शटि, कचोरा १ कापुरकाचरी २
शटिका, कापुरकाचरी.
शटी, कापुरकाचरी १ आंबेहळद २ गंधनिशा ३ चोरक ४ गठोनाझाड ५ कचोरा ६
शटीरूपा, कंदगुळवेल.
शण, ताग १ थोरताग २ तागाचें शीं ३
शणघंटा, थोरताग.
शणघंटिका, थोरताग.
शणतु, कटोली.
शणपर्णी, गोकर्णी.
शणपुष्पा, लघुताग.
शणपुष्पिका, तुरी १ घंटारवा २ तागभेद ३
शणपुष्पी, थोरताग १ घागरी हिं०
शणसूत्र, तागाचें सूत.
शणिका, थोरताग.
शतकुंन, कणेर.
शतकुंद, श्वेतकणेर.
शतकोटि, हिरा १ वज्र २
शतकौंभ, क, सोनें.
शतक्रतु, इंद्र.
शतक्रतुद्रुम, काळा कुडा.

शतकनुयव, इंद्रजव.
शतग्रंथि, नीलदूर्वा.
शतघ्नी, गलरोग.
शतदंतिका, नागाळी.
शतदला, दवणशेवंती.
शतद्रु, नदीवि०
शतधौत, शंभरदां धुतलेलें.
शतनेत्रिका, लघुशतावरी.
शतपत्र, रक्तकमळ १ मोर २ चंदनीपोपट३ पुष्पवि० ४ कमळ ५
शतपत्रक, काष्ठकुट्टकपक्षी.
शतपत्रा, काष्ठकुट्टकपक्षिविशेष.
शतपत्रिका, वडीशोप १ दवणशेवंती २
शतपत्री, काटे शेवंती.
शतपदी, लघुशतावरी १ थोरश्वेतकिन्ही २ जळजातिवि० ३ गोम ४
शतपर्वन्, वेळू.
शतपर्वा, श्वेतवेखंड १ भार्गव वेळ २ कटुकी३ काळा ऊंस ४ करंबीशाक ५ वेखंड ६ नीळदूर्वा ७ वंशलोचन ८
शतपर्विका, वेखंड १ नीलदूर्वा २
शतपादी, थोरश्वेतकिन्ही १ श्वेतगोकर्णी २
शतपुत्रा, सातपुती लघुघोसाळी १ लघुशतावरी २
शतपुष्प, साठेसाळी.
शतपुष्पा, बाळंतशोप १ वडीशोप २
शतपोरक, इक्षुविशेष.
शतपाद, क, भगंदररोग १ शुकरोग २
शतपोर, ऊंस.
शतप्रसूना, वडीशोप.
शतप्रास, कणेर १ श्वेतकणेर २
शतभीरु, मोगरी.
शतमन्यु, इंद्र.
शतमान, पलपरिमित सोनें किंवा रुपें.
शतमूला, महाशतावरी १ लघुशतावरी २ नीलदूर्वा ३
शतमूलिका, थोरउंदीरकानी.
शतमूली, महाशतावरी.
शतवीर्या, श्वेतदूर्वा १ महाशतावरी २ काळें द्राक्ष ३ लघुशतावरी ४ द्राक्षा ५
शतवेधिन्, आम्लवेतस.
शतह्रदा, वीज.
शतांग, तिवस १ रथ २
शताट, कुतरें.
शतायुष, मनुष्य.
शतारुक, कुष्ठरोग.
शतावरी, महाशतावरी ध्य० सहस्रमुळी १ लघुशतावरी ध्य० शतमुळी २
शताह्वा, वडीशोप १ लघुशतावरी २
शत्रु, वैरी.
शत्रुकंटका, घोंटीबोर.
शत्रुभंग, लघुमुंजतृण.
शत्रुभूमिज, निळा सुरमा.
शनीरुह, टोणगा.
शनैः, अ० मंद ह्या अर्थी.
शनैर्मेह, प्रमेह.
शनैश्चर, शनिनामाग्रह.
शपथ, } खरें खोटें याचा निर्णय करण्याचें
शपन, } एक प्रमाण.
शफ, नखला १ पशूचे पायांचें नख २ वृक्षमूळ ३
शफर, मत्स्यभेद.
शफरी, क्षुद्रमत्स्य १ चुका २ मत्स्यभेद ३
शबर, श्वेतलोध्र १ लोध्र २
शबरकंदक, डुकरकंद.
शबरचंदन, किंचित्पीतचंदन.
शबरदेशज, श्वेतलोध्र.
शबराहार, रानबोर.
शबरीगंधा, रानतुळस.
शबरोद्भव श्वेतलोध्र.
शबल, चित्रक १ लघुरोहिसतृण २ कर्बुरवर्ण३
शबलपृष्ठ, हरण.
शब्द, ध्वनि.
शब्दग्रह, कर्ण.

शब्दन, शब्दशील.
शब्दमाल, पोकळ वेळू.
शब्दरोचन, साधारण गवत.
शब्दाढ्य, उत्तमकासें.
शब्दाज्ञता, वायु.
शभी, ससा.
शम, चित्तशांति १ हस्त २
शमठ, द्विजपितृदभेद.
शमठी, कांहीरभेद १ राळे २
शमथ, शमशब्दपाहा.
शमन, भात १ शमिवर्ग २
शमनस्वसृ, यमुना नदी.
शमल, विष्ठा.
शमिका, थोरशमी १ सवंदड २
शमिज, रक्तकुळीथ.
शमिजा, शिंबीधान्य.
शमित, शमविलेला.
शमिला, नेवाळी १ थोरश्वेतजाई २
शमी, लघुशमी १ जीवक २ थोरशमी ३ समडी गु० शेंग ४
शमीधान्य, मूग १ उडीद २ राजमाष ३ कुळीथ ४ हरभरा ५ तीळ ६ वाटाणा ७ तूर ८ हीं आठ प्रत्येक शमीधान्य आहेत.
शमीपत्रा, श्वेतलाजाळू १ गुलतुरा २
शमीर, लघुशमी.
शम्पता, वृद्धि.
शम्या, युगकीलक.
शम्याक, थोरवाहवा.
शय, हस्त.
शयन, निद्रा १ बिछाना २
शयनीय, बिछाना.
शयानक, सरडा.
शयामूत्र, बालरोग.
शयालु, श्वान १ कोल्हा २ निद्रालु ३ अजगर ४
शयित, अजगर १ निद्राशील २
शयु, सर्पजाति.
शय्या, बिछाना.
शर, शरजातितृण १ तिरकांडें २ लघुमुंजतृण ३ थोरमुंजतृण ४ रामबाण ५
शरघ्नी, वाघेटी.
शरजन्मन्, षडानन.
शरट, सरडा १ शिरड २
शरण, गृह १ रक्षण २ रक्षणकरणारा ३ वध ४
शरत्, शरदृतु १ वर्ष २
शरत्पद्म, श्वेतकमळ.
शरत्पुष्प, तरवड १ दुपारी २
शरबीज, शरबीज.
शरभ, महाशृंग १ काश्मीर प्र० शरभ २ मृगभेद ३
शरयू, नदी.
शरव्य, लक्ष्य.
शराट, आटिनामकपक्षी.
शराटिका, गर्गराटी १ खादीरपर्णी २ जलपक्षिवि० ३
शराति, शराटिशब्दपाहा.
शरारि, बगली १ आटिनामकपक्षी २
शरारु, घातुक.
शराटि, शरारिशब्दपाहा.
शराव, मातीचा परळ.
शरावती, नदी.
शराविका, प्रमेहपीटिका.
शरासन, धनुष्य.
शरि, मेर्थीतृण.
शरीर, देह.
शरीरावरण, त्वचा १ चर्म २
शरीरिन्, जीव.
शरोटिका, लाजाळू.
शर्करक, साकरनिंबू.
शर्करजा, खडीसाकर.
शर्करा, साकर १ खडीसाकर २ वाळवंट ३ बस्तिसंबंधी रोग ४ वाळू ५ दंतरोग ६ तुकडा ७
शर्करान्वित, वाळवंटभूमि.

शर्करावान्, वाळुमयदेश.
शर्करासुरभि, शर्करासव.
शर्करार्बुद, क्षुद्ररोग.
शर्करिल, वाळवंटभुमि.
शर्मन्, हर्ष १ सुख २
शर्मणी, आर्या.
शर्व, शिव.
शर्वरी, रात्री.
शर्वली, शास्त्रवि०
शर्वाणी, पार्वती.
शर्वाक्ष, रुद्राक्ष.
शल, क. साळशेल १ नाड २
शलभ, टोळ.
शलल, साळयी १ साळशेल २
शल्ली, साळयी १ साळशेल २
शलाटु, गोंदणीवृक्ष १ बेल २ कोंवळें फळ ३ मखमाल ४ हिरवें फळ ५
शल्क, शकल १ वल्कल २
शल्की, मासा.
शल्य, श्वेतखैर १ गेळ २ बेल ३ खवलें मांजर ४ साळयी ५ मत्स्यभेद ६ आसनक ७ पीतलोध्र ८ रक्तखैर ९ मदनफळ १० वृद्धाधानुकारिविल्वशय ११ बाणाग्र १२ शास्त्रवि० श्याम फल असें म० तें.
शल्यदा, मेद.
शल्यपर्णिका, मेद.
शल्यपर्णी, मेद.
शल्यमृग, खवलें मांजर.
शल्यलोभ, साळपास १ साळसेल २
शल्या, वेहकळी १ नागाली २
शल्यादि, शस्त्रक्रिया म० शस्त्रविद्या.
शलकी, साळयी १ साळयीवृक्ष २
शली, साळयी १ साळयीवृक्ष २
शव, लोह १ प्रेत २
शवगंधन, प्रेतासारखी घ्राण येते तो पदार्थ.
शश, क, ससा.
शशघ्नी, शशाहरिणी.
शशधर, चंद्र.
शशलोमन् सस्याचा केश.
शशशिंबिका, लघुहरणदोडी.
शशांक, कापूर.
शशांडुली, मेकी.
शशाद, न. बहिरीससाणा.
शशिकांत, श्वेतोत्पल १ चंद्रकांत २
शशिन, चंद्र १ कापूर २ आंबाडी ३
शशिपर्णा, पडवळ.
शशिपुष्प, कमळ.
शशिप्रिय, मोती १ कमोदपुष्प २
शशिशिंबिका, थोर श्वेत आंबे.
शशिलेखा, बावंचा.
शशोर्ण, शशलोमशब्दपाहा.
शश्वत्, अ० वारंवार १ सहित २ आमन्त्रन ३ मंगल ४ पुराकल्प ५ नित्य ६ त्याअर्थी.
शष्कुली, करंजी १ गौरीमत्स्यभेद २
शष्प, नीलदूर्वा १ कोंवळें गवत २
शसन, यज्ञांमध्यें पशुहनन तें.
शस्त, कल्याण १ स्तुत २ प्रशस्त ३
शस्त्र, पोलाद १ लोह २ आयुध ३
शस्त्रकोशतरु, पेठ.
शस्त्रचूर्ण, लोहकीट.
शस्त्रमार्ज, शिकलकरी.
शस्त्रांगा, चुका.
शस्त्रायस, पोलाद.
शस्य, कोंवळें गवत.
शस्यक, माणिक.
शस्यसंवर, सागाच्याचें झाड.
शाक, शाकभाजी १ साग २ आलें ३
शाकचुक्रिका, चिंच.
शाकट, भोंकरें १ शाकभाजी होत्ये ती भुमि २ वस्त्रवि० ३ गाडीचा बैल ४
शाकटमुख, पडवास.
शाकद्रुम, वायवरणा.
शाकपत्र, शेगवा.

शाकपाकिन्, देवकुरड.
शाकपुष्प, ष्पा, नेवती.
शाकंभरीभव, सांबरलोण.
शाकयोग्य, धणे.
शांकल, ओडील वेल.
शांकरस्त्री, गाय.
शाकराज, चाकवत.
शाकराट, चाकवत.
शांकरी, थोरशमी.
शाकवरा, जीवंती.
शाकवल्ली, करंजवल्ली.
शाकविदक, नागी.
शाकवीर, चाकवत १ जीवशाक २ पुनर्नवा ३
शाकवृक्ष, वायवरणा १ वरपत्र २
शाकशाकट, शाक उत्पन्न होण्याचें शेत.
शाकशाकटीन, शाकशाकटशब्दपाहा.
शाकशाल, वार्ताकिनिंब.
शाकश्रेष्ठा, नागी १ वेळदोडी २ लघुहरणदोडी ३ कूष्मांड ४ कलिंग ५
शाकांग, मिरे.
शाकाम्ल, आमसोल १ चिचामार २
शाकाम्लभेदन, कोकीमिट.
शाकालाबु, दुधभोपळा.
शाकिन, गांठिवना.
शाकिनी, पोकळा १ भाजी २
शाकुनिक, पक्षिमारणारा.
शाकुनेय, पिंगळापक्षी.
शाक्तीक, शक्तिनामक शस्त्र धारणकरणारा.
शाक्यमुनि, } बौद्धभेद.
शाक्यसिंह, }
शाखा, लहानखांद्या १ पारंब्या २
शाखाकंट, निवडुंग.
शाखानगर, मूळ राजधानी असोन दुसरें जे राजाचें शहर तें.
शाखापित्त, हस्त, पाद, नेत्र, मुख, इत्यादिकांचेठायीं आणि मुख, तालु, ओष्ठ, यांचेठाई, दाह.
शाखामृग, माकड.
शाखाल, जलवेत.
शाखाशन, उंट.
शाखाशिफा, शाखामूळ.
शाखास्थि, हातापायांच्या नळ्या.
शांखिक, कांसार.
शाखिन्, लघुपीलु १ वृक्ष २
शाखोट, माहोडा १ शुकनामा २
शाट, वस्त्र वि०
शाटी, आर्टी १ वस्त्र वि० २
शाठ्य, कपट.
शांडक, गोधानकारी.
शांडाकी, कापलेल्या वड्या.
शांडिल्य, वेल.
शाद्वल, नीलदुर्वा.
शाण, क, मातुलानी १ काळा कोरांटा २ कसोटी ३
शाणी, तागाचें वस्त्र १ कसोटी २
शात, ताक्ष्ण १ हर्ष २
शांत, माधवी १ ज्याची वृत्ति शांतझाली तो २ हर्ष ३ रस वि०
शातकुंभ, सोनें.
शातकौंभ, सोनें.
शातला, पाननिवडुंग १ रिठा शिकेकाई दे० शेरवृक्ष को०
शांता, आंवळी १ नीलदुर्वा २ रेणुकबीज ३ लघुशमी ४ थोरशमी ५
शांति, चित्तोपशम.
शात्रव, शत्रु.
शाद, कोंवळें गवत १ चिखल २
शादहरित, कोमलतृणानें जो हिरवा देश तो.
शाद्वल, शादहरितशब्दपाहा.
शाप, आक्रोश.
शापित, भोंकर.
शाबर, श्वेतलोध्र १ लोध्र २ सांबर ३
शाबरिक, लोध्र.
शांबरी, उंदीरमारी १ इंद्रजालविद्या २

शांबुक, लघुशिंपी.
शांभव, तेल्यादेवदार १ गुग्गुल २ कापूर ३ थोरबकुळ ४
शांभवी, नीलदूर्वा १ भांग २
शाम, लघुपीलु १ कृष्णवर्ण २
शामकंद, कोनफळ.
शामचटक, भोंरडगा.
शामतैल, क, आंबा.
शामपत्र, राजशुक.
शामल, निळा माका.
शामलेक्षु, काळा ऊंस.
शामशल्य, श्वेतखैर.
शामशालि, काळी साळ.
शामा, काळी चिमणी १ रात्रा २
शामाम्लि, नीलपिटोंडी.
शामेक्षु, काळा ऊंस.
शार, वायु १ चित्रवर्ण २
शारंग, चातकपक्षी.
शारद, थोरकसई १ श्वेतकमळ २ हिरवे मूग ३ गम्ना ४ उपळसरी ५ काळे मूग ६ भूमर-मूग ७ बोरू ८ आश्विनमास ९ बकुळवृक्ष १० सातवीण ११ मद्य १२ शरत्कालीं पिकतें तें भात १३ नूतन १४ अप्रौढ १५
शारदा, ब्राह्मी १ श्वेतउपळसरी २ जळपिं-पळी ३
शारदिका, बकुळी १ लघुवाळुककांकडी २
शारदी, श्वेतउपळसरी १ जळपिंपळी २ सा-तवीण ३ काळी आंबे ४
शारदीयाखनाल, शाळू जोंधळे.
शारि, सोंकटी.
शारिफल, शारिपट.
शारिवा, उपळसरी.
शार्कर, वालुकामयदेश.
शार्कार, साकर व धायटीचें फुलांचें पाणी एकत्रकरून अर्क काढावा तो.
शार्ङ्ग, विष्णूचें धनुष्य.
शार्ङ्गिन्, विष्णु.
शार्ङ्गेष्टा, करंजवल्ली १ थोरकरंज २ लघुर-क्तकांवडळ ३
शार्दूल, चित्रक १ वाघ २ चित्ता ३
शार्दूलज, वाघनख १ कारिका २
शार्वर, गाढअंधकार १ घातुक २
शार्वरी, लोध्र.
शाल, मागसादडी १ हेद २ अर्जुनसादडा ३ लघुराळेचावृक्ष ४ कुरुकणस ५ वदारफ-ल ६ थोरराळेचावृक्ष ७ वृक्ष ८ चारो-ळी ९ मत्स्यवि० १०
शालक, नाडीशाक.
शालधारा, करंद.
शालनक्षम, शेवगा.
शालनिर्यास, राळ १ थोरराळेचावृक्ष २
शालपर्णिका, एकांगीमुग.
शालपर्णी, सालवण.
शालमर्कट, डाळिंब.
शालरस, राळ.
शालवेष्ट, मर्जमणि.
शालशाक, नाडीशाक.
शाला, लहानखांदा १ सभागृह २
शालाकर्कटक, चाणाक्यमुळा.
शालाजिर, शराव.
शालामर्कटक, थोरमुळा.
शालामुख, व्रीहिधान्य.
शालामृग, कुतरें.
शालावृक, कोल्हा १ मांजर २ वानर ३ कुतरें ४
शालावृक्ष, कोल्हा १ वानर २ कुत्रा ३
शालि, रसाळऊंस १ भात २
शालिजाहक, गंधमार्जार.
शालिदला, सालवण.
शालिधान्य, तामसाळ आदिकरून सर्व गर्वी भातें १ साळी २ रायभोग ३ तुषधान्य ४
शालिन, कमलकंद.
शालिनी, बाळंतशोप १ मेथी २
शालिपर्णिका, मोरमांसी.

शालिपर्णी, सालवण १ डाव २ सेंवरा ३ रानगांजा ४ माषपर्णी ५ मेद ६ भाल. पिठवण. नवरा. नवरी. कों०
शालिप्रवर, तांबसाळ.
शालिहोत्र, घोडा.
शाली, मेथी १ शालिपर्णी २ यवास ३
शालीन, लज्जायुक्त.
शालूक, जायफळ १ पद्मकंद २
शालूर, बेडूक १ कमळकंद २
शालेय, चाणाक्यथोरमुळा १ मेथी २ त्रायमाण ३ धातक्यमूळ ४ बडिशोप ५ साळी पिकतात ती भूमि ६
शालेया, बाळंत शोप.
शाल्मल, क, मोचरस.
शाल्मलि, सांवरीवृक्ष.
शाल्मलिक, रक्तरोहिडा.
शाल्मलिस्थ, गीध.
शाल्मली, सांवरी.
शाल्मलीकंद, सांवरीकंद.
शाल्मलीनिर्यास, मोचरस
शाल्मलीपत्र, सातवीण.
शाल्मलीवेष्टक, मोचरस १ सांवरीचा डींक २
शालक, भसिंडा.
शाव, क, बालक.
शावदंत, दंतरोग.
शावफल, सुपारी.
शावर, लोध्र.
शाश्वत, नित्य.
शाष्कुलिक, करंज्यांचा समूह.
शासन, आज्ञा १ दंड २
शास्तृ, शासनकरणारा १ बौद्ध २
शास्त्र, आज्ञा १ व्याकरणादिशास्त्र २
शास्त्रविन्, शास्त्रजाणणारा.
शिक्य, शिंके.
शिक्यित, शिक्यावर ठेवलेलें.
शिखंड, मोरपीस.
शिखंडक, बालकाचीं झुलपें.
शिखंडिक, कोंबडे १ शिखंडशब्दपाहा २
शिखंडिका, रक्तगुंजा.
शिखंडिनी, लघुश्वेतजुई १ थोरश्वेतजुई २
शिखंडिन्, रक्तगुंजा १ पीतजुई २ मोर ३ लघुश्वेतजुई ४
शिखर, डोंगराचें शिखर १ झाडाचें अग्र २ लघुदेवनळ ३
शिखरिक, डोंगर १ श्वेतआघाडा २ वृक्ष ३
शिखरिगंधा, नेवाळी.
शिखरिणी, शिखरण १ नेवाळी २ द्राक्षांतर दस्त्रांतगाळल्या शिवायकरावी ती ३ रसाला शिखरिणी म्हणून रकारांतलिहिली आहे ४
शिखरिन्, आघाडा १ बादागुळ २ कांकडशिंगी ३ कंदरू ४ साळ्यांचा डींक ५ जोंधळे ६ मोखावृक्ष ७ आहाळीव ८ शिरीकारि ९ वृक्ष १० पर्वत ११
शिखा, पारंब्या १ मयूरशिखा २ थोरउंदीरकानी ३ अग्निज्वाला ४ शेंडी ५ किरण ६ तुळस ७ कळलावी ८ जटामांसी ९ शेंड १० पायांचा चवडा ११
शिखाचंदनघर्षण, शेंडीला चंदनाचें चूर्ण लावावें तें.
शिखांडिक, शिखंडिकशब्दपाहा.
शिखावल, मोर.
शिखावला, मयूरशिखा.
शिखाल, मयूर.
शिखालु, मयूरशिखा.
शिखावान्, काकभेद १ भात २ अग्नि ३
शिखिकंठ, मोरचूत.
शिखिग्रीव, मोरचूत.
शिखिध्वज, मोर.
शिखिन्, मोर १ अग्नि २ वृक्ष ३ केतुग्रह ४ बाण ५ बैल ६ कोंबडे ७ पित्त ८ करडु ९ चित्रक १० मेथिका ११
शिखिनी, मयूरशिखा.
शिखिप्रिय, रानबोर.
शिखिमुखी, कळलावी.

शिखिमूल, लालमुळा.
शिखिमोदा, अजमोदा.
शिखियुक्, काकभेद १ भास २
शिखिवाहन, षडानन.
शिखिहिंटी, थोरचिकणा.
शिख्यकंद, लालमुळा.
शिग्रु, क, श्वेतशेगवा १ काळा शेगवा २ हरितशाक ३ शेगवा ४
शिग्रुज, श्वेतमिरीं १ शेवग्याचें बीं २
शिग्रुबीज, शेवग्याचें बीज १ श्वेतमिरीं २
शिग्रूद्भव, शिग्रुबीज.
शिंघाण, काचपात्र.
शिंजित, भूषणांचा शब्द.
शिंजिनी, धनुष्याची दोरी.
शितकर, कापूर.
शितच्छत्रा, बडीशोप.
शितपर्ण, भद्रमोथ.
शितपुष्प, बोरू १ कसई २
शितशिव, सैंधव १ मिश्रेया २ दगडफूल ३
शितशिवा, बाळंतशोप.
शितशूक, जव.
शितावर, कुरडु.
शितावरी, सूचिपत्र १ बाकुची २
शिति, शुभ्र १ काळें २ भूर्जवृक्ष ३
शितिकंठ, महादेव.
शितिवारक, कुरडु.
शितिसारक, टेंभुरणी.
शिपविष्ट, महादेव १ रोगानें निष्केश शिर-जो तो २ कुजलेलें कातडें ३
शिपिविष्ट, शिपविष्ट शब्दपाहा.
शिफा, बडीशोप १ थोरउंदीरकानी २ हळद ३ कमळकंद ४ पारंब्या ५ वृक्षमूळ ६ आई ७ शेंडी ८ नदी ९ जटामांसी १०
शिफाकंद, कमळ कंद.
शिफारुह, वड.
शिबा, शेंग.
शिबि, मोथातृण १ आंबे २ गुंद्रागवत ३ शेंग ४
शिबिका, पालखी.
शिंबिज, लालकुळीथ.
शिंबिजा, शिंबिधान्य.
शिंबिधान्य, तुरी १ वाटाणे २ लांक ३ मूग ४ कुळीथ ५ उडीद ६ चवळे ७ मटादि ८ ज्यास शेंगा असतात तें धान्य.
शिंबिनी, थोरश्वेतआंबे १ काळी चिमणी २
शिंबिपर्णी, रानमूग.
शिंबिफल, तरवड.
शिबिर, सैन्यवासस्थान.
शिंबिरिंगणी, रानमूग.
शिंबिरोटिका, थोरहरणदोडी.
शिंबी, खरसंबळी १ आंबे २ कुहिली ३ लघुघेवडा ४ रानमूग ५ शेंग ६
शिंबीभवा, शिंबीधान्य.
शिर, मस्तक १ नारळ २ झाडाचें अग्र ३ पिंपळमूळ ४
शिरःकंप, मस्तकाचें कांपणें.
शिरःखंड, कपाळाचें हाड.
शिरड,डी, भूमीशिरड.
शिरःपाक, शिरोरोग.
शिरःफल, नारळ.
शिरस्, मस्तक १ अग्र २
शिरसिज, केश.
शिरस्त्र, पागोटें इत्यादि.
शिरस्त्राण, मस्तकाचें हाड.
शिरस्य, निर्मळकेश.
शिरा, शरीरांतील नाडी.
शिराजापीटिका, डोळ्यांचे श्वेतबुबुळावरचे रोग.
शिराजाल, डोळ्यांचे श्वेतबुबुळावरचा रोग.
शिरापत्र, थोरताड १ कांटे ताड २
शिरापूरण, वायु.
शिरालपत्रक, श्रीताड.
शिराव्यध, शिराकाढणें.
शिराशुक्र, डोळ्यांचे कृष्णबुबुळावरचा रोग.
शिरासंग, डोळ्यांचे कृष्णबुबुळावरचा रोग.

शिरासेतु, खांदा.
शिराहर्ष, डोळ्यांचे बुबुळावरचा रोग असतो तो.
शिरि, लघुकसई १ थोरहरितदर्भ २ गुंडागवत ३
शिरीष, शिरीषवृक्ष.
शिरीषपंचक, फल १ पुष्प २ त्वचा ३ पत्र ४ मूळ ५
शिरीषपत्रा, थोरश्वेतकिन्ही १ श्वेतगोकर्णी २
शिरीषवृक्ष, शिरसी १ ढिंढिणिका. टांढोणी दे०
शिरीषिका, जळशिरस.
शिरोग्रह, वायुरोग १ मस्तकरोग २
शिरोधी, तिलपर्णी.
शिरोत्पात, डोळ्यावरचे श्वेतबुबुळावरचा रोग
शिरोध, रा, गळा, मान.
शिरोधि, गळा, मान.
शिरोबला, थोरश्वेतकावळी.
शिरोरत्न, मस्तकभूषण.
शिरोरुजा, सातवीण.
शिरोरुह, मस्तकावरचे केश.
शिरोरोग, मस्तकरोग.
शिरोवृत्त, मिर्गी १ मिर्से २
शिरोस्थि, मस्तकाची कवटी.
शिल, शेतकऱ्याने शेतात टाकलेल्या कणसाचें ग्रहण.
शिला, नीलिका १ गेरु २ शिलाजित ३ कापूर ४ मनशीळ ५ लघुपाषाण ६ शैलेय ७ दहुपुष्पी ८ हरीतकी ९ रोचना १० भलूर ११ निशा १२ दूर्वा १३ दारच्या चौकटीचें खालचें लाकूड १४
शिलागर्भ, पाचरत्न.
शिलाग्र, शिलाजित.
शिलाज, शिलाजित १ शैलेय २ दगडफूल ३
शिलाजतु, शिलाजित.
शिलाट, आपटा.
शिलात्मज, मुंडलोह.
शिलात्वक, श्वेतपाषाणभेद.
शिलादद्रु, दगडफूल १ शिलाजित २
शिलाद्रद्र, दगडफूल.
शिलाधातु, सोनगेरु १ खडू २
शिलापुष्प, दगडफूल
शिलाप्रसून, दगडफूल.
शिलाभिष्यंद, शिलाजित.
शिलाभेद, हातजोडीपाषाणभेद.
शिलामल, शिलाजित.
शिलारंभा, लोखंडीकेळ.
शिलारुह, शिलाजित.
शिलावल्का, मनशीळ.
शिलासंधि, गुहा.
शिलासार, लोखंड.
शिलास्वेद, शिलाजित.
शिलाक्षार, चुना.
शिलिंध्र, क, केळफूल १ भुईफोड २
शिली, गंडूपदी १ चौकटीचे खालचे लाकूड २
शिलींध्र, भूछत्र.
शिलींध्रपुष्प, कदलीपुष्प.
शिलीमुख, थोरभ्रमर १ बाण २
शिलु, गोधणी.
शिलोच्चय, डोंगर.
शिलोत्थ, दगडफूल.
शिलोद्भव, दगडफूल १ किंचित्पीतचंदन २
शिल्प, कला.
शिल्पिन्, नखला १ सुनारइत्यादिक २
शिव, मोट १ पारा २ गुग्गुळ ३ सैंधव ४ सत्यानाशी ५ काळा धोत्रा ६ पाणी ७ टंकणखार ८ तिलक ९ कुंद १० आंवळे ११ कोल्हा १२ रुपें १३ चंदन १४ भाम. कार्कभद १५ लोह १६ बकुळी १७ महादेव १८ कल्याण १९
शिवक, गाईस बांधण्यास पुरलेलें काष्ठ ज्यास मेढ म्ह० तो.
शिवजा, शिवलिंगी.
शिवदारु, तेल्यादेवदार.

शिवद्रुम, बेलवृक्ष.
शिवद्विष्टा, श्वेतकेवडा.
शिवधूप, ब्रह्मगुगुळ.
शिवपत्र, बिल्ववृक्ष.
शिवपिंड, थोरबकुळी.
शिवपुत्र, पारा.
शिवपुष्प, तांबडी रुई १ कमळ २
शिवप्रिय, श्वेतधोत्रा १ रुद्राक्ष २ स्फटिक ३
शिवप्रिया, भांग.
शिवप्रीति, बिल्ववृक्ष.
शिवबीज, पारा.
शिवब्राह्मी, शंखपुष्पी.
शिवमन, श्वेतरक्तवसु.
शिवमल्लक, अर्जुनसादडा.
शिवमल्लिका, श्वेतरक्तवसु १ शिवलिंगी २ श्वेतरुईमांदार ३ थोरबकुळी ४
शिवमल्ली, बृहद्बकुळी.
शिवरस, तीन दिवसाची पेज १ वेळण २
शिववल्लभा, दवणशेवंती.
शिववल्ली, शिवलिंगी १ शिकेकाई २
शिववाहन, ओडीलबैल.
शिववीर्य, पारा.
शिवशिन, कफ.
शिवशेखर, श्वेतधोत्रा १ श्वेतरक्तवसु २ श्वेतरुईमांदार ३ थोरबकुळी ४
शिवा, हळद १ आंवळी २ हरीतकी ३ गोरोचन ४ नीलदूर्वा ५ कोल्हा ६ थोरशमी ७ भयआंवळी ८ आवाळी ९ मेथी १० पार्वती ११ नदी १२
शिवाटिका, रक्त व श्वेत पुनर्नवा १ गदपूर्णा २ काळा उंबर ३
शिवात्मक, ज, सैंधव.
शिवाफला, थोरशमी.
शिवालु, वृद्धकोल्हा.
शिवाल्हाद, थोरबकुळी.
शिवाह्व, पारा १ बेल २ श्वेतरुईमंदार ३
शिवाल्हय, वड १ पारा २
शिवाक्ष, रुद्राक्ष.
शिवेतर, बाबरी.
शिवेश, कोल्हा.
शिवेष्ट, बेलाचें झाड १ थोरबकुळी २
शिवेष्टा, नीलदूर्वा १ ईश्वरी २
शिंशपा, काळा शिसव.
शिंशफल, शिंशपाफल.
शिशिर, चंदन १ भोरड्या २ काळा वाळा ३ शिशिरऋतु ४ थंडी ५
शिशिरा, रेणुकबीज १ नागरमोथ २ पहाडमूळ ३ नलुका ४
शिशु, बालक १ सर्पजाति २
शिशुक, सुसर.
शिशुत्व, बालपणा.
शिशुप्रिय, गूळ १ लोणी २
शिशुमार, सुसर.
शिश्न, पुरुषाचें उपस्थ.
शिश्नछेदन, पुरुषकर्मकरणारा.
शिष्ट, शहाणा.
शिष्टि, शासन.
शिष्य, छात्र.
शिक्षित, बुद्धिमान् १ नागराचा बैल २ शिक्षिलेला ३
शिंजा, शिरकारी १ देदाग २
शीकर, पाण्याचा तुषार.
शीधु, पिवळा वाळा १ लालशेवगा २ मारित ३
शीघ्रकारी, सन्निपात.
शीघ्रग, गार्मी, पेचर.
शीघ्रजीर्ण, तांदुळजा.
शीघ्रप्ररोही, कटोली १ नागाचें बीज २
शीघ्रपाक, त्वरितपिकणें.
शीघ्रा, लघुदंती.
शीत, कापूर १ पितपापडा २ कडुनिंब ३ भोंकर ४ चंदन ५ श्वेतरक्तचंदन ६ शिशिरऋतु ७ श्वेतरक्तमिश्रितकमळ ८ कथील ९ थंडी १० पद्मकाष्ठ ११ दालचिनी १२ वेत १३ शीतलता १४ आळशी १५

शीतक, आळशी.
शीतकणा, श्वेतजिरें.
शीतकुंचिका, लघुचिकणा.
शीतगात्र, संनिपात.
शीतघन, शिळी पेज.
शीतच्छाय, वड.
शीतदीप्य, श्वेतजिरें.
शीतपत्रा, श्वेतलाजाळू.
शीतपाकिनी, थोरचिकणा.
शीतपाकी, रक्तगुंजा १ लघुचिकणा २ श्वेतगुंजा ३
शीतपित्त, शीतपित्तरोग,
शीतपुष्पा, अतिबला.
शीतपूतना, बालरोग.
शीतप्रभ, कापूर.
शीतप्रिय, पित्तपापडा.
शीतफल, आंवळा १ उंबर २ भोकर ३
शीतभीरु, काळी निर्गुंडी १ सामान्यमाळी २ मोठी श्वेतजाई ३ मोगरा ४
शीतमरीचि, चंद्र.
शीतमल्लक, काळा वाळा.
शीतमेह, प्रमेह.
शीतरश्मि, कापूर.
शीतरुह, श्वेतरक्तमिश्रितकमळ.
शीतरोहण, श्वेतरक्तमिश्रितकमळ.
शीतल, पद्मकाष्ठ १ मोतीं २ राळ ३ भीमसेनीकापूर ४ सोनचांफा ५ चंदन ६ क्षीर राळेचा वृक्ष ७ पीतवाळा ८ पीतचंदन ९ एरंड १० गोकर्णी ११
शीतलक, श्वेतोत्पल १ श्वेतमरवा २
शीतलच्छद, सोनचांफा.
शीतलजल, थंडपाणी.
शीतलता, अमृतवल्ली.
शीतलत्व, जडता.
शीतलरज, कापूर.
शीतलवातक, गोकर्णीवृक्ष.
शीतला, पहारकुटुंबी १ आरामशीतला २ वननेवाळी ३ थोरश्वेतजाई ४ नीलदूर्वा ५
शीतवर, कुरडु.
शीतवरा, थोरचिकणा.
शीतवल्लभ, पित्तपापडा.
शीतवल्ली, नीलदूर्वा.
शीतवल्क, उंबर.
शीतवल्कल, उंबर.
शीतवारक, करंडका.
शीतवासा, नेवाळी १ थोरश्वेतजाई २
शीतवीर्य, थोरपाषाणभेद १ पित्तपापडा २ लघुपिंपरी ३ पद्मकाष्ठ ४
शीतवीर्या, नीलदूर्वा १ वेखंड २
शीतवृक्षा, सूर्यफूलवल्ली.
शीतशिव, सैंधव १ शोपा २ फत्तरफूल ३
शीतसंवासा, थोरजाई.
शीतसहा, वनमोगरी १ श्वेतमोठी जाई २ काळी निर्गुंडी ३ लघुपीलु ४
शीता, आंवळा १ पहारकुटुंबी २ लघुशिंपी गवत ३ थोरचिकणा ४ अतिबला ५ नीलदूर्वा ६ मद्य ७ चांदणें ८ तेजबल ९ थोरशमा १० दुधी ११ स्थूलकमलिनी १२ मेथी १३ लांगलपद्धति १४ भागीरथी १५ रामदूती १६ कळलावी १७ चांदणीरात्र १८
शीताद, दंतमूलरोग.
शीतार्त, हिंवज्वर.
शीतांबु, दूधी.
शीताभ, कापूर.
शीतांशु, कापूर.
शीताश्मन्, चंद्रकांत.
शीतेच्छा, पित्तरोग.
शीत्य, नांगरलेलें शेत.
शीधु, ऊंसाच्या रसापासून झालेलें मद्य.
शीर, नागर.
शीरिका, वंशपत्री गवत.
शीर्ण, कळलावी १ लघुमुंजतृण २
शीर्णदल, निंब.

शीर्णपत्र, थोरलोध्र.
शीर्णरोम, क, भटोरा.
शीर्णवृंत, क, मुखवासफलक्षारपत्र १ गोडशेंदाड २
शीर्ष, कृष्णागरु १ मस्तक २ झाडाचें अग्र ३
शीर्षक, मस्तकाचें हाड १ अगरु २ उष्णीष ३ बकुळी ४ नारळ ५
शीर्षच्छेद्य, वधकर्ण्यास योग्य.
शीर्षण्य, निर्मळकेश १ शीर्षकशब्दपाहा २
शीर्षमंजरी, थोरकडुमरा.
शील, स्वभाव १ शुद्धाचरण २ सच्चरित्र ३
शुक, लोध्र १ थोरतालीसपत्र २ भटोरा ३ शुक्राचार्य ४ पोपट ५
शुकच्छद, भटोरा १ थुनेर २ तमालपत्र ३ रुई ४
शुकतरु, शिरीषवृक्ष.
शुकतुंड, हिंगूळ.
शुकनाशन, टांकळा.
शुकनास, क, टेंटू.
शुकनासा, काकमाची १ शुकनासा २ मल्लिका ३
शुकपत्र, पक्ष. गंधक.
शुकपिच्छ, गंधक १ भटोरा २
शुकपुच्छक, भटोरा १ थुनेर २
शुकपुष्प, भटोरा १ थुनेर २ शिरीषवृक्ष ३ गठोना ४ गंधक ५ श्रीपर्णी ६
शुकप्रिय, डाळिंब १ आम्र २ कडुनिंब ३ शिरीषवृक्ष ४
शुकफला, रुई.
शुकवर्ह, क, थुनेर १ भटोरा २
शुकरोग, शुकरोग.
शुकवर्ण, भटोरा.
शुकवल्लभ, डाळिंब.
शुकवृक्ष, शिरीषवृक्ष.
शुकशालक, बकानी निंब.
शुकशिंबी, कांकड.
शुकशीर्षा, स्थौणेयक १ तालीसपत्र २ तमालपत्र ३
शुकाह्व, य, केवडी मोथा १ क्षुद्रमोथा २
शुकेष्ट, शिरीषवृक्ष १ खिरणी २ रांजणी ३
शुकोदर, तालीसपत्र.
शुक्त, कांजी १ कठीण २ आंबट ३
शुक्ति, नखला १ मोत्यांची शिंप २ आंवळकंटी ३
शुक्तिक, डोळ्यांचे श्वेतबुबुळावरचा रोग.
शुक्तिका, मोत्यांची शिंप.
शुक्तिज, मोती.
शुक्तिपर्ण, त्र, सातवीण.
शुक्तिपुटोद्भव, बदाम.
शुक्तिमणि, मोती.
शुक्तिसंभव, मोती.
शुक्त्यंगी, श्वेतनिर्गुंडी.
शुक्र, डोळ्यांतलें फूल १ महावि० २ रेत ३ ज्येष्ठमास ४
शुक्रकार्श्य, वायु.
शुक्रकृच्छ्र, मूत्रकृच्छ्र.
शुक्रद, वारीक गहुं.
शुक्रदोष, पंढरोग.
शुक्रनाश, वायु.
शुक्रपुष्पा, श्वेतविष्णुक्रांता.
शुक्रबाहुल्य, कफरोग.
शुक्रमात्रा, भरित.
शुक्रमेह, प्रमेह.
शुक्रला, ओंकळा.
शुक्राशय, देश.
शुक्रातिप्रवृत्ति, वायु.
शुक्ल, श्वेतएरंड १ शुक्लपक्ष २ शुभ्रवर्ण ३ कुंद ४ लकाव ५
शुक्लक, खिरणी १ रांजणी २
शुक्लकंद, श्वेतआलूं.
शुक्लकंदा, श्वेतअतिविष १ श्वेतभुईकोहोळा २
शुक्लधातु, खडू.
शुक्लपुष्पा, पी, नागाळी.
शुक्लफला, थोरशमी.

शुक्लफेन, समुद्रफेण.
शुक्लभंडी, श्वेतनिशोत्तर.
शुक्लमंजरी, श्वेतनिर्गुंडी.
शुक्लमूल, श्वेतलसूण.
शुक्लरोहित, श्वेतरोहिडा.
शुक्लवर्ग, श्वेतखडू १ शंख २ शिंपी ३ कवडी ४ चुना ५ शर्करा ६
शुक्लवृक्ष, धावडा.
शुक्लशाल, कळ्यानिंब.
शुक्लक्षीरा, कांकोली.
शुक्ला, श्वेतवेखंड १ क्षीरकाकोली २ काकोली ३ श्वेतभुईकोहोळा ४ श्वेतनिर्गुंडी ५
शुक्लांग, चोपचिनी.
शुक्लाजाजी, श्वेतजिरें.
शुक्लापांग, मोर.
शुक्लार्क, श्वेतरुई.
शुक्लार्मन्, डोळ्यांचे श्वेतबुबुळावरचा रोग.
शुच्, शोक.
शुचि, जव १ पळस २ आषाढ ३ ज्येष्ठमास ४ अग्नि ५ पवित्र ६ भक्तिमान्‌रोगी ७ शुक्लपक्ष ८ शुद्ध ९ शृंगाररस १० ग्रीष्मऋतु ११
शुचिद्रुम, पिंपळ.
शुचिवृक्ष, पुंडरीकवृक्ष.
शुंठ, गुंठतृण.
शुंठि, सुंठ.
शुंठिकाफ्फोटा, सुकी खसखस.
शुंठी, गलशुंडीरोग १ सुंठ २
शुंडा, मद्यगृह १ सोंड २
शुंडापान, दारूचें दुकान.
शुंडिनी, चिचुंदरी.
शुंडिमूषिका, चिचुंदरी.
शुंडी, चिचुंदरी १ हस्तिशुंडी २
शुतुद्रि, } शतद्रुनदी
शुतुद्रु, }
शुल्ब, सैंधव १ रुपें २ गुंठतृण ३
शुस्था, तुरटी १ कईइबीज २
शुद्धांत, राजादिकांचें स्त्रीगृह १ आशौचांत २
शुद्धिकंद, श्वेतकांदा.
शुन, क, कुतरें.
शुनकचिली, कुतरचील.
शुनासीर, इंद्र.
शुनी, कुत्री.
शून्य, रिकामा.
शुभ, पद्मकाष्ठ १ रुपें २ शोकड ३ कल्याण ४
शुभकर्णी, धारशर्मा.
शुभगंधक, नकवाबोळ.
शुभद, पिंपळ.
शुभदंती, पुष्पदंतहत्तीची स्त्री.
शुभपत्रिका, सालवण १ गनगांजा २
शुभंयु, शुभयुक्त.
शुभा, स्पृक्का १ श्वेतवेखंड २ शर्करा ३ श्वेतदूर्वा ४ गोरोचन ५ वंशलोचन ६ लघुशमी ७ नवकोर ८ गहुला ९ प्रभा १० पहाडमूळ ११
शुभाक्षिनी, मृगआवळी.
शुभान्वित, शुभंयुशब्दपाहा.
शुभाशुभनिवेदना, टिका, तत्कार्यरचना.
शुभेक्षण, मासा.
शुभ्र, सामरलोण १ रुपें २ हिराकस ३ दीप्त ४ अभ्रक ५ पद्मकाष्ठ ६ भेदोधात ७ रौप्यमाक्षिक ८ सैंधव ९ शुभ्रवर्ण १०
शुभ्रपुष्प, खसखस.
शुभ्रदंती, शुभदंतीशब्दपाहा.
शुभ्रवट, श्वेतकटमादार.
शुभ्रसर्षप, श्वेतशिरस.
शुभ्रा, किरणी १ तुरटी २ भागीरथी ३ वंशलोचन ४ साखर ५ श्वेतरुधारा ६ नादवगाकर ७
शुभ्रांशु, कापूर १ चंद्रमा २
शुभ्रालु, श्वेतभळु.
शुभ्रिका, मधुशर्करा.
शुल्क, स्त्रीधन १ मोल्य २ जकात ३
शुल्ब, तांबें १ दोरी २ आचार ३ यज्ञकर्म ४

जलसान्निध्य ४

शुल्वशाक, गंधक.

शुल्वा, चऱ्हाट.

शुल्वी, शुल्वाशब्दपाहा.

शुल्या, कुरडु.

शुश्रूषा, सेवा.

शुषि, छिद्र.

शुषिर, छिद्र १ छिद्रयुक्त २

शुष्कगोधूमचूर्ण, कणीक.

शुष्कगोमय, रानशेणी.

शुष्कमत्स्य, सुकटीमत्स्य.

शुष्कमांस, सुकलेलें मास.

शुष्करेवती, बालरोग.

शुष्कव्रण, योनिकंदरोग.

शुष्का, योनिरोग.

शुष्कांगी, बलाका १ बगळी २

शुष्कामलकी, आंवळकाठी.

शुष्कार्श, पापण्याचा रोग.

शुष्काशुष्क, समुद्रफेण.

शुष्काक्षिपाक, नेत्राक्षिरोग.

शुष्म, पराक्रम.

शुष्मन्, अग्नि १ तेज २ सूर्य ३

शूक, भटोरा १ बुरंग २ कुसळें गवत ३ धान्यादिकांचें केस ४

शूककीट, विंचू १ [illegible] २

शूकज, जवखार.

शूकतृण, कुसळें गवत.

शूकधान्य, यवादिधान्य १ ज्यास कुसें आहेत तें धान्य २

शूकयावक, जवखार.

शूकर, डुकर.

शूकरी, डुकरकंदवल्ली.

शूकल, शिगरूं.

शूकाशिंबी, कुहिली.

शूकाढ्य, कुसळें गवत.

शूकाभपुष्प, शिरीषवृक्ष.

शूद्र, कुळंबी १ शूद्र २

शूद्राप्रिय, हरितकांदा.

शूद्रा, शूद्रजातीची स्त्री.

शूद्री, शूद्रस्त्री.

शून, शोफावान्.

शूनकच्चंचुक, लघुचुंच.

शूनांतक, चिता.

शून्य, सोनें १ रिक्त २

शून्यमध्य, लघुदेवनळ.

शून्यवादिन्, नास्तिक.

शून्या, नालुका १ वंध्या स्त्री २

शूर, भिलावाचा वृक्ष १ चित्रक २ चिता ३ कुंदकणस ४ बदाराफळ ५ सिंह ६ कुतरें ७ रानडुकर ८ कांडगा ९ लकुचाचावृक्ष १०

शूरण, ओगराकोली.

शूर्प, सूप १ परिमाण वि० २

शूर्पपर्णी, रानमूग.

शूल, शूळरोग १ भाला २ मृत्यु ३ ध्वज ४ योग वि० ५

शूलघ्न, हिंग.

शूलनाशन, संचळ १ हिंग २ पुष्करमूळ ३

शूलपर्णी, मळें गवत.

शूलशब्द, पोटांतला गुडगुड शब्द.

शूलहंत्री, ओंवा.

शूलहर, पुष्करमूळ.

शूलाकृत, लोखंडाच्या कांबेनें पक्क जें मांस तें.

शूलार, शिणवट.

शल्यक, ससा.

शल्लिनी, भागाळी १ पुनर्नवी २

शूलिन्, ससा १ सुळेगवत २ महादेव ३

शूल्य, शूलानें शेंकून शिजविलेलें मांस.

शृंखल, [illegible] १ कटिभूषण २ सांखळ ३

शृंखलक, ऊंट.

शृंखला, खडरोग १ बेडी २

शृंग, क, शिखर १ डोंगराचें शिखर २ प्राधान्य ३ अग्र ४ शृंगार ५ चिन्ह ६ शिंग ७ उत्कर्ष ८

शृंगकंद, शिंगाडे.

शृंगधूम, होलापक्षी.

शृंगनाम्नी, कांकडशिंगी.

शृंगबीज, साधारणगवत.

शृंगभेदिन्, कोंचें गेंदासारिखें गवत असतें तें १ गुंठतृण २

शृंगमूल, शिंगाडे.

शृंगरिटिका, लघुहरणदोडी.

शृंगरोह, सुगंधरोहिसगवत.

शृंगरोहिष, गवत.

शृंगवेर, सुंठ १ आलें २

शृंगवेराभमूल, गुंडागवत १ गुंठतृण २

शृंगवेरिका, गोजिव्हाभेद.

शृंगाट. क. शिंगाडे.

शृंगाटी, शिंगाडे १ लघुहरणदोडी २

शृंगार. क. लवंग १ शेंदूर २ सोनें ३ शृंगाररस ४ कृष्णागरु ५

शृंगारभूषण, शेंदूर १ हरताळ २

शृंगारी, मार्गक.

शृंगारुहा, शिंगाडे.

शृगाल, इंद्रकोल्हा.

शृगालघंटी, बिखरा.

शृगालवृंता, पिठवण.

शृगालविन्ना, पिठवण.

शृगालिका, पिठवण १ भुईकोहळा २

शृगाली, बिखरा १ कोल्ही २ भुईकोहळा ३

शृंगाह्वा, जीवक १ शिंगाडे २

शृंगिका, पिंपळी १ मेंढशिंगी २ काकडशिंगी ३

शृंगिण, एडका १ मेंढा २

शृंगिणी, गाय १ नदीवड २

शृंगिन्, ऋषभकसम्मात १ बैल २

शृंगी, टोणगा १ आंबाडी २ विषवड ३ काकडशिंगी ४ झष ५ पिंपरी ६ श्वेतअतिविष ७ आंबाडा ८ मत्स्यभेद ९ ऋषभक १० डोंगर ११ मंजिठ १२ अजशृंगी १३ भिस १४ बैल १५ पुनका १६ जीवक १७ कांगूची भाजी १८ सोन्याचा अलंकार १९

शृंगीकनक, सोन्याचा अलंकार.

शृणि, अंकुश.

शृत, पक्व.

शृतशीतलजल, कढवून थंड केलेलें पाणी.

शेखर, लवंग १ वेणींतली पुष्पमाळा २

शेखरी, वादांगुळ.

शेट, अंडवृद्धि.

शेन, ससाणा.

शेफस्, शिश्न.

शेपस्, शिश्न.

शेफालिका, काळी निर्गुंडी १ निर्गुंडी २

शेफाली, श्वेतनिर्गुंडी १ काळी निर्गुंडी २ राननिर्गुंडी ३

शेमुषी, बुद्धि.

शेलक, भोंकर.

शेलु, भोंकर १ रानमेथी २

शेलूक, पांढरालोध १ भोंकर २

शेलूष, गोमणी.

शेवधि, निधि.

शेवाल, जलमोडक, शैवाळ. जलमंडळी.

शेष, शेषनागसर्प.

शैखरिक. का. श्वेतआघाडा.

शैव, शिवनिर्माल्य.

शैव्य, विष्णूचा घोडा.

शैल, डोंगर १ शिलाजित २ [illegible] ३

शैलक, दगडफूल.

शैलगंध, किंचित् पीतचंदन.

शैलगर्भजा, [illegible], पाषाणभेद.

शैलगर्भा, [illegible], श्वेतपाषाणभेद.

शैलज, दगडफूल १ गजपिंपळी २

शैलजा, श्वेतपाषाणभेद १ सिंहपिंपळी २

शैलधातुज, शिलाजित.

शैलनिर्यास, शिलाजित.

शैलवल्कला, श्वेतपाषाणभेद.

शैलसंभव, शिलाजित.

शैलसुता, थोरमालकांगोणी.

शैलालिन्, नर्तक.

शैलाग्रह, शिलाजित.
शैलिक, दगडफूल.
शैलू, क, भोकर.
शैलूष, बिल्ववृक्ष १ नर्तक २
शैलेंद्रजा, भागीरथी.
शैलेंद्रस्थ, भूर्जपत्र.
शैलेय, शिलाजित १ दगडफूल.
शैलोद्भवा, लघुपाषाणभेद.
शैल्यमेशिका, रानमेथी.
शैव, श्वेतरक्तवसु १ श्वेतधोत्रा २ शीरवकुली ३
शैवपत्र, बिल्ववृक्ष.
शैवल, शेवाळ १ कुडलक २
शैवलिनी, नदी.
शैवाल, शेवाळ १ पद्मकाष्ठ २
शैशव, बालत्व.
शैशिर, चोर १ ऋतुविशेष २
शौल्प, मुंजशालेला वट.
शोक, अशोक १ शोक २
शोकघ्न, अशोक.
शोकरोपन, अशोकवृक्ष.
शोकनाशन, अशोक.
शोचिष, अग्नि १ प्रकाश २
शोचिस्, अग्नि.
शोण, शेंदूर १ पिवळा टेटू २ ऊस ३ रक्तधातु ४ केशर ५ अग्नि ६ लाल ७ रक्तवर्ण ८ नदविशेष ९
शोणक, टेटा.
शोणझिंटिका, रक्तकोरांटा.
शोणपत्र, रक्तपुनर्नवा.
शोणपद्म, रक्तकमळ.
शोणपुष्पक, रक्तकांचन.
शोणपुष्पी, शेंदी.
शोणफलिनी, पीतकांचन.
शोणरक्त, माणिकरत्न.
शोणरत्न, माणीक.
शोणशालि, तांबसाळ.
शोणसंभव, पिंपळमूळ.
शोणा, रक्तकोरांटा १ नदी २
शोणित, केशर १ रक्तचंदन २ रक्तधातु ३
शोणितकुरबक, रक्तकोरांटा.
शोणितसंभव, मांसधातु.
शोणिताभिध, केशर.
शोणितामय, रक्तदोष.
शोणोपल, माणीक.
शोथ, सूज.
शोथघ्न, रक्तपुनर्नवा.
शोथघ्नी, रक्तपुनर्नवा १ श्वेतपुनर्नवा २
शोथजनेत्रपाक, सर्वांक्षिरोग.
शोथजित, पुनर्नवा.
शोधन, कंकुष्ठ १ हिराकस २ ईडनिंबू ३ दाळिंब ४ शुद्धि ५
शोधनात्मक, निवळीच्या बिया.
शोधनी, ताम्रवल्ली १ लघुनीळी २ वृद्धि ३ जेपाळ ४ ऋद्धि ५ केरसुणी ६
शोधिका, गाळे.
शोधित, शुद्ध केलेला.
शोफ, सूज १ सर्वांक्षिरोग २
शोफकर, बिबवा.
शोफकृत, बिबा.
शोफघ्नी, श्वेतपुनर्नवा १ रक्तपुनर्नवा २ सालवण ३
शोफनाशन, नीलवृक्ष.
शोफहारिन, सुगंधआजवला.
शोफारि, कंद, हस्तिकंद १ स्थूलकंद २
शोभन, कंकुष्ठ १ सुंदर २
शोभना, गोरश्वेतजाई १ नेवाळी २ गोरोचन ३ हळद ४
शोभनानन, सुगंधआजवला.
शोभनीया, महामुंडी १ गोरखमुंडी २
शोभा, गोरोचन १ प्रभा २ कांति ३
शोभांजन, शेवगा.
शोलिका, लो, रानहळद.
शोष, क्षयरोग.
शोषकासक्षयहिता, वंशलोचन.

शोषण, सुंठ.
शोषहन्, पाणी आघाडा.
शोषापहा, वल्ली १ ज्येष्ठीमधु २
शौक, शुकसमूह.
शौकरी, र, डुकरकंद.
शौक्तिका, मोत्यांची शिंप.
शौक्तिकेय, मोतीं.
शौक्तिज, मोतीं.
शौक्तेय, मोतीं.
शौक्तिकेय, सोमल.
शौग्र, शेगव्याचें बीज.
शौत्र, शुल्वत्र.
शौंड, कोंबडें १ उन्मत्त २
शौंडिक, पिंपळमूळ १ पिंपळी २ पिंपरी ३ कलाल ४
शौंडिकाप्रिय, आंबा.
शौंडिका, पिंपळी १ लघुश्वेतकिन्ही २
शौंडी, पिंपळी १ काळी किन्ही २ देवभात३ कोंबडें ४
शौद्धोदनि, शाक्यमुनि.
शौरि, विष्णु.
शौर्य, पराक्रम.
शौल्विक, तांबट.
शौष्कल, मत्स्यमांसभक्षक.
शंक, बैल.
शंकर, श्वेतरुई १ कपोतपक्षी २ कपोती ३ भीमसेनी कापूर ४ महादेव ५
शंकरा, थोरशमी.
शंकराख्या, लघुशमी.
शंकरी, लघुशमी १ थोरशमी २
शंकु, जा वृक्षास शाखा नाहींत तो १ जलचरवि० २ शस्त्रवि० ३ बाणाग्र ४
शंकुकर्ण, गाढव १
शंकुतरु, शाल.
शंकुफला, थोरशमी.
शंकुफालिका, थोरशमी.
शंख, नख १ नखला २ कर्णसमीपभाग ३ आंख ४ शंख ५ साळी, भात ६ निधि ७
शंखक, शिरोरोग १ कानातील मळ २ नीलवर्णहिराकस ३
शंखकुसुमा, शंखपुष्पी.
शंखद्रावी, साकरांबर्.
शंखधरा, बांब.
शंखधवला, थोरश्वेतजुई.
शंखनक, खुबे १ क्षुद्रशंख २
शंखनाम्नी, शंखपुष्पी.
शंखपाल, शंकरपाळे.
शंखपुष्पिका, थोरश्वेतजुई १ श्वेतविष्णुक्रांता२
शंखपुष्पी, शंखाहुली १ शंखोली २
शंखमालिनी, शंखपुष्पी.
शंखमूल, मुळा.
शंखमौक्तिक, शंखाकार शूक मुक्ताकार तंदुल.
शंखयूथिका, थोरश्वेतजुई.
शंखसंकाश, शंखालु.
शंखालु, श्वेतअळु.
शंखालुक, श्वेतअळु.
शंखावर्त, भगंदररोग.
शंखाव्हा, शंखपुष्पी.
शंखिन, शिरीषवृक्ष.
शंखिनिका, गठोना झाड.
शंखिनी, चवतिका, चवोनी १ टिटवी २ कांचवेल की ३
शंखिनीफल, शिरीषवृक्ष.
शंखिलगी, गुळतुग.
शंखोदधिमल, समुद्रफेन.
शंड, पोळवैल १ कमलसमूह २
शंडाकी, मोहोऱ्या, मुळ्याचें पान्याचा रस, शिरसाळ तेल, तांदुळाचें पीठ, सर्व एकत्र करून त्यांत पाणी घालून कढवून आंबवावें तो १ कंदमूल मुळादि वटक टेहोकरून करावी तो २
शंब, वज्र.
शंबर, अर्जुनसादडा १ नालवृक्ष २ पाणी ३

रोहें ४ काळी साळ ५ सांवा ६ तांबें ७

शंबरकंद, डुकरकंद.

शंबरदेशज, श्वेतलोध्र.

शंबरपादप, लोध्र १ श्वेतलोध्र २

शंबरारि, मदन.

शंबरी, आपटा १ बृहद्दंती २ थोर व लघु-उंदीरकानी ३ लोध्र ४

शंबरोद्भव, लोध्र १ श्वेतलोध्र २

शंबल, पाथेय.

शंबाकृत, दोनवेळा नांगरलेलें शेत.

शंबु, क, जलशिंप.

शंबूक, खुबे १ क्षुद्रशंख २

शंबूका, नदीशिंपा १ मोठ्या शिंपा २

शंभली, कुंटणस्त्री.

शंभु, शिव १ महादेव २

शंभुकानन, पीतलोध्र.

शंभुबीज, पारा.

शंभुवल्लभ, श्वेतकमळ.

शंसन, कथन क्रि० सांगणें.

श्च्योत, घृतादिकांचें क्षरण.

श्मशान, मसणवटी.

श्मश्रु, मिशा.

श्मश्रुकर्मज, न्हावी.

श्मश्रुशेखर, नारळीवृक्ष.

श्याम मिरी १ साग २ लघुरोहिसगवत ३ निळा ४ हरिद्वर्ण ५ कृष्णवर्ण ६ मेघ ७ पोवा ८ आसाणा ९ अथवा चिवळा १० कोकिळ ११ सिंधुलवण १२ प्रयागाचा वटवृक्ष १३ रायआवळे १४ वरधारा १५

श्यामकंगु, राळे.

श्यामकंदा, काळें अतिविष.

श्यामकांडा, गंडदूर्वा.

श्यामकृष्णा, टोणगा.

श्यामग्रंथि, गंडदूर्वा.

श्यामचूडा, काळी चिमणी.

श्यामपत्रा, थोरजांभळ.

श्यामभूषण, मिरी.

श्यामल, शिरीषवृक्ष १ कस्तूरी २ रायआंवळी ३ हरपरेवडी ४ पिंपळ ५ काळा ६

श्यामलचूडा, रक्तगुंजा.

श्यामलदलच्छद, पिंपळ.

श्यामला, आसंद १ मायमुळें २ जांबूळ ३ काळी किन्ही ४

श्यामलालु, काळें अळुं.

श्यामलिका, लघुनीली.

श्यामवंत, कमोदपुष्प.

श्यामवर्ण, शिरीषवृक्ष.

श्यामा, लघुनाली १ गहुला २ पिंपळी ३ यमुनानदी ४ रात्रि ५ अमृतवल्ली ६ मेदा ७ लकड्या पाषाणभेद ८ कस्तूरी ९ गुळवेल १० हळद ११ गोरोचन १२ तुळस १३ नीलदूर्वा १४ काळा पुनर्नवा १५ भूमि १६ बादांगुळ १७ काळें निशोत्तर १८ खग १९ प्रौढस्त्री २० सावली २१ काळी उपलसरी २२ श्वेत उपलसरी २३ वाघांटा २४ काळा शिसव २५ वरधारा २६

श्यामाक, सावे.

श्यामांगी, नीलदूर्वा.

श्यामाव्हा, पिंपळी.

श्याल, पत्नीचा भाउ.

श्याव, आरक्तवर्ण.

श्यावना, वायु.

श्याववर्त्मा, पापण्यांचा रोग.

श्यावास्यता, तोंडाचा काळेपणा.

श्येत, शुभ्रवर्ण.

श्येन, ससाणा.

श्येनघंटा, नागाळी १ लघुदंती २

श्येनाहृत, थोरसोमवल्ली.

श्योनाक, लोध्र १ दिंडा २

श्रद्धा, वेळ १ इच्छा २ अतिविश्वास ३

श्रद्धालु, आस्तीक १ दोहदवती स्त्री २

होतात तो ३
श्रमभंजनी, नागवेल.
श्रमघ्नी, दुधभोपळा.
श्रयण, सेवा १ कान २
श्रव, कान.
श्रवण, कान,
श्रवणशीर्षका, मुंडी.
श्रवणी, मुंडी.
श्रवस्, कान.
श्रविष्ठा, धनिष्ठा नक्षत्र.
श्राणा, कण्हेरी.
श्राद्ध, यथाविधि पितृसंबंधि कर्म.
श्राद्धदेव, यम.
श्राद्धशाक, नाडीशाक.
श्राय, सेवा.
श्रावण, श्रावणमास.
श्रावणा, मुंडी.
श्रावणिक, श्रावण.
श्रावणिया, मुंडी.
श्रावणी, मुंडी १ ऋद्धि २ लघुउंदीरकानी ३ वृद्धि ४
श्रावण्याह्वा, मुंडी.
श्रावभू, लघुउंदीरकानी.
श्राव्य, स्पष्टभाषण १ ऐकण्यास योग्य २
श्रियःप्रिय, हरताळ.
श्री, चंदन १ बेलफळ २ वस्तु ३ वृध्दि ४ प्रभा ५ लक्ष्मी ६ संपत्ति ७ लवंग ८
श्रीकंठ, महादेव.
श्रीकंटा, वांझकटोली.
श्रीकर, थोरगळेचा वृक्ष.
श्रीकारी, शिरिकारी १ मेंढा २
श्रीकृत, थोरगळेचा वृक्ष.
श्रीखंड, दवणा १ चंदन २ मलयागरचंदन ३ श्रीखंडम्हणून भक्षणीयपदार्थ आहे ४
श्रीघन, बुध्दावतार.
श्रीचमरी, चमरीगाय.
श्रीताल, श्रीताड.
श्रीद, कुबेर.
श्रीनिकेत, सुवर्ण १ रक्तकमळ २
श्रीनिवास, कुरडु १ विशेषधूप २
श्रीनिवासक, सरलाडीक.
श्रीपति, विष्णु.
श्रीपदी, रानमोगरी.
श्रीपद्म, कमळ.
श्रीपर्ण, नरवेल १ कमळ २
श्रीपर्णिका, कायफळ.
श्रीपर्णी, नरवेल १ कायफळ २ थोरऐरण ३ थोरशिवण ४ निमव ५ शल्लकी ६ गणिकारिका ७ तालवण ८ लघुशिवण ९
श्रीपिष्ट, धूप.
श्रीपुष्प, लवंग १ पुंडरीकवृक्ष २
श्रीप्रसूनक, लवंग.
श्रीफल, राजणी १ खिरणी २ बेलफळ ३ आवळे ४ जातीफळ ५ पोफळ ६ चंद्रापुरपोफळ ७
श्रीफला, आवळी १ लघुनीळी २
श्रीफलिका, थोरनीळी १ कदोरी २ लघुकारली ३ लघुनीळी ४
श्रीफली, नीळी.
श्रीबंधु, चंद्रमा.
श्रीबीज, ताड.
श्रीभ्राता, घोडा.
श्रीमंजरी, श्वेततुळशी.
श्रीमत, तिळपुष्प.
श्रीमत्, पुंडरीकवृक्ष १ थोदर २ हरताळ ३
श्रीमती, माटईमोगरा १ मुंडी २
श्रीमदाभरण, उत्तम अलंकार.
श्रीमान्, तिलकपुष्प १ ऋषभक २ थोदर ३ हळदिवाक्षक्ष ४ पिंपळ ५ लक्ष्मीवान् ६
श्रीरस, विशेषधूप.
श्रीरेणुका, चुच.
श्रील, लक्ष्मीवान

श्रीवत्स, विष्णूच्या वक्षस्थलाचें एक चिन्ह.
श्रीवत्सलांछन, विष्णु.
श्रीवर्णकृत, सरडा.
श्रीवल्ली, साटईमोगरा १ रानमोगरा २ शिकेकाई ३
श्रीवास, सरलाडीक १ विशेषधूप २
श्रीवासक, कुरडु.
श्रीविभूषण, शंख.
श्रीवृक्ष, पिंपळ.
श्रीवेष्ट, क, सरलाडीक १ विशेषधूप २
श्रीशाव्ह, सरलाडीक १ विशेषधूप २
श्रीसंज्ञ, लवंग.
श्रीहस्तिनी, थोरकुरंडिका.
श्रुत, शास्त्र १ ऐकलेला २
श्रुतश्रेणी, उंदिरमारी.
श्रुति, कान १ वेद २ आइकणें ३ वार्ता ४
श्रुतिस्फोटा, तिलवण.
श्रेणि, का, निश्रेणीगवत.
श्रेणि, पंक्ति १ सजातीयशिल्पयांचा समूह २
श्रेणी, थोरखजूरी १ पंक्ति २
श्रेय, जीवक.
श्रेयस्, कल्याण १ पुण्य २ मोक्ष ३ अत्यंतशोभन ४
श्रेयसी, हरितकी १ गजपिंपळी २ श्वेतरिंगणी ३ रासना ४ प्रियंगु ५ अंगुटा ६ आंबाडी ७ पहाडमूळ ८ गहुला ९ चवक १०
श्रेष्ठ, मोती १ अत्यतशोभणारा २ मोठा ३
श्रेष्ठकाष्ठ, साग.
श्रेष्ठगंध, मधुमाधवी.
श्रेष्ठमयद्रव्य, तांदळांचें व जवाचें पीठ.
श्रेष्ठलवण, सैंधव.
श्रेष्ठवृक्ष, कृष्णागर.
श्रेष्ठगंधिका, कस्तूरी.
श्रेष्ठव्रीहि, साठसाळी.
श्रेष्ठाम्ल, आमसोल.
श्रोणिफलक, कमरेची फळी.
श्रोणी, ऊरुत्रात्यप्रदेश १ मांड्या २ कमर ३ अग्निमंथ ४ पद्मक ५
श्रोतस्, शिरा.
श्रोतःपाक, शिरांचें पिकणें.
श्रोत्र, कान.
श्रोत्रविषय, शब्द.
श्रोत्रिय, वेदाध्ययनकरणारा.
श्रौषट्, अ० देवाकारणें जें हविर्दान तदर्थी.
श्लक्ष्ण, निवळीचा बियां १ सूक्ष्म २
श्लक्ष्णका, सुपारी १ काळी गोकर्णी २
श्लक्ष्णत्वक्, आपटा.
श्लक्ष्णपिंडीतक, लघुगेळ.
श्लक्ष्णशाल्योदनोपम, कुंद.
श्लाघा, स्तुति १ प्रीतिनें जें मिथ्या बोलणें २
श्लिष्ट, अनेकअर्थ असल्यामुळें वास्तवीक अर्थ कळत नाहिं असें जें वचन तें.
श्लीपद, वारूळरोग १ श्लीपदरोग २
श्लीपदापह, पुत्रजीवी.
श्लील, लक्ष्मीवान्.
श्लीट, आंबा.
श्लेष, संधि १ आलिंगन २
श्लेष्मघ्न, त्रिपुरमल्लिका.
श्लेष्मण, ज्यास कफ जाला तो.
श्लेष्मन्, कफ.
श्लेष्मफल, भोंकर,
श्लेष्मल, श्लेष्मणशब्दपाहा.
श्लेष्मलफल, गोंधणी.
श्लेष्मसार, भोंकर.
श्लेष्महंत्री, देवडंगरी.
श्लेष्मातक, भोंकर.
श्लेष्मातकमदृशपत्र, फणस.
श्लेष्मिक, कफसंबंधी रोग.
श्लोक, कीर्ति १ अनुष्टुप्छंद २ पद्य ३
श्वचिल्ली, कुतरचील.
श्वदंष्ट्र, क, गोखरू, सराटे.

हो दातांचा पशु ३.
श्वन्, कुतरें १ लांडगा २.
श्वपच. चांडाळ.
श्वपाक. चांडाळ.
श्वपुच्छक, विंचु.
श्वपुच्छा, पिठवण.
श्वभ्र. छिद्र.
श्वयथु, सूज.
श्ववृत्ति, सेवा.
श्वशुर. सासरा.
श्वशुर्य, दीर १ मेहुणा २.
श्वश्रू. सासू.
श्वसन, क. गेळ १ वायु २ ठेंबुंभा ३ कुंभा ४ रोग ५.
श्वस्, अ० उद्यां ह्या अर्थी.
श्वस्तन, भविष्यकालीन.
श्वःश्रेयस्, कल्याण.
श्वानचिल्लिका. कुतरचील.
श्वाविन्, साळई १ ससा २.
श्वास, दमा.
श्वित्र, श्वेतकुष्ट.
श्वित्रभेषज, बोखाडा १ माकुर्टी २.
श्वेत, शिग्रु १ ताक. त्रिगुणीत पाणी घालून करावें तें २ श्वेतऊंस ३ श्वेतएरंड ४ कापूर ५ चंदन ६ श्वेतशिग्रु ७ श्वेतकांचन ८ हंसपक्षी ९ उत्तमकांसें १० श्वेतसर्ष ११ सर्प १२ म्हागी १३ श्वेतवर्ण १४ पर्वतवि० १५ द्वीपवि० १६.
श्वेतआजवल्ला. माळी तुळस.
श्वेतकंटक, श्वेतलाजाळूभेद.
श्वेतकंदा, नागाळी.
श्वेतकांडा, श्वेतदूर्वा.
श्वेतकांभोजी, श्वेतगुंजा.
श्वेतकाष्टा, श्वेतपाडळ.
श्वेतकुंभिका, श्वेतपाडळ.
श्वेतकुंभी, श्वेतपाडळ.
श्वेतकुसुमा, श्वेतनिर्गुंडी.
श्वेतगंडा, श्वेतदूर्वा.
श्वेतगरुत्. हंस.
श्वेतगुंजा, पांढरी गुंज.
श्वेतघंटा. नागाळी.
श्वेतघोषा. कडुदोडकी.
श्वेतचणक. श्वेतहरभरे.
श्वेतचंदन. चंदन.
श्वेतचामर. लघुकरंई.
श्वेतचामरपुष्प. लघुकरंई.
श्वेतचिल्लिका. **श्वेतचिल्ली**. लघुचाकवत.
श्वेतजरण. जिरें.
श्वेतजलज. कमोदपुष्प.
श्वेतजीरक. श्वेतजिरें.
श्वेतटंकण. म्हागी.
श्वेततुलस. पांढरी तुळस.
श्वेतदंडा, ही. श्वेतदूर्वा.
श्वेतदंता. नागाळी.
श्वेतदर्भ. श्वेतदर्भ.
श्वेतदूर्वा. श्वेतदूर्वा.
श्वेतद्रुम. वायवरणा.
श्वेतधातु. खडु.
श्वेतधामा. धोरश्वेतकिर्णी.
श्वेतनाडी. नरंगक. खडू.
श्वेतनामा. श्वेतगोकर्णी.
श्वेतनिर्याव श्वेतपावटे.
श्वेतपटल. अस्तभेद १ चपल २.
श्वेतपत्र. लघुश्वेतदर्भ.
श्वेतपत्रा. पांढरा शिसव.
श्वेतपद्म. श्वेतकमळ.
श्वेतपर्ण. श्वेतआजवल्ला.
श्वेतपाटला. श्वेतपाडळ.
श्वेतपारावत, कबुतर.
श्वेतपाषाण, स्फटिक.
श्वेतपिंगल. सिंह १ शार्दूल २.
श्वेतपिंडा, नावदसाकर.
श्वेतपिंडीतन, श्वेतगोळ.
श्वेतपिंडीतक, पेढे.

श्वेतपुनर्नवा, श्वेतपुनर्नवा.
श्वेतपुष्प, वायवरणा १ श्वेतकोऱ्हांटा २ कात्रीनिर्गुंडी ३ थोररुई ४
श्वेतपुष्पक, लघुकमंड १ श्वेतकणेर २
श्वेतपुष्पा, गोडसेंदाड १ श्वेतरानताग २ श्वेतनिर्गुंडी ३ श्वेतगोकर्णी ४ थोरकांवडळी ५ थोरश्वेतकिऱ्ही ६
श्वेतपुष्पी, पुत्रदार्या १ नागाळी २ श्वेतगोकर्णी ३
श्वेतफला, श्वेतडोरली.
श्वेतबर्बरक, श्वेतरक्तचंदन.
श्वेतबीज, श्वेतकुळीथ १ खसखस २
श्वेतबृहती, श्वेतडोरली.
श्वेतभंटिका, पांढरें वांगें.
श्वेतमंजरी, चुंच.
श्वेतमंदार, थोरश्वेतरुई.
श्वेतमरीच, क, पांढरीं मिरें १ शिग्रुबीज २ श्वेतशिग्रु ३
श्वेतमहोटिका, श्वेतडोरली.
श्वेतमूत्रता, कफरोग.
श्वेतमूल, ला, श्वेतपुनर्नवा.
श्वेतयूका, श्वेतउवा.
श्वेतयूथिका, लघुश्वेतजुई.
श्वेतरक्त, पाटलवर्ण.
श्वेतराजी, गोडपडवळ.
श्वेतरोहित, श्वेतरोहिडा.
श्वेतलक्ष्मणा, श्वेतरिंगणी.
श्वेतलोध्र, थोरलोध्र.
श्वेतवचा, श्वेतवेखंड.
श्वेतवर्णक, श्वेतरक्तचंदन.
श्वेतवर्णा, श्वेतपाडळ.
श्वेतवल्ली, वास्तुक.
श्वेतवारिज, श्वेतकमळ.
श्वेतवार्ताकिनी, श्वेतडोरली.
श्वेतवाह, न, अर्जुनसादडा.
श्वेतविटूकन्व, कफरोग.
श्वेतवृंताक, श्वेतवांगें.
श्वेतवृक्ष, वायवरणा.
श्वेतवेतस, जलवेत.
श्वेतशालि, पांढरी साळ.
श्वेतशिग्रु, श्वेतशेगवा.
श्वेतशिंबी, श्वेतपावटे.
श्वेतशिला, श्वेतपाषाणभेद.
श्वेतशिंशपा, पांढरा शिसव.
श्वेतशूक, जव.
श्वेतश्रेष्ठ, चंदन.
श्वेतसर्षप, श्वेतशिरस.
श्वेतसार, पांढरा खैर.
श्वेतसिंही, श्वेतडोरली.
श्वेतसुरसा, श्वेतनिर्गुंडी १ श्वेतरानीनिर्गुंडी २
श्वेतसूरण, गोडा सुरण.
श्वेतस्पंदा, श्वेतगोकर्णी १ थोरश्वेतकिऱ्ही २
श्वेतहर, थोरगोळीचावृक्ष.
श्वेता, साकर १ बगळी २ श्वेतदूर्वा ३ वंशलोचन ४ श्वेतरिंगणी ५ हातजोडीपाषाणभेद ६ श्वेतकुटज ७ थोरश्वेतकिऱ्ही ८ श्वेतडोरली ९ फटकी १० पांढऱ्यापुऱ्या ११ श्वेतनिर्गुंडी १२ श्वेतउवा १३ श्वेतगोकर्णी १४ लोखंडी केळ १५ थोरश्वेतजाई १६ श्वेतउपळसरी १७ श्वेतगुंजा १८ श्वेतनिशोतर १९ श्वेतवेखंड २०
श्वेतांगवर्णता, कफरोग.
श्वेताघाटली, लघुश्वेतकिऱ्ही.
श्वेतांबर, कुरडु.
श्वेताभद्रा, श्वेतगोकर्णी.
श्वेताम्ली, श्वेतपिटोडी.
श्वेतार्क, श्वेतरुईमांदार १ थोररुई २
श्वेतावलोकन, कफरोग.
श्वेताह्वा, श्वेतगोकर्णी.
श्वेतास्पंदा, श्वेतगोकर्णी.
श्वेताक्षुद्रा, श्वेतरिंगणी.
श्वेतेक्षु, पांढरा ऊंस.
श्वेतैरंड, पांढरा एरंड.
श्वेतोत्पल, पांढरें लहान कमळ.

ष

ष, कच १ विज्ञ २ श्रेष्ठ ३ गंभीरलोचन ४ उपसर्ग ५ परोक्ष ६

षट्कटु, सुंठ १ मिरीं २ पिंपळी ३ पिंपळमूळ ४ चित्रक ५ चवक ६

षट्कर्मन्, र्मा, ब्राह्मण.

षट्कोण, हिरा.

षट्गुण, संधि १ विग्रह २ यान ३ आसन ४ द्वैध ५ आश्रय ६

षट्चरण, भ्रमर.

षट्पद, भ्रमर १ उवा २

षट्पदघाती, सोनचाफा.

षट्पदट्ल, उंडी.

षट्पदप्रिय, उंडी.

षट्पदप्रिया, वनमोगरी.

षट्पदमोदिनी, बाभळ.

षट्पदातिथि, सोनचाफा.

षट्पदाधार, कळंबवृक्ष.

षट्पदानंदवर्धन, देवबाभळ १ कर्की २

षट्पदानंदा, वनमोगरी १ साटमोगरी २

षट्पदालय, गोडी उंडी १ कडवी उंडी २ भरींविंवळ ३

षट्बिंदु, षट्बिंदुकीटक.

षड्लवण, मीठ १ सैंधव २ संचळ ३ विडलोण ४ रोमक ५ पांसव ६

षट्लोहसंभव, शिलाजित.

षडंग, थोरगोखरूं १ लघुगोखरूं २

षडभिज्ञ, बौद्ध.

षडानन, कार्तिकस्वामी.

षडूषण, पंचकोल ५ मिरीं ६

षड्ग्रंथ, करंजवृक्ष.

षड्ग्रंथा, थोरकरंज १ कापुरकाचरी २ श्वेतखंड ३ वेखंड ४

षड्ग्रंथि, पिंपळमूळ.

षड्ग्रंथिका, आंबेहळद.

षड्ज, सप्तस्वरांतील एक स्वर.

षड्भुजा, खरबूज.

षड्रेखा, खरबूज.

षण्मुखा, खरबूज.

षष्टिक, साठेसाळी.

षष्टिका, साठेसाळी.

षष्टिकातंदुलोद्भव, तवकीर.

षष्टिक्य, साठेसाळी पिकतात तें शेत.

षष्टिजा, साठेसाळी.

षष्टिवासरजा, साठेसाळी.

षष्टिशालि, साठेसाळी.

षष्टिहायन, साठेसाळी.

षाण्मातुर, षडानन.

षंड, नपुंसक १ पोळ २ कमळाचा समूह ३

षंढ, नपुंसक.

षंढनारी, नपुंसक स्त्री.

ष्ठीवन, थुंका.

स

स, ईश्वर १ कोप २ वरुण ३ सर्प ४

सकल, लघुगोहिसगवत १ अस्थिधातु २ संपूर्ण ३

सकलक्षण, गळ.

सकृन्द, पशुगंध १ सांपकंद २

सकृत्, कावळा १ अ० सह २ एकवार या अर्थी ३

सकृद्गर्भ, खेचर.

सकृत्प्रजा, कावळा.

सकृत्फला, केळ.

सकृद्वीर, एकवीर.

सक्तव, सातु.

सक्तु, सातु.

सक्तुक, विषभेद.

सक्तुफला, शमी.

सक्तुफला, शमी.

सक्थि, मांड्या.

सखा, मित्र.

सखी, दूती.

सख्य, मैत्री.

सगर्भ्य, सख्खाबंधु.

सगोत्र, एकवंशातील.
सग्धि, सहभोजन.
सचर, श्वेतकोरांटा.
सचाविष, सर्प.
सचिव, काळा धोत्रा १ अमात्य २ सखा ३ सहाय ४
सचिवामय, पांडुरोग.
सज्ज, कवचधारणकेलेला १ सिद्धझालेला २
सज्जन, साधु १ पाहारा २
सज्जना, बसण्यास हत्ती तयार करणें.
सटा, जटा.
सट्टक, सस्नेहदधि मथनकरून त्यांत मा-कर त्रिकुट दाडिम जिरें हे पदार्थयुक्तक-नरू करावा जो तो.
सटिका, आंबेहळद.
सटी, कचोरा १ कापुरकाचरी २
सतत, कफ १ नित्य २ वीणादि वाद्यासहित गायन ३
सती, पतिव्रतास्त्री.
सतीनक, वाटाणे.
सतीर्थ्य, एकगुरूचे शिष्य.
सतीलक, वाटाणे.
सत्तम, श्रेष्ठ.
सत्पथ, चांगला मार्ग.
सत्य, आत्म्या चागुण १ शपथ २कृतयुग ३ स्वर्पणी ४
सत्यक, ब्रह्मदेव.
सत्यकर्मन, बेलवृक्ष.
सत्यंकार, सत्यकरणारा.
सत्यनामा, ब्राह्मी.
सत्यफल, बेलवृक्ष.
सत्यभामा, कृष्णाची स्त्री.
सत्यवचस्, ऋषि १ बोलणारा २
सत्यवती, ब्राह्मी १ शमी २
सत्यवतीसुत, व्यासऋषि.
सत्या, सत्यभामा.
सत्याकृति, सत्यंकारशब्दपाहा.
सत्यानृत, वाण्याचें कर्म.
सत्यापन, ना, सत्याकृतिशब्दपाहा.
सत्याह्वा, ब्राह्मी.
सत्र, यज्ञ १ वस्त्र २ नित्यदान ३ अरण्य ४ कपट ५
सत्रा, अ० सह ह्या अर्थी.
सत्रिन, गृहपति.
सत्व, सत्वगुण १ प्राणी २ स्वभाव ३ द्रव्य४ प्राण ५ चित्त ६ व्यवसाय ७ बलातिशय ८
सत्वर, शीघ्र.
सत्वादिस्थान, हृदय.
सदन, घर.
सदंशक, खेंकडे.
सदंशवदन, कंकपक्षी.
सदस्, सभा.
सदस्य, ऋत्विग्विशेष.
सदा, अ० सर्वकाल ह्या अर्थी.
सदागति, वायु.
सदातन, नित्य.
सदानंद, ब्रह्मदेव.
सदानीरा, नदीवि०
सदापुर, केवटी मोथा.
सदापुष्प, कुंद १ रुई २ रक्तरुई ३ वान पिंपळी ४
सदापुष्पा, रुई १ कापशी २
सदाप्रसून, रक्तरोहिडा.
सदाफल, उंबर १ बेलवृक्ष २ नारळ ३
सदाफला, नदीउंबर १ त्रिसंधी २
सदामंडलपत्रक, श्वेतपुनर्नवा.
सदारुहा, बेलवृक्ष.
सदृश, सारखा.
सदृश्, } सारखा.
सदृक्ष, }
सदेश, समीप.
सद्मन्, घर.
सद्यः, अ० तत्क्षणी ह्या अर्थी.
सद्यआमिष, हितकारक.

सत्र: प्रीणन, आहार.
सत्रोमंडलपत्रक. श्वेतपुनर्नवा.
सत्र्यक. दुसऱ्या बरोबर जाणारा.
सत्. पंडित १ साधु २ विद्यमान ३ प्रशस्त ४ पूज्य ५
सनत्कुमार. योगिविशेष.
सनद्रुम. विशेष.
सनपर्णी, गोकर्णी.
सना. अ० नित्य या अर्थी.
सनातन. नित्य १ योगिवि० २
सनाभा. लघुश्वेतनाडल.
सनाभि, सात पिढ्या पर्यंत जे पुरुष ते प्रत्येक.
सनि. कार्तिक अर्थी प्रार्थना करून गुरुस योजणे.
सनीड, जवळचा.
सन्नकद्रु, चाराचे झाड.
सन्नद्ध, सिद्ध१ कवच धारण केलेला २
सन्नय. समूह १ सैन्याचे पाठीमागे जे सैन्य असते ते २
सन्निकर्षण, सान्निध्य.
सन्निकृष्ट. सन्निध.
सन्निधि, सान्निध्य.
सन्निवेश, अवयवविभाग १ शहरामध्ये केलेली एक बसावयाची जागा ती २
सपत्न. शत्रु.
सपदि, अ० शीघ्र १ तत्क्षणी या अर्थी २
सपर्या. पूजा.
सपादमत्स्य, गोडगामासा.
सपिंड. सात पिढ्यांतील.
सपीति, दुसऱ्या बरोबर प्राशन करणे.
सप्तकी. कमरपट्टा.
सप्तच्छद, सातविण.
सप्ततंतु, यज्ञ.
सप्तनाडिका, शिंगाडे.
सप्तपत्र, सातविण.
सप्तपर्ण, सातविण.
सप्तपर्णी, लाजाळू.
सप्तय, घोडा.
सप्तला, शेर १ नेवाळी २ शिकेकाई ३
सप्तशिरा, नागवेल.
सप्तार्चिष, धूमाग्नि.
सप्ताश्व. सूर्य.
सप्ताह्व. सातविण.
सप्ति. घोडा.
सभर्तृका. पतिमतीस्त्री.
सभा. घर १ सभा २ सभ्य ३ द्यूत ४
सभाजन. स्वागतविषयकप्रश्न.
सभासद, सभ्य.
सभास्तार. सभ्य.
सभिक. द्यूतकरविधाता.
सभ्य, सज्जन.
सम, तुल्य १ समान २ सर्व ३
समं, अ० सहार्थी.
समकश्रवण, लकुगळिचावृक्ष.
समकृत. कफ.
समगंधिक. काळा वाळा.
समंगा. लघुचिकणा १ मंजिष्ठ २ लाजाळू ३
समग्र. इंद्रियग्राह्य.
समज. पशूंचा समूह.
समंजस, नीति.
समज्या, सभा.
समंततः, अ० सर्वतः या अर्थी.
समंतदुग्धा, निवडुंग.
समंतभद्र, बौद्ध.
समत्रय. समत्रितय. हरितकी १ नागर २ गडूची ३
समत्रिदोष. वात १ पित्त २ कफ ३
समदृक्. सर्वत्र समपाहणारा.
समदोषत्रय, वात १ पित्त २ कफ ३
समधिक, अधिकझालेला.
समन्वितकारि, आंबा.
समपत्रक, राजहंसवनस्पती.
समपद. धानुष्कस्थितिवि०
समय, कालनाम १ शपथ २ आचार ३

सिद्धांत ४ क्रियाकार ५ संभाषण ६ संपत्ति ७ नियम ८ अवसर ९ प्रसंग १०

समया, सामीप्य १ मध्य ह्या अर्थी २

समर्योनि, कफ.

समर, युद्ध.

समर्थ, शक्तिमान् १ संबद्ध २ अनुकूल ३

समर्थन, युक्तायुक्तपरिक्षा.

समर्धक, वरदेणारा.

समर्याद, मर्यादायुक्त १ समीप २

समवर्तिन्, यम.

समवाय, समूह.

समष्ठिल, कोलुंबा १ गोंडा तृण २

समष्ठिला, नद्याम्र १ कडुतृण २

समष्ठीला, पाणी १ आघाडा २

समसन, संक्षेप.

समस्त, समग्र.

समक्ष, इंद्रियग्राह्य.

समज्ञा, कीर्ति.

समा, संवत्सर.

समाकर्षिन्, अतिसुगंधि.

समाज, पशुव्यतिरिक्तांचा समूह.

समाधि, स्वीकार १ अद्भुतप्रश्नपरिहार २ नियम ३

समान, नाभिस्थितवायु १ तुल्य २ पंडित ३ एक ४

समानोदर्य, एकोदरस्थबंधु.

समालंभ, सुगंधरोहित.

समालोकन, पहाणें.

समावृत्त, समावर्तन केलेला.

समांशा, ऋचाचरणा.

समांसमीना, जी गाई प्रतिवर्षी प्रसूत होते ती.

समासाद्य, प्राप्त होण्यास योग्य.

समासार्था, समस्या.

समाहार, एकत्र करणें.

समाहित, अंगीकृत.

समाहृति, संग्रह.

समाह्वय, क्रीडा.

समित्, सभा.

समित, कणीक १ थोरगहूं २

समिति, सभा १ युद्ध २ संगम ३

समिद्रुम, पळस.

समिद्वर, पळस.

समिध्, लांकूड.

समीक, युद्ध.

समीप, सन्निकृष्ट.

समीर, वायु.

समीरण, वायु १ मरवा २ वावडिंग ३

समीरसार, बेल.

समुच्चय, राशीकरण.

समुच्छ्रय, विरोध १ उच्चत्व २

समुज्झित, त्यक्त.

समुत्पिंज, अत्यंतव्याकुळ.

समुदक्त, वर आणलेला.

समुंदन, आर्द्रपणा.

समुदय, दाय, समूह.

समुद्ग, कर, डबा इत्यादि.

समुद्गिरण, वमन १ ऊर्ध्वनयन २

समुद्धत, दुर्विनीत.

समुद्र, सागर.

समुद्रकांता, नदी १ स्पृक्का २

समुद्रगा, नदी.

समुद्रपुष्प, समुद्रकूल.

समुद्रफल, समुद्रफल. कायफळ हि०

समुद्रफेन, समुद्रफेण. समुद्रफेण गु०

समुद्रलवण, मीठ.

समुद्रशोष, समुद्रशोक.

समुद्रसुभगा, भागीरथी.

समुद्रांता, स्पृक्का १ रक्तधमासा २ जवासा ३ रक्तकापशी ४

समुन्नद्ध, गर्विष्ठ.

समुत्थ, अग्निज०

समूरु, हरिणविशेष.

समूह, समुदाय.

समूहगंध, जवादि कस्तूरी.
समूहक्षार, साजूण.
समृद्ध, सुसंपन्न.
समृद्धि, वृद्धि १ संपत्ति २
सम्यक्, अ० चांगलें ह्या अर्थी.
सम्यक्दग्ध, अग्निदग्धरोग.
सम्यच्, सत्य.
सम्राट्, राजावि०
सर, सारकपदार्थ १ बाण २
सरक, मद्यपान.
सरक्तयावनाल, तुरे जोंधळे.
सरज, लोणी.
सरजा, सुरंगी.
सरघा, मधुमक्षिका.
सरट, सरडा.
सरण, सार्वभौम.
सरणा, णी, हरणवल्ली १ कुरवर्णी २ चांद-
वेल ३ थोरश्वेतजाई ४ श्वेतनिशोत्तर ५
सरणि, मार्ग.
सरत्नि, मुंडाहात.
सरथा, करंज.
सरमा, कुत्री.
सरल, सरलदेवदार १ हिरा २ सुरूचें झाड ३
ज्याचा आशय ऋजु तो ४
सरलतृण, रोहिसतृण.
सरलदेवदार, विशेषधूप १ सुरूचें झाड २
सरलद्रव, विशेषधूप.
सरलनिर्यास, विशेषधूप १ सरलाडीक २
सरला, श्वेतनिशोत्तर १ काळें निशोत्तर २
काळें झाड ३ काळी तुळस ४
सरलांग, विशेषधूप.
सरस्, तळें.
सरस, मांस १ कारागर २
सरसामांस, रस काढिल्यावांचून शिजविले-
लें मांस.
सरसिज, कमळ.
सरसी, तळें.
सरसीरुह, कमळ.
सरस्वत्, समुद्र १ नदवि० २
सरस्वती, नदी १ लघुमालकांगोणी २ ब्रा-
ह्मी ३ वाचा ४
सरहा, राजकंबू.
सरा, चिंच १ चांदवेल २ मद्य ३
सराव, पात्रवि०
सरित्, नदी.
सरित्कामा, कांगाचें झाड.
सरित्पति, समुद्र.
सरिन्नाथ, समुद्र.
सलिल, उदक.
सरीसृप, नागसर्प.
सरोज, कमळ.
सरोम्बु, सरोवरांतील पाणी.
सरोरुह, रक्तकमळ १ कमळ २
सरोरुहा, कमलिणी.
सर्ग, सृष्टि १ स्वभाव २ त्याग ३ निश्चय ४
काव्यादिग्रंथांतले विश्रामस्थान ५
सर्ज, मोहोवंदीकट १ राळेचा वृक्ष २ थोर-
राळेचा वृक्ष ३ अळकर्ण ४ सायर्लीवृक्ष ५
सर्जक, आसाणा १ थोर व लघुराळेचा वृक्ष २
सर्जनिर्यास, राळ.
सर्जरस, राळ १ थोरराळेचा वृक्ष २
सर्जिका, सर्जीखार.
सर्जिकाक्षार, सर्जीखार.
सर्प, नाग १ साप २ रक्तवर्णसर्प ३
सर्पकंकालिका, लघुमुंगुसकांदा.
सर्पगंधा, लघुमुंगुसवेल १ नागदवणी २
सर्पगंधिनी, थोरसुगंध मुंगुसवेल १ लघु
मुंगुसवेल २
सर्पदंडा, गोरख चिंच.
सर्पदंती, नागाळी.
सर्पदमनी, वांझकर्टोली.
सर्पदंष्ट्रा, ष्ट्रा, नवाब १ मेढशिंगी २ सिंह-
पिंपळी ३ लघुमेढशिंगी ४
सर्पदंष्ट्रिका, मेढशिंगी १ आम्या २

सर्पनेत्रा, थोरसुगंधमुंगुसकांदा १ थोरमुंगुसवेल २

सर्पपुष्पी, नागाळी.

सर्पप्रिय, चंदन.

सर्पभक्षक, मुंगुस.

सर्पभेदक, गंधीहिंवर.

सर्पलोचना, सुगंधमुंगुसवेली.

सर्पसहा, नागदवणी.

सर्पसुगंधिका, थो. लघुमुंगुसवेल १ थोर सुगंधमुंगुसवेल २ थोरमुंगुसवेल ३

सर्पाख्य, श्वेतअर्लु.

सर्पांगी, सिंहपिंपळी.

सर्पादनी, लघुमुंगुसकांदा.

सर्पारि, मुंगुस.

सर्पावास, चंदन.

सर्पाक्षी, थोरमुंगुसवेल १ थोरसुगंधमुंगुसकांदा २ दुनगुंडा, कर्नाटक० तानवडीचें झाड ३ श्वेतविष्णुक्रांता ४ रक्तशंखपुष्पी ५

सर्पिका, गोकर्णी.

सर्पिणी, सर्पिणी.

सर्पिर्गर्भ, लोणी.

सर्पिष, तूप.

सर्पिस्. तूप.

सर्व, रसांजन १ शिलाजित २ महादेव ३ सकल ४

सर्वकारिणी, [illegible].

सर्वग, पाणी १ [illegible] २

सर्वगंधि, [illegible].

सर्वग्रन्थक, नागदवणी.

सर्वजगत्प्रिया, सर्वजनप्रिया, ऋद्धि १ वृद्धि २

सर्वतः अ० आसमंतात् याअर्थी.

सर्वतश्चक्र, [illegible].

सर्वतिक्ता, काकमाची १ लघुकारली २

सर्वतोभद्र, कडूनिंब १ राजगृहादि० २

सर्वतोभद्रा, टिका, लघुशिवण १ थोरशिवण २

सर्वतोमुख, पाणी १ विहिरीचें पाणी २

सर्वदा. अ० सर्वकाल याअर्थी.

सर्वधातुक, तांबें.

सर्वधुरावह, भारवाहणारा बैल इ०

सर्वधुरीण, सर्वधुरावहशब्दपाहा.

सर्वपाचक, टांकणखार.

सर्वभक्षा, शेळी.

सर्वभूतप्रमर्दिनी, वांझकर्टोली.

सर्वभूमिक, दालचिनी.

सर्वमंगला, पार्वती.

सर्वयूष, गोरस धान्याम्ल फलाम्ल हे पदार्थ प्रत्येक युक्त करून जो करावा तो क्रमेकरून गुरुतर आहे.

सर्वरस, राळ.

सर्वरसाग्र्य, पेज.

सर्वल, शस्त्रवि०

सर्वलिंगिन्, बौद्ध १ क्षपणकादि २

सर्वलोह, तांबें.

सर्ववर्चस, तांबें.

सर्ववेदस, विश्वजित्नामक यज्ञकरणारा.

सर्वसन्नहन, चतुरंगसैन्याचा जमाव.

सर्वसह, गुग्गुळ.

सर्वसहा, भूमि.

सर्वसस्योद्वहा, भूमि.

सर्वसाधन, सोनें.

सर्वसार, निरस.

सर्वस्नेहप्रधाना, वसा.

सर्वहित, मिरीं.

[illegible], [illegible] १ [illegible] २

सर्वज्ञ, [illegible] १ महादेव २ [illegible] ३

[illegible], [illegible].

सर्वांगसंताप, संताप.

सर्वानुभूति, श्वेतनिशोत्तर.

सर्वान्नभोजिन्, ब्राह्मणादि जातीकडे जे

सर्वान्नीन, [illegible] भोजन करितो तो.

सर्वाभिसार, सर्वसन्नहन.

सर्वाभूति, श्वेतनिशोत्तर.

सर्वायणी, श्वेतनिशोत्तर.

सर्वार्थसिद्ध, बौद्धवि०

सर्वाक्ष, रुद्राक्ष.
सर्वाक्षिरोग, नेत्ररोग.
सर्वाक्षी, दुधी.
सर्वौघ, सर्वसन्नहनशब्दपाहा.
सर्वौषधिगण, कुष्ठ १ मांसी २ हरिद्रा ३ वेखंड ४ शैलेय ५ मुरा ६ चंदन ७ कापूर ८ मुस्ता ९
सर्षप, शिरस १ श्वेतशिरस २ देवशिरसी-वृक्ष ३ मोहोरी ४
सर्षपा, श्वेतशिरस.
सर्षपिका, प्रमेहपीटिकारोग १ शुकरोग २
सर्षपोद्भव, श्वेतशिरस.
सल, **सलल**, **सलली**, साळपीस.
सलपत्र, दालचिनी.
सलिल, पाणी.
सलिलज, कमळ.
सल्लक, कृमि.
सल्लकी, साळयीवृक्ष.
सल्ली, साळयीवृक्ष.
सव, यज्ञ.
सवन सोमाभिषव.
सवयस्, समानवयस्क.
सवर्ण, समानवर्ण.
सवितृ, रुईझाड १ सूर्य २
सविध, समीप.
सविभास, नखला.
सवेश, सविध.
सव्य, वामशरीर.
सव्यसाची, अर्जुनसादडा.

सव्येष्ट, }
सव्येष्ठ, } सारथि.

सव्रणशुक्र, डोळ्याचे काळे बुबुळावरचा रोग.
सशल्य, आनवल.
सस्य, धनें १ फळ २
सस्यक, सस्यकमणि.
सस्यमारि, घूंस.
सस्यसंवत्सर, लघुगळ्या वृक्ष.
सस्यसंवर, सायलीवृक्ष.
सह, नखला १ मार्गशीर्ष २ पराक्रम ३
सह, अ० सहवर्तमान ह्याअर्थी.
सहकार, आंबा.
सहचर, श्वेतकोरांटा १ आंबाडा २ पीतकोरांटा ३ काळा कोरांटा ४
सहचरी, पीतकोरांटा १ सब्बा २
सहज, एकोदरबंधु.
सहजकांति, सोनें.
सहदेवी, महाबला १ थोरानिळी २ सहदेवा(चिवडी हिं०
सहधर्मिणी, पत्नी.
सहन, साहिष्णु.
सहभोजन, बरोबर जेवणें.
सहसा, अ० एकाएकीं ह्याअर्थी.
सहस, पराक्रम १ बल २ मार्गशीर्ष हेमंतऋतु ४ तेज ५
सहस्य, पौषमास.
सहस्रकांडा, श्वेतदूर्वा.
सहस्रजित, कस्तूरी.
सहस्रदंष्ट्र, महापाठीनमत्स्य १ मत्स्यभेद
सहस्रपत्र, कमळ.
सहस्रपर्वा, श्वेतदूर्वा.
सहस्रमूली, थोरउंदीरकानी.
सहस्रवीर्या, नीलदूर्वा १ महाशतावरी श्वेतदूर्वा ३ कर्कटक ४
सहस्रवेध, कांजीभेद.
सहस्रवेधि, हिंग.
सहस्रवेधिका, कस्तूरी.
सहस्रवेधिन, हिंग १ कस्तूरी २ चुका आम्लवेतस ४
सहस्रांगी, लघुपाळु.
सहस्रांगी, लघुपाळु.
सहस्रांशु, सूर्य.
सहस्राक्ष, मयूरशिखा १ इंद्र २
सहस्रिन, सहस्र सैन्यानें युक्त.
सहस्री, आंघाडा १ मयूरशिखा २

सहा, शेवंती गुलाब १ कंकई २ रानमूग ३ तरणी ४ मार्गशीर्षमास ५ लघुचिकणा ६ लघुरानशेवंती ७ देवडंगरी ८

सहाचर, श्वेतकोरांटा.

सहाय, अनुचर १ मित्र २

सहायता, सहायसमूह.

सहिष्णु, सहनशील.

सहृदय, प्रशस्तचित्ताचा.

सहोदर, सख्खाभाऊ.

सक्षीरा, खिरणी १ रांजणी २

साकं, अ० सहार्थी.

साकेत, अयोध्या नगरी.

साक्तुक, सक्तुसमूह.

सागर, समुद्र.

सागरक, मीठ.

सागरगा, नदी.

सागरगामिनी, एलची.

सागरज, मीठ.

सागरजमल, समुद्रफेण.

सागरा, मर्यादवेल.

सागरांबरा, भूमि.

सागरोत्थ, मीठ.

सागरोद्भव, शंख.

साचि, अ० वांकडें ह्याअर्थी.

साजक, बाजरी.

सातला, निवडुंगाचे भेद. शिकेकाई दे० थेर कों०

साति, दान १ समाप्ति २

सातिसार, अतिसाररोगी.

सातीनक, वाटाणा.

सातु, भजितजवाचें पीठ. सतुवा हिं०

सात्म्य, प्रकृतीस हितावह.

सांत्व, गोडबोलणें.

सांत्वन, प्रेमयुक्तवचन.

साद, कृशता.

सादन, गृह.

सादनी, कटुकी.

सादिन्, सारथि १ स्वार २ माहोत ३

सादृष्टिक, तात्कालिकफल.

सांद्र, ताक.

सांद्रमेह, प्रमेह.

साधक, दवणा.

साधन, लिंग १ पुत्रजीववृक्ष २ मारणें ३ मृतसंस्कार ४ द्रव्य ५ दान ६ गमन ७ अर्थनिष्पादन ८ उपाय ९ अनुगमन १०

साधारण, सदृश १ अनेकसंबंधि २

साधारणदेश, शीतउष्णसमान आणि गोधूमादिधान्यें करून युक्त असतो तो १ समदेश २

साधित, साधनकेलेला.

साधिष्ठ, अतिशयेंकरून स्वीकारलेला.

साधीयस्, अत्यंतसाधु.

साधु, संत १ अव्वल ह्म० साधु २ सुंदर ३

साधुक, दवणा.

साधुवृक्ष, वायवरणा.

साध्य, देवयोनिवि०१ साधावयाचा २

साध्वस, भय.

साध्वी, पतिव्रता १ मेदा २

सानंद, गुच्छकरंज.

सानु, लहानडोंगर १ पर्वतावरचा समान भूमि भाग २

सानुज, पुंडरीकवृक्ष १ तुंबरु २

सानुनी, लहानडोंगर.

सानुमान्, डोंगर.

सानुमानक, पुंडरीकवृक्ष.

सान्नाय, हविर्विशेष.

सान्निपातिक, त्रिदोषसंबंधी रोग.

साप्तपदीन, सख्य.

सांभर, सांभरलोण.

सामत्रय, हरीतकी १ सुंठ २ गुडूची ३

सामधेनी, अग्नीत समिधाटाकून अग्निपेटण्याकरिता जी वेदाची ऋचा ह्म० ती.

सामन्, सांत्वन.

सामाजिक, सभ्य.

सामान्य, साधारण १ घटत्वादिजाति २

सामान्यरस, कपिला १ गैरिक २ कपर्दकी-लेप ३ सिंदूरक ४ वन्हि ५ जार ६ बोदारशृंग ७

सामि, अ० अर्ध १ निंदित याअर्थी २

सामुद्र, समुद्रशोक १ समुद्रफेण २ नारळी ३

सामुद्रक, मीठ १ चोपचिनी २

सामुद्रज, पोंवळी.

सामुद्रजमल, समुद्रफेण.

सामुद्रलवण, मीठ.

सामुद्रिका, तळहाताचा रेघा.

साम्राडणी, दीपांतरवचनृग.

साम्राणिकर्दम, नानादिकरतृग.

साम्लपुष्पा, करवंदी.

साय, सायंकालसंधि १ काड २

सायं, अ० सायकाल.

सायक, धीवराजातितृण १ तिरकांडे २

सायकपुंखा, उन्हाळी १ शरपुंखा २

सायंकाल, सायंकाळ.

सायंकाली, गुलदास.

सायकेक्षुर, लघुमुंजतृण.

सायमाश, सायंकाळचें खाणें.

सांयात्रिक, गलबतानें व्यापारकरणारा.

सायान्ह, चतुर्थप्रहर.

सांयुगीन, युद्धाविजयी कुशल.

सार, दाळिंब १ चारोळी २ न्याय ३ नवसागर ४ काथ ५ लोणी ६ धातु ७ उदीत ८ सामर्थ्य ९ श्रेष्ठ १० न्याय्य ११ पाणी १२ धन १३ स्नानकरणारा पुरुष १४ गोडचिंचेचें पाणी साखर एलची तूप मिरीं कापूर इत्यादिकरून सिद्धकरावें तें १५ पन्हें प्रा० शरबत मु०

सारक, जेपाळ १ तुंबरू २ पिवळे मूग ३

सारंग, हरण १ चितळ २ चातकपक्षी ३ चाषपक्षी ४ हत्ती ५ चित्रवर्ण ६

सारघ, मेण १ मधु २

सारणी, चांदवेल १ रक्तपुनर्नवा २

सारथि, सहाय.

सारद्रुम, खैर.

सारपादप, साराम्ल.

सारबत्यका, मेथी.

सारफल, साराम्ल.

सारमूषिका, देवडंगरी.

सारमेय, कुतरें.

सारव, शरयुनदीचें दाट झालेला.

सारवृक्ष, धामणी.

सारशल्य, खैरखैर.

सारस, जाति १ कमल २ सारसपक्षी ३ सरोवरोदक ४ साराम्ल ५

सारसजल, नद्याचें पाणी येऊन साचतें तें.

सारसन, कमरपट्टा.

सारसाव, सरोवरोदक.

सारसाम्ल, साराम्ल.

सारा, सात्वला.

सारामृद, माती.

साराम्ल, निंबुभेद.

सारिका, साळुंकी.

सारिणी, महाबला १ कपिलशिसव २

सारिन, काळा सुरमा.

सारिवा, श्वेतउपळसरी १ माती, भात. २

सार्ज, आलें.

सार्थ, प्राण्यांचा समुदाय.

सार्थवाह, क्रयविक्रयें करून जीवनकरणारा.

सार्द्र, ओलें.

सार्द्रचंदन, ओला चंदन.

सार्द्ध, अ० सह याअर्थी.

सार्व, गुण, मृत्तिकालवण.

सार्वभौम, राजा १ उत्तरदिशेचा हत्ती

सार्व, सह, सोग.

सार्षप, सर्षपतैल.

साल, स०वि० १ सागवृक्ष २ कुंपण ३ वृक्ष

सालपर्णी, सालवण.

सालवेष्ट, राळ.

सालिमकंद, सालमिश्री.

सालूर, बेडूक.
सावर, लोध्र.
सावित्री, आंवळी.
सास्ना, मुंगुसवेल १ गलकंबल २
साहस, साहसकर्म.
साहस्र, सहस्रांचा समूह १ सहस्रफौजेचा मालक २
साक्षात्, अ० प्रत्यक्ष १ तुल्य २ ह्याअर्थी.
सिकता, वाळू १ साकर २ वाळुकामयदेश ३
सिकताकार, वाळू.
सिकतामय, वाळवंटभूमि.
सिकतामेह, प्रमेह.
सिकतावर्त्मन्, पांपण्यांचा रोग.
सिकतावान्, वालुकामयदेश.
सिकतिल, वाळवंटभूमि.
सिक्ता, वाळू.
सिक्थ, क, मेण.
सिग्रुडी, सेगुडी, सेगुडती.
सिंघाण, नाकांतील मळ १ नाक २ अंडवृद्धि ३ मिशांचा मध्यभाग ४ लोहोकीट ५
सिंघिणी, नाक.
सिंचितिका, फल, बोर १ सेवफल २
सिंचतीफल, बोर.
सित, कथील १ श्वेततील २ मुळा ३ बद्ध ४ शुक्लपक्ष ५ रुपें ६ शुभ्रवर्ण ७ समाप्त ८
सितकंगु, राळे.
सितकटभी, थोरश्वेतकिन्ही.
सितकंटा, रिका, श्वेतरिंगणी.
सितकर, भीमसेनी कापूर.
सितकरा, नीलदूर्वा.
सितकारिका, लघुचिकणा.
सितकुंभी, श्वेतपाडळ.
सितगुंजा, श्वेतगुंजा.
सितचिल्ली, लघुचाकवत.
सितच्छत्रा, बाळंतशोप.
सितच्छद, रक्त शेगवा.
सितच्छदा, श्वेतदूर्वा.
सितजलज, लघुकमळ.
सितजा, खडीसाकर.
सितत्रिक, त्रिसिता.
सितदर्भ, श्वेतदर्भ.
सितद्रुम, अर्जुनसादडा.
सितधातु, खडु.
सितपद्म, श्वेतकमळ.
सितपाटला, श्वेतपाडळ.
सितपाटलिका, श्वेतपाडळ.
सितपुष्प, लवुद्वीपांतरखजुरी १ श्वेतरोहिडा २ शिरिषवृक्ष ३ क्षुद्रमोथ ४ केवडी मोथा ५
सितपुष्पी, शंखपुष्पी १ श्वेतगोकर्णी २ नागाळी ३
सितभानु, मोगरी.
सितमरिच, श्वेतमिरीं.
सितमोघा, श्वेतपाडळ.
सितरज, कापूर.
सितराग, रुपें.
सितलशुन, श्वेतलसूण.
सितवर्षाभू, श्वेतपुनर्नवा.
सितवल्लिज, श्वेतमिरीं.
सितवाग्नि, सिंहपिंपळी.
सितशिंबी, श्वेतवाल.
सितशिंशपा, पांढरा शिसव.
सितशूक, जव.
सितसर्षप, श्वेतशिरड.
सितसिंधु, शेंदेलोण.
सितसिंहि, श्वेतरिंगणी.
सितसूरण, गोडा सुरण.
सितक्षार, स्वागी.
सितक्षुद्रा, श्वेतरिंगणी.
सिता, बावंचा १ तेजनी २ खडीसाकर ३ मद्य ४ आंवळी ५ कुटुंबिनी ६ पिंगा ७ प्रिया ८ पूर्णिमा ९ चंद्रिका १० रुपें ११ त्रायमाण १२ श्वेतगोकर्णी १३ श्वेतत्रिसंधी १४ वंशलोचन १५ श्वेतनिशोत्तर १६ श्वेतदूर्वा १७ श्वेतपुनर्नवा १८ राव १९

सिताख्य, ख्या, श्वेतमिरीं १ श्वेतदूर्वा २
सितांग, श्वेतरोहिडा.
सिताजाजि, श्वेतजिरें.
सितात्रय, त्रिसिता.
सितादि, गूळ.
सितानन, बेल.
सिताभा, सा, तारका.
सितांभोज, श्वेतकमळ.
सिताभ्र, कापूर.
सितार्क, श्वेतरुई.
सितार्जक, श्वेतआजवला.
सितालता, श्वेतदूर्वा १ कांजी २
सितालर्का, थोर श्वेतरुई मांदार.
सिताव्हय, श्वेतरोहिडा १ श्वेतशेगवा २
सिताव्हा, श्वेततुळस १ श्वेतपाडळ २
सिताश्मज, गाराचें पाणी.
सितासिता, बावंचा.
सिति:, कुरडु.
सितिवारक, थोरकुरंडिका १ कुरडु २
सितेतरा, काळी साळ.
सितेक्षु, श्वेतऊंस.
सितेरंड, श्वेतएरंड.
सितोच्चटा, श्वेतगुंजा.
सितोत्पल, श्वेतोत्पल १ कमोदपुष्प २
सितोपल, स्फटिक.
सितोपला, खडीसाकर १ साकर २
सिंदी, खजूरी १ सिंदी २
सिंदुक, कात्री निर्गुंडी १ काळी निर्गुंडी २ श्वेतनिर्गुंडी ३
सिंदुवार, क, श्वेतनिर्गुंडी १ कात्री निर्गुंडी२
सिंदुवारच्छदा, राननिर्गुंडी.
सिंदुर, शेंदूर.
सिंदुसह, काळी निर्गुंडी.
सिंदूर, शेंदुर १ वृक्षवि० २
सिंदूरकारण, सिसें.
सिंदूरपुष्पी, शेंद्री.
सिंदूरा, श्वेतनिर्गुंडी.
सिंदूरी, शेंद्री.
सिंधु, समुद्र १ सैंधव २ नदवि० ३ गजमद४ देशवि० ५
सिंधुक, निर्गुंडी.
सिंधुज, सैंधव.
सिंधुजलयण, सैंधव १ मीठ २
सिंधुजा, मोत्यांची शिंप.
सिंधुजात, मोतीं.
सिंधुपर्णी, थोरशिवणी.
सिंधुपुष्प, कळंब १ बकुल २
सिंधुर, हत्ती.
सिंधुरथा, नदी.
सिंधुलताग्र, पोंवळें.
सिंधुवल्यग्र, पोंवळें.
सिंधुवारक, निर्गुंडी.
सिंधुसंगम, दोननदींचा संगम.
सिंधू, त्यागी.
सिंधूत्थ, सैंधव.
सिंधूप्लुय, जार.
सिंधूपल, सैंधव.
सिध्ध, श्वेतशिरस १ कात्री निर्गुंडी २ काळाधोत्रा ३ निष्पत्र ४ देवयोनिवि०५
सिध्धजल, कांजी.
सिध्धनामक, आपटा.
सिध्धपुष्प, श्वेतकणेर.
सिध्धप्रयोजन, श्वेतशिरस.
सिध्धप्रयोजना, आहाळीव.
सिध्धमंत्रश्रम, श्रमेंकरून मंत्रसिध्धि केली आहे जाणें तो.
सिध्धमोदक, नावदसाकर.
सिध्धसलिल, कांजी.
सिध्धसाधन, श्वेतशिरस.
सिध्धा, ऋध्धि.
सिद्धांत, निश्चित.
सिध्धापगा, भागीरथी.
सिध्धार्थ, श्वेतशिरस १ नदीवड २
सिध्धि, ऋध्धि १ मुरुडशेंग २

सिक्थिद, थोरराळेचा वृक्ष १ पुत्रजीवीवृक्ष २

सिक्थिसाधक, दवणा.

सिध्म, कुष्ठरोग १ शिबें २

सिध्मल, कुष्ठरोगी.

सिध्मला, शुष्कमांस १ कुष्ठरोगिणी स्त्री २ मत्स्यविकृति ३

सिध्य, पुष्यनक्षत्र.

सिध्रका, वृक्षवि०

सिनीवाली, आमावास्या १ जींत चंद्रदर्शन आहे ती.

सिरी, कळलावी १ दर्भविशेष २

सिलींध्र, सिलंधमत्स्यभेद.

सिलकी, साळईवृक्ष.

सिल्ह, क, शिलारस १ ऊद २

सिल्हसार, शिलारस.

सिविका, शेवई.

सिव्र, घाम.

सिंह, सिंह १ रक्तशेगवा २ बकुळ ३ सिंहराशि ४

सिंहकेशी, थोरकुरंडिका.

सिंहकेसरक, बकुळी.

सिंहचित्रा, रानउडीद १ मापपर्णी २

सिंहतल, पसरून जोडलेले दोन हात.

सिंहतुंड, निवडुंग.

सिंहपत्रा, रानउडीद १ माषपर्णी २

सिंहपर्णी, अडुळसा.

सिंहपिप्पली, सैहली पिंपळी.

सिंहपुच्छी, **च्छिका**, पिठवण.

सिंहमुख, अडुळसा.

सिंहमुखी, रानउडीद १ अडूळसा २

सिंहमूत्र, खारी माती.

सिंहल, कथील.

सिंहलक, सोनपितळ.

सिंहलस्था, सैहली पिंपळी.

सिंहवल्लभा, अडूळसा.

सिंहशृंगा, रानउडीद १ माषपर्णी २

सिंहसंहनन, लावण्ययुक्त व शरीरानें जो उत्तम तो.

सिंहाण, लोहकीट.

सिंहान, लोहकीट.

सिंहाली, सैहली पिंपळी.

सिंहासन, लोहकीट १ राजासन २

सिंहास्य, अडुळसा.

सिंहिका, अडूळसा १ मोतरिंगणी २ थोरडोरली ३

सिंहिकाकुली, थोरडोरली.

सिंही, अडूळसा १ डोरली २ रानमूग ३ थोरडोरली ४ बकूळ ५ साधारणनाडी६ सुवर्णवर्णकवडी ७

सिहुंड, निवडुंग.

सीकर, जलाचा कण.

सीत, वेत.

सीतजाम्र, अतिथोरसाळ आंबा.

सीतफेन, रिठा.

सीतरस, अपक्वउसांचे रसाचें काढणें तो.

सीतला, वाळू.

सीता, लांगलपद्धति १ भागीरथी २ जनकराजाची कन्या ३

सीताफल, सीताफळ.

सीताभ, हिमोदक १ बर्फ २

सीत्य, नागरलेलें शेत.

सीधु, मद्य १ आसव २ उसांचा रस पक्व करून काढावा तो. अथवा अपक्वरसाचा काढावा त्यास ही आसव ह्मणतात.

सीधुगंध, बकुळी.

सीधुपुष्प, कळंब १ बकुळ २

सीधुफला, आंवळी.

सीधुराक्ष, महाळुंग.

सीधुराक्षिक, कासीस.

सीधुवृक्ष, वायवरणा.

सीधूकफाणित, मोहाचे फुलांपासून होतें तें फाणित.

सीधूरस, आंबा.

सीधुरसा, आंवळी.
सीधुसंज्ञ, बकुळ.
सीमंत, क, शेंदूर १ स्त्रियांचा केशवेश २
सीमंतिनी, स्त्री.
सीमन्, मर्यादा.
सीमा, मर्यादा.
सीर, नांगर.
सीरपाणि, बलराम.
सीरी, थोरदर्भ १ लांगली २
सीवन, शिवणें.
सीस, क, सिसें,
सीसज, शेंदूर.
सीसोपधातु, शेंदूर.
सीहुंड, निवडुंग.
सु, अ० उत्कर्ष १ पूजन ह्याअर्थी २
सुकंटका, कोरफड १ पिंडखजूरी २
सुकटु, शिरीषवृक्ष.
सुकंठी, कोकिळा.
सुकंद, कचरा १ श्वेतकांदा २
सुकंदक, डुकरकंद १ धरणीकंद २ उलीचा कांदा ३ पलांडु ४
सुकंदकरण, श्वेतकांदा.
सुकंदन, वैजयंती तुळस.
सुकंदा, वांझकर्टोली.
सुकंदी, खारा सुरण.
सुकरा, अकोपना.
सुकर्णक, हस्तिकंद.
सुकर्णिका, महाबला.
सुकर्णी, लघुउंदारकानी.
सुकल, दाता १ भोक्ता २
सुकांडक, का, कांडवेल १ थोरकसई २ लघुकसई ३ लघुकारली ४
सुकाया, त्रायमाण.
सुकाष्ठक, देवदार.
सुकाष्ठा, कटुकावल्ली १ लोखंडी केळ २
सुकुंद, साळईडीक,
सुकुमार, क, सोनचांफा १ तमालपत्र २ रसाळऊंस ३ चवळ्या ४ पुंडकऊंस ५ श्यामाकक्षवक ६ कोमल ७ सोनपितळ ८
सुकुमारा, केळ १ स्पृक्का २ जाईचमेली ३ नेवाळी ४ ऊंस ५ पुंडालऊंस ६
सुकुमारिका, केळ.
सुकुमारी, थोरकारली.
सुकृत, पुण्य.
सुकृतिन्, भाग्यवान्.
सुकेशिनी, शंखिनी.
सुकेसर, महाळुंग.
सुकोमला, शेंद्री.
सुकोली, क्षीरकांकोली.
सुकोशक, लालरानआंबा १ इरसालआंबा २
सुकोशा, गोडी दोडकी.
सुकडी, शुष्कचंदन.
सुक्ता, क्तिका, चिंच.
सुख, ऋद्धि १ वृद्धि २ आनंद ३
सुखकर, दगडफूल.
सुखकरी, लघुहरणदोडी.
सुखकाल, हेमंत शिशिर ऋतु.
सुखदा, थोरशमी.
सुखदायिनी, रोहिणी.
सुखर, सारसपक्षी.
सुखवर्च, क, सर्जीखार.
सुखवास, गोडशेंदणी.
सुखसंदुह्या, } सुखेंकरून दोहन करण्यास
सुखसंदोह्या, } योग्य जी गाई ती.
सुखा, वृद्धि.
सुखात्मक, श्वेतमरवा.
सुखाजिक, संजीखार.
सुखोद्भवा, सूर्यफूलवल्ली.
सुखोषिता, मोरवेली.
सुगत, बौद्धवि०
सुगंध, सुगंधरोहिसगवत १ चंदन २ नीलोत्पल ३ गंधक ४ हरभरे ५ तुंबरु ६ संचळ ७ एलवालुक ८ काळा मरवा ९ शिलारस १० श्वेतकेवडा ११ मधुमाधवी १२

गवत १३ बिवळा १४ श्वेतकणेर १५ कृमिरोग १६ ग्रंथिपर्णी १७

सुगंधक, धरणीकंद १ फांगळा २ साळी, भात. ३

सुगंधकेसर, तांबडा शेगवा.

सुगंधगंधक, गंधक.

सुगंधगंधा, दारुहळद.

सुगंधचंद्री, कापुरकाचरी.

सुगंधतैलनिर्यास, जवादिकस्तुरी.

सुगंधत्रय, चंदन १ वाळा २ केशर ३

सुगंधत्रिफला, जायफळ १ लवंग २ एलची ३ जायफळ १ सुपारी २ लवंग ३

सुगंधन, शाहाजिरें.

सुगंधपत्रा, ईश्वरी.

सुगंधपत्री, जायपत्री.

सुगंधप्रसवा, तांबसाळ.

सुगंधफल, कंकोळ.

सुगंधभूतृण, पुदनीगवत.

सुगंधमुख्या, कस्तूरी.

सुगंधमूत्रपतन, सुगंधमांजर.

सुगंधमूला, रायआंवळी १ स्थलकमलिनी २ कापुरकाचरी ३

सुगंधमूली, कापुरकाचरी.

सुगंधमूषिका, चिचुंदरी.

सुगंधवल्कल, दालचिनी.

सुगंधवैरजात्य, लघुरोहिसगवत.

सुगंधषट्क, कंकोळ १ सुपारी २ वाळा ३ लवंग ४ कापूर ५ जायफळ ६ महासुगंधषट्क.

सुगंधसार, सागवृक्ष.

सुगंधा, वांझकर्टोली १ ईश्वरी २ नहीशोप ३ स्पृका ४ श्वेतनिर्गुंडी ५ पिवळीजुई ६ मधुमाधवी ७ साळयीवृक्ष ८ गंगावती ९ नेवाळी १० शाहाजिरें ११ लघुमुंगुसवेल १२ काळी निर्गुंडी १३ आरी १४ रानमोगरी १५ थोरमयाळ १६ सुरपुन्नाग १७ रासना १८ गठोणावृक्ष १९ नाई २० नेलिजन २१ मोरमांसी २२ थोरसुगंधमुंगुसवेल २३

सुगंधाढ्य, गन्हला.

सुगंधाढ्या, बटमोगरा.

सुगंधामलक, जिरें १ मिरें २ सुंठ ३ धणे ४ पिंपळमूळ ५ हळद ६ सर्वौषधी व आंवळकठी १ सर्वौषधी व आंवळकठी व दालचिनी १

सुगंधि, वाळूक कांकडी १ सुवासिक २

सुगंधिक, धणे १ भद्रमोथ २ सुगंधसाळी ३ सुगंधआजवला ४ कचरा ५ तृणकेशर ६ पुदनीगवत ७ श्वेतरक्तचंदन ८ एलवाळूक ९ शिलारस १० सुरपत्री ११ गौरसुवर्णशाक १२ काळा वाळा १३ पुन्नाग १४ विशेषधूप १५ सोनटका पुष्पविशेष १६ श्वेतरक्तमिश्रितकमळ १७ काळा विवळा १८ फांगळा १९ पुष्करमूळ २० शाहाजिरें २१ कवीठ २२

सुगंधिका, कस्तूरी १ काळी निर्गुंडी २ श्वेतउपलसरी ३ नेवाळी ४ सोनकेतकी ५ सुरपत्री ६

सुगंधिकुसुम, पिवळा कणेर.

सुगंधिकृत्, शिलारस.

सुगंधिनी, सोनकेवडा.

सुगंधिपुष्प, राजकदंब.

सुगंधिमूलक, काळा वाळा.

सुगंधिमूला, रासना.

सुगर्भक, तिवस.

सुग्रंथि, पिंपळमूळ १ गांठिबना २

सुघंटिका, कापुरकाचरी.

सुचंचु, लघुचंचु.

सुचरित्रा, पतिव्रता.

सुचर्मा, भूर्जपत्र.

सुचक्षु, उंबर.

सुचित्रा, कडुशेंदाड.

सुचुक्रिका, चिंचा.

सुचेलक, चांगलें वस्त्र.

सुच्छिद्रिका, महामेदा.

सुत्राता, तुरटी.
सुजीवंती, पीतहरणदोडी.
सुंठी, गलरोग.
सुत, शंडाकी १ पुत्र २ राजा ३
सुतंगी, थोरमयाळ.
सुतजीवक, पुत्रजीववृक्ष.
सुतनु, स्त्री.
सुतपादुका, तांबडी लाजाळू.
सुतश्रेणी, बृहद्दंती १ थोरदांती २ लघु व थोर उंदीरकानी ३ उंदीरमारी ४
सुता, मागेरी १ कन्या २
सुतिक्तक, कडुनिंब १ पित्तपापडा २
सुतिक्ता, कडुदोडकी १ सालईवृक्ष २
सुतिन्तिड, चिंच.
सुतीक्ष्ण, क, श्वेतभेगरा १ काळा मोरवावृक्ष२
सुतीक्ष्णा, मोहोऱ्या.
सुतुंग, गा, नारळी.
सुतृण, कुंदागवत १ पवनातृण २ घोडेसरगवत ३
सुतेजन, धामणी वृक्ष.
सुतेजा, सूर्यफूलवल्ली १ तेजबळ २
सुतैला, थोरमालकांगोणी.
सुत्या, सोमाभिषव.
सुत्रामन्, इंद्र.
सुत्रामप्रीतिपात्र, इंद्राणी.
सुत्वन्, स्नानकेलेला.
सुदग्धिका, कुरुहवृक्ष.
सुदंड, थोरवेत.
सुदंडिका, गोरखचिंच.
सुदंडी, ब्रह्मदंडी.
सुदंतिका, गाय.
सुदधि, कविठ.
सुदमन, आंबा.
सुंदर, तिलक १ गोमेदमणि २ सौंदर्ययुक्त३
सुंदरदर्शन, पोपट.
सुंदरा, चांगली स्त्री.
सुंदरी, लघुकावळी १ रमणी स्त्री २

सुदर्भा, मुंठे गवत.
सुदर्शन, ना, नी, सुदर्शन १तानीचा वेल२
सुदल, मुचकुंद.
सुदला, लघुरानशेवंती १ सालवण २
सुदाय, लग्नांत वधूस किंवा मुंजीत बटूस दिलेलें द्रव्य.
सुदारु, तेल्यादेवदार १ सरळदेवदार २ देवदार ३
सुदारुज, हळदिवावृक्ष.
सुदीर्घ, सातवीण १ गोडपडवळ २
सुदीर्घफला, टरकाकडी.
सुदूर, अत्यंतदूर.
सुदृढत्वक्, थोरशिवण.
सुदृष्टि, क, गीध.
सुधर्मन्, देवसभा.
सुधा, निवडुंग १ सालवण २ अमृत ३ चुना ४ नारिंग ५ वीज ६ आंवळी ७ अहिभोजन ८
सुधापाषाण, शिरगोळा.
सुधामोदक, यवासशर्करा.
सुधामोदकज, नावदसाखर.
सुधावास, लघुखिरा १ लघुकांकडी २ कांकडी ३
सुधाव्हय, चुना.
सुधांशु, चंद्र.
सुधांशुरत्न, मोती.
सुधास्त्रवा, रुदंती.
सुधाक्षार, नवसागर.
सुधी, जोशी १ वैश्य २ बुद्धिमान् ३
सुधूम, राळ १ सरलाडीक २ विशेषधूप ३
सुधूप्य, स्वादागरु.
सुधाद्रवा, गुळवेल.
सुनख, कुतरें.
सुनयना, स्त्री.
सुनंदा, लघुमुंगुकांदा.
सुनंदिनी, आरामशीतला.
सुनाद, क, शंख.

सुनाभा, लघुश्वेतकिन्ही.
सुनामा, ब्राह्मी.
सुनामिका, त्रायमाण.
सुनाल, पिंवळा वाळा १ लामज्जक २
सुनासा, कावळी १ उत्तमनासिका २
सुनासिका, थोरश्वेतकाहुंली १ कावळी २
सुनिर्घोषा, जिंगिणी.
सुनिर्यासा, जिंगिणी.
सुनिषण्ण, क, कुरडू.
सुनिषण्णकच्छदा, चुका.
सुनिषण्णकपत्रिका, चुका.
सुनील, क, डाळिंब १ नीलमणि २ काळा आमाणा ३ काळा माका ४
सुनीला, जवस १ वरणतृण २ गोंडा लोणा गवत ३
सुनेत्रा, स्त्री.
सुपच्चा, रोहिणी.
सुपत्र, शेगवा १ पोकळतृण २ सूर्यफूल ३
सुपत्रा, ईश्वरी १ थोरशमी २ सालवण ३ पालकभाजी ४ लघुशतावरी ५
सुपत्रिका, पापडी १ सालवण २
सुपर्त्री, पक्षी.
सुपथिन्, चांगला मार्ग.
सुपथ, आंबा.
सुपथ्या, लघुचाकवत.
सुपर्ण, गरुड.
सुपर्णक, भरींव वेळु १ सातवीण २
सुपर्णिका, बावच्या १ अतिबला २ पिंवळी हरणदोडी ३ सालवण ४
सुपर्णी, पलाशी १ रेणुकबीज २ गोकर्णी ३
सुपर्वन्, देव १ भरींव वेळु २
सुपर्वलतिका, कांडवेल.
सुपर्वा, श्वेतदुर्वा.
सुपाकिनी, आंबेहळद.
सुपाक्य, बिडलोण.
सुपार्श्व, पिंपरी.
सुपार्श्वक, पारसपिंपरी १ लाखीपिंपरी २
सुपिंगला, लघुमालकांगोणी.
सुपीत, गाजर.
सुपुट, कोलकंद.
सुपुटा, रानमोगरी.
सुपुष्करा, स्थलकमलिनी.
सुपुष्प, हळदिवावृक्ष १ पुंडरीकवृक्ष २ श्वेतरुई ३ मुचकुंद ४ तरवड ५ शिरीषवृक्ष ६ पारसपिंपळ ७ देवदार ८
सुपुष्पा, गोडशिराळी १ द्रोणपुष्पी २ बाळंतशोप ३ थोररानशेवंती ४ गुलतुरा ५
सुपुष्पिका, बडीशोप १ लघुरानताग २ काळी ब्रह्मवेल ३ लघुमेडाशिंगी
सुपुष्पी, पांढरी गोकर्णी १ शंखपुष्पी २ कर्टोली ३
सुपूरक, महाळुंग.
सुपूर्णी, सांवरी.
सुप्त, कोमेलेलें पुष्प.
सुप्ति, निद्रा.
सुप्रतिष्ठ, उंबर.
सुप्रतिष्ठित, उंबर.
सुप्रतिष्ठिता, थोरजांबूळ.
सुप्रतीक, ईशान्यदिशेचा हत्ती.
सुप्रतीका, मद्य.
सुप्रभ, पद्मकाष्ठ.
सुप्रभा, बावंचा.
सुप्रयोगविशिख, बाणसोडण्याविषयीं कुशल.
सुप्रलाप, चांगलें भाषण.
सुप्रसन्न, क, सुगंधआजवला.
सुप्रसरा, चांदवेल.
सुफल, बोर १ डाळिंब २ बदाम ३ नेवती ४
सुफला, काळें द्राक्ष १ केळ २ लघुइंद्रावण ३ थोरकोहोळा ४ थोरशिवण ५ थोरखजूरी ६ थोरजांबूळ ७ जलशिरसी
सुफेन, समुद्रफेण.
सुबीज, खसखस.
सुभग, सोनचांफा १ दगडफूल २ लालकोरांटा ३ टांकणखार ४

सुभगा, कस्तूरी १ नीलदूर्वा २ शिरोंजी ३ गव्हला ४ सोनकेळ ५ तुळस ६ सालवण ७ हळद ८ रानमोगरा ९ जाई १०
सुभगासुन, विवाहादि संस्कारयुक्त जी स्त्री तिचा पुत्र.
सुभंजन, काळा शेगवा.
सुभद्र, कडुनिंब.
सुभद्रा, थोरशिवण १ थोरशमी २ कापुर काचरी ३ रक्तशंखपुष्पी ४
सुभिक्षा, लघुधायटी.
सुभीख, पळस.
सुभूतिक, बेल.
सुभ्रू, स्त्री.
सुम, पुष्प.
सुमकरंद, कुंद.
सुमंगला, लघुहरणवेल.
सुमंगल्य, चिडादेवदार.
सुमंजरी काळी तुळस.
सुमति, बुद्धिमान् १ साळुंखी २
सुमधुर, जीवशाक १ वारीकगहुं २
सुमन, पुष्प १ थोरगहुं २ घाणेरा करंज ३ जायपत्री ४ मांडा ५
सुमनपत्रिका, जायपत्री.
सुमनफल, जायफळ.
सुमनस्, पुष्प १ देव २ सज्जन ३ जाई ४
सुमना, थोरकरंज १ दवणशेवंती २ जाई ३ चमेली ४ कागोणी ५ शयनी ६ सुरंगी ७
सुमनोरजस्, पुष्पांतीलपराग.
सुमुख, सुमुखपुरुष १ श्वेतआवला २ सुगंधआवला ३ वैजयंतीतुळस ४ भारंडपक्षिविशेष ५
सुमुष्टिका, विषदोडी.
सुमूलक, श्वेतशेवगा १ पुष्करमूळ २
सुमूलक, गाजर.
सुमूला, सालवण.
सुमेखल, लघुकुंभतृण.
सुमेधा, बुद्धिमान्.
सुमेरु, मेरुपर्वत.
सुर, देव १ अमरकंद २
सुरकंद, खारा सुरण.
सुरकृता, गुळवेल.
सुरक्त, क, रक्तचंदन १ लालरानआंबा २ सोनगेरु ३
सुरंग, क, पतंग १ नारिंग २ हिंगूळ ३
सुरंगद, पतंग.
सुरंगधातु, गेरु.
सुरंगा, शिरोंजी १ विलति० २
सुरंगिका, थोरश्वेतकावळी १ थोरमयाळ २
सुरंगी, थोरश्वेतकावळी १ रक्तशेगवा २ सुरंगी ३
सुरंगी, जाचे मुळाचा रंग करितात ती. आल गु०
सुरज, लोणारखार.
सुरंजन, पोफळी.
सुरंजी, थोरश्वेतकावळी.
सुरज्येष्ठ, ब्रह्मदेव.
सुरत, मैथुन १ दयाळु २
सुरतरु, वेहेकळ.
सुरतिलक, तिलक.
सुरतुंग, सुरपुन्नाग.
सुरत्न, सोनें १ माणीक २
सुरथकर्णिका, पुन्नाग.
सुरदारु, तेल्यादेवदार १ देवदार २ सरल देवदार ३
सुरदीर्घिका, भागीरथी.
सुरदुंदुभि, तुळसी.
सुरद्रुम, वेहेकळ १ रुछुलदेवनळ २ तेल्या देवदार ३
सुरद्विष्, दैत्य.
सुरधूप, राळ.
सुरनदी, भागीरथी.
सुरनाल, थोरदेवनळ.
सुरनिम्नगा, भागीरथी.

सुरपति, इंद्र.
सुरपक्षी, सुरपत्री १ सुरबंद २
सुरपर्णिका, पुन्नाग १ सुरपुन्नाग २
सुरपर्णी, पलाशी.
सुरपुन्नाग, गोडी उंडी.
सुरप्रिय, अगस्ता.
सुरप्रिया, जाई १ चमेली २ पिंवळी चमेली ३ सोनकेळ ४
सुरभि, राळ १ वकुळी २ कळंब ३ नेवाळी ४ वसंतऋतु ५ पाच ६ मोरमांसी ७ सोनचांफा ८ जायफळ ९ सोनें १० सुंदर ११ साळईवृक्ष १२ श्वेतरक्तचंदन १३ थोरशमी १४ मुरा १५ सुगंधिपदार्थ १६ गाय १७
सुरभिका, सोनकेळ.
सुरभिकांता, नेवाळी.
सुरभिगंधा, तमालपत्र १ जाईचमेली २
सुरभिच्छद, कविठवृक्ष.
सुरभित्रिफला, सुगंधत्रिफळा.
सुरभित्वक्, एलदोडे.
सुरभिदारु, क, सरलदेवदार १ सरूचें झाड २
सुरभिपत्रा, थोरजांबूळ १ राजजंबू २
सुरभिमंजरी, श्वेततुळस.
सुरभिशाक, सागवृक्ष.
सुरभिस्रवा, साळईवृक्ष.
सुरभी, पुदनीगवत १ तुळस २ साळईवृक्ष ३ ईश्वरी ४ सुगंधशाली ५ एकांगीमुरा ६ शल्लकी ७ एलवालुक ८ रासना ९
सुरभीजल, गोमूत्र.
सुरभीरसा, साळईवृक्ष.
सुरभीरव, पळस.
सुरभूरुह, तेल्यादेवदार.
सुरमृत्तिका, गोपीचंदन १ तुरटी २ सोरठी माती ३
सुरमेदसमुद्भवा, महामेद.
सुरमेदा, महामेद.
सुररक्तज, वैक्रांत.
सुरलता, मोठी माळकांगोणी.
सुरलोक, स्वर्गलोक.
सुरवर्त्मन्, आकाश.
सुरवल्लभा, श्वेतदूर्वा.
सुरवारुणी, लघुइंद्रावण.
सुरवृक्ष, तेल्यादेवदार.
सुरश्रेष्ठ, श्वेतकणेर.
सुरश्रेष्ठा, ब्राह्मी.
सुरस, रक्तयावोळ १ कलमीदालचिनी २ सुगंधभूतृण ३ पुदनीगवत ४ कणगुगुळ ५ मोचरस ६
सुरसंभवा, सूर्यफूलवल्ली.
सुरसर्षप, देवशिरसवृक्ष.
सुरसा, जाई १ कृष्णतुळसी २ थोरश्वेतजाई ३ बाळंतशोप ४ लघुमुंगुसकांदा ५ रासना ६ तुळस ७ श्वेतनिर्गुंडी ८ महाशतावरी ९ ब्राह्मी १० श्वेतनिशोत्तर ११ साळईवृक्ष १२
सुरसाग्रणी, श्वेततुळसी.
सुरा, शाल्यादिपिष्टकृता १ मद्यवि० २ मद्य ३
सुराग, मनशीळ.
सुराचार्य, बृहस्पति.
सुराज, बारीकगहुं.
सुरादिनिकेतन, मद्यादिशाला.
सुराबीज, बीजांभ, मेदक १ जगल २
सुरामंड, सुराग्रभाग.
सुरामेह, प्रमेह.
सुरार्ह, क, कुंकुमागरचंदन १ वैजयंतीतुळस २
सुराल, राळ.
सुरालय, मेरुपर्वत.
सुरालिका, सातला.
सुराह्व, य, तेल्यादेवदार १ हळदिवावृक्ष २
सुराह्वा, तेल्यादेवदार १ श्वेतमरवा २ क्षीरकांकोली ३
सुराष्ट्रज, काळे मूग १ तूर २
सुराष्ट्रजा, तुरटी १ गोपीचंदन २ रक्तकुळित्थ ३ सोरठी माती ४
सुरूप, पारसपिंपळ.
सुरूपा, रानमोगरी १ सालवण २ भारंगी ३ मोगरी ४

सुरेज्या, तुळसी १ ब्राह्मी २
सुरेंद्र, क, खारा रानसुरण.
सुरेंद्रकंद, खारा रानसुरण.
सुरेंद्रा, लघुइंद्रावण.
सुरेष्ट, क, सुरपुन्नाग १ श्वेतरक्तवसु २ थोरराळेचा वृक्ष ३
सुरोद्भव, पद्मकाष्ठ.
सुरोहिष, सुगंधरोहिष.
सुलभा, तुळसी १ रानउंदीर २ गंधाणीरानमोगरा ३
सुलोकिनी, भुयआंवळी.
सुलोचन, हरण १ चकोरपक्षी २
सुलोणी, उंदीरकानी.
सुलोमनी, जटामांसी.
सुलोमशा, कांगवृक्ष १ जटामांसी २
सुलोमा, ताम्रपर्णी १ मांसरोहिणी २
सुलोम्या, रोहिणी.
सुलोह, सोनपितळ.
सुवक्रा, सुगंधआजवला.
सुवचन, चांगलें भाषण.
सुवदन, सुगंधआजवला.
सुवप्रा, नदी.
सुवया, प्रौढस्त्री.
सुवर्च, क, सजीखार.
सुवर्चला, सूर्यफूलवली १ ब्राह्मी २ जवस ३
सुवर्चा, सजीखार.
सुवर्चिका, सजीखार.
सुवर्ण, सोनें १ नागकेशर २ हळद ३ कणगुगुळ ४ गौरसुवर्णशाक ५ पिंवळा धोत्रा ६ वारुणी ७ पिंवळा वाळा ८ सुरपुन्नाग ९ सोन्याचा ८० गुंजाचा तोळा १०
सुवर्णक, सोनपितळ १ बाहवा २
सुवर्णकदली, सोनकेळ.
सुवर्णकेतकी, सोनकेवडा-
सुवर्णगैरिक, सोनगेरू.
सुवर्णज, कथील.
सुवर्णजाति, रसवेधज १ भूमिज २ बहुलोहसंकरभव ३ सहजकाति ४ वन्हिसंभूत ५ खनिसंभव ६ रसेंद्रसंजाते ७ रसेंद्रवेधज ८
सुवर्णनकुली, मालकांगोणी.
सुवर्णप्रसव, एलवालुक.
सुवर्णमित्र, टंकणखार.
सुवर्णमोचा, सोनकेळ.
सुवर्णयूथिका, पिंवळी जुई.
सुवर्णयूथी, पिंवळी जुई.
सुवर्णरंभा, सोनकेळ.
सुवर्णतिलका, लघुमालकांगोणी.
सुवर्णा, लघुइंद्रावण १ पितोळा भेद २ हळद ३ रानमोगरी ४
सुवर्णाभ, राजावर्त.
सुवर्णार, रक्तकांचन.
सुवर्णाव्हा, पिंवळी जुई.
सुवर्तुल, कलिंगड १ टरबूज २
सुवर्षा, मोगरी.
सुवल्गी, पुत्रदात्री.
सुवलि, बावची.
सुवल्लिका, पापडी १ बावची २
सुवल्लिज, पोंवळें.
सुवल्ली, कटुकावल्ली.
सुवंश, श्वेतऊस.
सुवसंता, मधुमाधवी १ थोरश्वेतमोगरा २
सुवहा, रासना १ काळी निर्गुंडी २ सालवृक्ष ३ थोरमुंगुसवेल ४ काळी मुसळी रक्तलाजाळू ६ थोरसुगंधमुंगुसवेल ईश्वरी ८ श्वेतनिर्गुंडी ९ लघुमुंगुसवेल १ कलौंजी जिरें ११ राळ १२
सुवाल्लका, वेलदोडा,
सुवास, कदंब १ धूली कदंब २
सुवासिनी, प्रौढस्त्री.
सुविद, तिलकवृक्ष.
सुवीर, बोर १ काळा सुरमा २
सुवीरक, एकवीर.
सुवीराम्ल, कांजी १ सौवीर २

सुवीर्या, महाशतावरी १ डिकेमाली २
सुवृत्त, खारा सुरण १ मिरीं २
सुवृत्ता, दवणशेवंती.
सुवेगा, मोठी मालकांगोणी.
सुव्रत, श्वेतरुईमांदार.
सुव्रता, कापुरकाचरी १ थोरब्रकुळी २ सुशीला गाई ३
सुशल्य, खैर.
सुशवी, कारली.
सुशाक, तांदुळजा १ चुंच २ आलें ३ भेंड्या ४
सुशिखा, मयूरशिखा.
सुशिंबिका, थोरश्वेतआंबे.
सुशीत, लघुपिंपळी १ थोरजलवेत २
सुशीतला, लघुखिरा १ लघुकाकडी २ काकडी ३
सुशीता, स्थलकमलिनी.
सुशीम, शीतळ.
सुशुक्ला, थोरश्वेतजाई.
सुश्रीका, साळईवृक्ष.
सुश्वेता, श्वेतांगिणी.
सुषम, सुंदर.
सुषमा, अतिशोभा.
सुषवी, उपकुंचिका १ शेंडी २ पिंपळी ३ क्षुद्रकारली ४ कडुहुंची ५ लघुकारली ६ कलोंजी जिरें ७ कुळई ८
सुषवीपुष्प, कुळई.
सुषि, छिद्र.
सुषिम, } सुशीम शब्दपाहा.
सुषीम, }
सुषिमा, प्रभा १ शोभा २
सुषिर, लवंग १ काष्ठ २ हिमोदक ३ बीळ ४ विवर ५ छिद्रयुक्त ६ वाद्यवि० ७
सुषिरा, पोकळवेळू १ नळुका २
सुषेण, करवंदी १ वेत २
सुषेणा, करवंदी १ काळें निशोत्तर २
सुषेणिका, काळें निशोत्तर.
सुषेणी, काळें निशोत्तर.
सुष्ठु, अ० अतिशय १ प्रशंसा २ ह्याअर्थी.
सुसुगंधा, मद्य.
सुसंस्कृत, चांगलें शिजविलेलें.
सुसंधिजा, त्रिसंधी
सुसवी, कारली.
सुसार, रक्तखैर.
सुसिकता, साकर.
सुसीता, दवणशेवंती.
सुस्तनी, प्रौढकुमारी १ कन्या २
सुस्रवा, साळईवृक्ष.
सुस्वन, शंख.
सुस्वर, शंख.
सुहृत्, सखा १ मित्र २
सुहृद्य, प्रशस्तचित्ताचा.
सूहप्राण, वायमाण.
सूकर, रानडुकर १ सूकरवर्णपुष्पतंदुल २
सूकरकंद, डुकरकंद.
सूकरपादी, काळी आंबे.
सूकरपादिका, खरसंवली १ काळी आंबे २ गोंडी कुहिली ३
सूकराह्नय, गठोना.
सूकरी, डुकरकंद १ वाराही २ शिशुमारी ३
सूकरेष्ट, कचरा.
सूक्त, कांजीभेद. मद्य. कंद. मूळ. फळ. स्नेह. लवण. इहींकरून उत्पन्न झालें तें १ गुड १ माक्षिक २ धान्याम्ल ४ मस्तु ८ इक्षुरस १६ हे सर्व एकत्र करून ३ दिवस धान्यांत पुरून ठेवावें तें २ सूक्ताचे भेद ॥ गुडसूक्त, इक्षुसूक्त, मद्यसूक्त, मार्द्वीकसूक्त, मधुसूक्त; शंडाकी, काळाम्ल, गुड. मधु. कांजीक. दधिमस्तु. हे चार पदार्थ एकत्र करून धान्याचे राशींत पांच दिवस पुरून ठेवावें ह्मणजे त्यासहीं सूक्त ह्मणतात ३
सूचक, पिशुन १ सुचविणारा २
सूचिका, बारिकभात.
[illegible], ससा.

सूचि, सुई १ अग्र २ नृत्यवि०३
सूचिकपुष्पिका, श्वेतकेवडा.
सूचिकापुष्प, श्वेतकेवडा.
सूचिकामुख, शंख.
सूचिनीखरा, साळयी.
सूचिपत्र, क, श्वेतऊंस.
सूचिमल्लिका, नेवाळी.
सूचिरोमा, डुकर.
सूचिशालि, बारीक भात.
सूची, श्वेतदर्भ १ जव २ सूय ३
सूचीदल, कुरडु.
सूचीपत्रक, कुरडु.
सूचीपत्रा, गंडरदूर्वा.
सूचीपुष्प, श्वेतकेवडा.
सूचीमुख, श्वेतदर्भ १ हिंग २
सूचीमुखी, योनिरोग.
सूचीरदन, मुंगुस.
सूचीवक्त्रा, हिरा.
सूचीवृक, ससा.
सूच्य, आंबाडी १ स्वल्पगोधुम २
सूच्यग्र, श्वेतदर्भ १ लघुश्वेतदर्भ २
सूच्याव्ह, कुरडु.
सूच्यास्य, घुंघुंड १ चांचड २
सूत, पारा १ सारथि २ सुतार ३ भाटलोक४ ब्राह्मणीचे ठाई क्षत्रियापासून झालेला पुत्र५
सूतगाट, पाग.
सूतवल्लभा, थोरआग्या.
सूतमर्य, सरडा.
सूतिका, बाळंतीण.
सूतिकागृह, बाळंतिणीची खोली.
सूतिकारोग, बाळंतरोग.
सूतिमास, प्रसूत होण्याचा महिना.
सूत्थान, चतुर.
सूत्र, तंतु.
सूत्रखंडमोदक, शेवखंडलाडु.
सूत्रपुष्प, कापशी.
सूत्रवेष्टन, गुंडाळलेले सूत.
सूत्रांग, उत्तमकांसें.
सूत्रामन्, इंद्र.
सूद, सैंपाकी १ व्यंजन २
सूदज, पडजीभ.
सूना, जिभेचा खालचा भाग १ कन्या २ वधस्थान ३
सूनु, पुत्र १ सूर्य २ कनिष्ठबंधु ३
सूनृत, सत्य आणि मधुर भाषण.
सून्माद, उन्मादशील.
सूप, वरण.
सूपकार, आचारी.
सूपधूपन, हिंग.
सूपश्रेष्ठ, हिरवे मूग.
सूपांग, हिंग.
सूप्य, वरण.
सूप्या, मसूरा १ तुरी २ शिंबीधान्य ३
सूर, ताड माड शिंदी भेर्लीमाड यांचा रस काढितात त्यास ह्मणतात १ मसुरा २ सूर्य ३
सूरण, श्वेतसुरण १ खारा सुरण २
सूरत, दयाशील.
सूरबंधु, पंडित.
सूरसूत, सूर्याचा सारथि अरुण.
सूरि, पंडित.
सूर्प, सूप.
सूर्मि, लोखंडाची प्रतिमा.
सूर्य, सोने १ सूर्य २ अर्कावर्त ४ सूर्यावर्त ५
सूर्यकांत, सूर्यकांतमणि.
सूर्यतनया, यमुना नदी.
सूर्यनामका, सूर्यफूलवल्ली.
सूर्यपत्र, सूर्यफूल.
सूर्यपर्यायनामक, तांबें.
सूर्यपाद, सूर्यकिरण.
सूर्यपुष्पक, रुई.
सूर्यभक्ता, सूर्यफूल.
सूर्यमणि, सूर्यकांत.
सूर्यलता, सूर्यफूलवल्ली.

सूर्यवल्लभा, माका १ कमलिनी २
सूर्यवृक्ष, थोररुई.
सूर्या, लघुइंद्रावण.
सूर्याख्य, सूर्यकांत.
सूर्यावर्त्त, निळामाका.
सूर्यावर्ता, सुर्यफूलवल्ली.
सूर्याव्ह, य, रकरुई.
सूर्याव्हा, थोरइंद्रावणी.
सूर्यालोक, ऊन.
सूर्येंदुसंगम, आमावास्या.
सृवा, कासविंदा १ कासमर्दभेद २
सूक्ष्म, कडुजिरें १ अल्प २ अध्यात्म ३ कपट ४ परमाणु ५
सूक्ष्मौषध, रोमरंध्राचेंठायीं जें प्रवेशकरितें तें १ सैंधव २ मध ३ निंबतेल ४ तेल-तिळांचें व एरंड्याचें ५
सूक्ष्मक, कडुजिरें १ सुपारी २
सूक्ष्मघंटिका, लघुरानताग.
सूक्ष्मच्छद, कुकुटपाद.
सूक्ष्मजिव्हा, पडजीभ.
सूक्ष्मतंदुल, खसखस १ गळे २
सूक्ष्मदला, धमासा.
सूक्ष्मपत्र, सुरपर्णी १ रक्तऊंस २ धमासा ३ धणे ४ रानबोर ५ वेलतूर ६ कुकुरबंध ७
सूक्ष्मपत्रक, पित्तपापडा १ सुगंधआजवला २
सूक्ष्मपत्रा, भुयजांभूळ १ रक्तशंखपुष्पी २ शेंवरी ३ वेलीदोडी ४ लघुधमासा ५ कडुजिरें ६ वांब ७ काळीवरधारा ८ लघुमयाळ ९ महाशतावरी १० काळी विष्णुक्रांता ११ श्वेतविष्णुक्रांता १२ उटकटारा १३ लघुकुहिली १४
सूक्ष्मपत्रिका, महाशतावरी १ वडीशोप २ रक्तशंखपुष्पी ३ शेंवरी ४
सूक्ष्मपर्त्री, शतावरी १ आकाशजटामांसी २
सूक्ष्मपर्णी, लघुरानताग.
सूक्ष्मपिंडीतक, लघुगेळ.
सूक्ष्मपिप्पली, रानपिंपळी.
सूक्ष्मपुष्पा, लघुरानताग १ फोगुची भाजी २
सूक्ष्मपुष्पी, शंखिनी.
सूक्ष्मफल, गोंदणी १ रानबोर २
सूक्ष्मफला, भुयआंवळी १ लघुमालकांगोणी २
सूक्ष्मबीज, खसखस.
सूक्ष्ममक्षिका, घुंगुर्डें १ चांचड २
सूक्ष्ममूला, ब्राह्मी १ शेंवरी २
सूक्ष्मवल्ली, ताम्रवल्ली १ पापडी २ लघुकारली ३
सूक्ष्मशर्करा, वाळू.
सूक्ष्मशाक, लहानबाभूळ.
सूक्ष्मशालि, बारिकभात.
सूक्ष्मस्फोटा, बारिकफोडांची खरूज.
सूक्ष्मा, एलची १ आकाशजटामांसी २ वाळू ३
सूक्ष्माव्हा, महामेदा.
सूक्ष्मी, करवीरर्णा.
सूक्ष्मैला, एलची.
सृक, कि, णी, ओष्ठप्रांत.
सृक्वन्, ओष्ठप्रांत.
सृग, दगडफेंकण्याची गोफीण.
सृगाल, कोल्हा.
सृणि, अंकुश.
सृणिका, लाळ.
सृणीका, लाळ.
सृति, मार्ग.
सृपाटी, परिमाणवि०१ नदी २
सृमर, मगरसूकर १ मत्स्याकार २
सृष्ट, टेंभुरणी १ प्रचुर २ निर्मित ३ निश्चित ४ टाकलेला ५
सृष्टा, कांधि.
सृष्टिकृत, पित्तपापडा.
सृष्टि, दा, वृष्धि.
सृष्टिप्रदा, पुत्रदा.
सृष्टी, पित्तपापडा.
सेक, सेचन.
सेकपात्र, पाणीशिंपण्याचें पात्रवि०

सौरिक, बिबळा.
सौरिरत्न, नीलरत्न.
सौरी, सूर्यकुलवल्ली १ बिबळा २
सौर्चल, संचळ.
सौविद, स्त्र. भालदार.
सौवीर, बोर १ जवांची पेज करून आंब वितात तें कांजी २ काळा सुरमा ३ स्रोतोंजन ४ संधान ५ गव्हाचें कांजी ६ रायबोर ७ देश ८
सौवीरक, कांजी १ बोरें २
सौवीरज, काळा सुरमा.
सौवीरसार, लाल सुरमा.
सौवीरा, क्षीरकांकोली.
सौवीरिका, बोर.
सौसुद, कांति.
सौहित्य, अतिखाणें १ तृप्ति २
संकट, कठीण.
संकटी, थोरमयाळ.
संकर, सन्निपात १ केर २
संकर्षण, बलराम.
संकलित, संयुक्त.
संकल्प, मानसव्यापारवि०
संकसुक, अस्थिर.
संकाश, सदृश.
संकीर्ण, मिश्र १ व्याप्त २ संकट ३ शत्रु ४ जातिवि०५
संकुचित, कोमेलेलें पुष्प.
संकुल, मिश्र १ पूर्वापरविरुद्धभाषण २
संकोच, केशर १ वायुरोग २ मत्स्यवि० ३
संकोचिनी, लाजाळु.
संक्रंदन, इंद्र.
संक्रम, दुर्मार्ग १ दुर्मार्गी संचार २
संख्य, युद्ध.
संख्या, ज्ञान १ एकत्वादि संख्या २
संख्यावान्, पंडित.
संग, संगम.
संगत, पूर्वापरसंबंधयुक्तभाषण.
संगम, परस्परमेलन १ संग २
संगर, युद्ध १ प्रतिज्ञा २ आपत्ति ३ विष ४ स्वीकार ५ शमीफळ ६
संगा, तुरटी.
संगीण, अंगीकृत.
संगूढ, योजित.
संग्रह, संक्षेप.
संग्रहणी, संग्रहणी रोग.
संग्राम, संनिपात १ युद्ध २
संग्राह, मुष्टिबंध १ ढालीची मूठ २
संग्राहिन्, श्वेतकुडा.
संघ, समूह.
संघात, अस्थिधातु १ कफ २ नरकवि०३
संघातपत्रिका, बडीशोप.
संचय, समूह.
संचल, पादेलोण को० गंधबीड दे० सौचरलोन हिं० संचल गु०
संचारिका, दूती.
संचारिणी, लाल लाजाळु.
संचारि, सुखी खरुज.
संचार, इंगळासारिखा स्पर्शानें युक्त होतो तो.
संजक, सांजेपोळी.
संजगर्भ, सांजेपोळी.
संजवन, चौसोपी.
संजीवन, दूध.
संजीवनी, रुदंती.
संज्वर, संताप.
संडीन, पक्ष्यांचा गतिवि०
संतत, निरंतर.
संतति, वंश.
संतप्त, तापलेला.
संतमस, गाढअंधार.
संतर्जन, निर्भर्त्सनाकरणें.
संतर्पण, द्राक्ष १ खजूर २ केळें ३ साकर ४ लाह्याचें चूर्ण ५ मधु ६ आज्य
संतान, कल्पवृक्ष १ कुळ २
संतानच्छेदिका, काळी विष्णुक्रांता.

संताना, विष्णुक्रांता.
संतानिका, दुधाची साय १ चारोळी २
संताप, संताप १ देहेंद्रियादिकांची तप्तता २
संतापित, तप्तकेलेलें.
संतुष्ट, खेचर.
संदान, गोबंधनरज्जु.
संदानित, बांधलेला.
संदाव, पलायन.
संदेश, आज्ञा.
संदेशवाक्, निरोप.
संदेशहर, निरोपसांगणारा.
संदेह, संशय.
संदोह, समूह.
संद्राव, पलायन.
संधा, प्रतिज्ञा १ मर्यादा २ सायंकाळ ३
संधान, हाडें १ मद्यविशेष २ सोंगटी ३ रुचिदेव ४ मद्यादि ५ कांजीभेद कंदमूलफल इत्यादिकपदार्थांचें करावें तें ६ शंडाकी ७ आसव न मद्य एकत्रकरून काढावें जें मद्य तें ८
संधानिका, आर्गा.
संधि, सांधे १ संधान २ सुरंगा ३ सावकाश ४
संधिक, सन्निपात.
संधिकलापिनी, गात्र.
संधिकुसुमा, त्रिसंधी.
संधिनाल, नखला.
संधिनी, बैलानें मैथुनार्थ जी गाई आक्रमिली ती.
संधिपर्णी, पापडी.
संधिभंग, अस्थिभंग.
संधिभेद, सांधे फुटणें.
संधिरुक्, सांध्यास पीडा.
संधिवल्ली, त्रिसंधी.
संध्या, सायंकाळसंधि.
संध्यापुष्पा, जाई.
संध्याभ्र, सोनगेरू.
संध्याराग, शेंदूर.
संनिधावनी, नदी.
संनिपात, वातपित्तकफांचा समुदाय.
संनिपातजित्, हा, नेपालकिराईत.
संनिपातज्वर, त्रिदोषज्वर.
संनिपातनाडी, दंतमूलरोग.
संनिपातहर, पिंवळा वाळा.
संनिरुद्धगुद, क्षुद्ररोग.
संन्यास, मूर्छाभेद.
संपत्, त्ति, वृद्धि १ वस्तु २ संपत्ति ३
संपराय, क, युद्ध १ आपत्ति २ उत्तरकाल ३
संपुटक, डबा.
संप्रति, अ० सांप्रतकाळीं ह्याअर्थी.
संप्रदाय, गुरुपरंपरागतउपदेश.
संप्रधारणा, युक्तायुक्तपरीक्षा.
संप्रहार, युद्ध.
संप्राप्ति, रागदोषयथार्थलक्षण.
संफुल्ल, टवटवीतपुष्प.
संबर, उदक.
संबरारि, मदन.
संबल, पाथेय.
संबाकृत, दोनवेळ नांगरलेलें शेत.
संबाध, गुह्य १ कारदाटी २
संभरोद्भव, संभार, सांभरलोण.
संभली, कुंटणस्त्री.
संभेद, नदीचा संगम.
संभ्रम हर्षानें जी त्वरा.
संमद, हर्ष.
संमार्जनी, केरसुणी.
संमिलितद्रुम, रक्तपुनर्नवा.
संमूढपीटिका, शुक्ररोग.
संमूर्छन, सर्वत्र व्याप्ति.
संमृष्ट, शोधित.
संमोह, सन्निपात.
संयत, बद्ध.
संयत्, युद्ध.
संयम, योगसाधन.
संयमन, आटोपणें.

संयाम, संयम.
संयात्र, करंजी १ चूर्मा २
संयुग, युद्ध.
संयोगित, संयुक्त.
संयोजित, संयुक्त.
संरंभ, क्रोध १ गर्व २
संराव, शब्द.
संलाप, परस्पर जें भाषण तें.
संवत्, अ० वर्ष.
संवत्सर, वर्ष.
संवत्सरोषित, एकवर्षाचें जुनें.
संवदन, मणिमंत्रादिकानें वशकरणें.
संवनन, संवदन.
संवरण, तिवसवृक्ष.
संवर्त्त, क. बेहेडा १ प्रलय २
संवर्तिका, कमळाच्या कोंवळ्या पाकळ्या.
संवसथ, गांव.
संवाहन, मर्दनकरणें १ चोळणें २
संविद्, ज्ञान १ कर्मनियम २ युद्ध ३ संज्ञा४ संकेत ५ आचार ६ संतोष ७
संविनिकाफल, सेवफल.
संवीत, लघुश्वेतकिन्ही १ वेष्टित २
संवीक्षण, शोधणें.
संवृत, जलवेत.
संवृता, योनिरोग.
संवृतास्य, तोंडाचा संकुचितपणा.
संवेग, हर्षानें त्वराकरणें.
संवेद, अनुभव.
संवेदन, नाकशिकणी.
संवेश, निद्रा.
संवेष्टन, गुंढाळणें.
संव्यान, उत्तरीयवस्त्र.
संशप्तक, प्रथम शपथ करून युद्धांत पराङ्मुख होत नाहीं तो.
संशमन, जें औषध वातादिदोष समान असतां त्यांचा द्वेष व त्यांचें शोधन करीत नाहीं. आणि विषमभाव पावोन शरीरांत माजले जे वातादिदोष त्यांचें मात्र शमन करितें तें. जशी गुळवेल.
संशय, संदेह.
संशयापन्नमानस, संशयकरणारा.
संशोधन, आपल्यासंस्थानीं वातादिकांचा जाहाला जो संचय त्याला ऊर्ध्वमार्गी नेऊन त्यातें जें औषध तोंडावाटें व नाकावाटें बाहेर काढितें. अथवा त्या संचयाला अधोमार्गी नेऊन गुदावाटे व शिश्नावाटे ढाळा बरोबर व मूत्रा बरोबर बाहेर काढितें तें. जसें देवडगरीचें फळ.
संश्रव, स्वीकार.
संश्रुत, अंगीकृत.
संश्लेष, आलिंगन.
संसक्त, संलग्न.
संसत्, सभा.
संसरण, राजमार्ग १ उत्पत्ति २ गमन ३
संसर्ग, संबंद्ध.
संसर्गलक्षण, व्यारीमाठ.
संसर्ग, **संसर्जन**, उदात दुसऱ्या पदार्थांचा संबंध होतो तें.
संसिद्धि, स्वभाव.
संसृष्ट, संबद्ध.
संस्कृत, कृत्रिम १ लक्षणयुक्त २ संस्कारयुक्त ३
संस्तर, यज्ञ १ दर्भमुष्टि २
संस्तव, परिचय.
संस्ताव, वेदपठण्याची जागा.
संस्त्याय, संनिवेश २ समूह ३
संस्था, न्यायमार्गस्थिति १ आधार २ मरण३
संस्थान, चतुष्पथ १ सन्निवेश २ आकृति ३ मरण ४ नाभिस्थवायु ५ अवयवविभाग६
संस्थावान्, बुद्धिमान्.
संस्थित, मृत.
संस्पर्शा, पापडी.
संस्फेट, } युद्ध.
संस्फोट, }
संस्रवोपल, चंद्रकांत.

स्वेद, फार घाम.
स्वेदज, भुईफोड.
संहत, दृढसंधानयुक्त.
संहतजानुक, ज्याचे गुढगे फार जवळ असतात तो.
संहतपत्रिका, बडिशोप.
संहतपुष्पिका, बाळंतशोप.
संहतल, ज्याचे हात जोडले आहेत तो.
संहति, समूह.
संहनन, देह.
संहर्षा, पापडी.
संहूति, बहुतांचें बोलावणें.
संक्षेप, ग, अविस्तार.
संज्ञ, संहतजानुक.
संज्ञपन, वध.
संज्ञा, डोळ्यानें खुणावणें १ सूर्याची स्त्री २ गायत्री ३ बुद्धि ४ नाम ५
स्कंद, शरीर १ पारा २ षडानन ३
स्कंदतरु, नारळीवृक्ष.
स्कंदरोहिणी, कंदगुळवेल.
स्कंदांश, क, पारा.
स्कंध, खांदा १ झाडाच्या खांद्या मोठ्या २ समूह ३ राजा ४ व्यूह ५ विज्ञानादि पांच ६
स्कंधग्रह, बालरोग.
स्कंधज, वड.
स्कंधफला, साधारणखजूरी १ लघुखजूरी २
स्कंधरुह, वड.
स्कंधवाह, बैल.
स्कंधशाखा, प्रधानशाखा.
स्कंधोत्थशाखा, लहानखांद्या.
स्कन्न, गलित.
स्खलन, चालन १ रांगणें २
स्तन, स्तन. थान कों०
स्तनंधय, बालक.
स्तनंधयी, लहानमुलगी.
स्तनपा, य, लेंकरूं, बालक.
स्तनमध्य, उर.

स्तनमुख, स्तनाचें अग्र.
स्तनयित्नु, नागरमोथा १ मेघ २
स्तनरोग, स्त्रियांचे रोग.
स्तनवक्त्र, स्तनाचें अग्र.
स्तनशिखा, स्तनाचें अग्र.
स्तनाग्र, स्तनाचें अग्र.
स्तनित, मेघगर्जना.
स्तनितफल, हांशावृक्ष.
स्तन्य, दूध १ स्त्रीदुग्ध २
स्तंब, तृणादिगुच्छ १ खुरटें झाड २
स्तबक, गुच्छ १ पुष्पांचे घोंस २ नाकाशिकर्णी ३
स्तबककंद, गुच्छकंद १ नाकाशिकणी २
स्तबकफल, तेजबळ.
स्तबकमंजरी, अशोक.
स्तंबकरि, व्रीहि.
स्तबकानग, पक्षिविशेष.
स्तंबघन, | धान्यस्तंबछेदण्याचें शस्त्र.
स्तंबघ्न, |
स्तंबेरम, हत्ती.
स्तब्ध, गर्वानें बोलत नाहीं तो.
स्तब्धरोमन्, रानडुकर.
स्तंभ, वायुरोग १ जडत्व २
स्तंभक, रत्नयाबोळ.
स्तंभनौषध, जें रूक्षगुणेंकरून व शीतवीर्येंकरून व तुरटरसेंकरून युक्त असतें. व पाकेंकरून ही हलकें असतें आणि वायु उत्पन्न करितें यास्तव तें स्तंभन जाणावें. जसें कुडा व टेंटू ह्मणजे लोध्र.
स्तंभेरक, हत्ती.
स्तव, स्तुति.
स्तवक, फुलांचा घोंस.
स्तिमित, आर्द्र.
स्तीर, कथील.
स्तुटि, भारद्वाजपक्षी.
स्तुत, स्तवकेलेला.
स्तुति, स्तवन.

स्तुतिपाठक, स्तवनकरणारा.
स्तुत्या, तुरटी १ नलुका २
स्तुभ, बोकड.
स्तूपक, वटकादिभक्ष्यपदार्थ.
स्तेन, चोर.
स्तेम, ओलेपणा.
स्तेय, चौर्य.
स्तेयी, रानउंदीर.
स्तैन्य, स्तेय.
स्तैमित्य, जडता १ आर्द्रता २
स्तोक, चातकपक्षी १ रत्याबोळ २ अल्प ३
स्तोकक, वचनाग.
स्तोत्र, स्तुति.
स्तोभक, रत्याबोळ.
स्तोम, समूह १ स्तोत्र २ यज्ञ ३
स्तोमक्षार, साबूण.
स्त्री, महुला १ स्त्री २
स्त्रीचित्तहारिन्, शेगवा.
स्त्रीधर्मिणी, विटाळशी बायको.
स्त्रीनिरीक्षणदोहद, तिलकवृक्ष.
स्त्रीपादहतिदोहद, अशोक.
स्त्रीप्रिय, आंबा.
स्त्रीबीज, सांवे.
स्त्रीमुख, शेगवा.
स्त्रीमुखमधुदोहद, बकुल.
स्त्रीसंज्ञा, मुंग्या.
स्थंडिल, यज्ञार्थसंस्कृतकेलेली जागा.
स्थंडिलशायिन्, जो व्रतनिमित्त स्थंडिलाचे ठाई शयन करितो तो.
स्थपति, ज्याणें विधिविशेषेंकरून याग केला, तो १ शिल्पिवि० २ भालदार ३
स्थल, स्थान.
स्थलकंद, ग्रामकंद.
स्थलकमलिनी, स्थलकमल. पोयणु गु०
स्थलजा, वली ज्येष्ठीमधु.
स्थलपद्मक, स्थलकमल.
स्थलपद्मिनी, स्थलकमलिनी.
स्थलपिंडा, पिंडखजूरी.
स्थलमर्कट, करवंदी.
स्थलरुहा, स्थलकमलिनी.
स्थलशृंगाट, गोखरूं.
स्थलेरुहा, कोरफड १ कुरुहवृक्ष २
स्थलेशय, क्रोड १ रुरु २ कुरंग ३
स्थविर, दगडफूल १ वृद्धपुरुष २ कळंब ३
स्थविरा, गोरखमुंडी १ वृद्धस्त्री २
स्थविष्ठ, दोंदील.
स्थांडिल, स्थंडिलशायी.
स्थाणु, जाच्या खांद्या नाहींत तो वृक्ष १ महादेव २ अतिस्थिर ३ खिळा ४
स्थाणुकर्णी, थोरइंद्रवारुणी.
स्थान, जागा १ स्थिति २ अवकाश ३ निर्य ४ सादृश्य ५
स्थानमृग, झष १ कर्कट १ मकर १ कमठ १ नक्र १
स्थानीय, नगर.
स्थाने, अ० युक्त ह्या अर्थी.
स्थापत्य, भालदार.
स्थापन, बसविणें.
स्थापनी, पहाडमूळ.
स्थामन्, पराक्रम.
स्थायुक, ग्रामाधिकारी.
स्थाल, पात्रवि०
स्थालद्रुम, नांदरुखी.
स्थालिपर्णी, रानगांजा.
स्थाली, रक्तपाडळ १ पात्रवि० २
स्थालीवृक्ष, नांदरुखी.
स्थावर, अचर.
स्थावरगरल, वचनाग.
स्थावरविष, विषरोग.
स्थाविर, वृद्धत्व.
स्थासक, चंदनादिकाचें उटणें.
स्थास्नु, अतिस्थिर.
स्थिति, राहणें १ न्यायमार्गानें वर्तणें २

स्थिर, धावडा १ आंडील बैल २ डोंगर ३ कालनाम ४
स्थिरक, च्छ, साग.
स्थिरकुसुम, बकुळी.
स्थिरगंध, सोनचांफा.
स्थिरगंधा, रक्तपाडळ १ श्वेतकेवडा २
स्थिरच्छदा, भूर्जपत्र.
स्थिरजीविका, सांवरी.
स्थिरतर, अतिस्थिर.
स्थिरपत्र, थोर ताड १ कांटे ताड २
स्थिरपुष्प, सोनचांफा १ तिलक २
स्थिरफला, थोर कोहोळी.
स्थिरमुद्रा, रक्तकुळीथ.
स्थिररंगा, लघुनीली.
स्थिररागा, दारुहळद.
स्थिरराष्ट्र, रानउंदीर.
स्थिरशाल्मली, सांवरी.
स्थिरसाधन, क, श्वेतनिर्गुंडी १ काळी निर्गुंडी २
स्थिरा, सालवण १ रानगांजा २ रानमूग ३ रानउडीद ४ उंदिरकानी ५
स्थिरांघ्रि, क, थोर ताड १ कांटे ताड २
स्थिरायु, सांवरी.
स्थीरसार, साग.
स्थूणा, लोहप्रतिमा १ गृहस्तंभ २
स्थूल, ऊंस १ थोरबकुळ २ मोठा ३ जड ४ पुष्ट ५ निर्बुद्ध ६ पर्वतशिखर ७
स्थूलकंगु, बऱ्या.
स्थूलकंटक, लघुबाभूळ.
स्थूलकंटका, की, थोर डोरली.
स्थूलकंटफल, फणस.
स्थूलकंटा, थोर डोरली.
स्थूलकंटाली, थोर डोरली.
स्थूलकंटी, थोर डोरली.
स्थूलकणा, कलौंजी जिरें.
स्थूलकंद, कचोरा १ रक्तलसूण २ खारा सुरण ३ सुरण ४ हस्तिकंद ५ स्थूलकंद ६ मुखाळु ७ राजाळु ८
स्थूलका, आंबेहळद.
स्थूलकुमुद, श्वेतकणेर.
स्थूलग्रंथि, थोर कोळिंजन.
स्थूलघोली, मळेघोळ.
स्थूलचंचु, थोर चंचु.
स्थूलचंपक, श्वेतचांपा.
स्थूलजीरक, कलौंजी जिरें.
स्थूलतंदुला, थोर साळी.
स्थूलतर, थोर साळी.
स्थूलताल, थोर ताड.
स्थूलतिक्ता, दारुहळद.
स्थूलतिंदुक, काकटेंभुरणी.
स्थूलत्वक्, थोर शिवणी.
स्थूलदंड, थोर देवनळ.
स्थूलदर्भ, लघुमुंजतृण १ थोर मुंजतृण २
स्थूलदला, कोरफड.
स्थूलनाल, स्थूलदेवनाल.
स्थूलनासिक, डुकर.
स्थूलनिंबूक, थोर ईडनिंबू.
स्थूलनील, रणगीध.
स्थूलपत्र, सातवीण.
स्थूलपर्णी, सातवीण.
स्थूलपुष्प, थोर शंखाहुली १ थोर बकुळ २ मखमाल. झेंडू ३
स्थूलप्रियंगु, बऱ्या.
स्थूलफल, थोर ईडनिंबू १ सांवरी २
स्थूलफला, थोर रानताग १ थोर कांवडळ २ सांवरी ३ फळेचीवृक्ष ४
स्थूलभंटाकी, थोर डोरली.
स्थूलमरिच, कंकोळ.
स्थूलमूलक, थोर चाणाक्यमुळा.
स्थूललक्ष, } दानशूर.
स्थूललक्ष्य, }
स्थूलवल्कल, श्वेतलोध्र.
स्थूलवृक्ष, थोर बकुळ.
स्थूलवृक्षफल, थोर गेळ.

स्थूलवैदेही, गजपिंपळी.
स्थूलशर, थोर तिरकांडे
स्थूलशाटक, मोठें वस्त्र.
स्थूलशालि, थोर साळी. जाडें भात १
स्थूलशिंबी, थोर श्वेतआवे १ तांबडे पावटे २
स्थूलशृंगाट, क, गोखरू, सरांटे
स्थूलश्लेष्मातक, भोंकर.
स्थूलसायक, थोर तिरकांडें.
स्थूलस्कंध, क्षुद्रफणस.
स्थूला, थोर मळेंवाळुक १ थोर कांकडी २ काळे डोंगळे ३ आंबेहळद ५ वाळंतशोप६ काळें द्राक्ष ७
स्थूलांगा, थोर साळी.
स्थूलाम्र, थोर इरसाल आंबा.
स्थूलाजाजी, कलौंजी जिरें.
स्थूलैला, एलदोडे.
स्थूलैरंड, थोर एरंड.
स्थूलोच्चय, स्थूलपाषाण१हत्तीची मध्यगति२ असमग्रता ३
स्थेयस्, अतिस्थिर.
स्थौणेय, क, गाजर १ ग्रंथिपर्णीचाभेद. थुणेर २ गांठिवन ३
स्थौरिन्, भाड्याचा घोडा.
स्नव, स्रवणें.
स्नसा, वस्नसा.
स्नातक, सोडमुंजझालेला.
स्नान, आंघोळ करणें.
स्नायु, शिरा.
स्नाय्वर्मा, डोळ्याचे श्वेतबुबुळावरचा रोग.
स्निग्ध, रक्तएरंड १ सरलदेवदार २. दुधावरची साय ३ मेण ४ सरलाडींग ५ विशेषधूप ६ विमलमणि ७ आर्द्र ८ मित्र ९
स्निग्धकरंजक, गुच्छकरंज.
स्निग्धच्छद, क, वड.
स्निग्धच्छदा, बोर.
स्निग्धतंदुला, साठेसाळी.
स्निग्धदल, गुच्छकरंज.
स्निग्धदारु, क, सरलदेवदार १ थोर राळेचा वृक्ष २
स्निग्धनिर्मल, उत्तम कांसे.
स्निग्धपत्र, आपटा १ पवनागवत २ घृतकरंज ३
स्निग्धपत्रा, पालकभाजी १ बोर २
स्निग्धपत्री, लोणाशाक.
स्निग्धपर्णिका, पिठवण.
स्निग्धपर्णी, मोरवेल.
स्निग्धपिंडीतक, थोर गेळ.
स्निग्धफला, शेतची लघुवाळुककांकडी.
स्निग्धमज्जक, बदाम.
स्निग्धा, मेदा.
स्नु, लहान डोंगर.
स्नुक्, निवडुंग.
स्नुक्छदोपम, डुकरकंद.
स्नुत, स्रवलेला.
स्नुषा, पुत्रभार्या.
स्नुहा, हि. निवडुंग.
स्नुही, निवडुंग.
स्नेह, तेल. तुप. इत्यादि १ मुखावरील तेज २ दुधाची साय ३ प्रेम ४
स्नेहकर, थोर राळेचा वृक्ष.
स्नेहन, दुधावरची साय १ स्निग्धपदार्थ २
स्नेहपिंडीतक, पिवळें गेळ १ गेळ २
स्नेहपूरफल, तीळ.
स्नेहबीज, चारोळी १ चिवा २
स्नेहभू, कफ.
स्नेहमुख्य, तेल.
स्नेहवती, मेदा.
स्नेहवृक्ष, भेल्यादेवदार.
स्नेहसार, मज्जा.
स्नेहाशय, दिवा.
स्नेहोत्तम, तेल.
स्पर्श, त्वक्विषय १ स्पर्शकरणें २ रोग वि० ३ दान ४ पाषाणवि० ५
स्पर्शन, वायु १ दान २

स्पर्शलज्जा, लाजाळु.
स्पर्शलोहितप, क्षुद्रडांस.
स्पर्शसंकोचपत्रिका, श्वेतलाजाळु.
स्पर्शहानि, शुक्ररोग.
स्पश, रोध[illegible] गूढपुरुष २ युद्ध ३
स्पष्ट, [illegible]
स्पष्ट, [illegible]
स्पृक्का, कपूरी शाकविशेष १ श्वेतलाजाळु २ ब्राह्मी ३ पाची ४ सुकुमारा ५ नेपाळी ६ मालती ७
स्पृशी, रिंगणी.
स्पृष्टि, स्पर्शशब्दपाहा.
स्पृष्ट, रोग.
स्पृहा, इच्छा.
स्फट, टा, सर्पाची फणा.
स्फटिक, कापूर १ स्फटिक २
स्फटिकाख्या, फटकी.
स्फटिकोपम, जस्तभेद १ चपल २ चंद्रकांत ३ कापूर ४
स्फटिकोपल, स्फटिक.
स्फाटिक, स्फटिक.
स्फाटिका, की, तुरटी.
स्फाति, वाढणें.
स्फार, पुष्कळ.
स्फिक्, चू, कुल्ला.
स्फिर, बहुल.
स्फुट, टवटवीत पुष्प १ स्पष्ट २
स्फुटत्वचा, मोठी मालकांगोणी.
स्फुटन, फोडणें.
स्फुटफल, तुंबरु.
स्फुटिका, फटकी.
स्फुटित, टवटवीत पुष्प.
स्फुटी, फटकी.
स्फुरण, वायु १ किंचिचलन २
स्फुलन, स्फुरण.
स्फुलिंग, अग्निकण.
स्फूर्जक, टेंभुरणी १ काकटेंभुर्णी २ चला ३
स्फूर्जथु, वज्राचा शब्द.
स्फूर्जन, टेंभुर्णी.
स्फूर्जनतरु, नांदरुखी.
स्फेष्ठ, पुष्कळ.
स्फोट, मोती.
स्फोट, क, फोड १ विस्फोटरोग २
स्फोटकर, बिबवा.
स्फोटन, स्फुटनशब्दपाहा.
स्फोटबीजक, बिबवा.
स्फोटलता, कानफोडी.
स्फोटहेतु, क, बिबवा.
स्फोटिनी, कांकडी.
स्फोता, श्वेतउपलसरी.
स्फोरण, स्फुरण.
स्म, अ० अतीत १ पादपूरण २ ह्याअर्थी.
स्मय, गर्व.
स्मर, मदन.
स्मरमंदिर, उपस्थ १ योनि २
स्मरवृद्धि, कामजवृक्ष.
स्मरवीथिका, वेश्या स्त्री.
स्मरहर, महादेव.
स्मराधिवास, अशोक.
स्मरानंदप्रदा, चांदणीरात्र.
स्मराम्र, इरसाल आंबा.
स्मारणी, ब्राह्मी.
स्मित, हास्य.
स्मृति, स्मरण १ धर्मसंहिता २
स्मृतिहिता, शंखपुष्पी.
स्यद, वेग.
स्यंदन, तिवस १ टेंभुरणी २ अतिमुक्त ३ वज्जल ४ रथ ५
स्यंदनारोह, रथावर बसणारा.
स्यंदनाह्वय, टेंभुर्णी.
स्यंदनी, लाळ.
स्यंदिता, टेंभुर्णी.

स्यन्न, प्रस्तुत.
स्याद्वादिक, नास्तिक.
स्याल, बायकोचा भाऊ.
स्यूत, तंतूनें विणलेला.
स्यूति, शिवणें.
स्योन, पिशवीइत्यादि.
स्योनाक, दिंडा.
स्रज्, फुलांची माळ.
स्रव, मूत्र १ प्रस्रवण.
स्रवण, मूत्र.
स्रवंती, नदी.
स्रवत्तोया, रुदंती.
स्रवद्गर्भा, जीचा गर्भपात झाला ती गाय.
स्रवा, हरणदोडी १ मुरवेल २
स्रष्टृ, वैद्य १ ब्रह्मदेव २
स्रंस, सुपारी.
स्रंसन, पुढें पाकहोण्याविषयीं योग्यअसे जे वातादिक दोष ते कोष्ठाचें आश्रये करून राहिले असतां त्यांचा पाक न करितां त्यांतें जें औषध अधोभागीं दडपून गुदा-वाटें पाडितें तें जसा बाहाव्याचे शेंगा-तील गीर.
स्रंसिन्, लवुपीलु १ सुपारी २
स्रस्त, गळालेला.
स्राक्, अ० शीघ्रार्थी.
स्राव, चीक १ रस २
स्रुक्, होमपात्रवि०
स्रुघ्नी, सजीखार.
स्रुत, स्रवलेला.
स्रुव, स्रुक्.
स्रुवतरु, द्रु, वेहेकळ.
स्रुवा, मोरवेल १ स्रुवशब्दपाहा
स्रुवावृक्ष, वेहेकळ १ थोंटी २
स्रोतस्, पोकळशिरा १ इंद्रिय २ नदीवेग ३ झरा ४
स्रोतछिद्र, पोकळशिरा.
स्रोतस्वती, नदी.
स्रोतोस्वनी, नदी.
स्रोतोज, थोरजलवेत १ लाल सुरमा २ काळा सुरमा ३
स्रोतोंजन, काळा सुरमा १ लाल सुरमा २
स्रोतोनदोभव, लाल सुरमा.
स्व, ज्ञाति १ आत्मा २ आत्मीय ३ धन ४ आपण ५
स्वः, अ० स्वर्ग १ परलोक २
स्वगुप्ता, श्वेतलाजाळु.
स्वग्रह, बालरोग.
स्वच्छ, रौप्यमाक्षी १ अभ्रक २ मोती ३
स्वच्छंद, स्वतंत्र.
स्वच्छधातु, रौप्यमाक्षी १ कापुरमणी २
स्वच्छमणि, स्फटिक १ कापुरमणी २
स्वच्छा, श्वेतदुर्वा १ शिकेकाई २
स्वजन, सगोत्र.
स्वतंत्र, पराधीन नाहीं तो.
स्वधा, अ० देवांस जें हविर्दान व पितरांस जें कव्यदान तदर्थी.
स्वधिति, कुऱ्हाड.
स्वन, शब्द.
स्वनित, शब्दित.
स्वपन, निद्रा.
स्वप्न, निद्रा.
स्वप्नक्, निद्राळु.
स्वभद्रा, थोर शिवण.
स्वभाजन, स्वागत प्रश्नेंकरून झालेला आनंद.
स्वभाव, शक्ति.
स्वभू, विष्णु.
स्वयं, अ० आपण ह्याअर्थी.
स्वयंगुप्ता, कुहिली.
स्वयंभुव, रानउडीद.
स्वयंभुवा, गंधाणी १ शिवलिंगी २
स्वयंभू, रानउडीद १ शिवलिंगी २ ब्रह्मदेव३
स्वयंवरा, परीक्षाकरून आपणच नवरा करिये ती.
स्वर, सोनें १ उदात्तादिस्वर २

स्वरभेद, स्वरभेदरोग.
स्वरसा, कपित्थपत्रा.
स्वरसाद, स्वरभेद.
स्वरसादि, कषाय.
स्वरहा, गलरोग.
स्वरक्षय, स्वरभेद.
स्वरामक, अक्रोड.
स्वरित, स्वरवि०
स्वरु, वज्र १ यज्ञ २ यूपखंड ३ वज्रशब्द ४ बाण ५
स्वरूप, सुंदर १ पंडित २
स्वर्गपुष्प, लवंग.
स्वर्गसरिद्वरा, भागीरथी.
स्वर्जक्षार, सर्जाखार.
स्वर्जि, सर्जाखार.
स्वर्जिक, सर्जीखार.
स्वर्जिकापाक्य, सर्जाखार.
स्वर्जिक्षार, सर्जाखार.
स्वर्ण, सोनें १ धोत्रा २
स्वर्णकंदु, राळे.
स्वर्णकण, कणगुगुळ.
स्वर्णकमल, सोनकमळ.
स्वर्णकार, सोनार.
स्वर्णकेतकी, सोनकेवडा.
स्वर्णगैरिक, सोनगेरु.
स्वर्णज, सुवर्णमाक्षी.
स्वर्णजातिका, **स्वर्णजाति**, पिंवळी चमेली.
स्वर्णजीवंतिका, पीतहरणदोडी.
स्वर्णजीवा, पीतहरणदोडी.
स्वर्णदी, भागीरथी.
स्वर्णदुग्धा, पिसोळाभेद.
स्वर्णद्रु, धोरबाहवा १ लघुबाहवा २
स्वर्णधातु, सोनगेरु.
स्वर्णनिभ, सोनगेरु.
स्वर्णपर्णी, पीतहरणदोडी.
स्वर्णपालेवत, द्वीपांतरखजूरी.
स्वर्णपुष्प, धोरबाहवा १ कपित्थ २ कुष्मांड ३ सोनचांपा ४ नागपुष्प ५
स्वर्णपुष्पध्वजा, सोनोली.
स्वर्णपुष्पा, कळलावी १ लघुमेढाशिंगी २ थोर रानशेवंती ३
स्वर्णपुष्पिका, कळलावी १ पिंवळी जुई २
स्वर्णपुष्पी, सोनकेवडा १ उटकटारा २ सातला ३
स्वर्णफला, सोनकेळ.
स्वर्णभूमिका, दालचिनी.
स्वर्णभूषण, थोरबाहवा १ सोनगेरु २
स्वर्णभृंगार, पिंवळा माका.
स्वर्णमंडन, सोनगेरु.
स्वर्णमाता, थोर रसाळ जांबूळ.
स्वर्णमाक्षि, का. क्षी. दगडी सोनामुखी. स्वर्णमाखी हिं० सुवर्णमुखी सं०
स्वर्णयूथी, पिंवळी जुई.
स्वर्णरंभा, सोनपितळ.
स्वर्णलता, पीतहरणदोडी १ लघुमालकांगोणी २
स्वर्णली, सोनुली.
स्वर्णवर्ण, सोनगेरु १ दारुहळद २ मुरदाडशिंग ३ पत्थाहरताळ ४
स्वर्णवर्णा, हळद.
स्वर्णवल्ली, सोनवेली १ सोनुली २
स्वर्णक्षीरी, पिसोळाभेद १ कांटे धोत्रा पिंवळे फुलाचा २ कडसरा ३ दारुडी गु० दिदिरि कों०
स्वर्णांग, थोरबाहवा.
स्वर्णाभ, हरताळ.
स्वर्णाभा, पिंवळी जुई.
स्वर्णारि, सिसें.
स्वर्णाह्वा, पिसोळाभेद.
स्वर्धुनी, भागीरथी.
स्वर्नदी, भागीरथी.
स्वर्भानव, गोमेदमणि.
स्वर्भानु, राहु.
स्वर्वेश्या, अप्सरा.

स्ववैद्य, अश्विनीकुमार.
स्वल्प, नखला.
स्वल्पकंद, कचरा.
स्वल्पकाष्ठ, श्वेतअळू.
स्वल्पकेसर, कोरळ.
स्वल्पकेसरिन्, कोरळ.
स्वल्पगोधूम, बारीकगहूं.
स्वल्पघंटा, लघुरानताग.
स्वल्पचटक, गांजिणी पक्षी.
स्वल्पजंबुक, कोल्हा.
स्वल्पतरु, केमुककंद.
स्वल्पफला, लघुशेरणी.
स्वल्परूपा, लघुरानताग.
स्वल्पवर्तुल, वाटाणे.
स्वल्पवल्कला, तेजबळ.
स्वल्पविटप, केमुककंद.
स्वल्पशल्का, लघुरानताग.
स्वल्पशृगाल, रोहें.
स्वल्पसंधानवीर्य, गांजिणी पक्षी.
स्ववासिनी, कांहीं तरुण जी विवाहित स्त्री ती.
स्वसृ, तेजबळ १ भगिनी २
स्वस्ति, अ० आशीर्वाद १ क्षेम २ पुण्य ३ ह्यांअर्थी.
स्वस्तिक, कुरडु १ मुळा २ राजगहविं० ३
स्वस्तिका, जाई.
स्वस्तिकाव्हय, तांदुळजा.
स्वस्त्ययन, कल्याणदायक.
स्वाचार, आचारसंपन्न.
स्वांत, मन.
स्वादु, सैंधव १ दुध २ जीवक ३ जलमोह ४ चारोळी ५ स्वादागर ६ गुळ ७ गोड ८ बोर ९ डाळिंब १० लघुकर्सई ११ गोडमहाळुंग १२ काजू १३ गवत १४ मीठ १५ मनोहर १६
स्वादुकंट, क, वेहेकळ १ हांशावृक्ष २ लघुगोखरूं ३ खुवाशब्दपाहा ४
स्वादुकंद, राजाळूं १ भुयकोहोळा २ श्वेतरताळें ३ केमुककंद ४
स्वादुकंदक, केमुककंद.
स्वादुका, नागाळी.
स्वादुकोल, बोर.
स्वादुकोशातकी, गोडदोडकी.
स्वादुगंधच्छदा, काळी तुळस.
स्वादुगंधि, रक्तशेवगा.
स्वादुतिक्त, पीलुफळ.
स्वादुतिक्तफल, एरवर्णी.
स्वादुपटोलिका, स्त्री, गोडपडवळ.
स्वादुपत्र, गोडपडवळ.
स्वादुपर्णी, दुधी.
स्वादुपाकफला, लघुकावळी.
स्वादुपाका, लघुकावळी.
स्वादुपालेवत, लघुदीपानखजूरी.
स्वादुपिंडा, पिंडखजूरी.
स्वादुपुष्पिका, दुधी.
स्वादुपुष्प, ष्पी, काळी किन्ही.
स्वादुफला, कटोली १ गोडदोडकी २ धामणी ३ काळे द्राक्ष ४ केळ ५ गोडपडवळ ६
स्वादुबीज, क, पिंपळ.
स्वादुमज्जा, गोडमहाळुंग.
स्वादुमस्तका, खजूरी १ लघुखजूरी २ साधारणखजूरी शिंदी ३
स्वादुमांसी, काकोली.
स्वादुमाषा, रानउडीद.
स्वादुमूल, गाजर.
स्वादुरसा, लघुशतावरी १ मोरवेल २ काकोली ३ मुद्रिका ४ लघुमोरवेल ५
स्वादुल, क्षीरमोरवेल.
स्वादुलता, भुंइकोहोळा.
स्वादुलुंगी, गोडमहाळुंग.
स्वादुवीर्य, चारोळी.
स्वादुशुंठी, लघुश्वेतकिन्ही.
स्वादुसिंचितिकाफल, सेवफल.
स्वाद्वम्ल, डाळिंब १ नारिंग २ राजकदंब ३

स्वाद्वी, साधारणखजूरी शिंदी १ काळें द्राक्ष २ थोरवाळुककाकडी ३ द्राक्ष ४ लघुखजूरी ५

स्वाध्याय, वेदाभ्यास.

स्वाप, निद्रा.

स्वापतेय, द्रव्य.

स्वामिन्, पारा १ प्रभु २

स्वायंभुवी, ब्राह्मी.

स्वार, रोगवि०

स्वाराट्, इंद्र.

स्वाहा, अ० देवाचें जें हविर्दान तदर्थी.

स्वाक्ष, साळुंडाक.

स्विन्, अ० प्रश्न १ वितर्क २ पादपूरण ३ त्याअर्थी

स्विन्न, शिजलेली सुपारी.

स्वेद, घाम.

स्वेदज, थोर गळेचा कृमि.

स्वेदज, उवा १ कांतलोहजातिचुंबक २

स्वेदन, स्वेदकारी औषध.

स्वेदनाश, वायु.

स्वेदनी, मद्यनिर्माणोपयोगिपात्रवि०

स्वेदमाता, रसधातु.

स्वेदस्राव, निनरोग.

स्वैर, स्वतंत्र १ मंद २

स्वैरिणी, वडवागुळ १ व्यभिचारिणी स्त्री २

स्वैरिता, स्वच्छंदता.

स्वैरिन्, स्वच्छंदी.

ह

ह, शिव १ उदक २ शून्य ३ धारण ४ मंगल ५ गगन ६ कुलिश ७ रक्त ८ स्वर्ग ९ कोप १० वारण ११

ह, अ० संबोधन १ पादपूरण २ निग्रह ३ नियोग ४ क्षेपण ६ कुत्सा ६ त्याअर्थी.

हट्ट, बाजार.

हट्टविलासिनी, लघुनखला १ हळद २

हठ, **ढ**, शेवाळ १ बलात्कार २

हड्ड, **हड्डु**, हाडें.

हत, मारलेला १ मनोभंग झालेला २

हतचूर्णक, सोमल.

हताधिमंथ, सर्वाक्षिरोग.

हतेष्ट, जव.

हनु, लघुनखला १ हनुवटी २

हनुस्तंभ, वायु.

हन्न, कृतपुरीषोत्सर्ग.

हन्वंती, हनुमंता.

हपुषा, थोरशेरणी १ रानशेरवनस्पति २ थोंडपावळें वनस्पति ३ दक्षिण को०

हमल, साडा.

हय, घोडा.

हयकार्णिका, घोडेकाचर.

हयगंधा, आसंध.

हयगंधिका, आसंध.

हयघ्न, श्वेतकणेर.

हयचर्या, तेजवळ.

हयन, कुत्र्याची गाडी.

हयनखर्नी, चांडाली.

हयपुच्छिका, रानउडीद.

हयपुच्छा, रानउडीद.

हयप्रिया, जव १ आसंध २ साधारणखजूरी शिंदी ३

हयभक्ता, पिंडखर्जुरी.

हयमार, **क**, श्वेतकणेर.

हयवराप्रिय, कळंब.

हयवैरि, टोणगा.

हया, आसंध.

हयानंद, हिरवे मूग.

हयारि, रक्तकणेर १ श्वेतकणेर २

हयाव्हया, **व्हा**, आसंध.

हयी, आसंध.

हय्य, लोणी.

हय्यंगवीन, रात्रीचें दुधावरचें लोणी आणि दूध काढतांकाढतां वर येतें तें.

हर, महादेव.

हरण, सुदायशब्दपाहा १ घेणें २

हरणदोडी, **वेली**, जीवंती लघु व थोर.

हरतेज, पारा.
हरबीज, पारा.
हरलाख्य, तरवड.
हरवल्लभ, श्वेतधोत्रा.
हराक्ष, रुद्राक्ष.
हरि, माकड १ बेडूक २ घोडा ३ सिंह ४ पुष्कर ५ कृष्ण ६ चंद्र ७ अर्क ८ शुक९ वासव १० भुजंग ११ उडीद १२ यम१३ किरण १४ वायु १५ कपिलवर्ण १६ परलोक १७ हिरवा १८
हरिक्रांता, विष्णुक्रांता.
हरिगंध, कुंकुमागरचंदन.
हरिचंदन, पीतचंदन १ रक्तचंदन २ कुंकुमागरचंदन ३
हरिजीविक, हरभरे.
हरिण, हरण १ शुक्लवर्ण २
हरिणी, पिंवळी जुई१मंजिष्ठ२लघुश्वेतजुई ३ सुवर्णप्रतिमा ४ हरिणस्त्री ५ हरिणीवृत्त६
हरित्, दिशा १ पेरोज २ हळद ३ घोडा४ हरिद्वर्ण ५ गवत ६
हरित, नीलदूर्वा १ कलिंगड २ भटोरा ३ मुरगे गवत ४ हरिद्वर्ण ५
हरितक, शाक.
हरितच्छद, श्वेतशेगवा.
हरितपत्रिका, पाच.
हरितयव, निःशूकयव.
हरितलता, पाच.
हरितवर्णत्व, पित्तरोग.
हरितशाक, शेगवा.
हरिता, ब्राह्मी १ नीलदूर्वा २ शेंवरी ३ काळें द्राक्ष ४ हळद ५
हरिताल, हरताळ १ दूर्वा २
हरितालिका, दूर्वा.
हरिताश्म, पेरोज १ मोरचुक २
हरित्कंद, स्थूलकंद.
हरित्पर्ण, मुळा.
हरिदश्व, सूर्य.
हरिद्दर्भ, थोरदर्भ.
हरिद्रक, हळदिवा वृक्ष.
हरिद्रव, नागकेशरचूर्ण.
हरिद्रा, हळद १ दारुहळद २
हरिद्रापंचक, हळद १ दारुहळद २ वेहेकळ३ कापुरहळद ४ आंबेहळद ५
हरिद्रापत्रकंटका, दारुहळद.
हरिद्रापत्रकंदका, आंबेहळद.
हरिद्राभ, पिंवळा.
हरिद्रु, दारुहळद.
हरिद्वर्ण, जंगाल १ तुत्थ २ रस ३ हरिद्रु ४ हरित ५
हरिनेत्र, श्वेतकमळ.
हरिन्मणि, पाचरत्न.
हरिन्मृग, हिरवे मृग.
हरिपर्ण, मुळा.
हरिपिंजल, पक्षिवि०
हरिपालका, पक्षिवि०
हरिप्रिय, कळंब १ पीतचंदन २ श्वेतकणेर३ काळा वाळा ४ पिंवळा वाळा ५ दुपारी ६ विष्णुकंद ७ शंख ८
हरिप्रिया, तुळसी.
हरिभद्रक, कोष्ठ.
हरिभक्ष्यक कोष्ठ.
हरिमंथ, हरभरे १ नरवेल २
हरिमंथक, काळे मृग १ हरभरे २
हरिमंथज, हरभरे.
हरिमूला, शालिपर्णी १ सालवण २
हरिलोचन, घुबड.
हरिवल्लभ, **भा**, **आसवंदी** १ गणिका २
हरिवालुक, एलवाळुक.
हरिवास, पिंवळा माका १ पिंपळ २
हरिहय, इंद्र.
हरिनकी, हिरडा. ही सातप्रकारची आहे.
हरेणु, **क**, वाटाणे १ स्वल्पकलायभेद २ रेणुकबीज ३
हरेणुका, रेणुकबीज.

हर्म्य, धनिकाचें गृह.
हर्म्यारोहा, सदाव.
हर्य, बेहेडा.
हर्यक्ष, सिंह.
हर्ष, गर्व १ आनंद २
हर्षणी, कुहिली.
हर्षदायि, आनंददायक.
हर्षमाण, हर्षयुक्त.
हर्षसंभव, शुक्रधातु.
हल, नांगर.
हलच्छद, काळा शेगवा.
हलदी, का, हळद.
हला, मद्य १ सखीसंबोधनार्थकअव्ययहि-
आहे २
हलायुध, बलराम.
हलाहल, विषविशेष.
हलिन्, बलराम.
हलिनी, कळलावी.
हलिप्रिय, कळंब १ धूलीकदंब २
हलिप्रिया, मद्य.
हली, कळलावी.
हलीमक, श्वेतकेवडा १ कावीलरोग २
हल्य, नांगरलेलें शेत.
हल्या, नांगरांचा समूह.
हलक, रक्तोत्पल.
हलिका, कर्णरोग.
हव, यज्ञ १ आव्हान २ आज्ञा ३
हविमंडला, रक्तलाजाळु.
हविर्गंधा, शमी.
हविष्, भात १ चित्रक २ तूप ३
हविष्यक, जव.
हव्य, देवांस दिलें तें.
हव्यवाहन, अग्नि.
हस, हास्यरस.
हसंती, शेगडी.
हसनी, शेगडी.
हासित, टवटवीतपुष्प.

हस्त, हात १ तेरावेंनक्षत्र २
हस्तजोडी, हाताजोडी.
हस्तधारण, वधोद्युक्ताचें निवारण करणें.
हस्तपर्ण, रक्तएरंड.
हस्तपादादिलक्षण, शरीर.
हस्तवारण, हस्तधारणशब्दपाहा.
हस्तसंधि, मणगट.
हस्तांजन, पाचावावृक्ष.
हस्ति, अजमोद १ हत्ती २ कदली ३
हस्तिकंद, मुळा १ हस्तिकंद २
हस्तिकरंज, थोरकरंज १ काकतुंडी २
हस्तिकर्ण, एरंड १ रक्तएरंड २ हस्तिकंद ३
हस्तिकर्णी, कांसाळु.
हस्तिकृष्णा, गजपिंपळी.
हस्तिकोल, ली, रायबोरी.
हस्तिकोशातकी, मोठी घोसाळी.
हस्तिघोषा, मोठी घोसाळी.
हस्तिदंत, थोरमुळा.
हस्तिदंतक, मुळा.
हस्तिदंती, थोरइंद्रवारुणा १ लघुदंती २
हस्तिदंतफला, थोरवाळूक कांकडी.
हस्तिनख, नगराच्या द्वारचें ठाईं आनाया-
सानें उतरण्याकरितां मृत्तिकेचें जें कूट
उतरतें केलेलें असतें तें.
हस्तिन्, हत्ती १ आजमोद २
हस्तिनिका, हत्तीण.
हस्तिनी, थोरकरंज १ थोरइंद्रावणी २
करंडका ३ हत्तीण ४
हस्तिपक, माहोत.
हस्तिपत्र, हस्तिकंद.
हस्तिपर्ण, मोठी घोसाळी.
हस्तिपर्णिका, गोडदोडकी.
हस्तिपर्णिनी, वनतौशीकांकडी १ कांकडी २
हस्तिपर्णी, कांकडी १ मर्कटी २ क्षीरमोरवेल ३
हस्तिबुसा, केळ.
हस्तिमगधा, गजपिंपळी.
हस्तिमद, हस्तिमद.

हस्तिमयूरका, आजमोदा.
हस्तिमेह, प्रमेह.
हस्तिरोहणक, थोरकरंज.
हस्तिलोध्रक, लोध्र.
हस्तिवारुणी, थोरकरंज.
हस्तिविषाणिका, केळ.
हस्तिविषाणी, केळ.
हस्तिशुंडी, डी, हस्तिशुंडी १ इंद्रवारुणी २
हस्त्यारोह, हस्तिपक.
हस्त्यालु, कोनकळ.
हा, अ० विषाद १ कोप २ शोक ३ ह्याअर्थी.
हाटक, सोनें.
हाटकमाक्षिक, सुवर्णमाक्षिक १ कांडवेल २
हातव्य, हनुमवदंत.
हायन, शंकुवाक १ शालिवि० २ किरण ३ वर्ष ४
हार, मोत्यांची माळा.
हारहूर, काळें द्राक्ष.
हारा, थोरशिवण १ गंभारी २
हारिकंठ, कोकिळ.
हारित, क. तिलगिरुपर्णी.
हारिद्र, कळंब १ विष २ हळदिवावृक्ष ३
हारिद्रु, हळदिवावृक्ष.
हारिनू, कोकिळ.
हारनि, पक्षिवि०
हार्द, प्रीति.
हार्य, बेहेडा १ लाल सुरमा २
हार्यवृक्ष, बेहेडा.
हाल, नांगर.
हाला, मद्य १ सुरा २
हालाहल, कांगीण १ विष २
हालाहलगणा, मद्य.
हालिक, नांगर वाहणारा बैल.
हाव, विलास १ विब्बोक २ विभ्रम ३ ललित ४ हेला ५ लीला ६ हे साहा प्रत्येक.
हास, कंकुष्ट १ हास्यरस २
हासा, जाई चमेली.
हास्तिक, हस्तिसमूह.
हास्य, हसणें.
हास्यफल, हांशावृक्ष.
हाहा, देवांचा गायक विशेष.
हि, अ० हेतु १ अवधारण २ ह्याअर्थी.
हिक्का, उचकी.
हिंगु. हिंग.
हिंगुनाडिका, डिकेमाली.
हिंगुनिर्यास, कडुनिंब १ कड्यानिंब २
हिंगुपत्र, हिंगणबेट.
हिंगुपत्रिका, बाकळी.
हिंगुपत्री, बाकळी.
हिंगुफला, डिकेमाली.
हिंगुल, हिंगळ.
हिंगुली, थोर डोरली.
हिंगुलु, हिंगुल.
हिंगुशिवाटिका, वंशपत्रतृण १ डिकेमाली २
हिंग, हिंग.
हिज्जल, जलवेत.
हिंडल, पंक.
हिंडीर, डाळिंब १ समुद्रफेण २
हित, पथ्य १ स्नेह २ वराह ३ ताजें मास ५ क्षीर ६ भोजन ७ तमाभःस्नान ८
हिताल, थोरताड १ कांटे ताड २
हितावली, हितावली.
हितु, दुमारडका.
हिम, मोती १ कापूर २ रक्तचंदन ३ पद्मकाष्ट ४ कथील ५ पीतचंदन ६ दवांचें पाणी ७ थंडी ८ चंदन ९ पिवळा वाळा १०
हिमकर, कापूर.
हिमकूट, शिशिर ऋतु.
हिमजा, पिसोळा.
हिमदुग्धा, पिसोळा.
हिमद्रुम, वकाणीनिंब.
हिमपत्रक, पद्मकाष्ट.
हिमपुत, भीमसेनीकापूर.

हिमवान्, हिमालय.
हिमवालुका, कापूर.
हिमशर्करा, जोंधळा साकर.
हिमसंहति, मोठी थंडी १ घट्टबर्फ २
हिमा, रेणुकबीज १ एलची २ भद्रमोथ ३ काळें द्राक्ष ४
हिमागम, हेमंत ऋतु.
हिमाद्रिजा, पिसोळा.
हिमानी, हिमसंहति.
हिमाब्ज, उत्पल.
हिमालया, भुंयआंवळी.
हिमाली, जोंधळी साकर.
हिमावती, पिसोळा १ पिसोळाभेद २ हनुमंती ३
हिमाह्वय, कापूर.
हिमांशु, रुपें १ कापूर २ इंदु ३
हिमाश्रया, पीतहरणवेल.
हिमोत्तरा, काळें द्राक्ष.
हिमोत्था, **हिमोत्पन्ना**, जोंधळी साकर.
हिमोदक, बर्फ हिं० दंव कों०
हिमोद्भव, बर्फ.
हिमोद्भवा, कापूरकाचरी १ पिसोळा २
हिमोद्भूता, कापूरकाचरी.
हिमोपम, पोंवळें.
हिमोपल, कापूर.
हिर, क, हिरा १ हिराकस २
हिरण्य, सोनें १ रुपें २ द्रव्य ३
हिरण्यगर्भ, ब्रह्मदेव.
हिरण्यपुष्पी, काळी मुसळी १ लघुखजूरी २
हिरण्यरेतस्, ब्रह्मदेव.
हिरण्यवाह, शोणानदी.
हिरुक्, अ० वर्जन १ सामीप्य २ ह्याअर्थी.
हिलमोचिका, हरहुर्चा १ चाकवत १ जलब्राह्मी ३
हिलमोची, जलब्राह्मी १ वास्तुक २
हिंसा, नाश इत्यादिकर्म.
हिंसाकर्मन्, मारणें वगैरें.
हिंस्फिज्ज, बृहत्पत्रीमेथिकाभेद.
हिंस्र, घातुक.
हिंस्रा, जटामांसी.
ही, अ० आश्चर्य १ विषाद २ ह्याअर्थी.
हीन, त्यक्त १ निंद्य २ न्यून ३
हीरा, लघुशिवण.
हुं, अ० वितर्क १ परिप्रश्न २ ह्याअर्थी.
हुड, दुमाएडका.
हुडिका, अंकोल.
हुडी, मेंढी.
हुडरोमाश्रयफला, झिंझिर्डा.
हुतभुक्, चित्रक १ अग्नि २
हुतभुक्प्रिया, अग्नीची स्त्री.
हुताशन, चित्रक १ नेवती २ अग्नि ३
हुंवाली, वृक्षकमळ.
हूं, अ० लज्जा १ निवारण २ ह्याअर्थी
हूति, आमंत्रण.
हूल्य, तरवड.
हूहू, हाहाशब्दपाहा.
हृणिया, **हृणीया**, निंदा १ करुणारस २
हृत्, ऊर १ मन २
हृत्गंधा, कोथिंबीर.
हृल्लतांगिनी, लघुडोरली.
हृत्प्राण, श्वास.
हृदय, ऊर १ मन २
हृदयंगम, पूर्वापरसंबधयुक्त जें भाषण. तें.
हृदयादक, कृमि.
हृदयालु, प्रशस्तचित्ताचा.
हृदयिक, हृदयालु.
हृदयिन्, हृदयिक.
हृद्रद, हृदयरोग.
हृद्ग्रंथि, विद्रधिरोग.
हृत्याग्नी, हितवली.
हृद्य, जिरें १ कलमी दालचिनी २ कविठ ३ माधवी ४ स्पष्टभाषण ५ अभीष्ट ६
हृद्यगंध, बांगडखार १ संचळ २ बेल ३

हृद्यगंधा, अजमोद.

हृद्या, नागवेल १ कलौजी जिरें २ नेवाळी ३ मोरमांसी ४ रांजणी ५

हृद्रुक्, हृद्रोग.

हृद्रोग, हृद्रोग.

हृद्व्रण, विद्रधी.

हृल्लक्ष्मी, कृष्णतुळसी.

हृल्लेख, ज्ञान.

हृल्लास, उचकी १ तोंडांतून कडू पाणी निघतें तें २ हृदयव्यथा ३

हृषीक, कर्मेंद्रिय १ ध्वज २

हृषीकेश, विष्णु.

हृष्ट, भास १ काकभेद २ हर्षयुक्त ३

हृष्टमानस, ज्याचें अंत:करण हर्षयुक्त आहे तो.

हे, अ० संबोधनार्थी.

हेति, अग्निची ज्वाळा १ शस्त्र २ सूर्यप्रभा ३

हेतु, कारण.

हेमकांचन, नागकेशर.

हेमकांति, दारुहळद.

हेमकिंजल्क, नागकेसर.

हेमकूट, पर्वतवि०

हेमकेतकी, सोनकेवडा.

हेमगौर, देवबाभूळ.

हेमंत, हेमंतऋतु.

हेमतारक, मोरचुत.

हेमदुग्ध, उंबर.

हेमदुग्धक, उंबर.

हेमदुग्धा, कांचनी १ पिसोळभेद २ काव्हेरी ३

हेमदुग्धिका, काळा उंबर.

हेमदुर्धा, पिसोळाभेद.

हेमन्, सोनें १ चंपक २ नागकेशर ३

हेमनिधि, पारा.

हेमपत्र, पद्मकाष्ट.

हेमपद्मक, पद्मकाष्ट.

हेमपुष्प, सोनचांफा १ अशोक २ नरवड ३ धारवाहवा ४ पीतजासवंद ५

हेमपुष्पक, लोध्र १ नागकेसर २ सोनचांफा ३

हेमपुष्पिका, पिंवळी जुई.

हेमपुष्पी, बिंबी १ दुस्पर्शा २ पीतजुई ३ पीतहरणवेल ४ काळी मुसळी ५ लघुइंद्रावण ६ सोनुली ७ कंगुणी ८

हेमफला, सोनकेळ.

हेममाक्षिक, सुवर्णमुखी.

हेमयूथिका, पिंवळी जुई.

हेमरागिणी, हळद.

हेमलता, पीतहरणवेल १ सोमा २ ब्राह्मी ३ महिषवल्ली ४

हेमवर्णवती, दारुहळद.

हेमवल्ली, पीतहरणवेल.

हेमशालि, पांढरी साळ.

हेमशोधिनी, तुरटी.

हेमक्षीरी, पिसोळा १ पिसोळाभेद २

हेमा, मंजिष्ट १ पिंवळी हरणवल्ली २

हेमाख्य, सोनगेरु.

हेमांगा, पिसोळाभेद.

हेमाद्रि, मेरुपर्वत.

हेमाभ, जस्तभेद १ नागकेशर २

हेमाब्ज, कल्हारकमळ.

हेमाह्वय, नागकेशर.

हेमाह्वा, सोनचांफा १ पिसोळा २ पिसोळाभेद ३

हेरंब, म्हैस १ हेरंबवृक्ष २ गणपति ३

हेला, भावविशेष.

हेषा, अश्वाचा शब्द.

है, अ० संबोधनार्थी.

हैम, किराईत १ नेपालकिराईत २ बर्फाचें पाणी ३ थंडी ४

हैमक, किराईत.

हैमकांता, दारुहळद.

हैमंत, लालगाताळु.

हैमन, पौषमास.

हैमपुष्पी, मुसळी.

हैमवत, मोती.

हैमवती, काळें द्राक्ष १ हरीतकी २ श्वेतवेखंड ३ रेणुकबीज ४ आळशीबीज ५ पिसोळा ६ हनुमंती ७ पिंवळी हरणदोडी ८ क्षीरिणी ९ लोमशा १० चवक ११ शिवा १२ हळद १३
हैमी, सोनकेवडा १ पिसोळा २
हैय्यंगवीन, दुधावरचें लोणी.
होतानिका, वन्या.
होतृ, ऋत्विग्विशेष.
होम, हवन.
होमधान्य, तीळ.
होम्य, तूप.
होरा, मेषादिराशींचें अर्ध १ शास्त्रवि० २ रेखावि० ३
होलक, हुळा.
हंजिका, भारंग.
हंजी, जिंगिणी.
हंजे, हे, अ० नीचसखीसंबोधनार्थी.
हंत, अ० हर्ष १ अनुकंपा २ वाक्यारंभ ३ खेद ४ निश्चय ५ दान ६ ह्या अर्थी.
हंस, घोडा १ रुपें २ हंसपक्षी ३ मंत्रवि० ४ निर्लोभ ५ राजा ६ विष्णु ७ परमात्मा ८ मत्सर ९ पारा १० राजहंसवनस्पति ११ वायुवि० १२ सूर्य १३ योगिविशेष १४ परमहंस १५
हंसक, पादभूषण.
हंसदृश, पक्षिविशेष.
हंसपदी, रक्तलाजाळु.
हंसपाथोज, कल्हारकमळ.
हंसपाद, क, अतिरक्तहिंगूळ.
हंसपादिका, रक्तलाजाळु.
हंसपादी, रक्तलाजाळु १ हंसपादी २ त्रिपादी ३
हंसमाषा, रानउडीद.
हंसयोषिता, हंसी.
हंसलोमश, हिराकस.
हंसवाहन, ब्रह्मदेव.
हंसांघ्रि, लघुलाजाळु १ हिंगूळ २
हंसी, कवडी, जी पाण्यावर तरन्ये व पांढरी व जीचे आंत दांत नाहींत व जी फार लांबट नाहीं ती १ रानमूग २ हंसयोषिता ३
हंसोदक, कोरें मडक्यांत नदीचें पाणी घालून उन्हांत व चांदिण्यांत ठेवावें तें.
ह्यः, अ० गतदिवस ह्या अर्थी.
ह्यस्तन, भूतकाळ.
ऱ्हद, खोल जलाशय.
ऱ्हदवारि, डोहाचें पाणी.
ऱ्हदा, साळईचा वृक्ष.
ऱ्हादिनी, नदी.
ऱ्हसिष्ट, अतिऱ्हस्व.
ऱ्हस्व, गौरसुवर्णशाक १ लघुपिंपरी २ नीलवर्णहिराकस ३ ठेंगणा ४
ऱ्हस्वकर्कंधू, रानबोर.
ऱ्हस्वकुश, श्वेतदर्भ.
ऱ्हस्वगवेधुका, नागबला.
ऱ्हस्वतंदुल, राजान्न.
ऱ्हस्वदर्भ, श्वेतदर्भ.
ऱ्हस्वदृष्टि, दृष्टिरोग.
ऱ्हस्वपत्रिका, लघुपिंपळ.
ऱ्हस्वपर्ण, लघुपिंपरी.
ऱ्हस्वपर्वा, काळा ऊंस.
ऱ्हस्वपाथोज, कल्हारकमळ.
ऱ्हस्वपुष्प, जलमोह.
ऱ्हस्वफल, जलमोह.
ऱ्हस्वफला, भुयजांभूळ १ मोहाचा नारळ २
ऱ्हस्वबदर, रानबोर.
ऱ्हस्वमूल, लाल ऊंस.
ऱ्हस्वमूला, उटकटरा.
ऱ्हस्वशाखा, लघुखांद्या.
ऱ्हस्वा, भुयजांबूळ १ रानमूग २ नागबला ३ श्वेतविष्णुक्रांता ४
ऱ्हस्वांग, क, जीवक १ ऋषभक २
ऱ्हस्वैरंड, तांबडा एरंड.

ह्रस्वोत्पल, कल्हारकमळ.
ह्रादिनी, इंद्राचें आयुध १ वीज २ नदी ३ साळईवृक्ष ४
ह्री, लज्जा.
ह्रीण, लज्जित.
ह्रीत,
ह्रीन, लज्जित.
ह्रीबेर, वाळा.
ह्रेषा, अश्वशब्द.
ह्लादिनी, साळईवृक्ष.

क्ष

क्ष, क्षेत्र १ हृदय २ शब्दशासन ३
क्षण, **क**, राळ १ उत्साह २ तीस कलारूप जो काल तो ३ निर्व्यापारस्थिति ४
क्षणदा, रात्र.
क्षणन, वध.
क्षणप्रभा, वीज.
क्षत, व्रण १ नष्ट २
क्षतकृत्, विधवा.
क्षतघ्नी, लाख.
क्षतज, रक्त.
क्षतव्रत, ज्याचे ब्रह्मचर्यादिव्रत नष्ट झालें तो.
क्षतशुक्र, डोळ्याचे काळ्या बुबुळावरचा रोग.
क्षतहरी, लाख.
क्षतक्षम, रक्तखैर.
क्षतक्षीरी, रुई.
क्षतोदर, उदररोग.
क्षत्ता, सारथि १ द्वारपाल २ क्षत्रियस्त्रीचे-ठाई शूद्रा पासून झाला जो पुत्र तो.
क्षंतृ, सहनशील.
क्षत्र, पिंडीतगर.
क्षत्रपादप, रांजणीभेद.
क्षत्रवृक्ष, मुचकुंद.
क्षत्रिय, रांजणी १ राजा २
क्षत्रियवरा, दुधभोपळी.
क्षत्रियवशा, कडुदुधभोपळा.
क्षपा, रात्र १ दारुहळद २
क्षपाकर, चंद्र.
क्षम, दवणा १ खैर २ लहान चिमणी ३ योग्य ४ समर्थ ५ मित्र ६
क्षमा, खैर १ भूमि २ क्षांति ३
क्षमितृ,
क्षमिन्, क्षंतृशब्दपाहा.
क्षय, क्षयरोग १ रोग २ प्रलय ३ गृह नाश ५
क्षव, काळी मोहोरी १ शिंक २ शेगवा चवळ्या ४ नाकशिंकणी ५
क्षवक, श्वेतआघाडा १ चवळ्या २ नाकशिंकणी ३ मोहोऱ्या ४ सुकुमार ५ खोवला ६ भूताकुश ७ काळे शिरस ८
क्षवका, मोहोऱ्या.
क्षवकृत, नाकशिंकणी.
क्षवनक, नादरुखी.
क्षवथु, कास १ नासारोग २ क्षुत ३ कला ४
क्षवा, मोहरी.
क्षविका, मोतरिंगणी.
क्षांत, शांत.
क्षांति, शक्ति असतां हीं दुसऱ्याचे अप साहणे.
क्षांतिपर, दवणा.
क्षार, मीठ १ जवखार २ बिडलोण ३ जीखार ४ टांकणखार ५ खारीमीठ भस्म ७
क्षारक, फुलांच्या नव्या कळ्यांचा समुदा मीठ २ फुलाची कळी.
क्षारत्रय, जवखार १ सजीखार २ टंक
क्षारत्रितय, क्षारत्रय.
क्षारदला, रक्तचील.
क्षारद्रुशाक, शेगवा १ मुळा २ पळ पिंप ४ चुका ५ आलें ६ निं आघाडा ८ ऊंस ९ कदली १०
क्षारद्रुम, मवरसाली.
क्षारपंचक, जवखार १ पुष्कर २ सजी

पळस ४ तिलनाल ५ यव १ मोखावृक्ष २ सजीखार ३ पळस ४ तीळनाल ५
क्षारपत्र, चाकवत १ पालकी २
क्षारपर्पट, पापड.
क्षारपादप, मोखावृक्ष.
क्षारमृत, उखरमाती.
क्षारमृत्तिका, खारी माती.
क्षारमेलक, साबूण.
क्षारमेह, प्रमेहरोग.
क्षारवास्तुक, रक्तचील.
क्षारवृक्ष, काळा मोखावृक्ष १ चाकवत २
क्षारश्रेष्ठ, पळस १ काळा मोखावृक्ष २ नवसागर ३ पुष्कर ४
क्षारषट्क, गुळवेल १ कुडा २ अघाडा ३ कळलावी ४ पुष्करमूळ ५ तिलनाल ६ पळस १ वेखंड २
क्षाराच्छ, सैंधव.
क्षाराष्टक, पळस १ निवडुंग २ सजि ३ चिंचा ४ आघाडा ५ रुई ६ तिलनाल ७ जव ८ मोखावृक्ष १ टंकणखार २
क्षारित, लोकापवादानें दूषित.
क्षारी, मोखावृक्ष.
क्षालन, मैथुन.
क्षिति, खैर १ भूमि २ नाश ३ कालवि० ४ वसतिस्थान ५
क्षितिज, गांडवळ १ वृक्ष २ पीतवाळा ३ मंगळ ४
क्षितिनाग, गांडवळ.
क्षितिबदरी, भुयबोर.
क्षितिभृत्, डोंगर.
क्षितिरुह, वृक्ष.
क्षितिवासा, चुंक.
क्षिती, भूमि.
क्षिपा, क्षेपण
क्षिप्णु, निराकरण करणारा
क्षिप्त, प्रेरित.
क्षिप्तु, क्षिप्णुशब्द पाहा.
क्षिप्र, अ० शीघ्रार्थी.
क्षिप्रगर्भ, कायफळ.
क्षिप्रमूत्रना, वायु.
क्षिप्रा, खीर १ नदी २
क्षिया, अपचय.
क्षीण, शुक्रदोष १ आर्तवदोष २
क्षीर, पाणी १ दूध २ बकाणनिंब ३ सद्यः व्यालेले गायीचें दूध ४ खीर ५ विशेषधूप ६
क्षीरकंद, श्वेतभुईकोहोळा.
क्षीरकाड, **क**, निवडुंग १ रक्तरुई २
क्षीरकाकोली, श्वेतकाकोली.
क्षीरकाष्ठ, नदीवड.
क्षीरचारिका, श्वेतपुन्या.
क्षीरज, दहीं.
क्षीरजीवी, जीवक.
क्षीरनिक्ता, मुंडी.
क्षीरतुंबी, दूधभोपळा.
क्षीरदला, रक्तरुई १ श्वेतनिशोत्तर २
क्षीरदार, साकर १ गुळ २ मधु ३
क्षीरदार्वीरसोद्भव, रसांजन.
क्षीरद्रु, उंबर.
क्षीरद्रुम, पिंपळ.
क्षीरपर्णी, रक्तरुई.
क्षीरपलांडु, मधुपलांडुभेद १ हिरवा कांदा २
क्षीरपाक, तरंगक, लड्डू.
क्षीरपादप, पारसपिंपळ १ उंबर २ पिंपळ ३
क्षीरपुष्पिका, श्वेतविष्णुक्रांता.
क्षीरपुष्पी, शंखपुष्पी.
क्षीरफल, करवंदी १ राजणीभेद २
क्षीरफला, थोरकोहोळा १ राजणीभेद २ करवंदी ३
क्षीरफेना, लघुकरवंदी.
क्षीरभर्मा, पिसोळाभेद.
क्षीरभूरुह, उंबर १ तांबें २
क्षीरभृत, राजणी.
क्षीरमधुरा, क्षीरकाकोली.

क्षीरमूला, श्वेतभुईकोहोळा.
क्षीरमोरटा, क्षीरमोरवेल १ अंकोटमुष २
क्षीरयव, शिरगोळा.
क्षीरलता, श्वेतभुईकोहोळा.
क्षीरवल्लिका, क्षीरकांकोली.
क्षीरवल्ली, श्वेतभुईकोहोळा १ क्षीरकांकोली २
क्षीरविदारिका, श्वेतभुईकोहोळा.
क्षीरविदारी, श्वेतभुईकोहोळा.
क्षीरविषाणिका, क्षीरकांकोली १ लघुमेडशिंगी २
क्षीरवृक्ष, जलवेत १ पिंपळ २ रांजणी ३ उंबर ४
क्षीरवृक्षपंचक, वड १ उंबर २ पिंपळ ३ पिंपरी ४ जांभूळ ५
क्षीरशाक, क्षीराविका.
क्षीरशीर्ष, क, विशेषधूप १ सरलार्डीग २
क्षीरशुक्ला, क्षीरकांकोली १ श्वेतभुईकोहोळा २ रांजणी ३
क्षीरशुक्तिका, कांकोली.
क्षीरस्राव, विशेषधूप १ सरलाडींग २
क्षीरा, क्षीरविदारी १ क्षीरकांकोली २ कांकोली ३ क्षीरशुक्ला ४ क्षीरशृंगी ५
क्षीराब्धितनया, लक्ष्मी.
क्षीरावर्त्ती, लघुमेडशिंगी.
क्षीराविका, दुग्धिका.
क्षीरावी, दुधी.
क्षीराव्हा, क्षीरकांकोली.
क्षीरिका, रांजणीवृक्ष १ वंशलोचन २ दुधी ३ तवखीर ४ पिसोळाभेद ५ खीर ६ खिरणी ७
क्षीरिणी, दुधभोंपळा १ थोरशिवणी २ पिसोळा ३ पहारकुटुंबी ४ श्वेतउपलसरी ५ शंखपुष्पी ६ रांजणी ७ शिरदोडी ८ दुधी ९ क्षीरकांकोली १०
क्षीरी, नांदरुखी १ श्वेतभुईकोहोळा २ उंबर ३ वंशलोचन ४ निवडुंग ५ रक्तरुई ६ रांजणी ७ पिंपरी ८ वड ९ कांकोली १० शिरगोळा ११ थोरगहूं १२ शिरदोडी १३ क्षीरकांकोली १४ थोर सोमवल्ली १५
क्षीरोत्थ, क्षीरोद्भव, लोणी. दूध घुसळून काढावें तें.
क्षीरोद, क्षीरसमुद्र.
क्षीरोदतनया, लक्ष्मी.
क्षीब, मत्त.
क्षुज्जनिका, मोहरी.
क्षुत्, त, शिंक.
क्षुतक, मोहोऱ्या.
क्षुताभिजनक, मोहोऱ्या.
क्षुताभिजनन, काळी मोहरी.
क्षुद्र, रक्तपुनर्नवा १ बारीक २ कृपण ३ लहान ४ श्वासरोग ५ क्रूर ६ दरिद्री ७ अधम ८
क्षुद्रक, कृमिग्रंथ.
क्षुद्रकंटकी, रिंगणी.
क्षुद्रकंटा, रिंगणी.
क्षुद्रकंटारिका, आगीदवणा.
क्षुद्रकंटिका, रिंगणी.
क्षुद्रकर्कटक, क्षुद्रकांडक.
क्षुद्रकारलिका, लघुकारली.
क्षुद्रकुलिश, वैक्रांत.
क्षुद्रगृध्री, घार.
क्षुद्रगोधूम, बारीक गहूं.
क्षुद्रघंटिका, लांक १ घुंगरूं २
क्षुद्रघोलिसदृशा, चिविल.
क्षुद्रघोली, चिलघोळ.
क्षुद्रचंचु, लघुचंचु.
क्षुद्रचंदन, रक्तचंदन.
क्षुद्रचंपक, नागचांफा.
क्षुद्रचर्वण, गांधीलमाशी
क्षुद्रचिर्भिटा, चिभुड.
क्षुद्रजंबु, भुईजांभळ.
क्षुद्रजातीफल, लघुआंवळा.
क्षुद्रजीवा, लघुहरणदोडी.

क्षुद्रतंदुल, वावडिंग.
क्षुद्रतुलसी, आजवला.
क्षुद्रदर्भ, लघुश्वेतदर्भ.
क्षुद्रदंश, गृहमक्षिका.
क्षुद्रदुरालभा, लघुधमासा.
क्षुद्रदुःस्पर्शा, आगीदवणा.
क्षुद्रदोष, विषदोडी.
क्षुद्रधात्री, कांकडाचें झाड.
क्षुद्रधान्य, सांवे १ तृणधान्य २ नाचण्या ३
क्षुद्रपत्र, लघुश्वेतदर्भ १ आजवला २ श्वेत-पुनर्नवा ३
क्षुद्रपत्रा, घोळ.
क्षुद्रपत्रिका, श्वेतपुनर्नवा.
क्षुद्रपत्री, वेखंड.
क्षुद्रपर्ण, आजवला.
क्षुद्रपाटली, मोखावृक्ष.
क्षुद्रपाषाणभेद, लघुपाषाणभेद.
क्षुद्रपिप्पली, रानपिंपळी.
क्षुद्रपोतिका, माळावरची वेल.
क्षुद्रफनस, क्षुद्रफणस १ बढारफल हिं० आजणु को० कोणी ओट ह्मणतात.
क्षुद्रफला, नदीजांबूळ १ लघुकांवडळ २ रिंगणी ३ चिभुड ४
क्षुद्रभंटाकी, लघुडोरली.
क्षुद्रभृंग, लहानभ्रमर.
क्षुद्रमत्स्य, लघुमत्स्य १ मत्स्यभेद २
क्षुद्रमाकुली, लाल रान आंबा.
क्षुद्रमाना, लघुडोरली १ श्वेतरिंगणी २
क्षुद्रमुष्टी, विषदोडी.
क्षुद्रमुस्ता, कचरा.
क्षुद्रमूलक, मुळा.
क्षुद्रयुवती, वेखंड.
क्षुद्ररसा, करंज.
क्षुद्ररोग, अल्परोग.
क्षुद्रवर्त्तणा, गांधीलमाशी.
क्षुद्रवर्षाभू, रक्तपुनर्नवा.
क्षुद्रवल्ली, माळावरची मयाळ.
क्षुद्रवार्ताकिनी, श्वेतरिंगणी.
क्षुद्रवास्तुकी, लघुचाकवत १ वथुवा २
क्षुद्रवैदेही, गजपिंपळी.
क्षुद्रशंख, खुबे १ घुले २ खुबटे ३ क्षुद्रशंख ४
क्षुद्रशणपुष्पिका, लघुरानताग १ खुळ-खुळा २
क्षुद्रशर्करिका, जोंधळी साकर.
क्षुद्रशार्दूल, चिता.
क्षुद्रशुक्ति, का, जलशिंप.
क्षुद्रश्यामा, काळी किन्ही.
क्षुद्रश्लेष्मानक, गोंदणी.
क्षुद्रश्वास, दमारोग.
क्षुद्रश्वेता, लघुश्वेतकिन्ही.
क्षुद्रसहा, रानमूग १ लघुकांवडळ २
क्षुद्रसाग्नि, क्षुद्रफणस.
क्षुद्रसुवर्ण, सोनपितळ.
क्षुद्रस्फोटा, बारीक पिवळे फोडांची खरूज, पैन.
क्षुद्रक्षुर, सराटे, लहानगोखरू.
क्षुद्रा, लघुपिंपळ १ जोंधळी साकर २ रिंगणी ३ लघुचुंच ४ गांधीणमाशी ५ लघुकरवंदी ६ उचकी ७ क्षुद्रमधुमक्षिका ८ चांगेरी ९ नटी १० वेश्या ११ कांहीं अवयवांनीं न्यून ती १२
क्षुद्राग्निमंथ, टहाकळ १ लघुऐरण २
क्षुद्रादिकारवल्ली, लघुकारली.
क्षुद्रापामार्ग, रक्तअघाडा.
क्षुद्रांबुफणस, लकुच.
क्षुद्रामलक, कांकडाचें झाड १ लघुआंवळा २
क्षुद्राम्र, लाल रानआंबा.
क्षुद्राम्ला, घोळ १ मेकी २
क्षुद्राम्लिका, चुका.
क्षुद्राशर्करा, गुळी साकर.
क्षुद्राश्वेता, लघुश्वेतपाडळ.
क्षुद्राह्वा, विषदोडी.
क्षुद्रिका, क्षुद्रडांस.
क्षुद्रेंगुदी, थोर कांटे धमासा.

क्षुद्रेर्वारु, चिभूड १ लघुवालुककांकडी २
क्षुद्रैला, एलची.
क्षुद्रोदुंबर, काळा उंबर.
क्षुद्रोपोदकी, माळावरची मयाळ.
क्षुद्रोलूक, पिंगळा पक्षी.
क्षुद्विबोधन, काळें शिरस.
क्षुध्, क्षुधा.
क्षुधा, भूक.
क्षुधाकुशलसंज्ञक, वेलतूर.
क्षुधावृद्धकारक, वेलतूर.
क्षुधाभिजन, क, काळी मोहोरी १ अजशृं-गी २ चवळ्या ३ मोहोऱ्या ४
क्षुधाभिजनन, काळी मोहरी.
क्षुधित, बुभुक्षित.
क्षुप, कुंभा १ शेतवड २ तुंबा ३ जा वृक्षा-चा शाखा व मूळ सूक्ष्म असतें तो ३
क्षुमा, जवस.
क्षुर, विखरा १ तिलक २ थोरमुंजतृण ३ पेंढें ४ गोकंट ५ तिरकांडें ६ लघुगो-खरूं ७ वस्त्रा ८ कोळसुंदा ९
क्षुरक, कोळिस्ता १ तिलकपुष्प २ थोर ३ गोखरूं ४ नाकाशिकणी ५
क्षुरच्छद, लघुश्वेतदर्भ.
क्षुरपत्र, थोर तिरकांडें.
क्षुरपत्रिका, पालकी.
क्षुरप्र, बाणवि०
क्षुरांग, गोखरू.
क्षुरिका, काळी विष्णुकांता १ विखरा २
क्षुरिकापत्र, तिरकांडें.
क्षुरिन्, न्हावी.
क्षुल्लक, गुद्रोंव १ अल्प २
क्षेत्र, देह १ पत्नी २ शेत ३ सिद्धस्थान ४
क्षेत्रकर्कटी, लघुवालुककाकडी.
क्षेत्रचिर्भिटा, कडु शेंदाड.
क्षेत्रजा, श्वेतरिंगणी १ तांबेटीतृण २ लघु-शिंपीगवत ३ वरणागवत ४
क्षेत्रदूतिका, ती, श्वेतरिंगणी.
क्षेत्रनाशिनी, थोर कुरवंडिका.
क्षेत्रभूषा, थोर कुरवंडिका १ चंचु २
क्षेत्रमंडण, कर्टोली.
क्षेत्ररुहा, लघुवालुककांकडी.
क्षेत्रलतिका, श्वेतरिंगणी.
क्षेत्रसंभवा, चुंच १ भेंडी २
क्षेत्रसंभूत, कुंदागवत.
क्षेत्रज्ञ, जीवात्मा १ प्राण २ प्रवीण ३
क्षेत्राजीव, कृषीवल.
क्षेत्रिणी, मंजिष्ठ.
क्षेत्रेक्षु, जोंधळे.
क्षेपण, फेंकणें.
क्षेपणी, नौकावाहकदंड.
क्षेपिष्ट, फार जें लौकर तें.
क्षेम, किरमाणी ओंवा १ कल्याण २ मिळा-ल्या वस्तूचें रक्षण ३
क्षेमक, गठोना.
क्षैत्र, शेतांचा समूह.
क्षैरेय, दूध घालून केलेला पदार्थ खीर इत्यादि.
क्षोणि. णी, भूमि १ जास २
क्षोद, चूर्ण.
क्षोदिष्ट, अतिक्षुद्र.
क्षोदी, जीवक.
क्षोभ, पूर्वस्थिती मोडणें १ पित्तक्षोभ २ मनः-क्षोभ ३
क्षोम, माडी.
क्षौद्र, मासा पिंगटवर्ण मक्षिका असतात त्यां-जपासून कृष्णवर्ण मधु होतें तें १ साधा-रणमधु २
क्षौद्रज, मेण.
क्षौद्रजा, मधुशर्करा.
क्षौद्रप्रिय, [illegible]
क्षौद्रवर्वणा, गांगेरुमाडी.
क्षौद्रशर्करा, मधुशर्करा.
क्षौद्रसाव्हय, ज्येष्ठीमध.
क्षौद्रेय, मेण.

क्षौम, ग्रंथिपर्णी १ दुकूलवस्त्र २

क्षौर, मुंडन.

क्ष्णुत, तीक्ष्णीकृत.

क्ष्मा, भूमि.

क्ष्माभुक्, राजा.

क्ष्माभृत्, राजा.

क्ष्वेड, जीवक १ विष २ कानाचा रोग आहे ३

क्ष्वेडक, टांकळा.

क्ष्वेडगज, टांकळा.

क्ष्वेडा, कडुदोडकी १ सरडा २ सिंहनाद ३ वेणुशलाका ४

क्ष्वेडित, सिंहनाद.

ज्ञ

ज्ञ, पंडित १ बुधग्रह २ ब्रह्म ३

ज्ञपित, जाणविलेला.

ज्ञप्त, बोधित १ जास बोध केला तो २

ज्ञप्ति, ज्ञान.

ज्ञात, जाणलेला.

ज्ञातसिद्धांत, शास्त्रवेत्ता.

ज्ञाति, सगोत्र.

ज्ञातृ, ज्ञानी.

ज्ञातेय, ज्ञातित्व.

ज्ञान, पारा १ मोक्षबुद्धि २

ज्ञानिन्, जोशी १ ज्ञानवान् २

ज्ञानेंद्रियपंचक, श्रोत्र १ त्वक् २ रसना ३ नेत्र ४ नासा ५

ज्ञानेंद्रियविषय, शब्द १ स्पर्श २ रस ३ रूप ४ गंध ५

अथ प्राकृत कोश प्रारंभः

अकल्करा, प्रा० आकर्करहा. फा० पैरिथीरेदिक्स. ल० पल्लेतरीरूट्. इं०

अक्रोड, प्रा० अखोड. कों० खरोटनासपाती हिं०

अगस्ता, प्रा० हदगा. दे० हतिया. हिं०

अटव्या, प्रा० कटेहली. हिं०

अफू, प्रा० कडवी. दे० अफीम. हिं० अफ्युन. फा० लबनुलख्वस्खाश. आ० ओप्यस्. ल० ओप्यम. इं०

अराटी, प्रा० दे० कंटकवृक्ष शिकेकाइसारखी मोठी वेल असते शेंगा बारीक असतात ती.

अर्जुनसादडा, प्रा० काहवृक्ष. हिं० श्वेतवर्णवृक्ष सारढोळ. कों०

आकाशवेल, प्रा० अमरवेल. अंतर्वेल. कों०

अळवाचा कांदा, प्रा० कंदकडी. गु०

अळुं, प्रा० अळु. गोडराजाळुं. ह्य० मोहाळुं. कासाळुं. ह्य० खवरें अळुं. लालराजाळुं. ह्य० फोडाळुं. श्वेत. कृष्ण. रानअळुं. काळें अळुं. श्वेतअळुं. गोडकासाळुं. अष्टागरप्रांतीं प्रसिद्ध आहे. आरुकंद. हिं० राजाळुंभेद. अतुई.

आग्या, प्रा० खाजकोलता. कों०

आघाडा, प्रा० श्वेत. रक्त. चिरचिटा. हिं०

आजवला, प्रा० रानतुळसभेद. कों० श्वेतबर्वरी. हिं०

आंडें, प्रा० अंडा. हिं० बैझा. फा० ओवम्. ल० एग. इं०

आंडीलवैल, प्रा० नांगरास धरला नाहीं तो. अपेटवैल. सं०

आपटा, प्रा० सिद्ध. कों० सिरहटा.

आंब, प्रा० हरभऱ्यांची. खाटी. कों०

आंबटवेल, प्रा० कडमडवेल. दे०

आंबवनी, प्रा० चांगेरीलोणा. आंबोती. दे० आंब्रटवेल. कों०

आंबा, प्रा० आंब्र. हिं० मेंगो. इं०

आंबाडा, आंब्रचार. अंबाडा. हिं०

आंबेहळद, प्रा० कचोऱ्याचा भेद.

आंवैचा वेल, प्रा० खरसंबळी. कों० वडम्याचा वेल. शेंगा. दे०

आंबोली, प्रा० कोरांठ्यासारिखी बारीक लालफुलें असतात ती. कों०

आयमोल, प्रा० कोकंबसालें. कों०

आलें, प्रा० आदु. गु० आदा. हिं०

आंवळी, ळे, प्रा० आंवरे. अमला. हिं०

आसंध, प्रा० असगंध. दे० हिं०

आसवल, प्रा० रीस. दे०

आसाणा, प्रा० पालेअसाणा. कांटे असाणा. मोरविया. पिवळा. निळा. रक्त. साधारण. ३ प्रकारचा आहे.

आहाळींव, प्रा० आहाळिम. दे० आशाळबीज. गु०

आळशीबीज, प्रा० जवस. दे०

इंद्रजव, प्रा० कुड्याचें बीं. कों०

इंद्रावण, प्रा० कडुइंद्रावण. गोडइंद्रावण. घुलें इंद्रावण. दे० कांवडळ. कों०

इंद्रावणाचा गीर, प्रा० इंद्रायनका गोंदा. हिं० मगजेहिंजल. फा० कोलोसिंथिदिस्पल्या. ल० पल्यओफ् कोलोसिंथ. पल्यओफ्विट्टर आल्यल. इं०

इंडानिंबू, प्रा० मोठ इंडानिंबू. द०

उट्कटारा, प्रा० उताटी दे० उर्डिंगण. श्वेतघुघुची. हिं०

उंडी, प्रा० कडवीउंडी. कों० गोडीउंडी. पुनावा. कों० सुरपुन्नाग. सं०

उंदिरकानी, प्रा० मूसाकर्णी. हिं० भोपनी. दे०

उंदिरबिबवी, प्रा० उंदीरबिगोवा. दे० उंदिरमारी. कों०

उंदीर, प्रा० चुवा. हिं० पाचावाउंदीर. रानउंदीर. कों० उदर गु०

उन्हाळी, प्रा० शरपंखी. कों० शरपुंखा.

उपलसरी, प्रा० उपटसुळी. शेंबवेल. कों० कावळी. काष्ठकावळी. सुगंधकावळी. शेतकावळी. दे० गोवेली. काळीवेल. तुंदुणी. कों०

उपलोट, गु० कोष्ठ. प्रा०

उंबर, प्रा० नदीउंबर. ह्म० लघुउंबर. काळाउंबर. ह्म० बोखाडा. गुलर. हिं० गु०

ऊद, प्रा० लोहोबान. हिं० ऊद. फा० बेंझोयनम्. ल० बेंझोइन इं०

ऊस, प्रा० पौंड्रक १ भीरुक २ वंशक ३ शतपोरक ४ कांतार ५ तापसेक्षु ६ काष्ठेक्षु ७ सूचिपत्रक ८ नैपाल ९ दीर्घपत्रक १० नीलक ११ कोशकृत् १२ श्वेत १ मिश्रवर्ण २ रसाळऊस ३ किंचित्कृष्णवर्ण ४ काळा ऊंस ५ तांबडा ६ गांडा हिं०

ऋद्धि, वृद्धि, प्रा० केवणी. मुरुडशेंग. कों०

एरंगी, प्रा० कंटकवृक्ष. अर्गट. आर्तगल. दे०

एरंड्या, दिवेली पारस ह्म० मोठ्या एरंड्या आणि चणादिवेली ह्म० बारीक एरंड्या गु०

एरंडेल, प्रा० रेंडीकातेल. हिं० रोमनबेदंजीर. फा० रिसिनीओल्यम्. ल० कास्तरओईल. इं०

एर्वदोस, प्रा० बसराई मुलखांतून आणितात तो ओंव्यासारखा असतो त्याला सुवास बडिशोफे सारिखा येतो तो.

एलची, प्रा० लघुवेळा. दे० इलाची. हिं० हैल. फा० काकिका. आ० कार्दामोमीसेमिना. ल० कार्दममसीड्. इं०

एलदोडे, प्रा० थोरवेळा. दे० मोठी एलची. कों०

एल्याबोळ, प्रा० एल्वा. हिं० सिबर. मुसबीर. फा०

ओकशी, प्रा० लाट. कों०

ओडनेलांव, इं० पुदीना. नाणा. कों०

ओंब्या, प्रा० ओले गहूं भाजून चोळून दाणे काढावे. त्या. दे०

ओंवा, प्रा० अजवान. हिं० अजमोदा. गु० कायुईसेमिना. ल० कारावेसीड्. इं०

कचोरा, प्रा० षट्कचोरा. कों० कचूर. हिं० नरकचोरा. कों०

कचोरी, हिं० उडदाची पुरी. प्रा०

कटुकावल्ली, प्रा०

कटुकीकाळी, प्रा० कुटकी. दे० खर्बकेसीयाह. फा० कडु. कों०

कटुसरा, प्रा० कांटेसर. दे० कोरांटा कों०

कटेहली, प्रा० रिंगणी. हिं०

कडुकांकडी, प्रा० आंवला. कों०

कडुजिरें, प्रा० रानजिरें. काळे. जिरें खुरासनी जिरें. कों० कडुकाऱ्हळें. दे०

कडुदोडकी, प्रा० दिवाळी दोडकी. कों० कडुरानदोडकी. दे०

कडुनिंब, प्रा० बाळंतनिंब कों० निंब. दे०

कडुशेंदा, प्रा० शेंदाड. भेलशेंदा. शेंदणी. दे० चिऱ्हाट. कों०

कडुहेंची, प्रा० कढोंची. दे० क्षुद्रकारली.

कढयानिंब, प्रा० याणेरा निंब. कों०

कर्णाक, प्रा० गेंहूका आटा. हिं० आरदेगंदुम. फा० फारैना. ल० व्हीटफ्लौर. इं० चिल्हारबजि. वा०

कथील, प्रा० कलैकाचूर. हिं० सन्निलिमात्युरा. ल० रित्रफैलिग्झ. इं०

कपोतभस्मांग, प्रा० भस्मवर्णकपोत.

कबाबचिनी, हिं० कबाब. फा० नागकेशर. प्रा०

कमळ, प्रा० पोशराचीं फुलें. धाकटीं कमळें. कों० पोयणू. गु.
कमलाक्ष, प्रा० कमळकांकडी. गु० कमळ बीज. दे०
करंजी, प्रा० कर्जी कों० तिळसांखळी. सं० करंजवल्ली. भा०
करढोंकपक्षी, प्रा० करकोंच. कांडेसरनीळ. करढोंकपक्षी. कों०
करवंदी, प्रा० करौंदा. हिं० कर्मदा गु०
कर्टोली, प्रा० काटली कों० विदाली. हिं०
कलिंगड, प्रा० कालिंगण. कों० टरबूज. दे०
कलौंजीजिरें, प्रा० कांद्याचें बियां सारिखें असतें तें. हिं०
कवचबीज, प्रा० कुहिलीचें बीं. कों०
कवंठ, प्रा० कैथफल. हिं० कोठ. गु०
कवडी, प्रा० कोडी. गु० कांकोली. ग०
कसई, प्रा० कसाड. कों० कौस. दे० कास. हिं० कशेड. सं०
कस्तुरी, प्रा० कस्तुरी. हिं० मुष्क. फा० मिस्क. आ० मोस्कसस. ल० मस्क इं०
कळंब, प्रा० धाराकळंब. राजकदंब. धुलीकदंब. भुंईकळंब. कळंबी.
कळलावी, प्रा० कळावी. दे० खाडियानाग. कों० कलहीस. हिं०
कांकड, प्रा० कुडकाचें झाड. कों०
कांकडाशिंगी, प्रा० कांकराशिंगी हिं० जंगलीहर्ड्यांचें फूल. कों०
कांकडी, प्रा० तवसें. कों० खिरा. तांसाळे- गुज०
कांग, प्रा० कांगाचें झाड क्षतोपयोगी आहे तो. कों० जोगचोलैची. कामोणी. दे०
कांगोणी, मालकांगोणी, प्रा० पिंगवी चा वेल. कों०
कचरा, प्रा० कुचला. दे०
काजरा, प्रा० सोनकीडें. दे०
कांजी, प्रा० अनासकांजी.
काजू, प्रा० जांबीचे झाड. कों०
कांटेवृंदावन, प्रा० धुलेंवृंदावन. कों०
कांडवेल, प्रा० कांडवेल तिधारी व चौधारी. कों०
काढा, प्रा० त्याचे प्रकार सात.
१ अर्धावशेष ॥ पाचन करितो.
२ चतुर्थांश ॥ घाम काढितो.
३ पंचमांश ॥ तृप्ति करितो.
४ षष्ठमांश ॥ अग्निदीपन करितो.
५ अष्टमांश ॥ रोगाचें शमन करितो.
६ द्वादशांश ॥ कोष्ठशुद्धी करितो.
७ षोडशांश ॥ शोषण करितो.
कांतीण, प्रा० हवराण. दे० सुतेरा. कोळी. कों०
काथ, प्रा० चतुर्थ. रंग. सं० कात. हिं० कारेक्युएकस्त्राकूटम. ल० काटेक्यु. इं०
कांदा, प्रा० उळीचा कांदा. पातीचा कांदा. कों० प्याज. हिं० गु० श्वेतकांदा. रक्तकांदा.
कापशी, प्रा० कापश्ची. वाडी. हिं० कपास. गु०
कापशीच्या जाती, कानरीयो. अ० पिवळे फुलाची. नरमा. अ० लाल फुलांची. गु०
कापूर, प्रा० कापूर. हिं० फा० काफोरा ल० कांफर. इं०
कापूरहळदी, प्रा० हिं० कापुरासारिखा वास येतो ती.
कारली, प्रा० कारला. हिं० गु०
कालिंगड, प्रा० टर्बूज. दे० तरबूज. हिं०
कांवडळ, प्रा० इंद्रावण. कों० घोडइंद्रावण धुलेइंद्रावण. दे०
कावळी, प्रा० काकतुंडी. काहुंडली. दे०
कासविंदा, प्रा० कासिंदा. दे० कासेंदा. हिं०
काळा उंबर, प्रा० वोखाडा. कों० मातुटी. दे०
काळा वाळा, प्रा० नेत्रवाळा. हिं०

काळें जिरें, प्रा० कलौंजी जिरें. हिं०

किन्हईच्या वृक्ष, प्रा० श्वेत. कृष्ण. किन्ही. गिरिणई. कों०

किरमाणी ओंवा, प्रा० सुरवंदीचे फूल. कों० खोहारी अजवान. हिं०

किराईत, प्रा० चिराईत. दे० काडेकिराईत. फुलकिराईत. कों० नेपालकिराईत. चिरायता. हिं०

किर्मिज, प्रा० किर्मिझेफिरंगी फा० कोकास. ल० कोशिनील. इं०

कुचला, प्रा० काजरा. कों० जेरिकचोलां गु०

कुंजीर, प्रा० कुणज. कुणजिरूं दे०

कुटकी काळी, प्रा० खर्बकेसियाह. फा० हेले. बोरीनैग्रीगेदिक्स. ल० ब्लाकूहेल्लेबोर-लीस्. इं०

कुतरें, प्रा० कुत्रुं गु०

कुंदागवत, प्रा० कुरुंदागवत. दे०

कुरुडु, देवकुरुडु. प्रा० रानमाठ. कों०

कुसरीचा वेल, प्रा० राननेवाळी. अविमुक्त.

कुहिली, प्रा० कवांच हिं० काचकुहिली दे० खाजकुहिली. कों० केर्च्छी. हिं० डोलि. कोप्युरिस्. ल० कौइच. इं०

कुळिथ, प्रा० हुलगे. हुलवाल. कों० कुलथी. गु०

कुळी, प्रा० कुळई. दे०

केवडा, प्रा० श्वेत. पीत. केतक. कों०

केळ, सोनकेळ. मुठेळी केळ. लोखंडी. आंबेळी. चवई ह्म० रानकेळ. इत्या०

कोकंब, प्रा० आमसोल. कों० विषाविला. सोलें. कों०

कोतुंबा, प्रा० कडवणा. कों०

कोथिंबीर, प्रा० ओले धने असतात ती.

कोंबडा, प्रा० मुरगा. हिं०

कोंबी, प्रा० करमला. हिं०

कोम, प्रा० वांसोते. कों०

कोरकांड, प्रा० कोरफड. कों० घीवकुमारी. हिं० कुवार. गु०

कोगांटा, प्रा० कंटसरैया. हिं० कांटेसर. दे० सिपडु. गु०

कोल्हा, प्रा० शियाळ गु०

कोहोळा, प्रा० कोहळा. दे० भुराकोहोळा कों० कोहंडीफल. हिं०

कोळसा, प्रा० फहम. फा० कोएला. हिं० कार्बोलिग्नी. ल० चार्कोल. इं०

कोळिंजन, प्रा० कुलंजन. दे० पाननीजड. गु०

कंकोळ, प्रा० कापुरचिनी. दे० शितळचिनी. गु० मरीचकंकोळ. गु० चिनीकबाबा. कबाबचिनी. हिं० कबाब. फा० क्युबीबा. ल० जावापेप्पर. क्युबेब्झ. इं०

कंकी, प्रा० देवबाभळ. दे० कोकई. द्र०

खजूरी, प्रा० द्वीपांतर खजूरी. थोरपालेवत. छहारी. हिं०

खडीसाकर, प्रा० मिश्री. हिं० नबात. फा० नाबात साकर. दे० साकरमप्युरिफिकेटम् ल० प्युरिफैदषुगर. इं०

खडु, प्रा० खडी. शेडू. दे० खरीमट्टी. हिं० गिलेसुपीद. फा० क्रीता. ल० चाक. इं०

खरसंवळी, प्रा० आंबेचा वेल. कों०

खर्बुज, प्रा० खर्बुज. म० शकराटेटी. गु०

खर्वस, प्रा० कावळें दुधांत. ह्म० चिकांत साकर. एलचीदाणे घालून करितात तो.

खवळें मांजर, प्रा० कोंकणात प्रसिद्ध आहे.

खाण, प्रा० खाण. दे०

खांद्या, प्रा० डाहळ्या. कों० टहाळ्या. दे०

खाग रानसुरण, प्रा० वज्रमुष्टि. लुतीचे कांदे. कों०

खारा सुरण, प्रा० कडवा सुरण. कों०

खारिक, प्रा० शिलेमानी पिंडखजुरीचा भेद.

खारीमीठ, प्रा० द्रोणीचे मीठ. उखर भूमीवर पिकतें तें.

खिचडी, प्रा० भूनी खिचरी.

खिरणी, प्रा० रांजणीवृक्ष व त्याचींफळें कों० रायण. गु०

खुरासनी तीळ, प्रा० काऱ्हेळे तीळ. दे० लां-बोडे तीळ. कों०

खुरासनी ओंवा, प्रा० चोरओंवा. दे०

खूबकला, हिं० खसखसी सारखें लालबीं बारीक असतें तो.

खोबडें, प्रा० किरवें. चिंचोरी. कों०

खोकड, प्रा० कोकड. कुवा. कोकी. मुंगुसा सारखें असतें तें.

खंगार, हिं० निखारा. कों० विस्तव. कों० कोळसा.

गठोना, प्रा० गाठीवनामूळ. चोरवेली. र० गठोनाझाड. दे० गठोन्याचा भेद भटोर. भंडिउर. ग्रंथिपर्ण. थुणेर. चोरवलीचा भेद. चोरक. स्थौणेयक.

गलघांटी, प्रा० कंठ. टोटरा. कों० दे०

गवा, प्रा० रानांत असतो त्याचे शिंगाचे दारू भरावयास शिंगडे करितात. तो०

गहू, प्रा० गेंहू. हिं०

गव्हला, प्रा० फुलप्रियंगु. हिं०

गव्हाच्या जाती, काठे लाल रंगाचे. पोटें. गुळधुवें. कों० हशियाला. सफेन० गु०

गाईचे भेद, गृष्टि. धेनु. वष्कयणी. वत्स. र०

गाजर, प्रा० गाजर हिं० जर्दक फा० ज-जर. आ० दासीरिदिक्स. ल० कारटरूट इं०

गांजा, प्रा० रानगांजा. शाल्मिपर्णी. मालवण. सेंवरा. डाव. कों०

गाजराचें बीं, प्रा० गाजरकाबीज. हिं० तु-ख्मेजर्दक. फा० दासीसेमिना. ल० कार टसीड. इं०

गांजर्णी, प्रा० वरेग. दे०

गाठीवन, प्रा० गठोना. थुणेर. भंटिउर. भा०

गांडवळ, प्रा० काडु. दवणकाडु. दे०

गाढव, प्रा० गधेडो. गु०

गुगुळ, प्रा० गूगर. हिं० भैसगूगर. हिं० गुगल. गु०

गुंडागवत, प्रा० पानी. एरकाआपू. कों० दे०

गलछब्बू, प्रा० हिं०

गुलतुरा, प्रा० हिं० शंखासुर. कों० शंखेसरी. दे० राजतुरा. कों० कुंकुमकेशर. कों०

गुलबास, प्रा० रामरक्षा. कों०

गुलाबाचें फूल, प्रा० गुलाबका फूल. हिं० गुलफा. वर्द. आ० रोझेसेंटिफोल्पिपेटला. ल० दामस्करोझपेटलूस. इं०

गुळवेल, प्रा० कंदगुळवेल. गरुडवेल. कों० गिलोई. हिं० गलो. गरोळ. गु०

गूळ, प्रा० गोड. कों०

गेंडा, प्रा० ज्याचे शिंगाचे खडकपात्र होतें तो.

गेळ, प्रा० मिंढल. गु० मयनफळ. दे०

गोडंबी, प्रा० बिब्याचे आंतील बिया.

गोडमहाळुंग, प्रा० मधुकांकडी. कों०

गोंडाळ, प्रा० मोठे पानाची पाण्यांत बुडाले-ली असते आणि जिचा योगानें साकर होते ती.

गोधणी, प्रा० लघुभोंकर. ल्हसोडी. गुंदा. गु०

गोम, प्रा० कानखजुरा. गु० घोण. कों०

गोमेठ, प्रा० गनपर्वेग. सं०

गोराडु, कमोंदउ. भ्र० बारिक. गराडी. भ्र० मोठे. गु०

गोवारिच्या शेंगा, प्रा० गवार. कों० गोवारि-की सेंग. हिं० गवारमाटिया. गु०

गोहोरा, प्रा० पाडा. कों० वाछडो. गु०

गोक्षुरादिपंचमूल, प्रा० पंचमूळ.

गौरवर्णसुवर्णशाक, प्रा० गौरवर्णसुवर्णशाक. चित्रकूट प्रसिद्ध.

गंधाणी, प्रा० धूम्रपत्रिका. सं०

घांगुड, प्रा० लाहन कमळाचें बीं नाचण्यासा-रिखें आंत असतें तो. कों०

घुणगामरडा, प्रा० रंगफिरवितो तो. चाफ-डा. कों०

घुगऱ्या, प्रा० भिजत घातलेले दाणे शिज-वितात त्या. कों० घुंघुनी. हिं०

घूंस, प्रा० उतळ. कों०

घृतकरंज, प्रा० चोपडा करंज. चू०

घेवडा, प्रा० वारवा. कों० थोरघेवडा. फता-

ड्या शेंगाचा. लघुघेवडा. मुगवारवा. कों०
वालोल. गु०

घोडेसरगवत, प्रा० अश्वल. ह्म० जितारागवत. दे०

घोण, प्रा० गोम. दे०

घोरपड, प्रा० गोहे. हिं० घो. गु०

घोसाळी, प्रा० कों० पारोशी. सातपुती. कों० पारोसा दोडका. दे०

घोळ, प्रा० कों० रायघोळ. मळेघोळ. मोठी. दे० लोनी. हिं० चिलघोळ. दे०

चवक, प्रा० मिरवेलीचें मूळ. अथवा वेलताणा. कों० चवक. द्र०

चवरीगाय, प्रा० जीचे पुच्छाची चवरी होते ती.

चवळ्या, प्रा० चोला. गु०

चाईरोग, प्रा० उंदरी. लालकी. कों०

चाकवत, रानचाकवत, प्रा० कुर्जार. गोड चाकवत. दे०

चांगेगलोणा, प्रा० चुका. दे०

चांचड, प्रा० घुंघुडें. कों०

चांदवेल, प्रा० राजवला. दे० नितणवेली. मुसा. हिं०

चांपा, प्रा० ५प्रकारचा. श्वेतचांफा. खुरचांफा १ सोनचांफा २ नागचांफा. नागकुडीसारखें पिंवळें फूल असतें तो. ३ भुईचांफा. ४ थोर नागचांफा. दक्षिणकोंकणांत प्रसिद्ध आहे तो. ५

चारोळी, प्रा० चिरोंजी. हिं० चारवृक्षबिज. कों०

चिकणा, प्रा० चिकडणकडी. कों० तुपकडीलेंचा. कों० बला. सं० काशकि. गु०

चिंच, प्रा० इम्ली. हिं० अमिली. हिं० तमेरेहिंदी. फा० तमारिपल्या. ल० तमारिंडपल्प. इं०

चिचुंदरी, प्रा० छुछुंदरी गु०

चितळ, प्रा० आंगावर पांढरे ठिपके असतात ते.

चिभुड, प्रा० गोरखकांकडी. गोपाळकांकडी. दे०

चिमण्या, प्रा० चिमण्या. कों० रानचिमण्या. ह्म० भोरड्या. दे०

चिरफळ, प्रा० तिरफळें. कों०

चिविल, प्रा० चिल्ही. बारीक घोळीसारिखी, असते ती.

चील, प्रा० लघुचाकवत. दे० कुतरचील. दे०

चुका, प्रा० थोरचुका. आंबवती. दे० आमीटोझेला. ल० वुडसोरेल. इं०

चुना, प्रा० ७ प्रकारचा. मोती १ दगड २ अर्जुनसादडा ३ शिंप ४ स्फटीक ५ कुडा ६ रुई ७ यांपासून होतो तो.

चोपचिनी, प्रा० रवन. रावन. फा० आ०

चंचुबीज, प्रा० चुंचभाजीचें बीं. दे०

चंदनबटवा, प्रा० दे० वडाबथवा. हिं० लघुचाकवत. रक्तचाकवत. दे०

चंदनपोपट, प्रा० मोठा पोपट लाल चोंचीचा असतो तो.

जपाळ, प्रा० जेपाळ. कों० जमालगोटा. हिं० मोगली एरंड. चंद्रजोत ह्मणून वृक्ष आहे त्यास हीं जपाळ ह्मणतात. कों० नेपाळो. गु०

जपाळाचें तेल, प्रा० जमालगोटेका तेल. हिं० रोघनेदंद. फा० तिग्लिईओल्यम्. ल० ओइल्‌ऑफ् तिग्लियम्. इं०

जव, प्रा० जौ. हिं० सातू. दे० शईर. फा० होर्डेईसेमिना. ल० पेरल्‌बार्लें. इं०

जवस, प्रा० आळशीचें बीं. दे० अलसीकीबीज. हिं० तुखमेकतान. फा० बुजरक. आ० लैनीयुझीतातिस्सिमीसेमिना. ल० लिन्सीदकोम्मनफ्लाक्ससीद. इं०

जळ्वा, प्रा० जळू. जलो. गु०

जाई, प्रा० किंचित् लाल रंग फुलाचे पाकळीचे पाठीवर असतो ती. चमेली. हिं० मोठी श्वेतजाई. नेवाली दे० पीतवर्ण असते तिलाही ह्मणतात.

जांबळांचा आसव, प्रा० जांबळांचा रस. धाय. टीचीं फुलें. मध. गुळ. यांपासून करावा तो. म०

जांबूळ, प्रा० फरेंदवृक्ष. हिं० थोर जांबूळ. नदीजांबूळ. दे० जांबळें. कों० जांबु. गु०

जांभूळ, प्रा० राझली गु०

जायपत्री, प्रा० पत्री. कों० जावित्री. दे० जावत्री. हिं०

जायफळ, प्रा० जायफल. हिं० जोंझेबुवा. फा० औझेतैब. आ० मैरिस्तिमेन्युक्रीई ल० नत्मेग. इं०

जासवंद, वन, प्रा० रक्त. श्वेत. सिंदूरवर्ण. भगवी. पीत. पांचप्रकारची. झासुत. गु०

जिगजिगा, प्रा० रानचिमण्या. कों० भोरड्या. दे०

जिरें, प्रा० पीतवर्णखंबाईत बारिक असतें. तें १ कृष्ण. कलौजीजिरें १ श्वेत. जाडेश्वेतवर्ण १ धूसरजिरें. शाहाजिरें १ कडुजिरें. कडुकान्हेळें. रानजिरें १ जिरा. हिं० जीरा फा० कमुन. आ० कम्मिनसीझ. इं० क्युमिनीसिमिना. ल० जीरूं. गु०

जुई, प्रा० जुही. हिं० बारीक फुलाची लघुजुई. थोरजुई. पिवळे फुलाची पीतजुई.

जोंधळे, प्रा० ज्वारी. अरगड. झाळू. दे०

जोंधळ्याचा जाति, निरयोद्य० चपटी. बानी. निळवा. दादर. वुच्छरी. चिकणी. बादरडी. गती. चीणी. गांगडिया ब्र० भार. गु० खोंडे. शाळू. दे०

जंगला, प्रा० पत्राई. हिं० जंगारा. फा० जंजार. आ०

ज्येष्टीमध, प्रा० जेठीमध. गु० हिं० बेखेमहक. फा० असलुसोस. आ० ग्लिसिरिझरेदिक्स. ल० लिकरिसरूट्. इं०

झरस, प्रा० झरसी. दे०

झांपड, प्रा० तंद्रा. अर्धनिद्रा. चू०

झिंझिरडा, प्रा० झिंझुरडी. दे०

टरकांकडी, प्रा० वाळुककांकडी. दे० पडवळकांकडी. कों० लांबीकांकडी. चीकन गु०

टरबुज, प्रा० पांढरें लांबें कलिंगड गु०

टांकणखार, प्रा० पथ्याचा व खड्याचा. स्वागी. कों०

टांकळा, प्रा० तरोटा. दे० एवाड. परवार. हिं० कुवाडिया. गु०

टांकळी, प्रा० दे० अगौथ. हिं०

टिटवी, प्रा० पैंचाचा भेद.

टेंटू, प्रा० लोध्र. कों० लोध दे० सोनपाडर. हिं०

टेंभुरणी, प्रा० टेंभरू. दे० तेंदू हिं० काकटेंभुरणी. कांटे टेंभुरणी. कों०

टोणगा, प्रा० हेला. हेलगा. दे० म्हैसा. रेडा. कों०

डाळिंब, प्रा० दाळिंब. दे० अनार. हिं० दाडम. गु०

डाळिंबसाल, प्रा० नास्पाल. हिं० पोस्तेअनार. फा० ग्रेनेट्पील. इं० ग्रानेटीकोर्टेक्स. ल०

डिंडे, दे० दिंडे. कों०

डुकर, प्रा० भुंड. गु०

डुंगळी, प्रा० लालमुळा. शेंडीमुळा. दे०

डोडी, प्रा० दे० हरणदोडी. कों०

डोमकावळा, प्रा० रानकावळा.

डोरली, प्रा० रानवांगी. कों० दे० थोरडोरली.

ढांपणी, प्रा० कों० डोंडा. हिं० कमळाचें आंत कळा असतो त्यांत कमळाक्ष होतात ती.

ढेंकूण, प्रा० मांकण. गु०

तरणी, प्रा० सोनेरी. कों० तेरणी. ध० रानशेवंती. कों० लघुरानशेवंती. चू०

तवखीर, प्रा० ५ प्रकारचें, जव १ गहूं २ तांदूळ ३ तालवृक्ष ४ वनगाईचें दूध ५ यांजपासून होतें तें. चू० कचोऱ्याच्या सत्वासही म्हणतात.

ताग, रानताग, प्रा० श्वेतखुळखुळा. कों० सण. भिंडी. गु०

ताड, प्रा० श्रीताड. कांटेताड. हिंताल. काळा ताड.

तांदुळजा, २ प्रकारचा, प्रा० जलतांदुळजा. चवळाई. दे० चोलाई. हिं० गु० थोरतांदुळजा.

तानीचावेल, प्रा० वासनवेल. वासनी. वासनसडा. दे० पातालगरुडी. निवळीचा वेल. भुईपाडळ. सीता. कों०

तालीमखाना, प्रा० हिं० विखरबीज. कोळिस्याचें बीज. कों०

तिधारी कांडवेल, प्रा० हाडसंधी. कों० हाडसांखळ. दे०

तिधारी गवत, लव्ह्यासारिखें असतें तें.

तिरकांडे, प्रा० ज्याचे तीर करितात तें.

तिलवण. प्रा० कानफोडी. दे०

तिवस, प्रा० तिवर. दे०

तिळवण, प्रा० कानफोडी. दे०

तिळांचा जाति, काबरा ह्म० काळा पांढरा मिश्रित वर्ण. खुरसाणिया. ह्म० काळा. आला. ह्म० सफेत. गु०

तिळ्या मारीक, प्रा० तीली. गु०

तुतीचें झाड, प्रा० तुवरक. हिं०

तुतें, प्रा० शहातूत. फा० तून. आ० मोरीवास्से. ल० मलबेरिझ. इं० तुतीची फळें. कों०

तुरटी, प्रा० फिटकरी. हिं० झाक. फा० शाज. आ० आल्युमेन. ल० आलम इं० फडकडी. गु०

तुरी, प्रा० तुवर. गु०

तुरे जोंधळे, प्रा० लालजोंधळे. दे०

तुळस, प्रा० श्वेत. कृष्ण. वैजयंती. रानतुळस. कापूर माली तुळस. कों०

तृणकेशर, प्रा०

तेजपत्र, प्रा० माळव्यांत प्रसिद्ध आहे.

तेजबळ, प्रा० तेजवल्कल. तेजवती. तिपानी-

तेरडा, प्रा० तेरण. गांवलीचीं फुलें. कों०

तेल्यादेवदार, प्रा० चोपडादेवदार. दे०

तोंडली, प्रा० कटूरी. कुंद्रू. हिं० कडुतोंडली. घालोडी. पाडावेलु. गु०

तोरन, प्रा० तुवरक हिं०

तौशीकांकडी, कों० थोरकांकडी. प्रा०

तंबाखु, प्रा० तंबाकु. हिं० तमाकु. दे० टावसीफोल्या. ल० तोबाकोलीव्झ. इं०

थोरमुळा, प्रा० चाणाक्यमुळा. दे०

थोररुई, प्रा० किंचित् श्वेतवर्ण असते तिलाच रुई मांदार ह्मणतात.

थोरश्वेतरुई, प्रा० लांबट फूल असते तिलाच मांदार ह्मणतात.

दगडफूल, प्रा० पत्थरफूल. हिं०

दवणशेवंती, प्रा० गुलदावरी. गुलचनी. हिं०

दवणा, प्रा० दौना. हिं०

दशांग वृक्षाचें, प्रा० मूळ. साल. पान. फूल. फळ. बीज. अथवा. पारंब्या. चीक.

दांती, प्रा० दांताळी. कों० तिरीफल. हिं०

दालचिनी. प्रा० तज. गु० हिं० दार्चिनी. फा० सिन्नमोमीकोर्टेक्स. ल० सिन्नमनपार्क. इं०

दालचिनीचें तेल, दार्चिनीकातेल. हिं० सिन्नामोमीओलम्. ल० सिन्नमआईल इं०

दिडशी, प्रा० पेंडशी. टिंडोरा. गु०

दिवसरात्रमिळूनऋतु ६ यांचेप्रमाणघटिका.

१० घटिकापर्यंत वसंतऋतु.

११।२० पर्यंत ग्रीष्मऋतु

२१।३० पर्यंत वर्षाऋतु.

३१।४० पर्यंत शरदृतु.

४१।५० पर्यंत हेमंतऋतु.

५१।६० पर्यंत शिशिरऋतु.

दिवसाचे अंश, प्राण्ह १ मध्यान्ह १ अपराण्ह १ सायान्ह.

दुंदुलसर्प, प्रा० द्विमुखसर्प. सं०

दुधी, प्रा० खिचकुला. नागार्जुनी. दुधनी.

दुधुली. दादुडी. कों० दुधेली. गु० दुग्धफेणी. सं०

दुध्या, प्रा० दुधभोपळा. पांढराभोपळा. कों० तुंबी. कटूफल. गडेलु. हिं०

दुम्राएडका, प्रा० जाच्यापुच्छाजवळ मोठा मासाचा गोळा असतो. तो.

देवकापशी, प्रा० देवपल्हाटी. दे० तांबडी कापशी कों०

देवडंगरीफल, प्रा० देवदाली. दे० विदाली. हिं० डंगरी. कों०

देवबाभूळ, प्रा० केंकी. कों० कोकई. दे०

देवभात, प्रा० रानसाळी.

दोडकी, प्रा० शिराळी, कों० तोरी. तुरय्या. हिं० कडु दोडकी, स्न० दिवाळी. कों०

धणे, प्रा० धनिया. हिं० कोथिंबिऱ्या. कों० तुखमेख्शीश्रीझ. फा० जुलंजुलान. आ० कोर्यानदीसेमिना. ल० कोर्यादिरसीझ. इं० धाणा. गु०

धमासा, प्रा० कांटेचुबुक. दे० जवासो. गु०

धापे, प्रा० पाचनकांदे. कों० पायनकांदे. दे० नदीचे तिरीं अथवा समुद्रतिरीं श्वेतपलांडू सारखे असतात ते.

धामणी वृक्ष, धामग, प्रा० धुनीन हिं०

धायटीफूल, प्रा० धाईफुल. हिं०

धूण, प्रा० तांदुळांचें धुण.

धूसरमुग, प्रा० धूसरवर्णाचे मूग.

धेडशी, प्रा० दे०

धोत्रा, धतुरो. गु०

नखला, प्रा० कस्तुरी मृगाचीं नखें अथवा जापासून अंबर होतो त्याचीं खवलें आहेत असें ह्मणतात.

नवग्रह क्रमानें नवरत्नांचीं नावें.

१	रविरत्न.	माणीक.
२	इंदुरत्न.	मोतीं.
३	मंगलरत्न.	पोंवळें.
४	बुधरत्न.	पाच.
५	गुरुरत्न.	पुष्कराज.
६	शुक्ररत्न.	हिरा.
७	शनिरत्न.	नील.
८	राहुरत्न.	गोमेद.
९	केतुरत्न.	वैडूर्य.

नवसागर, प्रा० नौशादर. हिं० आम्मोन्येम्युर्यास. ल० साल्आमोन्यक. इं० वज्रक्षार. सं०

नाई, प्रा० रासनाभेद.

नाकशिंकणी. प्रा० भूतकेशी. दे०

नागदवणी, प्रा० नागदोण. दे०

नागरमोथा, प्रा० लव्याची मुळें. कों० केवडीमोथा. दे० क्षुद्रमोथ बिंबीचीं मुळें वाटोळी. राजमोथ. भद्रमोथ.

नांगराचा बैल, प्रा० पेटलाबैल. सं० नांगरास धरलेला. कों०

नागवेल, प्रा० पानवेल. कों०

नागतुंबी, प्रा० दुधभोपळ्याचा भेद.

नागाळी, प्रा० नाय. पेवें. कों०

नाचण्या, प्रा० नागल्या. कों०

नाडीचीं नावें, प्रा० शिरांचीं नावें. सं०

नाडीशाक, प्रा० पटुआभाजी. भा०

नांदरुखी, प्रा० नांदरुख. कों० नांदुरखी. देशावर प्रसिद्ध आहे.

नाबदसाकर, प्रा० रायपुरी साकर, खडेसाकरेचा भेद.

नार, प्रा० झाडांतील झाड. केत. कों०

नारळ, प्रा० नारियल्. हिं० नालियर. गु०

नारळीवृक्ष, माड. कों० नारळी. दे०

नारिंगाची साल, प्रा० नारांगोकीछाल. हिं० पोस्तेनारंज. फा० आसनूशिइकोर्टेक्स. ल० ओरंजपील. इं०

नासपाल, हिं० अमृतफल. प्रा०

निंबू, प्रा० लिंबू. हिं० लिंबू. फा० लिमोनेस. ल० लेमंझ. इं० कागदी निंबू. म० ईडनिंबू. चु०

निंबूचें तेल, प्रा० निंबूका तेल. हिं० रोघने

लिंबू. फा० लैमोनम ओल्यम. ल० लेमनआईल. इं०

निंबूसाल, प्रा० निंबूकी छाल. हिं० पोस्ते-निंबू. फा० लैमोनमकोर्टेक्स. ल० लेमनपील. इं०

निवडुंग, कों० साबर. दे० तिधारि निवडुंग. फडीचे निवडुंग. बहुतधारांचे निवडुंग. कों० थोर. गु०

निवळीचा बिया, प्रा० निर्मळी. चिल्हार.दे०

निशोत्तर, प्रा० तेड. दे० निशोथ. हिं०

नीव, प्रा० कों० रानफणस. क्षुद्रफणस. दे०

नेवाळी, प्रा० रायनेवाळी. वननेवाळी. दे० रानमोगरी. कों० नेवाली. सं०

पडवळ, प्रा० चिचिंडा. हिं०

पडवास, प्रा० माखरंड. कों० छोटीमाई.हिं०

परळ, प्रा० परेळ. कों० जलकणेर. दे०

पलंग, प्रा० माचा. कों०

पहाडमूळ, प्रा० पाहाडी.

पहारकुटुंबी, प्रा० कुटुंबिनी. दे०

पळस, प्रा० खाखरो. गु०

पाकड, प्रा० तांदुळांत असतात ते. कों० वंटी. गु०

पांगारा, प्रा० पारिंगा. पारंगा. कों० कंटकीपारिजात. सं०

पागोटें, प्रा० मुंडासें. कों०

पाच, प्रा० पाचीचें झाड. कों० पाचरत्न.सं०

पाचोंदा वृक्ष, प्रा० पखौडा. दे० पाचवंदा. कों०

पाडळ, प्रा० पाडर. काष्ठपाडर. हिं०

पांढरफळी, प्रा० कों०

पाणी, प्रा० पानी. हिं०

पाणीबिबवा, प्रा०

पाथरी, प्रा० गोजिव्हा १ गोधूमी २

पापडी, प्रा० रंगबाशा. जंतुकारी. मालवदेशेप्रसिद्धा. पद्मावती.

पांपण्याचा रोग, प्रा० नेत्ररोग. सं०

पारवे, प्रा० रानकबूतर.

पारसापिंपळ, प्रा० पिंपरी. पायरी. कों० पारोसापिंपळ. भेंडीचें झाड. दे०

पारा, प्रा० हिं० सिमाव. फा० हैड्राजेरम० ल० मेर्क्युरी. इं०पारा ह्मणून एक झाड आहे त्याचे चाबाच्या दोऱ्या होतात तो. त्यासच वायपात ह्मणतात.

पारोसापिंपळ, प्रा० मणेरवृक्ष. कों०

पाल, प्रा० गरोलि. गु०

पाहाडी, प्रा० पाहाडमूळ. कों० पाढक. हिं०

पाहारकुटुंबिनी, प्रा० कुटुंबिनी. दे०

पिंगवी, प्रा० मालकांगोणी. दे०

पिठवण, प्रा० भाल. डवला. नवरी. कों० भद्रसेंवरा. दे०

पिटींडी, प्रा० श्वेताम्ली. सं०

पितळ, प्रा० पीतल. सं०

पित्तपापडा, प्रा० धरमरें. कों०

पिंपरवृक्ष, प्रा० पिपर्डी. गु०

पिंपल, प्रा० पीपलवृक्ष. हिं०

पिंपळी, प्रा० पीपर. हिं० गु०फिल्फिल्दराज. फा० पिपरिसलोंजिफ्रक्टस. ल० लोंगपेप्पर. इं०

पिंवळा वाळा, लावजें. जलवाळा. प्रा०

पिसोळा, प्रा० कंडिसरा. त्याचें मुळाचें नाव. चोक. पिसोळ्याचा भेद स्वर्णक्षीरी. पीत कांटेधोत्रा कों० दारुडी. गु० कडसरा. चोक. दे०

पीतवाळा, प्रा० लावजें. जलवाळा.

पीतहरणवेल, **पीतहरणदोडी**, प्रा० } स्वर्णजीवंती. सं०

पुदनीगवत, प्रा० सुगंधतृण. सं०

पुदिना, पुदिन. हिं० ओड्तेलाव. फिर्गी० मेथापिपरीटा. ल० पेपर्मिंट. इं० नाणा. कों०

पुरुषांच्या जाति व लक्षणें.

१ शशक ॥ विषयलंपट. गायनाची प्रीति. परमचतुर. सावध. शिश्न साहा अंगुळें. या लक्षणेंकरून युक्त तो शशक जाणावा.

२ मृग ॥ अल्पबुद्धि. स्वभावशुद्ध. सद्गुणी. सुगंध व भूषणें यांचेठायीं प्रीति. शिश्न आठ अंगुळें या ल० युक्त तो मृग जाणावा.
३ वृष ॥ सरळ. उंच व स्थूल. डोळे पिंगटवर्ण. कडु पदार्थावर प्रीति. अतिहास्य. करणारा. शिश्न दाहा अंगुळें व उग्रगंधि. याल० युक्त तो वृष जाणावा.
४ वाजी ॥ कृपण. लोभी. केशफार. फार वेळ मैथुन करणारा. निर्भयवृत्ति. मंदप्रकृति. कुभोजनी. ह्म० वाईट पदार्थ खाणारा. शिश्न बारा अंगुळें. याल० युक्त असतो तो वाजी जाणावा.

पुष्कराज, प्रा० पीतरत्न. सं० पुष्पराग. कों०

पेज, प्रा० वेळण. दे०

पेंढरें, प्रा० पिंडीरा. तुपकेळें. कों०

पेंवें, प्रा० नागाळी. कों०

पैन, प्रा० बारीक पिवळें फोडाची खरूज. दे०

पोकळ्याची भाजी, प्रा० नौरोपा. हिं०

पोखरण, प्रा० पायऱ्यांची विहीर. कों०

पोपट, प्रा० रांवा. दे० कीर. कों०

पोपया, प्रा० वातकुंभफल. सं०

पोलादजाति, खरसार १ हुंताल २ ताल ३ वल ४ वज्रक ५ काललोह ६

पोस्त, प्रा० खसखसीचे झाडाचे फळाचें बोंड. कों० पोस्त. हिं० कोकनार. फा० पापावरिसकापस्युल्ले. ल० पोपीहेड्झ. इं०

पोस्ततांबडें, प्रा० रीयदोस. पेटला. ल० रेदपोप्पी. इं०

पोस्तबीज, प्रा० खसखस.

पोळ, प्रा० वसु. कों०

पंखा, प्रा० विंझुणा. कों०

पंचभूतें, आणि यांचीं स्वरूपें.
१ पृथ्वी. कठिण. गंध.
२ उदक. रस. द्रव.
३ तेज. रूप. सूक्ष्म.
४ वायु. वृद्धि. स्पर्श.
५ आकाश. शब्द. छिद्र.

पंधेगवत, प्रा० कों०

प्याहा, प्रा० कवलु. कों० पांनथरी. दे०

प्रमाथीऔषधें, जीं औषधें आपल्या प्रभावें-करून. कान. तोंड. नाक. इत्यादिकाचे छिद्रामध्यें कफादि दोषांचा संचय झाला असतां दूर करितात तीं. वेखंड. मिरें. इत्यादि०

फटकी, प्रा० स्फटिकासारिखी चकचकीत असते ती.

फांगळा, प्रा० फणिज्जक. सं०

फांज, जी, प्रा० कों०

फालसा, प्रा० हिंदुस्थानांत प्रसिद्ध आहे.

फोडाळु, प्रा० लालराजाळु.

फोंफट, प्रा० फाफण. दे०

बकरी, प्रा० शेळी. कों०

बकाणीनिंब, प्रा० बकायणी. हिं० थोर बकाणनिंब. लघुबकाणनिंब. कवड्यानिंब. निंबारा. दे०

बकाहुली, बगबेल, प्रा० दे० कों०

बकुळ, प्रा० बकुळी. ओंवळी. कों० थोर बकुली. बगौलें. दे० पोवली. गु०

बगली, प्रा० बलही. बेलकी. आडी.

बडीमाई, छोटीमाई, हिं० शमी.

बडीशोप, प्रा० हिं० वर्योळी. गु०

बढारफळ, प्रा० क्षुद्रफणस.

बदामकडु, प्रा० कडींबदाम. हिं० बादामतल्ख. फा० आसिग्दलेआमेरे. ल० बीटरआमंड्झ. इं०

बदामगोडे. प्रा० मीठाबदाम. हिं० आमिग्दलेदल्सेस. ल० स्वीटआमंड्स. इं०

बहावा, प्रा० किरवाला. कणजुवा. गिरिमनोहर. हिं० गरमालो. गु०

बहाव्याचे शेंगांतील गीर, प्रा० अलमतास. हिं० खियारशंबर. फा० काश्येपल्या. ल० काश्यापल्य. इं०

बांगडखार, प्रा० काचलवण. सं

बाजरी, प्रा० सजगुरे. दे०

बादांगुळ, प्रा० बांदगुड दे० विंदुकलि. बांदड.कांबहस्त. कों० गुंदी. गु०
बादियाण, प्रा० सुगंधद्रव्य मसाल्यांत घालितात तें.
बांब, बांबी. प्रा० जलब्राह्मी. सर्पाक्षी. सं०
बांबू, प्रा० वेळू. कों० बांस. हिं०
बाबूळ, प्रा० बाभुळ. कों० कीकरी. हिं० लघुबाबूळ. देवबाबूळ. ह्म० कंकी. कों० बावल. गु०
बांवचा, प्रा० बांवची. हिं०
बाहावा, प्रा० गरमाळा. गु० अमलतास. हिं०
बाळंतशोप, प्रा० सुवा. गु०
बिबवा, प्रा० भिलावा. हिं० भिलामा. दे० बिबा. बिबे. काळा. कों०
बिमळा, प्रा० असाणा. कों०
बुंधे, प्रा० झाडाचे बुंधे. बुडें. कों०
बेचके, प्रा० खांद्या. कों०
बेडूक, प्रा० बेडको. गु०
बेदाणा, प्रा० खिसमीस. कों० द्राक्षखिसमीस. हिं० युवेपास्से. ल० रेझिन्स. इं०
बेल, प्रा० बेलाचें झाड व पाला. बेलफळ. बिल्या. हिं०
बेहडा, प्रा० बेहेळा. कों० बहेडा. बेहेर. हिं०
बैल, प्रा० बळद. गु० बळध. हिं०
बोकड, प्रा० बकरो. गु०
बोडकेंभात, प्रा० कोथिंबिरेंभात. कों०
बोर प्रा० बेर हिं० बोरीचा वृक्ष कों० चणिबोर. गु०
बोरु, प्रा० कसईचा भेद.
बोलएळ्या, प्रा० एल्वा. हिं० सिबरमुसब्बिर फा० आलोएससौकेटेएकुम्राकूटम. ल० सोकोत्रैन. आलोझ. इं०
बोळ, रक्त्याबोळ, प्रा० बोल. हिं० मर्र. फा० मिर्रो. ल० मिर्र. इं०
भटोरा प्रा० थुणेर. पंचपर्णीचा भेद. भा०
भद्रसेवरा, प्रा० शालिपर्णी. सालवण.
भवरमाली, प्रा० दे० भोंवरीचा भेद.

भांग, प्रा० ज्ञानवल्ली. माया. सं० विजया. गांजा. कों०
भात. प्रा० अन्न. सं०
भाताच्या जाति, प्रसिद्ध आहेत त्या.
१ पटणी. गरवी. व हळवी २ घुड्यावरंगळ व बारीक वरंगळ ३ राजावळ. कुसाची व बोडकी. ४ तांबसाळ. रायभोग. ५ कोथिंबिरें. बोडकेंभात. ६ डांगी ७ आंबेमोहोर. ८ जिरेसाळ. जिरवेल. ९ दोडकी १० घोसाळवेल ११ कृष्णसाळ. काळीसाळ. १२ निरपुंज १३ तुळशी भात कुसांचें १४ बंगालवेल १५ एलची १६ कमोद १७ तोरणा १८ पंखाळ १९ महाडी २० भुरा २१ बिरविटी २२ खारेंभात खारींत पिकतें. तें. कों०
१ बारीक पटणी २ चिमणसाळहळवी ३ कुडई ४ गोदवेल खारे जमिनींत ही होते ५ जोडभात. कों०
१ सकवार दे० १ कंडा २ सुकवेल ३ कवची ४ डांभेल ५ कालवेल ६ रामसाळ ७ सुतरसाळ ८ मालवेल ९ केळवेल ११ वांकडो. गु०
भांभुरडी, प्रा० महारचिंडी. कों०
भिशीं, प्रा० भासिंड. हिं० कमळकंदासपागोरे फुटतात तीं. कों०
भुईफोड. प्रा० कळंबी. कालिम कों०
भुजपत्र, प्रा० भूर्जपत्रवृक्षाची त्वचा.
भुयआंवळी, प्रा० भौआमली. हिं०
भुयकोहोळा, प्रा० वेंद्रीचा वेल.
भुयचापा, प्रा० भुयचांपा. कों०
भुयजांबूळ, प्रा० भारजांभूळ. कों०
भुयतरवड, प्रा० सोनामुखी. कों० आहली. तगडवल्ली. दे०
भुयफोड, प्रा० आळंबी. कों०
भेंकर प्रा० हरिणासारखें असतें परंतु शिंगें नसतात तें. कों०

भोंकर, प्रा० शेलवट. दे०

भोंपळा, प्रा० तांबडा भोंपळा. प्रा० डांगर. कों० गोडदुध्या. कडुदुध्याभोंपळा. तुंबडी. दे० दुधियु. गु० कदुवा. हिं०

भोरड्या, प्रा० रानचिमण्या. दे०

भंटिउर, प्रा० ग्रंथिपर्णीचा भेद. नेपाल देशीं प्रसिद्ध आहे.

मका, प्रा० भुटे. दे०

मकाणे, प्रा० मखान. हिं०

मखमाल, प्रा० झेंडु. कों०

मठ, प्रा० मठक्या. दे०

मध, प्रा० मद. हिं० शहद. फा० अंगबीन. फा० मेल. ल० हनि. इं०

मधुमाधवी, प्रा० पुष्पविशेष.

मयाळ, प्रा० वेळ. पोई. मांडवीवेल. वसली. वसोला. अमृतवल्लरी.

मर्यादवेल, प्रा० मर्यानवेल. कों०

मर्वा प्रा० हिं० मिर्जनजोश. फा० ओरिग-नम. ल० मार्जरम्. इं०

मसाला, प्रा० वेसवार. कों० गरममसाला. दे०

माकड, प्रा० कों० माकडुं. गु०

माका, प्रा० भांगरा. हिं० भांगरो. गु०

मांजर, प्रा० बलाडि. गु०

मातीचें तेल, प्रा० मट्टीकातेल. हिं० नफ्त. आ० पित्रोल्यम् ल० मिनरटार. इं०

मायफळ, प्रा० कों० माजुफळ. हिं० गु० गालनल्स. इं० माजु. फा० गाले. ल०

मायमुळे, प्रा० माइनी. मांगिणी. गरमेल. गु०

मार्जारोद्भवाकस्तूरी, प्रा० जवादी कस्तूरी. कों० लताकस्तुरी. पाच. कों० मुसकदाणाकस्तूरी. हिं०

मालकांगोणी, प्रा० करड कांगोणी. पिंगवी. कों०

मिरगुंडे, **मिरगुंडे**. प्रा०

मिरची, लालमिरची. हिं० कायन्नपेपर इं० काप्सिसीनाक्से. ल० फिल्फिलेसुर्ख. फा०

मिरें, काळीमिर्ची. हिं० ब्लाक्पिपर. इं० पिपरिसनैग्रीवाक्से. ल० पिल्पिलेअस्वद. फा०

मीठ, प्रा० लोन. गु० समुद्रलोन हिं० सी-साल्त. इं० नमक. फा० सोदेम्युर्यास. ल०

मुगवणी, प्रा० रानमूग. दे०

मुंगळा, प्रा० मकोडा. गु०

मुंगी, प्रा० किडी. गु०

मुंगुस, प्रा० नोल. गु०

मुंगुसवेल, प्रा० कांदा. लघु. थोर. सुगंध. तीन प्रकारचा. कों०

मुंडगवत, प्रा० अश्वालु. कों०

मुरगेंगवत, प्रा० मंथानतृण. सं०

मुरदाडशिंग, प्रा० मुर्दाशिंग. हिं० मुर्दा-सिंज फा० लियर्ज. इं० प्लंबीवोक्सिदमसेमि-विट्यम. ल०

मुरुडशेंग. प्रा० केवणीच्या शेंगा. कों०

मुसकदाणाकस्तूरी, प्रा० लताकस्तूरी.

मुसळी, प्रा० काळी व पांढरी.

मुळा, प्रा० मोगरी. गु०

मूग, प्रा० मग. गु०

मूळ, प्रा० जड. पाळ. कों०

मेंढाशिंगी, प्रा० हिं० मेंडाशिंगी. कों० सा-नामकाई. गु०

मेंढा, प्रा० भेडपशु. हिं०

मेण पांढरें, प्रा० सफेतमोम. हिं० मुमेसुफेद. फा० सीराआल्वा. ल० व्हैटवेक्स. इं० मोम. हिं० मिण. गु०

मेण पिंवळें, प्रा० पीलामोम. हिं० मुमेजर्द. फा० एल्लोवेक्स. इं० सीराफ्लेवा. ल०

मेद, **महामेद**, प्रा०

मोखावृक्ष, प्रा० पळसासारिखा वृक्ष असतो तो.

मोगलीबेदाणा, प्रा० बिहिदान. हिं० तुख-मेसफर्जल. आ० क्विन्सस‍ीड्स. इं० सीदा-न्येसेमिना. ल० विहीचे फळांतील बीं.

मोनरिंगणी, प्रा० चिंचोडी. डोळीं [illegible] भेद कों० भटकटाई. हिं०

मोथातृण, प्रा० गुंद्रागवत.

मोरचुक, त, द, प्रा० नीलातुतिया. हिं

तुतिया. फा० नीलातोता हिं० क्युप्रीस-ल्फास. ल० कुप्रोनल्फुविन्यल. इं०

मोरमांसी, एकांगीमुरा. सुगंधद्रव्य गुर्जरदेशीं प्रसिद्ध.

मोरवेल, प्रा० लघुमोरवेल. कों० भुईपिलुडी. गु०

मोहरी, राया, प्रा० राई. हिं० इस्पंड. फा० खर्दल. आ० सिनेपिससेमिना. ल० मस्तर्डसीड्स. इं०

मोहोवृक्ष, प्रा० महुवा. हिं० महुडो. गु० मोहाचा वृक्ष. कों०

मोळ, प्रा० मोळगवत.

म्हैस, प्रा० म्हैसा. हिं० विश्वामित्री. सं०

राई, प्रा० मोहरी. कों०

रांजणी, प्रा० खिरणीवृक्ष. दे० रायन. गु०

राजपिंडखजूर, प्रा० उत्तमखजूर.

रताळुं, प्रा० रताळें. रताळुं. दे० शकरकंद. हिं० रताळो. कों० दमर्णाया. म० सफेतरताळुं. गु०

रानआंबा, प्रा० रानटीआंबे. कों०

रानआलें, प्रा० पेजकडुफला. दे०

रानउडीद, प्रा० मासवण. दे०

रानकेळ, प्रा० चवई. कों०

रानचिमणी, प्रा० रानचिडी. भोरड्या. कों०

रानजिरें, प्रा० कडुजिरें. कों० कडुकारेळें दे०

रानबोर, प्रा० लघुबोर.

रानभाल, प्रा० पिठवण. डवला. भद्रसेवरा.

रानमूग. प्रा० मुद्गपर्णी. सं० मुगवणी. हिं०

रानवांगी, प्रा० डोरलीवांगी. दे०

राब, प्रा० उसाचे रसाची करितात ती. गुळीसाकर.

रायआंवळी. प्रा० हरपररेवडी. कों० दे०

रायबोर, प्रा० इरसालबोर. कों०

रायभोगसाळी, प्रा० तांबसाळ. कों०

राळपिंवळी, प्रा० रेसिनाफ्लेवा० ल० येलोरोशिन. इं० राळ. प्रा०

राळेचा वृक्ष, प्रा० अजकर्ण. अश्वकर्ण.

रुपें, प्रा० रुपा. गु०

रुरामस्तकी, हिं० सुरूचे झाडाची साल.

रुयि, प्रा० आकला. हिं० आंकडो. गु०

रेणुकबीज, प्रा० मेदीचें बीं. कों० मेवंडीबीज. हिं०

रेवाचिनी. प्रा० रेवंडाचिनी. हिं० राव्हन. आ० आ० रेवन. फा० रेड्रेदिक्स. ल० रुबर्ब. इं०

रेवाचिनीचा शिरा, प्रा० रेवंडिकाशिरा. हिं० असाररेवंड. फा० कांत्रोज्या. ल० गांबोज. इं०

रोहिडा, प्रा० रक्त. श्वेत. मिश्रवर्ण. तुहेरो. हिं०

रोहें, प्रा० घोड्याहून अधिक चालतो जो मृगविशेष. तें.

लघुउंबर, प्रा० लहानउंबर. दे०

लघुकांकडी, प्रा० खिरा. दे०

लघुखिरा, प्रा० लघुकांकडी. दे०

लघुचाकवत, प्रा० चील. चंदनबटवा. बथुवा. दे०

लघुबोर, प्रा० रानबोर. कों०

लवंगाचें तेल, प्रा० लौंगकातेल. मु० दुहनेकरन्फुल. फा० कार्योफिल्लोरमओल्यम. ल० ओइलओफक्लोवस. इं०

लसूण, प्रा० लसन. काजुवा. मु० सीर. फा०

लहानकमळें, उत्पलें चंद्रविकासी.

लांकधान्य, प्रा० लांग. गु०

लाजाळुं प्रा० लाजरी. संकोरणी. कों०

लोखंड, प्रा० लोहा. हिं० आहन. फा० हदीद. आ० फेरम. ल० ऐनर. इं०

लोणागवत, प्रा० गोडलोणा. जरठी.

वनगाय, प्रा० रानगाय. कों०

वनतोशीकांकडी, प्रा० कडुकांकडी कों०

वरधारा, प्रा० म्हैसवेल. कों० जीर्णफंजी. जीर्णवृद्धदारु. श्वेतरक्तविधारा. हिं० वादता देवदार.

वर्णयागवत, प्रा० चणगवत. दे०

वर्या, प्रा० वरया.

वल, प्रा० वद. दे० वर्ध्मरोग. सं०
वांकेरीची वेल, प्रा० कोंकणांत प्रसिद्धआहे.
वांगी, प्रा० वेंगण. भंटा. हिं० भागरी द्म० मोठेंवांगें. कांकडीया. द्म० लांबवांगे. गु०
वागुळ, प्रा० वाघुळ. वागळ. कों०
वाघघोडा, प्रा० काळे सर्पापासून घोरपडी-चे पोटीं होतो तो.
वाघेटी, प्रा० गोविंदी. कों०
वाजीकरणऔषधें, जीं औषधें धातुला वाढ-वून स्त्रीसंभोगाविषयीं हर्षयुक्त शक्ति देतात तीं. जशीं नागबला. शतावरी. साकर. दूध. कवचबीज.
वांझकटोली, प्रा० वनकटोली. वनककों-डी. हिं०
वाटाणें, प्रा० वटाणे. गु०
वाफाऱ्याचीं औषधें मस्तकरोगास, आवाडा. निर्गुडी. सुंठ. पिंपळमूळ. निं-बाचीं पानें.
वायवरणा, प्रा० भाटवरणा. कों०
वाळांच्याजाति, मरचला. द्म० वारीक. बकरा. द्म० मोठे. गु०
वासनवेल. प्रा० वासनसडा. दे० नान. कों० पाताळगरुडी. सं०
वाळुककांकडी, थोर व लघु वाळेके. दे० शियाळु. गु०
वाळू, प्रा० रेती. कों०
विखरा, प्रा० कोळिस्ता. कोळशी. कों० तालिमखाना. हिं०
विंचु, प्रा० विछि. गु०
विचुवा, प्रा० विचवा. आग्या. दे०
विवळ्या, प्रा० रानकुळिथ. कों० चमेड गु०
विशेष, प्रा० धूप. सरलाडींग. दे० तिलकवृक्ष
वेखंड, प्रा० वच. वज. गु० अगर. मु० क-सबबवा. फा० अकारून. आ० वच. हिं० कालमीरोदिस्स. ल० स्वीटफ्लागरूट्. इं०
वेलदोडा, प्रा० इलायची. हिं० हैल. फा० काकिला. आ०
वेहेकळ, प्रा० गुळघोटी. दे०
वेळीची भाजी, प्रा० मयाळ. कों० वेलबोंडी. बोंडवेली. पोई. पोतकी. मांडवीवेल. दे० बसोला. बचलु. हिं०
वेळू, प्रा० वांबू. चिवा. कों० वास. हिं०
वैजयंतीतुळस, प्रा० रानतुळसींत एक जा-ति आहे. जिचीं मोठीं पानें व मंजरी असते व पानाचे भोवतीं करवतीसारखे कात्रे असतात ती. कों०
वैद्य कोणता व कसा असावा, ब्राह्मण असावा. व वैद्यशास्त्रांत निपुण. व सांग वेद पढलेला. व शुद्ध. व उत्तम कुळांत उत्पन्न झालेला. व कुशल. व धैर्यवान्. व कालदेश यांतें जाणणारा. व गुरु आणि शास्त्र यांजवर विश्वास ठेवणारा व चतुर. व सर्वकळांमध्यें प्रवीण. व बुद्धि-मान्. व धार्मिक व आचारसंपन्न. व सर्वत्र समपाहाणारा. व दयाळु. व परोपकारी. व तपस्वी. व ज्याच्या अंतःकरणवृत्ति शांत आहेत. व लोभरहित. व यशस्वी. असा जो तो उत्तम वैद्य जाणावा.
॥ **अयोग्य वैद्य कोणता तो** ॥ रोगी. कठोर भाषण करणारा. व भितरा. व अचेलका. व आळशी. व ज्यास सद्गुरूची शिक्षा नाहीं. असाजो तो अयोग्य वैद्य जाणावा.
शरपुंखा, प्रा० शरपंखी. कों० उन्हाळी दे० नीलिवृक्षाकृतिमूयंवंशीशरपुंखा.
शिगाडे, प्रा० शिघार हिं० शिघोडा. गु०
शिप, पा, पी, प्रा० वेस्ने. ल० ऐस्तरंसलझ. इं० छिप. गु०
शिर्पागवत, प्रा० थोर व लहान तांबटीगवत.
शिरदोडी, प्रा० शिरवली. दे० देवभोवरी. कों० पहारकुटुंबी. दे० अंधाहुली. हिं० भोंवरी सारिखा वेल असतो त्यास रुईसा-रिखी फुलें येतात. ज्यांचा कळा भक्षिला असतां गोड लागतो ती.
शिरस, प्रा० देवशिरस. कों०

शिरगोळी, प्रा० दोडकी. दे० तुरई. हिं०
शिरिष्कारी, प्रा० मृगवि०
शिरंगी, प्रा० सुरंगी.
शिवण, प्रा० शिवणगंभारी. दे०
शिसव, प्रा० शिशम. गु०
शेगट, प्रा० शेगटा. कों० शेवगा. दे०
शेगट्याच्या शेंगा, प्रा० आगासियाकाकोसे. हिं०
शेण्याखैर, प्रा० क्षुद्रखैर. घाणेराखैर. कों०
शेतवड, प्रा० गंधप्रसारिणी. देवकुंभा. कुंभा. कों० तुवा. बालीप्रांत० दणहला. हिं०
शेंदर, प्रा० गिरिसिंदूर.
शेंटी, प्रा० पुष्पवि०
शेर, प्रा० चिकाडा. चोहिरा. कों० निवर. थोर. गु०
शेरणी, प्रा० थोहोवर. हिं०
शेराचा चीक, प्रा० शेजकादूध. हिं० काळा. फा० फर्फ्युन. आ० युर्फोबिर्डगम्मिरेझिना. ल० युर्फोर्ब्यम इं०
शेवंती, प्रा० लघु व थोर गान शेवंती. तरणी. सोनुली. सोनेरी. दवणशेवंती. कों० कूजाफूल. हिं०
शेवरी, प्रा० बलामोटा. दे०
शोप, प्रा० बडीशोप. दे० वरयाळी. गु० बाळशोप. प्रा० सौफ. हिं० बाधान. फा० अनीसुन. आ० आनीशि. मु० सेमिना. ल० आनिस. सोअ. इं० सुवा ह्य० बाळंतशोप. गु०
सरडा, प्रा० काकीडा. गु०
सरांट, प्रा० लघुगोखरू. कों०
साकर, प्रा० खांड. गु० मिसिरी. हिं० शकर. सकर. आ० साकरम. ल० श्युगर. इं०
साकरूंड, सारवरूंड, प्रा० तुरसाखरू. कों० पडवास. गु०
सागरगोटी, प्रा० करंजिका तिरिगोच्छि. दे० काचकी. गु०
सागसादडा, प्रा० हेदीचा वृक्ष. अश्वकर्ण. अजकर्ण.
सातेसाळी, प्रा० तीनमहिन्यांत पिकतात त्या. माहाडी. विरजिटी. इत्यादि.
सांबर, प्रा० शिंगास कांटे फार फुटतात तो पशु. कों०
सांबरीकंद, प्रा० शाल्मलीकंद.
साबुण, प्रा० कठिण. सख्तसाबुन. हिं० साबुनेसख्त. फा० सेपाधुरस ल० हार्दसोप. इं०
साबुणमऊ, नरमसाबुन. हिं० साबुनेनरम फा० सेपामोलिस. ल० सॉफ्टसोप. इं०
सारखोळवृक्ष, प्रा० अर्जुनसादडा. कों०
सालवण, प्रा० गानगांजा. भद्रसेवरा.
सांवरी, प्रा० सेवर. हिं० सेवरी. दे०
सावे, प्रा० सामो. गु०
साहाडा, प्रा० सागभेद शीतलोके.
साळईचीक, प्रा० शलकीनिर्यास. कुंदरूसंधाद्रव्य. सहजणा. हिं०
साळयी, इ. साळईवृक्ष. शल्लकी. प्रा० सायी ल. साळिंदर. कों० जिचे अंगावर साळपिसे बहुत असतात ती. शावडी. गु०
साळी, भात. कों०
साळोखी, प्रा० मेना. कों०
सुगंधमांजर, प्रा० जबादीमांजर.
सुंठ, प्रा० जिंजिबरीसेंरदिकेट. ल० जिंजिरूट. इं०
सुनेरा, प्रा० कानीण. कोळी. कों०
सुरवंद, प्रा० सुरपत्री. कों०
सुरमा, प्रा० अंजन. हिं० सुर्म. फा० कुहल. आ० आंतिमोनाइसल्फ्युरिटम. ल० सल्फ्युरेटओफआंतिमनी. इं०
सूर्यफूल, यली, प्रा० झाड लहान आणि पिवळे फूल गव्हडीसारखे असते ते.
सोनटका, प्रा० कर्दळीचे झाडासारखे लहान झाड असते तो.
सोनामुखी, प्रा० भुईतरवड. दे० सुनामुखी.

मु० सन्ना. फा० सेन्नेकोल्या. ल० सेन्नालीवस्र. इं०

सोमल, प्रा० उंदीरपाषाण. दे० समुलखार मु० मिर्गेमूरा. फा०

सोरटीमाती, प्रा० गोपीचंदन.

सोरा, प्रा० सुर्याखार. प्रा० वाजी. हिं० शोरा. फा० अक्कर. आ० पोट्टासिनैत्रास. ल० नैतरपालूतपीतर.

स्त्रियांच्याजाति व त्यांची लक्षणें.

१ पद्मिणी ॥ चंद्रमुखी. सुंदर शोभायमान. उंच आणि मांसलस्तन. षोडश वर्षाकृति. अंगमृदु. गौरवर्ण. मुखासुगंधि. अल्पाहार. चतुर. मर्यादशील. मृदुभाषिणी. विलासकुशला. देव व गुरू यांचे पुजन करणारी. ओंठ व नेत्र आरक्तवर्ण. उपस्थ षडंगुल. कमलगंधि. तळहात अतिमृदु. स्वल्प रति. यालक्षणें करून युक्त. ती.

१ शंखिनी ॥ मुखलांबट. रक्तवर्ण. ओंठ लांब. कृत्या. केशफार. विचित्रा. स्तन लांब. जलद चालणारी. आळशी. घोगरा शब्द. मांजरासारिखे डोळे. स्थूल. साहसबुद्धि. दुर्बुद्धि. फारखाणारी. मदजिव्हला. गर्दभासारिखी गति. उंच. रुक्षा. जघन व बाहु व ऊर व केश हे लांबट. आरक्तवर्णनखें. उपस्थ दाहा अंगुळें व क्षीरगंधि. यालक्षणें करून युक्त. ती.

१ चित्रिणी ॥ कमळासारिखें मुख. मृगनयना. षोडसवर्षाकृति. चंचल. क्षमाशील. चतुर. गायनकला जाणणारी. मंगलरूपा. उंचस्तनी. गजगामिनी. गायनाचेठायीं प्रीति. मर्यादशील. शुभ्रवर्ण. उत्तमबुद्धि. चित्रासदृश आकृति. मयूरस्वरा. मधुरवाणी. ओंठ रक्तवर्ण. नेत्र पीतवर्ण. हात व ऊर मांसल. उपस्थ आठ अंगुळे. व मांसगंधि. यालक्षणें करून युक्त ती.

१ हस्तिनी ॥ अतिस्थूलशरीर. मंदगमना. उग्रा. ठेंगणी. खांदे व मुख मोठें, केश पिंगटवर्ण. व निस्तेज. स्तन मोठे. ओंठ लांब. निर्लज्जा. फारभोजन व भोगकरणारी. कष्ट करणारी. गौरवर्ण. हस्तिमदासारिखा मुखासुगंध. यौवनमत्त. उग्रपदार्थ खाणारी. उपस्थ बारा अंगुळें. यालक्षणें करून युक्त. ती जास्त्रिया यालक्षणेंकरून युक्त असतात त्या क्रमेंकरून पद्मिणी व शंखिनी व चित्रिणी व हस्तिनी आहेत असें जाणावें.

स्वागीखार, प्रा० सुहागा. गु० हिं० बुरग फा० सोदेस बोरास. ल० बारोक्स. इं०

हस्ती, प्रा० हाथी. गु०

हरणाचें शिंग, प्रा० कोर्न्युवा. ल०

हरभरे, प्रा० चणे. कों० चणा. गु०

हरीक, प्रा० कोद्रु. कों० कोदरा. गु०

हर्तकी, प्रा० सुरवारीहिरडा. हरडे. हिं०

हळद, प्रा० हल्दी. हिं० रानहळद. वेडीहळद. कापूर हळद. कों० हलद. गु० चोराहळद. कारंजी. कुसुंबाचे रंगास घेतात ती. दे०

हळदिवावृक्ष. प्रा० पिवळे लांकूड असतें. तो. कों०

हाडसंधी. प्रा० हाडसांखळ. दे० तिधारीकांडवेल. कों० हारसिंगार. सिंगारहार. हिं०

हाताजोडी. प्रा० हताजोरी. हिं०

हाशावृक्ष. प्रा० कोंकणात प्रसिद्ध आहे.

हिंग. प्रा० हिं० अंगुझ. फा० आस्साफेटी देगिमिरेझिना. ल० आस्साफेटीदा. इं०

हिंगणबेट. प्रा० इंगुदी. उंडिंगण. दे०

हिंगूळ. प्रा० सिंगरफ. हिं०

हिराकस. प्रा० कासीसधातु. हिं०

हुरडा, प्रा० जोंधळ्याची कणसें भाजून चोळून दाणे काढितात तो.

हुळा, प्रा० ओला हरभरा भाजून चोळून. दाणे काढितात तो.

हेदवृक्ष. प्रा० साहोडा. सागाचा भेद.

गुणदोष.

अभ्रक.

अभ्रकस्तु चतुर्धा स्याच्छ्वेतरक्तोथ पीतकः ॥ कृष्णश्चेति क्रमाज्ज्ञेयः पिनाकोऽदर्दुरोरगः ॥ वज्रश्चेति त्रिविधश्च स्यात्परीक्षा तस्य कथ्यते ॥ पिनाकोऽग्नौ धमातो मुंचेत्पत्राण्यनेकशः ॥ अज्ञानाद्भक्षितश्चायं महाकुष्ठकरो मतः ॥ रक्तवर्णस्तु [illegible] भेकवच्छब्दकारकः ॥ गुटिकाश्चैव जायंते भक्षितोयं मृतिप्रदः ॥ पीतवर्णस्तु नागाभोऽग्नौ धमातो फूत्करोति च ॥ भगंदरकरो [illegible] रोगानीकप्रदः स्मृतः ॥ कृष्णस्तु [illegible] धमातस्तु कृष्णोगोविक्रियेत ॥ वज्राभ्रकोयं [illegible] व्याधिहरो मतः ॥ शुद्धोयमतिशीतः स्यान्मधुरो रुचिकारकः ॥ स्निग्धश्चाम्लश्च तुवर आयुःसंरक्षको मतः ॥ धातुवृद्धिकरश्चायं शुक्रसंचयकारकः ॥ प्रज्ञाबुद्धिप्रदश्चैव दीपकः कांतिकारकः ॥ योगवाही मृतः [illegible] त्रिदोषघ्नः कुष्ठनुत् ॥ विषरुक्कृमिमेहघ्नः [illegible] विनाशनः ॥ [illegible] अशुद्धश्चायुनाशकः ॥ [illegible] कृमिकरो [illegible] पांडुकासंज्वरं शोषं पार्श्वशूलं च हृद्रुजं ॥ अग्निमांद्यं कुरुते [illegible] ॥

अर्थ [illegible] अभ्रक श्वेत, रक्त, पीत, आणि कृष्ण या भेदाने चार प्रकारचा. त्याचीं [illegible] पिनाक, दर्दुर, [illegible] महाकुष्ठ उत्पन्न करितो, [illegible] शब्द करितो, [illegible] आणि पीतवर्ण [illegible] शब्द करितो, व भगंदरादि अनेक [illegible] उत्पन्न [illegible]; आणि [illegible] फुंकिला असतां, कांहीं [illegible] नाहीं, [illegible] लागतात. हा भक्षण केला असतां, [illegible] असतां: अतिशीत, मधुर, रुचिकर, स्निग्ध, [illegible] धातुवृद्धिकर [illegible], प्रज्ञा व बुद्धि यांनां देणारा, दीपक, कांतिकारक, [illegible] आहे; आणि त्रिदोष, व्रण, कुष्ठ, [illegible], कृमि, मेह, [illegible], [illegible], [illegible] यांचा नाश करितो. हा अशुद्ध भक्षण केला तर, आयुष्याचा नाश करितो; आणि [illegible], कृमि, अनेकव्याधि, क्षय, पांडु, खोकला, ज्वर, शोष, पार्श्वशूल, हृद्रोग, आणि अग्निमांद्य, यांनां उत्पन्न करितो.

अडुळसा.

आटरूषःशीतवीर्योलघुर्हृद्यःकटुःस्मृतः ॥ तिक्तःस्वर्यःकासहं

ताकामलारक्तपित्तहा ॥ विवर्णताज्वरकफश्वासमेहक्षयापहः ॥

कुष्ठारुचितृषावांतिनाशकःपरिकीर्तितः ॥

अर्थ–अडुळसा–शीतवीर्य, लघु, हृद्य, तिखट, कडु, स्वर्य आहे, व खोकला, कावीळ, रक्तपित्त, विवर्णता, ज्वर, कफ, श्वास, मेह, क्षय, कुष्ठ, अरुचि तृषा, आणि वांति, यांचा नाश करितो.

अम्लवेतस.

अम्लवेतस्तुतुवरश्चाम्लस्तिक्तःकटुःस्मृतः ॥ दीपनोष्णोलघूरूक्षःपथ्य

कृन्मलभेदकः ॥ लोहच्छागादिमांसानांद्रवकृद्रक्तपित्तनुत् ॥ चणका

म्लसमःस्वादेकफवातकफार्शनुत् ॥ गुल्ममूत्राश्मर्यरुचिश्रमतृट्हृद्

रुजापहः ॥ हिक्काशूलप्लीहहरोह्यजीर्णानाहवातनुत् ॥ उदावर्ताध्मा

नसिध्मकुष्ठवांतिविनाशकृत् ॥

अर्थ–अम्लवेतस– तुरट, आंबट, कडु, तिखट, अग्निदीपक, ऊष्ण, लघु, रूक्ष, पथ्यकारक, मळाचा भेदकरणारा असा आहे, व रक्त, बकरा इत्यादिकांच्या मांसाला द्रवविणारा, रक्तपित्तकारक, स्वादानें चण्याच्या आंबीसारिखा व कफवात, कफार्श, गुल्म, मूत्राश्मरी अरुचि, श्रम, तृषा, हृद्रोग, हिक्का, शूळ, प्लीहा, अजीर्ण, आनाहवायु, उदावर्त, आध्मान, कुष्ठ; आणि वांति यांचा नाश करितो.

अक्रोड.

अक्षोटोमधुरःकिंचिदम्लःस्निग्धश्चशीतलः ॥ वीर्यवृद्धिकरश्चोष्णोरुचि

दःकफपित्तकृत् ॥ गुरुःप्रियोबलकरःकफकृन्मलबंधकृत् ॥ वातपित्तंक्षयं

वातंहृद्रोगंरक्तदोषकं ॥ रक्तवातंचदाहंचनाशयेदितिकीर्तितः ॥

अर्थ–अक्रोड–मधुर, किंचित् आंबट, स्निग्ध, शीतल, धातुवृद्धिकर, ऊष्ण, रुचिप्रद व कफपित्तकर, जड, प्रिय, बलकर, कफकर, मळबंधक, असा आहे; आणि वातपित्त, क्षय, वायु, हृद्रोग, रक्तदोष, रक्तवात, आणि दाह यांचा नाश करितो.

अमृतवल्ली.

अमृतस्यचवल्लीसाहितकारीविषापहा ॥ किंचित्तिक्ताजराव्याधिहरी

कुष्ठामनाशिनी ॥ कामलव्रणशोफघ्नीऋषिभिःपरिकीर्तिता ॥

अर्थ—अमृतवल्ली—हितकारक, विषनाशक, किंचित् कडु, रसायन, अशी आहे, व कोड, आमदोष, कावीळ, वणशोथ यांचा नाश करिते.

अमृतफळ.

अमृतस्यफलंधातुवर्धकंमधुरंगुरु ॥
रुच्यंचाम्लंवातहरंत्रिदोषस्यचशामकं ॥

अर्थ—अमृतफळ- नासपात उत्तरदेशीं प्रसिद्ध आहे. तें धातुवर्धक, मधुर, जड, रुचिकारक, आंबट आहे, व वायु; आणि त्रिदोष यांचा नाश करितें.

अक्कलकरा.

अक्कल्करोष्णोवीर्येणबलकृत्कटुकोमतः ॥
प्रतिश्यायंचशोथंचवातंचैवविनाशयेत् ॥

अर्थ—अक्कलकरा- उष्णवीर्य, बलकर, तिखट आहे, व पडसें, सूज; आणि वायु यांचा नाश करितो.

अमरुफळ, उत्तरदेशी प्रसिद्ध.

अमरोश्चफलंशीतंमलद्रवकरंमतं ॥ सरंदाहंरक्तपित्तंकामलांमूत्रकृच्छ्रकं ॥ मूत्राश्मरींचहंतीतिऋषिभिःपरिकीर्तितं ॥

अर्थ—अमरुफळ- उत्तरदेशीं प्रसिद्ध आहे. तें शीत, मळाला पातळकरणारें, रेचक असें आहे, व दाह, रक्तपित्त, कावीळ, मूत्रकृच्छ्र; आणि मूत्राश्मरी, यांचा नाश करितें.

अलंकार.

अलंकाराधृताःसर्वेसौभाग्यायुःप्रदामताः ॥
पावित्र्यलक्ष्मीभोगानांकारकाःपरिकीर्तिताः ॥

अर्थ अलंकार- कोणतेही अलंकार धारण केले असतां; सौभाग्य, आयुष्य, यांतें देणारे व पवित्रता, लक्ष्मी; आणि भोग, यांला करणारे असे आहेत.

सुवर्णाचे अलंकार.

सुवर्णालंकृतिधृतिःकल्याणसुहृदप्रदा ॥

अर्थ—सुवर्णाचे अलंकार धारण केले असतां; कल्याण व सुहृद यानां करणारे आहेत.

रत्नाचे अलंकार.

रत्नालंकारविधृतिर्दैवतातुष्टिकारका ॥
मनसोल्हादिनीप्रोक्तासर्वलोकवशंकरी ॥

अर्थ–रत्नाचे अलंकार धारण केले असतां; दातांला तुष्टिकारक, मनाला आनंद देणारे; आणि सर्वलोकवशकारक आहेत.

रत्नें, सुवर्ण, मोत्यें व पोंवळीं यांचे अलंकार.

रत्नादीनामलंकाराःशरीरानंददायकाः ॥
कांतिकल्याणलक्ष्मीदाऋपिभिःपरिकीर्तिताः ॥

अर्थ–रत्नें, सुवर्ण, मोत्ये; आणि पोंवळी. यांचे अलंकार शरीराला आनंद, कांति; आणि शोभा यानां करणारे आहेत.

एकेरी मोत्यांची माळ.

मौक्तिकैकावलीलक्ष्मीकांतिदाचप्रकीर्तिता ॥

अर्थ–एकेरी मोत्यांची माळ लक्ष्मी व कांति यानां देते.

मोत्यें व पद्मराग यांचे अलंकार.

मुक्तानांपद्मरागाणांधारणंदेवतुष्टिदं ॥

अर्थ–मोत्यें व पद्मराग यांचे अलंकार धारण केले असतां; देवतानां संतुष्ट करितात.

मोत्यांचा हार.

मुक्तानांहारविधृतिर्दाहपित्तविनाशनी ॥
कांतिहर्षनेत्रसुखंददातीतिप्रकीर्तितं ॥

अर्थ–मोत्यांचा हार धारण केला असतां दाह. पित्त यांचा नाश करितो, व कांति हर्ष, नेत्रसुख यानां देतो.

इंद्रनीलयुक्तमाळ.

इंद्रनीलयुतामालापापनिवर्हणीमता ॥
चित्तप्रसन्नतानेत्रोत्साहकरस्मामता ॥

अर्थ–इंद्रनीलयुक्त माळ पापनिनाशक आहे, व चित्तप्रसाद; आणि नेत्रोत्साह यानां करिते.

सुवर्णयुक्तरुद्राक्षमाळ.

स्वर्णरुद्राक्षमालायाधारणंपापनाशनं ॥
मनोनंदकरंप्रोक्तमृपिभिःपरिकीर्तितं ॥

अर्थ–सोन्याने बांधलेली रुद्राक्षांची माळ धारण केली असतां; पापनाशक आहे; व मनाला आनंद देणारी आहे.

स्वर्णयुक्तकमळाक्षमाळ.

स्वर्णयुक्तमळाक्षाणांधारणंमुक्तिकारकं ॥

अर्थ–सुवर्णानें बांधलेली कमळाक्षांची माळ धारण केली असतां; मुक्तिकारक आहे.

सोन्याची कंठी.

सुवर्णमालिकायुष्याकांतिदादाहवातनुत् ॥
ग्रहपीडानाशकरीलोकानांवशकारिणी ॥

अर्थ–सोन्याची कंठी–आयुष्य, कांति यानां देणारी व दाह, वायु आणि ग्रहपीडा. यांचा नाश करिते; व वशकारक आहे.

कानातील अलंकार.

कर्णभूषणकंहर्षप्रदंकामकरंतथा ॥
स्त्रीरंजनकरंचैवदोषाणांनाशकंपरं ॥

अर्थ–कानातील अलंकार- हर्षकारक, कामप्रद, स्त्रियांच्या चित्ताला आनंद देणारा आणि दोषनाशक असा आहे.

नवरत्नांचा अलंकार.

धारणंनवरत्नानांग्रहसंतोषकारकं ॥
सर्वपीडाहरंचैवलोकानांप्रीतिवर्धनं ॥

अर्थ–नवरत्नांचा अलंकार–ग्रहाची प्रीति करणारा, संपूर्णपीडानाशक; आणि लोकाची प्रीति वाढविणारा असा आहे.

सुवर्णाचें पवित्रक.

पवित्रकंसुवर्णस्यपुण्यवृद्धिकरंपरं ॥ इहलोकेपरेचैवभोगमुक्तिप्रदं स्मृतं ॥ आनंदकारकंचैवऋषिभिःपरिकीर्तितं ॥

अर्थ–सुवर्णाचें पवित्रक- पुण्यवृद्धिकारक, भुक्ति, मुक्ति; आणि आनंद याते देणारें असें आहे.

नानारत्नयुक्तपादभूषण.

नानारत्नयुतंपादभूषणंवीर्यदंस्मृतं ॥
सौंदर्यकामजनकंग्रहपीडाहरंपरं ॥

अर्थ–नानारत्नयुक्त पादभूषण वीर्यप्रद, सौंदर्यकारक, कामोत्पत्तिकर, ग्रहपीडानाशक आहे.

किंकिणीयुक्त कटिभूषण.

क्षुद्रघंटायुतंकट्या भूषणंपरिकीर्तितं ॥
वातपित्तेयथास्थानंरक्षयेदितिचस्मृतं ॥

अर्थ–घागऱ्या लाविलेलें कटिभूषण–वात व पित्त यांला स्थानीं संरक्षण करितें.

अगस्त्या चार प्रकारचा.

चतुःप्रकारकश्चैवमुनिवृक्षउदाहृतः ॥ रूक्षःशीतोथमधुरोवा
तलश्चत्रिदोषहा ॥ विवर्णताकफहरःश्रमकासव्रणापहः ॥ पि
शाचपीडांपित्तंचजूर्तिंचातुर्थिकांहरेत् ॥

अर्थ–अगस्त्या चार प्रकारचा–तो रूक्ष, शीतळ, मधुर, वातळ, त्रिदोषनाशक असा आहे; व वैवर्ण्य, कफ, श्रम, खोकला, व्रण, पिशाचबाधा, पित्त आणि चातुर्थिक ज्वर यांचा नाश करितो.

अगस्त्याचें पुष्प.

मुनिपुष्पंतुतुवरंतिक्तंकिंचिच्चशीतलं ॥ पाकेकटुश्चविज्ञेयंवा
तलंपरिकीर्तितं ॥ नक्तांध्यंचप्रतिश्यायंज्वरंचातुर्थिकंकफं ॥
पित्तंचनाशयतिनदिदनुक्तंमहर्षिभिः ॥

अर्थ–अगस्त्याचें फूल तुरट, कडु, किंचित् शीतळ, पाककाळीं तिखट, वातकारक, असें आहे; व रातांधळें, पडसें, चातुर्थिकज्वर, कफ आणि पित्त यांचा नाश करितें.

अगस्त्याच्या शेंगा.

मुनिशिंबीसराप्रोक्ताबुद्धिदारुचिदालघु ॥ पाककालेतुमधुरा
तिक्ताचैवस्मृतिप्रदा ॥ त्रिदोषशूलकफहृत्पांडुरोगविषापनु
त् ॥ शोषगुल्महराप्रोक्तामापक्वा रूक्षापित्तला ॥

अर्थ–अगस्त्याच्या शेंगा सारक, बुद्धिप्रद, रुचिकारक, लघु, पाककाळीं मधुर, कडु, स्मृतिप्रद अशा आहेत; आणि त्रिदोष, शूळ, कफ, पांडुरोग, विष, शोष, गुल्म, यांचा नाश करितात. हिची भाजी रूक्ष व पित्तकारक आहे.

अगस्त्याची पानें.

पर्णंतुमुनिवृक्षस्यकटुतिक्तंगुरुस्मृतं ॥ मधुरंकिंचिदुष्णंचस्वच्छंकृमि
कफापहं ॥ कंडूंविषंरक्तपित्तंनाशयेदितिकीर्तितं ॥

अर्थ–अगस्त्याची पानें तिखट, कडु, जड, मधुर, किंचित् उष्ण, स्वच्छ, अशीं आहेत, व कृमि, कफ, कंडु, विष, रक्तपित्त यांचा नाश करितात.

अशोक.

अशोकोमधुरःशीतश्चास्थिसंधानकृन्मतः ॥ प्रियःसुगंधिःकृमिकृत्तुवरोष्णश्चातिकटुकः ॥ शरीरकांतिकृच्चैवस्त्रीणांसुच्छोकनाशनः ॥ ग्राही पित्तहरोदाहश्रमगुल्मोदरापहः ॥ शूलाध्मानविषंचार्शोव्रणंसर्वांतृषां तथा ॥ शोथापचीतृषांचैवनाशयेद्रक्तजांरुजं ॥

अर्थ–अशोक मधुर, शीत, अस्थीला सांधणारा, प्रिय, सुगंधि, कृमिकारक, तुरट, उष्ण, कटु, शरीराची कांति करणारा, स्त्रियांच्या शोकाचा नाशक, ग्राहक, पित्तहर व दाह, गुल्म, उदर, शूल, आध्मान, विष, अर्श, व्रण, संपूर्णतृषा, शोथ, अपची, तृषा, रक्तरोग यांचा नाश करितो.

अतिविष ३ प्रकारचें.

त्रिप्रकारंचातिविषंकिंचिदुष्णंचातिकटुकं ॥ अग्निदीप्तिकरंग्राहित्रिदोषाणांचपाचकं ॥ कफपित्तज्वरामातिसारकासविषापहं ॥ यकृद्भ्रांतिंतृषां चैवकृमीनर्शांश्चपीनसं ॥ पित्तोदरंचातिसारंहर्षव्याधिहरंमतं ॥

अर्थ–अतिविष तीन प्रकारचें. किंचिदुष्ण, तीक्ष्ण, अग्निदीपक, ग्राहि, त्रिदोष पचविणारें. कफपित्तज्वर, आमातिसार, कास, विष, यकृत, भ्रांति, तृषा, कृमि, अर्श, पडसें, पित्तोदर, अतिसार व सर्वव्याधि यांचे नाशक आहे.

अलिता.

अलितोष्णातिक्तकटुःस्यात्कफवातव्रणापहः ॥ व्यंगारुचिकंठरुजंव्रण दोषंचनाशयेत् ॥ अन्येगुणास्तुलाक्षावत्प्रोक्ताःपूर्वमहर्षिभिः ॥

अर्थ–अलिता उष्ण, कडु, आहे; व कफ, वायु, व्रण, वांग, अरुचि, कंठरोग, व्रण दोष यांचा नाश करितो. वरकडगुण लाखेसारिखेच आहेत.

अफु.

जारणोमारणश्चैवधारणःसारणस्तथा ॥ आहिफेनश्चतुर्धोक्तोगुणास्तस्य ब्रवीमिते ॥ वृष्योबलकरोग्राहीसप्तधातुविशोषकः ॥ वातपित्तकृदानंदकारकोनेत्रमादकः ॥ वीर्यस्तंभकरस्तिक्तोमधुरश्चप्रकीर्तितः ॥ सन्निपातकृमिकफपांडुक्षयविनाशकः ॥ मेहादीन्श्वासकासंचप्लीहा न्धातुक्षयंतथा ॥ नाशयेदितिचप्रोक्तोविशेषस्तस्यकथ्यते ॥ श्वेतवर्णोजारणःस्याद्भुक्तमन्नंचजारयेत् ॥ मृतिप्रदःकृष्णवर्णोमारणस्तुप्र

कीर्तितः ॥ जरानाशकरःपीतोधारणःसप्रकीर्तितः ॥ चित्रवर्णःसार
णःस्यान्मलसारणकार्यतः ॥

अर्थ—अफु जारण, मारण, धारण, आणि सारण अशी चार प्रकारची आहे. ती वृष्य, बलकर, ग्राहिणी, सात धातूंचा शोषकरणारी, वातपित्तकर, आनंदकारक, मादक, वीर्यस्तंभकर, कडु, मधुर, अशी आहे; व सन्निपात, कृमि, कफ, पांडु, क्षय, मेह, दमा, खोकला, प्लीहा, धातुक्षय, यांचा नाश करित्ये. ही श्वेतवर्ण असत्ये. ती अन्नाला जिरवित्ये; तिला जारण ह्मणतात; व काळी असत्ये ती मृत्युकारक ह्मणून मारण ह्मणतात, जी पिवळी ती जरानाशकरणारी तिला धारण ह्मणतात; आणि चित्रवर्ण ती मळाचें सारण करित्ये; ह्मणून तिला सारण ह्मणतात.

अळु साधारण.

अलुकंशीतलंचैवअग्निदीप्तिकरंतथा ॥ मलस्तंभकरंप्रोक्तंमधुरंतु
जडंमतं ॥ रूक्षंवृष्यंदुर्जरंचबलवृद्धिकरंपरं ॥ स्तन्यकृन्मलमूत्रा
णांकफवायोश्चवृद्धिकृत् ॥ रक्तपित्तंनाशयतिकंदोधातुविवर्धनः ॥

अर्थ—अळु साधारण—शीत, अग्निदीपक, मलस्तंभक, मधुर, जड, रूक्ष, वृष्य, दुर्जर, बलवर्धक, स्तनांतलि दूध वाढविणारें व मल, मूत्र, कफ; आणि वायु याना वाढविणारें आणि रक्तपित्तनाशक आहे; व याचा कंद धातुवर्धक आहे.

गोड राजाळु.

मधुराजालुकंशीतंमधुरंवायुकारकं ॥ पाकेकटुचविज्ञेयंरुचि
दंदाहपित्तनुत् ॥ शोषतृट्कफनुत्प्रोक्तमस्यकंदस्तुशीतलः ॥
अग्निमांद्यंमलस्तंभकफकृत्पित्तनुत्परः ॥

अर्थ—गोड राजाळु- शीत, मधुर, वातकर, पाककाळीं तिखट, रुचिकर, असें आहे; आणि दाह, पित्त, शोष, तृषा व कफ यांचा नाश करितें. याचा कांदा थंड आहे; व अग्निमांद्य, मलस्तंभ आणि कफ यानां करणारा व पित्तनाशक आहे.

लाल राजाळु.

रक्तराजालुकंकिंचिदुष्णंचाग्निप्रदीपकं ॥
कफवातहरंचैवऋषिभिःपरिकीर्तितं ॥

अर्थ—लाल राजाळु किंचित् उष्ण, अग्निदीपक, कफ व वायु यांचे नाशक आहे.

राजाळुभेद अतुई.

राजालुभेदःसंप्रोक्तश्चातुईइतिनामतः ॥ मलावष्टंभकःस्निग्धोजडो
बलकरोमतः ॥ कफनाशकरश्चैवतैलेपक्वोरुचिप्रदः ॥

अर्थ–राजाळुभेद अतुई–मलस्तंभक, स्निग्ध, जड, बलकर, कफनाशक अशी आहे. तेलांत तळून भक्षण केली असतां; रुचिकारक अशी आहे.

श्वेतअळु.

श्वेतालुकिंचित्कटुकमुष्णंवातकफापहं ॥

अर्थ–श्वेतअळु–किंचित् तिखट, ऊष्ण, आहे; आणि वायु व कफ यांचा नाश करितें.

काळें अळु.

कृष्णालुकंतुमधुरंशीतवीर्यंश्रमापहं ॥
पित्तदाहहरंचैवऋषिभिःपरिकीर्तितं ॥

अर्थ–काळें अळु–मधुर,शीतवीर्य,श्रमनाशक, आहे;आणि पित्त व दाह यांचा नाश करितें.

काळें रानअळु.

कृष्णंवनालुकंरुच्यंमहासिद्धिकरंपरं ॥
मुखजाड्यहरंप्रोक्तंमुनिभिस्तत्वदर्शिभिः ॥

अर्थ–काळें रानअळु– रुचिकर, महासिद्धिकर व मुखजाड्यनाशक आहे.

रानअळु.

वनालुकंतृप्तिकरंत्रिदोषशमनंपरं ॥

अर्थ–रानअळु तृप्तिकर व त्रिदोषनाशक आहे.

कासाळु खवरें.

कास्यालुकंकडुकरंमधुरंपथ्यकारकं ॥
दीपकंरुचिदंप्रोक्तंकफवातरुजापहं ॥

अर्थ–कासाळु. खाजकरणारें– गोड, पथ्यकारक, दीपक, रुचिप्रद, आहे; आणि कफवातरोगाचा नाश करितें.

अगरु.

अगरुस्तुसुगंधिःस्यादुष्णस्तिक्तःकटुःस्मृतः ॥ स्निग्धोमंगलदो
रुच्योधूपयोग्यश्चापित्तलः ॥ तीक्ष्णोवातकफौहंतिकर्णनेत्ररुजाप
हः ॥ कुष्ठनाशकरःप्रोक्तोलेपेचोद्वर्तनेशुभः ॥

अर्थ–अगरु–सुगंधि, उष्ण, कटु, तिखट, स्निग्ध, मंगलकारक, रुच्य, धूपाविषयीं योग्य, पित्तकर, तीक्ष्ण, असा आहे; आणि वायु, कफ, कर्णरोग, कुष्ठ, यांचा नाशक आहे; व लेपाविषयीं किंवा आंगास लावण्याविषयीं उत्तम आहे.

कृष्णागरु.

कृष्णागरुःकटुस्तिक्तश्चोष्णोलिपेतुशीतलः ॥ प्राशनेपित्तहृत्प्रोक्तःपौष्टिकश्चलघुःस्मृतः ॥ चूर्णंपित्तकरंप्रोक्तंकर्णरुङ्नेत्ररोगहा ॥ त्रिदोषदाहत्वग्दोषकफवातविनाशकृत् ॥

अर्थ–कृष्णागरु–तिखट, कडु, ऊष्ण, लेप केला असतां; पित्तनाशक, पौष्टिक, लघु असा आहे; आणि याचें चूर्ण पित्तकारक आहे, व कर्णरोग, नेत्ररोग, त्रिदोष, दाह, त्वग्दोष, कफ आणि वायु यांचा नाश करितो.

दाहागरु.

दाहागरुःकिंचिदुष्णःसुगंधिःकटुकःस्मृतः ॥
केशवृद्धिकरःकांतिप्रदःकेशविशोधकः ॥

अर्थ–दाहागरु–किंचिदुष्ण, सुगंधि, तिखट, केशाची वृद्धिकरणारा, कांतिकारक आणि केशशोधक असा आहे.

काष्ठागरु,

काष्ठागरुःकटुश्चोष्णोलिपेरूक्षःकफप्रणुत् ॥
मुखरुग्वांतिवातांश्चनाशयेदितिकीर्तितः ॥

अर्थ–काष्ठागरु–तिखट, ऊष्ण, लेपाविषयीं रूक्ष, कफनाशक असा आहे; आणि मुखरोग, वांति, वायु यांचा नाश करितो.

स्वाद्वागरु.

स्वाद्वागरुस्तुतुवरश्चोष्णोनस्येमवातहा ॥

अर्थ–स्वाद्वागरु–तुरट, ऊष्ण. आहे; आणि नस्यानें वातनाश करितो.

मांगल्यागरु.

मांगल्यागरुकःशीतःसुगंधिर्योगवाहकः ॥

अर्थ–मांगल्यागरु–शीतळ, सुगंध; आणि योगवाहक असा आहे.

अर्कपुष्पी,(शिरदोडी.

अर्कपुष्पीचोष्णवीर्यावृष्याचमलस्तंभकृत् ॥
कृमिमेहश्वेतकुष्ठकफपित्तविकारनुत् ॥

अर्थ—अर्कपुष्पी, शिरदोडी—उष्णवीर्य, वृष्य, मलस्तंभक अशी आहे; आणि कृमि-मेह, श्वेतकुष्ठ, कफ आणि पित्तविकार यांचा नाश करित्ये.

अर्गट, कंटकवृक्ष, एरवणी.

अर्गटस्तुवरःशीतवीर्योव्रणविशोधनः ॥ व्रणरोपणकश्चैवपुष्पमस्यमधुस्मृतं ॥ तिक्तंचज्वरपित्तघ्नंकफरक्तरुजापहं ॥

अर्थ—अर्गट, कंटकवृक्ष, एरवणी—शीतवीर्य, व्रणशोधक व व्रणरोपक असा आहे; आणि याचे फूल गोड व कडु आहे; व ज्वर, पित्त, कफ आणि रक्तरोग यांचा नाश करितो

अम्लपर्णी.

अम्लपर्णीवातकफशूलस्यचविनाशिका ॥

अर्थ—अम्लपर्णी—वायु, कफ आणि शूल यांचा नाश करित्ये.

अर्जुनसादडा.

अर्जुनस्तुवरश्चोष्णोमधुरःशीतलःस्मृतः ॥ कांतिदोबलकृच्चैवलघुर्व्रणविशोधकः ॥ अस्थिभंगास्थिसंहारिहितःकफविनाशकः ॥ पित्तश्रमतृपादाहमेहवातविनाशकः ॥ हृद्रोगंपांडुरोगंचविषबाधांक्षतक्षयं ॥ मेदोवृद्धिरक्तदोषंघर्मश्वासंक्षतंतथा ॥ भस्मरोगंनाशयतिइतिपूर्वैर्निरूपितं ॥

अर्थ—अर्जुनसादडा—तुरट, मधुर, शीतळ, कांतिकारक, बलकर, लघु, व्रणशोधक असा आहे; आणि अस्थिभंग, संधिभंग, कफ, पित्त, श्रम, तृषा, दाह, मेह, वायु, हृद्रोग, पांडुरोग, विषबाधा, क्षतक्षय, मेदवृद्धि, रक्तदोष, घाम, दमा, क्षत व भस्मरोग यांचा नाश करितो.

अनुलेपन, उटी.

अनुलेपनकंबल्यंतेजःसौभाग्यदायकं ॥ त्वच्यंप्रीतिप्रदंप्रोक्तंतृण्मूर्छाश्रमनाशनं ॥ दौर्गंध्यवातहंप्रोक्तंपूर्वाचार्यैरिदंस्मृतं ॥

अर्थ—अनुलेपन-उटी—बलकर, सौभाग्य व तेज यांते देणारे, त्वचेला हितावह, प्रीतिकर असे आहे; आणि तृषा, मूर्छा, श्रम, दुर्गंध, आणि वायु यांचा नाश करितें.

अजमोद.

अजमोदोरुचिकरोदीपकःकटुरूक्षकः॥ उष्णोविदाहीहृद्यश्चवृष्योबलकरोलघुः ॥ तिक्तोमलस्तंभकरोग्राहकःपाचकःस्मृतः॥ आध्मानशूलकफहृद्धातारोचकनाशनः॥ उदराणिकृमींश्चैववांतिंनेत्ररुजंजयेत्॥ वस्तिशूलंदंतरोगंगुल्मंशुक्ररुजंतथा ॥

अर्थ—अजमोदा—रुचिकर, दीपक, तिखट, रूक्ष, उष्ण, विदाहक, हृद्य, वृष्य, बलकर, लघु, कडु, मलस्तंभक, ग्राहक, पाचक, असा आहे; आणि आध्मान, शूल, कफ, वायु, अरुचि, उदरें, कृमि, वांति, नेत्ररोग, बस्तिशूल, दंतरोग, गुल्म आणि शुक्रदोष यांचा नाश करितो.

आजवला, पांढरा व काळा.

आजवल्लःकटुश्चोष्णःशीतोदाहकरःप्रियः ॥ रूक्षोरुच्योदीपकःस्यात्पाकेलघुचपित्तलः ॥ तिक्तश्चमधुरश्चैवसुखप्रसवकारकः ॥ व्रण्योवातहरश्चैवकफनेत्ररुजापहः ॥ मूत्रकृच्छ्रारुचिविषकामलाकुंभकामलाः ॥ आनाहवातशूलाग्निमांद्यत्वग्विषरुक्कृमीन् ॥ रक्तदोषश्वासकासदद्रुहृत्पार्श्वरुग्ज्वरान् ॥ कंडुकुष्ठवमीश्चैवनाशयेदितिकीर्तितः ॥

अर्थ—आजवला—पांढरा व काळा—तिखट, उष्ण, शीत, दाहक, प्रिय, रूक्ष, रुच्य, दीपक, पाककाळीं लघु, पित्तकर, कडु, मधुर, सुखानें प्रसव करणारा, व्रणाविषई हितकर आणि वायु, कफ, नेत्ररोग, मूत्रकृच्छ्र, अरुचि, विषदोष, कावीळ, कुंभकावीळ, आनाह वायु, शूल, अग्निमांद्य, त्वग्रोग, विरोग, कृमि, रक्तदोष, दमा, खोकला, दद्रु, हृद्रोग, पार्श्वशूल, ज्वर, कंडु, कुष्ठ आणि वांति, यांचा नाश करितो.

सुगंधआजवला.

सुगंधाजवलःप्रोक्तःकटुश्चोष्णश्चतृप्तिकृत् ॥ सुगंधःपित्तकृन्निद्राजनकोवांतिवातनुत् ॥ ग्रहबाधापार्श्वशूलकासश्वासकफान्जयेत् ॥ शोथंचांगस्यदौर्गंध्यंनाशयेदितिकीर्तितः ॥

अर्थ—सुगंधाजवला—तिखट, उष्ण, तृप्तिकर, सुगंध, पित्तकर, निद्रा, वांति, वातरोग, विष, ग्रहबाधा, पार्श्वशूल, खोकला, दमा, कफ, सूज, आणि आंगाचा दुर्गंध यांचा नाशक आहे.

आगीदवणा, अग्निदमनी, धमासाभेद.

अग्निदमनकःप्रोक्तोरुच्यश्चोष्णोग्निदीपनः ॥ रूक्षःप्रियश्चसंप्रोक्तोवातगुल्मकफापहः ॥ प्लीहादिनाशकश्चैवऋषिभिःपरिकीर्तितः ॥

अर्थ—आगिदवणा, अग्निदमनी, धमासाभेद— हा रुचिकर, उष्ण, अग्निदीपक, रूक्ष, आणि वायु, गुल्म कफ, प्लीहा, यांचा नाशक आहे.

आंबा कोवळा.

बालाम्रस्तुवरश्चोष्णःसुगंधिश्चाम्लकःस्मृतः ॥ क्षारस्ययोगाद्रु

विरोधाहीकर...स्त्रिदः ॥ पित्तवातकफास्त्रक्दोषाविबंधकरो...
कंठरुग्वातमेहघ्नयोनिदोषव्रणांतथा ॥ अतिसारंप्रमेहं च...
...ति: ॥

अर्थ— आंबा साधारण कोंवळा— तुरट, उष्ण, सुगंधि, आंबट, ... रुचकर, ग्राहक, रुक्ष, कांति, पित्त, वात कफ, रक्तदोष यानां उत्पन्न करणारा; आणि कंठरोग वातमेह, योनिदोष, व्रण अतिसार व प्रमेह यांचा नाशक आहे.

बांठळलेला आंबा.

सबीजाम्रः पित्तकफशुक्रमांसबलप्रदः ॥
अन्येगुणास्तुबालाम्रइवप्रोक्ताश्चिकित्सकैः ॥

अर्थ— बांठळलेला आंबा— पित्त, कफ, शुक्र, मांस व बल यानां देणारा असा आहे. बाकीचे गुण बालाम्रासारिखे आहेत.

झाडावर पिकलेला आंबा.

पक्काम्रोमधुरः शुक्रवर्धकः पौष्टिकः स्मृतः ॥ गुरुः कांतितृप्तिकरः किं
चिदम्लोरुचिप्रदः ॥ हृद्यो मांसबलानांच वर्धकः कफकारकः ॥ तुवर-
श्च तृषावातश्रमाणां नाशकः स्मृतः ॥ कृत्यापक्कः पित्तहंता गुणाश्चान्ये
तु पूर्ववत् ॥

अर्थ— झाडावर पिकलेला आंबा— मधुर, शुक्रवर्धक, जड व पुष्टिकारक, कांति व तृप्ति यांना करणारा, किंचित् आंबट रुचकर, प्रिय मांसवर्धक बलकर कफकारक, तुरट असा आहे; आणि तृषा वायु व श्रम यांचा नाशक आहे. आढीचा आंबा पित्तनाशक आहे बाकीचे गुण वरल्यासारखेच आहेत.

कोंवळा हुरसाल आंबा.

राजाम्रकः सबालस्तु कट्वम्लः पित्तलोगुरुः ॥ दाहकोमधुरो ग्राहीरू
क्षो बुद्धिकफप्रदः ॥ तथा रक्तश्वासवातान्करोतीत्येवमीरितं ॥

अर्थ— हुरसाल कोंवळा आंबा— तिखट, आंबट, पित्तकर, जड दाहक, मधुर ग्राहक, रूक्ष, असा आहे; आणि बुद्धि, कफ, रक्त दमा व वायु यांना कोपवितो.

बांठळलेला हुरसाल आंबा.

उक्तआम्रस्तुबन्द्धास्थिरम्लोरूक्षः कषायकः ॥ रक्तदोषत्रि
दोषाणां कोपनोन्येतु पूर्ववत् ॥

अर्थ— बांठळलेला हुरसाळ आंबा— आंबट, रूक्ष, तुरट असा आहे; आणि रक्तदोष, त्रिदोष यांना कोपविणारा आहे; बाकीचे गुण पूर्वीसारिखेच आहेत.

आढींत पिकलेला इरसाल आंबा

पक्वांम्रोमधुरः शीतो गुरुर्बलकरो मतः ॥ स्वादुर्धातुपुष्टिकर स्त्रिदोषघ्नः कफप्रदः ॥ अग्निदीप्तिकरो वृष्यो मलस्तंभकरः प्रियः ॥ स्निग्धः कषायः सुखदः कांतिदः परिकीर्तितः ॥ धातुतृड्दाहशमनः पित्तश्वास श्रमापहः ॥ अरुचिघ्नः सवृक्षेच पक्वः किंचित्सरः स्मृतः ॥ किंचित्पित्तकरश्चान्ये गुणाः पूर्व वदीरिताः ॥

अर्थ- आढींत पिकलेला इरसाल आंबा- मधुर, शीतळ, जड, बलकर, गोड, धातुवर्धक, पुष्टिकर, त्रिदोषनाशक, कफकर, अग्निदीपक, वृष्य, मलस्तंभक, प्रिय, स्निग्ध, तुरट, सुखकारक, कांतिवर्धक, असा आहे; आणि वायु, तृषा, दाह, पित्त, श्वास श्रम अरुचि याचा नाश करितो. हा झाडावर पिकलेला- सारक किंचित् पित्तकर- असा आहे. वरकड गुण पूर्वी सारखेच आहेत.

आम्ररस.

आम्रस्यतु रसः स्निग्धः सुगंधिर्बलकृद्गुरुः ॥ चित्तानंदस्तृप्तिकरः सरो धातुविवृद्धिकृत् ॥ कफकृद्रुचिदः प्रोक्तो वातघ्नः परिकीर्तितः ॥ सैवदुग्धेन संयुक्तः कांतिदः स्वादकृत्स्मृतः ॥ वृष्यश्चान्ये गुणाश्चोक्ता रसेन सदृशास्मृताः ॥

अर्थ- आंब्याचा रस- स्निग्ध, सुगंधि, बलकर, जड, चित्ताला आनंद देणारा, तृप्तिकारक, सारक धातुवर्धक, कफकर, व रुचिप्रद व वात नाशक असा आहे; आणि तो-च दुधाशीं काढून भक्षण केला तर कांतिकर, स्वाददायक, वृष्य असा आहे. वरकड गुण रसासारिखेच आहेत.

चोखून खाल्लेल्या आंब्याचे गुण.

चोषिताम्रो बलंरुचि वीर्यवृद्धिकरः परः ॥ लघुताशीतताशीघ्र पाकता वातपित्तनुत् ॥ मलबंधकरश्चैव पूर्ववैद्यै रुदीरितः ॥

अर्थ- चोखून खाल्लेला आंबा- बलकर, रुचिप्रद, वीर्यवर्धक व लघुत्व, शीतत्व, शीघ्र, पाकित्व व वात पित्त यांचा नाशक आणि मलबंधक असा आहे.

पिकलेला कापून खाल्लेला आंबा.

पक्वः स्याच्छस्त्रछिन्नाम्रोजाड्यमाधुर्यशीतकृत् ॥ रुचिकृच्चिरपाकंच धातुवृद्धिकरोतिसः ॥ बलकर्तावातपित्तनाशनः परिकीर्तितः ॥

अर्थ- पिकलेला कापून खाल्लेला आंबा- जडत्व, मधुरता, शीतत्व, रुचि, चिरपाक, धातुवृद्धि आणि बल यांना करणारा व वातपित्ताचा नाशक असा आहे.

आंबोशी·

आम्रस्कामस्तुवरश्चाम्लः स्वादिष्टो भेदकः स्मृतः ॥
कफवातहरः प्रोक्तो वैद्यैः सूक्ष्मार्थदर्शिभिः ॥

अर्थ- आंबोशी- तुरट, आंबट, स्वादिष्ट, मलभेदक अशी आहे; व कफ आणि वात यांचा नाश करित्ये·

आंब्याची पोळी·

आम्रस्य पोलिकारुच्या सराल घ्वीतृषावहा ॥
वातपित्तवमी नां च नाशिनी परिकीर्तिता ॥

अर्थ- आंब्याची पोळी- रुचिकर, सारक, लघु अशी आहे; व तृषा वायु पित्त, आणि वांति यांचा नाश करित्ये·

आंब्याची कोय·

आम्रबीजंतु मधुरं किंचिदम्लं कषायकं ॥ वांत्य-
तीसारहृद्दाहनाशनंच बुधैर्मतं ॥

अर्थ- आंब्याची कोय- मधुर, किंचित आंबट, तुरट अशी आहे; व वांति, अतिसार हृदयाचा दाह यांचा नाश करित्ये·

आंब्याच्या कोईचे तेल·

आम्रतैलं तुतुवरं स्वादु रुक्षं च तिक्तकं ॥
सुगंधि मुखरोगस्य नाशनं कफवातजुत् ॥

अर्थ- आंब्याच्या कोईचें तेल- तुरट, गोड, रुक्ष, कडु आणि सुगंधि असें आहे; व मुखरोग कफ आणि वायु यांचा नाशकरितें·

आंब्याची अंतसाल·

आम्रांतस्त्वग्ग्राहिणीतु तुवरा दाहकारिणी ॥
पित्तमेहकफानांच नाशिनी योनि शुद्धिकृत् ॥

अर्थ- आंब्याची अंतसाल - ग्राहक तुरट व दाहकारक अशी आहे; व पित्त, प्रमेह कफ यांचा नाश व योनिशुद्धि करित्ये·

आंब्याचें मूळ·

आम्रमूलं तुतुवरं ग्राहि शीतं रुचिप्रदं ॥
सुगंधि कफवातानां नाशनं परिकीर्तितं ॥

अर्थ- आंब्याचें मूळ- तुरट, ग्राहक, शीतळ, रुचि देणारें, सुगंधि व कफ आणि वायु याचा नाश करितें.

आंब्याची कोंवळीं पानें.

आम्रच्छदस्तुवरो ग्राहको रुचिकारकः॥
वातपित्तकफान् हंती त्येवंच परिकीर्तितं॥

अर्थ- आंब्याचीं कोंवळीं पानें- तुरट, ग्राहक, रुचिकारक, आहेत; व वायु पित्त, आणि कफ यांचा नाश करितात.

आंब्याचा मोहोर.

आम्रपुष्पं शीतलंस्याद्वातलं ग्राहकं मतं॥ अग्निदीप्तिकरं रुच्यं कफपित्तप्रमेहनुत्॥ प्रदरंचातिसारंच नाशयेदिति मे मतं॥

अर्थ- आंब्याचा मोहोर- शीतळ, ग्राहक, वातकर, अग्निदीपक, रुचिप्रद, असा आहे; आणि कफ, पित्त, प्रमेह, प्रदर आणि अतिसार यांचा नाशकरितो.

आंबट आंब्याचा रस.

अम्लाम्रस्य रसश्चाति भक्षितो विषमज्वरं॥ अग्निमांद्यं रक्तरुजं बन्हू विट्कोदरं तथा॥ नेत्ररोगं जनयति त्यतो बहु न भक्षयेत्॥ कदाचिद्भक्षितेचाथ शुंठी जीरकसंचलं॥ भक्षयेत्तेन तस्याशु विकारो नाशमाप्नुयात्॥

अर्थ- आंबट आंब्याचा रस- तो अतिभक्षण केला असतां; विषमज्वर, अग्निमांद्य, रक्तविकार, मलबंध, उदर, नेत्ररोग, यांना उत्पन्न करितो; म्हणून अतिभक्षण करूं नये. कदाचित् भक्षण केला तर; सुंठ, जिरें यांचें चूर्ण सैंधव घालून भक्षण करावें; म्हणजे त्याचा विकार नाश पावतो.

आंबोली रक्तकोरांट्याचा भेद.

रक्तस्यच कुरंटस्य भेद आंबोलिसंज्ञकः॥ सतिक्तोष्णः शरीरस्य वर्णसौंदर्यकारकः॥ वातं शोथं ज्वरं शूलमाध्मानं श्वासकासकं॥ मुखरोगं बस्तिरोगं नाशयेदिति कीर्तितं॥

अर्थ- रक्तकोरांट्याचा भेद-आंबोली ती- कडु, उष्ण, वर्णकर, सुंदरताकारक अशी आहे; आणि वायु, सूज, ज्वर, शूल, आध्मान, दमा, खोकला, मुखरोग, बस्तिरोग यांचा नाश करिते.

अरामशीतला रामशाली.

ग्रामशालिश्च तिक्ता स्याच्छीता विस्फोटनाशिनी॥ व्रणानां रोपणी चैव पित्तशोषकफापहा॥ कफं दाहं रक्तरुजं नाशयेदिति कीर्तितं॥

अर्थ- आरामशीतला- रामशाली- कडु, शीतळ, विस्फोटनाशक, व्रणरोपक, अशी आहे; आणि, पित्त, शोष, कफ, कफदाह; आणि रक्तरोग यांचा नाश करिते.

आकाशवेल.

आकाशवल्लिका किंचित्कटुका मधुरापि या॥ वृष्या जराव्याधिहंत्री ग्राहिका ग्निप्रदीपनी॥ तुवराश्लेष्मसदृशीतिक्ता नेत्ररुजापहा॥ कफामपित्तहंत्रीच ऋषिभिः परिकीर्तिता.॥

अर्थ- आकाशवेल- किंचित् तिखट, मधुर, प्रिय, वृष्य, जराव्याधिनाशक, ग्राहिणी, अग्निदीपक, तुरट, बुळबुळित, कडु, अन्नी आहे; आणि नेत्ररोग, कफ, आम व पित्त यांचा नाश करिते.

पांढरा आघाडा.

श्वेतश्चापामार्गकस्तुतिक्तो ष्णोग्राहकः सरः॥ किंचित्कटुः कांतिकरो पाचको ग्निः प्रदीपनः॥ नस्येवांतौप्रशस्तः स्यात्कफकंडूदरापहः॥ दुर्नामानं रुक्तरुजंमेदोरुगुदरे तथा॥ वातसिध्मापचीदद्रुवांत्यामानां विनाशकः॥

अर्थ- पांढरा आघाडा- कडु, उष्ण, ग्राहक, सारक, किंचित् तिखट, कांतिकारक, पाचक, अग्निदीपक असा आहे; आणि नस्य, वांति, याविषयी प्रशस्त व कफ, कंडू, उदर अर्श, रक्तदोष, मेदरोग, उदर, वायु, शिबी, अपची, दद्रु, वांति आणि आम यांचा नाश करितो.

रक्त आघाडा.

रक्तापामार्गकः किंचित् कटुकः शीतलः स्मृतः॥ मलावष्टंभवमिकृद्वात विष्टंभकारकः॥ रुक्षोव्रणंविषंवातं कफंकंडूंच नाशयेत्॥ बीजमस्य रसे पाके दुर्जरं स्वादुशीतलं॥ मलावष्टंभकं रुक्षं वांतिकृद्रक्तपित्तजित्॥ कासनाशकरं प्रोक्तं मुनिभिस्तत्त्वदर्शीभिः॥

अर्थ- तांबडा आघाडा- किंचित् तिखट, शीतळ, मळावष्टंभक, वांतिकर, वायु व विष्टंभ यांना करणारा, रुक्ष असा आहे; आणि व्रण, विष, वायु, कफ, कंडू यांचा नाश करितो. याचें बीं रसकाळीं व पाककाळीं दुर्जर, गोड, शीतळ, मलावष्टंभक, रुक्ष, वांतिकर, रक्तपित्तनाशक आहे; व खोकल्याचा नाश करितें.

पाण आघाडा.

तोयापामार्गकश्चोक्तः कटुः शोथकफापहः॥
कासं वातंचशोषंच नाशयेदितिच स्मृतः॥

अर्थ- तोयापामार्ग- पाण आघाडा- तिखट आहे; व सूज, कफ, खोकला, वायु, शोष यांचा नाश करितो.

अश्वगंधाः आसंधं.

अश्वगंधोज्वराव्याधिनाशकस्तुवरःस्मृतः ॥ धातुवृद्धिकरः किंचित्कटुको बलदःस्मृतः ॥ कांतिप्रदश्चसंप्रोक्तस्तथाचमधुगंधिकः ॥ शरीरपुष्टिकारीचवृष्यश्चोष्णोलघुःस्मृतः ॥ वातंक्षयंश्वासकासंव्रणंश्वेतंच कुष्टकं ॥ कफंहृषकृमी-शोथंतथाचैवक्षतक्षयं ॥ कंडूनाशयतीत्येवं पूर्वाचार्यैर्निरूपितं ॥

अर्थ- अश्वगंध, आसंध-रसायण, तुरट, धातुवृद्धिकर, किंचित् तिखट, बलकर, कांतिकारक, मधुगंध, शरीराला पुष्टि देणारा, वृष्य, उष्ण, लघु, असा आहे; व वातक्षय, दमा, खोकला, व्रण, श्वेतकुष्ठ, कफ, विष, कृमि, सूज, क्षतक्षय, कंडू यांचा नाश करितो.

आंवळी.

आमलक्यस्थिसंधानकराशुक्रविवर्द्धिनी ॥ शीताकेश्या तृषापित्तमेदोरुक्कफनाशिनी ॥ घर्मनाशकरीप्रोक्ता प्राज्ञैर्वैद्यैर्विशेषतः ॥

अर्थ- आमलकी, आंवळी,- अस्थिचे संधान करणारी, शुक्रवर्धक, शीत, केश्य अशी आहे; आणि तृषा, पित्त, मेदरोग, कफ, घर्म यांचा नाश करिते.

आंवळे.

आमलक्याः फलं किंचित्कटुकं स्वादुतिक्तकं ॥ अम्लंचतुवरं शीतं जराव्याधिविनाशकं ॥ वृष्यंकेश्यंसारकंच हितंचारुचिनाशकं ॥ रक्तपित्तं प्रमेहंच विषज्वरंवमितथा ॥ आध्मानंबद्धविट्कत्वं शोथंशोषंतृषांतथा ॥ रक्तस्यविकृतिंचैवत्रिदोषंचैवनाशयेत् ॥ आम्लत्वाद्धातहंप्रोक्तंमाधुर्याच्चैवशीततः ॥ पित्तनाशकरंचोक्तंरुक्षत्वाच्च कषायतः ॥ कफनाशकरं प्रोक्तं पूर्वैर्विद्याविशारदैः ॥

अर्थ- आमलकी फळे,- आंवळे, किंचित् तिखट, गोड, कडु, आंबट, तुरट, शीत, जरा व व्याधि यांचे नाशक, वृष्य केश्य, सारक, हित, अरुचिनाशक, असे आहेत; आणि रक्तपित्त, प्रमेह, विष, ज्वर, वांति, आध्मान, बद्धविटकता, सूज, शोष, वाहान, रक्तविकार, त्रिदोष यांचा नाश करितात, हे आंबट आहेत म्हणून वायूचा नाश करितात; व मधुर आणि शीत आहेत या करितां पित्ताचा नाश करितात; व रुक्ष आणि तुरट आहेत म्हणून कफाचा नाश करितात.

आवळकाठी.

आमलस्यफलंशुष्कं तिक्तमम्लंकटुस्मृतं ॥ मधुरंतुवरंकेश्यं भग्नसंधान

कारकं ॥ धातुवृद्धिकरंनेत्र्यंलेपनात्कांतिकारकं ॥ पित्तकफंतृषां घर्मं मेदो रोगविषंतथा ॥ त्रिदोषंनाशयेत्येवं पूर्वाचार्यैर्निरूपितं ॥

अर्थ– शुष्कामलक, आंवळकाठी– कडु, आंबट, तिखट, मधुर, तुरट, केश्य भग्न, संधानकर, धातुवर्धक, नेत्र्य आहे; व आंगाला लाविली असतां; कांतिकारक आणि पित्त, कफ, तृषा, घर्म, मेद, विष, त्रिदोष, यांचा नाश करित्ये·

आंवळीच्या झाडांतील सार·

आमलक्यास्तुवृक्षस्यमज्जातुतुवरामधु ॥
वमिकृद्वातपित्तघ्नी चान्येतु फलवद्गुणाः ॥

अर्थ– आमलकीमज्जा, झाडांतील सार, तुरट, मधुर, आहे; आणि वांतिकर व वात पित्त यांचा नाश करित्ये· वरकड गुण आंवळ्या सारिखे आहेत·

काष्ठामलकी लघु आंवळी·

लघु धात्रीतुतुवरा मधुरा बलदा कटुः ॥ किंचिदम्लारुचिरक्तदोषघ्नी वाग्निमांद्यकं ॥ नाशयेच्छीतपित्तंच गुणाश्चान्येतु पूर्ववत् ॥

अर्थ– काष्ठामलकी, लघु आंवळी– तुरट, मधुर, बलदायक, तिखट, किंचित् आंबट अशी आहे; आणि अरुचि, रक्तदोष, अग्निमांद्य, शीतपित्त, यांचा नाश करित्ये· इतर गुण पूर्व आंवळी सारिखे जाणावे·

पान आंवळे किंचित्काळसर तांबुसवर्ण·

पर्णामलकं मधुरं रुचिप्रदं गुरुश्चोष्णं ॥ विषत्रिदोषशमनं कफतृष्णापित्त वातंहृ प्रोक्तं ॥ सुनरांतदेव पक्कं कफपित्त करं विशेषतश्चोक्तं ॥

अर्थ– पान आंवळे– किंचित्काळसर, व तांबुसवर्ण असतात; ते मधुर, रुचिप्रद, गुरु, उष्ण आहेत; आणि विषदोष, त्रिदोष, कफ, तृषापित्त व वायु यांचा नाश करितात; व ते पिकले असतां; विशेषकरून कफ व पित्त यांला करणारे आहेत·

राय आंवळे हरपररेवडी·

रायामलं तुवरं रुचिप्रदं प्रियंचाम्लं ॥ तिक्तं रुक्षं विशदं स्वादु स्कगंधि वातलंचोक्तं ॥ स्वादिष्ठं लघु चोक्तं कफपित्तहरंच वातपित्तघ्नं ॥ मूत्राश्मर्यं शं घ्न मृषिभिश्चोक्तंच पूर्वजैर्ग्रंथे ॥

अर्थ– राय आंवळे, हरपररेवडी– तुरट, रुचिकर, प्रिय, आंबट, कडु, रुक्ष, विशद, गोड, स्कगंध, वातकर, स्वादिष्ट, लघु असे आहेत; आणि कफपित्त, वातपित्त, मूत्राश्मरी अशी यांचा नाश करितात·

भुय आवळी.

भूम्या मलकी तुवरा तिक्ताम्लाम धुरा गुरुः ॥ शीता रुचि प्रदा चोष्णा पित्तमे
ह कफा पहा ॥ दृष्टि दाह पांडु रोगं मेह मूत्र रुजं तथा ॥ तृषा कासं रक्त दोषं
पित्तं वातं क्षत क्षयं ॥ श्वासं हिक्कां नाशयति खेचं चोक्त महर्षिभिः ॥

अर्थ– भुय आंवळी – तुरट, कडु, आंबट मधुर जड, शीत, रुचिकर, उष्ण, अशी आहे; व पित्त, मेह, कफ, दृष्टि रोग, दाह, पांडुरोग, मेह, मूत्रकृच्छ्र, तृषा, खोकला, रक्तदोष, पित्त, वायु, क्षत क्षय, दमा, उचकी यांचा नाश करिते.

आरी, कंटकवृक्ष.

आरि तिक्ता तु तुवरा कट्वी चोष्णा च सं स्मृता ॥ रसे पक्के तु चाम्ला स्याद्र
क्तस्य च विकोपनी ॥ वातकासपित्तरुजं नाशये दिति कीर्तिता ॥

अर्थ– आरी, कंटकवृक्ष – कडु, तुरट, तिखट, उष्ण, रस काळीं व पाक काळीं आंबट, रक्त कोपन, अशी आहे; आणि वात कास, पित्तरोग यांचा नाश करिते.

आरुक अलुबुखार.

अरुको ग्राहि तुवरो लघुः शीतो गुरुः स्मृतः ॥ मलावष्टंभको ग्राही भेदी चो
ष्णः कफापहः ॥ पित्तलत्पाचकश्चाम्लो मधुरश्च मुखप्रियः ॥ मुखस्य च्छ
करश्चैव मेह गुल्मार्शनुत्परः ॥ रक्त वात रुजां हंता सपक्को मधुरो गुरुः ॥ कफ-
पित्तकरश्चोष्णो रुच्यो धातु विवर्धकः ॥ प्रियश्चैव तथा प्रोक्तो मेहार्श ज्वर वा-
तहा ॥

अर्थ– आरुक, अलुबुखार – ग्राहक, तुरट, लघु, शीत, जड, मल स्तंभक, ग्राही, भेदक, उष्ण, आणि कफ पित्त, यांचा नाश करणारा, पाचक, आंबट, मधुर, मुखप्रिय मुखाला स्वच्छ करणारा असा आहे; आणि मेह, गुल्म, अर्श, रक्त वात यांचा नाशक आहे. तो पिकला असतां; मधुर, जड, आहे; व कफ, पित्त यांना करणारा, उष्ण, रुच कर धातु वर्द्धक, प्रिय व मेह, अर्श, ज्वर, वायु यांचा नाश करितो.

आकोलवृक्ष. अंकोल.

अंकोलस्तु वरस्तिक्तोरसशुद्धि करो लघुः ॥ किंचित्कटुः सरः स्निग्धस्ती
क्ष्णश्चोष्णश्च रुक्षकः ॥ रसोवांति करश्चास्य विष दोष कफापहः ॥ वात
शूल शोथ कृमि ग्रह पीडामपि नहा ॥ रक्त दोष विसर्पघ्नः श्वानाखु विष
नाशनः ॥ ओतो र्विषं कटी शूलमति सारंच नाशयेत् ॥ पिशाच पीडा
शमनो बीजं चास्य तु शीतलं ॥ धातु वृद्धि करं स्वादु चाग्निमांद्य करं गुरु ॥

रसेपाकेतुमधुरंबलकृत्कफकृत्सरं ॥ स्निग्धंवृष्यंचदाहघ्नंवातपित्तक्षयापहं ॥ रक्तदोषंकफंपित्तंविसर्पंचैवनाशयेत् ॥

अर्थ– अंकोल, आकोलीवृक्ष-तुरट, कटु, पारदशुद्धी करणारा, लघु, किंचित् तिखट, सारक, स्निग्ध, तीक्ष्ण, उष्ण रुक्ष, असा आहे. याचा रस वांतिकारक, विष, कफ, वातशूळ, कृमि, सूज, ग्रहपीडा, आम, पित्त, रक्तदोष, विसर्प आणि कुतरें, उंदीर व मांजर यांचें विष, कटिशूळ, अतिसार, पिशाचपीडा; यांचा नाश करितो, याचें बीज– शीतल, धातुवृद्धिकर, स्वादु, अग्निमांद्यकर, जड, आणि रसकाळीं व पाककाळीं मधुर बलकर, कफकर, सारक, स्निग्ध, वृष्य, असें आहे; आणि दाह, वायु, पित्त, क्षय, रक्तदोष, कफ, पित्त आणि विसर्प यांचा नाश करितें.

आलें.

शृंगवेरंरसेपाकेशीतलंमधुरंलघु ॥ कटुकोष्णंचहृद्यंच भेदकंचाग्निदीपकं ॥ रुक्षंरुचिप्रदंवृष्यंपाचकंसारकंमतं ॥ कंठ्यमग्नेर्मांद्यहरंशोथारुचिकफापहं ॥ वातंकंठरुजंकासंश्वासमानाहवातकं ॥ मलबंधंवमिंशूलं नाशयेदितिकीर्तितं ॥ तस्यांकुरारसाभावात्कफवातकरामताः ॥ रक्तदोषस्यशमनास्तेवृद्धाः कफनाशकाः ॥ कांजिकासैंधवंचार्द्रंपाचकंचाग्निदीपनं ॥ मलबंधामवातानांकफवातविनाशकं ॥ केवलंलवणेनाथमिश्रितं चाग्निदीपनं ॥ रुच्यंप्रियंसरंप्रोक्तंशोथवानकफापहं ॥ भोजनात्पूर्वेनश्चात्तंकंठजिव्हाविशोधकं ॥ जंबीरसैंधवयुतंरुचिदंमुखशुद्धिकृत ॥ मूत्रकृच्छ्रंपांडुरोगंरक्तपित्तंव्रणंतथा ॥ मूर्छाश्रमंज्वरंदाहंपित्तंग्रीष्मेशरद्यपि नाशयेदितिचप्रोक्तंशेषाविश्वासमागुणाः ॥

अर्थ– आलें– रसकाळीं व पाककाळीं शीतळ, मधुर, लघु, तिखट, उष्ण, हृद्य, भेदक, अग्निदीपक, रुक्ष, रुचिकर, वृष्य, पाचक, सारक, कंठाला हितावह, असें आहे; आणि अग्निमांद्य, सूज, अरुची, कफ, वायु, कंठरोग, खोकला, दमा, आनाहवात, मलबंध, वांति आणि शूल यांचा नाश करितें; त्याचे अंकुरांत रस नाहीं म्हणून कफ व वायू यांला करितात; व रक्तदोषांचा नाश करितात. ते जून झाले म्हणजे कफनाशक आहेत; आणि कांजी, सैंधव, आलें, हीं एकत्र भक्षिलीं असतां; पाचक, अग्निदीपक मलबंध, आमवायु, यांचा नाश करितात. तें आलें केवळ लवणाशीं मिश्र भक्षण केलें असतां; अग्निदीपक, रुच्य, प्रिय, सारक आहे; व सूज वायू कफ यांचा नाश करितें. तें भोजनापूर्वीं भक्षण केलें असतां; कंठ व जिव्हा यांची शुद्धि करितें. व लिंबु, सैंधव

याशी भक्षण केलें असतां; मुखशुद्धि करितें, व मूत्रकृच्छ्र, पांडुरोग, रक्तपित्त, व्रण, मूत्राश्मरी, ज्वर, दाह, पित्त, यांचा शरत्काळीं व ग्रीष्मकाळीं नाश करितें.

आम्रातक, आंबाडा.

आम्रातकोगुरुश्चोष्णस्तुवरोम्लोरुचिप्रदः ॥ सरः कंठ्यः पित्तकफरक्त-कारीचसंस्मृतः ॥ आमवातस्यवातस्यचामस्यच विनाशनः ॥ सपक्वस्तु वरःशीतोगुरुर्वृष्योबलंकरः ॥ मधुरस्तृप्तिकफकृत्स्निग्धोधातुविवर्धकः ॥ मलस्तंभकरोवातकफपित्तविनाशनः ॥ रक्तरुग्दाहक्षतरुक्क्षयनाशकरोमतः ॥ पर्णंतुकोमलंचास्यरुच्यंग्राह्यग्निदीपकं ॥

अर्थ- आम्रातक, आंबाडा,- गुरु, उष्ण, तुरट, आंबट, रुचिकारक, सारक, कंठाला हितावह, व पित्त कफ आणि रक्त यांना करणारा आहे; व आमवायु, आम यांचा नाश करितो. तो पिकला असतां; तुरट, शीत, जड, वृष्य, बलकर, मधुर, तृप्तिकर, कफकर, स्निग्ध, धातुवर्धक, मलस्तंभक आहे; आणि वायू कफ, पित्त, रक्तदोष, दाह, क्षतरोग, क्षय यांचा नाशक आहे. ह्याचें कोंवळें पान, रुचिकर, ग्राहक, व अग्निदीपक असें आहे.

आम्रवृक्षफळ, कोकंब.

आम्लवृक्षफलंचामंतुवरंरुचिकारकं ॥ आम्लंचोष्णंचाग्निदीप्तिकरंपित्तकरंगुरु ॥ कफकृत्कटुकंस्निग्धंहृद्रोगविनाशनं ॥ व्रणंवातंचातिसारंनाशयेदितिकीर्तितं ॥ तत्पक्वंमधुरंरुच्यंग्राहकंकटुकंलघु ॥ उष्णं-चाम्लंचतुवरंरूक्षंचाग्निप्रदीपकं ॥ कफवाततृषामातिसारजिद्ग्रहणीहरं ॥ आमवातंरक्तदोषंपित्तंचार्शश्चशूलकं ॥ गुल्मंव्रणंकृमींश्चैव हृद्रोगंचैवनाशयेत् ॥ वातोदरहरंचैववृक्षस्यापिगुणाइमे ॥

अर्थ- आम्रवृक्षफळ, कोकंब- तें हिरवें फळ तुरट, रुचिकारक, आंबट, उष्ण, अग्निदीपक, पित्तकर, गुरु, कफकर, तिखट, असें आहे; आणि वातोदर, व्रण, वायु, अतिसार, यांचा नाश करितें. तें पिकलें असल्यानंतर मधुर, रुच्य, ग्राहक, तिखट, लघु, उष्ण, आंबट, तुरट, रूक्ष, अग्निदीपक, असें आहे; व कफ, वायु, तहान, आमातिसार, संग्रहणी, आमवात, रक्तदोष, पित्त, अर्श, शूल, गुल्म, व्रण, कृमि, हृद्रोग, आणि वातोदर, यांचा नाश करितें; व वृक्षाचे ही असेच गुण आहेत.

अश्मंतक, आपटा.

अश्मंतकस्तुतुवरश्चाम्लःशीतश्च ग्राहकः ॥ वातपित्तकफान्मेहंदाहं तृष्णांविषंतथा ॥ वातिंपिशाचबाधांच गंडमालांव्रणंतथा ॥ विषमंच

ज्वरं कंठरोगं रक्तविकारकं ॥ गलगंडं चातिसारं नाशयेच्च फलं तथा ॥ तु
वरं शीतलं ग्राहि स्वादु रूक्षं गुरु स्मृतं ॥ दोषाणां द्रावकं चैव मलरोधकरं
तथा ॥ आध्मानकारकं चैव कफवातविनाशकं ॥

अर्थ– अश्मंतक, आपटा– तुरट, आंबट, शीतळ, ग्राहक असा आहे; आणि वात, पित्त, कफ, मेह, दाह, तृषा, विषरोग, वांति, पिशाचबाधा, गंडमाला, व्रण, विषमज्वर, कंठरोग, रक्तविकार, गलगंड, अतिसार यांचा नाश करितो. याच्या शेंगा तुरट, शीतळ, ग्राहक, स्वादु, रुक्ष, गुरु, दोषद्रावक, मलरोधक, आध्मानकारक, आहेत; व कफ, वायु यांचा नाश करितात.

आलु, अलुक.

अलुकं तुरसे शीतं स्वादु चाम्लं च संस्मृतं ॥
वातपित्तहरं चैव ऋषिभिः परिकीर्तितं ॥

अर्थ– आलु, अलुक– रसकाळीं शीत, गोड, आंबट, असें आहे; आणि वायु, पित्त, यांचा नाश करितें.

आहाळींव.

आहलीवं स्मृतं चोष्णं तिक्तं त्वग्दोषनाशनं ॥
वातं गुल्मं नाशयति त्येवं प्रोक्तं चिकित्सकैः ॥

अर्थ– आहाळींव, उष्ण, कडु असें आहे; त्वचेचा दोष वायु आणि गुल्म यांचा नाश करितें

आंब, हरभऱ्यांची.

चणकाम्लं चाग्निदीप्तिकरं रुच्यं पदुस्मृतं ॥ अत्यम्लं शूलशमनं दंतह
र्षणकारकं ॥ अजीर्णं चाग्निमांद्यं च नाशयेदिति कीर्तितं ॥

अर्थ– आंब हरभऱ्यांची, चणकाम्ल,– अग्निदीपक रुच्य, खारट, अति आंबट, व दांतांना आंबविणारी असी आहे; व शूल, अजीर्ण, अग्निमांद्य, यांचा नाश करिते.

लहान व मोठी कंवडळ.

लघ्वींद्रवारुणी प्रोक्ता पाके कट्वी च तिक्तका ॥ शीता सरोष्णवीर्या च [illegible]
चैव प्रकीर्तिता ॥ गुल्मपित्तोदरकफकृमिकुष्ठज्वरव्रणान् ॥ श्वासकास
ग्रंथिमेहमूढगर्भककामलाः ॥ प्लीहानं शूलरक्तगर्भं च गलगंडं विषं तथा
॥ आनाहवातमपचीं चामं दूष्योदरं तथा ॥ सर्वोदराणि पांडुं च नाशयेदि
ति कीर्तिता ॥ अन्येंद्रवारुणी कंठरुजं च श्लीपदं तथा ॥ नाशयेदिति

संप्रोक्ता गुणाश्चान्ये तु पूर्ववत् ॥ रसे वीर्ये च पाके च अधिका चोक्ता गुणैरियं ॥

अर्थ— इंद्रवारुणी, लाहान व मोठी कंवडळ. पाककाळीं तिखट, कडु, शीत, सारक, उष्णवीर्य, लघु अशी आहे; आणि गुल्म, पित्त, उदर, कफ, कृमि, कुष्ठ, ज्वर, व्रण, श्वास, कास, ग्रंथि, मेह, मूढगर्भ, कावीळ, प्लीहा, शुष्कगर्भ, गलगंड, विष, आनाहवायु, अपची, आमदोष, दुष्योदर, संपूर्ण उदरें, पांडुरोग यांचा नाश करिते. आणि मोठी इंद्रवारुणी कंठरोग, श्लीपद यांचा नाश करिते. व रसकाळीं आणि पाककाळीं गुणानीं लहान इंद्रवारुणीहून अधिक आहे.

इंद्रजव, कुड्याचें बीं.

वत्सकस्य तु बीजं च कटु तिक्तं च शीतलं ॥ ग्राहकं पाचकं चोष्णं चाग्निदीप्तिकरं परं ॥ वातरक्तं कफं दाहं पित्तं नानाज्वरांस्तथा ॥ शूलमर्शं चातिसारं त्रिदोषं गुदकीलकं ॥ कुष्ठकृमिविसर्पामरक्तार्शास्त्ररुजा भ्रमान् ॥ श्रमं चैव निहंत्याशु पुष्पं चास्य तु शीतलं ॥ तुवरं लघु तिक्तं च वातलं चाग्निदीपकं ॥ रक्तरुक् कफकुष्ठातिसारपित्तकृमीन् जयेत् ॥

अर्थ— इंद्रजव, कुड्याचें बीज— तें तिखट, कडु, शीतळ, ग्राहक, पाचक, उष्ण, अग्निदीपक असें आहे; आणि वातरक्त, कफ, दाह, पित्त, अनेक प्रकारचे ज्वर, शूळ, अर्श, अतिसार, त्रिदोष, गुदकील, कुष्ठ, कृमि, विसर्प, आम, रक्तार्श, रक्तरोग, भ्रम, व श्रम यांचा नाश करितें; आणि कुड्याचीं फुलें, शीतळ, तुरट, लघु, कडु, वातकर, अग्निदीपक, रक्तदोष, कफ, कुष्ठ, अतिसार, पित्त आणि कृमि यांचा नाश करितें.

ईश्वरी, रुद्रजटा.

ईश्वरी कटुकाश्वासकासहृद्रोगनाशिनी ॥
भूतबाधां राक्षसानां पीडां चैव विनाशयेत् ॥

अर्थ— ईश्वरी, रुद्रजटा— तिखट आहे; व दमा, खोकला, हृद्रोग, भूतबाधा, राक्षसांची पीडा, यांचा नाश करिते.

उटकटारी, उतारी.

उत्कटारी च दाहोष्णा तिक्ता वृष्याप्युदाहृता ॥ मूत्रकृच्छ्रं पित्तवातं मेहं तृष्णां च हृद्रुजं ॥ विस्फोटकं नाशयति बीजमस्याश्च शीतलं ॥ वृष्यं तृप्तिकरं चैव मधुरं च प्रकीर्तितं ॥

अर्थ- उटकटाग उनाटी- रुचिदायक उष्ण कटू वृष्य अशी आहे. व मूत्रकृच्छ्र पित्त वायु मेह तृषा हृद्रोग विस्फोट यांचा नाश करितें हीचें बीज शीतळ वृष्य तृप्तिकर आणि मधुर असें आहे.

उंबराचें झाड.

उदुंबरः शीतलः स्याद्गर्भसंधानकारकः॥ व्रणरोपणकृद्रूक्षो मधुरस्तुवरो गुरुः॥ अस्थिसंधानकृद्वर्ण्यो कफपित्तातिसारकान्॥ योनिरोगं नाशयति त्वक्चैवास्य शीतला॥ दुग्धदं तुवरं गर्भ्यं व्रणनाशकरं स्मृतं॥ कोमलं चास्य च फलं स्तंभकृत्तुवरं मतं॥ हितं चाग्नितृषापित्तकफरक्तरुजापहं॥ मध्यमं कोमलं स्यात्तु शीतलं तुवरं मतं॥ पित्ततृषामोहकरं रक्तस्रावि वमोहरं॥ प्रदरं संसर्गाद्हि एमपक्वं तुवरं मतं॥ रुच्यं चाम्लं दीपनं स्यात् मांसवृद्धिकरं मतं॥ रक्तरुक्कारकं चैव दोषलं च जडं मतं॥ तत्पक्वं च कषायं स्यान्मधुरं कृमिकारकं॥ जडं रुचिप्रदं चातिशीतलं कफकारकं॥ रक्तरुक्पित्तदाहक्षुत्तृषाश्रमप्रमेहहृत्॥ शोषमूर्छाहरं प्रोक्तं पूर्वैः स्वस्थानिघंटके॥

अर्थ- उंबर वृक्ष- उंबराचें झाड, शीतळ गर्भसंधानकारक व्रणरोपक रूक्ष मधुर तुरट गुरु अस्थिसंधानकारक वर्णकर असा आहे. व कफ पित्त अतिसार योनिरोग यांचा नाश करितो. व याची साल शीतळ दुग्धप्रद तुरट गर्भाला हितावह व व्रणनाशक आहे. याचें कोंवळें फळ स्तंभक तुरट हितकर आहे; व तृषा पित्त कफ रक्त विकार यांचा नाश करितें. मध्यम कोंवळें फळ- गोड शीतळ तुरट आहे; व पित्त तृषा मोह यांना करितें व रक्तस्राव वांति प्रदर यांचा नाश करितें; त्याचें जून फळ तुरट रुचिकर आंबट दीपन मांसवृद्धिकर रक्तदोषकारक दोषल व जड असें आहे; आणि पिकें फळ- तुरट मधुर कृमिकर जड रुचिकर अतिशीतळ कफकर असें आहे, व रक्तदोष पित्तदाह क्षुधा तृषा श्रम प्रमेह शोष मूर्छा यांचा नाश करितें.

नदीउंबर.

नद्युंबरो गुणाः सर्वे सदृशास्तु स्मृता बुधैः॥
परंतु तस्माद्वीर्ये च रसे पाके त्वल्पका स्मृताः॥

अर्थ- नदीउंबर गुणांनी उंबरासारिखाच आहे. परंतु वीर्य व पाक यां विषयी अल्प॰

काकोदुंबरिका. काळाउंब.

काकोदुंबरिका शीता तिक्ता स्यात्स्तंभका कटुः॥ तुवरा ग्राहिणी मोक्षाचें

द्रियाणांप्रसादका॥ त्वग्दोषकामलापित्तरक्तपित्तकफान्जयेत्॥ श्वे
तकुष्ठव्रणंपांडुरक्तरोगंचशोथकं दुर्नामाजंचोर्ध्वदोषंनाशयेदिति
कीर्तितं॥ फलमस्याःस्वादुशीतंतुवरंतृप्तिकारकं॥ गुरुधातुवृद्धिकरंपाके
चमधुरंस्मृतं॥ स्निग्धंमलस्तंभकरंपोष्टिकंग्राहिवातलं॥ कफरक्तवि
कारघ्नंतथादाहविषंजयेत्॥ अस्यास्तुत्वक्चातिसारनाशिकापरिकीर्तिता

अर्थ- काकोदुंबरिका गांठ्याउंबर किंवा काळाउंबर शीत कडु आंबट मलस्तंभक ति
खट तुरट ग्राहक इंद्रियप्रसादक अशी आहे, वत्वग्दोष, कावीळ, पित्त रक्तपित्त, कफ, श्वेतकु
ष्ठ व्रण पांडुरोग, रक्तदोष सूज अर्श ऊर्ध्वगतदोष यांचा नाश करिते. हीचें फळ गोड
तुरट शीतळ तृप्तिकारक. गुरु धातुवृद्धिकर पाककाळीं मधुर स्निग्ध मलस्तंभक पौष्टिक
ग्राहक, वातकर, व कफ रक्तविकार स्तनदाह विषदोष यांचा नाश करिते हीचीसाल अ
तिसार नाशक आहे.

उंदिरकानी थोर.

आखुकर्णीद्विहत्स्कता शीतलामधुरस्मृता॥ रसबंधकरीत्यारसाय
न्यथशूलनुत॥ ज्वरकृमिव्रणांचाखुविषंचैवविनाशयेत॥

अर्थ- शूल, ज्वर, कृमि, व्रण, उंदिराचें विष, यांचा नाश करिते.

लघु उंदिरकानी.

लघ्व्याखुकर्णीकटुकातिक्ताचोष्णाचशीतला॥ रसायनीसराज्ञेया
कषायाकफपित्तनुत॥ शूलज्वरकृमिग्रंथिमूत्रकृछ्रप्रमेहनुत॥ आ
नाहोदररुद्रोगविषपांडुभगंदरान्॥ कुष्ठानिनाशयेदेवंपूर्ववैद्यैर्निरु
पिता॥

अर्थ- लघुउंदिरकानी-तिखट कडु उष्ण शीतल रसायण सारक लघु तुरट अशी
आहे. व कफ पित्त शूल ज्वर कृमि ग्रंथिरोग मूत्रकृछ्र प्रमेह आनाह वगैरे यांचा नाश क
रिते.

उंदिरमारी, उंदिरबिबवी, उंदिरबिगोळा.

मूषकारिस्तुकटुकानेत्र्याचाखुविषापहा॥
व्रणदोषंनेत्ररोगंनाशयेदितिचस्मृतं॥

अर्थ- उंदिरमारी-उंदिरबिबवी-उंदिरबिगोळा-तिखट नेत्रांना हितावह आहे व उंदराचें
विष व्रणदोष नेत्ररोग यांचा नाश करिते.

श्वेतउपलसरी उपरसाळ उपटसळी.

श्वेतानुसारिवाशीतामधुरस्राकुलागुरुः॥ स्निग्धातिक्तासुगंधिश्चकुष्ठ

कंडूज्वरापहा॥देहदौर्गंध्याग्निमांद्यश्वासकासारुचिहरा॥आमत्रिदोषविषास्रद्रक्तरुक्प्रदरापहा॥कफातिसारतृड्दाहरक्तपित्तहरा परा॥
वातनाशकरीचोक्ताऋषिभिःसत्वदर्शिभिः॥

अर्थ- श्वेत उपळसरी- उपरसाळ, उपटसळी, शांवेल. ही शीतळ मधुर शुक्रकर जड स्निग्ध कडू सुगंधी अशी आहे. आणि कुष्ठ कंडू ज्वर देहाचा दुर्गंध अग्निमांद्य दाह खोंकला अरुची आमदोष त्रिदोष विष रक्तरोग प्रदर कफ अतिसार तृषा दाह रक्तपित्त आणि वायु यांचा नाश करितें.

काळी उपलसरी.

कृष्णात्तुसारिवाशीतावृष्याचमधुरास्मृता॥
कफघ्नीचैवसंप्रोक्तागुणाश्चान्येतुपूर्ववत्॥

अर्थ- काळी उपळसरी शीतळ वृष्य मधुर कफनाशक आहे. बाकी गुणपांढऱ्या उपरसळी सारिखे आहेत.

रानउडीद, माषपर्णी

माषपर्णी शुक्रवृद्धिकरावृष्याचतिक्तका॥बलदापोष्टिकाशीता रूक्षा कफकरीमता॥रक्तरुङ्नाशिनीग्राही त्रिदोषज्वरपित्तहा॥रक्तपित्तक्षयंकासंवातंशोषंचदाहकं॥वातपित्तंरक्तदोषंनाशयेदितिचस्मृतं॥

अर्थ- रानउडीद- माषपर्णी, शुक्रवृद्धिकर, वृष्य कडू बलदायक, पुष्टिकर शीत, रूक्ष कफकारक व ग्राहक अशी आहे; आणि रक्तदोष, त्रिदोष, ज्वर, पित्त, रक्तपित्त, क्षय, खोंकला, वायु, शोष, दाह, वातपित्त, रक्तरोग यांचा नाश करितें.

उत्तरणी.

उत्तरिणीतुकटुकाशीतानेत्र्यालघुस्मृता॥उष्णास्निग्धासारकाच तुवराव्रणरोपणी॥कासव्रणकृमिश्वासज्वरपित्तप्रमेहकान्॥कफकुष्ठप्रलापांश्चवातंतंद्रांचदद्रुकं॥क्षयकासंमूत्रकृच्छ्रंयोनिरोगंचशोधकं॥नाशयेदितिसंप्रोक्तासुखप्रसवकारिणी॥शाकास्त्वस्याश्चोष्णावीर्यतिक्ताकृम्यर्शकुष्ठहृत्॥कफवातहरप्रोक्ताफलंत्वस्याःपटुःस्मृतं तिक्तमुष्णंचकटुकंलघुचाग्निप्रदीपकं॥पित्तकोपकरंचैवशिरोविषनाशनं॥

अर्थ- उत्तरिणी- तिखट, श्वेत, नेत्राला हितावह, लघु, उष्ण, स्निग्ध, सारक, तुरट, व्रणरोपण, खोंकला, व्रण, कृमि, दमा, ज्वर, पित्त, प्रमेह, कफ, कुष्ठ, प्रलाप, वायु, तंद्रा, दद्रु, क्ष

यकास, मूत्रकृच्छ्र, योनिरोग, सूज यांचा नाश करिते, व सुखानें प्रसव करणारी आहे. ही वीशाक-उष्णवीर्य व कडू आहे. व कृमी, अर्श, कुष्ठ, कफवात यांचा नाश करितें ही वें फळ खारट कडू उष्ण तिखट लघु अग्निदीपक पित्तकोपन विशद आणि विषनाशक आहे.

उद्वर्तन उटणें.

उद्वर्तनंतु सुखदं चाग्निदीप्तिकरं परं ॥ त्वक्स्वच्छकरणं चैवह्यंगमार्दवकारकं ॥ त्वग्दोषपिटिकाकंडूव्यंगवातश्रमान् जयेत् ॥

अर्थ- उद्वर्तन उटणें- सुखकारक अग्निदीपक त्वचेला स्वच्छ करणारें अंगाला मृदु करणारें व त्वग्दोष पाटका, कंडू व्यंग वायू आणि श्रम यांचा नाश करितें.

ऊंस साधारण.

इक्षुदंडोरसे पाके मधुरोवातनाशकः ॥ स्निग्धो गुरुर्मूत्रलश्च शीतो वृष्यो बलप्रदः ॥ कफपुष्टितृप्तिकृमिकांत्यानंदकरः सरः ॥ रक्तरुग्वातपित्तानां नाशनो मुनिभिः स्मृतः ॥ मूले चातिमधुः प्रोक्तो मध्येचमधुरः स्मृतः ॥ अग्रे पर्वसुक्षारः स्यान्न्यूनमाधुर्यदायकः ॥

अर्थ- ऊंस साधारण रसकाळीं व पाककाळीं मधुर, वातहर स्निग्ध गुरु मूत्रल-शीत वृष्य बलकर व कफ, पुष्टि तृप्ती कृमी कांती आणि आनंद यांना करणारा सारक असा आहे; रक्तदोष वायु व पित्त यांचा नाश करितो. ऊंसाचें मूळ अति मधुर, मध्य मधुर, शेंड्याला व पेरांत खारट किंचिन्न्यून व मधुर असा आहे.

पांढरा ऊंस.

श्वेतेक्षुः कठिनश्चाग्निदीपकश्च गुरुः स्मृतः ॥ रुचिप्रदश्चाममूत्रकफमेदप्रमेहहृत्कान्त ॥ बलंचवर्धयत्येव पाके चोष्णो रसे मधुः ॥ अतिशीतः पोष्टिकश्च स्निग्धो वृष्यः सरः स्मृतः ॥ पित्तंदाहं श्रमं श्वासं रक्तपित्तंचनाशयेत् ॥

अर्थ- पांढरा ऊंस कठीण अग्निदीपक गुरु रुचिकर, व आमदोष मूत्र कफ मेद प्रमेह आणि बळ यांना वाढवितो; व पाककाळीं उष्ण रसाविषयीं मधुर अतिशीत पुष्टिकर स्निग्ध वृष्य सारक असा आहे; व पित्त दाह श्रम वायु रक्तपित्त यांचा नाश करितो.

पुंड्रक चित्रवर्ण ऊंस.

पौंड्रकः श्चातिमधुरः शीतोरुक्षः कफप्रदः ॥ रसस्तृप्तिप्रदः प्रोक्तोदाहपित्तश्रमान् जयेत् ॥

अर्थ-पुंड्रक-चित्रवर्ण ऊंस-अतिमधुर, शीत, रुक्ष, कफकर, आहे. याचा रस तृप्तिकारक व दाह, पित्त, आणि श्रम, यांचा नाशक आहे,

करंकशाली, रसाळ ऊंस.

करंकशालीमधुरोशीतलोरुचिकारकः ॥

मृदुर्वृष्यस्तेजबलवर्धनःपित्तदाहजित् ॥

अर्थ-करंकशाळी, रसाळ ऊंस- मधुर, शीतळ, रुचिकारक. मृदु, वृष्य आहे; व तेज, बल, याना वाढवितो; व पित्त, दाह यांचा नाश करितो.

काळा ऊंस.

कृष्णेक्षुश्चमधुःपाकेमधुरोकटुकःप्रियः ॥

सरसोधातुवत्कृद्विदोषघ्नश्चसंस्मृतः ॥

अर्थ-काळा ऊंस-पाककाळीं मधुर, तिखट, प्रिय, सरस. धातुवर्धक, बलकर; आणि त्रिदोषनाशक आहे.

तांवडा ऊंस

रक्तक्षुःशीतलःपाकिमधुरोमृदुवृष्यकः ॥ बलकांतिप्रदश्चैवधातुवृद्धिकरोगुरुः ॥ तुवरःपित्तदाहघ्नोवातविस्फोटनाशकः॥ मूत्राघातंमूत्रकृछ्रंरक्तदोषंचनाशयेत् ॥

अर्थ-तांबडा ऊंस शीतळ, पाककाळीं मधुर, मृदु, वृष्य, बलकर, कांति व धातुवर्धक, गुरु, तुरट, असा आहे; व पित्तदाह, वायु, विस्फोट, मूत्राघात, मूत्रकृछ्र, आणि रक्तदोष यांचा नाश करितो.

दातानीं चाऊन खाल्लेला ऊंस.

चोपितेक्षुस्तुशीतःस्याद्वृष्यस्निग्धोरुचिप्रदः॥अविदाहीहर्षलःस्यात्प्रियःकिंचित्कफप्रदः॥ मूत्रशुद्धिकरःकांतिबलकृद्धातुवर्धकः॥ तृप्तिकरोरक्तदोषरक्तपित्तत्रिदोपहा॥अस्यप्रभावोमत्स्यंड्याःसमोमुनिभिरीरितः ॥

अर्थ-दातानीं चावून खाल्लेला ऊंस-वृष्य, स्निग्ध, रुचिप्रद, अविदाही, हर्षकर, प्रिय, किंचित्कफकारक, मूत्रशुद्धिकर, कांतिकर, बलकर, धातुवर्धक, तृप्तिकारक, असा आहे; व रक्तदोष, रक्तपित्त, त्रिदोष, यांचा नाश करितो, बाकी गुण खडीसाखरेसारखा आहे.

चरकांत काढलेला उसाचा रस.

यंत्रनिष्पीडितश्चेक्षुरसोदाहविनाशकः ॥

मलस्तंभकरश्चाम्लोस्वादुःक्षारोगुरुःस्मृतः ॥

एकवीरा.

एकवीरास्मृतातिक्ताचात्युष्णावातहास्मृता ॥
पक्षाघातंपृष्ठकटीशूलंचैवविनाशयेत् ॥

अर्थ–एकवीरा–कडु, अतिउष्ण, वातनाशक, अशी आहे; आणि पक्षघात, पृष्ठशूळ यांचा नाश करित्ये.

एलान

आममेलानमम्लंस्यात्सरंचोष्णंगुरुस्मृतं ॥ वातघ्नंचैवसंप्रोक्तंपक्वंत च्छीतलंमधु ॥ बलकृद्वातपित्तघ्नमृषिभिःपरिकीर्तितं ॥

अर्थ–एलान–हिरवें फळ–आंबट, सारक, ऊष्ण, गुरु, वातनाशक आहे; व तें पिकलें असतां शीतळ, मधुर, बलकर, वातपित्तनाशक आहे.

पांढरा सुतीं एरंड.

श्वेतोरुबूकःकटुकस्तीक्ष्णश्चोष्णोगुरुःस्मृतः ॥ मधुरस्तिक्तकोवृष्योगु रुःस्वादुःसरःस्मृतः ॥ वातोदावर्तकफहृज्ज्वरकासोदरापहः ॥ शोथ शूलकटीबस्तिशिरोरुङ्नाशनःस्मृतः ॥ श्वासानाहकुष्ठवध्मगुल्मप्ली हामपित्तहा ॥ प्रमेहोष्मावातरक्तमेदोंत्रावर्धनप्रणुत् ॥ अस्यभेदोबृ हच्छ्वेतोरसेपाकेगुणाधिकः ॥

अर्थ–पांढरा सुतींएरंड–तिखट, तीक्ष्ण, उष्ण, गुरु, मधुर, कडु, वृष्य, जड, स्वादु, सारक, असा आहे; व वायु, उदावर्त, कफ, ज्वर, खोकला, उदर, सूज, शूळ व कमर, बस्ति, मस्तक यांतील शूल, दमा, आनाहवायु, कोड, वध्मरोग, गुल्म, प्लीहा, आमपित्त, प्रमेह, ऊष्णता, वातरक्त, मेद व अंत्रवृद्धि यांचा नाश करितो. याचा भेद मोठा पांढरा एरंड रसकाळीं व पाककाळीं गुणानीं अधिक आहे.

तांबडा सुतीं एरंड.

रक्तोरुबूकस्तुवरोरसेकटुर्लघुःस्मृतः ॥ तिक्तोवातकफश्वासकासकृम्य र्शवध्महा ॥ रक्तदोषंपांडुरुजभ्रांत्यरोचकनाशनः ॥ प्रायस्त्वन्येगुणा श्चास्यश्वेतवत्तसमीरिताः ॥ पर्णद्वयोस्तुसंप्रोक्तंवातपित्तस्यवर्धकं ॥ मूत्रकृच्छ्रंवातकफंकृमींश्चैवविनाशयेत् ॥ एतयोश्चांकुरोगुल्मबस्तिशू लकफकृमीन् ॥ वातंसप्तप्रकारंतुवृध्दिरोगंविनाशयेत् ॥ पुष्पंतुवात कफहृत्पित्तमूत्ररुजापहं ॥ रक्तपित्तंवर्धयातिफलमज्जाग्निदीपनी ॥ अ

त्युष्णाकटुकास्वादुपटुस्निग्धासरामता ॥ मलभेदकरालघ्वीगुल्म शूलकफापहा ॥ यकृद्वातोदरप्लीहावातार्शोनांविनाशिनी ॥

अर्थ—तांबडा मुर्नी एरंड—तुरट, रसकाळीं तिखट, लघु, कडु, असा आहे; व वायु, कफ, दमा, खोकला, कृमि, अर्श, वर्ध्मरोग, रक्तदोष, पांडुरोग, भ्रांति, अरुचि, यांचा नाश करितो; वरकड गुण पांढऱ्या एरंडाप्रमाणेंच आहेत; व या दोहोंचीं ही पानें वातपित्ताला वाढविणारीं, व मूत्रकृच्छ्र, वायु, कफ, कृमि, यांचा नाश करितात. याचे कोंवळे अंकुर गुल्म, बस्ति शूळ, कफ, कृमि, वायु सात प्रकारचा वृद्धिरोग, यांचा नाश करितात. याचें फूल वायु, कफ, पित्त, मूत्रकृच्छ्र, यांचा नाश करितें; व रक्तदोष, पित्त, यांना वाढवितें याचे बियांचे गोळे अग्निदीपक, अतिउष्ण, तिखट, गोड, खारट, स्निग्ध, सारक, मलभेदक, लघु, असे आहेत. व गुल्म, शूल, कफ, यकृत, वातोदर, प्लीहा, आणि वातार्श यांचा नाश करितात.

एरंडतैल.

एरंडतैलंमधुरंसरंचोष्णंगुरुस्मृतं ॥ अरुच्यंचस्मृतंस्निग्धंतिक्तंव ध्मोदरापहं ॥ गुल्मवातकफांश्चैवशोथंचविषमंज्वरं ॥ कटिपृष्ठको ष्ठगुह्यशूलनाशकरंपरं ॥

अर्थ--एरंडाचें तेल—मधुर, सारक, उष्ण, गुरु, अरुचिकर, स्निग्ध, कडु, असें आहे. व वर्ध्म, उदर, गुल्म, वायु, कफ, सुज, विषमज्वर व कमर, पाठ, पोट, गुद, यांतिल शूल यांचा नाश करितें.

एलची सूक्ष्मैला. इलाची.

त्रुटिस्तिक्ताचशीताचरसेकट्वीलघुस्मृता ॥ सुगंधिःपित्तलाचैवमु खमस्तकशोधिनी ॥ गर्भपातकरीरूक्षावातश्वासकफापहा ॥ का सार्शःक्षयविषरुक्बस्तिकंठरुजंहरेत् ॥ मूत्राश्मरींव्रणंकंडुंनाशयेदि तिकीर्तिता ॥

अर्थ—एलची. सूक्ष्मैला इलाची—कडु, शीतळ, रसकाळींतिखट, लघु, सुगंधि, पित्तकर, आहे; व मुख व मस्तक यांचें शोधन करणारी, गर्भपातकारक, रूक्ष, अशी आहे. व वायु, दमा, कफ, खोकला, अर्श, क्षय, विषदोष, बस्तिरोग, कंठरोग, मूत्रकृच्छ्र, अश्मरी, व्रण, आणि कंडु यांचा नाश करिते.

एलदोडे (स्थूलैला.)

स्थूलैलाकटुकारूक्षारुचिकारीलघुस्मृता ॥ रसेपाकेचकटुकामुखशुद्धिकरीमता ॥ सुगंधिःपाचकाशीताचाग्निदीप्तिकरामता ॥ कफपित्तश्वासकंडूरक्तरुक्कासहृद्रुग्यथाः ॥ विषदोषतृषाबस्तिमुखमस्तकशूलनुत् ॥ वांतिनाशकरीप्रोक्ताऋषिभिस्तत्वदर्शिभिः ॥

अर्थ—एलदोडे स्थूलैला—तिखट, रूक्ष, रुचिकर, लघु, रसकाळीं व पाककाळीं तिखट, मुखशुद्धिकर, सुगंधि, पाचक, शीत, अग्निदीपन, अशी आहे; व कफ, पित्त, दमा, कंडु, रक्तरोग, खोकला, हृद्रोग, विषदोष, तृषा, व बस्ति, मुख, मस्तक यांचा शूल, वांति यांचा नाश करिते

एकांगी मुरा. (मोरमांसी.)

एकांगीकटुकातिक्तातुवराशीतलामता ॥ लघुस्वादुसुगंधास्यादिंद्रियाणांचहर्षदा ॥ कफपित्तश्वासवातरक्तदोषविषापहा ॥ दाहभ्रमतृषामूर्छाज्वरकुष्ठविनाशिनी ॥ पिशाचराक्षसालक्ष्मीबाधानाशकरीमता ॥

अर्थ—एकांगीमुरा मोरमांसी—तिखट, कडु, तुरट, शीतळ, लघु, स्वादु, सुगंध, इंद्रियांना तृप्ति देणारी, अशी आहे; व कफ, पित्त, दमा, वातरक्त, रक्तदोष, विषदोष, दाह, भ्रम, तृषा, मूर्छा, ज्वर, कुष्ठ, पिशाच, राक्षस, यांची बाधा, अलक्ष्मी, यांचा नाश करिते.

थोरऐरण (अग्निमंथ व टाकळा.)

अग्निमंथोबृहत्प्रोक्तःकटुश्चोष्णोमधुःस्मृतः ॥ तिक्तस्तुतुवरश्चाग्निदीपकोवातनाशनः ॥ प्रतिश्यायंकफंशोथमर्शश्चैवामवातकं ॥ मलरोधंचाग्निमांद्यंपांडुरोगंविषंतथा ॥ आमंचमेदोरोगंचनाशयेदितिकीर्तितः ॥

अर्थ—थोरऐरण, अग्निमंथ, टाकळा—तिखट, उष्ण, मधुर, कडु, तुरट, अग्निदीपक, असा आहे; व वायु, पडसें, कफ, सूज, अर्श, आमवात, मलरोध, अग्निमांद्य, पांडुरोग, विषदोष, आम, आणि मेदोरोग, यांचा नाश करितो.

लघुऐरण (टाकळी. अग्निमंथ.)

लघ्वग्निमंथस्यगुणाःप्रोक्तावृध्याग्निमंथवत् ॥
विशेषाल्लेपनेचोपनाहेशोफेचकीर्तितः ॥

अर्थ—लघुऐरण टाकळी अग्निमंथ—याचे सर्व गुण थोर ऐरणी सारिखे आहेत; परंतु-विशेषें करून लेपन, पेंडबांधणें विषयीं हितकर आणि सूज याचा नाश करितो.

तेजोमंथ ऐरणीचाभेद नरवेल.

तेजोमंथगुणाःप्रोक्ताश्चाग्निमंथसमाबुधैः ॥
विशेषाद्वातशोफेचप्रोक्तःपूर्वैश्चसूरिभिः ॥

अर्थ—तेजोमंथ, ऐरणीचा भेद, नरवेल, याचे गुण अग्निमंथासारिखेच आहेत. परंतु विशेषेंकरून वातशोफेचा नाश करितो.

ऐरावती.

ऐरावतीरसेपाकेत्वम्लोष्णाचसुगंधिका ॥
वातंकासंश्वासरुजंनाशयेदितिकीर्तिता ॥

अर्थ—ऐरावति-रसकाळीं व पाककाळीं आंबट, उष्ण, सुगंध असी आहे. व वायु, खोकला दमा याचा नाश करित्ये.

ओंवा (यवानी. अजवान.)

यवानीकटुकातिक्तारुच्याचोष्णाग्निदीपनी ॥ पाचनीपित्तलाती क्ष्णालघुहृद्याचसारका ॥ वृष्यावातार्शकफरुक्शूलाध्मानवमिकृमीन् ॥ शुक्रदोषोदरानाहहृद्रोगप्लीहगुल्मकान् ॥ द्वंद्वरोगामवातांश्चनाशयेदितिकीर्तिता ॥

अर्थ—ओंवा. यवानी: अजवान—तिखट, कडु, रुचिकर, उष्ण, अग्निदीपक, पाचक, पित्तकर, तीक्ष्ण, लघु, हृद्य, सारक, वृष्य, असा आहे. व वातार्श, कफ, शूल, आध्मान, वांति, कृमि, शुक्रदोष, उदर, आनाह, हृद्रोग, प्लीहा, गुल्म, द्वंद्वजरोग, आणि आमवात, यांचा नाश करितो.

किरमाणी ओंवा. (चौहार. चोरओंवा. पारसीक यवानी.)

पारसीकयवानीतुतिक्तोष्णाकटुचोषणा ॥ अग्निदीप्तिकरीवृयाल

घ्वींचैवप्रकीर्तिता ॥ त्रिदोषाजीर्णकृमिनुच्छूलामस्यचनाशिनी ॥
विशेषात्तुगुणास्त्वन्येयवानीइवकीर्तिताः ॥

अर्थ–किरमाणी ओवा. चोहार. चोरओवा. पारसीकयवानी. कटु, उष्ण, तिखट, तीक्ष्णअग्निदीपक वृष्य, लघु, अशी आहे, व त्रिदोष, अजीर्ण, कृमि, शूल. आम. यांचा नाश करितो. बाकीचे गुणओव्या सारिखे आहेत.

खुरासनीओवा. (खुरमाण.)

खुरासनीयवानीतुकटुरूक्षाचपाचका ॥ ग्राहकोष्णामादकाचगुर्वी
वातकरीमता ॥ कफनाशकरीप्रोक्तागुणास्त्वन्येयवानिवत् ॥

अर्थ–खुरासनी ओवा खुरमाण–तिखट, रूक्ष, पाचक, ग्राहक, उष्ण, मादक, गुरु, वातकारक कफनाशक. आहे. बाकीचे गुण यवानी सारिखे आहेत.

अंजीर.

अंजीरःशीतलःस्वादुर्गुरुरक्तरुजाहरः ॥
दाहंवातंचपित्तंचनाशयेदितिकीर्तितः ॥

अर्थ–अंजीर. शीतळ, स्वादु, गुरु, आहे, आणि रक्तरोग, दाह, वायु, आणि पित्त यांचा नाश करितो.

अन्नवर्ग.

भोजनंबलकृत्तृतिकारकंदेहधारकं ॥ उत्साहंचस्वरंकांतिंशुक्रधा
तुंकरोतिच ॥ बुध्धिधैर्यस्मृतीनांचकारकंसंप्रकीर्तितं ॥

अर्थ-आहार. जेवण (बलकर,) तृप्तिकारक, देहधारक आहे. व उत्साह, स्वर, कांति, शुक्रधातु बुध्धि, धैर्य, आणि स्मृति याना करिते.

धुतलेल्या तांदळांचा वेळलेला भात.

धौतानामर्धपक्वानांकांडितानांचसर्वतः ॥ निःसारितजलानांचभक्तो
पथ्योग्निदीपनः ॥ तृप्तिकृन्मूत्रलःस्वच्छोलघुरुच्योष्णवीर्यकः ॥
कफवातहरश्चैवमुनिभिःपरीकीर्तितः ॥ अधौतानामहृतोदानांशी

तोऽरुच्योगुरुःस्मृतः ॥ शुक्रवृध्दिकरोवृष्योमधुरोग्राहितृप्तिदः ॥ क्षयरोगहरश्चैवहंताचकफवातयोः ॥

अर्थ- धुनलेल्या तांदळांचा वेळलेला भात—सडीक स्वच्छ तांदूळ घेऊन साफ धुवावे. आणि त्याचा अर्धकच्चा भात झाला ह्मणजे त्याची वेळून साफ पेज काढावी. तो भात. पथ्यकर, अग्निदीपन, तृप्तिकर, मूत्रल, स्वच्छ, लघु, रुचिप्रद, उष्णवीर्य व कफ, वात यांचा नाश करितो. धुनल्यावांचून व पेजकाढल्यावांचून तांदळांचा भात शीत, अरुचिकर, जड, शुक्रवर्धक, वृष्य, मधुर, ग्राही, तृप्तिदायक व क्षय, कफ, वायु, यांचा नाश करितो.

भाजलेल्या तांदळाचा भात. (सोजी.)

भर्जितानांतंडुलानांभक्तोरुच्योलघुःस्मृतः॥ सुगंधिरुष्णःसंप्रोक्तो रेचकेवमनेतथा ॥ अस्थापनेचसंप्रोक्तोहितःकंठरुजापहः ॥ अरुचिंचकफंचैवनाशयेदितिकीर्तितः ॥ सचनूत्नजलेपक्तोलघुश्च पचतेक्षणात् ॥ जलेपर्युषितेपक्तोमूत्रलोमलकारकः ॥ रुक्षोमेदकफस्वेदक्लेददोषवर्धनः ॥ मांसस्नेहवसायाश्चवर्धकःपरिकीर्तितः॥

अर्थ—भाजलेल्या तांदळाचा भात. सोजी—रुचिकर, लघु, सुगंधि, उष्ण, व रेचक, वमन, व आस्थापन यांविषयीं श्रेष्ठ असा आहे- कंठरोग व अरुचि, कफ यांचा नाश करितो. तोच ताजापाण्यांत केला असतां लघु व लौकर पचन होतो. शिळ्या पाण्यांत केला असतां मूत्रल, मलकारक, रुक्ष, आहे. व मेद, कफ, स्वेद, क्लेददोष, मांस, स्नेह, वसा, यांना वाढवितो

शाक, कंद, फळें, तेल, दूध, मांस, आंबट पदार्थ, व डाळी घालून केलेला भात.

शाककंदतैलफलदुग्धमांसैश्चदालिभिः ॥ अम्लैश्चयुक्तःपक्तोसौ बलतृप्तिकरःप्रियः ॥ धातुवृध्दिकरोवृष्योगुरुश्चैवकफप्रदः ॥

अर्थ—शाक, कंद, फळें, तेल, दूध, मांसरस, आंबट पदार्थ व डाळी घालून केलेला भात बलकर, तृप्तिदायक, धातुवर्धक, वृष्य, गुरु, आणि कफकर, असा आहे.

धान्याम्ल घालून केलेला भात.

धान्याम्लेपाचितोभक्तोलघुश्चाग्निप्रदीपकः ॥ रुचिप्रदश्चसंप्रोक्तोवैद्यैःपाकविशारदैः ॥

अर्थ—धान्याम्ल घालून केलेला भात—लघु, अग्निदीपक, रुचिप्रद, असा आहे.

मठ्ठा घातलेला भात.

भक्तोमथितयुक्तश्चस्वादुःशीतःप्रियःस्मृतः ॥ हृद्योग्निर्दीपकश्चैव पाचकःपौष्टिकःस्मृतः ॥ ग्रहण्यर्शामशूलानांनाशकःसंप्रकीर्तितः ॥ सचरात्रौभक्षितश्चेद्रुच्यस्तृप्तिकरःपरः ॥ दीपनोर्शश्रमाणांच नाशनःपरिकीर्तितः ॥

अर्थ—मठ्ठा घातलेला भात-स्वादु, शीत, प्रिय,हृद्य, अग्निदीपक, पाचक,पुष्टिकर, असा आहे. व ग्रहणी, अर्श, आमशूल,यांचा नाश करितो; तोरात्रीं भक्षण केला असता रुचिकर, तृप्तिकर, दीपन, असा आहे. व अर्श व श्रम यांचा नाश करितो.

मुद्गयूपमिश्रित भात.

मुद्गयूपयुतोभक्तोशस्तोक्तश्चकफज्वरे ॥ शर्करामिश्रितश्चायंशीत पित्तज्वरेहितः ॥

अर्थ—मुद्गयूषमिश्रित भात—कफज्वरावर प्रशस्त आहे. व साकर घालून दिला असता शीत पित्त ज्वरावर हित कारक होतो.

लाह्यांचा भात.

लाजाभक्तोलघुःशीतश्चाग्निर्दीतिकरोमधुः ॥ वृष्योनिद्राकरुचिकरः कफपित्तविनाशकः ॥ व्रणशोधनकारीस्याद्दापिभिःपरिकीर्तितः ॥

अर्थ—लाह्यांचा भात—लघु, शीत, अग्निदीपक, मधुर,वृष्य,निद्राकर,रुचिकर,असा आहे. व कफ, पित्त, यांचा नाश करितो. व व्रण शोधन आहे.

जवांचाभात.(यावक.)

यावकोतिगुरुःस्वादुर्वृष्यःस्निग्धःप्रकीर्तितः ॥ गुल्मज्वरप्रतिश्यायकंटरुक्कासमेहहा ॥

अर्थ—जवांचा भात. यावक—गुरु, स्वादु, वृष्य, स्निग्ध, असा आहे. व गुल्म ज्वर, पडसें, कंटरोग, खोकला, आणि मेह, यांचा नाश करितो.

खिचडी.(कृशरा.)

कृशरातृप्तिजननीगुरुर्वृष्याप्रियामता ॥

धातुवृद्धिकरीप्रोक्ताघृतयुक्ताचसर्वदा ॥

अर्थ—खिचडी. कृशरा—ही तुपाशीं भक्षण केली असतां तृप्ति जनक, गुरु, वृष्य, प्रिय धातुवर्धक, अशी आहे.

जोंधळ्यांचा भात.(कण्या. यौगंधर.)

यौगंधरोगुरुघनःकासश्वासप्रवृत्तिकृत् ॥

अर्थ—जोंधळ्यांचा भात(कण्या. यौगंधर—गुरु, घन, असा आहे. व खोकला, दमा, यानां करणारा आहे.

हरकांचा भात.

कोद्रुभक्तोरुचिकरोमधुरस्तुप्रमेहहा ॥

मूत्रदोषतृषाछर्दिकफवातामदाहनुत् ॥

अर्थ—हरकांचा भात—रुचिकर व मधुर, आहे, आणि प्रमेह, मूत्रदोष, तृषा, छर्दि कफ, वात, आम, आणि दाह, यांचा नाश करितो.

सांव्यांचा भात.

श्यामाकभक्तोरुचिदोलघुरुक्षश्चदीपनः ॥

बलवातकरोमेहगलरुङ्मूत्रकृच्छ्रहा ॥

अर्थ—सांव्यांचा भात—रुचिकर, लघु, रुक्ष, दीपन, बलकर, वातकर, असा आहे. व मेह, गलरोग, आणि मूत्रकृच्छ, यांचा नाश करितो.

नीवारान्न. देवभात.

नीवारभक्तोरुचिदोलघुर्दीपनकृद्गुरुः ॥

वातकारीयकृत्श्वासप्लीहामव्रणनाशनः ॥

अर्थ—नीवारान्न. देवभात—रुचिकर, लघु, दीपन, जड, वातकर, असें आहे, आणि यकृत, दमा, प्लीहा, आमदोष, आणि व्रण, यांचा नाश करितें.

कुलित्थान्न.

कुलित्थान्नंतुमधुरंतुवरंरुक्षमुष्णकं ॥ लघुतृप्तिकरंपाकेकटुकंच। ग्निदीपकं ॥ कफवातकृमिश्वासनाशनंपरिकीर्तितं ॥

अर्थ—कुलित्थान्न—मधुर, तुरट, रुक्ष, उष्ण, लघु, तृप्तिकर, पाककाळीं तिखट, अग्निदीपक, असें आहे. व कफ, वायु, कृमि, दमा, यांचा नाश करितें.

माषान्न.

माषान्नंदुर्जरंप्रोक्तंमांसवृद्धिकरंगुरु ॥
वातनाशकरंवृष्यंमुनिभिःपरिकीर्तितं ॥

अर्थ—माषान्न—दुर्जर, मांसवर्धक, गुरु, वातनाशक, वृष्य, असें आहे.

शिंबान्न. (उकडलेल्या शेंगा.)

शिंबान्नंमधुरंरूक्षंवातपित्तप्रकोपनं ॥

अर्थ—शिंबान्न (उकडलेल्या शेंगा)—मधुर, रूक्ष, व वात, पित्त, यांचा कोप करितात.

वैदलान्न. डाळीचें अन्न.

वैदलान्नंरुचिकरंगुरुद्रव्यगुणैःसमं ॥

अर्थ—वैदलान्न. डाळीचेंअन्न—रुचिकर, गुरु, असें आहे. वरकड गुण द्रव्या सारिखे-आहेत.

आढक्यन्न. तुरीचें अन्न.

आढक्यन्नंविशेषेणगुरुःपित्तकफापहं ॥

अर्थ—आढक्यन्न. (तुरीचेंअन्न)—विशेष जड व पित्त, कफ, याचें नाशक आहे.

मत्स्यौदन.

मत्स्यौदनंकफकरंत्रिदोषकरणंतथा ॥
अग्निमांद्यकरंप्रोक्तंचतुरैर्मत्स्यभक्षकैः ॥

अर्थ—मत्स्यौदन—कफकर, त्रिदोषकारक, व अग्निमांद्यकर, असें आहे.

शाकांचे ओदन.

शाकान्नंलेखनंचोष्णंरूक्षंवैदोषद्रावकं ॥

अर्थ—शाकान्न—लेखन, उष्ण, रूक्ष, आणि दोषांला द्रविवणारें आहे.

मांसोदन.

मांसोदनंधातुवृद्धिकरंस्निग्धंगुरुस्मृतं ॥

अर्थ—मांसोदन—धातुवर्धक, स्निग्ध, आणि गुरु असें आहे.

फलान्न फळांचें अन्न.

फलान्नंस्याद्रुचिकरंगुरुःफलसमंगुणैः ॥

अर्थ— फलान्न (फळांचें अन्न) रुचिकर व गुरु आहे. बाकीचे गुण फळाप्रमाणें जाणावे.

मांस, शाक, वसा, तैल, घृत, मज्जा व फळें एकत्र करून केलेलें अन्न.

मांसशाकवसातैलघृतमज्जाफलैर्युतं ॥
बलतृप्तिकरंधातुवर्धकंचगुरुप्रियं ॥

अर्थ— मांस, शाक, वसा, तेल, तूप, मज्जा आणि फळें यांणीं युक्त अन्न बलकर, तृप्तिदायक, धातुवर्धक, गुरु आणि प्रिय असें आहे.

उडीद, तीळ, दूध, मूग हे एकत्र करून केलेला भात.

माषैर्मुद्गैस्तिलैर्दुग्धैर्मिश्रितंचौदनंस्मृतं ॥
बल्यंतृप्तिकरंधातुवर्धकंपरिकीर्तितं ॥

अर्थ— उडीद, मुग, तीळ, दूध हे पदार्थ एकत्र करून केलेलें अन्न बलकर, तृप्तिदायक आणि धातुवर्धक असें आहे.

साठेतांदळांचें व साधारण साळीचें अन्न.

षष्टिकानांचशालीनामोदनंदीपनंमतं ॥ बल्यंनेत्र्यंपाचनंच
त्रिदोषशमनंमतं ॥ क्षयरोगंविषंचैवनाशयेदितिकीर्तितं ॥

अर्थ— साठेतांदळांचें व साधारण साळीचें अन्न दीपन, बलकर, नेत्र्य, पाचन, त्रिदोषनाशक आहे, व क्षयरोग, विष यांचा नाश करितें.

नवान्न (नवें अन्न).

नवान्नंमधुरंस्निग्धंकफवृद्धिकरंगुरु ॥
मलावष्टंभकंवातरक्तपित्तविनाशकं ॥

अर्थ— नवान्न (नवें अन्न) मधुर, स्निग्ध, कफवर्धक, गुरु, मलस्तंभक असें आहे व वात, रक्त आणि पित्त यांचा नाश करितें.

उष्णान्न.

अन्नमुष्णंदीपकंस्यात्लघुभ्रमकरंमतं ॥ मदात्ययंरक्तपित्तंप्रमेहंवातरोगकं ॥ करोतीतिचसंप्रोक्तंकासंश्वासंक्रमींस्तथा ॥ आध्मानंगुल्मरोगंच

जाड्यंहिक्कांचनाशयेत् ॥ क्षतकासंनाशयतीत्येवमुक्तंभिषग्वरैः ॥

अर्थ— उष्णान्न अग्निदीपक, लघु, श्रमकारक असें आहे व मदात्यय, रक्तपित्त, प्रमेह, वातरोग यांना उत्पन्न करितें आणि खोकला, दमा, कृमि, आध्मान, गुल्मरोग, अंगजाड्य, उचकी, क्षतकास यांचा नाश करितें.

शीतान्न (निवालेलें अन्न).

शीतान्नंशीतलंप्रोक्तंलालास्रावकरंपरं ॥ अग्निमांद्यंमलस्तंभंश्वासंवातंच कारयेत् ॥ मेहमूर्च्छाभ्रमच्छर्दिरक्तपित्तमदात्ययान् ॥ नाशयेदितिसंप्रोक्तं सुज्ञैर्वैद्यविशारदैः ॥

अर्थ— शीतान्न (निवालेलें अन्न) शीतल, लालास्रावक, अग्निमांद्य, मलस्तंभ, दमा, वायु यांना करितें व मेह, मूर्च्छा, भ्रम, वांति, रक्तपित्त, मदात्यय यांचा नाश करितें.

अत्युष्ण अन्न.

अत्युष्णमोदनंप्रोक्तंबलनाशकरंबुधैः ॥
गुणाश्चान्येबुधैःप्रोक्ताउष्णान्नसदृशाअपि ॥

अर्थ— अतिऊष्ण अन्न बलनाशक आहे, वरकड गुण ताज्या अन्नासारिखे आहेत.

अतिशीत व शुष्क अन्न.

अतिशीतंचातिशुष्कमन्नंदुर्जरकंमतं ॥

अर्थ— अतिशीत व शुष्क अन्न अतिदुर्जर आहे.

क्लिन्नान्न ह्म० पातळ अन्न.

दुष्टवाग्नियुतान्नंचदुर्जरंसंप्रकीर्तितं ॥
क्लिन्नमन्नसमुद्दिष्टमृषिभिर्ग्लानिकारकं ॥

अर्थ— क्लिन्नान्न (पातळ अन्न) दुर्जर व ग्लानिकारक असें आहे.

अतिद्रवान्न (फार पातळ अन्न).

अन्नंचातिद्रवंकासमेहश्वासाग्निमांद्यहं ॥ बलवर्णप्रतिश्यायहरं त्वग्रौक्ष्यकारकं ॥ मलस्यचैववातस्यरोधकंपरिकीर्तितं ॥

अर्थ— अतिद्रवान्न (फार पातळ अन्न) खोकला, मेह, दमा, अग्निमांद्य, बल, वर्ण, पडसें यांचा नाश करितें व त्वचेला रुक्षता देतें आणि मलरोधक, वातकर असें आहे.

स्निग्धान्न.

स्निग्धान्नंरुचिदंप्रोक्तमालस्यस्यचकारकं ॥ लालास्त्रावकरंचैव हृद्गौरवकरंपरं ॥ बलासंसचयकरंपूर्वैर्वैद्यैर्निवेदितं ॥

अर्थ— स्निग्धान्न रुचिकर, आलस्यकारक, लालास्त्रावकर, हृदयगौरवकारक, कफसंचयकारक आहे.

अभीष्टान्न (आवडतें अन्न).

अभीष्टान्नंहर्षरुचीबलोत्साहकरंपरं ॥ मनःप्रसन्नकरणंपुष्टिदंच प्रकीर्तितं ॥ अनिष्टान्नंचोक्तगुणनाशकंपरिकीर्तितं ॥

अर्थ— अभीष्टान्न (आवडतें अन्न) हर्ष, रुचि, उत्साह, मनाला प्रसन्नता, पुष्टि यांना उत्पन्न करितें, व न आवडणारें अन्न वर सांगितलेल्या गुणांचा नाश करितें.

भूतौदन.

तिललाजादधियवहरिद्रायुक्तमोदनं ॥
भूतौदनंतुसंप्रोक्तंगुणाःसर्वेपदार्थवत् ॥

अर्थ— भूतौदन तिळ, लाह्या, दहीं, यव, हळद हीं एकत्र करून करावें तें व याचे गुण त्यांतील पदार्थांसारिखे आहेत.

भाताची कृति.

जलेचतुर्दशगुणेतंडुलानांचतुःपलं ॥ विपचेत्स्त्रावयेन्मंडंसभक्तोमधुरोलघुः ॥ तंडुलानांदशगुणेतथापंचगुणेजले ॥ सिध्दोभक्तोभवेत्किंचित्जडोबहुजलेकृतः ॥ तथातथालघुतरो भवेदितिविनिश्चितं ॥

अर्थ— तांदुळाचे चौदापट पाणी घालून पेज काढून भात करावा तो लघु व मधुर होतो, किंवा तांदुळाचे दशपट अथवा पांचपट पाणी घालून करावा तो किंचित् जड होतो. तात्पर्य जसजसें पाणी अधिक घालून करावा तसतसा हलका होतो, असें जाणावें.

बैठा भात.

भक्तंस्यात्द्विगुणेजलेसुपाचिताःस्थूलाश्चतेतंडुलास्तेचेत्सूक्ष्मतरास्तदाचसुधियासार्धैकभागेजले ॥ तेचेत्स्थूलतरास्तथासमधिकेनीरेचसंपाचितास्तद्भक्तंविदुषाविलोक्यचधियाकार्यंच लोकप्रियं ॥

अर्थ— तांदुळांचे दुप्पट पाणी घालून युक्तीनें पेज काढिल्यावांचून करावा तो वैठा भात, ही गोष्ट सामान्य जाड तांदुळांची आहे. फार बारीक असल्यास पाणी दिढी घालावें, जसजसे तांदुळ जाडे असतील तसतसें पाणी अधिक ठेवावें व जसे बारीक अस कमी करावें, आंबेमोहोर, जिरेसाळ इत्यादिकांस दीडपटच पाणी घालावें.

यवागू (पातळ भात).

यवागूःषड्गुणेतोयेसंसिद्धाविरलद्रवा ॥ यवागूर्ग्राहिणीतृष्णा
ज्वरघ्नीवस्तिशोधनी ॥ पित्तश्लेष्मज्वरेदेयामध्यान्हेसाप्रकीर्ति
ता ॥ वातज्वरेपराण्हेसागोधूमजलनिर्मिता ॥

अर्थ— तांदुळाचे साहापट पाणी घालून पात्रावर राही तों शिजवून दाट करावी ती यवागू ग्राहिणी आहे व तृष्णा, ज्वर यांची नाशक, बस्तिशोधनी अशी आहे ही पित्त-ज्वर, श्लेष्मज्वर यांवर मध्यान्हीं द्यावी, वातज्वराला अपराण्हीं द्यावी. ही गव्हा-दिकांचीहि होते.

कृसरायवागू.

तिलतंदुलमाषाणामथवातिलतंदुलान् ॥ षड्गुणेचजलेदत्वासा
धनीयायवागुका ॥ साजडादुर्जराबल्यामदपुष्टिप्रदामता ॥ कफ
पित्तमलस्तंभशुक्रकृद्वातनाशिनी ॥

अर्थ— तिळ, तांदुळ, उडीद किंवा तिळ, तांदुळ, याच्या साहापट पाणी घालून पातळ भात सिद्ध करावा त्याचे नांव कृसरायवागू. ती जड, दुर्जर, बलकारक, मद, कफ, पित्त, मलस्तंभ व शुक्र यांना करणारी, आणि वातनाशक अशी आहे.

विलेपी (आटवल).

चतुर्गुणजलेसिद्धाविलेपीचनसिक्थका ॥ विलेपीदीपनीवृष्याहृद्याग्राहिणी
ग्राहिणीलघुः ॥ व्रणाक्षिरोगिणांपथ्यातर्पणीतृट्ज्वरापहा ॥ आमशूलहरा
स्वादुर्दीपनीरुचिपुष्टिकृत ॥

अर्थ— तांदुळ भरडून त्याचे चौपट पाणी घालून यवागूपेक्षा कांहीं घणसर करावी ती अग्निदीपक, वृष्य, प्रिय, ग्राहक, लघु आहे व व्रण, नेत्ररोगी यांना पथ्यकारक व तृप्तिकारक; तृषा, ज्वर यांची नाशक; आमशूल हरण करणारी; गोड, दीपनी, रुचिकारक, पुष्टि देणारी अशी आहे.

भाजून भरडलेल्या तांदुळांचें आटवल.

कृताचषड्गुणेजलेविलेपीभ्रष्टतंदुलैः ॥

साचाग्निदीपनीलघ्वीहितामूर्छाज्वरापहा ॥

अर्थ— साहापट पाण्यांत भाजलेले तांदुळ घालून, ही पूर्वी सांगितलेल्या विलेपीसारिखीच करावी, ती अग्निदीपक, हितावह व लघु आहे. आणि ज्वर, मूर्छा यांचा नाश करिते.

पेया (पेज).

पेयासिक्थान्विनातोयेचतुर्दशगुणेकृता ॥ पेयाकुक्षिगदक्लानिज्वरस्तंभा
निसारजित् ॥ रुच्यग्निकृल्लघुर्दोषमलस्वेदानुगामिनी ॥ हितावहापाचनी
चपिपासानाशनीपरा ॥ क्षुधाग्लानिश्रमहराप्रोक्तापाकविशारदैः ॥

अर्थ— तांदुळांचे चौदापट पाणी घालून वाटीनें प्यावयासारखी उतरून घ्यावी ती कुक्षिरोग, ग्लानि, ज्वर, शरीरस्तंभ, अतिसार यांची नाशक व रुचिकर, अग्निदीपक, लघु, दोष, मल, स्वेद यांचें मार्गानें गमन करविणारी, शरीराला हितावह, पाचक, तृषा नाश करणारी. व क्षुधा, ग्लानि, श्रम यांची नाशक असें पाकवेत्त्यांनीं सांगितलें आहे.

साळींच्या लाह्यांची पेया.

पूर्ववच्चकृतालाजपेयालघ्वीस्मृतायतः ॥ गुणैःप्रशस्ताविज्ञेयापू
र्वोक्तायागुणाधिका ॥ त्रिकटुसैंधवैलाभिर्युक्तातिगुणदामता ॥

अर्थ— पूर्वपेयेसारिखी केलेली लाह्यांची पेया लघु, पूर्वपेयेपेक्षां अतिप्रशस्त आहे. आतां यवागू, विलेपी व पेया यांत सुंठ, मिरीं, पिंपळी, सैंधव आणि एलची यांचें चूर्ण घालून घेतलें असतां विशेष गुण होतो.

सामान्यमंड (शिथांवांचून पेज).

तंडुलानांसिक्थहीनापेयाचाग्निप्रदीपनी ॥ ग्राहिणीलघुशीताचपा
चनीवानलोमनी ॥ धातूनांचैवनाडीनांमृदुत्वस्वेदकृन्मता ॥ तृ
षाश्रमाश्मरीपित्तानीसारकफदोषहा ॥

अर्थ— तांदुळाचे चवदापट पाणी घालून शिथांवांचून जी पेज काढितात ती अग्निदीपक, ग्राहक, लघु, शीत, पाचक, वायूचें अनुलोमन करणारी व धातु आणि नाडी यांना मृदुत्व देणारी, स्वेदकर अशी आहे, व ताहान, श्रम, अश्मरी, पित्तातिसार, आणि कफदोष यांचा नाश करिते.

वाट्यमंड (यवमंड).

वाट्यमंडोयवैर्भ्रष्टैर्मुनिभिःपरिकीर्तितः ॥ वाट्यमंडोलघुर्ग्राहीशू
लानाहत्रिदोषनुत् ॥ नवज्वरेपिपथ्योयंपटोलमगधान्वितः ॥

अर्थ— भाजलेल्या यवांचा पूर्ववत् मंड करावा तो वाट्यमंड. हा लघु व ग्राहक आहे,

आणि शूल, आनाह, त्रिदोष यांचा नाश करितो, व हा कडुपडवळ व पिंपळी, यांचें चूर्ण घालून दिला असतां, नवज्वरावर पथ्यकारक आहे.

भाजलेल्या तांदुळांचा अष्टगुण मंड.

भ्रष्टैर्यवैस्तंदुलैश्चचतुर्दशगुणेजले ॥ हिंगुसैंधवथधनिकात्रिक टुसंयुतः ॥ पक्केनस्याद्विलेपीचगृहीनासिक्थकैर्विना ॥ ज्ञेयःसोष्ट गुणोमंडोज्वरदोषत्रयापहः ॥ रक्तक्षुद्वर्धनःप्राणप्रदोबस्तिविशोधनः ॥

अर्थ– किंचित भाजलेले तांदूळ, आणि मूग हे समान घेऊन आंत चौदापट पाणी घालून शिजवावे. त्यांत शिजतेवेळीं हिंग, सैंधव, धणे, सुंठ, मिरीं, पिंपळी हे पदार्थ घालून नंतर वरची पेज शितकण न पडतां ओतून घ्यावी त्याला अष्टगुण मंड ह्मणतात. हा ज्वर व त्रिदोष यांचा नाशक व रक्त, क्षुधा, यांना वाढविणारा, बलकर, बस्तिशोधक असा आहे.

साळींचे लाह्यांचा मंड.

शालिलाजकृतोमंडोलघुर्ग्राहीप्रियस्तथा ॥ पाचनोदीपनश्चापिवि रेकेतुसुखावहः ॥ वायोर्मार्गेणनेताचविश्वापिप्पलिसंयुतः ॥

अर्थ– हा साळी लाह्यांचा मंड लघु, ग्राहक, प्रिय, पाचक, अग्निदीपक व ज्यास रेच झाले त्यास हितावह, आणि आंत सुंठ, पिंपळी यांचें चूर्ण घातल्यास वायूला यथामार्गानें नेणारा आहे.

गोधूममंड.

मंडोगोधूमजोवापिशीघ्रपाकोचउष्णकः ॥
ग्राहकोमधुरश्चैवमभवेत्पित्तनाशनः ॥

अर्थ– गव्हांचा मंड शीघ्रपाकी, उष्ण, ग्राहक, मधुर, आणि पित्तनाशक आहे.

जोंधळ्यांचा मंड.

आग्नालकृतोमंडोग्राहकोमूत्रलस्तथा ॥
वातश्लेष्मकरश्चापिभवेत्पित्तस्यनाशनः ॥

अर्थ–जोंधळ्यांचा मंड ग्राहक, मूत्रल, वात व कफ यांला करणारा व पित्तनाशक आहे.

क्षुद्रधान्यमंड.

तृणधान्यकृतोमंडोवातकृत्सउदाहृतः ॥

अर्थ– तृणधान्याचा मंड फार वातकारक आहे असें जाणावें.

कोद्रूचा मंड.

कोद्रवाणांकृतोमंडोमूर्छाग्लानिकरःस्मृतः ॥

अर्थ— हरकांचा मंड मूर्छा व ग्लानि यांना तात्काळ करणारा आहे.

सर्वद्विधान्ययूष.

यूषःकृतोद्विदलानामष्टादशगुणेंभसि ॥ सएवत्रिकटूयुक्तःसर्पिःसैंधवसंयुतः ॥ भवेदगुरुतरश्चैवकृतमित्येवतंविदुः ॥ स्निग्धैर्द्रव्यैर्विनासिद्धमकृतंतुलघुंवदेत् ॥ फलाम्लधान्यतक्रैश्चकृतागुरुतरामताः ॥ वातघ्नारुचिदाःप्रोक्ताः पूर्वपाकविशारदः ॥

अर्थ— ज्या धान्याचा यूष करावयाचा त्याचें अठरापट पाणी घालून कढवावें आणि वरचें काट काढून घ्यावें, त्यास यूष म्हणतात. त्यामध्यें सुंठ, मिरें, पिंपळी, सैंधव व तूप हीं घालून कढवावा त्याचें नांव कृत, तो गुरु होतो व पदार्थ घातल्यावांचून करावा तो अकृत, तो लघु आहे व फलाम्ल, धान्याम्ल, ताक हीं पृथक् घालून करावा तो उत्तरोत्तर गुरुतर, वातघ्न, रुचिकर असा होतो.

मुद्गयूष.

मौद्गोयूषोदीपनश्चहृद्यःशीतोग्निदीपनः ॥ रक्तपित्तंकफस्तृष्णा ज्वरोदाहस्तथाव्रणः ॥ शिरोरुक्जायतेयेषांतेषामुक्तोहितावहः ॥

अर्थ— मुगांचा यूष दीपन, हृद्य, शीत, अग्निदीपक व रक्तपित्त, कफ, तृष्णा, ज्वर, दाह, व्रण, मस्तकरोग, ज्यांस आहेत त्यांस हितावह. हा सर्व यूषांत उत्तम आहे.

दुसरे प्रकारचा मुद्गयूष.

अर्धाढकजलेमुद्गद्विपलेप्रक्षिपेत्ततः ॥ पादावशेषउत्तार्यमुद्गान्दर्व्याविघाटयेत् ॥ वस्त्रपूतंतु ततगृह्यतस्मिन्दाडिमसंभवां ॥ त्वचंसैंधवधान्याकपिप्पलीनागरजस्तथा ॥ विश्वाजरणयोःशाणप्रमाणंचूर्णमावपेत् ॥ तद्यूषसेवनात्सद्यःपित्तश्लेष्मगदान्जयेत् ॥

अर्थ— अर्धाढक जलांत दोन पलें मूग घालून चतुर्थांश राही तों कढवावा, आणि त्यांतील मूग पळीनें चेंदून नंतर वस्त्रानें गाळावा, आणि त्यांत डाळिंबसाल, सैंधव, धने पिंपळी, सुंठ, जिरें या प्रत्येक द्रव्याचें चूर्ण शाणप्रमाण घालून घ्यावा. तो पित्तरोग, कफरोग यांचा नाश करितो.

पंचामृत यूष.

कुलित्थमुद्गाढकिमाषकाणांनिष्पावयुक्तश्चकृतोहियूषः ॥ संदीपनःपाचनधातुवृद्धिकरोलघुःस्यादरुचिप्रणाशकृत् ॥ ज्वरंबलासंक्षयमंगमर्दक्षीयेतपंचामृतयूषकोयं ॥

अर्थ— पंचामृत यूष हा कुळिथ, मूग, तुरीची डाळ, उडीद, पावटे याणीं केलेला अग्निदीपक, पाचक, धातुवृद्धिकर, लघु असा आहे व अरुचि, ज्वर, पडसें, क्षय, अंगमर्द यांचा नाशक आहे.

रानमुगांचा यूष.

आरण्यमुद्गयूषस्तुवृष्योधातुविवर्धनः ॥
रक्तपित्तज्वरसंतापपित्तकृच्छ्रादिनाशनः ॥

अर्थ— रानमुगांचा यूष वृष्य, धातुवृद्धिकर आहे व रक्तपित्त, ज्वर, संताप, पित्त मूत्रकृच्छ्र यांचा नाश करितो.

कुलित्थयूष.

कुलित्थयूषोवीर्योष्णोमधुरोग्निप्रदीपनः ॥ कषायोगुल्मकफहृद्वा
य्वर्शश्वासकासहा ॥ वातानुलोमनस्तूनीमेहमेदविनाशनः ॥

अर्थ— कुळिथांचा यूष उष्णवीर्य, मधुर, अग्निदीपक, तुरट आहे, व गुल्म, कफ, वायु, अर्श, दमा, खोकला, तूनी, प्रतूनी, मेह, मेद यांचा नाशक आणि वायूचें अनुलोमन, करणारा असा आहे.

नवांगयूष.

शुष्कामलकमूलकविश्वाककैधुपिप्पलीमुद्गैः ॥
तंडुलकुलित्थनीरैर्नवभिर्यूषस्तुपित्तकफहारी ॥

अर्थ— आंवळकाठी, मुळे, सुंठ, बोरें, पिंपळी, मूग, तांदुळ, कुळीथ आणि पाणी या नऊ पदार्थांनीं सिद्ध केलेला यूष पित्त व कफ यांचा नाश करितो.

पंचमुष्टिकयूष.

बदरकुलित्थमुद्गमूलकयवमुष्टिमात्रकाग्राह्याः ॥ तेषामष्टगुणेंभसिसि
द्धोयूषस्तुपित्तकफवाते ॥ क्षयगुल्मकासशूलश्वासज्वररोगिषुप्रशस्ततरः ॥

अर्थ— बोरें, कुळीथ, मूग, मुळे, यव हे पांच पदार्थ एक एक मूठ घेऊन त्यांच्या चौपट पाण्यांत यूष सिद्ध करावा. तो कफ, वायु, क्षय, गुल्म, खोकला, शूल, दमा, ज्वर यांवर प्रशस्त आहे.

शूकधान्ययूष.

तिक्तंपटोलंभागैकंद्विभागःपिचुमंदकः ॥ शूकधान्यंत्रिभागंस्यादे
षांयूषःप्रदीपनः ॥ हृद्यःकुष्ठज्वरवमीपित्तघ्नःकफमेदहा ॥

अर्थ— कडू पडवळ एकभाग, कडू निंब दोन भाग, शूकधान्य तीन भाग, पाणीं

केलेला यूष अग्निदीपक, हृदयास हितकर, कुष्ट, ज्वर, ओकारी, पित्त, कफ, मेद यांचा नाशक आहे.

मुळ्याचा यूष.

मूलकयूषोहरतिलालास्रावंगलग्रहंजूर्ति ॥
मेदारोचकपीनसकासकफव्याधिनाशनश्चापि ॥

अर्थ– मुळ्याचा यूष लाळ गळते त्याचा व गळा धरतो याचा नाशक, ज्वर, मेद, अरुचि, पडसें, खोकला, कफव्याधि यांचा नाशक आहे.

दाडिमामलकयूष.

दाडिमामलकाभ्यांतुमुद्गयूषःसुसाधितः ॥
पित्तवातहरःपथ्योलघुरग्निप्रदःसरः ॥

अर्थ– दाळिंब, आंवळे व मूग, यांचा यूष केला असतां तो पित्तवायूचा नाश करितो. व पथ्यकारक, लघु, अग्निप्रद, सारक असा आहे.

मसूर व तुरी यांचा यूष.

मसूरयूषःसंग्राहीबृंहीस्वादुःप्रमेहजित् ॥ तथाकषायोमधुरश्चयूषोविशोषणो वातहरोढकीनां ॥ पित्तापहःश्लेष्महरोज्वरांतकृत्कृमीन्निहन्यात्गुददारकोयं ॥

अर्थ– मसूरयूष संग्राही, वृद्धिकर, मधुर, प्रमेहनाशक असा आहे. तुरीचा यूष तुरट, मधुर, शोषक, वातनाशक, पित्तनाशक, कफ, ज्वर, जंतु यांचा नाशक व गुददारक असा आहे.

खलयूष.

चित्रकबिल्वकपित्थककृष्णाजाजीसुकृष्णमरिचानां ॥
सिद्धःखलयूषोयंहृद्यःकफवातनाशकृत्प्रोक्तः ॥

अर्थ– चित्रकमूळ, बेलफळ, कवठ, पिंपळी, जिरें, मिरें हे पदार्थ एकत्र करून यूष करावा तो खलयूष. हा हृद्य व कफ, वात, वांति यांचा नाशक आहे.

मसूरादियूष.

मसूरामुद्गगोधूमकुलित्थानांससैंधवः ॥ यूषस्तुपित्तकफकृत्वर्तनेवातना शनः ॥ सैवद्राक्षादाडिमाभ्यांसाधितोतिरुचिप्रदः ॥ अग्निदीप्तिकरोहृद्य स्तिक्तःपाकेचवातहा ॥

अर्थ–मसुरा, मूग, गहूं, कुळीथ हीं मिश्र करून त्यांचा सैंधवयुक्त यूष पित्त व कफ यांना करणारा, वातनाशक आहे. तोच यूष द्राक्ष, दाळिंब घालून सिद्ध केल्यास फार रुचि देणारा, अग्निदीपक, हृदयास हितकर, पाककाळीं तिखट, वातनाशक आहे.

माषयूष.

माषयूषोगुरुर्वृष्यईषत्पवनपित्तकृत् ॥
अनल्पकंकफंकुर्वन्मलंकोष्ठेविवर्धयेत् ॥

अर्थ– माषयूष गुरु, वृष्य, किंचित् वायु व पित्त यांना करणारा व कफाला फार कोपिवणारा आणि कोठ्यात मलवृद्धि करणारा असा आहे.

लवणोदकयूष.

लवणोदकयूषस्तुत्वंगेशस्ततरोमतः ॥

अर्थ– मिठाचे पाण्याचा यूष अगावर प्रशस्ततर आहे.

निष्पावयूष.

यूषोनिष्पावजःस्तन्यंभृशमुत्पादयेत्स्तने ॥
श्लेष्माणंदृष्टिरोगंचनाशयेत्समुपासितः ॥

अर्थ– पावट्यांचा यूष स्तनामध्ये दूध उत्पन्न करितो व कफ, नेत्ररोग यांचा नाश करितो.

मुद्गामलकयूष.

मुद्गामलकयूषस्तुभेदनःकफपित्तजित् ॥
तृट्दाहदमनःशीतोमूर्छाभ्रममदापहः ॥

अर्थ– मूग आणि आवळे यांचा यूष मळाचा भेद करणारा, कफ, पित्त, तृषा, दाह, भ्रम, मद यांचा नाशक आणि शीत आहे.

चणकयूष.

चणकैर्विहितोयूषोनुष्णस्तुवरकोलघुः ॥ रक्तपित्तप्रतिश्यायकास पित्तकफापहः ॥ तिक्तःश्वासहरश्चैवत्रिदोषघ्नःप्रकीर्तितः ॥

अर्थ– चण्यांचा यूष शीत, तुरट, लघु, तिक्त आहे, आणि रक्तपित्त, पडसें, खोकला, पित्त, कफ, श्वास, त्रिदोष यांचा नाशक आहे.

दध्यादियूष.

दध्यम्ललवणस्नेहतिलमाषैःसुसाधितः ॥
यूषस्तुकाम्लिकाछर्दिकफवातहरःप्रियः ॥

अर्थ– दहीं, अम्ल, लवण, स्नेह, तिळ, उडीद, यांचा यूष करावा तो काम्लिका, वांति, कफ, वात यांचा नाशक आहे.

कांचनसूप.

बस्याद्विदलधान्यस्यसूपःकर्तव्यनांगनः ॥ तधान्यंकृष्णशिरसस्तैलेनोद्वर्ते येत्तनः ॥ उष्णशुष्कादिनिष्काश्यवग्धीनांशुद्धदालिकां ॥ शीतोदकेन मंदाग्नौपचेत्सूपःसकांचनः ॥ सलघुःकफपित्तघ्नोकासश्वासनिकृंतनः ॥

अर्थ– कांचन या नांवाचें प्रसिद्ध जें वरण तें ज्या द्विदल धान्याचें करावयाचें असेल धान्य काळ्या शिरसाचें तेल लावून उन्हांत सुकवावें, त्याची सोलींव डाळ काढून नें थंड पाण्यांत मंदाग्नीवर शिजवून वरण करावें तो कांचनसूप. तो लघु आहे व कफ, , कास, श्वास यांचा नाश करितो.

भाजलेल्या द्विदलांचें वरण.

शमीधान्यस्यभ्राष्टस्यदालिंकृत्वासुनिस्तुषां ॥ पक्त्वोदकेसुसिद्धासा वराल्पमिनिचक्षते ॥ कुरुतेनमलस्तंभंसतुषंकुरुतेजरां ॥

अर्थ– भाजलेल्या द्विदल धान्याचें वरण. ज्या द्विदल धान्याचें वरण करावयाचें तें धा- किंचित् भाजून त्याची सडीक डाळ करावी, आणि त्या डाळींत पाणी घालून शिज- वरण करावें तें मलावरोध करित नाहीं. जर असड्ये डाळीचें वरण केलें तर तें जरा ल्प करितें.

सामान्य वरणाची कृति.

गृहीत्वाद्विदलंधान्यंपेषिण्यामुविपेषयेत् ॥ तच्चूर्णंसतुषेक्षिप्त्वानिशादधिघृ तानिच ॥ तथैवपिहितंस्थाप्यपश्चाद्दालींविनिर्हरेत् ॥ चतुर्गुणोदकेपक्त्वा तस्मिन्लगमठसैंधवे ॥साज्यांहरिद्रांक्षिप्त्वायनूक्रियतेनदूराल्पकं ॥ रुचिकृद्दी पनंपक्तृस्निग्धंपथ्यंबलप्रदं ॥ कफवातामयान्हंतितद्विनाभोजनंवृथा ॥

अर्थ– ज्या द्विदल धान्याचें वरण करावयाचें तें धान्य भरडून डोळ करून त्याला किं- त् तूप, हळद, दहीं चोपडून कांहीं वेळ दडपून ठेवावा. नंतर उन्हांत वाळवून काढून ची सडीक डाळ करावी आणि चौपट पाणी घालून शिजवावी व शिजतेवेळीं मीठ, , हिंग, हळद हे पदार्थ नेमस्त घालून फार पातळ व फार. जाड नव्हे अशा बेताचें ग करावें तें रुचिकर, पाचक, अग्निदीपक, स्निग्ध, पथ्य, बलप्रद असें आहे व कफरोग, रोग यांचें नाशक, किंबहुना यावांचून भोजन व्यर्थ आहे.

मकुष्टसूप.

मकुष्टसूपोल्पबलःपाचनोदीपनोलघुः ॥
चक्षुष्योबृंहणोवृष्यःपित्तश्लेष्मास्त्ररोगनुत् ॥

अर्थ– मठाचें वरण बलकर, पाचन, दीपन, लघु, नेत्रांला हितकारक, धातुवर्धक, वृष्य, असें आहे व पित्त, कफ, रक्तविकार यांचा नाश करितें.

मसूरसूप.

मसूरसूपःसंग्राहीशीतलोमधुरोलघुः ॥
कफपित्तास्रजिद्वर्ण्योविषमज्वरनाशनः ॥

अर्थ–मसुरांचें वरण ग्राहक, शीत, मधुर, लघु असें आहे. आणि कफ, पित्त, रक्तविकार. विषमज्वर यांचें नाशक आणि शरीराचा वर्ण चांगला करणारें असें आहे.

राजमाषसूप (चवळ्या).

राजमाषभवःसूपःस्वादूरूक्षःकषायकः ॥
ग्राहीगुरुर्वातकरःस्तन्यकृद्रुचिकारकः ॥

अर्थ– चवळ्याचें वरण गोड, रूक्ष, तुरट, संग्राही, जड असें आहे. आणि वायु स्तनांत दुग्ध, रुचि यांना उत्पन्न करितें.

निष्पावसूप (पावटे).

निष्पावसूपःपित्तास्रमूत्रस्तन्यानिलप्रदः ॥
विदाह्युष्णोगुरुःशोफककफहृच्छुक्रलःस्मृतः ॥

अर्थ– पावट्याचें वरण रक्तपित्त, मूत्र, स्तनांत दुग्ध, वायु, यांना करितें आणि विदाही उष्ण, जड असा आहे व कफ, सूज यांचा नाशक आणि वीर्याची वृद्धि करणारा असा आहे

कुलित्थसूप.

कुलित्थसूपोवातघ्नःकटुःपाकेकषायकः ॥ कफाविरोधीशुक्राम्लक रोग्माश्वासकासनुत् ॥ शुक्राश्मरीहरःपित्तकारकःकथितोनृभिः ॥

अर्थ– कुळथांचें वरण वातनाशक, कडु, पाककालीं तुरट असें आहे. आणि कफ शुक्र, रक्तपित्त यांस करितें व उष्ण, श्वास, कास, मुतखडा यांचा नाश करितें.

मुगांचें वरण.

मुद्गसूपोलघुर्ग्राहीकफपित्तहरोहिमः ॥ स्वादुर्नेत्र्योनिलहरःकुल्माषःशुक्रवर्धनः ॥ रक्तपित्तज्वरहरस्तुवरस्तृविकारकः ॥ सन्निपातज्वरहरोग्लानेर्नाशकरःस्मृतः ॥

अर्थ– मुगांचें वरण लघु, ग्राही, कफपित्तनाशक, शीत, स्वादु, नेत्रांला हितकर, वा

ाक असें आहे व त्या मुगांच्या घुगऱ्यांला कुल्माष म्हणतात. त्या शुक्रवर्धक, रक्तपित्त व नाशक, तुरट, तृप्तिकारक आहेत व सन्निपातज्वर व ग्लानि यांचा नाश करितात.

उडिदांचें वरण.

माषसूपश्चकुल्माषःस्निग्धोवृष्योनिलापहः ॥ उष्णःसंतर्पणोबल्यः
सुस्वादूरुचिकारकः ॥ धातुवृद्धिकरश्चासौकफपित्तकरोगुरुः ॥
भर्जितैरपिमाषैस्तुकृतःसूपोजडःस्मृतः ॥

अर्थ— उडदांचें वरण व त्यांच्या घुगऱ्या स्निग्ध, वृष्य, वातनाशक, उष्ण, तृप्तिकारक, य, गोड, रुचिकर, धातुवृद्धिकारक, कफ, पित्त यांना करणारें जड असें आहे आणि जलेल्या उडदांचें वरणही जड आहे.

आढकी (तुरी).

सूपश्चाढकिजोवातकरःश्लेष्महरोहिमः ॥
रूक्षःकषायोरुचिकृत्सोष्णोदोषत्रयप्रणुत् ॥

अर्थ— तुरींचें वरण वातकर, कफनाशक थंड, रूक्ष, तुरट, रुचिकर असें आहे. ांत घालून भक्षिल्यास त्रिदोषनाशक आहे.

चणकसूप.

चाणकःसूपआख्यातोरोचनःपाचनःपरः ॥
बलासपित्तनुद्वक्त्ररोगरक्तजित्स्यात्किंचिदनिलः ॥

अर्थ— हरभऱ्यांच्या डाळीचें वरण रुचिकर, पाचक, कफ, पित्त यांचें नाशक, वक्त्र-रक्तविकारनाशक, किंचित् वातुळ असें आहे.

कलायसूप (वाटाणे).

कलायसूपःकथितोलघुर्ग्राहीसुशीतलः ॥ रूक्षोमेध्यःपाककाले
स्वादुरक्तदपित्तनुत् ॥ अरोचकहरश्चासौकफनाशकरोमतः ॥

अर्थ— वाटाण्याचें वरण लघु, ग्राही, शीतल, रूक्ष, मेधाकर, पाककालीं गोड असें हे आणि रक्तकर, पित्त, अरुचि, कफ यांचें नाशक आहे.

त्रिपुटकलाय (लांखसूप).

त्रिपुटानांकलायानांसूपःस्वादुश्चवातलः ॥
आध्मानशूलजनकःपित्तास्रारुचिवांतिहा ॥

अर्थ— लांखांचें वरण गोड, वात, आध्मान, शूल यांना करणारें, आणि पित्तरक्त, रुचि, वांति यांचा नाश करितें.

दोन तीन प्रकारच्या डाळींचें वरण.

सूपश्चानेकदालीनांगुरुर्बल्यःकफप्रदः ॥
पाकेतुमधुरःशुक्रकारकोरुचिवातहा ॥

अर्थ– अनेक द्विदल डाळींचें वरण जड व बल, कफ यांतें करणारें, पाककाल मधुर, वीर्यवर्धक असें आहे व अरुचि, वायु यांचें नाशक आहे.

भरड्याचें वरण.

सतुषाणांतुदालीनांसूपोज्वरहरोगुरुः ॥
आध्मानकृत्क्षयकफारुचिहृत्संप्रकीर्तितः ॥

अर्थ– डाळीच्या भरड्याचें वरण ज्वरनाशक, जड, उदर फुगविणारें असें आहे क्षय, कफ, अरुचि यांचें नाशक आहे.

कुल्माप ह्म० घुगऱ्या त्यांची कृति.

यस्यधान्यस्यकुल्माषास्तद्धान्यंहिंगुसैंधवैः ॥ युक्तंजलेनसंपाच्यंयथासम्यक्नपाचितं ॥ तेकुल्माषागुणैर्धान्यसदृशाःपरिकीर्तिताः ॥ सामान्यतो गुणाह्यस्यवातलामलभेदकाः ॥ रुक्षाश्चगुरवोज्ञेयाःकफमेदबलप्रदाः ॥ पुष्ट्यग्निमांद्यदाश्चैवऋषिभिःपरिकीर्तिताः ॥

अर्थ– ज्या धान्याचे कुल्माप करावयाचे तें धान्य, आंत हिंग, सैंधव, घा[illegible] अर्धे उमले तोंपर्यंत शिजवावें त्याला कुल्माप ह्मणतात. ते कुल्माप ज्या धान्याचे करा[illegible] धान्यासारिखे गुण होतात. आतां कुल्मापमात्राचे सामान्यगुण वातल, मलभेदक, रु[illegible] गुरु असे आहेत व कफ, मेद, बल, पुष्टि आणि अग्निमांद्य यांना करितात.

कढी.

नात्यम्लंनमधुरंतकंसैंधवेननथायुतं ॥ पिष्टंमरीचंचाणक्यंनिक्षिप्यसुनिधायच ॥ ततस्थाल्यांघृतंवाथतैलंतप्त्वाचानिक्षिपेत् ॥ तस्मिन्निशांरामठंच पश्चात्स्थालींपिधायच ॥ तक्रार्धंनिक्षिपेत्तस्यांपिधायचपुनःक्षिपेत् ॥ बुद्बुदोत्पत्तिपर्यंतंपक्वासाकथिकाभिधा ॥ कथिकापाचनीरुच्यालध्वीव वन्हिप्रदीपिनी ॥ कफानिलविबंधघ्नीकिंचित्पित्तप्रकोपिनी ॥

अर्थ– ताकाची कढी करण्याची कृति. ताक फार आंबट व फार गोड नव्हे असें घे[illegible] त्यांत मीठ व मिरपूड, चण्याचें पीठ हे पदार्थ नेमस्त घालून कालवून ठेवावें. नंतर ए[illegible] थालींत योग्य तूप किंवा तेल घालून ती चुलीवर ठेवावी. तूप चांगलें तापलें ह्मणजे त्[illegible] हिंग, हळद हीं घालून पळभर वर झांकण ठेवावें. नंतर तें ताक चांगलें ढवळून [illegible] त्यांत ओतून पुनः वर क्षणभर झांकण ठेवून मग सगळें ओतावें आणि पळीनें ढव[illegible]

ढवळीत मंदाग्नीवर बुडबुडे येत तोंपर्यंत कढवावें. त्याला कढी ह्मणतात. ती पाचन, रुचिकर, लघु, अग्निदीपक, व कफ, वायु, मलावष्टंभ यांची नाशक व किंचित् पित्तकारक अशी आहे.

पंचकोलादिकथिका.

शुंठीमरीचानियवानिचव्यंसपिप्पलीपिप्पलिमूलचित्रकं ॥ ससैंधवंदाडिमत्वक्समेतंधान्यंसहिंगुजरणद्वयंच ॥ हरीतकीद्यामलकीचतेषांचूर्णंसुपिष्टंचणकोद्भवंच ॥ साध्याविनिक्षिप्यसुतक्रमध्येसापंचकोलाकथिकाचपूर्ववत् ॥ श्वासाग्निकृद्वातकफप्रणाशिनीहृद्यामशूलानिलगुल्मकासजित् ॥

अर्थ— पंचकोलादि कथिका. सुंठ, मिरीं, ओंवा, चवक, पिंपळी, पिंपळीमूळ, चित्रक, सैंधव, डाळिंबाची साल, धने, हिंग, जिरें, शाहाजिरें, हरडा, आंवळकठी यांचें चूर्ण व हरभऱ्यांचें पीठ हीं नेमस्त ताकांत घालून कालवून तें पूर्ववत् फोडणीस टाकून कढी करावी, ती पंचकोलादि कथिका. ही श्वासकर व अग्निदीपक, हृद्य व वायु, कफ, आमातिसार, शूल, वातगुल्म, खोकला यांची नाशक आणि प्रिय अशी आहे.

ताकाचें सांभारें.

यस्ययस्यफलैर्युक्तापूर्ववच्चप्रसाधिता ॥ कथिकातात्फलगुणारुचिकृत्पाचनीमता ॥ अग्निदीप्तिकरावातकफश्रमहरापरा ॥

अर्थ— कथिका. ताकाचें सांभारें कोणतेही फळाच्या फोडी घालून पूर्ववत् कढीसारखेंच करावें तें जे फळाचे गुण असतात तसे गुण करितें. आणि रुचिकर, पाचक, अग्निप्रदीप्त करणारें आणि वायु, कफ, श्रम यांतें नाश करणारें असें होतें.

रागखांडव ह्म० मुरांबा.

आममाम्रंत्वचाहीनंद्विस्त्रिर्वाखंडितंततः ॥ भ्राष्टमाज्येमनाक्तत्तंखंडपाकेथयुक्तितः ॥ सुपक्वंचसमुत्तार्यमरीचैलेंदुवासितं ॥ स्थापितंस्निग्धमृद्भांडेरागखांडवसंज्ञितः ॥ पुष्टिदोबलदःपित्तवातास्त्रारुचिनाशनः ॥ स्निग्धोगुरुस्तर्पणश्चसुस्वादूरागखांडवः ॥

अर्थ— रागखांडव मुरांबा. हिरवा आंबा सोलून त्याचे तुकडे करावे, आणि ते तुपांत किंचित् भाजून साखरेच्या पंकांत टाकून कांहीं वेळ तसेच चुलीवर असूं द्यावे, नंतर त्यांत मिरीं, एलची, कापूर यांचें चूर्ण नेमस्त घालून चांगल्या मातीचे भांड्यांत ठेवावे, त्याचें नांव रागखांडव, तो पौष्टिक, बलप्रद आहे व पित्तवायु, रक्तविकार, अरुचि यांचा नाश करितो आणि स्निग्ध, गुरु, तृप्तिजनक, स्वादिष्ट आहे. याप्रकारें आवळे, माहाळुंग इत्यादिकांचा रागखांडव करावा, तो गुळाच्याहि पंकांत होतो.

दुसऱ्याप्रकारचा रागखांडव.

बालाम्रस्यत्वचंक्षिप्त्वासूक्ष्मखंडानिकारयेत् ॥ गुडेक्षिप्त्वाकरेणा
द्यंविश्वाचूर्णसतैलकं ॥ निक्षिप्यभांडेतद्रक्ष्यंनाम्नातद्रागखांडवं ॥

अर्थ–दुसरे प्रकारचा रागखांडव. हिरवा आंबा सोलून त्याच्या फोडी बारीक कराव्या आणि गुळांत घोळून हातानें मर्दाव्या नंतर त्यांत तेल, सुंठीची पूड घालून भांड्यांत ठेवाव्या त्यालाही रागखांडव ह्मणतात.

सामान्यराग.

सितारुचकसिंधूत्थैःसवृक्षाम्लपरूषकैः ॥ जंबूफलरसैर्युक्तोरागोगाजिक
साधितः ॥ खांडवोमधुराम्लादिरससंयोगसंभवः ॥ दीपनोबृंहणोरुच्यस्नी
ह्णोहृद्यःश्रमापहः ॥ रुचिकृच्छुक्रजनकोस्निक्तःक्षारश्चसंम्मतः ॥ मुखाजि
व्हाशुद्धिकरोरक्तपित्तविवर्धनः ॥ जडःकफकरःकुष्टकोपनोम्लोह्यवृष्यकृ
त् ॥ आध्मानकृच्चनेत्राणामहितोमेदरोगहा ॥ तृष्णामूर्छाभ्रमच्छर्दिकार
कोल्पश्चभक्षयेत् ॥

अर्थ– साखर, सैंधव, माहाळुंगाच्या फोडी, चिंचेचें पाणी, फाल्साच्या फोडी, जांभळीचे फळांचा रस, मोहोऱ्या वाटलेल्या हीं सर्व एकत्र करावीं, त्याचें नांव राग. तो दीपन, बृंहण, रुचिकर, तिखट, हृद्य, श्रम घालविणारा, रुचिकर, शुक्र वाढविणारा, कडु व खारट, आहे आणि मुख, जिव्हा यांची शुद्धि करणारा, रक्त पित्ताला वाढविणारा व जड, कफकारक, कुष्टकोपन, आंबट, अवृष्य, पोट फुगविणारा, नेत्रांना अहित, मेदरोगनाशक व तृष्णा, मूर्छा, भ्रम, ओकारी यांना करणारा. हा थोडा भक्षण करावा.

खांडव.

चिंचांकपित्थंवृक्षाम्लंमातुलिंगंचदाडिमं ॥ एषामन्यतरस्यापिचिकीर्षा
खांडवंप्रति ॥ ततगृहीत्वाविनिक्षिप्यतम्मिन्मैंधवशर्करे ॥ गुडंवाहिंगुस
हितंदृषदाचसुपेषयेत् ॥ गुणास्तस्यतुसर्वेपिकथितारक्तरागवत् ॥

अर्थ– चिंच, कवठ, आंबसोल, महाळुंग, डाळिंब यांतून ज्याचा खांडव करावयाचा असेल तें घेऊन त्यांत मिरीं, सैंधव, हिंग, गूळ किंवा साखर हीं घालून वाटून चटणी करावी, तो खांडव. त्याचे गुण पूर्वी रागाचे सांगितले आहेत त्याप्रमाणें जाणावे.

आम्रलेह (रायतें).

तरुणाम्रंवर्जयित्वामर्दयेत्गुडशर्करे ॥ सैंधवंमरिचंहिंगुभर्जितंतत्र

निक्षिपेत् ॥ रुचिकृच्चाम्रलेहोयंमधुरस्तृप्तिकारकः ॥ हृद्यःस्निग्धो गुरुश्चोक्तःपाकविद्याविशारदैः ॥

अर्थ– आंबा भाजून कुसकुरावा आणि त्यांत साखर किंवा गूळ घालून त्यांत सैंधव, मिरीं, भाजलेला हिंग हीं नेमस्त घालावीं आणि कालवून नेमस्त करावा तो रुचिकारक, मधुर, तृप्ति देणारा, प्रिय, स्निग्ध, गुरु असा आहे. याला आम्रलेह म्हणतात.

मज्जिकाशिखरिणी.

सितसितंदधिमध्वाज्यंमरीचैलादिसंस्कृतं ॥ नागकेसरत्वक्पत्रतमालार्द्रक चूर्णकं ॥ कर्पूरवासितेभांडेलघुहस्तेनघर्षयेत् ॥ ऐक्यतांसमनुप्राप्तेसिद्धा स्यान्मज्जिकाभिधा ॥रसालाशुक्रकृत्बल्यारोचनावातपित्तजित् ॥ गुरुः स्निग्धाप्रतिश्यायंविशेषेणविनाशयेत ॥ पुष्टिदाकांतिकृत्वृष्याकफकृच्छ्र विनाशिनी ॥

अर्थ– मज्जिकाशिखरिणी. साखर, घट्ट दहीं, मध, तूप, मिरीं, एलची, नागकेशर, दालचिनी, तमालपत्र, आलें किसलेलें यांचें चूर्ण एकत्र करून कर्पूरवासित निष्कलंक भांड्यांत घालून हळूहळू एकरूप होई तोंपर्यंत हातानें घांसावें. याला मज्जिकाशिखरि-णी म्हणतात, ती शुक्रकारक, मधुर, बलकारक, रुचिकर, वातपित्तनाशक, स्निग्ध, गुरु, प्रतिश्यायनाशक, पुष्टिकर, कांतिकारक, वृष्य, कफकर, श्रमनाशक अशी आहे.

रसालाशिखरिणी (श्रीखंड).

वस्त्रेबध्वाथगलितंदधिद्विप्रस्थमानकं ॥ तस्मिन्घृतंमाक्षिकंचप्रत्येकंचप लंपलं ॥ निक्षिप्यशर्करांतस्मिन्मानिकाद्वितयंतथा ॥ नागकेसरमेलात्व क्पत्रंतमालसंज्ञकं ॥ अर्धकर्षंक्षिपेद्विश्वामरिचद्विपलंतथा ॥ सर्वमेकी कृतंतत्तुभांडेकर्पूरवासिते॥गृहीत्वाचैववस्त्रेणमुखंबध्वाथगालयेत्॥ हस्ते नालोडयत्तेनसारसालाभिधास्मृता ॥ गुणैस्तुल्यामज्जिकायाःशिखरि ण्याःस्मृताबुधैः ॥ अनीवनार्पितेभांडेमृन्मयेनिक्षिपेत्ततः ॥स्थलेचशीतले स्थाप्यायावत्शीतत्वमाप्नुयात् ॥ इयंवासवनोप्रोक्तागुणैर्लघ्वीस्मृताबुधैः ॥

अर्थ–दहीं फडक्यांत बांधून पाणी निथळून गेलेलें असें घट्ट दोन प्रस्थ ह्मणजे १२८ तोळे असेल तर त्यांत मध, तूप चार चार तोळे व साखर दोन मानिका ह्मणजे ६४ तोळे व दालचिनी, नाकेशर, एलची, तमालपत्र हीं अर्ध अर्ध तोळा व मिर्यें, सुंठ हीं दोन दोन तोळे याप्रमाणें सर्व पदार्थ घालून तें दहीं कर्पूरवासितभांड्याचे तोंडावर पांढरें स्वच्छ फडकें बांधून त्यावर हळू हळू घासावें. त्याला रसालाशिखरिणी ह्मणतात. हिचे गुण म-

ज्जिकाशिखरिणीसारिखे होतात, असें जाणावें. ती रसाला शिखरिणी फार तापवून लाल झालेल्या मातीच्या भांड्यांत घालून तें भांडें थंड होईपर्यंत ओल्या जाग्यावर नेऊन ठेवावें. तिचें नांव वासवती. ती फार हलकी आहे.

फलवृष्याशिखरिणी.

मधुरायाश्चाम्लिकायामज्जाग्राह्याचानिस्तुषा ॥ तस्यामेलांसितांचंद्रं
मरीचानियथारुचि ॥ निक्षिप्यहस्तेनालोड्यघृतेनसंप्रेविनिक्षिपेत् ॥
फलवृष्याशिखरिणीहृद्यावृष्यासरागुरुः

अर्थ— गोड चिंचेचा जाड बलक करून त्यांत साखर, एलची, मिरीं, कापूर यांची पूड नेमस्त घालून हातानें कालवावें आणि तुपाची फोडणी द्यावी, तिचें नांव फलवृष्या शिखरिणी. ती हृद्य, वृष्या, सारक, गुरु अशी होते.

दुधाची खीर.

दुग्धाष्टमांशभागेनतंदुलान्घृतसंस्कृतान् ॥ शुद्धेर्धपक्वे दुग्धेतुक्षिप्त्वासिद्धाहिक्षी
रिका ॥ पायसंशर्करायुक्तघृतप्रक्षेपणाद्भवेत् ॥ सागुर्व्यातुकृतबल्यामलाव
ष्टंभकातथा ॥ अरुचिमेदवृद्धिंचकफमग्निश्चमंदतां ॥ कुर्याचरक्तपित्तंहिवा
तपित्तंचनाशयेत् ॥ केचिदस्यांकुंकुमेलांक्षिप्त्वाकुर्वंतिपायसं ॥

अर्थ— दुधाचे अष्टमांश तांदूळ घेऊन त्यांना तुपाचा हात चोळावा. आणि दूध घालून पळीनें वाढतां येई इतकें पातळ शिजवावें. आणि त्यांत तूप व साखर घालावी, त्याला क्षीर ह्मणतात. हींत कोणी विलाची व केशर घालितात. ती जड, धातुवर्धक, बलकारक, मलावष्टंभक, आहे व अरुचि, मेदोवृद्धि, कफ, अग्निमांद्य, यांना करणारी व रसायनी अशी आहे व रक्तपित्त, वातपित्त यांचा नाश करिते.

नारळाची खीर.

नारिकेलंतनूकृत्यछिन्नंपयसिगोःपचेत् ॥ सितागव्याज्यसंयुक्तंतत्पचेन्मृदु
वन्हिना ॥ नारिकेलोद्भवाक्षीरीस्निग्धाशीतातिपुष्टिदा ॥ गुर्वीसुमधुरावृष्या
रक्तपित्तानिलापहा ॥

अर्थ— चांगला आगरी रसाचा नारळ आणून बारीक किसून गाईचे दुधांत वाटावा आणि तें दूध फार पातळ व फार घणसर न होई असें मंदाग्नीवर शिजवावें आणि त्यांत साखर, तूप नेमस्त घालून पुनः क्षणभर कढवून उतरावें, तिला नारळाची खीर ह्मणतात. ही शीतळ, स्निग्ध, गुरु, पुष्टिकारक, मधुर, धातुवर्धक अशी आहे व वायु, रक्त, पित्त यांचा नाश करिते.

गव्हांची खीर.

गोधूमपायसाबल्याकफमेदकरागुरुः ॥
शीतलापित्तशमनीवातकृन्शुक्रवर्धनी ॥

अर्थ– पूर्वी गहूं चांगले सडून त्यांची पूर्वी सांगितल्याप्रमाणें खीर करावी. ती बल, कफ, मेद यांना करणारी व गुरु, शीतल, पित्तनाशक, वातकर आणि धातुवर्धक अशी आहे.

पंचसाराख्यपानक.

काश्मरीमधुखर्जूरमृद्वीकाफालसाफलं ॥ तेषांजलंगृहीत्वातुएकीकृत्यक्षिपेद्‌मून् ॥ चातुर्जातंदुमरिचशर्करार्द्रकादिकान् ॥ वस्त्रेणगालयित्वातत्पंचसाराख्यपानकं ॥ गुरुवृष्यंधातुकरंपित्ततृट्श्रमदाहनुत् ॥

अर्थ– शिवन, मोह, खजूर, द्राक्षें व फालशाचीं फळें यांचें पाणी करून चातुर्जात, कापुर, मिरीं, साखर, आलें हे पदार्थ नेमस्त लावून गाळावें. त्याचें नांव पंचसाराख्यपानक. हें गुरु, वृष्य, धातुकर असें आहे व पित्त, तृषा, श्रम, दाह यांचा नाश करितें.

द्राक्षांचें पानक.

द्राक्षायाःपानकंमूर्छारक्तपित्ततृषापहं ॥ श्रमदाहग्लानिहरमथफालसपानकं ॥ बदरीफलपानंचहृद्यंचमलरोधकृत् ॥

अर्थ– पूर्वी सांगितल्यासारप्रमाणें तयार केलेलें द्राक्षांचें पानक मूर्छा, रक्तपित्त, तृषा, श्रम, दाह, ग्लानि यांचा नाश करितें, व फालसाचें व बोरांचें पन्हें हृद्य, मळावरोधक आहे.

दुसरेप्रकारचें पन्हें.

खर्जूरीफालसाद्राक्षाटेंभुर्णीकोलदाडिमी ॥ आसांफलरसश्चेक्षुरसेंदुमारिचंगुडं ॥ चातुर्जातंचयोग्यंहिनिक्षिपेत्तद्रसेभिषक् ॥एतद्धिपानकंयोग्यंहृद्यंतृप्तिकरंगुरु॥विष्टंभिमूत्रलंचैवग्लानिश्रमतृषाहरं ॥ तत्तत्फलैस्तुसदृशागुणशेषाइनीरितं ॥

अर्थ– खजूर, फालसा, द्राक्ष, टेंभुर्णी, बोर, डाळिंब यांच्या फळांचा रस व उसाचा रस, गूळ, चातुर्जात, कापूर, मिर्यें हे पदार्थ यथायोग्य घालावे त्यालाही पन्हें ह्मणतात. तें हृद्य, तृप्तिकर, गुरु, विष्टंभि, मूत्रल आहे आणि ग्लानि, श्रम, तृषा यांतें नाश करितें. हें पन्हें ज्या ज्या फळांचें करावें त्या त्या फळांप्रमाणें गुण जाणावे.

पानक ह्मणजे पन्हें.

फालसाम्लिकद्राक्षादिपक्कानिचफलानिवै ॥ गृहीत्वातज्जलंकार्यंतास्मि

न्आर्द्रकचंद्रकौ ॥ चातुर्जातंमरीचानिशर्करांचयथारुचि ॥ क्षिप्त्वावस्त्रेगालितंस्यात्पानकंतच्चमूत्रलं ॥ हृद्यंतृप्तिकरंपित्तश्रमतृट्ग्लानिछर्दिहृत् ॥ वातंदाहंमदंमोहंनाशयेत्तत्त्रिधास्मृतं ॥ अम्लंचमधुरंचैवतद्गुणाःस्युर्यथाफले ॥

अर्थ— फाळसाफळें, चिंच, द्राक्षे इत्यादि फळांचें पाणी करून त्यांत साखर, मिरीं, आलें, कापूर, चातुर्जात हे पदार्थ यथायोग्य घालून कालवून फडक्यानें गाळावें. तें पानक ह्मणतात. हें मूत्रल, हृद्य, तृप्तिकारक व पित्त, श्रम, तृषा, ग्लानि, वांति, वायु, दाह, मद, मोह यांचा नाश करितें. हें आंबट व गोड अशा भेदानें दोन प्रकारचें आहे आणि ह्या पन्ह्यांत ज्या ज्या फळाचा रस असेल त्या त्या फळाचे गुण होतात असें जाणावें.

प्रमोदाख्य सट्टक.

सांद्रेदध्निमरीचंपिप्पलिशुंठीलवंगकर्पूरं ॥ एषांचूर्णसार्कशर्करयामर्द्यशुद्धवस्त्रेण ॥ गालयित्वाक्षिपेत्तस्मिन्पक्वदाडिमबीजकं ॥ प्रमोदसट्टकंह्येतत्वर्धमानगुणैःसमं ॥

अर्थ— घट्ट दह्यांत मिरीं, पिंपळी, सुंठ, लवंग, कापूर यांचें चूर्ण व साखर हीं घालून घोटावें आणि फडक्यानें गाळून त्यांत पिकल्या डाळिंबाचे दाणे घालावे त्याला प्रमोदाख्य सट्टक ह्मणतात. त्याचे गुणही वर्धमानसट्टकासारिखेच आहेत.

वर्धमानसट्टक.

सांद्रंदधिगृहीत्वातुकिंचिन्मस्त्वाचमंथयेत् ॥ शर्करांमरिचंशुंठीपिप्पलीजीरचूर्णकं ॥ निक्षिप्यचयथायोग्यंहस्तेनालोडयेत्ततः ॥ वस्त्रेणगालयेत्तस्मिन्पक्वदाडिमबीजकं ॥ निक्षिप्यसिद्धमेतत्तुसट्टकंवर्धमानकं ॥ गुरुदीप्तिकरंरुच्यंबलदंतृप्तिकारकं ॥ कंठेहितंचपित्तंचश्रमंग्लानिंनृपांजयेत् ॥

अर्थ— सायीसुद्धां घट्ट दहीं घुसळून त्यांत साखर व सुंठ, मिरीं, पिंपळी, जिरें यांची पूड नेमस्त घालून भांड्यांत घोटावें आणि फडक्यानें गाळून त्यांत पिकल्या डाळिंबाचे दाणे घालावे त्याचें नांव वर्धमानसट्टक. तें जड, अग्निदीपक, रुच्य, बलप्रद, तृप्तिकारक, कंठाला हितावह आहे आणि वायु, पित्त, श्रम, ग्लानि यांचा नाश करितें.

सामसट्टक.

दधिवीचींविनिष्काश्यतस्मिन्विश्वामरीचयोः ॥ कृष्णाचित्रकयोश्चूर्णंक्षिप्त्वाभांडेसुघोलयेत् ॥ वस्त्रपूतेततस्तस्मिन्बीजंदाडिमजंक्षिपेत् ॥ सोमसट्टकनामासौवर्धमानगुणैःसमः ॥

अर्थ—सोमसट्टक. दह्यांची वरची साई काढून टाकून मग त्या दह्यांत सुंठ, मिरीं, पिंपळी, चित्रक यांचें चूर्ण घालून भांड्यांत घोटावें. नंतर फडक्यानें गाळून त्यांत पिकलेल्या डाळिंबाचे दाणे घालावे. तो सोमसट्टक गुणांनीं वर्धमानसट्टकासारिखा आहे.

वांग्यादिकांचें भरित.

वृंताकंभर्जयित्वातुत्वङ्निष्काश्यात्प्रयत्नतः ॥ हस्तेनसूक्ष्मंसंमर्द्यसैंधवंचाग्निरामठं ॥ बृहदार्द्रमरीचंचतथाकुस्तुंबरींक्षिपेत् ॥ सूक्ष्मीकृतंश्रीफलंचदधिवानिंतिडीफलं ॥ क्षिप्त्वाहस्तेनसंमर्द्यधूनेनप्रेविनिक्षिपेत् ॥ एवंसर्वफलानांचकंदानांचभरित्रकं ॥ कार्यंतत्तद्गुणकरंप्रोक्तंपाकविशारदैः ॥

अर्थ— वांग्यांचें भरित. वांगीं अग्नीवर भाजून त्यांचे वरची साल काढून टाकावी आणि तीं कुसकरावीं त्यांत मीठ, चित्रक, हिंग, ओली मिरची, ओली कोथिंबीर, आणि नारळाचा कीस व दहीं किंवा चिंच घालून हातानें कालवावें आणि फोडणी द्यावी, याचें नांव भरित. याप्रमाणें सर्व फळांचें व सर्व कंदांचे भरित करावें. त्याचे गुण त्या त्या फळासारिखे व त्या त्या कंदासारिखे जाणावे.

कूष्मांडवटक (सांडगे).

कूष्मांडकर्तयित्वास्यजलंनिष्काश्ययत्नतः॥ कुस्तुंबुरुनिशामाषचूर्णसातिलसैंधवं ॥ निक्षिप्यवटकाःकार्याआतपेशोषयेत्ततः ॥ रुचिदावातहंतारस्तिलतैलेसुपाचिताः ॥ कर्कट्यालाब्वादीनांतुकार्याश्चैवंविशारदैः ॥

अर्थ— कोहाळा बारीक चिरून त्याचें पाणी काढून नंतर धने, हळद, तिळ, मीठ, उडदांचें भरड पीठ हीं यथायोग्य घालून पोफळाएवढे गोळे करावे आणि उन्हांत वाळवावे त्यांचें नांव कूष्मांडवटक, हे तेलांत तळून द्यावे, हे रुचिकर व वातनाशक आहेत. याच प्रमाणें कांकडी, भोंपळा इत्यादिकांचे सांडगे करावे.

कूष्मांडवटक.

कूष्मांडकफलंगृह्यकर्तयित्वाप्रयत्नतः ॥ तस्माज्जलंचनिष्काश्यतस्मिन् चूर्णंविनिक्षिपेत् ॥ चणकानांमाषकानांधान्यानांमरिचस्यच ॥ निशायारामठस्यापिलवणंचयथारुचि ॥ कोलप्रमाणावटकाःकूष्मांडस्येतिसंज्ञिताः तेसौरभेयेप्रक्षिप्यारुचिदावातहारकाः ॥

अर्थ— कोहोळा किसून त्यांतील पाणी निथळून त्यांत हरभरे, उडीद यांचें भरड पीठ;

धने, मिरच्या, हळद, हिंग मीठ हीं यथायोग्य घालून बोराएवढ्या गोळ्या कराव्या आणि उन्हांत वाळवाव्या. ह्या सांभाऱ्यांत घालितात. यांचें नाव वडश्वंडें. हीं रुचिकर, वातनाशक आहेत.

मिरगुंडें.

आढकीमाषचणकतंदुलानांतुपिष्टके ॥ हिंगुलवणधान्याकान्क्षिप्त्वातो येनमेलयेत् ॥ संमर्द्यचततःपश्चात्गृहीत्वैकंमरीचकं ॥ तद्गर्भभूतांगुटिकां कृत्वोष्णेनविशोषयेत् ॥ मरीचगर्भसंज्ञेयंगुटिकाघृतपाचिता ॥ वातगुल्मह राहृद्यारुचिदासाचभाक्षिता ॥

अर्थ– तुरीची डाळ, उडीद, चणे, तांदूळ इत्यादिकांचे पिठांत हिंग, मीठ, ओली कोथिंबीर हीं घालून पाण्यानें कालवून चांगलें मळावें आणि त्या पिठांत एकेक मिरीं घालून हरभऱ्याएवढ्या गोळ्या कराव्या, आणि उन्हांत वाळवाव्या. त्यांना मिरगुंडें ह्मणतात. तीं तुपांत तळून खाल्लीं असतां वायु, गुल्म यांचा नाश करितात. तीं हृद्य व रुचिकारक आहेत.

सूरणवटक.

सूरणंखंडशःकृत्वास्वेदयित्वाचपेषयेत ॥ तस्मिंश्चलवणंहिंगुजीरकंवामरीचकं ॥ निक्षिप्यवटकान्कृत्वाघृतेनप्रेचपाचयेत ॥ रुच दादीपनाःप्रोक्तावातदुर्नामनाशनाः ॥

अर्थ– सुरणाच्या बारीक फोडी करून शिजवाव्या आणि वाटून त्यांत मीठ, हिंग, किंवा जिरें, मिरें हीं नेमस्त घालून वड्या कराव्या आणि त्या तुपांत तळाव्या. त्या रुचिकर, दीपन आहेत आणि वायु, अर्श यांचा नाश करितात.

तांदुळांचे पापड.

तंडुलानांरुचिकराबल्याधातुविवर्धकाः ॥
कफवातहरावृष्यापाचकालघवःसराः ॥

अर्थ– तांदुळाचे पापड रुचिकर, बलकर, धातुवर्धक व कफ, आणि वात, यांचा नाश करणार, वृष्य, पाचक, लघु, सारक असे आहेत.

उडदांचे पापड.

धूमसीमाषजांहिंगुहरिद्रालवणैर्युतां ॥ जीरकस्वर्जिकाभ्यांचमरीचेनजले

नच ॥ आलोडयलोष्ठंकृत्वातुद्विदिनंस्थापयेत्तथा॥ पश्चात्दृषदिनिष्कुट्य तनूकृत्यचवेल्लिताः ॥ पर्पटास्तेसदंगारभ्रष्टाःपरमरोचनाः॥दीपनाःपाचना रुक्षगुरवःकिंचिदीरिताः ॥ माषजाःपर्पटाबल्यारोचनाःपाचनाःसराः॥गुर वोरक्तपित्ताग्निकफदाबहुवर्चसः ॥ चणकानांगुणैर्युक्ताःपर्पटाश्चणकोद्भ वाः ॥ स्नेहेविर्भर्जितास्तेतुभवेयुर्मध्यमागुणैः ॥

अर्थ– उडदांचे डाळीचें पीठ, हिंग, हळद, मीठ, जिरें, पापडखार, मिऱ्यें हे पदार्थ घालून पाण्यांत गोळा होई तोंपर्यंत भिजवावें, आणि एक दोन दिवस तसेंच ठेवून नंतर दगडावर ठेंचून पराकाष्ठेचें मऊ करावें. त्याची लहान लहान लाटून पातळ पापडी करावी. त्यांचें नांव पापड. ते भाजून सेवन केले असतां अत्यंत रुचिकारक, दीपन, पाचन, रुक्ष, किंचित् जड आहेत. उडदांचे पापड बलकर, रुचिकर, पाचक, सारक व जड, आहेत व रक्तपित्त, अग्नि, कफ व मळ यांना वाढविणारे आहेत आणि चण्यांचे पापड चण्यांचा गुणांसारिखे आहेत. हे सर्व प्रकारचे पापड तेलांत तळून सेवन केले असतां गुणानें मध्यम होतात.

मुगांचे पापड.

मुद्गजाःपर्पटाःपथ्याज्वराक्षिश्रवणामये ॥
अरोचकछिदःस्निग्धालघवोदोषनाशनाः ॥

अर्थ– मुगांचे पापडांची कृति उडिदांचे पापडांप्रमाणें जाणावी. हे पथ्यकारक, ज्वर, नेत्ररोग, कर्णरोग, अरुचि यांचे नाशक व स्निग्ध, लघु, दोषनाशक आहेत.

सांड्या, चिकवड्या, कुरवंड्या.

धौतास्तुतंदुलाःशुष्काःकृत्वापिष्टंविनिर्हरेत् ॥ तस्मिन्मरीचलवणेनिक्षिपे द्रामठंतथा॥ उदकेसुविपक्वंतत्गृहीत्वातस्यपर्पटाः ॥ कर्तव्याःसांडिकाभि ख्याःपक्त्वातैलेघृतेपिवा॥भक्षितावलदाहृद्याःकफवातविदारणाः॥कृतास्त स्यैववटिकाःशुष्काश्चिक्कवटिसंज्ञिताः॥ घृतेतैलेविपक्वाःस्युर्गुणैःपूर्वादिताय था ॥पक्वंतदेवपिष्टंहिकाष्टयंत्रेविनिक्षिपेत् ॥ मर्दितंतेनयंत्रेणपतंत्यंगुलिस न्निभाः ॥ शुष्कीकृत्वाभक्षितास्तेरुचिदाःपीनसापहाः ॥ त्रिदोषशमनाश्चैव कुरवंडयाइतिस्मृताः ॥

अर्थ– सांड्या. तांदूळ धुऊन चांगले वाळवून दळून पीठ करावें आणि त्यांत मिरीं, मीठ, हिंग हे पदार्थ घालून त्यांची उकड करावी; त्या उकडीचे पापड करावे, त्यांना

सांड्या म्हणतात. ह्या तेलांत किंवा तुपांत तळून खाल्ल्या असतां बलकर, प्रिय आहेत व कफ, वात यांचा नाश करितात.

त्याच उकडीच्या वड्या करून वाळवाव्या, त्यांला चिकवड्या म्हणतात. ह्या तळून सेवन केल्या असतां गुण सांड्यांसारिखे आहेत.

वर सांगितलेली उकड, सांड्यानामक लांकडाचें शेवग्यासारिखें यंत्र आहे त्यांत घालून दाबून बोटाएवढे जाडे लांबट तुकडे पडतात ते वाळवून, तळून भक्षण केले असतां रुचिकर व पडसें, त्रिदोष यांचा नाश करितात. ह्यांचें नांव कुरवड्या. ह्या गव्हांच्याही होतात.

उडदांचे वडे.

लवणमरिचहिंगुशृंगबेरैःसमुपचितोवरमाषजःसुपक्वः ॥ अनिसुरभिघृते थवासुतैलेविशतिमुखेवटकःसुपुण्यभाजां ॥ पवनारुचिदैन्यजयेभटकःक्षयकार्दितकंपमरुत्कटकः ॥ रसनानलरंगधरोनटकःकफपित्तविकारकरो वटकः ॥ दधिमध्येकृतश्चेत्स्यात्सएववटकःशुभः ॥ स्त्रीप्रसंगेहितोबल्यःपुंसांधातुविवर्धकः ॥ वातपीडांजयेद्रक्तपित्तश्लेष्मकरोह्यसौ ॥

अर्थ— उडदांची डाळ पाण्यांत भिजत घालून वाटावी आणि त्यांत मीठ, मिऱ्यें, हिंग, आलें हे पदार्थ घालून त्या वाटलेल्या डाळीचे वडे करावे. ते तुपांत किंवा तेलांत तळावे. ते वडे पुण्यवानाला नेहमीं मिळतात. हे वायु, अरुचि, दुर्बलपणा, क्षय, आर्दितवायु यांचे नाशक व कफ, पित्तविकार यांना करणारे असे होतात.

तीच डाळ वाटून दह्यांत कालवून वडे करून तळावे. ते सेवन केले असतां उत्तम होतात व स्त्रीप्रसंगीं पुरुषास हितावह, बलकारक, धातुवर्धक, वातनाशक आणि रक्तपित्त व कफ यांना करणारे असे आहेत.

मुगांचे वडे.

मौद्गोवटोगुरूरुच्योवातपित्तास्रदोमनः ॥ श्लेष्मलःपुष्टिबलकृत्शुक्लोबलदोल्पतृट् ॥ मुद्गानांवटकाम्लकेमज्जितालघवोहिमाः ॥ संस्कारजप्रभावेनात्रिदोषशमनाहिताः ॥

अर्थ— मुगांचे वडे जड, रुचिकर आहेत व वात, रक्तपित्त, कफ यांना करणारे आणि पुष्टि, धातुवृद्धि, बळ यांना देणारे व अल्पतृषाकारक असे आहेत.

तेच ऊन असतांच पुढें सांगितल्याप्रमाणें ताकांत हिंगादिक घालून त्यांत सोडावे. ते लघु, शीत, संस्कारप्रभावानें त्रिदोषशामक, हितकारक असे होतात.

कांजिकवटक (कांजिवडे).

मंथनीनूतनाधार्याकटुतैलेनलेपिता ॥ निर्मलेनांबुनापूर्यतस्यांचूर्णीविनिः

क्षिपेत् ॥ राजिकाजीरलवणंहिंगुशुंठीनिशाकृतं ॥ निःक्षिपेद्वटकांस्तत्रभांड स्यास्यंचमुद्रयेत् ॥ ततोदिनत्रयादूर्ध्वमम्लाःस्युर्वटकाध्रुवं ॥ कांजिकवट कोरुच्योवातहरःश्लेष्मकारकःशीतः ॥दाहंशूलमजीर्णंहरंतेनेत्रामयेष्वहिताः ॥

अर्थ– मातीचा कोरा डेरा घेऊन त्याला हिंगादिकांचा धूप देऊन, आंतून मोहोऱ्यां-चें तेल लावून त्यांत निर्मळ स्वच्छ पाणी घालून त्यांत मोहोऱ्या, जिरें, मीठ, हिंग, सुंठ व हळद यां-चें चूर्ण व उडदाचे केलेले ताजे वडे घालून त्या मडक्याच्या तोंडास घट्ट दादरा बांधून तसेच तीन दिवस ठेवावे. ते आंबट झाल्यावर काढून सेवन करावे. ते रुचिकर, वातहारक, श्लेष्मकारक, शीत आहेत, आणि दाह, शूल, अजीर्ण यांचे नाशक आणि नेत्ररोगाला अप-थ्य असे आहेत.

तत्रवटक ध्वांसी (पुष्पवटी).

बाल्हीकचूर्णयुतनिर्मलतक्रपूर्णकुंभेयथोचितपटूत्तमराजिकाढ्ये ॥ पूर्वोपि दिष्टकृतितासुकृताश्चयस्मात्सिद्धाश्चतक्रकवटाहदिनोषिताःस्युः ॥ हृद्यालघुरुचिकराःकफकारकाश्चपित्तप्रदाःशुक्रकृतोतिपौष्टिकाः ॥ वातापहारक्तविवर्धनाश्चध्वांसीतिनाम्नाप्रथिताश्चलोके ॥

अर्थ– उडदांची डाळ धुवून वाळवून तिचें चांगलें पीठ करावें त्याचे पूर्वप्रमाणें वडे करून तेलांत किंवा तुपांत तळून ऊन असतांच हिंग, मीठ, मोहऱ्या लावलेल्या ताकांत सो डून कोऱ्या मातीचे मडक्यांत घालून झांकून ठेवावे. ते एक दिवस गेल्यावर दुसरे दिवशीं मृदु झाल्यावर सेवन करावे. ते प्रिय, लघु, रुचिकर, कफकारक, शुक्र वाढविणारे, पित्तकर पौष्टिक, वातनाशक, रक्ताला वाढविणारे असे आहेत, हे लोकांमध्यें ध्वांसी या नांवानें प्रसिद्ध आहेत.

खंडितवटी (पातवड्या).

चणकानांपिष्टकेचसाम्येनजलमिश्रिते ॥ लवणंहिंगुमरिचंधान्यंचसहरिद्रकं ॥ चूर्णंश्रीफलजंक्षिप्त्वालोडयित्वापचेत्ततः॥ मंदाग्नौविधृतेभांडेयावत्त त्सांद्रतांव्रजेत्॥भांडादुध्धृत्यपश्चात्तदाज्याक्तेपीठकेलिपेत्॥ वस्त्रस्तस्यच तूस्मात्तैलेवाथघृतेपचेत्॥शुक्रंवोर्यंबलंकांतिकंपुष्टिंरुचिंतथा॥कुर्वंति नाम्नावस्त्रस्ताःकथिताःखंडिताभिधाः ॥ मलस्तंभकरागुर्व्योवातपित्तालनाशनाः ॥

अर्थ–चण्याचे पिठांत समान पाणी व मिरीं, मीठ, हिंग, धणे, हळद, किसलेला ना-रळ घालून कालवावें; आणि भांड्यांत घालून मंदाग्नीवर युक्तीनें शिजवून घण झालें

णजे खालीं उतरून तूप लावलेल्या पाटावर उपसून काढावें. नंतर हळूहळू तळहातानें थापटून भाकरीसारिखे करावे, आणि अगदीं निवून थंड झाले असतां त्याच्या सुरीनें चौकोनी थापऱ्या कापून तुपांत किंवा तेलांत तळाव्या. त्या शुक्रधातु, वीर्य, बल, कफ, कांति, पुष्टि यांना वाढवितात व गुरु, रुचिकर व पित्त, रक्तदोष, वायु यांचा नाश करितात.

चण्याचीं भजीं.

चणकानांहिपृमस्यांनिशाधान्याकरामठाः॥लवणंमरिचंजीरंमकत्रपरिमर्द येत्॥जलेननस्यवटिकालघ्व्यः कार्याःप्रयत्नतः॥उपस्करंचलवणंतक्रेनि क्षिप्ययत्नतः॥ वस्त्रोघृतेपाचिताश्चतस्मिन्तक्रेविनिक्षिपेत्॥तास्तुशुक्ररुचि स्थौल्यकांतिदावातनाशनाः॥ कफपित्तक्षयकरालघ्व्योमृदवोबलप्रदाः॥

अर्थ—चण्याच्या पिठांत हळद, धने, हिंग, मीठ, मिरें, जिरें हे पदार्थ घालून तें पीठ पाण्याशीं चांगलें मळावें आणि त्याच्या लहान लहान चकल्या कराव्या. त्या तुपांत तळून वेसवार, मीठ घातलेल्या ताकांत कढत असतांना तीं सोडाव्या. त्या शुक्र, रुचि, स्थूलता, कांति यांना देणाऱ्या व वात, कफ, पित्त यांचा नाश करणाऱ्या आणि लघु, मृदु, बल देणाऱ्याअशा आहेत.

शिजवलेलीं व तळलेलीं कडबोळीं.

माषाणांधूमसीहिंगुलवणार्द्रकसंयुता ॥ जलेननिविडंमर्द्यकार्याःपृथुलव र्तयः ॥ तासांचवर्तुलंकृत्वाजलेसंस्वेदयेत्ततः ॥ गृण्हीयाद्वेष्टनीनाम्नाशुक्र लाबलकारिणी ॥ गुर्वीकफकरीपाकेमधुरापित्तकोपनी ॥ मार्गस्थानांहि तकरीवातनाशकरीस्मृता॥पाचिताचघृतेसैवकचवल्लीतिविश्रुता ॥गुरुर्वृ ष्यापुष्टिकरीबलदातृप्तिकारिका ॥ पित्ततेजःकफानांचकारिणीवातनाशिनी॥

अर्थ– उडदाचें पीठ, हिंग, मीठ, बारीक केलेलें आलें हे सर्व पदार्थ पाण्यांत एकत्र घट्ट मळून व नंतर त्याच्या लठ वाती करून त्याचीं वर्तुळें करावीं आणि वाफेवर शिजवावीं. त्याचें नांव वेष्टनी. त्या शुक्रकर, बलकारक, जड, कफकर, पाककालीं मधुर अशा आहेत आणि पित्ताला कोपवणाऱ्या मार्गस्थास हितावह, वातनाशक अशीं आहेत. तींच तुपामध्यें तळलीं असतां त्याचें नांव कचवल्ली. ही जड, वृष्य, पुष्टिकारक, बलदेणारी, तृप्तिकारक आणि पित्त, तेज, कफ यांना करणारी, वातनाशक अशी आहे.

माषपिंड्या (उंड्या).

माषपिष्टेजीरकंचलवणांहिंगुचार्द्रकं ॥ यथायोग्यंमेलयित्वाजलेनापिविम

दर्येत् ॥ तस्यलंबाकृतीःकार्यागुटिकाःशोभनाकृतीः ॥ दोलायंत्रेणमंदाग्नौ पाचिनाश्चघृतेपुनः ॥ पाचनीयाश्चताःसर्वाबल्याःशुक्रविवर्धनाः ॥ पुष्टिदागुरवश्चैववातारोचकनाशनाः ॥ अर्दितघ्नाश्चविज्ञेयाएवंमुद्गभवाअपि ॥ लघ्वयोल्पबलदाःप्रोक्तानाम्नामाषंडर्योमताः ॥

अर्थ– उडदांच्या पिठास जिरें, मीठ, हिंग आलें हे पदार्थ नेमस्त वाटून लावावे व पात सुकसुकें मळून त्याचीं मुटकळीं करावीं व तीं भांड्याच्या तोंडावर फडकें बांधून न पाणी घालून वाफेवर मंदाग्नीनें शिजवावीं. तीं तेलांत किंवा तुपांत तळावीं किंवा च्या सुरीनें कापक्या काढून तळाव्या. या माषंडऱ्या बलकर, शुक्रवर्धक, पुष्टिप्रद, गुरु, ा आहेत व वायु, अरुचि आणि अर्दितवायु यांचा नाश करितात.

पातवड्या (अळवड्या).

मरीचादिनयंधान्यंशुष्कंश्रीफलवाल्हिके ॥ जीरकंत्वकूद्वयंचार्द्रकुस्तुंबुरुलवंगकं ॥ एतानितैलेपक्त्वाचतस्यचूर्णससैंधवं ॥ पिष्टेनिक्षिप्यचाणक्येजलेनाद्रंतुकारयेत् ॥ लेपनेयोग्यकंकृत्वानागवल्लयल्वकेदले ॥ तुंब्याःपत्रेथवालिप्त्वानिविडंतस्यचोपरि ॥ पर्णद्वितीयंलिप्त्वैवअंगुलीपरिमाणके ॥ वनेजातेततोवेष्ट्यवर्तिकाजलसंयुते ॥ मुखेवस्त्रेणसंयुक्तेनिक्षिपेचततोपरि ॥ अपरंसजलंपात्रंनिक्षिप्यसुविपाचयेत् ॥ मंदाग्नौचततोधृत्यखंडाअंगुलिसंनिभाः ॥ कृत्वातैलेघृतेवापिपक्वारुचिबलप्रदाः ॥ शुक्रस्थौल्याग्निमतिदाकांतिदावातनाशनाः ॥ कफपित्तहरानूनंवटिकाःपात्रिकाभिधाः ॥

अर्थ-- धणे, मिरच्या, मिऱ्यें, सुकें खोबरें, हिंग, जिरें, किंचित दालचिनी, कबाबचिनी, वंग, ओली कोथिंबीर हीं सर्व तेलात युक्तीनें तळून कुटून बुकी करावी. नंतर बुकी व मीठ ण्याच्या पिठांत घालून तें पीठ पाण्यानें नेमस्त कालवावें आणि अळूं, नागवेल किंवा पिळी इत्यादिकांचे पानांवर त्या पिठाचा लेप करावा. नंतर दुसरें पान लावावें. पुनः लेप वा. असें करितां करितां बोटा इतकें जाड झालें ह्मणजे त्याची गुंडाळून वळकटी करावी आणि विस्तीर्ण भांड्यांत पाणी घालून तोंडावर फडकें बांधून त्यावरती वळकटी वून वर पाणी घालून झांकण ठेवून मंदाग्नीवर शिजवावें आणि वळकट्या बाहेर काढून ठाले आंगुळभर जाड असे सुरीनें तुकडे करून तेलात किंवा तुपांत तळावे. त्या अतिरुचिर, व बल, शुक्र, स्थौल्य, अग्नी, कांति, बुद्धी, यांतें देणाऱ्या व वात, पित्त, कफ यांचा ाश करणाऱ्या आहेत.

मोहनभोग (लापशी).

त्रिंशत्कर्षघृतंतप्त्वातस्मिन्गोधूमचूर्णकं ॥ निस्तुषंघृतमानेनक्षिप्त्वादर्व्या

विचालयेत् ॥ गृहीत्वाचसमंदुग्धमल्पमल्पंविनिक्षिपेत् ॥ तिष्ठेतालोडयन् तावद्यावत्स्रस्ताज्यदर्शनं॥पक्वेततःक्षिपेत्तस्मिन्शर्करांसममानतः ॥ एलालवंगमरिचचूर्णंक्षिप्त्वाविलोडयेत्॥ क्षणेनचततोत्तार्यसिद्धोयंभोगमोहनः बल्योवृष्योगुरुःस्निग्धःकफकृद्धातुवर्धनः।रसेपाकेचमधुरोवातपित्तविनाशनः॥

अर्थ– मोहनभोग. शेरभर तूप चांगलें कढवून त्यांत बारीक गव्हांचा रवा तुपाचे समान घालून किंचित् पळीनें ढवळावा आणि तुपाचे समान दूध घेऊन थोडें थोडें शिंपावें आणि चाळवीत राहावें, असें करितां करितां दूध त्याचे आंगीं जिरून बाहेर तूप दिसे तोंपर्यंत शिजवावें. नंतर साखर रव्याचे समान घालावी आणि एलची, लवंगा, मिऱ्ये यांचें चूर्ण नेमस्त घालून चांगलें चाळवून क्षणभर तसेंच ठेवून नंतर उतरावें, त्याला मोहनभोग ह्मणतात. तो बलकर, वृष्य, गुरु, स्निग्ध, कफकर, धातुवर्धक व रसकाळीं व पाककाळीं मधुर आणि वायु, पित्त यांचा नाशक आहे.

मोहनभोग (मैसी लापशी).

गोधूमपिष्टितासाम्येनघृतंन्यस्यसुभर्जयेत् ॥ शर्करांपिष्टमानेनसमांतप्तजलेन्यसेत् ॥ लोडयित्वाततोवस्त्रपूतांपिष्टेविनिक्षिपेत् ॥ मंदाग्नौविपचेत्तावत्जलंपीत्वाघृतंक्षरेत्॥शुष्कश्रीफलचूर्णमेलाशुंठीमरीचनिर्बीजाः॥ केनकिफलखंडांश्चक्षिप्त्वादर्व्याविचालयेत्कुशलः॥ पक्वाचरक्तवर्णानिसिद्धोयंभोगमोहनः ॥ शीतकालेतुभोक्तृणांपरःप्रोक्तःसुखावहः ।

अर्थ--गव्हांच्या रव्यांत समान तूप घालून भाजावा, आणि रव्याचे समान साखर आधण आलेल्या पाण्यांत घालून ढवळून तें पाणी गाळून त्या रव्यांत घालावें, आणि खालीं नेमस्त अग्नि लावून तें पाणी आंगीं जिरून बाहेर तूप दिसे तोंपर्यंत शिजवावा, आणि त्यांत सुकें किसलेलें खोबरें व एलची, सुंठ, मिरीं, बेदाणा, खारकांचे तुकडे हीं घालून पळीनें चाळवून चाळवून तांबडा रवा झाला ह्मणजे उतरावा. तो शीतकाळीं भक्षिण्यास फार हितावह आहे

चंद्रहासा (लापशी).

तप्तेघृतेनसाम्येनासितगोधूमचूर्णकं ॥ क्षिप्त्वादर्व्यासुनिर्वर्त्यतत्समांक्षीरशर्करां ॥ गालितांशुद्धवस्त्रेण तस्मिन्चूर्णेविनिक्षिपेत् ॥ मंदाग्नौविपचेत्तावत् क्षीरंपीत्वाघृतंक्षरेत् ॥ पश्चाच्चंद्रमरीचैलाचूर्णंक्षिप्त्वाविलोडयेत् ॥ उत्तार्यभक्षितोवृष्यःकफकृत्धातुकृत्गुरुः ॥ पित्तवातानिहंताचचंद्रहासाभिधस्त्वयं ॥

अर्थ–चंद्रहासालापशी. तापलेल्या तुपांत त्याचे समान चांगला शुभ्र गव्हांचा रवा घा-

ून परतावा आणि तुपाचे व रव्याचे समान दूध, साखर हीं एकत्र मिळवून गाळून त्या रव्यांत गाळून दूध आंगीं मुरून बाहेर तूप दिसूं लागे तोंपर्यंत मंदाग्नीवर शिजवावा, नंतर त्यांत कापूर, मिर्यें, एलची यांचें चूर्ण नेमस्त घालून ढवळून खालीं उतरावा, तो भक्षिल्यास वृष्य, बलप्रद, धातुकर, जड, कफकारक, व पित्त, वायु यांचा नाशक आहे.

घृतपूर (घिवर).

गोधूमचूर्णंसूक्ष्मंचस्वच्छंतस्मिन्घृतंक्षिपेत् ॥ यावत्तत्पिंडतांगच्छेत्पश्चात्दुग्धेविमर्दयेत् ॥ फेलयित्वाद्रवीभूतेनतःपात्रेघृतंन्यसेत् ॥ सशब्देसुघृतेनत्रेतस्यधारामपासृजेत् ॥ यावच्चव्याप्यतत्पात्रंप्रसरेत्घृतपूरकः ॥ यत्किंचित्ताम्रतांयातिखंडपंकेनिमज्जयेत् ॥ सवृष्योगुरुहृद्यश्चबलकृत्धातुवर्धनः ॥ कफासृङ्मांसलकरोवातपित्तक्षयंहरेत् ॥

अर्थ- बारीक स्वच्छ असा गव्हाचा रवा घेऊन त्यांत मुटकळें होईपर्यंत तूप घालून सारखें करून नंतर दूध घालून मोठे रुंद भांड्यांत खूब फेसून पातळ करावें आणि घिवरपात्रांत तूप घालून चुलीवर ठेवून सळसळूं लागलें म्हणजे त्यांत त्या पिठाची बारीक व सारखी धार पात्रभर घिवर पसरे तोंपर्यंत धरावी, नंतर तो किंचित् लाल झाला म्हणजे साखरेचे पंकांत दोहों बाजूंनें बुडवावा, तो गुरु, वृष्य, हृद्य, बलकारक, धातुवर्धक, आहे व कफ, रक्त, पुष्टि, यांना करणारा आणि वायु, पित्त, क्षय यांचा नाश करितो.

नारळाचे घिवर.

नारिकेलफलंचार्द्रंसूक्ष्मंयत्नेनकर्तयेत् ॥ सूक्ष्मगोधूमचूर्णंतुशर्करामिश्रितेन्यसेत् ॥ दुग्धसंमर्द्यप्राग्वच्चकारयेत्घृतपूरकं ॥

अर्थ- गव्हांच्या रव्यांत साखर, किसलेला ओला नारळ आणि दूध हीं घालून परातेंत चांगला फेसून त्याचे वर सांगितल्या प्रमाणें घिवर करावे.

तांदुळांचे घिवर.

अर्धविपक्वपयसितंडुलजंवस्त्रगालितंचूर्णं ॥ संमर्द्यशर्करयादुग्धेनाप्यापिपूरकःप्राग्वत् ॥ साध्यःसुधियायत्नादुक्तश्चायंचशालिघृतपूरः ॥

अर्थ- दूध निमे आटवून त्यांत धुतलेल्या चांगल्या तांदुळांचें वस्त्रांत गाळलेलें पीठ व साखर हीं घालून परातेंत फेसून त्याचे घिवर करावे. ते शालिघृतपूर.

खव्याचे घिवर.

दुग्धंबहुशःपक्त्वातस्मादुत्तार्यपिष्टिकांसकणां ॥ शर्करयासंमिश्रांमंदे

म्नौसाधयेत्तुघृतेचाल्पे ॥ प्राग्वत्सुधियायत्नात्नाम्नाचायंचदुग्धघृतपूरः ॥

अर्थ– दुधाचा खवा करावा आणि त्यांत साखर घालून फेंसावा. नंतर त्याचे घिवर करून मंदाग्नीवर थोडक्या तुपांत युक्तीनें भाजावे. त्याचें नांव दुग्धघृतपूर.

कचऱ्याचे घिवर.

उच्छोषयित्वापयसश्चूर्णैपिष्टंकसेरवं ॥ मशर्करंविनिक्षिप्यमर्दयेद्
टकांस्तथा ॥ कृत्वाघृतेसुविपचेत्कसेरुघृतपूरकाः ॥

अर्थ– दुधाचे खव्यांत कचऱ्याचें पीठ व साखर घालून मळून वड्यासारिखे करून तुपांत फार युक्तीनें तळावे. ते कसेरुघृतपूर.

आंब्याच्या रसाचे घिवर.

पक्काम्ररसदरसेघृतेनविपचेन्मंदानलेयत्ननोयावत्स्यात्सुघनस्तथापुनरयंपाच्यः
सितापंकके ॥ संजातेसुघनेततःपृथुतरेविस्तीर्णपात्रेतुतंसंलिप्तेत्तुयथांगुलं
घनतरंतंखंडशःकर्तयेत् ॥ सोयंचाम्ररसोद्भवोघृतपुरोहृद्योगुरुर्दीपकोरुच्यःपि
त्तमरुत्प्रणाशनकरोबल्योतिवृष्योभवेत् ॥ एवंचान्यपदार्थजोघृतपुरस्तत्तद्गु
णैरन्वितोभीमेनप्रियभोजनेनचपुराकृष्णार्थमुत्पादितः ॥

अर्थ– आम्ररसजघृतपूर. पिकले आंब्याचा रस तुपांत घालून मंदाग्नीवर शिजवून जाड खवा करून साखरेचे पाकांत घालून चांगला चाळवावा, आणि उतरून पाटावर आंगुळजाड लिंपून थंड जाहल्यावर चौकोनी वड्या कापाव्या. त्याचे नांव आम्रघृतपूर. असेच शिंगाडे, मखाणे इत्यादिकांचे घिवर करावे. परंतु या आम्ररसाच्या घिवराचे गुण हृद्य, गुरु, दीपक, रुच्य, वातपित्तनाशक, बलकर आणि अतिवृष्य आहेत. बाकी इतर धान्याचे घिवराचे गुण त्या धान्याचे गुणांप्रमाणें जाणावे.

अपूप (घारगे).

गोधूमसूक्ष्मपिष्टंगुडेनयुक्तंजलेनसंमृदितं ॥ तद्गोल्योवर्तुलानिभाघृतेविपक्का
भवंतिचापूपाः ॥ बल्याहृद्यारुचिदागुरवोवृष्याश्चतुष्टिदाःप्रोक्ताः ॥ पित्तानि
लशमनकरामधुराःप्रोक्ताश्चसूरिभिःकुशलैः ॥

अर्थ– गव्हांचा चांगला बारीक रवा घेऊन त्यांत गूळ घालून पाण्याशीं मळावा, आणि त्याचे वाटोळे तळहाताएवढे अपूप करावे आणि तुपांत तळावे. ते बलकारक,

प्रिय, रुचिकर, जड, वृष्य, पुष्टि करणारे आणि वात, पित्त यांचा नाश करणारे, असें पूर्वाचार्यांनीं सांगितलें आहे.

शालिपूप (अनारसे).

प्रक्षाल्यतंडुलांस्त्रिःशोषयित्वाचपेषयेत्॥तत्पिष्टंचघृतेनाशर्करांचिचाल्यगुडोदकैः॥मर्दयित्वाचवटकान्कृत्वातिलैस्तबीजकैः॥एकतोगोलयित्वाचतान्घृतेनपचेत्ततः॥शालिपूपास्तुतेसिद्धाःशीतावृष्यारुचिप्रदाः॥स्निग्धाशीसारशमनानाम्नानारससंज्ञिताः॥

अर्थ– तांदूळ तीन वेळां धुऊन वाळवावे, आणि त्याचें पीठ करून त्यात मोहन व गूळ घालून मळावें आणि त्याचे वडे करून ते एक बाजूनें खसखस लावून तुपांत तळावे, ते शीत, वृष्य, रुचि देणारे व स्निग्ध, अर्शासारनाशक असे आहेत. यांना अनारसे ह्मणतात.

गुळपोळी.

गोधूमचूर्णंक्षिप्राज्यंजलेनार्द्रंविमर्दयेत्॥ मृदोम्नस्मात्संगृह्यतुल्यांक्रमुकपीलुना॥ कृत्वापर्पटकांतस्यशर्कराचूर्णगर्भितां॥गुटिंबध्वापिधायास्यंवेल्लयेत्पूर्णपीटके॥ पर्पटेनसमांकृत्वाघृतेमृदुविपचेत्ततः॥ सागुडागोगुरुर्वृष्याशुक्लावातापित्तनुत्॥ एतादृशीगुडस्यापिभवतीतिमुनिश्चितं॥

अर्थ– गव्हांच्या रव्यांत मोहन घालून पाण्यानें भिजवून मळून मऊ करावा आणि सुपारीएवढी गोळी घेऊन तिची लहान पापडी करून आंत वाटलेल्या साखरेचें पुरण समस्त घालून तोंड मिळवून पुनः युक्तीनें गोळी करून पोळपाटावर लाटून पापडाएवढी जाहाल्यावर तुपांत तळावी, ती गुरु, वृष्य, वीर्यवृद्धिकर, वातपित्त यांचा नाश करिते. याप्रकारें गुळाच्याही गुळाच्या होतात असें जाणावें.

दधिपूपक.

तंडुलानांसमितानुदध्नासंमर्द्यकारयेत्॥वटकान्वतुलाकारान्घृतेपक्त्वाचेततः॥मज्जयेच्छर्करापंकेतेवृष्याधातुवर्धकाः॥ रुचिदावातपित्तघ्नाग्निमांद्यकफपुष्टिदाः॥

अर्थ– सुंदर तांदुळांचें पीठ दहीं घालून मळावें, त्याचे वडे करून तुपांत तळावे आणि साखरेच्या पंकांत बुडवावे, ते वृष्य, धातुवर्धक, रुचिकर, वायु, पित्त यांचे नाशक आणि अग्निमांद्य, कफ, पुष्टि यांना देणारे असे आहेत.

संयाव (करंजा).

गोधूमानांसुक्ष्मपिष्टंघृतभ्राष्टंसितायुतं ॥ तस्मिन्चूर्णंक्षिपेदेलालवंगंमरिचानिच ॥ नारिकेलंसकर्पूरंचारोबीजानिमिश्रयेत्॥ दुग्धेनधूमसींमर्द्यतस्याः पर्पटिकासुच॥ तत्पूरणंतुनिक्षिप्यकुर्यान्मुद्रांदृढांसुधीः ॥ सर्पिषिप्रचुरेतांतुपचेन्निपुणयुक्तितः ॥ पश्चाच्चशर्करापाकेनिक्षिप्यचसमुद्दरेत् ॥ प्रकारज्ञैः प्रकारोयंसंयावइतिकीर्तितः ॥ धातुवृद्धिकरोवृष्योहृद्यश्चमधुरोगुरुः ॥ सारकोभग्नसंधानकारकःपित्तवातहृत् ॥

अर्थ– संयाव–गुह्यक–करंजा. गव्हांचा रवा तुपांत भाजून त्यांत साखर, एला, लवंग, मिरीं, बारीक किसलेला नारळ भाजून, कापूर, चारोळ्या हे पदार्थ एकत्र करून ठेवावा. नंतर दुसरा चांगला बारीक गव्हांचा रवा घेऊन दुधानें भिजवून चांगला मळावा आणि त्याच्या सुमारें टीचभर लांब पापड्या लाटून त्यांत त्या रव्याचें पुरण भरून कानवल्यासारिखें तोंड मिळवून मुरड घालावी आणि तुपांत तळून साखरेच्या पाकांत बुडवाव्या. त्यांना संयाव ह्मणतात. ते धातुवर्धक, वृष्य, हृद्य, मधुर, गुरु, सारक, मोडलेल्या हाडांना सांधणारे व वायु व पित्त यांचा नाश करितात.

कुंडलिका (जिलबी).

गोधूमप्रस्थद्वितयस्यकृत्वासूक्ष्माःकणाःप्रस्थमिताःसुनिस्तुषाः॥ दुग्धेनक्लिन्नास्तुतथैवभांडेयावत्स्यदम्लत्वमुपयुगेपत् ॥ उद्धृत्यदुग्धेनद्रवंसुघृष्यसच्छिद्रपात्रेणचश्रीफलस्य ॥ धारांघृतेकुंडलिकाकृतिंसृजनपचेत्ततोद्धृत्यसुशर्करायाः ॥ पाकेनिमज्जनामाहुःसर्वेकुंडलिकाभिधां ॥ साशुक्लाहृद्यवृष्याइंद्रियाणांसुतृप्तिदा ॥पुष्टिकांतिकरीबल्याद्वितीयास्याकृतिर्मता ॥युक्तं घृतेनगोधूमपिष्टमार्द्रंतदंभसा ॥ पिंडिकामस्यनिक्षिप्यायावदम्लत्वमाप्नुयुः॥उद्धृत्यपयसार्द्रंततयुक्त्यापूर्वोक्तयापचेत् ॥

अर्थ– दोन प्रस्थ गहूं असले तर त्यांचा एक प्रस्थ चांगला शुभ्र रवा करावा, आणि दुधानें भिजवून आंबट होई तोंपर्यंत तसाच दाबून ठेवावा, नंतर पुनः दूध घालून परातींत फेंसून सछिद्र नारिकेर पात्रांत घालून तापलेल्या तुपांत बांगडीसारिखी वाटोळी धार मोडून तळावी, नंतर बाहेर काढून साखरेचे पाकांत बुडवावी, तिला कुंडलिका ह्मणतात. ती धातुवृद्धिकर, वृष्य, हृद्य, इंद्रियाला तृप्तिकारक व पुष्टि, कांति, बल यांला देणारी आहे. दुसरा प्रकार. गव्हांचे रव्यांत मुटकळें होई इतकें मोहन घालून पाण्यानें भिजवून आंबट होई पर्यंत दाबून ठेवावा, नंतर दूध घालून चांगला फेंसून वर सांगितल्या प्रमाणें जिलब्या कराव्या.

कुंडलिनी (जिलबी). दुसरी रीत.

नूतनंघटमानीयतस्यांतःकुशलोजनः॥प्रस्थार्धपरिमाणेनदध्नालिप्तेनलेपयेत्॥ द्विप्रस्थांसमितांतत्रदध्यम्लंप्रस्थसंमितं॥घृतमर्धशरावंचघोलयित्वाघटेक्षिपेत्॥ आतपेस्थापयेत्तावद्यावद्यातितदम्लतां ॥ ततस्तत्प्रक्षिपेत्पात्रेसच्छिद्रेभाजनंतु तत् ॥ परिभ्राम्यपरिभ्राम्यतस्तंतप्तेघृतेक्षिपेत् ॥ पुनःपुनस्तदावृत्याविदध्या न्मंडलाकृतिं ॥ तांसुपक्वांघृतात्रीत्वासितापाकेतनुद्रवे ॥ कर्पूरादिसुगंधे चमज्जयित्वोध्धरेत्ततः ॥ एषाकुंडलिनीनाम्नापुष्टिकांतिबलप्रदा ॥ धातुवृ द्धिकरीवृष्यारुच्याचेंद्रियतर्पणी ॥

अर्थ—कोरें मडकें घेऊन त्यास आंतले बाजूनें अच्छेर दह्यांचा लेप करावा आणि गव्हांचा रवा दोन शेर व दहीं शेरभर आणि तूप अर्धशराव घालून, कालवून मडक्यांत घालून उन्हांत आंबट होई तोंपर्यंत ठेवावा. नंतर पातळ करून सच्छिद्र पात्रांत घालून तुपाचे तापते कढईत वाटोळी फिरवून फिरवून धार पाडावी म्हणजे वाटोळी जिलबी होते. ती चांगली पक्व झाली म्हणजे कर्पूरवासित साखरेचे पाकांत बुडवावी आणि काढून घ्यावी, ती कांति, बल यांना देणारी, धातुवर्धक, वृष्य, रुच्य, इंद्रियांना तृप्त करणारी अशी आहे.

इंदुरसा (अपूप).

षष्टिकानांचशालीनांपिष्टंत्र्यंशंचशर्करां॥किंचिद्दध्नाचसंमर्द्यद्वितीयेदिवसेत तः॥ वर्तुलान्वटकान्कृत्वाघृतेपक्त्वाप्रयत्नतः॥ तेतिशीनाश्चहृद्याश्चबलपु ष्टिकरामताः॥ कफवातप्रहर्तारोनाम्नाचेंदुरसाभिधाः॥

अर्थ—साठेसाळीचें पीठ, आंत तिसरा हिस्सा साखर व किंचित् दहीं घालून पुष्कळ मळून एक दिवस ठेवावें. नंतर दुसरे दिवशीं त्याचे वडे करावे. ते तुपांत तळून भक्षण केले असतां फार थंड, प्रिय, बल, पुष्टि यांना करणारे आणि कफ, वात यांचे नाशक आहेत. यांस इंदुरसा असें म्हणतात.

बिंदुमोदक (बुंदीचे लाडू).

चणकानांसूक्ष्मपिष्टंषोडशांशंचशालिजं॥स्नेहनार्थेघृतंदेयंयावत्पिंडत्वमाप्नु यात्॥ पश्चाज्जलेनसंप्लाव्ययावस्यादतनुद्रवं॥ अनेकच्छिद्रभांडात्तुघृतेत

न्नेनुपातयेत् ॥ पश्चान्निष्कासयेद्यत्नाद्भांडेपाविततेन्यसेत् ॥ कर्पूरैलादियु क्तंनुशर्करापंकमावपेत् ॥ दर्व्यासंचाल्यबहुशःसत्यूष्णेचाविबंधयेत् ॥ लड्डुकान्बिल्वतुल्यांस्तुतेवृष्याधातुवर्धकाः ॥ शीतलालघवोरूक्षामधु रास्तृप्तिकारकाः ॥ त्रिदोषघ्नाःस्मृताःपूर्वैश्चापूर्वाबिंदुमोदकाः॥

अर्थ– चुण्यांचें काजळासारिखें पीठ घेऊन त्यांत तांदुळांची पिठी सोळावा हिसा घालून मुटकळे होईपर्यंत मोहन घालून मळावें. नंतर पाणी घालून पातळ करावें, आणि बारीक छिद्रांच्या झाऱ्यांत घालून तुपांत जोंधळ्याएवढ्या कळ्या पाडून तळून काढाव्या, नंतर मोठ्या परातींत घालून साखरेचा पंक वर ओतून व कापूर, एलची यांची पूड घालून पळीनें सारख्या चाळवाव्या आणि ऊन असतांच त्यांचे बेलफळाएवढे लाडू बांधावे. ते लघु, वृष्य, धातुवर्धक, तृप्तिकर, शीतळ, रूक्ष, मधुर आहेत व पित्त, कफ, वायु यांचे नाशक आहेत.

मूग व उडीद यांचे लाडू.

मुद्गानांवाथमाषाणांस्थूलंपिष्टंसमाहरेत् ॥ तत्समानेघृतेपक्त्वाकिंचिदारक्त तांगते ॥ मध्येमध्येतुदुग्धस्यसेकंकिंचित्प्रकारयेत् ॥ कणाकारेचसं जातेततउत्तार्यमेलयेत् ॥ द्विगुणांशर्करामेलांपिस्तंबादामकंतथा ॥ म रिचंदेवकुसुमंयत्किंचिच्चघृतंक्षिपेत्॥बध्नीयाल्लड्डुकांस्तस्यतेशीतालघ वःस्मृताः॥ वातपित्तप्रशमनामाषाणांगुरवोमताः ॥ उष्णाःस्निग्धाश्चवृ ष्याश्चतृप्तिदावातनाशनाः ॥ एवंरीत्याप्रकर्तव्याश्चणकानांचतद्गुणाः ॥

अर्थ–मुगांचे किंवा उडदांचे सडीक डाळीचें मध्यम बारीक पीठ घेऊन, त्याचे समान तूप घालून मंदाग्नीवर पळीनें ढवळीत असावें. किंचित् लाल होऊं लागलें म्हणजे मध्यें मध्यें दूध शिंपावें, असें करितां करितां दाणा पडला म्हणजे खालीं उतरून त्यांत दुप्पट साखर, एलची, पिस्ते, बदाम, लवंग, थोडें तूप, घालून त्याचे लाडू बांधावे. ते मुगांचे लाडू शीत, लघु, वातपित्तनाशक. आणि उडदाचे लाडू जड, उष्ण, स्निग्ध, वृष्य, तृप्तिकारक, वातनाशक आहेत. याच रीतीनें बेसनाचे वगैरे केल्यास त्या त्या धान्याचे गुणा- प्रमाणें गुण जाणावे.

चुर्मा व दहित्रा.

गोधूमचूर्णंनिक्षिप्यवसुभागेनवैघृतं ॥ पाणिभ्यांवर्षयेत्पश्चात्जलेनार्द्रांविम र्दयेत् ॥ यावन्मुष्टिकतांयायादथमुष्टीघृतेपचेत् ॥ पक्वानांचूर्णकंकृ

त्वानस्मिन्बादामशर्करे॥ पोस्तबीजमरीचैलाचूर्णंक्षिप्त्वाघृतेनच॥ वर्तुला लड्डुकाःकार्याःप्रोक्तास्तेचूर्णकाभिधाः॥अपरोविधिःसुदृष्टोगोधूमानांवि चूर्णकेनसमं॥ सूक्ष्मंपिष्टंयोज्यंतस्याष्टांशेनगोघृतंदेयं॥ पयसार्द्रंविमर्द्या थपूरिकास्तस्यकारयेत्॥ घृतेपक्त्वाविगृह्यैषांचूर्णंहस्तेनकारयेत्॥ ततः कणान्शर्करयाघृतनिर्बीजसंयुतान्॥ बदामखर्जूरफलसूक्ष्माःश्रीफल खंडकाः॥मरीचैलादयःपिष्ट्वाचूर्णंनिक्षिप्यलड्डुकाः॥ पूर्वोक्तागुरवःस्नि ग्धाःसारकाःशीतलामताः॥ अग्निमांद्यंकफंवीर्यंकृत्वापित्तंनुदंत्युत॥

अर्थ– गव्हांचे रव्यांत रव्याचे अष्टमांश मोहन घालून हातानें चोळावा, आणि पाणी घालून मुटकळे होईतका मळून त्याचीं मुटकळीं तुपांत तळावीं, नंतर काढून कुटून चुरा करून त्यांत साखर, बदाम, खसखस, मिरें, एलचीदाणे यांचें चूर्ण व तूप घालून लाडू करावे. यांचें नांव चुर्में लाडू. दुसरा प्रकार. गव्हांची सपिटी, व रवा हीं समभाग एकत्र मिळवून अष्टमांश मोहन घालून मळावा व आंत दूध घालून पुनः बळकट मळून त्याच्या लाहानशा जाड्या पुऱ्या करून लाल होऊं न देतां तळून त्यांचा हातानें कुसकरून चुरा करावा आणि तो चाळून त्याचा पुर्कानें खाली दाणा पाडून त्यांत साखर, तूप, बदाम, बेदाणा, खारका, नारळाच्या फोडी; मिरें, एलची यांची पूड नेमस्त घालून लाडू बांधावे. यांला दहिंचा लाडू म्हणतात. हे व वर लिहिलेले लाडू स्निग्ध, गुरु, सारक, शीतळ आहेत व कफ, शुक्र, अग्निमांद्य यांला करणारे व पित्त यांचा नाश करणारे आहेत.

मास्यांचे लाडू.

मत्स्योर्ध्वास्थीनिनिर्हृत्यकृत्वाखंडानितक्रतः॥ प्रक्षाल्यकंटकान्हृत्यपुनस्त क्रेणमर्दयेत्॥ तक्रेणैकत्वमापन्नंवस्त्रेणचविशोधयेत्॥ सुपक्वाःपद्मकं दास्तुमर्द्यकल्कंतुकारयेत्॥ दृषदाचपुनःपिष्ट्वासूक्ष्मसूत्राणिकारयेत्॥ खंडानिपक्त्वासुघृतेसितापंकेनघोलयेत्॥ कृताहिलड्डुकाबल्यागुरवः कफकारकाः॥ वृष्यावातनुदःकिंचित्प्रदिष्टाःपित्तकोपनाः॥ एवमेवसु पक्वस्यमांसस्यान्यस्यलड्डुकाः॥विनिर्मितागुणंकुर्युस्तत्तन्मांसेनसन्निभं॥

अर्थ– मास्यांचे वरचीं खवळें काढून त्यांचे तुकडे करावे आणि ताकानें धुवावे, नंतर त्यांतील कांटे काढून पुनः ताकांत चुरडून एकरूप जाहाल्यावर वस्त्रानें गाळून तें व शिजविलेले कमळाचे कांदे आंत घालून मर्दन करून कल्क करावा आणि तो पाट्यावर वाटून त्याच्या शेवखंडासारिख्या लांबट वळ्या करून तुपांत तळाव्या आणि साखरेचे पंकांत घोळवून त्यांचे लाडू करावे. ते बल्य, गुरु, कफकर, वृष्य, किंचित् पित्तकोपक व वायुनाशक आहेत, याप्रमाणें शिजलेले अन्य मांसाचे लाडू करावे. त्या लाडवांचे गुण त्या त्या मांसासारिखे मानावे.

दधिलड्डुक (दहिंलाडू).

निर्जलंदधिसंगृह्यवस्त्रेबध्वाचशोषयेत् ॥ तत्समानंतंडुलानांपिष्टंकिंचि च्चसैंधवं ॥ निक्षिप्यमर्दनंकृत्वानस्यबध्वाथलड्डुकान् ॥ घृतेसंपाच्यय त्नेनशर्करापंकआवपेत् ॥ तेबल्यारुचिदावृष्याधातुवृद्धिकराःप्रियाः ॥ वातपित्ततृषादाहनाशनादधिलड्डुकाः ॥

अर्थ—दही फडक्यांत बांधून पाणी सर्व निथळून घालवावें आणि त्यांत तांदुळांचें पीठ समान मेळवून त्यांत किंचित सैंधव घालून मर्दन करावें, आणि नंतर पोफळाएवढ्या गोळ्या करून तुपांत तळून साखरेचे पंकांत घोळवाव्या. त्या बल्य, रुचिकर, वृष्य, धातुवर्धक, प्रिय अशा आहेत व वायु, पित्त, तृषा, दाह यांचा नाश करितात. यांला दधिलड्डुक ह्मणतात.

बीजमोदक (बियांचे लाडू).

भूमुद्गकूष्मांडकादिबीजानिनिस्तुषाणिवै ॥ घृतेकिंचिद्भर्जयित्वाशर्करा पंकआवपेत् ॥ संघोल्यलड्डुकान्कृत्वाभक्ष्यांस्तेगुरवोमताः ॥ वृष्याः शीताःस्थौल्यकराःकफशुक्रबलप्रदाः ॥ वातपित्तहरावर्ण्यारक्तदोषहराः स्मृताः ॥ बीजलड्डुकनाम्नावैप्रसिद्धामधुराःस्मृताः ॥

अर्थ—भुयमूग, कोहळा, भोंपळा इत्यादिकांच्या बिया सोलून त्या तुपावर किंचित् भाजाव्या आणि त्या साखरेच्या पाकांत घालून त्यांचे लाडू करावे, ते भक्षण केले असतां गुरु, वृष्य, शीतळ आहेत. व स्थूलता, कफ, शुक्र, बल यातें देणारे व वायु, पित्त, रक्तदोष, यांचा नाश करितात. यांना बीजलाडू ह्मणतात. हे अतिगोड होतात.

शालूक लड्डुक (कमळकंदांचे लाडू).

पद्मकंदान्स्थिरत्वचश्चगृहीत्वाचैवपाचयेत्॥ युक्तितस्तस्यपिष्टंचकृत्वासूत्राणि कारयेत् ॥ घृतेनानिर्विनिष्पच्यशर्करापंकआवपेत् ॥ घोलयित्वाचतेषां तुलड्डुकान्कारयेत्सुधीः ॥ तेरूक्षादुर्जराःकिंचित्तुवराःशूलहारकाः ॥ मलावष्टंभकाःशीताःश्लेष्मपित्तविनाशकाः ॥ कसेरुशीघ्रकूष्मांडशृंगाटक मलाक्षकैः ॥ एवंकदलकार्द्रादिलड्डुकान्द्रव्यवत्गुणाः ॥

अर्थ— कमळाच्या कांद्यावरची साल चाकूनें काढून तो शिजवावा, आणि त्याचें युक्तीनें

पीठ करून त्याचीं शेवखंडें करून तळावीं आणि साखरेचे पंकांत घोळून त्याचे लाडू बांधावे. ते रूक्ष, दुर्जर, किंचित् तुरट, मलावष्टंभक, शूलनाशक आहेत व शीत, कफ, पित्त यांचे नाशक. याप्रमाणें सुरण, शिंगाडे, कचरा, कमलाक्ष, कोहळा, आलें, केळें यांचे लाडू करावे आणि ज्यांचे लाडू करावे त्यांसारिखे गुण जाणावे.

घडीची पोळी.

कुर्यात्संमिनयातावत्तन्वींपर्पटिकांततः ॥ तस्याश्चोर्ध्वंघृतंदेयंद्विगुणांका रयेत्ततः ॥ अनेनैवविधानेनपुनःकार्याचतुर्गुणा ॥ पुनश्चवेल्यतन्वींनां भर्जयेत्पूर्ववत्ततः ॥ बहुपत्रापोलिकासागुणास्तस्यास्तुमंडवत् ॥

अर्थ— गव्हांचे सपीठास अष्टमांश मोहन घालून पाण्यानें ठीक भिजवून चांगलें मळून त्यातील पोफळाएवढा गोळा घेऊन त्याची पातळ रुंद पापडी लाटून तीवर पातळ तूप लावून घडी करावी, पुनः त्यावर तूप लावून पुनः घडी करून युक्तीनें सारखी लाटून पातळ करावी, आणि तव्यावर भाजावी. तिचें नांव घडीची पोळी. हिचे गुण मांड्यासारिखे आहेत.

पांढरी पोळी.

कुर्यात्संमिनयातीवतन्वींपर्पटिकांततः ॥ स्वेदयेत्तप्रकेनांतुपोलिकां जगदुर्बुधाः ॥ तांस्वादेल्लप्सिकायुक्तांस्युस्तस्यामंडवत्गुणाः ॥ गो धूमपोलिकाबल्याकफकृद्वाननुत्गुरुः ॥शुक्लामधुरापाकेपित्तघ्नी बृंहणीसरा ॥

अर्थ— गव्हाचे सपीठांत किंवा रव्यांत अष्टमांश मोहन घालून पाण्यानें भिजवून मळावा, त्याचा लिंबाएवढा गोळा घेऊन पोळपाटावर लाटून पातळ पोळी करून तव्यावर भाजावी, तिचें नांव पोळी. ती लापसीसीं भक्षण केली असतां तिचे गुण मांड्यासारिखे आहेत. गव्हाची पोळी बलकर, कफकारक, वातनाशक, जड, धातुवर्धक, पाककालीं मधुर, पित्तनाशक, बृंहण, सारक अशी आहे.

पूरणगर्भपोलिका (पुरणपोळी).

गोधूमानांसितेसूक्ष्मेपिष्टेष्टांशंघृतंक्षिपेत् ॥ किंचिदुदकमासिच्यशुष्कंशु ष्कंविमर्दयेत् ॥ गृहीत्वातुगुटिंतस्मात्समांनिकुर्षपीलुना ॥ तलहस्तेनस दृशांपर्पटींकारयेत्ततः ॥हरिमंथकपूर्णस्यगुटींतस्यांनिधायच ॥ मुखंपिधा

यपिठकेवर्द्धयेद्वैल्यसूक्ष्मिकां ॥ पर्णेनसमतांयातांभर्जेदायसमत्रके ॥ सापूर्णगर्भानिर्दिष्टालघ्वीस्वाद्वीसुशीतला ॥ अग्निमांद्यकरीप्रोक्ताक्षयस्य सुविनाशिनी ॥

अर्थ— गव्हांची चांगली सफेत सपिठी काढून तींत अष्टमांश मोहन घालून पाण्यानें भिजवून सुखी सुखी मळावी, आणि तिची सुमारें लिंबाएवढी गोळी घेऊन तिची तळहाताएवढी पापडी करून, तींत चण्यांचें पूरण घालून तोंड मिळवून वाटोळा गोळा करून पोळपाटावर लाटावी, आणि पानाइतकी पातळ लाटून तव्यावर भाजावी. ती लघु, स्वादु, शीतल व अग्निमांद्यकर आणि क्षयरोगनाशक आहे.

पुरण.

चतुर्गुणेजलेदालींचणकानांविपाचयेत् ॥ ततोजलंचनिःशेषंशोषयित्वा चयत्नतः ॥ सार्धभागोगुडोदेयश्चोष्णायांशर्करापिवा ॥ पाषाणपट्टिका यांचपेषयेत्तत्तुपूरणं ॥

अर्थ— सढळ चण्यांची डाळ घेऊन चौपट पाण्यांत घालून शिजवावी. नंतर वेळून निःशेष पाणी काढून टाकून तींत दिढी साखर किंवा गुळ गरम आहे तोंच मिळवावा, आणि पाहिजे तसतशी पाट्यावर बारीक वाटावी, त्याला पुरण म्हणतात.

सांकुरी (सांजेपोळी.)

गोधूमानांसूक्ष्मचूर्णाद्द्विगुणंचजलेपचेत् ॥ मंदाग्निनातउत्धृत्यसार्धमानेन शर्करां ॥ गुडंवादिवकुसुमैलाचूर्णंचादिनिक्षिपेत् ॥ दर्व्याचैकत्वमापाद्य सम्मितांचसुशोधितां ॥ मोहनंक्षिप्यसंमर्द्यपर्पटींतत्यकारयेत् ॥ तस्यांत त्पूरणंन्यस्यवेल्लयेद्यसुविस्तृतां ॥ कृत्वाविभर्जयेत्पश्चात्तैलेवाथघृतेपचेत् ॥

अर्थ— गव्हांचे रव्यात दुप्पट पाणी घालून मंदाग्नीवर शिजवावा, मग खालीं उतरून त्यांत दिढी साखर किंवा सवाईच्या मानानें गूळ व लवंगा, एलची यांची पूड घालावी व पळीनें चांगला घाटून सांजा करून ठेवावा, नंतर गव्हांची सपिटी मृदकळें होईपर्यंत अष्टमांश मोहन घालून चाळून पाण्याशीं खूब मळावी, व त्यांतून गोळी घेऊन तिची पापडी करून तींत त्या तयार केलेल्या सांज्याचें पुरण घालून पोळी लाटून तव्यावर भाजावी, किंवा तुपांत अथवा तेलांत तळावी. ही सांजेपोळी.

अंगारककर्कटी (रोटगे).

शुष्कगोधूमचूर्णंतुसांबुगाढंविमर्दयेत् ॥ विधायवटकाकारान्निर्धूमेऽग्नौशनैःपचेत् ॥ अंगारकर्कटीह्येषाबृंहणीशुक्रलालघुः ॥ दीपनीकफहृद्बल्या पीनसश्वासकासजित् ॥

अर्थ– गव्हांचा रवा, सपीठ किंवा कणीक घेऊन मुटकळें होईपर्यंत मोहन घालून पाण्याशीं चांगली मळावी, नंतर त्याचे वटकाकार जाड, मध्यें खोलगट असे वडे करून निर्धूम अग्नीवर सावकाश भाजावे, यांचें नांव अंगार म्हणजे अंगारकर्कटी. ही पौष्टिक, धातुवर्धक, लघु, दीपन, कफनाशक, बलकर आहे व पीनस, श्वास, खोकला, यांचा नाश करिते.

रोटी (भाकरी).

शुष्कगोधूमचूर्णानांनेत्र्येवचसुवर्धिना ॥ पोलिकानप्रकेभ्राष्ट्रवाभूयोंगारेष्वर्नयेत् ॥ सिद्धेषारोटिकाप्रोक्तागुणानस्याःप्रचक्ष्महे ॥ रोटिकाबलकृद्रुच्याबृंहणीधातुवर्धिनी ॥ वातघ्नीकफकृद्गुर्वीदीप्ताग्नीनांप्रपूजिता ॥

अर्थ– गव्हांची कणीक पाणी घालून मळावी आणि तिची भाकरी करून तव्यावर भाजून पुनः निखाऱ्यावर परतून भाजावी म्हणजे चांगली फुगते. ती बल्य, रुचिकर, पौष्टिक, धातुवर्धक, कफकारक, गुरु व वायुनाशक आहे. ही रोटी ज्याचा जठराग्नि प्रदीप्त आहे त्याणें भक्षावी.

हस्तपूरीका (हातपुरी).

उदकेनर्विमिश्र्यसमिनांघृनमासिच्यकरेणमर्दयेत् ॥ ननएवसुपूरिकांविधायकृत्वानिर्धूमसुशुष्कगोमयेऽग्नौ ॥ प्रभंजिनासाकफहृद्बलप्रदाहृद्रोगवातं शमयेद्विभाक्षिता ॥

अर्थ– गव्हांची कणीक मोहन घालून पाणी घालून मळावी आणि तिच्या हातानीं चापट्या जाड्या अशा पुऱ्या करून सुक्या गोवऱ्यांच्या निखाऱ्यांवर भाजाव्या. त्या बल्य, कफ, हृद्रोग, वायु यांचा नाश करितात.

माषरोटिका.

चूर्णयच्छुष्कमाषाणांचमसीसाभिधीयते ॥ चमसीरचितारोटीकथ्यते

बल्लभद्रिका ॥ रूक्षोष्णावातलावल्यादीप्राग्नीनांप्रपूजिता ॥ माषाणां दालिकातोयेस्थापितात्यक्तकंचुका ॥ आतपेशोषितायंत्रेपिष्टासाधूमसीस्मृता ॥ धूमसीरचितासैवप्रोक्तागर्गरिकाबुधैः ॥ गर्गरीकफपित्तघ्नी किंचिद्वातकरीस्मृता ॥ .

अर्थ– उडीद वाळलेले दळून पीठ करावें, त्याचें नांव चमसी, त्या चमसीची भाकरी भाजावी, तिचें नांव बलभद्रिका. ती रूक्ष, उष्ण, वातल, बल्य अशी आहे. दुसरा प्रकार–उडदाची डाळ पाण्यांत भिजवून वरचें साल काढून टाकून उन्हानें वाळवून दळून पीठ करावें त्याचें नांव धूमसी. त्या धूमसीची भाकरी करावी. ती किंचित् वातकर, कफ, पित्त यांची नाशक आहे. या रोटीचें नांव गर्गरीरि आहे.

वेटवी (रोटी).

माषदालिचोदकेनआर्द्रानिष्काश्यनत्वचः॥आतपशोष्यनिष्पेष्यपिष्टंपक्त्वा चविन्यसेत् ॥ संमितायाःसुपर्पटचांपूरणंतद्विनिक्षिपेत् ॥ घनांभास्करिकां भर्ज्यसोद्दिष्टावेटवीतिच ॥ बल्यावृष्यारुचिकरागुर्वीसोष्णासुतृप्तिदा ॥ पुष्टिदाधातुकर्त्रीचमूत्रविड्भेदिनीमता ॥स्तनेदुग्धकरीमेदश्लेष्मपित्तविवर्धिनी ॥ गुदकीलार्दितश्वासवातान्हन्यात्समशूलकान् ॥

अर्थ– उडदांची डाळ पाण्यांत भिजवून वरचें साल काढून उन्हांत वाळवावी; आणि बारीक पिठी करावी. आणि कणकीचे पापडींत त्याचें पुरण घालून जाड भाकरीसारिखी करून तव्यावर भाजावी. ती बल्य, वृष्य, रुचिकर, गुरु, उष्ण, तृप्तिकर, पौष्टिक, धातुवर्धक, मळमूत्राचा भेद करणारी व स्तनांत दुग्ध, मेद, पित्त, कफ यांला करणारी व गुदकील, अर्दितवायु, श्वास, परिणामशूल आणि वायु यांचा नाश करिते.

साखरपाण्याच्या वड्या.

गोधूमक्षूमसर्पिषा [illegible] निप्रस्थिचभर्जयेत् ॥ सार्धभागसितांस्कपंकेचैलादिवासिते ॥ संमिश्र्य [illegible]त्तत्सर्वंवट्टयित्वापुनःपुनः ॥ घनीभूतेतुतत्सर्वंलिप्ते स्थात्रेतुविस्तृतं ॥ खंड्याच्छुरिकयासम्यकूवट्यःसुचतुरस्रकाः ॥ शर्करार सवट्यस्तागुणैस्तुल्यास्तुपूर्ववत् ॥

अर्थ– गव्हांचा रवा घेऊन त्यांचे समान तूप घालून भाजावा आणि त्याचे दिढी साखरेचा पंक करून त्यांत भाजलेला रवा ओतावा. त्यांत एलचीदाणे घालून पुनः घांटून घांटून वड्या व्हावयाजोगा जाड जाहाला म्हणजे रुंद भांड्यांत पाहिजे

तितका नेमस्त जाड लिंपून निवाल्यावर चतुष्कोण वड्या सुरीनें कापून काढाव्या, त्यांस साखरपारा म्हणतात, त्यांचे गुण पत्रवड्यांसारिखे जाणावे.

कागदी वड्या.

गोधूमधूमसींप्रस्थांघृतेप्रस्थेचभर्जयेत् ॥ सार्धभागासितापक्कपंकैलादिसुवासिते ॥ संमिश्र्यपश्चात्तत्सर्वंविस्तीर्णामत्रकोपरि ॥ पत्रेलिंपेच्चतत्सर्वंपश्चादूर्ध्वंपिधानकं ॥ दत्वानिधायचांगारेपक्त्वासम्यक्तुनत्ततः ॥ उत्तार्यतस्यवटिकाःकृत्वाच्छुरिकयानुताः ॥ स्निग्धाःकिंचित्पित्तकराःकफदारुचिदामताः ॥ मलस्तंभकरागुर्व्योवातहावटिकामताः ॥

अर्थ— शेरभर तुपांत शेरभर गव्हांचा रवा चांगला सावकाश भाजावा आणि रव्याचे दिढी साखरेची कची चांचणी करून तींत तो रवा व एलची, लवंग इत्यादि घालून ढवळून परातेंत कागदावर थापून केवळ निखाऱ्यांवर ठेवून त्यावर दुसरी परात झांकण घालावी. नंतर युक्तीनें शिजवून उतरून त्याच्या सुरीनें वड्या कापाव्या. त्या स्निग्ध, पित्तकर, कफकर, रुचिकर, मलावष्टंभक, गुरु, वातनाशक अशा आहेत.

फेनिका (फेणी).

मार्जितानांतंडुलानांसूक्ष्मंपिष्टंचकारयेत् ॥ जलेनगोलकंकृत्वास्थाप्यःसोन्हिद्वितीयके ॥ दिवसेतुद्रवींकृत्वाघृतमृष्टेपलाशके ॥ पत्रेलिप्त्वातत्सदृशंवनंतानिसुभांडके ॥ वस्त्रेणाच्छादितमुखंसजलेचैलकोपरि ॥ निधाय चापरंपात्रंन्यस्यतस्मिन्पचेत्सुधीः ॥ उद्धृत्यपर्णान्निर्हृत्यपश्चादुष्णेविशोषयेत् ॥ घृतेपुनःसुपक्त्वासावृष्यालघ्वीतुवातनुत् ॥

अर्थ— तांदूळ धुऊन वाळवावे आणि त्यांचें बारीक पीठ करून पाण्यानें भिजवून एक रात्र ठेवून दुसरे दिवशीं सकाळीं पुनः आंत पाणी घालून मध्यम प्रतीचें पातळ करून त्याचा तूप लावलेल्या पळसाचे किंवा वडाचे पानावर कागदा इतका जाड लेप करावा, आणि एका भांड्यांत पाणी घालून तोंडास फडक्याचा दादरा बांधून त्याजवर उताणीं पानें ठेवून वर दुसरें झांकण पाण्याचें भाडें ठेवून उकडून शिजवून काढाव्या. त्या पानापासून युक्तीनें सोडवून काढून उन्हांत सुकवून तुपात किंवा तेलांत तळाव्या. त्या वृष्य, लघु, वातनाशक अशा आहेत.

तंतुफेनिका (तारफेणी).

गोधूमानांधूमसींचाकिंचिल्लवणसंयुतां ॥ जलेनबहुशोमर्द्यकुत्वकुत्वपुनः

पुनः ॥ हस्तेनावर्तितंचैव घृतमन्यदमत्रके ॥ स्थाप्यंपश्चात्तु भूमस्याःसूक्ष्म सूत्राणिकारयेत् ॥ हस्तेघृतंलापयित्वायथासूक्ष्मंभवेत्तुतत् ॥ तथाकृत्वा चहस्तेनुवेष्टचसूत्राणितानितु ॥ पश्चात्किंचिद्दिस्तृतंतत्कृत्वातप्तेघृतेपचेत् ॥ तृणानांमुष्टिनावर्त्यस्यात्कोशातकिजालवत् ॥ वृष्याधातुकरीवातश्लेष्म जित्तारफेनिका ॥

अर्थ—गव्हांचा रवा किंचित् मीठ घालून पाण्यानें भिजवून कुटून कुटून मळून तार येईप- र्यंत मऊ करून ठेवावा. नंतर चांगलें थिजलेलें तूप घेऊन परातींत घालून लोण्यासारखें होई- पर्यंत परातींत फेसून ठेवावें. नंतर मऊ केलेल्या रव्याची गोळी घेऊन तीहि पाटावर दोहों हातांनीं चोळून दोहों बाजूंनीं बारीक सुतें पाडावीं आणि फेसलेलें तूप हातास लावून तीं सुतें एकेजागीं घेऊन चौंगे करून त्यावर तूप लावून जाळ्यासारिखे फेरे घालून युक्तीनें ताणून तुपांत तळावे. तळतेवेळीं चोयांच्या जुडीनें हलवावें म्हणजे त्याच्या दोडक्याच्या शिऱ्यासारिख्या तारफेण्या होतात. त्या वृष्य,धातुकर आहेत व वायु, कफ यांचा नाश करितात.

घावन (आयते).

त्रिवारंकंडितानांचतंडुलानांचपिष्टकं ॥ अष्टमांशघृतेनाशुसंमर्द्यतदनंतरं ॥ जलेनचद्रवीकुर्याद्घावचघनधारया ॥ पतिप्यतिनतश्चुल्ल्यांचाश्मपात्रेप्र तापिते ॥ किंचित्घृतंलापयित्वापश्चात्पिष्टंप्रसारयेत् ॥ यवप्रमाणंपश्चा त्तज्जातेसच्छिद्रकेततः ॥ पिधानंचोपरिन्यस्यपक्वेनिष्कासयेत्ततः ॥ दु ग्धशर्करयाभक्ष्याघावनाःशालिवत्गुणाः ॥

अर्थ— तीनदां सडलेल्या तांदुळाचें काजळासारिखें बारीक पीठ करून त्यांत अष्ट- मांश मोहन घालून हातांनीं चोळून पाणी घालून कालवून फार पातळ करावें. नंतर चुलीवर तवा ठेवून खालीं थोडा जाळ लावावा. तवा तापला म्हणजे त्यावर तुपाचा बोळा फिरवून पातळ केलेलें पीठ वर ओतून छिद्रें पडूं लागल्यावर झांपण ठेवावें. पक्क झाला म्हणजे युक्तीनें काढून चौघडी करून ठेवावा. आणि दूधसाखरेशीं भक्षण करा- वा. त्याचे साळीसारिखे गुण आहेत.

शष्कुली, करंज्या, कानवले किंवा मोदक.

सुधौतानांतंडुलानांपिष्टंसूक्ष्मंविधायच ॥ तत्प्रमाणंतत्रजलंस्थाप्यंचुल्ल्यां तुतत्पचेत् ॥ अल्पमल्पंविकीर्याथमेलयित्वाघनंपचेत् ॥ घनीभूतेततो

न्यार्यतरपर्पख्यांसुयुक्तितः ॥ पूरणंचविधायाथसिताश्रीफलजंतथा ॥ त्रिवृप्रांतामर्धचंद्रसमानांकारयेत्सुधीः ॥ एवंशष्कुलयःकार्याःपाच्याःस्वेदनमत्रके ॥ एवंचमोदकाःकार्यास्तेवृष्यागुरवोमताः ॥ वातपित्तप्रशमनामलावष्टंभकारकाः ॥ कफदागुरवःप्रोक्तास्तथातृप्तिकरामताः ॥

अर्थ— बारीक शुभ्र तांदूळ चांगले तीनदां धुऊन, कोरडे करून, दळून बारीक पीठ करावें. आणि चुलीवर पाणी ठेवावें, त्याला आधण आल्यानंतर ज्या मापानें जितकें पाणी घातलें असेल त्या मापानें तितकेंच त्यांत पीठ घालून सारखें चाळवून चाळवून घट्ट होईपर्यंत शिजवावें, त्याचें नांव उकड. त्या उकडीच्या पातळ पापड्या चांगल्या पानासारख्या करून त्यांत गूळ व खोबऱ्याचें पुरण घालून दुडून नखानें मुरड घालून अर्धचंद्राकार कानवलें करावे, आणि करड्यांत किंवा दांथर घातलेल्या भांड्यांत शिजवावे. याप्रमाणेंच तांदुळाची उकड काढून तिचे मोदक करून कानवल्यासारिखे शिजवावे, हे मोदक व कानवले वृष्य, गुरू, वातपित्तनाशक, मलस्तंभकारक, कफकर, जड आणि तृप्तिकारक, असे आहेत.

शिविका (शेवया).

गोधूमचूर्णंनिस्तुषंकंदुग्धेनसहमर्दयेत् ॥ तंतुयोग्यंभवेत्तावत्दृषदोपरिकुट्टयेत् ॥ हस्तेनतस्यसूत्रेणसमाःकृत्वासुतंतवः ॥ शुष्कीकृतास्तुशिविकायदेच्छाभक्षणंभवेत् ॥ उदकेनाविपक्त्वाचदुग्धेशर्करयायुते ॥ क्षिप्त्वाशिना स्तृप्तिकराबलदागुरवोग्रहाः ॥ रुचिरास्थिसुसंधानकर्त्र्यःपित्तानिलापहाः ॥

अर्थ— गव्हांचा फुलऱ्या दुधांत मळून तार येई तोंपर्यंत कुटावा आणि त्याचे हातानें सुतासारिखे तंतु करावे अथवा पाटावर करावे. ते वाळवून ठेवावे आणि भक्षायाच्या वेळेस पाण्यांत शिजवून दूध साखरेंत घालून त्याबरोबर खाव्या, त्या शेवया तृप्तिकर, बल्य, गुरू, ग्राही, रुचिकर, हाड सांधणाऱ्या व पित्त, वायु यांचा नाशकरणाऱ्या अशा आहेत.

श्वेतपूरिका (पांढऱ्या पुऱ्या).

गोधूमसत्वेचघृतंयावत्पिंडत्वमाप्नुयात् ॥ तावद्दत्वाजलेनाथमर्दनीयंप्रयत्नतः ॥ तस्यवैपूरिकाःकार्याघृतेपाच्याश्चताःस्मृताः ॥ शर्करासहिताजाड्यादुर्जराधातुवर्धकाः ॥ स्निग्धाश्चगुरवःपित्तवातनाशकरामताः ॥

अर्थ— गव्हांचे रव्यांत मुटकळें होईपर्यंत तूप घालून सारखा चोळून पाण्याशीं खूब

मळावा आणि त्याच्या पुऱ्या करून तुपांत तळाव्या आणि साखरेसीं भक्षण कराव्या. त्या दुर्जर, धातुवर्धक, स्निग्ध, जड आहेत आणि पित्त, वात यांचा नाश करितात.

चिरोटे.

गोधूमधूमसीं चाल्पघृतेनाक्तां जलेनच ॥ मर्दयित्वा तु तस्याश्च ग्राह्यं पूगप्रमाणकं ॥ गोलकं च गृहीत्वा तु वेल्य कुर्याच्च पोलिकां ॥ द्वितीयां च तृतीयां च कृत्वा स्थाप्या तथोपरि ॥ एकां गृहीत्वा तस्यां तु घृतं दत्वा द्वितीयकां ॥ तस्याश्चोपरि संस्थाप्य एवं स्थाप्या तृतीयका ॥ तस्योपरि घृतं दत्वा पटीकार्या त्रिरंगुला ॥ ते घृते पाचिता नाम्ना चिरोटेइति विश्रुताः ॥ ते तु शर्करया चाढ्या वृष्या बल्यास्तु शुक्रलाः ॥ गुरवः पित्तवातघ्नाश्चोक्ताः पाकविशारदैः ॥

अर्थ– गव्हांचा रवा थोडें मोहन घालून चोळावा, नंतर पाणी घालून मळून कुटून कुटून मऊ करावा, आणि त्याच्या कागदाप्रमाणें पातळ पोळ्या कराव्या, आणि त्यांतील एका पोळीवर तूप लावून वर दुसरी पोळी घालावी, पुनः तूप लावून वर तिसरी पोळी घालून नंतर दुडून सुमारें तीन आंगळें रुंदीची पटी करून तिचे सुरीनें दोन दोन आंगळें तुकडे पाडावे, ते पुनः पातळ लाटून चौकोनी करून तुपांत तळून साखरेबरोबर खावे. ते वृष्य, बल्य, धातुवर्धक, गुरु व पित्त, वायु यांचे नाशक असे आहेत.

खाजा.

गोधूमानां शुद्धचूर्णं जलं क्षिप्त्वा सुगोलकं ॥ पाषाणेन सुकुट्याथ मृदु कृत्वा च विन्यसेत् ॥ आर्द्रीकृतां स्तु त्रिदिनं तंडुलांश्चैः प्रमार्जयेत् ॥ विशोष्य वस्त्रे गततः शुष्काणां पिष्टमाहरेत् ॥ तत्समं सुघनं सर्पिः क्षिप्त्वा पेष्य निधाय च ॥ गोलकस्य घनां कृत्वा पर्पटीं च सुविस्तृतां ॥ अंगुलीभिश्च तस्यां तर्गर्तान् कृत्वा सुपूर्य च ॥ सर्पिषा पूर्वसिद्धेन गर्तैः सार्धं विलिप्य च ॥ विधाय वलिकां भूयो दृषदा सुविकुट्टयेत् ॥ पुनरेवं विधायाथ पर्पटीं वलिकां तथा ॥ त्रिवारं लिप्य संकुच्य तस्मात् पूगेन वै समां ॥ गुटिं गृह्येषद्विस्तार्य पंचभीरंगुलैः समं ॥ गर्तान् किंचिद्विधायाथ घृते सर्वां विपाचयेत् ॥ ता भुक्ताः सितया गुर्व्यो वृष्या धातुविवर्धनाः ॥ पित्तवातनुदः प्रोक्ताः खाजा इत्यभिधानतः ॥

अर्थ– गव्हांच्या शेरभर रव्यांत पाणी घालून सुखसुखा कालवून घट्ट गोळा करून

पाटयावर वरवंट्यानें कुटून मृदु करून ठेवावा, आणि तीन दिवस भिजत घातलेले तांदूळ चांगले तीनवेळ धुवून पुसून वाळवून त्यांचें वस्त्रगाळ पीठ करून त्यांत समभाग घट्ट थिजलेलें तूप घालून चांगलें फेसून एका भांड्यांत भरून ठेवावें. नंतर त्या मृदु केलेल्या गोळ्यावर वरवंटा फिरवून त्याची तव्याएवढी जाडी चकती करून तिजवर बोटांनीं खळ्या करून नंतर फेसलेले तुपाचा लेप खळ्या भरत असा देऊन त्या चकतीची गुंडाळून वळकटी करून कुटावी, असें तीन वेळां करून कुटून नंतर त्यांतील पोफळाएवढी गोळी घेऊन हातानीं चपटी करून तिजवर पांचां बोटांनीं खळ्या पाडून तुपांत तळावी. याप्रमाणें सगळ्या कराव्या, त्यांचें नांव खाजा. या साखरेवरोवर खाव्या, त्या गुरु, धातुवर्धक आहेत व वृष्य, पित्त, वायु यांचा नाश करितात.

भ्राष्ट्जा (खापरपोळी.)

तंदुलानांसुसूक्ष्माणांकंडितानांपुनःपुनः ॥ पिष्टंसुसूक्ष्मंनिर्माय अष्टमांश घृतम्रितं ॥ जलेनांकिंचित्संलोड्यथानुघनधारया ॥ पनिष्यतितनस्तत्तु चुल्लचांमृन्मयखर्परे ॥ भस्मनालोडितेसम्यक अर्धांगुलमितंन्यसेत् ॥ मंदाग्नौतुपचेत्सम्यगुपर्याच्छादनंददेत् । पक्कायांच गृहीत्वातु शर्करादुग्ध आवपेत् ॥ नारिकेरस्यवाक्षीरेसावृष्याधातुवर्धका ॥ गुर्व्युष्णादुर्जराक्षारानाम्नावै भ्राष्ट्जास्मृता ॥

अर्थ– चांगले बारीक तांदूळ तिसड करून जात्यानें दळून काजळासारिखें बारीक पीठ करावें, आणि त्यांत अष्टमांश मोहन घालून दोहों हातांनीं चांगलें चोळून नंतर पाणी घालून कालवून मध्यम पातळ करावें आणि मातीचें खापर चुलीवर ठेवून खालीं अग्नि मंद पेटवावा, आणि तें खापर तापलें ह्मणजे त्याचे आंतून पुरचुंडीनें राखेचें जाड पाणी लावून नंतर तें पीठ कालवून ठेवलेलें त्या खापरांत अर्धे आंगुळ जाड पोळी होई इतकें ओतावें आणि त्या पिठास छिद्रें पडलीं ह्मणजे वर झाकण ठेवून ती पोळी शिजली ह्मणजे ऊन असतांच साखर घातलेल्या दुधांत किंवा नारळाचे रसांत सोडावी. ती धातुवर्धक, वृष्य, क्षार, उष्ण, दुर्जर, गुरु अशी आहे.

दुग्धमंडक (दुधाचे मांडे).

विस्तीर्णमुखेपात्रेक्षिप्त्वाकार्पासबीजसलिलानि ॥ तप्तेशोच्छिन्नेनतथोपरि निधायपात्रंसुविस्तृतंतस्मिन् ॥ दुग्धंघननापत्रेक्षिप्त्वाविस्तारयेत्सुदर्व्या च ॥ शुष्केतस्मिन्नन्यत्क्षिप्त्वाक्षिप्त्वाविशोषयेद्विस्तृतं ॥ यवघनतामा

पत्रेशस्त्रेणोत्पाट्यमंडकोदौग्धः ॥ एलासितासमेतोभक्ष्यःकर्पूरवासितोरुच्यः ॥

अर्थ— रुंद तोंडाच्या भांड्यांत कापसाच्या बिया व पाणी घालून खालीं जाळ लावावा, आणि वर पितळी किंवा पितळेचें ताट ठेवून त्याजवर तापलेलें जाड दूध पळीनें विस्तारावें, तें वाळलें ह्मणजे पुनः विस्तारावें, याप्रमाणें करून करून तांदुळा इतकें जाड झालें ह्मणजे चाकूनें हळूहळू युक्तीनें काढावें, त्याचें नांव दुग्धमंडक. त्याजवर साखर, एलचीपूड, किंचित् कापूर लावून खावा. तो रुचिकर आहे.

मांडे.

गोधूमानांजलंक्षिप्त्वतथैवचपिधापयेत् ॥ तेषांपिष्टेवस्त्रपूतेषोडशांशंघृतंक्षिपेत् ॥ वारिणामृदुलांकृत्वासमितांमाधुमर्दयेत् ॥ डहुतुल्यांगुटिंगृह्यतोत्तानेनसुपाणिना ॥ सुकंदस्थचयातुल्योवर्धितोगारभ्राष्ट्रके ॥ मृदुनावन्हिनाभ्राष्टःकथितोमंडकस्त्वसौ ॥ सितायुक्तेनपयसाभक्षितःकुशलैर्नरैः ॥ मंडकोबृंहणोवृष्योबल्योरुचिकरोभृशं ॥ पाकेपिमधुरोग्राहीलघुर्दोषत्रयापहः ॥

अर्थ— गव्हांला पाणी लावून कांहीं वेळ दडपून ठेवावे, नंतर भरडून बारीक व शुभ्र अशा वस्त्रानें गाळून रवा काढावा, आणि त्यांत सोळावा हिसा मोहन घालून पाण्यानें मळावा, मळून मळून व कुटून फारच मृदु करावा, आणि त्याची लिंबाएवढी गोळी घेऊन हातांनीं पोळीसारिखा व टोळा व कांद्याच्या पापद्या सारिखा पातळ, असा उलट्या हातावर मोठा विस्तार करून खालीं निखार घालून चुलीवर ठेवलेल्या मडक्याचे बुडावर घालून भाजावा, नंतर त्याची चौघडी करून शर्करामिश्रित दुधांत बुडवून खावा. तो बळकारक, धातुवर्धक, वृष्य, रुचिकर, पाककाळीं मधुर, ग्राहक, लघु, आहे व त्रिदोषनाशकही आहे.

साखरभात (केशरीभात).

तंडुलान्मस्थनिःकर्षान्सुधौतान्विमलेजले ॥ भक्तादीषदपक्कांस्तानुत्तार्यजलमाहरेत् ॥ बादामबीजानिदशाष्टकर्षाण्यादायतावत्परिमाणद्राक्षाः ॥ एलासुबीजंपिषितंचकर्षंघृष्टंजलेकर्षमितंचकुंकुमं ॥ सितांचतुःप्रस्थमितांप्रगृह्यविलेपिरुध्यस्यसुभक्तकान्तत् ॥ विस्तीर्णपात्रेसुविकीर्यत

स्मिन्एलादिकंक्षिप्यसुपाचितेघृते ॥ सार्धप्रस्थेलवंगंचकर्षार्धंप्रथमंक्षिपेत् ॥ पश्चाद्भक्तंविनिक्षिप्यदर्व्यानुसुविचालयेत् ॥ पिधानंन्यस्यचततउद्धृत्यपुनरेवहि ॥ विचाल्यचापिधायाशुईषत्कालात्समुद्धरेत्॥ मत्स्यंडीप्रस्थपादाचलवंगमर्धकर्षकं ॥ मेलयित्वाकृतंसम्यक्भोजनार्थंनृनिर्हरेत् ॥ सधातुकृद्वातहरोपुष्टिकृन्मधुरःस्मृतः ॥ कफनाशकरश्चैवशर्कराभक्तसंज्ञितः ॥

अर्थ— चांगले बारीक तांदुळ पक्का शेर घेऊन चांगले धुऊन त्यांचा भात किंचित् कच्चा राखावा आणि भांड्याचे तोंडावर घट्ट फडका बांधून परातेवर दोन लाकडें सरळ ठेवून त्याजवर तें भांडें पालथें घालून निथळत ठेवावा आणि बदामाचे सोललेले पांढरे गर पावशेर व मनुका पावशेर, एलचीचे दाणे एक तोळा व केशर पाऊण तोळा पाण्यांत खललेले, व पिठीसाखर मापी चार शेर हें सर्व सामान तयार करून ठेवून नंतर त्या भातांतली पेज खाली निथळून कोरडा झाला म्हणजे विस्तीर्ण परातेंत उपसून, विसकळ मोकळा करून ठेवावा, मोकळा जाहाल्यानंतर त्यांत सामान लवंगावांचून सगळे जिन्नस घालून मिसळावे आणि एक मोठे भांडे चुलीवर ठेवून त्यांत सुमारे वजनी दीडशेर तूप घालून सळसळ होईपर्यंत तापवून त्यांत अर्धतोळा लवंगा टाकून पळभर वर ढाकण ठेवून नंतर तो भात फोडणीस टाकून पळीचे दांड्यानें सारखा चाळवून पुनः वर झांकण ठेवून तसाच घटकाभर राखून नंतर खाली उतरून आंत पावशेर खडीसाखर, अर्धतोळा लवंगा मिसळून वाढावा. ह्याचे गुण धातुवर्धक, वातनाशक, पौष्टिक, मधुर, कफनाशक आहे.

शालिपिष्टभक्ष्य (तांदुळांच्या पिठाचे पदार्थ).

शालिपिष्टकृताभक्ष्याःकिंचित्बल्याविदाहिनः ॥
अवृष्यागुरवश्चोष्णाःकफपित्तप्रकोपनाः॥

अर्थ— भाताचे पिठाचे पदार्थ किंचित् बलकर, विदाही, अवृष्य, गुरु, उष्ण, असे आहेत व कफ, पित्त यांना कोपवितात.

घृतपक्वभक्ष्य (तुपांत तळलेले पदार्थ).

घृतपाचिताःपदार्थावर्ण्यालघवश्चदृक्प्रसादकराः ॥
पित्तानिलशांतिकराबल्याश्चोक्ताश्चपाकशास्त्रज्ञैः ॥

अर्थ— तुपांत तळलेले पदार्थ वर्णकारक, लघु, दृष्टि प्रसन्न करणारे, वातपित्तनाशक आणि बलकारक असे आहेत.

गोधूमपिष्टभक्ष्य (गव्हांचे पदार्थ).

गोधूमाविहिताभक्ष्याबल्याःपित्तानिलापहाः॥

अर्थ— गव्हांचे पदार्थ बलकारक व पित्त, वायु यांचा नाश करणारे असे आहेत.

गौडिकभक्ष्य (गुळाचे पदार्थ).

दाहिनोगुरवोवातपित्तनाशकरामताः॥
गौडाःपदार्थाविज्ञेयाःकफशुक्रविवर्धनाः॥

अर्थ— गुळाचे पदार्थ विदाही, जड व वायु, पित्त यांचे नाशक आणि कफ, व शुक्र-धातु, याला वर्धक असे आहेत.

मोड आलेल्या धान्याचे भक्ष्यपदार्थ.

ईषन्निःसृतांकुरणांधान्यानांभक्ष्यकंगुरु॥
किंचिद्विपित्तकृद्दाहिक्लेशदंदृष्टिदूषकं॥

अर्थ— मोड आलेल्या धान्याचे पदार्थ गुरु, किंचित् पित्तकर, विदाही, क्लेशोत्पादक, दृष्टीला दोष करणारे असे आहेत.

वैदलभक्ष्य.

वैदलावातलाभक्ष्यागुरवस्तुवराहिमाः॥

अर्थ— शिंबीधान्याचे पदार्थ वातल, जड, तुरट, शीत आहेत.

तैलपक्वभक्ष्य.

तैलेनपक्काहिपदार्थजाताविदाहिनोगुरवःपाकतीक्ष्णाः॥
उष्णाश्चनेत्रामयदाश्चनाशनावातस्यपित्तास्लविदूषणाःस्मृताः॥

अर्थ— तेलांत तळलेले पदार्थ विदाही, गुरु, पाककाळीं तिखट, उष्ण, नेत्रांस वि-कार करणारे, वातनाशक व रक्तपित्ताला दूषवणारे असे आहेत.

माषपिष्टभक्ष्य.

माषपिष्टकृताभक्ष्याबल्याःपित्तकफप्रदाः ॥
गुरवोमलधातूनांवृद्धिदावातनाशनाः ॥

अर्थ– उडिदांचे पिठाचे पदार्थ बलकर व पित्त, कफ यांना वाढविणारे, जड, आणि मल व धातु यांना वाढविणारे, आणि वातनाशक असे आहेत.

दूध घालून केलेले गव्हांचे व तांदुळांचे पिठाचे भक्ष्य.

गोधूमानांतंडुलानांभक्ष्यंदुग्धेनसाधितं ॥ विदाहिदीपकंहृद्यं
शुक्रतुष्टिबलप्रदं ॥ पुष्टिदंवातपित्तघ्नंणाककृद्धिप्रकीर्तितं ॥

अर्थ– गोधूम व तांदुळ यांच्या पिठाचे दुधानें केलेले पदार्थ ते किंचित् विदाही अग्निदीपक, प्रिय व शुक्रधातु, बल, पुष्टि, तुष्टि यांला वाढविणारे व वातपित्ताचा नाश करणारे आणि कफकारक असे आहेत.

पोहे.

शूर्पशुद्धासुशालीस्तुनस्तंचजलंक्षिपेत् ॥ स्त्रोभूतेभ्राष्ट्रकेक्षिप्ताभ्रष्टाःस्युस्कु
टितास्ततः ॥ कुट्टिताश्चिपिटाःप्रोक्तास्तेस्मृताःपृथुकाअपि ॥ पृथुकागुर
वोवातनाशनाःश्लेष्मलाअपि॥सक्षीराबृंहणावृष्याबल्याःस्निग्धाःसराश्चते॥

अर्थ– साळी चांगल्या पाखडून घेऊन त्यांवर गरम आधणाचें पाणी घालून भिजवून दाबून ठेवाव्या, आणि दुसरे दिवशीं पुनः तसेंच गरम पाणी घालून नंतर खापरांत भाजून कुटून पातळ होतात, त्यांचें नाव पोहे. ते जड, वातनाशक, कफकारक आहेत व ते दुधांत भिजवून सेवन केले असतां धातुवर्धक, वृष्य, बलकारक, स्निग्ध आणि सारक असे आहेत.

होलक (हुळा).

अर्धपक्वैःशमीधान्यकणिशैस्तृणभर्जितः ॥ सहोलकोनिगदितोवातमेद
कफंकरः ॥ श्रमजित्गुरुरुक्षश्चमलावष्टंभकोमतः ॥ दुर्जरःशीतकृद्धा
न्यैःकृतस्तत्तद्गुणीभवेत् ॥

अर्थ– अर्धपक्व शिंबी धान्याच्या शेंगा आणून त्या गवताचे अग्नींत भाजाव्या, त्याचें नांव हुळा. तो किंचित् वात, मेद, कफ यांना करणारा, श्रमनाशक, रूक्ष, जड, विष्टंभकारक, दुर्जर, शीत असा आहे. आणि ज्या ज्या धान्याचा होलक केला असेल त्याचे गुण त्या त्या धान्याप्रमाणे जाणावे.

उंबी (ओंब्या.)

मंजरीत्वर्धपक्वायायवगोधूमयोर्भवेत् ॥ तृणानलेनसंभृष्टाबुधैरुंबी निसास्मृता ॥ उंबीकफप्रदालघ्वीबल्यापित्तानिलापहा ॥

अर्थ– यव, गहूं यांचीं कैसरें ओलींच आणून तृणाच्या अग्नीनें भाजावीं. त्याचें नांव उंबी, ती कफकारक, लघु, बल्य आहे. व पित्तवायूचा नाश करिते. जोंधळ्याचीं व बाजरीचीं कणसें भाजून करितात त्याला हुरडा व निबोर म्हणतात.

लाज (लाह्या.)

येषांस्युस्तंडुलास्तानिधान्यानिसतुषाणिच ॥ भ्रष्टानिस्फुटितान्याहुर्लाजानितिमनीषिणः ॥ लाजास्युर्मधुराःशीतालघवोदीपनाश्चते ॥ स्वल्पमूत्रमलारूक्षाबल्याःपित्तकफच्छिदः ॥ छर्द्यतीसारदाहास्रमेहमेदतृषापहाः ॥

अर्थ– ज्या धान्याचे तांदूळ होतात त्याचा भात आणावे. तो भात त्यापरांत भाजून चांगलें फुटलें म्हणजे त्यांला लाह्या असें म्हणतात. त्या मधुर, शीत, लघु, दीपन, आहेत व मूत्र, मल यांना अल्प करणाऱ्या, रूक्ष, बलकारक व पित्त, कफ, ओकारी, अतिसार दाह, रक्त, मेह, मेद, तृषा यांचा नाश करितात.

तिळकुटी-पलल, (तिलचूर्ण.)

पललंतुसमाख्यातमंक्षवंतिलपिष्टकं ॥ पललंमलकृत्वृष्यंवातघ्नंकफपित्तकृत् ॥ बृंहणंचगुरुवृष्यंस्निग्धंमूत्रनिवर्तकं ॥

अर्थ– गूळ व तिळांचें चूर्ण एकत्र केलें म्हणजे त्याचें नांव पलल. तें मलकारक, वृष्य, वातनाशक व कफ, पित्त यांना करितें व धातुवर्धक, जड, पौष्टिक, स्निग्ध, आहे व मूत्राचा नाश करितें.

कुल्माष (घुगऱ्या).

धान्यानि स्विन्नगोधूमास्तथा च चणकादयः॥ हिंगुसैंधवयुक्ताश्च जलेऽर्धविपा
चिताः॥ कुल्माषा इति कथ्यन्ते ह्यग्निमांद्यकफप्रदाः॥ शुक्रदा गुरवो रूक्षा वा
तला भिन्नवर्चसः॥ बलभेदाध्मानकराः पुष्टिदाश्च प्रकीर्तिताः॥

अर्थ– इतर धान्यें, किंवा गहूं, चणे ह्यांतील धान्य हिंग, मीठ घालून पाण्यांत अर्धी शिजवावीं, त्यांला कुल्माष ह्मणतात. हे अग्निमांद्यकर, कफप्रद, शुक्रकर, जड, रूक्ष, वातूल, मलभेदक, व बल, भेद, आध्मान यांला करणाऱ्या व पुष्टि देणाऱ्या आहेत.

धाना (भृष्टयव).

धाना यवा वातकरा दुर्जरास्तथा जडाः॥ रूक्षास्तृष्णातृप्तिकरा लेखना
मलबंधकाः॥ कफमेदं च वांतिं च हन्युस्तृषितांकुराः॥ भर्जितान्ने
दिगुरवो आमं कुर्युर्गिनिस्फुटं॥

अर्थ– भाजलेले यव वातकर, दुर्जर, जड, रूक्ष, तृषा, तृप्ति यांला करणारे, लेखन, मलस्तंभक, असे आहेत व कफ, मेद, ओकारी यांचा नाश करितात व मोड आलेले यव भाजले असतां गुरू व आमकर करणारे होतात.

लाजसक्तु (लाह्यांचें पीठ).

लाजोद्भवाः सक्तवः स्युर्लघवस्तृप्तिदा मताः॥ ग्राहिणः शीतला श्लेष्म
वातघ्नाः पित्तनाशनाः॥ पथ्याश्च छर्दिरक्तानां नाशना बालयक्ष्मणां।

अर्थ– लाह्यांचे सक्तु लघु, तृप्तिकारक, संग्राही, शीत, पथ्यकर, असे आहेत. व कफ वात, ओकारी, रक्त, पित्त, यांचा नाश करितात.

सक्तु (भाजलेल्या धान्यांचें पीठ).

धान्यानि भ्राष्ट्रभृष्टानि यन्त्रपिष्टानि सक्तवः॥ शीतलास्तारका रूक्षा
बलशुक्रप्रदाः स्मृताः॥ कफश्रमग्लानिदाहभ्रमपित्तनिवारणाः॥

अर्थ– धान्यें भाजून डाळ करून तीचें पीठ करितात, त्याचें नांव सक्तु. ते शीतल, तारक, रूक्ष, आहेत. व बल, शुक्र यांला देणारे व कफ, श्रम ग्लानि, दाह, भ्रम, पित्त, यांचा नाश करितात.

यवसक्तु (भाजलेल्या यवांचें पीठ).

यवजाःसक्तवःशीतालघवोरोचनाःसराः ॥ कफपित्तहराःरूक्षालेखनाश्च प्रकीर्तिताः॥ तेपीताबलदावृष्याबृंहणाभेदनास्तथा ॥ तर्पणामधुरारुच्याः परिणामेबलावहाः ॥ कफपित्तश्रमक्षुत्तृड्व्रणनेत्रामयापहाः ॥ प्रशस्ता घर्मदाहाध्वव्यायामार्तानांशरीरिणां ॥

अर्थ— यवांचे सक्तु शीत, लघु, रोचक, सारक असे आहेत आणि कफ, पित्त यांचे नाशक, रूक्ष, लेखन, असे आहेत. ते पाण्याशीं प्राशन केले असतां बलकार, वृष्य, धातु-वर्धक, भेदक, तर्पण, मधुर, रुचिकर, बलदायक आहेत. आणि कफ, पित्त, श्रम, क्षुधा, तृषा, व्रण, नेत्ररोग यांचा नाश करितात. आणि घर्म, दाह, मार्ग यांमध्यें श्रमलेल्या मनुष्यांना प्रशस्त आहेत.

चणकयवसक्तु.

निस्तुषैश्चणकैर्भ्रष्टैस्तुर्यांशैश्चयवैःकृताः ॥ सक्तवःशर्करासर्पिर्युक्ता ग्रीष्मेतिपूजिताः ॥ शुक्रलालघवोबल्याःशीतास्तृप्तिरुचिप्रदाः ॥

अर्थ— हरभऱ्यांचे डाळीचे चतुर्थांश यव मिळवून ती भाजून दळावी, ते यवचणक-सक्तु. ते साखर व तूप घालून ग्रीष्मऋतूमध्यें भक्षण करण्यास फार उत्कृष्ट आहेत, आणि धातुवर्धक, लघु, बलकारक, शीत, तृप्ति, रुचि यातें देणारे असे आहेत.

शालिसक्तु (भाजलेल्या तांदुळांचें पीठ).

सक्तवःशालिसंभूतावह्निदालघवोहिमाः ॥ मधुराग्राहिणोरुच्याःपथ्याश्च बलशुक्रदाः ॥ नभुक्त्वानरदैश्छित्वानानिशायांनवाबहून् ॥ नजलांतरितान्नाद्विःसक्तूनद्यात्केवलान् ॥ पृथक्पानंपुनःपानंसामिषंपयसानिशि ॥ दंतच्छेदनमुष्णंचसप्तसक्तुषुवर्जयेत् ॥

अर्थ— भाताचे सातु अग्निदीपक, लघु, शीत, मधुर, ग्राहक, रुचिकर, पथ्यकारक, बल, शुक्र यांना करणारे असे आहेत. हे भोजनानंतर दातांनीं चावून किंवा रात्रीं अथवा केवळ पाण्यांत घोळवून किंवा दिवसांत दोन वेळ व पुष्कळ मांसाशीं, दुधाशीं, किंवा रात्रौ ऊन पदार्थाशीं हे सात सातु भक्षणागमें वर्ज करावे.

चणकसक्तु.

चाणकाःसक्तवःशीतारूक्षास्तृप्तिकरामताः ॥ ग्राहिणोवातलाश्चैवरक्तस्वच्छकरामताः ॥ पित्तघ्नाश्चकफघ्नाश्चस्मृताःपाकविशारदैः ॥

अर्थ– चण्यांचे सातु शीत, रूक्ष, तृप्तिकारक, संग्राही, वातल, रक्त स्वच्छ करणारे आणि पित्त व कफ यांचा नाश करणारे असे आहेत.

पेढे, बरफी, बासुंदी इत्यादि.

पयसःकेवलस्यापिपदार्थाबलवृष्यदाः ॥
हिताःसुगंधिनःपुष्टिधातुवृद्धिकराग्निदाः ॥

अर्थ– पेढे, बरफी, बासुंदी इत्यादिक शुध्द दुधाचे पदार्थ, ते बल्य, वृष्य, प्रिय, सुगंधी, पुष्टि, धातुवृद्धि यांना करणारे व विदाही असे आहेत.

मंथ.

सक्तूनघृतेघोलयित्वाजलेनसहघोलयेत् ॥ नातिद्रवंनातिघनंसमंथोबलदःस्मृतः ॥ परिणामिबलहरोमधुरःशीतलःस्मृतः ॥ वर्णपुष्टिस्थैर्यकारोदाहतृट्श्रमछर्दिहा॥प्रमेहक्षयकुष्ठानांनाशकःपरिकीर्तितः ॥ सगुडाम्लघृतैःसार्धंभक्षितोमूत्रकृच्छ्रहा ॥ उदावर्तहरश्चैवसमितेक्षुरसैर्युतः ॥ द्राक्षाभिर्भक्षितोनित्यंवातरक्तविनाशनः ॥ पित्तस्यनाशकश्चोक्तःद्राक्षामधुभिःसह॥ जलेनघोलितश्चान्तःकफनाशकरोमतः ॥ अम्लैर्घृतैःसिताभिश्चेक्षुमधुद्राक्षागुडैःसह ॥ भक्षितश्चमलान्दोषान्यथामार्गेणवाहकः ॥

अर्थ– मंथ सातूंला चांगलें तुपांत घोळून नंतर पाणी घालून फार पातळ व फार जाड नव्हे असा करावा. तो बलकर, परिणामीं बलहर, मधुर, शीतळ असा आहे. व वर्ण, पुष्टि, स्थैर्य यांना करणारा व दाह, तृषा, श्रम, छर्दि, प्रमेह, क्षय, कुष्ट यांचा नाश करितो. तोच गूळ, चिंच, तूप यांशीं भक्षण केला असतां मूत्रकृच्छ्, उदावर्त यांचा नाश करितो. तोच पांढऱ्या उसाचा रस व द्राक्षें यांशीं भक्षण केला असतां वातरक्त, पित्त यांचा नाश करितो आणि द्राक्षें, मध, पाणी यांशीं भक्षण केला असतां कफनाश होतो व आंबट, तूप, साखर, उसाचा रस, मध, द्राक्षें आणि गूळ यांशीं भक्षण केला असतां मल व दोष यांना यथामार्गानें नेणारा असा आहे.

निष्पंद.

दधिदुग्धेसमेकृत्वापाच्यंचार्धावशेषकं ॥ तस्मिन्तिलांस्तंदुलांश्चचारोली पनसास्थिच ॥ मातुलिंगस्यखंडानितस्मिन्दुग्धसमंघृतं ॥ सितांनिक्षिप्य विपचेत्तस्मिन्व्योषंसचंद्रकं । निक्षिप्योत्तार्यनिष्पंदोधातुवृद्धिकरोगुरुः ॥ हृद्यश्चवातपित्तानांनाशकःपरिकीर्तितः ॥

अर्थ— निष्पंद. दहीं व दूध समभाग घेऊन अर्धं शेष राहे तों पचन करावा. त्यांत तिळ, तांदूळ, चारोळी, फणसाच्या आंठळ्या, माळुंगाचे तुकडे व दुधाइतकें साखर, तूप घालून पचन करावा, त्यांत सुंठ, मिरीं, पिंपळी व कापूर घालून उतरावा त्याचें नांव निष्पंद. हा धातुवर्धक, जड, हृद्य असा आहे व वात, पित्त यांचा नाश करितो.

दुग्धकूपिका.

दुग्धेचदधि निक्षिप्यदधियावन्नजायते ॥ तावत्तस्मिन्तंदुलानांपिष्टंनिक्षिप्यमर्दयेत् ॥ कृत्वा[illegible]कूपिकां ॥ घृतेविपाच्यतांकूपीं तप्तदुग्धेनपूरयेत् ॥ पश्चात्तेन पिष्टेनमुखंतस्यानिरोधयेत् ॥ पुनश्चत [illegible]युक्त्या घृते[illegible] ॥ पश्चात्तांशर्करापाकेमज्जयेत्तद्विचक्षणः ॥ सास्याद्बल[illegible]गुर्वीशुक्रकरीमता ॥ तर्पिणीरुचिदानेत्र्यापुष्टिदा वातपित्तहा ॥

अर्थ— दुधांत दहीं घालून जों विरजलें नाहीं तों त्यांत तांदुळाचें पीठ घालून मळावें, तें चांगलें मळलें म्हणजे त्याच्या लहान तोंडाच्या अशा कोठेदार कुप्या कराव्या, त्या तुपांत तळून त्या कुपींत दाट केलेलें दूध घालावें. नंतर दुसरें पीठ कुपीच्या तोंडावर लावून तें तोंड युक्तीनें तळून काढावें. नंतर ती तळलेली कुपी साखरेच्या पाकांत बुडवावी. ती बलकारक, शीतल, श्लक्ष्ण, गुरु, शुक्रकर, तर्पण, रुचिकर, नेत्र्य, पुष्टिकर, वात व पित्त यांचा नाश करणारी अशी आहे.

क्षीरशाक.

दुग्धं[illegible]यवानकेंसमभागेनमेलयेत् ॥ पश्चात्तत्पिंडसदृशंस्यात्तावद्धिविपाचयेत् ॥ शर्करापूरणेनैवतस्यकार्याचचक्रिका ॥ घृतेविपाचितासातु

क्षीरशाकेनिकथ्यते ॥ कफदापुष्टिदागुर्वीवृष्याहृद्याप्रकीर्तिता ॥ वातान्गिना शिनीचोक्तादीनाग्नीनांहितामता ॥ व्यवायिनामनिद्राणांहितेतिपरिकीर्तिता ॥

अर्थ— दूध किंवा दहीं ताकांत समभाग मिळवावें नंतर त्याचा गोळा होईपर्यंत पचन करावें. नंतर त्यांत नारळाचें पुरण घालून त्याचे वडे करावे, ते तुपांत तळावे, त्यांचें नांव क्षीरशाक. तो कफकर, पुष्टिदायक, गुरु, वृष्य, हृद्य आहे व वायु, अग्नि यांचा नाश करणारा व दीनाग्नि, व्यवायी, जागरण करणारे यांना हितकारक आहे.

वेसवार.

शुंठीजीरकद्वंद्वंशतपुष्पाचधान्यकं ॥ त्वगेलापत्रकंनागकेशरंचतिलान् तथा ॥ दाडिमत्वक्निशाकासमर्दपत्राणिहिंगुकं ॥ फलंचाद्रनारिकेलं सिद्धार्थैरंडमूलकं ॥ वृहत्कंचमरिचंद्राविशंवाफलीफलं ॥ एतेसर्वेयथा योग्यंभृतेभर्ज्यविचूर्णयेत ॥ यथायोग्यंमेलिताश्चेद्वेसवारःसवातहा ॥ य स्मिन्पदार्थेदत्तोयंसोग्नेर्वीर्यस्यवर्धकः ॥

अर्थ— सुंठ, जिरें, शिरजिरें, शहाजिरें, शोप, धने, दालचिनी, एलची, तमालपत्र, नागकेशर, तिळ, डाळींबाची साल, हळद, कासिवद्याचीं पानें, हिंग, नारळाचे तुकडे, मोहोऱ्या, एरंडमूळ, मिरच्या, मिरीं, वाकल्यांची फळें इ०. हे सर्व पदार्थ यथायोग्य तुपावर भाजून कुटून एकत्र करून ठेवावे, याचें नांव वेसवार, हा वातनाशक, आहे व ज्या पदार्थांत घालावा तो पदार्थ अग्निवर्धक होतो.

सांबार (दुसरा वेसवार).

गोधूमाश्चतंडुलाश्चसर्षपामरिचानिच ॥ निशाचणकदालिश्चकर्षषट् कमिताःक्रमात् ॥ धान्यकंरक्तमरिचंसार्धषट्पलसंमितं ॥ कलायमाष तुवरीजीरमुद्राख्यिकाखिकाः ॥ चिरफलंशतपुष्पाचत्वक्चोक्ताकर्षसंमि ता ॥ कर्षमादोगमठःस्यात्सर्वंतैलेविभर्ज्यच ॥ चूर्णयेत्क्रियतेनतुवेसवा राभिधंमतं ॥ एतत्प्रक्षिप्यक्रियतेषट्सूदाद्यंरुचिप्रदं ॥

अर्थ— सांबार. गहूं, तांदूळ, मोहऱ्या, मिरें, हळद, चण्याची डाळ हे सर्व साहा तोळे व धने, मिरच्या हे प्रत्येक २६ तोळे व वाटाणे, उडीद, तुरी, जिरें, मूग, यांची डाळ हे तीन तोळे व चिरफळ, बडीशेप, दालचिनी हे एकेक तोळा व

हिंग पावतोळा, हे सर्व तेलावर भाजून त्यांचें चूर्ण एकत्र करावें, त्याला वेसवार म्हणतात. हा वेसवार सांभाऱ्यांत घातला असतां अति रुचिकर होतें.

सौरभ (गरममसाला).

षट्पलंधान्यकंप्रोक्तंसर्षपाश्चद्विकार्षिकाः ॥ त्रिपलंरक्तमरिचंत्रिकर्षंवेल्लकंमतं ॥ निशात्रिकार्षिकाप्रोक्ताकंकोलंदेवपुष्पकं ॥ शिलाजंत्वक्चिरफलंप्रत्येकंचार्धकार्षिकं ॥ नारिकेलफलंशुष्कंबहुशःसूक्ष्मखंडितं ॥ हिंगुशाणमितंग्राह्यंकिंचिदेरंडकाष्ठकं ॥ तैलभ्रष्टंचतत्सर्वंपाषाणेसूक्ष्मपेषितं ॥ सौरभाख्यंचतत्प्रोक्तंनृनाकादिषुयोजयेत् ॥

अर्थ– धने १ शेर, मोहोऱ्या २ तोळे, मिरच्या १२ तोळे, मिर्यें ३ तोळे, हळद ३ तोळे, व कंकोळ, लवंगा, दगडफूल, दालचिनी, तिरफळ, हे प्रत्येक अर्धा तोळा, सुख्या खोबऱ्याचे तुकडे, हिंग ३ मासे, एरंडाचा कोळसा, हा संपूर्ण तेलावर तळून बारीक वांटावा. याला सौरभ किंवा गरम मसाला म्हणतात. हा वांगीं इत्यादिकांवर घालावा.

सांभारें.

ग्रंथयोल्कपर्णानांसांकुराश्चकलायकाः ॥ नारिकेलस्यखंडानिनिष्पावाद्रीचदालिका ॥ समभागमिदंग्राह्यंपाच्यंलवणयुक्तविदं ॥ पश्चादिच्छामितंदेयंजलंसाम्लंविपाचयेत् ॥ पश्चात्तुनारिकेलस्यरसंचसजलंतथा ॥ सौरभंचाणकंपिष्टंतंदुलानांतुचाल्पकं ॥ घोलयित्वाचपूर्वोक्तेनिक्षिप्यविनिपाचयेत्॥ दर्व्याविचाल्यबहुशोद्रवंलेहोयथाभवेत् ॥ उत्तार्यनारिकेलस्यस्वरसंचप्रदापयेत् ॥ प्रदीप्तंतिलतैलंचहिंगुसर्षपसंयुतं ॥ तस्मिन्देयंचतद्ज्ञेयंषट्ङ्राद्व्यमनुत्तमं ॥

अर्थ– अळवाच्या पानाचे गांठे, मोड आलेले वाटाणे, नारळाचे तुकडे, पावट्यांची ओली डाळ, हे पदार्थ समभाग घेऊन मीठ घालून शिजवावे, नंतर पाहिजे तेवढें चिंचेचें पाणी घालून आटूं द्यावें, नंतर नारळाचा पाणरस, गरम मसाला, चण्यांचें पीठ, व किंचित् तांदुळांचें पीठ एकत्र कालवून त्याला लावून कढवावें, तें नेमस्त पळीवाढें झाल्यावर उतरून त्यांत नारळाचा पाण्यावांचून रस घालावा, आणि हिंग, मोहऱ्या यांची फोडणी द्यावी, त्याला सांभारें म्हणतात. हें उत्तम होतें.

दुसरें सांभारें.

रक्ताम्ललाबुखंडानिचार्द्रांचणकदालिका ॥ लवणेनयुतासम्यक्पाच्या चसजलापुनः ॥ तस्मिन्चिंचोदकंपिष्टंचणकानांचसौरभं ॥ गुडंचकटुकंचैवदत्वादर्व्याविचालयेत् ॥ पाच्यंपश्चात्तदुत्तार्यतैलंतप्रसहिंगुकं ॥ दत्वासिद्धंचतज्ज्ञेयंषड्रुद्रादव्यंसुसंमतं ॥

अर्थ– तांबड्या भोंपळ्याचे तुकडे व चण्याची भिजलेली डाळ, हे मीठ घालून शिजवावे, नंतर त्यांत चिंचेचें पाणी, चण्याचें पीठ, ममाला, गूळ, तिखट, हे पदार्थ नेमस्त घालून पळीनें ढवळून शिजवावें, नंतर उतरून हिंग घालून तेल तापवून त्याची फोडणी द्यावी, त्याला सांभारें ह्मणतात. हें फार उत्तम होतें.

पंचामृत.

षट्कर्षमार्द्रमरिचंकिंचिच्छिन्नंचकारयेत् ॥ तैलपक्कंचतत्कार्यंतथामेथ्यर्धटंकिका ॥ निशाशाणमिताचैतदग्नितैलेविपाच्यच ॥ कज्जलेनसमंपिष्टंरसोजलयुतस्तथा ॥ चिंचाहिंगुश्चलवणंसर्वंसंमेलयेत्ततः ॥ तत्रतैलेविनिक्षिप्यसंदंदर्व्याविचालयेत् ॥ किंचिद्विपाच्यपश्चात्तुनारिकेलरसंपुनः ॥ दत्वाक्षणेनचोत्तार्यंतत्पंचामृतमुच्यते ॥

अर्थ– पावशेर ओल्या मिरच्या घेऊन त्याचे तुकडे करावे, नंतर अर्धतोळा मेथी, हळद ३ मासे, हीं तेलात तळून काजळासारिखीं बारीक वाटून नारळाच्या पाण्यांत कालवून तयार करावीं, नंतर एक नारळाचा आंगरस व बाकी पाणरस तयार करून त्यांत मिरच्यांचे तुकडे फोडणीस टाकून त्यांत तें मसाल्याचे पाणी, चिंच, हिंग, मीठ, हें सर्व एकत्र करून त्यांत घालून त्या तयार फोडणीवर ओतावें, नंतर पळीनें ढवळून क्षणभर शिजूं द्यावें. नंतर नारळाचा आंगरस घालून क्षणभर वर ढांपण ठेवून उतरावें. त्याचें नांव पंचामृत.

दुसरें पंचामृत.

तिलाश्चसर्षपाधान्यंप्रत्येकंमुष्टिसंमितं ॥ एलालवंगार्धकर्षंसर्वंतैलेविभर्जयेत् ॥ संकुट्यगालयित्वाचरक्ष्यंपश्चाद्विभर्जितं ॥ नारिकेलफलंशुष्कंहिंगुकुस्तुंबरीयुतं ॥ अर्धप्रस्थंचमरिचंरक्तंसार्द्रंत्रिखंडितं ॥ मेथ्यार्द्रासार्धपलिकातप्ततैलेविपाच्यच ॥ किंचाम्लिकापटुयुतंरक्ष्यंपश्चाच्चसंशृणु ॥

गुडचिंचापटुयुतंजलंचाशीतिटंककं ॥ क्राथयित्वाचपूर्वोक्तंसर्वंतस्मिन् प्रदापयेत् ॥ दर्व्याचाल्यंचबहुशःपाच्यमंगुलमानकं ॥ सहिंगुनप्रतैलंचत स्योपरिविनिक्षिपेत् ॥ एतत्पंचामृतंपक्षंस्थीयतेचोत्तमोत्तमं ॥

अर्थ— तिळ, शिरस, धने हे प्रत्येक मुठभर व अर्धा तोळा एलची, अर्धा तोळा लवंगा घेऊन सर्व तेलावर भाजून त्याची वस्त्रगाळ पूड करून ठेवावी. नंतर सुकें खोबरें व हिंग भाजून कोथिंबिरीसहवर्तमान बारीक कुटून तयार करून ठेवावें. व अच्छेर ओल्या मिरच्यांचे तुकडे व भिजलेल्या मेथ्या ८ तोळे तेलावर तळून त्याला हळद व मीठ लावून ठेवाव्या. नंतर गूळ व चिंचेचें पाणी पक्का शेर त्यात नेमस्त मीठ घालून कढवावें. त्यांत वर तयार करून ठेविलेले सर्व पदार्थ घालून आंगुळभर आटे तों कढवावें. नंतर हिंग घालून तेलाची फोडणी द्यावी. हें पंचामृत पंधरा दिवस पर्यंत टिकतें व रुचीनें फार उत्तम होतें.

आंब्यांचें लोणचें.

मध्यंचाम्रफलंग्राह्यंशतमानंचछेदितं ॥ पटुचूर्णंचत्रिदिनंस्थाप्यंपश्चाच्चयु क्तितः ॥ बीजंनिष्काश्यपश्चाचसूर्यतापेचतुर्दिनं ॥ शुष्कंचरंजेनततस्तस्मि न्प्रस्थमितानिशा ॥ सर्षपाश्चतथाप्रस्थामरिचंचार्धप्रस्थकं ॥ चतुःक र्षमितोहिंगुर्द्विप्रस्थंलवणंमतं ॥ लवणेनविनासर्वंतैलभ्रष्टंचकुट्टितं ॥ सार्ष पेणचतैलेनपटुयुक्तेनचोलितं ॥ तच्चूर्णंगोलकंकृत्वास्थाप्यंचाम्रोदरेतथा ॥ तेचाम्राःसार्षपैतैलेमज्जयित्वाचरक्ष्येत् ॥ पूर्वस्नुतंचाम्रजलंतस्मिंस्तस्यघटे न्यसेत् ॥ आम्रमज्जनपर्यंततैलंचसार्षपंन्यसेत् ॥ पश्चान्मुखंबंधयित्वा स्थाप्यंचैतत्प्रयत्नतः ॥ अयंचाचारकश्चाग्निदीपकःपाचकोमतः ॥ रुच्यः प्रोक्तोविशेषेणदशवर्षाणितिष्ठति ॥

अर्थ— मध्यम व झेल्यानें उतरलेले असे शंभर आंबे घेऊन उभे चिरून त्यात मीठ भरून तीन दिवस ठेवावे, नंतर त्यांतील बाठी युक्तीनें काढून उन्हात पांढरे होत तोंपर्यंत चार दिवस वाळवावे, नंतर त्यांत हळद एक शेर, मोहोऱ्या एक शेर, मिरच्या अर्धा शेर, हिंग ४ तोळे, मीठ दोन शेर हे पदार्थ मिठावांचून सर्व तेलावर भाजून बारीक कुटून एकत्र करावे, नंतर शिरसांचें तेल व मीठ घालून कालवून ते त्या आंब्यात भरून आंबा त्यासुध्दां शिरसांचे तेलांत बुडवून बरणीत ठेवावा, याप्रमाणें सर्व आंबे भरून तयार झाल्यावर पूर्वी काढलेलें आंब्यांचें पाणी सर्व आंत घालावें, नंतर आंबे सर्व बुडत तों शिरसांचें तेल ओतून तोंडावर घट्ट दादरा बांधून ठेवावें, हें अग्निदीपक, पाचक, रुचिकर असें आहे. हें लोणचें दाहा वर्षेपर्यंत टिकतें.

कूष्मांडरस.

कूष्मांडखंडखंडानिमरिचंजीरकंतथा ॥ निशाधान्यंमेथिकाचतथारक्तम
रीचकं ॥ सर्वंसम्यक्कृमेलयित्वातैश्चकूष्मांडखंडकैः ॥ सार्धंतिलानांसंत
प्ततैलेसर्वंविभर्ज्यच ॥ लवणंचजलंदत्वाचार्धपक्वानिपाचयेत् ॥ पश्चा
च्चिंचोदकंदत्वासम्यक्पक्वंचकारयेत् ॥ उत्तारात्घटिकापूर्वंनारिकेलरसं
क्षिपेत् ॥ पश्चादाच्छादनंदत्वाकिंचित्कालंस्थिरस्थच ॥ तिलतैलंयथायोग्यं
दत्वाचोत्तारयेद्बुधः ॥ अयंकूष्मांडकरसोद्रव्यवच्चगुणाःस्मृताः ॥

अर्थ— कोहोळ्याचे तुकडे करून त्याला मिरीं, जिरें, हळद, धने, मेथ्या व मिरच्या, यांचा मसाला लावून तिळाच्या तेलांत फोडणीवर टाकावे, नंतर त्यांत मीठ व पाणी घालून अर्धकच्चे शिजवावे, नंतर चिंचेचे पाणी घालून चांगले शिजूं द्यावे, चुलीवरून उतरण्याच्या एक घटका पूर्वी नारळाचा रस घालून वर झाकण ठेवून तसेंच शिजूं द्यावे, नंतर तिळाचें कच्चे तेल वर घालून उतरावें. याला कूष्मांडरस म्हणतात. याचे गुण द्रव्यासारिखे आहेत.

सर्वरस (खतखतलें).

उर्वारुवृंताककदंबलतुरणाःकर्कोटकीशाकविशेषकादीन् ॥ कूष्मांडका
लाबुयुगांकुराश्चस्याक्कारवेल्लंचतथाविप्रदिष्टा ॥ इत्यादिसर्वंखलुमेलयित्वा
तेषांचखंडानिचकारयित्वा ॥ पूर्वोदितेनैवचवेसवारसंज्ञेनकुस्तुंबरिखंड
केन ॥ चिंचादिपिष्टेनचनारिकेलरसेनसर्वंखलुमेलयित्वा ॥ निक्षिप्यतै
लेचपुनस्तदूर्ध्वंतैलंतिलानामथपाचयेच्च ॥ पक्वेरसंक्षिप्यचनारिकेरंवि
श्राम्यकिंचिच्चपिधायरक्षयेत् ॥ उत्तार्यपश्चादिनकृद्य उक्तोमनीषिभिःसर्व
रसःप्रसिद्धः ॥ द्रव्यंसमानास्तुगुणाःप्रदिष्टादर्व्योदिराश्चखलुसाध्यएषः ॥

अर्थ— काकडी, वांगे, पडवळ, सुरण, कटोली, भाजीचे देठ, कोहळा, भोपळ्याच्या वेलाचे कोंवळे तुकडे, गोवाऱ्या, कारलें, दोडके, मुळे इत्यादिक मिळवून त्याचे तुकडे करून त्याला पूर्वी सांगितलेला वेसवार व धन्याची बुकी, चिंचेचें पाणी, पीठ, मीठ, नारळाचा रस, हे सर्व एकत्र करून तिळांच्या तेलाच्या फोडणीवर ओतून त्यावर कच्चे तिळांचें तेल सुमारानें ओतून शिजवावें, शिजल्यावर नारळाचा आंगरस घालून वर झांपण ठेवून तसें कांहींवेळ ठेवून उतरावें, याला सर्वरस म्हणतात. हा अतिरुचिकर होतो. याचे गुण द्रव्यांसारिखे. हें पळीवाढें पातळ असावें.

दुसरे प्रकारचें आंब्यांचें लोणचें.

आम्रंचमध्यमंग्राह्यंशतमानंविशेषतः ॥ तस्यग्रंथिविनाखंडान्कृत्वाचख
लुनस्यतु ॥ सार्धप्रस्थंराजिकाचमेथिकानवकार्षिका ॥ त्रिप्रस्थंरक्तम
रिचंसार्धप्रस्थानिशामता ॥ त्रिकर्षोरामठोग्राह्यःसर्वंतैलेविभर्ज्यच ॥
चूर्णंकृत्वाकुट्टयित्वापटुचत्वारमानिकाः ॥ सर्वंसंमेल्यपश्चाच्चआम्रखंडे
श्चमेलयेत् ॥ घटेधृत्वापिधायाथाद्वितीयेदिवसेपुनः ॥ त्र्यंजलीतिलतैलं
चतप्तंवैराजिकायुतं ॥ तस्मिन्दत्वापिधायाथरक्षेदाचारकोह्ययं ॥

अर्थ– चांगले शंभर आंबे घेऊन त्याचे काप काढावे व दीडशेर मोहऱ्या, मेथी तोळे, मिरच्या ३ शेर, हळद दीडशेर, हिंग ३ तोळे हे पदार्थ सर्व तेलावर भाजून कुटून तयार करावे, व चार शेर मीठ घेऊन त्यांत पूर्वीचें सर्व कूट मिसळून कालवावें, नंतर आंब्याचे काप व तो सर्व मसाला एकत्र कालवून घागरींत भरून त्यावर दापण ठेवावें, दुसरे दिवशीं तीन शेर तिळांच्या तेलाची मोहऱ्या घालून फोडणी तयार करावी, ती त्यावर ओतावी, आणि घट्ट घागरीचें तोंड बांधून ठेवावें, याला लोणचें म्हणतात.

कर्कोटकी (कर्टोली फाकली).

कर्कोटकीरुचिकराकटुवीचाग्निप्रदीपनी ॥ तिक्तोष्णावातकफहृद्विषपित्तं
विनाशयेत ॥फलमस्यास्तुमधुरंलघुपाकेकटुस्मृतं ॥अग्निदीप्तिकरंगुल्मशू
लपित्तत्रिदोषनुत् ॥ कफकुष्ठकासमेहश्वासज्वरकिलासनुत् ॥ लाला
स्त्रावारुचिर्दोषकिलासहृदयव्यथाः । नाशयेत्पर्णमस्याश्चरुच्यंवृष्यंत्रिदो
षनुत् ॥ कृमिज्वरक्षयश्वासकासहिक्काऽर्शनाशनं ॥ कंदोमाक्षिकसंयुक्तः
शीर्षरोगेप्रशस्यते ॥

अर्थ– कर्टोली रुचिकर, तिखट, अग्निदीपक, कडू, उष्ण अशी आहे आणि वायु, कफ, विष, पित्त यांचा नाश करिते. हिचें फळ मधुर, लघु, पाककाळीं तिखट, अग्निदीपक आहे आणि गुल्म, शूळ, पित्त, त्रिदोष, कफ, कुष्ट, खोकला, मेह, दमा, ज्वर, किलासकुष्ट, लालास्त्राव, अरुचि, किलास, हृद्रोग यांचा नाश करिते, हिचें पान रुचिकर, वृष्य, त्रिदोषनाशक आहे व कृमि, ज्वर, क्षय, दमा, खोकला, हिक्का, अर्श यांचा नाश करिते; हिचा कंद मधाशीं मस्तकरोगावर प्रशस्त आहे.

वंध्याकर्कोटकी (वांझकर्टोली).

वंध्याकर्कोटकीतिक्ताकटुवीचोष्णालघुःस्मृता ॥ रसायनीशोधनी

चस्थावरादिविषापहा ॥ कफनेत्रशिरोरोगव्रणवीसर्पकासहा ॥ रक्तदोषंसर्पविषंनाशयेदितिकीर्तिता ॥

अर्थ— वांझकटोली कडु, तिखट, उष्ण, लघु, रसायनशोधन अशी आहे व स्थावरादिविष, कफ, नेत्ररोग, शिरोरोग, व्रण, विसर्प, खोकला, रक्तदोष, सर्पविष यांचा नाश करिते.

करंज.

करंजःकटुकःपाकेनेत्र्योष्णस्तिक्तकोरसे ॥ कषायोदावर्तवातानांयोनिदोषापहःस्मृतः ॥ वातगुल्मार्शव्रणहृत्कंडूकफविषापहः ॥ विचर्चिकापित्तकृमित्वग्दोषोदरमेहहा ॥ प्लीहाहरश्चसंप्रोक्तःफलमुष्णंलघुस्मृतं ॥ शिरोरोगवातकफहृत्कृमिकुष्ठार्शमेहनुत् ॥ पर्णंपाकेकटूष्णंस्याद्भेदकंपित्तलंलघु ॥ कफवातार्शकृमिनुत्व्रणशोथंचनाशयेत् ॥ पुष्पमुक्तंचोष्णवीर्यंपित्तवातकफापहं ॥ अस्यांकुरारसेपाकेकटुकाश्चाग्निदीपकाः ॥ पाचकाःकफवातार्शकुष्ठकृमिविषापहाः ॥ शोथनाशकराःप्रोक्ताबीजतैलंचवातनुत् ॥ कृमिनाशकरंचातिस्निग्धंदीपितुशीतलं ॥

अर्थ— करंज पाककाळीं तिखट, नेत्र्य, उष्ण, रसकाळीं कडु, तुरट, असा आहे व उदावर्त, वायु, योनिदोष, वातगुल्म, अर्श, व्रण, कंडू, कफ, विष, विचर्चिका, पित्त, कृमि, त्वग्दोष, उदर, मेह, प्लीहा यांचा नाश करितो. याचें फळ उष्ण व लघु आहे आणि मस्तकरोग, वायु, कफ, कृमि, कुष्ट, अर्श, मेह यांचा नाश करितें. याचें पान पाककाळीं तिखट, उष्ण, भेदक, पित्तल, लघु आहे व कफ, वायु, अर्श, कृमि, व्रण, शोथ यांचा नाश करितें. याचें फूल उष्णवीर्य, कडु आहे व पित्त, वायु, कफ यांचा नाश करितें. याचे अंकुर रसकाळीं व पाककाळीं तिखट, अग्निदीपक, पाचक आहेत व कफ, वायु, अर्श, कुष्ट, कृमि, विष आणि सूज यांचा नाश करितात. याच्या बियांचे तेल वातनाशक, कृमिनाशक, अति स्निग्ध आहे व दिव्यांना जाळण्याविषयीं थंड आहे.

महाकरंज.

महाकरंजकस्तीक्ष्णःकटुश्चोष्णश्चतिक्तकः ॥
कंडूविचर्चिकाकुष्ठत्वग्रुग्विषव्रणापहः ॥

अर्थ— महाकरंज तीक्ष्ण, तिखट, उष्ण, कडु असा आहे व कंडू, विचर्चिका, कुष्ट त्वग्दोष, विषदोष आणि व्रण यांचा नाश करितो.

घृतकरंज.

प्रोक्तोघृतकरंजस्तुकटूष्णोव्रणवातहः ॥ वातंचसर्वचर्मदोषंविषं
चार्शोविनाशयेत् ॥ करंजइवसंप्रोक्तागुणास्तस्यभिषग्वरैः ॥

अर्थ— घृतकरंज तिखट व उष्ण आहे. आणि व्रण, वायु, सर्व त्वग्दोष, विष आणि अर्श यांचा नाश करितो. इतर गुण करंजाप्रमाणें आहेत.

गुच्छकरंज.

गुच्छानामाकरंजःस्यादुष्णस्तिक्तःकटुस्मृतः ॥ विचर्चिकावातवि
षकंडूकुष्ठार्शोनाशनः ॥ त्वग्दोषनाशकश्चैवस्मृतोभिषग्भिःपरिकीर्तितः ॥

अर्थ— गुच्छकरंज उष्ण, कडू, तिखट असा आहे आणि विचर्चिका, वायु, विष, कंडू, कुष्ट, अर्श, त्वग्दोष यांचा नाश करितो.

पूतिकरंज (घाणेरडा करंज).

पूतीकरंजकःप्रोक्तोगुच्छपूर्वकरंजवत् ॥

अर्थ— पूतिकरंज याचे गुण गुच्छकरंजासारिखे आहेत.

करंजिका (काटेकरंज).

कंटकिन्याःकरंजस्तुपाकेकटुश्चतूवरः ॥ ग्राहकश्चोष्णवीर्यःस्या
त्तिक्तःप्रोक्तश्चमेहहा ॥ कुष्ठार्शोव्रणवातानांकृमीणांनाशनः
परः ॥ पुष्पंतुवीर्येचोष्णंस्यात्तिक्तंवातकफापहं ॥

अर्थ— काटेकरंज पाकपाकीं तिखट, तुरट, ग्राहक, उष्णवीर्य व कडू आहे. आणि मेह, कुष्ट, अर्श, व्रण, वायु, कृमि यांचा नाश करितो. याचें फूल उष्णवीर्य व कडू आहे आणि वायु व कफ यांचा नाश करितें.

करवीर (कण्हेर).

हयारिःपंचधाप्रोक्तःश्वेतोरक्तश्चपाटलः ॥ पीतःकृष्णःसमुद्दिष्टःश्वेतस्यैतान्गु
णान्शृणु ॥ कटुस्तिक्तश्चतुवरस्तीक्ष्णोवीर्येणचोष्णदः ॥ ग्राहीमेहकृमीन्

कुष्ठव्रणार्शोवातनुत्परः ॥ भक्षितो विषवत्‌ज्ञेयो नेत्र्योलघुविषापहः ॥ विस्फोटकुष्ठक्रिमिनुत्कंडूव्रणकफापहः ॥ ज्वरंनेत्ररुजंचैववाहप्राणांश्चनाशयेत् ॥ रक्तवर्णःशोधकःस्यात्कटुःपाकेचतिक्तकः ॥ कुष्ठादिनाशकोलेपादथपाटलवर्णकः ॥ शीर्षपीडांकफंवातंनाशयेदितिकीर्तितः ॥ रक्तादित्रतुरोभेदगुणाःश्वेतहयारिवत् ॥

अर्थ– कण्हेर ही श्वेत, रक्त, पाटल, पीत आणि कृष्ण अशी पांच प्रकारची; त्यांत श्वेतकण्हेर तिखट, कडु, तुरट, तीक्ष्ण, उष्णवीर्य, ग्राहक अशी आहे व मेह, कृमि, कुष्ट, व्रण, अर्श, वायु यांचा नाश करिते व भक्षण केली असतां विष आहे. आणि नेत्रांला हितावह, लघु व विष, विस्फोट, कुष्ट, कृमि, कंडू, व्रण, कफ, ज्वर, नेत्ररोग आणि घोडा यांचा नाश करिते. रक्तवर्ण कण्हेर शोधक, तिखट, पाककाळीं कडू व लेप केला असतां कुष्टनाशक आहे. आणि पाटलवर्ण कण्हेर मस्तकशूल, कफ, वायु यांचा नाश करिते. यांचे विशेष गुण व बाकी राहिलेल्या कण्हेरींचे गुण पांढऱ्या कण्हेरीसारखेच आहेत.

कपिला (कंपिल्लक).

कंपिल्लकःसरश्चाग्निदीपकःकटुकःस्मृतः ॥ व्रणस्यरोपणश्चोष्णोलघुर्भेदी कफापहः ॥ व्रणगुल्मोदराध्मानकासपित्तप्रमेहहा ॥ आनाहंचविषंचैव मूत्राश्मरिरुजापहः ॥ क्रिमिचरक्तदोषंचनाशयेदितिकीर्तितः ॥

अर्थ–कपिला- कंपिल्लक सारक, अग्निदीपक, तिखट, व्रणरोपण, उष्ण, लघु, भेदक आणि कफनाशक, आहे व व्रण, गुल्म, उदर, आध्मान, खोकला, पित्त, प्रमेह, आनाह, विष, मूत्राश्मरी, कृमि, रक्तदोष यांचा नाश करितो.

कटुकी (कुटकी).

कटुकीशीतलातिक्ताकटुर्वीचाग्निप्रदीपनी ॥ भेदकाचसरारुक्षालघ्वीरक्तरुजापहा ॥ शीतपित्तश्वासकफदाहारुचिज्वरान्जयेत् ॥ प्रमेहकुष्ठविषमज्वरकासक्षयापहा ॥ कामलाविषहृद्रोगनाशिनीतिप्रकाशिता ॥

अर्थ- कटुकी- कुटकी शीतळ, तिखट, कडू, अग्निदीपक, भेदक, सारक, रुक्ष, लघु अशी आहे व रक्तरोग, शीत, पित्त, दमा, कफ, दाह, अरुचि, ज्वर मेह, कुष्ट, विषमज्वर, खोकला, क्षय, कावीळ, विष, हृद्रोग यांचा नाश करिते.

कर्चूर (कचोरा).

सशीतिक्ताचकटुकाचोष्णातीक्ष्णाग्निदीपनी ॥ सुगंधिरुचिरालघ्वीमुख स्वच्छकरीमता ॥ कोपनीरक्तपित्तस्यगलगंडादिरोगहा ॥ कुष्ठार्शोव्रण कासघ्नोश्वासगुल्मकफापहा ॥ त्रिदोषक्रिमिवातानांज्वरप्लीहादिनाशकृत् ॥

अर्थ— कर्चूर— कचोरा कडु, तिखट, उष्ण, तीक्ष्ण, अग्निदीपक, सुगंधी, रुचिकर, लघु, मुख स्वच्छ करणारा व रक्तपित्ताला कोपवितो आणि गलगंड, गंडमालादिक, कुष्ट, अर्श, व्रण, खोकला, दमा, गुल्म, कफ, त्रिदोष, कृमि, वायु, ज्वर आणि प्लीहा इत्यादिकांचा नाश करितो.

सुगंधकचोरा (कापुरकचरी).

ससुगंधःकर्चुरकस्तीक्ष्णोदाहीकटुःस्मृतः ॥ तिक्तश्चतुवरश्चैवशीत वीर्योलघुःस्मृतः ॥ किंचित्पित्तंकोपयतिकासश्वासज्वरापहः ॥ शूल हिक्कागुल्मरक्तरुजंवातंत्रिदोषकं ॥ मुखवैरस्यदौर्गंध्यव्रणामच्छर्दिहिध्महा ॥

अर्थ— सुगंध कचोरा- कापुर कचरी तीक्ष्ण, दाहक, तिखट, कडू, तुरट, शीतवीर्य, लघु, किंचित् पित्तकर आहे व खोकला, दमा, ज्वर, शूल, हिक्का, गुल्म, रक्तरोग, वायु, त्रिदोष, मुखविरसता, दुर्गंध, व्रण, आम, वांत, आणि हिध्मरोग याचा नाश करितो.

कस्तूरि (मृगमद).

कस्तूरिकातुचक्षुष्याकटुवोतिक्तासुगंधिका ॥ उष्णाशुक्रप्रदागुर्वीवृष्या क्षाररसायनी ॥ किलासकुष्टमुखरुक्कफदौर्गंध्यनाशिनी ॥ अलक्ष्मी मलवाततृट्छर्दिशोषविषापहा ॥ शीतंचनाशयत्येवदेशरूपोद्भवांशृणु ॥ उत्तमासाकृष्णवर्णानिपालस्थातुमध्यमा ॥ ताम्रवर्णाचसाज्ञेयाकाश्मी रस्थाधमामता ॥ वर्णेनकपिशासातुज्ञेयासुज्ञैश्चपंडितैः ॥

अर्थ— कस्तूरी चक्षुष्य, तिखट, कडू, सुगंधि, उष्ण, शुक्रप्रद, गुरु, वृष्य, क्षार, रसायन अशी आहे व किलासकुष्ट, मुखरोग, कफ, दुर्गंध, अलक्ष्मी, मल, वायु, तृषा, वांति, शोष, विष आणि शैत्य यांचा नाश करिते. ही कामरूप देशांत उत्पन्न झालेली कृष्णवर्ण, ती उत्तम व नेपालांत होणारी ताम्रवर्ण, ती मध्यम आणि काश्मीरांत होणारी कपिशवर्ण, ती अधम जाणावी.

लताकस्तूरी.

लताकस्तूरिकास्वादुर्वृष्याशीतालघुस्मृता ।। नेत्र्यातिक्ताछेदनीचतीक्ष्णा
बस्तिविशोधिनी ।। बस्तिरोगंकफंतृष्णांमुखरोगंचनाशयेत् ।। लालास्रा
वंवांतिवातंदौर्गंध्यंचमदंजयेत ।। अलक्ष्मीनाशिनीप्रोक्तादिशेचदक्षिणेभवेत् ।।

अर्थ— लताकस्तुरी स्वादु, वृष्य, शीतल, लघु, नेत्राला हितकारक, कडु, छेदक, तीक्ष्ण, बस्तिशुद्धि करणारी आहे आणि बस्तिरोग, कफ, तृषा, मुखरोग, लालास्राव, वांति, वायु, दुर्गंध, मद आणि अलक्ष्मी यांचा नाश करिते. ही दक्षिण देशात होते.

जवादीमांजर (मार्जारोद्भव कस्तूरी).

ओतूद्भवाकस्तूरिकाचकटूष्णासुखावहा ।। सुगंधिकाचसुस्निग्धावातेश
स्ताचवर्णदा ।। शुक्रवृद्धिकरीवृष्याअंगकांतिकरीमता ।। कंडूंकिटिभ
कुष्ठंचघर्मगंधंविषंतथा ।। कंठरोगंचकुष्ठंचनाशयेदितिकीर्तिता ।।

अर्थ—जवादीमांजर मार्जारोद्भव कस्तूरी [illegible], उष्ण, सुखावह, सुगंधि, स्निग्ध, वायूवर प्रशस्त, कांतिकर, शुक्रवृद्धिकारक, वृष्य, कांतिकर, आहे व कंडु, किटिभकुष्ठ, घाम, दुर्गंध, विष, कंठरोग, कुष्ठ यांचा नाश करिते.

कलिकारी-कळलावी (खड्यानाग).

कलिकारीसरातिक्ताकटुकोष्णाचपिच्छला।।तीक्ष्णोष्णातुवरालघ्वीकफ
वातकृमीन्हरेत् ।।बस्तिशूलंविषंचार्शःकुष्ठंकंडूंव्रणंतथा।। शोथंशोषंचशूलंच
नाशयेदितिकीर्तिता ।। शुष्कगर्भंचगर्भंचपातयेदितिकीर्तिता ।।

अर्थ— कलिकारी- कळलावी- खड्यानाग सारक, कडु, तिखट, खारट, पित्तकर, तीक्ष्ण, उष्ण, तुरट, लघु आहे व कफ, वायु, कृमि, बस्तिशूल, विष, आणि कुष्ठ, अर्श, कंडु, व्रण, सूज, शोष, शूल, शुष्कगर्भ व गर्भ यांचा नाश करिते.

कसई-काश-कसाड.

काशस्तुतर्पणःशीतोगौल्योरुचिकरोमतः ।। बलकृन्मधुरोवृष्यस्तिक्तःका
केमधुःस्मृतः ।। सरःस्निग्धोपित्तदाहमूत्रकृच्छ्रक्षयापहः ।। मूत्राश्मरीरक्त
दोषंरक्तपित्तंक्षतक्षयं ।। पित्तरोगंनाशयतीत्येवंपूर्वैर्निवेदितः ।।

अर्थ—कमई—काश—कसाड तर्पण, शीत, गौल्य, रुचिकर, बलकारक, मधुर, वृष्य, कडू, पाककाळीं मधुर, सारक, स्निग्ध असा आहे व पित्त, दाह, मूत्रकृच्छ्र, क्षय, मूत्राश्मरी, रक्तदोष, रक्तपित्त, क्षतक्षय, पित्तरोग यांचा नाशक आहे.

कमळसाधारण-पोसराचें फूल-सूर्यविकासी.

कमलंशीतलंस्वादुसुगंधिभ्रांतितापहं ॥ वर्ण्यंतृप्तिकरंचैवरक्तपि त्तश्रमापहं ॥ कफंपित्तंतृषांदाहंविस्फोटंरक्तदोषकं ॥ विसर्पंचवि षंचैवनाशयेदितिकीर्तितं ॥

अर्थ— कमळसाधारण—पोसराचें फूल—सूर्यविकासी शीतळ, स्वादु, सुगंधि, भ्रांति-हारक, तापनाशक, वर्णकर, तृप्तिकर, असें आहे व रक्तपित्त, श्रम, कफ, पित्त, तृषा, दाह, विस्फोट, रक्तदोष, विसर्प आणि विष यांचा नाश करितें.

श्वेतकमळ (पांढरे पोसराचें फूल).

श्वेतंतुकमलंशीतंस्वादुतिक्तंकषायकं ॥ मधुरंवर्णकृन्नेत्र्यंरक्तदो षतृषाहरं ॥ कफंपित्तश्रमंदाहंतृष्णांशोषंव्रणंज्वरं ॥ सर्वंविस्फोट कंचैवनाशयेदितिकीर्तितं ॥

अर्थ— श्वेतकमळ—पांढरे पोसराचें फूल शीतळ, स्वादु, कडू, तुरट, मधुर, वर्णकर, नेत्र्य असें आहे व रक्तदोष, तृषा, कफ, पित्त, श्रम, दाह, तृष्णा, शोष, व्रण, ज्वर, संपूर्ण विस्फोट यांचा नाश करितें.

नीलकमल (निळें कमळ).

नीलोत्पलंस्वादुशीतंसुगंधिरुचिकारकं ॥
रसायनंकेशहितंपित्तनाशकरंमतं ॥

अर्थ— नीलकमल—निळें कमळ स्वादु, शीत, सुगंधि, रुचिकर, रसायन, केशांत हितावह आणि पित्तनाशक आहे.

स्वर्णकमल (सोनकमळ).

सुवर्णकमलंशीतंमधुरंवर्णकारकं ॥ कफपित्ततृषादाहरक्तदोषवि सर्पकान् ॥ विषविस्फोटकादींश्चनाशयेदितिकीर्तितं ॥

अर्थ– स्वर्णकमल–सोनकमळ शीत, मधुर, वर्णकारक आहे व कफ, पित्त, तृषा, दाह, रक्तदोष, विसर्प, विस्फोट इत्यादिकांचा नाश करितें.

कल्हार-सौगंधिक-श्वेतरक्तमिश्रवर्ण कमळ.

कल्हारंग्राहिविष्टंभिचातिशीतंतथामतं ॥
गुरुरूक्षंसमुद्दिष्टंऋषिभिश्चरकादिभिः ॥

अर्थ– कल्हार–सौगंधिक–श्वेतरक्तमिश्रवर्ण कमळ ग्राहक, विष्टंभकर, अतिशीतळ, गुरु, रूक्ष असें आहे.

कमलिनी-पद्मिनी-सूर्यप्रिया.

पद्मिनीमधुराशीतातिक्ताचतुवरागुरुः ॥ वातस्तंभकरीरूक्षास्तनदार्ढ्यकरीमता ॥ कफपित्तरक्तरुजंविषंशोषवांतिकृमीन् ॥ संतापं मूत्रकृच्छ्रंचनाशयेदितिकीर्तिता ॥

अर्थ– कमलिनी–पद्मिनी–सूर्यप्रिया मधुर, शीत कडू, तुरट, गुरु, वातस्तंभक, रूक्ष, स्तनदार्ढ्यकारक आहे व कफ, पित्त, रक्तदोष, विष, शोष, वांति, कृमि, संताप, मूत्रकृच्छ्र यांचा नाश करिते.

कमळाक्ष-कमळबीज-कमळकांकडी.

कमलाक्षःस्वादुरुच्योपाचनःकटुकःस्मृतः ॥ शीतलस्तुवरस्तिक्तोगुरुर्विष्टंभकारकः ॥ गर्भस्थितिकरोरूक्षोवृष्योवातकरोमतः ॥ कफकृल्लेखनो ग्राहीबल्यःपित्तविनाशकः ॥ रक्तरुग्वमिदाहास्रपित्तनाशकरोमतः ॥

अर्थ– कमळाक्ष–कमळबीज–कमलकांकडी स्वादु, रुच्य, पाचन, तिखट, शीतल, तुरट, कडू, गुरु, मलस्तंभक, गर्भस्थापक, रूक्ष, वृष्य, वातकारक, कफकारक, लेखन, ग्राही, बलकर, आहे व पित्त, रक्तदोष, वांति, दाह, आणि रक्तपित्त यांचा नाश करिते.

कमलनाल-भिशीं-बिसीं.

बिसंचतुवरंशीतंवृष्यंतिक्तंगुरुस्मृतं ॥ संग्राहिदुर्जरंपाकेस्वादुरूक्षं

मधुस्मृतं ॥ कफानिलस्तन्यदातृपित्तदाहवमीहरं ॥ मूत्रकृच्छ्ररक्त रुजंनाशयेदितिचस्मृतं ॥

अर्थ– कमलनाल- भिशीं–बिसीं तुरट, शीतळ, वृष्य, कडू, गुरु, संग्राही, दुर्जर, पाककाळीं स्वादु, रूक्ष, मधुर, कफकर, वातकर, स्तन्यदायक आहे. व पित्त, दाह, वांति, मूत्रकृच्छ्र आणि रक्तदोष यांचा नाश करितात.

कमलकंद.

शालूकःकटुकश्चोक्तस्तुवरोमधुरोगुरुः ॥ मलस्तंभकरोरुक्षोने त्र्योवृष्यश्चशीतलः ॥ दुर्जरोग्राहकोरक्तपित्तंदाहंतृषांकफं ॥ पित्त वातंचगुल्मंचपित्तंकासंकृमींस्तथा ॥ मुखरोगंरक्तदोषंनाशयेदि तिचस्मृतः ॥

अर्थ– कमलकंद तिखट, तुरट, मधुर, गुरु, मलस्तंभक, रूक्ष, नेत्रांला हितावह, वृष्य, शीतळ, दुर्जर, ग्राहक असा आहे व रक्तपित्त, दाह, तृषा, कफ, पित्तवायु, गुल्म, पित्त, खोकला, कृमि, मुखरोग, रक्तदोष यांचा नाश करितो.

कमलकेसर-किंजल्क.

किंजल्कःशीतलोग्राहीकांतिदस्तुवरोमधुः ॥ कटूरुक्षोरुचिकरोगर्भ स्थैर्यकरोमतः ॥ व्रणंपित्तंतृषांदाहंमुखरोगंक्षयंकफं ॥ विषंरक्ता र्शसंशोषंज्वरवातंचनाशयेत् ॥

अर्थ– कमलकेशर–किंजल्क शीतळ, ग्राहक, कांतिद, तुरट, मधुर, तिखट, रूक्ष, रुचिकर, गर्भस्थैर्यकारक असा आहे व व्रण, पित्त, तृषा, दाह, मुखरोग, क्षय, कफ, विष, रक्तार्श, शोष, ज्वर आणि वायु यांचा नाश करितो.

सामान्य उत्पल (लघुकमळ).

सामान्यनोत्पलंशीतंस्वादुदाहहरंमतं ॥
रक्तदोषंश्रमंवांतिंभ्रांतिंजूर्तिंकृमीन्जयेत् ॥

अर्थ– सामान्य उत्पल–लघुकमल शीतळ, स्वादु, दाहहारक असें आहे व रक्तदोष, श्रम, वांति, भ्रांति, ज्वर आणि कृमि यांचा नाश करितें.

श्वेतोत्पल (पांढरें लघुकमळ).

पुंडरीकंस्वादुशीतंतिक्तंरक्तरुजापहं ॥
कफंदाहंश्रमंपित्तंनाशयेदितिकीर्तितं ॥

अर्थ– श्वेतोत्पल– पांढरें लघुकमळ स्वादु, शीतळ, कडू, आहे व रक्तरोग, कफ, दाह श्रम, पित्त यांचा नाश करितें.

रक्तोत्पल (तांबडें लघुकमळ).

कोकनदमुक्तंमधुरंशीतंवर्ण्यंकटुस्तिक्तं ॥ वृष्यंतृप्तेःकरणंविस्फोटकरक्तदोषदाहहरं ॥ तृट्कफपित्तविसर्पविषसंतापवातनाशकरं ॥

अर्थ– रक्तोत्पल- तांबडें लघुकमळ मधुर, शीतल, वर्णकारक, तिखट, कडू, वृष्य, तृप्तिकर आहे. व विस्फोटक, रक्तदोष, दाह, तृषा, कफ, पित्त विसर्प, विष, संताप आणि वायु यांचा नाश करितें.

नीलोत्पल (निळें लघुकमळ).

नीलोत्पलमतिस्वादुशीतंसुखकरंमतं ॥
पाकेतिक्तंचसुरभिरक्तपित्तस्यनाशकं ॥

अर्थ– नीलोत्पल- निळें लघुकमळ स्वादु, शीतळ, सुखकारक, पाककाळीं कडू, सुरभि आणि रक्तपित्तनाशक असें आहे.

उत्पलिनी (लघुकमलिनी.)

उत्पलिन्युच्यतेशीतातिक्तारक्तविकारहा ॥
पित्तसंतापश्रमतृट्कफकासवमीहरा ॥

अर्थ– उत्पलिनी– लघुकमलिनी शीत व कडू आहे. आणि रक्तविकार, पित्त, संताप, श्रम, तृषा, कफ, खोकला व वांति यांचा नाश करिते.

कुमुद (चंद्रविकासि.)

कुमुदंमधुरंस्निग्धंकफकृच्छीतलंमतं ॥ आल्हादिउक्तंबीजंतुवात
लंहर्षकारकं ॥ रक्तपित्तातिसारघ्नंपूर्ववैद्यैरुदीरितं ॥

अर्थ– कुमुद– चंद्रविकासि मधुर, स्निग्ध, कफकर, शीतळ, आल्हादकारक आहे. याचें बीज वातल, हर्षकारक आहे. व रक्तपित्त, अतिसार यांचा नाश करितें.

कुमुदिनी (चंद्रप्रिया).

कमलिन्यागुणायेतेकुमुदिन्यापितेस्मृताः ॥

अर्थ –कुमुदिनी- चंद्रप्रिया. हिचे गुण कमलिनीसारिखेच आहेत.

स्थलकमल.

स्थलजंकमलंतिक्तंसुगंधिर्मोहनाशकं ॥
अपस्मारहरंज्ञेयागुणान्येस्थलजाइव ॥

अर्थ –स्थलकमल कडू, सुगंधि, मोहनाशक, व अपस्मारहारक आहे, वरकड गुण स्थलकमलिनीसारिखे आहेत.

स्थलकमलिनी (पद्मचारिणी).

शीतातिक्ताचतुवरास्तनदार्ढ्यकरीमता ॥ लघ्वीकटूवीर्चाविज्ञेयाकफपित्त
स्यनाशिनी ॥ मूत्राश्मरीमूत्रकृच्छ्रवातशूलातिसारहा ॥ वांतिदाहंमोहमेहौ
रक्तरुक्श्वासहामता ॥ अपस्मारविषंकासंनाशयेत्पद्मचारिणी ॥

अर्थ – स्थलकमलिनी- पद्मचारिणी शीतल, कडू, तुरट, स्तनांला घट्ट करणारी लघु, तिखट अशी आहे व कफ, पित्त, मूत्राश्मरी, मूत्रकृच्छ्र, वायु, शूल, अतिसार, वांति, दाह, मोह, मेह, रक्तविकार, दमा, फेंपरें, विष, आणि खोकला यांचा नाश करिते.

कमालनाचीं पानें.

कमलिन्याश्छदःशीतस्तुवरोमधुरोमतः ॥ तिक्तःपाकेतिकटुकोल्लघु
र्वैग्राहकोमतः ॥ वातकृत्कफपित्तानांनाशकोमुनिभिःस्मृतः ॥

अर्थ—कमलिनीचीं पानें शीतळ, तुरट, मधुर, कडू, पाककाळीं तिखट, लघु, ग्राहक, वातकर, असीं आहेत व कफ, पित्त यांचा नाश करितात.

संवर्तिका (कमळाच्या पाकळ्या.)

संवर्तिकातुवराविक्ताशीतातृग्राहरा ॥
दाहार्शमूत्रकृच्छ्राणिरक्तपित्तंचनाशयेत् ॥

अर्थ— संवर्तिका- कमळाच्या पाकळ्या तुरट, कडू, शीतळ, अशा आहेत व ताहान, दाह, अर्श, मूत्रकृच्छ्र, आणि रक्तपित्त यांचा नाश करितात.

कमळकर्णिका- बीजकोश (कमळाची ढापणी).

बीजकोशस्तुमधुरस्तुवरःशीतलोलघुः ॥ तिक्तोमुखस्वच्छकारी
रक्तदोषतृग्राहरः ॥ कफपित्तेनाशयतीत्येवमुक्तंमनीषिभिः ॥

अर्थ— कमळकर्णिका- बीजकोश- म्हणजे कमळाची ढापणी मधुर, तुरट, शीतळ, लघु, कडू, मुखस्वच्छकारक आहे. व रक्तदोष, ताहान, कफ, पित्त यांचा नाश करिते.

वनोत्पल (लहान रक्तवर्ण वनकमळ असतें तें).

वनोत्पलंत्रिदोषघ्नंनेत्ररोगहरंपरं ॥ बुद्धिमांद्यंभ्रमंदाहंपित्तंसं
ग्रहणींतथा ॥ कुष्ठंज्वरंनाशयतीत्येवमुक्तंमनीषिभिः ॥

अर्थ—वनोत्पल- लहान रक्तवर्ण वनकमळ त्रिदोष, नेत्ररोग, बुद्धिमांद्य, भ्रम, दाह, पित्त, संग्रहणी, कुष्ठ, आणि ज्वर यांचा नाश करितें.

कर्णिकार (वृक्षकमल).

कर्णिकारःकटुस्तिक्तःशोधकस्तुवरोलघुः ॥ संजनःसुंदरःशोथ
कफरक्तरुजांहरः ॥ कुष्ठव्रणौनाशयतीत्येवमुक्तंमनीषिभिः ॥

अर्थ—कर्णिकार— वृक्षकमल तिखट, कडू, शोधक, तुरट, लघु, संजनन, सुंदर आहे व सूज, कफ, रक्तदोष, कुष्ठ आणि व्रण यांचा नाश करितें.

कदंब (कळंबाचें झाड).

कदंबःकटुकस्तिक्तोमधुरस्तुवरःपटुः ॥ शुक्रवृद्धिकरःशीतोगुर्विष्टंभकारकः ॥ रुक्षःस्तन्यप्रदोग्राहीवर्णकृद्योनिदोषहा ॥ रक्तरुग्मूत्रकृच्छ्रंचवातंपित्तंकफंव्रणं ॥ दाहंविषंनाशयतिह्यंकुराश्चास्यतुवराः ॥ शीतवीर्यादीपकाश्चलघवोरोचकापहाः ॥ रक्तपित्तातिसारघ्नाःफलंरुच्यंगुरुस्मृतं ॥ उष्णवीर्यंकफकरंतत्पक्वंकफपित्तकृत् ॥ वातनाशकरंप्रोक्तंऋषिभिस्तत्वदर्शिभिः ॥

अर्थ—कदंब- कळंबाचें झाड तिखट, कडू, मधुर, तुरट, खारट, शुक्रवर्धक, शीतळ, गुरु, विष्टंभकारक, रुक्ष, स्तन्यप्रद, ग्राहक, वर्णकर असें आहे, व रक्तरोग, मूत्रकृच्छ्र, वायु, पित्त, कफ, व्रण, दाह, विष यांचा नाश करितें, याचे अंकुर तुरट, शीतवीर्य, दीपक, लघु आहेत व अरुचि, रक्तपित्त, अतिसार यांचा नाश करितें. याचें फळ रुचिकर, गुरु, उष्णवीर्य, कफकारक, आहे. तेंच पिकलें असतां कफ, पित्त, यांना वाढवितें. व वात नाश करितें.

कदंबिका (कळंबीचें झाड).

कदंबिकातुमधुराशीतलातुवरागुरुः ॥ मलस्तंभकरीक्षारारुक्षास्तन्यकफप्रदा ॥ वातलामुनिभिःप्रोक्ताफलंतस्यास्तुशीतलं ॥ तुवरंमधुरंपित्तरक्तदोषहरंमतं ॥

अर्थ—कदंबिका—कळंबीचें झाड मधुर, शीतळ, तुरट, गुरु, मलस्तंभक, खारट, रुक्ष, स्तन्यकारक, कफकर, वातल अशी आहे, हिचें फळ, शीतळ, तुरट, मधुर, पित्तनाशक व रक्तहारक असें आहे.

धाराकदंब.

धाराकदंबकस्तिक्तोवर्ण्यःशीतःकषायकः ॥ कटुकोवीर्यकृच्छोथविषपित्तकफव्रणान् ॥ वातंनाशयतीत्येवमुक्तंचऋषिभिःकिल ॥

अर्थ—धाराकदंब कडू, वर्णकर, शीत, तुरट, तिखट, वीर्यकारक असा आहे सूज, विष, पित्त, कफ, व्रण, आणि वायु यांचा नाश करितो.

राजकदंब (नीप).

नीपस्तुचाम्लस्तुवरोमधुरःशीतलःस्मृतः ॥ विषंरक्तरुजंपित्तंकफं
चैवविनाशयेत् ॥ फलंतुमधुरंचास्यशीतलंगुरुपित्तहृत् ॥ रक्त
दोषहरंप्रोक्तंऋषिभिस्तत्त्वदर्शिभिः ॥

अर्थ—राजकदंब—नीप आंवट, तुरट, मधुर, शीतळ, आहे व विष, रक्तविकार, पित्त, कफ यांचा नाश करितो. याचें फळ मधुर, शीतळ, गुरु असें आहे व पित्त, रक्तदोष, यांचा नाश करितें.

भूमिकदंब.

भूमेःकदंबकस्तिक्तोवर्ण्यःशीतःकटुःस्मृतः ॥ वीर्यवृद्धिकरश्चैवतुव
रोविषशोथहा ॥ पित्तंकृमींश्चसर्वांश्चमेहान्नाशयतीरितं ॥

अर्थ—भूमिकदंब कडू, वर्णकारक, शीतळ, तिखट, वीर्यवर्धक, तुरट असा आहे व विष, सूज, पित्त, कृमि, आणि संपूर्ण मेह यांचा नाश करितो.

धूलिकदंब.

धूलीकदंबकस्तिक्तःस्तुवरःकटुकोहिमः॥वीर्यवृद्धिकरोवर्ण्योविषशो
थविनाशकः ॥ वातंपित्तंकफंरक्तदोषंचैवविनाशयेत् ॥

अर्थ—धूलीकदंब कडू, तुरट, तिखट, हिम, वीर्यवर्धक, वर्ण्य असा आहे व विष' सूज, वायु, पित्त, कफ, आणि रक्तदोष यांचा नाश करितो.

कदली (केळ).

कदलीशीतलागुर्वीवृष्यास्निग्धामधुःस्मृता॥ पित्तंरक्तविकारंचयो
निदोषंतथाश्मरीं ॥ रक्तपित्तंनाशयतीत्येवमाचार्यभाषितं ॥

अर्थ—कदली—केळ शीतळ, गुरु, वृष्य, स्निग्ध, मधुर आहे व पित्त, रक्तविकार, योनिदोष, अश्मरी, रक्तपित्त यांचा नाश करितें.

कोंवळें केळें.

कोमलंकदलंशीतंमधुरंचकषायकं ॥
रुच्यमम्लंसमुद्दिष्टंपित्तनाशकरंचतत् ॥

अर्थ— कोंवळें केळें शीत, मधुर, कषाय, रुच्य, आंबट, आणि पित्तनाशक असें आहे.

मध्यम केळें.

मध्यमंकदलंकिंचित्तुवरंमधुरंगुरु ॥
अग्निमांद्यकरंचैवऋषिभिःपरिकीर्तितं ॥

अर्थ— मध्यम जून केळें किंचित तुरट, मधुर, गुरु, आणि अग्निमांद्य करणारें असें आहे.

जून केळें.

अपक्वंकदलंचैवमलस्तंभकरंमतं ॥ तिक्तंकषायंरुक्षंचरक्तपित्त
तृषाहरं ॥ मेहाक्षिरोगरक्तातिसारज्वरविनाशकृत् ॥

अर्थ — जून केळें मलस्तंभक, कडू, तुरट, रुक्ष, व रक्तपित्त, तहान, मेह, नेत्ररोग, रक्तातिसार, ज्वर यांचा नाश करितें.

पिकलेलें केळें.

पक्वंतुकदलंबल्यंतुवरंमधुरंगुरु ॥ शीतंवृष्यंशुक्रवृद्धिकरंसंतर्पणंमतं ॥
मांसकांत्यरुचीनांचवर्धनंदुर्जरंमतं ॥ कफकृत्चतृषाग्लानिपित्तरक्तरुज
स्तथा ॥ मेहक्षुधानेत्ररोगनाशकंपरमंमतं ॥ मंदाग्नीनांविकृतिदंऋषिभिः
परिकीर्तितं ॥

अर्थ —पिकलेलें केळें बलकर, तुरट, मधुर, गुरु, शीत, वृष्य, शुक्रवर्धक, संतर्पण, मांस, कांति, अरुचि यांना वाढविणारें, दुर्जर, कफकारक, असें आहे व तृषा, ग्लानि, पित्त, रक्तविकार, मेह, क्षुधा, नेत्ररोग यांचा नाश करितें, आणि मंदाग्नि पुरुषानें भक्षिलेलें केळें असतां विकार करितें.

सामान्य केळें.

सामान्यंकदलंप्रोक्तंकफकृन्मधुरंगुरु ॥ स्निग्धंविष्टंभिवृष्यं चरुच्यंकिंचिच्चशीतलं ॥ रक्तपित्तंचपित्तंचतृषांदाहंक्षतक्षयं ॥ वातंचनाशयत्येववल्कंतिक्तंलघुःकटुः ॥

अर्थ– सामान्य केळें कफकर, मधुर, जड, स्निग्ध, मलस्तंभक, वृष्य, रुचिकर, किंचित् शीतळ, असें आहे व रक्तपित्त, पित्त, तृषा, दाह, क्षतक्षय, आणि वायु यांचा नाश करितें, त्याची साल कडु, लघु, व तिखट अशी आहे.

केळफूल.

पुष्पंकदल्याःसुस्निग्धंमधुरंतुवरंगुरु ॥ ग्राहीतिक्तंचाग्निदीप्तिकरंवातविनाशनं ॥ किंचिदुष्णंचवीर्यैस्याद्रक्तपित्तंक्षयं कृमीन् ॥ पित्तंकफंनाशयतीत्येवंचऋषिभिर्मतं ॥

अर्थ– केळफूल स्निग्ध, मधुर, तुरट, गुरु, ग्राहक, कडु, अग्निदीपक, वातनाशक, किंचिदुष्णवीर्य असें आहे. व रक्तपित्त, क्षय, कृमि, पित्त, कफ यांचा नाश करितें.

कदलीसार (कालें).

सारंकदल्याःसंग्राहीचाप्रियंगुरुशीतलं ॥ तृड्दाहमूत्रकृच्छ्रातिसारमेहांश्चसोमकं ॥ अस्थिस्रावंरक्तपित्तंविस्फोटांश्चैवनाशयेत् ॥

अर्थ– कदलीसार- कालें ग्राहक, अप्रिय, गुरु, शीत असें आहे, व तृषा, दाह, मूत्रकृच्छ्र, अतिसार, सोमरोग, अस्थिस्राव, रक्तपित्त, आणि विस्फोट यांचा नाश करितें.

कदलीकंद.

कंदःकदल्यारुक्षःस्याद्वातलस्तुवरोगुरुः ॥ शीतोबल्योमधुःकेश्योरुच्योग्निमांद्यकारकः ॥ कर्णशूलंचाम्लपित्तंदाहंरक्तरुजंतथा ॥ सोमदोषंरजोदोषंकृमीन्कुष्टंचनाशयेत् ॥

अर्थ– कदलीकंद रुक्ष, वातल, तुरट, गुरु, शीत, बलकर, मधुर, केश्य, रुच्य, अ-

ग्निमांद्यकर, आहे, व कर्णशूल, आम्लपित्त, दाह, रक्तदोष, सोमरोग, रजोदोष कृमि, आणि कुष्ट यांचा नाश करितो.

केळीचें पाणी.

कदल्यास्तुजलंशीतंग्राहकंमूत्रकृच्छ्रहृत् ॥ मेहंतृषांकर्णरो
गंचातिसारंचनाशयेत् ॥ अस्थिस्रावंरक्तपित्तंविस्फोटंरक्त
दोषकं ॥ योनिदोषंचदाहंचनाशयेदितिकीर्तितं ॥

अर्थ— केळीचें पाणी शीतळ व ग्राहक, आहे, आणि मूत्रकृच्छ्र, मेह, तृषा, कर्णरोग, अतिसार, अस्थिस्राव, रक्तपित्त, विस्फोट, रक्तदोष, योनिदोष, आणि दाह यांचा नाश करितें.

वनकदली (रानकेळ).

अरण्यकदलीशीतामधुराबलवर्धिनी ॥ वीर्यवृद्धिकरीरु
च्यादुर्जराचगुरुःस्मृता ॥ तृट्दाहशोषपित्तानांनाशिनीप्रप्र
कीर्तिता ॥ फलंतुतुवरंचास्यामधुरंचगुरुस्मृतं ॥

अर्थ— वनकदली- रानकेळ शीतळ, मधुर, बलवर्धक, वीर्यवर्धक, रुच्य, दुर्जर, जड, अशी आहे, आणि तृषा, दाह, शोष, पित्त यांचा नाश करिते. हिचें फळ तुरट, मधुर, आणि गुरु, असें आहे.

काष्ठकदली (लोखंडीकेळ).

काष्टस्यकदलीग्राहीहृद्यारुच्याचशीतला ॥ अग्निमांद्यकरी
गुर्वीदुर्जराचातिमाधुरी ॥ तृट्दाहमूत्रकृच्छ्राणांरक्तपित्तस्य
नाशिनी ॥ विस्फोटंचास्थिरोगंचनाशयेदितिकीर्तिता ॥

अर्थ— काष्ठकदली- लोखंडीकेळ ग्राहक, हृद्य, रुच्य, शीतल, अग्निमांद्यकारक, जड, दुर्जर, अतिमधुर, अशी आहे. व तृषा, दाह, मूत्रकृच्छ्र, रक्तपित्त, विस्फोट, आणि अस्थिरोग यांचा नाश करिते.

सुवर्णकदली (सोनकेळ-मुठळीकेळ).

सुवर्णकदलीशीतामधुराचाग्निदीपनी ॥
बल्यावृष्याचगुर्वीचतृट्दाहकफनाशिनी ॥

अर्थ– सुवर्णकदली–सोनकेळ शीतळ, मधुर, अग्निदीपक, बलकर, वृष्य, गुरु [आ]हे. व तृषा, दाह, आणि कफ यांचा नाश करिते.

महेंद्रकदली (ब्रह्मशीकेळ).

महेंद्रकदलीचोष्णावातघ्यचविनाशिनी ॥
प्रदरंपित्तरोगंचनाशयेदितिकीर्तिना ॥

अर्थ– महेंद्रकदली–ब्रह्मशीकेळ उष्ण, आहे व वायु, प्रदर, पित्तरोग, यांचा [न]ाश करिते.

कृष्णकदली (काळी केळ).

कृष्णानुकदलीरुच्यानुवरामधुरालघु ॥
वातोर्धातोर्वृद्धिकरीमेहपित्ततृषाहरा ॥

अर्थ– कृष्णकदली– काळी केळ रुचिकर, तुरट, मधुर, लघु, वातकर, धातुवर्धक [अ]शी आहे. व मेह, पित्त, आणि तृषा यांचा नाश करिते.

कटभी (मोठी श्वेतकिन्ही).

कटभीकटुकाचोष्णानुवरानिक्तकामना ॥ नाडीव्रणंरक्तरुजंप्रमेहंचविषं क्रमीन् ॥ श्वेतकुष्ठंकफंचैवत्रिदोषंचव्रणंनथा ॥ शिरोरोगमजीर्णंचनाश येदितिकीर्तिना ॥ फलंचास्याधातुवृद्धिकरंचकफवर्धकं ॥ निर्यासोस्या गुरुर्वृष्योबल्योवातविनाशकः ॥

अर्थ– कटभी–मोठी श्वेतकिन्ही तिखट, उष्ण, तुरट, कडू अशी आहे व नाडीव्रण, [र]क्तदोष, प्रमेह, विष, कृमि, श्वेतकुष्ठ, कफ, त्रिदोष, व्रण, शिरोरोग आणि अजीर्ण यांचा [न]ाश करिते. हिचें फळ धातु व कफ यांना वाढविणारें आहे. हिचा चीक गुरु, वृष्य, [ब]ल्य आणि वातनाशक आहे.

क्षुद्रकटभी (लघु श्वेतकिन्ही).

क्षुद्राचकटभीचोष्णाकटुकाकुष्ठहामना ॥ कफहारक्तदोषघ्नीमेद

ग्निमांद्यकर, आहे, व कर्णशूल, आम्लपित्त, दाह, रक्तदोष, सोमरोग, रजोदोष, कृमि, आणि कुष्ट यांचा नाश करितो.

केळीचें पाणी.

कदल्यास्तुजलंशीतंग्राहकंमूत्रकृच्छ्रहृत् ॥ मेहंतृषांकर्णरोगंचातिसारंचनाशयेत् ॥ अस्थिस्रावंरक्तपित्तंविस्फोटंरक्तदोषकं ॥ योनिदोषंचदाहंचनाशयेदितिकीर्तितं ॥

अर्थ— केळीचें पाणी शीतळ व ग्राहक, आहे, आणि मूत्रकृच्छ्र, मेह, तृषा, कर्णरोग, अतिसार, अस्थिस्राव, रक्तपित्त, विस्फोट, रक्तदोष, योनिदोष, आणि दाह यांचा नाश करितें.

वनकदली (रानकेळ).

अरण्यकदलीशीतामधुराबलवर्धिनी ॥ वीर्यवृद्धिकरीरुच्यादुर्जराचगुरुःस्मृता ॥ तृड्दाहशोषपित्तानांनाशिनीसंप्रकीर्तिता ॥ फलंतुतुवरंचास्यामधुरंचगुरुस्मृतं ॥

अर्थ— वनकदली- रानकेळ शीतळ, मधुर, बलवर्धक, वीर्यवर्धक, रुच्य, दुर्जर, जड, अशी आहे, आणि तृषा, दाह, शोष, पित्त यांचा नाश करिते. हिचें फळ तुरट, मधुर, आणि गुरु, असें आहे.

काष्ठकदली (लोखंडीकेळ).

काष्टस्यकदलीग्राहीहृद्यारुच्याचशीतला ॥ अग्निमांद्यकरीगुर्वीदुर्जराचातिमाधुरी ॥ तृट्दाहमूत्रकृच्छ्राणांरक्तपित्तस्यनाशिनी ॥ विस्फोटंचास्थिरोगंचनाशयेदितिकीर्तिता ॥

अर्थ— काष्ठकदली- लोखंडीकेळ ग्राहक, हृद्य, रुच्य, शीतल, अग्निमांद्यकारक, जड, दुर्जर, अतिमधुर, अशी आहे. व तृषा, दाह, मूत्रकृच्छ्र, रक्तपित्त, विस्फोट आणि अस्थिरोग यांचा नाश करिते.

सुवर्णकदली (सोनकेळ-मुटळीकेळ).

सुवर्णकदलीशीतामधुराचाग्निदीपनी ॥
बल्यावृष्याचगुर्वीचतृट्दाहकफनाशिनी ॥

अर्थ– सुवर्णकदली–सोनकेळ शीतळ, मधुर, अग्निदीपक, बलकर, वृष्य, गुरु आहे. व तृषा, दाह, आणि कफ यांचा नाश करिते.

महेंद्रकदली (म्हशीकेळ).

महेंद्रकदलीचोष्णावातक्षयचविनाशिनी ॥
प्रदरंपित्तरोगंचनाशयेदितिकीर्तिना ॥

अर्थ– महेंद्रकदली–म्हशीकेळ उष्ण, आहे व वायु, प्रदर, पित्तरोग, यांचा नाश करिते.

कृष्णकदली (काळी केळ).

कृष्णातुकदलीरुच्यातुवरामधुरालघु ॥
वातोधातोर्वृद्धिकरीमेहपित्ततृषाहरा ॥

अर्थ– कृष्णकदली– काळी केळ रुचिकर, तुरट, मधुर, लघु, वातकर, धातुवर्धक अशी आहे. व मेह, पित्त, आणि तृषा यांचा नाश करिते.

कटभी मोठी श्वेतकिन्ही).

कटभीकटुकाचोष्णातुवरातिक्तकामता ॥ नाडीव्रणंरक्तरुजंप्रमेहंचविषं क्रमीन् ॥ श्वेतकुष्ठंकफंचैवत्रिदोषंचव्रणंतथा ॥ शिरोरोगमजीर्णंचनाश येदितिकीर्तिता ॥ फलंचास्याधातुवृद्धिकरंचकफवर्धकं ॥ निर्यासोस्या गुरुर्वृष्योबल्योवातविनाशकः ॥

अर्थ– कटभी–मोठी श्वेतकिन्ही तिखट, उष्ण, तुरट, कडू अशी आहे व नाडीव्रण, रक्तदोष, प्रमेह, विष, कृमि, श्वेतकुष्ठ, कफ, त्रिदोष, व्रण, शिरोरोग आणि अजीर्ण यांचा नाश करिते. हिचें फळ धातु व कफ यांना वाढविणारें आहे. हिचा चीक गुरु, वृष्य, बल्य आणि वातनाशक आहे.

क्षुद्रकटभी (लघु श्वेतकिन्ही).

क्षुद्राचकटभीचोष्णाकटुकाकुष्ठहामता ॥ कफहारक्तदोषघ्नीमेद

रोगहरापरा ॥ नाडीव्रणंविषंमेहंक्रमींश्चैवविनाशयेत् ॥ कटभी वत्फलगुणाज्ञेयाविद्वज्जनैःसदा ॥

अर्थ– क्षुद्रकटभी– लघु श्वेतकिन्ही उष्ण, तिखट आहे आणि कुष्ट, कफ, रक्तदोष, मेदोरोग, नाडीव्रण, विष, मेह आणि कृमि यांचा नाश करिते. हिच्या फळाचे गुण कटभीसारिखेच आहेत.

कृष्णकटभी (काळी किन्ही).

कृष्णानुकटभीचोष्णाकटुकागुल्मनाशिनी ॥
आध्मानशूलशमनीगुणाश्चान्येतुपूर्ववत् ॥

अर्थ– कृष्णकटभी–काळी किन्ही उष्ण व तिखट आहे. आणि गुल्म, आध्मानशूल यांचा नाश करिते. वरकड गुण कटभीसारिखेच आहेत.

कालिंगड-कालिंगण (टरबूज).

कालिंगंशीतलंबल्यंमधुरंतृप्तिकारकं ॥ गुरुपुष्टिकरंज्ञेयंमलस्तंभकरंत था ॥ कफकृत्दृष्टिपित्तंचशुक्रधातोश्चनाशकं ॥ तत्पक्कंपित्तलंक्षारंचोष्णं वातकफप्रणुत् ॥ पर्णंतिक्तंरक्तवृद्धिकरंचैवप्रकाशितं ॥

अर्थ– कालिंगड–कालिंगण–टरबूज शीतळ, बलकर, मधुर, तृप्तिकर, गुरु, पुष्टिकर, मलस्तंभक, कफकर व दृष्टि, पित्त आणि शुक्रधातु यांचा नाश करितें. तें पिकलेले खारट, उष्ण आहे व वायु, कफ यांचा नाश करितें. याचें पान कडू आणि रक्तवृद्धिकारक असें आहे.

कपित्थवृक्ष (कंवठीचें झाड).

कपित्थंमधुरंचाम्लंतुवरंग्राहिशीतलं ॥ वृष्यंतिक्तंपित्तवातव्रणनाशकरं मतं ॥ फलमामंकपित्थस्यग्राहिचोष्णंचरुक्षकं ॥ लघ्वम्लंतुवरंचैवलेख नंवातपित्तकृत् ॥ जिह्वाजाड्यकरंरुच्यंविषस्वरकफप्रणुत् ॥ तत्पक्कं रुचिदंचाम्लंकषायंग्राहिमाधुरं ॥ कंठशुद्धिकरंशीतंगुरुवृष्यंचदुर्जरं ॥ श्वासंक्षयंरक्तरुजंवांतिवातश्रमंतथा ॥ हिध्मानंचविषंग्लानिंतृषांदोषत्रयं तथा ॥ हिक्कांकासंनाशयतिबीजंचहृद्व्यथापहं ॥ श्वासंक्षयथांविषंचैवत्रिस

तंचैवनाशयेत् ॥ बीजतैलंचतुवरंग्राहकंस्वादुपित्तनुत् ॥ आखोर्विषंकफं चैवहिक्कांवांतिंचनाशयेत् ॥ विषनाशकरंपुष्पंपर्णवांत्यतिसारनुत् ॥ हिक्कांनाशयतीत्येवंप्रोक्तंपूर्वैर्महर्षिभिः ॥

अर्थ– कपित्थवृक्ष–कवठाचें झाड मधुर, आंबट, तुरट, ग्राहक, शीतळ, वृष्य, कडु आहे व पित्त, वायु, व्रण यांचा नाश करितें. याचें हिरवें फळ ग्राहि, उष्ण, रुक्ष, लघु, आंबट, तुरट, लेखन व वायु, पित्त, जिव्हाजाड्य यांना करणारें, रुचिकर असें आहे. व विष, स्वर, कफ यांचा नाश करितें. पक्क कवठ रुचिकर, आंबट, तुरट, ग्राहक, मधुर, कंठशुद्धिकर, शीतळ, गुरु, वृष्य, दुर्जर आहे व श्वास, क्षय, रक्तरोग, वांति, वायु, श्रम, हिध्मा, विष, ग्लानि, तृषा, त्रिदोष, उचकी, खोकला यांचा नाश करितें. याचें बीज हृद्रोग, मस्तकशूल, विष, विसर्प यांचा नाश करितें. याचे बियांचें तेल तुरट, ग्राहक, गोड आहे. व पित्त, उंदराचें विष, कफ, उचकी, वांति यांचा नाश करितें. याचें फूल विषनाशक व याचीं पानें वांति, अतिसार आणि उचकी यांचा नाश करितात.

करमर्दी (करवंद) मोठें व लहान दोन प्रकारचें.

करमर्दफलंचामंतिक्तंचाग्निप्रदीपकं ॥ गुरुपित्तकरंग्राहोचाम्लमुष्णंरुचिप्रदं ॥ रक्तपित्तकफंचैववर्धयेत्तृड्विनाशकं ॥ तत्पक्वंमधुरंरुच्यंलघुशीतंचपित्तहं ॥ रक्तपित्तंत्रिदोषंचविषंवातंचनाशयेत् ॥ तच्छुष्कंपक्वसदृशंगुणैर्ज्ञेयंविचक्षणैः ॥ अत्यम्लस्यगुणाश्चैवज्ञेयामकरवंदवत् ॥

अर्थ– करमर्दी–करवंद मोठें व लहान दोनप्रकारचें. तें हिरवें कडू, अग्निदीपक, गुरु, पित्तकर, ग्राहक, आंबट, उष्ण, रुचिप्रद, रक्तपित्त, कफ, यांना वाढवणारें. व तृषानाशक असें आहे. तें पिकलें असतां मधुर, रुचिकर, लघु, शीतळ, आहे. व पित्त, रक्तपित्त, त्रिदोष, विष, वायु यांचा नाश करितें. शुष्ककरवंदाचे गुण पिकलेल्या करवंदासारिखे आहेत व आंबट करवंदाचे गुण हिरव्या करवंदासारिखे आहेत.

कर्मार-कर्मराचें झाड (त्याचीं फळें करमरें तीं).

कर्मारस्यफलंचामंग्राह्यम्लंवातनाशकं ॥ उष्णंपित्तकरंचैवतत्पक्वं मधुरंमतं ॥ अम्लंचबलपुष्टीनांरुचेश्चैवतुवर्धकं ॥

अर्थ–कर्मार– कर्मराचें झाड- त्याचीं फळें करमरें तीं हिरवीं असतां ग्राहक, आंबट, वातनाशक, उष्ण व पित्तकारक आहेत तीं पिकलीं असतां मधुर, आंबट, बलकर, पुष्टिकारक आणि रुचिकर अशीं आहेत.

खर्परी (कलखापरी).

खर्परीकटुकातिक्तानेत्र्याचैवाग्निदीपनी ॥ रसायनीचतुवराबलपुष्टि
करालघुः ॥ लेखनीशीतलाचैवधातूनांचैवद्राविणी ॥ स्वच्छाभेदक
रीक्षारावांतिदाकफपित्तहा ॥ कुष्टज्वरकृमिविषकंडूत्वग्दोषनाशिनी ॥

अर्थ— खर्परी— कलखापरी तिखट, कडू, नेत्र्य, अग्निदीपन, रसायन, तुरट, बलकर, पुष्टिकारक, लघु, लेखन, शीतळ, धातूंना पातळ करणारी, स्वच्छ, भेदक, क्षार, वांतिकर अशी आहे व कफ, पित्त, कुष्ट, ज्वर, कृमि, विष, कंडू आणि त्वग्दोष, यांचा नाश करिते.

कुसुंभ (करडईचें झाड).

कुसुंभोवातलोरुक्षोविदाहीकटुकःस्मृतः ॥
मूत्रकृच्छ्रंकफंरक्तपित्तंचैवविनाशयेत् ॥

अर्थ— कुसंभ करडईचें झाड वातल, रूक्ष, विदाही, तिखट, असें आहे व मूत्रकृच्छ्र, कफ आणि रक्तपित्त यांचा नाश करितें.

करडईचीं फुलें.

कुसुंभपुष्पंमुस्वादुत्रिदोषघ्नंचभेदकं ॥ रुक्षमुष्णंपित्तलंचकेशरं
जनकारकं ॥ कफनाशकरंचैवलघुप्रोक्तंमनीषिभिः ॥

अर्थ— करडईचीं फुलें स्वादु, त्रिदोषनाशक, भेदक, रूक्ष, उष्ण, पित्तकर, केशरंजनकारक, कफनाशक आणि लघु अशीं आहेत.

करडईची भाजी.

कुसुंभपत्रंमधुरंनेत्र्यमुष्णंकटुस्मृतं ॥ अग्निदीप्तिकरंचाति
रुच्यंरुक्षंगुरुस्मृतं ॥ सरंपित्तकरंचाम्लंगुदरोगकरमतं ॥
कफविण्मूत्रमेदानांनाशकंपरमंमतं ॥

अर्थ— करडईची भाजी मधुर, नेत्र्य, उष्ण, तिखट, अग्निदीपक, अतिरुचिकर, रूक्ष,

गुरु, सारक, पित्तकर, आंबट, गुदरोगकारक आहे, आणि कफ, मळ, मूत्र आणि मेद यांचा नाश करिते.

कर्डईचें बीज.

कुसुंभबीजंमधुरंस्निग्धंशीतंकषायकं ॥
अवृष्यंगुरुचप्रोक्तंकफवातास्रपित्तनुत् ॥

अर्थ– कर्डईचें बीज मधुर, स्निग्ध शीतळ, तुरट, अवृष्य, गुरु असें आहे आणि कफ, वायु, रक्तपित्त यांचा नाश करितें.

लघुलड्वा (लघुकर्डई).

लघुलड्वापित्तलास्याद्रूक्षोष्णास्वादुकालघुः ॥
कफकारीविषंचैवनाशयेदितिकीर्तिता ॥

अर्थ– लघुलड्वा- लघुकर्डई पित्तल, रूक्ष, उष्ण, स्वादु, लघु, कफकर व विषनाशक अशी आहे.

रानकर्डई.

वनलड्वादीप्तिकरीपाकेकट्वीकफापहा ॥

अर्थ– रानकर्डई- दीपक, पाककाळीं तिखट, आणि कफनाशक अशी आहे.

करंबी.

करंबीमधुराचैवशुक्रस्तन्यविवर्धिनी ॥

अर्थ– करंबी मधुर, शुक्रवर्धक व स्तन्यवर्धक अशी आहे.

कवला भाजी.

कवलाभेदकाचोष्णातिक्तादोषत्रयापहा ॥

अर्थ– कवलाभाजी भेदक, उष्ण, कडू आणि त्रिदोषघ्न अशी आहे.

कसेरु- कचरा- फुरड्या (लहान व मोठ्या).

कसेरुर्मधुराशीतारसेचतुवरागुरुः ॥ ग्राहकाशुक्रवातानांकारकास्तन्यदाम

ना ॥ मलस्तंभकरीरुच्यावृष्याकफकरीमता ॥ क्रमिकृद्रक्तपित्तघ्नीदाह श्रमतृषाहरा ॥ रक्तदोषंनेत्ररोगंप्रमेहंचविनाशयेत् ॥ पुष्पंचास्याःकाम लाग्निपित्तनाशकरंमतं ॥

अर्थ— कसेरु— कचरा- फुरड्या लहान व मोठ्या मधुर, शीत, तुरट, गुरु, ग्राहक, शुक्रवर्धक, वातकर, स्तनांत दूध वाढविणाऱ्या, मलस्तंभक, रुचिकर, वृष्य, कफकारक, क्रमिकर अशा आहेत व रक्तपित्त, दाह, श्रम, तृषा, रक्तदोष, नेत्ररोग, प्रमेह यांचा नाश करितात. यांचे फूल कावीळ व पित्त यांचा नाश करितें.

कपर्द-कवडी.

कपर्दःकटुकश्चोष्णोवृष्यश्चाग्निप्रदीपनः ॥ तिक्तःशीतःकर्णशूलव्रणनेत्र रुजापहः ॥ ग्रहणीगुल्मशूलानिपरिणामंक्षयंतथा ॥ वातंकफंनाशयती त्येवंप्रोक्तोमनीषिभिः ॥

अर्थ— कपर्द— कवडी तिखट, उष्ण वृष्य, अग्निदीपक, कडु, शीत अशी आहे. व कर्णशूल, व्रण, नेत्ररोग, संग्रहणी, गुल्म, शूल, परिणामशूल, क्षय, वायु, कफ यांचा नाश करिते.

कंवटपत्री- कपित्थपत्रा-सरसी.

कपित्थपत्रातीक्ष्णोष्णापाकेकटूष्णोचतुवरा॥ रसेतिक्ताक्रमिकफमे दमेहविषंजयेत् ॥ स्नायुरोगंनाशयतीत्येवमाचार्यभाषितं ॥

अर्थ— कंवठपत्री— कपित्थपत्रा— सरसी तीक्ष्ण, उष्ण, पाककाळीं तिखट, तुरट, रसकाळीं कडू अशी आहे. व क्रमि, कफ, मेद, मेह, विष आणि स्नायुरोग यांचा नाश करिते.

कडमडवल्ली (आंबटवेल).

आम्लवल्लीदीपनीस्यात्तीक्ष्णाम्लारुचिदामता ॥
कफशूलगुल्मवातप्लीहानाशकरीमता ॥

अर्थ—कडमडवल्ली- आंबटवेल दीपन, तीक्ष्ण, आंबट, रुचिप्रद, अशी आहे. व कफ, शूल, गुल्म, वायु, आणि प्लीहा यांचा नाश करिते.

कटुकवल्ली.

कटुवल्लीरुचिकराशीताकट्वीकफापहा ॥
सर्वान्ज्वरांश्वश्वासंचनाशयेद्राजयक्ष्मकं ॥

अर्थ– कटुकवल्ली रुचिकर, शीत, तिखट, आहे व कफ, संपूर्ण ज्वर, दमा आणि राजयक्ष्मा यांचा नाश करिते.

कटुकंदरी (लघुवाघांटी).

कटुकंदरिकाचोष्णातिक्तावातकफापहा ॥
विषूच्यादीन्नाशयतीत्येवंवद्यैश्वभाषितं ॥

अर्थ– कटुकंदरी- लघुवाघांटी उष्ण, कडू, आहे व वायु, कफ, विषूची इत्यादिकांचा नाश करिते.

क्षुद्रकारली (मुळास कांदा होतो ती).

क्षुद्राकारलिकाचोष्णाकट्वीरुच्याग्निदीपनी॥कोपनीरक्तवातानांतिक्ताव्रण्यासरामता ॥ फलंचास्याःपित्तकरंरुच्यंकंदोर्शहामतः ॥ मलरोधंगलग्रंथियोनिदोषंचनाशयेत् ॥ गर्भस्रावकरश्चैवऋषिभिः परिकीर्तितः ॥

अर्थ–क्षुद्रकारली उष्ण, तिखट, रुचिकर, अग्निदीपक, रक्तवातकोपन, कडू, व्रण्य, सारक, अशी आहे. हिचें फळ पित्तकर, रुचिकारक, आहे. हिचा कंद अर्श, मलरोध, गलग्रंथि, योनिदोष यांचा नाश करितो व गर्भाचा स्राव करितो.

करवीरणी.

तिक्ताचोष्णाचकट्वीचकफवातविषापहा ॥ आध्मानवातंछर्दिंचऊर्ध्वश्वासंकृमीन्जयेत् ॥ इत्येवंकरवीरण्यागुणाःप्रोक्ताभिषक्तमैः ॥

अर्थ–करवीरणी कडू,उष्ण, तिखट आहे आणि कफ, वायु, विष, आध्मानवायु, ओकारी, ऊर्ध्वश्वास, कृमि यांचा नाश करिते.

कर्पूरमणि (कापूरमणि).

मणिःकर्पूरकस्तिक्तःकटुश्चोष्णोव्रणापहः ॥
त्वग्दोषवातदोषादीन्नाशयेदितिकीर्तितः ॥

अर्थ– कर्पूरमणि- कापूरमणि कडू, तिखट, उष्ण, आहे आणि व्रण, त्वग्दोष, वायुदोष यांचा नाश करितो.

कांकोली.

काकोलीशीतलावृष्यामधुराशुक्रकारिणी ॥ तिक्ताकफकरीगुर्वी क्षयपित्ततृषाहरा ॥ रक्तदोषंरक्तपित्तंपित्तंदाहंज्वरंविषं ॥ वातपित्त रुजंचैवनाशयेदितिकीर्तिता ॥

अर्थ–कांकोली शीतळ, वृष्य, मधुर, धातुवृद्धिकर, कडू , कफकर, गुरु, अशी आहे आणि क्षय, पित्त, तृषा, रक्तदोष, रक्तपित्त, दाह, ज्वर, विष, वायु व पित्तरोग यांचा नाश करिते.

क्षीरकांकोली.

क्षीरकाकोलिकावृष्यास्तन्यवृद्धिकरीमधुः ॥
हृद्रोगनाशनकरीगुणाह्यन्येतुपूर्ववत् ॥

अर्थ–क्षीरकांकोली वृष्य, स्तन्यवर्धक, मधुर, व हृद्रोगाला नाश करणारी आहे. वरकड गुण काकोलीसारिखे आहेत.

कांकडशिंगी-कर्कटशृंगी (हरड्याचें बोंड).

कर्कटस्यचशृंगीस्यात्तिक्तोष्णातुवरागुरुः ॥ वातहिक्कातिसारघ्नीबालानांच हितावहा ॥ कासंश्वासंरक्तदोषंपित्तंजूर्तिकफंक्षयं ॥ वांतिहिध्मांचोर्ध्वं वातंकृमितृष्णांक्षतक्षयं ॥ अरुचिंनाशयत्येवऋषिभिःपरिकीर्तिता ॥

अर्थ–कांकडशिंगी–कर्कटशृंगी–हरड्याचें बोंड कडू, उष्ण, तुरट, जड असें आहे व वायु, उचकी, अतिसार यांचा नाश करणारें, बाळकाला हितकारक आहे व

दमा, खोकला, रक्तदोष, पित्त, ज्वर, कफक्षय, वायु, हिध्मा, ऊर्ध्ववात, कृमि, तृष्णा, क्षतक्षय आणि अरुचि यांचा नाश करितें.

कट्फल (कायफळ).

कट्फलंरुचिदंचोष्णंकटुतिक्तंचतूवरं ॥ कासंश्वासंचोग्र दाहंमुखरोगंज्वरंतथा ॥ कफवातप्रमेहार्शोरुचिगुल्मगला मयान् ॥ अग्निमांद्यंपांडुरोगंग्रहणींचैवनाशयेत् ॥

अर्थ– कायफळ रुचिकारक, उष्ण, तिखट, तुरट आहे व खोकला, दमा, उग्रदाह, मुखरोग आणि संग्रहणी यांचा नाश करितें.

श्वेतपलांडु (पांढरा कांदा).

श्वेतःपलांडुर्बल्यःस्यात्कटुर्वृष्योगुरुर्मधुः ॥ रुच्यःस्निग्धः कफकरोधातुवृद्धिकरोमतः ॥ निद्राकरोदीपकःस्यात्क्षय हृद्रोगनाशनः ॥ वांत्यारुचीरक्तपित्तवातपित्तकफार्शसि ॥ वातार्शस्वेदशोथंचशोषंरक्तरुजंहरेत् ॥

अर्थ–कांदा बलकर, तिखट, वृष्य, गुरु, मधुर, रुचिकर, स्निग्ध, कफकर, धातुवर्धक, निद्राप्रद, दीपक असा आहे आणि क्षय, हृद्रोग, वांति, अरुचि, रक्तपित्त, वात, पित्त, कफार्श, वातार्श, घाम, सूज आणि रक्तदोष यांचा नाश करितो.

हरित्पलांडु (हिरवा कांदा).

हरित्पलांडुस्तुगुणैःश्वेतवत्परिकीर्तितः ॥

अर्थ– हरित्पलांडु– हिरवा कांदा. याचे गुण श्वेतपलांडूसारिखे आहेत.

रक्तपलांडु (तांबडा कांदा).

रक्तःपलांडुःशीतःस्यात्स्निग्धश्चाग्निप्रदीपकः ॥ गुरुःकटुश्चमधुरः किंचिदुष्णश्चपित्तलः ॥ वृष्योबलकरःप्रोक्तःकफंवातंचशोथकं ॥ अर्शान्कृमीन्नाशयतीत्येवंप्रोक्तागुणाःखलु ॥

अर्थ— तांबडा कांदा शीतल, स्निग्ध, अग्निदीपक, गुरु, तिखट, मधुर, किंचित् उष्ण, पित्तकर, वृष्य, बलकारक आहे व कफ, वायु, सूज, अर्श, कृमि यांचा नाश करितो.

कांद्याचें बीज.

बीजंपलांडोर्वृष्यंस्याद्दंतकीटप्रमेहजित् ॥

अर्थ— कांद्याचें बीज वृष्य आहे व दांतांतील कृमि आणि प्रमेह यांचा नाश करितें.

कापूर साधारण.

कर्पूरोमधुरस्तिक्तःशीतलःसुरभिर्लघुः ॥ नेत्र्योलेखनकृत्वृष्यःकटुःप्रीतिकरोमृदुः ॥ मदकारीचसंप्रोक्तःकफदाहतृषापहः ॥ रक्तपित्तंकंठरोगंनेत्ररोगंविषंतथा ॥ पित्तंचमुखवैरस्यंदौर्गंध्यमुदरंतथा ॥ मूत्रकृच्छ्रंप्रमेहंचमलगंधंचनाशयेत् ॥ सएवनूतनःस्निग्धस्तिक्तश्चोष्णश्चदाहकृत् ॥ सोपिजीर्णोदाहशोषनाशनःपरिकीर्तितः ॥सोपिधौतोगुणैःश्रेष्ठःप्रोक्तोवैद्यैःपुरातनैः ॥

अर्थ— कापूर मधुर, कडू, शीतळ, सुगंध, लघु, नेत्र्य, लेखन, वृष्य, तिखट, प्रीतिकारक, मृदु, मदकर, असा आहे आणि कफ, दाह, तृषा, रक्तपित्त, कंठरोग, नेत्ररोग, विष, पित्त, तोंडाची विरसता, दुर्गंध, उदर, मूत्रकृच्छ्र, प्रमेह आणि मलाचा गंध यांचा नाश करितो. हा ताजा असतां स्निग्ध, कडू, उष्ण, दाहकर, आहे व जुना झाला असतां दाह, शोष यांचा नाश करितो. तोच स्वच्छ केला असतां गुणानीं अधिक होतो.

ईशावास- कापुराचा भेद.

ईशावासःकर्पूरोक्तोभेदीवृष्योमदापहः ॥ अतिशुभ्रोन्मादतृषाश्रमकासकृमिक्षयान् ॥ स्वेदंचैवांगदाहंचनाशयेदितिकीर्तितः ॥

अर्थ— ईशावास भेदक, वृष्य, मदनाशक, अतिशुभ्र असा आहे आणि उन्माद, तृषा, श्रम, खोकला, कृमि, क्षय, घाम, अंगदाह यांचा नाश करितो.

हिम-कापुराचा दुसरा भेद.

हिमकर्पूरकःशुभ्रोवृष्यःशीतोरसेकटुः ॥

नृट्दाहमोहस्वेदानांनाशकःपरमोमतः ॥

अर्थ— हिम शुभ्र, वृष्य, शीत, रसकाळीं तिखट, असा आहे आणि तृषा, दाह, मोह, आणि स्वेद यांचा नाश करितो.

पोताश्रय-भीमसेनी-बरास कापूर.

पोताश्रयःस्वादुशीतोवृष्यस्तिक्तःकटुःस्मृतः ॥ नृट्दाहरक्तपित्तानां कफस्यचविनाशकः ॥ त्रयोप्येतेतुकर्पूराःपक्वपक्वाविभेदतः ॥ द्वि प्रकारःसमुद्दिष्टःपक्वोतिगुणदःस्मृतः ॥

अर्थ— पोताश्रय गोड, शीतळ, वृष्य, कडू, तिखट, आहे, आणि तृषा, दाह, रक्तपित्त, कफ यांचा नाश करितो. हे तिन्ही कापूर पक्व व अपक्व या भेदानें दोन प्रकारचे आहेत, त्यांत पक्व गुणांनीं अधिक आहे.

उदयभास्कर कापूर पक्व सदल निर्दल भेदानें दोन प्रकारचा.

कर्पूरोदयभास्करोनिगदितःपीतःसरःस्वच्छकःसप्रोक्तःकठिनःकटुःसमुदितःस्याद्दीपकोम्नेर्लघुः ॥ श्रीदःपित्तकरःकफक्रुमिविशान्वातंचनासास्रुतिलालास्त्रावगलग्रहौचशमयेत् जिव्हाजडत्वापहः ॥

अर्थ— उदयभास्कर कापूर—पक्व सदल निर्दल भेदानें दोन प्रकारचा. तो पीत, सारक, स्वच्छ, कठिण, तिखट, दीपक, लघु, श्रीकर, पित्तकर असा आहे आणि कफ, कृमि, वायु, नासास्राव, लालास्राव, गलग्रह, आणि जिव्हेचें जाड्य यांचा नाश करितो.

पानकापूर.

पर्णकर्पूरकास्तिक्तःशुद्धचुन्मादकरोमतः॥
मूत्रकृत्पीनसंदाहंनाशयेदितिकीर्तितः ॥

अर्थ— पानकापूर कडू, शोधक, उन्मादकारक, असा आहे आणि मूत्र, पीनस, दाह यांचा नाश करितो.

चिनी कापूर.

बाणासुरपुरेजातःकर्पूरःकटुकःस्मृतः ॥ तिक्तोष्णःशीतलःकिंचित्
कफंकंठरुजंक्रमीन् ॥ कफक्षयंवमिंकुष्ठंकंडूंचैवविनाशयेत् ॥

अर्थ– चिनी कापूर तिखट, कडू, उष्ण, किंचित शीतळ असा आहे, आणि कफ, कंठरोग, कृमि, कफक्षय, वांति, कुष्ट, आणि कंडू यांचा नाश करितो.

तांबडा कांचन.

रक्तस्तुकांचनःशीतःसरोह्यग्निप्रदीपनः ॥ तुवरोग्राहिसंप्रोक्तःकफ
पित्तव्रणक्रमीन् ॥ गंडमालारक्तपित्तकुष्टवातांश्चनाशयेत् ॥ गु
दभ्रंशंरक्तपित्तंनाशयेत्पुष्पमस्यच ॥ शीतलंतुवरंरुक्षंसंग्राहिमधुरं
लघु ॥ पित्तंक्षयंचप्रदरंकासंरक्तरुजंहरेत् ॥

अर्थ– तांबडा कांचन शीतळ, सारक, अग्निदीपक, तुरट, ग्राहक असा आहे, आणि कफ, पित्त, व्रण, कृमि, गंडमाला, रक्तपित्त, कुष्ट, वायु, गुदभ्रंश, रक्तपित्त यांचा नाश करितो. आणि याचें फूल शीतळ, तुरट, रुक्ष, ग्राहक, मधुर, लघु, असें आहे. पित्तक्षय, प्रदर, खोकला, आणि रक्तविकार यांचा नाश करितें.

श्वेत कांचन.

श्वेतस्तुकांचनोग्राहीतुवरोमधुरःस्मृतः ॥ रुच्योरुक्षःश्वासकासपित्त
रक्तविकारहा ॥ क्षतप्रदरनुत्प्रोक्तोगुणाश्चान्येतुरक्तवत् ॥

अर्थ– श्वेतकांचन ग्राहक, तुरट, मधुर, रुचिकर, रुक्ष, असा आहे, व दमा, खोकला, पित्त, रक्तविकार, क्षत, प्रदर यांचा नाश करितो, बरकड गुण तांबड्या कांचनाप्रमाणें आहेत.

पीत कांचन.

पीतस्तुकांचनोग्राहीदीपनोव्रणरोपणः ॥
तुवरोमूत्रकृच्छ्रस्यकफवाय्वोश्चनाशनः ॥

अर्थ— पीतकांचन ग्राहक, दीपन, व्रणरोपण, तुरट, आहे, व मूत्रकृच्छ्, कफ, आणि वायु यांचा नाश करितो.

कांचनी.

कांचन्युक्ताशीर्षरुजंत्रिदोषंचैवनाशयेत् ॥
स्तन्यस्यवर्धनकरीऋषिभिःसूक्ष्मदर्शिभिः ॥

अर्थ— कांचनी शीर्षरोग, त्रिदोष, यांचा नाश करिते, आणि स्तनांतील दूध वाढविते.

कांचनभेद-कोविदार-कोरळ.

कोविदारोदीपनःस्यात्कषायोव्रणरोपणः ॥ संग्राहीसारकः
स्वादुःपर्णशाकेषुचोत्तमः ॥ मूत्रकृच्छ्रंत्रिदोषंचशोषंदाहंक
फंतथा ॥ वातंहरेत्पुष्पगुणारक्तकांचनपुष्पवत् ॥

अर्थ— कांचनभेद- कोविदार- कोरळ दीपन, तुरट, व्रणरोपण, संग्राहक, सारक, स्वादु, आहे व पालेभाज्यांमध्यें उत्तम आहे, आणि मूत्रकृच्छ्, त्रिदोष, शोष, दाह, कफ आणि वायु यांचा नाश करितो, याचे फुलाचे गुण रक्त कांचनासारिखे आहेत.

कार्पासी (कापशी) रक्त व पीतवर्ण.

कार्पासीमधुराशीतास्तन्यवृद्धिकरीमता ॥ किंचिदुष्णाचबल्याच
कषायाचलघुःस्मृता ॥ कफपित्ततृषादाहभ्रमश्रमवमीहरा ॥ मू
र्छाहारीचसंप्रोक्तायुर्वेदविशारदैः ॥

अर्थ— कार्पासी—कापशी मधुर, शीतळ, स्तन्यवर्धक, किंचित् उष्ण, बलकर, तुरट, लघु अशी आहे व कफ, पित्त, तृषा, दाह, भ्रम, श्रम, वांति, मूर्छा यांचा नाश करिते.

कापसीचें फळ (बोंड).

कार्पासिकाफलंप्रोक्तंमूत्रस्यचातिवर्धकं ॥ वातंरक्तरुजंकर्णपिटि
कांकर्णनादकं ॥ कर्णपूयंचशमयेदितिपूर्वैर्निरूपितं ॥

अर्थ– कापशीचें फळ मूत्रवर्धक आहे व वायु, रक्तविकार, कानांतील फोड, कर्णनाद आणि पूतिकर्ण यांचा नाश करितें.

कापशीचें बीज (सरक्या).

कार्पासबीजंस्तन्यस्यवर्धकंचगुरुस्मृतं ॥
वृष्यंकफकरंस्निग्धंपूर्वाचार्यैनिरूपितं ॥

अर्थ– कापसीचें बीज स्तन्यवर्धक, गुरु, वृष्य, कफकर व स्निग्ध, असें आहे.

कार्पास (कापूस).

कार्पासःकिंचिदुष्णःस्याद्वातनाशकरोलघुः ॥
मधुरश्चैवसंप्रोक्तोऋषिभिस्तत्वदर्शिभिः ॥

अर्थ– कार्पास–कापूस किंचित् उष्ण, वातनाशक, लघु, मधुर असा आहे.

कालांजनी-कृष्ण कार्पासी.

कृष्णकार्पासिकाचोष्णाकटुर्वाहृद्रोगनाशिनी॥
मलंचामंकृमींश्चैवउदरंचार्शकंहरेत् ॥

अर्थ– कालांजनी–कृष्णकार्पासी उष्ण, तिखट, अशी आहे आणि हृद्रोग, मळ, आम, कृमि, उदर, आणि अर्श यांचा नाश करिते.

अरण्यकार्पासी (रानकापसी.)

वनकार्पासिकाशीनाकिंचिदुष्णारुचिप्रदा ॥ तुवरामधुरालघ्वी
व्रणशस्त्रक्षतापहा ॥ रक्तरोगंचवातंचनाशयेदितिकीर्तिता ॥

अर्थ– अरण्यकार्पासी– रानकापसी शीत, किंचित उष्ण, रुचिप्रद, तुरट, मधुर, लघु अशी आहे. व व्रण, शस्त्रक्षत, रक्तरोग, आणि वायु यांचा नाश करिते.

कांडवेल साधारण.

कांडवल्लीतुकटुकातिक्ताचोष्णासरामता ॥ पित्तलाचकफंगुल्मं लूतांदुष्टव्रणंतथा ॥ प्लीहोदराग्निमांद्यानिशूलंवातंचनाशयेत् ॥ मलस्तंभहराचैवकीर्तितामुनिभिः पुरा ॥

अर्थ— कांडवेल साधारण तिखट, कडु, उष्ण, सारक, पित्तल अशी आहे, व कफ, ल्म, लूता, दुष्टव्रण, प्लीहा, उदर, अग्निमांद्य, शूल, वायु आणि मलस्तंभ यांचा नाश करिते.

चौधारी कांडवेल.

चतुर्धाराकांडवल्लीभूतोपद्रवशूलहा ॥ अत्युष्णाध्मानवातंचतिमिरंवातरक्तकं ॥ अपस्मारंवातरोगंनाशयेदितिकीर्तिता ॥

अर्थ— चौधारी कांडवेल भूतोपद्रव, शूल, यांचा नाश करिते व अतिउष्ण, आध्मान-यु, तिमिर, वातरक्त, अपस्मार, वातरोग यांचा नाश करिते.

तिधारी कांडवेल.

त्रिधाराकांडवल्लीतुसगलघ्व्यग्निदीपनी ॥ रुक्षोष्णामधुरावातकृम्यर्शकफनाशिनी ॥ गुणास्त्वन्येतुविज्ञेयाःपूर्वोक्तकांडवल्लीवत् ॥

अर्थ— तिधारी कांडवेल सारक, लघु, अग्निदीपक, रुक्ष, उष्ण, मधुर, आहे, व वात, मि, अर्श, कफ यांचा नाश करिते, वरकड गुण कांडवेलीसारिखे आहेत.

काकमाची-कामोणी-लघुकावळी-कावळी.

काकमाचीरसेचोष्णातिक्ताकट्वीरसायनी ॥ वृष्यास्निग्धाचस्वर्याचहृद्याधातुविवर्धिनी ॥ नेत्र्यारुच्यासरालघ्वीकफशूलार्शशोफहा ॥ त्रिदोषकुष्ठकंडूनिकर्णकीटातिसारहा ॥ हिक्काछर्दिश्वासकासज्वरहृद्रोगमेहहा ॥

अर्थ— काकमाची- कामोणी- लघुकावळी- कावळी रसकाळीं उष्ण, कडु, तिखट, रसायन, वृष्य, स्निग्ध, स्वर्य, हृद्य, धातुवर्धक, नेत्र्य, रुचिकर, सारक, लघु, अशी आहे व कफ, शूल, अर्श, सूज, त्रिदोष, कुष्ट, कंडू, कर्णकीट, अतिसार, उचकी, वांति, दमा, खोकला, ज्वर, हृद्रोग, आणि मेह, यांचा नाश करिते.

काहुंडली (थोर श्वेतकावळी).

श्वेतानुकाकमाचीस्यान्मधुरावरसायनी ॥ शीताकषायाकटुश्चैव
तिक्ताचोष्णावमिप्रदा ॥ तनोर्दाढ्यकरीप्रोक्ता कफकासौ तथार्शनाशि
नी ॥ वलीपलितनाशिन्यपि श्वेतकुष्ठापहामता ॥

अर्थ— काहुंडली- थोर श्वेतकावळी मधुर, रसायन, शीत, तुरट, तिखट, कडू, उष्ण
वांतिकर, शरीरदृढताकारक, अशी आहे आणि कफ, मूत्र, अर्श, वलीपलित, कि
आणि श्वेतकुष्ट यांचा नाश करिते.

रक्तकाहुंडली (लघुरक्तकावळी).

रक्ताचकाकमाच्युक्तानुवरोष्णारसायनी ॥ कटुश्चैवतिक्ताकाग्निक
रीवातकुष्ठविनाशिनी ॥ पांडुप्रमेहकफहाच्छर्दिकृमिज्वरापहा ॥
पलितस्यचहंत्रीत्यादिनिपूर्वविदोजगुः ॥

अर्थ रक्तकाहुडली— लघुरक्तकावळी तुरट, उष्ण, रसायन, तिखट, कडू, अग्नि
कारक, अशी आहे आणि वात, कुष्ठ, पांडु, प्रमेह, कफ, वांति, कृमि, ज्वर, आणि पलित
यांचा नाश करिते.

काकजंघा (कांग अघाड्याच्या झाडासारखी व क्षतोपयोगी).

काकजंघातनुस्तराकटुश्चोष्णाचातिक्तका ॥ हन्यात्कफव्रणकृमी
न्बाधिर्यंविषमज्वरं ॥ जीर्णज्वरमजीर्णंचरक्तपित्तज्वरंतथा ॥
कंडुकुष्ठंविषंपित्तंनाशयेदितिकीर्तिता ॥

अर्थ— काकजंघा— कांग अघाड्यासारखी व क्षतोपयोगी आहे. ती तुरट, तिखट
उष्ण, कडू, बलकार, आहे व कफ, व्रण, कृमि, बधिरपणा, विषमज्वर, जीर्णज्वर, अजीर्ण
रक्तपित्त, ज्वर, कंडू, कुष्ठ, विष आणि पित्त यांचा नाश करिते.

कांग- कंगुधान्य (काळे, पांढरे, पिवळे असे ४ प्रकारचे राळे).

कंगुधान्यंधातुवृद्धिकरंवातकरंगुरु ॥ अस्थिसंधानकृद्रुक्षमश्वानां

चहितावहं ॥ कफघ्नंचगुणाधिक्यंपीतंमुनिभिरीरितं ॥

अर्थ– कांग- कंगुधान्य- काळे, पांढरे, तांबडे, पिवळे असे चार प्रकारचे धातुवर्धक, वातल, ;, अस्थिसंधानकारक, रुक्ष, घोड्यांना हितावह आणि कफनाशक आहेत व पीत- गुणांनीं अधिक आहेत.

कालशाक.

कालशाकःकटुस्तिक्तःपटुरग्निप्रदीपनः ॥ पाचकोभेदको रुच्योवातलोष्णोसरःस्मृतः ॥ कफशोथविषार्शोनांनाश नःपरिकीर्तितः ॥

अर्थ– कालशाक तिखट, कडू, खारट, अग्निदीपक, पाचक, भेदक, रुचिकर, वात- र, उष्ण, सारक, असा आहे व कफ, शोथ, विष, आणि अर्श यांचा नाश करितो.

कासविंदा (कासमर्द- कासिंदा).

कासमर्दःकटुस्तिक्तोमधुरोष्णोरुचिप्रदः ॥ पाचकोदीपनःकंठशो धनोग्राहकोलघुः ॥ रुक्षःकफाजीर्णवातकासपित्तविषक्रमीन् ॥ विषूचिघ्नश्चसंप्रोक्तःपर्णपाकेकटुस्मृतं ॥ वृष्यमुष्णंलघुप्रोक्तंश्वा सकासारुचींजयेत् ॥ पुष्पंतुश्वासकासघ्नमूर्ध्ववातविनाशनं ॥

अर्थ– कासविंदा- कासमर्द– कासिंदा तिखट, कडू, मधुर, उष्ण, रुचिकर, पाचक, ।पक, कंठशुद्धिकर, ग्राही, लघु, रुक्ष, असा आहे व कफ, अजीर्ण, वायु, कास, पित्त, ष, कृमि, विषूची यांचा नाश करितो. याचें पान पाककाळीं तिखट, वृष्य, उष्ण, लघु सें आहे व दमा, खोकला, अरुचि यांचा नाश करितें. याचें फूल दमा, खोकला, ।णि ऊर्ध्ववात यांचा नाश करितें.

कांकडी.

कर्कटीमधुराशीतारुच्यालघ्वीचमूत्रला ॥ त्वचायांकटुकातिक्ता पाचकाग्निप्रदीपनी ॥ अवृष्याग्राहिणीप्रोक्तामूत्ररोधाश्मरीहरा ॥ मूत्रकृच्छ्रंवमिंदाहंश्रमंचैवविनाशयेत् ॥ सापक्कारक्तदोषस्यकारि ण्युष्णाबलप्रदा ॥

अर्थ– कांकडी– कर्कटी मधुर, शीत, रुचिकर, लघु, मूत्रल, सालेध्याठायीं तिखट, कडू, पाचक, अग्निप्रदीपक, अवृष्य, ग्राहिणी, मूत्ररोध, अश्मरी, मूत्रकृच्छ्र, वमि, दाह, श्रम, यांचा नाश करिते. ही पिकली असतां रक्तदोषकर, उष्ण आणि बलकर अशी आहे.

तौसें कांकडी.

द्वितीयाकर्कटीरुच्यामधुरावातकारिणी ॥ शीतामूत्रप्रदागुर्वीकफ
कृद्दाहनाशिनी ॥ वमिंपित्तंभ्रमंमूत्रकृच्छ्रंमूत्राश्मरींहरेत् ॥

अर्थ– तौसेंकांकडी रुचिकर, मधुर, वातकर, शीतल, मूत्रल, गुरु, कफकर, दाहनाशक आहे, व वांति, भ्रम, मूत्रकृच्छ्र, आणि मूत्राश्मरी यांचा नाश करिते.

रानतवसें (कांकडी).

अरण्यकर्कटीचोष्णारसेतिक्ताचभेदका ॥
पाकेकट्वीकफकृत्कृमीपित्तकंडूज्वरापहा ॥

अर्थ– रानतवसें– कांकडी उष्ण, रसकाळीं कडू, भेदक, पाककाळीं तिखट, कफकर, कृमि, पित्त, कंडू आणि ज्वर यांचा नाश करिते.

कडू तवसें (कांकडी).

तिक्तकर्कटिकाप्रोक्तारसेपाकेकटुःस्मृता ॥ तिक्तामूत्रकरीवांति
कारकामूत्रकृच्छ्रहा ॥ आध्मानवातंचाष्ठीलांनाशयेदितिकीर्तिता ॥

अर्थ–कडू तवसें– कांकडी रसकाळीं व पाककाळीं तिखट, कडू, मूत्रल, वांतिकर, अशी आहे, व मूत्रकृच्छ्र आध्मानवायु, अष्ठीला यांचा नाश करिते.

एर्वारुक–थोर वाळुक कांकडी.

एर्वारुकंतुमधुरंरुच्यंरुक्षंचशीतलं ॥ तृप्तिकृत्ग्राहकंप्रोक्तमत्यंत
वातकारकं ॥ गुरुवातज्वरकफकारकंतापकारकं ॥ पित्तंमूर्छां
मूत्रकृच्छ्रंनाशयेदितिकीर्तितं ॥ कोमलैर्वारुकंतिक्तंलघुस्वादुहिति
मूत्रलं ॥ शीतंरुक्षंरक्तपित्तमूत्रकृच्छ्रालदोषजित् ॥ तत्पक्वंपित्त

लंचाग्निदीपनंचतृषापहं ॥ उष्णंत्रिदोषशमनंक्लमदाहहरंमतं ॥
गृहेजीर्णंनुतनंज्ञेयमुष्णंपित्तकरंमतं ॥ कफवायोर्नाशकरंप्रोक्तमायु
र्विदैर्जनैः ॥

अर्थ— घोरवाळुक कांकडी मधुर, रुचिकर, रुक्ष, शीतल, तृप्तिकारक, ग्राही, अत्यंत वातुल, गुरु, वातकर, ज्वरकर, कफकारक, तापनाशक, आहे. आणि पित्त, मूर्छा, मूत्रकृच्छ्र यांचा नाश करिते. तीच कोंवळी असतां कडू, लघु, अस्वादु, अतिमूत्रल, शीत, रुक्ष, असी आहे आणि रक्तपित्त, मूत्रकृच्छ्र, रक्तदोष यांचा नाश करिते. तीच पिकली असतां पित्तल, अग्निदीपक, तृषाहर, उष्ण, त्रिदोषशामक, क्लमनाशक, दाहहारक, असी आहे. तीच घरांत काढून पिकली असतां उष्ण, पित्तकारक आहे व कफ, वायु, यांचा नाश करिते.

क्षुद्रैर्वारुक (लहान वाळुक कांकडी).

क्षुद्रमैर्वारुकंशीतंमधुरंरुचिकारकं ॥ कामपीनसकारीस्यात्पाचकं
श्रमपित्तहं ॥ आध्मानवायोःशमनंमुनिभिःपरिकीर्तितं ॥

अर्थ— लघुवाळुक कांकडी शीत, मधुर, रुचिकर, खोकला, पीनस, यांना करणारी, पाचक, आहे, व श्रम, पित्त, आध्मान वायु यांचा नाश करिते.

टरकांकडी-चीनाकर्कटी-पडवळासारखी लांब असते ती.

चीनाकर्कटिकाशीतामधुरारुचिदागुरुः ॥ कफवाततृप्तिकरीहृद्या
पित्तरुजापहा ॥ दाहशोषहराप्रोक्तामुनिभिश्चरकादिभिः ॥

अर्थ— चीनाकर्कटी शीतळ, मधुर, रुचिकर, गुरु, कफकर, वातल, तृप्तिकारक, हृद्य, असी आहे, व पित्तरोग, दाह, शोष यांचा नाश करिते.

सर्व जातीच्या कांकड्या.

सर्वाकर्कटिकागुर्वीदुर्जरावातरक्तहा ॥ अग्निमांद्यकरीप्रोक्ताऋ
षिभिःशास्त्रकोविदैः ॥ वर्षाशरदिचोत्पन्नानोहितानचभक्षयेत् ॥
हेमंतजारुचिकरापित्तहाभक्षिताहिता ॥ सैवार्धपक्कासंप्रोक्तापीन
सोत्पादिनीमता ॥ सम्यक्पक्काचमधुराकफनाशकरीमता ॥

अर्थ— सर्व जातीच्या कांकड्या गुरु, दुर्जर, वातरक्तनाशक, अग्निमांद्यकर असा

आहेत, ज्या वर्षाकाळीं व शरत्काळीं उत्पन्न होणाऱ्या त्या हितकारक नाहींत, त्या भक्षण करूंनये, व हेमंत ऋतूंत होणाऱ्या त्या रुचिकर, पित्तनाशक आहेत, त्या भक्षण केल्या असतां हितकारक आहेत. ती अर्धपक्व असतां पीनस उत्पन्न करिते, व चांगली पिकली असतां मधुर व कफनाशक आहे.

कारवल्ली-लघुकारली तिचें फळ.

कारवेल्लंचातितिक्तमाग्निदीप्तिकरंलघु ॥ उष्णंशीतंभेदकं
चस्वादुपथ्यंसमीरितं ॥ अरुचिंचकफंवातंरक्तदोषंज्वरंकृ
मीन् ॥ पित्तंपांडुंचकुष्टंचनाशयेदितिकीर्तितं ॥

अर्थ—लघुकारलीचें फळ अतिकडु, अग्निदीपक, लघु, उष्ण, शीत, भेदक, स्वादु, पथ्यकर असें आहे व अरुचि, कफ, वायु, रक्तदोष, ज्वर, कृमि, पित्त, पांडुरोग, कुष्ट यांचा नाश करितें.

थोरल्या कारळीचें फळ.

बृहदुक्तंकारवेल्लंकटुतिक्तंचदीपकं ॥ अवृष्यंभेदकंस्वादुरुच्यंक्षारं
लघुस्मृतं ॥ अवातलंपित्तहरंरक्तरुक्पांडुरोगहृत् ॥ अरोचकंक
फंश्वासंव्रणंकासंकृमींस्तथा ॥ कोठकुष्टंज्वरंचैवप्रमेहाध्माननाश
नं ॥ कामलांनाशयत्येवगुणास्त्वन्येतुपूर्ववत् ॥

अर्थ— थोरल्या कारळीचें फळ तिखट, कडू, अग्निदीपक, अवृष्य, भेदक, स्वादु, रुचिकर, खारट, लघु, अवातल, पित्तनाशक आहे. व रक्तरोग, पांडुरोग, अरुचि, कफ, श्वास, व्रण, कास, कृमि, कोठरोग, कुष्ट, ज्वर, प्रमेह, आध्मान आणि कामला यांचा नाश करितें. वरकड गुण पूर्व कारल्यासारिखेच आहेत.

जळकारळीचें फळ.

जलजंकारवेल्लंस्याक्तिक्तंभेदकरंमतं ॥
कफंकुष्टंपांडुरोगंकृमीन्पित्तंचनाशयेत् ॥

अर्थ— जलकारलीचें फळ कडू व भेदक आहे. आणि कफ, कुष्ट, पांडुरोग, कृमि आणि पित्त यांचा नाश करितें.

वनकारळीचें फळ.

वनजंकारवेल्लंतुदीपनंतिक्तकंमतं ॥
हृद्यंज्वरार्शकासघ्नंकफवातकृमीहरं ॥

अर्थ—रानकारळीचें फळ दीपक, कडू व प्रिय आहे. आणि ज्वर, अर्श, खोकला, कफ, वायु, आणि कृमि यांचा नाश करितें.

कांजीची कृति व गुण.

नूतनंमृन्मयंकुंभंकटुतैलेनलेपयेत् ॥ निर्मलंचजलंतस्मिन्राजिकाजाजिसैंधवं ॥ हिंगुविश्वानिशाचैवओदनंवंशपल्लवाः ॥ ओदनस्यकुलित्थानांजलंवटकखांडवं ॥ सर्वंतस्मिन्निधायाथमुद्रांदत्वादिनत्रयं ॥ रक्षयित्वाततोवस्त्रेगालितंकांजिकंमतं ॥ तद्भेदकंबस्तिशुद्धिकरमुष्णंचतीक्ष्णकं ॥ रुच्यमम्लंपाचकंचलघुलेपेचदाहकं ॥ ज्वरनाशकरंप्रोक्तंतत्पीतंकफवातहं ॥ शूलंशोथंभ्रमंदाहंमूर्छांपित्तज्वरंतथा ॥ अजीर्णाध्मानविट्स्तंभानामनाशकरंमतं ॥ कांजिकेसंस्थिताश्चैववटकाश्चरुचिदामताः ॥ शीताःकफकरादाहशूलाजीर्णविनाशकाः ॥ नेत्ररोगेहितानोक्ताऋषिभिःपाककोविदैः ॥

अर्थ— कोरा मातीचा घडा घेऊन त्याला आंतून शिरसांचें तेल लावावें. त्यांत निर्मळ स्वच्छ पाणी घालून त्यांत मोहऱ्या, जिरें, सैंधव, हिंग, सुंठ, हळद, भात, वेळूचा पाला, पेज, कुळयांचें काढें व वड्यांचे तुकडे हे सर्व पदार्थ घालून तोंडावर दादरा बांधून तीन दिवस झांकून ठेवावी. नंतर वस्त्रावर गाळावी तिला कांजी म्हणतात. ती भेदक, बस्तिशुद्धिकर, उष्ण, तीक्ष्ण, रुच्य, आंबट, पाचक, लघु, आहे. व लेप केला असतां दाह, ज्वर यांची नाशक आहे आणि प्राशन केली असतां कफ, वायु, शूल, शोथ, भ्रम, दाह, मूर्छा, पित्तज्वर, अजीर्ण, आध्मान, मलस्तंभ यांचा नाश करिते. आणि कांजींत घातलेले वडे फार रुचिकर, शीत, कफकर, दाह, शूल, अजीर्ण यांचा नाश करितात, आणि नेत्ररोगावर अहित आहेत असें पाकवेत्ते सांगतात.

फाणित (काकवी).

फाणितंक्षारमुष्णंचतीक्ष्णंकफकरंगुरु ॥ बस्तिशुद्धिकरंमूत्रशोध
नंधातुवर्धकं ॥ वातंपित्तंश्रमंचैवनाशयेदितिकीर्तितं ॥

अर्थ— काकवी खारट, उष्ण, तीक्ष्ण, कफकर, गुरु, बस्तिशुद्धिकारक, मूत्रशोधक, धातुवर्धक आहे व पित्त, श्रम यांचा नाश करिते.

खदिरसार (कात).

खादिरस्तुवरश्चोष्णस्तिक्तोरुचिकरोमतः ॥ अग्निदीप्तिकरोग्राहीदं
तदृढकरोमतः ॥ कटुकःकफवातानांव्रणस्यचविनाशकः ॥ कंठ
रोगंसर्वमेहंकृमीन्मुखरुजंतथा ॥ अष्टादशैवकुष्ठानिस्थौल्यंचार्शच
नाशयेत् ॥ रात्रौदुग्धप्राशकानांनहितस्तद्विरोधतः ॥ कषायस्तुर
सश्चास्यसदुष्टापायसस्मृतः ॥

अर्थ— खदिरसार तुरट, उष्ण, कडू, रुचिकर, अग्निदीपक, ग्राहक, दंतांना दृढ करणारा, तिखट आहे. व कफ, वात, व्रण, कंठरोग, सर्व प्रमेह, कृमि, मुखरोग, अष्टादश कुष्टें, स्थूलता, अर्श यांचा नाश करितो आणि रात्रीं दुग्ध प्राशन करणारांला हितकारक होत नाहीं व याचा रस तुरट तो, दुधाचा नाशक आहे.

कातगोळीची कृति.

जातीफलंचकंकोलंकर्पूरंचलवंगकं ॥ चतुर्भागंचप्रत्येकंकस्तूरी
चैकभागिका ॥ खादिरःशतभागःस्यात्सर्वसंचूर्ण्यमेलयेत् ॥ आ
म्रनिर्यासकेमर्द्यात्रिगुंजागुटिकांकुरु ॥ सावृष्यामुखदौर्गंध्यनाशि
नीरुचिदामता ॥ कामदीप्तिकराचैवसौभाग्यस्यचकारका ॥ खाद
रस्यगुणैर्युक्तासागात्रैभासितासती ॥ आयुर्लक्ष्मीवृद्धिकरीदुग्धेव
र्ज्याप्रयत्नतः ॥

अर्थ—कातगोळीची कृति. जायफळ, कंकोल, कापूर, लवंगा हे प्रत्येक ४ भाग, कस्तूरी १ भाग व कात १०० भाग, या सर्वांचें चूर्ण करून एकत्र मिळवावें आणि आंब्याच्या चिकांत खलून तीन गुंजाभार गोळी करावी. ती वृष्य, मुखदुर्गंधनाशक, रुचिकर,

दीपक, सौभाग्यकारक, आहे. वरकड गुण खदिरासारिखे आहेत. ही रात्रीं भक्षण असतां आयुष्य व लक्ष्मी यांची वृद्धि करिते व दुग्ध प्राशन करणारानें ही करूं नये.

दुसरी कातगोळींची कृति.

चंदनैलाजातिफलंकर्पूरंचलवंगकं ॥ कंकोलंचैवप्रत्येकंचैकभागंप्रकल्पयेत् ॥ षट्भागःखादिरःकल्प्यःसर्वंसंचुर्ण्यमेलयेत् ॥ सुगंधपुष्पकस्तूरीवासितेनजलेनह ॥ मर्दयित्वाचतैलेनसुगंधेनवकारयेत् ॥ त्रिगुंजाप्रमिताचैवसावृष्याधातुवर्धिनी ॥ अग्निदीप्तिकरी वृष्यावुद्धेश्चवनुवर्धका ॥ तांबूलिभक्षितासैवदंतदौर्बल्यनाशिनी ॥ वातरोगक्षयंचैवमुखदौर्गंध्यनाशिनी ॥

अर्थ– चंदन, एलची, जायफळ, कापूर, लवंग, कंकोळ, हे प्रत्येक १ भाग व कात ६ या सर्वांचें चूर्ण करून मिळवावें. नंतर सुगंध फुलें व कस्तुरी यांच्या पाण्यांत मळून तेल हातास लावून तीन गुंजांची गोळी करावी ती वृष्य, धातुवर्धक, अग्निदीपक, बुद्धिवर्धक आहे. ही विड्यांत खाली असतां दांत घट्ट होतात. व वायु, क्षय, आणि दुर्गंध यांचा नाश करिते.

कामजा कर्नाटकांत प्रसिद्ध, तिचें बीज.

कामजामधुराबल्याकामवृद्धिकरीमता ॥
इंद्रियाणांतृप्तिकरीरुच्याचैवप्रकीर्तिता ॥

अर्थ–कामजा. कर्नाटकांत प्रसिद्ध, तिचें बीज मधुर, बळकर, कामवर्धक, इंद्रियांना तृप्ति करणारें आणि रुचिकर असें आहे.

कारी, सकंटक व निष्कंटक या भेदेंकरून.

कारीतुग्राहकारुच्यातुवराचाग्निदीपनी ॥ कंठशुद्धिकरागुर्वीमधुरा पित्तनाशिनी ॥ फलंचास्यास्तुतुवरंपटुम्लंदोषनाशकं ॥

अर्थ– कारी ग्राहक, रुचिकर, तुरट, अग्निदीपक, कंठशुद्धिकारक, गुरु व मधुर हे. आणि पित्तनाश करिते. हिचें फळ तुरट, खारट, आंबट, आणि त्रिदोषनाशक, असें आहे.

थोरकांकडाचें झाड- कुडकाचें झाड, व त्याचें फळ.

फलंबृहत्काकडस्यतुवरंचाग्निदीपकं ॥ अम्लंशीतंलघूष्णंचचक्षुष्यंरक्तपित्तकृत् ॥ कफकृत्सारकंचैववातनाशकरंमतं ॥ तत्पक्वंशीतलंरुच्यंगुरुपित्तहरंमतं ॥ रक्तदोषंकफंचैवनाशयेदितिकीर्तितं ॥

अर्थ— थोरकांकडाचें फळ तुरट, अग्निदीपक, आंबट, शीतळ, लघु, उष्ण, नेत्रांला हितकारक व रक्तपित्त, कफ यांला करणारें व वातनाशक आहे. तेंच पिकलें असतां शीतळ, रुचिकारक, जड आहे व पित्त, रक्तदोष, कफ यांचा नाश करितें.

लघुकांकडाचें फळ.

फलंलघुकाकडस्यग्राह्यम्लंपित्तलंमतं ॥ अग्निदीप्तिकरंचोष्णंलघूक्तंमुनिभिःपुरा ॥ तत्पक्वंमधुरंस्निग्धंतुवरंवातनाशकं ॥ कफपित्तहरंचैवमुनिभिःकीर्तितंपुरा ॥

अर्थ— लहान कांकडाचें फळ ग्राहक, आंबट, पित्तल, अग्निदीपक, उष्ण, लघु, असें आहे. व तें पिकलें असतां मधुर, स्निग्ध, तुरट, वातनाशक व कफ, पित्तकारक असें आहे.

ज्योतिष्मती (कांगोणी).

ज्योतिष्मतीतुकटुकातिक्ताचाग्निप्रदीपनी ॥ अत्युष्णादाहकामेधाप्रज्ञापुष्टिकरामता ॥ वृष्यावांतिकरीतीक्ष्णावर्ण्याचतुवरामता ॥ कफंवातंव्रणंपांडुंविसर्पंचाविनाशयेत् ॥ उदरस्यचपीडांचनाशयेदितिकीर्तिता ॥

अर्थ— कांगोणी तिखट, कडू, अग्निदीपक, अतिउष्ण, दाहक अशी आहे व मेधा, प्रज्ञा, पुष्टि यांला करणारी, वृष्य, वांतिकारक, तीक्ष्ण, वर्णकर, तुरट, आहे. आणि कफ, वात, व्रण, पांडु, विसर्प, आणि उदरपीडा यांचा नाश करिते.

कांच- वांगड्या, इत्यादिकांची.

काचातुसारकालघ्वीव्रणनेत्रहितावहा ॥
लेखनीशूलहृत्प्रोक्तावैद्यशास्त्रविशारदैः ॥

अर्थ– कांच सारक, लघु आहे. व व्रण आणि नेत्र यांला हितकारक, लेखन व शूलक आहे.

काचलवण (बांगडखार).

काचंतुलवणंक्षारमत्युष्णंचाग्निदीपकं ॥ पित्तंचरक्तपित्तंचवर्धयेदितिकीर्तितं ॥ नेत्र्यंदाहकरंशूलवातगुल्मकफापहं ॥

अर्थ– काचलवण अतिउष्ण, अग्निदीपक व पित्त, रक्तपित्त, यांना वाढवितें. व नेत्रांला हित, दाहकारक असें आहे. आणि शूल, वायु, गुल्म, कफ यांचा नाश करितें.

कर्णस्फोटा (कानफोडी).

कर्णस्फोटातुकटुकातिक्ताशीताविषापहा ॥
सर्वव्याधिपिशाचानांग्रहपीडांचनाशयेत् ॥

अर्थ–कानफोडी तिखट, कडू, शीतल आहे व विष, संपूर्ण व्याधि, पिशाचपीडा आणि पीडा यांचा नाश करिते.

कंटकारिद्रुम (काकई).

कंटकारिद्रुमस्तिक्तःसरोहृद्यःप्रकीर्तितः ॥ वर्णबुद्धिबलानां चकारकःसूतिदोषहृत् ॥ वातनाशकरःप्रोक्तःफलंचमधुरं मतं ॥ मलावष्टंभकंरक्तपित्तनाशकरंगुरु ॥

अर्थ– काकई कडू, सारक, हृद्य व वर्ण, बुद्धि, बल यांना वाढविणारी आहे. व बातरोग, वायु यांचा नाश करिते. हिचें फळ मधुर, मलस्तंभक, रक्तपित्तनाशक आणि जड असें आहे.

काजूतक (जांबिचें झाड).

काजूनकस्तुतुवरोमधुरोष्णोलघुःस्मृतः ॥ धातुवृद्धिकरोवातकफगुल्मोदरज्वरान् ॥ कृमिव्रणाग्निमांद्यानिकुष्ठंचश्वेतकुष्ठकं ॥ संग्रहण्यर्शमानाहान्नाशयेदितिकीर्तितः ॥

अर्थ– काजू तुरट, मधुर, उष्ण, लघु, धातुवर्धक असा आहे. वायु, कफ, गुल्म, उदर, ज्वर, कृमि, व्रण, अग्निमांद्य, कुष्ट, श्वेतकुष्ट, संग्रहणी, अर्श आणि आनाह यांचा नाश करितो.

अंधकार (काळोख).

अंधकारःपित्तकफक्लमंमोहभयावहः ॥

अर्थ— काळोख पित्त, कफ, क्लम, मोह आणि भय यांना करितो.

कारस्कार (काजरा-कुचला).

कारस्करोमदकरस्तुवरोग्राहकःस्मृतः ॥ कटुस्तिक्तोलघुश्चोष्णःकुष्ठरक्तविकारहा ॥ कंडूंकफंवातरोगंव्रणंचार्शज्वरंजयेत् ॥ अस्य चामफलंग्राहीतुवरंवातकृल्लघु ॥ शीतलंचसमुद्दिष्टंतत्पक्वंविषदंगुरु ॥ पाकेचमधुरंप्रोक्तंकफंवातंप्रमेहकं ॥ पित्तंरक्तविकारंचनाशयेदितिकीर्तितं ॥

अर्थ— काजरा मदकर, तुरट, ग्राहक, तिखट, कडू, लघु, उष्ण व कुष्ठ, रक्तविकार कंडू, कफ, वातरोग, व्रण, अर्श आणि ज्वर यांचा नाश करितो. याचें हिरवें फळ ग्राहक तुरट, वातकर, लघु, व शीतळ असें आहे. आणि पिकलें फळ विषद, गुरु, पाककालीं मधुर, व कफ, वायु, प्रमेह, पित्त, आणि रक्तविकार यांचा नाश करितें.

यष्टि-काठी-दांडा.

यष्टिकाश्वापिशाचानांचोरस्यभयनाशिनी ॥
विशेषतोनिशायांतुहितकर्त्रीप्रकीर्तिता ॥

अर्थ— काठी कुत्रा, पिशाच, आणि चोर यांच्या भयापासून संरक्षण करिते, आणि विशेषेंकरून रात्रीं हितकारक आहे.

भूनिंब (किराईत).

भूनिंबोवातलस्तिक्तोव्रणरोपणकारकः ॥ सरःशीतःपथ्यकरोलघुरुक्षस्तृषापहः ॥ कफंपित्तंज्वरंकुष्ठंकंडूंशोथंकृमींस्तथा ॥ सन्निपातज्वरंदाहंशूलंमेहंव्रणंतथा ॥ श्वासंकासंचप्रदरंशोषंचार्शारुचीजयेत् ॥

अर्थ— किराईत वातळ, कडू, व्रणरोपक, सारक, शीत, पथ्यकर, लघु, रुक्ष तृषा, कफ, पित्त, ज्वर, कुष्ट, कंडू, सूज, कृमि, सन्निपातज्वर, दाह, शूल, मेह, व्रण, श्वास, प्रदर, शोष, अर्श, आणि अरुचि यांचा नाश करितें.

नेपाल किराईत.

नेपालनिक्तंकिंचिच्चउष्णंयोगवहंलघु ॥ निक्तंपित्तंकफंशोथंरक्तरु
कतृट्ज्वरान्जयेत् ॥ अन्येगुणास्तुभूनिंबसदृशाःकविभिर्मताः ॥

अर्थ- नेपाल किराईत किंचित उष्ण, योगवाहक, लघु, कडू, व पित्त, कफ, शोथ, रक्तरोग, तृषा, ज्वर यांचा नाश करितें, वरकड गुण किराईतासारिखे आहेत.

किंकिराट (कंकीचें झाड-कोकई-देवबाभूळ-कासेबाभूळ).

किंकिराटंतुतुवरंनिक्तंशीतोष्णदंमनं ॥ कफपित्ततृषारक्तदोषदाह
ज्वरान्वमि ॥ मोहंविषंनाशयनीत्येवमुक्तंभिषग्वरैः ॥

अर्थ- कंकी तुरट, कडू, शीतळ, उष्ण, व कफ, पित्त, तृषा, रक्तदोष, दाह, ज्वर, वांति, मोह, व विष यांचा नाश करिते.

कुहिली (जिचे कुसांनीं खाज पडते ती.)

मर्कटीमधुरावृष्याशीनाधातुविवर्धिनी ॥ बल्यागुर्वीचनिक्ताचक्षय
वातहरीमता ॥ शीतपित्तंरक्तदोषंव्रणंपित्तंकफंतथा ॥ रक्तपित्तं
नाशयतितत्बीजंधातुवर्धकं ॥ वृष्यंचशीतलंस्वादुगुरुवातहरंमतं॥
दुष्टव्रणंरक्तपित्तंनाशयेदितिकीर्तितं ॥ अन्येगुणास्तुसंप्रोक्तामाष
स्यसदृशाबुधैः ॥

अर्थ- कुहिली मधुर, वृष्य, शीत, धातुवर्धक, बळकर, गुरु, कडू, व क्षय, वायु, शीत, पित्त, रक्तदोष, व्रण, पित्त, कफ, रक्तपित्त, यांचा नाश करिते. हिचें बीज धातुवर्धक, वृष्य शीतळ, स्वादु, गुरु, व वात, दुष्टव्रण, आणि रक्तपित्त यांचा नाश करितें. वरकड गुण, उडिदासारिखे आहेत.

कच्छूरा (लघु खाजकुहिली).

कच्छूरातुवरातिक्तायोनिदोषापहामता ॥
कोष्ठव्रणंरक्तकोपंशमयेदितिकीर्तिता ॥

अर्थ- लघुकुहिली तुरट, कडू, व योनिदोष, कोठरव्रण, रक्तकोप, यांचा नाश करिते.

दधिपुष्पी (गोड कुहिली- काकांडोळा).

दधिपुष्पीतुमधुराकटुवीशीतोष्णदामता ॥ वृष्याहृद्यागुरुर्ज्ञेयामल
स्तंभाग्निमांद्यकृत् ॥ रुचिशुक्रप्रदाप्रोक्तासंतापारोचकान्जयेत् ॥
त्रिदोषशमनीप्रोक्तापूर्ववैद्यैर्मनीषिभिः ॥ बीजमस्यागुरुर्हृद्यंरुचिदं
मलस्तंभकं ॥ कफाग्निमांद्यकरणंवातंपित्तंचनाशयेत् ॥

अर्थ— गोड कुहिली मधुर, तिखट, शितोष्ण ह्मणजे समधात, वृष्य, हृद्य, गुरु, व मलस्तंभ, अग्निमांद्य, रुचि, व शुक्र यांना करणारी, व संताप, अरुचि, त्रिदोष, यांचा नाश करिते. हिचें बीज गुरु, प्रिय, रुचिकर, मलस्तंभक, कफकर, अग्निमांद्यकारक, व वायु, आणि पित्त, यांचें नाशक आहे.

कुंदुरु (साळईचे झाडाचा चीक).

कुंदुरुर्मधुरस्तीक्ष्णस्तिक्तोरुच्यःकटुःस्मृतः ॥ स्निग्धस्त्वच्यस्तथा
चोष्णोज्वरस्वेदकफापहः ॥ रक्तरुक्प्रदरंवातमलक्ष्मींग्रहपीडनं ॥
रक्तातिसारंयूकांचनाशयेदितिकीर्तितः ॥

अर्थ— कुंदुरु मधुर, तीक्ष्ण, कडू, रुचिकर, तिखट, स्निग्ध, त्वचेला हितावह, उष्ण व ज्वर, घाम, कफ, रक्तविकार, प्रदर, वायु, अलक्ष्मीपीडा, ग्रहबाधा, रक्तातिसार आणि उवा यांचा नाश करितो.

पांढरा कुडा.

श्वेतस्तुकुटजस्तिक्तःकटुश्चोष्णोग्निदीपकः ॥ पाचकस्तुवरोरुक्षोग्रा
हकोरक्तदोषहा ॥ कुष्ठातिसारपित्तार्शकफतृट्कृमिहामतः ॥ ज्व
रंचामंचदाहंचनाशयेदितिकीर्तितः ॥

अर्थ— पांढरा कुडा कडू, तिखट, उष्ण, अग्निदीपक, पाचक, तुरट, रुक्ष, ग्राहक, व रक्तदोष, कुष्ट, अतिसार, पित्तार्श, कफ, तृषा, कृमि, ज्वर, आंव आणि दाह यांचा नाश करितो.

कुड्याचीं फुलें.

पुष्पंतुवत्सकस्योक्तंतुवरंचाग्निदीपकं ॥ तिक्तंशीतंवातलंच
लघुपित्तातिसारनुत् ॥ रक्तदोषंकफंपित्तंकुष्ठंचैवातिसारकं ॥
कृमींश्चैवहरेदेतदुक्तंपूर्वैश्चसूरिभिः ॥

अर्थ– कुड्याचीं फुलें तुरट, अग्निदीपक, कडू, शीतल, वातल, लघु व पित्तातिसार, रक्तदोष, कफ, पित्त, कुष्ट, अतिसार व कृमि यांचा नाश करितात.

काळा कुडा.

कृष्णस्तुकटुजश्चोक्तोरक्तदोषार्शनाशनः ॥
त्वग्दोषपित्तशमनोगुणस्त्वन्येतुपूर्ववत् ॥

अर्थ– काळा कुडा रक्तदोष, अर्शरोग, त्वग्दोष व पित्त यांचा नाश करितो. वरकड गुण कुड्यासारिखे आहेत.

ककुंदर (कुकरबंध).

ककुंदरःकटुस्तिक्तोज्वरघ्नश्चोष्णकृन्मतः ॥ रक्तरुक्कफदाहानां तृषायाश्चविनाशनः ॥ अस्यार्द्रमूलंचमुखेधारितंमुखदोषनुत् ॥

अर्थ– ककुंदर तिखट, कडू, ज्वरनाशक, उष्ण व रक्तविकार, कफ, दाह, तृषा यांचा नाश करितो. याचे ओलें मूळ तोंडांत धरिलें असतां मुखदोषनाशक आहे.

कुरंडिका (लघुकलगी).

कुरंडिकासरारुच्यागुर्वीचाग्निप्रदीपनी ॥
नाशिनीकफवातानांवैद्यैस्तुपरिकीर्तिता ॥

अर्थ– कुरंडिका सारक, रुचिकर, गुरु, अग्निदीपक व कफ, वायु यांचा नाश करिते.

थोर कुरंडिका (मोठी कलगी).

बृहत्कुरंडिकाशीतापाकेमाध्वीकटुःस्मृता ॥ तिक्ताक्षाराच
रुक्षाचसरावृष्याजडामता ॥ वातलापित्तलाबस्तौवातका
रीकफापहा ॥ रक्तदोषंमूत्रकृच्छ्रंनाशयेदितिकीर्तिता ॥

अर्थ– थोरकुरंडिका शीत, पाककाळीं मधुर, तिखट, कडू, खारट, रुक्ष, सारक, वृष्य, जड व वातल, पित्तकर, बस्तींत वायु करणारी व कफ, रक्तदोष, मूत्रकृच्छ्र यांचा नाश करिते.

कुक्कुटक- कुरडू (सुणसुणा रानमाठ).

कुक्कुटकोक्तस्तुवरोग्राहीकोष्णोरसायनः ॥ मेधारुचिकरःशीतो

रुक्षश्चाग्निप्रदीपकः ॥ अविदाहीलघुःस्वादुर्हृद्योवृष्यस्त्रिदोषजि
त् ॥ ज्वरमेहश्वासदाहमेदकुष्ठभ्रमापहः ॥ अरोचकंनाशयनीत्ये
वमुक्तंपुराननैः ॥

अर्थ– कुरडू तुरट, ग्राहक, उष्ण, रसायन व मेधा रुचि यांतें करणारा, शीत रुक्ष अग्निदीपक, अविदाही, लघु, स्वादु, हृद्य, वृष्य व त्रिदोष, ज्वर, मेह, श्वास, दाह, मेद, कुष्ट भ्रम, अरुचि यांचा नाश करितो.

देवकुक्कट (देवकुरडू).

देवकुक्कटकःशीतोवृष्योमूत्ररुजापहः ॥
अश्मर्यानाशकःप्रोक्तःपूर्ववैद्यैर्मनीषिभिः ॥

अर्थ– देवकुरडू शीत, वृष्य व मूत्ररोग, अश्मरी यांचा नाश करितो.

शतपत्री (कुब्जक- पांढरी कांटेशेवती).

शतपत्रीसरावृष्याशीताहृद्याचशुक्रला ॥ लघ्वीचतुवरास्वादुःसु
रभिर्ग्राहिणीमता ॥ वर्ण्याकटुश्चतिक्ताचरुच्याचाग्निप्रदीपनी ॥
त्रिदोषंमुखपाकंचरक्तपित्तंकफंतथा ॥ पित्तंरक्तविकारंचदाहं
चैवतुनाशयेत् ॥ पुष्पंतुशीतलंवर्ण्यंवातपित्तविदाहनुत् ॥

अर्थ– रक्तकुब्जक सारक, शीतळ, हृद्य, शुक्रकर, लघु, तुरट, स्वादु, सुरभि, ग्राहक, वर्ण्य, तिखट, कडू, रुचिकर, अग्निदीपक व त्रिदोष, मुखपाक, रक्तपित्त, कफ, पित्त, रक्तविकार आणि दाह यांचा नाश करितो. याचें पुष्प शीतळ, वर्णकर व वातपित्त, दाह, यांचा नाश करितें.

रक्तकुब्जक (तांबडी कांटेशेवती-गुलाबी शेवती).

रक्तस्तुकुब्जकोरक्तविकृतेर्नाशकोमतः ॥ वृश्चिकाणांवि
षंचैवत्रिदोषंचैवनाशयेत् ॥ अन्येगुणाःसमुद्दिष्टाःश्वेतकु
ब्जकवद्बुधैः ॥

अर्थ– रक्तकुब्जक रक्तविकृति, विंचवाचें विष, त्रिदोष, यांचा नाश करितो. वरकड गुण श्वेतकुब्जका सारिखेच आहेत.

कुंद (कागडा).

कुंदःशीतोतिमधुरस्तुवरःसारकोलघुः ॥ पाचकोदीपकोहृद्यःकटु कस्तिक्तकःस्मृतः ॥ पित्तरोगशिरोरोगविषशोथामनाशनः ॥ रक्तदोषंचवातंचनाशयेदितिकीर्तितः ॥

अर्थ– कुंद शीत, अतिमधुर, तुरट, सारक, लघु, पाचक, दीपक, हृद्य, तिखट, कडू, व पित्तरोग, शिरोरोग, विष, सूज, रक्तदोष आणि वायु यांचा नाश करितो.

द्रोणपुष्पी (कुंभा- तुंबा- शेतवड).

द्रोणपुष्पीरुचिकराकटूष्णाचभेदका ॥ पथ्यास्वादुःसरारुक्षागुर्वीक्षाररसामता ॥ वातपित्तकरावातककनाशकरीमता ॥ वातंचैवाग्निमांद्यंचकफंचामंचशोथकं ॥ कामलांतमकश्वासंकृमीन्शूलंचनाशयेत् ॥ पर्णंत्वस्याःस्वादुरुक्षंपित्तलंचगुरुस्मृतं ॥ भेदकंकटुकंचैवकामलायाश्चनाशकं ॥ मेहंज्वरंचशोथंचनाशयेदितिकीर्तितं ॥

अर्थ– द्रोणपुष्पी रुचिकर, तिखट, उष्ण, भेदक, पथ्यकर, गोड, सारक, रुक्ष, गुरु, खारट, वातपित्तकर, व वात, कफ, वायु, अग्निमांद्य, कफ, आम, सूज, कावीळ, तमकश्वास, कृमि, आणि शूल यांचा नाश करिते, हिचें पान स्वादु, रुक्ष, पित्तल, गुरु, भेदक, तिखट, व कावीळ, मेह, ज्वर, शोथ यांचा नाश करितें.

देवकुंभा (देवतुंबा).

देवकुंभाकटुस्तिक्तोमेध्यःपारदशोधकः ॥ पिशाचबाधाकफहृद्वातानाग्निमांद्यनाशकः ॥ अन्येगुणाःसमुद्दिष्टाद्रोणपुष्पीसमागुणैः ॥

अर्थ– देवकुंभा तिखट, कडू, मेध्य, पारदशोधक, व पिशाचबाधा, कफ, वायु, अग्निमांद्य यांचा नाश करितो. वरकड गुण द्रोणपुष्पीसारिखे आहेत.

कुटुंबिनी (पाहारकुटुंबी).

कुटुंबिनीतुमधुराग्राहकाचरसायणी ॥ शीतलाच

व्रणंपित्तंकफंरक्तरुजंतथा ॥ निक्तस्यनाशनक
रीमुनिभिःपरिकीर्तिता ॥

अर्थ– कुटुंबिनी मधुर, ग्राहक, रसायन, शीतल, व व्रग, पित्त, कफ, रक्तरोग, कडू रस यांचा नाश करिते.

कुलथी (कुळी).

कुलथीशीतलास्वाद्वीवातलाकफकृत्गुरुः ॥

अर्थ– कुळी शीतळ, स्वादु, वातकर, कफकर, गुरु, असी आहे.

कुक्कुटपादी (देवशिरस).

साराकुक्कुटपाद्युक्तामूलेरक्ताचरुक्षदा ॥
गंधेचोग्रासन्निपातकफवातविनाशिनी ॥

अर्थ– कुकुटपादी सारक. मूळाचे ठायीं आरक्त, रुक्ष, उग्रगंध, व सन्निपात, कफ, आणि वायु यांचा नाश करिते.

कुलिंजन (कोळिंजन.) लहान व मोठें.

कुलिंजनंकटुस्तिक्तमुष्णंचाग्निप्रदीपनं ॥ रुच्यंस्वर्यंचहृद्यंचमुखकं
ठविशुद्धिकृत् ॥ मुखदोषंकफंचैवकासंवातकफंहरेत् ॥ बृहत्कु
ष्टंगुणैर्ज्ञेयंन्यूनमस्मादितिस्मृतं ॥

अर्थ– कोळिंजन तिखट, कडू, उष्ण, अग्निदीपक, रुचिकर, स्वर्य, हृद्य, व मुख, कंठ यांची शुद्धि करणारें, मुखदोष, कफ, खोकला, वायु, कफ, यांचा नाश करितें. मोठें कुष्ट याहून गुणानीं कमी आहे.

कुटिंजर (पत्रशाक).

कुटिंजरःस्वादुपाकेक्षारोरुक्षश्चशीतलः ॥
गुरुर्मलस्तंभकरोदोषोत्पादनकारकः ॥

अर्थ– कुटिंजर पाककाळीं स्वादु, खारट, रुक्ष, शीत, गुरु, मलस्तंभक, आणि दोषोत्पादनकारक असा आहे.

कुणिंजर-अरण्यवास्तुक (रान चाकवत).

अरण्यवास्तुकंरुच्यंमधुरंचाग्निदीपनं ॥ पाचकंपथ्यकृच्छी
तंबल्यंधातुविवर्धकं ॥ पित्तनाशकरंचोक्तंशाकास्यमधुरा
लघुः ॥ रुच्याकिंचित्तुवरादीपनीग्राहिणीमता ॥ कफ
पित्तेनाशयतीत्येवमाहुर्मनीषिणः ॥

अर्थ— कुणिंजर रुच्य, मधुर, अग्निदीपक, पाचक, पथ्यकर, शीत, बलकर, धातुवर्धक, पित्तनाशक आहे. याची शाक मधुर, लघु, रुच्य, किंचित् तुरट, दीपन, ग्राहक, व कफ, पित्त यांचा नाश करिते.

दग्धरुहा (कुरुहीवृक्ष).

तिक्तादग्धरुहाचोक्तातुवरोष्णाग्निदीपनी ॥
पित्तप्रकोपनकरीकफवातविनाशिनी ॥

अर्थ— कुरुहीवृक्ष कडू, तुरट, उष्ण, अग्निदीपक, पित्तकोपन आणि कफवातनाशक आहे.

कुंभीवृक्ष (कुंभ्याचें झाड).

कुंभीतुकटुकश्चोष्णस्तुवरोग्राहकःस्मृतः ॥ वातंपित्तज्वरंदाहंकफं
रक्तातिसारकं ॥ योनिदोषंविषंचैवकृमींश्चैवविनाशयेत् ॥

अर्थ— कुंभ्याचें झाड तिखट, उष्ण, तुरट, ग्राहक व वात, पित्त, ज्वर, दाह, कफ, रक्तातिसार, योनिदोष, विष आणि कृमि यांचा नाश करितें.

केशर.

कुंकुमंसुरभिस्तिक्तंकटुकंरुचिकारकं ॥ आनंदकारकंचोष्णंकां
तिकृत्तुवरंमतं ॥ स्निग्धंकंठरुजंवातंकफंकासंचनाशयेत् ॥ शि
रःशूलंविषंवांतिंव्रणंव्यंगंकृमींस्तथा ॥ हिक्कांत्रिदोषंकुष्टंचनाशये
दितिकीर्तितं ॥ काश्मीरभूमातुत्पन्नंसूक्ष्मंरक्तंप्रकीर्तितं ॥ पद्म
गंधिचविज्ञेयमुत्तमंतत्प्रकीर्तितं ॥ बाल्हीकजंपांडुसूक्ष्मंकेतकीगं
धकृन्मतं ॥ तन्मध्यमंपारसिकंपांडुरंमधुगंधिकं ॥ अधमंत
त्समुद्दिष्टंसुज्ञैःकुंकुमवेदिभिः ॥

अर्थ- केशर सुगंध, कडू, तिखट, रुचिकर, आनंदकारक, उष्ण, कांतिकर, तुरट, स्निग्ध व कंठरोग, वायु, कफ, खोकला, मस्तक, शूल, विष, वांति, व्रण, व्यंग, कृमि, हिक्का, त्रिदोष, कुष्ट यांचा नाश करितें. काश्मीरदेशोत्पन्न केशर सूक्ष्म, रक्तवर्ण व पद्मगंधि असतें. हें उत्तम व बाल्हीकदेशोद्भव पांढरसर, सूक्ष्म, केतकगंधि असतें. तें मध्यम व पारसिकोद्भव केशर पांढरें, मधुगंधि असतें. हें अधम जाणावें.

तृणकेशर.

तृणकेशरकंचोष्णंभास्वरंकटुकंमतं ॥
कफवातामशोफानांकुष्टदद्र्वादिनाशनः॥

अर्थ- तृणकेशर उष्ण, भास्वर, तिखट व कफ, वायु, आम, सूज, कुष्ट आणि दद्रु यांचा नाश करितें.

केतकी (पांढरे फुलांची केवडगी).

श्वेतातुकेतकीकट्वीस्वाद्वीतिक्तालघुःस्मृता॥ विषंकफंनाशयति पुष्पमस्यालघुस्मृतं ॥ कटुतिक्तंकांतिकरमुष्णंवातकफापहं ॥ केशदुर्गंधतापघ्नंकेसरोसिध्मकंडुहा॥ किंचिदुष्णंफलंस्वादुवातमेहकफापहं॥

अर्थ- श्वेतकेतकी तिखट, गोड, कडू, लघु, व विष, कफ, यांचा नाश करिते. हिचें फूल लघु, तिखट, कडू, कांतिकर, उष्ण व वायु, कफ, केशांचा दुर्गंध यांचा नाश करितें. त्याचा केसर शिध्म्यांचा नाशक, किंचित् उष्ण असा आहे. हिचें फळ गोड व वायु, मेह आणि कफ यांचा नाश करितें.

सुवर्ण केतकी -पिवळे फुलांची केंवड.

सुवर्णकेतकीतिक्तानेत्र्याचोष्णालघुःस्मृता ॥ कटुकामधुराचैवविषरुक्कफनाशिनी ॥अस्याःपुष्पंसुखकरंकामोद्दीपनकारकं ॥ किंचिदुष्णंचकटुकंतिक्तंनेत्र्यंसुगंधिकं ॥ स्तनोस्याश्चातिशिशिरोदेहदार्ढ्यकरःकटुः ॥ बल्यारसायनःपित्तकफस्यचविनाशकः ॥ फलकेसरयोश्चैवगुणाःपूर्वोक्तवन्मताः ॥

अर्थ- सुवर्णकेतकी कडू, नेत्राला हितावह, उष्ण, लघु, तिखट, मधुर व विषदोष, कफ यांचा नाश करिते. हिचें फूल सुखकर, कामोद्दीपन, किंचित् उष्ण, कडू, तिखट,

त्रहितावह, सुगंधि असें आहे. हिच्या पारंब्या म्हणजे तिचे स्तन ते अतिथंड, देहाला दृढ करणारे, तिखट, बलकर, रसायन व पित्त, कफ यांचा नाश करितात. हिच्या फळाचे केसराचे गुण श्वेतकेतकीचें फळ व केसर यांसारिखेच आहेत.

केमुका (कोबी, जिचे पानाचा गड्डा होतो ती).

केमुकामधुरावृष्यापाकेकट्वीचातिक्तका ॥ ग्राहिणीशीतलालघ्वी पाचकाग्निप्रदीपनी ॥ हृद्याचवातलाचैवकफपित्तज्वरान्जयेत् ॥ प्रमेहकुष्टकासघ्नीरक्तरोगविनाशिनी ॥ पित्तजन्यंभ्रमंचैवनाशयेदिनिकीर्तिना ॥

अर्थ– कोबी मधुर, वृष्य, पाककाळीं तिखट, कडू, ग्राहक, शीतळ, लघु पाचक, अग्निदीपक, हृद्य, वातकर व कफ, पित्त, ज्वर, प्रमेह, कुष्ट, खोकला, रक्तदोष, आणि पित्तजन्य भ्रम यांचा नाश करिते.

केलूट (कोबी जिला भुई बरोबर कंद असतो ती).

केलूटकंतुमधुरंरुक्षमच्छंचशीतलं ॥ भेदकंग्राहकंरुच्यंगुरुपित्तकफापहं ॥ वातनाशकरंचैवकंदेप्येतेगुणाःस्मृताः ॥

अर्थ– केलूट मधुर, रुक्ष, स्वच्छ, शीतळ, भेदक, ग्राहक, रुचिकर, गुरु व पित्त, कफ, वायु यांचा नाश करितें. त्याच्या कंदाचेहि तेच गुण आहेत.

केना (केनी भाजी).

केनातुमधुराशीतारुच्यास्तन्यविवर्धिनी ॥

अर्थ– केना मधुर, शीतळ, रुचिकर आणि स्तनांत दूध वाढविणारी अशी आहे.

केविका (पुष्पविशेष).

केविकामधुराशीतादाहपित्तश्रमापहा ॥ पित्तंछर्दिकफंवातंनाशयेदितिकीर्तिना ॥

अर्थ– केविका मधुर, शीत व दाह, पित्त, श्रम, पित्तजवांति, कफ, वायु यांचा नाश करिते.

कैवर्त्तिका.

कैवर्तिकातुतुवरावृष्यालघ्वीकफापहा ॥
कासंश्वासंचाग्निमांद्यंनाशयेदितिकीर्तिता ॥

अर्थ— कैवर्तिका तुरट, वृष्य, लघु व कफ, खोकला, दमा, अग्निमांद्य यांचा नाश करिते.

कोष्ठ (कुष्ठ- उपलोट- चोख.)

कोष्टमुष्णंकटुस्तिक्तंस्वादुवृष्यंचशुक्रलं ॥ रसायनंकांति
करंलघुवातकफापहं ॥ कुष्टंविषंविसर्पंचकंडुंदद्रुंत्रिदोष
कं ॥ पामांरक्तविकारंचकासंश्वासंतृषांतथा ॥ नाशयेदिति
चप्रोक्तंलेपनाद्वातव्याधिजित् ॥

अर्थ— कोष्ठ उष्ण, तिखट, कडू, गोड, वृष्य, शुक्रल, रसायन, कांतिकारक, लघु, वातकफनाशक व कुष्ट, विष, विसर्प, कंडू, दद्रु, त्रिदोष, पामा, रक्तदोष, खोकला, शांति, ताहान यांचा नाश करिते. हें लेपानें वातव्याधि नाशक आहे.

श्वेतकुरंटक (पांढरा कोरांटा).

श्वेतःकुरंटकस्तिक्तःकेश्यःस्निग्धोमधुरस्मृतः ॥ कटुश्चोष्णो
दंतहितोवलीपलितनाशनः ॥ कुष्टंवातंरक्तदोषंकफंकंडुं
विषंतथा ॥ नाशयेद्दारुणंचैवत्वक्पिभःपरिकीर्तितः ॥

अर्थ— पांढरा कोरांटा कडू, केश्य, स्निग्ध, मधुर, तिखट, उष्ण, दंतांना हितावह व वलीपलित, कुष्ट, वात, रक्तदोष, कफ, कंडू, विष आणि दारुणा यांचा नाश करितो.

रक्तकुरंटक (तांबडा कोरांटा).

रक्तःकुरंटकस्तिक्तोवर्ण्यश्चोष्णःकटुःस्मृतः ॥ शोथंज्वरंवातरोगंक
फंरक्तरुजंतथा ॥ पित्तमाध्मानकंशूलंश्वासंकासंचनाशयेत ॥

अर्थ— तांबडा कोरांटा कडू, वर्णकारक, उष्ण, तिखट व शोथ, ज्वर, वातरोग, कफ, रक्तविकार, पित्त, आध्मान, शूल, दमा व खोकला यांचा नाश करितो.

किंकिरात (पीत कोरांटा).

पीतःकुरंटकश्चोष्णस्तिक्तःतुवरःस्मृतः ॥ अग्निदीपिकरोवातक
फकंडूहरःस्मृतः ॥ शोथंरक्तविकारंचत्वग्दोषंचैवनाशयेत् ॥

अर्थ— पीतकोरांटा उष्ण, कडू, तुरट, अग्निदीपक व वायु, कफ, कंडू, सूज, रक्तवि-
कार आणि त्वग्दोष यांचा नाश करितो.

आर्तगल (नील कोरांटा).

नीलःकुरंटकस्तिक्तःकटुर्वातकफापहः ॥
शोथकंडूशूलकुष्ठव्रणत्वक्दोषनाशनः ॥

अर्थ— नीलकोरांटा कडू, तिखट, वात, कफ, सूज, कंडू, शूल, कुष्ट, व्रण आणि
त्वग्दोष यांचा नाश करितो.

नीलझिंटी (काळा कोरांटा).

नीलाझिंटीतुकटुकातिक्तात्वग्दोषनाशिनी ॥
दंतरोगंकफंशूलंवातंशोथंचनाशयेत् ॥

अर्थ— काळा कोरांटा तिखट, कडू, त्वग्दोषनाशक व दंतरोग, कफ, शूल, वायु
आणि सूज यांचा नाश करितो.

कोहळीचें फळ- कोहोळा.

कूष्मांडकफलंवृष्यंपुष्टिकृद्धातुवर्धकं ॥बस्तिशुद्धिकरंबल्यमतिस्वा
दुश्चशीतलं ॥ गुरुरुक्षंसारकंचहृद्यंकफकरंमतं ॥ मूत्राघातंप्रमेहं
चमूत्रकृच्छ्राश्मरीतृषां ॥ अरोचकंवातपित्तंपित्तंरक्तरुजांतथा ॥
वातंरेतोविकारंचनाशयेदितितन्मतं ॥ तत्कोमलंचातिशीतंदोष
कृत्पित्तहारकं ॥ तन्मध्यमंकफकरंपक्कंकिंचिच्चशीतलं ॥ दीपकं
चलघुस्वादुक्षारंबस्तेश्चशुद्धिदं ॥ सर्वदोषहरंपथ्यंपक्कमज्जाचमाधु
री ॥ बस्तिशुद्धिकरीवृष्यापित्तनाशकरीमता ॥

अर्थ— कोहोळा वृष्य, पुष्टिकर, धातुवर्धक, बस्तिशुद्धिकारक, बलकर, अतिस्वादु,
शीतळ, गुरु, रुक्ष, सारक, हृद्य, कफकर, मूत्राघात, प्रमेह, मूत्रकृच्छ्र, अश्मरी,

तृषा, अरुचि, वातपित्त, रक्तविकार, वायु आणि रेतोविकार यांचा नाश करितो. तो कोंवळा असतां अतिशीत, दोषकर, पित्तहर, असा आहे. तोच जून असतां कफकारक आणि पिकला असतां किंचित् शीतळ, दीपक, लघु, स्वादु, खारट, बस्तिशुद्धिकारक, सर्व दोषनाशक व पथ्य आहे. आणि याचा गीर मधुर, बस्तिशुद्धिकारक, वृष्य आणि पित्तनाशक असा आहे.

लघु कोहळीचें फळ (कोहळा).

लघुकूष्मांडकंरुक्षंमधुरंग्राहिशीतलं ॥ दोषलंरक्तपित्तघ्नं
मलस्तंभकरंगुरु ॥ तत्पक्कंपित्तलंचाग्निदीपकंकफकार
कं ॥ कफवातयोर्नाशकरंक्षारंचकार्तभिर्मतं ॥

अर्थ—लघु कोहळा रुक्ष, मधुर, ग्राहक, शीतल, दोषल, रक्तपित्तनाशक, मलस्तंभक, गुरु, असा आहे व तो पिकला असतां पित्तल, अग्निदीपक, कफकर, कफवातनाशक आणि खारट, असा आहे.

कोंव वेळू, वांवू इत्यादिकांचे.

करीरंकटुकंतिक्तमम्लंचलघुतुवरं ॥ रुच्यंचशीतलंदोषपित्तघ्नं
जायते ॥ दाहंचमूत्रकृच्छ्रंचत्रिदोषंचैवनाशयेत् ॥

अर्थ— कोंब तिखट, कडु, आंबट, लघु, तुरट, रुचिकर, शीतल व पित्तघ्न, दाह, मूत्रकृच्छ्र, आणि त्रिदोष यांचा नाश करितो.

नद्याम्र-कोतुंबा (कडवणा).

नद्याम्रःकटुकश्चोष्णोरुच्यश्चमुखशोधनः ॥
दाहकृद्दीपकश्चैवकफवातंचनाशयेत् ॥

अर्थ— कोतुंबा तिखट, उष्ण, रुचिकर, मुखशोधन, दाहकर, दीपक, व कफवातनाशक असा आहे.

कोलकंद.

कोलकंदःकटुश्चोष्णोविषवांतिकृमीन्जयेत् ॥

अर्थ— कोलकंद तिखट, उष्ण, व विष, वांति, आणि कृमि यांचा नाश करितो.

कुमारी (कोरफड-कोरकांडें).

कुमारीशीतलातिक्तामदगंधिरसायनी ॥ अग्निदीप्तिकरीभेदीमधुरा
पुष्टिकृन्मता ॥ बल्यावृष्याविषघ्नीचकफपित्तज्वरापहा ॥ कफं
पित्तंश्वासकासंप्लीहांकुष्ठंचनाशयेत् ॥ गुल्मानिलयकृज्ज्वरग्रं
थित्वग्दोषनाशना ॥ विस्फोटकंरक्तरुजंचाग्निदग्धव्रणंतथा ॥
रक्तपित्तंनाशयतिपुष्पमस्यागुरुर्मतं ॥ वातंपित्तंकृमींश्चैवनाशये
दितिकीर्तितं ॥

अर्थ– कुमारी शीतल, कडू, मदगंधि, रसायन, अग्निदीपक, भेदक, मधुर, पुष्टिकर, बलकर, वृष्य, विषदोष, कफपित्तज्वर, कफ, पित्त, दमा, खोकला, प्लीहा, कुष्ट, गुल्मवात, यकृत्, ज्वर, ग्रंथि, त्वग्दोष, विस्फोट, रक्तविकार, अग्निदग्धव्रण, रक्तपित्त यांचा नाश करिते. हिचें फूल गुरु व वात, पित्त, कृमि यांचा नाश करितें.

कोकिलाक्ष (कोलिस्ता-विखरा).

कोकिलाक्षोमधुःशीतोरुच्योबल्योगुरुःस्मृतः ॥ वृष्योम्लस्तर्पण
स्तिक्तःस्वादुःस्निग्धश्चपिच्छलः ॥ आमवातामवातातिसारतृष्णाश्म
रीरुजः ॥ वाताश्रमेहशोथामरक्तहृत्कृतनाशनोमतः ॥ पित्तंचदृष्टि
रोगंचनाशयेदितिकीर्तितः ॥ पत्रंचस्वादुतिक्तंस्याच्छोथशूलविषा
पहं ॥ आनाहवातमुदरंपांडुरोगंचनाशयेत् ॥ बंधंचमलमूत्राणां
वातस्यैवचनाशयेत् ॥ बृहत्स्यकोकिलाक्षस्यगुणास्तस्यसमासतः ॥

अर्थ– कोकिलाक्ष मधुर, शीतल, रुचिकर, बलकर, गुरु, वृष्य, आंबट, तर्पण, कडू, गोड, स्निग्ध, चिकण, व आमवात, आम, वातातिसार, तहान, अश्मरीरोग, वातरक्त, मेह, सूज, आंवरक्त, पित्त, दृष्टिरोग यांचा नाश करितो. याचें पान गोड, कडु, व सूज, शूल, विष, आनाहवायु, उदर, पांडुरोग, मलावष्टंभ, मूत्रावष्टंभ, वातावष्टंभ यांचा नाश करितें. थोर कोलिस्त्याचे गुण यासारिखेच आहेत.

कोलिस्त्याचें बीज (तालीमखाना).

कोकिलाक्षस्यबीजंतुशीतंस्वादुकषायकं ॥ तिक्तंवृष्यंगु
रुर्बल्यंग्राहकंगर्भस्थापनं ॥ कफवातकरंचैवमलस्तंभकरं
तथा ॥ रक्तदोषंचदाहंचपित्तंचैवविनाशयेत् ॥

अर्थ– तालीमखाना शीत, स्वादु, तुरट, कडू, वृष्य, गुरु, बलकर, ग्राहक, गर्भस्थापनकर, कफवातकारक, मलस्तंभक, व रक्तदोष, दाह, पित्त यांचा नाश करितो.

कौशिंबवृक्ष.

कौशिंबवृक्षश्चाम्लःस्यान्गुरुःशोषकरोमतः ॥ विदाहीपित्तलश्चैवकफकृत्कोष्ठशोधनः ॥ वातकुष्ठार्शशोथानांपित्तव्रणविनाशनः ॥ रक्तपित्तंरक्तरुजंनाशयेदितिकीर्तितः ॥ फलंमेध्यंग्राहिचोष्णंपित्तलंचगुरुर्मतं ॥ अम्लंचैवविनिर्दिष्टंवातनाशकरंमतं ॥ किंचित्पक्वंपटुश्चाम्लंरुच्यंचाग्निप्रदीपनं ॥ बल्यंचपौष्टिकंज्ञेयंसम्यक्पक्वंलघुस्मृतं ॥ अग्निदीप्तिकरंरुच्यंस्निग्धंचोष्णंमधुरस्मृतं ॥ बल्यंहृद्यंचवृष्यंचकफवातविनाशकं ॥ रसःपक्वफलस्यापिसरःस्निग्धश्चरोचनः ॥ बलवर्धनकृत्प्रोक्तःफलमज्जाग्निदीपनी ॥ बल्याचग्राहिणीचैववातपित्तविनाशिनी ॥

अर्थ– कौशिंबवृक्ष आंबट, गुरु, शोषकर, विदाही, पित्तल, कफकर, कोष्ठशोधक, व वायु, कुष्ठ, अर्श, सूज, पित्तव्रण, रक्तपित्त, रक्तरोग यांचा नाश करितो. याचें फळ मेध्य, ग्राहक, उष्ण, पित्तल, जड, आंबट, वातनाशक आहे. तेंच अर्धपक्व असतां खारट, आंबट, रुचिकर, अग्निदीपक, बलकर, पौष्टिक आहे. तेंच चांगलें पिकलें असतां लघु, अग्निदीपक, रुचिकर, स्निग्ध, उष्ण, मधुर, बलकर, हृद्य, वृष्य, व कफवातनाशक आहे. पिकल्या फळाचा रस सारक, स्निग्ध, रुचिकर, बलवर्धक, आहे. याच्या फळाचा गीर अग्निदीपक, बलकर, ग्राहक, व वातपित्तनाशक आहे.

कंकोळ (शीतळ चिनी)

कंकोलंकटुकंतिक्तमुष्णंदीपनपाचकं ॥ रुच्यंहृद्यंसुगंधिश्चलघुश्चकफनाशकं ॥ मुखजाड्यंवातरोगंहृद्रोगंचकृमींस्तथा ॥ अंधत्वंमुखदौर्गंध्यमामंचैवाग्निमांद्यकं ॥ नाशयेदितिचप्रोक्तंऋषिभिःसूक्ष्मदर्शिभिः ॥ एतेगुणास्तुसुबृहत्कंकोलस्यापिगद्यते ॥

अर्थ– कंकोळ तिखट, कडू, उष्ण, दीपन, पाचन, रुचिकर, हृद्य, सुगंधी, लघु, कफनाशक व मुखजाड्य, वातरोग, हृद्रोग, कृमि, अंधत्व, मुखदुर्गंध, आम, अग्निमांद्य यांचा नाश करितो. व बृहत्कंकोळाचे गुण याप्रमाणेंच आहेत.

कंकुष्ठ, श्वेत व पीत दोन प्रकारचें.

कंकुष्ठंसारकंचोष्णंतिक्तंकांतिकरंकटु ॥ सारकंभेदकंचैवव्रणरोपणकारकं ॥ वांतिकृन्मूत्रकृच्छ्राणांप्रमेहस्यचकारकं ॥ कफवातंव्रणंशूलमुदरंकृमिशोथकं ॥ आध्मानवातंगुल्मंचआनाहंशोफजंज्वरं ॥ उदावर्तंनाशयतीत्येवमाहुर्मनीषिणः ॥

अर्थ— मुडदाडशिंग सारक, उष्ण, कडू, कांतिकर, सारक, भेदक, व्रणरोपण, वांति, मल व मूत्र, प्रमेह यांना करणारें व कफ, वायु, व्रण, शूल, उदर, कृमि, सूज, आध्मानवायु, गुल्म, आनाह, सुजेपासून आलेला ज्वर आणि उदावर्त यांचा नाश करितें.

कंटकत्रितय (गोखरू रिंगणी डोरली).

कंटकत्रितयंप्रोक्तंत्रिदोषभ्रमनाशकं ॥
ज्वरंपित्तंचहिक्कांचतंद्रालापंचनाशयेत् ॥

अर्थ— कंटकत्रितय त्रिदोष, भ्रम, ज्वर, पित्त, उचकी, झापड आणि बडबड यांचा नाश करितें.

कंदपंचक (तैलकंद, सुकंद, क्रोडकंद रुदंती. अहिनेत्रकंद).

कंदस्यपंचकंप्रोक्तंताम्रादिरसमारकं ॥
सर्वरोगहरंप्रोक्तमेतद्रामस्यपंचकं ॥

अर्थ— कंदपंचक ताम्रादि सप्त धातु व पारद यांना मारणारें व सर्वरोगनाशक आहे.

कडवीकंकोळी.

तिक्तकंकोलकीग्राहिण्युष्णारुचिकरीमता ॥ मलावष्टंभकरणीपित्तलाचाग्निदीपनी ॥ कफप्रमेहकुष्ठंचजंतूंश्चैवविनाशयेत् ॥

अर्थ— कडवी कंकोळी ग्राहक, उष्ण, रुचिकर, मलस्तंभकारक, पित्तल, अग्निदीपक व कफ, प्रमेह, कुष्ट व जंतु यांचा नाश करिते.

कंचुकशाक (बोबके).

कंचुकीशाकवृक्षस्तुवातलाग्राहिणीमता ॥

क्षुद्रकरीकफपित्तानांनाशिनीपरिकीर्तिता ॥

अर्थ– कंचुक शाक वातल, ग्राहक, क्षुधाकारक व कफ, पित्त यांचा नाश करणारी अशी आहे.

क्वाथ (काढा).

क्वाथःसप्तविधश्चोक्तःपाचनःशोधनोमतः ॥ क्लेदनःशमनश्चैवदीपनस्तर्पणस्तथा ॥ शोषकश्चैवभेदैस्तुगुणास्तस्यब्रवीमिते ॥ अर्धांशःपाचनश्चोक्तोरव्यांशःकोष्ठशुध्दिकृत् ॥ चतुर्थांशोघर्मकारोव्वष्टांशोरोगनाशनः ॥षष्ठांशश्चाग्निजनकःषोडशांशस्तुशोषणः ॥ पंचमांशस्तृप्तिकारीमुनिभिःपरिकीर्तितः ॥

अर्थ– काढा पाचन, शोधन, क्लेदन, शमन, दीपन, तर्पण, शोषक व भेदक, असा सात प्रकारचा. अर्धा उरवावा तो पाचन करितो. बारावा हिस्सा उरवावा तो कोष्टशुद्धिकारक. चतुर्थांश ठेवावा तो घाम काढितो. अष्टमांश उरवावा तो रोगाचें शमन करितो. सहावा अंश ठेवावा तो अग्निदीपन करितो. पांचवा हिस्सा उरवावा तो तृप्ति करितो. सोळावा अंश ठेवावा तो शोषण करितो.

खसखशीचें झाड- ड्यापासून अफू होते तें.

खसखसंग्राहकंबल्यंगुरुवृष्यंकफप्रदं ॥ पाकेचमधुरंवीर्यकांतिदंबलदंमतं ॥ वातंपित्तंनाशयतिफलंरुक्षंचग्राहकं ॥ रक्तशोषकरंप्रोक्तंफलवल्कंतुशीतलं ॥ लघुतिक्तंग्राहकंचतुवरंवातकृन्मतं ॥ रुच्यंचसप्तधातूनांशोषकंपुंस्त्वनाशकं ॥ रुक्षंमदकरंचाग्निवर्धनंमोहकंमतं ॥

अर्थ– खसखशीचें झाड ग्राहक, बलकार, गुरु, वृष्य, कफप्रद, पाककालीं मधुर, वीर्यप्रद, कांतिकारक, बलकर व वात, पित्त यांचा नाश करणारें आहे. याचें फळ रूक्ष, ग्राहक, रक्तशोषक आहे. व फळाची साल शीतळ, लघु, कडु, ग्राहक, तुरट, वातकारक, रुच्य, सप्तधातुशोषक, पुंस्त्वनाशक, रूक्ष, मदकर, अग्निवर्धक आणि मोहक असें आहे.

खसखस.

खसबीजंकफकरंबल्यंवृष्यंगुरुमतं ॥
मधुरंग्राहकंवातनाशकंपरिकीर्तितं ॥

अर्थ— खसखस कफकारक बल्य, वृष्य, गुरु, मधुर, ग्राहक आणि वातनाशक असी आहे.

पिकलेलें खर्बूज.

पक्वंतुखर्बुजंतृप्तिकारकंपौष्टिकंमतं ॥ कफकृन्मूत्रलंबल्यंकोष्ठशुद्धिकरंगुरु ॥ स्निग्धंसुस्वादुशीतंचवृष्यंदाहश्रमापहं ॥ वातंपित्तंच उन्मादंनाशयेदितितन्मतं ॥ तत्कोमलंमधुरंतिक्तंकिंचिदम्लंचतन्मतं ॥ तत्तुवृद्धंचमधुरंरसेक्षारंच अम्लकं ॥ रक्तपित्तंमूत्रकृच्छ्रं करोतीतिबुधाजगुः ॥

अर्थ— पिकलेलें खर्बूज तृप्तिकर, पौष्टिक, कफकर, मूत्रल, बल्य, कोष्टशुद्धिकर, स्निग्ध, सुस्वादु, शीत, वृष्य व दाह, श्रम, वायु, पित्त, उन्माद यांचा नाश करितें. तें कोंवळें असतां मधुर, कडु, किंचित् आंबट असें आहे. व तें जून असतां मधुर, रसकाळीं खारट, आंबट व रक्तपित्त व मूत्रकृच्छ्र याना करितें.

साधारण खजुरी (शिंदी).

खर्जूरीतुवराज्ञेयासापक्वामधुरामता ॥ तुवराशीतलावृष्याश्लेष्मशुक्रविवर्धिनी ॥ लघ्वीचकृमिकृज्ज्ञेयावातपित्तमदापहा ॥ मूर्छांमदात्ययंदाहंक्षयंचैवविनाशयेत् ॥

अर्थ— खजुरी पिकली असतां मधुर, तुरट, शीतळ, वृष्य, व कफ, शुक्र यांतें वाढविणारी, लघु, जंतुकारक, वात, पित्त, मद, मूर्छा, मदात्यय, दाह, आणि क्षय यांचा नाश करिते.

पिंडखजुरी.

पिंडखर्जूरिकावृष्यास्वाद्वीशीतागुरुर्मता ॥ अग्निमांद्यंकृमींश्चवकरोतींतद्धमता ॥ धातुवृद्धिंचतृप्तिंचपुष्टिंचैवकरोतिहि ॥ हृद्याच स्यादुर्जराचस्निग्धापाकेरसेमधुः ॥ रक्तपित्तंचपित्तंचदाहंश्वासंकफंश्रमं ॥ क्षतक्षयंविषंतृष्णांशोषंचैवविनाशयेत् ॥ अम्लपित्तंनाशयतीत्येवमाहुर्मनीषिणः ॥

अर्थ— पिंडखजूरी वृष्य, स्वादु, शीत, गुरु व अग्निमांद्य, कृमि, धातुवृद्धि, तृप्ति, पुष्टि यांना करणारी, हृद्य, बल्य, दुर्जर, स्निग्ध, पाककाळीं व रसकाळीं मधुर व रक्तपित्त, पित्त, दाह, श्वास, कफ, श्रम, क्षतक्षय, विष, तृष्णा, शोष आणि अम्लपित्त यांचा नाश करिते.

थोर खर्जूरी.

बृहत्खर्जूरिकायास्तुगुणाःखर्जूरिवन्मताः ॥
राजोत्तराचखर्जूरीपिंडखर्जूरिवन्मता ॥

अर्थ– थोरखर्जूरी हिचे गुण खजुरीसारिखे आहेत. आणि राजखजूरीचे गुण पिंड-खजूरीसारिखे आहेत.

मधुखर्जूरी (गोड शिंदी).

मधुखर्जूरिकावृष्यामधुराशीतलागुरुः ॥ जंतुकारीतृप्तिकारीधातुवृद्धिकरामता ॥ स्निग्धारुच्याचहृद्याचपौष्टिकीमलबंधिनी ॥ क्षतक्षयंरक्तपित्तंकोष्ठवातंकफंज्वरं ॥ वातंक्षुधांचाभिघातंतृष्णांकासंमदंजयेत् ॥ श्वासंमूर्छांवातपित्तंपित्तंचैवांवनाशयेत । मद्यजन्यंचरोगंचनाशयेदितिकीर्तिता ॥

अर्थ– मधुखर्जूरी वृष्य, मधुर, शीतल, गुरु, जंतुकर, तृप्तिकारक, धातुवर्धक, स्निग्ध, रुच्य, हृद्य, पुष्टिकर, मलबंधक व क्षतक्षय, रक्तपित्त, कोष्ठगतवायु, कफ, ज्वर, वायु, क्षुधा, अभिघात, तृष्णा, खोकला, मद, दमा, मूर्छा, वातपित्त, पित्त आणि मद्यविकार यांचा नाश करिते.

भूखर्जूरी (लघुशिंदी).

भूखर्जूरीतुमधुराशीतापित्तविनाशिनी ॥
दाहनाशकरीप्रोक्तागुणास्त्वन्येतुपूर्ववत् ॥

अर्थ– भूखर्जूरी मधुर, शीतळ, पित्तनाशक, दाहनाशक अशी आहे. बाकीचे गुण मधुखर्जूरीसारिखेच आहेत.

द्वीपांतरस्थ खर्जूरी-लघुपालेवत.

द्वीपांतरस्थाखर्जूरीवृष्याहृद्याचमाधुरी ॥ स्निग्धारुच्याधातुवृद्धिकारिणीकृमिनाशनी ॥ वातंतृषांज्वरंदाहंभ्रमशोषश्रमापहा ॥ मूर्छांचनाशयत्येवगुणास्त्वन्येतुपूर्ववत् ॥

अर्थ– लघुपालेवत वृष्य, हृद्य, मधुर, स्निग्ध, रुचिकर, धातुवर्धक, कृमिनाशक व वायु, तृषा, ज्वर, दाह, भ्रम, शोष, श्रम, मुर्छा यांचा नाश करिते.

महापालेवत-थोर द्वीपांतरस्थ खर्जूरी.

बृहद्द्वीपांतरस्थायाखर्जूरीपुष्टिकृन्मता ॥ बल्यावृष्याचमधुराशीत
लाकफकारिणी ॥ अग्निमांद्यकरीगुर्वीमूर्छावातंज्वरंजयेत् ॥ सा
पक्वारुचिकृद्वल्याचाग्निदीप्तिकरामता ॥ गुणास्त्वन्येतुविज्ञेयालघु
पालेवतनाधिकाः ॥

अर्थ– महापालेवत पुष्टिकारक, बलकर, वृष्य, मधुर, शीतळ, कफकारक, अग्निमांद्य-कर, गुरु व मूर्छा, वात आणि ज्वर यांचा नाश करितो. तोच पिकला असतां रुचि-कर, बल्य, अग्निदीपक आहे. बाकीचे गुण लघुपालेवतासारिखे आहेत.

सिलेमानी खारीक.

द्वीपांतरस्थासंशुष्काखर्जूरीभ्रांतिनाशिनी ॥
श्रमंमूर्छांरक्तपित्तंदाहंचैवविनाशयेत् ॥

अर्थ– सिलेमानी खारीक भ्रांति, श्रम, मूर्छा, रक्तपित्त आणि दाह यांचा नाश करिते.

खर्जूरीचा मस्तक (मज्जा, हाडी, पांजर).

खर्जूरीशीर्षमज्जातुवृष्यास्वाद्वीकफापहा ॥
रक्तदोषस्यशमनीमुनिभिःपरिकीर्तिता ॥

अर्थ– खजूरीच्या शेंड्यांचा गीर वृष्य, स्वादु व कफ, रक्तदोष यांचा नाश करितो.

खर्जूरीवृक्षाचें पाणी.

खर्जूरीवृक्षजातंतुजलंचाग्निप्रदीपकं ॥ रुच्यंबल्यंधातुवृद्धिकार
कंपित्तलंमतं ॥ मादकंकफवातानांनाशनंसंप्रकीर्तितं ॥

अर्थ– खर्जूरीवृक्षाचें पाणी अग्निदीपक, रुच्य, बल्य, धातुवर्धक, पित्तल, मादक व कफ, वायु यांचा नाश करितें.

तांबडी खरसंबळी (आबईची शेंग).

रक्तखर्सबलीशिंबीगुरुःशीताकफप्रदा ॥

रसेनुमधुरावल्याच्चित्तवातविनाशिनी ॥

अर्थ– तांबडी खरसंबळी जड, शीतळ, कफकर रसकाळीं मधुर, बलकर व पित्त, वायु यांचा नाश करिते.

पांढरी खरसंबळी.

शुक्लखरसंबलीप्रोक्तागुणैरक्तावईसमा ॥

अर्थ– पांढरी खरसंबळी ही गुणांनीं रक्तखरसंबळींत सारखीच आहे.

काळी खरसंबळी.

कृष्णाखरसंबलीचोष्णागुर्वीबल्यारुचिप्रदा ॥ शुक्राग्निमांद्यजननी

मलस्तंभकरीमता ॥ तुवरामादकावातकफनुत्पित्तलामता ॥

अर्थ– काळी खरसंबळी उष्ण, गुरु, बल्य, रुचिप्रद, शुक्रवृद्धिकारक, अग्निमांद्यजनक, मलस्तंभक, तुरट, मादक व कफवातनाशक आणि पित्तकर अशी आहे.

खडी (खडू).

खटिकामधुराशीतकाशीतलाव्रणदोषहा ॥

पित्तंदाहंकफंरक्तदोषंनेत्ररुजंजयेत् ॥

अर्थ– खडू मधुर, कडू, शीतळ व व्रणदोष, पित्त, दाह, कफ, रक्तदोष व नेत्ररोग यांचा नाश करितो.

श्वेत खडू.

श्वेतायाःखटिकायास्तुगुणाःसाधारणाःस्मृताः ॥

अर्थ– श्वेत खडूचे गुण साधारण खडूसारखे आहेत.

वृश्चिकाली (खाजकुहिली, खाजकोलती, आग्या).

वृश्चिकालीतुबल्यास्यात्तिक्ताकट्वीविबंधनुत् ॥ हृद्याचोष्णाबस्तिशु

द्धिकारिणीरक्तपित्तहा ॥ अरोचकंनाशयनीत्येवमाहुर्मनीषिणः ॥

अर्थ– खाजकोलती बलकर, कडू, तिखट, विबंधनाशक, हृद्य, उष्ण, बस्तिशुद्धिकारक, व रक्तपित्त, अरोचक यांचा नाश करिते.

साधारण खैर.

खदिरःपाचकःशीतोरसेतिक्तःकषायकः ॥ रक्तप्रसादनो
दंत्यःकफपित्तकृमिव्रणान् ॥ कुष्टंकंडूंज्वरंशोथंकासंमेदं
प्रमेहकं ॥ आमंचारोचकंपांडुरक्तदोषंचनाशयेत् ॥

अर्थ— खैर पाचक, शीत, रसकाळीं कडू, तुरट, रक्तशुद्धिकारक, दंताला हितावह व कफ, पित्त, कृमि, व्रण, कुष्ट, कंडू, ज्वर, शोथ, खोकला, मेद, प्रमेह, आम, अरोचक, पांडुरोग आणि रक्तदोष यांचा नाश करितो.

श्वेत खैर.

श्वेतारिमेदस्तुवरस्तिक्तश्चोष्णःकटुःस्मृतः ॥ विशदःशीतलःप्रोक्तः
कफवातव्रणापहः ॥ भूतबाधांप्रमेहंचसर्वकुष्टानिनाशयेत् ॥ कं
डूंमेदंरक्तदोषंपांडुरोगंज्वरंतथा ॥ अरोचकंचाम्लपित्तमामंशोथं
चनाशयेत् ॥

अर्थ— श्वेतखैर तुरट, कडू, उष्ण, तिखट, विशद, शीतळ व कफ, वायु, व्रण, भूतबाधा, प्रमेह, संपूर्ण कुष्ट, कंडू, मेद, रक्तदोष, पांडुरोग, ज्वर, अरुचि, आम्लपित्त, आम आणि सूज यांचा नाश करितो.

रक्त खैर.

रक्तारिमेदस्तुवरःकिंचिदुष्णश्चशीतलः ॥ तिक्तोगुरुर्दंतहितोव्रण
वातविनाशनः ॥ आमवातंज्वरंमेहंमेदंरक्तरुजंतथा ॥ भूतबाधां
कृमीन्शोथंश्वेतकुष्टमरोचकं ॥ आमंपित्तंपांडुरोगंकफंशीतंवि
नाशयेत् ॥ पित्तंकासंचशुक्रंचकंडूंचैवविनाशयेत् ॥

अर्थ— रक्तखैर तुरट, किंचित् उष्ण, शीतळ, कडू, गुरु, दंताला हितावह व व्रण, वायु, आमवात, ज्वर, मेह, मेद, रक्तविकार, भूतबाधा, कृमि, सूज, श्वेतकोड, अरुचि, आम, पित्त, पांडुरोग, कफ, शीत, पित्त, खोकला, शुक्रधातु आणि कंडू यांचा नाश करितो.

खैराचा डीक.

अरिमेदस्यनिर्यासोमधुरस्तुबलप्रदः ॥
धातुवृद्धिकरश्चैवमुनिभिःसंप्रभाषितः ॥

अर्थ— खैराचा डीक मधुर, बलकर, धातुवर्धक असा आहे.

खैराचा सार (नार, साड).

सारस्तुखादिरस्याथव्रण्यश्चविशदोमतः ॥
रक्तदोषंकफंचैवमुखरोगंचनाशयेत् ॥

अर्थ— खैराचा सार व्रण्य, विशद, व रक्तदोष, कफ, आणि मुखरोग यांचा नाश करितो.

लघुखैर-शेण्या खैर-गांधियाहिंवर.

लघुस्तुखादिरःप्रोक्तस्तिक्तोष्णश्चकषायकः ॥ कटुस्तीक्ष्णश्चअम्लश्चरुक्षःकृमिकफापहः ॥ मुखरोगंदंतरोगंरक्तदोषंप्रमेहकं ॥ मर्दकंडूंविसर्पंचबस्तिरोगांविषंज्वरं ॥ पिशाचबाधामुन्मादंकुष्टंदाहंव्रणंतथा ॥ आध्मानंनाशयत्येवफलंचास्यमधुरस्मृतं ॥ स्निग्धंकटूष्णं चमनंकफवातविनाशकं ॥

अर्थ— लघुखैर कडु, उष्ण, तुरट, तिखट, तीक्ष्ण, आंबट, रुक्ष, व कृमि, कफ, मुखरोग, दंतरोग, रक्तदोष, प्रमेह, कंडू, विसर्प, बस्तिरोग, विषमज्वर, पिशाचबाधा, उन्माद, कुष्ट, दाह, व्रण, आणि आध्मान यांचा नाश करितो. याचें फळ मधुर, स्निग्ध, तिखट, उष्ण, आहे. व कफ, वायु, यांचा नाश करितें.

वल्लीखदिर (वेल्याखदिर, आरि).

वल्लीखादिरकोतिक्तःकटुश्चोष्णःकषायकः ॥
रसेम्लःश्वासकासघ्नःपित्तरक्तत्रिदोषजित् ॥

अर्थ— वल्लीखदिर कडु, तिखट, उष्ण, तुरट, रसकाळीं आंबट व दमा, खोकला, पित्त, रक्तविकार, आणि त्रिदोष यांचा नाश करितो.

गजपिंपळी (मिरवेलीची पिंपळी).

गजपिप्पलिकाचोष्णाकटूरुक्षाग्निदीपनी ॥ नवराम्ननकर्णानांवग्निग्राहिणीमता ॥ कासज्वरातिसारघ्नीकफश्वासरुजापहा ॥ कंठरोगंवानरोगंकृमींश्चैवविनाशयेत् ॥

अर्थ— गजपिंपळी उष्ण, तिखट, रुक्ष, अग्निदीपन, तुरट, व स्तन, आणि कान यांना वाढणारी, ग्राहक, व खोकला, ज्वर, अतिसार, कफ, दमा, कंठरोग, वातरोग, आणि कृमि, यांचा नाश करिते.

गंधप्रियंगु (गव्हला, फुलफेन).

गंधप्रियंगुस्तुवरस्तिक्तोवृष्यश्चशीतलः ॥ केश्योवांतिभ्रांतिदाहपित्तरक्तरुजस्तथा ॥ ज्वरमोहस्वेदकुष्ठमुखजाड्यतृषाहरेत् ॥ वात गुल्मंविषंमेदंमेहंचैवविनाशयेत् ॥ रक्तपित्तंनाशयतिवीजमस्यकषायकं ॥ मधुरंशीतलंरुक्षंतुवरंग्राहकंगुरु ॥ मलस्तंभकरंवन्ध्यंपित्तघ्नंकफनाशकं ॥ आध्मानकारकंचैवमुनाभिःपरिकीर्तितं ॥

अर्थ— गव्हला तुरट, कडू, वृष्य, शीतल, केशाला हितावह, वांति, भ्रांति, दाह, पित्त, रक्तरोग, ज्वर, मोह, घर्म, कुष्ठ, मुखजाड्य, तृषा, वात, गुल्म, विष, मेद, मेह, रक्तपित्त यांचा नाशक आहे. याचे बीज तुरट, मधुर, शीतल, रुक्ष, ग्राहक, मलस्तंभकर, वन्ध्य, पित्तनाशक, कफनाशक, आध्मानवायुकारक असें आहे.

दुसरा सुगंध गव्हला.

सुगंधफलिनीशीतासुगंधिःकुष्ठदाहनुत् ॥
ज्वररक्तविकारंचनाशयेदितिकीर्तितः ॥

अर्थ— सुगंधगव्हला शीतल, सुगंधि, व कुष्ठ, दाह, ज्वर, रक्तविकार यांचा नाश करितो.

भूतृण (गवत साधारण).

भूतृणंकटुकंतिक्तंतीक्ष्णंचोष्णंलघुस्मृतम् ॥ रुच्यंदाहकरंचाग्निदीपकंरुक्षमीरितम् ॥ नेत्राणामहितंचैवमुखशुद्धिकरंतथा ॥ रक्तपित्तकरंचैवावृष्यमुत्क्लेदकारकं ॥ उदर्दंचकफंचैवकासंश्वासमरोचकं ॥ कफजन्यकृमींश्चैववांतिंपित्तंचनाशयेत् ॥ पिशाचग्रहपीडांचवातंदाहंविषंतथा ॥ रक्तदोषंचदद्रुंचनाशयेदितिकीर्तितं ॥

अर्थ— गवत साधारण तिखट, कडू, तीक्ष्ण, लघु, रुच्य, दाहकारक, अग्निदीपक, रुक्ष, नेत्रांला अहितकारक, मुखशुद्धिकारक, रक्तपित्तकारक, वृष्य, उत्क्लेदकारक, व उदर्द, कफ, खोकला, दमा, अरुचि, कफजन्यकृमि, वांति, पिशाच, ग्रहपीडा, वात, दाह, विष, रक्तदोष, दद्रु यांचा नाश करितें.

इक्षुदर्भा (अश्वालु, मुठेंगवत).

इक्षुदर्भातुमधुरास्निग्धाकिंचित्कषायका ॥
लघुःसंतर्पणीहृद्याकफपित्तविनाशिनी ॥

अर्थ— इक्षुदर्भा मधुर, स्निग्ध, किंचित् तुरट, लघु, संतर्पण, हृद्य व कफ, पित्त यांचा नाश करिते.

गोमूत्रिका (तांबटी गवत, थोर शिपी गवत).

गोमूत्रिकातुमधुरावृष्यागोःस्तन्यवर्धिनी ॥

अर्थ— गोमूत्रिका मधुर, वृष्य, आणि गाईचें दूध वाढविणारें आहे.

सुगंध तृण (पुदिनी गवत).

सुगंधिकतृणंकिंचित्कटुस्निग्धंरसायनं ॥
सुगंधिमधुरंशीतंकफपित्तश्रमापहं ॥

अर्थ— सुगंधतृण किंचित् कटु, स्निग्ध, रसायन, सुगंधि, मधुर, शीत व कफ, पित्त, आणि श्रम यांचा नाश करितें.

अश्वल (घोडेसर, जिनागा गवत).

अश्वलंचतृणंबल्यंरुच्यंपशुहितावहं ॥

अर्थ— घोडेसर बलकर, रुचिकर, व पशूंला हितावह, असें आहे.

शिलिपिका (लहान शिपी गवत).

शिलिपिकामधुराशीतावीजमस्याबलप्रदं ॥
वृष्यंमुनिभिराख्यातंपूर्वैर्वैद्यकशिक्षकैः ॥

अर्थ— शिपीगवत मधुर, शीत आहे. ह्याचें बीज बल देणारें, वृष्य असें आहे.

निःश्रेणि गवत.

तृणंनिःश्रेणिसंज्ञंतुपशूनांबलनाशकं ॥
रसेचोष्णंसमुद्दिष्टंबुधैर्वैद्यप्रपूजितैः ॥

अर्थ— निःश्रेणि गवत पशूंच्या बलाचा नाश करणारें व रसकाळीं उष्ण, असें आहे.

जरटी (गोंडा लोणा गवत).

तृणंजरटिसंज्ञंतुमधुरंशीतलंसरं ॥
रुच्यंपशूनांस्तन्यकरंदाहरक्तरुजाकरं ॥

अर्थ— गोंडा लोणागवत मधुर, शीतळ, सारक, रुचिकर, पशूंना दूध वाढविणारें. रुचिकर व दाह, रक्तदोष यांनें करणारें असें आहे.

मज्जर (पवना गवत).

तृणंमज्जरसंज्ञंतुमधुरंस्तन्यदंगवां ॥

अर्थ— मज्जरगवत मधुर, गाईंचें स्तन्य वाढविणारें असें आहे.

मृगप्रिय (गोंडें गवत).

तृणंमृगप्रियंबल्यंरुच्यंपुष्टिकरंमतं ॥
सर्वकालेपशूनांचहितमुक्तंमनीषिभिः ॥

अर्थ— मृगप्रिय बलकर, रुच्य, पुष्टिकर, व सर्वकाळीं पशूंला हितावह असें आहे.

वेणुपत्री गवत.

वेणुपत्रीतृणंशीतंमधुरंरुचिकारकं ॥
पशूनांस्तन्यजननंरक्तकफपित्तनाशकं ॥

अर्थ— वेणुपत्री गवत शीत, मधुर, रुचिकारक, पशूंना स्तन्य वाढविणारें व रक्तविकार आणि पित्त यांचा नाश करितें.

मंथानक (मुरें गवत).

मंथानकतृणंस्निग्धंधेनूनांचप्रियंमतं ॥
दुग्धस्योत्पादकंधातुवर्धकंमधुरंमतं ॥

अर्थ— मंथानक गवत स्निग्ध, गाईंना प्रिय, दूध उत्पन्न करणारें, धातुवर्धक व मधुर असें आहे.

पल्लीवाह (पोकळी गवत, तांबडे पातीचें).

पल्लीवाहतृणंप्रोक्तमदृढंबलनाशकं ॥

अर्थ— पल्लीवाह गवत अदृढ व पशूंच्या बलाचा नाश करितें.

कुंदरु (कुंदा गवत).

कुंदरुर्मधुरंशीतंबल्यंपुष्टिकरंमतं ॥
गोःप्रशस्तंसमुद्दिष्टंपित्तानिलास्रनाशकं ॥

अर्थ— कुंदरु मधुर, शीत, बलकर, पौष्टिक, गुरांना प्रशस्त आणि आमानिलार याचा नाश करितें.

चणिका (चणेगवत, वर्णया गवत).

चणिकंमधुरंवृष्यंबल्यंदुग्धप्रदंमतं ॥
अतिनीलंचवर्णेनपशूनांचहितावहं ॥

अर्थ— चणेगवत मधुर, वृष्य, बलकर, दुग्धप्रद, अतिनीलवर्ण व पशूंना हितावह असें आहे.

शूली (सुळेंगवत).

शूलीतृणंकिंचिदुष्णंगुरुस्निग्धंमधुरंमतं ॥
दुग्धवृद्धिकरंबल्यंरुच्यंवैपित्तदाहनुत् ॥

अर्थ— सुळेंगवत उष्ण, गुरु, स्निग्ध, मधुर, दुग्धाला वाढविणारें, बलप्रद, रुच्य व पित्त, दाह याचें नाशक असें आहे.

लवण तृण (लोणा गवत).

तृणंतुलवणंक्षारमम्लंचतुवरंमतं ॥
स्तन्यनाशकरंचाश्वपुष्टिकृद्दर्षिभिर्मतं ॥

अर्थ— लवणतृण खारट, आंबट, तुरट, स्तन्यनाशक आणि घोड्याला पुष्टि देणारें असें आहे

शूकतृण (कुसळें गवत).

शूकयुक्तंतृणंप्रोक्तंदुर्जरंचचतुष्पदां ॥
तच्छूकरहितंप्रोक्तंहितंचमहिषीगवां ॥

अर्थ— शूकतृण गुरांना दुर्जर आहे. व तेंच कुसळांवांचून महिषीला व गाईला हितावह असें आहे.

पण्यंध (पेंधेंगवत).

तृणंपण्यंधकंतिक्तंसारकंचमतंपटु ॥ शस्त्रक्षतहरंह्रस्वदीर्घ
मध्यमभेदतः ॥ त्रिप्रकारंसमुद्दिष्टमेतत्तज्ज्ञैश्चपंडितैः ॥

अर्थ— पेंधेंगवत कडु, सारक, खारट, शस्त्रक्षतनाशक आहे. हें ऱ्हस्व, दीर्घ व मध्यम या भेदानीं तीन प्रकारचें आहे.

असिपत्र (गुंडा गवत-निधारी).

असिपत्रतृणंशीतंमधुरंकफवातनुत् ॥ रक्तदोषातिसाराणां
नाशकंदाहनुत्परं ॥ द्विप्रकारंदीर्घलघुभेदैर्दीर्घंगुणाधिकं ॥

अर्थ— गुंडा गवत शीत, मधुर व कफ, वायु, रक्तदोष, अतिसार, दाह, यांचा नाश करितें. हें दीर्घ व लघु या भेदानीं दोन प्रकारचें.

कट्तृण (सुगंध रोहिस तृण.)

कट्तृणंकटुकंतिक्तंतुवरंचसुगंधिकं ॥ उष्णंपित्तंरक्तदोषंकफंकं
डूंकृमींस्तथा ॥ हृद्रोगंश्वासकासंचज्वरंशूलमजीर्णकं ॥ अरु
चिंचविषूचिंचप्लीहांकंठरुजंतथा ॥ शस्त्रशल्यादिदोषंचवातरक्तं
तथामतं ॥ बालग्रहान्नाशयतीत्येतत्प्रोक्तंमनीषिभिः ॥

अर्थ— कट्तृण तिखट, कडु, तुरट, सुगंधि, उष्ण, पित्त, रक्तदोष, कफ, कंडु, कृमि, हृद्रोग, दमा, खोकला, ज्वर, शूल, अजीर्ण, अरुचि, विषूचिका, प्लीहा, कंठरोग, शस्त्राचे क्षत, शल्यक्षत, वातरक्त आणि बालग्रह यांचा नाश करितें.

मोठें सुगंध रोहिस तृण- दीर्घनाल,

दीर्घनालतृणंतिक्तंकटुश्चोष्णंकफापहं ॥ पिशाचंग्रहपीडां

चन्नातंचैवविषंजयेत् ॥ उपदंशव्रणांश्चान्यान्व्रणांश्चैवविनाशयेत् ॥

अर्थ— मोठें रोहिसतृण कडू, उष्ण व कफ, पिशाच, ग्रहपीडा, वायु, विष, उपदंशव्रण आणि अन्य व्रण यांचा नाश करितें.

गुंद्रा (गोंदपटेर, पानीगवत आपू).

गुंद्रातुतुवरातिक्तास्वाद्वीकट्वीचसंमता ॥ किंचिदुष्णास्तन्यशुक्ररजमूत्रविशोधिनी ॥ पशूनांनहितापित्तदाहश्रमविनाशिनी ॥ रक्तदोषंमूत्रकृच्छ्रंव्रणदोषंचनाशयेत् ॥

अर्थ— गुंद्रा गवत तुरट, कडू, स्वादु, तिखट, किंचित् उष्ण व स्तन्य, शुक्र, रज, मूत्र, यांचें शोधन करणारें, पशूंना हितावह व पित्त, दाह, श्रम, रक्तदोष, मूत्रकृच्छ्र आणि व्रणदोष यांचा नाश करितें.

बल्वजा- मोळतृण.

बल्वजामधुराशीताकंठशुद्धिकरीमता ॥
वातकोपकरीरुच्यापित्तदाहतृषांजयेत् ॥

अर्थ— मोळतृण मधुर, शीत, कंठशुद्धिकारक, वातल, रुचिकर व पित्त, दाह आणि तृषा यांचा नाश करितें.

मुंजतृण- दर्भविशेष- लघु व दीर्घ.

मौंजंतुमधुरंशीतंवृष्यंचतुवरंमतं ॥ कफपित्तविसर्पघ्नंग्रहपीडाविनाशकं ॥ भूतराक्षसबाधांचदाहंतृष्णांचशूलकं ॥ रक्तदोषंमूत्ररोगंबस्तिरोगंतथैवच ॥ नेत्ररोगंत्रिदोषंचनाशयेदितिकीर्तितं ॥

अर्थ— मुंजतृण मधुर, शीत, वृष्य, तुरट व कफ, पित्त, विसर्प, ग्रहपीडा, भूतबाधा, राक्षसबाधा, दाह, तृषा, शूल, रक्तदोष, मूत्ररोग, बस्तिरोग, नेत्ररोग, आणि त्रिदोष यांचा नाश करितें.

मोथीतृण- एरका पानलव्हाळा.

एरकंशीतलंवृष्यंचक्षुष्यंवातकोपनं ॥
मूत्रकृच्छ्राश्मरीदाहपित्तरक्तरुजंजयेत् ॥

अर्थ— मोथीतृण शीतळ, वृष्य, चक्षुष्य, वातकोपन व मूत्रकृच्छ्र, अश्मरी, दाह, पित्त आणि रोग यांचा नाश करितें.

गर्भदवृक्ष.

गर्भदोमधुरःशीतोगर्भस्थापनकारकः ॥
पित्तदाहश्रमरजोदोषंचैवविनाशयेत् ॥

अर्थ— गर्भदवृक्ष मधुर, शीत, गर्भस्थापनकारक व पित्त, दाह, श्रम, रजोदोष, यां नाश करितो.

गणेरुक-गणिकारी.

गणेरुकाकटुस्तिक्तासुगंधिस्तुवरामता ॥ लघ्वीचशोधिनीज्ञेया शोषरक्तरुजापहा ॥ त्रिदोषव्रणशोफाश्चकफदाहज्वरांस्तथा ॥ रक्तपित्तंचकुष्ठंचनाशयेदितिकीर्तिता ॥

अर्थ— गणेरुक तिखट, कडू, सुगंधि, तुरट, लघु, शोधन व शोष, रक्तदोष, त्रिदोष, व्रण, कफ, दाह, ज्वर, रक्तपित्त, कुष्ट यांचा नाश करितें.

गजकर्णी.

गजकर्णीस्वादुपाकेतिक्ताचोष्णाकफापहा ॥ शीतज्वरंच वातंचनाशयेदितिकीर्तिता ॥ कंदोस्याःपांडुशोथार्शःक्रिमि गुल्मोदरापहः ॥ आनाहवातंप्लीहांचग्रहणीमपिनाशयेत् ॥

अर्थ— गजकर्णी पाककाळीं स्वादु, कडू, उष्ण व कफ, शीतज्वर, वायु यांचा नाश करिते. या कंद पांडुरोग, सूज, अर्श, कृमि, गुल्म, उदर, आनाहवायु, प्लीहा आणि ग्रहणी या नाश करितो.

ग्रंथिपर्ण-गठोनावृक्ष.

ग्रंथिपर्णःकटुस्तिक्तोलघुस्तीक्ष्णोग्रगंधिकः ॥
अग्निदीप्तिकरश्चोष्णोरुच्योवातकफापहः ॥ श्वासार्शः
शोथदौर्गंध्यक्रमींस्तिक्तंचनाशयेत् ॥

अर्थ— गठोनावृक्ष तिखट, कडू, तीक्ष्ण, उग्रगंध, अग्निदीपक, उष्ण, रुचिकर व वायु, कफ, दमा, विष, दुर्गंध, कृमि आणि तिखट यांचा नाश करितो.

गळोन्याचा भेद-चोरक भटीर.

चोरकस्तीव्रगंधोऽष्णोमधुस्तिक्तोलघुःस्मृतः ॥ पाकेकटुश्चतीक्ष्ण
श्चहृद्योवातविकारहा ॥ कंडूकुष्ठकफस्वेदत्वग्दोषविषनाशनः ॥
व्रणंमेदंरक्तदोषंमुखनासारुजंजयेत् ॥ कृमीनजीर्णदौर्गंध्यमल
क्ष्मीनाशनंविदुः ॥ क्रव्यादबाधांशमयेदितिवैद्यैर्निरूपितः ॥

अर्थ— चोरक तीव्रगंध, उष्ण, मधुर, कडु, लघु, पाककाळीं तिखट, तीक्ष्ण, हृद्य, व वायु, कंडू, कुष्ट, कफ, मेद, त्वग्दोष, विष, व्रण, मेद, रक्तदोष, मुखरोग, नासारोग, कृमि, जीर्णज्वर, दुर्गंध, अलक्ष्मी, राक्षसबाधा यांचा नाश करितो.

गृंजन (गाजर).

गृंजनंमधुरंरुच्यंग्राहकंतिक्तकंकटु ॥ रक्तपित्तकरंचोष्णंहृद्यंचा
ग्निप्रदीपनं ॥ नेत्राहितंविदाहिस्याद्रुक्षंपित्तकरंमतं ॥ हृद्यमाध्मान
शूलार्शःकृमिसंग्रहणीहरं ॥ वातंकफंतृषांशुक्रंनाशयेदितिकीर्तितं ॥
बीजंचोष्णंमतंचास्यवृष्यंवैगर्भपातकृत् ॥

अर्थ— गाजर मधुर, रुच्य, ग्राहक, कडु, तिखट, व रक्तपित्तकारक, उष्ण, हृद्य, अग्निदीपन, नेत्रांला विकार करणारें, विदाहि, रुक्ष, पित्तकर, हृद्य, व आध्मानशूल, मूळव्याध, कृमि, संग्रहणी, वात, पित्त, कफ, तृषा, शुक्र यांचा नाश करितें. याचें बीज उष्ण, वृष्य, गर्भपात करणारें असें आहे.

भूनाग (गांडवळ-काडूं).

भूनागोवज्रहंतास्याद्रसजारणकृन्मतः ॥
सत्वंरसायनंचास्यविषनाशकरंमतं ॥

अर्थ— गांडवळ हिऱ्याला मारणारा, पाऱ्याला जारण करणारा आहे. याचें सत्व रसायन आणि विषनाशक असें आहे.

गुग्गुळ-गुगूळ.

गुग्गुलुःपंचधाप्रोक्तोमहिषाक्षोमहानिलः ॥ कुमुदपद्महिरण्याश्चभे
दाएतेसमीरिताः ॥ सामान्यतोगुग्गुलुश्चकटुस्तिक्तोरसायनः ॥
विशदोग्गःपिच्छलश्चसारकस्तुवरोलघुः ॥ भग्नसंधानकृत्वृष्यःपा
चकश्चाग्निदीपनः ॥ सूक्ष्मःस्वर्यश्चमधुरोबल्याश्चक्षणकृन्मतः ॥

तीक्ष्णःस्निग्धःसुगंधिश्चपुष्टिकृत्कांतिकारकः ॥ भेदकश्चैवसंप्रोक्तः कफवातार्शनाशकः ॥ वातोदरकृमीकासक्लेदशोथप्रमेहकान् ॥ मेदोग्रंथ्यपचीगंडमालाव्रणविनाशकः ॥ वातरक्तरक्तदोषपिटिकांचामवातकं ॥ अश्मरीकुष्ठकंडूमच्छर्दिंचैवविनाशयेत् ॥ नूतनःसतुवृष्यःस्याद्धातुवर्धनकारकः ॥ जीर्णस्तुलेखनश्चोक्तोमुनिभिःपारदर्शिभिः ॥ महिषाक्षोमहानीलोगजरोगविनाशकः ॥ कुमुदःपद्मकश्चैवहयरोगविनाशकौ ॥ हिरण्यस्तुमनुष्याणामुपयोगकरोमतः ॥ महिषाक्षोपिविज्ञेयोनरयोगेबुधैःपुनः ॥ गुग्गुलुर्मधुरत्वाच्चवातनाशकरोमतः ॥ तुवरत्वाच्चपित्तघ्नस्तिक्तत्वात्कफनाशकः ॥ अथास्यपर्णजाशाकामधुरूक्षात्रशीतला ॥ कट्टोविष्टंभिनीगुर्वीमूत्रलाकफवातकृत् ॥

अर्थ— गुग्गुळ हा महिषाक्ष, महानील, कुमुद, पद्म व हिरण्य असा पांच प्रकारचा. तो खट, कडू, रसायन, विशद, उष्ण, पित्तल, सारक, तुरट, लघु, भग्नसंधानकारी, वृष्य, चक, अग्निदीपक, सूक्ष्म, स्वर्य, मधुर, बल्य, चिकण, तीक्ष्ण, स्निग्ध, सुगंधि, पुष्टिकर, तिकारक, भेदक, व कफ, वायु, अर्श, वातोदर, कृमि, खोकला, क्लेद, सूज, प्रमेह, मेद, थे, अपचि, गंडमाला, व्रण, वातरक्त, रक्तदोष, पिटिका, आमवात, अश्मरी, कुष्ट, कंडू, व आणि ओकारी यांचा नाश करितो. हा नूतन असतां वृष्य व धातुवर्धक आहे. जुना खनकारक आहे. महिषाक्ष व महानील नामक गुग्गुल हत्तींचे रोग नाश करितात. व मुद आणि पद्मक घोड्याच्या रोगांचा नाश करितात. आणि महिषाक्ष व हिरण्य हा ळ मनुष्यांच्या रोगांचा नाश करितो. गुग्गुल मधुर आहे म्हणून वातनाश करितो. ट आहे म्हणून पित्ताचा व कडू आहे म्हणून कफाचा नाश करितो. याच्या पानांची जी मधुर, रूक्ष, शीतळ, तिखट, विष्टंभकारक, गुरु, मूत्रल, आणि कफवातकरणारी शी आहे.

कणगुग्गुळ.

कणगुग्गुलकश्चोष्णःसुरभिश्चरसायनः ॥
कटुर्वातोदरंगुल्मंशूलाध्मानौचनाशयेत् ॥

अर्थ— कणगुग्गुल उष्ण, सुगंध, रसायन, तिखट व वातोदर, गुल्म, शूल आणि ध्मान यांचा नाश करितो.

भूमिजगुग्गुळ.

भूमिगुग्गुलकस्तिक्तःकटुश्चोष्णःकफापहः ॥

पिशाचबाधाशमनोवातनाशकरोमतः ॥

अर्थ– भूमिजगुग्गुल कडू, तिखट, उष्ण व कफ, पिशाचबाधा आणि वायु यांचा नाश करितो.

गुंजा श्वेत व रक्त.

गुंजाद्वयंस्वादुतिक्तंबल्यंचोष्णंकषायकं ॥ त्वच्यंकेश्यंच रुच्यंचशीतंवृष्यंमतंबुधैः ॥ नेत्ररोगंविषंपित्तमिंद्रलुप्तंव्रणं कृमीन् ॥ राक्षसग्रहपीडांचकंडूंकुष्ठंकफंज्वरं ॥ मुखशीर्षरुजंवातंभ्रमंश्वासंतृषांतथा ॥ मोहंमदंनाशयतिबीजंवांतिकरंमतं ॥ शूलनाशकरंमूलंपर्णंचविषनाशकं ॥ श्वेतगुंजाविशेषेणवशीकरणकृन्मता ॥

अर्थ–गुंजा स्वादु, कडू, बलकर, उष्ण, तुरट, त्वचेला हितावह, केश्य, रुच्य, शीत, वृष्य, व नेत्ररोग, विष, पित्त, इंद्रलुप्त, व्रण, कृमि, राक्षस, ग्रहपीडा, कंडू, कुष्ट, कफ, ज्वर, मुखरोग, शीर्षरोग, वायु, भ्रम, दमा, तृषा, मोह, मद यांचा नाश करिते. हिचें बीज वांतिकारक, शूलनाशक आहे. हिचें पर्ण विषनाशक आहे. श्वेतगुंजा विशेषेंकरून वशीकरण आहे. वरील गुण गुंजेप्रमाणेंच आहेत.

गुड (गूळ).

नूतनोगुडोमधुःक्षारोगुरुश्चोष्णश्चसंमतः ॥ रक्तरुक्पित्तदोषीणामहितोमूत्रशोधनः ॥ वृष्यःस्निग्धःसरःप्रोक्तःकृमिभेदकरोमतः ॥ शुक्रमज्जामांसरक्तकारकश्चाग्निदीपनः ॥ पित्तलोभेदकोवातश्वासकासकफापहः ॥ सगुडोरक्तकफकृत्स्वादुःस्निग्धश्चवातहा ॥ मलमूत्रेयथामार्गंप्रवर्तयतिचांजसा ॥ सचैकहायनोरुच्योपथ्यश्चाग्निप्रदीपकः ॥ मूत्रविट्शुद्धिकरोहृद्यःस्वादुश्चपौष्टिकः ॥ रसायनोलघुःस्निग्धोवृष्योमेहश्रमापहः ॥ त्रिदोषपांडुसंतापपित्तवातापहोमतः ॥ संयोगेनज्वरहरस्त्वब्दजीर्णोलघुःस्मृतः ॥ सर्वदोषहरःश्रेष्ठःपुराणेषुचउत्तमः ॥ अरिष्टादिषुयोज्यःस्याद्ध्वंहीनगुणःस्मृतः ॥ आर्द्रकेभक्षितश्चासौकफनाशकरोमतः ॥ हरीतक्यामायुहंताशुंठ्यावातस्थनाशकः ॥

अर्थ– गूळ नवा मधुर, क्षार, गुरु, उष्ण व रक्तदोष, पित्तविकार यांना अहितक-

रणारा, मूत्रशोधनकारक, वृष्य, स्निग्ध, सारक व कृमि, मेद, शुक्र, मज्जा, मांस आणि रक्त यांना करणारा, अग्निदीपन, पित्तल, भेदक, वात, श्वास, खोकला, कफ यांचा नाश करितो. हा शुद्ध करून घेतला असतां रक्त, कफ यांना करणारा, स्वादु, स्निग्ध, वातनाशक, मलमूत्रांना यथामार्गानें नेणारा असा आहे. हा एक वर्षाचा जुना असला तर, रुचिकारक, पथ्य, अग्निदीपक, मूत्र व मल यांची शुद्धि करणारा, हृद्य स्वादु, पौष्टिक, रसायन, लघु, स्निग्ध, वृष्य, मेह, श्रम, त्रिदोष, पांडुरोग, संताप, पित्त, वायु यांचा नाश करितो व संयोगानें ज्वरनाश करितो. हा तीन वर्षांचा जुना असला तर लघु, सर्वदोषनाशक, श्रेष्ठ, संपूर्ण जुन्या गुळांत उत्तम हा अरिष्टादिकांत योजावा. तीन वर्षांवर राहिलेला गुळ हीनगुण होतो आणि आल्याशीं भक्षण केला असतां कफाचा नाश करितो व हरीतकीशीं पित्ताचा आणि सुंठीशीं भक्षण केला असतां वायूचा नाश करितो.

गुडूची (गुळवेल, गरुडवेल, गरोळ).

गुडूचीतुवरातिक्तावीर्येचोष्णाचकटुका ॥ ग्राहीरसायनीबल्याम धुराचाग्निदीपनी ॥ लघ्वीहृद्यायुःप्रदाचज्वरदाहतृषाहरी ॥ रक्त दोषंवमिंवातंभ्रमंपांडुंप्रमेहकं ॥ त्रिदोषंकामलांचामंकासंकुष्ठंत थाकृमीन् ॥ रक्तार्शंवातरक्तंचकंडूंमेदोविसर्पकं ॥ पित्तंकफंनाश यतिघृतेनसहवातहा ॥ गुडेनबद्धविट्कत्वंसितयापित्तनाशका ॥ मधुनाकफहाप्रोक्तावातंवातारितैलके ॥ शुंठ्यामवातशमनीमुनि भिःपरिकीर्तिता ॥

अर्थ— गुळवेल तुरट, कडू, वीर्यानें उष्ण, तिखट, ग्राहक, रसायन, बलकर, मधुर, अग्निदीपक, लघु, हृद्य, आयुःप्रद व ज्वर, दाह, तृषा, रक्तदोष, वमि, वात, भ्रम, पांडुरोग, प्रमेह, त्रिदोष, कावीळ, आम, खोकला, कुष्ट, कृमि, रक्तार्श, वातरक्त, कंडू, मेद, विसर्प, पित्त आणि कफ यांचा नाश करिते. ही तुपाशीं वायूचा, गुळाशीं मलबंधाचा, साखरेशीं पित्ताचा, मधाशीं कफाचा, एरंडेलाशीं वायूचा आणि सुंठीशीं आमवायूचा नाश करिते.

गुळवेलीच्या पाल्याची भाजी.

गुडूचीपर्णशाकातुतुवरोष्णालघुःस्मृता ॥ कटुस्तिक्तापाक कालेमधुराचरसायनी ॥ अग्निदीप्तिकरीबल्याग्राहिणीच त्रिदोषहा ॥ वातरक्तंतृषांदाहंमेहंकुष्ठंचकामलां ॥ पांडु रोगंनाशयतीत्येवमाचार्यभाषितं ॥

अर्थ— गुळवेलीच्या पाल्याची भाजी तुरट, उष्ण, लघु, तिखट, कडू, पाककाळीं मधुर, रसायन, अग्निदीपक, बलकर, ग्राहक व त्रिदोष, वातरक्त, तृषा, दाह, मेह, कुष्ट, कामला आणि पांडुरोग यांचा नाश करिते.

गुळवेलीचें सत्व.

गुडूचिसत्वंसुस्वादुपथ्यंलघुचदीपनं ॥ चक्षुष्यंधातुकृन्मेध्यंवयःस्थापनकारकं ॥ वातरक्तंत्रिदोषंचपांडुंतीव्रज्वरंतथा ॥ वमिंजीर्णज्वरंपित्तंकामलांचप्रमेहकं ॥ अरुचिंश्वासकासौचाहिक्कांचार्शक्षयंतथा ॥ सदाहंमूत्रकृच्छ्रंचप्रदरंसोमरोगकं ॥ नाशयेदितिसंप्रोक्तं पित्तंमेहंसशर्करं ॥

अर्थ— गुळवेलीचें सत्व स्वादु, पथ्य, लघु, दीपन, चक्षुष्य, धातुवर्धक, मेध्य, वयःस्थापक व वातरक्त, त्रिदोष, पांडु, तीव्रज्वर, वमि, जीर्णज्वर, पित्त, कावीळ, प्रमेह, अरुचि, दमा, खोकला, उचकी, अर्श, क्षय, दाह, मूत्रकृच्छ्र, प्रदर आणि सोमरोग यांचा नाश करितें.

कंदोद्भवा गुडूची (कंदगुळवेल).

कंदोद्भवागुडूच्युष्णाकट्वीचैवज्वरापहा ॥ सन्निपातंविषंचैववलीपलितनाशिनी ॥ पिशाचानांचपीडाघ्नीगुणास्त्वन्येगुडूचिवत् ॥

अर्थ— कंदगुळवेल उष्ण, तिखट व ज्वर, सन्निपात, विष, वलीपलित आणि पिशाचबाधा यांचा नाश करिते.

गुच्छकंद.

गुच्छकंदोतिशीतःस्यान्मधुरस्तृप्तिकारकः ॥
दाहनाशकरश्चैवमुनिभिःपरिकीर्तितः ॥

अर्थ— गुच्छकंद अतिशीत, मधुर, तृप्तिकर व दाहनाशक असा आहे.

गुलवास (नक्ता, संध्याकाळीं फुलते तो).

नक्तानुवातलाशीतागलगंडविनाशिनी ॥

अपक्वार्शस्यशमनीमुनिभिःपरिकीर्तिता ॥

अर्थ– गुलबास वातल, शीत व गलगंड यांची नाशक व अपक्व अर्शाला शमविणारी अशी आहे.

नलिका (गुलछब्बू)

नलिकातुवरास्निग्धालघ्वीकुष्ठविनाशिनी ॥
गलगंडहराप्रोक्तामुनिभिःशास्त्रकोविदैः ॥

अर्थ– गुलछब्बू तुरट, स्निग्ध, लघु व कुष्ठ, गलगंड यांचा नाश करितो.

शंखोदरी (गुलतुरा-शंखेसरी-शंखासुर-शंकर).

शंखोदरीमताचोष्णाकफवातविनाशिनी ॥
शूलामवातशमनीसंप्रोक्तापूर्वसूरिभिः ॥

अर्थ– गुलतुरा उष्ण आहे व कफ, वायु, शूल, आमवायु यांचा नाश करितो.

गुंठतृण (कोंचें).

गुंठसंज्ञंतृणंप्रोक्तंतुवरंस्वादुशीतलं ॥ मधुरंचैवस्त्रीपुष्पदुग्धशुद्धिकरमतं ॥ शोधकंशुक्रमूत्राणांकृच्छ्रंपित्तास्त्रकंहरेत् ॥

अर्थ– गुंठतृण तुरट, स्वादु, शीतल, मधुर, स्त्रीचें दूध, रज व मूत्र, शुक्र यांची शुद्धि करणारें व कृच्छ्र, रक्तपित्त यांचा नाश करणारें असें आहे.

वज्रभृंगी (गुडाखू).

वज्रभृंगीतुकटूष्णाचोष्णाश्वासरुजापहा ॥ हिक्कांकफंकंठरोगंवातंगुल्मंचपीनसं ॥ प्लीहांजंतूंश्चामशूलमुदरस्थंरुजंजयेत् ॥

अर्थ– गुडाखू तिखट, उष्ण, दमा, खोकला, उचकी, कफ, कंठरोग, वायु, गुल्म, पीनस, प्लीहा, जंतु, आमशूल, उदररोग यांचा नाश करितो.

मदनवृक्ष (साधारण गेळ).

मदनःकटुकस्तिक्तोमधुरश्चोष्णश्चलेखनः ॥ लघूरुक्षोवां

तिकारीबस्तिकर्मणिचोत्तमः ॥ कफवातव्रणंशोथमानाहं विद्रधींस्तथा ॥ गुल्मंकुष्ठंप्रतिश्यायंविषंचार्शोज्वरंजयेत् ॥

अर्थ– गेळ तिखट, कडू, मधुर, उष्ण, लेखन, लघु, रूक्ष, वांतिकारक, बस्तिकर्माविषयीं उत्तम हितकारक व कफ, वायु, व्रण, शोथ, आनाह, विद्रधि, गुल्म, कुष्ठ, पडसें, विष, अर्श आणि ज्वर यांचा नाश करितो.

काळा व पांढरा थोर गेळ.

कृष्णःश्वेतश्चमदनःशीतलोमधुरःस्मृतः ॥ कटुस्तिक्तश्चतुवरोवांतिकृत्कफनाशनः ॥ पक्वामाशयशुद्धेश्चकारकःपित्तनाशकः ॥ हृद्रोगनाशकश्चैवपूर्वस्मादुत्तमोगुणैः ॥

अर्थ– काळा व पांढरा थोर गेळ शीतळ, मधुर, तिखट, कडू, तुरट, वांतिकर, कफनाशक, पक्वाशय व आमाशय यांची शुद्धि करणारा. आणि पित्त व हृद्रोग यांचा नाश करणारा. गुणानीं सामान्य गेळाहून अधिक आहे.

पिंवळा लघु गेळ.

पीतस्तुमदनःप्रोक्तोगुणैःपूर्वसमोबुधैः ॥

अर्थ– पिंवळा लघु गेळ गुणानीं पांढऱ्या गेळाप्रमाणेंच आहे.

सुवर्णगैरिक (गेरू-रक्तगैरिक-सोनगेरू).

सुवर्णगैरिकंस्निग्धंमधुरंतुवरंमतं ॥ चक्षुष्यंशीतलंबल्यंव्रणरोपणकारकं ॥ विशदंकांतिकृत्प्रोक्तंदाहंपित्तंकफंजयेत् ॥ हिक्कांरक्तरुजंजूर्तिंविषंविस्फोटकंवमिं ॥ अग्निदग्धव्रणंचार्शोरक्तपित्तंचनाशयेत् ॥

अर्थ– सोनगेरू स्निग्ध, मधुर, चक्षूला हितावह, शीतल, बलकर, व्रणरोपण, विशद, कांतिकारक, व दाह, पित्त, कफ, हिक्का, रक्तदोष, ज्वर, विषदोष, विस्फोट, वांति, अग्निदग्धव्रण, अर्श, आणि रक्तपित्त यांचा नाश करितें.

गोरोचन.

गोरोचनंचातिशीतंरुच्यंमंगलदायकं ॥ वश्यकरंकांतिक

रंवृष्यंतिक्तंसमीरितं ॥ पिशाचग्रहपीडांचाविषंकुष्ठंकृमींस्त था ॥ अलक्ष्म्युन्मादश्रमनंगर्भस्रावहरंपरं ॥ क्षतंरक्तवि कारंचनेत्ररोगंचनाशयेत् ॥

अर्थ– गोरोचन अतिशीत, रुचिकर, मंगलदायक, बलकर, कांतिकारक, वृष्य, कडू, व पिशाचबाधा, ग्रहपीडा, विषदोष, कुष्ट, कृमि, अलक्ष्मी, उन्माद, गर्भस्राव, क्षत, रक्त- विकार, आणि नेत्ररोग यांचा नाश करितें.

गोखरू-सराटे, मोठे व लहान दोन प्रकारचे.

गोक्षुरःशीतलोबल्योमधुरोबृंहणोमतः ॥ बस्तिशुद्धिकरोवृष्यःपौष्टि कश्चरसायनः ॥ अग्निदीप्तिकरःस्वादुर्मूत्रकृच्छ्राश्मरीपहः ॥ दाहमे हश्वासकासहृद्रोगार्शोविनाशनः ॥ बस्तिवातंत्रिदोषंचकुष्ठंशूलंचना शयेत् ॥ वातंचैनाशयत्येवमीरितंचानघंटके ॥

अर्थ– गोखरू शीतल, बलकारक, मधुर, बृंहण, बस्तिशुध्दिकारक, वृष्य, पौष्टिक, रसायन, अग्निदीपक, स्वादु, व मूत्रकृच्छ्र, अश्मरी, दाह, मेह, दमा, खोकला, हृद्रोग, अर्श, बस्तिवात, त्रिदोष, कुष्ट, शूल, आणि वायु यांचा नाश करितो.

श्वेत गोकर्ण (सुपली).

श्वेतागोकर्णिकाकट्वीशीतातिक्ताचबुद्धिदा ॥ चक्षुष्यातुवराचैवस राविषविनाशिनी ॥ त्रिदोषंशीर्षशूलंचदाहंकुष्टंचशूलकं ॥ आमं पित्तरुजंचैवशोथंजंतून्व्रणंकफं ॥ ग्रहपीडांशीर्षरोगंविषंसर्प स्यनाशयेत् ॥

अर्थ– श्वेतगोकर्ण तिखट, शीत, कडू, बुद्धिप्रद, चक्षुष्य, तुरट, सारक, विषनाशक व त्रिदोष, मस्तकशूल, दाह, कुष्ठ, शूल, आम, पित्तोपद्रव, सूज, कृमि, व्रण, कफ, ग्रह- पीडा, शीर्षरोग आणि सर्पविष यांचा नाश करिते.

काळी गोकर्णी (सुपली).

कृष्णगोकर्णिकातिक्तारसेस्निग्धात्रिदोषहा ॥ शीतवीर्यावातपित्त ज्वरदाहभ्रमापहा ॥ पिशाचबाधारक्तातिसारोन्मादमदापहा ॥ अ तिकासश्वासकफकुष्ठजंतुक्षयापहा ॥ अन्येगुणास्तुसुश्वेतगोकर्णी सदृशामताः ॥

अर्थ– सुपली रसकाळीं कडू, स्निग्ध, त्रिदोषनाशक, शीतवीर्य, व वायु, पित्त, कफ, ज्वर, दाह, श्रम, पिशाचबाधा, रक्तातिसार, उन्माद, मद, अतिकास, दमा, कफ, कुष्ट, जंतु, क्षय यांचा नाश करिते. वरकड गुण श्वेत गोकर्णीसारिखे आहेत.

गोपीचंदन (सोरटी माती).

गोपीचंदनकंदाहक्षतरक्तविकारनुत् ॥ पित्तंकफंचप्रदरंनाशयेदि
निकीर्तितं ॥ तुवर्यास्तुगुणायेचतेसर्वेगोपिचंदने ॥

अर्थ– गोपीचंदन दाह, क्षत, रक्तविकार, पित्त, कफ, प्रदर यांचा नाश करितें. वरकड गुण तुरटीसारिखे आहेत.

गोरक्षी (गोरखचिंच).

गोरक्षीमधुरातिक्ताशीतादाहज्वरापहा ॥
पित्तविस्फोटवम्यातिसारनाशकरीपरा ॥

अर्थ–गोरखचिंच मधुर, कडू, शीत, दाह, ज्वर, पित्त, विस्फोट, वमि, अतिसार यांचा नाश करिते.

गुंडाला (गोंडाळ-तळ्यांत असत्ये ती).

गुंडालाकटुकातिक्ताचोष्णाशोथव्रणापहा ॥
कृमिनाशकरीप्रोक्तापूर्वेवैद्यैर्मनीषिभिः ॥

अर्थ– गुंडाळा तिखट, कडू, उष्ण, सूज, व्रण, कृमि, यांचा नाश करिते.

गोडंबी (भिलाव्याचे आंतील गोळे).

भल्लातकस्यबीजंतुकांतिनृप्तिकरंमतं ॥ गुरुवृष्यंचाग्निदीप्ति
करंदाहकफापहं ॥ शोषवातकृमीन्पित्तमरुचिंचैवनाशयेत् ॥

अर्थ– गोडंबी कांतिकारक, तृप्तिकर, गुरु, वृष्य, अग्निदीपक, व दाह, कफ, शोष, वायु, कृमि, पित्त, आणि अरुचि यांचा नाश करिते.

गोमेठी-मेठिका-रान परवरें.

गोमेठंमधुरंशीतंलघुदंतरुजापहं ॥

अर्थ– गोमेठी मधुर, शीतल, लघु, व दंतपीडानाशक आहे.

गोंवारीच्या शेंगा.

बाकुचिकाशिंबीरूक्षावानलामधुरागुरुः ॥
सराकफकरोचाग्निदीपनीपित्तनाशिनी ॥

अर्थ– गोंवारीच्या शेंगा रूक्ष, वातकर, मधुर, गुरु, सारक, कफकर, अग्निदीपक, आणि पित्तनाशक अशा आहेत.

गौर सुवर्ण शाक.

गौरासुवर्णशाकानुशीतलापथ्यकारका ॥ कफपित्तारुचीदाहज्वर
भ्रांतिश्रमापहा ॥ रक्तदोषहरीप्रोक्तामुनिभिस्तत्वदर्शिभिः ॥

अर्थ– गौर सुवर्णशाक शीतल, पथ्यकारक व कफ, पित्त, अरुचि, दाह, ज्वर, भ्रांति, श्रम, व रक्तदोष यांचा नाश करिते.

गंधकोकिला व गंधमालती.

गंधकोकिलकास्निग्धातिक्ताचोष्णाकफापहा ॥

अर्थ– गंधमालती स्निग्ध, कडू, उष्ण, व कफनाशक अशी आहे.

गंधक.

गंधकस्तीव्रगंधःस्यात्कटुश्चोष्णःसरःस्मृतः ॥ अत्यग्निदीपकस्ति
क्तस्तुवरःपित्तलश्चसः ॥ रसायनःपाचकश्चलोहसूतमृतिप्रदः ॥
मधुरोवीर्यवृद्धिश्चकारकोविषकुष्ठहा ॥ कंडूत्वग्दोषकंपामांश्वेतकु
ष्ठंविसर्पकं ॥ कृमिक्षयककप्लीहावातांश्चामंचनाशयेत् ॥ श्वेतः
प्रशस्तोव्रणकुष्ठकादौरक्तस्तुलोहेषुमतःप्रशस्तः ॥ पीतस्तुसूतस्य
विधौप्रशस्तोरसायनेकृष्णइतिप्रदिष्टः ॥ सुदुर्लभोभाग्यवशाद्यदासौ
स्वर्णक्रियादौविनियोजनीयः ॥

अर्थ– गंधक तीव्रगंध, तिखट, उष्ण, सारक, अति अग्निदीपक, कडू, तुरट, पित्तल

रसायन, पाचक, लोह व पारा यांला मारणारा, मधुर, वीर्यवर्धक, व विष, कुष्ट, कंडू, त्वग्दोष, कंप, आम, श्वेतकुष्ट, विसर्प, कृमि, क्षय, कफ, प्लीहा, वायु, आणि आम यांचा नाश करितो. श्वेतगंधक व्रण, कुष्ट इत्यादिकांवर. रक्तगंधक लोहमारणाविषयीं, पिंवळा पाऱ्याच्या कृतीविषयीं, आणि कृष्णगंधक रसायनाविषयीं उत्तम आहे, कृष्ण गंधक दुर्लभ आहे. तो भाग्यवशात् मिळतो व तो किमयाविषयीं योजितात.

गंगावती (वटगंधारी, वनबाबरी).

गंगावतीकटुश्चोष्णावातहाव्रणरोपणी ॥

अर्थ– गंगावती तिखट, उष्ण, वातनाशक, आणि व्रणरोपणी अशी आहे.

घृतवर्ग.

गाईचें तूप.

गोघृतंतुरसेपाकेस्वादुशीतंगुरुस्मृतं ॥ अग्निदीप्तिकरंस्निग्धंसुगंधिचरसायनं ॥ रुच्यंनेत्र्यंकांतिदंचवृष्यंमेधाकरंमतं ॥ लावण्यतेजबलकृद्वयःस्थापनकारकं ॥ बुध्दिप्रदंशुक्लंचस्वर्यंहृद्यंनृणांहितं ॥ बालवृध्दक्षतक्षीणान्चाग्निदग्धव्रणान्जयेत् ॥ शस्त्रक्षतंवातपित्तंकफभ्रमविषान्जयेत् ॥ त्रिदोषंनाशयत्येतत्ऋषिभिःपरिकीर्तितं ॥

अर्थ– गाईचें तूप रसकाळीं व पाककाळीं स्वादु, शीत, गुरु, अग्निदीपक, स्निग्ध, सुगंधि, रसायन, रुच्य, नेत्र्य, कांतिकारक, वृष्य व मेधा, लावण्य, तेज, बल यांना देणारें, वयःस्थापक, बुद्धिप्रद, शुक्ल, स्वर्य, हृद्य, मनुष्याला हितावह व बाळ, वृद्ध, क्षतक्षीण अग्निदग्धव्रण, शस्त्रक्षत, वात, पित्त, कफ, भ्रम, विष आणि त्रिदोष यांचा नाश करितें.

अजाघृत (शेळीचें तूप).

अजाघृतंचचक्षुष्यंदीपनंबलवर्धनं ॥ वृष्यंपाकेकटुप्रोक्तंकासश्वासक्षयापहं ॥कफार्शराजयक्ष्माणांनाशनंपरमंमतं ॥

अर्थ– शेळीचें तूप चक्षुष्य, दीपन, बलवर्धक, वृष्य, पाककाळीं तिखट व कास, श्वास, क्षय, कफ, अर्श, राजयक्ष्मा यांचा नाश करणारें असें आहे

आविघृत (मेंढीचें तूप).

आवेर्घृतंकटुश्चोष्णंकफवातरुजापहं ॥
योनिदोषेषपित्तेचशोषेचैवप्रशस्तकं ॥

अर्थ— मेंढीचें तूप तिखट, उष्ण, कफ, वात, योनिदोष, पित्त आणि शोष यांचा नाश करितें.

महिषीघृत (म्हशीचें तूप).

घृतंचोक्तंमहिष्यास्तुसौख्यदंवर्णकारकं ॥ हृद्यंकांतिकरंरुच्यं कफकृत्स्वादुशीतलं ॥ विष्टंभकारकंबल्यंधृतिदंचगुरुस्मृतं ॥ अर्शसंग्रहणींवातंरक्तपित्तंभ्रमंतथा ॥ पित्तंचनाशयत्येवंऋषिभिःपरिकीर्तितं ॥

अर्थ— म्हशीचें तूप सौख्यद, वर्णकारक, हृद्य, कांतिकर, रुच्य, कफकर, गोड, शीतळ विष्टंभकारक, बलप्रद धैर्यदेणारें, गुरु व अर्श, संग्रहणी, वात, रक्तपित्त, भ्रम, आणि पित्त यांचें नाशक आहे.

हस्तिनीघृत (हत्तिणीचें तूप).

हस्तिन्यास्तुघृतंतिक्तंलघुश्चतुवरंमतं ॥ अग्निदीप्तिकरंप्रोक्तंकुष्ठकृमिविनाशनं ॥ मलमूत्रस्तंभकरंकफपित्तविनाशनं ॥ विषंरक्तविकारंचनाशयेदितिकीर्तितं ॥

अर्थ—हत्तिणीचें तूप कडु, लघु, तुरट, अग्निदीपक व कुष्ठ, कृमि यांचें नाशक आणि मल व मूत्र यांचें स्तंभक, कफनाशक, पित्तहारक व विष, रक्तविकार यांचा नाश करणारें असें आहे.

अश्वाघृत (घोडीचें तूप).

अश्वाघृतंतुमधुरंकिंचिच्चाग्निप्रदीपकं ॥ तुवरंकटुकंचैवमलमूत्रावरोधकं ॥किंचिच्चवातलंचोष्णंपाककालेलघुस्मृतं ॥ गुरुचकफमूर्छानांनाशनंपरमंमतं ॥

अर्थ—घोडीचें तूप किंचित् मधुर, अग्निदीपक, तुरट, तिखट, मलमूत्रावरोधक, किंचित वातल, उष्ण, पाककालीं लघु, गुरु आणि कफ, मूर्छा यांचें नाशक असें आहे.

औष्ट्रघृत (उंटिणीचें तूप).

औष्ट्रंघृतंचाग्निदीप्तिकारकंचपटुस्मृतं ॥ पाककालेचकटुकंविषार्शःक्रिमिनाशकं ॥ शोथंवातंकफंचैवकोष्टुशीर्षंतथोदरं ॥ कुष्टगुल्मोन्मादमोहमूर्छापस्मारजूर्तिहं ॥

अर्थ– उंटिणीचें तूप अग्निदीपक, खारट, पाककाळीं तिखट व विष, अर्श, कृमि सूज, वायु, कफ, क्रोष्टुशीर्ष, उदर, कुष्ट, गुल्म, उन्माद, मोह, मूर्छा, अपस्मार आणि, ज्वर यांचा नाश करितें.

गर्दभीघृत (गाढवीचें तूप).

गर्दभ्यास्तुघृतंबल्यंबुध्दिदंवामकंमतं ॥ अग्निदीप्तिकरंचोष्णवीर्यं पाकेलघुस्मृतं ॥ कषायंग्लानिदंप्रोक्तंमूत्रदोषकफापहं ॥

अर्थ– गाढवीचें तूप बलकर, बुद्धिप्रद, वामक, अग्निदीपक, उष्णवीर्य, पाककाळीं लघु, तुरट, ग्लानिकारक, मूत्रदोष व कफ यांचें नाशक असें आहे.

स्त्रीघृत.

स्त्रीघृतंरुचिदंनेत्र्यंपाकेलघ्वग्निदीपनं ॥
वातंपित्तंकफंचैवविषंचैवविनाशयेत् ॥

अर्थ– स्त्रीघृत रुचिप्रद, नेत्र्य, पाककाळीं लघु, अग्निदीपक व वात, पित्त, कफ आणि विष यांचा नाश करितें.

दूध घुसळून काढलेल्या लोण्याचें तूप.

दुग्धमंथनजोत्पन्नंघृतंतृप्तिकरंमतं ॥ शीतंचग्राहकंचैवसौकुमार्यकरंमतं ॥ भ्रममूर्छानेत्ररोगापित्तरक्तविकारनुत् ॥ वातंकफंमदंदाहंनाशयेदितिकीर्तितं ॥

अर्थ– दुधाच्या लोण्याचें तूप तृप्तिकर, शीतळ, ग्राहक, सौकुमार्यकारक व भ्रम, मूर्छा, नेत्ररोग, पित्त, रक्तविकार, वायु, कफ, मद, दाह यांचा नाश करितें.

घृत-सर्व साधारण तूप.

घृतंशीतंरसेपाकेमधुरंजीवनंमतं ॥ स्नेहेषुचोत्तमंवृष्यंकांतिकृत्था

तुवर्धकं ॥ कंठ्यंस्वर्यंचेंद्रियाणांतृप्तिकृद्भेदकंमतं ॥ व्रण्यंवयःस्थापकं चभेदकं चमृदुस्मृतं ॥ चक्षुष्यंकफकृत्प्रोक्तमग्निदीप्तिकरंगुरु ॥ बुध्धिमेधास्मृतिप्रज्ञातेजौजबलपुष्टिकृत् ॥ सौकुमार्यस्यमेदस्यलावण्यस्य चवर्धकं ॥ श्लेष्मकृद्बालवृध्धानांहितकृद्रुचिदंमतं॥ स्निग्धं रसायनंचैवक्षतक्षीणेहितंमतं ॥ विसर्पेचाग्निदग्धेचशस्त्रक्षीणेहितंमतं ॥ अजीर्णोन्मादशूलानि उदावर्तक्षयंतथा ॥ आनाहंरक्तपित्तं चवातपित्तंव्रणंतथा ॥ रक्तदोषंक्षतंदाहंयोनिनेत्रश्रुतीरुजं ॥ दद्रूं शिरोरुजंशोथंत्रिदोषंचैवनाशयेत् ॥ निरामवातज्वरिणांहितंचामेविषोपमं ॥

साधारण तूप रसकाळीं शीत, पाककाळीं मधुर, जीवन, स्नेहनाविषयीं उत्तम, वृष्य, कांतिकर, धातुवर्धक, कंठ्य, स्वर्य, इंद्रियांना तृप्तिकारक, भेदक, व्रण्य, वयःस्थापक, भेदक, मृदु, चक्षुष्य, कफकर, अग्निदीपक, गुरु व बुद्धि, मेधा, स्मृति, प्रज्ञा, तेज, ओज, बल, पुष्टि यांना करणारें, व सौकुमार्य, मेद, लावण्य यांना वाढविणारें, श्लेष्मकारक व बाल, वृद्ध यांना हितकारक, रुचिप्रद, स्निग्ध, रसायन, क्षतक्षय, विसर्प, अग्निदग्धव्रण, शस्त्रक्षत, क्षीण यांना हितकर व अजीर्ण, उन्माद, शूळ, उदावर्त, क्षय, आनाहवायु, रक्तपित्त, वातपित्त, व्रण, रक्तदोष, क्षत, दाह, योनिरोग, नेत्ररोग, कर्णरोग, दद्रू, शिरोरोग, सूज, त्रिदोष यांचा नाश करितें. व निरामवातज्वराला हितकारक आणि आमज्वरावर विषासारिखें आहे.

हय्यंगवीनंचक्षुष्यंरुच्यं चाग्निप्रदीपकं ॥
बल्यंवृष्यंधातुकरंविशेषात्ज्वरनाशकं ॥

हय्यंगवीन चक्षूंना हितावह, रुचिकर, अग्निदीपक, बलकर, वृष्य, धातुकर, आणि विशेषेंकरून ज्वरनाशक असें आहे.

नूतनंतुघृतंतृप्तिकारकंदुर्बलेहितं ॥ भोजनेस्वाददंप्रोक्तंनेत्र्यंपांडुरुजापहं ॥ कामलायांप्रशस्तंस्याद्विषूच्यामग्निमांद्यके ॥ बालेवृध्धे क्षयेचामेकफरोगेमदात्यये ॥ बध्धविट्के ज्वरेचैवाल्पाल्पंचैवप्रदीयते ॥

लोणकढें तूप तृप्तिकारक, दुर्बल मनुष्याला हितावह, भोजनामध्यें आस्वाद देणारें, नेत्र्य व पांडु, कावीळ यांवर प्रशस्त आणि विषूची, अग्निमांद्य, बाल, वृद्ध, क्षयरोग, आमव्याधि, कफरोग, मदात्यय, बद्धविट्क आणि ज्वर यांला अल्प द्यावें.

पुराणंतुघृतंतीक्ष्णंसरंचाम्ललघुस्मृतं ॥ कटूष्णवार्यवर्ण्यंचछेदकं लेखनंमतं ॥ स्रोतोविवर्धनंचाग्निदीपकंव्रणशोधकं ॥ व्रणसंधानकृद्गुल्मयोनिशीर्षरुजापहं ॥ नेत्रकर्णरुजंशोथमपस्मारंमदंजयेत् ॥ मूर्छांज्वरंश्वासकासौग्रहपीडार्शपीनसान्॥ कुष्टोन्मादकृमिविषालक्ष्मीदोषत्रयान्हरेत्॥ बस्तिकर्मणिनस्येचप्रशस्तंसमुदाहृतं॥ यद्वातुदशवर्षोर्ध्वंपुराणंतुघृतंमतं ॥ शतवर्षसहस्रंवास्थितंकौंभमितीरितं ॥ एकादशशताद्यंचमहाघृतमितीरितं ॥ यथायथाजीर्णतरंगुणैश्चाधिवयमुच्यते ॥

जुनें तूप तीक्ष्ण, सारक, आंबट, लघु, तिखट, उष्णवीर्य, वर्णकारक, छेदक, लेखन, स्रोतसांला वाढविणारें, अग्निदीपक, व्रणशोधन, व्रणाला सांधणारें व गुल्म, योनिरोग, मस्तकरोग, नेत्ररोग, कर्णरोग, सूज, अपस्मार, मद, मूर्छा, ज्वर, श्वास, कास, संग्रहणी, मूळव्याध, पीनस, कुष्ट, उन्माद, कृमि, विष, अलक्ष्मी, दोषत्रय यांचा नाश करितें. हें बस्तिकर्म व नस्य यांविषयीं प्रशस्त. हें दाहा वर्षांपर्यंत जुनें समजावें. दाहा वर्षांउपरांत जुनें झालें तें शंभरसहस्र वर्षेपर्यंतचें तें कौंभ जाणावें. अकराशें वर्षांचे उपरांतचें तें महाघृत जाणावें. हें जसें जुनें होईल तसें गुणांनीं अधिक जाणावें.

घृतमंडस्तुवर्ण्यःस्याल्लघुस्तीक्ष्णोऽग्निदीपनः ॥ किंचित्सरोधातुवृद्धिकारकश्चद्रवःस्मृतः ॥ रूक्षःसूक्ष्मोयोनिकर्णनेत्रमस्तकशूलके ॥ बस्त्यादिनाहितःप्रोक्तोगुणास्त्वन्येतुहव्यवत् ॥

तुपाची साय वर्णकर, लघु, तीक्ष्ण, अग्निदीपक, किंचित्सारक, धातुवृद्धिकारक, द्रव, रूक्ष, सूक्ष्म व योनि, कर्ण, नेत्र, मस्तक यांचे शूळ यांवर, बस्तिदेण्याविषयीं हितकारक अशी आहे, बाकी गुण तुपासारिखे आहेत.

शतधौतंघृतंप्रोक्तंदाहमोहज्वरापहं ॥ गुणैर्दुग्धस्यसदृशंनवनीतंघृतंदधि ॥ पूर्वोक्तेषुघृतेप्रोक्तंगव्यंश्रेष्टतमंबुधैः ॥ आविकंतुघृतंप्रोक्तंनिंद्यंसर्वबुधोत्तमैः ॥

शतधौतघृत दाह, मोह, ज्वर यांचा नाश करितें. वरकड गुण दुधासारिखे व लोणी, तूप, दहीं, इत्यादिक गाईचें फार उत्तम आहे. आणि शेळीचें फार निंद्य आहे.

ग्रामजावानलारुच्यानुवरामधुरामता॥ मुखप्रियाकंठशुद्धिकारिणीग्राहिणीमता ॥ अग्निदीप्तिकरीचैवकफपित्तविनाशका ॥

घेवडा वातकर, रुक्ष, तुरट, मधुर, मुखाला प्रिय, कंठशुद्धिकारक, ग्राहक, अग्निदीपक व कफ, पित्त यांचा नाशक असा आहे.

बृहत्तुग्रामजारुच्यावातलाचाग्निदीपनी ॥
मुखप्रियाचसंप्रोक्ताशाकाज्ञानविशारदैः ॥

थोर घेवडा रुचिकर, वातल, अग्निदीपक आणि मुखाला प्रिय असा आहे.

कृष्णातुग्रामजाकंठ्यामेध्याचाग्निप्रदीपनी ॥
तुवराचरसेमाध्वीरुच्याचग्राहिणीमता ॥

काळा घेवडा कंठ्य, मेध्य, अग्निदीपक, तुरट, रसकाळीं मधुर, रुचिकर आणि ग्राहक असा आहे.

प्रोक्तांगुलिफलावातकारिणीकफकारिणी ॥ विष
नाशकरीप्रोक्तागुणास्त्वन्येतुकृष्णवत् ॥ पीतायाल्त
धिकाज्ञेयापूर्वैर्वैद्यैर्विचारिभिः ॥

पांढरा घेवडा वात, कफ यांना करणारा, विषनाशक, असा आहे. वरकड गुण काळ्या घेवड्यासारिखेच आहेत. पिंवळा घेवडा याहून गुणानीं अधिक आहे.

गोनसीशीतलागुर्वीशूलहिक्कापहामता ॥
जीर्णविषंसर्पविषमुन्मादंचविनाशयेत् ॥

घणमकांडं शीतल गुरु, व शूल, उचकी, जीर्णविष, सर्पविष, आणि उन्माद यांचा नाश करितें.

घोलिकारुचिदापथ्यापित्तलाचाम्लिकामता ॥ सराकफकरीचोष्णा
वातत्वग्दोषनाशिनी ॥ गुल्मव्रणश्वासकासनेत्ररुङ्मेहशोथहा ॥

घोळ रुचिकर, खारट, पित्तल, आंबट, सारक, कफकर, उष्ण व वायु, त्वग्दोष, गुल्म, व्रण, श्वास, कास, नेत्ररोग, मेह आणि सूज यांचा नाश करिते.

राजपूर्वाघोलिकातुरुक्षाचाम्लापटुःस्मृता ॥ रुच्याकट्वीचगुर्वीचदी
पकाग्नेःकफापहा ॥ वातंचार्शांसिमांद्यंविषंशुक्रंचनाशयेत् ॥

मोठी घोळ रुक्ष, आंबट, खारट, रुचिकर, तिखट, गुरु, अग्निदीपक, कफनाशक व वायु, अर्श, अग्निमांद्य, विष आणि शुक्र यांचा नाश करिते.

क्षुद्रघोलिकापित्तलासराकफकरीकटुजीर्णज्वरहा ॥ श्वासकास हागुल्मनाशिनीमेहशोथहासारसायनी ॥ वातहामताचोष्णकारिणी चाम्लिकामतानेत्ररोगहा ॥ चर्मदोषहाव्रणहरीमतापूर्ववैद्यकैःसा निरूपिता ॥

क्षुद्रघोळ पित्तल, सारक, कफकर, तिखट व जीर्णज्वर, श्वास, कास, गुल्म, मेह, शोथ यांचा नाश करणारी, रसायन, वातनाशक, उष्ण, आंबट, व नेत्ररोग, चर्मदोष, आणि व्रण यांची नाशक असी आहे.

प्रानःकोशानकीस्निग्धावृष्याचमधुरामता ॥ क्रम्याध्मानक गीतिक्ताव्रणरोपणकारिणी ॥ सराकफकरीगुर्वीबल्याचैव प्रकीर्तिता ॥ वातपित्तज्वरहराऋषिभिःपरिकीर्तिता ॥

पारोशी दोडकी स्निग्ध, वृष्य, मधुर व कृमि, आध्मान यांना करणारी, कडु, व्रणरोपण, सारक, कफकर, गुरु, बलकर व वातपित्तज्वरनाशक अशी आहे.

राजकोशानकीशीतामधुरावातलामता ॥ अग्निदीप्तिकरीचैवकफ कृत्पित्तहामता ॥ कासश्वासज्वरहराक्रमीणांचविनाशिनी ॥

शिरदोडकी शीतळ, मधुर, वातल, अग्निदीपक, कफकर, पित्तल व दमा, खोकला, ज्वर, आणि कृमि यांचा नाश करिते.

शनपुत्रीशीतलास्यात्हृद्यापाकेकटुःस्मृता ॥ तिक्तापित्तंविषंकासंज्वरंवातंचनाशयेत ॥

सातपुती घोसाळी शीतळ, हृद्य, पाककाळीं तिखट, कडु व पित्त, विष, खोकला, ज्वर आणि वायु यांचा नाश करिते.

घोंडिकाथगिकातिक्तावातहाचाग्निदीपनी ॥

घोंडकाथग कडु, वातनाशक व अग्निदीपक असी आहे.

गुलघोंटिकातुमधुराकट्वीचोष्णाग्निदीपनी ॥ पाचकाकामलारक्त दोषशोथकफापहा ॥ वातंपित्तंव्रणंकुष्ठंकंडूंचैवविनाशयेत् ॥

घोंटीग्राह मधुर, तिखट, उष्ण, अग्निदीपक, पाचक व कावीळ, रक्तदोष, सज, कफ, वायु, पित्त, व्रण, कुष्ठ, कंडू यांचा नाश करिते.

चवकंकटुकंचोष्णंरुच्यंचाग्निश्चदीपनं ॥ लघूक्तंचक्रमिश्वासका
सवातकफापहं ॥ ज्वरार्शशूलशमनंऋषिभिःपरिकीर्तितं ॥ अन्ये
गुणास्तुविज्ञेयाःपिप्पलीमूलवद्बुधैः ॥

चवक—मिरवेलीचें मूळ तिखट, उष्ण, रुच्य, अग्निदीपक, लघु व कृमि, श्वास, कास, वायु, कफ, ज्वर, अर्श आणि शूल यांचा नाश करितें. बाकीचे गुण पिंपळीमूळा-सारिखे आहेत.

चतुर्बीजभवंचूर्णंवानाजीर्णविनाशकं ॥
आध्मानपार्श्वशूलघ्नंकटिरुक्शूलनाशनं ॥

चतुर्बीजचूर्ण वायु, अजीर्ण, विष, आध्मान, पार्श्वशूल आणि कटिशूल यांचा नाश करितें.

चतुरूषणकंप्रोक्तंमेदोघ्नंचाग्निदीपनं ॥ गुल्मत्वग्दोषमेहांश्चकफंका
संविनाशयेत् ॥ पीनसश्लीपदश्वासनाशकंपरिकीर्तितं ॥

चतुरूषण म्हणजे सुंठ, मिरी, पिंपळी आणि पिंपळमूळ तें मेदनाशक, अग्निदीपक व गुल्म, त्वग्दोष, मेह, कफ, कास, पीनस, श्लीपद, श्वास यांचा नाश करितें.

चणपत्रंरुचिकरंदुर्जरंकफकारकं ॥ मलावष्टंभकंचाम्लंमधुरं
पित्तनाशकं ॥ दंतशोफहरंचैवऋषीणांबहुसंमतं ॥

चण्याचीं पानें रुचिकर, दुर्जर, कफकारक, मलावष्टंभक, आंबट, मधुर, पित्त-नाशक, दंतशोफाहर असीं आहेत.

वास्तुकंमधुरंशीतंक्षारंरुचिकरंसरं ॥ पाचकंमलमूत्राणांशोधकं
चाग्निदीपनं ॥ लघुशुक्रप्रदंबल्यंहृद्यंचज्वरनाशनं ॥ त्रिदोषार्शःकृ
मिप्लीहारक्तरुक्कुष्ठपित्तनुत् ॥ उदावर्तभवंवातंनाशयेदितिकीर्तितं ॥

चाकवत मधुर, शीत, खारट, रुचिकर; सारक, पाचक, मल व मूत्र यांना शुद्ध करणारा, अग्निदीपक, लघु, शुक्रप्रद, बलकर, हृद्य, ज्वरनाशक व त्रिदोष, अर्श, कृमि, प्लीहा, रक्तविकार, कुष्ठ, पित्त, उदावर्तवायु यांचा नाश करितो.

चातुर्जातंरुचिकरंपित्तलंचाग्निदीपनं ॥ रूक्षोष्णंचसुगंधि
स्यात्तुतीक्ष्णंवर्ण्यंलघुस्मृतं ॥ कटुवृष्यंबलकरंकफघ्नंचर

सायनं ॥ स्वरभेदंविषंवातंमुखरोगंचनाशयेत् ॥ श्वासंका
संनाशयतोत्येवमाहुर्मनीषिणः ॥

चातुर्जात म्हणजे दालचिनी, एलची, तमालपत्र, नागकेशर रुचिकर, पित्तल, अग्निदीपक, रुक्ष, उष्ण, सुगंधि, तीक्ष्ण, वर्ण्य, लघु, तिखट, वृष्य, बलकर, कफनाशक, रसायन व स्वरभेद, विष, वायु, मुखरोग, श्वास, कास यांचा नाश करितें.

चातुर्भद्रंपाचकंस्याज्ज्वरजीर्णज्वरापहं ॥
त्रिदोषकंठरुक्शोथारुचिशूलामनाशनं ॥

चातुर्भद्र पाचक, व ज्वर, जीर्णज्वर, त्रिदोष, कंठरोग, सूज, अरुचि, शूल, आणि आम यांचा नाश करितें.

चारमूलंतुतुवररक्तरुक्कफपित्तहं ॥ चारमज्जातुमधुरावृष्यास्नि
ग्धाचशीतला ॥ मलस्तंभकरीचामवर्धकादुर्जरामता ॥ हृद्याचशु
क्लावातपित्तनाशकरीमता ॥

चारवृक्षाचें मूळ म्हणजे जिच्या चारोळ्या होतात तें तुरट, रक्तरोग, कफ, पित्त यांचा नाश करितें; व चाराच्या वृक्षाची मज्जा मधुर, वृष्य, स्निग्ध, शीतल, मलस्तंभक, आमवर्धक, दुर्जर, हृद्य, शुक्ल आणि वातपित्तनाशक अशी आहे.

चारिलीमधुरावृष्याचाम्लागुर्वीसरामता ॥ मलस्तंभकरीस्निग्धा
शीतलाधातुवर्धिनी ॥ कफकृत्दुर्जराबल्याप्रियावातविनाशिनी ॥
पित्तदाहज्वरतृषाक्षतरुक्रक्तदोषनुत् ॥ क्षतक्षयंनाशयतितन्म
ज्जामधुरामता ॥ वृष्याचदाहपित्तघ्नीतत्तैलंमधुरंगुरु ॥ किंचिदु
ष्णंकफकरंपित्तवातविनाशनं॥

चारोळ्या मधुर, वृष्य, आंबट, गुरु, सारक, मलस्तंभक, स्निग्ध, शीतल, धातुवर्धक, कफकारक, दुर्जर, बलकारक, प्रिय व वात, पित्त, दाह, ज्वर, तृषा, क्षतरोग, रक्तदोष, क्षतक्षय यांचा नाश करितात. फळांतील गोळे मधुर, वृष्य, व दाह, पित्त यांचा नाश करितात. चाराचें तेल मधुर, जड, किंचित् उष्ण, कफकारक, व पित्त, वात यांचा नाश करणारें आहे.

सुवर्णचंपकश्चोक्तस्तिक्तःकटुश्चशीतलः ॥ तुवरोमधुरोवृष्योहृद्यश्चे

वसुगंधिदः ॥ भ्रमराणांघानकरोदाहापित्तकफापहः ॥ रक्तदोषंमूत्र कृच्छ्रंवातंकुष्ठंविषंनथा ॥ कृमिकंडूव्रणांश्चैवनाशयेदितिकीर्तितः ॥

सोनचांफा कडू, तिखट, शीतळ, तुरट, मधुर, वृष्य, हृद्य, सुगंधि, भ्रमरांचा नाश करणारा व दाह, पित्त, कफ, रक्तदोष, मूत्रकृच्छ्र, वात, कुष्ट, विष, कृमि, कंडू, व्रण यांचा नाश करितो.

नागनामाचंपकस्तुवर्ण्यश्चोष्णःकटुःस्मृतः ॥ व्रणरोपणकारीचच क्षुष्यःकफवातहा ॥ वस्त्वंतरस्यसंयोगादग्निस्तंभकरोमतः ॥

नागचांफा वर्ण्य, उष्ण, तिखट, व्रणरोपण, चक्षुष्य व कफ, वायु यांचा नाश करितो. व दुसऱ्या वस्तूच्या संयोगानें अग्निस्तंभक आहे.

श्वेतस्तुचंपकःप्रोक्तःसरस्तिक्तःकटुःस्मृतः ॥ तुवरोष्णःकुष्ठकंडूव्र णशूलकफापहः ॥ वातंचोदररोगंच आध्मानंचैवनाशयेत् ॥

खुरचांफा सारक, कडू, तिखट, तुरट, उष्ण व कुष्ट, कंडू, व्रण शूल, कफ, वायु, उदर आणि आध्मान यांचा नाश करितो.

भूमिजश्चंपकश्चोष्णःकटुःशोथरुजापहः ॥
गलगंडव्रणंचैवनाशयेदितिकीर्तितः ॥

भुयचांफा उष्ण, तिखट व सूज, गलगंड, व्रण यांचा नाशक असा आहे.

प्रसारिणीगुरुश्चोष्णातिक्तावल्यासरामता ॥ भग्नास्थिसंधान करीकांतिकृद्धातुवर्धका ॥ वातार्शशोथकफहामलस्तंभक रीमता ॥ वातरक्तंत्रिदोषंचनाशयेदितिकीर्तिता ॥

चांदवेल गुरु, उष्ण, कडू, बलकर, सारक व मोडलेल्या हाडाला सांधणारी व कांतिकारक, धातुवर्धक, आहे. व वातार्श, सूज, कफ, वातरक्त, त्रिदोष यांचा नाश करिते. व मलस्तंभक आहे.

श्वेतचिल्लीसराशीतापथ्याज्वरत्रिदोषहा ॥

पांढरी चील सारक, शीतळ, पथ्यकारक आणि ज्वरनाशक अशी आहे.

रक्तचिल्लीसरालघ्वीपट्वीमेध्याचशीतला ॥ रुचिप्रदाबलकरीरु क्षाचाग्निप्रदीपनी ॥ रुक्षापथ्याचमधुरापाकेकट्वीकषायका ॥ क

फवातप्रमेहांश्चपित्तंरक्तरुजंतथा ॥ मूत्रकृच्छ्रंचयकृतंरक्तदोषंकृ
मीन्हरेत् ॥

तांबडी चील सारक, लघु, खारट, वेष्य शीतळ, रुचिकर, बलकारक, रुक्ष, अग्नि-दीपक, रुक्ष, पथ्यकारक, मधुर, पाककाळीं तिखट, तुरट व कफ, वायु, प्रमेह, पित्त, रक्तरोग, मूत्रकृच्छ्र, यकृत, रक्तदोष आणि कृमि यांचा नाश करिते.

चिल्लीभेदःपत्रशाकःसरःशीतोमधुःस्मृतः ॥ क्षारोरुक्षोगुरूरुच्योम
लस्तंभकरोमतः ॥ वातंपित्तंकफंचैवनाशयेदितिकीर्तितः ॥

पत्रशाक सारक, शीतळ, मधुर, खारट, रुक्ष, गुरु, रुच्य, मलस्तंभक व वायु, पित्त, कफ यांचा नाश करिते.

शुनचिल्लीतुतीक्ष्णोक्ताकटुःकंडूव्रणापहा ॥

कुत्रचील तीक्ष्ण, तिखट व कंडू, व्रण यांची नाशक अशी आहे.

तिक्तामुमधुराबल्यावीर्यदावृष्यशीतला ॥ स्निग्धापित्तकफघ्नीच
अतिसारक्षतंज्वरं ॥ रक्तपित्तंत्रिदोषंचहन्यात्नागबलाभिधा॥ अ
स्यास्त्वचायाश्चूर्णचदुग्धशर्करयायुतं ॥ मूत्रातिसारंजयतिविज्ञेयं
नत्वतोबुधैः ॥

लघुचिकणा कडू, मधुर, बलकर, वीर्यप्रद, वृष्य, शीतळ, स्निग्ध व पित्त, कफ, अतिसार, क्षत, ज्वर, रक्तपित्त, त्रिदोष यांचा नाश करितो. याच्या मुळांच्या सालीचें चूर्ण दूध व साखर यांशीं घेतलें असतां मूत्रातिसाराचा नाश करिते.

बृहन्नागबलाचाम्लामधुराचत्रिदोषहा ॥
दाहज्वरहराप्रोक्तापूर्ववैद्यैर्मनीषिभिः ॥

थोर चिकणा आंबट, मधुर व त्रिदोष, दाह, ज्वर यांचा नाशक असा आहे.

चिर्भटःशीतलोग्राहीगुरुश्चमधुरःस्मृतः ॥ मलस्तंभकरःपित्तमूत्र
कृच्छ्राश्मरीहरः ॥ दाहंप्रमेहंवातंचशोषंचैवविनाशयेत् ॥ तत्कोम
लफलंवातकोपनंकफपित्तनुत् ॥ तत्पक्वंपित्तलंचोष्णंमुनिभिः
परिकीर्तितं ॥

चिर्भट—चिबूड—गोपालकर्कटी शीतळ, ग्राहक, गुरु, मधुर, मलस्तंभक व पित्त,

मूत्रकृछ्र, अश्मरी, दाह, प्रमेह, वायु, शोष यांचा नाश करिते. ती कोंवळी असतां वातकर, व कफ, पित्त यांची नाशक आहे, व पिकलेली पित्तकर, उष्ण, असी आहे.

कुलिंजरंतुरुक्षंस्याच्छीतलंभेदकंमतं ॥ तुवरंमधुरंक्षारंतिक्तंपाके कटुस्मृतं ॥ स्वादिष्टंवातकृत्श्वासकासश्लेष्मविनाशनं ॥

कुलिंजर- चिरफोटी- कुंवली रुक्ष, शीतल, भेदक, तुरट, मधुर, खारट, कडू, पाककालीं तिखट, स्वादिष्ट, वातकर व दमा, खोकला आणि कफ यांचा नाश करिती.

चिंचावृक्षोगुरुश्चोष्णश्चाम्लःपित्तकफप्रदः॥ रक्तकोपनकारीचवा ननाशकरोमतः ॥ चिंचापुष्पंतुतुवरंस्वाद्वम्लंचरुचिप्रदं ॥ विशदं चाग्निजनकंलघुवातकफापहं ॥ प्रमेहघ्नंसमुद्दिष्टंपर्णंशोथहरंमतं ॥ रक्तदोषहरंचैवफलंचास्यतुकोमलं ॥ अत्यम्लंग्राहकंचोष्णंरुच्यं चाग्निप्रदीपकं ॥ रक्तपित्तस्यपित्तस्यकफरक्तस्यकोपनं ॥ वात नाशकरंप्रोक्तंतत्पक्वंवातलंमतं ॥ कफपित्तकरंचैवतत्पक्वंमधुरंस रं ॥ अम्लंहृद्यंभेदकंचमलस्तंभकरंमतं ॥ दीपनंरुचिदंचोष्णंरुक्षं बस्तिविशोधनं ॥ व्रणदोषंकफंवातंजंतूंश्चैवविनाशयेत् ॥ शुष्कं चिंचाफलंहृद्यंलघुभ्रांतिश्रमापहं ॥ तृषाहरंक्लमहरंकृमिनाशकरंमतं ॥

चिंचेचें झाड गुरु, उष्ण, आंबट, पित्तकर, कफप्रद, रक्तकोपन, वातनाशक असें आहे. चिंचेचीं फुलें तुरट, स्वादु, आंबट, रुचिकर, विशद, अग्निदीपक, लघु व वायु, कफ, प्रमेह यांचा नाश करितात. चिंचेचीं पानें सूज व रक्तदोष यांचा नाश करितात, कोंवळ्या चिंचा अति आंबट, ग्राहक, उष्ण, रुचिकर, अग्निदीपक व रक्तपित्त, पित्त, कफ, रक्त, यांना कोपविणाऱ्या, वातनाशक आहेत. जुन चिंचा वातल व कफ, पित्त यांना करणाऱ्या अशा आहेत. पिकया चिंचा मधुर, सारक, आंबट, हृद्य, भेदक, मलस्तंभक, दीपन, रुचिकर, उष्ण, रुक्ष, बस्तिशोधक व व्रणदोष, कफ, वायु, जंतु यांचा नाश करितात. सुक्या चिंचा हृद्य, लघु व श्रम, भ्रांति, तृषा, क्लम आणि कृमि यांचा नाश करितात.

चिंचानुनूतनावातकफस्यकारिणीमता ॥
सावार्षिकीवातपित्तनाशिनीपरिकीर्तिता ॥

नवी चिंच वात, कफ करणारी आहे. ती एक वर्षाची वातपित्तनाशक अशी आहे.

चिंचाक्षारश्चाग्निमांद्यशूलनाशकरोमतः ॥

चिंचेचे सुकलेल्या सालीचा खार अग्निमांद्य, शूल यांचा नाश करितो.

पक्वचिंचारसश्चाम्लोमधुरोरुचिकृन्मतः ॥
व्रणनाशकरश्चैवलेपनाच्छोथपक्तिहृत् ॥

पिकल्या चिंचांचा रस ह्मणजे वरवट आंबट, मधुर, रुचिकर, व्रणनाशक व लेपानें सूज, पक्तिशूल यांचा नाशक आहे.

चिंचासारंदाहकफकारकंचातिअम्लकं ॥ वातनाशकरंप्रो
क्तंसमानशर्करायुतं ॥ दाहंपित्तंकफंचैवनाशयेदीतिकीर्तितं ॥

चिंचेचें सार दाह, कफ याना करणारें, अतिआंबट, वातनाशक आहे. तेंच बरोबरीनें साखर घालून केलेलें दाह, पित्त आणि कफ यांचा नाश करितें.

चित्रकःपाचकोरूक्षोलघुश्चाग्निप्रदीपनः ॥ पाकेकटुर्ग्राहकश्चति
क्तोष्णोरुचिदोमतः ॥ रसायनोग्निसदृशःशोथकुष्ठार्शकासहा ॥
कृमीन्वातोदरंकंडूंयकृत्संग्रहणींतथा ॥ आमंक्षयंचोदरंचनाशयेदि
तिकीर्तितः ॥ कटुत्वात्कफहाप्रोक्तस्तिक्तत्वात्पित्तनाशकः ॥ उ
ष्णत्वाद्वातहाप्रोक्तोमुनिभिस्तत्वदर्शिभिः ॥

चित्रक पाचक, रूक्ष, लघु, अग्निदीपक, पाककालीं तिखट, ग्राहक, कडू, उष्ण, रुचिप्रद, रसायन, अग्नीसारिखा पराक्रमी, सूज, कुष्ठ, अर्श, खोकला, कृमि, वातोदर, कंडू, यकृत, संग्रहणी, आम, क्षय आणि उदर यांचा नाश करितो. हा तिखट आहे ह्मणून कफाचा नाश करितो. व कडू आहे याकरितां पित्ताचा नाश करितो. आणि उष्ण आहे ह्मणून वातनाश करितो.

रक्तस्तुचित्रकोरुच्योपारदस्यनियामकः ॥ रसायनोलोहवेधीकुष्ठ
नाशकरोमतः ॥ शरीरतूलकरणोमतोवैद्यकपंडितैः ॥

रक्तचित्रक रुचिकर, पारदबंधक, रसायन, लोहाला वेध करणारा, कुष्ठनाशक आणि शरीराला ताजें करणारा असा आहे.

चिल्लिकातुवराकट्वीरसायनकरामता ॥
वमौजीर्णज्वरेचैवहितेतिपरिकीर्तिता ॥

चिविल—चिल्लिका—चील—शुद्धघोळीसारिखी असते ती तुरट, तिखट, रसायन, शांति, अजीर्ण, ज्वर यांवर हितकारक आहे.

चुक्रोग्निदीपनश्चोष्णोरुचिकारीलघुःस्मृतः ॥ पित्तलःसारकःपथ्यो ह्यत्यम्लःशूलनाशकः ॥ गुल्माग्निमांद्यहृत्पीडाबद्धविट्कामवात हा ॥ स्वादुतृष्णाशांतिकफवातगुल्मापहोमतः ॥ वातंचमुखवैरस्यं नाशयेदितिकीर्तितः ॥

चुक्रा अग्निदीपक, उष्ण, रुचिकर, लघु, पित्तल, सारक, पथ्यकर, गोड, अतिआंबट व शूल, गुल्म, अग्निमांद्य हृदयपीडा, बद्धविट्क, आमवात, तृष्णा, शांति, कफ, वात, गुल्म, वायु, तोंडाचा पचपचीतपणा यांचा नाश करितो.

लघुचुक्रोरसेचाम्लश्चोष्णश्चाग्निप्रदीपकः ॥ मुखशुद्धिकरोरुच्यः पित्तलस्तुवरःस्मृतः ॥ रक्तपित्तकरोग्राहीसंग्रहण्यर्शनाशनः ॥ वातं कफंचामवातंकुष्ठंचातिसृतिंजयेत् ॥

लघुचुका—आंबवती. रसकाळीं आंबट, उष्ण, अग्निदीपक, मुखशुद्धि करणारा, रुचिकर, पित्तल, तुरट, रक्तपित्तकारक, ग्राहक व संग्रहणी, अर्श, वायु, कफ, आमवात, कुष्ठ आणि अतिसार यांचा नाश करितो.

अर्जुनोर्कश्चकुटजोमौक्तिकंचाशिलाभवं ॥ कारंजंस्फाटिकंशुक्तं चूर्णमष्टविधंमतं ॥ सुधाह्यर्जुनजाप्रोक्ताकफस्यचविनाशिनी ॥ अर्कजागुल्मरोगस्यकौटजाशोषनाशिनी ॥ मौक्तिकीपित्तशमनी बल्यारुच्याग्निदीपनी ॥ शिलाजापित्तलाचोष्णाकफवातविनाशि नी ॥ अग्निदीप्तिकरीचैवकारंजीतुरुचिप्रदा ॥ वातनाशकरीप्रो क्तास्फाटिकीदंतदार्ढ्यकृत् ॥ शुक्तिजातुमतारुक्षाजंतुनाशकरीमता ॥

चुना अर्जुनवृक्ष, रुई, कुडा, मोती, शिला, करंजवृक्ष, स्फटिक आणि शिंपी या आठांपासून होतो, त्यांत अर्जुन वृक्षाचा चुना कफनाशक आहे. रुईचा गुल्मनाशक आहे. कुड्याचा शोषनाशक. मोत्यांचा पित्तशामक, बल्य, रुचिकर, अग्निदीपक, असा आहे. शिळेचा पित्तल, उष्ण, कफ, वायु यांचा नाशक व अग्निदीपक आहे. करंजवृक्षाचा रुचिप्रद,

वातनाशक आहे. स्फटिकाचा दंत दृढ करणारा, शिंपीचा रुक्ष, जंतुनाशक असा आहे.

द्वीपांतरवचातिक्ताचोष्णाचाग्निप्रदीपनी ॥ धातुवृद्धिकरीबल्यामल मूत्रविशोधिनी ॥ तारुण्यदापौष्टिकीचवृष्याचैवरसायनी ॥ गर्भ प्रदाबद्धविट्कमाध्मानोन्मादनाशिनी ॥ वातंशूलमपस्मारधातुक्ष यविनाशिनी ॥ अंगग्रहंफिरंगोपदंशंमांद्यंकटिग्रहं ॥ पक्षाघात मुरुस्तंभंराजयक्ष्मव्रणौतथा ॥ गंडमालांनेत्ररोगंशुक्रशोणितदो षकं ॥ सर्वांगकंपवातंचकुब्जवातंचनाशयेत् ॥

द्वीपांतरवचा—चोपचिनी कडु, उष्ण, अग्निदीपक, धातुवर्धक, बलकर, मल व मूत्र याना शोधन करणारी, तारुण्यदायक, पुष्टिकर, वृष्य, रसायन, गर्भप्रद, बद्धविट्क आध्मान, उन्माद, वायु, शूल, अपस्मार, धातुक्षय, अंगग्रह, फिरंगोपदंश, मांद्य, कटिग्रह, पक्षाघात, उरुस्तंभ, क्षय, व्रण, गंडमाला, नेत्ररोग, शुक्र व शोणित यांचे दोष, सर्वांगवात कंपवात आणि कुब्जवात यांचा नाश करिते.

चोरवल्लीतुमधुरातिक्तापाकेकटुःस्मृता ॥ लघ्वीतीक्ष्णाचहृद्याच सुगंधाशीतलामता ॥ भक्षणाल्लेपनेनैवदेहदौर्गंध्यशोथहा ॥ अ ग्निदग्धव्रणंकुष्टंत्वग्रुजंचकफंतथा ॥ वातंकंडूंरक्तदोषंमेदंस्वेदंज्वरं तथा ॥ विषंव्रणंभूतबाधांनाशयेदितिकीर्तिता ॥

चोरवल्ली मधुर, कडु, पाककाळीं तिखट, लघु, तीक्ष्ण, हृद्य, सुगंध, अतिशीतळ, भक्षणानें शोथनाशक, व लेपनानें दुर्गंधनाशक आहे व अग्निदग्धव्रण, कुष्ट, त्वचेचा रोग, कफ, वायु, कंडू, रक्तदोष, मेद, स्वेद, ज्वर, विष, व्रण आणि भूतबाधा याचा नाश करिते.

श्रीखंडःकटुकस्तिक्तोवृष्यःशीतःकषायकः ॥ कांतिकृत्कामजन कोहृद्यश्चसुरभिर्मतः ॥ आन्हादनोलघूरुक्ष पित्तभ्रांतिज्वरापहः ॥ छर्दितृट्क्रामसंतापदाहश्रमार्तिनाशनः ॥ मुखरोगंरक्तदोषंनाशये दितिकीर्तितः ॥

पांढराचंदन तिखट, कडू, वृष्य, शीतळ, तुरट, कांतिकारक, कामजनक, हृद्य, सुरभि, आनंदकारक, लघु, रुक्ष व पित्त, भ्रम, ज्वर, वांति, तृषा, क्लमि, संताप, दाह, श्रम, मुखरोग, रक्तदोष यांचा नाश करितो.

श्रीखंडोयंद्वितीयःस्यादतिशीतश्चतिक्तकः ॥ दाहपित्तज्वरच्छर्दिमो
हतृष्णाविनाशकः ॥ रक्तरुक्कुष्ठतिमिरकासांश्चैवविनाशयेत् ॥

टचंदन अति शीतळ, कडू व पित्तज्वर, वांति मोह, तहान, रक्तदोष, कुष्ट,
र आणि खोकला यांचा नाशक आहे.

मृतश्च चंदनःशीतःसुगंधिस्तिक्तकोमतः ॥
रक्तरुक्मूत्रकृच्छ्रघ्नःपित्तदाहविनाशकः ॥

मृतचंदन (जाग्यावर मरून आपोआप शुष्क झाला तो.) शीत, सुगंधि, कडू व रक्त
, मूत्रकृच्छ्र, पित्त आणि दाह यांचा नाश करितो.

श्रीखंडोग्रंथिभिच्छिद्रैर्युक्तश्चैवजडःस्मृतः ॥ उखरःश्वेतवर्णश्चछे
दनेरक्तवर्णकः ॥ घर्षणेपीतवर्णश्चभासितस्तिक्तकःस्मृतः ॥ शी
तश्चातिसुगंधश्च उत्तमःपरिकीर्तितः ॥ एतैर्गुणैस्तुन्यूनोयोमध्यमः
परिकीर्तितः ॥ एतैर्गुणैर्हीनतमःश्रीखंडश्चाधमःस्मृतः ॥

जो चंदन गांठाळ छिद्रें पडलेला, तो जड, उखर, श्वेतवर्ण, साल काढल्यावर
रक्तवर्ण, उगाळिला असता पिंवळा, स्वादानें कडू, शीतळ, अतिसुगंध तो उत्तम व जो या
हीं लक्षणानीं युक्त तो मध्यम. आणि हीं लक्षणें ज्यांत मुळींच नाहींत तो अधम जाणावा.

कैरातकःशीतलश्चतिक्तःपित्तकफापहः ॥ विस्फोटपामाकंडूतिश्र
मवातविनाशकः ॥ गजकर्णादिकुष्टानिलूतातृड्मोहनाशनः ॥

गवरचंदन शीतळ, कडु व पित्त, कफ, विस्फोट, पामा, कंडूति, श्रम, वायु,
गजकर्णादिकुष्टें, लूता, तृषा आणि मोह यांचा नाशक आहे.

पीतश्चचंदनःशीतस्तिक्तःकांतिकरोमतः ॥ विचर्चिकाकुष्टकंडूक
फदद्रुविषापहः ॥ रक्तपित्तकृमिव्यंगपित्ततृड्ज्वरदाहहा ॥

पीतचंदन—मलयागर शीतळ, कडु, कांतिकारक व विचर्चिका, कुष्ट, कंडू, क
फ, दद्रु, विष, रक्तपित्त, कृमि, व्यंग, पित्त, तृषा, ज्वर आणि दाह यांचा नाश करितो.

रक्तश्चचंदनःस्वादुरतिशीतोगुरुःस्मृतः ॥ चक्षुष्यस्तिक्तकोवृष्यो
वर्ण्यःकफकरोमतः ॥ नेत्ररुक्रक्तदोषघ्नःपित्तकासज्वरापहः ॥ वां

निभ्रांतितृषांदाहंव्रणंजंतूनूविषंतथा ॥ व्यंगंचवातपित्तंचरक्तपित्तं
चनाशयेत् ॥ राक्षसानांपिशाचानांबाधायाश्चविनाशनः ॥

रक्तचंदन गोड, अतिशीतळ, गुरु, चक्षूंना हितावह, कडु, वृष्य, कर्णकर, कफकर व नेत्ररोग, रक्तदोष, पित्त, कास, ज्वर, वांति, भ्रांति तृषा, दाह, व्रण, कृमि, विष, व्यंग, वातपित्त, रक्तपित्त, राक्षसबाधा आणि पिशाचबाधा यांचा नाश करितो.

बर्बरश्चंदनःशीतस्तिक्तोवातकफापहः ॥
कंडूंकुष्टंव्रणंपित्तंरक्तदोषंचनाशयेत् ॥

बर्बरचंदन—श्वेतरक्तवर्ण शीतळ, कडू व वायु, कफ, कंडू, कुष्ट, व्रण, पित्त, आणि रक्तदोष, यांचा नाश करितो.

कुंकुमागरुकःशीतस्तिक्तःपित्तश्रमापहः ॥ शोषंचदवथुंचैवना
शयेदितिकीर्तितः ॥ स्वर्गिभोग्योमनुष्याणांदुर्लभःपरिकीर्तितः ॥

कुंकुमागरु—हरिचंदन—पीतरक्तवर्ण शीतळ, कडू व पित्त, श्रम, शोष, दमा यांचा नाश करितो. हा देवांना भोग्य आहे. मनुष्यांना दुर्लभ आहे.

चंचुशाकस्तुमधुरस्तीक्ष्णःशीतःकषायकः ॥ सराग्निदीपनी
हृद्याबल्याधातोश्चवर्धिनी ॥ स्निग्धारसायनाप्रोक्तागुल्मो
दरकफापहा ॥ त्रिदोषवातग्रहणीमलबंधार्शनाशना ॥ मू
त्रकृच्छ्रंरक्तदोषंबस्तिवातंचनाशयेत् ॥

चंचुक मधुर, तीक्ष्ण, शीत, तुरट, सारक, अग्निदीपक, हृद्य, बल्य, धातुवर्धक, स्निग्ध रसायन व गुल्म, उदर, कफ, त्रिदोष, वायु, संग्रहणी, मलबन्धता, अर्श, मूत्रकृच्छ्र, रक्तदोष, बस्तिवात यांचा नाश करिते

महाचंचुस्तुतुवराकटूष्णामलरोधिनी ॥
रसायनीगुल्मशूलविषार्शोदरनाशिनी ॥

थोरचंचु तुरट, तिखट, उष्ण, मलरोधक, रसायन व गुल्म, शूल, विष, अर्श, आणि उदर यांचा नाश करिते.

क्षुद्राचंचुस्तुमधुरातीक्ष्णोष्णातुवरामता ॥ अग्निदीप्तिकरीगुल्मम
लस्तंभविनाशिनी ॥ शूलार्शनाशिनीप्रोक्तापूर्वैःसूरिजनैरियं ॥

क्षुद्रचंचु मधुर, तीक्ष्ण, उष्ण, तुरट, अग्निदीपक व गुल्म, मलस्तंभ, शूल, अश्म यांचा नाश करिते.

चंचुशाकाभवंबीजंकटूष्णंचोदरापहं ॥ त्वग्दोषगुल्मशूलानिकंडूं
पामादिकुष्ठकं ॥ आखोर्विषंनिहंत्याशुइतिपूर्वजनैर्मतं ॥

चंचुशाकाबीज तिखट, उष्ण व उदर, त्वग्दोष, गुल्म, शूल, कंडू, पामादिक कुष्ठ, उंदराचें विष यांचा नाश करितें.

चंडालकंदोमधुरोरसायनकरःस्मृतः ॥
कफंपित्तंरक्तदोषंभूतबाधांविषंजयेत् ॥

चंडालकंद मधुर, रसायन व कफ, पित्त, रक्तदोष आणि भूतबाधा यांचा नाशक आहे.

चंद्रकांतमणिःशीतःस्निग्धोरक्तरुजापहः ॥
दाहपित्तालक्ष्मिग्रहपीडाविनाशकः ॥

चंद्रकांतमणि शीत, स्निग्ध व रक्तदोष, दाह, पित्त, अलक्ष्मी आणि ग्रहपीडा यांचा नाश करितो.

चंद्रुसःकटुकःस्वादुःस्निग्धश्चोष्णश्चशुकलः ॥ लघुर्वृष्यः
कांतिकरःकंडुस्वेदज्वरापहः ॥ ग्रहपीडाकुष्ठदाहान्नाशये
दितिकीर्तितः ॥

चंद्रुस तिखट, स्वादु, स्निग्ध, उष्ण, शुकल, लघु, वृष्य, कांतिकारक, व कंडू, घाम, ज्वर, ग्रहपीडा, कुष्ठ, दाह, यांचा नाश करितो.

जीवंतिकःपटुश्चैवपाकेस्वादुर्बलप्रदः ॥
त्रिदोषनाशनकरोविशेषात्त्वयमीरितः ॥

चंदनबटवा खारट, पाककालीं स्वादु, बलप्रद व विशेषेंकरून त्रिदोषनाशक आहे.

हिमांशुःशीतलःप्रोक्तःस्त्रीणामाल्हादकारकः ॥
दाहनाशकरश्चैवकामोद्दीपनकारकः ॥

चंद्र शीतल, स्त्रियांना आनंद देणारा, दाहनाशक व कामोद्दीपक असा आहे.

अतसीमधुरास्निग्धागुर्वीचोष्णाबलप्रदा ॥ पाकेकट्वीचतिक्ताच कफवातव्रणापहा ॥ पृष्ठशूलंचशोथंचपित्तंशुक्रंदृशंजयेत् ॥ पर्ण मस्याःकासकफवाततनुत्बीजकंतथा ॥

जवस—अळसी मधुर, स्निग्ध, गुरु, उष्ण, बलप्रद, पाककाळीं तिखट, कडू, व कफ, वात, व्रण, पृष्ठशूल, सूज, पित्त, शुक्रधातु आणि दृष्टि यांचा नाश करिते. हिचीं पानें व बीज खोकला, कफ, वायु यांचा नाश करितात.

जटामांसीतुतुवराशीतलाकांतिकारका ॥ बल्याकट्वीस्वादु तिक्ताकफांतर्दाहपित्तहा ॥ विसर्पकुष्ठत्वग्दोषभूतबाधाज रापहा ॥ दाहंत्रिदोषंवातंचरक्तदोषंविषंहरेत् ॥

जटामांसी तुरट, शीतल, कांतिकारक, बलकर, तिखट, गोड, कडू व कफ, अंतर्दाह, पित्त, विसर्प, कुष्ठ, त्वग्दोष, भूतबाधा, ज्वर, दाह, त्रिदोष, वात, रक्तदोष आणि विष, यांचा नाश करिते.

कृष्णासुगंधामांसीतुकेश्यासुरभितिक्तका ॥ वर्ण्याचशीतलाप्रोक्ता कफकंठरुजाहरा ॥ भूतबाधारक्तपित्तरक्षोबाधाज्वरापहा ॥ विष वातहराचान्येगुणामांसीवदीरिताः ॥

काळी सुगंध—जटामांसी केश्य, सुगंधि, कडू, वर्णकर, शीतल व कफ, कंठरोग, भूतबाधा, रक्तपित्त, राक्षसबाधा, ज्वर, विष आणि वायु यांचा नाश करिते.

आकाशमांसीवर्ण्यातुशीतलाव्रणशोथहा ॥ जालगर्दभकंलूतावि स्फोटंचमसूरिकां ॥ नाडीव्रणांविसर्पादिनाशयेदितिकीर्तिता ॥

आकाशजटामांसी वर्ण्य, शीतल, व्रणशोथ, जालगर्दभनामक क्षुद्ररोग, लूता, विस्फोट, देवी, नाडीव्रण, आणि विसर्प इत्यादिकांचा नाश करिते.

यवक्षारःसरश्चोष्णःकटुरग्निप्रदीपकः ॥ सूक्ष्मोलघुर्वातकफशूला श्मरिरुजापहः ॥ वातरोगंकंठरोगमामशूलाश्मरीहरः ॥ यकृत्प्ली हमूत्रकृच्छ्रगुल्मश्वासार्शेप्सशनः ॥ आनाहवातहृद्रोगमामंपांडुरुजं तथा ॥ ग्रहणींनाशयत्येवंपूर्वाचार्यैर्निरूपितं ॥

यवखार—जवखार सारक, उष्ण, तिखट, अग्निदीपक, सूक्ष्म, लघु व वायु, कफ,

शूल, अश्मरी, वातरोग, कंठरोग, आमशूल, यकृत्, प्लीहा, मूत्रकृच्छ्र, गुल्म, श्वास, अर्श, आनाहवात, हृद्रोग, आम, पांडुरोग आणि ग्रहणी यांचा नाश करितो.

जलपिप्पलिकाहृद्याचक्षुष्याशीतलामता ॥ रसकालेचकटुकाग्राहिणीशुक्रलालघुः ॥ रूक्षातीक्ष्णाचतुवरामुखशुद्धिकरीमता ॥ रुच्याग्निदीपनीवातकारिणीरक्तदोषहा ॥ रसदोषंकृमीन्दाहंव्रणंश्वासंकफंतथा ॥ वातंविषंभ्रमंमूर्छांतृषांपित्तज्वरंहरेत् ॥

जलपिंपळी हृद्य, चक्षुष्य, शीतल, रसकालीं तिखट, ग्राहक, शुक्रल, लघु, रूक्ष, तीक्ष्ण, तुरट, मुखशुद्धिकारक, रुचिकर, अग्निदीपक, वातकर, रक्तदोषनाशक व रसदोष, कृमि, दाह, व्रण, श्वास, कफ, वायु, विष, भ्रम, मूर्छा, तृषा आणि पित्तज्वर याचा नाश करितें.

बलमोटाकटुकातिक्तोष्णामदगंधिका ॥ मूत्रकृच्छ्रंकफंवातंविषंकंठरुजंतथा ॥ भूतबाधांचपित्तंचनाशयेदितिकीर्तिता ॥

जयंती तिखट, कडू, उष्ण, मदगंधि व मूत्रकृच्छ्र, कफ, वात, विष, कंठरोग, भूतबाधा आणि पित्त यांचा नाश करिते.

अग्निमनाबलमोटातुरसायनकरीमता ॥
गुणाश्चान्येजयंतीवत्स्मृताःपूर्वैर्महर्षिभिः ॥

काळी जयंती रसायन आहे, बाकीचे गुण जयंतीसारिखेच आहेत.

जंबूवृक्षस्तुतुवरोग्राहीमधुरपाचकः ॥ मलस्तंभकरोरूक्षोरुचिकृत्पित्तदाहहा ॥ अम्लःकंठ्यःकृमिश्वासशोषातीसारकासहा ॥ रक्तदोषंकफंचैवव्रणंचैवविनाशयेत् ॥ फलंचतुवरंचाम्लंमधुरंशीतलंमतं ॥ रुच्यंरूक्षंग्राहकंचलेखनंकंठदूषकं ॥ मलस्तंभकरंवातकारकंकफपित्तनुत ॥ आध्मानकारकंप्रोक्तंपूर्ववैद्यैर्मनीषिभिः ॥

जांभूळ तुरट, ग्राहक, मधुर, पाचक, मलस्तंभक, रूक्ष, रुचिकर व पित्त, दाह यांचा नाशक व आंबट, कंठाला हितावह व कृमि, श्वास, शोष, अतिसार, कास, रक्तदोष, कफ, व्रण यांचा नाशक आहे. याचें फळ तुरट, आंबट, मधुर, शीतल, हृद्य, रूक्ष, ग्राहक, लेखन, कंठदूषक, मलस्तंभक, वातकारक, व कफ, पित्त, आध्मानवायु यांचा नाश करितें.

राजजंबूस्तुमधुराचोष्णाचतुवरामता ॥ स्थैर्यामलस्तंभकरीश्वास

शोषश्रमापहा ॥ मुखजाड्यातिसारघ्नीकफकासविनाशिनी ॥ फलंचास्यास्तुरुचिदंमधुरंस्तंभकंगुरु ॥ दोषनाशकरंस्वादुऋषिभिः परिकीर्तितं ॥

राजजंबूवृक्ष मधुर, उष्ण, तुरट, रुच्य, मलस्तंभक व श्वास, शोष, श्रम, मुखजाड्य, अतिसार, कफ, खोकला यांचा नाश करितो. याचें फळ रुचिकर, मधुर, स्तंभक, गरु, दोषनाशक आणि स्वादु असें आहे.

जलजंबूस्तुतुवराशीतातिक्तागुरुःस्मृता ॥ पाकेचमधुराचाम्लापुष्टिकृद्ग्राहिणीमता ॥ वीर्यवृद्धिकरीबल्याश्रमदाहातिसारहा ॥ रक्तदोषंकफंपित्तंव्रणंचैवाविनाशयेत् ॥

जलजंबूवृक्ष तुरट, शीत, कडू, गुरु, पाककाळीं मधुर, आंबट, पुष्टिकर, ग्राहक, वीर्यवृद्धिकारक, बलकर व श्रम, दाह, अतिसार, रक्तदोष, कफ, पित्त आणि व्रण यांचा नाश करितो.

क्षुद्रजंबूस्तुतुवराहृद्याचमधुरामता ॥ वीर्यप्रदाग्राहिणीचपुष्टिकृत्कफपित्तहा ॥ हृद्रोगंकंठरोगंचदाहंचैवविनाशयेत ॥ अस्याःफलगुणाःप्रोक्ताराजजंबूफलैःसमाः ॥

भुयजांभूळ तुरट, प्रिय, मधुर, वीर्यप्रद, ग्राहक, पुष्टिकारक व कफ, पित्त, हृद्रोग, कंठरोग आणि दाह, यांचा नाश करिते. हिच्या फळाचे गुण राजजंबुफळासारखेच आहेत.

जातीफलंतुतुवरंकटुवृष्यंचदीपनं ॥ रसेतिक्तंलघुग्राहिहृद्यंचोष्णंस्वरेहितं ॥ कंठरोगंकफंवातंमेहंवातातिसारकं ॥ मलदौर्गंध्यशमनंमुखवैरस्यकारकं ॥ कृमिनाचकासंछर्दिंश्वासंचपीनसं ॥ हृद्रोगशोषशमनमृषिभिःपरिकीर्तितं ॥

जायफळ तुरट, तिखट, वृष्य, दीपन, रसकाळीं कडू, लघु, ग्राहक, हृद्य, उष्ण, स्वराविषयीं हितकर व कंठरोग, कफ, वायु, मेह, वातातिसार, मलदौर्गंध्य यांचें शामक व मुखवैरस्यकारक व काळेपणा; कृमि, खोकला, वांति, दमा, पीनस, हृद्रोग, शोष यांचा नाश करणारें आहे.

जातिपत्रीचकटुकातिक्ताचसुरभिर्मता ॥ मुखवैशद्यजनकास्वाद्वी वर्णकरीलघुः ॥ कांतिप्रदाचरुच्योष्णाचांगजाड्यकफापहा ॥ रक्त

दोषश्वासकासछर्दितृष्णाविषापहा ॥ वातंकृमीन्नाशयतीत्येवमार्यै निरूपितम् ॥

जायपत्री तिखट, कडू, सुरभि, मुखाला स्वच्छ करणारी, गोड, वर्णकारक, लघु, कांतिकर, रुचिकर, उष्ण व अंगजडता, कफ, रक्तदोष, दमा, खोकला, वांति, तृष्णा, विष, वायु, कृमि यांचा नाश करिते.

जातीतुतुवरातिक्तालघ्वीचोष्णाकटुःस्मृता ॥ मुखपाकंकफंवातंमुखदंतशिरोरुजं ॥ अक्षिरोगंविषंकुष्ठंरक्तदोषंव्रणंतथा ॥ पित्तंकृमीन्नाशयतिकलिकास्याव्रणापहा ॥ विस्फोटनेत्ररुक्कुष्टनाशिनीतिजगुर्बुधाः ॥ पुष्पंसुगंधिसंप्रोक्तंमनोज्ञंकफपित्तनुत् ॥

जाई तुरट, कडू, लघु, उष्ण, तिखट व मुखपाक, कफ, वायु, मुखरोग दंतरोग, मस्तकरोग, नेत्ररोग, विष, कुष्ठ, रक्तदोष, व्रण, पित्त, आणि कृमि यांचा नाश करिते. हिच्या कळया व्रण, विस्फोट, नेत्ररोग, कुष्ट, यांचा नाश करितात. हिचें फूल सुगंधि, मनोज्ञ व कफ, पित्त यांचा नाश करितें.

स्वर्णजातीचसंप्रोक्तादंतशूलरुजापहा ॥ रक्तदोषंचपूयंचकर्णशूलंचनाशयेत् ॥ गुणास्त्वन्येतुजातीवज्ज्ञेयाःपूर्वमनीषिभिः ॥

सोनजाई दंतशूल, रक्तदोष, पूय, कर्णशूल यांचा नाश करिते. वरकड गुण जाईसारिखेच आहेत.

जपाशीताचमधुरास्निग्धापुष्टिप्रदामता ॥ गर्भवृद्धिकरीग्राहीकेश्याजंतुप्रदामता ॥ वांतिजंतुकरादाहप्रमेहार्शविनाशिनी ॥ धातुरुक्प्रदरंचेंद्रलुप्तंचैवविनाशयेत् ॥ जपापुष्पंलघुग्राहितिक्तंकेशविवर्धकं ॥

जासवंद शीतळ, मधुर, स्निग्ध, पुष्टिकारक, गर्भवृद्धि करणारी, ग्राहक, केश्य, व वांति, कृमि याना करणारी व दाह, प्रमेह, अर्श, धातुरोग, प्रदर, इंद्रलुप्त यांचा नाश करिते. हिचें फूल लघु, ग्राहक, कडू, आणि केश वाढविणारें असें आहे.

अग्निजारःकटुश्चोष्णवीर्यःपित्तकरोमतः ॥ वातंकफंमेदरोगांत्रिदोषंचैवनाशयेत् ॥ दुर्नामकंचशूलंचनाशयेदितिकीर्तितः ॥

अग्निजार (समुद्रतीरीं वारेसारिखा तांतूस असतो तो) तिखट, उष्णवीर्य, पित्तकर व वायु, कफ, मेदरोग, त्रिदोष, मुळव्याध आणि शूळ यांचा नाश करणारा आहे.

शुभ्रजीरंकटुग्राहिपाचकंदीपनंलघु ॥ किंचिदुष्णंचमधुरंचक्षुष्यंरुचिकृन्मतं ॥ गर्भाशयशुधिकरंरुक्षंबल्यंसुगंधिकं ॥ निन्कंवामिक्षया

ध्मानवातंकुष्ठंविषंज्वरं ॥ अरोचकंरक्तदोषमतीसारंकृमींस्तथा ॥
पित्तंचगुल्मरोगंचनाशयेदितिकीर्तितं ॥

पांढरें जिरें तिखट, ग्राहक, पाचक, दीपन, लघु, किंचित् उष्ण, मधुर, चक्षूना हितावह, रुचिकारक, गर्भाशयाला शुद्ध करणारें, रुक्ष, बलकर, सुगंधि, कडू व वांति, क्षय, आध्मानवायु, कुष्ठ, विषदोष, ज्वर, अरुचि, रक्तदोष, अतिसार, कृमि, पित्त, गुल्मरोग यांचा नाश करितें.

पीताजाजीदीपनीचकट्वीचोष्णातिसारहा ॥
आध्मानवातंगुल्मंचग्रहणींचकृमीन्जयेत ॥

पिवळें जिरें दीपन, तिखट, उष्ण व अतिसार, आध्मानवात, गुल्म, संग्रहणी, आणि कृमि यांचा नाश करितें.

कृष्णाजीरंचचक्षुष्यंरुच्यंचोष्णंसुगंधिकं ॥ ग्राहकंकटुकंरुक्षंदीप
कंजीर्णज्वरनुत् ॥ कफंशोथंशिरोरोगंकुष्ठंचैवविनाशयेत ॥

शाहाजिरें—काळेंजिरें चक्षूंना हितावह, रुच्य, उष्ण, सुगंधि, ग्राहक, तिखट, रुक्ष, दीपक व अजीर्णज्वर, कफ, सूज, शिरोरोग आणि कुष्ठ यांचा नाश करितें.

उक्तोपकुंचिकातिक्ताकट्वीचोष्णाचदीपनी ॥ वृष्याचाजीर्णशम
नीगर्भाशयविशोधिनी ॥ आध्मानवातंगुल्मंचरक्तपित्तंकृमींस्त
था ॥ कफंपित्तंचामदोषंवातंशूलंचनाशयेत् ॥

कलौंजीजिरें—काळें कडू, तिखट, उष्ण, अग्निदीपक, वृष्य, अजीर्णनाशक, गर्भाशयाला शुद्ध करणारें व आध्मानवायु, गुल्म, रक्तपित्त, कृमि, कफ, पित्त, आमदोष, वायु आणि शूल यांचा नाश करितें.

आरण्यजीरकंचोष्णंतुवरंकटुकंमतं ॥
स्तंभवातंकफंचैवव्रणंचैवविनाशयेत ॥

रानजिरें (सूक्ष्म व कडू असतें तें) उष्ण, तुरट, तिखट व स्तंभकवायु, कफ आणि व्रण यांचा नाश करितें.

सामान्यंजीरकंरुच्यंपाकेकट्वग्निदीपकं ॥
जीर्णज्वरव्रणाध्मानकृमींश्चैवविनाशयेत् ॥

सामान्य सर्व जिरें रुचिकर, पाककाळीं तिखट, अग्निदीपक व जीर्णज्वर, व्रण, आध्मान वायु आणि कृमि यांचा नाश करितें.

मंदकीमधुराचोष्णातुवरायोनिशोधिनी ॥ कट्टीहृद्रोगवातातिसार
व्रणविनाशिनी ॥ निर्यासोस्याबाहुरुजोनाशकःपरिकीर्तितः ॥

गुडमंडरी– शिंगिणी मधुर, उष्ण, तुरट, योनिशोधक, तिखट व हृद्रोग, वातातिसार, व्रण यांचा नाश करिते. हिचा चीक बाहुरोगनाशक आहे.

जीवंतीशीतलामाध्वीस्निग्धास्वाद्वीरसायनी ॥ चक्षुष्याग्राहकाब
ल्यालघ्वीधातुविवर्धिनी ॥ वृष्याकफकरीसूतबंधिनीरक्तपित्तहा ॥
वातंक्षयंज्वरंदाहंनेत्ररोगंत्रिदोषकं ॥ रक्तदोषंभूतबाधांपित्तंचैववि
नाशयेत् ॥ फलंचास्याधातुवृद्धिकारकंमधुरंगुरु ॥

जीवंती (लघु व थोर हरणवेल) शीतळ, मधुर, स्निग्ध, स्वादु, रसायन, चक्षुष्य, ग्राहक, बलकर, लघु, धातुवर्धक, वृष्य, कफकर, पारदबंधक व रक्तपित्त, वायु, क्षय, ज्वर, दाह, नेत्ररोग, त्रिदोष, रक्तदोष, भूतबाधा आणि पित्त यांचा नाश करिते. हिचें फळ धातुवर्धक, मधुर व गुरु असें आहे.

जीविकामधुयष्टीचमाषपर्णीचजीवकः ॥ मुद्गपर्णीमहामे
दामेदाकाकोलिकातथा ॥ क्षीरकाकोलिऋषभोजीवंत्या
दिगणःस्मृतः ॥ अयंगुरुःपुष्टिकरःकफकृच्छुक्रलःस्मृतः ॥
वृष्यःशीतःस्तन्यगर्भप्रदःशोषतृषाहरः ॥ रक्तपित्तंमूत्रदोषं
ज्वरंदाहंविषंतथा ॥ वातंपित्तंनाशयतिजीवनीयगणस्त्वयं ॥

जीवंत्यादिगण जीविका, ज्येष्ठमध, रानउडीद, जीवक, रानमूग, महामेदा, मेदा, काकोली, क्षीरकाकोली, आणि ऋषभक, हा जीवंत्यादिगण. हा गुरु, पुष्टिकर, कफकारक, शुक्रकर, वृष्य, शीतळ, दुग्धाला वाढविणारा, गर्भप्रद व शोष, तहान, रक्तपित्त, मूत्रदोष, ज्वर, दाह, विष, वायु आणि पित्त यांचा नाश करितो.

जीवकर्षभकौमेदाक्षीरकाकोलिकातथा ॥ महामेदाचकाकोली
पर्णीद्वयमथापिच ॥ मुसलीद्वयमुक्तंचजीवकादिगणस्त्वयं ॥
गुणास्त्वस्यनुसंप्रोक्ताजीवनीयेनतेसमाः ॥

जीवकादिगण जीवक, ऋषभक, मेदा, क्षीरकाकोली, महामेदा, काकोली, मुद्गपर्णी, माषपर्णी, मुसळी आणि काळी मुसळी हा जीवकादिगण. याचे गुण जीवंत्यादि गणासारिखेच आहेत.

जीवंतकोरसेपाकेमधुरश्चशुभप्रदः ॥
सर्वदोषहरोवृष्योमुनिभिःपरिकीर्तितः ॥

जीवंतक रसकाळीं व पाककाळीं मधुर, शुभप्रद, सर्वदोषहारक, आणि वृष्य, असा आहे.

जीवकर्षभकौवीराजीवंतीचाभिरुर्मना ॥ जीवनंपंचमूलंतन्नेत्र्यंवा तकफापहं ॥ वातपित्तप्रशमनंमुनिभिःपरिकीर्तितं ॥

जीवनपंचमूळ जीवक, ऋषभक, वीरा, जीवंती व अभीरु हें जीवनपंचमूळ नेत्र्य व वायु, कफ आणि वातपित्त यांचा नाश करितें.

जीवशाकस्तुमधुरोबस्तिशुद्धिकरोमतः ॥ धातुवृद्धिकरोबल्यःपाचकोग्निश्चदीपकः ॥ वृष्यःपित्तहरःप्रोक्तोमुनिभिस्तत्त्वदर्शिभिः ॥

जीवशाक माळव्यांत प्रसिद्ध मधुर, बस्तिशुद्धिकर, धातुवर्धक, बलकर, पाचक, अग्निदीपक, वृष्य, पित्तहारक असा आहे.

जीवकोमधुरःशीतःशुक्रलःकफकृन्मतः ॥ रक्तपित्तहरोबल्योवातपित्तज्वरापहः ॥ कृशताक्षयदाहानांरक्तदोषस्यनाशकः ॥

जीवक मधुर, शीत, शुक्रकर, कफकर, रक्तपित्तनाशक, बल्य व वात, पित्त, ज्वर कृशता, क्षय, दाहा आणि रक्तदोष यांचा नाशक आहे.

यूथिकात्रिप्रकारास्यात्स्वाद्वीतिक्ताचशीतला ॥ कट्वीलघ्वीचमधुराहृद्याचतुवरामता ॥ सुगंधिवातकफकृत्पित्तदाहतृषापहा ॥ मूत्राश्मरींचत्वग्दोषंरक्तदोषंव्रणंतथा ॥ दंताक्षिमुखरोगंचशिरोरोगंविषंतथा ॥ नवज्वरंनाशयतीत्येवमायुर्विदोजगुः ॥

जुई (तीन प्रकारची) स्वादु, कडू, शीतळ, तिखट, लघु, मधुर, हृद्य, तुरट, सुगंधि व वायु, कफ यांना करणारी आणि पित्त, दाह, तृषा, मूत्राश्मरी, त्वग्दोष, रक्तदोष, व्रण, दंतरोग, नेत्ररोग, मुखरोग, शिरोरोग, विष व नवज्वर यांचा नाश करिते.

जेपालश्चसरस्तिक्तःकटुश्चाग्निप्रदीपनः ॥ वांतिकृत्कटुकश्चैवात्युष्णःपित्तकरःस्मृतः ॥ भेदीकफामजंतूनामुदराणांविनाशकः ॥

जेपाळ सारक, कडू, तीक्ष्ण; अग्निदीपक, वांतिकारक, तिखट, अतिउष्ण, पित्तकर, भेदक व कफ, आम, जंतु, आणि उदरें यांचा नाश करितो.

निक्तैरंडस्यबीजंतुरसेपाकेगुरुर्मधु ॥ स्निग्धंरेचकरंवृष्यंबृंहणंचब

लप्रदं ॥ कफपित्तप्रदंचैववामकंवातदाहहृत् ॥ गुल्मंकासंरक्तदोषं विषंशोथंक्षतक्षयं ॥ उपस्थितंचवमनंनाशयेदितिकीर्तितं ॥

कोंकणी जेपाळ म्हणजे मोंगली एरंड याचें बीज रसकाळीं व पाककाळीं गुरु, मधुर, स्निग्ध, रेचक, वृष्य, बृंहण, बलप्रद, कफकर, पित्तल, वांतिकारक व वायु, दाह, गुल्म, खोकला, रक्तदोष, विष, सूज, क्षतक्षय व उपस्थित वमन यांचा नाश करितें.

मधुवल्लीद्विप्रकाराजलजाचस्थलोद्भवा ॥ सावृष्यामधुरारुच्याब ल्यागुर्वीचशीतला ॥ चक्षुष्यावर्णदास्वर्यास्निग्धाकेशहितामता ॥ शुक्लारक्तपित्तघ्नीव्रणशुद्धिकरीमता ॥ शोथंविषंवातरक्तंव्रणंवांतिंतृषांतथा ॥ ग्लानिंक्षयंरक्तदोषंरक्तपित्तंचपित्तकं ॥ सद्योव्रणं वातपित्तंनाशयेदितिकीर्तिता ॥

दोन प्रकारची मधुवल्ली (एक जलज व एक स्थलज) ती वृष्य, मधुर, रुच्य, बल्य, गुरु, शीतळ, चक्षुष्य, वर्णकर, स्वर्य, स्निग्ध, केशांला हितावह, शुक्ल, रक्तपित्तनाशक, व्रणशुद्धिकरणारी व सूज, विष, वातरक्त, व्रण, वांति, तृषा, ग्लानि, क्षय, रक्तदोष, रक्तपित्त, पित्त, सद्योव्रण आणि वातपित्त यांचा नाश करिते

मधुयष्टीतुमधुराकिंचित्तिक्ताचशीतला ॥ चक्षुष्यारुचिकृच्छोषपि त्ततृट्व्रणनाशिनी ॥ अन्येगुणास्तुविज्ञेयामधुवल्लीसमाबुधैः ॥

मधुयष्टी—दुसरी ज्येष्ठी मधु मधुर, किंचित कडु, शीतळ, चक्षुष्य, रुचिकर व शोष, पित्त, तृषा, व्रण यांचा नाश करिते. बाकीचे गुण मधुवल्लीसारिखेच आहेत.

झिंझुर्डीतुवराकट्वीशीतावृष्याबलप्रदा ॥ महिष्याःस्तन्यकृत्प्रोक्ता रक्तातीसारनाशिनी ॥ तृप्तिकारीचसंप्रोक्तापूर्वैरायुर्विदजनैः ॥

झिंझुर्डी तुरट, तिखट, शीतळ, वृष्य, बलप्रद, स्त्रियांचे दूध वाढविणारी, रक्तातिसाराला नाशक, तृप्तिकारक अशी आहे.

झुंझुरुःकिंचिदुष्णःस्याद्वातश्वासकफापहः ॥

झुंझुरु किंचित् उष्ण व वायु, दमा, कफ, यांचा नाशक असा आहे.

टंकणोभेदकोरूक्षःकटुश्चोष्णोग्निदीपनः ॥ पित्तलोष्णोवातकर स्तिक्तस्तीक्ष्णःपटुःस्मृतः ॥ धातुद्रावीज्वरंवातंकफंजंगमजंवि षं ॥ स्थावरंचविषंवांतिंवातरक्तंचनाशयेत ॥ कासंश्वासंनाश यतीत्येवमाहर्मनीषिणः ॥

चौकया टांकणखार भेदक, रुक्ष, तिखट, उष्ण, अग्निदीपन, पित्तकर, उष्णवायूला करणारा, कडु, तीक्ष्ण, खारट, धातूला पातळ करणारा व ज्वर, वायु, कफ, जंगमविष, स्थावरविष, वांति, वातरक्त, खोकला आणि दमा यांचा नाश करितो.

सुश्वेतष्टंकणःस्निग्धःकटुरुष्णःकफापहः ॥ आमंश्वासंच वातंचविषंकासंचनाशयेत् ॥ बहुशिटंकनाशयनीत्येवमा हुर्बुधाःपुरा ॥

स्वागी–पांढरा टांकणखार स्निग्ध, तिखट, उष्ण व कफ, आम, दमा, वायु, विष, खोकला, आणि मलबद्धता यांचा नाश करितो.

प्रपुन्नाटःस्वादुरुक्षोलघुस्तिक्तःकटुःस्मृतः ॥ हृद्यःशीतःपटुश्चैववात पित्तकफापहः ॥ ददुकुष्टक्रमिश्वासशिरोरुङ्व्रणनाशनः ॥ मेदो रोगंचपामांचत्रिदोषंचारुचिंज्वरं ॥ मलमूत्रस्तंभनंचमेहंकासंच नाशयेत् ॥ प्रपुन्नाटस्यबीजंतुग्राहिचोष्णंकटुस्मृतं ॥ कफकुष्टश्वास कासदद्रुकंडूविषापहं ॥ शोथंगुल्मवातरक्तंनाशयेदितिकीर्तितं ॥ चक्रमर्दकपर्णानांशाकालघ्वाचपित्तला ॥ अम्लोष्णाकफवातघ्नी दद्रुकुष्टापहामता ॥ पामांकंडूंचकासंचश्वासंचैवविनाशयेत् ॥

टाकळा गोड, रुक्ष, लघु, कडु, तिखट, हृद्य, शीतळ, खारट व वायु, पित्त, कफ, दद्रु, कुष्ट, कृमि, दमा, मस्तकशूळ, व्रण, मेदोरोग, पामा, त्रिदोष, अरुचि, ज्वर, मल व मूत्र, यांचा स्तंभ, मेह, खोकला यांचा नाश करितो. याचें बीज ग्राहक, उष्ण, तिखट व कफ, कुष्ट, दमा, खोकला, दद्रु, कंडू, विष, सूज, गुल्म व वातरक्त यांचा नाश करितें. याच्या पाल्याची भाजी लघु, पित्तकर, आंबट, उष्ण व कफ, वायु, दद्रु, कुष्ट, पामा, कंडू, खोकला आणि दमा यांचा नाश करिते.

श्योनाकस्तुवरस्तिक्तःकटुश्चाग्निप्रदीपनः ॥ ग्राहकःशीतलोवृष्यो बलदोवातपित्तहा ॥ सन्निपातज्वरकफत्रिदोषारुचिनाशनः ॥ आमवातक्रमिवमीकासातीसारनाशनः ॥ तृष्णांकुष्टंनाशयतीत्येव माहुर्मनीषिणः ॥ पुटपाकविधानेनरसोनिष्कास्यभक्षितः ॥ चिरं तनमतीसारंनाशयेदितिकीर्तितः ॥ कोमलंतुफलंचास्यतुवरंमधुरं लघु ॥ हृद्यंरुच्यंपाचकंचकंठ्यंचाग्निप्रदीपकं ॥ उष्णंचकटुकं क्षारंगुल्मवातकफार्शनुत ॥ अरुचिंचक्रमींश्चैवनाशयेदितिकीर्ति तं ॥ दीर्घवृंतफलंचामंगुरुवातप्रकोपनं ॥

टेंटू तुरट, कडू, तिखट, अग्निदीपन, ग्राहक, शीतळ, वृष्य, बलप्रद व वात, पित्त, सान्निपातज्वर, कफ, त्रिदोष, अरुचि, आमवात, कृमि, वांति, खोकला, अतिसार, ताहान, कुष्ट यांचा नाश करितो. पुटपाकानें याचा रस काढून भक्षण केला असतां फार दिवसांच्या अतिसाराचा नाश करितो. याचें कोंवळें फळ, तुरट, मधुर, लघु, हृद्य, रुच्य, पाचक, कंठाला हितावह, अग्निदीपक, उष्ण, तिखट, खारट व गुल्म, वायु, कफ, अर्श, अरुचि व कृमि यांचा नाश करितें. याचें जून फळ गुरु व वायुला कोपविणारें असें आहे.

तिंदुकस्तुवरस्तिक्तः स्निग्धश्चोष्णोमधुःस्मृतः ॥ वायुंव्रणंहरत्यस्यफलंचामंकषायकं ॥ लेखनंग्राहकंशीतंस्वादुरुक्षंलघुस्मृतं ॥ मलस्तंभारुचिकरंवातकृत्तिक्तकंमतं ॥ तत्पक्कंचगुरुस्वादुमधुस्निग्धंच दुर्जरं ॥ कफकृन्मेहपित्तघ्नंरक्तरुग्वातनाशकं ॥ तिंदुकाष्ठस्यसारस्तुपित्तरोगहरोमतः ॥

टेंभुरणी तुरट, कडू, स्निग्ध, उष्ण, मधु व वायु, व्रण यांचा नाश करिते. हिचें हिरवें फळ तुरट, लेखन, ग्राहक, शीत, स्वादु, रूक्ष, लघु, मलस्तंभक, अरुचिकारक, वातकारक, कडू असें आहे. याचें पिकें फळ गुरु, स्वादु, मधुर, स्निग्ध, दुर्जर, कफकर व मेह, पित्त, रक्तरोग, वायु यांचा नाश करितें. टेंभुरणीचा सार पित्तरोगनाशक आहे.

टंकारीनामकोवृक्षोलघुश्चाग्निप्रदीपनः ॥
तिक्तोवातंकफंशोथंविसर्पंचोदरंहरेत् ॥

टंकारीझाड लघु, अग्निदीपन, कडू व वायु, कफ, सूज, विसर्प आणि उदर यांचा नाश करितें.

राजाम्रातकवृक्षस्तुतुवरोमधुरोगुरुः ॥ ग्राहकोविशदःशीतोरुक्षश्चाध्मानकारकः ॥ मलस्तंभकरश्चैवकफपित्तविनाशनः ॥

टंकु (आंबाड्याचा भेद) तुरट, मधुर, गुरु, ग्राहक, विशद, शीत, रूक्ष, आध्मानकारक, मलस्तंभक व कफ, पित्त यांचा नाशक आहे.

नाडिहिंगुस्तुकटुकस्तीक्ष्णश्चोष्णश्चदीपकः ॥
कफवातमलस्तंभमनोमोहामनाशनः ॥

डिकेमाली तिखट, तीक्ष्ण, उष्ण, अग्निदीपक व कफ, वायु, मलबंध, मनाचा मोह आणि आम यांचा नाश करिते.

ताराहकंदःकटुकस्तिक्तोबल्यश्चपिच्छलः ॥ रसायनःशुक्लश्च वृष्य

श्चाग्निप्रदीपकः ॥ मधुरोष्णोवर्णकरःस्वर्यश्चायुर्विवर्धनः ॥ कुष्ठंमे हंत्रिदोषंचकफंवातंकृमींस्तथा ॥ मूत्रकृच्छ्रहरःप्रोक्तोवैद्यैर्विद्या विशारदैः ॥

डुकरकंद तिखट, कडु, बलकर, पित्तल, रसायन, शुक्रल, वृष्य, अग्निदीपक, मधुर, उष्ण, वर्णकर, स्वर्य, आयुष्यवर्धक व कुष्ठ, मेह, त्रिदोष, कफ, वात, कृमि, मूत्रकृच्छ्र यांचा नाश करितो.

बृहतीकटुकाचोष्णातिक्ताहृद्याचपाचका ॥ ग्राहिण्यग्निर्दिप्तिकरीकि फवातज्वरापहा ॥ कुष्ठंचारोचकंछर्दिंश्वासंकासंकृमींस्तथा ॥ मुखवैरस्यहृल्लासकंडूशूलामदोषहा ॥ हृद्रोगंचाग्निमांद्यंचनाशयेदि तिकीर्तिता ॥

डोर्ली—मोठी रानवांगी तिखट, उष्ण, कडु, हृद्य, पाचक, ग्राही, अग्निदीपक, व कफ, वायु, ज्वर, कुष्ठ, अरोचक, वांति, दमा, खोकला, कृमि, मुखवैरस्य, हृल्लास, कंडु, शूल, आमदोष, हृद्रोग, अग्निमांद्य यांचा नाश करिते.

लघ्वीबृहतिकावातश्वासशूलकफापहा ॥
अग्निमांद्यंज्वरंछर्दिंहृद्रोगामंचनाशयेत् ॥

लघुडोर्ली—लघु रानवांगी—वायु, दमा, शूल, कफ, अग्निमांद्य, ज्वर, छर्दि, हृद्रोग, आणि आम यांचा नाश करिते.

श्वेताबृहतिकारुच्याकफवातविनाशिनी ॥
अंजनानेत्ररोगघ्नीगुणास्त्वन्येनुपूर्ववत् ॥

श्वेतबृहती—पांढरी डोर्ली रुच्य, व कफ, वायु, व अंजनानें नेत्ररोग यांचा नाश करि ते. बरकड गुण लघुडोर्लीसारिखे आहेत.

मौनिरिंगणिकातिक्ताकट्वीचोष्णाचपित्तला॥रुक्षारुच्याभेदकाचपा चिन्यग्निप्रदीपनी ॥ कफवातहरीप्रोक्तापूर्ववैद्यैर्मनीषिभिः ॥

डोर्लीचा भेद—चिचारटी—मौनरिंगणी कडु, तिखट, उष्ण, पित्तकर, रुक्ष, रुचिकर, भेदक, पाचक, अग्निदीपक व कफवातनाशक अशी आहे.

नगरंशीतलंपथ्यंतिक्तंमधुलघुस्मृतं ॥ स्निग्धंपाके चकटुकंतुवरंविषनाशकं ॥ नेत्रमस्तकरोगंचरक्त

दोषंत्रिदोषकं ॥ भूतोन्मादमपस्मारंभूतबाधांचना
शयेत् ॥

तगर—पिंडतगर—गोंडे तगर शीतल, पथ्यकर, कडु, मधुर, लघु, स्निग्ध, पाकका-
ळीं तिखट, तुरट, विषनाशक, नेत्ररोग, मस्तकरोग, रक्तदोष; भूतोन्माद, अपस्मार,
तबाधा, यांचा नाश करितें.

तमालपत्रस्तीक्ष्णोष्णोमुखशुद्धिकरोमतः ॥ लघुःपित्तकरःकिंचि
न्मधुरस्तिक्तकःस्मृतः ॥ शीर्षशुद्धिकरोवातकफकंडूविषापहः ॥
हृद्रोगपीनसंचार्शस्त्रिदोषंचैवनाशयेत् ॥

तमालपत्रवृक्ष तीक्ष्ण, उष्ण, मुखशुद्धिकारक, लघु, पित्तल, किंचित् मधुर, कडु, मस्तकशुद्धि-
कारक, व वायु, कफ, कंडू, विष, हृद्रोग, पीनस, अर्श, आणि त्रिदोष, यांचा नाशक आहे.

तमालपत्रीकफहच्छिरोरुग्वातपित्तहा ॥

तमालपत्री कफ, मस्तकरोग, वायु, आणि पित्त यांचा नाश करिते.

आहुलीतिक्तकाशीताचक्षुष्यापित्तदाहनुत् ॥ मुखरुकुष्ठ
जंतूनांनाशिनीचातिसारहा ॥ शोथंशूलंव्रणंज्वरंनाशये
दितिकीर्तिता ॥

तरवड कडु, शीत, चक्षुंना हितावह, व पित्त, दाह, मुखरोग, कुष्ट, जंत, अतिसार, सूज,
शूल, व्रण आणि ज्वर यांचा नाश करितो.

भूमेस्तुतत्रयातिक्ताकट्वीचाग्निप्रदीपनी ॥ मृदुरेचकरीदेह
शोधिनीकृमिनाशिनी ॥ उदरानाहकुष्ठामसिध्मशोथामशू
लहा ॥ दौर्गंध्यविषगुल्मघ्नीकासजूर्त्यनिलापहा ॥ मूलं
चास्यास्तुतुवरंवर्ण्यंचाग्निप्रदीपकं ॥ पाकेस्वादुयकृत्कुष्ठ
धातुक्षयविनाशकं ॥ वातंकृमींनाशयतीत्येवमार्यैर्निरूपितं ॥

भुयतरवड कडू, तिखट, अग्निदीपक, मृदुरेचक, देहशोधक, कृमिनाशक व उदर, आ-
नाह, कुष्ठ, आम, शिबीं, सूज, आमशूल, दुर्गंध, विष, गुल्म, खोकला, ज्वर, वायु यांचा नाश
करितो. याचें मूळ तुरट, वर्णकर, अग्निदीपक, पाककाळीं स्वादु व यकृत्, कुष्ट, धातुक्षय,
वायु, कृमि यांचा नाश करितो.

रक्ताहुल्यातुतुवराशीताम्लातिक्तकासरा ॥ भेदिनीगुल्मशो

थातिसारापित्तविषापहा ॥ त्रिदोषकुष्ठज्वरहाश्वासानाहकृमिहरा ॥ रक्तरोगंतृषांदाहमुदरंचाविनाशयेत् ॥ पुष्पंचास्याःकांतिकरंमेहनाशकरंमतं ॥ बालमस्याःफलंरुच्यंदुर्जरंतुवरंमतं ॥ वातिकृमितृषामेहनेत्ररुङ्नाशनंमतं ॥ फलबीजंतुरक्तातिसारघ्नंचविषापहं ॥ मधुमेहहरंप्रोक्तंमूलमुष्णंमधुरस्मृतं ॥ शुक्रक्षयंरक्तपित्तंश्वासंमेहंचनाशयेत् ॥

रक्तनरवड–बंदरी सोनामुखी (फुलें व पानें तांबडीं असतात तो) तुरट, शीत आंबट, कडू, सारक, भेदक, व गुल्म, शोथ, अतिसार, पित्त, विष, त्रिदोष, कुष्ट, ज्वर, श्वास, आनाह, कृमि, रक्तरोग, तृषा, दाह, उदर यांचा नाश करितो. याचीं फुलें कांतिकर, व मेहनाशक आहेत. याचीं कोंवळीं फळें रुचिकर, दुर्जर, तुरट, वात, कृमि, तृषा, मेह, नेत्ररोग यांचा नाश करितात. याच्या फळाचें बीज रक्तातिसार, विष, मधुमेह यांचा नाश करितें; याचें मूळ उष्ण, मधुर, शुक्रक्षय, रक्तपित्त, श्वास, आणि मेह यांचा नाश करितें.

नक्राह्वमूषणंप्रोक्तंपित्तव्रणकृमीन्हरेत् ॥
प्रमेहंप्रदरंचापिनाशयेदितिकीर्तितं ॥

नक्राह्वा–नाकाझाड तिखट व पित्त, व्रण, कृमि, प्रमेह, प्रदर यांचा नाश करितें.

नवक्षीरंतुमधुरंशुभ्रंशीतंसुगंधिकं ॥ बल्यंवृष्यंपौष्टिकंचधातुवृद्धिकरंलघु ॥ सुस्निग्धंक्षयपित्तास्रपित्तदाहारुचीहरं ॥ कासश्वासज्वरतृषाकामलापांडुकुष्ठहं ॥ मूत्राश्मरीमूत्रकृच्छ्रमेहव्रणकफापहं ॥ रक्तदोषहरंचान्यजानंम्वल्पगुणंमतं ॥

नवक्षीरी–नवखीर (गव्याच्या दुधापासून होतें तें) मधुर, शुभ्र, शीत, सुगंधि, बलकर, वृष्य, पौष्टिक, धातुवर्धक, लघु, स्निग्ध व क्षय, पित्तरक्त, पित्तदाह, अरुचि, खोकला, दमा, ज्वर, तृषा, कामुला, पांडु, कुष्ठ, मूत्राश्मरी, मूत्रकृच्छ्र, मेह, व्रण, कफ, आणि रक्तदोष यांचा नाश करितें.

नरटीमधुरातिक्तागुरुर्बल्याकफापहा ॥

नरटीचें झाड मधुर, कडू, गुरु, बलकर व कफनाशक असें आहे.

कालस्कंधश्चमधुरोबल्योवृष्योगुरुःस्मृतः ॥ धातुवृद्धिकरःशीतःश्रमदाहकफापहः ॥ पित्तशोथंचविस्फोटंपित्तंचैवविनाशयेत् ॥

तमालवृक्ष मधुर, बलकर, वृष्य, गुरु, धातुवर्धक, शीत व श्रम, दाह, कफ, पित्त, शोथ, विस्फोट आणि पित्त यांचा नाश करितो.

द्राक्षादाडिमखर्जूरपानकं सितयायुतं ॥ लाजचूर्णमधुयुतं तच्छीतं चरसायनं ॥ बल्यं वृष्यं धातुकरं नेत्र्यं संतर्पणं मतं ॥

तर्पण संतर्पण—द्राक्षें, डाळिंब, खजूर यांचें पन्हें, साखर मध व लाह्यांचें चूर्ण घालून करतात तें शीत, रसायन, बलकर, वृष्य, धातुकर, नेत्रांला हितावह असें आहे.

तक्रवर्ग.

तक्रंघ्युदश्विन्मथितं दंडाहतं च तुर्थकं ॥ कालशेयं करकृतं श्वेतमंथं च सप्तमं ॥ घोलं मलिनसंज्ञं च खांडवं चाभिदादश ॥ तक्रं साधारणं स्वादुग्राह्यम्लं तुवरं लघु ॥ अग्निदीप्तिकरं चोष्णं पाके च मधुरं मतं ॥ कटुरूक्षमवृष्यं च बलदं तृप्तिकारकं ॥ हृद्यं विकाशि रुच्यं च शरीरकृशताकरं ॥ कामलामेहमेदार्शःपांडुसंग्रहणीहरं ॥ मलमूत्रस्तंभकृमनोसागरुचीहरं ॥ भगंदरोदरप्लीहगुल्मशोथकफापहं ॥ कोष्ठकुष्ठकृमिस्वेदघृताजीर्णहरं परं ॥ वाततित्रदोषविषमज्वरशूलहरं परं ॥ तक्रं मधुरपाकित्वान्नचपित्तप्रकोपनं ॥ रुक्षोष्णतुवरत्वाच्चकफनाशकरं मतं ॥ अम्लत्वान्मधुरत्वाच्चवातनाशकरं मतं ॥ मधुरं तक्रमुक्तं तु कफकृन्नृवातपित्तनुत् ॥ तदम्लं रक्तपित्तस्य कृमीणां कोपकारकं ॥ सैंधवेनयुतं चाम्लतक्रं वातहरं मतं ॥ मधुरं शर्करायुक्तं पित्तशांतिकरं परं ॥ सैंधवत्र्यूषणयुतं रुक्षं कफविनाशकं ॥ पिप्पलीसैंधवयुतं तक्रं वातोदरे हितं ॥ शर्करामरिचैर्युक्तं तत्तु पित्तोदरे हितं ॥ त्र्योषाजमोदाजाजीभिः सैंधवेन युतं मतं ॥ कफोदरे प्रशस्तं च सन्निपातोदरे शृणु ॥ त्रिकटुसैंधवयुतं यवक्षारयुतं हितं ॥ क्षतदुर्बलमूर्छासुभ्रमदाहतृषासु च ॥ रक्तपित्ते च तक्रं तु न दद्यात्कदाचन ॥ नवनीतयुतं तं तु निद्राजाड्यकरं गुरु ॥ नवनीतविनिर्मुक्तं लघु पथ्यकरं मतं ॥ मथितं चात्रिदोषघ्नमुग्रं मुनिभिरीरितं ॥ उदश्वित्तु कफकृद्बल्यं त्रिदोषशमनं मतं ॥ दंडाहतं कालशेयतक्राह्लमु च संस्मृतं ॥ मलिनं हस्तमथितं बल्यं तृप्तिकरं मतं ॥ स्निग्धं च संग्रहण्यर्शश्रमानीसारनाशकं ॥ श्वेतमंथं लघुस्वादुपीनसश्वासनाशकं ॥ अग्निदीप्तिकरं कासरक्तपित्तविनाशकं ॥ वातपित्तहरं घोलं खांडवं च फलैर्युतं ॥ गुणैस्तत्तत्फलसमं मुनिभिः परिकीर्तितं ॥

ताक १ ताक २ उदाश्वित् ३ मथित ४ दंडाहत ५ कालशेय ६ करमथित ७ श्वेत. मंथ ८ घोल ९ मलिन आणि १० खांडव या भेदानीं दाहा प्रकारचें. त्यांतून साधारण ताक स्वादु, ग्राहि, अम्ल, तुरट, लघु, अग्निदीपक, उष्ण, पाककाळीं मधुर, तिखट, रूक्ष अवृष्य, बलप्रद, तृप्तिकर, हृद्य, विकासि, रुच्य, शरीराला कृश करणारें, व कामला, मेह, मेद, अर्श, पांडु, संग्रहणी, मलस्तंभ, मूत्रस्तंभ, अतिसार, अरुचि, भगंदर, उदर, प्लीह, गुल्म, सूज, कफ, कोष्ट, कुष्ट, कृमि, वाम, तुपाचें अजीर्ण, वायु, त्रिदोष, विषमज्वर, आणि शूल यांचा नाश करितें. ताक मधुरपाकि आहे म्हणून पित्ताला कोप करीत नाहीं. व रूक्ष, उष्ण, आणि तुरट आहे म्हणून कफनाश करितें. व आंबट आणि मधुर आहे म्हणून वातनाश करितें. मधुर ताक कफकारक व वातपित्तनाशक आहे. आंबट ताक रक्तपित्त व कृमि यांतें करितें. आंबट ताक सैंधवाशीं घेतलें असतां वातनाश करितें. मधुर ताक साखरेशीं घेतलें तर पित्तनाश करितें. व सैंधव आणि त्र्यूषण यांनीं युक्त ताक रूक्ष व कफनाशक होतें. पिंपळी व सैंधव घालून वातोदरावर द्यावें. व साखर आणि मिरीं यांशीं पित्तोदरावर द्यावें आणि त्र्योष, ओंवा, जिरें आणि सैंधव घालून कफोदरावर द्यावें. व सन्निपातोदरावर त्रिकटु, सैंधव, यवक्षार घालून द्यावें आणि क्षत, दुर्बल, मूर्छा, भ्रम, दाह, तृषा वे रक्तपित्त यांवर देऊं नये. लोण्यासहित ताक निद्रा व अंगजाड्य यांतें करणारें आणि जड असें आहे. व लोणी काढलेलें ताक लघु, पथ्यकर, असें आहे. मठ्ठा उष्ण, त्रिदोषनाशक असा आहे. उदश्वित् कफकर, रुच्य, आणि त्रिदोषनाशक असें आहे. दंडाहत हें कालशेय ताकाहून लघु आहे. मलिन व हस्तमथित हीं वन्य, तृप्तिकारक, स्निग्ध, संग्रणी, अर्श, भ्रम, अतिसार यांचा नाश करितात. श्वेत व मंथ हीं लघु, स्वादु व पीनस, श्वास यांचीं नाशक, अग्निदीपक व खोकला, रक्तपित्त यांचा नाश करितात. आणि घोल वातपित्तनाशक आहे. आणि खांडव ज्या ज्या फलांनीं युक्त असतो त्याचे तसे तसे गुण जाणावे.

गोतक्रंचाग्निजनकंत्रिदोषार्शोविनाशनं ॥

गाईचें ताक अग्निकारक, त्रिदोष, अर्श यांचा नाश करितें.

तक्रंमाहिष्याःकफकृन्मांद्यंशोफकरंगुरु ॥ गुल्मातिसारप्लीहार्शप्रमेह

ग्रहणीहरं ॥ पांडुमेदंचविषमज्वरंमूत्ररुजांहरेत् ॥

माहिषीतक्र—म्हशीचें ताक कफकर, मांद्य, शोफकारक, गुरु व गुल्म, अतिसार, प्लीहा, अर्श, प्रमेह, संग्रहणी, पांडुरोग, मेद, विषमज्वर, आणि मूत्ररोग यांचा नाश करितें.

अजातक्रंलघुस्निग्धंदाहगुल्मार्शोनाशनं ॥

त्रिदोषशोथग्रहणीपांडुरोगहरंपरं ॥

अजातक्र— बकरीचें ताक लघु, स्निग्ध व दाह, गुल्म, अर्श, त्रिदोष, सूज, संग्रहणी आणि पांडुरोग यांचा नाश करितें.

अवितक्रमपथ्यंस्यादम्लंदुर्गंधकारकं ॥ दीपनंकटुकंचोष्णंलेखनं
लघुपित्तकृत् ॥ रक्तदोषकरंचैवकफवातविनाशकं ॥

अविनक्र– मेंढीचें ताक अपथ्य, आंबट, दुर्गंध, दीपन, तिखट, उष्ण, लेखन, लघु, पित्तकर, रक्तदोषकारक व कफ, वायु यांचा नाश करणारें आहे.

हस्तिन्यास्तुस्मृतंतक्रमग्निमांद्यकरंगुरु ॥
उष्णंचतुवरंतेजवर्धकंकफवातहं ॥

हस्तिनीतक्र–हस्तिनीचें ताक अग्निमांद्य करणारें, गुरु, उष्ण, तुरट, तेजवर्धक व कफ वायु, यांचें नाशक आहे.

अश्वातक्रंतुतुवरंकिंचिद्वातकरंमतं ॥
अग्निदीप्तिकरंरुक्षंनेत्र्यंमूर्छाकफापहं ॥

अश्वातक्र–घोडीचें ताक तुरट, किंचित् वातल, अग्निदीपक, रुक्ष, नेत्र्य व मूर्छा, आणि कफ यांचा नाश करितें.

औष्ट्रंतक्रंतुविरसंगुरुहृद्यंचदोषलं ॥
पीनसश्वासकासेषुशस्तमुक्तंमनीषिभिः ॥

औष्ट्रतक्र–उंटिणीचें ताक विरस, गुरु, हृद्य, दोषकारक व पीनस, श्वास, कास, यांवर प्रशस्त आहे.

गर्दभ्यास्तुस्मृतंतक्रंमधुरंदीपनंमतं ॥
रुक्षमम्लंचउष्णंचवातनाशकरंपरं ॥

गर्दभीतक्र–गाढवीचें ताक मधुर, दीपन, रुक्ष, आंबट, उष्ण आणि वातनाशक असें आहे

स्त्रीतक्रंग्राहकंचाम्लंचक्षुष्यंतर्पणंगुरु ॥
पाकेचमधुरंबल्यंत्रिदोषस्यचनाशकं ॥

स्त्रीतक्र–बायकांचें ताक ग्राहक, आंबट, चक्षुष्य, तर्पण, गुरु, पाककाळीं मधुर, बलकर आणि त्रिदोषनाशक आहे.

नक्रपिंडोगुरुर्बल्यो वृष्योहृद्योबलासकृत् ॥धातुवृध्दिकरश्चैवशोषनुट्
दाहनाशनः ॥ दीप्ताग्नीनामनिद्राणांहितःपित्तविनाशकः ॥ रक्तापि
त्तंज्वरंवातंनाशयेदितिकीर्तितः ॥ एतेएवगुणाःप्रोक्तास्तक्रकूर्चीकिलाटयोः ॥

तक्रपिंड गुरु, बलकर, वृष्य, हृद्य, कफकारक, धातुवर्धक, व शोष, तृषा, दाह यांचा नाश करितो, व दीप्ताग्नि आणि अनिद्र यांना हितकारक व पित्त, रक्तपित्त, ज्वर, वायु यांचा नाश करितो. हेच गुण तक्रकूर्चा आणि किलाट यांचेही आहेत.

तक्रमस्तुस्तुसंप्रोक्ताचातिलघ्वीबुधैःपुरा ॥
गुणास्त्वन्येनुसंप्रोक्तास्तक्रस्यचसमाबुधैः ॥

तक्रमस्तु–ताकाची निवळी अतिलघु आहे, वरकड गुण ताकासारिखेच आहेत.

तालीसपत्रंमधुरंतिक्तंचोष्णंलघुस्मृतं॥ तीक्ष्णंस्वर्यंचहृद्यंचअग्निदीप्तिकरंमतं ॥ श्वासंकासंकफंवातंक्षयगुल्मारुचीस्तथा ॥ रक्तदोषं वामिंचाममग्निमांद्यंचनाशयेत् ॥ मुखरोगंचापित्तंचनाशयेदितिकीर्तितं ॥

तालीसपत्र मधुर, कडू, उष्ण, लघु, तीक्ष्ण, स्वर्य, हृद्य, अग्निदीपक व दमा, खोकला, कफ, वायु, क्षय, गुल्म, अरुचि, रक्तदोष, वांति, आमदोष, अग्निमांद्य, मुखरोग आणि पित्त यांचा नाश करितें.

बृहत्तालीसपत्रंतुगुणैस्तालीसपत्रवत् ॥

थोर तालीसपत्र गुणानीं तालीसपत्रासारिखें आहे.

शणस्त्वम्लःकषायश्चमलपातनकृन्मतः ॥ गर्भपातंरक्तपातंवांतिकृच्चामपातकृत् ॥ उष्णोवातकफघ्नश्चअंगमर्दकृजापहः ॥ अस्यप्रसूनंप्रदररक्तदोषहरंस्मृतं ॥

शण– सामान्यताग आंबट, तुरट, मलपातन करणारा, व गर्भपात, रक्तपात यांना करणारा, वांतिकारक, आमाला पाडणारा व उष्ण आहे. आणि वायु, कफ, आंगमोड यांचा नाश करितो. याचीं फुलें प्रदर, आणि रक्तदोष यांचा नाश करितात.

घंटारवातुकटुकावांतिकृत्कफपित्तहृत् ॥

घंटारवा– लघुताग तिखट, वांतिकर व कफ, पित्त यांचा नाशक आहे.

शणघंटारसेतिक्तातुवराचामनीस्मृता ॥ अजीर्णंकफवातघ्नीरक्तदोषंज्वरंजयेत् ॥ कंठास्यरोगहृद्रोगपित्तरुक्सन्निपातहृत् ॥

शणघंटिका–थोर ताग रसकालीं कडू, तुरट, वामक, व अजीर्ण, कफ, वायु, रक्तदोष, ज्वर, कंठरोग, मुखरोग, हृद्रोग, पित्तरोग, आणि सन्निपात यांचा नाश करितो.

सूक्ष्मपुष्पानुतिक्तास्याद्वांतिदारसबंधनी ॥

सूक्ष्मपुष्पा-राननाग-खुळखुळा कडू, वांतिकारक, आणि रसबंधक, असा आहे.

महाश्वेतातुतुवराचोष्णासूतनियामिका ॥
मोहनेस्तंभने चैव प्रशस्ताऋषिभिःस्मृता ॥

महाश्वेता-थोर श्वेत राननाग-खुळखुळा तुरट, उष्ण, पारदनियामक, व मोहन, स्तंभन यांविषयीं प्रशस्त आहे.

शीतलंशणबीजंस्याद्ग्राहकंचगुरुस्मृतं ॥
इतरास्तुगुणाःसर्वेशणवत्परिकीर्तिताः ॥

नागाचें बीज शीतल, ग्राहक, गुरु, वरकड सर्व गुण शणासारिखे आहेत.

तालवृक्षस्तुमधुरःशीतलोमदकृद्गुरुः ॥ पुष्टिकृच्छुक्रकफकृन्मेदकृद्बलकारकः ॥ वृष्यश्चसारकःपित्तदाहशोषविषश्रमान् ॥ विषकुष्ठकृमीरक्तदोषवातांश्चनाशयेत् ॥ आममस्यफलंप्रोक्तंस्निग्धंस्वादुगुरुस्मृतं ॥ मलावरोधकंबल्यंशीतलंधातुवर्धकं ॥ वृष्यंतृप्तिकरंमांसकफोत्पत्तिकरंस्मृतं ॥ वातंश्वासंरक्तपित्तंव्रणंदाहंक्षतंतथा ॥ पित्तंक्षयंरक्तदोषंनाशयेदितिकीर्तितं ॥ पक्वंचास्यफलंप्रोक्तंदुर्जरंमूत्रलंतथा ॥ शुक्रतंद्रापित्तकफाभिष्यंदरक्तकारकं ॥ आर्द्रंतुफलबीजंचमूत्रलंशीतलंस्मृतं ॥ रसेपाकेचमधुरंकफकृद्वातपित्तहृत ॥ तरुणाफलमज्जातुकफकृन्मदकारिका ॥ लघ्वीस्निग्धाचमधुरासारकावातपित्तहा ॥ तालवृक्षस्यशीर्षस्थःपंजरोधातुवर्धकः ॥ वातपित्तहरश्चैवबस्तिशुद्धिकरःस्मृतः ॥ तोयंतुतालजंस्निग्धंवृष्यंगुरुचमादकं ॥ तच्चेदम्लंपित्तलंस्याद्वातनाशकरंमतं ॥ तन्मूलंतुभवेत्स्वादुपाकेचरक्तपित्तहं ॥

साधारण ताडवृक्ष मधुर, शीतल, मादक, गुरु, पुष्टिकर, शुक्रल, कफकर, बलकर, मेदकारक, वृष्य, सारक व पित्त, दाह, शोष, विषश्रम, विष, कुष्ठ, कृमि, रक्तदोष, वायु, यांचा नाशक आहे. याचें कोंवळें फळ स्निग्ध, स्वादु, गुरु, मलावरोधक, बलकर, शीतल, धातुवर्धक, वृष्य, तृप्तिकारक, मांसल, कफकर व वायु, श्वास, रक्तपित्त, व्रण, दाह, क्षत, पित्त, क्षय, रक्तदोष, यांचा नाश करितें. याचीं पिकीं फळें दुर्जर, मूत्रल व

शुक्र, झापड, पित्त, कफ, नेत्राभिष्यंद आणि रक्त यांला करणारें आहे. याचें ओलें खोबरें मूत्रल, शीतल, रसकाळीं व पाककाळीं मधुर, वातपित्तनाशक आहे. याचें, जून खोबरें कफकर, मदकारक, लघु, स्निग्ध, मधुर, सारक, व वातपित्तनाशक, आहे. ताडाच्या मस्तकांतील पांजर धातुवर्धक, वात, पित्त, यांचा नाशक, बस्तिशुद्धि-करणारा असा आहे. ताडाचें पाणी म्हणजे ताडी ती अतिमादक, स्निग्ध, गुरु, वृष्य, अशी आहे. तीच आंबट झाली असतां पित्तकर, वातनाशक असी आहे. त्याचें मूळ पाककाळीं स्वादु व रक्तपित्तनाशक असें आहे.

श्रीतालश्चातिमधुरः कफकृद्वातकोपनः ॥
किंचित्तुवरः पित्तनाशकः परिकीर्तितः ॥

श्रीताल अतिमधुर, कफकर, वातल, किंचित् तुरट आणि पित्तनाशक असा आहे.

हिंतालो मधुरश्चाम्लः शैत्यकृद्वातकोपकृत ॥
तृट्दाहपित्तश्रमहृन्मुनिभिः समुदाहृतः ॥

थोर ताड मधुर, आंबट, शैत्यकर, वातल व तृषा, दाह, पित्त आणि श्रम यांचा नाश करितो.

वत्सादनी तु मधुरा वृष्या तृप्तिकरा मता ॥ रुच्या कफकरी तिक्ता पित्तदाहविषं जयेत ॥ वातं च रक्तदोषं च नाशयेदिति धन्वके ॥

तानीचा वेल—वत्सादनी—पाताळगरुडी—भुयपाहळ मधुर, वृष्य, तृप्तिकारक, रुच्य, कफकर, कडू, व पित्त, दाह, विष, वायु, रक्तदोष यांचा नाश करितो.

मेघनादो मधुः शीतो रुच्यश्चाग्निप्रदीपनः ॥ लघू रूक्षो मूत्रलश्च पथ्यकृच्च सरो मतः ॥ विषं पित्तं श्रमं दाहं रक्तदोषं मदं तथा ॥ रक्तपित्तं शीतपित्तं त्रिदोषं च ज्वरं तथा ॥ कफं कासं चातिसारं नाशयेदिति कीर्तितः ॥

मेघनाद—तांदुळजा मधुर, शीतळ, रुचिकर, अग्निदीपक, लघु, रूक्ष, मूत्रल, पथ्यकारक, सारक, व विष, पित्त, श्रम, दाह, रक्तदोष, उन्माद, रक्तपित्त, शीतपित्त, त्रिदोष, ज्वर, कफ, खोकला आणि अतिसार यांचा नाश करितो.

तंदुलीयकदलं हिमवर्षापित्तरक्तविषकासविनाशि ॥ ग्राहकं समधुरं च विपाके दाहशोषशमनं रुचिदायि ॥

तांदुळजाचीं पानें शीत, पाऊस व पित्त, रक्तविकार, विष, खोकला, यांचा नाश कर-

णारीं; पाककाळीं मधुर व दाह, शोष यांचा नाश करणारीं आणि रुचिकर अशीं आहेत.

जलतंदुलकोरक्तपित्तहातिक्तकोलघुः ॥

जलतांदुळजा -कंटक रक्तपित्त यांचा नाशक, कडू आणि लघु असा आहे.

नाम्रवल्लीतुतुवरामुखकंठरुजापहा ॥

कफनाशकरीप्रोक्तापूर्वाचार्यैस्तुधार्मिकैः ॥

नाम्रवली चित्रकुटीं प्रसिद्ध आहे ती तुरट, मुखरोग, कफ यांची नाशक आहे.

कंकोलचंद्रकस्तुरीकमुकंदेवपुष्पकं ॥ पकंनांबूलिपर्णानियथायो ग्यंसुधामतां ॥ जातीफलंखदिरसंचतांबूलमितिभण्यते ॥ किंवाप र्णानिसुधयाकमुकाखादिरेणच ॥ युक्तानिचैतांबूलंतचोष्णंकटु कंमतं ॥ तिक्तंचमधुरंक्षारंतुवरंरुचिकारकं ॥ कामोद्दीपिकरंकां तिकरंनवृष्यकंमतं॥ धृतिमेधाबुद्धिकरंविशदंचाग्निदीपकं॥ मुख शुद्धिकरंपित्तजागृतेःकारणंपरं ॥ आलस्यकृमिशोकश्लेष्मकफवात निवारणं ॥ तालुशोषकंठरोगदंतरोगविद्रधीस्तथा ॥ पीनसंमुखदौ र्गंध्यनाशनेकारणंपरं ॥ क्रमुकाधिक्यात्तांबूलंकफकारकमीरितं ॥ चूर्णाधिक्येपित्तकरंखादिरेशुक्रनाशकं ॥ तांबूलंनहितंनेत्ररोगेच रक्तपित्तके ॥ शोषिविषिचमूर्छायांमदरोगेहृतरोगके ॥ अजीर्णमु खपाकेचलालानेत्रस्रुतौतथा ॥ पांडुरोगेसंग्रहणीदाहश्वासक्ष येषुच ॥ रक्तदोषेपित्तरोगेविशेषात्तरुणज्वरे ॥ अतितांबूलाच रणंदंतदौर्बल्यकारकं ॥ नेत्ररोगकरंचैवमुखनासाकेशेषुच ॥ पी नसाकारकंप्रोक्तंमुखरुक्शोषणाकरं ॥ नचगर्भिणिबालस्यप्रश स्तंनैवमीरितं ॥ निद्रोत्थितस्यभुक्तस्यस्नानस्यचविमनस्यच ॥ तांबू लंनप्रशस्तंतुमुहूर्तोर्ध्वंतुनदूरं ॥

तांबूल कंकोल, कापूर, कस्तुरी, सुपारी, लवंग, विड्याचीं तिकीं पानें, यथायोग्य चुना, जायफळ, आणि कात याला तांबूल म्हणावें; किंवा पान, चुना, सुपारी, कात हे मिळून तांबूल. तें उष्ण, तिखट, किंचित् कडू, मधुर, खारट, तुरट, रुचिकर, कामोद्दीपक, कांतिकर, वृष्य व धृति, मेधा, बुद्धि यांना करणारें, विशद, अग्निदीपक, मुखशुद्धिकारक, पित्ताला जागृत करणारें, व आळस, कृमि, शोक, कफवात, तालुशोष, कंठरोग, दंतरोग, विद्रधि, पीनस, मुखदुर्गंधि यांचा

नाश करितें; विड्यांत सुपारी जास्ती घातली असतां कफकारक होतो. चुना अधिक झाला असतां पित्त करितो, व कात अधिक झाला असतां शुक्रनाश करितो; आणि विडा, नेत्ररोग, रक्तपित्त, शोष, विष, मूर्छा, मद, मोह, अरुचि, अजीर्ण, मुखपाक, लालास्राव, नेत्रस्राव, पांडु, अश्मरी, संग्रहणी, दाह, श्वास, क्षय, रक्तदोष, पित्तरोग, आणि विशेषेंकरून उरःक्षतज्वर यांवर देऊनये; हा फार भक्षण केला असतां दंतदुर्बलता, नेत्ररोग, मुखरोग, व अंगाला पीतता, क्षीणता यांना करितो; व हा गर्भिणी, बालक, यांला देऊंनये. व निजून उठलेला, भुकेलेला, शांति झालेला, यांना लागलाच देऊं नये; दोन घटका गेल्यावर द्यावा.

तिनिशस्तुवरश्चोष्णोग्राहकःकफवातहा ॥ रक्तातिसारंकुष्ठंचमेहंमेदंव्रणंतथा ॥ रक्तदोषंचपित्तंचश्वित्रकुष्ठंकृमीं स्तथा ॥ दाहंचपांडुरोगंचनाशयेदितिकीर्तितः ॥

तिनिशवृक्ष—तिवस तुरट, उष्ण, ग्राहक, व कफ, वात रक्तातिसार, कुष्ट, मेह, मेद, व्रण, रक्तदोष, पित्त, पांढरें कोड, कृमि, दाह, पांडुरोग, यांचा नाश करितो.

कर्णस्फोटातुकटुकातिक्तोष्णाग्निप्रदीपनी ॥ वातगुल्मोदरप्लीहाकर्णव्रणविषापहा ॥ कफपित्तज्वरानाहकफशूलविनाशिनी ॥ सा तु पानाबुधैर्ज्ञेयापांजनेचप्रशस्तिका ॥

कानफोडी—तिळवण तिखट, उष्ण, अग्निदीपक, व वायु, गुल्म, उदर, प्लीहा, कर्णव्रण, विष, कफ, पित्तज्वर, आनाहवायु, कफ, शूल, यांचा नाश करणारी अशी आहे. पिंडीं अंजनाविषयीं प्रशस्त आहे.

तिलकोमधुरःस्निग्धःपौष्टिकोबलमेदकृत् ॥ हृद्योलघुरसेत्युष्णःपाकेचोष्णकःस्मृतः ॥ रसायनस्तीक्ष्णरूक्षोदंतरुक्कृमिकुष्ठहा ॥ वातपित्तकफघ्नश्चविषकंडूव्रणापहः ॥ रक्तरुक्दुग्धरुक्बस्तिरुजांनाशकरःस्मृतः ॥ तिलकःक्षारयोगेनगुल्मशूलोदरापहः ॥ त्वगस्यतुवराचोष्णापुंस्त्वघ्नादंतदोषहा ॥ रक्तदोषकृमिव्रणशोफायाश्चविनाशिनी ॥

तिलकवृक्ष मधुर, स्निग्ध, पौष्टिक, बलकारक, मेदकर, हृद्य, लघु, रसकाळीं अति उष्ण, पाककाळीं तिखट, रसायन, तीक्ष्ण, रूक्ष, व दंतरोग, कृमि कुष्ट, वायु, पित्त, कफ, विष, कंडू, व्रण, रक्तरोग, दुग्धरोग, बस्तिरोग, यांचा नाश करितो. हा क्षाराच्या योगानें गुल्म, शूल, उदर यांचा नाश करितो. याची साल तुरट, उष्ण, पुंस्त्व, दंतरोग, रक्तदोष, कृमि, व्रण आणि शोफ यांचा नाश करितो.

तिलपर्णीकटूष्णाचलघ्वीरुच्यातिक्तका ॥ ग्राहिणिसन्निपात
घ्नीशोथकुष्ठविषापहा ॥ अंध्यनाशकरीप्रोक्ताबीजंचोष्णंकफाप
हं ॥ आनाहगुल्मशूलघ्नंवातज्वरविनाशनं ॥

तिळपर्णी तिखट, उष्ण, लघु, रुचिकर, कडु, ग्राहक व सन्निपात, सूज, कोड, विष, अंधता, यांचा नाश करिते. हिचें बीज उष्ण व कफ, आनाहवात, गुल्म, शूळ, आणि वातज्वर, यांचा नाश करितें.

त्रिकांडंमधुरंतिक्तंकिंचिदुष्णंबलावहं ॥ वीर्यवृद्धिकरंकिंचिद्वात
लंचकफापहं ॥ पित्तभ्रांतिमदान्हंतितत्तुबालंचवातनुत् ॥ शोफदा
हतृषाछर्दिनाशनंपरमंमतं ॥

तिरकांडें (लहान व थोर भेदानें दोन प्रकारचें) मधुर, कडु, किंचित् उष्ण, बलकार, वीर्यवर्धक, किंचित् वातल व कफ, पित्त, भ्रांति, मद यांचा नाश करितें. तें कोवळें असतां वायु, सूज, दाह, तृषा, वांति यांचा नाश करितें.

तूंनानिपक्वानिगुरुशीतानिमधुराणिच ॥ ग्राहकाणिरक्तदोषदा
नपित्तहराणिच ॥ कोमलानिचतानिस्युर्गुरूणिरेचकराणिच ॥ अ
म्लानिचोष्णवीर्याणिरक्तपित्तहराणिच ॥

तुतीचे झाडाचीं फळें—तुतें तीं पिकलीं असतां गुरु, शीत, मधुर, ग्राहक व रक्तदोष, वायु, पित्त, यांचा नाश करितात. तीं कोंवळीं असतां गुरु, रेचक, आंबट, उष्णवीर्य, आणि रक्तपित्तनाशक अशीं आहेत.

तुंबरकस्तुतुंबरश्चोष्णःपाकेचतिक्तकः ॥ कफव्रणक्रमीमेहकुष्ठज्व
रविनाशनः ॥ आनाहमर्शशोफघ्नंनाशयेदितिनेजगुः ॥

तुबरक—त्याचीं पानें व फळें वाटाण्यासारिखीं व गुण विषासारखे आहेत, तें झाड पश्चिमसमुद्रतीरीं होतें तो तुरट, उष्ण, पाककाळीं कडु, कफ, व्रण, क्रमि, मेह कुष्ठ, ज्वर, आनाहवायु, अर्श व सूज, यांचा नाश करितो.

तुंबरुर्मधुरस्तिक्तऊषणश्चाग्निदीपनः ॥ वीर्योष्णःकृच्छ्रनुत्तुरःस्नी
ग्धोरुचिकरोलघुः ॥ विदाहीग्राहकफनुद्वातगुल्मोदरापहः ॥ शू
लाध्मानक्रमीन्हंतिकर्णमस्तकरोगनुत् ॥ कंठरोगंवांतिकुष्ठप्लीहा
श्वासारुचीर्हरेत् ॥ अपतंत्रकनामानवातंचैवविनाशयेत् ॥

तुंबरुवृक्ष (ज्याचीं फळें काळ्या मिऱ्यासारिखीं असतात तो) तिरफलीचें झाड मधुर, कडू, तीक्ष्ण, अग्निदीपक, उष्णवीर्य, कफनाशक, रुक्ष, तिखट, रुचिकर, लघु, विदाही, हृद्य, व कफ, वायु, गुल्म, उदर, शूल, पोटफुगणें, कृमि, नेत्ररोग, कर्णरोग, मस्तकरोग, कंठरोग, वांति, कुष्ट, प्लीहा, श्वास, अरुचि, आणि अपतंत्रक वायु यांचा नाश करितो.

तुषोदकंदीपनंचहृद्यंतीक्ष्णंचापिचलं ॥ उष्णंरक्त
करंपांडुकृमिहृद्वस्तिशूलनुत् ॥

तुषोदक-जवांचे कोंड्याचें पाणी दीपन, हृद्य, तीक्ष्ण, पित्तल, उष्ण, रक्तकारक, पांडु, कृमि, आणि बस्तिशूल यांचा नाश करितें.

तुलसीतिक्तकाचोष्णासुरभिश्चोष्णगुणैः ॥
रूच्यावातकफौशोफंकृमीन्छर्दिनिवारयेत ॥

तुळस साधारण कडू, उष्ण, सुरभि, तिखट, रुचिकर व वायु, कफ, सूज, कृमि, आणि वांति यांचा नाश करिते.

श्वेताकृष्णाचतुलसीकटूष्णाचोष्णाजगुः ॥ दाहपित्तकरीहृद्या
तुवराग्निप्रदीपना ॥ लघ्वीवातकफश्वासकासहिध्माकृमीनज
येत् ॥ वांतिदौर्गंध्यकुष्टानिपार्श्वशूलंविषापहा ॥ मूत्रकृच्छ्रंरक्तदो
षंभूतबाधांचनाशयेत् ॥ शूलंज्वरंचाहिक्कांचनाशयेदितिकीर्तिता ॥

तुळस-श्वेत व कृष्ण तिखट, उष्ण, तीक्ष्ण, दाहकर, पित्तकर, हृद्य, तुरट, अग्निदीपक, लघु व वायु, कफ, श्वास, कास, उचकी, कृमि, वांति, दौर्गंध्य, कुष्ट, पार्श्वशूल, विष, मूत्रकृच्छ्र, रक्तदोष, भूतबाधा, शूल, ज्वर, उचकी यांचा नाश करिते.

आरण्यतुलसीचोष्णाकटुकाचसुगंधिका ॥
वातत्वग्दोषर्धामर्पाविषचैवविनाशयेत ॥

वैजयंती तुळस-काळी वाबरी रानतुळस उष्ण, तिखट, सुगंधि व वायु, त्वग्दोष, ... आणि विष यांचा नाश करिते.

आरण्यतुलसीसुद्राकटीचोष्णाचतिक्तका ॥ रुच्याग्निदीपनीहृद्या
विदाहीलघुपित्तकृत् ॥ रुक्षाकंडूविषछर्दिकुष्टज्वरविनाशिनी ॥
वातंकृमीन्कफंदद्रुंरक्तदोषंचनाशयेत् ॥ बीजंचास्याःदाहशोषनाश
कंपरिकीर्तितं ॥

क्षुद्रारानतुळस— साधारण आजवला—पांढरा आजवला माळीतुळस—काळा आजवला—काळी माळी तुळस तिखट, उष्ण, कडु, रुचिकर, अग्निदीपक, हृद्य, विदाही, लघु, पित्तल, दाह व कंडू, विष, वांति, कुष्ट, ज्वर, वायु, कृमि, कफ, दद्रु, रक्तदोष, यांचा नाश करिते. हिचें बीज दाह आणि शोष यांचा नाश करितें.

सुगंध्यारण्यतुलसीकटूष्णासुगंधिका ॥
पिशाचबाधावमिहृन्मुनिभिःपरिकीर्तिता ॥

आजवल्याचा भेद— सुगंध रानतुळस तिखट, उष्ण, सुगंध, पिशाचबाधा व वांति यांचा नाश करिते.

तेजोवतीकटूष्णाचतिक्ताचाग्निप्रदीपनी ॥ पाचकारुचिदाकंठ्या कफवातविनाशिनी ॥ कंठशुध्दिकरीपित्तकासश्वासविषापहा॥ हि क्काग्निमांद्यमर्शांसिमुखरोगस्यनाशिनी ॥

तेजोवती—तेजबळ तिखट, उष्ण, कडु, अग्निदीपक, पाचक, अरुचिकर, कंठाला हितावह, कंठशुद्धिकारक व कफ, वायु, पित्त, खोकला, दमा, विष, उचकी, अग्निमांद्य, अर्श, मुखरोग यांचा नाश करिते.

तेरणातिक्तकास्वादुशीतावांतिविनाशिनी ॥
व्रणविस्वरतांचापिनाशयेदितितेजगुः ॥

तेरणा—तेरडा कडु, स्वादु, शीतळ व वांति, व्रण आणि विस्वरता यांचा नाश करितो.

तेजोफलःकटुस्तिक्तःसुगंधश्चाग्निदीपनः ॥
कफवातारुचीर्हंतीत्येवंप्राज्ञैर्निरूपितं ॥

तेजफळ—कंटकवृक्ष तिखट, कडु, सुगंध, अग्निदीपक व कफ, वायु व अरुचि यांचा नाश करितो.

तैलवर्ग.

तिलतैलंचमधुरंवीर्येचोष्णंचापित्तलं ॥ कफकृत्तिक्तकंकेश्यंतुव रंवलकांतिदं ॥ तीक्ष्णंविकासिवृष्यंचगुरुरुक्षंसुसूक्ष्मकं ॥ स्पर्शे शीतंलेखनंचरक्तपित्तकरंमतं ॥ मलमूत्रस्तंभकरंत्वग्गर्भाशयशो धकं ॥ मेध्यंबुद्धिप्रदंचाग्निदीपकंचसरंमतं ॥ व्यवायिवर्धकंधातो

रभ्यंगाच्चक्षुष्योहितं ॥ अचक्षुष्यंभक्षणात्तुविशदंपरिकीर्तितं ॥ छिन्नभिन्नच्युतोत्पिष्टमथितक्षतपिच्चिते ॥ भग्नस्फुटितविश्लिष्टविद्धाभिहतदारिते ॥ निर्भुग्नास्थिन्यग्निदग्धेव्याघ्रदंतक्षतेतथा ॥ बस्तिकर्मणि चाभ्यंगेनस्येपानेतथाश्रुतौ ॥ नेत्रसेकावगाहेषुप्रशस्तंवातनाशकं ॥ भगमस्तककर्णानांशूलघ्नंव्रणनाशकं ॥ मेहंनेत्ररुजंजंतून्पामांकंडूंचनाशयेत् ॥

तिलतैल गु० तिळांचें तेल मधुर, उष्णवीर्य, पित्तकर, कफकारक, कडु, केशांना हितावह, तुरट, बलकर, कांतिकारक, तीक्ष्ण, विकासि, वृष्य, गुरु, रूक्ष, सूक्ष्म, स्पर्शाला शीतळ, लेखन, रक्तपित्तकारक, मल, मूत्र, यांचा स्तंभ करणारें, व त्वचा, गर्भाशय यांला शोधणारें, मेध्य, बुद्धिप्रद, अग्निदीपक, सारक, व्यवायि, धातुवर्धक, अभ्यंगानें नेत्रांला हितावह, भक्षणानें अचक्षुष्य, विशद व छिन्नभिन्न, सुटलेलें, उपळलेलें, मथित, क्षत, पिच्चित, मोडलेलें, फुटलेलें सुटलेलें, वेधलेलें, अभिहत, दारित आणि निर्भुग्न असें अस्थि, अग्निदग्धव्रण, वाघानें चावलेला व्रण, बस्तिकर्म, अभ्यंग, नस्य, पान, कानांत घालणें, नेत्रांला सेचन करणें आणि अवगाहन यांविषयीं प्रशस्त आहे व वायु, योनिशूल, मस्तकशूल, कर्णशूल, व्रण, मेह, नेत्ररोग, कृमि, खरूज आणि कंडू यांचा नाश करितें.

तैलंतुसार्षपंस्वर्यंदीपनंलेखनंकटु ॥ तिक्तंतीक्ष्णंपित्तलंच उष्णंरक्तस्यदूषकं ॥ लघुवातविकारघ्नंकृमिकुष्ठकफापहं ॥ शिरोग्रहंकर्णशूलंकंडूंमेदरुजंजयेत् ॥ कर्णमस्तकरोगघ्नमर्शकोठव्रणापहं ॥ श्वित्रघ्नंचैवमुद्दिष्टंबस्तिकर्मणिशस्तकं ॥

सर्षपतैल— शिरसांचें तेल स्वर्य, दीपन, लेखन, तिखट, कडु, तीक्ष्ण, पित्तकर, उष्ण, रक्तदूषक, लघु, वातविकारनाशक व कृमि, कुष्ठ, कफ, शिरोग्रह, कर्णशूल, कंडू, मेदरोग, कर्णरोग, मस्तकरोग, कोठ, व्रण, पांढरें कोड यांचा नाश करितें. व बस्तीविषयीं उत्तम आहे.

श्वेतायाश्चैवरक्तायाराजिकायास्तुतैलकं ॥ केश्यंचतिक्तंकटुकंमूत्रकृच्छ्रकरंमतं ॥ त्वग्दोषंवातदोषंचपूयंचैवविनाशयेत् ॥ गुणास्त्वन्येसर्षपानांतैलवत्प्राइनीरितं ॥

रक्त व कृष्ण राजिकातैल— तांबड्या व काळ्या मोहोऱ्यांचें तेल केश्य, कडु, तिखट, मूत्रकृच्छ्र, त्वग्दोष, वातदोष, आणि पूय यांचा नाश करितें. बरकड गुण तिळांच्या तेलासारिखे आहेत.

कुसुंभतैलंबलदंक्षारंकटुविदाहकृत् ॥ अचक्षुष्यंगुरुस्तीक्ष्ण

मुष्णंविट्स्तंभकारकं ॥ रक्तपित्तकरंचाम्लंत्रिदोषानांच
कारकं ॥ कृमिवातहरंप्रोक्तं पूर्वाचार्यैर्महर्षिभिः ॥

कुसुंभतैल— करडईचें तेल बलकर, खारट, कडू, विदाहि, अचक्षुष्य, गुरु, तीक्ष्ण, उष्ण, मलस्तंभक, रक्तपित्तकारक, आंबट, त्रिदोषकारक व कृमि, वायु यांचें नाशक आहे.

मधुरंचातसीतैलंश्लेष्मवन्मदगंधिकं ॥ वीर्येचोष्णंघनंस्नि
ग्धंतुवरंबलकारकं ॥ कफकृत्पित्तलंग्राहिकटुत्वग्दोषना
शकं ॥ अचक्षुष्यंगुरुश्चैवनस्येश्रोत्रस्यपूरणे ॥ पानेभ्यंगे
चबस्तौचवातव्याधौप्रशस्तकं ॥

अतसीतैल—अळशीचें तेल मधुर, कफकर, मदगंधि, उष्णवीर्य, घन, स्निग्ध, तुरट, बलकारक, कफकर, पित्तल, ग्राहक, तिखट, त्वग्दोषनाशक, अचक्षुष्य व गुरु, आहे. आणि नस्य, कानांत घालणें, प्राशन, अभ्यंग, बस्तिकर्म आणि वातव्याधिंच्यां-विषयीं प्रशस्त आहे.

गोधूमयावनालादिधान्यतैलंकफापहं ॥
नेत्र्यंकुष्ठंवातपित्तेकंडूंचैवविनाशयेत् ॥

गोधूम, यावनाल, व्रीहि, यव इत्यादि धान्यांचें तेल कफनाशक, नेत्र्य व कुष्ठ, वायु, पित्त, आणि कंडू यांचा नाश करितें.

एरंडतैलंकटुकंतिक्तंशुक्रविवर्धकं ॥ अग्निदीप्तिकरंस्वादुगुरुपित्त
प्रकोपनं ॥ रसायनोत्तमंचोष्णंस्रोतसांशोधकंमतं ॥ मधुरंकफकृ
दृष्यंत्वच्यंशुद्धिकरंमत ॥ वयसःस्थापकंमेध्यंतुवरंबलकांतिदं ॥
सूक्ष्मंसरंपिच्छलंचविषमज्वरगुल्मनुत् ॥ मलस्तंभकफंप्लीहांवातं
वातोदरंतथा ॥ आनाहंकोष्ठशूलंचअष्ठीलांचकटिग्रहं ॥ पृष्ठशूलं
चहृद्रोगंवातरक्तंचविद्रधिं ॥ योनिशूलंवर्ध्मरोगंशूलंशोथंचकुष्ठ
कं ॥ सर्वांगशूलंचतथानाशयेदितिकीर्तितं ॥

एरंडतैल—एरंडेल तिखट, कडू, शुक्रवर्धक, अग्निदीपक, स्वादु, गुरु, पित्तल, रसायनामध्यें उत्तम, उष्ण, स्रोतःशोधक, मधुर, कफकर, वृष्य, त्वच्य, शुद्धिकारक, वयस्थापक, मेध्य, तुरट, बलकर, कांतिकारक, सूक्ष्म, सारक, पिच्छल व विषमज्वर, गुल्म, मलस्तंभ, कफ, प्लीहा, वायु, वातोदर, आनाह, कोष्टशूल, अष्ठीला, कटिग्रह, पृष्ठशूल, हृद्रोग, वातरक्त, विद्रधि, योनिशूल, वर्ध्मरोग, शूल, सूज, कुष्ठ, सर्वांगशूल यांचा नाश करितें.

करंजतैलंतिक्तंस्यादुष्णंचव्रणपूरकं ॥ नेत्ररोगांविचर्चींच वातंकुष्टंव्रणंतथा ॥ कंडूंगुल्ममुदावर्तंयोनिदोषंचनाशये त् ॥ अर्शोघ्नंलेपनाच्चैवनानात्वग्दोषनाशनं ॥

करंजतैल—करंजाचें तेल कडू, उष्ण, व्रणाला भरणारें व नेत्ररोग, विचर्ची, वायु, कुष्ठ, व्रण, कंडू, गुल्म, उदावर्त, योनिदोष, अर्शरोग, व लेपनानें अनेक त्वग्दोष यांचा नाश करितें.

इंगुद्यास्तुस्मृतंतैलंस्निग्धंशीतंचकांतिदं ॥ मधुरंकफकृद्बल्यंचक्षुष्यंधातुवर्धकं ॥ केशवृद्धिकरंचैवपित्तनाशकरंमतं ॥

इंगुदीतैल— हिंगणबेटतैल स्निग्ध, शीतळ, कांतिकर, मधुर, कफकर, बलकर, चक्षुष्य, धातुवर्धक, केशवृद्धिकारक आणि पित्तनाशक असें आहे.

निंबतैलंकिंचिदुष्णंतिक्तंकृमिकफापहं ॥ कुष्ठंव्रणंवातपित्तंपित्तं चार्शोज्वरंतथा ॥ शोफोदरंरक्तरुजंकफपित्तंजरांजयेत् ॥

निंबतैल— कडुनिंबाच्या बियांचें तेल किंचित् उष्ण, कडू व कृमि, कफ, कुष्ठ, व्रण, वातपित्त, पित्त, अर्श, ज्वर, शोफोदर, रक्तदोष व कफ, पित्त आणि जरा यांना जिंकितें.

अक्षतैलंस्वादुशीतंवृष्यंकेश्यंगुरुस्मृतं ॥
कांतिप्रदंकफकरंवातंपित्तंचनाशयेत् ॥

अक्षतैल—बेहड्याचें तेल स्वादु, शीतळ, वृष्य, केश्य, गुरु, कांतिकारक, कफकर, व वायु, पित्त यांचा नाश करितें.

शिग्रुतैलंचकटुकंचोष्णमुक्तंचपिच्छलं ॥ त्वग्दोषंचव्रणंवातंकफं कंडूंचनाशयेत् ॥ शोथनाशकरंचैवमुनिभिःपरिकीर्तितं ॥

शिग्रुतैल— शेवग्याच्या बियांचें तेल तिखट, उष्ण, पिच्छल व त्वग्दोष, व्रण, वायु, कफ, कंडू आणि सूज यांचा नाश करितें.

ज्योतिष्मत्याःस्मृतंतैलंवामकंतिक्तकंमतं ॥ अत्युष्णंसारकंतीक्ष्णं पित्तलंस्मृतिबुद्धिदं ॥ मेधाकरंलेखनंचरसायनकरंमतं ॥ अग्नि दीप्तिकरंवातंत्रिदोषंचकफंजयेत् ॥

ज्योतिष्मतीतैल— कांगण्यांचें तेल वांतिकारक, कडू, अतिउष्ण, सारक, तीक्ष्ण

पित्तल व स्मृति, बुद्धि, मेधा यांना करणारें, लेखन, रसायन, अग्निदीपक व वायु, त्रिदोष आणि कफ यांचा नाश करितें.

हरीतक्याःस्मृतंतैलंशीतलंतुवरंमधु ॥
कटुपथ्यंसर्वरोगनानात्वग्दोषनाशकं ॥

हरीतकीतैल —**हिरड्यांच्या बियांचें तेल** शीतल, तुरट, मधुर, तिखट, पथ्यकर व सर्वरोग, अनेक त्वचेचे दोष यांचा नाश करितें.

कोशाम्रतैलंतिक्तंस्यादम्लंबल्यंचमाधुरं ॥ पथ्यंरुचिकरंचैवपाच
कंचसरंमतं ॥ क्रमिकुष्ठव्रणानांचनाशकंपरिकीर्तितं ॥

कोशाम्रतैल— **कोशिंबबीजतैल** कडू, आंबट, बलकर, मधुर, पथ्य, रुचिकर, पाचक, सारक व कृमि, कुष्ठ, आणि व्रण यांचा नाश करितें.

कर्पूरतैलंकटुकंचोष्णंपित्तकरंमतं ॥
दंतदार्ढ्यप्रदंचैवकफवातविनाशकं ॥

कर्पूरतैल—**कापराचें तेल** तिखट, उष्ण, पित्तकर व दंतांला दृढ करणारें व कफ, वायु यांचा नाश करितें.

त्रपुसैर्वारुकूष्मांडचारबीजादितैलकं ॥ केश्यंकफप्रदंशीतंमधुरं
गुरुचस्मृतं ॥ वांतिकृद्वातपित्तस्यनाशकंपरिकीर्तितं ॥

कांकडी, वाळुक, चारोळ्या, कोहळा इत्यादिकांचें तेल केश्य, कफकर, शीतल, मधुर, गुरु, वांतिकारक, व वायु, पित्त, यांचें नाशक आहे.

भल्लाततैलंकटुकंस्वादुचोष्णंचापित्तलं ॥ तिक्तंतीक्ष्णंचतुवरंऊ
र्ध्वाधोमार्गशोधकं ॥ त्रिदोषंचक्रमीन्मेहंमेदंशुक्रंकफंतथा ॥ अ
र्शोवातंचकुष्टंचकंडुंचैवविनाशयेत् ॥ गुणास्तुंबरकस्यापितैलस्यै
तेबुधैःस्मृताः॥

भल्लातकतैल—**बिबव्याचें तेल** तिखट, स्वादु, उष्ण, पित्तकर, कडू, तीक्ष्ण, तुरट, व अधोर्ध्व, दोषांला शोधक, व त्रिदोष, कृमि, मेह, मेद, शुक्र, कफ, अर्श, वायु, कुष्ट, कंड्‌ यांचा नाश करितो. तुंबरकाच्या तैलाचेही असेच गुण जाणावे.

त्रिवृत्तैलंतुशीतंस्याद्वातपित्तकफापहं ॥

त्रिवृत्तैल—**निशोत्तरबीजतैल** शीत व वायु, पित्त आणि कफ, यांचा नाश करितें.

तैलंतुदेवदारव्यकटुतिक्तंकषायकं ॥
व्रणशुद्धिकरंवातक्रिमिकुष्ठविनाशकं ॥

देवदारुतैल तिखट, कडू, तुरट, व व्रणशुद्धिकारक व वायु, क्रमि, कुष्ट, यांचा नाश करितें.

सर्जतैलंतुविस्फोटकुष्ठदद्रुविनाशकं ॥
क्रमीन्कफंचवातंचनाशयेदितिकीर्तितं ॥

सर्जरसतैल–राळेचें तेल विस्फोट, कुष्ट, दद्रु, कुष्ठ, क्रमि, कफ, आणि वायु यांचा नाश करितें.

आम्रबीजभवंतैलंसुगंधिमधुरंमतं ॥ रुक्षंकिंचित्पित्तलंचातिक्तंच विशदंमतं ॥ कफवातहरंचैवमुनिभिःपरिकीर्तितं ॥

आम्रतैल–आंब्याच्या कोईचें तेल सुगंधि, मधुर, रुक्ष, किंचित् पित्तल, कडू, विशद, कफ, वायु यांचा नाश करितें.

मुद्गतैलंतुविस्फोटविचर्चीनाशनंमतं ॥
विसर्पनाशनकरंपूर्वाचार्यैरुदीरितं ॥

मुद्गतैल–मुगांचें तेल विस्फोट, विचर्ची, विसर्प, यांचा नाश करितें.

मधूकतैलंमधुरंपिच्छलंतुवरंमतं ॥ कफपित्तज्वरंचैवदाहंपित्तंच नाशयेत ॥ पलाशपाटलायास्तुतैलस्यैतेगुणामताः ॥

मधूकतैल–मोहड्यांचें तेल मधुर, पिच्छल, तुरट, व कफ, पित्तज्वर, दाह, पित्त, यांचा नाश करितें; पळस आणि पाडळ, यांच्या बीजाच्या तैलाचे असेच गुण जाणावे.

वंदाकतैलंमधुरंगुरुःकटुरसंमतं ॥

वंदाकतैल–बादांगुलतैल मधुर, गुरु, व तिखट, असें आहे.

अंकोलतैलंवातघ्नमभ्यंगात्त्वग्रुजापहं ॥
कफनाशकरंप्रोक्तंपूर्ववैद्यैर्महर्षिभिः ॥

अंकोलतैल–आंकोलीचे बियांचें तेल वातनाशक, अभ्यंग केला असतां त्वग्दोष आणि कफ यांचा नाश करितें.

दंत्यास्तैलंस्वादुकेश्यंलेपनात्सर्वकुष्ठहं ॥

वातहंप्राशनेनैवपित्तस्यास्रस्यनाशकं ॥

दंतीतैल—दातीचें तेल स्वादु, केश्य, लेपानें सर्व कुष्टनाश व प्राशनानें वातनाशक, व पित्तरक्त, यांचा नाश करितें.

कपित्थतैलंतुवरंस्वादुचाखुविषापहं ॥

कपित्थतैल—गोड कंवठाचें तेल तुरट, गोड, व उंदराच्या विषाचा नाश करितें.

खसबीजस्यतैलंतुबल्यंवृष्यंगुरुमतं ॥
स्वादुशीतंकफकरंवातनाशकरंमतं ॥

खसबीजतैल—खसखसीचें तेल बलकर, वृष्य, गुरु, स्वादु, शीत, कफकारक, व वातनाशक असें आहे.

तैलंतुवर्यास्तीक्ष्णोष्णंलघुग्राहिचदीपनं ॥ कफंरक्तरुजंकंडुंविषं
कुष्टंकृमींस्तथा ॥ मेदोदोषंव्रणंशोथंकोठंचैवविनाशयेत् ॥

तुवरीचें तैल—तुरीचें तेल तीक्ष्ण, उष्ण, लघु, ग्राहक, दीपन, व कफ, रक्तरोग, कंडू, विष, कुष्ट, कृमि, मेदोरोग, व्रण, सूज आणि कोठ यांचा नाश करितें.

पुत्रजीविभवंतैलंकफवातविनाशकं ॥

पुत्रजीवितैल—कफ व वायु यांचा नाश करितें.

त्रायमाणभवंतैलंसर्वव्याधिविनाशकं ॥

त्रायमाणतैल—संपूर्ण व्याधिनाशक आहे.

नारिकेलभवंतैलंरसेपाकेमधुरंमतं ॥
बल्यंकेश्यंवातहरमुष्णंनेत्ररुजापहं ॥

नारळाचें तेल—रसकाळीं व पाककाळीं मधुर, बलकर, केश्य, वातनाशक, उष्ण, आहे व नेत्ररोगनाशक आहे.

शंखिनीसंभवंतैलंतीक्ष्णतिक्तंकटुस्मृतं ॥ रक्तपित्तकरंचैव
सारकंचमतंलघु ॥ कृमिकुष्टार्शमेहघ्नंकफवातहरंपरं ॥
शुक्रमेदहरंप्रोक्तंपूर्वैर्वैद्योत्तमैःपुरा ॥

शंखिनीतैल—तीक्ष्ण, कडू, तिखट, रक्तपित्तकर, सारक, लघु व कृमि, कुष्ट, अर्श, मेह, कफ, वायु, शुक्र, मेद, यांचा नाश करितें.

पुन्नागतैलंकटुकंसरंतिक्तं चलेखनं ॥
पित्तलंवातरक्तघ्नंदाहनाशकरंमतं ॥

उंड्यांचें तेल—तिखट, सारक, कडु, लेखन, पित्तळ, वातरक्तनाशक. आणि दाहकारक असें आहे.

पीलुतैलंसरंचोष्णंकुष्टवातक्षतापहं ॥ शोथंपित्तरुजंकंडुं गंडमालांविनाशयेत् ॥ अंत्रवृध्दिरक्तदोषंनाशयेदितिचरम् तं ॥ अम्लवेतसतैलस्याप्येतएवगुणामताः ॥

पीलुतैल सारक, उष्ण व कुष्ट, वायु, क्षत, सूज, पित्तरोग, कंडू, गंडमाळा, अंत्रवृद्धि, रक्तदोष यांचा नाश करितें. आणि यासारिखेच अम्लवेतसाच्या तेलाचे गुण आहेत.

शिंशपागरुगंडीरनिर्गुंडीसरलादिजं ॥ तैलंतुतुवरंतिक्तंकटुकंवा तरक्तजित् ॥ विषकंडूवातकफकुष्टदुष्टव्रणान्जयेत ॥

शिंशपा, अगरू, गंडीर, निर्गुंडी, सरलदेवदार यांचें तेल तुरट, कडु, तिखट व वातरक्त, विष, कंडू, वायु, कफ, कुष्ट आणि दुष्टव्रण यांचा नाश करितें.

पृथ्वीकानीपजीमूतहस्तिकर्णार्कमूलजं ॥ कांपिल्लकंचतैलंतुतीक्ष्णंपाकेकटुस्मृतं ॥ सरमुष्णंतिक्तकंचलघुकुष्टकफापहं ॥ मेह मूर्छामदक्रिमिनाशनंपरमंमतं ॥

पृथ्वीका, जीमूत, मूलक, अर्कहस्तिकर्ण, नीप, कांपिल्ल यांचें तेल तीक्ष्ण, पाककाळीं तिखट, सारक, उष्ण, कडु, लघु व कुष्ट, कफ, मेह, मूर्छा मद, आणि क्रमि यांचा नाश करितें.

तैलकंदःकटुश्चोष्णःपारदस्यचबंधकः ॥
पुष्टिकृद्विषवातापस्मारशोथविनाशनः ॥

तैलकंद तिखट, उष्ण, पारदबंधक, पौष्टिक व विष, वात, अपस्मार, आणि सूज यांचा नाश करितो.

बिंबिकामधुराशीताकफवातकरामता ॥ रक्तपित्तक्षयश्वासका मलापित्तशोफकान ॥ रक्तरुग्विषकासांश्चरक्तपित्तज्वरान्हरेत ॥ फलमस्याःगुरुस्वादुशीतलंलेखनंमतं ॥मलस्तंभकरंस्तन्यमुदेरवा

तसंचयकं ॥ रुच्यंपित्तंरक्तदोषवातान्श्वासंचनाशयेत् ॥ शोथबु
द्धिदाहकासश्वासनाशकरंमतं ॥ पुष्पमस्याःकंडुपित्तकामलाना
शकारकं ॥ अस्याःपर्णोद्भवाशाकाशीतलामधुरालघुः ॥ ग्राहका
तुवरातिक्तापाकेकटीचवातला ॥ कफपित्तहराप्रोक्तापूर्वैर्वैद्यवरैः
स्फुटं ॥ मूलमस्याहिमंमेहनाशनंधातुवर्धकं ॥ हस्तदाहहरंभ्रांतिवां
तिनाशकरंमतं ॥

तोंडली– मधुरबिंबी– गृहबिंबिका मधुर, शीतळ व कफ, वांति यांना करणारी, आणि रक्तपित्त, क्षय, श्वास, कावीळ, पित्तशोफ, रक्तविकार, विषदोष, खोकला, रक्त, पित्तज्वर यांचा नाश करिते. हिचें फळ म्ह० तोंडलें तें गुरु, स्वादु, शीतळ, लेखन, मलस्तंभक, स्तन्यकारक, पोटांत वातसंचय करणारें, रुचिकर, पित्त, रक्तदोष, वायु, दमा, सूज, वृद्धि, दाह, खोकला, दमा यांचा नाश करितें. हिचीं फुलें कंडु, पित्त, कावीळ यांचा नाश करितात. हिच्या पाल्याची भाजी शीतळ, मधुर, लघु, ग्राहक, तुरट, कडु, पाककालीं तिखट वातुळ व कफ, पित्त यांचा नाश करिते. हिचें मूळ हिम, मेहनाशक, धातुवर्धक, व हातपायांचा दाह, भ्रांति आणि वांति यांचा नाश करितें.

तिक्ताबिंबीवांतिकरापित्तरक्तविकारनुत ॥ कफपांडुहराप्रोक्तामु
निभिःसुश्रुतादिभिः॥फलमस्यागुरुस्तिक्तंवामकंवातकोपनं॥ शोथ
रुग्विषपित्तघ्नंरक्तरुक्कफपांडुहं ॥

कडवी तोंडली वांतिकारक व रक्तविकार, कफ, पांडु यांचा नाश करिते. हिचें फळ गुरु, कडु, वांतिकर, वायूला कोपविणारें व सूज, विष, पित्त, रक्तविकार, कफ यांचा नाश करितें.

तोदनंग्राहकंचाम्लंलघूष्णंचाग्निदीपकं ॥ पित्तलंचफलंचास्याःप
क्वंतुमधुरंमतं ॥ स्निग्धंचतुवरंप्रोक्तंकफवातहरंस्मृतं ॥

तोदन– तोरण ग्राहक, आंबट, लघु, उष्ण, अग्निदीपक व पित्तल असें आहे. हिचीं फळें तीं तोरणें. तीं पिकलीं असतां मधुर, स्निग्ध, तुरट, आणि कफ, वायु यांचा नाश करणारीं आहेत.

गांगेरुकंतुतुवरमम्लंचोष्णंगुरुस्मृतं ॥ रक्तपित्तकफकरंमारकंवा
तहारकं ॥ पक्वंगांगेरुकफलंरुचिरंचगुरुस्मृतं ॥ वातरक्तहरंपित्त
नाशकंमुनयोजगुः ॥

आंबेहळद दुसरे प्रकारची आंबे तुरट, कडसर, उष्ण, मृदु व रक्तपित्त, कफ यांचा करणारी, सारक आणि वातनाशक अशी आहेत. पिकलेली आंबेहळद क्षोभ रुचि कर, गुरु, कफरक्तनाशक व पित्तनाशक अशी आहे.

तमाखुःपित्तलस्तीक्ष्णश्चोष्णोबस्तिविशोधनः ॥ मदकृद्भ्रामकस्तिक्तोदृष्टिमांद्यकरःसरः ॥ वामकःकटुकोरुच्योवातस्यानुविलोमकः ॥ कफकासश्वासवातकोष्ठवातकृमीन्जयेत् ॥ दंतशुक्रदृष्टिरुजोलिक्षायूकादिकान्गदान् ॥ वृश्चिकादिविषंशोथंनाशयेदितिकीर्तितः ॥

तमाखु पित्तल, तीक्ष्ण, उष्ण, बस्तिशोधक, मदकर, भ्रामक, कडू, दृष्टि मांद्यकारक सारक, वामक, तिखट, रुचिकर, वातानुलोमन व कफ, खोकला, दमा, वायु, कोष्ट कृमि, दंतरोग, शुक्ररोग, दृष्टिरोग, लिखा, उवा, विंचवाचें विष आणि सूज यांचा नाश करितो.

त्रायमाणानुतुवराशीतलामधुरासरा ॥ तिक्ताऽपित्तरुजंछर्दिज्वरंगुल्मंकफंविषं ॥ शूलंभ्रमंरक्तरुजंक्षयंग्लानिंतृषांतथा ॥ हृद्रोगंरक्तपित्तंचदुर्नामानंविनाशयेत् ॥ त्रिदोषनाशिनोप्रोक्तापूर्ववैद्यैर्महर्षिभिः ॥

त्रायमाण तुरट, शीतल, मधुर, सारक, कडू, पित्तरोग, वांति ज्वर, गुल्म, कफ, विष, शूल, भ्रम, रक्तरोग, क्षय ग्लानि, तहान, हृद्रोग, रक्तपित्त, मुळव्याध, त्रिदोष यांचा नाश करिते.

त्र्यूषणंचोष्णवीर्यंस्याद्रुच्यंचाग्निप्रदीपकं ॥ छेदनंरसकालेनुकटुकंस्थौल्यनाशकं ॥ श्लीपदश्वासकासाग्निमांद्यपीनसगुल्मनुत् ॥ त्वग्मेहकफान्मेदवातंशूलंविनाशयेत् ॥

त्रिकटु—त्र्यूषण (सुंठ मिरीं, पिंपळी) उष्णवीर्य, रुचिकर, अग्निदीपक, छेदन, रसकाळीं तिखट व स्थूलता, श्लीपद, दमा, खोकला, अग्निमंदा, पडसें, गुल्म, त्वचेचा रोग, मेह, कफ, मेद, वायु, शूल यांचा नाश करितें.

त्रिफलादीपनीरुच्याचक्षुष्याचरसायना ॥ वयसःस्थापकातृष्णासराहृद्याबलप्रदा ॥ पित्तंकफंत्रिदोषंचकुष्ठंमेहंचनाशयेत् ॥ नेत्ररोगंरक्तदोषंमेदंक्लेदंविनाशयेत् ॥ ज्वरंचविषमंचाशुनाशयेदितिकीर्तिता ॥

त्रिफला हिरडा, बेहडा, आंवळकाठी. दीपन, रुचिकर, चक्षूला हितावह, रसायन, वय:स्थापक, [illegible], सारक, हृद्य, बलकर व पित्त, कफ, त्रिदोष, कुष्ठ, मेह, नेत्ररोग, रक्तदोष, मेद, क्लेद, ज्वर, विषमज्वर यांचा नाश करिते.

मधुरत्रिफला वृष्या [illegible] ॥
धातुवर्धिकरी [illegible] कफवातविनाशिनी ॥

मधुरत्रिफला द्राक्षे, [illegible] खजूर किंवा शिवणीचीं फळें मिळून करावा तो वृष्य, विशद, मधुर, धातुवर्धक, व कफ, वायु यांचा नाश करितो.

सुगंधत्रिफला वृष्या मुखशुद्धिकरी मता ॥
हृद्या रुचिकरी चैव कफ[illegible]विनाशिनी ॥

सुगंधत्रिफला लवंग, सुपारी, जायफळ [illegible], मुखशुद्धिकारक, हृद्य, रुचिकर आणि कफनाशक आहे.

त्रिजातं [illegible] ॥ तीक्ष्णं चोष्णं लघु रूक्षं
[illegible] बलप्रदं ॥ रसायनं कफवात[illegible] पीनसं ॥ स्वरभेदं
चकासं च मुखदोषं च नाशयेत् ॥

त्रिजात दालचिनी, [illegible] अग्निदीपक, तीक्ष्ण, उष्ण, लघु, [illegible], रसायन, कफ, वायु, विष, आम, पीनस, स्वरभेद, खोकला, आणि मूर्च्छा यांचा नाश करितें.

त्रिसंध्या शीतला [illegible] विनाशिनी ॥
त्वग्दोषकासदद्रुघ्ना वातपित्तकफापहा ॥

त्रिसंध्यो काळी, पांढरी, तांबडी [illegible] शीतल, रुचिकर, कडु व विष, त्वग्दोष, खोकला, दद्रु व वायु, पित्त आणि कफ यांचा नाश करिते.

त्रिपर्णी मधुरा शीता श्वासकासव्रणापहा ॥
शीतपित्तं विषं चैव नाशयेदिति कीर्तिता ॥

त्रिपर्णी—तिपानी मधुर, शीत व दमा, खोकला, व्रण, शीतपित्त आणि विष यांचा नाश करिते.

सितात्रयं तु मधुरं [illegible]कंठरुजापहं ॥
शोकं तंद्रां कफं पित्तं नाशयेदिति कीर्तितं ॥

सितात्रय–त्रिसिता मधुर, उष्ण व कंठरोग, शोक, तंद्रा, कफ आणि पित्त यांचा नाश करिते.

त्रिकार्षिकंज्वरंशोथंपित्तंवातंभ्रमंतथा ॥
आमंशूलमतीसारंग्रहणींचविनाशयेत् ॥

त्रिकार्षिक म्हणजे अतिविष, नागरमोथा, सुंठ हे समभाग ज्वर, सूज, पित्त, वायु, भ्रम, आमशूल, अतिसार आणि संग्रहणी यांचा नाश करितें.

स्थौणेयकंकटुस्तिक्तंबल्यंपुष्टिकरंमतं ॥ सुगंधिमेध्यंसुस्वादुस्निग्धंशुक्रकरंगुरु ॥ त्वच्यंवृष्यंशीतलंचकफवातज्वरापहं ॥ त्रिदोषकुष्ठजंतुघ्नंरक्तदोषतृषापहं ॥ व्यंगदौर्गंध्यदाहघ्नंकंडूत्वग्दोषनाशनं ॥ अलक्ष्मीरक्षसहरंतिलनाशकरंमतं ॥

शुंगर– स्थौणेयक–गठोन्याचा भेद तिखट, कडू, बलकर, पुष्टिकारक, सुगंधि, मेध्य, सुस्वादु, स्निग्ध, शुक्रकर, गुरु, त्वच्य, वृष्य, शीतल व कफ, वायु, ज्वर, त्रिदोष, कुष्ट, कृमि, रक्तदोष, तृषा, व्यंग, दुर्गंध, दाह, कंडू, त्वग्दोष, अलक्ष्मी, राक्षसबाधा आणि आंगावरील तीळ याचा नाश करितें.

शालिपर्णीपृष्टिपर्णीबृहतीद्वयगोक्षुरः ॥ बिल्वोग्निमंथश्योनाककाश्मरीपाटलायुतं ॥ दशमूलमिदंतंद्रात्रिदोषश्वासकासहं ॥ ज्वरशोथानाहवातहिक्कापीनसनाशनं ॥पार्श्वमस्तकपीडाचारुचिस्वेदंचनाशयेत् ॥ अपतंत्रकवातंच अग्निमांद्यंचनाशयेत् ॥

दशमूळ साळवण, पिठवण, रिंगणी, डोर्ली, गोखरू, बेल, टाकळा, टेंटू, शिवण, पाडळ यांची मुळें एकत्र करावीं तें शापड, त्रिदोष, दमा, खोकला, ज्वर, सूज, आनाहवायु, उचकी, पीनस, पार्श्वपीडा, मस्तकशूल, अरुचि, घाम, अपतंत्रकवायु आणि अग्निमांद्य यांचा नाश करितें.

दर्भःशीतोरुचिकरोमधुरस्तुवरोमतः ॥ स्निग्धःकफकरःशुक्रस्तन्यशुद्धिकरोमतः ॥ कफंरक्तंरक्तपित्तंपित्तंश्वासंतृषांतथा ॥ मूत्रकृच्छ्रंबस्तिशूलंकामलांप्रदरंतथा ॥ रक्तदोषंविसर्पंचच्छर्दिंमूर्च्छांतथाश्मरीं ॥ नाशयेदितिचप्रोक्तोमूलंतस्यतृशीतलं ॥ रुच्यंचमधुरंरक्तज्वरतृड्श्वासकामलां ॥ पित्तंचनाशयेदेवंमुनिभिःपरिकीर्तितं ॥

क्षुद्रश्वेतदर्भ लहान पात्याचा व थोर मोठ्या हिरव्या पात्यांचा शीतळ, रुचिकर, मधुर, तुरट, स्निग्ध, कफकर, शुक्रशुद्धिकारक, रजःशोधक व कफ, रक्त, रक्तपित्त, पित्त, दमा,

नाहान, मूत्रकृच्छ्र, बस्तिशूल, कावीळ, प्रदर, रक्तदोष, विसर्प, छर्दि, मूर्छा, तृषा, अश्मरी, यांचा नाश करितो. याचें मूळ शीतळ, रुचिकर, मधुर व रक्त, ज्वर, तृषा, दमा, खोकला, कावीळ आणि पित्त यांचा नाश करितें.

दमनःकटुकःशीततिक्तश्चतुवरोमतः ॥ वृष्योहृद्यःसुगंधिश्चकुष्ट
विस्फोटकंडुहा ॥ द्विदोषंचत्रिदोषंचविषक्लेदनथार्शकं ॥ भूतबाधां
संग्रहणींग्रहपीडांचनाशयेत् ॥

दमनक— दवणा तिखट, शीतळ, कडू, तुरट, वृष्य, हृद्य सुगंधि व कुष्ट, विस्फोट, कंडू, द्विदोष, त्रिदोष, विष, क्लेद, अर्श, भूतबाधा, संग्रहणी आणि ग्रहपीडा यांचा नाश करितो.

वन्यजोदमनःप्रोक्तोवीर्यस्तंभनकारकः ॥
बलप्रदश्चामदोषनाशकःपरिकीर्तितः ॥

वन्यदमनक— रानदवणा वीर्यस्तंभक, बलप्रद आणि आमदोषनाशक असा आहे.

अग्निदमनकश्चोष्णःकटुरूक्षोग्निदीपनः ॥
रुच्योहृद्योवातकफगुल्मप्लीहाविनाशकः ॥

अग्निदमनक— आगीदवणा उष्ण, तिखट, रूक्ष, अग्निदीपक, रुचिकर, हृद्य व वायु, कफ, गुल्म आणि प्लीहा यांचा नाश करितो.

त्वक्कटीपित्तलास्वादाकंठशुद्धिकरीलघुः ॥ रूक्षातिक्ताबस्तिशुद्धि
कारिणीचोष्णदामता ॥ कफार्हृत्कावातकासकंडूहृद्रोगनाशिनी ॥
आमंचबस्तिरोगंचपीनसंचाविषंतथा ॥ शुक्रंचार्शःक्रमींश्चैवनाश
येदितिकीर्तिता ॥

त्वच— दालचिनी तिखट, पित्तल, गोड, कंठशुद्धिकारक, लघु, रूक्ष, कडू, बस्तिशोधक, उष्ण व कफ, उचकी, वायु, खोकला, कंडू, हृद्रोग, आम, बस्तिरोग, पीनस, विष, शुक्र, अर्श आणि कृमि यांचा नाश करिते.

तनुत्वक्सुरभिस्तिक्तास्वादाबलकरीमता ॥
वातवृद्धिकरीवातपित्ततृट्मुखदोषनुत् ॥

तनुत्वक— पातळ सालीची दुसरी दालचिनी गोड, कडू, स्वादु, बलकर, वातवर्धक व वायु, पित्त, तृषा आणि मुखदोष यांचा नाश करिते.

दाडिमंतुवरंचाम्लंमधुरंतृप्तिकारकं ॥ स्निग्धंचदीपनंग्राहिहृद्यंचो

ष्णंरुचिप्रदं ॥ लघ्वग्निदीपकंप्रोक्तंकफकासश्रमापहं ॥ मुखकंठरुजंपित्तंनाशयेदितिकीर्तितं ॥ मधुरंतत्तृप्तिकरंधातुवृद्धिकरंलघु ॥ तुवरंग्राहकंस्निग्धंमेध्यंबल्यंचमाधुरं ॥ पथ्यंत्रिदोषतृड्दाहज्वरहृद्रोगनाशनं ॥ मुखरोगंकंठरोगंनाशयेदितिकीर्तितं ॥ मधुराम्लंतुरुच्यंदीपनंचमतंलघु ॥ वातपित्तप्रशमनंतदम्लंपित्तलंमतं ॥ रक्तपित्तकरंचैवकफवातविनाशकं ॥ शुष्कंबालंचतत्प्रोक्तंरुच्यंचहृदयप्रियं ॥ वातानुलोमनकरंमुनिभिःपरिकीर्तितं ॥

दाडिम—डाळिंब तुरट, आंबट, मधुर, तृप्तिकारक, स्निग्ध, दीपन, ग्राहि, हृद्य, उष्ण, रुचिकर, लघु, अग्निदीपक, व कफ, खोकला, श्रम, मुखरोग, कंठरोग, आणि पित्त, यांचा नाश करितें. गोडें डाळिंब तृप्तिकारक, धातुवर्धक, लघु, तुरट, ग्राहक, स्निग्ध, मेधाकर, बलप्रद, मधुर, पथ्यकर, त्रिदोष, तहान, दाह, ज्वर, हृद्रोग, मुखरोग, कंठरोग यांचा नाश करितें. [illegible] मधुराम्ल डाळिंब रुचिकर, दीपन, लघु, व वायु, पित्त यांचा नाश करितें. आंबट डाळिंब पित्तकारक, रक्तपित्त करणारें व कफ, वायु यांचा नाश करितें. कोंवळें सुकलेलें डाळिंब रुचिकर, हृद्य, वायूला अनुलोमन करणारें असें आहे.

दंत्युष्णाकटुकाचाग्निदीपनीशल्यशोधनी ॥ सरातीक्ष्णापाचकाच लघ्वीशो[illegible]गिणी ॥ अश्मकुष्ठ[illegible] ॥ उदरंपित्तमानाहवातंशोथंगुदांकुरं ॥ दाहंपांडुंरक्तदोषंकुष्ठंगुल्मं क्रिमीनक्षयं ॥ वातंचयकृतंप्लीहनाशयेदितिकीर्तिता ॥

दांतवण— दंतकाष्ठ—दिनचर्या प्रकरणीं पाहावें. लघु, [illegible] उष्ण, तिखट, अग्निदीपन, शल्यशोधक, सारक, तीक्ष्ण, पाचक, लघु, शोधक, आमदोष, [illegible] शूल, अर्श, व्रण, अश्मरी, कफ, व उदर, पित्त, आनाहवायु, [illegible] गुदांकुर, दाह, पांडु, रक्तदोष, कुष्ठ, गुल्म, कृमि, क्षय, वायु, यकृत, आणि प्लीहा यांचा नाश करिते.

नागदंतीसराचोष्णाकटुकाकृमिनाशिनी ॥ शूलकुष्ठामदोषघ्नीमेदोरोगाश्मरीहरा ॥ मुखरोगहराचान्येगुणास्त्वल्पदंतिवत् ॥

नागदंती— थोरदांती सारक, उष्ण, तिखट, कृमिनाशक, व शूल, कुष्ठ, आमदोष, मेदोरोग, अश्मरी, मुखरोग, यांचा नाश करिते. बाकीचे गुण लघुदंतीसारखेच आहेत.

भूमिद्रुमःशुक्रलःस्यात्स्निग्धोरक्तरुजापहः ॥ वातपित्तहरःप्रोक्तोमुनिभिस्तत्त्वदर्शिभिः ॥

भूमिद्रुम—दिवा शुक्रकारक, स्निग्ध, व रक्तविकार, वात, आणि पित्त यांचा नाश करितो

नागार्जुनीतुमधुरावृष्यारुक्षाचग्राहिणी ॥ तिक्ताचवातलागर्भस्था
पर्नाकटुकापटुः ॥ धातुवृध्दिकरीहृद्याचोष्णापारदबंधिनी ॥ मल
स्तंभकरीमेहकफकुष्टक्रमीनहरेत ॥

दुधी– दुधुर्ली– नागार्जुनी–गोरक्षदुग्धी मधुर, वृष्य, रुक्ष, ग्राहक, कडू, वातल, गर्भस्थापक, तिखट, खारट, धातुवर्धक, हृद्य, उष्ण, पारदबंधक, मलस्तंभक व मेह, कफ, कुष्ठ आणि कृमि यांचा नाश करिते.

स्यात्तुबंधुजीवकोग्राहीकिंचिदुष्णोगुरुर्मतः ॥ कफकृत्तुज्वरहृद्वात
पित्तेचैवविनाशयेत ॥ पिशाचग्रहबाधांचनाशयेदितिकीर्तिता ॥

दुपारी ग्राहक, किंचित उष्ण, गुरु, कफकर, व ज्वर, वात, पित्त, पिशाचबाधा, ग्रहपीडा, यांचा नाश करिते.

दूर्वातुतुवराशीतामधुरातृप्तिदायिनी ॥ पित्ततृट्वांतिदाहास्रदोष
भ्रमकफापहा ॥ मूर्छारुचिविसर्पांश्चभूतबाधांचनाशयेत् ॥

दूर्वा, साधारण तुरट, शीतळ, मधुर, तृप्तिकारक, आहे, व पित्त, तृषा, वांति, दाह, रक्तदोष, भ्रम, कफ, मूर्छा, अरुचि, विसर्प आणि भूतबाधा यांचा नाश करिते.

श्वेतादूर्वातुमधुरारुच्याचतुवरामता ॥ तिक्ताशीतलावांतिविस
र्पतृट्कफापहा ॥ पित्तदाहामातिसारक्तपित्तहरामता ॥ कासंच
नाशयत्येवंपूर्ववैद्यैर्निरूपिता ॥

श्वेतदूर्वा मधुर, रुचिकर, तुरट, कडू, शीतळ, आहे व वांति, विसर्प, तृषा, कफ, पित्त, दाह, आमातिसार, रक्तपित्त, खोकला यांचा नाश करिते.

नीलादूर्वातुमधुरातिक्ताशीतारुचिप्रदा ॥ संजीवनीचतुवरारक्त
शुध्दिकरीमता ॥ रक्तपित्तातिसारघ्नीज्वरपित्तवमीहरा ॥ कफर
क्तरुजंतृष्णांविसर्पंचविनाशयेत् ॥ दाहंचचर्मदोषंचनाशयेदितिकीर्तिता ॥

नीलदूर्वा अतिमधुर, कडू, शीतल, रुचिकर, संजीवन, तुरट, रक्तशोधक आहे, व रक्तपित्त, अतिसार, ज्वर, पित्त, वांति, कफ, रक्तरोग, तृषा, विसर्प, दाह व चर्मदोष यांचा नाश करिते.

स्निग्धदारुःकटुःपाकोस्निग्धोष्णस्तिक्तकोलघुः ॥ कफवातप्रमेहार्श
मलस्तंभामदोषहा ॥ ज्वराध्मानश्वासकासशोथकंडूविनाशकः ॥
हिक्कातंद्रारक्तदोषपीनसंचैवनाशयेत ॥

नेल्यादेवदार— चोपडादेवदार— स्निग्धदारु पाककाळीं, तिखट, स्निग्ध, उष्ण, कडू, लघु व कफ, वात, प्रमेह, अर्श, मलस्तंभ, आमदोष, ज्वर, आध्मान, दमा, खोकला, सूज, कंडू, उचकी, तंद्रा, रक्तदोष आणि पीनस यांचा नाश करितो.

देवकाष्ठमतंचोष्णंतिक्तंरुक्षंकफापहं ॥
वातंचभूतबाधांचलेपनाद्व्यंगनाशनं ॥

काष्ठदेवदार. उष्ण, कडू, रुक्ष व कफ, वायु, भूतबाधा आणि लेपानें तोंडावरील व्यंग यांचा नाश करितो.

सरलःकटुकस्तिक्तोमधुरोष्णोलघुःस्मृतः ॥ कोष्ठशुद्धिकरःस्निग्धः कफत्वग्दोषवातहा ॥ कर्णरोगव्रणशोथंकंडूंकंठरुजंतथा ॥ अक्षिरोगमलक्ष्मींचकासंस्वेदंविनाशयेत् ॥ रक्षःपीडांचयूकांचनाशयेदितिकीर्तितः ॥

सरळ देवदार. तिखट, कडू, मधुर, उष्ण, लघु, कोष्टशोधक, स्निग्ध, व त्वग्दोष, वायु, कर्णरोग, व्रण, सूज, कंडू, कंठरोग, नेत्ररोग, अलक्ष्मी, खोकला, घाम, राक्षसपीडा आणि उवा यांचा नाश करितो.

ज्ञेयोदेवनलःशीतोरुच्यश्चतुवरोमधुः ॥ वीर्यवृद्धिकरस्तिक्तोदीपनोमूत्रशोधनः ॥ विसर्पकृच्छ्रदाहास्रदोषपित्तकफापहः ॥ हृद्रोगबस्तिशूलंचयोनिरुग्रक्तपित्तहा ॥

देवनळ शीतल, रुच्य, तुरट, मधुर, वीर्यवर्धक, कडू, दीपन, मूत्रशोधक, व विसर्प, मूत्रकृच्छ्र, दाह, रक्तदोष, पित्त, कफ, हृद्रोग, बस्तिशूल, योनिरोग, आणि रक्तपित्त यांचा नाश करितो.

देवदालीर्वामकरीतिक्ताचोष्णाचऊष्मणा ॥ तीक्ष्णापांडुकफश्वासकासार्शक्षयनाशिनी ॥ कामलाकृमिहिक्काग्नीज्वरशोथविषापहा ॥ भूतबाधारुचिहराचोदरोविषनाशिनी ॥ फलमस्याःसरंतिक्तंगुल्मकृमिकफापहं ॥ शूलार्शकामलावातनाशकंपरिकीर्तितं ॥

देवडांगरी- देवदाली (आंगावर कुसवें असून फळें पोफळाएवढीं व बिया कुळथासारिख्या चपट्या असतात) ती वांतिकारक कडू, उष्ण, तिखट, तीक्ष्ण, आर्द्र, व पांडुरोग, कफ, दमा, खोकला, मुळव्याध, क्षय, कावीळ, कृमि, उचकी, ज्वर, सूज, विषदोष, भूतबाधा, अरुचि, उदरांचें विष यांचा नाश करिते. हिचें फळ सारक, कडू, व गुल्म, कृमि, कफ, शूल, अर्श, आणि कावीळ यांचा नाश करितें.

दोडीतुकटुकाचोष्णातिक्ताचाग्निप्रदीपनी ॥ रक्तपित्तकरारुच्या

दाहकाकफरोगहा ॥ वातंचकंठरोगंचनाशयेदीतिकीर्तिता ॥

दोडी— वेलदोडी तिखट, उष्ण, कडू, अग्निदीपक, व रक्तपित्तकारक, रुचिकर, दाहक, व कफरोग, वायु, कंठरोग यांचा नाश करिते.

विषदोडीभवेत्तिक्ताकट्वीचाग्निप्रदीपनी ॥ मलस्तंभकरीग्राहीपित्त लोष्णास्रपित्तकृत् ॥ लघ्वीवृष्याचरुच्याचदाहकारीकफापहा ॥ कंठरुग्वातगुल्मार्शक्रिमिकुष्ठविषापहा ॥ श्वासप्रमेहाखुविषना शिनीपरिकीर्तिता ॥

विषदोडी—विषगांठी—विषमुष्टी कडू, तिखट, अग्निदीपक, मलस्तंभक, ग्राहक, पित्तल, उष्ण, रक्तपित्तकारक, लघु, वृष्य, रुचिकर, दाहकारक, आणि कफ, कंठरोग, वायु, गुल्म, अर्श, कृमि, कुष्ठ, विष, दमा, प्रमेह, आणि उंदराचें विष यांचा नाश करिते.

तिक्ताकोशातकीशीतार्किंचित्कट्वीकषायका ॥ तिक्तापक्काशया ध्मानमलामाशयशुद्धिकृत् ॥ लघ्वीरुक्षावातकफपित्तपांडुविषा पहा ॥ यकृत्कुष्ठार्शशोथघ्नीकासोदरविनाशिनी ॥ कामलागुल्म शमनीफलंचास्याश्रुभेदकं ॥ कटुतिक्तंचशीतंचस्निग्धंहृद्यंचदी पनं ॥ कासारोचकमेहघ्नंज्वरकुष्ठकफापहं ॥ श्वासंपित्तंचवातं चनाशयेदीतिकीर्तितं ॥ फलबीजमस्तकस्यशोधनंपरिकीर्तितं ॥

दिवाळी— कडू दोडका. शीत, किंचित तिखट, तुरट, कडू, व पक्काशय, आध्मानवायु, आणि मलाशय यांची शुद्धि करणारी, लघु, रुक्ष, व वायु, कफ, पित्त, पांडुरोग, विषदोष, यकृत्, कुष्ठ, अर्श, सूज, खोकला, उदर, काविळ, गुल्म यांचा नाश करिते. हिचें फळ भेदक, तिखट, कडू, शीतळ, स्निग्ध, हृद्य, दीपन व खोकला, अरुचि, मेह, ज्वर, कुष्ठ, कफ, दमा, पित्त, वायु यांचा नाश करितें. याच्या फळाचें बीज मस्तकशुद्धि करणारें आहे.

दंतधावनकंनेत्र्यंमुखशुद्धिकरंमतं ॥
स्रोतसांचैवनाडीनांशोधकंकफपित्तहृत ॥

दंतधावन— दांतवणानें दांत घासणें नेत्र, मुख, स्रोतस, आणि नाडी यांची शुद्धि करणारें, व कफ, पित्त, यांचें नाशक आहे.

पक्कंद्राक्षाफलंस्वर्यंमधुरंतृप्तिकारकं ॥ पाकेस्निग्धंचातिरुच्यंचच क्षुष्यंमूत्रलंगुरु ॥ तुवरंचसरंचाम्लंवृष्यंशीतंश्रमापहं ॥ पित्तंश्वा संचकासंचछर्दिंशोथंभ्रमंज्वरं ॥दाहंमदात्ययंवातंवातापित्तंक्षतक्षयं॥

कामलांवातरक्तंचरक्तपित्तंचनाशयेत् ॥ आध्माननाशकंतच्चश लाटुकफकारकं ॥ गुर्वम्लंपित्तलंचोष्णंरक्तपित्तकरंमतं ॥ रुच्यंचदीपनंचैववातनाशकरंमतं ॥ नद्रबालंविशदंचोष्णंकटुकंपित्तलंमतं ॥ रक्तदोषकरंप्रोक्तंपक्वशुष्कंचतन्मतं ॥ वृष्यंसंतर्पणं बल्यंपौष्टिकंपरिकीर्तितं ॥

द्राक्षे (पिकलेलीं द्राक्षें) स्वराला हितकारक, मधुर, तृप्तिकारक, पाककाळीं स्निग्ध, अतिरुचिकर, चक्षुष्य, मूत्रल, गुरु, तुरट, सारक, आंबट, वृष्य, शीतल, श्रमनाशक, व पित्त, श्वास, खोकला, वांति, सूज, भ्रम, ज्वर, दाह, मदात्यय, वातपित्त, क्षतक्षय, कावीळ, वातरक्त, रक्तपित्त, आणि आध्मान यांचा नाश करितात. तीं हिरवीं कफकारक, गुरु, आंबट, पित्तल, उष्ण, रक्तपित्तकारक, रुचिकर, दीपन, आणि वातनाशक अशीं आहेत, तीं कोंवळीं विशद, उष्ण, तिखट, पित्तल, रक्तदोषकारक अशीं आहेत. तीं पिकून सुकलीं असतां वृष्य, संतर्पण, बलकर, पौष्टिक अशीं आहेत.

द्राक्षातुगोस्तनीशीताहृद्यावृष्यागुरुर्मता ॥ वातानुलोमनीस्निग्धाहर्षदाश्रमनाशिनी ॥ दाहमूर्छाश्वासकासकफपित्तज्वरापहा ॥ रक्तदोषंतृषांवांतंहृद्व्यथांचैवनाशयेत् ॥

काळीं द्राक्षे (गोस्तनी, सबीज) शीत, हृद्य, वृष्य, गुरु, वातानुलोमन, स्निग्ध, हर्षप्रद, श्रमनाशक, व दाह, मूर्छा, दमा, खोकला, कफ, पित्त, ज्वर, रक्तदोष, तृषा, वांति, हृदयव्यथा, यांचा नाश करितात.

लघ्वीद्राक्षातुमधुराशीतावृष्यारुचिप्रदा ॥ अम्लारसालासंप्रोक्ता श्वासकासज्वरापहा ॥ हृदव्यथारक्तपित्तक्षीणक्षतक्षयविनाशिनी ॥ स्वरभेदंतृषांवातंपित्तंचैवविनाशयेत ॥ तिक्ततांचमुखस्यापिनाशयेदितिकीर्तिता ॥

लघुद्राक्षें (बेदाणा निर्बीज) मधुर, शीतल, वृष्य रुचिकर, आंबट, रसाल आणि दमा, खोकला, ज्वर, हृदयव्यथा, रक्तपित्त, क्षतक्षय, स्वरभेद, तृषा, वायु, पित्त आणि तोंडाचा कडूपणा यांचा नाश करितो.

धान्यकंमधुरंहृद्यंतुवरंदीपनंमतं ॥ स्निग्धंतिक्तंकिंचिदुष्णमवृष्यंमूत्रलंलघु ॥ पाचकंग्राहकंरुच्यंतृशादाहानिसारनुत ॥ कासंपित्तज्वरंछर्दिकफंश्वासंत्रिदोषकं ॥ अर्शांसिकृमींश्चैवहन्यादितिशोषांपित्तनाशकं ॥

धणे (कुस्तुंबरु) मधुर, हृद्य, तुरट, दीपन, स्निग्ध, कडू, किंचिदुष्ण, अवृष्य,

मूत्रल, लघु, पाचक, ग्राहक, रुचिकर व तृषा, दाह, अतिसार, खोकला, पित्त, ज्वर, वांति, कफ, दमा, त्रिदोष, अर्श, कृमि आणि विशेषेंकरून पित्त यांचा नाश करितात.

यासस्तुमधुरस्तिक्तोबल्यश्चाग्निप्रदीपकः ॥ सरःशीतोलघुश्चैवतुवरः कफपित्तजित् ॥ रक्तरुक्कुष्ठवीसर्पमेदभ्रममदापहः ॥ वातरक्तंतृषां छर्दिकासंदाहंज्वरंहरेत् ॥

धमासा म्हणजे यास (शरपुंखेसारिखा मधुरेंत होतो तो) मधुर, कडू, बलकर, अग्निदीपक, सारक, शीतल, लघु, तुरट, व कफ, पित्त, रक्तकुष्ठ, वीसर्प, मेद, भ्रम, मद, वातरक्त, ताहान, वांति, खोकला, दाह, आणि ज्वर यांचा नाश करितो.

दुरालभाकटुस्तिक्तामधुरारक्तशुध्दिकृत ॥ शीताचोष्णाविसर्पघ्नी विषमज्वरनाशिनी ॥ तृट्छर्दिमेहगुल्मघ्नीमोहरक्तरुजापहा ॥ वात पित्तकफंकुष्ठंज्वरंचैवविनाशयेत् ॥

दुरालभा नांवडा धमासा तिखट, कडू, मधुर, रक्तशुद्धिकारक, शीत, उष्ण, व विसर्प, विषमज्वर, तृषा, वांति, मोह, रक्तदोष, वातपित्त, कफ, कुष्ठ, आणि ज्वर यांचा नाश करितो.

कंदोधरण्यामधुरःकफरक्तरुजापहः ॥ पित्तकंडूकु ष्ठहरोमुनिभिःपरिकीर्तितः ॥

धरणीकंद–मधुर, व कफ, रक्तरोग, पित्त, कंडू, कुष्ठ, यांचा नाशक असा आहे.

धातकीकटुकाशीतातुवरामदकारिणी ॥ तिक्तालघ्वीचसंप्रोक्ता गर्भस्थापनकारिणी ॥ रक्तप्रवाहिकापित्ततृटविसर्पव्रणापहा ॥ कृम्यतीसारहननीरक्तदोषरुजापहा ॥ पुष्पमस्याःस्वादुरुक्षंरक्तापि त्तातिसारहं ॥ विषनाशकरंचोक्तंमुनिभिस्तत्त्वदर्शिभिः ॥

धायटीचें झाड तिखट, शीतळ, तुरट, मादक, कडू, लघु, गर्भस्थापन, व रक्तप्रवाहिका, पित्त, तृषा, विसर्प, व्रण, कृमि, अतिसार, रक्तदोष, यांचा नाश करितें. याचीं फुलें स्वादु, रूक्ष व रक्तपित्त अतिसार आणि विष यांचा नाश करितात.

धवस्तुतुवरःशीतोमधुरःकटुकोमतः ॥ दीपनोरुचिकृच्चैवपांडुरोगप्रमेहजित् ॥ कफपित्तार्शवातानांनाशनःपरिकीर्तितः ॥ फलंचास्यहिमंस्वादुरुक्षंचतुवरंमतं ॥ मलस्तंभकरंचैववातलंकफपित्तजित् ॥

धावडा तुरट, शीतल, मधुर, तिखट, दीपन, रुचिकर, व पांडुरोग, प्रमेह, कफ, पित्त, अर्श, वायु, यांचा नाशक असा आहे, याचें फळ हिम, स्वादु, रूक्ष, तुरट, मलस्तंभक, वातल, व कफ, पित्त यांचें नाशक आहे.

धर्मणस्तुवरोवृष्योमधुरःकटुकोमतः ॥ बल्योरुक्षोलघुश्चैवधातुवृद्धिकरोमतः ॥ किंचिदुष्णश्चसंप्रोक्तोव्रणरोपणकारकः ॥ कफवातहरोदाहशोषकंठरुजापहः ॥ रक्तरुक्पित्तकासघ्नःपीनसस्यविनाशकः ॥ फलंचास्यस्वादुशीतंतुवरंकफवातहं ॥

धामणीचें झाड तुरट, वृष्य, मधुर व तिखट, बलकर, रूक्ष, लघु, धातुवर्धक, किंचित उष्ण, व्रणरोपण, व कफ, वात, दाह, शोष, कंठरोग, रक्तरोग, पित्तकास, आणि पीनस यांचा नाश करितें. याचें फळ स्वादु, शीतल, तुरट, कफ, आणि वात यांचा नाश करितें.

शूकधान्यंतेजबलवीर्यवृध्दिकरंमतं ॥ मधुरंतुवरंस्निग्धंरुच्यंचमलबंधकं ॥ स्वर्यंवृष्यंशीतलंचमूत्रलंवातलंमतं ॥ किंचित्कफकरं ज्ञेयंज्वरंपित्तंचनाशयेत् ॥

धान्यवर्ग— साधारण शूकधान्य तेज, बल, वीर्य, यांना वाढविणारें, मधुर, तुरट, स्निग्ध, रुचिकर, मलबंधक, स्वर्य, वृष्य, शीतल, मूत्रल, वातल, किंचित कफकारक, व ज्वर, पित्त यांचा नाश करितें.

राजान्नशालिकास्निग्धामधुराचाग्निदीपनी ॥ बलकांतिधातुपथ्यकारकाचत्रिदोषहा ॥ लघ्वीगुणैरभ्यधिकाज्ञेयाचैवोत्तरोत्तरः ॥ श्वेतारक्तातथाकृष्णाज्ञेयात्रगुणदर्शिभिः ॥

रायभोगसाळी राजान्नशाली या पांढऱ्या, काळ्या व तांबड्या अशा तीन प्रकारच्या स्निग्ध, मधुर, अग्निदीपन, बलकर, कांतिकर, धातुवर्धक, पथ्यकारक, त्रिदोषनाशक, लघु, अशा आहेत, या एकाहून एक गुणानीं अधिक आहेत.

रक्तशालीलघुःस्निग्धामधुरापथ्यकारका ॥ रुच्याबल्याचवर्ण्याचचक्षुष्याचाग्निदीपनी ॥ मूत्रलाशुक्रलास्वर्याहृद्यापुष्टिकरीमता ॥ त्रिदोषरक्तरुग्दाहतृषाव्रणविनाशिनी ॥ वातंविषंचपित्तंचश्वासंकासंज्वरंहरेत ॥

तांबडी साळी लघु, स्निग्ध, मधुर, पथ्यकारक, रुचिकारक, बलकारक, वर्णकारक, चक्षुष्य, अग्निदीपक, मूत्रल, शुक्रल, स्वर्य, हृद्य, पुष्टिकारक, त्रिदोष, रक्तरोग, दाह, तृषा, व्रण, वायु, विष, पित्त, श्वास, कास, आणि ज्वर, यांचा नाश करितात.

शालीतुषष्टिकाश्वेताकृष्णाचाद्विप्रकारका ॥ सारुच्याशीतलाबल्यापथ्यावीर्यस्यवर्धिनी ॥ ग्राहिणीदीपनीस्वाद्वीज्वरदोषत्रयापहा ॥ कृष्णागुणैरभ्यधिकाज्ञेयावैद्यैर्मनीषिभिः ॥

पांढऱ्या साठेसाळी रुचिकर, शीतल, बलकर, पथ्य, वीर्यवर्धक, ग्राहक, दीपन, गोड, व ज्वर त्रिदोष, यांचा नाश करितात. काळ्या साठ्या साळी गुणानीं अधिक आहेत.

स्थूलाशालींतुमधुरास्वाद्वीशीताबलप्रदा ॥ वीर्यप्रदादीपनीचदाहजी र्णज्वरापहा ॥ पित्तहाबालवृध्दानांसर्वदाहितकारिणी ॥

स्थूलशाली मधुर, स्वादु, शीत, बलप्रद, वीर्यप्रद, दीपन, व दाह, जीर्णज्वर, पित्त, यांचा नाश करिते. व बाल, वृध्द यांना सर्वकाळ हितकारक आहे.

भ्रष्टस्थानभवाशालीतुवरामूत्रलासरा ॥
लघ्वीरुक्षाकफघ्नीचपूर्ववैद्यैःप्रकीर्तिता ॥

भाजलेल्या जमिनीचें भात तुरट, मूत्रल, सारक, लघु, रुक्ष, व कफनाशक, असे आहे.

केदारशालिकागुर्वीश्लेष्मलाशुक्लामता ॥ तुवरामधुराबल्यावात पित्तविनाशिनी ॥ अल्पवर्चप्रदाप्रोक्ताऋषिभिस्तत्वदर्शिभिः ॥

केदारसाळी– काळ्या जमिनींत पिकलेल्या साळी गुरु, कफकर, शुक्ल, तुरट, मधुर, बलकर, व वायु, पित्त, यांचा नाश करणाऱ्या व अल्प वीर्य देणाऱ्या अशा आहेत.

देवसंज्ञाव्रीहयस्तुकृष्णापाटलसंज्ञया ॥ शालामुखाकुक्कुटांडजंतुभे देश्चपंचधा ॥ सापाकेमधुराशीतामलावष्टंभकारिणी ॥ अभिष्यंदक रीप्रोक्ताकृष्णाश्रेष्टागुणैर्मता ॥

देवभात. हें कृष्ण, पाटल, शालामुख, कुकुटांड, आणि जंतुभेद, असें पांच प्रकारचें ते पाककाळीं मधुर, शीतल, मलस्तंभक, व अभिष्यंदकारक असें आहे, यांत कृष्ण गुणानीं अधिक आहे.

महागोधूमकःस्निग्धोमधुरःशीतलोगुरुः ॥ धातुवृद्धिकरोबल्यःक फकृत्सारकोमतः ॥ वर्ण्योरुच्योजीवनश्चभग्नसंधानकारकः ॥ व्र ण्यःस्थैर्यकरश्चामकारकोवातपित्तहा ॥ जीर्णाश्चैतेकफघ्नाश्चमुनि भिःपरिकीर्तिताः ॥

महागोधूम– थोर गहूं स्निग्ध, मधुर, शीत, गुरु, धातुवर्धक, बलकर, कफकर सारक, वर्ण्य, रुच्य, जीवन, भग्नसंधानकारक, व्रणाला हित, स्थिरताकारक, आमाला करणारे, व वायु, पित्त यांचे, नाशक, असे आहेत, हे जुने कफनाशक आहेत.

लघुगोधूमकःस्निग्धोवृष्यःकफकरोगुरुः ॥ आमदोषकरोबल्यो

मधुरोधातुवर्धकः ॥ पुष्टिकृच्चगुणाश्चान्येमहागोधूमवन्मताः ॥

लघुगोधूम—बारीक गहूं स्निग्ध, वृष्य, कफकारक, गुरु, आमदोषकारक, बलकर, मधुर, धातुवर्धक, पौष्टिक आहेत, बरकड गुण महागोधूमासारिखेच आहेत.

यवःसशूकानिःशूकहरितभेदैस्त्रिधामतः॥ सशूकस्तुभवेत्वृष्यःशीत श्चतुवरःसरः ॥ रुक्षोमेध्यश्चमधुरोव्रणेशस्तोग्निवर्धनः ॥ स्वर्योव र्ण्योलेखनश्चमूत्रबंधकरोगुरुः ॥ मृदुःकटुःस्थैर्यकरोमेदतृट्पित्त वातहा ॥ कफंरक्तरुजंश्वासंकासंचत्वग्रुजंतथा ॥ पीनसंकंठरो गंचप्रमेहंचैवनाशयेत्॥ऊरुस्तंभहरःप्रोक्तोनिःशूकोल्पगुणोमतः॥ हरिद्गोंहीनगुणोमुनिभिःपरिकीर्तितः ॥

यव—जव सशूक, निःशूक, आणि हरित या भेदानें तीन प्रकारचा, त्यांत सशूक यव, वृष्य, शीत, तुरट, सारक, रुक्ष, मेध्य, मधुर, व्रणा विषयीं हितकर, अग्निवर्धक, स्वर्य, वर्ण्य, लेखन, मूत्रबंधकारक, गुरु, मृदु, तिखट, स्थैर्यकर, व मेद, तृषा, पित्त, वायु, कफ, रक्तरोग, श्वास, कास, त्वग्रोग, पीनस, कंठरोग, प्रमेह, आणि ऊरुस्तंभ यांचा नाश करितो, याहून निःशूक अल्पगुण आहे.

वेणोर्यवस्तुतुवरोरुक्षश्चमधुरोमतः॥ पुष्टिकृद्वीर्यकृत्बल्यःकफपित्त हरोमतः॥ विषप्रमेहशमनोमुनिभिःपरिकीर्तितः॥

वेणुयव ह्म० माणग्याचें बीज तुरट, रुक्ष, मधुर, पौष्टिक, वीर्यकारक, बलकर, व कफ, पित्त, विष, प्रमेह यांचा नाश करितें.

गुणावंशयवानांतुमतावेणुयवाइव ॥

वंशयव ह्मणजे कळकीचें बीज याचे गुण माणग्याच्या बीजासारिखे आहेत.

यावनालोगुरुःशीतोरुक्षोग्राहीरुचिप्रदः ॥ वृष्योमलस्तंभकरःस्वा दुःपित्तकफापहः ॥ रक्तरोगप्रशमनोऋषिभिःपूर्वमीरितः ॥

यावनाल—साधारण जोंधळे गुरु, शीत, रुक्ष, ग्राहक, रुचिकर, वृष्य, मलस्तंभक, स्वादु, व पित्त, कफ, रक्तरोग, यांचा नाश करितात.

धवलोयावनालस्तुपथ्योवृष्योबलप्रदः॥त्रिदोषार्श व्रणहरोगुल्मारुचिविनाशकः ॥

धवलयावनाल—पांढरे जोंधळे पथ्यकर, वृष्य, बलप्रद, व त्रिदोष, अर्श, व्रण, गुल्म, आणि अरुचि यांचा नाश करितात.

शारदोयावनालस्तुश्लेष्मलःपिच्छलोगुरुः ॥ शीतलोमधुरोवृष्यो बल्यःपुष्टिकरोमतः ॥ त्रिदोषशमनश्चैवपूर्ववैद्यैर्निरूपितः ॥

शारदयावनाल–शाळू जोंधळे कफकारक, पिच्छल, गुरु, शीतल, मधुर, वृष्य, बलकर, पुष्टिकारक, आणि त्रिदोषनाशक असे आहेत.

शिंबिधान्यंतुमधुरंशीतंरुक्षंकषायकं ॥ पाकेकटुवातलंचमूत्रलं मलस्तंभकृत् ॥ मसूरामुद्गरहितंगुरुचाध्मानकारकं ॥ लेपादिना रक्तदोषमेदपित्तकफापहं ॥

शिंबिधान्य– साधारण चणक मुद्गादिक तें– शेंगा येणारें धान्य मधुर, शीतल, रुक्ष, तुरट, पाकाकाळीं तिखट, वातल, मूत्रल, मलस्तंभक आहे, व मसूरा, मूग, यांवांचून सर्व शिंबिधान्य गुरु, आध्मानकारक, व लेपादिकानीं रक्तदोष, मेद, पित्त, व कफ यांचा नाश करितें.

चणकोवातलःशीतोलघूरूक्षःकषायकः ॥ विष्टंभीमधुरोरुच्योव र्ण्योबल्योज्वरापहः॥ आध्मानकारकोरक्तपित्तकफापहः ॥ रक्तदो षंचपित्तंचनाशयेदितिकीर्तितः

चणक– चणे, हरभरे, गलाम हे वातल, शीत, लघु, रुक्ष, तुरट, विष्टंभकारक, मधुर, रुचिकर, वर्णकारक, बलकर, व ज्वरनाशक, आध्मानकारक, व रक्तपित्त, कफ, रक्तदोष, आणि पित्त यांचा नाश करितात.

गौरस्तुचणकोरुच्योमधुरश्चबलप्रदः ॥ श्वेतस्तुवात लोरुच्यःशीतःपित्तहरोगुरुः ॥

पिंवळे व पांढरे चणे रुचिकर, मधुर व बलकारक आहेत, आणि पांढरे चणे वातकर, रुचिकर, शीत आणि पित्तनाशक असे आहेत.

कृष्णस्तुचणकःशीतोमधुरश्चरसायनः ॥ बलकृत् श्वासकासघ्नोपित्तातीसारपित्तहा ॥

कृष्णचणक– काळे चणे शीतल, मधुर, रसायन, बलकारक, व श्वास, खोकला, पित्तातिसार, आणि पित्त यांचा नाश करितात.

आमस्तुचणकःशीतोरुच्यश्चतुवरोमधुः॥ संतर्पणःकफकरोधातुवृ द्धिकरोगुरुः ॥ किंचित्कटुस्तृषादाहशोषाश्मरीविनाशकः ॥

आमचणक– ओले चणे शीतल, रुचिकर, तुरट, मधुर, संतर्पण, कफकारक, धातुव-

र्धक, गुरु, किंचित तिखट, व तृषा, दाह, शोष, आणि अश्मरी (मूत्रकृच्छ्र) यांचा नाश करितो.

भ्रष्टस्तु चणकश्चोष्णो रुच्यो रक्तरुजाकरः ॥ लघुर्बल्यः शुक्लश्चतेजसः कार कोमनः ॥ स्वेदशैत्यामकफहृद्वातक्लमाविनाशकः ॥ विनाजलेनचभ्रष्टा श्चातिरुक्षाश्चवातलाः ॥ कुष्टप्रवर्धनाःप्रोक्तागुणास्त्वन्येतुपूर्ववत ॥

भ्रष्टचणक— फुटाणे उष्ण, रुचिकर, रक्तकोपन, लघु, बलकर, शुक्ल, शरीराला तेज देणारे, व स्वेद, शैत्य, आम, कफ, वायु, क्लम यांचा नाश करितात, हे पाणी लावल्या- शिवाय भाजले असतां अतिरुक्ष, वातळ, व कुष्टाला वाढविणारे. वरकड गुण पूर्वीसारिखेच आहेत.

चणकानांदलंचाम्लंकिंचिद्वातप्रकोपिनं ॥ मलस्तंभकरंरुच्यंतर्पणं चाग्निकारकं ॥ कफनाशकरंप्रोक्तंपूर्ववैद्यैःकृपालुभिः ॥

चणकदल—चण्यांची डाळ आंबट, किंचित वायूला कोपविणारी, मलस्तंभक, रुचिकर, तर्पण, अग्निकारक, कफनाशक, अशी आहे.

आढकीमधुराकिंचिद्वातलाचकषायका ॥ गुर्वीरुच्याग्राहिणीचरु क्षावर्ण्याचशीतला ॥ कफपित्तज्वरविषरक्तरुग्गुल्मवातनुत ॥ अर्शनाशकराप्रोक्ताघृतयुक्ताचवातहा ॥ कफपित्तहरालेपैःसेकैर्मे दककापहा ॥ तुवरीदालिकापथ्याकिंचिद्वातकरामता ॥ कृमित्रि दोषशमनीघृतयुक्तात्रिदोषहा ॥

साधारण आढकी— तुरी किंचित मधुर, वातल, तुरट, गुरु, रुचिकर, ग्राहक, रुक्ष, वर्णकर, शीतल, व कफ, पित्तज्वर, विष, रक्तदोष, गुल्म, वायु, अर्श, यांचा नाश करिते ही तुपाशीं, वायूचा नाश करिते, व लेपनानें कफ, पित्त यांचा नाश करिते, व सेच- नानें कफ, व मेद यांचा नाश करिते. तुरीची डाळ पथ्यकर, किंचित वातळ, व कृमि, त्रिदोष, यांचा नाश करिते, आणि ही घृतयुक्त असतां त्रिदोषनाशक आहे.

श्वेतातुतुवरीगुर्वीवातपित्तप्रकोपदा ॥ अम्ल पित्तकराग्राहिण्यपथ्याध्मानकारिणी ॥

श्वेततुवरी—पांढऱ्या तुरी गुरु, व वायु, पित्त, अम्लपित्त यांना करणारी, ग्राहक, पथ्यक- र, आणि आध्मान यांना करणारी आहे.

रक्तातुतुवरीरुच्याबल्यापथ्याज्वरापहा ॥ पित्तसंतापादिनानारोगनाशकरीमता ॥

तांबड्या तुरी रुचिकर, बलकर, पथ्य, ज्वरनाशक, व पित्त, संतापादि नानारोग, यांचा नाश करितात.

कृष्णातुतुवरीबल्याचाग्निदीप्तिकरामता ॥
पित्तदाहप्रशमनीऋषिभिःपरिकीर्तिता ॥

काळी तुरी बलकर, अग्निदीपक, व पित्त, दाह याचा नाश करणारी आहे.

मुद्गःसाधारणाःशीताग्राहकालघवोमताः ॥ किंचिद्वातकरानेत्र्याः
कफपित्तज्वरापहाः ॥ स्वादवश्चैवऋषिभिर्निघंटैुनिरूपिताः ॥

मुद्ग— मूग साधारण शीत, ग्राहक, लघु, किंचिद्वातकारक, नेत्राला हितावह, व कफ, पित्त, ज्वर, याचे नाशक, आणि स्वादु असे आहेत.

मुद्गःकृष्णोबलकरोवीर्यकृत्पुष्टिकृन्मतः ॥
पथ्योलघुर्दीपनश्चदाहदोषत्रयापहः ॥

कृष्णमुद्ग— काळे मूग बलकर, वीर्यकर, पुष्टिकर, पथ्य, लघु, दीपन, व दाह, आणि दोषत्रय याचा नाश करितात.

पीतोमुद्गस्तुतुवरोमधुरोरुचिकारकः ॥
वातबंधकरश्चैतेरक्तस्यापिगुणामताः ॥

पीतमुद्ग—पिंवळे मूग तुरट, मधुर, रुचिकारक, वायुला प्रतिबंध करणारे असे आहेत, तांबड्या मुगाचेही याच सारखे गुण आहेत.

शाकानमुद्गपर्णानांतिक्ताश्रेष्ठामताबुधैः ॥

मुगांच्या पाल्याची भाजी कडू व श्रेष्ठ अशी आहे.

माषः साधारणःस्निग्धःशोषणोष्णोकफप्रदः ॥ वृष्यःपित्तकरः
पित्तकोपनोरोचकोगुरुः ॥ बल्यःसंतर्पणःस्वादुःपुष्टिकृन्मूत्रशुक्र
लः ॥ मलभेदकरोदुग्धकारकोमांसवर्धकः ॥ मेदवृद्धिकरश्चैव
श्वासश्रमनिवारणः ॥ परिणामभवंशूलमर्दितंचविनाशयेत ॥ वा
तंचार्शनाशयतीत्येवमार्यैर्निरूपितं ॥

उडीद— स्निग्ध, शोषक, उष्ण, कफकारक, वृष्य, पित्तल, पित्ताला कोपविणारा, रोचक, जड, बलकर, संतर्पण, स्वादु, पौष्टिक, मूत्रल, शुक्रल, मलभेदक, दुग्ध उत्पन्न करणारा, मांसाला वाढविणारा, मेदवर्धक, व दमा, श्रम, परिणामशूल, अर्दितवायु, वायु आणि अर्श यांचा नाश करितो.

कृष्णमाषोबलकरोरुच्योदोषत्रयापहः ॥

कृष्णमाष— काळे उडीद बलकारक, रुचिकर आणि त्रिदोषनाशक असे आहेत.

राजमाषःस्वादुरूक्षःकषायस्तर्पणोगुरुः ॥ ग्राहीवातकफौदुग्धंवर्च स्त्वंचकरोतिवै॥शीतःपित्तकरोवृष्यःसरश्चाध्मानकारकः॥ श्रमहारीचविज्ञेयस्त्रिधाश्वेतादिभेदतः ॥ तेषुवृद्धशिंबीप्रोक्तागुणैश्वश्रेष्ठतत्तराः ॥

राजमाष — साधारण शेंगचवळ्या स्वादु, रूक्ष, तुरट, तर्पण, गुरु, ग्राहक, व वायु, कफ, दुग्ध, वर्चस, यांना करणाऱ्या, शीतल, पित्तकारक, वृष्य, सारक, आध्मानकारक, व श्रमहारक अशा आहेत. या श्वेत, रक्त, आणि कृष्ण या भेदानें तीन प्रकारच्या. त्यांत मोठ्या शेंगाच्या चवळ्या गुणानीं अधिक आहेत.

गृहेभवाचवल्लिकास्वाद्वीरुच्याकषायका ॥ मधुरातर्पणीस्तन्यप्रदा चमुनिभिर्मता ॥ तुवरत्वान्मूत्रककमलानांवार्धिनीनच ॥

दारचवळ्या— अळसंदे स्वादु, रुचकर, तुरट, मधुर, तर्पण, स्तनांत दुग्ध वाढविणारे, आहेत. हे तुरट आहेत म्हणून मूत्र, कफ, आणि मळ यांला वाढवीत नाहीत.

मकुष्टस्तुवरःपथ्योमधुरोरुचिकारकः ॥ वातलोग्राहकोरूक्षोलघुः शीतःप्रकीर्तितः ॥ पित्तंकफंरक्तपित्तंवांतिंदाहंक्रमिंज्वरं ॥ सर्वदोषं रक्तदोषमुन्मादंचविनाशयेत् ॥

मकुष्ट-मटक्या— मठ तुरट, पथ्यकारक, मधुर, रुचिकर, वातल, ग्राहक, रूक्ष, उष्ण, लघु, शीतळ आहेत. व पित्त, कफ, रक्तपित्त, वांति, दाह, कृमि, ज्वर, सर्वदोष, रक्तदोष आणि उन्माद यांचा नाश करितात.

लांकस्तुशीतलोरुच्योमधुरोवातकारकः ॥ गुरुश्चतुवरोरूक्षःकफ पित्तविनाशकः॥ वृषभाणांहितःप्रोक्तःपर्णशाकातुवातला ॥रुच्या पित्तकफानांतुहननीपरिकीर्तिता ॥

लांक—खंडिक व त्रिपुट या भेदानें दोन प्रकारचा शीतळ, रुचिकर, मधुर, वातकारक, गुरु, तुरट, रूक्ष, व कफ, पित्त यांचे नाशक आहेत, व बैलाला हितकारक आहेत. यांच्या पानांची भाजी वातल, रुचिकर, व पित्त, कफ, यांचा नाश करणारी आहे.

कलायोवातलोरुच्यःपुष्टिकृच्छीतलोमतः ॥ पाकेचमधुरःप्रोक्त स्तुवरश्चामदोषकृत् ॥ रूक्षोवृष्योग्राहकश्चलघुःपित्तकफापहः ॥शा कायाअपिसंप्रोक्तागुणाश्चैतेविशारदैः ॥

बारीक व मोठे वाटाणे वातल, रुचिकर, पौष्टिक, शीतळ, पाककालीं मधुर, तुरट, आमकारक, रुक्ष, वृष्य, ग्राहक, लघु व पित्त, कफ यांचे नाशक आहेत. यांच्या पानांच्या भाजीचे गुण यांसारिखेच आहेत.

मसूरामधुराशीताग्राहिणीवातकारका ॥ लघ्वीरुक्षाचवर्ण्याचब ल्याबृंहणकारिणी ॥ रक्तदोषंकफंपित्तंरक्तपित्तंज्वरंतथा ॥ नाश येत्पर्णजाशाकातिक्तालघ्वीप्रकीर्तिता ॥

पांढऱ्या व तांबड्या मसुरा मधुर शीत, ग्राहक, वातकारक, लघु, रुक्ष, वर्णकर, बलकर, बृंहण, व रक्तदोष, कफ, पित्त, रक्तपित्त आणि ज्वर यांचा नाश करितात. यांच्या पानांची भाजी कडू व लघु अशी आहे.

निष्पावोमधुरोरुक्षःपाकेम्लःसारकोगुरुः ॥ उष्णःशोषकरोबल्यः पुष्टिकृत्तुवरोमतः ॥ वातविष्टंभकारीस्याद्विदाहीशुक्रनाशनः ॥ वि षदृष्टिहरःप्रोक्तःपूर्ववैद्यैःकृपालुभिः ॥

निष्पाव– पावटे साधारण मधुर, रुक्ष, पाककालीं आंबट, सारक, गुरु, उष्ण, शोषकारक, बलकर, पौष्टिक, तुरट, व वायुविष्टंभ, यांना करणारे, विदाही, व शुक्र, विष, आणि दृष्टि यांचा नाश करितात.

निष्पावस्तुवरोमेध्यो दीपनोमधुरोरसे ॥ कंठशुद्धिकरोरुच्योग्राहको मुनिभिर्मतः ॥ निष्पावसदृशास्त्वन्येगुणाज्ञेयाचिकित्सकैः ॥

श्वेत व नील निष्पाव मेध्य, दीपन, रसकालीं मधुर, कंठशुद्धिकारक, रुच्य, ग्राहक, असे आहेत, वरकड गुण पावट्यांसारिखेच आहेत.

रक्तनिष्पावकोरुच्योमधुरःशीतलोगुरुः ॥ किंचित्कषायोबल्यश्च वातलःपुष्टिकृन्मतः ॥ आध्मानकृद्गुणास्त्वन्येनिष्पावसदृशामताः ॥

रक्तनिष्पाव–मोठे तांबडे पावटे रुचिकर, मधुर, शीतल, गुरु, किंचित् तुरट, बलकर, वातल, पौष्टिक, आध्मानकारक आहेत, वरकड गुण निष्पावासारिखेच आहेत.

नदीनिष्पावकस्तिक्तःकटुर्वातकरोगुरुः ॥ रक्तप्रदःकफकरोरुचिकृ त्तुवरोमतः ॥ विषदोषहरश्चैवमुनिभिःपरिकीर्तितः ॥

नदीनिष्पाव–कडवे, पावटे, वर्णे कडू, तिखट, वातकारक, गुरु, रक्तप्रद, कफकर, रुचिकर, तुरट, आणि विषदोषनाशक असे आहेत.

कुलित्थोमधुरस्तीक्ष्णोरक्तपित्तकरःसरः ॥ घर्मशोषकरश्चोष्णःपा
केम्लःकटुकोमतः ॥ विदाहीतुवरोरूक्षःपित्तलश्चलघुर्मतः ॥ हि
क्काकफश्वासकासवाताश्मरिविनाशकः ॥ दृष्टिरुक्पीनसानाह
शुक्रगुल्मार्शहामतः ॥ ज्वरमेदकृमिघ्नश्चशोथघ्नश्चाप्युदाहृतः ॥

कुळीथ मधुर, तीक्ष्ण, रक्तपित्तकारक, सारक, घर्माला शोषण करणारा, उष्ण, पाककाळीं आंबट, तिखट, विदाही, तुरट, रूक्ष, पित्तल, लघु, व उचकी, कफ, श्वास, कास, वात, अश्मरी, दृष्टिरोग, पीनस, आनाह, शुक्र, गुल्म, अर्श, ज्वर, मेद, कृमि, आणि सूज यांचा नाश करितो.

कृष्णःकुलित्थकोग्राहीरक्तपित्तकरोमतः ॥ रसेचतुवरःपाकेकटुः
कफहरोमतः ॥ वातशुक्राश्मरीगुल्मपीनसश्वासकासजित् ॥
आनाहगुदकीलार्शमेदधातुविनाशकः ॥

काळे कुळीथ ग्राहक, रक्तपित्तकारक, रसकाळीं तुरट, पाककाळीं तिखट, व कफ, वायु, शुक्राश्मरी, गुल्म, पीनस, दमा, खोकला, आनाह, गुदकील, अर्श, मेद, आणि धातु यांचा नाशक आहे.

वन्योद्भवःकुलित्थस्तुकटुस्तिक्तश्चशीतलः ॥ व्रणरोपणकारीचच
क्षुष्योर्शविनाशकः ॥ कफशूलविषस्फोटकंडूहिक्काविनाशकः ॥
नेत्ररोगंमलस्तंभमाध्मानंचविनाशयेत् ॥

वन्यकुळीथ—रानकुळीथ तिखट, कडू, शीतल, व्रणरोपण, नेत्रांना हितावह, व अर्श, कफ, शूल, विष, विस्फोट, कंडू, उचकी, नेत्ररोग, मलस्तंभ, आणि आध्मान यांचा नाश करितात.

मधुरंचातसीबीजंस्निग्धंतिक्तंबलप्रदं ॥ पाकेकटुगुरुप्रोक्तंवातलं
कफकारकं ॥ उष्णंदृष्टिचशुक्रंचपृष्ठशूलंचनाशयेत ॥ पित्तघ्नंचा
स्यशाकानुवातेकासेकफेहिता ॥

अतसीबीज—अळशी—जवस मधुर, स्निग्ध, कडू, बलकारक, पाककाळीं तिखट, गुरु, वातकर, कफकारक, उष्ण, दृष्टि, शुक्रदोष, पृष्ठशूल, आणि पित्त यांचा नाश करितात, याच्या पानांची भाजी वात, कास, कफ यांवर हितकारक आहे.

तिलोबलकरःस्निग्धोगुरुश्चाग्निप्रदीपनः ॥ स्तन्यकृत्पित्तलश्चोष्णः
केश्योमूत्राल्पताकरः ॥ व्रणेपथ्योग्राहकश्चकषायोमधुरोगुरुः ॥

तिक्तःपाकेकटुःप्रोक्तःस्पर्शेशीतोमतिप्रदः ॥ दंत्योवर्ण्यःकफकरो
व्रणवातंचनाशयेत् ॥ तिलःकृष्णोगुणैःश्रेष्ठोहीनःश्वेतोमतोबुधैः ॥
रक्तस्तिलोवन्यजश्चगुणैर्हीनतरोमतः ॥

तीळ साधारण बलकारक, स्निग्ध, गुरु, अग्निदीपक, स्तनांत दूध वाढविणारा, पित्तल, उष्ण, केशांला हितावह, अल्पमूत्रकारक, व्रणाविषयीं पथ्यकारक, ग्राहक, तुरट, मधुर, गुरु, कडू, पाककाळीं तिखट, स्पर्शानें शीत, मतिप्रद, दंतांना हितकारक, वर्णकर, कफकारक, व व्रण, वायु, यांचा नाश करितो. काळे तीळ गुणानीं अधिक आहेत, पांढरा हीनगुण आहे, व तांबडे, आणि आरण्य तीळ हे गुणानीं हीन आहेत.

सर्षपःकटुकस्तिक्तस्तीक्ष्णश्चोष्णोग्निदीपनः ॥ किंचिद्रूक्षःपित्तल
श्चरक्तपित्तकरोमतः ॥ रुक्षोवातंकफंकंडूंकुष्टंशूलंकृमीनजयेत् ॥
ग्रहपीडांचपीडांचनाशयेदितिकीर्तितः ॥ पर्णशाकासराचाम्लापि
त्तलातुवरागुरुः ॥ स्वादुश्चोष्णाचपट्वीचकफनाशकरामता ॥

सर्षप—साधारण तांबडे शिरस तिखट, कडू, तीक्ष्ण, उष्ण, अग्निदीपक, किंचित रुक्ष, पित्तल, रक्तपित्तकारक, रुक्ष, व वायु, कफ, कंडू, कुष्ठ, शूल, कृमि, ग्रहपीडा, आणि पीडा यांचा नाश करितात, याच्या पानांची भाजी सारक, आंबट, पित्तल, तुरट, गुरु, स्वादु, उष्ण, खारट, आणि कफनाशक अशी आहे.

राजसर्षपकश्चोष्णःपित्तलोदाहकारकः ॥ कटुस्तिक्तोगुल्मकुष्ठ
कंडव्रणरुजापहः ॥ वातशूलंनाशयतीत्येवंपूर्वैर्निवेदितः ॥

राजसर्षप—काळे शिरस उष्ण, पित्तल, दाहकारक, तिखट, कडू, आहे व गुल्म, कुष्ठ, कंडू, व्रण, आणि वातशूल याचा नाश करितात.

सिद्धार्थःकटुकस्तिक्तोरुच्योष्णोवातरक्तकृत ॥
ग्रहपीडार्शत्वग्दोषशोफव्रणविषापहः ॥

सिद्धार्थ—श्वेत सर्षप तिखट, कडू, रुचिकर, उष्ण, व वातरक्तकारक, व ग्रहपीडा, अर्श, त्वग्दोष, सूज, व्रण, आणि विष यांचा नाशक आहे.

राजिकोष्णादाहकारीपित्तलाकटुकामता ॥ तिक्तातीक्ष्णारक्तपि
त्तकारकाग्निप्रदीपनी ॥ रुक्षागुल्मकफप्लीहाशूलवातव्रणापहा ॥
कृमिकंडुकोठकुष्ठनाशिनीतिप्रकीर्तिता ॥

आसूरी—राजिका—तांबड्या मोहऱ्या उष्ण, दाहकारक, पित्तल, तिखट, कडू, तीक्ष्ण,

पथ्यकृत् ॥ वर्षेतृतीयेविरसंतस्मिन्माषायवास्तिलाः ॥ गोधूमाश्च विशेषेणविरसत्वंभजंतिते ॥ अतोब्दात्पूर्वकाग्राह्यास्तेवैहितकरामताः ॥

सर्व नवीन धान्य (एक वर्षाचे आंत) गुरु, स्वादु, कफकर, मलस्तंभक, असें आहे, तें दोन वर्षांचें लघु, पथ्यकारक, असें आहे, तीन वर्षांचें धान्य विरस होतें. त्यांत उडीद, यव, तीळ, गहूं हे तर फारच विरस होतात, याकरितां हे एक वर्षापूर्वीचे घ्यावे, ते हितकारक होतात.

धूमस्तुतुवरास्तिक्तःपटूरुक्षःकटुर्मतः ॥उष्णस्त्रिदोषजनकःप्रतिश्यायकरोमतः ॥ नेत्राहितःकासकरोवर्णवैषम्यकारकः ॥

धूम— धूर तुरट, कडु, खारट, रुक्ष, तिखट, उष्ण, त्रिदोषकारक, प्रतिश्यायकारक, नेत्रांला अहित, व खोकला, वर्णवैषम्य यांना करणारा असा आहे.

डिंडिशंवातलंरूक्षंमूत्रवृद्धिकरंमतं ॥
अश्मरीनाशकंप्रोक्तंमुनिभिस्तत्वदर्शिभिः ॥

डिंडिश— भेंडशी वातल, रुक्ष, मूत्रवर्धक, अश्मरीनाशक, अशी आहे.

धत्तूरःकांतिकृच्चोष्णःकटुश्चाग्निप्रदीपकः ॥ तुवरोमधुरास्तिक्तोमदकृद्वांतिकृद्गुरुः ॥ वर्ण्यकुष्टव्रणश्लेष्मज्वरकंडूकृमीनजयेत ॥ यूकालिक्षाश्रमविषपामात्वग्दोषनाशनः ॥ एषुकृष्णोगुणैःश्रेष्ठोमुनिभिःपरिकीर्तितः ॥

धत्तूर— श्वेतादिभेदानें पांच प्रकारचा धोत्रा कांतिकर, उष्ण, तिखट, अग्निदीपक, तुरट, मधुर, कडु, मदकारक, वांतिकर, गुरु, वर्णकर, व कुष्ठ, व्रण, कफज्वर, कंडू, कृमि, उवा, लिखा, श्रम, विष, पामा, आणि त्वग्दोष यांचा नाश करितो. हा काळा गुणानीं श्रेष्ठ आहे.

नखमुष्णंसुगंधिश्चकटुमेध्यंचशुक्रलं ॥ लघुवर्ण्यंस्वादुहृद्यंकफवाताविषप्रणुत् ॥ दौर्गंध्यस्वेदकुष्ठादिज्वरालक्ष्मीव्रणापहं ॥ मुखदौर्गंध्यकंडूघ्नंभूतग्रहनिवारणं ॥ वातरक्तंचपित्तंचनाशयेदितिकीर्तितं ॥

नखला उष्ण, सुगंधि, तिखट, मेधाकर, शुक्रल, लघु, वर्णकर, स्वादु, हृद्य, व कफ, वायु, विष, दुर्गंध, स्वेद, कुष्ठ, ज्वर, अलक्ष्मी, व्रण, मुखदुर्गंध, कंडू, भूतबाधा, ग्रहपीडा, वातरक्त, आणि पित्त, यांचा नाश करितो.

व्याघ्रस्यनखरास्तिक्तोवर्ण्यश्चोष्णःकषायकः ॥ सुगंधिःकुष्ठकंडूति

कफवातग्रहान्जयेत् ॥ गुणास्त्वन्येतुनखवन्मुनिभिःपरिकीर्तिताः ॥

वाघनख कडू, वर्णकर, उष्ण, तुरट, सुगंधि, व कुष्ठ, कंडू, कफ, वायु, ग्रहपीडा, यांचा नाश करितो, वरकड गुण नखल्यासारिखे आहेत.

नलिकाकटुकातिक्तानीक्ष्णाचमधुरासरा ॥ लघ्वीशीतोष्णदाप्रो क्ताचक्षुष्यावातपित्तहा ॥ रक्तपित्तकृमिविषकफवातोदरापहा ॥ शूलाश्मरीमूत्रकृच्छ्ररक्तदोषतृषाहरा ॥ कंडूकुष्ठज्वरव्रणदुर्नामानं चनाशयेत् ॥

नलिका तिखट, कडू, तीक्ष्ण, मधुर, सारक, लघु, समधात, नेत्रांला हितकर, व वातापित्त, रक्तपित्त, कृमि, विष, कफ, वातोदर, शूल, अश्मरी, मूत्रकृच्छ्र, रक्तदोष, ताहान, कंडू, कुष्ठ, ज्वर, व्रण, अर्शरोग, यांचा नाश करिते.

नस्यंतुकंठ्यंचक्षुष्यंदेहदार्ढ्यकरंमतं ॥
हितंदंतेषुपालितवलेश्चैवविनाशकं ॥

नस्य—नय कंठाला व नेत्रांला हितावह, देहाला दृढ करणारें, दांतांला हितकारक, वली, आणि पलित यांचा नाश करणारें असें आहे.

नक्षत्रवृक्षाःक्रमशोविषमुष्टिरथामली ॥ औदुंबरोजंबूवृक्षखदि रश्चागरुर्मतः ॥ वेणुश्चपिप्पलःप्रोक्तश्चंपकश्चवटोमतः ॥ पला शःपायरीजातोबिल्वकश्चार्जुनःस्मृतः ॥ बकुलीनागपुष्पंचमो चाचरालवृक्षकः ॥ वेत्रोनिचुलश्चार्कश्चशमो चैवकदंबकः ॥ आ म्रोरिष्टोमोहवृक्षोज्ञेयाजन्मर्क्षेनरस्तमो ॥ एतेषांपालनंकार्यंनच्छेय स्करमुच्यते ॥ हननंनाशकंप्रोक्तमेतेषांपूर्वसूरिभिः ॥

नक्षत्र वृक्षनाम—नक्षत्रवृक्षांचीं नावें. १ अश्विनी— कांजरा, कुचला. २ भरणी— आंवळी, ३ कृत्तिका— उंबर, कांटेधोत्रा, दारुडी. ४ रोहिणी— जांभूळ. मृग— खैर. ६ आर्द्रा— कृष्णागरु. ७ पुनर्वसु, वेणु, बांबू. ८ पुष्य— पिंपळ. ९ आश्लेषा— नागचाफा. १० मघा— वड. ११ पूर्वा— पळस. १२ उत्तरा—पायरी. १३ हस्त— पिंवळी जाई. १४ चित्रा— बेलाचें झाड. १५ स्वाति— अर्जुनसादडा. १६ विशाखा— देवबाभूळ, वेहेकळ. १७ अनुराधा— नागकेशर. १८ ज्येष्ठा— सांवर. १९ मूळ— राळेचें झाड. २० पूर्वाषाढा— वेत. २१ उत्तराषाढा— फणस. २२ श्रवण— रुई. २३ धनिष्ठा— शमी, सवदड. २४ शततारका— कळंब. २५ पूर्वाभाद्रपदा— आंबा. २६ उत्तराभाद्रपदा— कडूनिंब. २७ रेवती— मोहाचा वृक्ष.

नागकेशरकंतिक्तंकषायंचामपाचकं ॥ किंचिदुष्णंलघुरुक्षंपित्त छर्दिकफापहं ॥ खुडवातंरक्तरुजंवातंकंडूंचहृद्व्यथां ॥ स्वेददौ र्गंध्यविषतृट्कुष्ठवीसर्पनाशनः ॥ बस्तिपीडावातरक्तकंठमस्तक शूलनुत् ॥

नागकेशर—कबाबचिनी कडू, तुरट, आमपाचक, किंचिदुष्ण, लघु, रूक्ष, व पित्त, वांति, कफ, खुडवात, रक्तरोग, वायु, कंडू, हृदयव्यथा, स्वेद, दुर्गंध, विष, तृषा, कुष्ठ, विसाप, बस्तिपीडा, वातरक्त, कंठरोग, आणि मस्तकशूल यांचा नाश करिते.

नागवल्लीतुकटुकातीक्ष्णारुच्याचतिक्तका ॥ अग्निदीप्तिकरीदाह कारिणीकामवर्धका ॥ सरोष्णातुवरापट्वीविशदावश्यकारिणी ॥ रक्तपित्तकराबल्यालघ्वीरुक्षास्वरप्रदा ॥ मुखशुद्धिकरीचैवमुखा भरणकारिणी ॥ स्रंसिनीपीनसंकासंकफंवातंश्रमंकृमीन ॥ वा तरक्तंमलंक्लेदकंडूंचैवविनाशयेत् ॥

नागवेल—पानवेल तिखट, तीक्ष्ण, रुचिकर, कडू, अग्निदीपक, दाहकारक, कामवर्धक, सारक, उष्ण, तुरट, खारट, विशद, वश्यकारक, रक्तपित्तकारक, बलकर, लघु, रूक्ष, स्वरप्रद, मुखशुद्धिकारक, मुखाला अलंकार करणारी, स्रंसिनी, पीनस, खोकला, कफ, वात, श्रम, कृमि, वातकारक, मल, क्लेद, कंडू, यांचा नाश करिते.

समुद्रतीरजानागवल्लीहृद्यारुचिप्रदा ॥
दीपनीपाचनीतीक्ष्णाकटुकाकफवातहा ॥

समुद्र तीरच्यों पानें हृद्य, रुचिप्रद, दीपन, पाचन, तीक्ष्ण, तिखट, व कफ, वायु यांचा नाश करितात.

वृक्षजानागवल्लीतुमुखपीडाकरामता ॥ दोषलाचजडावांतिमल स्तंभारुचीकरा ॥ दाहरक्तरुजाकारीजीर्णपर्णरुचिप्रदं ॥ अत्युत्त मंवर्णकरंत्रिदोषशमनंमतं ॥

झाडावरच्यों ताजीं व नवीं पानें मुखपीडाकारक, दोषल, जड, व वांतिकारक, मलस्तंभक, व अरुचि, दाह, रक्तरोग, यांना करणारीं अशीं आहेत, हीं जुनीं पानें रुचिकारक, अति उत्तम वर्णकारक आणि त्रिदोषनाशक अशीं आहेत.

कृष्णातांबूलवल्लीतुतिक्तोष्णाकटुकामता ॥ कषायाचमलस्तंभ कारिणीदाहकारिणी ॥ मुखजाड्यकराप्रोक्तामुनिभिस्तत्वदर्शिभिः ॥

काळीं पानें कडू, उष्ण, तिखट, तुरट, स्तंभकारक, दाहकारक, आणि मुखजाड्यकारक अशीं आहेत.

श्वेतानुतांबुलीपथ्यारुच्यादीपनकारणी ॥
पाचकाकफवातानांनाशिनीतिप्रकीर्तिता ॥

देठीपानें पथ्यकारक, रुचिकर, दीपनकारक, पाचक, आणि कफवातनाशक आहेत.

नागीतिक्ताचकट्व्युष्णाकफवातविषापहा ॥
योनिदोषंकृमीन्शूलंवमिंचैवविनाशयेत् ॥

नागी—नागपुष्पी कडू, तिखट, उष्ण, व कफ, वायु, विष, योनिदोष, कृमि, शूल, आणि वांति यांचा नाश करिते.

प्रोक्तानागबलाचाम्लामधुरातुवरागुरुः ॥ कटव्युष्णाचव्र
णंवातंपित्तंकुष्ठंचनाशयेत् ॥ कंडूंचनाशयत्येवंमुनिभिः
परिकीर्तिता ॥

नागबला—लैंचा (चिकण्याचा भेद) आंबट, मधुर, तुरट, गुरु, तिखट, उष्ण, व व्रण, वायु, पित्त, कुष्ठ, आणि कंडू यांचा नाश करिते.

प्रोक्तानागदमन्युष्णातिक्तालघ्वीरुचिप्रदा ॥ कोष्ठशुद्धिकरीती
क्ष्णाकटुकायोनिदोषजित ॥ लूतांसर्पविषंवातंकफंवांतिंकृमीन्
व्रणं ॥ मूत्रकृच्छ्रंचोदरंचजालगर्दभकंतथा ॥ त्रिदोषंचप्रमेहंच
कासंकंठरुजंतथा ॥ शूलंगुल्मंरक्तदोषंज्वरंसर्वविषाणिच ॥ आ
ध्मानंग्रहपीडांचनाशयेदितिकीर्तिता ॥

नागदमनी—नागदोण उष्ण, अतिकडू, लघु, रुचिकर, कोष्ठशुद्धिकारक, तीक्ष्ण, तिखट, व योनिदोष, लूता, व सर्प यांचें विष, वायु, कफ, वांति, कृमि, व्रण, मूत्रकृच्छ्र, उदर, आलगर्दभ, त्रिदोष, प्रमेह, खोकला, कंठरोग, शूल, गुल्म, रक्तदोष, ज्वर, सर्व विष, आध्मान, आणि ग्रहपीडा यांचा नाश करिते.

नारिकेलंगुरुस्निग्धंशीतंवृष्यंचदुर्जरं ॥ बस्तिशुद्धिकरंबल्यं
बृंहणंकफकारकं ॥ स्वादुविष्टंभकृत्प्रोक्तंशोषतृट्पित्तनाश
नं ॥ वातपित्तंरक्तदोषंदाहंचैवविनाशयेत् ॥ क्षतक्षयंना
शयतीत्येवमुक्तंकृपालुभिः ॥

नारळ साधारण गुरु, स्निग्ध, शीत, वृष्य, दुर्जर, बस्तिशोधक, बलकर, बृंहण, कफ-

कारक, स्वादु, विष्टंभकारक, व शोष, तृषा, पित्त, वातपित्त, रक्तदोष, दाह, आणि क्षतक्षय यांचा नाश करितो.

कोमलंनारिकेलंतुविशेषात्पित्तनाशनं ॥
पित्तज्वरहरंप्रोक्तंविशेषज्ञैःकृपालुभिः ॥

शहाळें— कोंवळा नारळ विशेषें करून पित्तनाशक, पित्तज्वर, यांचा नाश करितो.

पक्वंचनारिकेलंतुदाहकंपित्तलंगुरु ॥ वृष्यंमलस्तंभकरंरुचिदंमधुरंमतं ॥ दीपनंबलकृत्प्रोक्तंवीर्यस्यचाविवर्धकं ॥

पिकलेला नारळ दाहक, पित्तकारक, गुरु, वृष्य, मलस्तंभक, रुचिप्रद, मधुर, दीपन, बलकारक, आणि वीर्यवर्धक असा आहे.

नारिकेलफलंशुष्कंदुर्जरंदाहकंगुरु ॥
स्निग्धंमलस्तंभकरंबलवीर्यरुचिप्रदं ॥

नारळाचा सुका गोटा दुर्जर, दाहक, गुरु, स्निग्ध, मलस्तंभक, बलकर, वीर्यप्रद, आणि रुचिकारक, असा आहे.

दुग्धंतुनारिकेलस्यबल्यंरुच्यंगुरुस्मृतं ॥ पाकेस्वादुसमुद्दिष्टंस्निग्धंवृष्यंचदाहकं ॥ किंचिदुष्णंवातकफगुल्मकासविनाशकं ॥

नारळाचें दूध (रस) बलकर, रुचिकर, गुरु, पाककाळीं स्वादु, स्निग्ध, वृष्य, दाहक, किंचित् उष्ण, व वायु, कफ, गुल्म, आणि खोकला यांचा नाश करितें.

रसंतुमृत्तिकाभांडेनारिकेलभवंक्षिपेत् ॥ मुखंपिधायवस्त्रेणरात्रौस्थाप्यंगृहाद्बहिः ॥प्रातःकालेतुनिर्मथ्यनवनीतंतुकारयेत् ॥ तत्पक्वातद्घृतंनामबृंहणंबलवर्धनं ॥ केश्यंरसेचपाकेचमधुरंचरुचिप्रदं ॥ हृद्यंचवातपित्तघ्नंतज्जीर्णंगुरुवातहं ॥

नारळाचें तूप—हिंवतेल नारळाचा रस काढून मातीच्या भांड्यांत भरून त्याचें तोंड वस्त्रानें बांधून, रात्रीं हवांत ठेवावा, प्रातःकाळीं घुसळून त्याचें लोणी काढावें त्याचें तूप करावें तें बृंहण, बलवर्धक, केशांना हितकर, रसकाळीं व पाककाळीं मधुर, रुचिप्रद, हृद्य, वातपित्तनाशक, असें आहे. तें जुनें झालें असतां गुरु आणि वातनाशक असें आहे.

नारिकेलस्यपुष्पंतुशीतंरक्तातिसारहं ॥रक्तपित्तंप्रमेहंचसोमरोगंचनाशयेत् ॥ मलस्तंभकरंचापिप्रोक्तंपूर्वमनीषिभिः ॥

नारळाचीं फुलें शीत, व रक्तातिसार, रक्तपित्त, प्रमेह, सोमरोग, यांचा नाश करितात आणि मलस्तंभक आहेत.

नारिकेलशिरोमज्जारसेपाकेमधुःस्मृता ॥
कफकृत्वातपित्तघ्नीरक्तदोषस्यशामका ॥

माडाचा पांजरा रसकाळीं व पाककाळीं मधुर, कफकर, वातपित्तनाशक आणि रक्तदोषशामक असा आहे.

नारिकेलपुष्पजलंगुरुवृष्यंप्रकीर्तितं ॥ तत्कालमदकृत्प्रोक्तंचा तिस्निग्धमुदीरितं ॥ तच्चेदम्लंकफकरंपित्तलंकृमिवातनुत् ॥

माडी गुरु, वृष्य, कामोत्पादक, अतिस्निग्ध, आंबट, कफकारक, पित्तल, व कृमि आणि वायु यांचा नाशक करिते.

मोहजातीयकंनामनारिकेलंचशीतलं॥ मधुरंपुष्टिकृत्बल्यंरुच्यंचा ग्निप्रदीपकं ॥ कांतिजंतुकरंस्निग्धंकफस्यामस्यकोपनं ॥ कामवृ द्धिकरंदेहस्थैर्यकृद्दाहनाशनं ॥ तृषापित्तश्रमंवातमतिसारंचनाशयेत् ॥

मोहा नारळ शीतल, मधुर, पुष्टिकर, बलकर, रुचिकारक, अग्निदीपक, कांतिकर, जंतुकारक, स्निग्ध, कफाला कोपविणारा, आमकारक, कामवर्धक, देहस्थैर्यकारक, दाहनाशक, व तहान, पित्त, श्रम, वायु, आणि अतिसार यांचा नाशक असा आहे.

तृणीवृक्षःकटुस्तिक्तःपुष्टिकृच्छीतलोलघुः ॥ वीर्यप्रदश्चमधुरस्तुव रोग्राहकोमतः ॥ वृष्यस्त्रिदोषहृत्प्रोक्तोव्रणंकुष्ठंचनाशयेत् ॥ र क्तपित्तंश्वेतकुष्ठंशीर्षपीडांविनाशयेत ॥ कंडूंपित्तंरक्तदोषंदाहंचै वविनाशयेत ॥

तृणीवृक्ष— नांदरुखी तिखट, कडु, पुष्टिकर, शीतल, लघु, वीर्यप्रद, मधुर, तुरट, ग्राहक, वृष्य, त्रिदोषनाशक, व व्रण, कुष्ट, रक्तपित्त, श्वेतकुष्ट, शीर्षपीडा, कंडू, पित्त, रक्तदोष, आणि दाह यांचा नाश करितो.

छिक्किनीकटुकारुच्यापित्तलाचाग्निदीपनी ॥ लघ्व्युष्णातुवराती व्रगंधात्वग्दोषनाशिनी ॥ कफवातश्वेतकुष्टकृमिरक्तरुजस्तथा ॥ ग्रहपीडांभूतबाधांदृष्टिंचैवविनाशयेत् ॥

नाकशिंकणी— छिकणी तिखट, रुचिकर, पित्तल, अग्निदीपक, लघु, उष्ण, तुरट, उग्रगंध, व त्वग्दोष, कफ, वायु, श्वेतकुष्ट, कृमिरोग, रक्तविकार, ग्रहांची पीडा, भूतबाधा, आणि दृष्टिदोष यांचा नाश करिते.

नागदंतीकटुस्तिक्तारुक्षारुच्याचतीक्ष्णका ॥ उष्णावातंकफंपित्तं गुल्मंशूलंतथोदरं ॥ योनिदोषंविषंवांतिंकंठदोषंकृमीन्जयेत् ॥

नागदंती–पेवें तिखट, कडू, रुक्ष, रुचिकर, तीक्ष्ण, उष्ण, व वात, कफ, पित्त गुल्म, शूल, उदर, योनिदोष, विष, वांति, कंठदोष, आणि कृमि यांचा नाश करिते.

नारिंगंकफपित्तामकारकंदुर्जरंसरं ॥ अत्यम्लंवातहरंकंचात्युष्णं चमतंबुधैः ॥ मधुरंतत्रामधुरंहृद्यमम्लंबलप्रदं ॥ विशदंगुरुरुच्यं चसरंचोष्णंसुगंधिकं ॥ स्वादुचामंकृमीन्वातंश्रमंशूलंचनाशयेत् ॥

नारिंग (कवले गोड व आंबट दोन प्रकारचे) कफ, पित्त, आम, यांना करणारें, दुर्जर, सारक, अतिआंबट, वातहारक, अति उष्ण, मधुर, असें आहे, तेंच आंबट असेल तर, हृद्य, आंबट, बलप्रद, विशद, गुरु, रुचिकर, सारक, उष्ण, सुगंधि, स्वादु, व आम, कृमि, वायु, श्रम, आणि शूल यांचा नाश करितें.

सेहुंडःकटुकस्तिक्तश्चोष्णस्तीक्ष्णःप्रदीपनः ॥ सरोगुरुर्वांतिकरःकुष्ठोदरविनाशकः ॥ प्लीहानंवातंप्रमेहंचशूलामकफशोथनुत् ॥ गुल्माष्ठीलाध्मानपांडुकफोदरव्रणज्वरान् ॥ उन्मादवातंमेदंचवृश्चिकस्याविषंतथा ॥ दूषीविषार्शोऽश्मरिघ्नोमुनिभिःपरिकीर्तितः ॥

निवडुंग (सावर, स्नुही, सेहुंड, निवल कांडे लहान, व थोर) तिखट, कडू, उष्ण, अग्निदीपन, सारक, गुरु, वांतिकर, व कुष्ठ, उदर, प्लीहा, वायु, प्रमेह, शूल, आम, कफ, सूज, गुल्म, अष्ठीला, आध्मान, पांडुरोग, कफ, उदर, व्रण, ज्वर, उन्माद, वायु, मेद, विंचवाचें विष, दूषिविष, अर्श, आणि अश्मरी यांचा नाश करितें.

स्नुहीदुग्धंचोष्णवीर्यंस्निग्धंकटुसरंलघु ॥ कुष्ठीगुल्मीचोदरीणुरेचनेचोत्तमंमतं ॥ विषोदराध्मानवातवातगुल्मांश्चनाशयेत् ॥

स्नुहीदुग्ध— निवडुंगाचा चीक उष्णवीर्य, स्निग्ध, तिखट, सारक, लघु, व कुष्ठी, गुल्मी, उदरी, यांला रेचाविषयीं उत्तम, विष, उदर आध्मानवायु, आणि गुल्म यांचा नाश करितो.

स्नुह्यास्तुपर्णंरुचिदंकटुकंचाग्निदीपनं ॥ कुष्ठाष्ठीलाध्मानवातशूलशोथोदराणिच ॥ अन्यानिसर्वोदराणिनाशयेदितिकीर्तितं ॥

स्नुहीपर्ण–निवडुंगाचीं पानें रुचिकर, तिखट, अग्निदीपन, व कुष्ठ, अष्ठीला, आध्मान-वातशूल शोथोदर, आणि सर्व उदरें यांचा नाश करितात.

> न्यरास्नुहीविशेषेणज्ञेयापारदबंधिनी ॥
> रंजनादेःसोद्धिकरीगुणास्त्वन्येस्नुहीसमाः ॥

निधारी निवडुंग पारदबंधक, रंजनादिकांविषयीं सिद्धि देणारें आहे, वरकड गुण निवडुंगासारिखे आहेत.

> कंथारीदीपनीरुच्याकटूष्णातिक्तकामता ॥ रक्तदोषंकफंवातं ग्रंथिरोगंचनाशयेत् ॥ स्नायुरोगंचशोफंचनाशयेदितकीर्तिता ॥

कंथारी–फणीनिवडुंग (ज्याचीं पानें मोठीं व जाड असून पानावर मोठे कांटे असतात तें) दीपन, रुचिकर, तिखट, उष्ण, कडू, व रक्तदोष, कफ, वायु, ग्रंथिरोग, स्नायुरोग, सूज यांचा नाश करितें.

> त्रिवृत्स्वमधुरंरुक्षंतुवरंस्वादुरेचकं ॥ उष्णंचपाकेकटुकंवातकोपनकारकं ॥ कफंपित्तंज्वरंप्लीहांव्रणंपांडुंविनाशयेत ॥ शोफपित्तोदरंहंतिहांतिपित्तभवंज्वरं ॥

त्रिवृत–श्वेतनिशोत्तर–पांढरें तेड मधुर, रुक्ष, तुरट, स्वादु, रेचक, उष्ण, पाककाळीं तिखट, वातकारक, व कफ, पित्त, ज्वर, प्लीहा, व्रण, पांडुरोग, शोफोदर, पित्तोदर, आणि पित्तज्वर यांचा नाश करितें.

> कृष्णांत्रिवृत्कटुस्तिक्तमुष्णंरेचनेतिप्रशस्तकं ॥ मूर्च्छादाहमदभ्रांतिकुष्ठकंडूकफव्रणान् ॥ श्लेष्मोदरंकंठरुजंकृमींश्चैवविनाशयेत् ॥ एतस्याल्पगुणंश्वेतत्रिवृतादितिकीर्तितं ॥

काळें निशोत्तर तिखट, कडू, उष्ण, रेचनाविषयीं प्रशस्त, व मूर्छा, दाह, मद, भ्रांति, कुष्ठ, कंडू, कफ, व्रण, कफोदर, कंठरोग, कृमि, यांचा नाश करितें, हें पांढऱ्या तेडाहून गुणानें कमी आहे.

> रक्तंत्रिवृत्तुमधुरंरुक्षंवातकरंमतं ॥ तुवरंचरसेतिक्तंकटुचोष्णंचरेचकं ॥ हितकृच्चमलस्तंभग्रहणींचकफोदरं ॥ शोथंपांडुकृमीन प्लीहांज्वरंपित्तंकफंतथा ॥ वातरक्तमुदावर्तंहृद्रोगंचाविनाशयेत् ॥

रक्तनिशोत्तर मधुर, रुक्ष, वातकारक, तुरट, रसकाळीं कडू, तिखट, उष्ण, रेचक, हितकारक, मलस्तंभक, व संग्रहणी, कफोदर, सूज, पांडुरोग, कृमि, प्लीहा, ज्वर, पित्त, कफ, वातरक्त, उदावर्त, आणि हृद्रोग, यांचा नाश करितें.

कतकःकटुकस्तिक्तोलेखनोरुचिकृल्लघुः ॥ चक्षुष्यस्तुवरःशीतोवि शदश्वविकासकः॥ छेदनोमधुरश्चैवतृषादाहविषापहः ॥ गुल्मशू लकृमोन्मेहंनेत्ररुकजलजंमलं ॥ नाशयेदितिचप्रोक्तःफलंतस्य चकोमलं ॥ चक्षुष्यंवातकृच्छीतंरक्तपित्तंतृषांविषं ॥ मोहंचनाश यत्येवतरुणंतत्तुदुर्जरं ॥ रुचिदंकफपित्तघ्नंतत्पक्वंपित्तलंमतं ॥ छर्देःस्वेदस्यजनकंशोफंपांडुविषंजयेत् ॥ प्रतिश्यायंकामलांचना शयेदितिकीर्तितं ॥ कनकस्यचबीजंतुचक्षुष्यंतुवरंगुरु ॥ जलप्र सादनंशीतंमधुरंचाश्मरीहरं ॥ वातंकफंमूत्रकृच्छ्रंतृषांनेत्ररुजंवि षं ॥ प्रमेहंशीर्षरोगंचनाशयेदितिकीर्तितं ॥ कनकस्यचमूलंतुस र्वकुष्ठहरंपरं ॥

कनकवृक्ष—निर्मळी वृक्ष-निवळीचें झाड तिखट, कडू, लेखन, रुचिकर, लघु, चक्षुष्य, तुरट, शीत, विशद, विकासी, छेदन, मधुर, व तृषा, दाह, विष, गुल्म, शूल, कृमि, मेह, नेत्ररोग, पाण्यांतील मळ, यांचा नाश करितें, त्याचें कोवळें फळ चक्षुष्य, वातकारक, शीत व रक्तपित्त, ताहान, विष, मोह यांचा नाश करितें. जून फळ, दुर्जर, रुचिकर व कफ, पित्त, यांचें नाशक आहे, तें पिकलें असतां पित्तकारक, वांतिकारक, घर्मजनक व सूज, पांडुरोग, विष, प्रतिश्याय आणि कामला यांचा नाश करितें. निर्मळीचें बीज नेत्रांला हितावह, तुरट, गुरु, जलाला स्वच्छ करणारें, मधुर, व अश्मरी, वायु, कफ, मूत्र-कृच्छ्, ताहान, नेत्ररोग, विष, प्रमेह, मस्तकरोग, यांचा नाश करितें. निर्मळीचें मूळ, संपूर्ण कुष्टांचा नाश करितें.

निंबूष्णंपाचकंचाम्लंदीपनंनेत्रयोर्हितं ॥ अतिरुच्यंचकटुकंतुवरं चमनंलघु ॥ कफंवातंवमिंकासंकंठरोगंक्षयंतथा ॥ पित्तंशूलंत्रि दोषंचमलस्तंभंविषूचिकां ॥ बद्धोदरंचामवातंगुल्मंचैवकृमीन् जयेत् ॥ तत्पक्वंचगुणैःश्रेष्ठंप्रोक्तंवैद्यविशारदैः ॥

निंबु व कागदी निंबु उष्ण, पाचक, आंबट, दीपन, नेत्रांला हितावह, अति रुचिकर, तिखट, तुरट, लघु व कफ, वायु, वांति, खोकला, कंठरोग, क्षय, पित्त, शूल, त्रिदोष, मलस्तंभक, विषूचिका, बद्ध गुदोदर, आमवात, गुल्म, कृमि, यांचा नाश करितें. हें पिकलें असतां गुणानीं श्रेष्ठ आहे.

शर्करानिंबुकंस्वादुमधुरंतर्पणंगुरु ॥ शीतंवृष्यंपुष्टिकृच्चग्राहकंधातु वर्धकं ॥ वातंपित्तंकफंशोषंविषदोषंश्रमंतथा ॥ विषरोगंचारुचिं चछर्दिरक्तरुजंजयेत्॥

साकरनिंबू– राजानिंबू स्वादु, मधुर, तर्पण, गुरु, शीत, वृष्य, पुष्टिकारक, ग्राहक, धातुवर्धक व वायु, पित्त, कफ, शोष, विषदोष, श्रम, विषरोग, अरुचि, छर्दि, रक्तरोग यांचा नाश करितें.

बृहज्जंबीरकंचाम्लंगुवरंतिक्तकंसरं ॥
उष्णंपित्तकफघ्नंचमुनिभिःपूर्वमीरितं ॥

थोर ईड निंबू आंबट, तुरट, कडू, सारक, उष्ण व पित्त, कफ यांचें नाशक असें आहे.

निंबवृक्षस्यपंचांगंरक्तदोषहरंमतं ॥
पित्तंकंडूंव्रणंकुष्टंदाहंचैवविनाशयेत ॥

निंब पंचांग –निंब पंचक रक्तदोष, पित्त, कंडू, व्रण, कुष्ट आणि दाह यांचा नाश करितें.

पारिभद्रोलघुःशीतस्तिक्तोग्राहीकटुस्मृतः ॥ अग्निमांद्यकरश्चैवव्रण शोधनकारकः ॥ शोथपक्वकरोबालेहितोहृद्योमतोबुधैः ॥ कृमि वांतिव्रणकफशोथपित्तविषापहः ॥ वातंकुष्टंचहृद्दाहंश्रमंकासंज्वरंतृषां ॥ अरुचिंरक्तदोषंचमेहंचैवविनाशयेत् ॥ कोमलःपल्लवश्चास्यग्राहकोवातकारकः ॥ रक्तपित्तंनेत्ररोगंकुष्टंचैवविनाशयेत् ॥ जीर्णपर्णंविशेषेणव्रणनाशकरंमतं ॥ निंबस्यसूक्ष्मशाखानुकासश्वासार्शगुल्महा ॥ कृमिमेहहराप्रोक्ताफलंचामंलघुस्मृतं ॥ स्निग्धंचभेदकंचोष्णंमेहकुष्टविनाशकं ॥ तत्पक्वंमधुरंस्निग्धंतिक्तंगुरुचापिच्छलं ॥ कफरोगंनेत्ररोगंरक्तपित्तंक्षतक्षयं ॥ नाशयेदितिचप्रोक्तंबीजमज्जातुकुष्ठहा ॥ कृमिनाशकरीप्रोक्तानिघंटेशुचार्कसकैः ॥

कडूनिंब– बाळंतनिंब शीत, कडू, ग्राहक, तिखट, अग्निमांद्यकारक, व्रणरोपण, मुळेला पिकविणारा, बाळांना हितकर, हृद्य व कृमि, वांति, व्रण, कफ, सूज, पित्त, विष, वायु, कोड, हृदयदाह, श्रम, खोकला, ज्वर, तृषा, अरुचि रक्तदोष आणि मेह यांचा नाश करितो. याचा कोंवळा पाला ग्राहक, वातकर व रक्तपित्त, नेत्ररोग यांचा नाश करितो. याचा जुन पल्लव, विशेषेंकरून व्रणनाशक आहे. निंबाच्या काड्या, खोकला, श्वास, अर्श, गुल्म, कृमि आणि मेह यांचा नाश करितात. याचें कोंवळें फळ (निंबोळ्या) स्निग्ध, भेदक, उष्ण, मेह व कुष्ट यांचें नाशक आहे. पिकलेलीं फळें मधुर, स्निग्ध, कडू, गुरु, पिच्छल व कफरोग, नेत्ररोग, रक्तपित्त, क्षतक्षय यांचा नाश करितें. याच्या बियाचे गोळे कुष्ट व कृमि यांचा नाश करितात.

महानिंबः कटुस्तिक्तः शीतश्चतुवरोमनः ॥ रुक्षोग्राहीकफंदाहं व्रणंर क्तरुजंतथा ॥ पित्तंकृमींश्चविषमज्वरंचहृदयव्यथां ॥ सर्वकुष्ठा निछर्दिंचप्रमेहंचविषूचिकां ॥ मूषिकायाविषंगुल्मंशीतपित्तंचना शयेत् ॥ कोठरोगंचार्शरोगंश्वासंचाविनिवारयेत् ॥

महानिंब—बकाणनिंब तिखट, कडू, शीत, तुरट, रुक्ष, ग्राहक व कफ, दाह, व्रण, रक्तदोष, पित्त, कृमि, विषमज्वर, हृदयव्यथा, सर्व कुष्टें, वांति, प्रमेह, विषूचिका, उंदराचें विष, गुल्म, शीतपित्त, कंठरोग, अर्शरोग व दमा यांचा नाश करितो.

कैडर्यः शीतलस्तिक्तः कटुश्चतुवरोलघुः ॥ दाहार्शकृमिशूलघ्नः संता पविषनाशनः ॥ शोफंकुष्ठंभूतबाधांनाशयेदीतकीर्तितः ॥

कैडर्य—कढीनिंब—गोडानिंब शीतल, कडू, तिखट, तुरट, लघु व दाह, अर्श, कृमि, शूल, संताप, विष, सुज, कोड, भूतबाधा यांचा नाशक आहे.

निर्गुंडीकटुकातिक्तारुक्षाचोष्णाकषायका ॥ स्मृतिप्रदानेत्रहिता केश्यालघ्व्याग्निदीपनी ॥ मेध्यावर्ण्याचसंप्रोक्तागुदवातक्षयापहा ॥ संधिवातंचवातंचशोफंचामंकृमींस्तथा ॥ कुष्ठंकफंव्रणंप्लीहांगु ल्मंकंठरुजंतथा ॥ विषंशूलंचारुचिंचज्वरंमेदोरुजंतथा ॥ गृध्र सींचप्रतिश्यायंकासंश्वासंचनाशयेत ॥ पित्तनाशकरोप्रोक्तापर्ण मस्थाल्गुस्मतं ॥ कृमिनाशकरंप्रोक्तंपूर्वैर्वैद्यैःकृपालुभिः ॥

निर्गुंडी—निगड पांढरें फुलांची तिखट, कडू, रुक्ष, उष्ण, तुरट, स्मृतिप्रद, नेत्राला हितावह, केशांना हित, लघु अग्निदीपक, मेधाकारक, वर्णकर व गुदवात, क्षय, संधिवात, वात, सुज, आम, कृमि, कुष्ट, कफ, व्रण, प्लीहा, गुल्म, कंठरोग, विष, शूळ, अरुचि, ज्वर, मेदोरोग, गृध्रसीवायु, पडसें, खोकला, दमा, पित्त, यांचा नाश करिते. निर्गुंडीचीं पानें लघु व कृमिनाशक आहेत.

नीलानिर्गुंडिकातिक्तारुक्षाचोष्णाकटुःस्मृता ॥ आध्मानवातंप्रद रंकासंशोथंकफंहरेत् ॥ वातनाशकरीप्रोक्तामुनिभिर्गुणपारगैः ॥

नीलनिर्गुंडी—नीलपुष्पा— काळी निर्गुंडी कडू, रुक्ष, उष्ण, तिखट व आध्मानवायु, प्रदर, खोकला, सुज, कफ आणि वायु यांचा नाश करिते.

निर्गुंडीकर्नरीयुक्ताकटीतिक्ताकफापहा ॥
वातंक्षयंचशूलंचकंडूंकुष्ठंचनाशयेत् ॥

काळीनिगुड तिखट, कडू, कफनाशक व वायु, क्षय, शूल, कंडू आणि कुष्ट, यांचा नाश करिते.

प्रोक्ताचारण्यनिर्गुंडीपथ्यापित्तंज्वरंहरेत् ॥ विषंचगृध्रसीवातंनाशयेद्वर्णकारिणी ॥ पर्णंचास्यास्तुकटुकंचाग्निदीप्तिकरंलघु ॥ कृमीन्कफंचवातंचनाशयेदितिकीर्तितं ॥ पुष्पंचास्याःकटुश्चोष्णं तिक्तंकृमिकफापहं ॥ प्लीहांगुल्मंचवातंचकुष्टंशोथंचनाशयेत् ॥ अरुचेर्नाशकंप्रोक्तंकंडूंचैवविनाशयेत् ॥

वर्णाई श्वेत व कृष्ण— रान निगुड पथ्यकारक व पित्तज्वर, विष, गृध्रसीवायु यांची नाशक, वर्णकारक, अशी आहे. हिचीं पानें तिखट, अग्निदीपक, लघु व कृमि, कफ, वायु यांचा नाश करितात. हिचीं फुलें तिखट, उष्ण, कडू व कृमि, कफ, प्लीहा, गुल्म, वायु, कुष्ट, सूज, अरुचि आणि कंडू, यांचा नाश करितात.

निर्विषीकटुकाशीनाव्रणरोपणकारिणी ॥
कफंवातंरक्तदोषंविषदोषंचनाशयेत ॥

निर्विषी— कचऱ्या सारखें झाड असतें ती तिखट, शीत, व्रण व कफ, वायु, रक्तदोष आणि विषदोष यांचा नाश करिते.

निद्राहितकरीपुष्टिबलारोग्यप्रदामता ॥
अग्निदीप्तिकरीचैवश्रमस्यचविनाशिनी ॥

निद्रा—झोप हितकर, पुष्टिकारक, बलप्रद, आरोग्यकारक, अग्निदीपक आणि श्रम-नाशक अशी आहे.

नीलीतुकटुकातिक्ताकेश्याचोष्णासरामता ॥ व्यंगंश्लेष्मोदरंमोहंहृद्रोगंचभ्रमंतथा ॥ वातरक्तमुदावर्तमामवातंकफंजयेत् ॥ मदंकासंविषंचामवातंगुल्मंज्वरंतथा ॥ कुष्ठंकृमीन्चोदरंचप्लीहां चैवविनाशयेत् ॥

नीली—गुळीचें झाड—जिचा काळा रंग होतो ती तिखट, कडू, केशांना हितावह, उष्ण, सारक व वांग, श्लेष्मा, उदर, मोह, हृद्रोग, भ्रम, वातरक्त, उदावर्त, आमवात, कफ, मद, खोकला, विष, आमवात, गुल्म, ज्वर, कुष्ट, कृमि, उदर आणि प्लीहा यांचा नाश करिते.

नीलांजनंतुकटुकंतिक्तंचमधुरंगुरुः ॥ चक्षुष्यंतुवरंस्निग्धंसुवर्णस्य
चमारकं ॥ रसायनंचलोहस्यमृदुताकारकंमतं ॥ कफंवातंविषं
गुल्मंवमिंनेत्ररुजंतथा ॥ रक्तपित्तं चातिसारंनाशयेदितिकीर्तितं ॥

नीलांजन—काळ्या सुरम्याचा भेद तिखट, कडू, मधुर, गुरु, चक्षूंना हितावह, तुरट, स्निग्ध, सुवर्णमारक, रसायन, लोहाला मृदु करणारें व कफ, वायु, विष, गुल्म, वांति, नेत्ररोग, रक्तपित्त व अतिसार यांचा नाश करितें.

करीरस्तुवरश्चोष्णःकटुश्चाध्मानकारकः॥ रुच्योभेदकरःस्वादुःकफ
वातामशोथजित् ॥ विषार्शव्रणशोथघ्नःकृमिपामाहरोमतः ॥ अरो
चकंसर्वशूलंश्वासंचैवाविनाशयेत् ॥ फलंचास्यकटुस्तिक्तमुष्णंच
तुवरंमतं ॥ विकासिमधुरंग्राहिमुखवैशद्यकारकं ॥ हृद्यंरुक्षंकफंमे
हंदुर्नामानंचनाशयेत् ॥ पुष्पंवातकरंप्रोक्तंतुवरंकफपित्तनुत् ॥

करीर-नेबती तुरट, उष्ण, तिखट, आध्मानकारक, रुचिकर, भेदक, स्वादु व कफ, वायु, आम, सूज, विष, अर्श, व्रणशोथ, कृमि, खरूज, अरुचि, सर्व शूल आणि श्वास यांचा नाश करितें. हिचें फळ तिखट, कडू, उष्ण, तुरट, विकासि, मधुर, ग्राहक मुखाला स्वच्छ करणारें, हृद्य, रुक्ष व कफ, मेह, अर्शरोग यांचा नाश करितें. हिचें फूल वातकारक, तुरट व कफ, पित्त यांचें नाशक आहे.

नेवालीकटुकातिक्ताशीताचसुरभिर्लघुः ॥ त्रिदोषनेत्ररोगघ्नीक
र्णाननरुजापहा ॥ सर्वरोगहराप्रोक्तागुणज्ञैःपूर्वकोविदैः ॥

नेवाळी—रान मोगरी तिखट, कडू, शीतल, सुरभि, लघु व त्रिदोष, नेत्ररोग, कर्णरोग, मुखरोग आणि सर्व रोग यांची नाशक आहे.

पत्रांगस्तिक्तकःशीतोरुक्षोम्लोमधुरःकटुः ॥ व्रणशुद्धिकरोवर्ण्यः
सुगंधिःपित्तवातहृत ॥ उन्मादज्वरविस्फोटमूत्रकृच्छ्रव्रणानजये
त ॥ कफाश्मरीरक्तदोषभूतबाधानिवारणः ॥

पतंग कडू, शीत, रुक्ष, आंबट, मधुर, तिखट, व्रणशुद्धिकारक, वर्णकर, सुगंधि व पित्त, वायु, उन्माद, ज्वर, विस्फोट, मूत्रकृच्छ्र, व्रण, कफ, अश्मरी, रक्तदोष आणि भूतबाधा यांचा नाशक असा आहे.

पद्मकंशीतकंतिक्तंगर्भस्थैर्यकरंलघु ॥ वातलंतुवरंरुच्यंरक्तपित्त ज्वरौजयेत् ॥ मोहदाहभ्रांतिकुष्ठविस्फोटविषतृट्प्रणुत् ॥ रक्तदोषंव्रणंवांतिदद्रुपित्तंविसर्पकं ॥ कफंचनाशयेदेवंपूर्वाचार्यैरुदीरितं ॥

पद्मकाष्ठ शीतल, कडू, गर्भाला स्थिर करणारें, लघु, वातुल, तुरट, रुचिकारक व रक्तपित्त, ज्वर, मोह, दाह, भ्रांति, कुष्ठ, विस्फोट, विषदोष, तृषा, रक्तदोष, व्रण, वांति, दद्रु, पित्त, विसर्प आणि कफ यांचा नाश करितें.

शैलेयंकटुकंशीतंसुगंधिलघुहृद्यकं ॥ रुच्यंचकफपित्तघ्नंदाहतृष्णावमिप्रणुत् ॥ श्वासंव्रणंचकंडूंचकुष्ठाश्मरिविषज्वरान् ॥ रक्तदोषंवातरोगंरक्तार्शंचैवनाशयेत् ॥

शैलेय-दगडफूल तिखट, शीतल, सुगंधि, लघु, हृद्य, रुचिकर व कफ, पित्त, दाह, तृष्णा, वांति, दमा, व्रण, कंडू, कुष्ट, अश्मरी, विष, ज्वर, रक्तदोष, वातरोग आणि रक्तार्श यांचा नाश करितें.

पर्पटीशीतलावर्ण्यातुवरातिक्तकालघुः॥ अग्निदीप्तिकरारुच्यारक्तपित्तकफान्जयेत ॥ पित्तंचरक्तदोषंचकुष्टंदाहंवमितृषां ॥ कुष्टरोगंविषंकंडूंव्रणंचैवविनाशयेत् ॥

पर्पटी-रंग बांशा-जंतुकार-पापडी शीतल वर्णकारक, तुरट, कडू, लघु, अग्निदीपक, रुचिकर व रक्तपित्त, कफ, पित्त, रक्तदोष, कुष्ट, दाह, वांति, तृषा, कुष्टरोग, विष, कंडू आणि व्रण यांचा नाश करिते.

उष्णःपलाशस्तुवरोवृष्योदीप्तिकरःसरः ॥ तिक्तःस्निग्धोग्राहकश्च भग्नसंधानकारकः ॥ व्रणगुल्मकृमिप्लीहासंग्रहण्यर्शवातहा ॥ कफंयोनिरुजंपित्तंनाशयेदितिकीर्तितः ॥ पुष्पभेदादयंरक्तपीतशुभ्रकनीलकः ॥ पुष्पाणिस्वादुतिक्तानिउष्णानितुवराणिच ॥ वातलानिग्राहकाणिशीतलान्यूषणानिच ॥ तृषादाहपित्तकफान् रक्तदोषंचकुष्ठकं ॥ मूत्रकृच्छ्रंघातयंतिफलंरूक्षंलघुस्मृतं ॥ उष्णंचकटुकंपाकेकफवातोदरकृमीन् ॥ कुष्ठगुल्मप्रमेहार्शःशूलानां चैवनाशकं ॥ फलबीजंचस्निग्धोष्णंकटुःकफकृमीन्जयेत् ॥ नूतनाश्चपल्लवाश्चास्यकृमिवातविनाशकाः ॥

पळस उष्ण, तुरट, वृष्य, अग्निदीपक, सारक, कडू, स्निग्ध, ग्राहक, भग्नसंधानकारक व व्रण, गुल्म, कृमि, प्लीहा, संग्रहणी, अर्श, वायु, कफ, योनिरोग आणि पित्तरोग यांचा नाश करितो. हा रक्त, पीत, शुभ्र, नील, या भेदानें चार प्रकारचा. याचीं फुलें स्वादु, कडु, उष्ण, तुरट, वातळ, ग्राहक, शीतल, तिखट व तृषा, दाह, पित्त, कफ, रक्तदोष, कुष्ट आणि मूत्रकृच्छ्र यांचा नाश करितात. याचीं फळें रुक्ष, लघु, उष्ण, पाककाळीं तिखट व कफ, वायु, उदर, कृमि, कुष्ट, गुल्म, प्रमेह, अर्श आणि शूल यांचा नाश करितात. याच्या फळांतील बिया स्निग्ध, उष्ण, तिखट व कफ, कृमि यांचा नाश करितात. याचा कोंवळा पाला कृमि आणि वायु यांचा नाशक आहे.

परूषकोम्लस्तुवरोलघुश्चकफवातहा ॥ पित्तलंचामफलकंलघूष्णंतुवराम्लकं ॥ वातनाशकरंप्रोक्तंपक्वमस्यफलंमधु ॥ स्वादुरुच्यंतर्पणंचशीतंमलविबंधकृत् ॥ हृद्यंधातुकरंचाम्लंवातपित्ततृषापहं ॥ रक्तरुग्दाहशोफांश्चपित्तज्वरक्षतक्षयान् ॥ नाशयेदितिनेब्रुयुर्गुणविद्याविशारदाः ॥

परूषक वृक्ष–फालसा तुरट, आंबट, लघु व कफ, वायु यांचा नाशक व पित्तकर असा आहे. याचें हिरवें फळ लघु, उष्ण, तुरट, आंबट, वातनाशक, असें आहे. याचें पिकें फळ मधुर, स्वादु, रुचिकर, तर्पण, शीतळ, मलबध्दताकारक, हृद्य, धातुकर, आंबट व वात, पित्त, तृषा, रक्तरोग, दाह, शोफा व पित्तज्वर, क्षतक्षय यांचा नाश करितो.

पट्टशाकस्तुविष्टंभीरक्तपित्तहरोध्रुवं ॥
वैद्यैर्भावप्रकाशेचसंप्रोक्तावातकोपना ॥

पट्टशाक–पटियाशाक विष्टंभकारक, रक्तपित्तनाशक आणि वातकोपन असें आहे.

पर्णंरंपाचनंहृद्यंवृष्यंवन्हिकरंलघु ॥ दीपनंस्निग्धमुष्णंचकासरक्तत्रिदोषहं ॥ कृमिजन्मदनंप्रोक्तंवैद्यैर्विद्याविचक्षणैः ॥ कफनाशकरीवल्लीपत्रंपित्तस्यनाशकं ॥ मूलंतुरेचकंचास्यमुनिभिःपरिकीर्तितं ॥

पर्णें पाचन, हृद्य, वृष्य, अग्निदीपक, लघु, दीपन, स्निग्ध, उष्ण व खोकला रक्तदोष, त्रिदोष, कृमिरोग यांचा नाश करितात. याची वेल कफ नाशक. पानें पित्त नाशक आणि मूळ रेचक असें आहे.

पटोलीवल्कृतस्वादुपथ्यादीपनपाचनी ॥ रुच्यापुष्टिकरीज्ञेयाकासपित्तज्वरापहा ॥शोषांत्रिदोषशमनीफलंवृष्यंरुचिप्रदं॥ मधुरंस्वादुपथ्यंचपाचकंलघुदीपकं ॥ हृद्यंस्निग्धंचउष्णंचकफरक्तत्रिदोष

नुत् ॥ कासज्वरकृमीन्हंतिपर्णंवैपित्तनाशकं ॥ मूलंरेचकंप्रोक्तं वल्लीचैवकफापहा ॥

पटोली–पडवळ, (लाहान व थोर), बलकर, स्वादु, पथ्य, दीपन, पाचन, रुचिकर, पुष्टिकर व वात, पित्त, ज्वर, शोष आणि, त्रिदोष यांचा नाश करिते. पडवळफळ, वृष्य, रुचिकर, मधुर, स्वादु, पथ्य, पाचक, लघु, दीपक, हृद्य, स्निग्ध, उष्ण व कफ, रक्तदोष, त्रिदोष, खोकला, ज्वर, कृमि यांचा नाश करितें. याचीं पानें पित्तनाशक, मूळ रेचक, वेल कफनाशक अशीं आहे.

तिक्तापटोलीकटुकासारकोष्णाकटुःस्मृता ॥ भेदनीपाचनीचैवअग्निदीपकरापरा ॥ पित्तंकफंचकंडूंचकुष्टंरक्तविकारकं ॥ ज्वरं दाहंतृषांकोष्ठरोगंकृमिचनाशयत्यलं ॥ फलमस्याःकटुस्तिक्तंपाके स्वादुलघुस्मृतं ॥ दीपनंपाचनंवृष्यंमललोमनकारकं ॥ वातपित्तकफानांतुयथास्थानेनिवेशकं ॥ सारकंश्वासज्वरहृत्त्रिदोषकृमिनाशकं ॥ पित्तनाशकरंपर्णंमूलंकफविनाशकं ॥ कफनाशकरीवल्लीतैलंवातकफापहं ॥

तिक्ता पटोली– कडु पडवळ तिखट, सारक, उष्ण, तिखट, भेदक, पाचक, अग्निदीपक व पित्त, कफ, कंडू, कुष्ट, रक्तविकार व ज्वर, दाह, तृषा, कोठरोग, कृमि यांचा नाश करिते. हिचें फळ तिखट, कडू, पाककाळीं गोड, लघु, दीपन, पाचन, वृष्य, मलानुलोमन व वायु, पित्त, कफ यांना यथास्थानीं ठेवणारें, सारक व श्वास, ज्वर, त्रिदोष, कृमि याचा नाश करितें. हिचीं पानें पित्तनाशक, मूळ कफ नाशक, वल्ली कफ नाशक आणि हिचें तेल, कफ नाशक असें आहे.

हिज्जुलःकटुरुष्णश्चतुवरस्तिक्तशोफहृत ॥ मेदमेहकफान्वायुमुदरंभूतदोषकं ॥ कृमीन्ग्रहाणांपीडांचाविषंनाशयतेध्रुवं ॥

हिज्गुल– जल कण्हेर– परेळ तिखट, उष्ण, तुरट, कडू व सूज, मेद, मेह, कफ, वायु, उदररोग, भूतदोष, कृमि, ग्रहपीडा आणि विष यांचा नाश करितो.

पलाशीमधुराम्लाचमुखदोषविनाशिनी ॥
अरोचकहरापथ्यापित्तकोपकरीचसा ॥

पलाशी– पळशी मधुर, आंबट व मुखदोष, अरोचक यांचा नाश करणारी आणि पित्ताला कोपविणारी अशी आहे.

पटवासोरुचिकरस्तुवरोदीपनोलघुः॥शीतोरुक्षोग्राहकश्चवस्त्ररंजन
कारकः ॥ पित्तवातकफानांचनाशकःसमुदाहृतः ॥

पटवास– सावरंड रुचिकर, तुरट, दीपन, लघु, शीतळ, रुक्ष, ग्राहक, वस्त्राला रंग-
विणारा व पित्त, वायु आणि कफ यांचा नाशक आहे.

परेणीरुचिरातृष्णादाहभ्रमहल्लीमकान् ॥ कामलापांडुरुक्पित्तर
क्तदोषविषज्वरान ॥ मूत्रकृछ्रंचकंडूंचकासंचैवविनाशयेत् ॥

परेणी (हस्तपरिमित बारीक पानाचें झाड गोरखवनांत उत्पन्न होतें तें). रुचिकर
व ताहान, दाह, भ्रम, हलीमक, कामला, पांडुरोग, पित्त, रक्तदोष, विषज्वर, मूत्रकृछ्र,
कंडू, खोकला यांचा नाश करिते.

पाठातिक्ताकटूष्णाचभग्नसंधानकारका ॥ तीक्ष्णालघुःपित्तदाहशू
लातीसारनाशिनी ॥ वातपित्तज्वरछर्दिविषाजीर्णत्रिदोषकान् ॥
हृद्रोगछर्दिकुष्टानिकंडूश्वासकृमीनजयेत् ॥ गुल्मोदरव्रणकफ
वातनाशकरीमता ॥

पाठावली– पहाडमूळ कडू, तिखट, उष्ण, भग्नसंधानकारक, तीक्ष्ण, लघु व पित्त,
दाह, शूळ, अतिसार, वात, पित्त, ज्वर, वांति, विषदोष, अजीर्ण, त्रिदोष, हृद्रोग, वांति,
कुष्ट, कंडू, श्वास, कृमि, गुल्म, उदर, व्रण, कफ आणि वायु यांचा नाश करिते.

पत्तूरस्तिक्तकःपित्तजीर्णज्वरविनाशकः ॥
दृग्विकारेभुजेधार्यःशीतोष्णोऋषिभिःस्मृतः ॥

पत्तूर– पाचोंदा कडू व पित्त, जीर्णज्वर यांचा नाश करितो. व हा हाताला बांधावा,
ह्मणजे नेत्रविकारनाशक व समधात असा आहे.

मंचकोबलकृन्निद्राप्रदस्तनुविकारनुत ॥

मंचक– माचा– पलंग बलकर, निद्राकारक व शरीराचे विकार घालविणारा असा
आहे.

पानीयवर्ग.

जलंचमधुरंशीतंरुचिदंपाचकंमतं ॥ तृप्तिकृद्वीर्यबलदंबुद्धिदृष्टिप्र
दंमतं ॥ हृद्यंहितावहंस्वच्छंपौष्टिकंजीवदंलघु ॥ शोषमोहभ्रांति
निद्राविषालस्यविनाशनं ॥ पित्तंचाजीर्णकंग्लानिदाहंमूर्छांतृषांत

था ॥ तंद्रांछर्दिमदंवातंश्रमंचैवमदात्ययं ॥ रक्तरुक्तमकश्वास रक्तदोषविनाशनं ॥ दिव्यंभौमंजलंद्वेधादिव्यंज्ञेयंचतुर्विधं ॥ धारंकारंचहैमंचतौषारंतत्रकीर्तितं ॥ भौमंतुकौपंताडागंसारसं चौद्भिदंमतं ॥ चौड्यंप्रास्त्रवणंवाप्यंनादेयंवसुसंख्यकं ॥

जल—पाणी मधुर, शीत, रुचिप्रद, पाचक, तृप्तिकारक, वीर्यप्रद, बलकारक, बुद्धिप्रद, दृष्टिदायक, हृद्य, हितावह, स्वच्छ, पौष्टिक, जीवन, लघु, व शोष, मोह, भ्रांति, निद्रा, विष, आलस्य, पित्त, अजीर्ण, ग्लानि, दाह, मूर्छा, तृषा, तंद्रा, छर्दि, मद, वायु, श्रम, मदात्यय, रक्तदोष, तमकश्वास, रक्तविकार, यांचा नाश करितें— हें दिव्य, व भौम असे दोन प्रकारचें, त्यांत दिव्य चार प्रकारचें— तें धार, कार, हैम, तौषार, असें आहे, व भौम तें कौप, ताडाग, सारस, उद्भिद, चौड्य, प्रास्त्रवण, वाप्य आणि नादेय असें आठ प्रकारचें आहे.

पर्जन्यजंजलंबल्यंलघुचैवरसायनं॥समधातकरंप्रोक्तंतृप्तिकृत्पाच कंमतं ॥ आनंदजनकंपथ्यंमतिदंजीवनंमतं ॥ त्रिदोषमूर्छा तंद्राघ्नंदाहश्रमतृषाहरं ॥ ग्लानिहंतुविशेषेणप्रशस्तंवर्षकालजं ॥ तत्तुधारोदकंद्वेधागांगंसामुद्रकंमतं ॥ गांगंतुचाश्विनेमासिस्वात्तिजंसर्वदोषनुत् ॥ सामुद्रंमृगशीर्षादिनक्षत्रेपतितंधृतं ॥ तच्छी तंवातलंक्षारंकफकृद्गुरुदोषलं ॥ विस्रंसिकटुकंप्रोक्तंसर्वकर्मसुनिंदितं ॥ दृष्टिशुक्रबलानांतुनाशकंपरिकीर्तितं ॥

धारोदक—पावसाचें पाणी बलकर, लघु, रसायन, समधात, तृप्तिकारक, पाचक, आनंददायक, पथ्य, मतिप्रद, जीवन, व त्रिदोष, मूर्छा, तंद्रा, दाह, श्रम, ताहान ग्लानि, यांचा नाश करितें. हें वर्षा ऋतूंतलें प्रशस्त आहे, हें धारोदक गांग, व सामुद्र या भेदानें दोन प्रकारचें, त्यांतून गांग म्हणजे आश्विनमासीं स्वातीच्या पावसाचें धरून ठेवावें तें सर्वदोष नाशक आहे; आणि मृगादि नक्षत्राच्या पावसाचें पाणी धरावें तें सामुद्र; तें शीतल, वातल, खारट, कफकारक, गुरु दोषल, विस्रंसि, तिखट, असें आहे. याचा उपयोग करूं नये. हें दृष्टि, शुक्र आणि बल यांचा नाश करितें.

कारोदकंतुविशदंगुरुरुक्षंस्थिरंघनं ॥
कफकृद्वातलंचातिशीतंपित्तविनाशकं ॥

कारोदक — गारांचें पाणी विशद, गुरु, रुक्ष, स्थिर, घन, कफकर, वातल, अतिशीत आणि पित्तनाशक असें आहे.

हैमंशीतंगुरुर्धातुवर्धकंपित्तनाशकं ॥
वातवृद्धिकरं चैवमुनिभिःपरिकीर्तितं ॥

हैमोदक– पर्वतापासून बर्फ पाघळून येतें तें शीत, गुरु, धातुवर्धक, पित्तनाशक, वातवर्धक, असें आहे.

नीहारजंजलंशीतंरुक्षंवातकरंमतं ॥ कफंपित्तमुरस्तंभंकंठरोगं
विनाशयेत् ॥ जठराग्निमेदरोगंगलगंडादिकंजयेत् ॥

तौषारोदक–दवाचें पाणी शीत, रुक्ष, वातकारक व कफ, पित्त उरस्तंभ, कंठरोग, जठराग्नि, मेदरोग आणि गलगंड यांचा नाश करितें.

कौपोदकंपित्तलंचदीपनंचपटुर्मतं ॥ लघुस्वादुत्रिदोषघ्नंकफवा
तहरंपरं ॥ वसंतग्रीष्मयोर्मध्येप्रशस्तमितिचस्मृतं ॥

भौमोदक– भूमिसंबंधी उदक कौपोदक–आडाचें पाणी पित्तल, दीपन, खारट; लघु, स्वादु व त्रिदोष, कफ, वायु यांचा नाश करितें. हें वसंत व ग्रीष्मकाळ यामध्यें अतिप्रशस्त आहे.

सारसोदंबलकरंमधुरंतृप्तिकृल्लघु ॥
तुवरंपित्ततृष्णाघ्नंहेमंतेचहितावहं ॥

सारसोदक–सरोवराचें पाणी बलकारक, मधुर, तृप्तिकर, लघु, तुरट व पित्त, तृष्णा यांचा नाश करणारें असें आहे.

तडागजंजलंस्वादुवातलंतुवरंमतं ॥ मलमूत्रस्तंभकंच
पाकेचकटुकंमतं ॥ रक्तरुक्कफपित्तघ्नंहेमंतेसुखकारकं ॥

तडागोदक–तळ्याचें पाणी स्वादु, वातल, तुरट व मल, मूत्र यांचें स्तंभक, पाककाळीं तिखट व रक्तरोग, कफ, पित्त यांचा नाश करणारें, हेमंतऋतूंत सुखकारक, असें आहे.

चौंड्योदकंस्वादुशीतंरुक्षंचाग्निप्रदीपनं ॥ पाचकंमधुरंरुच्यंविश
दंचलघुस्मृतं ॥ कफपित्तंज्वरंहिक्कांनाशयेदितिकीर्तितं ॥ प्रावृ
ट्काले हितकरंमुनिभिःपरिकीर्तितं ॥

चाड्योदक–आडवेलाचें पाणी गोड, शीत, रुक्ष, अग्निदीपक, पाचक, मधुर, रुचिकर विशद, लघु व कफ, पित्त, ज्वर, उचकी यांचा नाश करितें. हें प्रावृट्काळीं हितावह होतें.

नैर्झरंचोदकंहृद्यंमधुरंचाग्निदीपनं ॥ पाकेकटुर्वातलंचकफपित्त
हरंलघु ॥ वसंतग्रीष्मयोःशस्तंमुनिभिःपरिकीर्तितं ॥

प्रस्रवणोदक—झऱ्याचें पाणी हृद्य, मधुर, अग्निदीपन, पाककाळीं तिखट, वातुल व कफ, पित्त यांचें नाशक, लघु असें आहे व वसंत आणि ग्रीष्म यांमध्यें हित करितें.

नादेयंशीतलंस्वादुवातलंसारकंहिमं ॥ लघुरुक्षंचाग्निदीप्तिकारकं
विशदंमतं ॥ लेखनंकटुपित्तघ्नंकफहृच्छरदोहितं ॥

नादेय—सर्व नद्यांचें पाणी स्वादु, वातल, सारक, हिम, लघु, रुक्ष, अग्निदीपक, विशद, लेखन, तिखट, पित्तनाशक, कफनाशक व शरत्काळीं हितावह असें आहे.

भागीरथीजलंशीतंस्वच्छंस्वादुनिपथ्यकृत् ॥ पवित्रंचातिरुच्यं च
पाचकंचामृतोपमं ॥ लघुप्रज्ञाकरंप्रोक्तंत्रिदोषघ्नंरुजाहरं ॥ देश
भेदैश्चसंप्रोक्तागुणभेदामनीषिभिः ॥

भागीरथीचें पाणी शीत, स्वच्छ, स्वादु, अतिपथ्यकारक, पवित्र, अतिरुचिकर, पाचक, अमृतोपम, लघु, प्रज्ञाकारक व त्रिदोष, रोग यांचें नाशक आहे. याचे देशभेदानें गणभेद होतात.

यामुनंतुजलंस्वादुवातलंगुरुरोचनं॥ अग्निदीप्तिकरंरुक्षंबलदंपावनं
मतं ॥ पित्तदाहश्रमंचैवनाशयेदितिकीर्तितं ॥

यमुनेचें पाणी स्वादु, वातल, गुरु, रोचन, अग्निदीपक, रुक्ष, बलप्रद, पावन व पित्त, दाह, श्रम यांचा नाश करितें.

जांगलंतुजलंरुक्षंलघुसूक्ष्मंपटुर्मतं ॥
अग्निदीप्तिकरंपथ्यंकफादिबहुरोगनुत ॥

जांगलदेशज जल—जंगलांतलें पाणी रूक्ष, लघु, सूक्ष्म, खारट, अग्निदीपक, पथ्यकर व कफादि अनेक व्याधि यांचा नाश करितें.

आनूपंतुजलंस्निग्धंघनंस्वादुगुरुर्मतं ॥
कफाग्निमांद्यकृत्प्रोक्तंनानारोगकरंमतं ॥

अनूपदेशांतलें पाणी स्निग्ध, घन, स्वादु, गुरु व कफ, अग्निमांद्य व अनेकव्याधि यांना उत्पन्न करितें.

प्रणाल्यास्तुजलंप्रोक्तंत्रिदोषाणांचकारकं ॥
अन्येगुणाःसमुद्दिष्टाःकेदारजलवत्बुधैः ॥

प्रणालीजल— पाटाचें पाणी त्रिदोषकारक, आहे वरकड गुण केदारोदकासारिखे आहेत.

क्षारोदकंपित्तलंस्यात्सरंचाग्निप्रदीपनं ॥
कफवातहरंप्रोक्तंपूर्वैर्वैद्यचिकित्सकैः ॥

क्षारोदक पित्तल सारक, अग्निदीपक व कफ, वायु यांचें नाशक असें आहे.

सामुद्रंदोषजनकंदाहकंरक्तदोषकृत् ॥
अग्निमांद्यंश्लीपदंचत्वक्‌दोषंचकफंजयेत् ॥

समुद्राचें पाणी दोषजनक, दाहक व रक्तदोषकारक व अग्निमांद्य, श्लीपद, त्वक्‌दोष आणि कफ यांना जिंकितें.

ज्वरेकुष्टेनेत्ररोगेउदरेचाग्निमांद्यके ॥ अरोचकेप्रतिश्यायेलाला।
स्रावेक्षयेत्रणे ॥ मधुमेहेचशोथेचजलंचाल्पंप्रदापयेत् ॥

कोणत्या रोगास थोडें पाणी द्यावें ते रोग. ज्वर, कुष्ट, नेत्ररोग, उदर, अग्निमांद्य, अरुचि, पडसें, लालास्राव, क्षय, व्रण, मधुमेह, सूज, या व्याधि झाल्याअसतां पाणी प्राशनार्थ थोडें द्यावें.

तृषितेनाधिकंपीतंजलंपित्तकफप्रदं ॥
ज्वरिणाचातिपीतंतत्कफपित्तप्रकोपकृत्॥

तृषितानें फार पाणी प्यालें असतां काय होतें तें. तृषितानें फार पाणी प्यालें असतां पित्त व कफ यांना उत्पन्न करितें. आणि ज्वरितानें फार पाणी प्यालें असतां कफ व पित्त यानां अति कोपवितें.

पार्श्वशूलेप्रतिश्यायेसद्यःशुद्धेनवज्वरे ॥ गलग्रहेवातरोगेचाध्माने
चकफेरुचौ ॥ संग्रहण्यांविद्रधौचगुल्मेश्वासेचाहिक्केषु ॥ कासेच
स्नेहपीतेचजलंशीतंनदापयेत । नत्तप्तंचकृतंशीतंदेयंनैवविवर्जयेत् ॥

थंड पाणी कोणत्या रोगांवर देऊं नये ते. पार्श्वशूल, पडसें, सद्यःशुद्धि केली असतां, नवज्वर, गलग्रह, वातरोग, आध्मान, कफ, अरुचि, संग्रहणी, विद्रधि, गुल्म, श्वास उचकी, खोकला, यावर आणि स्नेहपान केल्यानंतर, थंड पाणी देऊं नये, तेंच तापवून, गार करून द्यावें. मुळीं । वर्ज करूंनये.

उष्णंजलंवातकफज्वरघ्नंदत्तंतृषायांयदिचाग्निदीपनं ॥ श्लेषस्वना
डेश्चमदुत्वकारीस्याच्छोधनंपित्तकफानुलोमनं ॥ वातापित्तकफ
स्वेदमलनिःसारणंपरं ॥ मूत्रनिःसारणकरंकफतृट्‌ज्वरनाशनं ॥
वातांपनंचकासंचमेदोघ्नंहितथात्रामे ॥ एतत्त्र्यंशंचतुर्थांशंपक्वंदो
षत्रयापहं ॥

उष्णोदक– आधण येईतों तापविलेलें पाणी वातकफज्वरी मनुष्यास दिलें असतां अग्निदीपक करितें. व दोष, नाडी, यांना मृदुत्व देतें, शोधन करितें. व पित्त, कफाला अनुमन करितें. व वायु, पित्त, कफ, घाम आणि मल यांचें निःसारण करितें. व वायु, पित्त, खोकला, मेदोवृद्धि, वात, कफ, तृषा, ज्वर यांचें नाशक, व मूत्रनिःसारक आहे. हें तृतीयांश, चतुर्थांश राही तों आटविलें असतां त्रिदोष नाश करितें.

प्राशनार्थंचरात्रौतुतप्तंचार्धविशिष्टकं ॥ चतुर्थांशंचाष्टमांशंगुणैरुत्तरतोधिकं ॥ साधारणंचाग्निदीपिकरंबस्तिविशोधनं ॥ कफवातश्वासकासमेदामाजीर्णजूर्तिनुत् ॥ रात्रौचोष्णंजलंपीतंलघुचाग्निप्रदीपकं ॥ बस्तिशुद्धिकरंचैवपार्श्वपीडांचपीनसं ॥ आध्मानेतृषिहिक्कायांकफेवातेनवज्वरे ॥ रेकेश्वासेचशोथेचहितमुक्तंमनीषिभिः ॥

रात्रीं प्यावयाचें उष्णोदक तापवून निमे, चतुर्थांश किंवा अष्टमांश करून प्यावें. तें उत्तरोत्तर गुणानीं अधिक आहे. व साधारण अग्निदीपन व बस्तिशुद्धिकारक आणि कफ, वायु, दमा, खोकला, मेद, आम, अजीर्ण, ज्वर यांचा नाश करितें. रात्रीं ऊन पाणी प्यालें असतां तें लघु, अग्निदीपक, बस्तिशुद्धिकारक व पार्श्वपीडा, पीनस, आध्मान, ताहान, उचकी, कफ, वायु, नवज्वर, रेच, श्वास, शोक यांवर हितकारक होतें.

चतुर्थांशावशिष्टंचआरोग्यांबुमतंबुधैः ॥ पाचकंग्राहकंतत्तुदीपनंसर्वदाहितं ॥ लघुश्वासंचकासंचकफंजूर्तिंचनाशयेत् ॥ आनाहवातंपांडुंचशूलंचार्शंतथोदरं ॥ गुल्मंशोथंनाशयतीत्येवमाचार्यभाषितं ॥

आरोग्यांबु (तीन भाग आटवून एक भाग राहिलेलें चतुर्थांश शेष राखावें तें) पाचक, ग्राहक, दीपन, सर्व कालामध्यें हित, लघु व दमा, खोकला, कफ, ज्वर, आनाहवात, पांडुरोग, शूल, अर्श, उदर, गुल्म, शोथ यांचा नाश करितें.

चतुर्थांशावशिष्टंचपेयंग्रीष्मेशरद्यपि ॥
हेमंतवर्षाशिशिरवसंतेष्वर्धशेषितं ॥

ऋतु भेदानें पाणी आटवून पिण्याचा प्रकार. ग्रीष्म व शरदृतु यांमध्यें चतुर्थांश राखून तें प्यावें आणि हेमंतऋतु, वर्षाऋतु शिशिरऋतु आणि वसंतऋतु यांमध्यें अर्धें आटवून तें प्यावें.

तप्तशीतंजलंचैवदाहेवातातिसारके ॥ पित्तेचरक्तदोषेच मूर्छायांचमदात्यये ॥ विषेपित्तेमूत्रकृच्छ्रेपांडुरोगेतृषारुजि ॥ वमौभ्रमेमदेचैवपित्तजन्यरुजौतथा ॥ सन्निपातेचपेयंस्यादितिप्रोक्तंचिकित्सकैः ॥

पाणी तापवून थंड करून पिण्याचे रोग. तापवून निवालेलें पाणी दाह, वातातिसार, पित्त, रक्तरोग, मूर्छा, मदात्यय, विष, पित्त, मूत्रकृच्छ्र, पांडुरोग, तृषारोग, वांति, भ्रम, मद, पित्तजन्य रोग आणि सन्निपात यांवर प्यावें म्हणजे हितकारक होतें.

ज्वरेवातातिसारेचसंग्रहण्यांव्रणेतथा ॥ कफातिसारेशोथेचप्रमेहे चामवातके ॥ श्वासेकासेविसर्पेचअग्निमांद्येकफोदरे ॥ वातोदरेनेत्ररुजिकुष्ठरोगेगलग्रहे ॥ मसूरिकायांशूलेचनवसूतौक्षयेतथा ॥ अर्दितेगृध्रसीवातेहिक्कायांचभगंदरे ॥ वांतौचसन्निपातेचप्रत्याध्माने तथाहितं ॥ आध्मानेचैवपेयंस्यादुष्णंनीरंहितंमतं ॥ रात्रौतप्तं चशीतंचनपेयंदिवसेजनैः ॥ दिवातप्तंचशीतंचनपेयंनिशिसर्वदा ॥ पीतंचेदंगजडतांकरोतीतिबुधैर्मतं ॥

गरम पाणी कोणत्या रोगांवर द्यावें तें ज्वर, वायु, अतिसार, संग्रहणी, व्रण, कफातिसार सूज, प्रमेह, आमवात, दमा, खोकला, विसर्प, अग्निमंद्य, कफोदर, वातोदर, नेत्ररोग, कुष्टरोग, गलग्रह, मसूरिका, शूल, नूतनबाळंत, क्षयी, अर्दितवायु, गृध्रसीवायु, उचकी, भगंदर, वांति, सन्निपात, प्रत्याध्मान आणि आध्मान यांवर द्यावें ते हितकारक होतें. रात्रीं तापलेले पाणी कधींहि दिवसामध्यें पिऊं नये आणि दिवसास तापविलेलें रात्रीं पिऊं नये, यालें असतां अंगाला जडता करितें.

द्विःपाचितंजलंपीतंविषतुल्यंभवेत्सदा ॥
घृतंतैलंकषायश्चशाकाद्यन्नंतथास्मृतं ॥

द्विःपाचित जल.— दोनवेळ तापविलेलें पाणी विषतुल्य होतें, तें प्राशन करूं नये, तसेंच घृत, तेल, कषाय आणि शाकादि अन्न हेंही द्विःपाचित भक्षण करूं नये. तें भक्षण केलें असतां विषतुल्य होतें.

रक्तदोषेचमूर्छायांदाहेपित्तेश्रमेभ्रमे ॥ ऊर्ध्वगामीरक्तपित्तेवमौच तमकेतथा ॥ मुखकंटजशोषेचविदग्धाजीर्णकेतथा ॥ विदग्धे चतथोद्गारेदेयंशीतंजलंबुधैः ॥ एतेषुज्वरयुक्तेषुनतशीतंहितंमतं ॥

वाजें शीतोदक कोणत्या रोगावर द्यावें तें. तापवून थंड झालेलें पाणी रक्तदोष, मूर्छा, दाह, पित्त, श्रम, भ्रम, ऊर्ध्वगामी रक्तपित्त, वांति, तमकश्वास, मुखशोष, कंठशोष विदग्धाजीर्ण, करपट ढेंकरा आणि ज्वरित यांना द्यावें तें हितकारक होतें.

शीतंपयामाप्रतितरः शीतार्थग्रामकात् ॥

तदेवोष्णंमुहूर्तेनपचतीत्येवमीरितं ॥

जलपचनकाल. थंड पाणी एक प्रहरानें पचन होतें, व तापवून निवालेलें चार घटकांत पचतें, आणि गरम पाणी मुहूर्तानें पचन होतें.

वल्लिपाटलिकाचोष्णावातारोचकपित्तहा ॥
रक्तदोषंचशोफंचनाशयेदितिकीर्तितं ॥

वल्ली पाटला— पाडळ उष्ण व वायु, अरुचि, पित्त, रक्तदोष आणि सूज यांचा नाश करिते.

श्वेतानुपाटलाचोष्णातिक्तागुर्वीसुगंधिका ॥ रक्तदोषारुचीशोफ
श्वासतृट्छांतिनाशिनी ॥ हिक्कांकफंचवातंचनाशयेदितिकीर्तितं ॥

श्वेत पाडळ उष्ण, कडू, गुरु, सुगंधि व रक्तदोष, अरुचि, सूज, दमा, ताहान, वांति, उचकी, कफ आणि वायु यांचा नाश करिते.

क्षुद्रानुपाटलाश्वेतास्निग्धाचव्रणशोधिनी ॥
कफमेदकुष्ठविषमंडलानिविनाशयेत ॥

क्षुद्र श्वेत पाडळ स्निग्ध, व्रणशोधक व कफ, मेद, कुष्ठ, विष आणि मंडळें यांचा नाश करिते.

रक्तपाटलिकातिक्ताकट्वीचोष्णाकफापहा ॥
सन्निपातश्वासवमिशोफाध्मानानिनाशयेत् ॥

रक्तपाडळ— रसगुणी कडू, तिखट, उष्ण, कफनाशक व सन्निपात, दमा, वांति, सूज आणि आध्मान यांचा नाश करिते.

भूपाटलाकटूष्णाचबल्यावीर्यविवर्धिनी ॥

भूपाडळ—भूपाडळ तिखट, उष्ण, बलकर आणि वीर्यवर्धक अशी आहे.

पुष्पाणिपाटलायास्तुस्वादूनितुवराणिच ॥ हृद्यानिशीतवीर्याणि
रक्तदोषहराणिच ॥ दाहंकफंपित्तरोगंपित्तातिसारहाणिच ॥

पाडळीचीं फुलें स्वादु, तुरट, हृद्य, शीतवीर्य व रक्तदोष, दाह, कफ, पित्तरोग, पित्तातिसार यांचा नाश करितात.

फलानिपाटलायास्तुशीतानिचगुरूणिच ॥ तुवराणिचतिक्तानि

मधुराणिबुधाजगुः ॥ मूत्रकृच्छ्ररक्तपित्तहिक्कावातहराणिच ॥

पाडळीचीं फळें शीतल, गुरु, तुरट, कडू, मधुर व मूत्रकृच्छ्र, रक्तपित्त, उचकी आणि वायु यांचा नाश करितात.

पाषाणभेदोमधुरोवर्ण्यस्तिक्तश्चशीतलः॥ तुवरोभेदकोबस्तिशोधनो भेदकःस्मृतः ॥ मेहतृड्दाहगुल्मार्शमूत्रकृच्छ्राश्मरींजयेत ॥ योनिरुक्प्लीहशूलांश्चत्रिदोषव्रणहृद्रुजः ॥ नाशयेच्चापिएतस्यहानाजोडी निर्वैजगुः ॥

पाषाणभेद मधुर, वर्णकर, कडू, शीतल, तुरट, भेदक, बस्तिशोधक, रेचक, व मेह, तृषा, दाह, गुल्म, अर्श, मूत्रकृच्छ्र, अश्मरी, योनिरोग, प्लीहा, शूल, त्रिदोष व्रण, हृद्रोग यांचा नाश करितो. यालाच हातजोडी पाषाणभेद ह्मणतात. कोणी दुसरे प्रकारचा आहे असें ह्मणतात.

शिलावल्कंहिमंस्वादुचोष्णंमेहहरंतथा ॥
मूत्ररोधाश्मरीशूलापित्तक्षयहरंनृपे ॥

श्वेत, पाषाणभेद—पाषाणचाकु हिम, स्वादु, उष्ण व मेह, मूत्ररोध, अश्मरी, शूल आणि पित्त, क्षय यांचा नाशक असा आहे.

वटपत्र्यश्माभितृशीतोमधुरस्तुबलप्रदः॥ किंचिदग्निदीपिकरोव्रणकृच्छ्र प्रमेहाजत ॥ अश्मरींमूत्रघातंचभगंदरंविनाशयेत् ॥

वटपत्रीपाषाणभेद शीत, मधुर, बलप्रद, किंचित् अग्निदीपक व व्रण, कृच्छ्र, प्रमेह, अश्मरी, मूत्राघात आणि भगंदर यांचा नाश करितो.

गोजिव्हाकटुकातिक्ताशीतलाव्रणरोपणी ॥
पित्तंसर्वविषंहंतिकासारुचिविनाशिनी ॥

गोजिव्हा—पाथरी तिखट, कडू, शीतल, व्रणरोपण व पित्त, सर्व प्रकारचीं विषें, खोकला आणि अरुचि यांचा नाश करिते.

गोधमीकटुकातिक्ताशीताचग्राहिणीपरा ॥ वातलापाचकाचाग्नि दीपनीतुवरालघुः ॥ स्वादुहृद्यामृदुकफपित्तदोषत्रयापहा ॥ कासारुचिश्वासमेहरक्तदोषव्रणज्वरान् ॥ अर्शांसिनाशयत्येषाव्यंज नंकुष्ठमेहहन् ॥ रक्तदोषहरंचैवतृषाघ्नंज्वरनुल्लघु ॥

गोधूमीपाथरीचा भेद– तिक्त, कडु, शीतल, ग्राहक, वातल, पाचक, अग्निदीपक तुरट, लघु, स्वादु, हृद्य, मृदु व कफ, पित्त, त्रिदोष, खोकला, अरुचि, दमा, मेहे, रक्तदोष व्रण, ज्वर, अर्शोरोग यांचा नाश करिते. हिची भाजी कुष्ट, मेह, रक्तदोष, तृषा आणि ज्वर यांचा नाश करणारी व लघु अशी आहे.

पालकंमधुरंपथ्यंकिंचित्कटुचशीतलं ॥ रुक्षंक्षारंवातलंचग्राहिभे
दकतर्पणं ॥ पिच्छलंगुरुविष्टंभिस्वादुश्वासकफान्जयेत् ॥ रक्तपि
त्तंमदंचैवविषदोषंचनाशयेत् ॥

पालक्य– पालख भाजी मधुर, पथ्यकर, किंचित् तिखट, शीतल, रुक्ष, क्षार, वातल, ग्राहक, भेदक, तर्पण, पिच्छल, गुरु, विष्टंभकारक, स्वादु व श्वास, कफ, रक्तपित्त, मद, विषदोष यांचा नाश करिते.

पाचीकटूष्णातिक्ताचकषायावातरोगहा ॥ ग्रहभूतव्रणघ्नी
तित्वग्दोषापहरातृपे ॥ दाहतृष्णाविषघ्नीतिद्रव्यरत्नाकरेस्मृता ॥

पाच– मरकतपत्री पाच येतो ती तिखट, उष्ण, कडु, तुरट, सुगंधी, वायु, ग्रहदोष, भूतबाधा, व्रण, त्वग्दोष, दाह, तृष्णा आणि विष यांचा नाश करिते.

पारिभद्रःकटूष्णश्चपथ्यश्चाग्निप्रदीपकः ॥ अरोचकःकफक्रमिमेद
शोफहरःस्मृतः ॥ पुष्पंपित्तरुजंहंतिकर्णव्याधींश्चनाशयेत् ॥

पारिभद्र– पांगारा तिखट, उष्ण, पथ्य, अग्निदीपक, अरुचिकारक व कफ, क्रमि, मेद, शोफा यांचा नाश करितो. याचीं फुलें पित्तरोग व कर्णव्याधि यांचा नाश करितात.

पर्जन्यस्यागमेशीतंमूत्रोत्सर्गःपुनःपुनः ॥
निद्रालस्योजृंभणंचरोमांचश्चैवजायते ॥

पाऊस पडतांच काय होतें तें. पाऊस पडतांच थंडी वाजते. पुनः पुनः लघवीला होतें, निद्रा, आलस्य, जांभया आणि रोमांच, हे होतात.

प्लक्षस्तिक्तःकटुःशीतस्तुवरोव्रणनाशनः ॥ योनिदोषंविसर्पंचदाह
पित्तकफान्हरेत् ॥ रक्तदोषंरक्तपित्तंमेदोरोगंचनाशयेत् ॥ प्रलापशो
षमूर्छाश्चभ्रमशोफातिसारहा ॥ लघुप्लक्षोगुणैश्चैवाधिकःप्रोक्तोम
नीषिभिः ॥

प्लक्ष– पिंपरी तिखट, शीत, तुरट, व्रणनाशक, व योनिदोष, विसर्प, दाह, पित्त, कफ, रक्तदोष, रक्तपित्त, मेदोरोग, प्रलाप, शोष, मूर्छा, भ्रम, सूज, अतिसार, यांचा नाश करिते. लघुपिंपरी गुणानीं अधिक आहे.

पांडुःफलीतुमधुराबल्यावृष्याचशीतला ॥
मूत्राघातंपित्तरोगंमूत्रकृच्छ्रास्रुक्जयेत् ॥

पांडुरफळीवृक्ष– पांढरफळी मधुर, बलकर, वृष्य, शीतल, व मूत्राघात, पित्तरोग, मूत्रकृच्छ्र आणि रक्तदोष यांचा नाश करिते.

पिप्पलीस्निग्धकटुकाचोष्णावृष्याचदीपनी ॥ तिक्तारसायनीभेदी लघुहृद्याचसारका ॥ पाचकापित्तलानीरुणावातश्वासकफापहा ॥ क्षयंकासंज्वरंकुष्ठमरुचिंगुल्ममामवच ॥ अर्शप्रमेहंप्लीहांचउदरंचै वनाशयेत् ॥ त्रिदोषंचतृषांचैवकृम्यजीर्णामपांडुहृत ॥ कामलाशू लहर्त्रीचसैवार्द्रास्निग्धशीतला ॥ मधुराकफदाचैवपित्तनाशकरीगुरुः ॥

पिप्पली स्निग्ध, तिखट, उष्ण, रतिकाली हितकारक, अग्निदीपन करणारी, कडू, रसायन, सारक, लघु, हृदयप्रिय, रेचक, पचनकारक, पित्तकर्त्री, दुःसह, वात, दमा, कफ यांची नाशक; क्षय, खोकला, ज्वर, कुष्ट, अरुचि, गुल्म, मुळव्याधि, प्रमेह, कौल, उदर आणि, त्रिदोष, तहान, कृमिरोग, अजीर्ण, आमांश, पांडुरोग, कावील आणि शूल यांची नाशक आहे. आणि ही ओली असतां स्निग्ध, शीत करणारी, मधुर, कफकर, पित्तनाशक, गुरु, अशी आहे.

सैंहलीपिप्पलीचोष्णादीपनीकटुकामता ॥ कोष्ठशुद्धिकरीचवजं तुपीडाविनाशिनी ॥ कफवातश्वासहरामुनिभिःपरिकीर्तिता ॥

सैंहली पिप्पली उष्ण, अग्निदीपक, तिखट, कोष्ठशुद्धिकारक व कृमि, कफ, वात आणि श्वास यांची नाशक आहे.

मर्कटीपिप्पलीतिक्तातुवरासुरसामता ॥
मूत्रकृच्छ्राश्मरीयोनिशूलविस्फोटकानजयेत् ॥

मर्कट पिंपळी– वानर पिंपळी कडू, तुरट, गोड व मूत्रकृच्छ्र, अश्मरी, योनिशूल, विस्फोटक यांचा नाश करिते.

वनस्थापिप्पलीरुच्याकटूष्णादीपनीतथा ॥ आर्द्राभावेगुणाढ्यातु शुष्काम्वल्पगुणास्मृता ॥ तीक्ष्णातिभिषजांनाथैःप्रोक्तारजानिघंटके ॥

वनपिंपळी रानपिंपळी रुचिकर, तिखट, उष्ण, दीपन, अशी आहे, ही ओली गुणानी आहे, शुष्क अल्पगुण आहे, व अतितीक्ष्ण अशी आहे.

पीप्पलीमूलकंचाग्निदीपकंरुचिरंमतं ॥ पित्तलंपाचकंरुक्षंभेदकं

तीक्ष्णातिक्तकं ॥ लघूष्णं चामशूलघ्नं प्लीहागुल्मोदरापहं ॥ कफवा
तश्वासकासक्रम्यानाहक्षयप्रणुत् ॥ कफवातोदरं चैव नाशयेदिति कीर्तितं ॥

पिप्पलीमूल— पिंपळीमूळ अग्निदीपक, रुचिकर, पित्तल, पाचक, रूक्ष, भेदक, तीक्ष्ण, कडू, लघु, उष्ण व आम, शूल, प्लीहा, गुल्म, उदर, कफ, वायु, दमा, खोकला, कृमि, आनाह, क्षय, कफ, वातोदर यांचा नाश करितें.

अश्वत्थोमधुरःशीतःकषायोदुर्जरोगुरुः ॥ रूक्षोवर्ण्यस्तिक्तकश्चयो
निशोधनकारकः ॥ योनिदोषंरक्तदोषंदाहपित्तकफान्जयेत् ॥
व्रणंचनाशयत्येवफलंपक्वंचशीतलं ॥ हृद्यंरक्तरुजांपित्तंविषदोषंच
नाशयेत् ॥ दाहंवांतिंचशोषंचअरुचिंचैवनाशयेत् ॥

अश्वत्थ— पिंपळ मधुर, शीत, तुरट, दुर्जर, गुरु, रूक्ष, वर्णकर, कडू, योनिशुद्धिकारक व योनिदोष, रक्तदोष, दाह, पित्त, कफ, व्रण यांचा नाश करितो. याचें पिकें फळ शीतळ, हृद्य व रक्तदोष, पित्त, विषदोष, दाह, वांति, शोष, अरुचि यांचा नाश करितो

ब्रह्मवृक्षस्तुमधुरोवृष्योम्लस्तुवरोमतः ॥ दुर्जरःकफकृत्स्निग्धःशुक्र
लोजंतुकारकः ॥ वातंपित्तंचहृद्रोगंदाहंकंठरुजंतथा ॥ नाशयेदि
तिसंप्रोक्तःफलमम्लंमधुरंमतं ॥ मूलंतुतुवरंज्ञेयंमज्जास्वाद्वीस्मृताबुधैः ॥

ब्रह्मवृक्ष - पारोसा पिंपळ मधुर, वृष्य, आंबट, तुरट, दुर्जर, कफकारक, स्निग्ध, शुक्रल, जंतुकारक व वात, पित्त, हृद्रोग, दाह, कंठरोग यांचा नाश करितो. याचें फळ मधुर, मूळ तुरट, गर गोड असा आहे.

पर्पटःशीतलस्तिक्तःसंग्राहीवातकोपनः ॥ लघुःपाकेचकटुकोहरेत्
पित्तकफज्वरान् ॥ रक्तदोषारुचिदाहग्लानिभ्रममदान्जयेत् ॥
प्रमेहवांतितृड्रक्तपित्तानांचविनाशकः ॥ अस्यशाकंतुसंग्राहिशी
तंवातकरंलघुः ॥ तिक्तंरक्तरुजंपित्तंज्वरंतृष्णांचनाशयेत् ॥
कफंभ्रमंचदाहंचनाशयेदितिकीर्तितं ॥

पर्पट— पित्तपापडा शीतळ, कडू, ग्राहक, वातकारक, लघु, पाककाळीं तिखट, व पित्त, कफ, ज्वर, रक्तदोष, अरुचि, दाह, ग्लानि, भ्रम, मद, प्रमेह, ओकारी, तृषा, आणि रक्तपित्त, यांचा नाश करितो. याची भाजी संग्राही, शीतल, वातकारक, लघु, कडू, व रक्तविकार, पित्तज्वर, ताहान, कफ, भ्रम, दाह, यांचा नाश करिते.

क्षीरिणीसारकाशीतातिक्ताकृमिहरापरा ॥ रुचिहीनाशोफतापकफ
पित्तज्वरंतथा ॥ वातरक्तंविषंकंडूमानाहंपित्तरक्तकं ॥ कुष्ठंव्रणं
त्रिदोषंचरक्तपित्तंचकामलां ॥ नाशयेदतिसंप्रोक्तावैद्यैःशास्त्रविशारदैः ॥

क्षीरिणी–खिरणी सारक, शीतळ, कडू, कृमिनाशक, रुचिहीन व सूज, ताप, कफ, पित्त, ज्वर, वातरक्त, विष, कंडू, आनाह, पित्तरक्त, कुष्ट, व्रण, त्रिदोष, रक्तपित्त, कावीळ, यांचा नाश करित्ये.

स्वर्णक्षीरीहिमातिक्तासराकंडुविनाशका ॥ वातरक्तंकृमीनपित्तंक
फंकृच्छ्रंचनाशयेत् ॥ जूर्त्यश्मरीशोफदाहज्वरकोठावनाशिनी ॥ मू
लंचास्याचोखइतिगुणाःपूर्वोक्तवत्स्मृताः ॥

स्वर्णक्षीरी–कांटधोत्री, दारुहळी, कडुसरा, पिसोळ्याचा भेद हिम, कडू, सारक, व कंडू, वातरक्त, कृमि, पित्त, कफ, मूत्रकृच्छ्र, ज्वर, अश्मरी, सूज, दाह, ज्वर, कोठ, यांचा नाशक आहे. याच्याच मुळाला चोख म्हणतात, त्याचे गुण वर सांगतल्या प्रमाणेंच आहेत.

पित्तंतुतिक्तमम्लंस्यात्तीक्ष्णंतेजोमयंसरं ॥ ज्वरपाकतृषाशोषकार
कंविशदंमतं ॥ उष्णंद्रवंनीलवर्णंहस्तपादगतिप्रणुत् ॥ तिक्तंनि
शीथेशरदिमध्यान्हेचप्रकुप्यति ॥

पित्त कडू, आंबट, तीक्ष्ण, तेजोमय, सारक, व ज्वरपाक, तहान, व शोष, यांना करणारें, विशद, उष्ण, द्रवरूप, नीलवर्ण, हात पाय मोडल्यासारखे करणारें, कडू, व मध्यरात्रीं, शरदृतुमध्यें, आणि मध्यान्ह या समयीं कोप पावतें.

निकोचकंगुरुस्निग्धंवृष्योष्णंधातुवर्धकं ॥ रक्तप्रसादनंस्वा
दुबल्यंपित्तकरंमतं ॥ तिक्तंसरंचकफहृत्वातगुल्मत्रिदोषजित् ॥

निकोचक–पिस्ते गुरु, स्निग्ध, वृष्य, उष्ण, धातुवर्धक, रक्ताला स्वच्छ करणारे, स्वादु, बलकारक, पित्तकर, कडू, सारक, व कफ, वायु, गुल्म, आणि त्रिदोष, यांचे नाशक आहेत.

नीलाम्लीमधुरारुच्याकफवातज्वरापहा ॥
ग्राहकाचैवसंप्रोक्ताराजनामानिघंटके ॥

नीलाम्ली मधुर, रुचिकर, व कफ, वायु, ज्वर, यांचा नाश करणारी आणि ग्राहक अशी आहे.

पृष्ठिपर्णीकटुस्तिक्ताचाम्लोष्णामधुरालघुः ॥ वृष्याकासमतीसारं रक्तातीसरणंपरं ॥ वातरोगंतृषांदाहंत्रिदोषंचवमितथा ॥ उन्मादंच ज्वरंश्वासंव्रणंचैवविनाशयेत् ॥

पृष्ठिपर्णी—पिठवण, रानभाल, सेंवरा तिखट, कडु, आंबट, उष्ण, मधुर, लघु, वृष्य, व कास, अतिसार, रक्तातिसार, वातरोग, तृषा, दाह, त्रिदोष, वांति, उन्माद, ज्वर, दमा, व्रण यांचा नाश करिते.

लघुपीलुस्तुकटुकःकषायोमधुरोम्लकः ॥ सरःस्वादुर्दीपनश्चतिक्तस्तीक्ष्णश्चभेदकः ॥ रक्तपित्तकरश्चोष्णोविदाहीचार्शगुल्मनुत् ॥ स्निग्धःकफवातरक्तंप्लीहानाहरुजंतथा ॥ उदरंविषबाधांचनाशयेदितिकीर्तितं ॥

लघुपिलु—पिलुवृक्ष तिखट, तुरट, मधुर, आंबट, सारक, स्वादु, दीपन, कडु, तीक्ष्ण, भेदक, रक्तपित्तकारक, उष्ण, विदाही व अर्श, गुल्म, यांचा नाशक, स्निग्ध, व कफ, वातरक्त, प्लीहा, आनाह, उदर, आणि विषबाधा यांचा नाश करितो.

बृहत्पीलुस्तुमधुरोवृष्यःपित्तविषापहः ॥ आमहादीपनोरुच्यस्तैलंचास्यलघुस्मृतं ॥ कफवातरुजंहंतिइतिपूर्वगुणैःस्मृतं ॥

महापीलु—थोर पीलु मधुर, वृष्य, व पित्त, विषनाशक, आमदोषनाशक, दीपन, आणि रुचिकर, असा आहे, याचें तेल, लघु, व कफ, वायु याचें, नाशक असें आहे.

अथपुष्करमूलंतुकटूष्णंभेदितिक्तकं ॥ कफंवातंज्वरंशोथंकासंश्वासमरोचकं ॥ हिक्कांपांडुंपार्श्वशूलंनाशयेदितिकीर्तितं ॥

पुष्करमूळ तिखट, उष्ण, भेदक, कडु व कफ, वायु, ज्वर, सूज, खोकला, दमा, अरुचि, उचकी, पांडुरोग, आणि पार्श्वशूल, यांचा नाश करितें.

श्वेतापुनर्नवातिक्ताचोष्णाकटुश्चतुवरा ॥ रुच्याग्निदीपनीरूक्षा मधुराकटुसारका ॥ हृद्याशोफकफवातंकासमर्शव्रणंजयेत् ॥ पांडूनविषोदरंशूलंद्रोगंउरःक्षतपाहा ॥ मूलंनमूलकंचास्याह्यंजितं हंतिपुष्पकं ॥ मधुनासहमूलंतुह्यंजितंस्रावनाशकं ॥ अंजितंमार्कवरसेनैवकंडुनिवारणं॥केवलेनजलेनैवअंजितंतिमिरापहं॥जलेनगोःक्षकृताचपिप्पल्याचांजितंयदा ॥ रात्र्यांध्यंनश्यतेतेनचोष्णःज्वरंरसःस्मृतः ॥

पांढरा पुनर्नवा कडु, उष्ण, तिखट, तुरट, रुचिकर, अग्निदीपक, रूक्ष, मधुर, खारट, सारक, हृद्य, व सूज, कफ, वायु, खोकला, अर्श, व्रण, पांडुरोग, विष, उदर, शूल, हृद्रोग, उरक्षत, यांचा नाश करितो, याच्या मुळीचें तुपाशीं अंजन केलें असतां नेत्रांतील फुलाचा नाश करितें. मधाशीं अंजन केलें असतां स्रावाचा नाश करितें, माक्याच्या रसाशीं अंजन केलें असतां नेत्रांचा कंडू दूर करितें, केवळ पाण्याशीं अंजन केलें असतां तिमिररोग जातो, आणि गाईच्या शेणाच्या रसांत पिंपळी व हें मूळ उगाळून अंजन केलें असतां रातांधळें जातें. पुनर्नव्याच्या पाल्याचा रस उष्ण आहे.

रक्तापुनर्नवा तिक्ता सारका शीतला लघुः ॥ वातला ग्राहका चैव पाके कटु रसायनी ॥ कफपित्तरक्तदोषप्रदरशोफपांडुनुत ॥

रक्त पुनर्नवा कडु, सारक, शीतल, लघु, वातल, ग्राहक, पाककाळीं तिखट, रसायन, व कफ, पित्त, रक्तदोष, पांडुरोग, प्रदर, सूज यांचा नाश करितो.

कृष्णापुनर्नवा तिक्ता कटुश्चोष्णा रसायनी ॥
हृद्रोगपांडुश्वयथुश्वासवातकफापहा ॥

काळा पुनर्नवा कडु, तिखट, उष्ण, रसायन, व हृद्रोग, पांडुरोग, सूज, दमा, वायु, आणि कफ यांचा नाश करितो.

पौनर्नवीपर्णशाका चाग्निकृत्ताक कफापहा ॥
वातान्निमांद्यगुल्मप्लीहशूलविनाशिका ॥

पुनर्नव्याची भाजी अग्निकर, कफनाशक, व वायु, अग्निमांद्य, प्लीहा, आणि शूल, यांचा नाश करिते.

पुन्नागः कफकृत्स्निग्धो गर्भदो हिमः ॥ वृष्यो वातकरो रूक्षः स्वादुः कषायो ग्राहकः ॥ मूत्रलश्च मलस्तंभी पित्तदाहतृषापहः ॥

पुन्नागवृक्ष कफकारक, स्निग्ध, गर्भप्रद, हिम, वृष्य, वातकारक, रूक्ष, स्वादु, खारट, ग्राहक, मूत्रल, मलस्तंभक, व पित्त, दाह तृषा यांचा नाश करितो.

पुष्पद्रवः सरः शीतस्तुवरः श्रमदाहहा ॥
वांतिनृट्पित्तरोगघ्नो मुखरोगविनाशकः ॥

पुष्पद्रव- फुलांचें पाणी सारक, शीत, तुरट, व श्रम, दाह, वांति, तृषा, पित्तरोग, आणि मुखरोग यांचा नाश करितें.

लक्ष्मणासुरभिश्चोष्णाचोषणापथ्यकारका ॥
वातंकफंचैवंध्यात्वंनाशयेदितिकीर्तितं ॥

लक्ष्मणा—पुत्रदात्री सुरभि, उष्ण, तिखट, पथ्यकारक, व वायु, पित्त, कफ आणि वंध्यात्व, यांचा नाश करिते.

पुत्रदामधुराशीतानारीपुष्पादिदोषहा ॥
पित्तदाहार्तवंदोषंश्रमंचैवविनाशयेत् ॥

पुत्रदा मधुर, शीतल, स्त्रियांचे पुष्पादि दोषांना दूर करणारी व पित्त, दाह, ऋतुदोष आणि श्रम यांचा नाश करिते.

पुष्पादित्रितयंचैतत्पुष्पंचैवैकभागिकं ॥ एकस्तुचांदनोभागःकुंकुमंचत्रिभागिकं ॥ एतद्धातुत्रयंवातमुष्णतांचविनाशयेत ॥

पुष्पादित्रय एक भाग लवंगा, एक भाग चंदन आणि केशर तीन भाग मिळून करावें तें धातुत्रय, वायु आणि उष्णता यांचा नाश करितें.

पुदिनस्तुगुरुःस्वादूरुच्योहृद्यःसुखावहः ॥ मलमूत्रस्तंभकरःकफकासमदापहः ॥ अग्निमांद्यविषूचिघ्नःसंग्रहण्यतिसारहा ॥ जीर्णज्वरंकृमींश्चैवनाशयेदितिकीर्तितं ॥

पुदिना गुरु, स्वादु, रुचिकर, हृद्य, सुखावह व मल, मूत्र यांना स्तंभ करणारा आणि कफ, खोकला, अग्निमांद्य, विषूचि, संग्रहणी, अतिसार, जीर्णज्वर, आणि कृमि यांचा नाश करितो.

पुन्नागोमधुरःशीतःसुगंधीरक्तदोषहा ॥ देवप्रसादजनकोरक्तरुकृरक्तपित्तजित ॥ कफंपित्तंभूतबाधांनाशयदितिकीर्तितं ॥ पुष्पंवृष्यंवातशूलकफदोषानजयत्यलं ॥

पुन्नाग— कडवी उंडीण—उंडीण वृक्ष मधुर, शीतल, सुगंधि, रक्तदोषनाशक, देवप्रसादकारक व रक्तदोष, रक्तपित्त, कफ, पित्त, भूतबाधा यांचा नाश करितो. यांचीं फुलें वृष्य, वातशूल, व कफदोष यांचा नाश करितात.

नमेरुस्तिक्तपुन्नागादधिकश्चगुणैःस्मृतः ॥

नमेरु—सुरपुन्नाग—सुरंगीचें झाड कडू व उंडिणीहून गुणानीं अधिक आहे.

पुष्परथधारणंकांतिवर्धनंकामकारकं ॥
ओजःश्रीवर्धकंचैवपापग्रहविनाशनं ॥

पुष्पधारण कांतिवर्धक, कामोत्पत्तिकारक व ओज, श्री यांना वाढविणारें आणि पाप-ग्रह यांची पीडा दूर करणारें असें आहे.

रीतिपुष्पंतु चक्षुष्यंशीतंपित्तकफापहं ॥
हिक्कांदाहंविषंकासंनेत्ररोगंचनाशयेत् ॥

रीतिपुष्प–पुष्पांजन– पितळीचें फूल चक्षूंना हितावह, शीत व पित्त, कफ, उचकी, दाह, विष, खोकला, नेत्ररोग यांचा नाश करितें.

प्रपौंडरीकोमधुरोवर्ण्यश्चव्रणरोपणः ॥ तिक्तःशीतश्चचक्षुष्यःशुक्रलःपित्तनाशनः ॥ रक्तदोषंव्रणंदाहंकफंतृष्णांज्वरंजयेत् ॥

प्रपौंडरीक–पुंडरीकवृक्ष मधुर, वर्णकर, व्रणरोपण, कडु, शीत, नेत्राला हितावह शुक्रल, पित्तनाशक व रक्तदोष, व्रण, दाह, कफ, ताहान आणि ज्वर यांचा नाश करितो.

ततोमृतफलंस्वादुतुवरंचातिशीतलं ॥ तीक्ष्णंगुरुकफकरं वातलंमादनाशकं ॥ वृष्यंरुचिशुक्रकरंत्रिदोषघ्नंप्रकीर्तितं ॥

अमृतफळ– नासपाती–पेढ स्वादु, तुरट, अतिशीतल, तीक्ष्ण, गुरु, कफकारक ,वातल, उन्मादनाशक, वृष्य, रुचिकर, शुक्रकारक आणि त्रिदोषनाशक असा आहे.

पिण्याकंमधुरंरुच्यंतीक्ष्णंनेत्रविकारकृत् ॥ मलावष्टंभकंरूक्षंकफवातप्रमेहनुत् ॥ पित्तास्त्रबलपुष्टिंचददातीतिभिषक्मतं ॥

तिलपिण्याक–तिळांची पेंड मधुर, रुचिकारक, तीक्ष्ण, नेत्रांला विकार करणारी, मलावष्टंभक, रुक्ष व कफ, वायु, प्रमेह, पित्तरक्त, बळ आणि पुष्टि यांना देतें.

पिंडीरंतुवरंग्राहिवातलंशीतलंमधु ॥ बल्यंरुचिकरंरूक्षंविषचर्मरुजापहं ॥ रक्तदोषंकफंपित्तंत्रिदोषंचविनाशयेत् ॥

पिंडीर–तुप केळें– पेंढें तुरट, ग्राहक, वातनाशक, शीतळ, मधुर, बलकर, रुचिकर, रूक्ष व विष, चर्मरोग, रक्तदोष, कफ, पित्त आणि त्रिदोष यांचा नाश करितात.

पद्मबादारकोधातुवर्धकःसर्वमेहजित् ॥ विषंकफंपित्तरोगंनेत्रमेदोरुजापहं ॥ वातशूलहरंतत्रकस्तूरीकुंकुमान्वितं ॥ घृतमाक्षिकसंवाथ यथायोग्यंप्रकल्पयेत् ॥ अथवापिप्पलीमद्यजातीफलसमन्वितं ॥ भक्षयेत्सपुमानदृढोप्यबलस्तरुणायते ॥

पद्मबादार (बकरीचे मस्तकांत खडा उत्पन्न होतो तो.) धातुवर्धक, संपूर्णमेह, विष,

कफ, शिररोग, नेत्ररोग, मेदोरोग, वातशूल यांचा नाश करितो. हा कस्तूरी, केशर, तूप, आल्याचा रस किंवा यथायोग्य अनुपानाशीं अथवा पिंपळी, मद्य, जातीफळ यांशीं भक्षण केला असतां म्हातारा मनुष्य तरुण पुरुषाप्रमाणें होईल.

शाकिनीशीतलाबल्यासारकारुचिकारिका ॥
मधुराज्वरहृद्धावातपित्तकफापहा ॥

शाकिनी— पोकळ्याची भाजी शीतल, बलकारक, सारक, अरुचिकारक, मधुर, ज्वरनाशक, हृद्य व वात, पित्त, कफ यांचा नाश करिते.

वातकुंभफलंग्राहिकफवातप्रकोपनं ॥
तत्पक्वंमधुरंरुच्यंपित्तनाशकरंगुरु ॥

वातकुंभफल— पोपया ग्राहक व कफ, वायु यांना कोपविणारा असा आहे. तो पिकला असतां मधुर, रुचिकर, पित्तनाशक आणि गुरु असा आहे.

स्वसानिलंलघुशीतंचग्राहितिक्तंकषायकं ॥ वातकृत्कफकासघ्नंधातुशोषकरंध्रुवम ॥ रूक्षंमदकरंचैववन्हिकृन्मुहुर्मोहकृत ॥ रुच्यं पुंस्त्वविनाशंचप्रोक्तंभावप्रकाशके ॥

स्वसखसीचे फळावरची त्वचा— पोस्त लघु, शीतळ, ग्राहक, कडू, तुरट, वातकारक, व कफ, खोकला, यांचें नाशक, धातुशोषकारक, रूक्ष, मदकर, अग्निवर्धक, वारंवार मोहोत्पादक, रुचिकर, आणि पुंस्त्वनाशक असें आहे.

व्यजनंश्रमतृट्घर्ममूर्छानाशकरंमतं ॥ तालजंतुत्रिदोषघ्नंवंशजंरक्तकोपनं ॥ उष्णंपित्तकरंप्रोक्तंचामरंवस्त्रपैच्छिकं ॥ वेत्रजंव्यजनंप्रोक्तंत्रिदोषघ्नंप्रियंमतं ॥ स्निग्धंचैवप्रशस्तंचमुनिभिःपरिकीर्तितं ॥

व्यजन— पंखा श्रम, तृषा, घाम, मूर्छा यांचा नाश करितो, ताडाचा पंखा त्रिदोषनाशक आहे, वेळूचा रक्तकोपन, उष्ण, पित्तकारक आहे, व चंवरी, वस्त्र, पिसें, आणि वेत यांचा पंखा त्रिदोषनाशक, प्रिय, स्निग्ध, असा आहे.

पंचकोलंरुक्षमुष्णंरुच्यंदीपनपाचनम ॥ रसेपाकेचकटुकंचगुल्मप्लीहोदरंजयेत् ॥ आनाहंकफशूलंच्चयानापचीत्रिदोषनुत ॥ स्वरभेदारुचीविषनाशकंमुनयोजगुः ॥

पंचकोल रूक्ष, उष्ण, रुचिकर, दीपन, पाचन, रसकाळीं व पाककाळीं तिखट, व गुल्म, प्लीहा, उदर, आनाह, कफ, शूल, वायु, अरुचि, त्रिदोष, स्वरभेद, अरुचि, आणि विष यांचा नाश करितें.

पंचमूलंलघुस्वादुबल्यंचधातुवर्धकं ॥ किंचिदुष्णंलघुप्रोक्तंग्राहकं
तिक्तकंतथा ॥ वातपित्तंकफंपित्तंवातंश्वासंज्वरंजयेत ॥ कासाश्म
रीत्रिदोषघ्नंशूलारुच्यग्निमांद्यहं ॥

लघुपंचमूल स्वादु, बलकर, धातुवर्धक, किंचित उष्ण, लघु, ग्राहक, कडू, व वातपित्त, कफ, पित्त, वायु, दमा, ज्वर, खोकला, अश्मरी, त्रिदोष, शूल, अरुचि, आणि अग्निमांद्य, यांचा नाश करितें.

सिद्धानांचौषधीनांतुपंचकंरोगनाशकं ॥
रसस्यभस्मकरणेप्रोक्तंपूर्वंभिषग्वरैः ॥

सिद्धौषधिपंचक रोग नाशक, पारदादिकाचें भस्म करणारें असें आहे.

पंचमूलंबृहत्प्रोक्तंतीक्ष्णंचाग्निप्रदीपकं ॥ तुवरंमधुरंचोष्णंपाकेल
घुचतिक्तकं ॥ मेदोवृद्धिकफंवातंश्वासंकासंचनाशयेत ॥

बृहत्पंचमूळ तीक्ष्ण, अग्निवर्धक, तुरट, मधुर, उष्ण, पाककाळीं लघु, कडू व मेदोवृद्धि, कफ, वायु, दमा आणि खोकला यांचा नाश करितें.

जीवनंपंचकंवृष्यंचक्षुष्यंधातुवर्धकं ॥
बल्यंदाहंकफंपित्तंज्वरंतृष्णांचनाशयेत ॥

जीवनपंचक वृष्य चक्षूंना हितावह, धातुवर्धक, बलकर व दाह, कफ, पित्त, ज्वर आणि तृष्णा यांचा नाश करितें.

शतावर्यादिपंचानांमूलंस्मृत्यंगुरुस्मृतं ॥
वृष्यंबल्यंचशीतंचमेध्याग्निकांतिकारकं ॥

शतावर्यादिपंचमूळ गुरु, वृष्य, बलकर, शीतल, मेधाकर, अग्निवर्धक व कांतिकारक असें आहे.

तृणादिपंचमूलंतुपित्तज्वरतृषापहं ॥ रक्तदोषाम्लपित्तघ्न
स्त्रीरोगरक्तपित्तकं ॥ प्रमेहंनाशयेदितिदानिमुनिभिर्निरूपितं ॥

तृणपंचमूळ पित्त, ज्वर, ताहान, रक्तदोष, अम्लपित्त, स्त्रीरोग, रक्तपित्त आणि प्रमेह यांचा नाश करितें.

बलापुनर्नवैरंडशूर्पपर्णीद्वयंतथा ॥ बलाख्यपंचमूलंतुभेद
कंचप्रकीर्तितं ॥ शोफज्वराणांशमनंपूर्वाचार्यैरिहोदितं ॥

बलापंचमूळ—चिकणा, पुनर्नवा, एरंडमूळ आणि शूर्पपर्णीचें द्वय, मिळून होतें तें भेदक व सूज, ज्वर यांचें नाशक असें आहे.

निशामृतामेषशृंगीगोपवल्लीविदारिका ॥
एतासांचैवमूलंतुबल्याख्यंदोषनाशकं ॥

बल्याख्यपंचमूळ हळद, गुळवेल, मेषशृंगी, गोपवल्ली आणि विदारी यांचीं मुळें एकत्र करावीं तें बल्याख्यपंचमूळ दोषनाशक आहे.

पंचगव्यंदेहशुद्धिकरंकफविनाशनं ॥
अजीर्णापस्मृतिज्वरंभूतबाधांचनाशयेत् ॥

पंचगव्य देहाला शुद्ध करणारें व कफ, अजीर्ण, अपस्मार, ज्वर आणि भूतबाधा यांचा नाश करितें.

पंचचोपविषंप्रोक्तंमादकंवांतिकारकं ॥
प्राणहानिकरंप्रोक्तंभावाधिकनिघंटके ॥

उपविषपंचक मादक, वांतिकारक व प्राणहानिकारक आहे.

पंचानिंबंतुतुवरंतिक्तंशीतंमधुरस्मृतं॥लघुज्वरहरंकुष्ठपित्तनाशकरंम
तं ॥ वातरक्तंचकंडूनिदाहंमेहंविषंज्वरं ॥ वातंचनाशयेदेनदितिपू
र्वैर्निरूपितं ॥

निंबपंचक-निंबाचें पंचांग तुरट, कडू, शीतळ, मधुर, लघु, ज्वर, कुष्ट, पित्त, वातरक्त, कंडू, दाह, मेह, विष, ज्वर आणि वायु यांचा नाश करितें.

तृणानांपंचमूलंतुपित्तनाशकरंमतं ॥

तृणपंचमूळ पित्तनाशक आहे.

फलाम्लपंचकंरुच्यंकफकृत्कासकारकं ॥ तिक्तंजाड्यकरंचैववि
ष्टंभिशूलवातनुत् ॥ शुक्रगुल्मार्शसांनाशंकरोतीतिबुधाजगुः ॥

फलाम्लपंचक रुचिकर, कफकारक, खोकला करणारें, कडू, जाड्यकारक, विष्टंभकारक व शूल, वायु, शुक्र, गुल्म, अर्श यांचा नाश करितें.

पंचकंचफलानांतुशूलगुल्मकृमीहरं ॥

वातपीनसहृद्रोगमलकासविनाशनं ॥

फलपंचक शूल, गुल्म, कृमि, वायु, पडसें, हृद्रोग, मल आणि खोकला यांचा नाश करितें.

सुगंधपंचकंशीतंरक्तपित्तकफान्जयेत् ॥
पीनसंमुखदौर्गंध्यंकफंरक्तरुजंजयेत् ॥

पंचसुगंध शीत व रक्तपित्त, कफ, पीनस, मुखाचा दुर्गंध, कफ आणि रक्तविकार यांचा नाश करितें.

पंचभृंगकषायस्तुरोगिस्नानेप्रशस्यते ॥

पंचभृंग तुरट व रोग्याच्या स्नानाविषयीं व पानाविषयीं देण्यास प्रशस्त आहे.

फलाम्लपंचकंचान्यच्छोफकृन्मदकारकं
विष्टंभशूलगुल्मार्शशुक्रवातविनाशकं ॥

दुसरें फलाम्लपंचक सूज करणारें, मादक व विष्टंभ, शूल, गुल्म, अर्श, शुक्र आणि वायु यांचा नाश करितें.

लवणानांपंचकंतुशोषकंचारुचिप्रदं ॥ मलानुलोमकंदाहिनेत्र्यं
वातंकफंहरेत् ॥ शूलंचनाशयत्येवमुक्तंपूर्वैर्महर्षिभिः ॥

पंचलवण शोषक, अरुचिकारक, मलानुलोमन, दाहक, नेत्राला हित व वायु, कफ आणि शूल यांचा नाश करणारें असें आहे.

पंचामृतंतुष्टिपुष्टिबलदंचप्रकीर्तितं ॥

पंचामृत तुष्टि, पुष्टि व बल यांला देणारें असें आहे.

मांसरोहिणिकाव्रण्याचोष्णारक्तपित्तजित ॥
सर्वासंग्रहणींहंतिनात्रकार्याविचारणा ॥

मांसरोहा–प्रहारवल्ली व्रणाला हितावह, तिखट व रक्तपित्त, संपूर्ण संग्रहणी यांची नाशक अशी आहे.

निचुलस्यफलंचाममलावष्टंभकृन्मतं ॥ मधुरंदोषलंबल्यंतुवरंगु
रुवानलं ॥ कोमलंतत्रसमधुरंगुरुवल्यंकफप्रदं ॥ मेदोवृद्धिकरंचै
वदाहवातप्रपित्तनुत् ॥ तत्पक्वंशीतलंदाहिस्निग्धंचैवतृप्तिकारकं ॥ धा
तुवृद्धिकरंस्वादुमांसलंचकफप्रदं ॥ बल्यंपुष्टिकरंशुक्रकारकंदुर्जरं

वृषं ॥ शीतंक्षतक्षयंरक्तपित्तं वाशुव्यपोहाने ॥ तस्यबीजंतुमधुरंवृ
ष्यंविष्टंभकंगुरु ॥ तस्यपुष्पंगुरुस्तिक्तंमुखशुद्धिकरंमतं ॥ पाऊतु
मधुरावृष्यास्त्रिदोषशमनीमता ॥

निचुलफल– फणस तो हिरवा असतां मलावष्टंभक, मधुर, दोषल, बलकर, तुरट, गुरु, वातल, असा आहे. तोच कोंवळा असतां मधुर, गुरु, बलकारक, कफप्रद, मेदोवृधिकारक व दाह, वायु, पित्त यांचा नाश करितो. तो पिकला असतां शीतळ, विदाही, स्निग्ध, तृप्तिकारक, धातुवर्धक, स्वादु, मांसल, कफप्रद, बलकर, पुष्टिकर, जंतुकारक, दुर्जर, वृष्य व वायु, क्षतक्षय, रक्तपित्त, यांचा नाश करितो. फणसाच्या आंठ्या मधुर, वृष्य, विष्टंभक, गुरु, अशा आहेत. फणसाचें बीज गुरु, तिक्त, मुखशुद्धिकारक आहे. याची पाव मधुर वृष्य आणि त्रिदोषनाशक अशी आहे.

मध्यमंपंचमूलंतुवृष्यंवातककापहं ॥
किंचित्पित्तकरंप्रोक्तंपूर्वाचार्यैश्वसूरिभिः ॥

मध्यमपंचमूळ वृष्य व वायु, कफ यांचें नाशक, किंचित् पित्तकारक आहे.

गोक्षुरादिमपंचानांमूलंकुष्ठार्शनाशकं ॥
वृष्यंवातंककंगुल्मंव्रणंचामंचनाशयेत् ॥

गोक्षुरादिकांचेमूळ कुष्ट, अर्श यांचें नाशक, वृष्य व वायु, कफ, गुल्म, व्रण आणि आम यांचा नाश करितें.

अर्शोघ्नपंचकंसर्वार्शानांचैवविनाशनं ॥

मुळव्याधपंचक सर्व मुळव्याधींचा नाश करितें

वल्लीजंपंचमूलंतुदोषनाशकरंमतं ॥

वल्लीपंचमूळ दोषनाशक आहे.

गणानांपंचकंप्रोक्तंप्लीहानाहप्रमेहजित् ॥
भगंदरंपांडुरोगंकुष्ठशूलोदरंजयेत ॥

पंचगण प्लीहा, आनाह, प्रमेह, भगंदर, पांडुरोग, कुष्ट, शूल, आणि उदर यांचा नाश करितो.

कंटकीनांपंचमूलंत्रिदोषशमनंपरं ॥

कंटकपंचमूळ त्रिदोषनाशक असें आहे.

पिप्पलोदुंबरःप्लक्षोवेतसःपंचमोवटः ॥ एषांमूलंहिमंरुक्षंवर्ण्यंरक्त

न्यविशोधकं ॥ तुवरंयोनिरोगघ्नंव्रणमेदविसर्पजित् ॥ शोफपित्तक
फरक्तदोषंदाहंचनाशयेत् ॥

क्षीरवृक्षपंचक (पिंपळ, उंबर, प्लक्ष, वेत आणि वट यांचे मूळ) हिम, रूक्ष, वर्णकर, स्तन्यशोधक, तुरट व योनिरोग, व्रण, मेद, विसर्प, सूज, पित्त, कफ, रक्तदोष आणि दाह यांचा नाश करितें.

पंचक्षीरीवल्कलंतुशीतलंग्राहकंलघु ॥ तुवरंव्रणजिद्वर्ण्यंशोफवीसर्प
दाहनुत ॥ तृष्णांकफंयोनिदोषंनाशयेदितिकीर्तितं ॥

पंचक्षीरीवृक्षवल्कल शीतल, ग्राहक, लघु, तुरट व व्रणनाशक, वर्णकारक व सूज, विसर्प, दाह, तृष्णा, कफ आणि योनिदोष यांचा नाश करितें.

पंचक्षीरद्रुपत्रंतुशीतंस्वादुचतिक्तकं ॥ तुवरंस्तंभकंग्राहिलेखनंक
फवातनुत् ॥ वातरक्तंमलस्तंभमाध्मानंचातिसारकं ॥ नाशयेत्पित्त
रोगंचलघुप्रोक्तंमनीषिभिः ॥ तेषांफलंतुविष्टंभिग्राहकंगुरुतूवरं ॥
अम्लंचमधुरंवृष्यंरक्तपित्तविनाशनं ॥ कफंवातंचहृल्लासंशोषंवा
तंचगुल्मकं ॥ अरुचिंश्वासकासौचनाशयेदितिकीर्तितं ॥ पक्वंगु
णाधिकंज्ञेयमितिपूर्वैर्निवेदितं ॥

पंचक्षीरीवृक्षपल्लव शीतळ, स्वादु, कडु, तुरट, स्तंभक, ग्राहि, लेखन व कफ, वायु, वातरक्त, मलस्तंभ, आध्मान, अतिसार आणि पित्तरोग यांचे नाशक, लघु असे आहेत. यांचीं फळें विष्टंभकारक, ग्राहक, तुरट, आंबट, मधुर, वृष्य व रक्तपित्त, कफ, वायु, हृल्लास, शोष, वायु, गुल्म, अरुचि, दमा, खोकला यांचा नाश करितात. तीं पिकलीं असतां गुणानीं अधिक आहेत.

महाविषाणिपंचैवमादकानितथापुनः ॥
सद्यःप्राणहराण्येवशुद्धानिह्यमृतंजगुः ॥

पंचमहाविषें मादक, सद्यः प्राणनाशक आहेत. तीच शुद्ध केलीं असतां अमृतासारखीं आहेत.

उपपूर्वंपंचविषंमादकंप्राणहारकं ॥
शोधितंतत्तुबलदंवीर्यंवृद्धिकरंमतं ॥

पंचोपविषें मादक, प्राणहारक आहेत. व शुद्ध केलीं असतां बलप्रद आणि वीर्यवर्धक अशीं आहेत.

पंचमूत्रंपटूष्णंचशोधनंवृष्यमीरितं ॥

रसमारणकार्येनुउपयोगकरंपरं ॥

पंचमूत्र खारट, उष्ण, शोधन, वृष्य व रस मारणाविषयीं उपयुक्त अशीं आहेत.

पंचामृतंत्वौषधिजंतुष्टिपुष्टिबलप्रदं ॥
वीर्यवृद्धिकरंचैवप्रोक्तंपूर्वैर्महर्षिभिः ॥

औषधिपंचामृत तुष्टि, पुष्टि, बल आणि वीर्य यांना वाढविणारें आहे.

पंचबीजग्रहणिकांकंडूनिचाग्निमांद्यकं ॥ वातंशोथंकफंचैवविड्रुचीं श्वासकासकं ॥ शीतरोगंचामशूलंनाशयेदितिकीर्तितं ॥

पंचबीज ग्रहणी, कंडू, अग्निमांद्य, वायु, सूज, कफ, तरळ, दमा, खोकला, **शीतरोग** आणि आमशूल यांचा नाश करितें.

फणिज्जकोलघुस्तिक्तोरूक्षोहृद्योग्निदीपनः ॥ पित्तलःपाककाले नरसकाले[illegible] ॥ रुच्यस्तीक्ष्णोष्णःकफवातघ्नोऽर्शःकुष्ठहा ॥ वृश्चिकस्यचसर्पस्यविषनाशकरोमतः ॥

फणिज्जक— मरव्याचा भेद— फणिज्जक लघु, कडू, रूक्ष, हृद्य, अग्निदीपक, पाककाळीं पित्तल, रसकाळीं तुरट, तिखट, रुचिकर, तीक्ष्ण, उष्ण, कफहर, वातहर व अर्श, **कुष्ठ** वृश्चिक व सर्प यांचें विष यांचा नाश करितो.

फंजीतुशीतलावृष्याग्राहकातिक्तराकटुः ॥ उष्णामधुराबल्यास्निग्धाककफकरागुरुः॥ विष्टंभकारिणीवातपित्तहृद्रोगकासहा ॥ क्लेशामदोषशमनीऽतिपूर्वैर्नि[illegible]राः ॥

फंजी ([illegible] मेथी भाजी) शीतल, वृष्य, ग्राहक, तुरट, तिखट, उष्ण, मधुर, बलकर, स्निग्ध, कफकारक, गुरु, विष्टंभकारक, वात, पित्त, हृद्रोग, खोकला, क्लेश, आमदोष यांचें शमन करितें.

फंजादिपंचकंफंजीपद्माचजीवनी ॥ तर्कारीचमहाचंचुपत्रशाकाचदीपनी ॥ ग्राहीरुचिप्रदावातरोगाणांहरकामता ॥ फंजादिपंचकेणत्कृत्तज्जातिपुटंतथा ॥ भंडिकापल्लवैर्निर्मितास्तेपाचना मता ॥ रुचकातल्याचवरणाविपथ्याग्राहीसुखप्रदा ॥ त्रिदोषशमनी प्रोक्ताकोविदैर्न्यैर्भुवैद्यके ॥

फंजादिपंचक—फंजी, पद्म, जीवनी, तर्कारी, आणि **महाचंचु**, यांच्या पाल्यांची भाजी दीपन, ग्राहक, रुचिकारक, वातरोग, यांना उपशम करितें, या फंजादि पंचकाच्या पाल्यांत

मेढा, कुणज, आणि त्रिपुट, यांचा पाला मिळवून भाजी केली असतां, दीपन, पाचन, हृद्य, बलकर, वर्णकारक, पथ्यकर, ग्राहक, सुखप्रद, आणि त्रिदोषशामक असें आहे.

ब्राह्मीशीनाकषायाचतिक्ताबुद्धिप्रदामता ॥ मेधायुरग्निजननी सारकास्वादुलालघुः ॥ कंठशुद्धिकरीहृद्यास्मृतिदाचरसायना ॥ हृद्यामेहंविषंकुष्ठंपांडुकासंज्वरंजयेत ॥ शोफकंडूप्लीहवातरक्तपित्तारुचीर्जयेत ॥ श्वासंशोषंसर्वदोषंकफवातामयानजयेत् ॥ सर्वेप्येतेगुणाब्रह्ममंडूक्यामपिसंस्थिताः ॥

ब्राह्मी (कारिवना, आणि ब्रह्ममंडूकी) शीतळ, तुरट, कडू, व बुद्धि, मेधा, आयुष्य आणि अग्नि यांना वाढविणारी, सारक, स्वादु, लघु, कंठशोधक, हृद्य, स्मृतिप्रद, रसायन, हृद्य, व मेह, विष, कुष्ठ, पांडुरोग, खोकला, ज्वर, सूज, कंडू, प्लीहा, वातरक्त, पित्त, अरुचि, दमा, शोष, संपूर्णदोष, कफ, वायु, यांचा नाश करिते, ब्रह्ममंडूकीचेहि असेच गुण आहेत.

ब्रह्मदंडीभवेदुष्णातिक्ताकफविनाशिनी ॥
वातरोगंचशोफंचनाशयेदितिकीर्तितं ॥

ब्रह्मदंडी उष्ण, कडू, व कफ, वायु, सूज, यांचा नाश करिते.

बकुलःशीतलोहृद्योमधुरश्चकषायकः ॥ हर्षप्रदोमदाढ्यश्चपाके कटुचग्राहकः ॥ बलप्रदोगुरुश्चैवविषंदंतरुजंतथा ॥ कफपित्तोश्वित्रकुष्ठंकृमीननाशयतेतथा ॥तत्फलंमधुरंस्निग्धंगुरुशीतंकषायकं ॥ वातलंग्राहकंदंतहितकारिनिगद्यते ॥ तत्पुष्पंरुचिरंशीतंसाराढ्यं मधुरंमतं ॥ सुगंधिस्निग्धंकाषायंदंतरोगप्रशमनकं ॥

बकुळ (ओंवळी-बेंसाड) शीतळ, हृद्य, मधुर, तुरट, हर्षप्रद, मदाढ्य, पाककाळीं तिखट, ग्राहक, बलप्रद, गुरु, व विषदोष, दंतरोग, कफ, पित्त, श्वित्रकुष्ठ, कृमि, यांचा नाश करिते, हिचें फळ मधुर, स्निग्ध, गुरु, शीत, तुरट, वातल, ग्राहक, दंतहितकारक आहे. हिचीं फुलें, रुचिकारक, शीत, क्षाराढ्य, मधुर, सुगंधि, स्निग्ध, तुरट, आणि दंतरोग यांचा नाश करितात.

स्थूलपुष्पश्चबकुलोदीपनोमधुरःकटुः ॥ पित्तदाहकफश्वासमूत्रकृच्छ्रविषभ्रमान् ॥ अश्मरींनाशयत्येवमदगंधिश्चविद्यते ॥

स्थूलपुष्प– थोरबकुळ दीपन, मधुर, तिखट, पित्त, दाह, कफ, श्वास, मूत्रकृच्छ्र, विष, भ्रम, अश्मरी यांचा नाश करितो. व मदगंधि आहे.

बादामःसारकश्चोष्णोगुरुरम्लःकफप्रदः ॥ स्निग्धःस्वादुस्तुवरश्चशु
क्लोवातनाशनः ॥ उष्णवीर्यंचामफलंसारकंगुरुपिच्छलं ॥ कफ
पित्तकरंचैववातनाशकमुत्तमं ॥ तत्पक्वंमधुरंवृष्यंसुस्निग्धंपौष्टिकं
मतं ॥ शुक्लकफकारीचरक्तपित्तंव्यपोहति ॥ शामकंवातपित्त
स्यपूर्ववैद्यैरुदीरितं ॥ शुष्कंचतत्फलंप्रोक्तंमधुरंधातुवर्धकं ॥ स्निग्धं
वृष्यंचबल्यंचपौष्टिककफकारिच ॥ वातपित्तस्यशमनंप्रोक्तंगुण
विशारदैः ॥

बदाम सारक, उष्ण, गुरु, अम्ल, कफकारक, स्निग्ध, स्वादु, तुरट, शुक्ल, वातनाशक, उष्णवीर्य असा आहे. याचें हिरवें फळ सारक, गुरु, पिच्छल, व कफ, पित्तविकार आणि वायु यांचा नाश करितें, तें पिकलें असतां मधुर, वृष्य, स्निग्ध, पौष्टिक, शुक्ल, कफकारक, व रक्तपित्त, वातपित्त यांचा नाश करितें. तें सुकें असतां मधुर, धातुवर्धक, स्निग्ध, वृष्य, बलकर, पौष्टिक, कफकारक, आणि वातपित्तनाशक असें आहे.

आरग्वधोतिमधुरःशीतलोमृदुरेचकः ॥ कटुर्भेदकरःप्रोक्तोगुरुः
स्रंसनकारकः ॥ शूलज्वरंचकुष्टंचकंडूंमेहकफंतथा ॥ वातोदा
वर्तहृद्रोगान्बद्धविट्कंक्रिमिव्रणं ॥ कफोदरमूत्रकृच्छ्रगुल्मपीडांच
नाशयेत् ॥ पर्णानिरेचकानिस्युःकफमेदोहराणिच ॥ पुष्पाणि
स्वादुशीतानितिक्तानिग्राहकाणिच ॥ तुवराणिचजानीयात्शिम्य
श्चापिगुणान्शृणु ॥ पाकेकटूचमधुराबल्यास्रंसनकारिणी ॥ रेच
कारुचिदाकोष्ठशुद्धिकृत्कफपित्तजित् ॥ मलदोषंज्वरघ्नाचकीर्ति
तामुनिभिःसदा ॥ मज्जाचमधुरापाकेस्निग्धाचाग्निविवर्धिनी ॥ रेच
कापित्तवातानांनाशकासमुदाहृता ॥

बाहवा अतिमधुर, शीतल, मृदु, रेचक, तिखट, भेदक, गुरु, स्रंसन, व शूल, ज्वर, कुष्ट, कंडू, मेह, कफ, वायु, उदावर्त, हृद्रोग, बद्धविट्कता, कृमि, व्रण, कफोदर, मूत्रकृच्छ्र, गुल्म, यांचा नाश करितो. याचीं पानें रेचक, व कफ, मेद, यांचीं नाशक आहेत. त्याचीं फुलें स्वादु, शीत, कडू, ग्राहक, तुरट, अशीं आहेत, याची शेंग पाककाळीं तिखट, मधुर, बलकर, स्रंसनकारक, रेचक, अरुचिप्रद, कोष्टशुद्धिकारक व कफ, पित्त, मलदोष, ज्वर यांचा नाश करिते. याचा गर पाककाळीं मधुर, स्निग्ध, अग्निवर्धक, रेचक व पित्त, वायु यांचा नाश करितो.

कर्णिकारःसरस्तिक्तःकटूष्णःकफशूलहा ॥
उदरक्रिमिमेहघ्नोव्रणगुल्महरोनृपे ॥

लघुवाहवा सारक, कडु, तिखट, उष्ण व कफ, शूल, उदर, कृमि, मेह, व्रण आणि गुल्म यांचा नाश करितो.

> बाकुचिपाकेकटुकातिक्ताशीनारसायनी ॥ मधुरारुचिदारुक्षाहृद्याग्राह्यग्निदीपनी ॥ बल्याचतुवरालघ्वीमेध्यावैरक्तपित्तजित ॥ कफकुष्ठकृमिश्वासकासमेहज्वरव्रणान् ॥ त्रिदोषवातत्वग्दोषविषकंडूश्चनाशयेत ॥ फलंचास्याःकटुस्तिक्तंकेश्यंत्वच्यंचसारकं ॥ पित्तलंकफवातानांपांडुशोथार्शसामपि ॥ सश्वासकासकुष्ठानांकृच्छ्राणांनाशनंमतं ॥

बाकुची-बावचांचें झाड पाककाली तिखट, कडु, शीत, रसायन, मधुर, रुचिप्रद, रुक्ष, हृद्य, ग्राहक, अग्निदीपक, बलकर, तुरट, लघु, मेध्य व रक्तपित्त, कफ, कुष्ठ, कृमि, श्वास, कास, मेह, ज्वर, व्रण, त्रिदोष, वायु, त्वग्दोष, विष, कंडू यांचा नाश करते. हिचें फळ तिखट, कडु, केश्य, त्वचेला हितकर, सारक, पित्तल व कफ, वायु, पांडुरोग, सूज, मूळव्याध, श्वास, खोकला, कुष्टें आणि कृच्छ्र यांचा नाश करते.

> हिंगुपत्रीकटुस्तीक्ष्णातिक्तोष्णापाचकामता ॥ रुच्यापथ्यादीपनीचहृद्यासुगंधकारिणी ॥ तुवराकफवातामवस्तिपीडाश्चनाशयेत ॥ बद्धविट्कार्शगुल्माढिप्लीहामदोपचाविषान ॥

हिंगुपत्री-बाफळी तिखट, तीक्ष्ण, अतिकडु, उष्ण, पाचक, रुचिकर, पथ्यकारक, दीपन, हृद्य, सुगंध, तुरट व कफ, वायु, आमदोष, बस्तिपीडा, मलबद्धता, अर्श, गुल्म, प्लीहा, मद, अपाच आणि विष यांचा नाश करते.

> बब्बुलस्तिक्तमधुरस्निग्धःशीतोष्णतुवरः ॥ आमरक्तातिसारघ्नोग्राहकोमतः ॥ कफकासंचपित्तंचदाहरक्तातिसारकं ॥ वातंप्रमेहंशमयेत्पर्णंतुग्राहकंमतं ॥ रुच्यंकटूष्णकासघ्नंवातपुंस्त्वकफार्शनुत् ॥

बाभूळ कडु, मधुर, स्निग्ध, शीत, उष्ण, तुरट व आम, रक्तातिसार यांचा नाशक, ग्राहक व कफ, खोकला, पित्त, दाह, रक्तातिसार, वायु, प्रमेह यांचा नाश करिते. हिचीं पानें ग्राहक, रुचिकर, तिखट, उष्ण व खोकला, वायु, पुंस्त्व, कफ, आणि अर्श यांचा नाश करितात.

> जलबब्बुलकश्चोष्णस्तुवरःपित्तदाहकृत् ॥
> वातरोगकफव्याधिनाशनःपरमोमतः ॥

अलवम्बुलक—लघुवाभूळ उष्ण, तुरट व पित्त, दाह, वातरोग आणि कफ यांचा नाश करिते.

किंकिराटोभवेच्छीतोभेदकोग्राहकोमतः ॥
कफकुष्ठक्रिमिविषनाशकःसमुदाहृतः ॥

किंकिराट—कंकरीचें झाड— देवब्राभूळ शीतळ, भेदक, ग्राहक व कफ, कुष्ठ, कृमि आणि विष यांचा नाश करिते.

वंदाकःकटुकःशीतोवश्यो वृष्यश्चतूवरः ॥ रसायनोमंगलदोग्राहको मधुरोरसे ॥ व्रणरोपणकर्ताचरक्षोबाधानिवारणः ॥ कफवातरक्तदोषंग्रहपीडांचनाशयेत् ॥ विषव्रणश्रमान्हंतिइतिभन्वंतरेर्मतं ॥

वंदाक—बांदागुळ तिखट, शीतळ, वश्यकर, वृष्य, तुरट, रसायन, मंगलप्रद, ग्राहक, रसकाळीं मधुर, व्रणरोपण व राक्षसबाधा, कफ, वात, रक्तदोष, ग्रहपीडा, विष, व्रण आणि श्रम यांचा नाश करिते.

वांबानिाक्तारसेचोष्णासरामानिलहानृपे ॥
शोफकुष्ठव्रणघ्नीचपीनापित्तकफापहा ॥

वांब तलब्रामी रसकाळीं कडू, उष्ण, सारक व आमवायु, सूज, कुष्ट, व्रण, पित्त आणि कफ यांचा नाश करिते.

भल्लातकःकटुस्तिक्तःकषायोष्णश्चशुक्रलः॥ मधुरश्चलघुःप्रोक्तःकफवातार्शनाशनः॥ आनाहक्रिमिमेहघ्नोग्रहण्युदरनाशनः॥ कुष्ठंचश्वेतकुष्ठंचगुल्मव्रणविकारनुत् ॥ रक्तरुक्ज्वरहृत्प्रोक्तोह्यग्निमांद्यविनाशकः ॥ फलंतुतुवरंप्रोक्तंवृष्यंधातुबलप्रदं ॥लघूष्णंमधुरंपक्तस्निग्धंचाग्निप्रदीपकं॥तीक्ष्णंचछेदनंभेदिमेध्यंकफहरंविदुः॥व्रणश्वासश्रमानाहआध्मानमलबद्धताः॥ क्रिमिशूलंज्वरंशोफंरक्तपित्तंचनाशयेत्॥फलत्वचामुमधुरास्निग्धालघुकषायका ॥ रसेकट्वीपाचकाचलघुतीक्ष्णाचभेदका ॥ उष्णाछेदनकर्त्रीचदीपनीकफनाशिनी ॥ मेध्यावातंचकुष्ठंच व्रणंचोदरमेवच॥ अर्शसंग्रहणीगुल्मशोफानाहज्वरक्रमीन् ॥ नाशयेत्फलजामज्जामधुराबृंहणीतथा॥ वृष्यादीपनकर्त्रीचतर्पणीशोफनाशिनी ॥ अरोचकंचदाहंचपित्तं

वातंचनाशयेत् ॥ फलवृंतंचसुस्वादुकेश्यमाग्निप्रदीपकं ॥ पित्त नाशकरंप्रोक्तंवैद्यविद्याविशारदैः ॥

भल्लातकवृक्ष—बिब्याचें झाड तिखट, कडू, तुरट, उष्ण, शुक्रकर, मधुर, लघु व कफ, वायु, अर्श, आनाह, कृमि, मेह, ग्रहणी, उदर, कुष्ट, श्वेतकुष्ट, गुल्म, व्रणविकार, रक्तविकार, ज्वर, अग्निमांद्य यांचा नाश करितें. त्याचें फळ तुरट, वृष्य, धातुप्रद, बलद, लघु, उष्ण, मधुर, पाचक, स्निग्ध, अग्निवर्धक, तीक्ष्ण, छेदन, भेदक, मेधाकर व कफ, श्वास, श्रम, आनाह, आध्मान, मलबद्धता, कृमि, शूल, उदर, व्रण, अर्श, संग्रहणी, कुष्ट, गुल्म, ज्वर, शोफ आणि रक्तपित्त यांचा नाश करितें. त्याच्या फळाची साल मधुर, स्निग्ध, लघु, तीक्ष्ण, भेदक, उष्ण, छेदक, दीपन, कफनाशक, मेधाकर व वायु, कुष्ट, व्रण, उदर, अर्श, संग्रहणी, गुल्म, सूज, आनाह, ज्वर, कृमि यांचा नाश करिते. याच्या फळाच्या बिया मधुर, बृंहण, वृष्य, दीपन, तर्पण व शोफ, अरुचि, दाह, पित्त आणि वायु यांचा नाश करितात. याच्या फळाचें बोंड स्वादु, केश्य, अग्निदीपक आणि पित्तनाशक असें आहे.

वृषांकस्तुभवेत्तिक्तःकषायोमधुरोहिमः ॥ संग्राही वातलश्चैवकफरक्तादिपित्तहा ॥ व्रणहेतिभिषक् श्रेष्ठैःप्रोक्तःकैयनिघंटके ॥

नदीभल्लातक—पाणबिबवी कडू, तुरट, मधुर, हिम, ग्राहक, वातकर, कफकारक, रक्तपित्त, पित्त, व्रण यांचा नाश करितें.

बिल्वस्तुमधुरोहृद्यःकषायोष्णोरुचिप्रदः ॥ दीपनोग्राहकोरुक्षःपित्तलस्तिक्तकःकटुः ॥ गुरुःपाचनकर्ताचवातातीसारजुन्निहा ॥ बालंबिल्वफलंस्निग्धंगुरुरुच्यंचदीपनं ॥ ग्राहकंपाचकंतिक्तंलघुचोष्णंचतुवरं॥शूलामवातग्रहणीकफातीसारनाशनं॥तरुणंतुफलंबैल्वंग्राहीतुवरमम्लकं ॥ स्निग्धंचकटुतीक्ष्णंचउष्णंचलघुदीपनं॥ पाचकंकफवायोश्चनाशकंहृदयप्रियं ॥ पक्वंबैल्वंदाहकरंमधुरंगुरुतुवरं॥ विष्टंभकारितिक्तोष्णंग्राहकंकटुदोषलं ॥दुर्जरंवातलंचाग्निमांद्यकृद्पित्तभिर्मतं ॥ बिल्वमूलंतुमधुरंत्रिदोषछर्दिशूलनुत् ॥ लघुकृच्छ्रहरंवातकफपित्तस्यनाशकं ॥ पर्णानिग्राहकाणिस्युर्वातनाशकराणिच ॥

बिल्व—बेल मधुर, हृद्य, तुरट, उष्ण, रुचिकर, दीपन, ग्राहक, रुक्ष, पित्तल, कडू, तिखट, गुरु, पाचक व वातातिसार, ज्वर यांचा नाश करितो. बेलाचें कोंवळें फळ, स्निग्ध

गुरु, रुचिकर, दीपन, ग्राहक, पाचक, कडू, लघु, उष्ण, तुरट व शूल, आमवात, ग्रहणी, कफातिसार यांचा नाश करितें. याचें जून फळ, ग्राहक, तुरट, आंबट, स्निग्ध, तिखट, तीक्ष्ण, उष्ण, लघु, दीपन, पाचक, हृद्य, कफ, वायु यांचें नाशक असें आहे. याचें पिकें फळ दाहक, मधुर, गुरु, तुरट, विष्टंभकारक, कडू, उष्ण, ग्राहक, तिखट, दोषल, दुर्जर, वातल आणि अग्निमांद्यकारक असें आहे. बेलाचें मूळ मधुर व त्रिदोष, वांति, शूल, यांचें नाशक, लघु व कृच्छ्र, वायु, कफ, पित्त यांचा नाश करितें. याचीं पानें, ग्राहक आणि वातनाशक अशीं आहेत.

बिभीतकःकटुस्तिक्तस्तुवरोष्णोलघुःसरः ॥ पाकेचमधुरोरुक्षश्च क्षुष्यःकेशवृद्धिकृत ॥ हिमस्पर्शोभेदकश्चपालितस्वरभंगजित ॥ नासारोगंरक्तदोषंकंठरोगंचनेत्ररुक् ॥ कासहृद्रोगजंतूनांनाशको मुनिभिःस्मृतः ॥ फलमज्जामदकरातुवराचलघुस्तथा ॥ कफवात तृषाछर्दिश्वासहिक्काविनाशना ॥

बेहडा तिखट, कडु, तुरट, उष्ण, लघु, सारक, पाककाळीं मधुर, रुक्ष, चक्षुष्य, केशवर्धक, शीतस्पर्श, भेदक व पलित, स्वरभंग, नासारोग, रक्तदोष, कंठरोग, नेत्ररोग, खोकला, हृद्रोग आणि जंतु यांचा नाशक आहे. फळाचा गीर मादक, तुरट, लघु व कफ, वायु, तृषा, वांति, दमा आणि उचकी यांचा नाश करितो.

काशभेदोभवेच्छीतोमधुरोरुचिकारकः ॥ तृप्तिकृद्बलदोवृष्यःपित्तदाहश्रमापहः ॥ शोषंचराजयक्ष्माणं नाशयेदितिकीर्तितः ॥

काशभेद— बोरू शीतळ, मधुर, रुचिकर, तृप्तिकर, बलकर, वृष्य व पित्त, दाह, श्रम, शोष, राजयक्ष्मा यांचा नाश करितो.

बदरीशीतलारुक्षातिक्तापित्तकफापहा ॥ फलमस्यास्तुमधुरंतुवरंचाम्लमीरितं ॥ तच्चपक्वंतुमधुरमम्लमुष्णकफप्रदं ॥ ग्राहकंलघुरुच्यं चवाय्वतीसारशोषहृत ॥ रक्तश्रमहरंप्रोक्तंपंडितैश्चरकादिभिः ॥ अस्यास्तुपर्णलेपश्चज्वरदाहविनाशनः ॥ वल्कलस्यतुलेपोहिविस्फोटकविनाशनः ॥ फलमज्जांजनेनापिनेत्ररोगश्चगच्छति ॥

बदरी— बोरीचें झाड शीतल, रुक्ष, कडू व पित्त, कफ यांचा नाश करितें. हिचीं फळें, मधुर, तुरट, आंबट, अशीं आहेत. तीं पिकलीं असतां, मधुर, आंबट, उष्ण, कफकारक, ग्राहक, लघु, रुचिकर व वायु, अतिसार, शोष, रक्तदोष, श्रम यांचा नाश करितात. हिच्या

पानांचा लेप ज्वर, दाह यांचा नाश करितो. हिच्या सालीचा लेप विस्फोटनाश करितो. याच्या फळाच्या गिराच्या अंजनानें नेत्ररोग शांत होतो.

गजकोलं दुर्जरं स्याच्छीतं स्वादु गुरु स्मृतं ॥ ग्राहकं लेखनं स्निग्धं पौष्टिकं मलबद्धकृत् ॥ आध्मानकारकं चैव पित्तवातविनाशनं ॥

हस्तिकोली— हस्तिबोर दुर्जर, शीतल, स्वादु, गुरु, ग्राहक, लेखन, स्निग्ध, पौष्टिक, मलबंधक, आध्मानकारक व पित्त, वायु यांचा नाश करणारी अशी आहे.

भेदकं शुष्कबदरं लघु चाग्निप्रदीपनं ॥
कफवाततृषापित्तक्लमश्रमनिवारणं ॥

शुष्कबदरें— सुकीं बोरें भेदक, लघु, अग्निदीपक व कफ, वायु, ताहान, पित्त, क्लम, श्रम यांचीं नाशक आहेत.

बदरीफलमज्जा तु तुवरा मधुरा मता ॥ शुक्रदा बलदा वृष्या कासश्वासतृषापहा ॥ वातघ्नी छर्दिदाहघ्नी पित्तहा मुनिभिर्मता ॥

बोराचा आंतला गीर तुरट, मधुर, शुक्रल, बलप्रद, वृष्य व कास, दमा, तृषा, वायु, वांति, दाह आणि पित्त यांचा नाश करितो.

रक्तबोलः कटुस्तिक्तस्तुवरोष्णश्च पाचनः ॥ मेध्योग्निदीपको गर्भाशयस्य च विशोधनः ॥ सुगंधी रक्तदोषघ्नः कफपित्तत्रिदोषनुत् ॥ प्रदराश्मरिमेहघ्नो योनिशूलज्वरप्रणुत् ॥ कुष्ठापस्माररक्तातीसारस्वेदनिवारणः ॥ ग्रहबाधां पौरुषत्वं नाशयेदिति कीर्तितं ॥

रक्ताबोळ तिखट, कडु, तुरट, उष्ण, पाचन, मेधाकर, अग्निदीपक, गर्भाशयाला शुद्ध करणारा, सुगंधी व रक्तदोष, कफ, पित्त, त्रिदोष, प्रदर, अश्मरी, मेह, योनिशूल, ज्वर, कुष्ट, अपस्मार, रक्तातिसार, स्वेद, ग्रहबाधा, पौरुषत्व यांचा नाश करितो.

कृष्णबोलः कटुः शीतो भेदको रसशोधनः ॥
शूलाध्मानकफान्वातं क्रिमिगुल्मांश्च नाशयेत् ॥

काळा बोळ—कुमारीपासून होतो तो (एळयाबोळ) तिखट, शीत, भेदक, रसशोधन व शूळ, आध्मान, कफ, वायु, कृमि आणि गुल्म यांचा नाश करितो.

अजांत्रीतुभवेत्तिक्तास्रंसनीधातुवर्धिका ॥ गर्भोत्पत्तिकरीलघ्वी
तुवराशीतलामधुः ॥ रसेपाकेचकटुकावातलाकासगुल्महा ॥
रुच्याकृच्छ्रकफंपित्तंहृद्रोगंचविषंजयेत् ॥

अजांत्री—पुंगळीचें झाड— बोकडी कडू, स्रंसन, धातुवर्धक, गर्भोत्पत्तिकारक, लघु, तुरट, शीतल, मधुर, रसकाळीं व पाककाळीं तिखट, वातल व खोकला, गुल्म यांची नाशक, रुचिकर व कृच्छ्र, कफ, पित्त, हृद्रोग आणि विष यांचा नाश करिते.

क्षुद्रश्लेष्मातकंवातकोपनंमधुरंमतं ॥
किंचिच्चशीतलंज्ञेयंकृमिघ्नंस्वर्णमारकं ॥

क्षुद्रश्लेष्मातक—शेलवंटी—गोंधणी—लघु भोंकर वातकारक, मधुर, किंचित् शीतल, कृमिनाशक आणि स्वर्णमारक असें आहे.

श्लेष्मातंकटुशीतलंचतुवरंस्यात्पाचकंमाधुरंस्निग्धंकेश्यबलामदंच
थकृमीन्शूलामरक्तापहं ॥ विस्फोटव्रणपित्तनाशनकरंवीसर्प
सर्वंविषंहंतितस्यफलंतुशीतमधुरंतिक्तंलघुस्तूवरं ॥ वायोर्वृद्धि
करंचापित्तशमनंविष्टंभिरुच्यंतथास्रकदृष्टिकफनाशनंचगदितंपक्कं
तथामाधुरं ॥ स्निग्धंशीतलबृंहणंनिगदितंविष्टंभिरूक्षंगुरुवायो
र्नाशकरंचपित्तशमनंस्याद्रक्तदोषापहं ॥

श्लेष्मातक— भोंकरीचें झाड तिखट, शीतल, स्वादु, तुरट, पाचक, मधुर, केश्य, स्निग्ध, बलकारक व कृमि, शूल, आमदोष, रक्तविकार, विस्फोट, व्रण, पित्त, विसर्प, संपूर्ण विषें यांचा नाश करितें. याचें फळ शीत, मधुर, कडू, लघु, तुरट, वातल, पित्तनाशक, मलस्तंभक, रुचिकर व रक्तदोष, कफ यांचा नाश करितें. पिकें भोंकर मधुर, स्निग्ध, शीतल, बृंहण, विष्टंभकारक, रुक्ष, गुरु व वायु, पित्त आणि रक्तदोष यांचा नाश करितें.

भूतुंबिकाकटूष्णाचसन्निपातरुजापहा ॥ दंतार्गलंदंतरोधंधनुर्वा
तंचनाशयेत ॥ फलेप्येतेगुणाःप्रोक्तावैद्यैःसुज्ञैःपुरातनैः ॥

भूतुंबी— नागसरदुधभोंपळी तिखट, उष्ण व सन्निपात, दंतार्गलरोग, दांतखिळी, धनुर्वायु यांचा नाश करिते. फळांतहि याच प्रमाणें गुण आहेत.

कुंभतुंबीतुमधुराशीतलातर्पणीगुरुः ॥ रुच्यापुष्टि
करीशुक्रवर्धिनीतुबलप्रदा ॥ पित्तनाशकरीगर्भ

पोषणीपित्तनाशिनी ॥ फलेनुवल्लिवत्प्रोक्तागुणा
श्चगुणवक्तृभिः ॥

कुंभतुंबी वाटोळे मोठे दुधभोंपळीचा वेल मधुर, शीतल, तर्पणकारक, गुरु, रुचिकर, पौष्टिक, धातुवर्धक, बलप्रद, पित्तनाशक, गर्भपोषक, पित्तनाशक आहे. हेच फळामध्येंहि गुण आहेत.

कटुतुंबीरसेपाकेकटुहृद्याचशीतला॥निक्तावांतिकरीश्वास
कासहृच्छोधनीमता ॥ वातशोफव्रणविषशूलपित्तज्वराप
हा ॥ पर्णपाकेतुमधुरंमूत्रशोधनमुत्तमं ॥ पित्तशांतिकरं
ज्ञेयंफलेपर्णसमागुणाः ॥

कटुतुंबी कडू दुधीभोंपळी रसकाळीं व पाककाळीं तिखट, हृद्य, शीतल, कडू, वामक व दमा, खोकला यांची नाशक, शोधनकारक व वायु, सूज, व्रण, विष, शूल, पित्तज्वर यांचा नाश करिते. हिचीं पानें पाककाळीं मधुर, मूत्रशोधक, पित्तशामक अशीं आहेत. याच प्रमाणें फळाचेहि गुण आहेत.

तुंबीतुमधुरास्निग्धागर्भपोषणकारिणी ॥ वृष्यावातप्रदाबल्यापौष्टि
कारुच्यशीतला ॥ मलस्तंभकरीरुक्षाभेदकागुरुपित्तनुत् ॥ क
फदाचफलंप्रोक्तंगुरुरुक्षंचशीतलं ॥ हृद्यंकफकरंग्राहिरुचिदं
धातुवृद्धिदं ॥ पौष्टिकंचक्लमविषश्रमपित्तनिवारकं ॥ कांडमस्या
श्चमधुरंवातलंकफकारकं ॥ स्निग्धंशीतंभेदकंचपित्तनाशकरंजगुः ॥

तुंबी— दुधभोंपळी मधुर, स्निग्ध, गर्भाला पोषण करणारी, वृष्य, वातकारक, बलकर, पौष्टिक, रुचिकर, शीतल, मलस्तंभक, रुक्ष, भेदक, गुरु, पित्तनाशक, कफप्रद अशी आहे. हिचें फळ गुरु, रुक्ष, शीतल, हृद्य, कफकारक, ग्राहक, रुचिप्रद, धातुवर्धक, पौष्टिक व क्लम, विष, श्रम, पित्त यांचा नाश करितें. हिच्या वेलाचें कांड मधुर, वातल, कफकारक, स्निग्ध, शीतल, भेदक आणि पित्तनाशक असें आहे.

डंगरीशीतलारुच्यातृप्तिकृन्मधुरास्मृता ॥ शोषंजाड्यंमूत्ररोधंदाहं
रक्तरुजंतथा ॥ हरतेस्याबालफलंशीतलंचातिमाधुरं ॥ रुचिकृत्त
र्पणंपुष्टिबलवीर्यस्यकारकं ॥ श्रमभ्रांतिर्वोर्नाशकरमथपक्वंगुरु
स्मृतं ॥ मधुरंकफकृद्दाहरक्तरुक्तृट्विकारनुत् ॥

डंगरी–तांबड्या भोपळीची वेल शीतल, रुचिकर, तृप्तिकारक, मधुर व शोष, जाड्य, मूत्रदोष, दाह, रक्तदोष यांचा नाश करितो. ह्याचें कोंवळें फळ शीतल, अतिमधुर, रुचिकर, तर्पण, पौष्टिक, बलप्रद, वीर्यकारक व श्रम, भ्रांति यांचें नाशक आहे. पिका भोपळा गुरु, मधुर, कफकारक व दाह, रक्तविकार आणि तृषा यांचा नाश करितो.

भेंडोत्वम्लरसाचोष्णाग्राहीचरुचिकारका ॥
राजनामनिर्घंटेचद्रव्येवृष्यापरास्मृता ॥

भेंडी आंबट, उष्ण, ग्राहक, रुचिकर आणि वृष्य अशी आहे.

सुरमाडोरुचिकरःशीतस्तिक्तश्चवातलः ॥
कफकृत्पित्तदाहतृट्श्रमाणांचविनाशकः ॥

भेर्लीमाड–सुरमाड रुचिकर, शीतल, कडू, वातल, कफकारक व पित्त, दाह, तृषा, आणि श्रम यांचा नाशक आहे.

क्षत्रकस्तीव्रगंधश्चकषायोष्णःकटुस्तथा ॥ भूतग्रहादिदोषघ्नःकफवातहरोनृपे ॥ अग्निकृत्कफवातघ्नःकेयेकुष्ठकृमिघ्नकः ॥ त्वग्वातचित्रकुष्ठघ्नःकफहाद्रव्यरत्नके ॥

भूताकशोसी–भूतांकुश तीव्रगंध, तुरट, उष्ण, तिखट व भूतबाधा, ग्रहपीडा, कफ, वायु यांचा नाशक, अग्निकारक, कुष्ट, कृमि, त्वग्वात, पांढरें कोड आणि कफ यांचा नाश करितो.

भूर्जस्तिक्तःकषायोष्णोभूतरक्षाकरःसरः ॥ पथ्योरूक्षस्त्रिदोषघ्नोमंत्रकार्येषुसिद्धिदः ॥ ग्रहपीडाभूतबाधाकफकर्णरुजाहरः ॥ पित्तरक्तरुजांहंताविषमेदोविनाशनः ॥

भूर्जपत्रक वृक्ष–भूर्जपत्र कडू, तुरट, उष्ण, भूतापासून रक्षण करणारा, सारक, पथ्यकर, रुक्ष, त्रिदोषनाशक, मंत्रकार्य सिद्ध करणारा व भूतबाधा, कफ, कर्णशूल, पित्तविकार व रक्तविकार, विष व मेदरोग यांचा नाशक आहे.

प्रोक्ताक्षीरविदारीतुमधुराम्लाकषायका ॥ वृष्याचशुक्रजननीपुष्टिदुग्धप्रदाकटुः ॥ रसायनीचबल्याचशीतामूत्रकफप्रदा ॥ स्निग्धावर्ण्यागुरुःस्वर्यापित्तरुग्रक्तदोषहा ॥ पित्तशूलहरावातदाहजिन्मूत्रमेहजित् ॥ ज्ञेयाकंदगुणाह्यस्याःसदृशावल्लिजगुणैः ॥

क्षीरविदारी–पांढरी भुयकोहळी मधुर, आंबट, तुरट, वृष्य, शुक्रोत्पादक, पौष्टिक,

दुग्धप्रद, तिखट, रसायन, बलकर, शीत, मूत्रल, कफकारक, स्निग्ध, वर्णकारक, गुरु, स्वर्य व पित्तरोग, रक्तदोष, पित्तशूल, वायु, दाह, मूत्रमेह यांचा नाश करिते. हिच्या कंदाचेही गुण वेलीसारिखेच आहेत.

विदारीमधुराशीतावृष्यास्निग्धाचपौष्टिका ॥ धातुवृद्धिकरीबल्या कफदुग्धप्रदागुरुः ॥ रसायनीमूत्रलाचस्वर्यारूक्षाचगर्भदा ॥ पित्तवातहरास्वादुरक्तरुग्दाहवांतिहा ॥ ज्ञेयाह्येतेगुणाःकंदेपुष्पंवृष्यं चशीतलं ॥ रसेपाकेचमधुरंकफकृद्वातलंगुरु ॥ पित्तनाशकरं ह्येतदुक्तंमुनिवरैःपुरा ॥

विदारी—भुयकोहळा मधुर, शीतल, वृष्य, स्निग्ध, पौष्टिक, धातुवर्धक, बलकर, कफकारक, दुग्धोत्पादक, गुरु, रसायन, मूत्रल, स्वर्य, रूक्ष, गर्भप्रद व पित्त, वायु यांचा नाशक, स्वादु, रक्तदोष, दाह, वांति यांचा नाशक आहे. हे गुण कंदाचे जाणावे. याचीं फुलें वृष्य, शीतल, रसकाळीं व पाककाळीं मधुर, कफकर, वातल, गुरु, पित्तनाशक अशीं आहेत.

शीताबल्यासुनेसानीगुरुर्भेदकरामधुः ॥ त्रिदोषकारिणीवृष्याकफदाचमतावुधैः ॥ भेदास्त्रयःसमाख्यानाःकृष्णोरक्तश्चपांडुरः ॥ कृष्णारसेचपाकेचमधुरोष्णागुरुःस्मृता ॥ श्वेतानुपाककालेचगुर्वी रक्ताल्पदोषदा ॥

भुयफोड—अळंबी—भूमिछत्र शीत, बलकर, गुरु, भेदक, मधुर, त्रिदोषकारक, वृष्य, कफप्रद अशीं आहेत. याचे रक्त, कृष्ण आणि पांडुर, असे तीन भेद आहेत. त्यांत काळीं अळंबी मधुर, उष्ण, गुरु अशीं आहेत. आणि पांढरीं पाककाळीं गुरु आहेत. आणि लाल असतात तीं अल्प दोषकारक आहेत.

विजयापित्तलातीक्ष्णातिक्तोष्णाग्राहकालघुः ॥ कर्षणीचाग्निजननीरुच्यामदकरीमता ॥ वाग्वर्धनीमोहकारीकफवातविनाशिनी ॥

विजया—भांग पित्तल, तीक्ष्ण, कटु, उष्ण, ग्राहक, लघु, कर्षणकारक, अग्निदीपक, रुचिकर, मादक, वाणीची वर्धक, मोहकारक, व कफ, वायु, यांची नाशक अशी आहे.

भार्गीतुकटुतिक्तोष्णाकासश्वासभ्रमापहा ॥ शोफव्रणकृमिहरादाहहाराजनामके ॥ द्रव्येसमीराजिःप्रोक्ताभावेस्याद्रक्तगुल्महा ॥ वातज्वरप्रहंत्रोषगणेहिक्काविनाशनी ॥ गुल्मज्वरासृक्कृर्वानग्रीवक्त्र

पित्तसहा धने ॥ कषाया चैव संप्रोक्ता लघुर्दीपनपाचनी ॥ रुक्षा शो
फहरा चैव कफवातारुचिघ्निका ॥ गुल्मार्शयक्ष्महा प्रोक्ता वैद्यैः केयनि
घंटके ॥ पर्णमस्या ज्वरं दाहं हिक्कां दोषत्रयं हरेत् ॥

भार्गी—भारंगी तिखट, कडू, उष्ण, खोकला, दमा, भ्रम, सूज, व्रण कृमि, दाह, वायु, रक्तगुल्म, वातज्वर, उचकी, गुल्म, ज्वर, वातरक्त, क्षय, पीनस, यांची नाशक, तुरट, लघु, दीपन, पाचन, रुक्ष, शोफनाशक, कफ, वायु, अरुचि, गुल्म, अर्श, राजयक्ष्मा, यांचा नाश करित्ये. हिचीं पानें ज्वर, दाह, उचकी, दोषत्रय, यांचा नाश करितात.

भृंगाह्वा कटुका चोष्णा तिक्ता रुच्याग्निदीपनी ॥
कंठ्या च सर्वदोषघ्नी प्रोक्ता पूर्वैर्भिषक्वरैः ॥

भृंगाह्वा—भंवरसाली-भोंवरी तिखट, उष्ण, कडू, रुचिकर, अग्निदीपक, व कंठरोग, आणि सर्वदोष यांचा नाश करित्ये.

भृंगमारी तु तिक्ता स्याद्वातश्लेष्मज्वरापहा ॥
शोफकंडूव्रणहरा कुष्ठघ्नी चास्थिदोषहा ॥

भृंगमारी—काटेभोंवरी कडू, व वायु, कफ, ज्वर, सूज, कंडू, व्रण, कुष्ठ, आणि अस्थि-दोष यांचा नाश करित्ये.

मत्स्याक्षी ग्राहिणी शीता रुच्या च तुवरा लघुः ॥ तिक्ता स्वाद्वी
पाककाले चोष्णा लोहद्राविणी ॥ वातप्रदा व्रणक्षयकुष्ठपि
त्तकफापहा ॥ रक्तदोषतृषादाहज्वरनाशकरी मता ॥

मत्स्याक्षी (कर्नाटकीं होन्नगुंदि, तैलंगी पोन्नगंडी) ग्राहक, शीतल, रुचिकर, तुरट, लघु, कडू, स्वादु, पाककालीं तीक्ष्ण, लोहाला द्रावण करणारी, वातल, व व्रण, क्षय, कुष्ठ, पित्त, कफ, रक्तदोष, तृषा, दाह, ज्वर यांचा नाश करित्ये.

माधवी कटुका तिक्ता तुवरा मदगंधिका ॥ मधुरा शीतला लघ्वी पि
त्तकासव्रणापहा ॥ दाहशोषत्रिदोषघ्नी स्मृता पूर्वैर्मुनीश्वरैः ॥

माधवी (जिचीं फुलें पांढरीं व सुगंध असतात ती.) - मधुमाधवी तिखट, कडू, तुरट, मदगंधि, मधुर, शीतल, लघु व पित्त, खोकला, व्रण, दाह, शोष, आणि त्रिदोष, यांचा नाश करित्ये.

मरुबकः कटूष्णश्च दीपनास्तिक्ततीक्ष्णकः ॥ हृद्यः पित्तकरो रुच्यो
रूक्षो लघुः सुगंधिकः ॥ पाचकः पित्तकफहृत् रक्तदोषविषज्वरान् ॥

कुष्टकंडूरुचीवातश्वासशोफकृमीन्जयेत् ।। हृद्रोगवृश्चिकविषविड्बंधाध्मानशूलहा ।। मांद्यत्वग्दोषशमनःश्वेतकृष्णविभेदनः।। श्वेतस्त्वौषधकृत्येषुयोग्यःप्रोक्तःपुरातनैः ।।

मरुबक—मरवा तिखट, उष्ण, दीपन, कडू, तीक्ष्ण, हृद्य, पित्तकर, रुचिकर, रूक्ष, लघु, सुगंधि, पाचक व पित्त, कफ, रक्तदोष, विषज्वर, कुष्ट, कंडू, अरुचि, वायु, दमा, सज, कृमि, हृद्रोग, विंचवाचें विष, मलबद्धता, पोटफुगणें, शूल, मांद्य आणि त्वग्दोष यांचा नाश करितो. याचे श्वेत व कृष्ण असे भेद आहेत, त्यांत पांढरा हाच औषधामध्यें घेतात.

मातुलुंगफलंचाम्लमुष्णंकंठविशोधकं ।। तीक्ष्णंलघुप्रियंचाग्निदीपकंरुचिकारकं ।। स्वादुश्चजिह्वाहृदयशोधकंपित्तवातनुत् ।। कफश्वासतृषाकासानहिक्कांचैवविनाशयेत ।। अरुचिरक्तपित्तंचनाशयेदितिकीर्तितं ।। नवबालंमातुलुंगंपित्तवातकफप्रदं ।। रक्तरुक्कारकंचैतेमध्यमस्यापितेगुणाः ।। पक्वंमहावर्णकरंहृद्यंबल्यंचपौष्टिकं ।। शूलाजीर्णविबंधघ्नंवातंश्वासंकफंजयेत् ।। अग्निमांद्यंचशोफंचकासारोचकनाशकं ।। फलत्वक्दुर्जरातिक्तातीक्ष्णोष्णास्निग्धकागुरुः ।। कृमिवातकफान्हंतित्वगद्रवःसाधुशीतलः ।। गुरुर्धातोर्वृद्धिकरःस्निग्धःकफकरःस्मृतः।।वातपित्तहरःप्रोक्तःप्रोक्तोंतर्भागकोमधुः ।। वातंशूलंकफंछर्दिमरोचत्वचनाशकः ।। केसरंदीपनंमेध्यंलघुग्राहिरुचिप्रदं ।। गुल्मोदरश्वासकासहिक्कावातमदात्ययान् ।। मदशोषविबंधार्शवांतोश्चनाशयत्यलं ।। केसरस्यरसःपार्श्वबस्तिशूलकफारुचीन् ।। वातंचश्वासकासंचछर्दिंचैवविनाशयेत ।। बीजंतुमातुलुंगस्यगर्भदंदुर्जरंगुरु ।। उष्णंतिक्तंदीपनंचबल्यमर्शोरुजापहं ।। वातपित्तशोककफाननाशयेदितिकीर्तितं ।। फलमज्जागुरुःशीतास्वादीस्निग्धाबलप्रदा ।। वातपित्तेनाशयेच्चमूलमर्शःकृमीहरं ।। विषूचीमलबंधंचशूलंचैवविनाशयेत् ।। पुष्पंतुमातुलंगस्यदीपनंग्राहिशीतलं ।। लघुवातंरक्तपित्तंनाशयेदितिकीर्तितं ।।

म्हाळुंगाचें फळ आंबट, उष्ण, कंठशुद्धिकारक, तीक्ष्ण, लघु, प्रिय, अग्निदीपक, रुचिकर, स्वादु व जिव्हा, हृदय, यांना शुद्ध करणारें व पित्त, वायु, कफ, [illegible] तृषा,

खोकला, उचकी, अरुचि, रक्तपित्त यांचा नाश करितें. तें कोंवळें असतां पित्त, वायु, कफ, रक्तदोष यांला उत्पन्न करितें. व मध्यम जून महाळुंगाचेहि कोंवळ्यासारिखेच गुण आहेत. पिकें महाळुंग उत्तमवर्णकारक, हृद्य, बलकर, पौष्टिक व शूल, अजीर्ण, विबंध, वायु, दमा, कफ, अग्निमांद्य, सूज, खोकला, अरुचि यांचा नाश करितें. याच्या फळाची साल, दुर्जर कडू, तीक्ष्ण, उष्ण, स्निग्ध, गुरु, व कृमि, वायु आणि कफ यांचा नाश करितें. याच्या सालीचा रस स्वादु, शीतल, गुरु, धातुवर्धक, स्निग्ध, कफकारक, वातपित्तनाशक असा आहे. याच्या सालीचा आंतला भाग मधुर व वायु, शूल, कफ, वांति आणि अरुचि यांचा नाश करितो. महाळुंगाचा आंतील केसर दीपन, मेध्य, लघु, ग्राही, रुचिकर व गुल्म, उदर, दमा, खोकला, उचकी, वायु, मदात्यय, उन्माद, शोष, विबंध, अर्श आणि वांति यांचा नाश करितो. केसराचा रस पार्श्व, बस्ति यांतील शूल, कफ, अरुचि, वायु, दमा, खोकला आणि वांति याचा नाश करितो. महाळुंगाच्या बिया गर्भप्रद, दुर्जर, गुरु, उष्ण, कडू, दीपन, बलकर व अर्श, वायु, पित्त, सूज, कफ यांचा नाश करितात. बियांच्या आंतील गोळे गुरु, शीत, स्वादु, स्निग्ध, बलप्रद व वायु, पित्त यांचा नाश करितात. महाळुंगाच्या झाडाचें मूळ अर्शरोग, कृमि, विषूची, मलबंध आणि शूल यांचा नाश करितें. महाळुंगीचें फूल दीपन, ग्राहक, शीतल, लघु व वायु, रक्तपित्त यांचा नाश करितें.

मधुरंमातुलुंगंतुशीतंरुचिकरंमधु ॥ गुरुवृष्यंदुर्जरंचस्वादिष्टंच
त्रिदोषनुत् ॥ पित्तदाहरक्तदोषान्विबंधश्वासकासकान् ॥ क्षयं
हिक्कांनाशयेच्चइतिपूर्वैरुदाहृतं ॥

मधुरमातुलुंग—गोड महाळुंग शीतल, रुचिकर, मधुर, गुरु, वृष्य, दुर्जर, स्वादिष्ट व त्रिदोष, पित्त, दाह, रक्तदोष, मलबंध, दमा, खोकला, क्षय, उचकी यांचा नाश करितें.

वनस्थंबीजपूरंचतीक्ष्णोष्णंचरुचिप्रदं ॥
अम्लंवातामदोषांश्चकृमिश्वासकफान्जयेत् ॥

वनबीजपूर—रान महाळुंग तीक्ष्ण, उष्ण, रुचिकर, आंबट, व वायु, आमदोष, कृमि, दमा, आणि कफ, यांचा नाश करितें.

मक्षिकारसेपाकेचाम्लाशीताचतूवरा ॥ लघ्वीरक्तविकारघ्नीपक्का
तिसारपित्तहा ॥ कंठरोगंकफंचैवनाशयेदितिकीर्तिता ॥

मक्षिकी (पश्चिमदेशीं बोझ्या या नांवें प्रसिद्ध आहे.) रसकाळीं व पाककाळीं आंबट, शीतल, तुरट, लघु, रक्तविकारनाशक, व पक्वातिसार, पित्त, कंठरोग, आणि कफ यांचा नाश करिते.

मर्यादवल्लिकाशीताग्राहिणीसारकागुरुः ॥ पाककालेचोषणास्यात् वातलागर्भकर्षिणी ॥ विषूचिकांचशूलंचवांतिंचामंचनाशयेत् ॥

मर्यादवल्ली—मर्यादवेल शीतल, ग्राहक, सारक, गुरु, पाककाळीं तिखट, वातुल, गर्भाला सुकविणारी, व विषूचिका, शूल, वांति, आणि आम यांचा नाश करिते.

मखान्नंपद्मबीजस्यगुणैस्तुल्यंविनिर्दिशेत ॥

मखान्न—मखाणे याचे गुण कमळाक्षासारिखेच आहेत.

महिषीकंदकश्चोष्णश्चोषणःसिद्धिकारकः ॥
रुच्यश्चवातकफहन्मुखजाड्यहरामतः ॥

महिषीकंद उष्ण, तिखट, सिद्धिकारक, रुचिकर, वायु, कफ, आणि मुखजाड्य यांचा नाश करितो.

महाबलातुमधुराधातुवृद्धिकरीमता ॥ बल्यावृष्यात्रिदोषघ्नीज्वरहृद्रोगदाहनुत ॥ वातार्शःशोषविषमज्वरानमेहगणनथा ॥ बहुमूत्रंनाशयेचइतिवैद्यैर्निरूपितम् ॥

महाबला मधुर, धातुवर्धक, बलकर, वृष्य, व त्रिदोष, ज्वर, हृद्रोग, दाह, वात, अर्श, शोष, विषमज्वर, संपूर्ण मेह, आणि बहुमूत्र याचा नाश करिते.

मत्स्यवर्ग.

साधारण मत्स्य.

मत्स्यःसाधारणःस्निग्धोरक्तपित्तविवर्धकः ॥ गुरुश्चोष्णश्चमधुरःकफपित्तकरोमतः ॥ गुरुश्चोष्णोरुचिकरोबल्योधातुविवर्धकः ॥ वृष्योवातहरश्चैवदीप्ताग्नेश्चहितावहः ॥ मार्गस्थस्यहितःप्रोक्तोमुनिभिस्तत्त्वदर्शिभिः ॥

अर्थ—स्निग्ध, रक्तपित्ताला वाढविणारा, गुरु, उष्ण, रुचिकर, बलकर, धातुवर्धक, वृष्य, वातनाशक, दीप्ताग्नीला हितावह, आणि मार्गी चालणाराला हितावह असा आहे.

नदीमत्स्योगुरुःस्निग्धोधातुवृद्धिकरोमतः ॥
स्वादुश्चाम्लोवातहरोऋषिभिःपरिकीर्तितः ॥

नदीमत्स्य मांसे गुरु, स्निग्ध, धातुवर्धक, स्वादु, आंबट, वातनाशक, असे आहेत.

कूपमत्स्योगुरुःस्निग्धःशीतलःश्लेष्मलोमतः ॥ वृष्योमलस्तंभक
रोमूत्रकृच्छ्रविनाशकः॥ गुल्माष्ठीलावातकुष्ठानाहवातस्यकारकः॥

कूपमत्स्य गुरु, स्निग्ध, शीतल, श्लेष्मल, वृष्य, मलस्तंभक, व मूत्रकृच्छ्र, गुल्म, अष्ठीला, वायु, कुष्ट, आनाहवायु यांला उत्पन्न करितो.

समुद्रजोमनोमत्स्योगुरुःस्निग्धोमधुरःस्मृतः॥ अतिपित्तकरश्चोष्णो
मलवृद्धिकरोमतः ॥ वृष्यःकफकरोबल्योवातनाशकरोमतः ॥

सामुद्रमत्स्य गुरु, स्निग्ध, मधुर, अतिपित्तकर, उष्ण, मलवर्धक, वृष्य, कफकारक, बलकर, आणि वातनाशक असा आहे.

विशेष मत्स्य सांगतो.

रोहितमत्स्य.

यस्योदरंमुखंनेत्रेपक्षौचरक्तवर्णकौ ॥ किंवापक्षौकृष्णवर्णौकुक्षी
श्वेताप्रकीर्तिता ॥ अंगचर्मभवेत्कृष्णंमुखंचवर्तुलंमतं ॥ सरो
हितोगुरुर्वृष्यस्तुवरोमधुरःस्मृतः ॥ किंचित्पित्तकरःस्वादुर्बल्यो
रुचिकरोमतः ॥ स्निग्धश्चविशदोधातुवर्धकःकफकारकः ॥ वातं
चार्दितवातंचनाशयेच्छ्रेष्ठईरितः ॥ अस्यशीर्षभक्षणेनजत्रोर्ध्व
गदनाशनः ॥

अर्थ—ज्याचें पोट, तोंड, डोळे, व पाख आरक्तवर्ण असतात. किंवा पाख कृष्णवर्ण आणि कुशी श्वेतवर्ण, आंगावर काळीं खवलें, व तोंड वाटोळें असा असतो तो गुरु, वृष्य, तुरट, मधुर, किंचित् पित्तकारक, स्वादु, बलकर, रुचिकारक, स्निग्ध, विशद, धातुवर्धक, कफकारक, व वायु, अर्दितवायु, यांचा नाशक, आणि श्रेष्ठ असा आहे. यांच्या मस्तकाचें भक्षण केलें असतां जत्रूवरच्या भागाचे व्याधि नाश पावतात.

अंगंपीतंभवेद्यस्यपृष्ठेश्चगमनस्पर्शईरितः ॥ रेखाभिःसूक्ष्मशल्कीभिर्यु
तोगर्गरवेगवान् ॥ गर्गरोगुरुःशीतःकफकृद्वातलोमतः ॥ पित्त
नाशकरश्चैवनज्ञैःपूर्वमुदाहृतः ॥

गर्गरमत्स्य ज्याचें आंग पिंवळें, बुळबुळीत, पाठीवर रेषा, आंगावर बारीक खवलें असतात. व गमनकाळीं गर्गर शब्द करितो तो गुरु, शीत, कफकर, वातुळ, आणि पित्तनाशक असा आहे.

यस्यपृष्ठेचग्रीवायांद्वौद्वौपक्षौभवंतिहि॥आकृतिःसर्पसदृशीमुखंसूक

रतुंडवत् ॥ लंबंपसोवीरुकःस्यात्स्निग्धोवातकरोमनः ॥ दुर्जरश्च भवेत्तवृष्यइतिपूर्वैरुदाहृतः ॥

भीरुकमत्स्य–ज्याच्या पाठीवर व मानेशीं दोन दोन पाख असतात, आकारानें सर्पासारिखा आणि तोंड डुकराच्या तोंडासारिखें लांब असतें तो स्निग्ध, वातुळ दुर्जर, आणि वृष्य, असा आहे.

श्मश्रुदंतारक्तवर्णामुखंवर्तुलकंभवेत् ॥ नातिस्थूलोभवेल्लंबोगौल्यश्चरतिसंध्ययोः॥वालचुंबालकोमत्स्योबल्योपथ्यःप्रकीर्तितः ॥

वालचुंबाल–ज्याचीं मिशी, दांत, हीं आरक्तवर्ण, तोंड वाटोळें, व शरीरानें फार लांब, वाटोळा, व संध्याकाळीं आणि पहाटेस फिरणारा तो बलकारक, आणि पथ्यकर असा आहे.

यस्यपृष्ठेचकुक्षौचएकैकःकंटकोभवेत् ॥ आकृत्यासर्पसदृशोमुखंयस्यचलंबकं ॥ सबर्बरःस्मृतोमत्स्योगुरुःस्निग्धश्चवातलः ॥ वीर्यकृत्दुर्जरोबल्योमत्स्यज्ञैःपरिकीर्तितः ॥

बर्बरमत्स्य–ज्याचे पाठीवर, व कुशीवर एकेक कांटा असतो. व आकृतीनें सर्पासारिखा, तोंड लांबट, असा असतो तो गुरु, स्निग्ध, वातुळ, वीर्यकर, दुर्जर, आणि बलकर असा आहे.

लंबश्चवर्तुलोयोवैनांगेक्षुद्राश्चशुक्तिकाः ॥ ग्रीवायांकंटकौद्वौहिपृष्ठेचैकःप्रकीर्तितः ॥ मच्छागलःपथ्यकरोरुचिदोबलकारकः ॥

छागलमत्स्य–जो लांबट, वाटोळा, आंगावर खवलें नसणारा, ज्याच्या मानेवर दोन व पाठीवर एक असे कांटे असतात तो पथ्यकारक, रुचिप्रद, व बलकारक असा आहे.

यस्यांगंचभवेत्ताम्रंमध्यमंचस्मृतंबुधैः॥ नलंबोनबृहत्श्रम्त्रःसरक्तोमत्स्यईरितः ॥शीतलःपुष्टिरुचिकृत्त्रिदोषघ्नोग्निदीपनः ॥

तांबडा मासा–ज्याचें अंग तांबडें, व फार मोठा व लांब नव्हे, आणि आरक्तवर्ण असतो तो शीतल, पौष्टिक, रुचिकर, त्रिदोषनाशक, आणि अग्निदीपक असा आहे.

यस्यांगंकृष्णवर्णंस्याल्लंबश्चैवबलाधिकः ॥ क्षुद्रशुक्तियुतःसोथमहिषीसंज्ञकःस्मृतः ॥ सवीर्यवर्धकोबल्यश्चाग्निदीप्तिकरोमतः ॥

म्हैसाळु मासा–ज्याचें आंग काळें, लांब, बळकट, आंगावर खवळे असा असतो तो वीर्यवर्धक, बलकर, आणि अग्निदीपक असा आहे.

यस्यदेहोभवेत्स्वल्पःशुभ्रोपक्षौचरक्तकौ ॥ सचाविलोभवेन्मत्स्यो रुचिकृन्मधुरोमतः ॥ वीर्यवृद्धिकरोबल्यःपुष्टिकृच्चमतोबुधैः ॥

आविलमासा—जो शरीरानें अल्प, पांढरा, पाख तांबडे, असा असतो तो रुचिकर, मधुर, वीर्यवर्धक, बलकर, आणि पौष्टिक असा आहे.

माहिषीवदतिस्थूलःश्वेतवर्णश्चतालुनि ॥
अग्निदीप्तिकरोवृष्योवीर्यदोवाडसुनामकः ॥

वाडसुमासा—जो शरीरानें म्हशीसारिखा अतिस्थूल, ज्याची टाळू श्वेतवर्ण असते तो, अग्निदीपक, वृष्य, वीर्यप्रद, असा आहे.

वितस्तिमात्रंलंबश्चश्वेतवर्णःशरीरके ॥ क्षुद्रशुक्तियुतःसोवैबल्यश्चाग्निप्रदीपनः ॥ पुष्टिकृद्वीर्यकृच्चैवलोकेसोलमोसनामकः ॥

अलमोसा—जो वीतभर लांब, शरीरानें पांढरा व आंगावर खवले असतात तो बलकर, अग्निदीपक, पुष्टिकर, वीर्यकारक असा आहे.

शरीरंवर्तुलंगौल्यंकृष्णंक्षुद्रनखावृतं दीपनःपाचनःपथ्योवृष्यःपुष्टिकरोमतः ॥ बलप्रदःस्मृतःकर्णवशोमत्स्यश्चनामतः ॥

कर्णवशमत्स्य—जो शरीरानें वाटोळा, काळा, व आंगावर बारीक खवले असतात तो दीपन पाचन, पथ्यकारक, वृष्य, पौष्टिक, बलकर, असतो.

निद्रालुर्मासभुक्स्यात्सपाठीनःस्मृतोबुधैः ॥ कफकृत्तुवरोबल्योगुरूरक्तरुजाकरः ॥ कुष्ठोत्पादकरश्चैवपित्तस्यचविकोपनः ॥

पाठीन— जो निद्राळू, व मांसभक्षण करणारा, असा असतो तो कफकारक, तुरट, बलकर, गुरु व रक्तरोग, कोड आणि पित्त यांना करितो.

वर्मीमत्स्योरुचिकरोलघुःपित्तविनाशकः ॥
वातनाशकरश्चैवमत्स्यज्ञैःसमुदाहृतः ॥

वर्मी— वावी रुचिकर, लघु, पित्तनाशक आणि वातनाशक असा आहे.

जलेपक्वःस्मृतोमत्स्यःपित्तलोष्णोलघुःस्मृतः ॥
वस्तिशुद्धिकरश्चैवप्रियोमेहविनाशकृत् ॥

शिजवलेले मासे पित्तल, उष्ण, लघु, बस्तिशुद्धिकारक, मेहनाशक असे आहेत.

तैलेघृतेवासंपक्वोमत्स्यःस्निग्धःप्रकीर्तितः ॥
वृष्यःस्वादुःपथ्यकरःसर्वदोषापहारकः ॥

तेलांत व तुपांत तळलेले मासे स्निग्ध, वृष्य, स्वादु, पथ्यकारक आणि सर्व दोषहारक असे आहेत.

मत्स्यश्चभर्जितोबल्योगुणैःश्रेष्ठश्चपुष्टिकृत् ॥

भाजलेला मासा पुष्टिकर व गुणानीं श्रेष्ठ, आहे.

हेमंतेकूपसंभूताशिशिरेतुसरोद्भवाः ॥ नदीवाप्युद्भवाश्चैववसंतग्रीष्मयोर्हिताः ॥ नैर्झरस्थाश्चशरदिमत्स्याश्चोक्ताःप्रशस्तकाः ॥ सर्वेमत्स्यास्तुवर्षायांप्रशस्ताःपरिकीर्तिताः ॥

ऋतुपरत्वें मत्स्य हेमंतऋतूंत कूपांतले, शिशिरऋतूंत सरोवरांतले, वसंत आणि ग्रीष्म यामध्यें नदी,विहिरी यांतले, शरदृतूंत झऱ्यांतले, मासे हितकारक होतात आणि वर्षाऋतूंत संपूर्ण मत्स्य हितकारक होतात.

मत्स्यस्यांडंचातिवृष्यंस्निग्धंस्थौल्यकरंगुरु ॥ मेदकृत्श्लेष्मलंप्रोक्तंबल्यंरुच्यंचभेदकं ॥ मेहनाशकरंचैवप्रोक्तंग्लानिकरंबुधैः ॥

माशाची अंडीं वृष्य, स्निग्ध, स्थूलताकारक, मेदकारक, श्लेष्मल, बलकर, रुचिकर, भेदक, मेहनाशक आणि ग्लानिकारक, आहेत.

मद्यवर्ग.

साधारण मद्य.

मद्यंसाधारणंसूक्ष्मंसारकंदाहकंकटु ॥ सुस्वादुतिक्तंचरसेपाकेम्लंचलमुष्णतं ॥ अग्निदीप्तिकरंरुच्यंहृद्यंचोष्णंकषायकं ॥ तीक्ष्णंविकाशीचमतंमूत्रलंतुष्टिकृन्मतं ॥ मलोत्सर्गकरंनाडीवस्तिशुद्धिकरंमतं ॥ बल्यंपुष्टिकरंस्वर्यंप्रतिभाकारकंमतं ॥ आरोग्यकारकंवर्ण्यंरक्तदूषणकारकं ॥ आनाहंचकफंवातंशूलंचैवविनाशयेत ॥ विषशोकार्तपुरुषेस्वल्पाग्नौचाहितावहं ॥ सात्विकैःपुरुषैःपीतंगीतहास्यादिकारकं ॥ राजसैर्भक्षितंचेत्स्यात्साहसादिकरंमतं ॥ तापसैर्भक्षितंतच्चनिद्रालस्यादिकारकं ॥ बलंकालंचसंज्ञात्वापीतंतदमृतोपमं ॥ अन्यथाभक्षितंचेत्स्याद्विषवच्चापकारकं ॥

अतीवमादकंनद्यद्दुर्गंधिविरसंगुरु ॥ क्रिमिजुष्टंचातितीक्ष्णंघनं मृदुचदाहकं ॥ दुष्टभांडस्थितंनूतनमहृद्यमपिचिक्कणं ॥ उष्ण मुष्णपदार्थैस्तुमिश्रितंमलिनंतथा ॥ तीक्ष्णैर्द्रव्यैर्युतंतद्यनगृण्हीयान्नरःक्वचित् ॥ स्त्रीद्विजैर्नैवतद्ग्राह्यंबुद्धिभ्रंशकरंयतः ॥

अर्थ—सूक्ष्म, सारक, दाहक, तिखट, सुस्वादु, कडू, रसकाळीं व पाककाळीं आंबट, लघु, अग्निदीपक, रुचिकर, हृद्य, उष्ण, तुरट, तीक्ष्ण, विकासि, मूत्रल, तुष्टिकारक, मलोत्सर्गकारक, व नाडी, बस्ति यांची शुद्धि करणारें, बल्य, पुष्टिकर, स्वर्य, प्रतिभाकारक, आरोग्यकारक, वर्णकर, रक्तदोषक, व आनाहवायु, कफ, वायु, शूल यांचें नाशक व विषार्त, व शोकार्त, अल्पाग्नि अशा पुरुषांला हितावह, सात्त्विक पुरुषांनीं घेतलें असतां गीत, हास्य इत्यादि करतात, व रजोगुणयुक्त पुरुषांनीं घेतलें असतां साहसादि कृत्यें करितात, आणि तामस पुरुषांनीं घेतलें असतां, निद्रा आळस यांना उत्पन्न करितें, व बल, आणि काल यांचा विचार करून घेतलें असता अमृतासारिखे गुण करितें, मलत्याच रीतीनें घेतलें असतां विषासारिखा संताप करितें आणि अतिमादक, दुर्गंध, विरस, गुरु, किडे पडलेलें, अतितीक्ष्ण, घन, मृदु, दाहक, वाईट भांड्यांत ठेविलेलें, नूतन काढलेलें, अप्रिय, चिकट, उष्ण, उष्ण पदार्थ मिळविलेलें, मलिन, आणि तीक्ष्णद्रव्यांशीं मिसळलेलें असें मद्य कधींहि घेऊं नये, व ब्राह्मण, स्त्रिया यांनीं तर कधींच घेऊं नये. तें घेतलें असतां बुद्धीला भ्रष्ट करितें.

नूतनंमद्यंस्मृतंशीतंवातलंपित्तलंतथा ॥ त्रिदोषजनकंदाहिकफकृद्विशदंगुरु ॥ अहृद्यंसरंचैवदुर्गंधिबृंहणंमतं ॥

नवें मद्य शीतल, वातल, पित्तल, त्रिदोषकारक, दाहक, कफकर, विशद, गुरु, अहृद्य, सारक, दुर्गंध, आणि बृंहण असें आहे.

जीर्णमद्यंभ्रामकंस्याद्दीपनंरुचिकृल्लघु ॥ सुगंधिवृष्यंहृद्यंचस्रोतसां चविशोधकं ॥ लवणेनविनासर्वरसैर्युक्तंकफापहं ॥ वातंक्रिमीन् सर्वरोगाञ्जयेदितिकीर्तितं ॥

जुनें मद्य भ्रामक, दीपन, रुचिकर, लघु, सुगंधि, वृष्य, हृद्य, स्रोतोविशोधक, लवण रसावाचून सर्व रसांनीं युक्त व कफ, वायु, कृमि आणि सर्व रोग, यांचा नाश करितें.

गौडंमद्यंतुकटुकंबल्यंचोष्णंचदीपनं ॥ कांतिकृन्मधुरंपथ्यंतर्पणं बृंहणंसरं ॥ स्वादिष्टंमूत्रलंतिक्तंपित्तकृद्वातनाशकं ॥

गौडीमद्य— गौडीसुरा तिखट, बलकर, उष्ण, दीपन, कांतिकारक, मधुर, पथ्यकर, तर्पण, बृंहण, सारक, स्वादिष्ट, मूत्रल, कडू, पित्तकर आणि वातनाशक असी आहे.

माध्वीसुरातुमधुराकिंचिदुष्णाकषायका ॥ तीक्ष्णालघ्वीचहृद्याच रुक्षाचच्छेदिनीमता ॥ पित्तंवातंचपांडुंचकामलांचप्रमेहकं ॥ गुल्मंचार्शंप्रतिश्यायंविषंकुष्ठंचनाशयेत् ॥

माध्वीसुरा—मोहाची दारू मधुर, किंचित् उष्ण, तुरट, तीक्ष्ण, लघु, हृद्य, रुक्ष, छेदक, पित्त, वायु, पांडुरोग, कावीळ, प्रमेह, गुल्म, अर्श, पडसें, विष आणि कुष्ठ, यांचा नाश करिते.

पैष्टीसुरातुमधुरातीक्ष्णाम्लाकटुकागुरुः ॥
दीपनीस्तन्यकफदामेहपुष्टिकरीमता ॥

पैष्टीसुरा मधुर, तीक्ष्ण, आंबट, तिखट, गुरु, दीपन, स्तन्यकारक, कफकर व मेह, आणि पुष्टि, यांना करणारी आहे.

मद्यंतुचैक्षवंशीतंमदकृच्चसमीरितं ॥ यवमद्यंस्तंभकंचरुक्षंचैवतुदीपकं ॥ मोहकंचाग्निजनकंवृष्यंवातकफापहं ॥

ऐक्षवमद्य शीतल, मादक आहे व यवांचें मद्य, स्तंभक, रुक्ष, दीपन, मोहकारक, अग्निवर्धक, वृष्य, व वायु, कफ यांचें नाशक आहे.

सर्ववृक्षभवंमद्यंशीतलंगुरुमोहनं ॥
बल्यंवृष्यंचहृद्यंचतृष्णासंतापनाशकं ॥

सर्व वृक्षांचें मद्य शीतल, गुरु, मोहन, बलकर, वृष्य, हृद्य व तृष्णा, संताप यांचें नाशक असें आहे.

द्राक्षासुरातुमधुराश्रेष्ठास्निग्धारुचिप्रदा ॥ विशदादीपनीलघ्वीकिंचिदुष्णाबलप्रदा ॥ पुष्टिकृत्क्लेश्वनीवर्ण्याशुक्लाचसरामता ॥ किंचित्पित्तकरीमृद्वीवातलाशोषमेदनुत् ॥ क्लेदंपांडुंकफंचार्शकृमीन्मेहंचकामलां ॥ रक्तपित्तंचकुष्ठंचनाशयेदितिकीर्तिता ॥ विषमंच ज्वरंचैवरक्तार्शंचैवनाशयेत् ॥

द्राक्षासुरा मधुर, श्रेष्ठ, स्निग्ध, रुचिप्रद, विशद, दीपन, लघु, किंचित् पित्तकर, मृदु, वातल व शोष, मेहरोग, क्लेद, पांडुरोग, कफ, अर्श, कृमि, मेह, कावीळ, रक्तपित्त, कुष्ट, विषमज्वर आणि रक्तार्श, यांचा नाश करिते.

खर्जूरमद्यंशीतंस्याद्रुच्यंवातकरंगुरु ॥

खर्जूरसुरा शीत, रुचिकर, वातल आणि गुरु अशी आहे.

सुरासवःस्नेहनःस्याद्गुरुर्बल्यश्चदीपनः॥ ग्राहकःपुष्टिकृत्दुग्धरक्तमांसकफप्रदः॥ मेदकृद्ग्रहणीगुल्ममूत्राघातार्शशोफहृत् ॥

सुरासव स्नेहन, गुरु, बलकर, दीपन, ग्राहक, पुष्टिकारक व दुग्ध, रक्त, मांस, कफ, मेद, यांना करणारा, व संग्रहणी, गुल्म, मूत्राघात, अर्श आणि सूज यांचा नाश करितो.

शर्करायाःसुराहृद्यारुच्याचाग्निप्रदीपनी ॥ पाकेरसेस्वादुरुक्तासुगंधिश्चमुखप्रिया॥ किंचिन्मृद्वीचगुर्वीचपाचकेंद्रियबोधिनी॥ वृष्याचामृततुल्याचकफवातविनाशिनी ॥ बस्तिरुक्शोषशमनीप्रोक्तापूर्वैश्चिकित्सकैः ॥

शर्करासुरा हृद्य, रुचिकर अग्निदीपक, पाककाळीं व रसकाळीं स्वादु, सुगंधि, मुखप्रिय, किंचित् मृदु, गुरु, पाचक, इंद्रियबोधक, वृष्य, अमृततुल्य, व कफ, वायु, बस्तिशूल, आणि शोष, यांचा नाश करिते.

कूष्मांडस्यसुरागुर्वीधातुवर्धनकारिणी ॥
अग्निमांद्यकरीवृष्याप्रोक्तादृष्टिप्रदाबुधैः ॥

कूष्मांडसुरा गुरु, धातुवर्धक, अग्निमांद्यकारक, आणि वृष्य, अशी आहे.

गुडासवःकटुस्तिक्तोबल्यश्चाग्निप्रदीपनः॥ सुस्वादुर्मूत्रलोवर्ण्योबृंहणस्तर्पणोमृदुः ॥ सृष्टविट्कश्चवैप्रोक्तोमुनिभिःसूक्ष्मदर्शिभिः ॥

गुडासव तिखट, कडू, बलकारक, अग्निदीपक, सुस्वादु, मूत्रल, वर्णकर, बृंहण, तर्पण, मृदु, मलोत्सर्जक, असा आहे.

मध्वासवोलघुस्तीक्ष्णोमधुरस्तुवरोमतः ॥
छेदीरुक्षःप्रतिश्याककुष्टमेहविनाशनः ॥

मध्वासव लघु, तीक्ष्ण, मधुर, तुरट, छेदक, रुक्ष, व प्रतिश्याय, कोड आणि मेह यांचा नाशक आहे.

द्राक्षासवःकामकारीरक्तपित्तार्शकुष्टहा ॥

द्राक्षासव कफकारक, व रक्तपित्त, अर्श. कुष्ट, यांचा नाश करितो.

शर्करायाश्चासवस्तुपाचकोग्निप्रदीपनः॥ रोचनश्चलघुःस्वादुर्वृष्योबस्तिविकारहा ॥ वातंशोषंनाशयतीत्येवमाचार्यभाषितं ॥

शर्करासव पाचक, अग्निदीपक, रोचन, लघु, स्वादु, वृष्य, व बस्तिविकार, वायु, शोष, यांचा नाश करितो.

जांबवस्यासवश्चापितुवरोग्राहकोमतः ॥
वातकोपनकारीचमुनिभिःसमुदाहृतः ॥

जांबवासव तुरट, ग्राहक, वातकोपन असा आहे.

साधारणंतुसूक्तंस्यादम्लंचोष्णंमतंबुधैः ॥
अतितीक्ष्णंचाग्निदीप्तिकरंवैद्यैःप्रकाशितं ॥

साधारणसूक्त आंबट, उष्ण, अतितीक्ष्ण अग्निदीपक असें आहे.

इक्षुद्राक्षोद्भवंसूक्तंरुचकंभेदकंलघु ॥
रुक्षंपांडुकफघ्नंस्याद्रक्तपित्तविनाशकं ॥

इक्षु व द्राक्षा यांचें सूक्त रुचक, भेदक, लघु, रुक्ष व पांडु, कफ आणि रक्तपित्त यांचें नाशक असें आहे.

गुडमध्वोःसूक्तकंतुगुरुश्लेष्मकफकारकं ॥

गुडसूक्त व मधुसूक्त गुरु व कफकारक असें आहे.

गंडाकिकालाम्लयोस्तुसूक्तंगुरुकफप्रदं ॥

गंडाकी व कालाम्ल यांचें सूक्त गुरु व कफकारक असें आहे.

प्रसन्नानामकंमद्यंदीपनंभेदकंगुरु ॥ वृष्यंवातार्शहृद्रोगकुक्षिशूल वमीर्जयेत ॥ आनाहवातमाध्मानंमलबंधंचनाशयेत् ॥ अरोचक हंप्रोक्तंपूर्वैश्चर्वाचिकित्सकैः ॥

प्रसन्ना मद्यभेद दीपन, भेदक, गुरु, वृष्य व वातार्श, हृद्रोग, कुक्षिशूल, वांति, आनाहवायु, आध्मानवायु, मलबंध आणि अरोचक यांचा नाश करितो.

वार्क्षसंज्ञस्मृतंमद्यंवातघ्नंग्राहकंगुरु ॥
अश्वानांचहितंप्रोक्तंचाश्वशास्त्रविशारदैः ॥

वृक्षमद्य वातघ्न, ग्राही, गुरु, घोड्यांना हितकारक असें आहे.

मधूलकोद्भवंमद्यंस्निग्धंचमधुरंगुरु ॥
शुक्लंकफकृच्चैवमुनिभिःपरिकीर्तितं ॥

मधूलकमद्य स्निग्ध, मधुर, गुरु, शुक्ल, कफकारक असें आहे.

मैरेयकंतुमद्यंस्यात्वृष्यंधातुविवर्धकं ॥ सरंतृप्तिकरंचैवगुरुतीव्रमद प्रदं ॥ मुखप्रियंचमधुरंकटुप्रोक्तंकफप्रदं ॥ बलवर्धनकारीचमेदवातक्रमीनजयेत् ॥

मैरेयमद्य वृष्य, धातुवर्धक, सारक, तृप्तिकर, गुरु, तीव्र, मदप्रद, मुखप्रिय, मधुर, तिखट, कफकारक, बलवर्धक, व मेद, वायु, कृमि याचा नाश करितें.

वारुणीपौष्टिकीहृद्यातीक्ष्णादुग्धप्रदामता ॥ लघ्वीचश्लेष्मलाशूल कासवांतिविबंधहा ॥ आध्मानंपीनसंश्वासंमूत्रकृच्छ्रंचनाशयेत् ॥ गुल्मंचार्शांनाशयतीत्येवमुक्तंचिकित्सकैः ॥

वारुणीमद्य पुष्टिकारक, हृद्य, तीक्ष्ण, दुधाला वाढविणारें, लघु, कफकारक व शूल, खोकला, वांति, मलबंध, पोट फुगणें, पडसें, दमा, मूत्रकृच्छ्र, गुल्म, आणि अर्श यांचा नाश करितें.

अरिष्टंदीपनंहृद्यंतुवरंपाचनंलघु ॥ सरंचकटुकंचैवपित्तवातकफा पहं ॥ कुष्ठगुल्मार्शशोषघ्नंशोफसंग्रहणीहरं ॥ पांडुप्लीहांचोदरंच ज्वरंशूलंक्रमीनक्लमं ॥ आनाहंनाशयेत्प्रोक्तंसर्वमद्येगुणाधिकं ॥

अरिष्ट दीपन, हृद्य, तुरट, पाचन, लघु, सारक, कडू व पित्त, वायु, कफ कुष्ट, गुल्म, अर्श शोष, सूज, संग्रहणी, पांडुरोग, प्लीहा, उदर, ज्वर, शूल, कृमि, क्लम, आनाह-वायु यांचा नाश करितें.

गौडीतुशिशिरेपेयापैष्टीवर्षाहिमालयोः ॥
शरद्ग्रीष्मवसंतेषुमाध्वीचहितकारका ॥

गौडीसुरा-कोणत्या ऋतूंत कोणतें मद्य प्यावें तें. शिशर ऋतूंत गौडी घ्यावी, पैष्टी वर्षाऋतु व हेमंत ऋतु यांत घ्यावी आणि माध्वी शरदृतु, ग्रीष्मऋतु, व वसंतऋतु, यांत घ्यावी म्हणजे हितकारक होते.

धान्याम्लंतर्पणंप्रोक्तंलघुचाग्निप्रदीपकं ॥ निरूहबस्तियोगेनसर्व वातविकारनुत ॥ दाहनाशकरंलेपात्पीनंवातकफापहं ॥

धान्याम्ल तृप्तिकारक, लघु, अग्निदीपक व निरूह बस्ति केला असतां संपूर्ण वातविकार, लेपानें दाहनाशक, व प्राशन केलें असतां वायु, कफ याचें नाशक असें आहे.

सौवीरंभेदकंचाग्निदीपकंग्रहणीहरं ॥ अंगमर्दास्थिशूलघ्नंकफो दावर्तनाशनं ॥ आनाहार्शहरंप्रोक्तंगुणास्त्वन्येतुकांजिवत् ॥

सौवीर भेदक, अग्निदीपक, व संग्रहणी, अंगमर्द, अस्थिशूल, कफ, उदावर्त, आनाह, मुळव्याध, यांचा नाश करितें. वरकड गुण कांजीसारिखे आहेत.

मधुवर्ग.

सामान्यमध.

मधुशीतंलघुस्वादुरुक्षंस्वर्यंचग्राहकं ॥ चक्षुष्यंलेखनंचाग्निदीपकं व्रणशोधकं ॥ नाडीशुद्धिकरंसूक्ष्मंरोपणंमृदुवर्णकृत् ॥ मेधाकरं चविशदंवृष्यंरुचिकरंमतं ॥ आनंदकृच्चतुवरंचाल्पवातप्रदंमतं ॥ कुष्टार्शकासपित्तघ्नंरक्तदोषकफापहं ॥ मेहकृमिमदग्लानितृष्णा वांत्यतिसारनुत् ॥ दाहक्षतक्षयंमेदंश्वासंहिक्कांत्रिदोषकं ॥ आध्मा नवातंचविषंमलबंधंचनाशयेत् ॥ तन्माक्षिकंभ्रामरंचक्षौद्रंछात्रंच पौतिकं ॥ अर्घ्यमौद्दालकंदालमितिभेदैस्तुचाष्टधा ॥ सर्वमेतद्व्र णानांतुरोपणंशोधकंमतं ॥ अस्थिसंधानकृत्तत्तुतप्तंचविषवन्मतं ॥ उष्णद्रव्यैश्चोष्णकालेभक्षितंतापदायकं ॥

अर्थ—शीत, लघु, स्वादु, रूक्ष, स्वर्य, ग्राहक, नेत्रांला हितावह, अग्निदीपक, व्रणशोधक, नाडीची शुद्धि करणारा, सूक्ष्म, रोपण, मृदु, वर्णकारक, मेधाकर, विशद, वृष्य, रुचिकारक, आनंदकारक, तुरट, अल्पवातकर, व कुष्ट, अर्श, खोकला, पित्त, रक्तदोष, कफ, मेह, कृमि, मद, ग्लानि, तृष्णा, वांति, अतिसार, दाह, क्षतक्षय, मेद, क्षय, उचकी, त्रिदोष आध्मानवायु, विष, आणि मलबंध, यांचा नाश करितें. तें माक्षिक १ भ्रामर २ क्षौद्र ३ छात्र ४ पौतिक ५ अर्घ्य ६ औद्दालक आणि ७ दाल, असें आठ प्रकारचें आहे. हें सर्व जातीचें मधु व्रणरोपण, शोधक, अस्थीला सांधणारें, असें आहे. आणि हें तापविलें असतां किंवा उष्ण कालामध्यें उष्ण पदार्थांशीं भक्षण केलें असतां विषासारिखा संताप करितें.

माक्षिकंमधुरंरुक्षंलघुकिंचिच्चशीतलं ॥ नेत्ररोगंव्रणंकासंकाम लांचक्षतक्षयं ॥ वातंश्वासंचहिक्कांचवांतिंमेदक्षयंहरेत् ॥ एतच्चतै लवर्णंस्यादित्याचार्यमतंभवेत् ॥

माक्षिकमधु मधुर, रुक्ष, लघु, किंचित शीतल, व नेत्ररोग, व्रण, खोकला, कामला, क्षतक्षय, वायु, दमा, उचकी, वांति, मेद, आणि क्षय यांचा नाश करितें. हें वर्णानें तेलासारिखें असतें.

अपक्वंमधुसंप्रोक्तमामगुल्मकरंमतं ॥ वातंपित्तंरक्तदोषंदाहंशोषं करोतिवै ॥ मेदनाशकरंप्रोक्तंमुनिभिस्तत्वदर्शिभिः ॥

अपक्वमधु आंव, गुल्म, वायु, पित्त, रक्तदोष, दाह, शोष, आणि मेदोनाश यांना करितें.

क्वथितंमधुसंप्रोक्तंरुच्यंधृतिमतिप्रदं ॥ वीर्यवृद्धिकरंबल्यंत्रिदोष मुखरोगनुत् ॥ जिह्वारोगंचांगजाड्यंनाशयेदितिकीर्तितं ॥

कढविलेला मध रुचिकर, धृति, मति, वीर्य, व बल यांला करणारा, व त्रिदोष, मुखरोग जिव्हारोग, आणि अंगाची जडता, यांचा नाश करितो.

नूतनंमधुस्थौल्यकरंकिंचित्श्लेष्मकरंगुरु ॥ सरंचपौष्टिकंस्निग्धम भिष्यंद्यतिमाधुरं ॥ धातुवृद्धिकरंचैवमुनिभिःपरिकीर्तितं ॥

ताजा मध स्थूलताकारक, किंचित कफकारक, गुरु, सारक, पौष्टिक, स्निग्ध, अभिष्यंदी आतिमधुर, आणि धातुवर्धक, असा आहे.

वर्षोषितंमधुप्रोक्तंग्राहकंलेखनंमतं ॥
रुक्षंस्थौल्यंत्रिदोषंचनाशयेदितिकीर्तितं ॥

जुनें एक वर्षाचें मधु ग्राहक, लेखन, रुक्ष, व स्थूलता, त्रिदोष, यांचें नाशक असें आहे.

निर्दोषंमधुसंप्रोक्तंहिक्कार्शव्रणनाशकं ॥
रसायनेचयोग्यंस्यात्कफशोथविनाशकं ॥

निर्दोष मधु उचकी, अर्श, व्रण, रसायन, व कफ, आणि सूज, यांचें नाशक असें आहे.

दोषलंमधुयत्प्रोक्तंतद्रोगोत्पत्तिकारकं ॥

दोषलमधु रोगोत्पत्तिकारक असे आहे.

माचिकातुरसेपाकेचाम्लाचतुवरालघुः ॥ शीतलादीपनीरुच्यापि त्तरक्तरुजापहा ॥ पक्वातिसारकफहृत्कंठरुग्वातनाशिका ॥

माचिका—माचेलवृक्ष रसकाळीं व पाककाळीं आंबट, तुरट, लघु, शीतल, अग्निदीपक, रुचिकारक, व पित्त, रक्तदोष, पक्वातिसार, कफ, कंठरोग आणि वायु यांचा नाश करितो.

मार्कवरितक्तकटूष्णश्चमनुष्यःकेशरंजनः॥चक्षुष्योरूक्षश्वनीस्वच्छ

दंत्योमेध्योरसायनः ॥ शोफंकामंचांत्रवृद्धिंशिरोनेत्ररुजंतथा ॥
कफंवातंचकासंचश्वासकुष्ठकृमीनजयेत् ॥ आमंचपांडुरोगंचहृद्रो
गंत्वक्‌रुजंतथा ॥ विषंचनाशयत्येवकंडूनाशकरोमनः ॥

माका कडू, उष्ण, नेत्राला हितावह, केशांला रंगविणारा, त्वचेला हितावह, रुक्ष, तीक्ष्ण, दंतांला हितावह, मेधाकारक, रसायन व सूज, कामोत्पत्ति, आंत्रवृद्धि, शिरोरोग, नेत्ररोग, कफ, वायु, खोकला, दमा, कुष्ट, कृमि, आमदोष, पांडुरोग, हृद्रोग, त्वचेचा रोग, विष आणि कंडू, यांचा नाश करितो.

नीलस्तुमार्कवस्त्वोष्णःपाकेतिक्तःकटुःस्मृतः ॥
रसायनःकृमीन्वातंकफंचैवविनाशयेत् ॥

निळा माका उष्ण, पाककाळीं तीक्ष्ण, तिखट, रसायन, व कृमि, वायु आणि कफ यांचा नाश करितो.

कृष्णामृत्स्नारक्तदोषप्रदरक्षतदाहहा ॥
मूत्रकृच्छ्रकफपित्तंनाशयेदितिकीर्तितं ॥

कृष्णमृत्तिका—काळी माती रक्तदोष, प्रदर, क्षतदाह, मूत्रकृच्छ्र, कफ, आणि पित्त, यांचा नाश करिते.

मारिषोमधुरोरूक्षःक्षारःशीतोगुरुःसरः ॥
श्लेष्मलोवातकृत्पित्तरक्तपित्तमदापहः ॥

श्वेतमारिष— माठाची भाजी मधुर, रुक्ष, खारट, शीतळ, गुरु, सारक, कफकर, पित्त, वातकारक व रक्तपित्त, पित्त, मद यांचा नाश करितो.

रक्तमारिषकःक्षारःकिंचित्तगुरुसरोमधुः ॥
श्लेष्मलस्तीक्ष्णकःपाकेचाल्पदोषकरोमतः ॥

रक्तमारिष—तांबडा माठ किंचित् गुरु, सारक, मधुर, कफकारक, खारट, पाककाळीं तीक्ष्ण व अल्पदोष उत्पन्न करणारा असा आहे.

हरिद्रक्तस्तुमारीषःस्वादुःपित्तकरःपटुः ॥

मिश्रवर्ण माठ स्वादु, पित्तकर, खारट, असा आहे.

अम्लमारिषकोदोषकोपनोमधुरःपटुः ॥

आंबटमाठ दोषाला कोपविणारा, मधुर, आणि खारट असा आहे.

जलमारीषकश्चैवरक्तार्शनाशनोमतः ॥

पाण्यांतला माठ रक्तार्शाला नाश करितो.

मायिनीतिक्तकातीक्ष्णामधुराग्निप्रदीपनी ॥ रुच्याबलकरीचैव प्लीहवातकफान्जयेत् ॥ गुल्मोदरानाहशीतज्वरनाशकरीमता ॥ कंदस्तुपाकेमधुराविकासीपांडुशोफजित् ॥ क्रमिप्लीहानाहगुल्म संग्रहण्युदरार्शहा ॥

मायिनी–मायंगमुळाचें झाड तीक्ष्ण, मधुर, अग्निदीपक, रुचिकर, कडु, बलकारक व प्लीहा, वायु, कफ, गुल्म, उदर, आनाह, शीतज्वर, यांचा नाश करितें. याचा कांदा पाक-काळीं मधुर, विकासी, व पांडुरोग, सूज, क्रमि, प्लीहा, आनाह, गुल्म, संग्रहणी, उदर आणि अर्श यांचा नाश करितो.

उष्णंमायफलंप्रोक्तंतीक्ष्णंशैथिल्यनाशकं ॥
प्रशस्तंवातनहृत्प्रोक्तंपूर्वैर्नैघंटकारकैः ॥

मायफळ उष्ण, तीक्ष्ण, शैथिल्यनाशक, प्रशस्त, वातनाशक असें आहे.

मांसवर्ग.

साधारणंतुमांसंस्याद्रसेपाकेचमाधुरं ॥ पुष्टिकृत्तृप्तिकृत्हृद्यंगुरुवृष्यंबलप्रदं ॥ रुच्यंचबृंहणंचैववातनाशकरंमतं ॥

साधारण मांस रसकाळीं व पाककाळीं मधुर, पुष्टिकारक, तृप्तिकर, हृद्य, गुरु, वृष्य, बलकारक, रुचिकर, बृंहण आणि वातनाशक असें आहे.

हरिणादिपशोर्मांसंग्राह्यंतत्तरुणस्यहि ॥ हितावहंसुगंधिस्यात्तत्तद्बाल स्यनवंहितं ॥ गुरुर्बलकरंप्रोक्तंविशेषशैश्विकित्सकैः ॥

ग्राह्यमांस हरिणादि पशूचें मांस ग्राह्य तें तरुणाचें असावें तें हितावह, सुगंधि असें आहे. तेंच बालकाचें ताजें मांस हितकारक, गुरु, बलकर असें आहे.

वृद्धस्यविषदुष्टस्यकृशस्याग्नौमृतस्यच ॥ जलेमृतस्यरुग्णस्यहरिणा देस्तुयत्पलं ॥ तन्नग्राह्यंचदुर्गंधशुष्कंबहुदिनोषितं ॥

अग्राह्यमांस म्हातारा विखारलेला कृश अग्नीनें भाजून मेलेला, जलात मेलेला रोगी अशा हरिणादिकांचें मांस व दुर्गंध शुष्क फार दिवस राहिलेलें असें मांस कधींहि घेऊं नये.

पक्कमांसंहितकरंबल्यंवैवीर्यवर्धकं ॥

शिजलेलें मांस हितकर, बलकारक, आणि वीर्यवर्धक असें आहे.

वेसवारंविनामांसंभर्जितंतुविदाहकृत् ॥
अश्रुपातादिदोषाणांकारकंतुमुनेर्वच: ॥

वेसवारावांचून भाजलेलें मांस दाहक, अश्रुपातादिकाला करणारें असें आहे.

अपक्कंतुभवेन्मांसंरक्तदोषकरंमतं ॥
वातादिदोषजनकमितिमांसविदांमतं ॥

कच्चें मांस रक्तदोष, वातादिक दोष यांला उत्पन्न करितें.

घृतपक्कंतुयन्मांसंरुच्यंहृद्यंबलप्रदं ॥ अपित्तलमनुष्णंचलघुदृष्टिप्रसादनं ॥ अग्निदीप्तिकरंप्रोक्तंमांसज्ञैश्चचिकित्सकैः ॥

घृतपक्कमांस रुचिकर, हृद्य, बलप्रद, अपित्तल व उष्ण नव्हे. लघु, दृष्टीला स्वच्छ करणारें, अग्निदीपक असें आहे.

तैलपक्कंचोष्णवीर्यंमांसंपित्तकरंगुरु ॥

तैलपक्कमांस उष्णवीर्य, पित्तकर व गुरु असें आहे.

निर्धूमाग्नौशूलविद्धंभर्जितंवेसवारयुक् ॥ सर्वोत्तमंपथ्यकरंलघुस्निग्धंचरोचनं ॥ स्थिरंतर्पणकृद्धातुवर्धकंऋषिभिर्मतं ॥ तदेवभर्जितंचाग्निदीपनंबलकारकं ॥ मृदुपक्कंचतज्ज्ञेयंलघुदीपनकारकं ॥

शूल्यमांस निर्धूम अग्नीवर, शूलाला टोंचून वेसवार लावून भाजलेलें मांस उत्तम पथ्यकारक, लघु, स्निग्ध, रोचन, स्थिर, तर्पण, धातुवर्धक असें आहे. तेंच भाजून कुरकुरीत केलें असतां दीपन, बलकर, मृदु असें होतें. तेंच मऊ ठेविलें असतां लघु व दीपन असें आहे.

दाडिमत्वक्सैंधवंचमरिचंराजिकांत्वचं ॥ पाषाणजंकबाबांचचूर्णयित्वासमंत्विदं ॥ अपूपाश्चकृतास्तेनैःशूल्यमांससमागुणैः ॥

वडे नळावयाचें मांस डाळिंबाची साल, सैंधव, मिरीं, मोहरी, दालचिनी, दगडफूल, कबाबचिनी हे पदार्थ समान घालून त्या मांसाचे वडे करावे, त्यांचे गुण शूलानें टोंचून भाजलेल्या मांसासारिखेच आहेत.

गोरसःस्नेहधान्याम्लफलाम्लादियुतंपचन् ॥ कटुद्रव्यादिसंयुक्तं पक्वंमांसंबलप्रदं ॥ रुच्यंस्निग्धंचाग्निदीप्तिकारकंचमतंगुरु ॥

गोरसादिकांत सिद्ध केलेलें मांस गोरस, स्नेह, धान्याम्ल, फलाम्ल आणि तिखट, इत्यादि मिळवून सिद्ध केलेलें मांस बलकारक, रुचिकर, स्निग्ध, अग्निदीपक आणि गुरु, असें आहे.

आतिपक्वंतुयन्मांसंविरसंवातलंगुरु ॥

फार शिजविलेलें मांस विरस, वातकारक आणि गुरु असें आहे.

साधारणोमांसरसोहृद्यस्तर्पणकारकः ॥ स्वरहीनाल्पवीर्याणांक्षीणानांमंदचक्षुषां ॥ भग्नास्थिमंदश्चव सांप्रशस्तइतिनैर्मतः ॥ वेसवारेणसंयुक्तोदोषघ्नोबलकारकः ॥

साधारण मांसरस हृद्य, तर्पण व हीनस्वर, अल्पवीर्य, क्षीण, मंदनेत्र, हाड मोडलेला, बहिरा यांना प्रशस्त. तोच वेसवार घालून घेतला असतां दोषनाशक असा आहे.

निशात्रिकटुकंचैवसैंधवंहिंगुधान्यकं ॥ दाडिमत्वक्जीरकंचसर्वंतैलविभर्जितं ॥ चूर्णीकृतंतुद्धयित्वासस्मृतोवेसवारकः ॥

अर्थ– हळद, त्रिकटु, सैंधव, हिंग, धने, डाळिंबाची साल आणि जिरें, हे सर्व जिनस तेलावर भाजून बारीक चूर्ण करावें त्याचें नांव वेसवार.

चतुष्पात्सुचसर्वेषुस्त्रीमांसंचोत्तमंमतं ॥ तत्तुपूर्वार्धभागस्थंपुंसामुत्तरभागजं ॥ श्रेष्ठंशेषांगजंमांसंज्ञेयंत्वितरमांसवत् ॥

अर्थ– संपूर्ण चतुष्पादांमध्यें स्त्रियांचें मांस उत्तम व तें पूर्वार्धांतलें घ्यावें व पुरुष जातीचें उत्तर भागींचें मांस घ्यावें तें उत्तम आहे. बाकीच्या अंगांचें मांस इतर मांसासारिखेंच आहे.

जांगलानांचग्राम्याणांपशूनांपक्षिणांतथा ॥ मांसंतुमधुरंबल्यंरूक्षंचतुवरंलघु ॥ धातुवृद्धिकरंवृष्यंचाग्निदीप्तिकरंमतं ॥ गद्गदत्वंबाधिरत्वंमूकंमिम्मिणचार्दितान् ॥ वांतिप्रमेहमरुचिंमुखरोगंचश्लीपदं ॥ गलगंडंचवातंचनाशयेदितिकीर्तितं ॥

अर्थ–जांगल व ग्राम्य असे पशु आणि पक्षी यांचें मांस मधुर, बलकर, रूक्ष, तुरट, लघु, धातुवर्धक, वृष्य अग्निदीपक आहे व गद्गदत्व, बधिरत्व, मूक, मिम्मिण, आर्दितवायु, वांति, प्रमेह, अरुचि, मुखरोग, श्लीपद, गलगंड आणि वायु यांचा नाश करितें.

आनूपजंतुयन्मांसंमधुरंवन्हिमांद्यकृत् ॥ स्निग्धंगुरुश्लेष्मलंचापि च्छिलंमांसपुष्टिदं ॥ चिक्कणंचसमुद्दिष्टमपथ्यंचकफात्मनां ॥

अर्थ– आनूपज मांस मधुर, अग्नीला मंद करणारें, स्निग्ध, गुरु, श्लेष्मकारक, पिच्छल, मांसाला पुष्टि देणारें, चिक्कण आणि कफरोग्याला अपथ्यकारक असें आहे.

जंघालमांसंकफपित्तनाशकंबल्यंतथावातकरंलघुस्यात ॥

अर्थ– जंघालमांस (ज्यांच्या मांड्या लांब त्यांचें.) कफ, पित्त यांचें नाशक, बलकर, वातकारक आणि लघु असें आहे.

बिलेशयानांमांसंतुरसेपाकेमधुरस्मृतं ॥ धातुवृद्धिकरंचैवमलावष्टंभकारकं ॥ मूत्रशोषकरंचोष्णवीर्यंपित्तकरंमतं ॥ दाहकंश्वासकासघ्नंवातस्यचविनाशकं ॥

अर्थ– बिलेशयांचें मांस (गोधा, शशकादि बिळांत राहाणाऱ्यांचें मांस) रसकाळीं व पाककाळीं मधुर, धातुवर्धक, मलावष्टंभक, मूत्रशोषक, उष्णवीर्य, पित्तकारक, दाहक व दमा, खोकला आणि वायु यांचा नाश करितें.

गुहाशयानांमांसंतुमधुरंतुगुरुस्मृतं ॥ उष्णंस्निग्धंबलकरंनेत्राणांचरुजापहं ॥ गुह्यरोगंचवातंचनाशयेदितिकीर्तितं ॥

अर्थ– गुहेंत राहणाऱ्यांचें मांस मधुर, गुरु, उष्ण, स्निग्ध, बलकर व नेत्ररोग, गुह्यरोग आणि वायु यांचा नाश करितें.

मांसंपर्णमृगानांतुवृष्यंमूत्रकरंसरं ॥
चक्षुष्यंश्वासकासघ्नमर्शःशोषविनाशकं ॥

अर्थ–पर्णमृग मांस (मर्कटादि मांस) वृष्य, मूत्रकारक, चक्षुष्य व दमा, खोकला, मूळव्याध आणि शोष यांचा नाश करितें.

पादिकानांतुयन्मांसंयुक्तंशंखादिवत्गुणैः ॥

अर्थ– पादिक (कूर्मनक्रादि) मांस गुणांनीं शंखाच्या गुणासारिखें आहे.

कोशस्थप्राणिमांसंतुमधुरंशीतलंमतं ॥ स्निग्धंशुक्रकरंवृष्यंबहुविट्वर्धकंमतं ॥ बलवृद्धिकरंचैववातपित्तविनाशकं ॥

अर्थ–कोशस्थ प्राणी (शंखशुक्तिज) मांस मधुर, शीतल, स्निग्ध, शुक्रकारक, वृष्य, मलवर्धक, बलकर व वात, पित्त यांचें नाशक असें आहे.

प्लवमांसंगुरुस्निग्धंमधुरंशीतलंमतं ॥ वातलंकफकृद्बल्यंधातुवृ
द्धिकरंसरं ॥ पित्तनाशकरंचैवमुनिभिःपरिकीर्तितं ॥

अर्थ– पाण्यावर हंसादि तरणारे या प्राण्याचें मांस गुरु, स्निग्ध, मधुर, शीतळ, वातुळ, कफकारक, बलकर, धातुवर्धक, सारक, पित्तनाशक असें आहे.

प्रतुदानांतुयन्मांसंमधुरंतुवरंलघु ॥ मलबंधकरंशीतंकिंचिद्वातक
रंमतं ॥ पित्तंकफंनाशयतीत्येवमाहुश्चिकित्सकाः ॥

अर्थ–प्रतुदमांस चोंचीनें मारून खाणाऱ्यांचें मांस मधुर, तुरट, लघु, मलबंधक, शीतल, किंचिद्वातकारक व पित्त, कफ, यांचा नाश करितें.

ग्राम्याणांचपशूनांचमांसंचाग्निप्रदीपकं ॥ रसेपाकेचमधुरंबल्यंधा
तुविवर्धकं ॥ श्लेष्मलंपित्तकृच्चैववातनाशकरंमतं ॥

अर्थ–ग्राम्य पशूंचें मांस अग्निदीपक, व रसकाळीं व पाककाळीं मधुर, बलकर, धातुवर्धक, श्लेष्मल, पित्तकारक, वातनाशक असें आहे.

सिंहमांसंतुमधुरंमृदूचोष्णंप्रकीर्तितं ॥
कुष्ठामवातवातघ्नंनेत्ररोगविनाशकं ॥

अर्थ–सिंहाचें मांस मधुर, मृदु, उष्ण, व कोड, आमवात, वायु आणि नेत्ररोग यांचा नाश करितें.

अजस्यचमांसंतुसिंहमांससमंगुणैः ॥

अर्थ–अजस मांस हें गुणांनीं सिंहाच्या मांसासारिखें आहे.

शार्दूलमांसंतुलघुचोष्णवीर्यंकफापहं ॥
आनाहवातंवातंचनेत्ररोगंचनाशयेत् ॥

अर्थ–शार्दूल मांस लघु, उष्णवीर्य, कफनाशक, आनाहवायु, आणि नेत्ररोग यांचा नाश करितें.

व्याघ्रमांसंचोष्णवीर्यंगुरुस्वर्यंमतंबुधैः ॥
नेत्ररोगंचवातंचनाशयेदितिकीर्तितं ॥

अर्थ–वाघाचें मांस उष्णवीर्य, गुरु, स्वरकारक, व नेत्ररोग, वायु, यांचा नाश करितें.

क्षुद्रव्याघ्रस्यमांसंतुस्वर्यंचोष्णंमतंबुधैः ॥
वातंचनेत्ररोगंचनाशयेदितिकीर्तितं ॥

अर्थ–चित्याचें मांस स्वराला हितावह, उष्ण, वायु, नेत्ररोग, यांचा नाश करितें.

आस्वलस्यतुमांसंस्यादुष्णंबल्यंगुरुर्मतं ॥
अतिस्निग्धंवातनाशकरंमुनिभिरीरितं ॥

अर्थ–आस्वलाचें मांस उष्ण, बलकर, गुरु, अतिस्निग्ध, आणि वातनाशक असें आहे.

तरक्षुमांसंतुगुणैर्व्याघ्रमांसवदीरितं ॥

अर्थ–तरसाचें मांस गुणांनीं व्याघ्राच्या मांसासारिखेंच आहे.

जंबुकस्यचमांसंतुवृष्यंबल्यंचवातनुत् ॥

अर्थ–कोल्ह्याचें मांस वृष्य, बलकारक, आणि वातनाशक असें आहे.

गोमायुमांसंवीर्योष्णंस्वर्यंनेत्ररुजापहं ॥
वातनाशकरंचैवमुनिभिःपरिकीर्तितं ॥

अर्थ–लांडग्याचें मांस उष्णवीर्य, स्वर्य, व नेत्ररोग, वायु याचा नाश करितें.

पाकेचोष्णंश्वानमांसंवातनाशकरंमतं ॥

अर्थ–श्वानमांस (कुत्र्याचें मांस) पाककाळीं उष्णवीर्य, आणि वात याचा नाश करितें.

वृक्षमार्जारादिभवंमांसंधातुविवर्धकं ॥
सुगंधिचसमुद्दिष्टंपूर्वैश्चैवचिकित्सकैः ॥

अर्थ– ऊद धातुवर्धक, सुगंधि असें आहे.

विडालमांसंरुच्यंस्याद्बल्यंचाग्निप्रदीपकं ॥
वातंचार्शरुजंहंतिगुणाश्चान्येतुपूर्ववत ॥

अर्थ–घरमांजराचें मांस रुचिकर, स्वादु, बलकर, अग्निदीपक व वायु, अर्शरोग यांचा नाश करितें वरकड गुण वरच्यासारिखेच आहेत.

हस्तिमांसंगुरुस्निग्धंबल्यंकफकरंमतं ॥
पुष्टिकृतदुर्जरंचाग्निमांद्यकृत्वातनाशकं ॥

अर्थ–हत्तीचें मांस गुरु, स्निग्ध, बलकारक, कफकर, पौष्टिक, दुर्जर, अग्नीला मंद करणारें आणि वातनाशक असें आहे.

उष्ट्रमांसंतुमधुरंशीतंबल्यंचपुष्टिकृत् ॥ रुच्यंमेदकरंस्वादुचक्षुष्यं कफकृद्गुरु ॥ वीर्यवृद्धिकरंप्रोक्तंवातघ्नंचत्रिदोषनुत ॥

अर्थ— उंटाचें मांस मधुर, शीतल, बलकर, पौष्टिक, रुचिकारक, मेदोत्पादक, स्वादु, चक्षुष्य, कफकारक, लघु, वीर्यवर्धक, वातनाशक आणि त्रिदोषनाशक असें आहे.

गवयस्यचमांसंतुवृष्यंबल्यंरुचिप्रदं ॥
धातुवृद्धिकरंचैवमुनिभिःपरिकीर्तितं ॥

अर्थ— गव्याचें मांस वृष्य, बलकारक, रुचिकर आणि धातुवर्धक असें आहे.

सूकरस्यतुमांसंस्याद्गुरुतृप्तिकरंमतं ॥ वृष्यंबल्यंस्वेदकरंस्निग्धंचोष्णं रुचिप्रदं ॥ धातुवृद्धिकरंस्वादुनिद्रास्थूलत्वदंमतं ॥ गात्रदार्ढ्य करंचैवश्रमंवातंच नाशयेत् ॥

अर्थ— आरण्य डुकराचें मांस गुरु, तृप्तिकर, वृष्य, बलकर, स्वेदकारक, स्निग्ध, उष्ण, रुचिप्रद, धातुवर्धक, स्वादु, निद्राजनक, स्थूलताकारक, गात्रदार्ढ्यक व श्रम, वायु यांचा नाश करितें.

ग्राम्यसूकरमांसंतुमेदकृत्बलदंगुरु ॥
वीर्यप्रदंचसंप्रोक्तंपूर्वैःसुज्ञचिकित्सकैः ॥

अर्थ— घरडुकराचें मांस मेदकारक, बलप्रद, गुरु व वीर्यप्रद असें आहे.

अश्वमांसंतुचक्षुष्यंमधुरंबलकारकं ॥ पाकेकटुरसंचोष्णंवृष्यंचा ग्निप्रदीपनं ॥ श्लेष्मलंपित्तलंचैवधातुवृद्धिकरंलघु ॥ वातनाश करंचैवअभ्यासाद्दाहकंमतं ॥

अर्थ— घोड्याचें मांस नेत्राला हितावह, मधुर, बलकर, पाककाळीं तिखट व रसकाळीं उष्ण, वृष्य, अग्निदीपक, कफकर, पित्तल, धातुवर्धक, लघु आणि वातनाशक आहे व रोज सेवनानें दाह करितें.

खरमांसंतुमधुरंपाकेकटुमतंलघु ॥ धातुवृद्धिकरंबल्यंरुच्यंवीर्यप्र दंमतं ॥ कफपित्तहरंचैवमुनिभिःपरिकीर्तितं ॥

अर्थ— गाढवाचें मांस मधुर, पाककाळीं तिखट, लघु, धातुवर्धक, बलकर, रुचिकर, वीर्यप्रद, व कफ, पित्त, यांचें नाशक असें आहे.

खेचरस्यतुयन्मांसंबल्यंधातुविवर्धकं ॥
वृष्यंपित्तकरंचैवश्लेष्मकृच्चमतंबुधैः ॥

अर्थ—खेचराचें मांस बलकर, धातुवर्धक, वृष्य, पित्तकारक, आणि कफकर असें आहे.

अजमांसंगुरुस्निग्धंपाकेलघुत्रिदोषनुत् ॥
धातुवृद्धिकरंकिंचिच्छीतंपीनसहल्लघु ॥

अर्थ— बोकडाचें मांस गुरु, स्निग्ध, पाककाळीं लघु, त्रिदोषनाशक, धातुवर्धक, किंचित शीतल, पीनसनाशक आणि लघु, असें आहे.

अजामांसंलघुस्निग्धंकिंचिच्छीतंरुचिप्रदं ॥
मधुरंपुष्टिकृद्बल्यंनिर्दोषंपित्तवातनुत् ॥

अर्थ— शेळीचें मांस लघु, स्निग्ध, किंचित्शीतल, रुचिकर, मधुर, पौष्टिक, बलकर, निर्दोष, व पित्त, वायु यांचें नाशक असें आहे.

बस्तमांसंगुरुस्निग्धंमधुरंबलकारकं ॥ कफप्रदंपित्तकरं वृष्यंहृद्यं श्रमापहं ॥ वातनाशकरंचैवपूर्वैरुक्तंनिघंटके ॥

अर्थ—मेंढ्याचें मांस गुरु, स्निग्ध, मधुर, बलकारक, कफकर, पित्तकर, वृष्य, हृद्य, श्रम आणि वायु यांचा नाश करितें.

कृतमालभवंमांसंमधुरंग्राहकंलघु ॥ अग्निदीप्तिकरंशीतंहृद्यंश्वासंज्वरंहरेत् ॥ रक्तदोषंत्रिदोषंचनाशयेदितिकीर्तितं ॥

अर्थ—चितळमृग याचें मांस मधुर, ग्राहक, लघु, अग्निदीपक, शीत, हृद्य, व दमा, ज्वर, रक्तदोष, आणि त्रिदोष यांचा नाश करितें.

बहुशृंगभवंमांसंगुरुस्निग्धंकफप्रदं ॥
बल्यंवृष्यंपुष्टिकरंवातकृच्चात्रिदोषनुत् ॥

अर्थ—सांबराचें मांस गुरु, स्निग्ध, कफकर, बलकर, वृष्य, पौष्टिक, वातुल, आणि त्रिदोषनाशक असें आहे.

मेकरस्यतुमांसंस्यात्कृतमालसमंगुणैः ॥

अर्थ—भेकराचें मांस हें चितळाच्या मांसाप्रमाणेंच गुणानें आहे.

कस्तूरीहरिणस्यांस्तंमांसंचाग्निप्रदीपकं ॥ मलस्तंभकरंस्वादुलघु रक्तरुजापहं ॥ ज्वरंश्वासंचकासंचक्षयंचैवविनाशयेत ॥

अर्थ—कस्तूरीमृगमांस अग्निदीपक, मलस्तंभक, स्वादु, लघु, रक्तदोषनाशक, व ज्वर, दमा, खोकला, आणि क्षय यांचा नाश करितें.

रोहीमांसंगुरुस्निग्धंदुर्जरंबलकारकं ॥ वृष्यंकिंचिद्वातलंचस्नेहनं मधुरंमतं ॥ तुवरंकांतिकृच्चोष्णमितिप्रोक्तंपुराविदैः ॥

अर्थ–रोहीमांस गुरु, स्निग्ध, दुर्जर, बलकारक, वृष्य, किंचित् वातल, स्नेहन, मधुर, तुरट, कांतिकारक, उष्ण असें आहे.

श्रीकारीमृगमांसंतुहृद्यंलघुबलप्रदं ॥

अर्थ– श्रीकरीमृगाचें मांस हृद्य, लघु, व बलकर, असें आहे.

हरिणस्यतुयन्मांसंवृष्यंशीतंमतंलघु ॥ मधुरंग्राहकंबल्यंपथ्यंषड्रस युङ्मतं ॥ अग्निदीप्तिकरंहृद्यंमलमूत्रविबंधकं ॥ सुगंधिरुचिकृत्प्रोक्तंत्रिदोषघ्नंचवातहं ॥ धातुवृद्धिकरंचैवपित्तघ्नंकफनाशकं ॥ रक्तदोषंज्वरंचैवनाशयेदितिकीर्तितं ॥

अर्थ– हरिणाचें मांस वृष्य, शीतल, लघु, मधुर, ग्राहक, बल्य, पथ्य, षड्रसयुक्त, अग्निदीपन, हृद्य, मल आणि मूत्र यांचें स्तंभन करणारें, सुगंधि, रुचिकर, कडू, त्रिदोष नाशक, वातनाशक, धातुवृद्धि करणारें, पित्तनाशक, रक्तदोष आणि ज्वर यांचें नाशक असें आहे.

चित्तलस्यतुयन्मांसंस्निग्धंवृष्यंमधुलघु ॥

अर्थ–चितळाचें मांस स्निग्ध, वृष्य, मधुर, आणि लघु, असें आहे.

वानरस्यचमांसंतुपांडुरोगकृमीहरं ॥ श्वासमेदंचवातंचनाशयेदितिकीर्तितं ॥ नलनीलमर्कटानांगुणावानरवन्मताः ॥

अर्थ–वानरमांस पांडुरोग, कृमि, दमा, मेदरोग, वायु, यांचा नाश करितें. व नल, नील, माकड, यांच्या मांसांचेहि असेच गुण आहेत.

शशकस्यचमांसंतुग्राहकंस्वादुशीतलं ॥ लघुपथ्यंवातलंचबल्यं चाग्निप्रदीपनं ॥ सन्निपातंज्वरंश्वासंरक्तपित्तंकफंजयेत् ॥

अर्थ–सशाचें मांस ग्राहक, स्वादु, शीतल, लघु, पथ्यकारक, वातल, बलकर, अग्नि-दीपक, व सन्निपातज्वर, दमा, रक्तपित्त, आणि कफ यांचा नाश करितें.

खट्टीमार्जारमांसंतुगुरुशीतंकफापहं ॥ पित्तनाशकरंप्रोक्तंमांसशैवाधिकित्सकैः ॥

अर्थ—खवळ्या मांजराचें मांस गुरु, शीतल, कफनाशक, आणि पित्तनाशक असें आहे.

प्रोक्तंसालइमांसंतुश्वासंकासंत्रिदोषकं ॥
रक्तदोषंचशोषंचनाशयेदितिकीर्तितं ॥

अर्थ—सालईचें मांस दमा, खोकला, त्रिदोष, रक्तदोष, शोष, यांचा नाश करितें.

मांसंतुखोकडस्यापिग्राहकंदुर्जरंगुरु ॥
मदकृच्चमतंसर्वैःपूर्वैश्चैवचिकित्सकैः ॥

अर्थ—खोकडाचें मांस ग्राहक, दुर्जर, गुरु, मदकारक, असें आहे.

नकुलस्यचमांसंतुपिच्छलंमधुरंमतं ॥ स्निग्धंचोष्णंचकटुकंपित्तलंकफकारकं ॥ वातंचार्शंचकासंचश्वासंचैवविनाशयेत् ॥

अर्थ—मुंगुसाचें मांस पिच्छल, मधुर, स्निग्ध, उष्ण, तिखट, पित्तकर, कफकारक, वायु, मूळव्याध, खोकला, आणि दमा, यांचा नाश करितें.

सर्पमांसंतुचक्षुष्यंधातुवृद्धिकरंगुरु ॥ अग्निदीप्तिकरंबल्यंस्नेहनंलेखनंमतं ॥ वृष्यंमेधाकरंस्वादुपाकेकटुचमूत्रलं ॥ सरंचदूषीविषहृत्क्रिमिवातश्रमंतथा ॥ दुर्नामानंनाशयतिगोनसादिगुणाःसमाः ॥

अर्थ—सर्पाचें मांस चक्षुष्य, धातुवर्धक, गुरु, अग्निदीपक, बलकर, स्नेहन, लेखन, वृष्य, मेधाकारक, पाककाळीं स्वादु, तिखट, मूत्रल, सारक, व दूषीविष, कृमि, श्रम, आणि मूळव्याध यांचा नाश करितें, व घोणसादिकांचे या सारिखेच गुण आहेत.

आखुमांसंचमधुरंवृष्यंधातुविवर्धनं ॥ मूत्रबंधकरंस्निग्धंमलस्तंभकरंतथा ॥ वातघ्नंचसमुद्दिष्टंगुणैर्दीर्घमुखीसमं ॥

अर्थ— उंदिराचें मांस मधुर, वृष्य, धातुवर्धक, मूत्रबंधक, स्निग्ध, मलस्तंभक, वातनाशक, असें आहे, याचप्रमाणें चिचुंद्रीच्या मांसाचेहि गुण आहेत.

गंडूपद्यास्तुयन्मांसंपाकेशीतंरसेमधु ॥
चक्षुष्यंपिच्छलंवृष्यंसर्वरोगविनाशकं ॥

अर्थ— गंडुपदीमांस पाककाळीं शीत, रसकाळीं मधुर, चक्षुष्य, पिच्छल, वृष्य, आणि सर्व रोग नाशक असें आहे.

गृहगोधाभवंमांसंबल्यंचाग्निप्रदीपनं ॥ वृष्यंपाकेचमधुरंरसेचक

टुकंमतं ॥ धातुवृद्धिकरंचैवतुवरंवातपित्तनुत् ॥ श्वासंकासंसर्व
विषंनाशयेदितिकीर्तितं ॥

अर्थ– घोरपडीचें मांस बलकर, अग्निदीपक, वृष्य, पाककाळीं मधुर, रसकाळीं तिखट, धातुवर्धक, तुरट, व वातपित्त, दमा, खोकला, सर्व विषें, यांचा नाश करितें.

कुलीरस्यचमांसंतुशीतंधातुविवर्धकं ॥
वृष्यंरक्तप्रवाहंचस्त्रीणांशमयतिक्षणात् ॥

अर्थ– खेंकड्याचें मांस शीतल, धातुवर्धक, वृष्य, व स्त्रियांचें रक्तप्रदर यांचें नाशक आहे.

दर्दुरस्यचमांसंतुस्निग्धंचतुवरंमतं ॥ बलंपित्तंकफंचैवददातीतिमु
नेर्वचः ॥ पीतस्यदर्दुरस्यापिगुणादर्दुरवन्मताः ॥

अर्थ– बेडुकाचें मांस स्निग्ध, तुरट, बलकर, पित्त, कफकर, असें आहे, यासारिखेच पिवळ्या बेडकाचेहि गुण आहेत.

ग्राहमांसंस्मृतंबल्यंवृष्यंहृद्यंचवातनुत् ॥
आमशूलहरंप्रोक्तंमांसज्ञैश्चचिकित्सकैः ॥

अर्थ– सुसरीचें मांस बलकर, वृष्य, व वात, आमशूळ यांचा नाश करितें.

कच्छपस्यचमांसंतुपुंस्त्वकृतबलकारकं ॥
स्निग्धंवातहरंप्रोक्तंपूर्वैःसुज्ञचिकित्सकैः ॥

अर्थ– कासवाचें मांस पुंस्त्व व बल करणारें, स्निग्ध, वातनाशक असें आहे.

सारसक्रौंचहंसादिमांसंशीतंमतंगुरु ॥ स्निग्धंस्वादुत्रिदोषघ्नंकफ
वातहरंमतं ॥ लावतित्तिरमायूरमांसंवृष्यंमतंलघु ॥ पथ्यंत्रिदोष
शमनमितिप्रोक्तंपुराविदैः ॥

अर्थ– साधारण हंसादि जलसमीपवर्ती पक्ष्याचें मांस शीतळ, गुरु स्निग्ध, स्वादु, त्रिदोषघ्न, व कफ, वायु, यांचा नाश करितें. लाव तित्तिर, इत्यादि आरण्य पक्ष्यांचें मांस, वृष्य, लघु, पथ्यकारक, त्रिदोषघ्न, असें आहे.

पश्चिमांगभवंमांसंश्रेष्ठंपुंसःस्मृतंबुधैः ॥ स्त्रीणांपूर्वांगजंचैवगुण
कारीतिकथ्यते ॥ शेषांगजंचयन्मांसंस्मृतंसाधारणंगुणैः ॥ मन्या
गलभवंमांसमंडंचैवजडंमतं ॥

अर्थ— पक्षिजातीमध्यें पुरुषाचें मांस उत्तरभागाचें श्रेष्ठ, व स्त्रीजातीचें पूर्वभागाचें श्रेष्ठ आहे, वरकड जागेचें मांस गुणानीं इतर मांसासारिखें आहे. मान, गळा व आंडें यांचें मांस जड आहे.

पारावतभवंमांसंबल्यंवीर्यप्रदंगुरु ॥ सुस्वादुतुवरंस्निग्धंमधुरंशीत लंमतं ॥ पाकेलघुसमुद्दिष्टंरक्तपित्तहरंपरं ॥ कफंपित्तंरक्तदोषं दाहंचैवविनाशयेत् ॥

अर्थ—खबूतराचें मांस बलकर, वीर्यप्रद, गुरु, स्वादु, तुरट, स्निग्ध, मधुर, शीतल, पाककाळीं लघु, रक्तपित्त, कफ, पित्त, रक्तदोष, आणि दाह यांचा नाश करितें.

काकमांसंतुचक्षुष्यंलघुचाग्निप्रदीपनं ॥ धातुवृद्धिकरंबल्यंक्षतरोगं क्षयंहरेत् ॥ कृष्णकाकस्यमांसंतुज्ञेयंकाकसमंगुणैः ॥

अर्थ—कावळ्याचें मांस चक्षुष्य, लघु, अग्निदीपक, धातुवर्धक, बलकर, व क्षतरोग, क्षय यांचा नाश करितें. कृष्ण कावळ्याच्या मांसाचे असेच गुण आहेत.

उलूकजंतुयन्मांसंपित्तलंभ्रांतिकारकं ॥
वातप्रकोपनंचैवमुक्तंपूर्वैश्चिकित्सकैः ॥

घुबडाचें मांस पित्तल, भ्रांतिकारक, व वातल, असें आहे.

मयूरमांसंसुस्निग्धंबल्यंधातुविवर्धनं ॥
मेधाकरंनेत्ररोगंवातंचैवविनाशयेत् ॥

अर्थ—मोराचें मांस स्निग्ध, बलकर, धातुवर्धक, मेधाकर, व नेत्ररोग, आणि वायु यांचा नाश करितें.

ग्राम्यकुक्कुटजंमांसंस्निग्धंचाग्निप्रदीपनं ॥ धातुवृद्धिकरंवृष्यं बल्यंचोष्णंमतंलघु ॥ इंद्रियाणांदाढ्यंकरंस्वर्यंगुल्महरंपरं ॥ वातनाशकरंचैवमुक्तंमांसविदैर्नरैः ॥

अर्थ—कोंबड्याचें मांस स्निग्ध, अग्निदीपक, धातुवर्धक, वृष्य, बलकर, उष्ण, इंद्रियांना दृढ करणारें, स्वर्य, व गुल्म, वायु, यांचा नाश करितें.

वनकुक्कुटमांसंतुहृद्यंचतुवरंमतं ॥
धातुवृद्धिकरंरुक्षंचक्षुष्यंकफनाशनं ॥

अर्थ—वनकुक्कुटमांस हृद्य, तुरट, धातुवर्धक, रुक्ष, चक्षुष्य, आणि कफनाशक असें आहे.

जलकुक्कुटजंमांसंवीर्येचोष्णंमतंगुरु ॥

स्निग्धंवातहरंचैवमुक्तंपूर्वैर्निघंटुके ॥

अर्थ—पाणकोंबडा स्वर्य, उष्ण, गुरु, स्निग्ध, वातनाशक, असा आहे.

होलापक्षिभवंमांसंसर्वदोषकरंमतं ॥
गुरुक्षारंमतंपूर्वेचिकित्साकारकैर्नरैः ॥

अर्थ—होला पक्ष्याचें मांस सर्व दोष करणारें, गुरु, आणि क्षार असें आहे.

चटकस्यचमांसंस्याच्छीतलंचबलप्रदं ॥ वृष्यंचमधुरंस्निग्धंकफ कृद्धातुवर्धकं ॥ सन्निपातंचवातंचनाशयेदितिकीर्तितं ॥

अर्थ— चिमण्याचें मांस शीतल, बलकारक, चक्षुष्य, मधुर, स्निग्ध, कफकर, धातुवर्धक व सन्निपात, वायु यांचा नाश करितें.

गृहोद्भवस्तुचटकोरक्तपित्तविनाशकः ॥
अतिशुक्रकरश्चैवगुणास्त्वन्येतुपूर्ववत् ॥

अर्थ— गृहचटकमांस रक्तपित्तनाशक, अतिशुक्रकारक आहे. वरकड गुण चटकासारिखेच आहेत.

आरण्यचाटकंमांसंलघुचैवहितावहं ॥
गुणास्त्वन्येतुविज्ञेयाश्चटकस्यसमागुणैः

अर्थ— आरण्यचटकमांस लघु, हितावह, आहे. वरकड गुण चटकमांसासारिखेच आहेत.

लावमांसंग्राहकंस्यात्पथ्यंहृद्यंचशीतलं ॥ लघुस्निग्धंचोष्णवीर्यंपुष्टिकृच्चाग्निदीपकं ॥ धातुवृद्धिकरंचैवहृद्रोगंचविनाशयेत् ॥ रक्तपित्तंकफंवातंनाशयेदितिकीर्तितं ॥ गुणास्त्वन्येतुविज्ञेयातित्तिरेण समाबुधैः ॥

अर्थ—लाव्या पक्ष्याचें मांस ग्राहक, पथ्यकारक, हृद्य, शीतल, लघु, स्निग्ध, उष्णवीर्य, पौष्टिक, अग्निदीपक, धातुवर्धक, हृद्रोग, रक्तपित्त, कफ, वायु, यांचा नाश करितें. वरकड गुण तित्तिर पक्ष्यासारिखेच आहेत.

तित्तिरस्यचमांसंस्याद्रुच्यंवीर्यप्रदंलघु ॥ बल्यंचतुवरंशीतंमधुरंग्राहकंमतं ॥ कांतिकृच्चत्रिदोषघ्नंहिक्काश्वासंविनाशयेत् ॥ वातनाशकरंचैवविशेषाद्गौरतित्तिरः ॥

अर्थ—तितिर पक्ष्याचें मांस रुचिकर, वीर्यप्रद, लघु, बलकर, तुरट, शीतल, मधुर,

ग्राहक, कांतिकर, व त्रिदोष, उचकी, दमा, वायु, यांचा नाश करितें. गौरतित्तिरमांस याहून गुणानीं अधिक आहे.

मरिचंकटुकंतिक्तंलघुचोष्णंरुचिप्रदं ॥ अग्निदीप्तिकरंतीक्ष्णमवृष्यंछेदिशोषकं ॥ रुक्षंपित्तकरंचैवकफवातंकृमीन्जयेत् ॥ श्वासंकासंचहृद्रोगंशूलंचैवविनाशयेत् ॥ प्रमेहंचार्शरोगंचपथ्यंप्रोक्तंपुराविदैः ॥

अर्थ—काळीं मिर्च्यें तिखट, कडू, लघु, उष्ण, रुचिकर, अग्निदीपक, तीक्ष्ण, वृष्य, छेदि, शोषक, रुक्ष, पित्तकर, व कफ, वायु, कृमि, दमा, खोकला, हृद्रोग, शूल, यांचा नाश करितात व प्रमेह, अर्शरोग यांचा नाश करितात.

आर्द्रंतुमरिचंकिंचिच्चोष्णंपाकेरसेमधु ॥ अपित्तलंचकटुकंगुरुचाग्निप्रदीपनं ॥ तिक्तंचरुचकंस्वादुकफवातनहरंपरं ॥ हृद्रोगंचकृमींश्चैवनाशयेदितिकीर्तितं ॥

अर्थ—ओलीं मिर्च्यें किंचित उष्ण, पाककाळीं व रसकाळीं मधुर, अपित्तल, तिखट, गुरु, अग्निदीपक, कडू, रुचक, स्वादु, व कफ, वायु, हृद्रोग, आणि कृमि यांचा नाश करितात.

शुभ्रंतुमरिचंचोष्णंकटुकंचरसायनं ॥ किंचिद्रुक्षंसारकंचत्रिदोषघ्नमवृष्यकं ॥ विशेषान्नेत्ररोगघ्नंविषभूतविनाशनं ॥

अर्थ—पांढरीं मिर्च्यें उष्ण, तिखट, रसायन, किंचित रुक्ष, सारक, त्रिदोषनाशक, अवृष्य, विशेषेंकरून नेत्ररोग व विष, भूतबाधा यांचा नाश करितात.

स्याद्यक्षकर्दमःशीतःसुगंधिःकांतिदायकः ॥
त्वग्दोषंचाशिरोरोगंविषंचैवविनाशयेत ॥

अर्थ—यक्षकर्दम शीतल, सुगंधि, कांतिकारक, व त्वग्दोष, मस्तकरोग, आणि विष यांचा नाश करितो.

समत्रयंरुचिकरंचक्षुष्यंमलशोधकं ॥
वातंपित्तंनाशयतीत्येवमाहुर्मनीषिणः ॥

अर्थ—समत्रय रुचिकर, चक्षुष्य, मलशोधक, व वायु, पित्त यांचा नाश करितें.

मधुरत्रितयंचाग्निदीपनंकांतिदायकं ॥
विषदोषंरक्तपित्तंनृणांचैवविनाशयेत् ॥

अर्थ—मधुरत्रय अग्निदीपक, कांतिकारक, व विषदोष, रक्तपित्त, आणि तृष्णा, यांचा नाश करितें.

क्षारषट्कं वातगर्भगुल्मरक्तरुजाहरं ॥

अर्थ–क्षारषट्क वायु, गर्भ, गुल्म, आणि रक्तरोग यांचा नाश करितें.

क्षाराष्टकं चाग्निसमं शूलं गुल्मं च नाशयेत् ॥

अर्थ–अग्नीसारिखें, व शूल, गुल्म, यांचा नाश करितें.

मधुरादिरसाः षड्वै चाग्निदीप्तिकरा मताः ॥
पौष्टिका लघवश्चैव वातनाशकरा मताः ॥

अर्थ–मधुरादिषड्रस अग्निदीपक, पौष्टिक, लघु, आणि वातनाशक असे आहेत.

विदारिगंधाल्पगुणा वातपित्तहरा मताः ॥

अर्थ–विदारिगंधा आल्पगुण व वातनाशक आहे.

षडूषणं मतं चोष्णं रूक्षं चैव मतं बुधैः ॥
गुणास्त्वन्ये तु विज्ञेयाः पंचकोलसमा बुधैः ॥

अर्थ–षडूषण उष्ण, रूक्ष असें आहे. बरकड गुण पंचकोलासारिखे आहेत.

कंटकारित्रयं तंद्राप्रलापभ्रमनाशनं ॥
पित्तं ज्वरं त्रिदोषं च नाशयेदिति कीर्तितं ॥

अर्थ–कंटकारित्रय तंद्रा, प्रलाप, भ्रम, पित्तज्वर, आणि त्रिदोष यांचें नाशक आहे.

सुगंधिषट्कं रुचिकृत हृद्यं दाहविनाशकं ॥

अर्थ–सुगंधिषट्क रुचिकर, हृद्य व दाहनाशक असें आहे.

महासुगंधिषट्कं तु वृष्यं चैव सुगंधिकृत् ॥
भूतबाधां कफं दाहं नाशयेदिति कीर्तितं ॥

अर्थ–महासुगंधिषटक वृष्य, सुगंधि, व भूतबाधा, कफ, दाह यांचा नाश करितें.

जीवनीयोगणः प्रोक्तो बल्यश्चैव रसायनः ॥
शुक्रधातुहरश्चैव मूत्रदोषविनाशकः ॥

अर्थ–जीवनीयगण बलकर, रसायन, शुक्रधातु, आणि मूत्रदोष यांचा नाश करितो.

अष्टवर्गगणःशीतःशुक्लधातुविवर्धकः ॥ स्तन्यकृत्कफकृच्चैवगर्भ
स्थापनकारकः ॥ पित्तंदाहंरक्तदोषंशोथंचैवविनाशयेत् ॥

अर्थ–अष्टवर्गगण शीतल, शुक्र, धातुवर्धक, स्तन्यकारक, कफकर, गर्भस्थापन व पित्त दाह, रक्तदोष, आणि सूज यांचा नाश करितो.

सर्वौषधिगणश्चैवसुगंधिश्चरसायनः ॥ रुच्यंहृद्यंत्रिदोषघ्नंमूत्रकृच्छ्
ज्वरापहं ॥ मुखरोगंचपित्तंचदाहंचार्शोविनाशयेत् ॥

अर्थ–सर्वौषधिगण सुगंधि, रसायन, रुचिकारक, हृद्य, त्रिदोषनाशक, मूत्रकृच्छ्, ज्वर मुखरोग, पित्त, दाह, आणि अर्श यांचा नाश करितो.

त्रिकंटकानांक्काथःस्यात्पित्तज्वरविनाशनः ॥ नेत्ररोगंवमिंचैवम
स्तकस्यरुजंतथा ॥

अर्थ– त्रिकंटक काढा पित्तज्वर, नेत्ररोग, वांति आणि मस्तकरोग यांचा नाश करितो.

नवांगजम्बुक्काथःस्यात्पित्तवातज्वरान्जयेत् ॥
कफंहिक्कांचास्यरोगमुदरंचविनाशयेत् ॥

अर्थ– नवांगकाढा पित्त, वातज्वर, कफ, उचकी, मुखरोग आणि उदर यांचा नाश करितो.

त्रिलोहस्यगुणाःप्रोक्ताःपंचलोहसमागुणैः ॥

अर्थ–त्रिलोह याचे गुण पंचलोहासारिखेच आहेत.

वास्त्रपुष्पस्तुसंप्रोक्तोमुखकांतिकरोबुधैः ॥

अर्थ–वास्त्रपुष्पक मुखकांतिकारक आहे.

परार्धकःसुगंधिःस्यात्कांतिदोमुनिभिर्मतः ॥
मेधाकरोमनोहारीऋषिभिःपरिकीर्तितः ॥

अर्थ–परार्धक सुगंधि, कांतिकारक, मेधाकर, आणि मनोहारी असा आहे.

मुसलीमधुरावृष्याधातुवृद्धिकरागुरुः ॥ तिक्तापुष्टीबलकरीपिच्छ
लाश्लेष्मलामता ॥ रसायनाशीतलाचपित्तदाहहरीमता ॥ रक्त
दोषंश्रमंचैवनाशयेदितिकीर्तितं ॥ कृष्णाधिकगुणाप्रोक्ताश्वेता
चाल्पगुणामता ॥

अर्थ—मुसळी मधुर, वृष्य, धातुवर्धक, गुरु, कडू, पौष्टिक, बलकर, पिच्छल, श्लेष्मल, रसायन, शीतल, व पित्त, दाह, रक्तदोष, श्रम, यांचा नाश करिते. याहून काळी मुसळी गुणानीं अधिक आहे.

मुद्गपर्णीहिमाकासवातरक्तज्वरान्जयेत् ॥ स्वादुर्लघुस्त्रिदोषघ्नीग्रह
णीकृमिनाशिनी ॥ अतीसारकफार्शांसिपित्तनाशकरीमता ॥
रक्तस्तंभकरारूक्षाचोक्ताविद्यैर्निघंटके ॥

अर्थ—रानमुग हिम, व खोकला, वातरक्त, ज्वर, स्वादु, लघु, त्रिदोषनाशक, ग्रहणी, कृमि, अतिसार, कफ, अर्श, पित्त, रक्तस्तंभक, रूक्ष असे आहेत.

श्रावणीतुकषायोष्णापाकेतीक्ष्णाचतिक्तका ॥ मधुराभेदकाल
घ्वीमेध्याबल्यारसायना ॥ गलगंडंगंडमालामपचींकफवातकं॥
प्लीहांमेदमपस्मारंश्लीपदंपांडुरोगकं ॥ अरुचियोनिशूलंचकासम
र्शंचकृच्छ्रकं ॥ पित्तंचाममपस्मारंकृमिश्वासंचकुष्ठकं ॥ विषदोषं
चातिसारंछर्दिंचैवविनाशयेत ॥

अर्थ—मुंडी तुरट, उष्ण, पाककाळीं तीक्ष्ण, कडू, मधुर, भेदक, लघु, मेधाकारक, बलकर, रसायन, व गलगंड, गंडमाळा, अरुचि, कफ, वायु, प्लीहा, मेद, अपस्मार, श्लीपद, पांडुरोग, पित्त, आमरोग, अपस्मार, कृमि, दमा, कुष्ट, विषदोष, अतिसार, आणि वांति यांचा नाश करिते.

महामुंडीतुमधुरातिक्ताचोष्णारसायनी ॥ रुच्यास्वर्याप्रमेहघ्नीवात
नाशकरीमता ॥ अन्येगुणास्तुमुंडीवज्ज्ञेयावैद्यैश्चसूरिभिः ॥

अर्थ—महामुंडी मधुर, कडू, उष्ण, रसायन, रुच्य, स्वर्य, व प्रमेह, वायु, यांचा नाश करिते. वरकड गुण मुंडीसारिखे आहेत.

मुचुकुंदोषणश्चोष्णास्तिक्तःस्वर्यःकफापहः ॥ कासत्वग्दोषशोफघ्नः
शीर्षपीडानिवारकः ॥ त्रिदोषंरक्तपित्तंचपित्तरक्तविकारनुत् ॥

अर्थ—मुचकुंद वृक्ष तिखट, उष्ण, कडू, स्वराला हितावह, व कफ, खोकला, त्वग्दोष, सूज, मस्तकपीडा, त्रिदोष, रक्तपित्त, आणि पित्तरक्तविकार यांचा नाश करितो.

मूलकंतीक्ष्णमुष्णंचातिक्तंग्राह्यग्निदीपनं ॥ गुरूरुचिप्रदंग्राहिपाच
कंचार्शोनाशकं ॥ गुल्मत्रिदोषहृद्रोगकफवातज्वरप्रणुत् ॥ श्वास
नासाकंठरोगनाशकंपरिकीर्तितं ॥

अर्थ—मुळा तीक्ष्ण, उष्ण, कडू, ग्राहक, अग्निदीपक, गुरु, रुचिकारक, ग्राहक, पाचक, व अर्श, गुल्म, त्रिदोष, हृद्रोग, कफ, वायु, ज्वर, दमा, नासारोग, कंठरोग, यांचा नाशक आहे.

बालंतुमूलकंतिक्तंपटूष्णंचरुचिप्रदं ॥ लघ्वग्निदीपकंहृद्यंतीक्ष्णं तुपाचकंसरं ॥ मधुरंग्राहकंबल्यंमूत्रदोषार्शनाशनं ॥ गुल्मक्षय श्वासकासनेत्ररोगविनाशकं ॥ नाभिशूलंकफंवातंकंठरोगविना शकं ॥ त्रिदोषदद्रुशूलघ्नमुदावर्तामनुत्तमं ॥ पीनसंचव्रणंचैव नाशयेदितिकीर्तितं ॥

अर्थ—कोवळा मुळा कडू, खारट, उष्ण, रुचिप्रद, लघु, अग्निदीपक, हृद्य, तीक्ष्ण, पाचक, सारक, मधुर, ग्राहक, बलकारक, व मूत्रदोष, अर्श, गुल्म, क्षय, दमा, खोकला, नेत्ररोग, नाभिशूल, कफ, वायु, कंठरोग, त्रिदोष, दद्रु, शूल, उदावर्त, पीनस, आणि व्रण, यांचा नाश करितो.

जीर्णमूलंचोष्णवीर्यंशोथदंदाहपित्तकृत् ॥
रक्तदोषकरंचैवऋषिभिःपरिकीर्तितं ॥

अर्थ—जून मुळे उष्णवीर्य, व शोथ, दाह, पित्त व रक्तदोष, यांचा नाश करितात.

पक्वमूलंतुकटुकंचोष्णमग्निकरंमतं ॥ भक्षनेमोचनात्पूर्वंपित्तदा हप्रकोपनं ॥ भोजनोत्तरवेलायांभक्षितंबलदंहितं ॥ वेसवारयु तंचार्शशूलहृद्रोगनाशकं ॥

अर्थ—पक्वमुळा तिखट, उष्ण, अग्निकारक, आहेत व भोजनापूर्वी भक्षण केला असतां पित्त, दाह, यांना कोपवितो. भोजनानंतर भक्षण केला असतां बलकारक, हित, असा आहे. हा वेसवार लावून भक्षण केला असतां अर्श, शूल, आणि हृद्रोग, यांचा नाश करितो.

किंचिदुष्णामूलशिंबीकफवातविनाशिनी ॥

अर्थ—मुळ्याच्या शेंगा किंचित् उष्ण, व कफ, वायु, यांच्या नाशक अशा आहेत.

मूलपुष्पंकफकरंपित्तकृत्परिकीर्तितं ॥

मुळ्याचीं फुलें कफकर, व पित्तकारक अशीं आहेत.

मुद्गरपुष्पंमधुरंशीतंसुरभिकामवृद्धिकरं ॥
सुखदायकंपित्तशमनंऋषिभिःपरिकीर्तितंनिजानुभवैः ॥

अर्थ—मुद्गरपुष्प मधुर, शीत, सुरभि, कामवर्धक, सुखदायक, पित्तशामक, आणि अनुपान भेदानें गुण करणारें आहे.

नकुलवल्लिकाचोष्णातिक्ताकट्वीलघुःस्मृता ॥ तुवराचत्रिदोषघ्नी कृमिव्रणहरामता ॥ त्रिदोषमूषकसर्पलूतादिविषनाशिनी ॥ वृश्चिकादिविषंहंतिकंदेप्येतेगुणाःस्मृताः ॥

अर्थ—लघुमुंगुसवेल उष्ण, कडु, तिखट, लघु, तुरट, व त्रिदोष कृमि, व्रण, त्रिदोष, उंदिर, साप, लूतादिकृमि, विंचु यांच्या विषाचा, नाश करणारी अशी आहे. हिच्या कांदांतहि हे गुण आहेत.

नुकुलकगुणाःसर्वेबादामवत्प्रकीर्तिताः ॥

अर्थ—नुकुलक याचे गुण बदामासारिखे आहेत.

मूत्रंसाधारणंप्रोक्तंस्वेदलेपनबस्तिषु ॥ प्रशस्तंस्याल्लघूष्णंचरूक्षंतीक्ष्णंचपित्तलं ॥तिक्तंचकटुकंकिंचित्क्षारंचाग्निप्रदीपनं॥शोधनंभेदनंहृद्यंपाचकंवातलोमकं ॥ कफंवातंमेदरोगंकुष्ठंगुल्मंकृमीनजयेत ॥ विषंशोथंचोदरंचश्वेतकुष्ठंचशूलकं ॥ चर्मरोगंपांडुरोगमानाहंचारुचिंजयेत ॥ अर्शनाशकरंप्रोक्तंमुनिभिस्तत्वदर्शिभिः ॥ नस्येचोष्ट्रंचपानेतुगवांचाव्याःप्रशस्तकं ॥ तैलयोगेगर्दभस्यचछागस्य महिषेस्तथा ॥ दद्रुकंडूविसर्पाणांनाशनेहंतिमूत्रकं ॥

अर्थ— साधारण मूत्र स्वेद, लेप, बस्ति यांविषयीं प्रशस्त, लघु, उष्ण, रूक्ष, तीक्ष्ण, पित्तल, कडू, तिखट, किंचित् खारट, अग्निदीपक, शोधक, भेदक, हृद्य, पाचक, वायुला अनुलोमन करणारें व कफ, वायु, मेदरोग, कुष्ठ, गुल्म, कृमि, विष, सूज, उदर, श्वेत, कुष्ट, शूल, चर्मरोग, पांडुरोग, आनाह, अरुचि, मुळव्याध यांचा नाश करितें. नस्याला उंटाचें मूत्र घ्यावें. प्राशनार्थ गाईचें प्रशस्त व गाढव, बकरा, महिष यांचीं मुतें तेलांत आटवून लेप केला असतां दद्रु, कंडू आणि विसर्प यांचा नाश करितें.

गवांमूत्रंकषायंस्यात्कटुतिक्तंलघुस्मृतं ॥ क्षारंचोष्णंचतीक्ष्णंचपाचनंचाग्निदीपनं ॥ भेदकंपित्तलंमेध्यंकिंचित्समधुरंसरं ॥ लेखनं बुद्धिदंप्रोक्तंकफवातविनाशनं ॥ कुष्टंगुल्मंचोदरंचपांडुरोगंकिलासकं ॥ शूलंचार्शचकंडूंचश्वासंचामंज्वरंनथा ॥ आनाहवातं

कासंचमलस्तंभंचशोथकं ॥ मुखाक्षिरोगंत्वक्रोगंकामिन्याश्चाति
सारकं ॥ मूत्ररोधंनाशयतिह्येनश्चैवगुणाधिकं ॥

अर्थ– गाईचें मूत तुरट, कडू, तिखट, लघु, खारट, उष्ण, तीक्ष्ण, पाचन, अग्निदीपन, भेदक, पित्तल, मेधाकारक, किंचित् मधुर, सारक, लेखन, बुद्धिप्रद व कफ, वायु, कुष्ट, गुल्म, उदर, पांडुरोग, किलासकुष्ट, शूल, अर्श, कंडू, दमा, आम, ज्वर, आनाहवायु, खोकला, मलस्तंभ, सूज, मुखरोग, नेत्ररोग, त्वग्दोष, स्त्रियांचा अतिसार आणि मूत्ररोध, यांचा नाश करितें. हें गुणानीं अधिक आहे.

मूत्रंमहिष्यास्तुवरंतिक्तंक्षारंचपित्तलं ॥ उष्णंचकटुकंचैवशूला
र्शोदरनाशनं ॥ कुष्टंमेहंविषूचींचशोथंचानाहवातकं ॥ पांडुरोगं
चगुल्मंचकंडूंचैवविनाशयेत् ॥

अर्थ– महिषीमूत्र तुरट, कडू, खारट, पित्तकर, उष्ण, तिखट, व शूल, अर्श, उदर, कुष्ट, मेह, विषूची, सूज, आनाह, पांडुरोग, गुल्म आणि कंडू याचा नाश करितें.

अजामूत्रंचकटुकंलघुचोष्णंचतिक्तकं ॥ रुक्षंस्वादुकषायंचती
क्ष्णंपथ्यंचवातकृत ॥ श्वासंकासंचशोथंचकामलामुदरंतथा ॥
पांडुरोगंकफंश्वासंगुल्मंप्लीहांचनाशयेत् ॥ नाडीव्रणंविषंचैवकर्ण
शूलंचनाशयेत् ॥

अर्थ– अजामूत्र तिखट, लघु, उष्ण, कडू, रुक्ष, स्वादु, तुरट, तीक्ष्ण, पथ्यकर, वातुळ व दमा, खोकला, सूज, काविळ, उदर, पांडुरोग, कफ, गुल्म, प्लीहा, नाडीव्रण, विष आणि कर्णशूल याचा नाश करितें.

मूत्रंचोक्तंवस्तपत्न्यास्तिक्तंचकटुकंलघु ॥ स्निग्धमुष्णंपटुश्चैवशूला
र्शश्वासकासनुत ॥ मलस्तंभंव्रणंचैववातंमेहंचशोथकं ॥ प्लीहांकु
ष्टंचोदरंचनाशयेदितिकीर्तितं ॥

मेंढीचें मूत कडू, तिखट, लघु, स्निग्ध, उष्ण, खारट व शूल, अर्श, दमा, खोकला, मलबंध, व्रण, वायू, प्रमेह, सूज, प्लीहा, कुष्ट, आणि उदर यांचा नाश करितें.

हस्तिन्यास्तुस्मृतंमूत्रंक्षारंतिक्तंचभेदकं ॥ पित्तलंतुवरंतीक्ष्णंसरंच
कटुकंमतं ॥ विदारणंशूलहिक्काश्वासवातकिलासनुत ॥ कंडूंमं
डलकुष्टंचकृमीन्वार्शोविषंतथा ॥ गुल्मंकफंनाशयतीत्येवमुक्तं
चिकित्सकैः ॥

अर्थ– हत्तिणीचें मूत खारट, कडू, भेदक, पित्तल, तुरट, तीक्ष्ण, सारक, तिखट, विदारण व शूल, उचकी, दमा, वायु, किलासकुष्ट, कंडू, मंडलकुष्ट, कृमि, अर्श, विष, गुल्म, आणि कफ यांचा नाश करितें.

अश्वमूत्रंचोष्णवीर्यंक्षारंचकटुकंमतं ॥ रुक्षंतीक्ष्णंपित्तलंचकुष्ठो
न्मादकृमीन्जयेत् ॥ मोहंकफंचवातंचदद्रुंशूलंविषंतथा ॥ किला
सकुष्ठंमोहंचनाशयेदितिकीर्तितं ॥

अर्थ– घोड्याचें मूत उष्णवीर्य, खारट, तिखट, रुक्ष, तीक्ष्ण, पित्तल, व कुष्ट, उन्माद, कृमि, मोह, कफ, वायु, दद्रु, शूळ, विष, किलासकुष्ट आणि मोह यांचा नाश करितें.

खरमूत्रंचाग्निदीप्तिकारकंतिक्तकंपटु ॥ कटुतीक्ष्णंकफवातग्रहणीं
चकृमीन्हरेत ॥ भूतबाधांचकंपंच उन्मादंचाविनाशयेत् ॥ मानसं
तुविकारंचनाशयेदितिकीर्तितं ॥

अर्थ–गाढवाचें मूत अग्निदीपक, कडू, खारट, तिखट, तीक्ष्ण व कफ, वायु, संग्रहणी, कृमि, भूतबाधा, कंप, उन्माद आणि मानसविकार यांचा नाश करितें.

उष्ट्रमूत्रंतुकटुकंतिक्तंचोष्णंचदीपनं ॥ पित्तप्रकोपनंक्षारंतीक्ष्णंब
ल्यंमतंबुधैः ॥ कुष्ठंशोफंविषंचार्शजठरंचकृमींस्तथा ॥ उन्मादंवात
रोगंचमनोव्याधिंचनाशयेत ॥

अर्थ– उंटाचें मूत तिखट, कडू, उष्ण, दीपन, पित्तकोपन, खारट, तीक्ष्ण, बलकर, व कुष्ट, शोफ, विष, अर्श, उदर, कृमि, उन्माद, वातरोग, आणि मनोव्याधि यांचें नाशक आहे.

नरमूत्रंरेचकंस्यात्क्षारंचोष्णंरसायनं ॥ तिक्तंरुक्षंचसंप्रोक्तंविषंचा
मंकृमींस्तथा ॥ रक्तदोषंव्रणंचैवभूतबाधांत्वचोरुजं ॥ वातंमोहं
कफंपित्तंनाशयेदितिकीर्तितं ॥

अर्थ– नराचें मूत्र रेचक, खारट, उष्ण, रसायन, कडू, रुक्ष व विष, आम, कृमि, रक्तदोष, व्रण, भूतबाधा, त्वग्दोष, वायु, मोह, कफ, आणि पित्त यांचा नाश करितें.

मेथीतुकटुकाचोष्णारक्तपित्तप्रकोपनी ॥ दीपनीचरसेतिक्ताभ
क्षावष्टंभकालघुः ॥ रूक्षाहृद्याबलकरीज्वरारोचकवातिहा ॥
वातरक्तकफंकासंवातमर्शंकृमीन्क्षयं ॥ शुक्रंचनाशयत्येषा
प्रोक्तापूर्वंचिकित्सकैः ॥

अर्थ– मेथीची भाजी तिखट उष्ण, रक्तपित्ताला कोपविणारी, दीपन, रसकाळीं कडू, मलावष्टंभक, लघु, रूक्ष, हृद्य, बलकारक व ज्वर, अरोचक, शांति, वातरक्त, कफ, खोकला, वायु, अर्श, कृमि, क्षय आणि शुक्र यांचा नाश करिते.

अजशृंगीरसेतिक्ताकूक्षापाकेकटुःस्मृता ॥ चक्षुष्याशीतलास्वाद्वी बल्याभेदकरीमता ॥ रसायनानुतुवरादाहपित्तकफापहा ॥ तिमिरंरक्तरुक्कासंश्वासव्रणविषापहा ॥ कृम्यर्शशूलहृद्रोगनाशिनीशोथहास्मृता ॥ कुष्ठंवातंनाशयतिफलमस्यास्तुतिक्तकं ॥ कटूष्णंदीपनंहृद्यंरुच्यंचाम्लंपटुस्मृतं ॥ स्रंसनंकुष्ठमेहघ्नंकासकृमिकफप्रणुत ॥ विषदोषंव्रणंवातंनाशयेदितिकीर्तितं ॥

अर्थ– मेढशिंगी रसकाळीं कडू, रूक्ष, पाककाळीं तिखट, नेत्रांला हितावह, शीतळ, स्वादु, बलकर, भेदक, रसायन, तुरट व दाह, पित्त, कफ, तिमिर, रक्तरोग, दमा, व्रण, विष, कृमि, अर्श, शूल, हृद्रोग, सूज, कुष्ट आणि वायु यांचा नाश करिते. हिचें फल कडू, तिखट, उष्ण, दीपन, हृद्य, आंबट, खारट, स्रंसन व कुष्ट, मेह, खोकला, कृमि, कफ, विषदोष, व्रण आणि वायु यांचा नाश करिते.

सिक्थकंपिच्छलंस्वादुकटुस्निग्धंमृदुस्मृतं ॥ अस्थिसंधिकरंव्रण्यंवातकुष्ठविसर्पनुत ॥ रक्तदोषंवातरक्तंभूतदोषंचनाशयेत् ॥ स्फुटितांगलेपनेनत्वचःसंधिकरंमतं ॥

अर्थ– मेण पिच्छल, स्वादु, तिखट, स्निग्ध, मृदु, अस्थिसंधानकारक, व्रणाला हित व वायु, कुष्ट, विसर्प, रक्तदोष, वातरक्त, भूतदोष व लेपानें त्वचा फुटते तिचा नाश करितें.

रक्तरंगादाहहंत्रीवांतिकृत्श्लेष्मकुष्ठहा ॥ बीजमस्याग्राहकंतुशोषकंचप्रकीर्तितं ॥ भूतग्रहाणांदोषंच ज्वरंचैवविनाशयेत ॥

अर्थ–मेंदी दाहनाशक, वांतिकर व कफ, कुष्ट यांचा नाश करणारी आहे. हिचें बीज ग्राहक, शोषक व भूतबाधा, ग्रहदोष आणि ज्वर यांचा नाश करिते.

शशांडुलीतुकटुकातिक्तापाकेम्लिकास्मृता ॥ विदाहीदीपनीरुच्या मधुराकफवातहा ॥ कामलारक्तदोषघ्नीभिषक्श्रेष्ठैःप्रकीर्तिता ॥

अर्थ– मेंकीं तिखट, कडू, पाककाळीं आंबट, दाहक, दीपन, रुचिकर, मधुर व कफ, वायु, कावीळ, रक्तदोष यांचा नाश करितें.

मेदातुमधुराशीतावृष्यास्वादीगुरुःस्मृता ॥ शुक्रवृद्धिकरीस्तन्यास्नि
ग्धाचश्लेष्मलास्मृता ॥ वातंपित्तंरक्तदोषंक्षयंचैवविनाशयेत् ॥
ज्वरंदाहंचकासंचनाशयेदितिकीर्तितं ॥

अर्थ– मेदा मधुर, शीतळ, वृष्य, स्वादु, गुरु, धातुवर्धक, स्तन्यकारक, स्निग्ध, श्लेष्मल व वायु, पित्त, रक्तदोष, क्षय, ज्वर, दाह आणि खोकला यांचा नाश करिते.

महामेदाहिमारुच्याकफशुक्रविवर्द्धनी ॥ रक्तदाहहराचैवपित्तक्षय
निवारिणी ॥ वातज्वरहरास्वादीप्रोक्ताराजनिघंटके ॥

अर्थ– महामेदा हिम, रुचिकारक, व कफ, शुक्र, याला वाढविणारी व रक्तदाह, पित्त, क्षय, वात, ज्वर, यांचा नाश करणारी आणि स्वादु अशी आहे.

मैथुनंनशरीरस्यसुखदंचप्रकीर्तितं ॥
आनन्त्यवायोरोगाणांकारकोभिषजैःस्मृतः ॥

अर्थ– मैथुन शरीराला सुखकारक, आहे, तें अति केलें असतां रोगाला उत्पन्न करितें.

मोचारसस्तुतुवरोग्राहीबलकरःस्मृतः ॥ पुष्टिकृद्धातुकृद्वर्ण्योबुद्धिदः
शीतलःस्मृतः ॥ वयसःस्थापनोवृष्योगुरुःस्वादूरसायनः ॥ स्निग्धः
कफकरोगर्भस्थापकोवातनाशकः ॥ अतिसारप्रवाहिघ्नोरक्तरुक्
पित्तदाहहा ॥ आमातिसारशमनोरक्तातीसारनाशनः ॥

अर्थ– मोचारस तुरट, ग्राहक, बलकर, पुष्टिकारक, धातुवर्धक, वर्णकारक, बुद्धिप्रद, शीतल, वयःस्थापक, वृष्य, गुरु, स्वादु, रसायन, स्निग्ध, कफकर, गर्भस्थापक, वातनाशक, व अतिसार, प्रवाहिका, रक्तरोग, पित्तदाह, आमातिसार, आणि रक्तातिसार यांचा नाशक आहे.

मुद्गरोमधुरःशीतःसुगंधिश्चसुखप्रदः ॥
कामवृद्धिकरश्चैवपित्तनाशकरोमतः ॥

अर्थ– मोगरा शीत, सुगंधि, सुखप्रद, कामवर्धक, आणि पित्तनाशक असा आहे.

मल्लिकाकटुकातिक्तालघ्वीचोष्णाचशुक्रला ॥ चक्षुष्याकुष्ठवि
स्फोटमुखरुक्कंडुनापहा ॥ विषदोषंव्रणंवातंपित्तंरक्तरुजंतथा ॥ हृ
द्रोगारुचिदुर्नामनाशिनीपरिकीर्तिता ॥

अर्थ– मोगरी तिखट, कडू, लघु, उष्ण, शुक्रल, चक्षुष्य व कुष्ठ, विस्फोट, मुखरोग,

कंडू, विषदोष, व्रण, वायु, पित्त, रक्तविकार, [illegible], अरुचि, अर्श, यांचा नाश करिते.

वृत्तमल्लीतुकटुकाचोष्णा चातिसुगंधिका ॥
व्रणदृक्मुखरोगघ्नीऋषिभिःपरिकीर्तिता ॥

अर्थ– बट मोगरा तिखट, उष्ण, अतिसुगंध, व व्रण, दृष्टिरोग, मुखरोग यांचा नाश करितो.

वार्षिकीमल्लिकाशीताहृद्याकट्वीलघुःस्मृता॥ पित्तंकफंवातदोषंविषं विस्फोटकंकृमीन्॥कर्णरोगंनेत्ररोगंमुखरोगंचनाशयेत्॥ मल्लिका यास्तुतैलेपिगुणाह्येतेस्थिताःखलु ॥

अर्थ– बनमोगरी शीतल, हृद्य, तिखट, लघु, व पित्त, कफ, वातदोष, विस्फोट, कृमि, कर्णरोग, नेत्ररोग, मुखरोग यांचा नाश करिते, हिच्या तेलाचेहि असेच गुण आहेत.

भद्रमुस्तातुतुवराशीतातिक्ताचपाचका ॥ कट्वग्निदीपनीग्राहीचा म्लापित्तकफापहा ॥ अतिसारंरक्तदोषंज्वरंचैवविनाशयेत् ॥ अ रुचिंचतृषांचैवकृमीनपिविनाशयेत ॥

अर्थ–भद्रमोथा तुरट, शीतल, कडू, पाचक, तिखट, अग्निदीपक, ग्राहक, आंबट व पित्त, कफ, अतिसार, रक्तदोष, ज्वर, अरुचि, तृषा, आणि कृमि यांचा नाश करितो.

मुस्तातुतुवरातिक्ताशीतलाकफपित्तनुत् ॥
ज्वरातिसारतृट्दाहश्रमारुचिविनाशिका ॥

अर्थ– नागरमोथा तुरट, कडू, शीतल, व कफ, पित्त, ज्वर, अतिसार, तृषा, दाह, श्रम, आणि अरुचि यांचा नाश करितो.

क्षुद्रमुस्तातुकटुकामेध्याकांतिप्रदाहिमा ॥ सुगंधिकातुतुवराकट्वी रक्तरुजापहा ॥ कफपित्तज्वरकृमिवाय्वतीसारनाशिनी ॥ रक्त रुग्व्रणदाहघ्नीकंडूमशूलवर्महा ॥

अर्थ– क्षुद्रमुस्ता तिखट, मेध्य, कांतिप्रद, हिम, सुगंधि, तुरट, तिखट व रक्तदोष, कफ, पित्त, ज्वर, कृमि, वायु, अतिसार, रक्तरोग, व्रण, दाह, कंडू, आमशूल आणि श्रम, यांचा नाश करितो.

भीरटातुवरातिक्तास्वाद्वीचोष्णागुरुःस्मृता॥ पाककालेतुकटुकाता रकाचापिदोषहा ॥ रक्तदोषंमेहरोगंकुष्ठंमेहंज्वरंतथा ॥ शांतिचवु

खशोषंचभ्रमंकंडुंतृषांतथा॥ हृद्रोगंचकफंपित्तंवातंचविषमज्वरं॥ नाशयेदितितैरुक्तंकंदोस्याःकृमिनाशकः ॥ कृमिकीलकरोगंच विषदोषंचनाशयेत ॥

अर्थ— मोरवेल तुरट, कडू, स्वादु, उष्ण, गुरु, पाककाळीं तिखट, सारक व त्रिदोष, रक्तदोष, मेदरोग, कुष्ट, मेह, ज्वर, वांति, मुखशोष, भ्रम, कंडू, तृषा, हृद्रोग, कफ, पित्त, वायु, विषमज्वर, यांचा नाश करिते. हिचा कांदा कृमि, कृमिकीलकरोग, व विषदोष यांचा नाश करितो.

मधूकोमधुरःशीतःश्लेष्मलोवीर्यदःस्मृतः॥ पुष्टिकृत्तुवरस्तिक्तःपि त्तदाहव्रणश्रमान॥ कृमिदोषंचवातंचनाशयेदितिकीर्तितं॥ पुष्पं चमधुरंशीतंधातुवृध्दिकरंगुरु॥ स्निग्धंविकाशिहृद्यंचदाहपित्तमरु त्प्रणुत॥ फलमस्यगुरुशीतमहृद्यंशुक्रलंमतं ॥ स्निग्धंरसेचपाके चमधुरंधातुवर्धकं॥ मलावष्टंभकंबल्यंरक्तरुग्वातपित्तकं॥ तृषां दाहंश्वासकासंक्षतंच राजयक्ष्मतं॥ तदेवपक्वंबलदंपित्तवातविनाशनं ॥

अर्थ— मोहाचें झाड मधुर, शीत, कफकर, वीर्यकारक, पौष्टिक, तुरट, कडू, व पित्त, दाह, व्रण, श्रम, कृमिरोग, वायु यांचा नाश करितें. याचीं फुलें मधुर, शीतल, धातुवर्धक, गुरु, स्निग्ध, विकाशि, हृद्य, व दाह, पित्त, वायु, यांचा नाश करितात. याचीं फळें, गुरु, शीत, अहृद्य, शुक्रल, स्निग्ध, रसकाळीं व पाककाळीं मधुर, धातुवर्धक, मलस्तंभक, बलकर व रक्तरोग, वायु, पित्त, तृषा, दाह, दमा, खोकला क्षतक्षय, राजयक्ष्मा, यांचा नाश करितात. तींच पिकलीं असतां बलकारक व पित्त, वायु यांचीं नाशक अशीं आहेत.

मुष्ककःकटुकःक्षाम्लोरुचिकृत्पाचनःस्मृतः॥ ग्राहकोष्णःपटुस्ति क्तःप्लीहगुल्मोदरापहः॥ विषदोषंकफंवातंमेदरुग्बस्तिशूलहा॥ शुक्रदोषंकर्णगजंपित्तंकंडुंकृमीन्जयेत् ॥ पुष्पंकुष्ठहरंज्ञेयंवातपि त्तकफप्रणुत॥ फलमग्निदीप्तिकरंभेदकंरोचकंमतं ॥ गुल्ममेहार्श पांडुघ्नशुक्रदोषोदरंजयेत्॥

अर्थ— मोरव्याचें झाड तिखट, आंबट, रुचिकर, पाचन, ग्राहक, उष्ण, खारट, कडू, व प्लीहा, गुल्म, उदर, विषदोष, कफ, वायु, मेदोरोग, बस्तिशूल, शुक्रदोष, कर्णरोग, पित्त, कंडू, कृमि, यांचा नाश करितें. याचीं फुलें कुष्ठ, वायु, पित्त, कफ, यांचा नाश करितात. याचीं फळें अग्निदीपक, भेदक, रोचक व गुल्म, मेह, अर्श, पांडुरोग, शुक्रदोष, आणि उदर यांचा नाश करितात.

कृष्णमुष्ककोकटुश्चाम्लोरुचिकृत्पाचकःस्मृतः ॥
यकृद्गुल्मोदरहरोगुणाश्चान्येचश्वेतवत् ॥

अर्थ—काळा मोखा तिखट, आंबट, रुचिकर, पाचक, व यकृत, गुल्म, उदर, याचा नाश करितो. बाकी गुण पांढऱ्या मोख्याप्रमाणेच आहेत.

मंजिष्ठातुवरगाचोष्णावर्ण्यास्वर्यागुरुःस्मृता ॥ तिक्ताकट्वीचमधुरा व्रणमेहकफापहा ॥ विषनेत्ररुजंशोफंयोनिदोषंज्वरंतथा ॥ शूलं कर्णरुजंचैवकुष्ठंचार्शःक्रमीनजयेत् ॥ रक्तातिसारवीसर्पनाशिनी चप्रकीर्तिता ॥ शाकास्यामधुराकट्वीस्निग्धादीपिकागमता ॥ वा तपित्तहरीप्रोक्ताऋषिभिःसत्यवादिभिः ॥

अर्थ—मंजिष्ठा तुरट, उष्ण, वर्णकारक, स्वर्य, गुरु, कडू, कडू, मधुर, व व्रण, मेह, कफ, विष, नेत्ररोग, सूज, योनिदोष, ज्वर, शूल, कर्णरोग, कुष्ठ, अर्श, कृमि, रक्तातिसार, विसर्प, याचा नाश करिते. याच्या पानांची भाजी मधुर, कडू, स्निग्ध, दीपन, व वायु, पित्त यांचा नाश करणारी आहे.

राजार्कःकटुस्तिक्तोष्णःसारकःकफमेदहा ॥ विषंवातंव्रणंकुष्ठंकंडू शोफंविसर्पकान ॥ उदावर्तंप्लीहगुल्मानननाशयेदितिकीर्तितं ॥

अर्थ— मंदार तिखट, कडू, उष्ण, सारक, व कफ, मेद, विष, वायु, व्रण, कुष्ठ, कंडू, सूज, विसर्प, उदावर्त, प्लीहा, गुल्म, याचा नाश करितो.

श्वेतमंदारकोत्युष्णास्तिक्तोमलविशोधनः ॥
मूत्रकृच्छ्रकृमिव्रणदारुणारोगनाशनः ॥

अर्थ—पांढरा मंदार अतिउष्ण, कडू, मलशोधक, व मूत्रकृच्छ्र, कृमि, व्रण, आणि दारुणा याचा नाश करितो.

मंत्रपत्रीकफघ्नीस्यान्मूत्राश्मरीविनाशिनी ॥
विषमज्वरहंत्रीचऋषिभिःपरिकीर्तिता ॥

अर्थ—मुरवेल कफ, मूत्र, कृच्छ्र, अश्मरि, आणि विषमज्वर, याचा नाश करिते.

दार्वीक्वाथोद्भवंतीक्ष्णंकटुकंचरसायनं ॥ छेदनंचरसेचोष्णंचक्षुष्यं कफनाशकं ॥ वृष्यंविषंरक्तपित्तछर्दिहिक्कातिनाशनं ॥ श्वासघ्नंमु खरागघ्नंपूर्वाचार्यैर्निरूपितं

अर्थ– रसांजन तीक्ष्ण, तिक्त, रसायन, छेदन, रसकाळीं उष्णवीर्य, चक्षुष्य, कफनाशक, वृष्य व विष, रक्तपित्त, छर्दि, उचकी, दमा आणि मुखरोग यांचा नाश करितें.

मधुरःशीतलश्चैवधातुवृद्धिकरोमतः ॥ वर्ण्यःस्तन्यश्चचक्षुष्यःकं
ठ्यःकेश्योगुरुर्मतः ॥ मलकांतिवृद्धिकरःकरणानांहितावहः ॥ बा
लवृद्धक्षतक्षीणाग्निषुचोक्तःप्रशस्तितः ॥ वातपित्तनाशयतिभक्षि
तःसममात्रया ॥ अस्यातिसेवनेनैवज्वरश्वासगलामयाः ॥ कृमय
र्बुदाग्निमांद्यंचमेहमेदकफानजयेत ॥

अर्थ-- मधुरादिरस शीतळ, धातुवर्धक, बलकर, स्तन्यकारक, चक्षुष्य, कंठ्य, केश्य, गुरु व मळ, कांति यांचा वर्धक, इंद्रियांना तृप्त करणारा व बाल, वृद्ध, क्षतक्षीण, यांना प्रशस्त. हा मात्रेनें सेवन केला असता वात व पित्त, यांचा नाश करितो. याच्या अतिसेवनानें ज्वर, दमा, गलगंडादिरोग, कृमि, अर्बुद, अग्निमांद्य, मेह, मेद, कफ यांचा नाश करितो.

आम्लस्तुपाचनोरुच्योवातपित्तकफप्रदः ॥ लेखनोष्णःक्लेदनश्च
बाह्येशीतलताकरः ॥ स्निग्धोव्रणःसारकश्चभ्रूसंकोचनकारकः ॥
द्विजरोमणांहर्षदश्चवातनाशकरोमतः ॥ शुक्रधातुमलस्तंभमानाह
दृष्टिविनाशक ॥ अस्यातिसेवनेनैवतिमिरंदाहतृट्भ्रमाः ॥ ज्वर
कंडुपांडुरोगविसर्पस्फोटकुष्ठकृत् ॥

अर्थ—आम्लरस—आम्लरस पाचन, रुचिकर, वात व पित्त, कफ, यांना करणारा, लेखन, उष्ण, क्लेदन, बाहेरून शीतल करणारा, स्निग्ध, व्रण, सारक, भ्रूसंकोच करणारा, दंत, रोमांच यांना हर्ष करणारा, वातनाशक, व शुक्रधातु, मलस्तंभ, आनाहवायु, दृष्टि, यांचा नाशक असा आहे. याच्या अतिसेवनानें तिमिर, दाह, तृषा, भ्रम, ज्वर, कंडू, पांडुरोग, विसर्प, विस्फोट, आणि कुष्ठ यांना करणारा असा आहे.

लवणःशोधनोरुच्यःपाचकश्चकफप्रदः ॥ मुखेजलोत्पत्तिकरस्त
नुमार्दवापत्तकृत ॥ शैथिल्यकारकश्चैवकंठाननविदाहकृत् ॥ बलं
वातंपौरुषत्वंनाशयेदतिभाषितं ॥ अस्यातिसेवनेनैवरक्तपित्तास्ति
पाकता ॥ वलीपलितखालित्यक्षयकुष्ठतृषादिकाः ॥ विसर्पश्चभ
वत्येवंपूर्वाचार्यैर्निवेदितं ॥

अर्थ—लवणरस शोधन, रुचिकर, पाचक, कफकर, तोंडाला पाणी उत्पन्न करणारा, तनूला मृदु करणारा, पित्तल, शैथिल्यकारक, व तोंड, गळा यांचा दाह करणारा, बल,

अर्थ—पाच शीतल, रुचिकारक, रसकाळीं मधुर, पौष्टिक, विषनाशक, वृष्य, व भूत-बाधा, आणि अम्लपित्त, यांचा नाश करितें.

पुष्परागोऽम्लः शीतः स्याद्वातलोऽग्निश्चदीपनः ॥ वृष्योवयःस्थापकश्चप्र
ज्ञाबुद्धिविवर्धनः ॥ वातनाशकरः प्रोक्तो मुनिभिः पारदर्शिभिः ॥

अर्थ—पुष्पराग आंबट, शीतल, वातुल, अग्निदीपक, वृष्य, वयःस्थापक, प्रज्ञा, बुद्धि यांचा वर्धक, वातनाशक, असा आहे.

नीलोष्णः कटुकः प्रोक्तोवातपित्तकफापहः ॥

अर्थ—नील उष्ण, तिखट, व वायु, पित्त, आणि कफ यांचा नाश करितो.

गोमेदोऽम्लः पाचकश्चचक्षुष्योष्णोऽग्निदीपनः ॥ लघुर्वातस्य
कासस्यनाशकारीप्रकीर्तितः ॥

अर्थ—गोमेद आंबट, पाचक, नेत्रांना हितावह, उष्ण, अग्निदीपन, लघु, व वायु, खोकला यांचा नाशक आहे.

वैडूर्यमुष्णमम्लंस्यादाग्निदंचरसायनं ॥ शूलगुल्मोदरकफवातनाश
करंमतं ॥ अन्येगुणाहीरकवद्विज्ञेयाविबुधैःकिल ॥

अर्थ—वैडूर्य उष्ण, आंबट, अग्निदीपक, रसायन व शूल, गुल्म, उदर, कफ, वायु यांचा नाश करितें. वरकड गुण हिऱ्यासारिखे आहेत.

उपरत्नवर्ग.

स्फटिकः शोषदाहघ्नः पित्तघ्नः समवीर्यकृत ॥

अर्थ—स्फटिक शोष, दाह, पित्त यांचा नाशक, व समधात आहे.

सूर्यकांतस्त्रिदोषघ्नोमेध्योष्णश्चरसायनः ॥
कफवातहरः प्रोक्तः पूर्वैरायुर्विदांवरैः ॥

अर्थ—सूर्यकांत त्रिदोषनाशक, मेधाकारक, उष्ण, रसायन, व कफ, वायु, यांचा नाशक असा आहे.

चंद्रकांतस्तुशीतः स्यात्स्निग्धोरक्तरुजाहरः ॥
पित्तदाहमलक्ष्मींचग्रहपीडांचनाशयेत ॥

अर्थ—चंद्रकांत शीतल, स्निग्ध, व रक्तदोष, पित्त, दाह, अलक्ष्मी, आणि ग्रहपीडा यांचा नाश करितो.

पारदःकांतिदोबल्यश्चक्षुष्यश्चरसायनः ॥ स्निग्धोयोगवहोवृष्यःषड्र
सैश्चयुतःस्मृतः ॥ त्रिदोषसर्वकुष्टघ्नःसर्वरोगानिकृंतनः ॥

अर्थ– पारा कांतिकारक, बलकर, चक्षुष्य, रसायन, स्निग्ध, योगवाही वृष्य, षड्रसा- नीं युक्त व त्रिदोष, सर्व कुष्टें आणि सर्व रोग यांचा नाश करितो.

हिंगुलःपारदोमल्लोवैक्रांतःकांतलोहकः ॥
अभ्रंद्विविधमाक्षीकंतत्तत्प्रकरणेस्थितं ॥

अर्थ–अष्टमहारस– हिंगुल, पारद, मल्ल, वैक्रांत, कांतलोह, अभ्रक आणि दोन प्रकारचें माक्षीक मिळून अष्टमहारस होतात. यांतील प्रत्येक जिन्नस त्या त्या स्थलीं सांगितला आहे.

शिलजंकटुकंतिक्तंमेहघ्नंचरसायनं ॥ उष्णमुन्मादशोफघ्नंक्षयकुष्ठा
श्मरीहरं ॥ शोफोदरापस्मारघ्नंबस्तिरोगार्शनाशनं ॥ कंडूंचपांडुरोगं
चछर्दिवातंकफंजयेत ॥ वलीपलितकासघ्नंश्वासमूत्ररुजापहं ॥

अर्थ– शिलाजित तिखट, कडु, मेहनाशक, रसायन, उष्ण व उन्माद, सूज, क्षय, कुष्ट, अश्मरी शोफ, उदर, अपस्मार, बस्तिरोग, मूळव्याध, कंड, पांडुरोग, वांति, वायु, कफ, वलीपलित, खोकला, दमा, आणि मूत्ररोग यांचा नाश करितें.

चपलोलेखनःस्निग्धोदेहदार्ढ्यकरःकटुः ॥ मधुरोष्णस्तुवृष्यःस्यात
रसबंधकरोमतः ॥ त्रिदोषनाशकृत्प्रोक्तःपूर्वैरत्यर्थिवरैर्बुधैः ॥

अर्थ–चपल -जस्तभेद लेखन, स्निग्ध, देहाला दृढ करणारा, खारट, मधुर, उष्ण, वृष्य, रसबंधक आणि त्रिदोषनाशक असा आहे.

हिंगुलोमधुरोवृष्योदीपनश्चरसायनः ॥ तुवरःकटुकस्तिक्तोनेत्ररो
गहरःपरः ॥ हृद्व्यथाकफपित्तघ्नःकामलाज्वरकुष्टहा ॥ प्लीहामवा
तंचविषंसर्वरोगांश्चनाशयेत् ॥

अर्थ–हिंगुळ मधुर, वृष्य, दीपन, रसायन, तुरट, तिखट, कडू व नेत्ररोग, हृद्रोग, कफ, पित्त, कावीळ, ज्वर, कुष्ट, प्लीहा, आमवात, विष, आणि सर्व रोग यांचा नाश करितो.

स्रोतोंजनंकषायंस्यात्शीतलंकटुकंमतं ॥ स्तनवृद्धिकरंस्निग्धंस्वा
दुनेत्र्यंरसायनं ॥ लेखनंविषदोषघ्नंहिक्काछर्दीनिवारणं ॥ कफंपि
त्तंरक्तदोषंनाशयेदितिकीर्तितं ॥

अर्थ–स्रोतोंजन तुरट, शीतल, तिखट, स्तनवर्धक, स्निग्ध, स्वादु, नेत्रहित, रसायन, लेखन, व विषदोष, उचकी, वांति, कफ, पित्त, रक्तदोष, यांचा नाश करितें.

कांतपाषाणकः शीतोलेखनोविषदोषहा ॥
मेदपांडुक्षयंकंडुमोहंमूर्छांचनाशयेत् ॥

अर्थ–चुंबक– कांतपाषाण शीतल, लेखन, व विषदोष, मेद, पांडु, क्षय, कंडु, मोह, आणि मूर्छा, याचा नाशक आहे.

शंखस्तुपौष्टिकोबल्योरसकालेकटुःस्मृतः ॥ पटुःशीतोग्राहकश्चच क्षुष्योवर्णकृन्मतः ॥ नेत्रपुष्पंपंक्तिशूलंगुल्मंसंग्रणींहरेत् ॥ तारुण्यपीटिकागुल्मशूलश्वासहरःस्मृतः ॥ दक्षिणावर्तशंखस्तुत्रिदोषकामलापहः ॥ विषदोषंक्षयंनेत्रग्रहपीडाविनाशकः ॥

अर्थ—शंख पौष्टिक, बलकर, रसकाळीं तिखट, खारट, शीतल, ग्राहक, चक्षुष्य, वर्णकर, व नेत्रपुष्प, पंक्तिशूल, गुल्म, संग्रहणी, तारुण्यपीटिका, गुल्म, शूल, दमा, यांचा नाशक आहे. दक्षिणावर्तशंख त्रिदोष, कावीळ, विषदोष, क्षय, नेत्ररोग, ग्रहपीडा, यांचा नाश करितो.

कासीसंतुवरंशीतंचक्षुष्यंकांतिवर्धनं ॥ अम्लमुष्णंचतिक्तंचकेश्यं क्षारंविषप्रणुत् ॥ वृष्यंचश्वित्रकुष्टघ्नंमूत्रकृच्छ्राश्मरीहरं ॥ कफवातंव्रणंकंडुक्षयंचैवविनाशयेत् ॥

अर्थ–हिराकस तुरट, शीतल, चक्षुष्य, कांतिवर्धक, आंबट, उष्ण, कडु, केश्य, खारट, विषनाशक, वृष्य, आहे. व पांढरें कोड, मूत्रकृच्छ्र, अश्मरी, कफ, वायु, व्रण, कंडु, आणि क्षय यांचा नाश करितो.

पुष्पकासीसकंतिक्तचक्षुष्यंविशदंमतं ॥ शीतलंनेत्ररोगघ्नंलेपात्कुष्टादिनाशनं ॥ त्वग्दोषघ्नंतथासर्वेगुणाःकासीसवन्मताः

अर्थ– हिराकस– पुष्पकासीस कडु, नेत्रांला हितावह, विशद, शीतल, व नेत्ररोग, लेपानें कुष्ट, त्वग्दोष, यांचें नाशक आहे. वरकड गुण हिराकसाप्रमाणें आहेत.

सिकतामधुराशीतालेखनातापनाशिनी ॥ आग्निदग्धव्रणंचैवव्रणोरःक्षतनाशिना ॥ श्रमकुष्टहराचास्यास्वेदनंवातनाशनं ॥

अर्थ–वाळू मधुर, शीतळ, लेखन, तापनाशक, व अग्निदग्धव्रण, व्रण, उरःक्षत, श्रम, कुष्ट यांचा नाश करिते, हिचा शेक वातनाशक आहे.

तुवरीकटुकातिक्तातुवरोष्णापटुःस्मृता ॥ लेखन्यम्लाग्राहिणीचच क्षुष्याररसरंजनी ॥ केश्याकंठ्याव्रणघ्नीचयोनिसंकोचकारका ॥ विषूचीश्वित्रकुष्ठघ्नीनेत्ररुकविषनाशिनी ॥ त्रिदोषकुष्ठपित्तघ्नी वामिवीसर्पतापहा ॥

अर्थ–तुरटी तिखट, कडू, तुरट, उष्ण, खारट, लेखन, आंबट, ग्राहक, नेत्रांला हित, पारदरंजक, केश्य, कंठ्य, व्रणनाशक, योनिसंकोचकारक, व विषूची, पांढरें कोड, नेत्ररोग, विष, त्रिदोष, कुष्ठ, पित्त, वांति, विसर्प आणि ताप, यांचा नाश करिते.

स्फाटिकीतुवरास्निग्धाकट्वीरंगप्रदामता ॥ रसबंधकरीकुष्ठव्रणप्र दरनाशिनी ॥ विषदोषंमूत्रकृछ्रंवांतिंशोषंत्रिदोषकं ॥ मेहंचना शयत्येवंपूर्वाचार्यैर्निवेदितं ॥

अर्थ–फटकी तुरट, स्निग्ध, तिखट, रंगप्रद, रसबंधक व कुष्ठ, व्रण, प्रदर, विषदोष, मूत्रकृच्छ्र, वांति, शोष, त्रिदोष आणि मेह यांचा नाश करिते.

रसकर्पूरकःस्निग्धस्तेजस्व्युष्णश्चलेखनः ॥
उपदंशादिकान्रोगान्नाशयेदितिकीर्तितः ॥

अर्थ–रसकापूर स्निग्ध, तेजस्वी, उष्ण, लेखन, व उपदंशादि व्याधींचा नाशक आहे.

रास्नातिक्तागुरुश्चोष्णापाचन्यामविनाशिनी ॥ वातरक्तंविषंश्वासं कासंचविषमज्वरं ॥ शोफंहिक्कांचामवातंकफंशूलंविनाशयेत् ॥ ज्वरंकंपंचोदरंचसर्वान्वातांश्चनाशयेत् ॥

अर्थ–रास्ना कडू, गुरु, उष्ण, पाचक, आमनाशक, व वातरक्त, विष, दमा, खोकला, विषमज्वर, सूज, उचकी, आमवात, कफ, शूल, ज्वर, कंप, उदर, आणि सर्व वायु, यांचा नाश करिते.

नाकुलीतुवरातिक्ताकट्वीचोष्णाविषापहा ॥ सर्पलूतावृश्चिकाना माखोश्चविषनाशिनी ॥ ज्वरंकृमीन्व्रणंचैवनाशयेदितिकीर्तितं ॥

अर्थ–नाकुळी तुरट, कडू, तिखट, उष्ण, व विष, सर्प, लूतादिकीट, विंचु, आणि उंदीर, यांचीं विषें, ज्वर, कृमि, आणि व्रण, यांचा नाश करिते.

सर्जवृक्षःकटुस्तिक्तःशीतलोष्णश्चतुवरः ॥ व्रणरोपणकारीचरुक्षोव र्ण्योनिसाराजित ॥ पित्तंरक्तरुजंकुष्ठंकफंकंडूंचनाशयेत् ॥ विस्फो

टकंचवातंचस्वेदव्रणकृमीन्जयेत् ॥ वर्ध्मविद्रधिबाधिर्ययोनिशू लहरःपरः ॥ कर्णशूलंप्रमेहंचनाशयेदितिकीर्तितः ॥

अर्थ– सर्जवृक्ष तिखट, कडू, शीतल, उष्ण, तुरट, व्रणरोपण, रुक्ष, वर्णकारक व अतिसार, पित्त, रक्तरोग, कुष्ठ, कफ, कंडू, विस्फोट, वायु, घाम, व्रण, कृमि, वर्ध्मरोग, विद्रधि, बेहेरेपणा, योनिशूल, कर्णशूल, आणि प्रमेह, यांचा नाश करितो.

अश्वकर्णःकटुस्तिक्तोरूक्षःकांतिकरोमतः ॥ स्निग्धोष्णोकफपां डुर्तिपित्तकर्णरुजाहरः ॥ रक्तरुङ्मेहकुष्ठघ्नोव्रणोरःक्षतकंडुहा ॥ विषदोषंवातरोगांशिरोरोगंचनाशयेत् ॥ फलंचमधुरंरूक्षंशीतंस्तंभ नकृद्गुरु ॥ मलावष्टंभनकरंतुवरंलेखनंमतं ॥ आध्मानशूलवाता नांकारकंपित्तनाशकं ॥ रक्तदोषतृषादाहक्षतक्षयविनाशनं ॥

अर्थ–थोर राळेचा वृक्ष तिखट, कडू, रुक्ष, कांतिकारक, स्निग्ध, उष्ण, व कफ, पांडुरोग, पित्त, कर्णरोग, रक्तरोग, मेह, कुष्ठ, व्रण, उरःक्षत, कंडू, विषदोष, वातरोग, शिरोरोग, यांचा नाश करितो. याचें फळ मधुर, रुक्ष, शीतल, स्तंभक, गुरु, मलावष्टंभक, तुरट, लेखन व आध्मान, शूल, वायु, यांना करणारें, पित्तनाशक, व रक्तदोष, तृषा, दाह, क्षतक्षय, यांचा नाश करितें.

सर्जनिर्यासकःशीतःस्निग्धश्चतुवरोगुरुः ॥ ग्राहकस्तंभनस्तिक्तःस्वा दुश्चव्रणरोपणः ॥ भग्नसंधानकरणोमधुरोवातपित्तहा ॥ त्रिदोषर क्तरुक्कंडूविस्फोटव्रणशूलनुत् ॥ स्वेदज्वरविसर्पाणांग्रहबाधाविना शनः ॥ विपादिकाग्निदग्धस्यभूतबाधाविषस्यच ॥ अतिसारस्यश मनोऋषिभिःपरिकीर्तितः ॥

अर्थ–राळ शीतळ, स्निग्ध, तुरट, गुरु, ग्राहक, स्तंभन, कडू, स्वादु, व्रणरोपण, भग्नसंधानकारक, मधुर व वात, पित्त, त्रिदोष, रक्तदोष, रक्तविकार, कंडू, विस्फोट, व्रण, शूल, स्वेद, ज्वर, विसर्प, ग्रहबाधा, विपादिका, अग्निदग्धव्रण, भूतबाधा, विष, अतिसार, यांचा नाश करितो.

गजादनस्तुमधुरोगुरुस्तर्पणकारकः ॥ वृष्यःस्थौल्यकरोहृद्यःस्नि ग्धःशीतलःस्मृतः ॥ ग्राहकःस्वादुतुवरःपाकेस्लोधातुवर्धकः ॥ मलस्तंभकरोरुच्यःपुष्टिकृच्चत्रिदोषहा ॥ क्रमिमूर्छामोहमदतृषामेह विनाशनः ॥ क्षतक्षयंरक्तपित्तंदाहंपित्तंचनाशयेत् ॥ फलंचतुव रंचाम्लस्निग्धंवृष्यंगुरुस्मृतं ॥ स्वादुबल्यंचशीतंचतृण्मूर्छामदनाश नं ॥ भ्रांतिंक्षयंत्रिदोषंचरक्तदोषंविनाशयेत ॥

अर्थ— राजादनवृक्ष मधुर, गुरु, तर्पण, वृष्य, स्थूलताकारक, हृद्य, स्निग्ध, शीतल, ग्राहक, स्वादु, तुरट, पाककाळीं आंबट, धातुवर्धक, मलस्तंभक, रुचिकर, पौष्टिक, व त्रिदोष, क्रमि, मूर्छा, मोह, मद, तृषा, मेह, क्षतक्षय, रक्तपित्त, दाह, पित्त, यांचा नाश करितो. याचें फळ तुरट, स्निग्ध, वृष्य, गुरु, स्वादु, बलकर, शीत व तृषा, मूर्छा, मद, भ्रांति, क्षय, त्रिदोष, आणि रक्तदोष यांचा नाश करितें.

रामफलंस्वादुमधुरंवातलंकफकारकं ॥
अम्लंविरुच्यंदाहतृट्पित्तश्रमक्षुधापहं ॥

अर्थ—रामफळ स्वादु, मधुर, वातुल, कफकारक, आंबट, रुचिकर, व दाह, तृट, पित्त, श्रम, आणि, क्षुधा यांचा नाश करितें.

रामबाणोरुचिकरःकिंचिदुष्णःकषायकः ॥
रसेम्लःपित्तलश्चैवककफवातविनाशनः ॥

अर्थ—रामबाण —बाटोळ्या जातीचे मूळ रुचिकर, किंचित उष्ण, तुरट, रसकाळीं आंबट, पित्तल व कफ, वायु यांचा नाश करितो.

बृहद्रामस्यबाणोयंतिक्तोष्णोमधुरस्मृतः ॥ किंचिद्वातकरोबल्यो वीर्यदःकफपित्तहा ॥ भ्रांतिक्षयमदानांचनाशकःपरिकीर्तितः ॥ एतेगुणास्तुविज्ञेयालघुबाणस्यापिसत्तमैः ॥

अर्थ—थोररामबाण—निवारी लव्हा कडू, उष्ण, मधुर, किंचित् वातल, बलकर, वीर्यप्रद, व कफ, पित्त, भ्रांति, क्षय, मद, यांचा नाश करितो. लघुबाणाचे गुण असेच आहेत.

पिंडालुकंतुमधुरंशीतंवृष्यंचतर्पणं ॥
गुरुदाहप्रमेहघ्नंशोषकृच्छ्रविनाशकं ॥

अर्थ—पांढरें रताळें मधुर, शीतल, वृष्य, तर्पण, गुरु व दाह, प्रमेह, शोष, आणि मूत्रकृच्छ्र यांचा नाश करितें.

रक्तपिंडालुकंशीतमम्लंचमधुरंगुरु ॥
बल्यंवृष्यंपौष्टिकंचपित्तदाहश्रमान्जयेत ॥

अर्थ—तांबडें रताळें शीत, आंबट, मधुर, गुरु, बलकर, पौष्टिक, व पित्त, दाह, आणि श्रम, यांचा नाश करितें.

क्षमृगराजगिरःप्रोक्तःकफकृत्सारकोगुरुः ॥ निद्रालस्यकरःपथ्यो मलावष्टंभकारकः ॥ शीतोरुचिकरःपित्तनाशनोऋषिभिःस्मृतः ॥

बृहद्राजगिरःपथ्यःसारकश्चातिशीतलः ॥ मलावष्टंभकरणोरुचिदोतिगुरुःस्मृतः ॥ पित्तनाशकरश्चैवऋषिभिःपरिकीर्तितः ॥

अर्थ–राजगिरा–लघुराजगिरा कफकर, सारक, गुरु, निद्रा, आलस्य, पथ्यकर, मलावष्टंभक, शीत, रुचिकर, पित्तनाशक, आहे. मोठा राजगिरा पथ्य, सारक, अतिशीतल, मलावष्टंभक, रुचिकर, अतिगुरु, आणि पित्तनाशक, असा आहे.

रिंगणीकटुकाचोष्णादीपन्यग्निश्चभेदिका ॥ कट्वीरुक्षापाचनीच लघ्वीतिक्ताचसारका ॥ श्वासंकासंकफंवातंपीनसंच ज्वरंजयेत् ॥ हृद्रोगारुचिकृच्छ्रंपार्श्वशूलस्यनाशिनी ॥ आमंकृमींश्चा शयतिफलमस्याश्चभेदकं ॥ रसेपाकेचकटुकंरुच्यंहृद्यंचपित्तलं ॥ तिक्तंचाग्निदीप्तिकरंलघुवातकफापहं ॥ कंडूश्वासज्वरकृमिमेहशुक्रविनाशनं ॥

अर्थ–रिंगणी भुयरिंगणी तिखट, उष्ण, दीपन, भेदक, तिखट, रुक्ष, पाचन, लघु, कडु, सारक, दमा, खोकला, कफ, वायु, पीनस, ज्वर, हृद्रोग, अरुचि, कृच्छ्र, पार्श्वशूल, आम, कृमि, यांचा नाश करिते. हिचीं फळें भेदक, रसकाळीं व पाककाळीं तिखट, रुचिकर, हृद्य, पित्तल, कडु, अग्निदीपक, लघु, व वायु, कफ, कंडु, श्वास, ज्वर, कृमि, मेह, आणि शुक्र यांचा नाश करितात.

लक्ष्मणाकटुकाचोष्णा चक्षुष्या चाग्निदीपनी ॥ गर्भस्थापनकर्त्री चपारदस्यनियामिका॥ रुचिकृत्कफवातानांनाशिनीचपरामता॥ शेषाश्चास्यागुणाःप्रोक्ताःफलस्यापिचपूर्ववत् ॥

अर्थ–श्वेतरिंगणी तिखट, उष्ण, नेत्रहित, अग्निदीपक, गर्भस्थापक, पारदबंधक, रुचिकर, व कफ, वायु, यांचा नाश करिते. हिचे वरकड गुण व फळांचे गुण रिंगणीसारिखे आहेत.

अरिष्टःकटुकःपाकेतीक्ष्णश्चोष्णश्चलेखनः ॥ गर्भपातनकरःप्रोक्तो लघुःस्निग्धस्त्रिदोषहा ॥ ग्रहपीडादाहशूलनाशनश्चप्रकीर्तितः ॥

अर्थ–रिठावृक्ष– रिठीचें झाड तिखट, पाककाळीं तीक्ष्ण, उष्ण, लेखन, गर्भपातकारक, लघु, स्निग्ध, व त्रिदोष, ग्रहपीडा, दाह, शूल, यांचा नाश करितें.

रुद्राक्षोम्लश्चरुच्यश्च उष्णोवातहरःपरः ॥
कफघ्नश्चशिरःपीडाभूतबाधाविनाशनः ॥

अर्थ—रुद्राक्ष आंबट, रुचिकर, उष्ण, व वायु, कफ, शिरःपीडा, आणि भूतबाधा यांचा नाश करितो.

रुदंतीतुवरातिक्ताकटूष्णारसायनी ॥
रक्तपित्तकृमिककश्वासमेहविनाशिनी ॥

अर्थ—रुदंती (जिचें पानें हरभऱ्या सारखीं असतात ती.) तुरट, कडु, तिखट, उष्ण, रसायन, व रक्तपित्त, कृमि, कफ, दमा, आणि मेह, यांचा नाश करिते.

रेणुकाकटुकाशीतामुखवैमल्यकारका ॥ तिक्ताचपित्तलालघ्वी चाग्निमेधाकरीमता ॥ पाचनीगर्भपातस्यकारणीदद्रुकंडुहा ॥ तृष्णादाहविषघ्नीचक्लैब्यकफवातविनाशिनी ॥ दौर्बल्यगुल्महरिणीबीजे चापिगुणाइमे ॥

अर्थ—रेणुका (रेणुक बीज) तिखट, शीत, मुखाला स्वच्छ करणारी, कडु, पित्तकर, लघु व अग्नि, मेधा यांना देणारी, पाचक, गर्भपातकारक, व दद्रु, कंडु, तृषा, दाह, विष, नपुंसकत्व, कफ, वायु, दुर्बलता, गुल्म, यांचा नाश करिते. तिच्या बीजाचेहि असेच गुण आहेत.

रोहिणीदीपनीबल्यारुचिचित्तप्रसादनं ॥ पाचनीशीतलाकंठशुद्धिका रोचकपाचकं ॥ कफघ्नमधुरंवातघ्नंचकृमिवातहृत् ॥

अर्थ—रोहिणी दीपक, रुचि चित्तप्रसादक, पाचक, शीतल, कंठशुद्धिकारक, तुरट, रुचिकर, पाचक, मधुर, कफ व कृमि, वायु, यांचा नाश करिते.

रोहीतकतुवरंस्निग्धंतुवरंकटुकंमतं ॥ रक्तप्रसादनंतिक्तंशीतलंचस रंमतं ॥ कृमिप्लीहास्रदोषव्रणकर्णरुजापहं ॥ विषनेत्ररुजंगु ल्मयकृत्कफानिलनाशनं ॥ वातविबंधमांसंचमेदंशूलंचनाशयेत् ॥ आनाहंभूतबाधांचनाशयेदितिकीर्तितं ॥

अर्थ—रोहितक स्निग्ध, तुरट, तिखट, रक्तप्रसादन, कडू, शीतल, सारक, व कृमि, प्लीहा, रक्तदोष, व्रण, कर्णरोग, विष, नेत्ररोग, गुल्म, यकृत, कफ, वायु, विबंध, मांस, मेद, शूल, आनाह आणि भूतबाधा, यांचा नाश करितो.

द्वयराक्षसकः प्लीहागुल्मोदरविनाशनः ॥
आनाहवातंशूलंचनाशयेदितिकीर्तितं ॥

अर्थ—रोहिडाभेद प्लीहा, गुल्म, उदर, आनाह, वायु आणि शूल, यांचा नाश करितो.

लवणवर्ग.

सैंधवंरुचिदंवृष्यंचक्षुष्यंचाग्निदीपनं ॥ शुद्धंस्वादुलघुस्निग्धंपाचनं
शीतलंमतं ॥ अविदाहितुसूक्ष्मंचहृद्यंचैवत्रिदोषहं ॥ व्रणदोषंमल
स्तंभंहृद्रोगंचैवनाशयेत ॥

अर्थ–सैंधव रुचिकर, वृष्य, चक्षुष्य, अग्निदीपक, शुद्ध, स्वादु, लघु, स्निग्ध, पाचन, शीतल, अविदाहि, सूक्ष्म, हृद्य, त्रिदोषनाशक व व्रणदोष, मलस्तंभ आणि हृद्रोग, यांचा नाश करितें.

सौवर्चलंरेचकरंक्षारंकटुलघुस्मृतं ॥ अपित्तलंभेदकंचरुचिकृद्वा
ग्निदीपनं ॥ पाचकंविशदंचोष्णंसूक्ष्मंस्निग्धंसुगंधिकं ॥ उद्गारशुद्धि
दंतीक्ष्णंमलावष्टंभशूलनुत ॥ जंतूर्ध्ववातगुल्मानामामशूलस्यना
शकं ॥ आनाहारोचकंचैवनाशयेदितिकीर्तितं ॥

अर्थ–पादेलोण रेचक, क्षारट, तिखट, लघु, अपित्तल, भेदक, रुचिकर, अग्निदीपन, पाचक, विशद, उष्ण, सूक्ष्म, स्निग्ध, सुगंधि, उद्गारशुद्धिकारक, तीक्ष्ण, मलस्तंभक, शूल-नाशक, व जंतु, ऊर्ध्ववात, गुल्म, आम, शूल, आनाह, आणि अरोचक यांचा नाश करिते.

काचलोणंपित्तकरंमोषनक्षारंचरूक्षकं ॥ अग्निदीपिकरंचोष्णंच
क्षुष्यंदाहकारकं ॥ शूलगुल्मकफानांचवायोश्चापित्तनाशकं ॥

अर्थ–काचलोण पित्तकारक, किंचित खारट, रूक्ष, अग्निदीपक, उष्ण, चक्षुष्य, दाह-कारक, व शूल, गुल्म, कफ, वायु, आणि पित्त यांचा नाश करिते.

विडंक्षारंलघूष्णंरुच्यंतीक्ष्णंग्निदीपनः ॥ वातानुलोमनोरूक्षो
व्यवायीशूलनाशनः ॥ वातनाशकरंमेहगुल्माजीर्णविनाशनः ॥
मलावष्टंभमानाहवातहृद्रोगनाशनः ॥ जाड्यंकफंचदद्रुंचहृद्रोगंच
विनाशयेत ॥

अर्थ–बिडलोण लघु, उष्ण, रुचिकर, तीक्ष्ण, अग्निदीपक, वातानुलोमन, रूक्ष, व्यवा-यि, शूल, वायु, मेह, गुल्म, अजीर्ण, मलावष्टंभक, आनाह वायु, हृद्रोग, जडता, कफ, दद्रु आणि हृद्रोग यांचा नाश करिते.

सामुद्रंदीपनंचोष्णंकोष्ठशुद्धिकरंलघु ॥ किंचिदम्लमभिष्यंदिपाकेच
कटुकंमतं ॥ नोत्यंतपित्तकरंभेदिव्यवायिकफनाशकं ॥ सूक्ष्मंचा
श्लेष्मानाहमलवातांश्चनाशयेत् ॥

अर्थ—गडलोण—सांबरमीठ दीपन, उष्ण, कोष्ठशुद्धिकारक, लघु, किंचित् आंबट, अभिष्यंदि, पाककाळीं तिखट, तीक्ष्ण, पित्तकारक, भेदक, व्यवायि, कफनाशक, सूक्ष्म, व अर्श, कफ, आनाहवायु, मल, आणि वायु, यांचा नाश करितें.

सामुद्रं रुचिदं हृद्यमग्निदीप्तिकरं मतं ॥ केशशौक्ल्यकरं भेदि ह्यविदाहि
बलासकृत् ॥ पाके तु मधुरं प्रोक्तं कटु तिक्तं गुरु स्मृतं ॥ किंचिदुष्णं पि
च्छलं च क्षारं स्निग्धं च शूलनुत ॥ वातनाशकरं स्वादु ऋषिभिः परिकीर्तितं ॥

अर्थ—मीठ रुचिप्रद, हृद्य, अग्निदीपक, केशांना पांढरें करणारें, भेदक, अविदाहक, कफकर, पाककाळीं मधुर, तिखट, कडू, गुरु किंचित् उष्ण, पिच्छल, खारट, स्निग्ध, व शूलनाशक, वातनाशक, आणि स्वादु असें आहे.

द्रोणेयं भेदनं किंचित्स्निग्धमुष्णं च शूलनुत ॥
किंचित्पित्तकरं चैवाविदाही च प्रकीर्तितं ॥

अर्थ—द्रोणाचें मीठ भेदन, किंचित स्निग्ध, उष्ण व शूलनाशक, किंचित् पित्तकर, अविदाहि, असें आहे.

औखरं पित्तलं ग्राहि क्षारं तिक्तं च मूत्रलं ॥
शोषकृच्च विदाही च कफवातस्य नाशकं ॥

अर्थ—औखरलवण—खारीमीठ पित्तल, ग्राहक, खारट कडू, मूत्रल, शोषकारक, विदाही व कफ, वायु, यांचें नाशक आहे.

औद्भिदं लवणं तीक्ष्णमत्युष्णं रेचकं कटु ॥ तिक्तमग्निदीप्तिकरं सूक्ष्मं
क्षारं लघु स्मृतं ॥ दाहकृच्छोषकृद्ग्राही वातनुत पित्तकोपनं ॥ प्ली
हामूर्छामूत्रकृच्छ्रनेत्ररुग्वातरक्तनुत् ॥ कुंभकामलनुत्कासनासा
पाकं च पीटिकां ॥ शिरःपाकं च शूलं च आध्मानं चैव नाशयेत ॥

अर्थ—औद्भिदलवण—सोरमीठ तीक्ष्ण, अतिउष्ण, रेचक, तिखट, कडू, अग्निदीपक, सूक्ष्म, खारट, लघु, दाहक, शोषक, ग्राहक, वातनाशक, पित्तकर, व प्लीहा, मूर्छा, मूत्रकृच्छ्र, नेत्ररोग, वातरक्त, कुंभकामला, दमा, नासापाक, पिटिका, शिरःपाक, शूल, आणि आध्मान यांचा नाश करितें.

लवंगं रुचिकृत्तीक्ष्णं चक्षुष्यं लघु तिक्तकं ॥ पाके च मधुरं चोष्णं पा
चकं चाग्निदीपनं ॥ हृद्यं स्निग्धं च वृष्यं च विशदं वातनाशनं ॥ पित्तं
कफं क्षयं कासं शूलमानाहवातनुत् ॥ आमं श्वासं च हिक्कां च छर्दिं चैव

क्षतक्षयं ॥ विषंतृष्णांपीनसंचकासंरक्तरुजंतथा ॥ आध्मानवातं यक्ष्माणंनाशयेदितिकीर्तितं ॥

अर्थ—लवंगा रुचिकर, तीक्ष्ण, चक्षुष्य, लघु, कडू, पाककाळीं मधुर, उष्ण, पाचक, अग्निदीपक, हृद्य, स्निग्ध, वृष्य, विशद, व वायु, कफ, पित्त, श्रम, कास, शूल, आनाहवायु, आम, दमा, उचकी, वांति, क्षतक्षय, विष, तृष्णा, पीनस खोकला, रक्तविकार, आध्मानवायु, राजयक्ष्मा, यांचा नाश करितात.

लशुनंपाककालेचरसकालेकटुस्मृतं ॥ रसायनंगुरुप्रोक्तमुष्णंवृष्यंचवीर्यदं ॥ तीक्ष्णंस्निग्धंपाचकंचभग्नसंधानकारकं ॥ मधुरंपित्तलंकंठ्यंरक्तकोपकरंमतं ॥ बल्यंमेधाकरंवर्ण्यंचक्षुष्यंस्वादुसारकं ॥ अग्निदीपिकरंकेश्यंकफारुचिविनाशकं ॥ हृद्रोगकृमिवातघ्नंशोफहिक्काविनाशनं ॥ आमरुकश्वासजूर्तिघ्नंकुष्ठपीनसनाशनं ॥ श्वित्रंगुल्मंचशूलंचअजीर्णंचाग्निमांद्यकं ॥ कासंमलावष्टंभंचकुक्षिशूलंक्षयंजयेत ॥ मूलमस्यकटुप्रोक्तंपर्णंतिक्तंचसंस्मृतं ॥ नालंतुतुवरंप्रोक्तंनालाग्रंचपटुस्मृतं ॥ बीजंचमधुरंचास्यनैवतंयैर्नकार्येत ॥ अतिसारंमेहंचगर्भिण्यांरक्तपित्तके ॥ शोषेछर्द्यांविशेषेणलशुनेम्लंपलंतथा ॥ मद्यंहितकरंप्रोक्तंव्यायामातपकंगुडः ॥ दुग्धंक्रोधोबहुजलंचैतेविकृतिकारकाः ॥

अर्थ—लसूण पांढरी पाककाळीं व रसकाळीं तिखट, रसायन, गुरु, उष्ण, वृष्य, वीर्यप्रद, तीक्ष्ण, स्निग्ध, पाचक, भग्नसंधानकारक, मधुर पित्तल, कंठप्रिय, रक्तकोपकारक, बलकर, मेधाकारक, वर्णकर, चक्षुष्य, स्वादु, सारक, अग्निदीपक, केश्य, व कफ, अरुचि, हृद्रोग, कृमि, वायु, सूज, उचकी, आम, दमा, ज्वर, कुष्ठ, पीनस, श्वित्र, गुल्म, शूल, अजीर्ण, अग्निमांद्य, खोकला, मलावष्टंभ, कुक्षिशूळ आणि क्षय यांचा नाश करिते, आणि हिचा कंद, तिखट, पात्या कडू, दांडा तुरट, दांड्याचें अग्र खारट, व बीज मधुर असें आहे. ही लसूण, अतिसार, मेह, गर्भिणी, रक्तपित्त, शोष, ओकारी, या व्याधि असतां देऊं नये. व हिला आंबट, मांस, मद्य, हे पदार्थ हितकारक होतात. आणि मेहनत, ऊन, गूळ, दूध, क्रोध, आणि फार पाणी यांचे सेवन केलें असतां विकृति करितात.

रक्तगृंजनकंप्रोक्तंश्वेतगृंजनवन्नबुधैः ॥

अर्थ—तांबडी लसूण हिचे पांढरीसारिखेच गुण आहेत.

लक्ष्मणाकंदकःशीतोमधुरश्चरसायनः ॥

गर्भप्रदश्चवृष्यश्च त्रिदोषव्रणवान्नदा ॥

अर्थ- लक्ष्मणाकंद शीत मधुर, रसायन, गर्भप्रद, वृष्य आणि त्रिदोष नाशक असा आहे.

लाक्षा तु तिक्ता तुवरा भग्नसंधानकारका ॥ स्निग्धा लघ्वी च बल्या च शीता वर्णप्रसादना ॥ कफपित्तं च शोषं च विषं रक्तविकारकं ॥ हिक्का कास ज्वरं चैव विषमं च विनाशयेत् ॥ उरःक्षतं च वीसर्पं नाना रोगं कृमीन् तथा ॥ कुष्ठं व्रणं च त्वग्दोषं दाहं चैव विनाशयेत् ॥

अर्थ- लाख, कडु, तुरट, भग्नसंधानकारक, स्निग्ध, लघु, बलकर, शीतल, वर्णप्रद, व कफ, पित्त, शोष, विष, रक्तविकार, उचकी, खोकला, ज्वर, विषमज्वर, उरःक्षत, विसर्प-नामारोग, कृमि, कुष्ट, व्रण, त्वग्दोष आणि दाह यांचा नाश करिते.

लज्जालुः कटु [illegible] तुवरं मत ॥ स्वादुरूक्षं वातपित्तं कफ रक्तरुजं तथा ॥ योनिदोष रक्तपित्तमतिसारश्रमं तथा ॥ शोफदाहं व्रणं श्वासकुष्ठं चैव विनाशयेत् ॥

अर्थ- लाजाळू, तिरवट, कडु, [illegible] तुरट, स्वादु, रुक्ष व वायु, पित्त, कफ, रक्तरोग, योनिदोष, रक्तपित्त, अतिसार, श्रम, [illegible], दाह, व्रण, दमा आणि कुष्ठ यांचा नाश करिते.

लघुलज्जालुकं [illegible] मूत्रनियामकं ॥
कफामनाशकं प्रोक्तं नानाविज्ञानकारकं ॥

अर्थ- लघुलाजरी, कडु, उष्ण, मूत्रनियामक व कफ, आम, यांचा नाशक व अनेक विज्ञानकारक अशी आहे.

अलंबुषा लघुः स्वादुः कृमिपित्तक-
फान् जयेत्.

अर्थ- अलंबुषा, लघु, स्वादु, व कृमि, पित्त आणि कफ यांचा नाश करिते.

रक्तपाटा तु कटुका चोष्णा प्रोक्ता रसायनी ॥
भूतबाधा विषं चैवापस्मारभ्रमनाशिनी ॥

अर्थ- रक्तलाजाळू तिरवट, कडु, उष्ण, रसायन व भूतबाधा, विष, अपस्मार-आणि भ्रम यांचा नाश करितें.

लोध्रद्वयं तु तुवरं चक्षुष्यं शीतलं लघु ॥ ग्राहकं वातकफनुत् रक्तरुक् शोफपित्तनुत् ॥ अतिसारारुचि विषप्रदराणि विनाशयेत् ॥ रक्तपित्तहरं प्रोक्तं पु

ष्यं पाके कटु स्मृतं ॥ तुवरं मधुरं शीतं तिक्तं च ग्राहकं
मतं ॥ कफपित्तहरं चैव ऋषिभिः परिकीर्तितं ॥

अर्थ- दोन प्रकारचे लोध्र तुरट नेत्रांला हितावह, शीत, लघु, ग्राहक, व वायु कफ रक्तदोष, सूज, पित्त, अतिसार, अरुचि, विष, प्रदरें, आणि रक्तपित्त यांचा नाश करितें याचीं फुलें पाककाळीं तिखट, तुरट, मधुर, शीत, कडु, ग्राहक, व कफ पित्त याची नाशक अशीं आहेत.

लंघनं पाचनं प्रोक्तं दीपनं वातलं लघु ॥ कफमेदामवातानां ज्वरे रामस्य
शामकं ॥ लंघनेनातिप्रयुक्ते तु मूर्च्छां ग्लानिं वमिं तथा ॥ तृषाश्वासं च जन-
येद्देतेषां लंघनं नच ॥ गर्भिणी रिक्तकोष्ठश्च शोकी क्रोधी श्रमी तथा ॥
कासी क्षयी च वृद्धश्च एषु देयं कदाचन ॥

अर्थ- लंघन, पाचन, दीपन, वातकर, लघु व कफ, मेद, आमवात ज्वर आणि आम यांची शांती करणारें असें आहे, हें फार केलें असतां, मूर्च्छा, ग्लानि, वांति, तृषा, दमा यांना उत्पन्न करितें, व गर्भिणी, रिक्तकोष्ठ व शोक करणारा क्रोधी, श्रमी, खोकले करी, क्षयी आणि वृद्ध यांला कधींही लंघन देऊं नये.

वटस्तु मधुरः शीतस्तुवरो ग्राहको गुरुः ॥ वर्ण्यः स्तंभनकारी च रूक्षः
पित्तकफापहः ॥ योनिदोषज्वरं दाहं तृषां छर्दिं व्रणं तथा ॥ मूर्छां च र-
क्तपित्तं च शोकं विसर्पं च नाशयेत् ॥

अर्थ- वड, मधुर, शीत, तुरट, ग्राहक, गुरु, वर्ण्य, स्तंभक, रूक्ष व पित्त कफ, योनिदोष, ज्वर, दाह, तृषा, छर्दि, व्रण, मूर्छा, रक्तपित्त शोक, आणि विसर्प यांचा नाश करितो.

नदीवटस्तु तुवरो मधुरः शीतलो गुरुः ॥
तृषां पित्तं ज्वरं दाहं श्वासं छर्दिं च नाशयेत् ॥

अर्थ- नदीवट, तुरट, मधुर, शीतळ, गुरु, व तृषा, पित्त, ज्वर, दाह, श्वास आणि वांति यांचा नाश करितो.

वटपत्री तु तुवरा योनिरोगहरा परा ॥ उष्णा च मूत्रदोषघ्नी फलं चास्या
स्तु मधुरं ॥ तुवरं स्तंभनं रूक्षं लेखनं शीतलं मतं ॥ विबंधाध्मानवातस्य
कारकं कफपित्तनुत् ॥

अर्थ- वडवती- वडाचा भेद तुरट, योनिरोगनाशक, उष्ण, मूत्रदोषनाशक आहे, हिचें फळ मधुर, तुरट, स्तंभन, रूक्ष, लेखन, शीतल, व विबंध, आध्मानवायु, यांना करणारें व कफ, पित्त यांचा नाश करितें.

वसुः प्रोक्ता पाककाले शीतलोष्णा कटुः स्मृता ॥ तिक्ता रसायनी चाग्निदीपनी वातगुल्महा ॥ अजीर्णनाशिनी प्रोक्ता गुणास्त्वेतद्वयोरपि ॥

अर्थ– श्वेतवसु, पाककाळीं, शीतळ, ऊष्ण, तिखट, कडु, रसायन अग्निदीपक व वायु, गुल्म, अजीर्ण याचा नाश करितें. यासारिखेच लाल वसूचे गुण आहेत.

स्त्रीधृतं वसनं शौर्यहानिदौर्भाग्यदायकं ॥ सधितं त्रुटितं चैव दग्धं चान्यधृतं तथा ॥ दारिद्र्यकारकं प्रोक्तं रोगकृच्च मतं बुधैः ॥

अर्थ– वर्ज्य वस्त्र– स्त्रियांनीं धारण केलेलें वस्त्र शौर्य हानि, दौर्भाग्य, यांना करितें, व सांधलेलें, फाटकें, जळकें, आणि दुसऱ्यानें धारण केलेलें, असें वस्त्र धारण केलें असतां, दारिद्र्य व रोग यांना करितें.

वृद्धदारुः कटुस्तिक्तश्चोष्णस्तीक्ष्णश्च पाचनः ॥ दीपनः पित्तजनकस्तुवरश्च रसायनः ॥ वृष्यो बल्यः सारकश्च वातरक्तामवातकं ॥ वातशोफं प्रमेहं च कफकासं च नाशयेत् ॥ आमदोषस्य शमनो ऋषिभिः परिकीर्तितः ॥

अर्थ– वरधारा, म्हैसवेल, तिखट, कडु, उष्ण, तीक्ष्ण पाचन, दीपन, पित्तकारक, तुरट रसायन, वृष्य बलकर, सारक, व वातरक्त, आमवात, वायु सूज प्रमेह, कफ, ख्याकला, आणि आमदोष याचा नाश करितें.

साधारणो वृद्धदारुः कटुस्तिक्तः कषायकः ॥ रसायनोष्णो मधुरो मेध्यः स्वर्यः सरोऽग्निदः ॥ कांतिधातुकरो बल्यो रुच्यः पुष्टिकरो लघुः ॥ उपदंशं पांडुरोगं क्षयं कासं प्रमेहकं ॥ वातरक्तं चामवातं वातशोफं कफं जयेत् ॥

अर्थ– साधारण वरधारा, तिखट, कडू, तुरट, रसायन, उष्ण, मधुर, मेधाकर, स्वर्यसारक अग्निवर्धक, कांतिकारक, बलकर, रुच्य, पौष्टिक, लघु व उपदंश, पांडुरोग, क्षय, ख्याकला, प्रमेह, वातरक्त, आमवात, वायु, सूज आणि कफ याचा नाश करितें.

विडंगं कटुकं तिक्तमुष्णं रुच्यं लघु स्मृतं ॥ दीपनं वातकफनुदग्निमांद्यारुचीर्जयेत् ॥ भ्रांतिं क्रमं च शूलं च आध्मानमुदरं तथा ॥ प्लीहाजीर्णे श्वासकासौ हृद्रोगं विषदोषकं ॥ आममलावष्टंभं च मेदं मेहं च नाशयेत् ॥

अर्थ– वावडिंग, तिखट, कडु, उष्ण, रुचिकर, लघु, दीपन व वायु, कफ, अग्नि

मांद्य, अरुचि, भ्रांति, कृमि, शूल, आध्मान, उदर प्लीहा, अजीर्ण, दमा खोकला, हृद्रोग, विषदोष, आंव, मलस्तंभ, मेद आणि मेह यांचा नाश करिते.

वरुणोष्णः कटुः स्निग्धोदीपनो मधुरः स्मृतः ॥ लघुस्तिक्तः स्तुवरःपित्तलोभेदकः स्मृतः ॥ वातकफ विद्रधिंच मूत्रकृच्छ्रंच नाशयेत् ॥ अश्मरीं वातरक्तंच गुल्मं रक्तरुजकृमीन् ॥ रक्तदोषं शीर्षवातं मूत्राघातंच हृद्रुजं॥ हृद्रोगं नाशयत्येव पुष्पंचास्यच ग्राहकं ॥ रक्तदोषहरं चैव फलंचास्य सरं गुरु ॥ पाकेनुमधुरं स्वादु स्निग्धोष्णं वातनाशकं ॥ पित्तकफनाशयतीत्येवंच मुनिभिर्मतं॥

अर्थ- वायवर्णा, उष्ण, तिखट, स्निग्ध, दीपन, मधुर, लघु, कडू, तुरट, पित्तल, भेदक व वायु, कफ, विद्रधि व मूत्रकृच्छ्र, अश्मरी व वातरक्त, गुल्म, रक्तविकार, कृमि, रक्तदोष, शीर्षवात, मूत्रघात, हृद्रोग, उरःशूल यांचा नाश करितो. याचीं फुलें ग्राहक रक्तदोषनाशक असीं आहेत. याचीं फळें सारक, गुरु पाककाळीं मधुर, स्वादु, स्निग्ध, उष्ण, व वायु, पित्त, कफ यांचा नाश करणारीं आहेत.

वालकः शीतलस्तिक्तः केश्यः पाचनकृन्मधुः ॥ दीपनोलघु रूक्षश्च कफपित्तवमीहरः ॥ तृषाकुष्टातिसारघ्नो ज्वरश्वासारुचीहरः ॥ व्रणवीसर्पहृद्रोगलालास्त्रावहरो मतः ॥ रक्तदोषं रक्तपित्तं कंडूं दाहंच नाशयेत्॥

अर्थ- वाळा शीतळ, कडू, केश्य, पाचन, मधुर, दीपन, लघु, रूक्ष, व कफ, पित्त, वांति, तृषा, कुष्ट, अतिसार, ज्वर, श्वास, अरुचि, व्रण, विसर्प, हृद्रोग, लालास्त्राव, रक्तदोष, रक्तपित्त कंडू आणि दाह यांचा नाश करितो.

उशीरः पाचनः शीतः स्तंभनो लघुस्तिक्तकः स्मृतः ॥ मधुरः स्तंभनो रूक्षो लघुर्दाहः श्रमापहः ॥ पित्तज्वरतृषास्त्रदोषछर्दिविषापहः ॥ पित्तकफंच दौर्गंध्यं मूत्रकृच्छ्रं ज्वरं जयेत्॥ कुष्टंमदं विसर्पंच व्रणांश्चैव विनाशयेत्॥

अर्थ- काळा वाळा पाचन, शीत, सुगंधि, कडू, तिखट, मधुर, स्तंभन, रूक्ष, लघु व दाह, श्रम, पित्तज्वर, तृषा, रक्तदोष, वांति, विष, पित्त कफ, दौर्गंध्य, मूत्रकृच्छ्र, ज्वर कुष्ठ, मद, विसर्प व्रण यांचा नाश करितो.

लामज्जकंतुमधुरं तिक्तं शीतंच पाचकं ॥ स्तंभनं लघु पित्तघ्नं वाततृट्दाहनाशनं ॥ त्रिदोषश्रमभूर्छास्त्रभ्रमग्लानिविनाशनं॥ ज्वरस्त्र

रक्तदोषच स्वेदं कृच्छं मदं कफं ॥ व्रणविषं विसर्पंच नाशयेदि
तिकीर्तितं ॥

अर्थ- पिवळा वाळा मधुर, कडू, शीत, पाचक, स्तंभन, लघु, पित्तघ्न, व वा-
यु, तृषा, दाह, त्रिदोष, श्रम, मूर्छा, रक्तशूल, वांति, ज्वर, रक्तदोष, स्वेद, कृ
च्छ, मद, कफ, व्रण, विष, विसर्प यांचा नाश करितो.

वार्ताकी कटु रूच्या मधुरा गुरु पौष्टिका ॥ बल्यान्हृद्या च तिक्ता
च उष्णा च्या पित्तला मता ॥ दीपनी शुक्रला क्षारा कफपित्तापची
हरा ॥ प्लीहोदरं कृमीन्वातं नाशयेदिति कीर्तितं ॥

अर्थ- वांगीचें झाड तिखट, रुचिकर, मधुर, गुरु, पौष्टिक, बलकर, हृ-
द्य, कडू, उष्ण, पित्तशामक, दीपन, शुक्रद, खारट व कफ, पित्त, अपची,
प्लीहा, उदर, कृमि, आणि वायु यांचा नाश करितें.

वृन्ताकं स्वादु तीक्ष्णोष्णं पाके कटु च दीपनं ॥ अपित्तलं लघु क्षारं शुक्र-
लं ज्वरनाशनं ॥ कफवातोपशमपतिनद बालं पथ्यकारकं ॥ रसे पाके
तु मधुरं रुच्यं ज्वरविनाशनं ॥ त्रिदोषपित्तनाशं कफनाशनं परमम
तं ॥ तन्मध्यमं पित्तकरं लघु पक्वं लघु स्तथा ॥ वातकोपकरं प्रो-
क्तं भिषग्भिः शास्त्रदर्शिभिः ॥

अर्थ- वांगें, स्वादु, तीक्ष्ण, उष्ण, पाककाळीं तिखट, दीपन, पित्तशामक-
लघु, खारट, शुक्रकारक, ज्वर कफ, वायु यांचा नाश करितें, तें कोंवळें अस
ता पथ्यकारक, रसकाळीं व पाककाळीं मधुर, रुचिकर, ज्वरनाशक, ब-
त्रिदोष पित्तांशी, कफ यांचा नाश करितें. मध्यम कोंवळें पित्तकारक, लघु अ
सें आहे. पिकें वांगें लघु वायूला कोप विणारें असें आहे.

वृन्ताकं तु बृहत्प्रोक्तं कफकृन्मूत्रलं मतं ॥ शीतलं गुरु वृष्यं च धातु
वृद्धिकरं सरं ॥ वातलं पित्तकृत्प्रोक्तं मुनिभिर्वैद्यकोविदैः ॥

अर्थ- मोठें वांगें कफकारक, मूत्रल, शीतल, गुरु, वृष्य, धातुवर्धक, सारक-
वातल, पित्तकर असें आहे.

श्वेतमुक्तं तु वृन्ताकमर्शःसु गुणकारकं ॥
अन्ये गुणास्तु विज्ञेयाः साधारणवृन्तवन्बुधैः ॥

अर्थ- पांढरें वांगें अर्शनाशक आहे. बरकड गुण साधारण वांग्यासारिखे आहेत.

वृन्ताकं भर्जितं किंचित्पित्तलं दीपनं मतं ॥
कफमेदोवातहरमामनाशकरं लघु ॥

अर्थ- भाजलेलें वांगे किंचित् पित्तकर, दीपन, कफ, मेद, वायु आम याचें नाशक व लघु असें आहे.

वार्ताकी शीतला तिक्ता त्रिदोषघ्नी लघुः स्मृता ॥
कंटोस्या स्तु रसे किंचित्कटु श्चैवाति शीतलः ॥

अर्थ- वांसंती शीतल, कडू, त्रिदोष नाशक, लघु आहे, हिचा कांटा रसका वीं किंचित् तिखट, आणि अतिशीतल आहे.

आम्ला तुतुवरं स्वादूष्णं स्निग्धं तिक्तकं ॥

अर्थ- यानें तुरट, स्वादु, उष्ण, स्निग्ध आणि कडू असें आहे.

व्याघ्र पादी पित्त नी घ्ण रुच्या विष कफापहा॥फलं चास्यास्तु
तिक्तोष्णं विषूची कफ वात नुत ॥ त्रिदोष हारिणी सोक्ता बेदशा
स्त्र विशारदैः ॥

अर्थ- वाघेटी पित्तल, उष्ण, रुचिकर, व विष, कफ यांचा नाश करिते. हिचें फळ कडू, उष्ण व विषूची, कफ, वायु आणि त्रिदोष याचा नाश करितें.

कटू दरी विषूचिघ्नी कटूष्णा कफ वातहा ॥

अर्थ- लघुवाघेटी विषूचिनाशक, तिखट व कफ, वायु याचा नाश करिते.

वृश्चिकाम्वास्त्रेहकारी चात्र वृध्द्यादि नाशका ॥

अर्थ- विचुवा स्नेहकारक व अंत्रवृद्ध्यादिकाचा नाश करणारी असी आहे.

विष्णुकांता हृद्य तिक्ता कटु पाचन कारकं ॥ शुभ मदं बु-
द्धि मेधा स्मृति दं तु वरं मतं ॥ विषदोष व्रण कृमि कफ
वात हरं परं ॥ शाकां तु विपरा हर्म्या पित्त वात हरा गुरुः ॥

अर्थ- विष्णुकांताहृद्य (अंतव नीलपुष्पा), कडू, तिखट, पाचन, शुभमद, व बुद्धि, मेधा, स्मृति यांना देणारें तुरट, व विषदोष, व्रण, कृमि, कफ-वायु याचा नाश करितें. यांच्या पाल्याची भाजी विषदाह पित्त, वायु याचा नाश करणारी, व गुरु असी आहे.

शीवष्टः कटुकस्तिक्तः स्निग्धः स्तु तुवरो लघुः ॥ सारकोष्णः पित्त-
कफ रक्त दोष निवारणः ॥ व्रणरोपण कुष्ठघ्न योनिदोष निवारणः ॥ ग्रह
पीडा प्रश्न करू कुनेत्र कंडादि नाशनः ॥ व्रणगलसर्पादाग्रः पीनसा

जीर्णनाशनः ॥ आध्मानवातदौर्गध्यं स्वेदं कंडूं विषंजयेत् ॥
वातरक्तं विसर्पंच कुष्टकासविनाशनः ॥

अर्थ- विशेष धूप, तिखट, कडु, स्निग्ध, तुरट, मधुर, सारक, उष्ण व्रण-रोपण व पित्त, कफ, रक्तदोष वायु, योनिदोष, ग्रहपीडा, मस्तकशूल, नेत्ररोग, कंठरोग व्रण, राक्षसपीडा, पीनस, अजीर्ण, आध्मान वायु, दुर्गंध घाम, कंडू, विष, वातरक्त, विसर्प, कुष्ठ आणि कास यांचा नाश करितो.

विष्णुकंदस्तुमधुरो रुचिकृत्शीतलःस्मृतः ॥
तर्पणः पित्तदाहघ्नः शोफनाशकरो मतः ॥

अर्थ- विष्णुकंद, मधुर, रुचिकर, शीतल, तर्पण व पित्तदाह, आणि सूज यांचा नाश करितो.

वचोष्णा तीक्ष्ण कटुका तिक्ता वांतिकरा मता ॥ दीपनी वाक्प्रदा कंठ्या शकृन्मूत्रविशोधिनी ॥ मेध्या कफामहाग्रंथिशोफवातज्वरापहा ॥ अतिसारोन्मादभूतबाधापस्मारनाशिनी ॥ रात्रिंचराणां पीडा च मलावष्टंभहा भवेत् ॥ आध्मानकृमिशूलानां नाशिनी परमा मता ॥

अर्थ- वेखंड, उष्ण, तीक्ष्ण, तिखट कडू, वांतिकारक, दीपन, वाणीप्रद व कंठ, मलमूत्र यांचे शोधक, मेधाकारक व कफ, आम, ग्रंथि, सूज, वायु, ज्वर, अतिसार, उन्माद, भूतबाधा, अपस्मार, राक्षसपीडा, मलस्तंभ, आध्मान, कृमि आणि शूल यांचा नाश करिते.

वचाश्वेता मतिर्मेधा वाग्निदीप्तिकरी मता ॥ आयुष्यदा गुणाढ्या च वृष्या कफविनाशिनी ॥ वातभूतकृमिहा स्वितरा पूर्ववद्गुणाः ॥

अर्थ- श्वेत वेखंड, मति, मेधा, यांना देणारी, अग्निदीपक, आयुःप्रद, गुणाढ्य, वृष्य व कफ, वायु, भूतबाधा, कृमि यांचा नाश करिते. वरकड गुण वेखंडासारिखे आहेत.

वंशोम्लस्तुवरस्तिक्तः शीतलः सारको मतः ॥ बस्तिशुद्धिकरः स्वादुश्छेदनो भेदको मतः ॥ कफं रक्तरुजं पित्तं कुष्टं शोफं व्रणं तथा ॥ मूत्रकृच्छ्रं प्रमेहार्शांसि दाहं चैव विनाशयेत् ॥ वंशांकुराः कवर्गेतु बीज धान्येच कीर्तितं ॥

अर्थ- वेळू आंबट, तुरट, कडू, शीतल, सारक, बस्तिशोधक, स्वादु, छेदन, भेदक, व कफ, रक्तविकार, पित्त, कुष्ठ, सूज, व्रण, मूत्रकृच्छ्र, प्रमेह, अर्श, दाह, यांचा नाश करितो. वंशांकुर कवर्गांत व बीज धान्यवर्गांत सांगितलें आहे.

रभवंशो रुचिकरो दीपनः पाचकः स्मृतः ॥ हृद्यो जीर्णहरः शूल गुल्मस्य-
चविनाशनः॥ अन्ये गुणाः पूर्ववंश सदृशाः समुदाहृताः ॥

अर्थ- पोकळ वेळू रुचिकारक, दीपन, पाचक, हृद्य, व अजीर्ण, शूल, गु-
ल्म, यांचा नाश करितो. वरकड गुण वेळू सारखेच आहेत.

वेत्रस्तु तुवरः शीतस्तिक्तः कटुकफापहः॥ वातंपित्तं च दाहं च शो-
फाशोश्मरिकृच्छ्रकान् ॥ विसर्पातिसृतिं रक्तं योनिरोगं तृषां जये
त्॥ रक्तदोषं व्रणं मेहं रक्तपित्तं च कुष्टकं ॥ विषं वै नाशयत्येवांकु
रः क्षारो लघुः स्मृतः ॥ कटूष्णः कफवातघ्नः पर्णो भेदकरं मतं ॥ तु
वरं लघु शीतं च तिक्तं कटु च वातलं ॥ रक्तदोषं कफं पित्तं नाशयेदिति
कीर्तितं॥ वेत्रबीजं तु तुवरं स्वाद्वम्लं रुक्षपित्तलं ॥ रक्तदोषं कफं चै-
व नाशयेदिति कीर्तितं॥

अर्थ- वेत, तुरट, शीत, कडु, तिखट, व कफ, वायु, पित्त, दाह, सूज, मूळव्या-
ध, अश्मरी, मूत्रकृच्छ्र, विसर्प, अतिसार, रक्तदोष, योनिरोग, तहान, रक्तकोप,
व्रण, मेह, रक्तपित्त, कुष्ठ विष यांचा नाश करितो. याचा अंकुर खारट, लघु, ति-
खट, उष्ण, व कफ, वायु, यांचा नाशक असा आहे. वेताचीं पानें भेदक तुरट, लघु
शीतल, कडू, तिखट, वातनाशक व रक्तदोष, कफ, पित्त, यांचा नाश करितात.
याचें बीज तुरट, स्वादु, आंबट, रुक्ष, पित्तल, व रक्तदोषकफ यांचा नाश करितें.

बृहद्वेत्रस्तु शीतस्याद्भूतपित्तामकफपहा॥
अन्ये गुणाः पूर्ववेत्र सदृशाः समुदाहृताः॥

अर्थ- थोरवेत शीतळ, व भूतबाधा, पित्त, आम आणि कफ, यांचा नाश
करितो. वरकड गुण वेता सारिखेच आहेत.

वानीरः शीतलस्तिक्तो व्रणशुद्धिकरो मतः॥ तुवरो वातकृत्ग्राही रुक्षः
पित्तहरो मतः॥ रक्तदोषव्रणकफरक्ष्याद्ग्रहनाशनः॥

अर्थ- जलवेत, शीतल, कडू, व्रणशोधक, तुरट, वातकर, ग्राहक, रुक्ष, व पित्त,
रक्तदोष, व्रण कफ, राक्षसबाधा, ग्रहपीडा याचा नाश करितो.

स्थूलवानीरकः शीतो रुक्षो व्रणविशोधनः॥
तिक्तस्तुतुवरो रक्तदोषपित्तकफान्जयेत्॥

अर्थ- थोर जलवेत शीत, रुक्ष, व्रण शोधक, कडू, तुरट, व रक्तदोष, पित्त आणि
कफ यांचा नाश करितो.

उपोदकी द्वयं तिक्तं तुवरं मधुरं पटु ॥ निद्रालस्यारुचिकरं मलावष्टम्भकृन्मतं ॥ श्लेष्मलं पौष्टिकं पथ्यं शीतलं चाति स्निग्धकं ॥ स्निग्धं बल्यमकंठ्यंच वातपित्तमदापहं ॥ रक्तपित्तं हरत्येवं ऋषिभिर्भाषितं सदा ॥

अर्थ- मयाळ दोन प्रकारची (थोर व लहान) कडू, तुरट, मधुर, खारट, व निद्रा, आळस, अरुचि, मलावष्टंभ, यांना करणारी, कफकर, पौष्टिक, पथ्यकर, शीतळ अतिस्निग्ध, स्निग्ध, बलकर, कंठनाशक, व वायु, पित्त, मद, रक्तपित्त, यांचीनाशक अशी आहे.

पोतकी कटुका तिक्ता रुचिराच मता बुधैः ॥

अर्थ- रानमयाळ, तिखट, कडु, आणि रुचिकर अशी आहे.

भूम्युपोदकी तिक्ता रसे पाके मधुः स्मृता ॥
वातलाकफदा वृष्या कृमिकृत्पित्तनाशिनी ॥

अर्थ- भुयमयाळ, कडू रसकाळीं व पाककाळीं, मधुर, वातल, कफकर, वृष्य, कृमिकारक, आणि पित्तनाशक अशी आहे.

मूलपोती पुष्टिकरी रुच्या बल्याग्निदीपनी ॥
वृष्यालघुस्त्रिदोषाणां शमनी परमा मता ॥

अर्थ- माळावरील मयाळ, पौष्टिक, रुचिकर, बलकर, अग्निदीपक, वृष्य लघु, आणि त्रिदोषनाशक अशी आहे.

वेल्लोतरुस्तु कटुकः पथ्यश्चोष्णोऽग्निदीपनः ॥ रसे पाकेच तिक्तः द्ग्राहको वातरोगहा ॥ मूत्रकृच्छ्राश्मरीसंधिशूलघ्नो योनिरोगहा ॥ मूत्राघातस्य शमनो ऋषिभिः परिकीर्तितः ॥

अर्थ- वेलतूर, तिखट, पथ्य, उष्ण, अग्निदीपन, रसकाळीं व पाककाळीं ःडु, ग्राहक, व वायु, मूत्रकृच्छ्र, अश्मरी, संधिशूल, योनिरोग, आणिमूत्राघायांचा नाश करित्ये.

विकंकतोमधुश्चाम्लो लघुर्दीपनपाचकः ॥ पाककालेतिमधुरो रक्तदोषार्शनाशनः ॥ कामलांपित्तशोषंच दाहं पित्तंच नाशयेत् ॥

अर्थ- वेहेकळ, मधुर, आंबट, लघु, दीपन, पाचक, पाककाळीं, अतिमधुर रक्तदोष, अर्श, कामीळ, पित्तशोष, दाह, आणि पित्त यांचा नाश करित्ये.

विशल्या रक्तदोषघ्नी व्रणलूता विनाशिनी ॥

अर्थ- वेहेकळ, रक्तदोष, व्रण व लूता यांचा नाश करित्ये.

तुगा रूक्षा तु तुवरा मधुरा रक्तशुद्धिकृत् ॥ शीता वृष्या पहा ग्राही वृष्या धातुविवर्धिनी ॥ बल्या क्षयश्वासकासरक्तदोषारुचीहरा ॥ रक्तपित्तं-ज्वरं कुष्ठं कामलां पांडुरोगकं ॥ दाहतृषाव्रणमूत्रकृच्छ्रं दाहं च नाशये-त् ॥ वातघ्नी चैव विज्ञेया वैद्यशास्त्रविशारदैः ॥ गंधपालाशिका या स्तु वंशलोचनवद्गुणाः ॥

अर्थ - वंशलोचन, रूक्ष, तुरट, मधुर, रक्तशुद्धिकारक, शीतल, वृष्य, ग्राहक, वृष्य, धातुवर्धक, बलकर व क्षय, श्वास, कास, रक्तदोष, अरुची, रक्तपित्त, ज्वर कुष्ठ, कामला, पांडुरोग, दाह, तृषा, व्रण, मूत्रकृच्छ्र, दाह आणि वायु, यांचा नाश करितें, गंधपलाशिकेचे वंशलोचनासारिखेच गुण आहेत.

शरपुंखा तु कटुका तिक्तोष्णा तुवरा लघुः ॥ यकृत्कृमिप्लीहगुल्मव्रण-कासविषापहा ॥ श्वासार्शोरक्तदोषघ्नी हृद्रोगकफज्वरहा ॥ वातकफो-दरं व्यंगं गलकुष्ठं च नाशयेत् ॥ श्वेताया: शरपुंखायाः रक्तातोऽप्यधि-का गुणाः ॥

अर्थ- शरपुंखा,- उन्हाळी श्वेत व रक्त तिखट, कडू, उष्ण, तुरट, लघु व यकृत, कृमि, प्लीहा, गुल्म, व्रण, खोकला, विष, दमा, अर्श, रक्तदोष, हृद्रोग, कफ, ज्वर वायु, कफोदर, वांग, गलकुष्ठ यांचा नाश करिते पांढऱ्या शरपुंखेचे गुण अधिक आहेत.

कंटकी शरपुंखा तु कटूष्णा कृमिशूलनुत् ॥

अर्थ- कंटक शरपुंखा - कांटे उन्हाळी, तिखट, उष्ण व कृमिशूल यांचा नाश करिते.

शमी तु तुवरा रूक्षा शीता लघ्वी च तिक्तका ॥ कटुका रेचनी चैव रक्त-पित्तातिसारहा ॥ कुष्ठार्शश्वासकासघ्नी कफभ्रमकृमीहरा ॥ कं-पश्रमानाशमनी फलं तीक्ष्णं च पित्तलं ॥ मेध्यं गुरु स्वादु रूक्षमुष्णं केशहरं परं ॥

अर्थ- शमी, तुरट, रूक्ष, शीतल, लघु, कडू, तिखट, रेचक, व रक्तपित्त-अतिसार, कुष्ठ, अर्श, दमा, खोकला, कफ, भ्रम, कृमि, कंप, श्रम यांचा नाश करिते हिची फळें तीक्ष्ण, पित्तकर, मेधाकारक गुरु, स्वादु, रूक्ष, उष्ण, आणि केशनाशक अशी आहेत.

लघ्वी शमी तु तुवरा रूक्षा शीता लघुः स्मृता ॥ रक्तपित्तातिसारार्शःकुष्ठश्वासकफापहा ॥ श्वेतकुष्ठस्य शमनी फलं कटु दृढं गुरु ॥ स्वादु रूक्षं पित्तलं च मेध्योष्णं व्रणकेशनुत् ॥

अर्थ– लघुशमी तुरट, रूक्ष, शीत, लघु व रक्तपित्त, अतिसार, अर्श, कुष्ठ, श्वास, कफ, श्वेत कुष्ठ यांचा नाश करिस्ये. हिचें फळ कडु हारक, गुरु, स्वादु, रूक्ष, पित्तल, मेधाकारक, उष्ण व व्रण, केश यांचा नाश करितें.

शतावरी तुमधुरा शीतावृष्याच तिक्तका ॥ रसायनी गुरुः स्वादुः स्निग्धा दुग्धमदा मता ॥ अग्निदीप्तिकरी बल्या मेध्या शक्रकरी मता ॥ चक्षुष्या पुष्टिकृत्पित्तकफवातक्षयापहा ॥ रक्तदोषं च गुल्मं च शोथातीसारनाशनी ॥ तैले घृते प्रयोगार्थं प्रशस्ता मुनिभिर्मता ॥

अर्थ– शतावरी मधुर, शीत, वृष्य, कडु, रसायन, गुरु, स्वादु, स्निग्ध, दुग्धमद, अग्निदीपक, बलकर, मेधाकारक, शक्रकर, चक्षुष्य, पुष्टिकर व पित्त, कफ, वायु, क्षय रक्तदोष, गुल्म, सूज, अतिसार यांचा नाश करिस्ये.

महाशतावरी हृद्या मेध्याचाग्निप्रदीपनी ॥ शक्रला शीतवीर्या च बल्या वृष्या रसायनी ॥ अर्शसंग्रहणी रोगं नेत्ररोगं विनाशिनी ॥ गुणाढ्यस्या स्तु विज्ञेयाः पूर्वा याः सदृशा गुणैः ॥ शतावर्या स्त्वंकुरस्तु तिक्तो वृष्यो लघुः स्मृतः ॥ हृद्यस्त्रिदोषपित्तघ्नो वातरक्तार्शसाहरः ॥ क्षयसंग्रहणी रोग नाशनस्तिक्तको लघुः ॥

अर्थ– महाशतावरी, हृद्य, मेध्य, अग्निदीपन शक्रल, अति शीत, वीर्यवान् बलकर, वृष्य, रसायन, व अर्श, संग्रहणी, नेत्ररोग यांचा नाश करिस्ये. वरकड गुण शतावरी सारिखेच आहेत. शतावरीचे अंकुर कडु, वृष्य, लघु, हृद्य, त्रिदोष, पित्त, वातरक्त, अर्शरोग, क्षय, संग्रहणी, यांचे नाशक व कडु लघु असे आहेत.

शालिपर्णीरसे तिक्ता गुरूष्णा धातुवर्धका ॥ रसायना स्वादु वृष्या विषमज्वर वातहा ॥ मेहार्श शोथ संताप ज्वरश्वास विषक्रमीन् ॥ त्रिदोषशोषवछर्दिमीक्षन कासातिसारहा ॥

अर्थ– शालिपर्णी - साळवण (रानगांजा) रसकाडी, कडु, गुरु, उष्ण, धातुवर्द्धक रसायन, स्वादु, वृष्य, व विषमज्वर, वायु, मेह, अर्श सूज, संताप, ज्वर दमा कृमि, त्रिदोष, शोष, वांति, क्षत, खोकला, आणि अतिसार यांचा नाश करिस्ये.

शृंगाटकश्चातिवृष्यो लघुर्ग्राही रुचिप्रदः ॥ शक्रलो वातकफकृत् गुरुर्मेहनदार्ढ्यकृत् ॥ तुवरो मधुरः शीतस्तर्पणः स्वादु पित्तजित् ॥ दाहत्रिदोषमेहघ्नो रक्तदोषभ्रमापहः ॥ शोपसंतापहानोन्तः पूर्वैरेरी मेहर्षिभिः ॥

अर्थ— शिंगाडे, अति वृष्य, लघु, ग्राहक, रुचिप्रद, शुक्रल, वातकारक कफकर, गुरु, मेहृदार्ढ्यकारक, तुरट, मधुर, शीत, तर्पण, स्वादु, व पित्त, दाह त्रिदोष मेह, रक्तदोष, भ्रम सूज, संताप यांचा नाश करितात.

श्रीवल्लिकाम्लाकट्वीचशोफ वातबलासहृ ॥ फलंचास्याःरुचिकर मत्यम्लंतैललेपहृं॥ अस्याभेदोनिकुंजीच गुणास्याः सदृशामता॥

अर्थ— शिकेकाई, आंबट, तिखट, सूज व वायू, कफ यांचा नाश करिते. हिचें फळ रुचिकर, अति आंबट, तेलाचा चिकटा घालविणारे असें आहे, व हिचा भेद निकुंजी तिचे ही असेच गुण आहेत.

लिंगिनी कटुकाचोष्णा दुर्गंधाच रसायनी ॥ सर्वसि[illegible] प्रदा लेहस्तंभिनी सूतबंधिनी॥ सिध्म नाश करी वश्य क[illegible] गुण ओ-च प्रकीर्तिता॥

अर्थ— शिवलिंगी, तिखट, उष्ण, दुर्गंध, रसायन, सर्वसिद्धिप्रद, लोहस्तंभक सूतबंधक, व शिध्मांचा नाश करणारी, आणि वश्य कारक अशी आहे.

तुरुष्करः कांतिकरो वृष्योष्णः स्वादुशुक्रलः॥ वर्ण्यः सुगंधिः कटुकस्तिक्तः स्निग्धश्च कुष्ठहा॥ कफपित्ताश्मरीभूतबाधाज्वरविनाशनः॥ मूत्राघातस्वेदकंडूदाहहाच त्रिदोषजित्॥

अर्थ— शिलारस, कांतिकारक वृष्य, उष्ण, स्वादु, शुक्रकर, वर्णकर, सुगंधि तिखट, कडु, स्निग्ध आहे, व कुष्ठ कफ, पित्त, अश्मरी, भूतबाधा, ज्वर, मूत्राघात, स्वेद, कंडू, दाह, आणि त्रिदोष यांचा नाश करितो.

जलशुक्तिः कटुः स्निग्धा दीपनी पाचका मता॥ रुच्या बलप्रदा गुल्मनाशिनीच क्षयोर्हिता॥ विषदोषंचशूलंच नाशयेदितिकीर्तितं॥

अर्थ— शींपी तिखट, स्निग्ध, दीपन, पाचक, रुचिकर, बलप्रद, व गुल्मनाशक, नेत्राला हितावह, विषदोष, आणि शूल, यांची नाशक अशी आहे.

मुक्ताशुक्तिस्तु मधुरास्निग्धा रुच्या च दीपनी॥ कट्वीच कासशूलघ्नी हृद्रोगस्यच नाशिनी॥

अर्थ— श्वेत शिंपी मधुर, स्निग्ध, रुचिकर, दीपन, तिखट, व खोकला, शूल हृद्रोग, यांचा नाश करिते.

शिरीषोमधुरस्तिक्तः शीतलस्तुवरःकटुः ॥ वर्णोमधुषवीसर्प शो-

फकासविषव्रणान् ॥ त्वग्दोषपामाकंडूतिकुष्ठवातान् विनाशयेत् ॥
रक्तदोषं त्रिदोषंच श्वासंचैव विनाशयेत् ॥

अर्थ- शिरीषवृक्ष, मधुर, कडू शीतल, तुरट, तिखट, वर्णकर लघु, व विसर्प, सूज, खोकला, विष, व्रण, त्वग्दोष, पामा, कंडू, कुष्ठ, वायु, रक्तदोष, त्रिदोष आणि श्वास यांचा नाश करितो.

देवो शिरीषः कटुकस्तीक्ष्णोरूक्षश्च तिक्तकः ॥ लघुः शिरोरेचनश्च रुच्यः कफविनाशकः ॥ पित्तवात कृमींश्चैव मुखरोग विनाशकृत् ॥

अर्थ- देवशिरीष, देवशिरसि, तिखट, तीक्ष्ण, रूक्ष, कडू, लघू, शिरोरेचन, रुचिकर व कफ, पित्त, वायु, कृमि, आणि मुखरोग यांचा नाशक आहे.

दिदिणीतु सरोष्णाच कफकुष्टार्शपि त्तहा ॥
सन्निपातंविषंचैव त्रिदोषंच विनाशयेत् ॥

अर्थ- जलशिरसि, सारक व कफ, कुष्ट, अर्श, पित्त, सन्निपात, विष आणि त्रिदोष यांचा नाश करित्ये.

धवल. शिंशपा वृक्षो वर्ण्यः शीत कटुः स्मृतः ॥ रुचिकृद्बलकृच्चैव पित्तदाहविनाशनः ॥ शोफवीसर्पहा प्रोक्तः पूर्ववैद्यैश्चिकित्सकैः ॥

अर्थ- पाटरा शिसवा वर्णकर, शीतळ, तिखट, रुचिकर, बलकारक व पित्तदाह; सूज आणि विसाप, यांचा नाशक असा आहे.

कृष्णानुशिंशपा तिक्ता कट्वी चोष्णाग्निदीपनी ॥ तुवरा कफवातघ्नी शोफातीसार कुष्ठहा ॥ श्वित्रंमेदकृमीन् छर्दि वस्तिरोगं प्रमेहकं ॥ रक्तदोषं त्रिदोषंच व्रणपीनसगर्भनुत् ॥ अजीर्णनाशिनी प्रोक्ता मुनिभिः शास्त्रदर्शिभिः ॥

अर्थ- काळा शिसवा, कडू, तिखट, उष्ण, अग्निदीपक, तुरट व कफ, वायू, सूज, अतिसार, कुष्ठ, श्वेतकुष्ठ, मेद, कृमि, वांति, बस्तिरोग, प्रमेह, रक्तदोष, त्रिदोष, व्रण, पीनस, गर्भ आणि अजीर्ण यांचा नाशक आहे.

कादंबरी कटुका तिक्ता स्वादूष्णा तुवरा गुरुः ॥ मधुरा दीपनी मेध्या पाचनी भेदकामता ॥ त्वच्या नृपामशूलघ्नी कफशोफत्रिदोषहा ॥ विषंदाहं ज्वरं रक्तदोषार्शभ्रमनाशिनी ॥ शोषनाशकरी प्रोक्ता फलं

शिग्रुस्तु कटु तिक्तोष्णः स्तीक्ष्णो रुच्योऽग्निदीपनः॥ पाचकः सारकोल-
घोलघुः क्षारः कफापहः॥ पित्तकोपनकृद्वातकफव्रणविनाशनः॥ मु-
खजाड्यकृमि विषदोषामप्लीहविद्रधीन्॥ गुल्मं शोथं च कंडुं च मेदो
रोगोपदंशकं॥ गंडमाला पचीनेत्ररोगं च गलगंडकं॥ नाशयेदिति च-
प्रोक्तं शिंबीचास्याग्निदीपनी॥ तुवरा स्वादु मधुरा कफपित्तज्वरक्ष-
यान्॥ कुष्ठशूलश्वासगुल्मनाशिनी च प्रकीर्तिता॥ बीजं च कटुकं-
चोष्णं च चक्षुष्यं च कफापहं॥ आवृष्यं वातशोथानां नाशनं विद्रधी
हरं॥ मेदगंडापचीगुल्मविषव्रणकृमीन् जयेत्॥ बीजघर्षेण ज-
नस्यं शीर्षशूलनिवारणं॥ पुष्पं कटूष्णं तीक्ष्णं च चक्षुष्यं स्नायुरो
गनुत्॥ कृमीन् शोथं कफं वातं गुल्मं विद्रधिप्लीहहा॥ पर्णमुष्णं
च कटुकं रुच्यं दीपनपाचनं॥ पथ्यं सरं वातकृमिकफज्वरविनाशकृत्॥

अर्थ- शेवगा, कडू, तिखट, उष्ण, तीक्ष्ण, रुचिकर, अग्निदीपक, पाचक, सारक, तुरट, लघु, खारट, व कफ, पित्त, यांना कोपविणारा, वात, कफ, व्रण, यांचा नाशक, व मुखजाड्य, कृमि, विषदोष, आम, प्लीहा, विद्रधी, गुल्म, शोथ, कंडू, मेदोरोग, उपदंश, गंडमाळा, अपची, नेत्ररोग, गलगंड यांचा नाश करितो. याची शेंग अग्निदीपक, तुरट, स्वादु, मधुर, कफ, पित्त, ज्वर, क्षय, कुष्ठ, शूल, श्वास, गुल्म, यांचा नाश करिते. याचें बीज तिखट, उष्ण, चक्षुष्य, कफनाशक, अवृष्य, वायु, सूज, विद्रधी, मेद, गंड, अपची, गुल्म, विष, व्रण, कृमि, यांचा नाश करितें. याचें बीज उगाळून नस्य केलें असतां मस्तकशूल जातो. याचीं फुलें, तिखट, उष्ण, तीक्ष्ण, चक्षुष्य, व स्नायुरोग, कृमि, सूज, कफ, वायु, गुल्म, विद्रधि आणि प्लीहा यांचा नाश करितात. याचीं पानें, उष्ण, तिखट, रुचिकर, दीपन, पाचन, पथ्य, सारक, व वायु, कृमि, कफ आणि ज्वर यांचा नाश करितात.

सोभांजनः कटुस्तीक्ष्णोत्युष्णो रुच्योऽग्निदीपनः॥ विदाही पाच-
नो ग्राही तिक्तः क्षारश्च पित्तलः॥ रक्तकोपनकारी च वृष्यः क-
फकृमीहरः॥ विषदोषं विद्रधिं च वातप्लीहां च नाशयेत्॥ गु-
ल्मं शूलं स्नायुकं च नाशयेदिति कीर्तितं॥

अर्थ- काळा शेवगा तिखट, तीक्ष्ण, अतिउष्ण, रुचिकर, अग्निदीपन, विदाही, पाचक, ग्राहक, कडू, खारट, पित्तकर, रक्तकोपन, वृष्य व कफ, कृमि, विषदोष, विद्रधि, वायु, प्लीहा, गुल्म, शूल, आणि स्नायुक यांचा नाशक आहे.

धवलः शिग्रुकस्तीक्ष्णस्तिक्तो रुच्योऽग्निदीपनः॥ कटुः सरश्च लघुतो-

मुखजाड्यहरीमतः ॥ अंगव्यथांचवातंचशोफंचैवविनाशयेत् ॥
पुष्पंतुशीतंस्वर्यंस्यात्तुवरंग्राहकंलघु ॥ चक्षुष्यंरक्तपित्तस्यप्रसाद
नकरंमतं ॥ कफपित्तंचवातंचशीर्षशूलंकृमीन्जयेत् ॥ पत्रंचशी
तलंस्वादुचक्षुष्यंशुक्रलंगुरु ॥ स्निग्धंमेदकृमींश्चैववातंपित्तंचनाशयेत् ॥

अर्थ—पांढरा शेवगा तीक्ष्ण, कटु, रुचिकर, अग्निदीपन, तिखट, सारक, मधुर, मुखजाड्यनाशक, व अंगव्यथा, वायु, सूज यांचा नाश करितो. याचीं फुलें शीतल, स्वर्य, तुरट, ग्राहक, लघु, चक्षुष्य, रक्तपित्तप्रसादन, व कफ, पित्त, वायु, मस्तकशूल, कृमि यांचा नाश करितात. याचीं पानें शीतल, स्वादु, नेत्रहित, शुक्रकारक, गुरु, स्निग्ध, व मेद, कृमि, वायु, आणि पित्त यांचा नाश करितात.

रक्तशिग्रुर्महावीर्योमधुरश्चरसायनः ॥
शोथंवातंचपित्तंच आध्मानंचकफंजयेत् ॥

अर्थ—रक्तशिग्रु महावीर्यवान, मधुर, रसायन, व शोथ, वायु, पित्त, आध्मान, आणि कफ यांचा नाश करितो.

वनोत्थाशनपुष्पातुतुवराकफकारका ॥ चक्षुष्याहर्षदाहृद्यासुगं
धिर्धातुवर्धका ॥ लघुर्वर्ण्यादीपनीचग्राहकाचत्रिदोषनुत् ॥ पि
त्तदाहतृषावांतिमुखपाकस्यनाशिनी ॥

अर्थ—लघुरानशेवती तुरट, कफकर, चक्षुष्य, हर्षप्रद, हृद्य, सुगंधि, धातुवर्धक, लघु, वर्णकारक, दीपन, ग्राहक, व त्रिदोष, पित्त, दाह, तृषा, वांति आणि मुखपाक यांचा नाश करिते.

सिंदूरःकटुकस्तिक्तोभग्नसंधानकारकः ॥ व्रणरोपणकारीस्यादु
ष्णःकंडूविषापहः ॥ विसर्पकुष्ठत्वग्दोषव्रणनाशकरोमतः ॥

अर्थ—शेंदूर तिखट, कडू, भग्नसंधानकारक, व्रणरोपण, उष्ण, व कंडू, विष, विसर्प, कुष्ठ, त्वग्दोष, आणि व्रण यांचा नाश करितो.

मृगाक्षीभेदकास्वाद्वीलघुरुष्णाचाग्निदीपनी ॥ कट्वीपित्तकरीतिक्तापा
केचाम्लापटुःस्मृता ॥ रुच्यापीनसवातंचअष्ठीलांचविनाशयेत ॥
त्रिदोषनाशकाप्रोक्तासैवतिक्तानुदीपनी ॥ किंचिदम्लारुचिकरा
स्वाद्वीप्रोक्तामनीषिभिः ॥ सैवशुष्कादीपनीस्यात्रुच्याकट्वीकफा
पहा ॥ वातारुचीजाड्यहराऋषिभिःपरिकीर्तिता ॥

अर्थ—शेंदाडी भेदक, स्वादु, लघु, उष्ण, अग्निदीपक, तिखट, पित्तकर, कडू, पाककाळीं आंबट, खारट, रुचिकर, व पीनस, वायु, अष्ठीला, त्रिदोष, यांचा नाश करिते, ती कडू असली तर दीपन, किंचित् आंबट, रुचिकर, स्वादु, अशी आहे, ती सुकवून तयार केलेली दीपन, रुचिकर, तिखट, व कफ, वायु, अरुचि, जाड्य, यांचा नाश करिते.

शोपास्निग्धाचलघ्वीचतिक्ताकट्वग्निदीपनी ॥ उष्णामेध्याबस्ति
कर्मप्रशस्ताकफनाशिनी ॥ वातंज्वरंचशूलंचदाहंनेत्ररुजंतृषां ॥
वांतिंव्रणमतीसारमामंचैवविनाशयेत् ॥ पत्रव्यंजनकंचाग्निदीप
नंमधुरंमतं ॥ दुग्धवृद्धिकरंवृष्यपथ्यमुष्णंचवातहृत् ॥ गुल्मशूल
ज्वरांश्चैवनाशयेदितिकीर्तितं ॥

अर्थ—बडिशोप स्निग्ध, लघु, कडू, तिखट, अग्निदीपक, उष्ण, मेध्य, बस्तीविषयीं प्रशस्त, व कफ, वायु, ज्वर, शूल, दाह, नेत्ररोग, तृषा, वांति, व्रण, अतिसार, आणि आम यांचा नाश करिते, हिच्या पानांची भाजी अग्निदीपक, मधुर, दुग्धवर्धक, वृष्य, उष्ण, पथ्यकर, व वायु, गुल्म, शूल, ज्वर, यांचा नाश करिते.

वनशोपातुमधुरास्निग्धातिक्ताबलप्रदा ॥ कटुर्वृष्याचहृद्याचस्वाद्वी
पाचनकारिणी ॥ किंचिदुष्णावातपित्तकफप्लीहाक्रिमीन्जयेत् ॥
नेत्ररुग्रक्तदोषघ्नीक्षतक्षयविनाशिनी ॥ क्षयार्शोयोनिशूलघ्नीमला
वष्टंभकासहा ॥ त्रिदोषच्छर्द्यग्निमांद्यनाशिनीचप्रकीर्तिता ॥

अर्थ—वाळंतशोप मधुर, स्निग्ध, कडू, बलप्रद, तिखट, वृष्य, हृद्य, स्वादु, पाचनकारक, किंचित उष्ण, व वायु, पित्त, कफ, प्लीहा, कृमि, नेत्ररोग, रक्तदोष, क्षतक्षय, क्षय, अर्श, योनिशूल, मलस्तंभ, खोकला, त्रिदोष, वांति, अग्निमांद्य, यांचा नाश करिते.

शुभ्राचशंखिनीमेध्याशीतलावर्ण्यासिद्धिदा ॥ रसायनीसरास्वर्या
किंचिदुष्णाचतुवरा ॥ स्मृतिकांतिबलाग्नीनांवर्द्धिनीकटुकामता ॥
पाचकायुःस्थिरकरीमांगल्यापित्तनाशिनी ॥ विषदोषमपस्मारक
फक्रिमिविषापहा ॥ कुष्ठलूतात्रिदोषघ्नीग्रहदोषघ्ननाशिनी ॥ स
र्वोपद्रवहाप्रोक्तारक्तानीलागुणैःसमा ॥

अर्थ—श्वेतशंखपुष्पी मेधाकर, शीतल, वर्णकारक, सिद्धिदायक, रसायन, सर, किंचित उष्ण, तुरट, व स्मृति, कांति, बल, आणि अग्नि यांना वाढविणारी, तिखट, पाचक, आयुस्थापक, मांगल्यप्रद, व पित्त, विषदोष, अपस्मार, कफ, कृमि, विष, कुष्ठ, लूता, त्रिदोष, ग्रहदोष आणि सर्वोपद्रव यांचा नाश करिते, व हिच्यासारिखेच रक्तशंखपुष्पी व नीलशंखपुष्पी यांचेहि गुण आहेत.

यवतिक्तानुकटुकारुचिराचाग्निदीपनी ॥ सराम्लाकटुकातीक्ष्णा स्निग्धोष्णाचत्रिदोषहा ॥ कुष्ठामविषदोषघ्नीरक्तदोषंकृमींस्तथा ॥ शोकंजयेच्चोदरंचनाशयेदितिकीर्तितं ॥

अर्थ–शंखिनी तिखट, रुचिकर, अग्निदीपक, सारक, आंबट, तिखट, तीक्ष्ण, स्निग्ध, उष्ण, व त्रिदोष, कुष्ठ, आम, विषदोष, रक्तदोष, कृमि, सूज, आणि उदर यांचा नाश करिते.

अब्धिफेनोरुचिकरोलेखनस्तुवरोलघुः ॥ चक्षुष्यःशीतलश्चैवपट लादिरुजाहरः ॥ सरश्चविषदोषघ्नःकर्णशूलहरःपरः ॥ कफंचकं ठरोगंचपित्तंचैवविनाशयेत् ॥

अर्थ–समुद्रफेण रुचिकारक, लेखन, तुरट, लघु, चक्षुष्य, शीतल, पटलादिरोगनाशक, सारक, विष, व कर्णशूल, कफ, कंठरोग, आणि पित्त यांचा नाश करितो.

समुद्रस्यफलंचे[illegible]नकंचैवाग्निदोषनुत्॥वातंचतु[illegible]थांचकफंभ्रां [illegible]िरोगरुजं ॥ दोषंदा[illegible]नल[illegible]च्चनाशयेदितिकीर्तितं ॥ जलेन [illegible]ानि[illegible]नाशकरंपरं ॥

अर्थ–समुद्रफळ [illegible], शिरोरोग, दाता-नलजदोष, [illegible] असतां कृमिंचा नाश करिते.

[illegible]मुद्रशो[illegible]प्रोक्तोवातनलोग्राहकोमतः ॥ अतिपित्तकरश्चैवक[illegible]चगतोबुधैः ॥

अर्थ–समुद्रशो[illegible] वातल, ग्राहक, अतिपित्तकारक, आणि कफकर, असा आहे.

पर्वंका[illegible]तुवरंग्राहकंशीतलंपरं ॥ कफपित्तंनाशयतीत्येवमाचार्यभाषितं ॥

अर्थ–सकूट तुरट, ग्राहक, शीतल, व कफ, पित्त यांचे नाशक आहे.

दर्पकःपाककालेतुस्वादुश्चैवप्रमेहहा ॥ अग्निमांद्यकरःपित्तनाशकृच्चमतोबुधैः ॥

अर्थ–मकजा पाककाळीं स्वादु, प्रमेहनाशक, अग्निमांद्यकर, आणि पित्तनाशक, असा आहे.

सर्पिण्युक्ताविषघ्नीचस्तन्यवृद्धिकरीमता ॥

अर्थ—सर्पिणी—नागफणी (सर्पाच्या अंगासारखीं वर खवलें असतात ती) विषनाशक, व स्तनांत दूध वाढविणारी अशी आहे.

सर्पाक्षीकटुकातिक्ताचोष्णाकृमिव्रणापहा ॥
आखुवृश्चिकसर्पाणांविषनाशकरीमता ॥

अर्थ—सर्पाक्षी तिखट, कडू, उष्ण, व कृमि, व्रण, व उंदिर, विंचू, सर्प, यांच्या विषांचा नाश करणारी अशी आहे.

सर्पदंष्ट्रासराचोष्णातिक्ताकफविनाशिनी ॥
वातनाशकरीप्रोक्ताविचारज्ञैश्चिकित्सकैः ॥

अर्थ—सताप मारक, उष्ण, कडू, कफनाशक, वातनाशक, असा आहे.

समुद्रपुष्पंतुवरंमधुरंशीतलंमतं ॥ रक्तदोषंकफंपित्तंकामलांचवि
नाशयेत ॥ गर्भिणीकष्टशमनंमुनिभिःपरिकीर्तितं ॥

अर्थ—समुद्रफूल तुरट, मधुर, शीतल, व रक्तदोष, कफ, पित्त, कामला आणि गर्भिणीचे कष्ट, यांचें नाशक आहे.

शाकवृक्षस्तुतुवरःशीतलोरक्तपित्तहा ॥ गर्भस्थैर्यकरश्चैवगर्भसंधान
कारकः ॥ वातंपित्तंतथाशोषंकुष्ठंचातिसृतिंजयेत् ॥ अस्यपुष्पं
तुतुवरंतिक्तंचविशदंलघु ॥ वातप्रकोपनंरूक्षंकफपित्तप्रमेहनुत् ॥
वल्कलंचास्यमधुरंरूक्षंचतुवरंमतं ॥ कफनाशकरंचैवमुनिभिःप
रिकीर्तितं ॥

अर्थ—सागाचें झाड तुरट, शीतल, रक्तपित्तनाशक, गर्भस्थैर्यकारक, गर्भसंधानकारि, व वायु, पित्त, मुळव्याध, कोड, अतिसार, यांचा नाश करिते. याचीं फुलें तुरट, कडू, विशद, लघु, वातकोपन, रूक्ष, व कफ, पित्त, प्रमेह, यांचा नाश करितात. याची साल मधुर, रूक्ष, तुरट, आणि कफनाशक, असी आहे.

कौशिक्यापित्तलाचोष्णातिक्तावातविनाशिनी ॥

अर्थ— हेंदाचें झाड पित्तकारक; उष्ण, कडू, आणि वातनाशक असें आहे.

शाल्मलीमधुरावृष्यावल्याचतुवरामता॥शीतलापिच्छलालघ्वीस्नि
ग्धास्वाद्वीरसायना ॥ शुक्रलाश्लेष्मलाचैवधातुवृद्धिकरीमता ॥ र
क्तपित्तंचपित्तंचरक्तदोषंचनाशयेत॥वृप्रसोस्याग्राहकःस्यात्तुवरः

कफनाशनः ॥ पुष्पंतुशीतलंतिक्तंगुरुस्वादुकषायकं ॥ वातलं ग्राहकंरूक्षंकफपित्तविनाशकं ॥ रक्तदोषहरंचैवगुणाह्येतेफलस्य च ॥ कंदोस्यामधुरःशीतोमलस्तंभकरोमतः ॥ शोफंदाहंचपित्तंच संतापंचैवनाशयेत् ॥

अर्थ–सांवरीचें झाड मधुर, वृष्य, बलकर, तुरट, शीतल, पिच्छल, लघु, स्निग्ध, स्वादु, रसायन, शुक्रकारक, कफकर, धातुवर्धक, व रक्तपित्त, पित्त, रक्तदोष, यांचा नाश करितें. याच्या सालीचा रस ग्राहक, तुरट, कफनाशक, असा आहे. हिचीं फुलें शीतल, कडू, गुरु, स्वादु, तुरट, वातल, ग्राहक, रूक्ष, व कफ, पित्त, रक्तदोष, यांचा नाश करितात. याचप्रमाणें फळाचे गुण आहेत. हिचा कांदा मधुर, शीतल, मलस्तंभक, व शोफ, दाह, पित्त, आणि संताप यांचा नाश करितो.

कूटशाल्मलिकातिक्ताकटुर्भेदकरीमता ॥ उष्णाकफंचवातंच प्लीहांगुल्मंयकृद्रुजं ॥ विषदोषंभूतबाधांमलस्तंभविनाशयेत् ॥ मेदंचरक्तदोषंचशूलंचैवविनाशयेत् ॥

अर्थ–कूटशाल्मली (सांवरीचा भेद) कडू, तिखट, भेदक, उष्ण, व कफ, वायु, प्लीहा, गुल्म, यकृत्, विषदोष, भूतबाधा, मलस्तंभ, मेद, रक्तदोष, आणि शूळ यांचा नाश करिते.

सप्तपर्णःस्मृतस्तिक्तश्चाग्निदीप्तिकरःसरः ॥ उष्णश्चतुवरश्चैवमदगंधिःसुगंधिदः ॥ स्निग्धश्चतुवरोहृद्योरक्तदोषव्रणापहः ॥ कृमिश्वासत्रिदोषघ्नःकुष्ठशूलरुजाहरः ॥ गुल्मनाशकरश्चैवमुनिभिःपरिकीर्तितः ॥

अर्थ–सातवीण कडू, अग्निदीपक, सारक, उष्ण, तुरट, मदगंधि, सुगंधि, स्निग्ध, तुरट, हृद्य, व रक्तदोष, व्रण, कृमि, दमा, त्रिदोष, कुष्ठ, शूळ, आणि गुल्म, यांचा नाश करितो.

सेकवृक्षःशीतलःस्याद्भग्नसंधानकारकः ॥

वातंकफंनाशयतीत्येवमाहुश्चिकित्सकाः ॥

अर्थ–सागवृक्ष शीतल, भग्नसंधानकारक, व वायु, कफ यांचा नाश करितो.

लताकरंजस्तुवरस्तिक्तश्चोष्णश्चशोषकः ॥ कफपित्तार्शशूलघ्नः शोफाध्मानव्रणापहः ॥ प्रमेहकुष्ठकृमिहृद्भ्रमिरक्तार्शनाशनः ॥ वातार्शोरक्तदोषंचनाशयेदितिकीर्तितः ॥

अर्थ—आगरखोटी तुरट, कटु, उष्ण, शोधक, व कफ, पित्तार्श, शूल, शूल, आध्मान, व्रण, प्रमेह, कुष्ठ, कृमि, रक्तार्श, वातार्श, आणि रक्तदोष यांचा नाश करिते.

सारामलंपित्तलंचाम्लंवाननाशकरंगुरु ॥
कफकृच्चैवसंप्रोक्तंमुनिभिश्चचिकित्सकैः ॥

अर्थ—साराम्ल (निंबूभेद) पित्तल, आंबट, वातनाशक, गुरु, कफकर, असें आहे.

शर्करामधुराशीनाबल्यावृष्यासरामता ॥ स्निग्धाकफकरांचैवतर्थ कासंतृषांजयेत् ॥ विषदोषंमदंश्वासंमोहंमूर्छांवमिंतथा ॥ अति सारंरक्तदोषंपित्तंवातंकृमींस्तथा ॥ भ्रांतिदाहंश्रमंचार्शनाशयेदिति कीर्तिता ॥ तथायथाचधौतास्यात्तथागुणकरीमता ॥

अर्थ—साखर मधुर, शीतल, बलकर, वृष्य, सारक, स्निग्ध, कफकर, व श्वास, खोकला, ताहान, विषदोष, मद, श्वास, मोह, मूर्छा, वमि, अतिसार, रक्तदोष, पित्त, वायु, कृमि, भ्रांति, दाह, श्रम, अर्श, यांचा नाश करिते. ही जसजशी शुद्ध असेल त्याप्रमाणें अधिक गुण करिते.

खंडोपलाचचक्षुष्यास्निग्धाधातुविवर्धिनी ॥ मुखप्रियाचमधुराशी तावृष्याबलप्रदा ॥ सर्वेंद्रियतृप्तिकरीलघ्वीतृष्णाविनाशिनी ॥ क्षतक्षयंरक्तपित्तंमोहंमूर्छांकफंतथा ॥ वातंपित्तंचदाहंचशोषंचै वविनाशयेत् ॥

अर्थ—खडीसाखर नेत्राला हितावह, स्निग्ध, धातुवर्धक, मुखप्रिय, मधुर, शीत, वृष्य, बलकारक, सारक, इंद्रियांना तृप्ति देणारी, लघु, व तृष्णा, क्षतक्षय, रक्तपित्त, मोह, मूर्छा, कफ, वायु, पित्त, दाह, आणि शोष यांचा नाश करिते.

देवनोपलातुतुवरगरुच्याचैवमुखप्रिया ॥
गुणास्त्वन्येतुविज्ञेयाबुधैःखंडोपलाइव ॥

अर्थ—नावदसाखर—रायपुरी—फुलदाणा तुरट, रुचिकर, मुखप्रिय, अशी आहे. वरकड गुण खडीसाखरप्रमाणें आहेत.

क्षुद्रातुशर्कराकिंचिदुष्णातिक्तातिपिच्छला ॥ स्निग्धाचमधुरारु च्यासरादाहविनाशिनी ॥ वातपित्तंरक्तदोषंनाशयेदितिकीर्तिता ॥

अर्थ—ओंधळीसाखर किंचित् उष्ण, कडू, पिच्छिल, स्निग्ध, मधुर, रुचिकर, सारक, दाहनाशक, व वायु, पित्त, रक्तदोष, यांचा नाश करिते.

गौडीतुशर्करास्निग्धाचक्षुष्यामधुरामता ॥ पथ्यास्वाद्वीशीतलाच
पट्वीदाहविनाशिनी ॥ क्षतक्षयंरक्तपित्तंतृषांचैवाविनाशयेत् ॥

अर्थ–गुळीसाखर स्निग्ध, नेत्रांप्रिय, मधुर, पथ्यकर, स्वादु, शीतल, खारट, व दाह, क्षतक्षय, रक्तपित्त, आणि तृषा यांचा नाश करिते.

मत्स्यंडंतुचक्षुष्यंमधुरंरक्तदोषनुत् ॥
कुष्ठव्रणंकफंश्वासंपित्तंहिक्कांवमिंजयेत् ॥

अर्थ–गुळी खडीसाखर नेत्रांला हित, मधुर, व रक्तदोष, कुष्ठ, व्रण, कफ, श्वास, पित्त, उचकी, आणि वांति यांचा नाश करिते.

पौंड्रेक्षुजाशर्करातुस्निग्धाहितकरीमता ॥ वृष्याक्षतक्षयंचैवक्षयंचै
वारुचिंजयेत ॥ वंशेक्षुसंभवावल्याचक्षुष्याधातुवर्धिनी ॥ रूक्षाच
मधुराचैवश्यामेक्षूणांबलप्रदा ॥ श्रमघ्नीतर्पणीरुच्यारसेक्षूणांच
शीतला ॥ स्निग्धाकांतिकरीप्रोक्तारक्तेक्षोःपित्तनाशिनी ॥

अर्थ–पुंड्रकादि उंसांची साखर स्निग्ध, हितकारक, वृष्य, व क्षतक्षय, क्षय, अरुचि, यांचा नाश करिते. वंशेक्षूची साखर बलकर, नेत्रांला हित, धातुवर्धक, रूक्ष, मधुर, अशी आहे. काळ्या उंसाची साखर बलप्रद, श्रमनाशक, तर्पण, रुचिकर, अशी आहे. रसेक्षूची साखर शीतल, स्निग्ध, कांतिकारक अशी आहे, व लाल उंसाची पित्तनाशक आहे.

पुष्पोद्भवाशर्करातुस्वाद्वीहृद्याचशीतला ॥
गुर्वीपित्तंरक्तदोषंनाशयेदितिकीर्तिता ॥

अर्थ–पुष्पोद्भवशर्करा स्वादु, हृद्य, शीतल, गुरु, व पित्त, रक्तदोष यांचा नाश करिते.

मधुजाशर्करावल्यागुर्वीवृष्याचशीतला ॥ मधुरातर्पणीरुक्षातुवरा
छेदकामता ॥ पाकेस्वाद्वीवमिदाहंपित्तंचैवातिसारकं ॥ रक्तपित्तं
तृषांपित्तंकफंचैवविनाशयेत् ॥

अर्थ—मधाची साखर बलकर, गुरु, वृष्य, शीतल, मधुर, तर्पण, रूक्ष, तुरट, छेदक, पाककाळीं स्वादु, व वांति, दाह, पित्त, अतिसार, रक्तपित्त, तृषा, पित्त, आणि कफ यांचा नाश करिते.

यवासशर्कराशीतारसेस्वाद्वीकषायका ॥ वृष्यातिक्ताचमधुराभ्रमं
पित्तंतृषांजयेत् ॥ कफंदाहंवमिंशूलंश्रमंचैवविनाशयेत् ॥

अर्थ—अधाड्याची साखर शीत, रसकाळीं स्वादु, तुरट, वृष्य, कडु, मधुर, व भ्रम, पित्त, तृषा, कफ, दाह, वांति, शूल, आणि श्रम यांचा नाश करिते.

शर्करायाजलंचैवशुक्रलंशीतलंसरं ॥ बल्यंरुच्यंलघुस्वादुवातपित्त
तृषापहं ॥ रक्तदोषंवमिंमूर्छांज्वरंदाहंचनाशयेत् ॥

अर्थ—साखरपाणी शुक्रकारक, शीत, सारक, बल्य, रुचिकर, लघु, स्वादु, व वायु, पित्त, तृषा, रक्तदोष, वांति, मूर्छा, ज्वर, आणि दाह, यांचा नाश करितें.

वृक्षस्तुशल्लकीसंज्ञःपुष्टिकारीकषायकः ॥ शीतवीर्यश्चमधुरास्तिक्तो
ग्राहीरक्तदोषनुत् ॥ व्रणदोषंकफंवातंपित्तंचार्शंचनाशयेत् ॥ पक्का
तिसारंकुष्टंचरक्तपित्तंविनाशयेत् ॥ पुष्पंचास्यकफंवातमर्शःकुष्टा
रुचीर्जयेत् ॥ निर्यासोस्यनतोनाम्नाकुंदरुःसुज्ञभाषितः ॥

अर्थ—सालयीवृक्ष पुष्टिकारक, तुरट, शीतवीर्य, मधुर, कडु, ग्राही, व रक्तदोष, व्रण, कफ, वायु, पित्त, अर्श, पक्कातिसार, कुष्ट, आणि रक्तपित्त यांचा नाश करितो. याचीं फुलें कफ, वायु, अर्श, कुष्ट, अरुचि, यांचीं नाशक आहेत. यांचा चीक ज्याला कुंदरु म्हणतात तो.

सालिमकंदश्चोष्णवीर्योवृष्यश्चमधुरोमतः ॥ धातुवृद्धिकरस्तिक्तो
गुरुश्चैवरसायनः ॥ पौष्टिकःक्षयहामेहपित्तरक्तविकारहा ॥ आम
दोषंकामलांचनाशयेत्कुंभकामलां ॥

अर्थ—सालंमिश्री उष्णवीर्य, वृष्य, मधुर, धातुवर्धक, कडु, गुरु, रसायन, पौष्टिक व क्षय, मेह, पित्त, रक्तविकार, आमदोष, कामला, आणि कुंभकामला यांचा नाश करिते.

सिंहलीचसरावृष्याशीतावातविनाशिनी ॥
आमंशोथंनाशयतीत्येवमुक्तंचिकित्सकैः ॥

अर्थ—सिंहलीपिंपळी सारक, वृष्य, शीत, व वायु, पित्त, आमदोष आणि सूज यांचा नाश करिते.

सेगुडीकटुकाचोष्णादेहदार्ढ्यकरीमता ॥
पृष्ठशूलंचगुल्मंचवातंशूलंचनाशयेत् ॥

अर्थ—सिगुडी तिखट, उष्ण, देहदार्ढ्यकारक, व पृष्ठशूळ, गुल्म, वायु, आणि शूल यांचा नाश करिते.

सीताफलंतुमधुरंशीतंहृद्यंबलप्रदं ॥
वातलंकफकृत्स्वादुपुष्टिकृत्पित्तनाशकं ॥

अर्थ–सीताफळ मधुर, शीत, हृद्य, बलकारक, वातल, कफकारक, स्वादु, पौष्टिक, आणि पित्तनाशक असें आहे.

मेचपत्रीरसमृनातिक्तापित्तलोष्णाविषापहा ॥
कफंवातंज्वरंकासंकृमीन्दुर्गंधतांजयेत ॥

अर्थ–सुरवंद कडू, पित्तल, उष्ण, विषनाशक व कफ, वायु, ज्वर, खोकला, कृमि आणि दुर्गंध यांचा नाश करितें.

सौवीरंचांजनंशीतंतुवरंस्वादुलेखनं ॥ चक्षुष्यंकटुकंतिक्तंग्राहकंमधुरंमतं ॥ स्निग्धंहिक्काक्षयंपित्तंविषदोषंकफंतथा ॥ वातंश्वासंरक्तदोषंरक्तपित्तंचनाशयेत ॥ नेत्ररोगहरंचैवप्रोक्तंनीलांजनंपुरा ॥

अर्थ–काळा सुरमा शीत, तुरट, स्वादु, लेखन, नेत्रांला हितकर, तिखट, कडू, ग्राहक, मधुर, स्निग्ध, व उचकी, क्षय, पित्त, विषदोष, कफ, वायु, दमा, रक्तदोष, रक्तपित्त, आणि नेत्ररोग यांचा नाश करितो.

श्वेतांजनंसमुद्दिष्टंगुणैःसौवीरतुल्यकं ॥

अर्थ–पांढरा सुरमा याचे गुण काळ्या सुरम्यासारिखेच आहेत.

पूगीफलंमोहकरंस्वादुरुच्यंकषायकं ॥ रूक्षंतरंचमधुरंगुरुपथ्यंचदीपनं ॥ किंचित्कटुरसंप्रोक्तंमुखवैरस्यनाशकं ॥ वामिक्लेदांत्रिदोषंचमलंवातंकफंतथा ॥ पित्तंदुर्गंधतांचैवनाशयेदितिकीर्तितं ॥ आर्द्रंपूगीफलंप्रोक्तंतुवरंकंठशुद्धिकृत् ॥ अभिष्यंदिसरंचैवगुरुदृष्ट्यग्निमांद्यकृत् ॥ रक्तदोषंमुखमलंपित्तंचामंकफंतथा ॥ आध्मानमुदरंचैवनाशयेदितिकीर्तितं ॥ शुष्कंपूगीफलंरुच्यंपाचकंरेचकंतथा ॥ स्निग्धंचवानलंचैवकंठरुग्हृन्त्रिदोषनुत् ॥ पर्णंविनाकेवलंतुभक्षितंशोफपांडुकृत् ॥ पक्वंचार्द्रपूगफलंछेदकंचात्रिदोषहृत् ॥ शुष्कंपक्वीकृतंतत्तुस्निग्धंवातकरंमतं ॥ त्रिदोषनाशकंचैवतद्बालंसर्वदोषहृत् ॥

अर्थ—सुपारी साधारण मोहकारक, स्वादु, रुचिकर, तुरट, रूक्ष, सारक, मधुर, गुरु, वृष्यकर, दीपन, किंचित तिखट, मुखवैरस्यनाशक, व कांति, भेद, त्रिदोष, मल, वायु, कफ, पित्त, दुर्गंध यांचा नाश करिते, ओली सुपारी तुरट, कंठशुद्धिकारक, अभिष्यंदि, सारक, गुरु, वृष्य, अग्निमांद्यकारक, व रक्तदोष, मुखमल, पित्त, आम, कफ, आध्मान, उदर, यांचा नाश करिते. सुकी सुपारी, रुचिकर, पाचक, रेचक, स्निग्ध, वातल, व कंठरोग, त्रिदोष, यांचा नाश करिते. ही पानांवांचून भक्षण केली असतां सूज, पांडुरोग, यांना करिते. पिकलेली ओली सुपारी छेदक, आणि त्रिदोषनाशक आहे. सुकी पिकली सुपारी स्निग्ध, वातकारक, आणि त्रिदोषनाशक अशी आहे. कोंवळी सुपारी सर्वदोषनाशक आहे.

आंध्रोद्भवंपूगफलंपाकेतुमधुरंमतं ॥ किंचिदम्लंचतुवरंकफवा
तघ्निनाशकं ॥ मुखजाड्यकरंचैवमुनिभिःपरिकीर्तितं ॥

अर्थ—आंध्रदेशांतील सुपारी पाककाळीं मधुर, किंचित आंबट, तुरट, व कफ, वायु, यांची नाशक, आणि मुखाला जाड्यता करणारी अशी आहे.

चंपावतिभवंपूगंपाचनंचाग्निदीपनं ॥
बलप्रदंरसाढ्यंचकफनाशकरंमतं ॥

अर्थ—चौली सुपारी पाचन, अग्निदीपक, बलप्रद, रसाढ्य, आणि कफनाशक अशी आहे.

गोठसंज्ञंपूगफलंरुच्यंचाग्निप्रदीपनं ॥
कटुकंतुवरंचोष्णंपित्तलंमलस्तंभकृत ॥

अर्थ—गोठी सुपारी रुचिकर, अग्निदीपक, तिखट, कडू, तुरट, उष्ण, पित्तल, आणि मलस्तंभक अशी आहे.

वलगुलग्रामजंपूगंरुच्यंचाग्निप्रदीपनं ॥
पाचनंचत्रिदोषघ्नंमलस्तंभाममेदहृत् ॥

अर्थ—वलगुलग्रामोद्भव सुपारी रुचिकर, अग्निदीपक, पाचक, त्रिदोषनाशक, मलस्तंभ आणि मेद यांचा नाश करिते.

चंद्रापुरभवंपूगंरसेचमधुरंमतं ॥ कटुकंतुवरंरुच्यंस्वादुचाग्निप्रदी
पनं ॥ पाचनंमुनिभिःप्रोक्तंकफनाशकरंमतं ॥

अर्थ— चंद्रापुरी सुपारी रसकाळीं मधुर, तिखट, तुरट, रुचिकर, स्वादु, अग्निदीपन, पाचन, आणि कफनाशक अशी आहे.

गुहागरोद्भवंपूगंमधुरंतुवरंलघु ॥ कटुकंद्रावकंचैवपाचकंविशदं
मतं ॥ मलस्तंभनथाध्मानवामंचैवविनाशयेत ॥

अर्थ– गुहागरी सुपारी मधुर, तुरट, लघु, तिखट, द्रावक, पाचक, विशद, मलस्तंभक, आणि आध्माननाशक अशी आहे.

नैलवनग्रामजंचकमुकंकंठशुद्धिकृत् ॥ पाचनंमधुरंरुच्यंसरंकांतिकरंलघु ॥ त्रिदोषनाशकंचैवरसालंचनिगद्यते ॥

अर्थ–नैलवनग्रामज सुपारी कंठशोधक, पाचक, मधुर, रुचिकर, सारक, कांतिकारक, लघु, त्रिदोषनाशक, आणि रसाळ अशी आहे.

पूगवृक्षस्यनिर्यासोमोहनःशीतलोगुरुः ॥ पाकेचोष्णःपित्तलश्चप
टुश्चाम्लःप्रकीर्तितः ॥ वातनाशकरश्चैवमुनिभिःपरिकीर्तितः ॥

अर्थ–सुपारीच्या झाडाचा चीक मोहन, शीतल, गुरु, पाककाळीं उष्ण, पित्तल, खारट, आंबट, आणि वातनाशक असा आहे.

सुरंगीकटुकातिक्ताशोथपांडुकृमीहरा ॥

अर्थ–सुरंगी तिखट, कडू, व सूज, पांडु, कृमि यांचा नाश करिते.

सुरपत्रीचाग्निदीतिकारिणीकटुकामता ॥ वर्ण्याचोष्णाचतिक्ता
चबालानांचहितावहा ॥ कृमिवातश्वासकासकफज्वरविषापहा ॥
अश्मरीनाशकाचैवमुनिभिःपरिकीर्तिता ॥

अर्थ–सुरपत्री अग्निदीपक, तिखट, वर्ण्यकर, उष्ण, कडू, बाळांना हितावह, व कृमि, वायु, दमा, खोकला, कफ, ज्वर, विष, आणि अश्मरी यांचा नाश करिते.

शुंठीतुकटुकाचोष्णास्निग्धारुच्याग्निदीपनी ॥ पाकेचमधुरालघ्वी
मलसंग्रहकारिणी ॥ हृद्यावृष्यापाचकाचस्वर्याशोफविनाशिनी ॥
वातंशूलंकफंश्वासमामवातंतथावमिं ॥ आध्मानंचविबंधंचका
संहिक्कांचश्लीपदं ॥ आनाहमुदरंचार्शोहृद्रोगमरुचिंतथा ॥ पांडुसं
ग्रहणींपित्तंनाशयेदितिकीर्तिता ॥

अर्थ– सुंठ तिखट, उष्ण, स्निग्ध, रुचिकर, अग्निदीपक, पाककाळीं मधुर, लघु, मलसंग्रहकारक, हृद्य, वृष्य, पाचक, स्वर्य, सूज, वायु, शूल, कफ, श्वास, आमवात, वांति, आध्मान, विबंध, खोकला, उचकी, श्लीपद, आनाह, उदर, अर्श, हृद्रोग, अरुचि, पांडुरोग, संग्रहणी, आणि पित्त यांचा नाश करिते.

सुदर्शनामतास्वादीषोष्णाशोफकफापहा ॥
रक्तदोषंचवातंचनाशयेदितिकीर्तिता ॥

अर्थ- सुदर्शना स्वादु, उष्ण, व सूज, कफ, रक्तदोष, वायु, यांचा नाश करिते.

श्वेतस्तुसुरणोरुच्यःकटुश्चोष्णोऽग्निदीपनः ॥ रुक्षश्चतुवरश्छेदील
घुःपित्तप्रकोपनः ॥ विशदःपाचकश्चैवमलस्तंभकरोमतः ॥ शू
लार्शगुल्मकृमिनुत्कफमेदोविनाशकः ॥ वातंचारोचकंश्वासंप्ली
हांकासंवमिहरेत् ॥ नोहितोरक्तपित्तीनांकुष्ठीनांदद्रुरोगिणां ॥ दं
डोस्यदीपनोरुच्योलघुर्वातकफार्शहा ॥

अर्थ- गोडा सुरण रुचिकर, तिखट, उष्ण, अग्निदीपक, रूक्ष, तुरट, छेदी, लघु, पित्तकोपन, विशद, पाचक, मलस्तंभक, व शूल, अर्श, गुल्म, कृमि, कफ, मेद, वायु, अरोचक, दमा, प्लीहा, खोकला, वांति, यांचा नाश करितो. हा रक्तपित्ती, कुष्ठी, दद्रुरोगी, यांना हितकारक होत नाहीं. याचा दांडा दीपन, रुच्य, लघु, व वायु, कफ, आणि अर्श यांचा नाश करितो.

रक्तस्तुसुरणःप्रोक्तोविष्टंभीतुवरोलघुः ॥ रुक्षश्चकटुकोरुच्योविश
दोदीपनःस्मृतः ॥ पाचनःपित्तलोदाहीकृमिवातकफापहः ॥ श्वा
संकासंवमिंशूलंगुल्मंस्थौल्यंचनाशयेत् ॥

अर्थ- खाजेरा सुरण विष्टंभक, तुरट, लघु, रूक्ष, तिखट, रुचिकर, विशद, दीपन, पाचन, पित्तल, दाहक, व कृमि, वायु, कफ, दमा, खोकला, वांति, शूल, गुल्म, आणि स्थूलता यांचा नाश करितो.

वन्यकंदःपित्तरक्तकारकःकफनाशनः ॥

अर्थ- खाज रानसुरण पित्तरक्तकारक, आणि कफनाशक असा आहे.

सरलोमधुरस्तिक्तोरसेपाकेकटुर्लघुः ॥ स्निग्धश्चोष्णःकर्णनेत्रकं
ठरोगविनाशनः ॥ कफंवातंचयूकांचकासंस्वेदंव्रणंतथा ॥ रक्षो
बाधामलक्ष्मींचनाशयेदितिकीर्तितः ॥

अर्थ- गुरुचें झाड मधुर, कडू, रसकाळीं व पाककाळीं तिखट, लघु, स्निग्ध, उष्ण, व कर्णरोग, नेत्ररोग, कंठरोग, कफ, वायु, उवा, खोकला, घाम, व्रण, राक्षसबाधा, आणि अलक्ष्मी यांचा नाश करितो.

सुरपश्रीशीतलास्वादुरक्तदोषत्रिदोषहा ॥

अर्थ—सुरपश्री- नेवाळीचा भेद शीतल, व रक्तदोष, आणि त्रिदोष यांचा नाश करिते.

आदित्यभक्ताकटुकाशीनातिक्तातिपित्तला ॥ रूक्षास्वाद्वीचपटुश्चकफवातव्रणापहा ॥ शीतज्वरंभूतबाधांग्रहपीडांविनाशयेत् ॥ मेहंकृमींश्चकुष्ठंचत्वग्दोषंचविनाशयेत् ॥

अर्थ— सूर्यफुलवली तिखट, शीतल, कडू, अतीपित्तल, रूक्ष, स्वादु, खारट, व कफ, वायु, व्रण, शीतज्वर, भूतबाधा, ग्रहपीडा, मेह, कृमि, कुष्ठ, आणि त्वग्दोष यांचा नाश करिते.

आदित्यपत्रावीर्योष्णाकट्वीसंदीपनीमता ॥ स्वर्यारसायनातिक्तातुवराचसरामता ॥ रूक्षालघ्वीचिसंप्रोक्ताकफवातविनाशिनी ॥ रक्तदोषंज्वरंश्वासंकासंविस्फोटकंतथा ॥ कुष्ठंमेहंचारुचिंचयोनिशूलंतथाश्मरीं ॥ मूत्रकृच्छ्रंपांडुरोगंगुल्मंचैवविनाशयेत् ॥

अर्थ— सूर्यफुलझाड उष्णवीर्य, तिखट, अग्निदीपक, स्वर्य, रसायण, कडू, तुरट, सारक, रूक्ष, लघु, व कफ, वायु, रक्तदोष, ज्वर, दमा, खोकला, विस्फोट, कुष्ठ, मेह, अरुचि, योनिशूल, अश्मरी, मूत्रकृच्छ्र, पांडुरोग, आणि गुल्म, यांचा नाश करितें.

सिंचिनिकाफलंवृष्यंगुरुधातुविवर्धकं ॥
पाकेरसेस्वादुशीतंप्रोक्तंकफकरंबुधैः ॥

अर्थ— सेवफळ वृष्य, गुरु, धातुवर्धक, पाककाळीं व रसकाळीं शीतळ, आणि कफकारक असें आहे.

महासिंचिनिकायास्तुफलंशीतंकषायकं ॥
गुणास्त्वन्येतुविज्ञेयाःसिंचिनीफलवद्बुधैः ॥

अर्थ— थोर सेवफळ शीतळ, व तुरट आहे. वरकड गुण सेवफळासारिखेच आहेत.

बलमोटातुकटुकातिक्ताशीताजयप्रदा ॥ कंठशुद्धिकरीलघ्वीमदगंधिःकफापहा ॥ मूत्रकृच्छ्रंविषंपित्तंवातंभूतंचनाशयेत् ॥ कृष्णाज्ञेयाविशेषेणरसायनकरापरा ॥

अर्थ— सोंवेरी तिखट, कडू, शीतळ, जयप्रद, कंठशुद्धिकारक, लघु, मदगंधि, व कफ, मूत्रकृच्छ्र, विष, पित्त, वात, आणि भूतबाधा, यांचा नाश करिते. काळी सोंवेरी विशेषें करून रसायन आहे.

सोमवल्लीस्मृताशीताकटुकामधुरामता ॥ रसायनापावनीचपित्त
दाहतृषाहरा ॥ शोषंचैवात्रिदोषंचनाशयेदितिकीर्तिता ॥

अर्थ– सोमवल्ली (जिला शुक्लपक्षीं पानें येतात व कृष्णपक्षीं झडतात ती) शीतल, तिखट, मधुर, रसायन, पावन, व पित्त, दाह, तहान, शोष, त्रिदोष, यांचा नाश करिते.

लघ्वीतुसोमवल्लीस्याद्वीर्येपाकेरसेसमा ॥

अर्थ– लघुसोमवल्ली वीर्यानें, पाक [illegible] व रसानें समान आहे.

कांचनीमधुराचोष्णाकुष्ठव्रणविनाशिनी ॥

अर्थ– सोनटक्का मधुर, उष्ण, व कुष्ठ, व्रण, यांचा नाश करितो.

आखुपाषाणकःस्निग्धःपारदस्यातिनियामकः ॥ लोहभेदकरश्चैववीर्य
कृत्कांतिवर्धनः ॥ त्रिदोषसर्वव्याधीनांनाशकःपरिकीर्तितः ॥ अ
शुद्धःसतुविज्ञेयःसप्तधातुविनाशकृत ॥ दाहंचित्तभ्रमंचैवलालास्रा
वंतथामृति ॥ अनेकवेदनाश्चैवबहुव्याधितृषांतथा ॥ [illegible]
मूर्खहस्तेनदातव्यःकदाचन ॥ [illegible] प्राणघातकरोह्यसौ ॥

अर्थ– [illegible] स्निग्ध, पारदनियामक, [illegible] लोहभेदक, [illegible], [illegible] कांतिवर्धक, व त्रिदोष, सर्व व्याधि यांचा नाशक आहे. हा अशुद्ध असल्यास सात [illegible] नाश करणारा व दाह, चित्तभ्रम, लाळास्राव, मृत्यु, अनेक वेदना, बहुव्याधि, तृषा, [illegible], हा मूर्खाच्या हातात कधीं [illegible], [illegible] कधींहि [illegible]. हा प्राणघात करणारा आहे.

हेमपुष्पीतुकटुकातिक्ताचतुवरामता ॥
कासश्वासंव्रणंपित्तंकफंचैवविनाशयेत ॥

अर्थ– [illegible] – सोनवेली तिखट, कडू, तुरट, व खोकला, दमा, व्रण, पित्त, आणि कफ यांचा नाश करिते.

गर्गानाकटुकातिक्तातुवरास्वादुशीतला ॥ वृष्याचैवसुगंधिश्चका
सतृट्मेहनाशिनी ॥ कंडुंत्रिदोषंकुष्ठंचविषदोषंज्वरंकफं ॥ स्वेदं
दाहंरक्तदोषंदौर्गंध्यंचतथाऽश्मरीं ॥ मूत्रकृच्छ्रंचशूलंचनाशयेदिति
कीर्तिता ॥

अर्थ– गर्गा (कापूरीशाक) तिखट, कडू, तुरट, स्वादु, शीतल, वृष्य, सुगंधि, व खोकला, तृषा, मेह, कंडू, त्रिदोष, कुष्ठ, विषदोष, ज्वर, कफ, स्वेद, दाह, रक्तदोष, दुर्गंध, अश्मरी, मूत्रकृच्छ्र, आणि शूल यांचा नाश करिते.

स्वर्णवल्लीस्तन्यकरीशीर्षशूलत्रिदोषहा ॥

अर्थ– स्वर्णवल्ली स्तन्यकारक, मस्तकशूल, आणि त्रिदोष, यांचा नाश करिते.

हारिद्रुःकांतिबलदोव्रणशोधनरोपणः ॥ तिक्तश्चोष्णःकटुःपाकेतुव
रोवर्णकारकः ॥ लघुःकफंवमिंचैवत्वग्दोषांश्चविनाशयेत् ॥

अर्थ– हळदिवृक्ष कांतिकारक, बलप्रद, व्रणशोधन, व्रणरोपण, कडू, उष्ण, तिखट, पाककाळीं तुरट, वर्णकारक, लघु, व कफ, वांति, त्वग्दोष यांचा नाश करितो.

हरिद्राकटुकातिक्तादेहवर्णविधायका ॥ उष्णारूक्षाशोधनीचस्त्रि
यानांभूषणंमता ॥ कफंवातंरक्तदोषंकुष्ठंकंडूंप्रमेहकं ॥ त्वग्दोषं
चव्रणंशोफंपांडुरोगंकृमीन्विषं ॥ पीनसंचारुचिंपित्तमपचींचैव
नाशयेत ॥

अर्थ– हळद तिखट, कडू, देहाचा वर्ण करणारी, उष्ण, रुक्ष, शोधन, स्त्रियांचें भूषण, व कफ, वायु, रक्तदोष, कुष्ठ, कंडू, प्रमेह, त्वग्दोष, व्रण, सूज, पांडुरोग, कृमि, विष, पीनस, अरुचि, पित्त, आणि अपची यांचा नाश करिते.

दार्वीतुकटुकातिक्तारूक्षाचोष्णाव्रणापहा ॥ मेहंकर्णरोगंचने
त्राननरुजंतथा ॥ कंडूंविसर्पंत्वग्दोषंविषंचैवविनाशयेत् ॥ गुणा
स्त्वन्येतुवर्तन्तेहरिद्रासदृशाबुधैः ॥

अर्थ–दारुहळद तिखट, कडू, रुक्ष, उष्ण, व्रणनाशक, व प्रमेह, कर्णरोग, नेत्ररोग, मुखरोग, कंडू, विसर्प, त्वग्दोष आणि विष यांचा नाश करिते. बाकीचे गुण हळदीसारिखेच आहेत.

आम्रनाम्नीहरिद्रातुतिक्ताचाम्लारुचिप्रदा ॥ लघ्व्यग्निदीपनीचो
ष्णातुवराचसरामता ॥ कफंचोग्रव्रणंकासंश्वासंहिक्कांज्वरंतथा॥
सन्निपातज्वरंशूलंवातंकंडूंव्रणंतथा ॥ मुखरोगंरक्तदोषंनाशये
दितिकीर्तिता ॥

अर्थ–आंबेहळद कडू, आंबट, रुचिप्रद, लघु, अग्निदीपक, उष्ण, तुरट, सारक, व कफ, उग्रव्रण, खोकला, दमा, उचकी, ज्वर, सन्निपातज्वर, शूल, वायु, कंडू, व्रण, मुखरोग, आणि रक्तदोष यांचा नाश करिते.

गंधपत्रातुकटुकातिक्तास्वाद्वीमताबुधैः ॥ पित्तप्रकोपनीचोष्णा
कफंवातंज्वरंतथा ॥ वांतिकासंनाशयतीत्येवमाहुर्मनीषिणः ॥

अर्थ—गंधपालाशी तिखट, तीक्ष्ण, स्वादु, पित्तकोपन, उष्ण, कफ, वायु, ज्वर, वांति, खोकला, यांचा नाश करिते.

कर्पूरनाम्नीचनिशाशीतलावातलामता ॥ तिक्तास्वाद्वीचमधुरा
वृष्यापित्तविनाशिनी ॥ सर्वकडूनाशयतीत्येवमाहुर्मनीषिणः ॥

अर्थ—कापूरहळद शीतल, वातकारक, कडू, स्वादु, मधुर, वृष्य, पित्तनाशक, आणि सर्व प्रकारचा कंडू यांचा नाश करिते.

आरण्यकहरिद्रातुकटुकामधुरामता ॥ रुच्याग्निदीपनीतिक्ताकुष्ठ
वातत्रिदोषहा ॥ रक्तदोषंविषंश्वासंकासंहिक्कांचनाशयेत् ॥

अर्थ— रानहळद तिखट, मधुर, रुचिकर, अग्निदीपक, कडू, व कुष्ठ, वायु, त्रिदोष, रक्तदोष, विष, श्वास, कास, उचकी, यांचा नाश करिते.

स्वर्णजीवंतिकावृष्याचक्षुष्यामधुरामता ॥ बलकृच्छीतलाचैववा
तंपित्तंचनाशयेत् ॥ दाहंचरक्तदोषंचनाशयेदितिकीर्तिता ॥

अर्थ— सोनहरणवेल वृष्य, नेत्रांला हित, मधुर, बलकर, शीतल, व वायु, पित्त, दाह, आणि रक्तदोष यांचा नाश करिते.

हरणवल्लीद्वयंपूर्वंजवर्णेलिखितंमया ॥
जीवंतीसंज्ञयातत्तुपूर्वमुक्तंमनीषिभिः ॥

अर्थ— हरणवेल दोनप्रकारची जवणांत जीवंतिसंज्ञेने सांगितली आहे.

हस्तिशुंडीतुकटुकाचोष्णाचैसन्निपातहा ॥

अर्थ— हस्तिशुंडी तिखट, उष्ण, आणि सन्निपातनाशक अशी आहे.

हस्तिकंदःस्मृतश्चोष्णःकटुकोमधुरोगुरुः ॥ शोफंकफंरक्तदोषं
वातंकुष्ठंविसर्पकं ॥ त्वग्दोषंनाशयत्येवंमुनिभिःपरिकीर्तितः ॥

अर्थ— हस्तिकंद उष्ण, तिखट, मधुर, गुरु, व सूज, कफ, रक्तदोष, वायु, कुष्ठ, विसर्प, आणि त्वगदोष यांचा नाश करितो.

हस्तिजोडीस्मृतापूर्वंपारदस्यनियामका ॥
वशीकरीस्मृतापूर्वमिंद्रजालप्रवर्तकैः ॥

अर्थ— हातजोडी—हस्तजोडीवल्ली पारदबधक, आणि वशीकरण अशी आहे.

वारणस्यमदःस्निग्धस्तिक्तःकेश्योविषापहः ॥ अपस्मारंव्रणंकंडूंवि
सर्पंश्वेतकुष्ठकं ॥ दद्रुवातंनाशयतीत्येवमाचार्यभाषितं ॥

अर्थ– हस्तिमद–गजदान स्निग्ध, कडू, केशांना हितावह, विषनाशक, व अपस्मार, व्रण, कंडू, विसर्प, श्वेतकुष्ठ, दद्रु, वायु, यांचा नाश करितो.

अभयाचेतकीपथ्यापूतनाचहरीतकी ॥ जयाहैमवतीप्रोक्तासप्तधा
चहरीतकी ॥ अभयारेचकावर्ण्यागुर्वीरुक्षाकफापहा ॥ नेत्ररोग
प्रशमनीवर्तुलांगुलदीर्घिका ॥ रेखाभिःपंचभिर्युक्ताद्वितीयाचेत
कीमता ॥ दैर्घ्येसप्तांगुलासातुरेखयाचोर्ध्वयायुता ॥ हस्तेस्थिता
रेचकरीबस्तिरोगविनाशिनी ॥ पथ्यानाम्नीतृतीयातुदर्घ्येपंचांगु
लामता ॥ रेखाभिःपंचभिर्युक्ताबस्तिव्याधिविनाशिनी ॥ रसाय
नाकृमिहराथचतुर्थातुपूतना ॥ षडंगुलाश्वेतवर्णावयसःस्थापनी
मता ॥ हरितकीपंचमीतुत्रिदोषाश्मरिनाशिनी ॥ मूत्रकृच्छ्रंप्रमेहंच
नाशयेदुदराणिच ॥ षष्टीजयादीपनीतुगुल्मरक्तातिसारहा ॥ प्ली
हांपित्तंकफंचैवनाशयेदितिकीर्तिता ॥ सप्तमीचैवसंप्रोक्तानाम्नाहै
मवतीबुधैः ॥ बालव्याधिनेत्ररोगंसर्वरोगंचनाशयेत् ॥

अर्थ– हरीतकी अभया, चेतकी, पथ्या, पूतना, हरीतकी, जया, आणि हैमवती अशी सात प्रकारची, त्यांत अभया ही रेचक, वर्णकर, गुरु, रुक्ष, व कफ, नेत्ररोग, यांचा नाश करिते; ही वाटोळी व अंगुळभर लांब व पांच रेखांनीं युक्त असते, चेतकी ही सात आगळें लांब, ऊर्ध्वरेखायुक्त व हातांत धरली असतां रेच करणारी, आणि बस्तिरोगनाशक अशी आहे; पथ्या ही पांच आंगुळें लांब, पांच रेखांनीं युक्त बस्तींतील व्याधिनाश करणारी, रसायन, कृमिनाशक अशी आहे. पूतना ही साहा आंगुळें लांब, श्वेतवर्ण, वयस्थापक आहे. हरीतकी ही त्रिदोष, अश्मरी, मूत्रकृच्छ्र, प्रमेह, आणि उदरें यांचा नाश करिते, जया ही दीपन आहे व रक्तगुल्म, रक्तातिसार, प्लीहोदर, पित्त आणि कफ यांचा नाश करिते, आणि हैमवती ही बालव्याधि, नेत्ररोग, आणि सर्वरोग यांचा नाश करिते.

हरीतकीतुसंप्रोक्तापंचभिस्तुरसैर्युता ॥ लवणेनचसाहीनायोगवा
हारसायनी ॥ अग्निदीप्तिकरीलघ्वीसरामेध्याचलेखना ॥ वातानु
लोमनीहृद्याचक्षुष्यास्मृतिकारका ॥ वयसःस्थापनीबल्याबुद्धिदा

कुष्टनाशिनी ॥ विवर्णतानाशिनीचइंद्रियाणांप्रसादनी ॥ शिरोरोगंनेत्ररोगंवैस्वर्यंविषमज्वरं ॥ पुराणंचज्वरंपांडुंहृद्रोगंकामलांतथा ॥ शोषंशोथंमूत्रघातंग्रहणींचातिसारकं ॥ अश्मरींचवमिंमेहंकृमिंश्वासंविषोदरं ॥ कासंघर्मंमलस्तंभमानाहंकर्णरोगकं ॥ अर्शःप्लीहांत्रिदोषंचगुल्मंहिक्कांव्रणंनथा ॥ ऊरुस्तंभंचशूलंचनाशयेदरुचिंनथा ॥ अम्लत्वान्मधुरत्वाच्चवातनाशकरीमता ॥ तिक्तत्वान्मधुरत्वाच्चकषायत्वाच्चपित्तहा ॥ तिक्तत्वात्कटुकत्वाच्चतुवरत्वात्कफापहा ॥ ग्रीष्मेगुडेनवर्षासुसैंधवेनसमाहिता ॥ शरदतौशर्करयाहेमंतेविश्वयासह ॥ शिशिरेकृष्णयासार्धंवसंतेमधुनाहिता ॥

अर्थ— हरीतकी ही पांच रसानीं युक्त आहे, व हींत लवण रस नाहीं; व योगवाहक, रसायन, अग्निदीपक, लघु, सारक, मेधाकर, लेखन, वातानुलोमनी, हृद्या, चक्षुष्य, स्मृतिकारक, वयःस्थापक, बलकर, कुष्ठनाशक, विवर्णनाशक, इंद्रियांना प्रसन्न करणारी, व शिरोरोग, नेत्ररोग, स्वरभंग, विषमज्वर, पुराणज्वर, पांडु, हृद्रोग, कामला, शोष, सूज, मूत्राघात, ग्रहणी, अतिसार, अश्मरी, वांति, मेह, कृमि, श्वास, विष, उदर, खोकला, घाम, मलस्तंभ, आनाह, कर्णरोग, अर्श, प्लीहा, त्रिदोष, गुल्म, हिक्का, व्रण, उरुस्तंभ, शूल, आणि अरुचि याचा नाश करिते. ही आंबट, व मधुर आहे म्हणून वातनाशक, व कडू, गोड, आणि तुरट आहे याकरितां पित्तनाशक, व तिखट, कडू, तुरट अशी आहे म्हणून कफनाशक आहे, ही ग्रीष्मऋतूंत गुळाशीं, वर्षाऋतूंत सैंधवाशीं, शरदृतूंत साखरेशीं, हेमंतांत सुंठीशीं, शिशिरऋतूंत पिंपळीशीं, आणि वसंतऋतूंत मधाशीं घ्यावी तीं हितकारक आहे.

लंघितेदुर्बलेश्रांतेकृशेतृष्णातुरेनथा ॥ गलग्रहेहनुस्तंभेशोषिक्षीणेनवज्वरे ॥ गर्भिण्यांरक्तमोक्षेचनचदेयाहरीतकी ॥

अर्थ— हरीतकीचा निषेध लंघनकेलेला, दुर्बल, श्रमी, कृश, फार तहान लागणारा, गळा धरलेला, हनुस्तंभ झालेला, शोषयुक्त, क्षीण, नवज्वरी, गर्भिणी, आणि रक्त काढलेला, यांला हरीतकी देऊं नये.

हरीतक्याःस्मृतंबीजंचक्षुष्यंगुरुवातनुत् ॥
पित्तनाशकरंचैवमुनिभिःपरिकीर्तितं ॥

अर्थ— हरीतकीच्या बीचा गीर नेत्रांला हितावह, गुरु, वातनाशक, आणि पित्तनाशक असा आहे.

विकंटकःकषायश्चकटुरुष्णोरुचिप्रदः ॥ अग्निदीप्तिकरश्चैवचस्वरंजनकारकः ॥ कफघ्नश्चैवसंप्रोक्तःमुनीः पूर्वाचार्यैः ॥

अर्थ– हाथाभृक्ष तुरट, तिखट, रुक्ष, रुचिकर, अग्निदीपक, वस्त्ररंजक, आणि कफघ्न, असा आहे.

> बाल्हीकंपित्तलंचोष्णंहृद्यंतिक्तंसरंकटु ॥ लघुतीक्ष्णंरुचिकरंपाचकंचाग्निदीपकं ॥ स्निग्धंमलस्तंभकरंश्वासकासकफापहं ॥ आनाहाध्मानगुल्मघ्नंशूलहृद्रोगनाशनं ॥ वातंचाजीर्णकंजंतूनुदरंचैवनाशयेत् ॥

अर्थ–हिंग–रामठ पित्तल, उष्ण, हृद्य, कडू, सारक, तिखट, लघु, तीक्ष्ण, रुचिकर, पाचक, अग्निदीपक, स्निग्ध, मलस्तंभक, दमा, खोकला, कफ, आनाह, आध्मान, गुल्म, शूल, हृद्रोग, वायु, अजीर्ण, जंतु व उदर यांचा नाश करितो.

> हिमंशैत्यकरंस्निग्धंवैवर्ण्यस्यचकारकं ॥
> दाहपित्तहरंचैवप्रोक्तंपूर्वंचिकित्सकैः ॥

अर्थ–हिम शैत्यकारक, स्निग्ध, विवर्णताकारक व दाह, आणि पित्त यांचें नाशक असें आहे

> इंगुदीनामकोवृक्षोमदगंधिःकटुर्लघुः ॥ तिक्तश्चोष्णःफेनिलश्चप्रोक्तश्चैवरसायनः ॥ कृमीन्वातंविषंशूलंश्वित्रंकुष्ठंव्रणंकफं ॥ ग्रहपीडांभूतबाधांनाशयेदितिकीर्तितः ॥ अस्यपुष्पंतुमधुरंस्निग्धंचोष्णंचातिक्तकं ॥ वातंकफंनाशयतीत्येवमाचार्यभाषितं ॥

अर्थ–हिंगणबेट मदगंधि, तिखट, लघु, कडू, उष्ण, फेनिल, रसायन, व कृमि, वायु, विष, शूल, श्वित्र, कुष्ट, व्रण, कफ ग्रहपीडा, भूतबाधा, यांचा नाश करितें. याचीं फुलें मधुर, स्निग्ध, उष्ण, कडू, व वायु, कफ, यांचा नाश करितात.

> हेरंबवृक्षःकफहावातनाशकरोमतः ॥
> हेरंबवृक्षमूलंतुप्रोक्तंवांतिकरंबुधैः ॥

अर्थ–हेरंबवृक्ष कफ, वायु यांचा नाशक आहे आणि याचें मूळ वांतिकारक आहे.

> हंसपादीतुसंप्रोक्तारक्तलज्जालुसंज्ञया ॥

अर्थ–हंसपादी ही रक्तलाजाळूसंज्ञेनें पूर्वी सांगितली आहे.

> सुहागीटंकणश्चैवपूर्वंमुक्तौटवर्णके ॥

अर्थ–सुहागी, टांकणखार हे पूर्वी टवर्णांत लिहिले आहेत.

लोणारक्षारश्चात्युष्णस्तीक्ष्णःपित्तकरोमतः ॥
वातगुल्मादिरोगाणांनाशकःपरिकीर्तितः ॥

अर्थ—लोणखार अतिउष्ण, तीक्ष्ण, पित्तकर, व वात, गुल्म इत्यादि रोगांचा नाश करितो.

जवर्णेलिखितःपूर्वंतत्रज्ञेयागुणाबुधैः ॥

अर्थ—जवखार हा पूर्वी जवगांत लिहिला आहे.

सर्जिक्षारःकटुश्चोष्णस्तीक्ष्णोगुल्मविनाशकः ॥ शूलंवातंकफंचैवकृमीनाध्मानवातकं ॥ उदरस्थंचवातंचनाशयेदितिकीर्तितः ॥

अर्थ—सर्जिखार तिखट, उष्ण, तीक्ष्ण, व गुल्म, शूल, वायु, कफ, कृमि, आध्मानवायु, पोटांतील वायु यांचा नाश करितो.

औखरंलवणंपूर्वंलवणेप्राकनिरूपितं ॥

अर्थ—औखरलवण पूर्वी लवणांत सांगितलें आहे.

सर्वक्षारोबस्तिशुद्धिकारकोमलशोधनः ॥ वस्त्रशुद्धिकरश्चैवचक्षुष्यःकृमिनाशकः ॥ उदावर्तहरश्चैवमुनिभिःपरिकीर्तितः ॥

अर्थ—साबुण बस्तिशुद्धिकारक, मलशोधक, वस्त्रशुद्धिकारक, नेत्रांना हित, कृमिनाशक व उदावर्त, यांचा नाश करितो.

नवसागरकस्तीक्ष्णःसरोव्रणविदारणः ॥ रसजारणकारीस्यादतिचोष्णश्चगुल्मनुत ॥ मलस्तंभंचोदरंचशूलंप्लीहांचनाशयेत् ॥

अर्थ—नवसागर तीक्ष्ण, सारक, व्रणाला फाडणारा, रसजारण, अतिउष्ण, व गुल्म, मलस्तंभ, उदर, शूल, आणि प्लीहा यांचा नाश करितो.

अपामार्गार्कसेहुंडपलाशतिलमुष्ककान् ॥ कदलीदंष्ट्रकानांचक्षारश्चाग्निप्रदीपकः ॥ प्रभावार्दाग्नितुल्यःस्यात्पाचकश्छेदनोलघुः ॥ रक्तपित्तकरस्तीक्ष्णःशुक्रानाहबलापहः ॥ पीनसंयकृतंदृष्टिंकफं प्लीहाकृमीनपि ॥ गुल्मंसंग्रहणींवातमामंचार्शश्चनाशयेत् ॥

अर्थ—सर्वखार आघाडा, निवडुंग, पळस, तिळ, इत्यादिकांची कांडी, व केळी व दाढे, इत्यादिकांचा खार अग्निदीपक, प्रभावानें अग्नीसारिखा, पाचक, छेदन, लघु, रक्तपित्तकारक, तीक्ष्ण, व शुक्र, आनाह, बल, पीनस, यकृत, दृष्टि, कफ, प्लीहा, कृमि, गुल्म, संग्रहणी, वायु, आम, आणि अर्श, यांचा नाश करितो.

क्षारस्तुगोक्षुराणांतुमधुरःशीतलोमतः ॥
स्रोतोविशोधनश्चैवमुनिभिःपरिकीर्तितः ॥

अर्थ–गोखरूचा खार मधुर, शीतल, स्रोतोविशोधन, असा आहे.

क्षाराष्टकंक्षारषट्कंमिश्रवर्गेचलेखितं ॥

अर्थ–क्षाराष्टक, क्षारषट्क हीं मिश्रवर्गांत लिहिलीं आहेत.

सर्जिक्षारयवक्षारौक्षारयुग्मंप्रकीर्तितं ॥ टंकणेनचसंयुक्तंक्षारत्रय मितीरितं ॥ तत्तिक्तंबलशुक्रामकांतिशूलोदरापहं ॥ वातंगुल्मं कफंचैवनाशयेदितिकीर्तितं ॥

अर्थ–साजीखार व यवखार हें युग्म सांगितलें. यांत टांकणखार मिळवला असतां त्याला क्षारत्रय म्हणतात. तें कडू व बल, शुक्र, आम, कांति, शूल, उदर, वायु, गुल्म, आणि कफ, यांचा नाश करितें.

क्षारःपर्पटकःप्रोक्तोयवक्षारसमोगुणैः ॥

अर्थ—पापडखार हा गुणांनीं यवक्षारासारिखाच आहे.

क्षीरवर्ग.

दुग्ध साधारण.

दुग्धंतुमधुरंस्निग्धंसद्यःशुक्रकरंमतं ॥ सरंशीतंपौष्टिकंचसर्वेषांच हितावहं ॥ बलप्रदंजीवनंचधातुवृद्धिकरंमतं ॥ वयसःस्थापकंचै ववाजीकरणमुत्तमं ॥ रसायनंकांतिकरंक्षुधितेबालवृद्धयोः ॥ अ तिव्यवायक्षीणेचक्षतक्षीणेहितावहं ॥ मधुरंतंतुलंसूक्ष्मंतृप्तिमेधाकरं मृदु ॥ स्तन्यंवर्णंकफंचैववर्धयेदाविहन्मतं ॥ जीर्णज्वरेभ्रमेशोषेगुल्म मूर्छातृषासुच ॥ ग्रहण्यांपांडुरोगेचदाहेशूलेगुदांकुरे ॥ उदावर्तेबस्ति रोगेरक्तपित्तेश्रमेतथा ॥ गर्भस्रावेयोनिरोगेग्लानौचैवातिसारके ॥ हृद्रोगेष्वानिशस्तंस्यादितिवैद्यविदांमतं ॥

अर्थ—दुध मधुर, स्निग्ध, सद्यःशुक्रकारक, सारक, शीत, पौष्टिक, संपूर्णांला हितावह, बलप्रद, जीवन, धातुवर्धक, वयःस्थापक, उत्तम वाजीकरण, रसायन, कांतिकारक, व क्षुधित, बाल, वृद्ध, अतिमैथुन करणारा, आणि क्षतक्षीण यांला हितावह, व मधुर, बुळबुळीत, सूक्ष्म, तृप्तिकारक, मेधाकर, मृदु व स्तन्य, वर्ण, कफ, आणि मेद यांला वाढविणारें, आपिनाशक,

आणि जीर्णज्वर, भ्रम, शोष, गुल्म, मूर्छा, ताहान, संग्रहणी, पांडुरोग, दाह, शूल, मूळव्याध, उदावर्त, बस्तिरोग, रक्तपित्त, श्रम, गर्भस्राव, योनिरोग, ग्लानि, अतिसार आणि हृद्रोग, यांवर अतिप्रशस्त आहे.

गोक्षीरंचमतंस्वादुरुच्यंस्निग्धंबलप्रदं ॥ अतिपथ्यंकांतिबुद्धिप्रज्ञा मेधाकफप्रदं ॥ तुष्टिपुष्टिवीर्यवृद्धिशुक्रंचैवकरोतिवदं ॥ वयसःस्था पकंहृद्यंरसायनकरंगुरु ॥ पुंस्त्वप्रदंचमधुरंवातंपित्तंविषंतथा ॥ वातरक्तंरक्तपित्तंदाहंचैवातिसारकं ॥ उदावर्तंभ्रमंकासंमदंश्वासं मनोव्यथां ॥ जीर्णज्वरंचहृद्रोगंपिपासामुदरंतथा ॥ अपस्मारं मूत्रकृछ्रंगुल्मंचार्शःप्रवाहिकां ॥ पांडुशूलंचाम्लपित्तंक्षयरोगमति श्रमं ॥ विषमाग्निगर्भपातंयोनिरोगंविनाशयेत् ॥ नेत्ररोगंवातरोगं नाशयेदितिकीर्तितं ॥ गोःकृष्णायाविशेषेणवातनाशकरंमतं ॥ पी तायास्तुविशेषेणपित्तवातविनाशनं ॥ श्वेतायास्तुविशेषेणश्लेष्मक फकरंगुरु ॥ रक्तायाश्चित्रवर्णायादुग्धंवातविनाशनं ॥ मृतवत्सावा लवत्साभवंदोषत्रयापहं ॥ वष्कयिण्याघनंबल्यंतर्पणंकफवर्धकं ॥ त्रिदोषनाशकंचैवमुनिभिःपरिकीर्तितं ॥ पिण्याकाम्लान्नभोक्तृणां गवांदुग्धंकफप्रदं ॥ गुरुचैवसमुद्दिष्टंपलालादनशालिनां ॥ गवां दुग्धंसमुद्दिष्टंसर्वरोगहितावहं ॥

अर्थ–गाईचें दूध स्वादु, रुचिकर, स्निग्ध, बलकर, अतिपथ्य, कांतिकारक, बुद्धि, प्रज्ञा, मेधा, कफ, तुष्टि, पुष्टि, वीर्य, शुक्र, यांना वाढविणारें, वयःस्थापक, हृद्य, रसायन, गुरु, पुंस्त्वप्रद, मधुर, व वात, पित्त, विष, वातरक्त, रक्तपित्त, दाह, अतिसार, उदावर्त, भ्रम, कास, मद, श्वास, मनोव्यथा, जीर्णज्वर, हृद्रोग, पिपासा, उदर, अपस्मार, मूत्रकृछ्र, गुल्म, अर्श, प्रवाहिका, पांडु, शूल, आम्लपित्त, क्षयरोग, अतिश्रम, विषमाग्नि, गर्भपात, योनिरोग, नेत्ररोग, आणि वातरोग, यांचा नाश करितें. काळ्या गाईचें दूध विशेषेंकरून वातनाश करितें. पिंवळ्या गाईचें वातपित्तनाश करितें. श्वेतगाईचें दूध विशेषेंकरून कफकारक आहे, आणि रक्त व चित्रवर्ण गाईचें दूध, वातनाशक आहे, व मृतवत्सा आणि बालवत्सा गाईचें दूध दोषत्रयनाश करितें, पाडशागाईचें दूध घन, बलकर, तर्पण, कफवर्धक, आणि त्रिदोषनाशक असें आहे, आणि पेंड आंबोण खाणाऱ्या गाईचें दूध कफकर, गुरु, असें आहे, आणि कडबा, गवत, सरक्या इत्यादि खाणाऱ्या गाईचें दूध सर्व रोगांवर हितकारक आहे.

तरुणीनांगवांदुग्धंमधुरंचरसायनं ॥ त्रिदोषनाशकंचैवकृशायादुग्ध कंमतं ॥ सगर्भायाःसमुद्दिष्टंत्रिमासोर्ध्वंचपित्तलं ॥ क्षारंचमधुरं चैवमतंवैशोषकारकं ॥

अर्थ--नवीन गाईचें दूध मधुर, रसायन, त्रिदोषनाशक, असें आहे, व ह्यातान्या गाईचें दूध, दुर्बल, आहे आणि गाभण्या गाईचें तीन महिन्या उपरांतचें पित्तकर, खारट, मधुर, आणि शोषकारक असें आहे.

प्रथमंचप्रसूतायानिःसारंगुणहीनकं ॥

अर्थ—पहिल्यानें व्यालेल्या गाईचें दूध निःसार आणि गुणहीन असें आहे.

नूतनप्रसूतगोदुग्धंरुक्षंदाहकरंमतं ॥

रक्तदोषस्यजनकंपित्तलंचमतंबुधैः ॥

अर्थ—नूतन व्यालेल्या गाईचें दूध रुक्ष, दाहकारक, रक्तदोषकारक आणि पित्तल असें आहे.

चिरप्रसूनादुग्धंतुमधुरंदाहकंपटु ॥

अर्थ—चिरप्रसूता—विऊन फार दिवस झालेल्या गाईचें दूध मधुर, दाहक, व खारट, असें आहे.

धारोष्णंतुमतंदुग्धंवृष्यंधातुविवर्धकं ॥ निद्राकरंकांतिकरंपथ्यंस्वा द्वग्निदीपकं ॥ अमृतेनसमंचैवसर्वामयहरंपरं ॥ ॥ यामोषितंतुन ष्टंस्यात्रिदोषजनकंबुधैः ॥

अर्थ—धारोष्णदूध वृष्य, धातुवर्धक, निद्राकारक, कांतिकर, पथ्य, स्वादु, अग्निदीपन, अमृतासारिखें, सर्व रोग दूर करणारें असें आहे, शिळें दूध—काढून एक प्रहर झालेलें दूध त्रिदोषकारक आहे.

धाराशीतंमाहिष्यास्तुधारोष्णंगोःप्रशस्तकं ॥ शृतोष्णदुग्धंमेष्यास्तु शृतशीतमजाभवं ॥ प्रशस्तंशृतशीतंतुदुग्धंपित्तहरंमतं ॥ शृतोष्णं कफहृत्प्रोक्तमतप्तंदोषलंमतं ॥ अपाचकंमलस्तंभकारकंपरिकी र्तितं ॥ गवांदुग्धंतुपूर्वाण्हेमाहिष्याश्चापराण्हके ॥ नत्तुशर्करयायुक्तं हितंचानिमतंबुधैः ॥

अर्थ—दुग्धविशेषाचे गुण धाराशीत म्हशीचें, धारोष्ण गाईचें, तापविलेलें उष्ण असें मेंढीचें, व तापवून निवालेलें शेळीचें, असें घ्यावें, तापवून निवालेलें दूध, पित्तनाश करितें, कढत प्याल्यें असतां कफाचा नाश करितें, आणि तापविल्यावांचून निरसें दूध, दोषकर, अपाचक, मलस्तंभक, असें आहे, व पूर्वाण्हीं गाईचें दूध साखर घालून घ्यावें, अपराण्हीं म्हशीचें साखर घालून घ्यावें तें हितकारक होतें.

दुग्धंमाहिष्यामधुरंपाकेशीतंचपौष्टिकं ॥ स्निग्धंबल्यंगुरुवृष्यंशुक्रनि ष्ठकरंमतं ॥ कफालस्यरुचिकरंपित्तदाहभ्रमापहं ॥ जठराग्निहरं

प्रोक्तमतोमंदानलेऽहितं ॥ तीव्राग्निभिस्तुतत्पीतंचेद्बलपुष्टिकृत् ॥ सर्वधातुपुष्टिकरंमुनिभिःपरिकीर्तितं ॥

अर्थ—म्हशीचें दूध मधुर, पाककाळीं शीत, पौष्टिक, स्निग्ध, बलकर, गुरु, वृष्य व शुक्र, निद्रा, कफ, आळस, आणि रुचि यांना करणारें, व पित्त दाह, श्रम, जठराग्नि, यांचें नाशक, व मंदाग्नीला अपथ्य असें आहे, हें तीव्राग्नि पुरुषांनीं तापवून प्यालें असतां बळ, पुष्टि, आणि सर्व धातूंची पुष्टि यांना करितें.

अजादुग्धंतुतुवरंमधुरंग्राहकंलघु ॥ शीतंज्वरंक्षयंकासंरक्तपित्तं विनाशयेत् ॥ सर्वव्याधिंचातिसारंनाशयेदितिकीर्तितं ॥

अर्थ—शेळीचें दूध तुरट, मधुर, ग्राहक, लघु, शीत, व ज्वर, क्षय, खोकला, रक्तपित्त, सर्व व्याधि व अतिसार याचा नाश करितें.

अविदुग्धंगुरुस्निग्धंवातसंभवकासके ॥ वातप्रकोपेपथ्यंस्यात्क्षारं शुक्रकरंमतं ॥ अहृद्यंपित्तकफहृच्चाश्मरीनाशकंमतं ॥

अर्थ—एडकीचें दूध गुरु, स्निग्ध, व वातकास, वातकोप, यांवर पथ्यकर, खारट, शुक्रकर, अप्रिय, व पित्त, कफ, आणि अश्मरी यांचें नाशक आहे.

मेषीदुग्धंतुमधुरंस्निग्धंकेश्यंचपुष्टिकृत् ॥
गुरुवातहरंप्रोक्तंकफमेदोविवर्धकं ॥

अर्थ—मेंढीचें दूध मधुर, स्निग्ध, केश्य, पुष्टिकर, गुरु, वातनाशक, कफकर, आणि मेद-वर्धक असें आहे.

प्रोक्तंतुहस्तिनीदुग्धंमधुरंचाग्निमांद्यकृत् ॥ शीतलंचगुरुवृष्यं चक्षुष्यंवीर्यवर्धकं ॥ मेदोवृद्धिकरंस्निग्धंतुवरंचबलप्रदं ॥ कफकृत्तृप्तिकृच्चैवपित्तनाशकरंमतं ॥

अर्थ—हत्तिणीचें दूध मधुर, अग्नीला मंद करणारें, शीतल, गुरु, वृष्य, चक्षुष्य, वीर्यवर्धक, मेदवर्धक, स्निग्ध, तुरट, बलकर, कफकर, तृप्तिकर, आणि पित्तनाशक असें आहे.

अश्वन्यास्तुस्मृतंदुग्धंलवणंचाग्निदीपनं ॥ रुक्षमुष्णंकांतिकरंदेहस्थैर्यकरंलघु ॥ बल्यंचाम्लंसरंप्रोक्तंसंधिवातविनाशकं ॥ निद्रीषमुदरंवातंकुष्टंश्वासंचनाशयेत् ॥ एतेगुणास्त्वेकशफप्राणिनां पयसिस्मृताः ॥

अर्थ—घोडीचें दूध खारट, अग्निदीपक रुक्ष, उष्ण, कांतिकर, देहस्थैर्यकर, लघु, बल-

कफ, आंबट, सारक, व संधिवात, त्रिदोष, उदर, वायु, कुष्ट, दमा, यांचा नाश करितें. असे सर्व एकशफ प्राण्यांच्या दुधाचे गुण आहेत.

गर्दभ्यास्तुस्मृतंदुग्धंमधुरंबलकारकं ॥ रुक्षंचाम्लंदीपनंचबुद्धिमांद्यकरंमतं ॥ पथ्यंरुचिप्रदंक्षारंकफवातविनाशकं ॥ बालरोगंच कासंचश्वासंचैवविनाशयेत् ॥

अर्थ—गाढवीचें दूध मधुर, बलकर, रुक्ष, आंबट, दीपन, बुद्धिमांद्यकारक, पथ्य, रुचिप्रद, खारट, व कफ, वायु, बालरोग, कास, आणि दमा यांचा नाश करितें.

औष्ट्रीदुग्धंतुमधुरंकटुरुक्षंविशोधनं ॥ किंचित्क्षारंदीपनंचभेदकंचसरंमतं ॥ नाशयंचोष्णंशोथकुष्ठकफानाहप्रमेहनुत् ॥ नलवातक्रमीनगुल्मंकासंचार्शानथोदरं ॥ शूलंनाशयतीत्येवंप्रोक्तंपूर्वचिकित्सकैः ॥

अर्थ—उंटिणीचें दूध मधुर, तिखट, रुक्ष, शोधक, किंचित् खारट, दीपन, भेदक, सारक, तीक्ष्ण, उष्ण, व सूज, कुष्ठ, कफ, आनाहवायु, प्रमेह, नलवात, कृमि, गुल्म, कास, अर्श, उदर, आणि शूल यांचा नाश करितें.

प्रोक्तंतुमानुषीदुग्धंमधुरंशीतलंलघु ॥ चक्षुष्यंतुवरंपथ्यंदीपनंपाचकंमतं ॥ धातुवृद्धिकरंरुच्यंजीवनंलेहनंतथा ॥ रक्तपित्तेचनस्यार्थंनेत्रशूलेक्षिपूरणे ॥ उत्तमंनेत्ररोगघ्नमभिघातविनाशकं ॥ वातंपित्तंनाशयतीत्येवमुक्तंचिकित्सकैः ॥

अर्थ—मानुषी दूध, मधुर, शीतल, लघु, चक्षुष्य, तुरट, पथ्यकर, दीपन, पाचक, धातुवर्धक, रुचिकर, जीवन, व लेहन, असें आहे. हें रक्तपित्तावर, नस्याकरितां नेत्रशूलावर डोळ्यांत ओतण्यास, उत्तम आहे. व नेत्ररोग, अभिघात, वात, व पित्त, यांचा नाश करितें.

दुग्धसंतानिकाशीतास्निग्धावृष्याबलप्रदा ॥ शुक्लातर्पणीरुच्याकफधातुविवर्धनी ॥ पित्तंवातंरक्तपित्तंदाहंरक्तरुजंहरेत् ॥

अर्थ—दुधाची मलई शीतल, स्निग्ध, वृष्य, बलकर, शुक्ल, तर्पण, रुचिकर, कफवर्धक, धातुवर्धक व पित्त, वायु, रक्तपित्त, दाह, आणि रक्तरोग यांचा नाश करिते.

मोरटंपुष्टिकृद्बल्यंरुचिदंतर्पणंमतं ॥ मधुरंपुष्टिकृत्वृष्यंविष्टंभिकफकृद्गुरु ॥ निद्रावृद्धिकरंहृद्यंप्रोक्तंचामकरंबुधैः ॥ वाताग्निनाशनंप्रोक्तंगुणज्ञैस्तुचिकित्सकैः ॥

अर्थ—पीयूष पुष्टिकर, बलकर, रुचिप्रद, तर्पण, मधुर, पुष्टिकर, वृष्य, विष्टंभकारक, गुरु, निद्रावर्धक, हृद्य, आमकारक, वातनाशक, अग्निनाशक, असें आहे.

दधिवर्ग.

दहीं साधारण.

दधिसाधारणंचोष्णंतुवरंदीपनंगुरु ॥ स्निग्धंरुच्यंग्राहकंचपाकेम्लं शोथवर्धकं ॥ पित्तंरक्तंशुक्रधातुंबलंमेदंचवर्धयेत् ॥ मूत्रकृच्छ्रप्रतिश्यायंकार्श्यंचविषमज्वरं ॥ शीतपूर्वज्वरंवातमरुचिंचविनाशयेत् ॥अतिसारहरंचैवतत्तुपंचप्रकारकं ॥ मंदंस्वादुश्चस्वाद्वम्लमम्लंचात्यम्लमेवच ॥ मंदंदधिघनंचैवदुग्धवच्चरुचौमतं ॥ मूत्रलंचसरंदाहित्रिदोषजनकंमतं ॥ दधिस्वादुघनंप्रोक्तंवनंचमधुरंमतं ॥ वृष्यंपाकेचमधुरमत्यभिष्यंदकारकं ॥ मेदवातकफध्वंसिरक्तापित्तप्रसादनं ॥ स्वाद्वम्लंचप्रसंप्रोक्तंतद्घनंमधुरंमतं ॥ किंचिदम्लंचतुवरंगुणास्त्वन्येतुपूर्ववत् ॥ यदम्लंदधितत्प्रोक्तंरक्तपित्तकफप्रदं ॥ दीपनंचसमुद्दिष्टंयदत्यम्लंतुदीपनं ॥ कंठदाहकरंचैवरोमांचोद्भवकारकं ॥ रक्तपित्तकरंप्रोक्तंदंतानांचाम्लनाकरं ॥

अर्थ—दहीं उष्ण, तुरट, दीपन, गुरु, स्निग्ध, रुचिकर, ग्राहक, पाककाळीं आंबट, व सूज, पित्त, रक्त, शुक्रधातु, बल, आणि मेद यांना वाढविते व मूत्रकृच्छ्र, प्रतिश्याय, कार्श्य, विषमज्वर, शीतपूर्वज्वर, वायु, आणि अरुचि, आणि अतिसार, यांचा नाश करितें. हें दहीं मंद, स्वादु, स्वाद्वम्ल, अम्ल, अत्यम्ल असें पांच प्रकारचें त्यांत मंद दहीं हें दाट, रुचीनें दुधासारिखें, मूत्रल, सारक, दाहक, व त्रिदोषजनक, आहे. स्वादु दहीं घन, मधुर, वृष्य, पाककाळीं मधुर, अभिष्यंदकारक, मेद, वात, कफ, यांचे नाशक, रक्ताला स्वच्छ करणारें, पित्तशामक, असें आहे. स्वाद्वम्ल दहीं तें घन, मधुर, किंचित आंबट, तुरट, आहे. बाकीचे गुण स्वादु दह्यासारिखेच आहेत, आंबट दहीं रक्त, पित्त, कफ यांना करणारें, व दीपन असें आहे. अत्यम्ल दहीं दीपन, कंठाला दाह करणारें, आंगावर रोमांच उभारणारें, रक्तपित्तकारक, आणि दातांना आंबविणारें असें आहे.

गवांदधिस्वादुबल्यंरुच्यंस्निग्धंचदीपनं ॥
पुष्टिकृन्मधुरंग्राहिशीतंवाताशैनाशनं ॥

अर्थ—गाईचें दहीं स्वादु, बलकर, रुचिकारक, स्निग्ध, दीपन, पौष्टिक, मधुर, ग्राहक, शीतल, आणि वातार्शाचें नाशक असें आहे.

महिष्यास्तुदधिप्रोक्तं रक्तपित्तप्रसादनं ॥ वृष्यं स्निग्धं च मधुरं शोधनं कफकारकं ॥ गुर्वभिष्यंदि बल्यं स्याच्छुक्रलं च प्रकीर्तितं ॥ पित्तं वातं श्रमं चैव नाशयेदिति कीर्तितं ॥

अर्थ— म्हशीचें दहीं रक्तपित्त, प्रसादन, वृष्य, स्निग्ध, मधुर, शोधन, कफकारक, गुरु, अभिष्यंदि, बलकर, शुक्रकारक व पित्त, वात, श्रम यांचा नाश करितें.

अजादधि समुद्दिष्टं दीपनं पाचनं लघु ॥ रुच्यं चोष्णं ग्राहकं च नेत्ररोगक्षयापहं ॥ अर्शकार्श्यं त्रिदोषं च श्वासं कासं कफं तथा ॥ वातनाशकरं चैव मुनिभिः संप्रकीर्तितं ॥

अर्थ— शेळीचें दहीं दीपन, पाचन, लघु, रुचिकर, उष्ण, ग्राहक, व नेत्ररोग, क्षय, अर्श, कार्श्य, त्रिदोष, श्वास, कास, आणि वायु यांचा नाश करितें.

अवीनां दधि सुस्निग्धं पाके च मधुरं गुरु ॥ कफपित्तकरं चैव कोपनं तुवरं मतं ॥ वातरक्तं व्रणं शोथं वातं चैव विनाशयेत् ॥

अर्थ —मेंढीचें दहीं स्निग्ध, पाककालीं मधुर, गुरु, कफकर, पित्तकारक, कोपन, तुरट, व वातरक्त, व्रण, शोथ, आणि वायु यांचा नाश करितें.

हस्तिन्यास्तु दधि प्रोक्तं तुवरं कांतिकारकं ॥ रुच्यं पाके च कटुकं लघु चोष्णं बलप्रदं ॥ वीर्यवृद्धिकरं चैव परिणामरुजाहरं ॥ कफवातनाशनीत्येवमाचार्यभाषितं ॥

अर्थ —हत्तिणीचें दहीं तुरट, कांतिकारक, रुचिकर, पाककालीं तिखट, लघु, उष्ण, बलप्रद, वीर्यवर्धक, व परिणामशूल, कफ, आणि वायु, यांचा नाश करितें.

अश्विन्यास्तु दधि प्रोक्तं मधुरं तुवरं मतं ॥ अल्पवातकरं रुच्यं चक्षुष्यं दीपनं मतं ॥ कफमूर्छानेत्रदोषकुष्ठार्शोदरजंतुनुत ॥

अर्थ—घोडीचें दहीं मधुर, तुरट, किंचित वातकर, रुचिकर, नेत्रांना हितावह, दीपन, व कफ, मूर्छा, नेत्रदोष, कुष्ट, मूळव्याध, उदरांतील जंतु, यांचा नाश करितें.

गर्दभ्यास्तु दधि प्रोक्तं रुक्षं चोष्णं च दीपनं ॥ पाचकं मधुरं चाम्लं रुच्यं वातहरं मतं ॥

अर्थ—गाढवीचें दहीं रुक्ष, उष्ण, दीपन, पाचक, मधुर, आंबट, रुचिकर, आणि वातनाशक असें आहे.

औष्ट्रंदधिसमुद्दिष्टंकटुकंपटुभेदकं ॥ रसेम्लंमधुरंस्वादुवातार्शःकृमि नाशनं ॥ कुष्ठशूलंचोदरंचनाशयेदितिकीर्तितं ॥

अर्थ—उंटिणीचें दहीं तिखट, खारट, भेदक, रसकाळीं आंबट, मधुर, स्वादु, व वातार्श, कृमि, कुष्ट, शूल, उदर, यांचा नाश करितें.

मानुष्यास्तुदधिप्रोक्तंबल्यंसंतर्पणंगुरु ॥ पाकेचमधुरंचाम्लंचक्षुष्यं तुवरंमतं ॥ पाकेलघुसमुद्दिष्टंरुक्षंचोष्णंकफापहं ॥ परिणामभवं शूलंमलस्तंभंत्रिदोषकं॥ मूत्रदोषंनाशयतीत्येवमाहुश्चिकित्सकाः॥

अर्थ—मानुषीचें दहीं बलकर, तर्पण, जड, पाककाळीं मधुर, आंबट, नेत्राला हितकर, तुरट, पाककाळीं लघु, रूक्ष, उष्ण, कफनाशक, व परिणामशूल, मलस्तंभ, त्रिदोष, मूत्रदोष, यांचा नाश करितें.

तप्तदुग्धोद्भवंप्रोक्तंदधिस्निग्धंरुचिप्रदं॥ सर्वधातुबलाग्नीनां वर्धकंचगुणोत्तमं ॥ वातपित्तहरंचैवप्रोक्तंपूर्वचिकित्सकैः ॥

अर्थ—तापविल्या दुधाचें दहीं स्निग्ध, रुचिप्रद, व सर्वधातु, बल, अग्नि यांना वाढविणारें, गुणानीं उत्तम, वातपित्तनाशक असें आहे.

हीनसारानिकोष्णंदधिशीतंलघुस्मृतं ॥ विष्टंभिवातलंग्राहिदी पनंमधुरंमतं ॥ रुच्यंकिंचित्पित्तकरंप्रदिष्टंचचिकित्सकैः ॥

अर्थ—तापवून साय काढलेल्या दुधाचें दहीं शीतल, लघु, विष्टंभकारक, वातल, ग्राहक, दीपन, मधुर, रुचिकर, आणि किंचित् पित्तकारक असें आहे.

सितायुक्तंदधिप्रोक्तंपित्तदाहतृषाहरं ॥ रक्तदोषहरंचैवमुनिभिःपरिकीर्तितं ॥

अर्थ— साखरमिश्रित दहीं पित्त, दाह, तृषा, रक्तदोष यांचें नाशक असें आहे.

गुडमिश्रंदधिप्रोक्तंतर्पणंधातुवर्धकं ॥ गुरुवातहरंचैवमुनिभिःपरिकीर्तितं ॥

अर्थ—गुडमिश्रित दहीं तर्पण, धातुवर्धक, गुरु, वातनाशक असें आहे.

दधिमस्तुसमुद्दिष्टंबल्यंचतुवरंमतं ॥ पित्तप्रदंसरं चोष्णंरुच्यंचाम्लं लघुस्मृतं ॥ स्रोतसांशोधकंचैवप्लीहोदरतृषाहरं ॥ कफार्शवातवि ष्टंभपांडुशूलहरंपरं ॥ गुल्मंश्वासंनाशयतीत्येवमाहुश्चिकित्सकाः॥

अर्थ–दह्यांवरची निवळी बलकर, तुरट, पित्तकर, सारक, उष्ण, रुचिकर, आंबट, लघु स्रोतःशोधक व प्लीहोदर, तृषा, कफार्श, वायु, विष्टंभ, पांडुरोग, शूल, गुल्म, श्वास, यांचा नाश करिते.

दधिस्नेहश्चसंप्रोक्तःसारकश्चगुरुर्मतः ॥ रक्तंपित्तंकफंशुक्रंवर्धयेदि तिकीर्तितः ॥ अग्निमांद्यकरश्चैववातनाशकरोमतः ॥ गुणाश्च न्येतुविज्ञेयाबुधैश्चदधिनासमाः ॥

अर्थ– दह्यांवरची साय सारक, गुरु, व रक्त, पित्त, कफ, शुक्र, यांना वाढविणारी, आणि अग्निमांद्यकारक, वातनाशक अशी आहे. बाकीचे गुण दह्यासारिखे आहेत.

नवनीतंलघुग्राहिशीतलंकफकारकं ॥ अग्निदीप्तिकरंवृष्यंमेधाकृ च्चप्रियंमतं ॥अतीवमधुरंस्वादुरुच्यंमदोविवर्धकं ॥ धातुवृद्धिकरं बल्यंवर्ण्यंतर्पणकारकं ॥ सौकुमार्यकरंचैवाविदाहिमुनिभिर्मतं ॥ किंचित्तक्रेणसंमिश्रमनरसंतुवरंमतं ॥ बालवृद्धहितंचाम्लंरक्तदो षतृषाहरं ॥ वातंपित्तंक्षयंकासंदुर्नामाननथार्दितं ॥ संतापंचश्रमं शोषंनेत्ररोगंचनाशयेत ॥ शूलंसंग्रहणींश्वासंकृमींश्चैवविनाशयेत् ॥

अर्थ–नवनीत लघु, ग्राहक, शीतल, कफकारक, अग्निदीपक, वृष्य, मेधाकारक, प्रिय, अतिमधुर, रुचिकर, मेदवर्धक, धातुवर्धक, बलकर, वर्णकारक, तर्पण, सौकुमार्यकारक, अविदाहि, आहे, तेंच किंचित तक्रयुक्त असलें तर, तुरट, बाल व वृद्ध यांना हितकर, आंबट, रक्तदोष, ताहान, वायु, पित्त, क्षय, खोकला, मूळव्याध, आर्दितवायु, संताप, श्रम, शोष, नेत्ररोग, शूल, संग्रहणी, दमा, आणि कृमि यांचा नाश करितें.

नवनीतंचिरोत्पन्नंबल्यंशुक्रकरंगुरु ॥ कफमेदोवर्धकंचचक्षुष्यंधा तुवर्धकं ॥ अरुच्यमनभिष्यंदिद्वित्र्यहोत्पन्नंयदि ॥ तदाक्षारंकटु स्वाम्लमनोवांत्यर्शकुष्ठकृत् ॥ विनाशोफंनेत्ररोगंसर्वरोगस्यकारकं ॥

अर्थ–शिळें लोणी बलकर, शुक्रकारक, गुरु, कफकर, मेदवर्धक, नेत्रांला हितकर, धातुवर्धक, अप्रिय, अनभिष्यंदि आहे, तेंच दोन तीन दिवसांचे असतां खारट, तिखट, आंबट, व वांति, अर्श, कुष्ठ, शोथासंयुक्त नेत्ररोग, आणि सर्व रोग यांचा नाश करितें.

नवनीतंगवांनूत्नंशीतलंधातुवर्धकं ॥ तेजोविवर्धनंवृष्यंवर्ण्यंग्राहि
बलप्रदं ॥ बालवृद्धाहितंरुच्यंमधुरंसुखकारकं ॥ चक्षुष्यंपुष्टिकृच्चै
ववातपित्तकफार्शनुत् ॥ क्षयरक्तविकारंचअर्दितंचाविनाशयेत् ॥
सर्वांगशूलंचतथाश्रमंकासंविनाशयेत् ॥

अर्थ—गाईचें नवें लोणी शीतल, धातुवर्धक, तेजोवर्धक, वृष्य, वर्णकर, ग्राहक, बलप्रद, बाल व वृद्ध, यांना अहित, रुचिकर, मधुर, सुखकारक, चक्षुष्य, पुष्टिकारक, व वायु, पित्त, कफ, अर्श, क्षय, रक्तविकार, अर्दितवायु, सर्वांगशूल, श्रम, आणि खोकला, यांचा नाश करितें.

नवनीतंमाहिष्यास्तुकषायंचानलंगुरु ॥ कफमेदोविवर्धकंचचक्षुष्यंधा
तुवर्धकं ॥ वृष्यंचमधुरंशीतंबल्यंदाहकरंमतं ॥ ग्राहकंश्रमपित्तघ्नं
नत्तूत्नंधातुवर्धकं ॥ बालवृद्धहितंबल्यंमुनिभिःपरिकीर्तितं ॥

अर्थ— म्हशीचें लोणी तुरट, वातुल, गुरु, कफकर, मेदवर्धक, नेत्रांला हित, धातुवर्धक, वृष्य, मधुर, शीत, बलकर, दाहकारक, ग्राहक, व श्रम, पित्त, यांचें नाशक आहे. हेंच ताजें असतां धातुवर्धक, बाल व वृद्ध यांना हितकारक, आणि बलकर असें आहे.

नवनीतमजायास्तुमधुरंतुवरंलघु ॥ चक्षुष्यंदीपनंबल्यंहितकृत्क्ष
यकासनुत् ॥ गुल्मंप्रमेहंशूलंचकंडूंनेत्ररुजंज्वरं ॥ पांडुंचश्वित्र
कुष्टंचनाशयेदितिकीर्तितं ॥

अर्थ— शेळीचें लोणी मधुर, तुरट, लघु, नेत्रांला हित, दीपन, बलकर, हितकर, व क्षय, खोकला, गुल्म, प्रमेह, शूल, कंडू, नेत्ररोग, ज्वर, पांडुरोग, पांढरें कोड, यांचा नाश करितें.

नवनीतंस्मृतंचाव्याःपाकेशीतंसरंलघु ॥ योनिशूलेकफेवातेशोफे
चार्शसिचोदरे ॥ जठराग्निसदाशमनंकृमिज्वरकरंपरं ॥ कंडूंवांति
चारुचिंचकरोतीतिनबुधाजगुः ॥

अर्थ— मेंढीचें लोणी पाककाळीं शीत, सारक, लघु, व योनिशूल, कफ, वायु, सूज, अर्श, उदर, आणि जठराग्नि यांवर उत्तम, व कृमि, ज्वर, यांना करणारें कंडू; वांति, अरुचि, यांना करितें.

नवनीतंस्मृतंचाव्यादुर्गंधंशीतलंगुरु ॥ अग्निदीपिकरंचैवपुष्टिकृ
न्मेदवर्धकं ॥ मेधाकारिसमुद्दिष्टंतृष्णायाजनकंमतं ॥

अर्थ- एडकीचें लोणी दुर्गंध, शीतल, गुरु, अग्निदीपक, पुष्टिकर, मेदवर्धक, मेधाकारक, आणि तृष्णाजनक असें आहे.

हस्तिन्यानवनीतंतुतुवरंदीपनंलघु ॥
तिक्तंमलस्तंभकरंकृमिपित्तकफापहं ॥

अर्थ- हत्तिणीचें लोणी तुरट, दीपन, लघु, कडु, मलस्तंभक, व कृमि, पित्त, आणि कफ, यांचें नाशक असें आहे.

अश्विन्यानवनीतंतुतुवरंकटुकंमतं ॥
अचक्षुष्यंस्मृतंचोष्णंकफवातविनाशकं ॥

अर्थ— घोडीचें लोणी तुरट, तिखट, नेत्राला अहित, उष्ण, आणि कफ, वायु, यांचें नाशक आहे.

गर्दभ्यानवनीतंतुबल्यंचतुवरंलघु ॥ उष्णंचदीपनंचैवकफवातंवि
नाशयेत ॥ मूत्रदोषंनाशयत्येवमाचार्यभाषितं ॥

अर्थ- गाढवीचें लोणी बलकर, तुरट, लघु, उष्ण, दीपन, व कफ, वायु, मूत्रदोष यांचा नाश करितें.

नारीस्तन्यभवंज्ञेयंनवनीतंबलप्रदं ॥
दीपनंचक्षयंकासंकफंनेत्ररुजंहरेत ॥

अर्थ- स्त्रीच्या दुधाचें लोणी बलकर, दीपन, क्षय, खोकला, कफ, व नेत्ररोग, यांचा नाश करितें.

उष्ट्रिजंनवनीतंतुपाकेशीतंलघुस्मृतं ॥ अग्निदीपि व्रणघ्नं
कृमिनाशनं ॥ वातघ्नंचकफघ्नंचपूर्वमुक्तंचिकि ॥

अर्थ- उंटिणीचें लोणी पाककाळीं शीत, लघु, अग्निदीपक, व व्रण, कृमि, वायु, कफ, यांचें नाशक आहे.

स्त्रीजन्यंनवनीतंतुपाकेलघुचप्रदं ॥
चक्षुष्यंदीपनंचैवसर्वरोगविषंहरेत ॥

अर्थ- स्त्रीचें लोणी पाककाळीं लघु रुचिकर, नेत्राला हितकारक, दीपन, संपूर्ण रोग, सर्व विषें, यांचा नाश करितें.

घृत नवनीत सांगितलें आहे.

अनानसमपक्कं तु रुच्यं हृद्यं गुरु मतं ॥ कफपित्तकरं चैव प्रोक्तं [illegible]
मरोचकं ॥ श्रमं क्लमं नाशयति तत्पक्कं स्वादु पित्तहृत् ॥ रसान[illegible]
कारं च नाशयेदिति कीर्तितं ॥

अर्थ- हिरवें अनानस रुचिकर, हृद्य, गुरु, कफपित्तकारक, अरोचक, श्रम, क्लम यांचें नाशक आहे, तेंच पिकलें असतां गोड, पित्तनाशक, रसविकार, आलपविकार, यांचें नाशक आहे.

कोशातकी तु मधुरा स्निग्धा शीता बलप्रदा । रुचिप्रदा रुचिकरा गुरु
पथ्याग्निदीपना ॥ किंचिद्वातकरी कफं चैव कोशातकीति कीर्तिता ॥ श्वा
सकासं ज्वरं चैव कफं पित्तं कृमीं स्तथा ॥ गुल्मोदरं त्रिदोषं च मलब
धं च नाशयेत ॥

अर्थ- दोडकी- शिराळी मधुर, स्निग्ध, [illegible], बलकर, रुचिप्रद, रुचिकर, गुरु, पथ्यकर, अग्निदीपक, किंचित् वातकर, कफकर, [illegible], [illegible], [illegible], कफ, पित्त, कृमि, गुल्म, उदर, त्रिदोष, आणि मलबंध यांचा नाश करिते.

गुणदोष समाप्त.

